NIGRON ORAT.

IVLII NIGRONI GENVENSIS, E SOCIETATE IESV

Orationes XXV.

NVNC PRIMVM, IN GRATIAM STVDIOSORVM IN GERMANIA EDITÆ & ab autore recognitæ.

MOGVNTIAE,

Excudebat REINHARDVS ELTZ, Sumptibus ANTONII HIERATI.

ANNO M. DC. X.

Permissu Superiorum & cum Gratia & Priuileg. S. Cæsar. Maiest.

RELIGIOSIS ADOLESCENTIBVS SOCIETATIS IESV

Litterarum humaniorum, & eloquentiæ Latinæ studiosis Auctor S.

ORATIONES hæ meæ, Fratres carissimi, prodeunt ipsæ potius, quàm à me produntur: vel vt planius dicam, mihi nec opinanti de manibus excidunt ad vestrum vsum, eorũ nutu, qui me velle possunt etiã id, quod minime velim, & maxime olim. Voluerunt id viri prudentes, vt arbitor; primum quod vererentur ne quispiam extraneus exempla nactus, quæ discipuli descripserant, pro suis typographo diuulgandas daret, quod numquam non euenit. Deinde quod existimarent, vos ad hoc humaniorum litterarum, & eloquentiæ Latinæ studium colendum excitari posse non nihil exemplo meo; qui nullo in vitæ religiosæ munere; neq; in rhetoricæ tradendæ floribus; neque in Philosophiæ dumetis; neq; in theologiæ contemplatione; neq; in concionandi labore; neq; denique in gubernationis incude positus, hæc omnium doctrinarum ornamenta contempserim. Terrebat me sane afflictum inualetudine pariter & ætate labor suscipiendus, cogitantemq; partus calore iuuenili triginta & amplius ab hinc annis cœptos effundi, postea diu neglectos incuria, proinde non solum obliuione sepultos, sed etiam puluere obsidos, tam accurate recognoscendos ac lambendos esse, vt pro dignitate lucem eruditissimi seculi huius possent aspicere. Sed metus hic statim atq;

operi manum ac limam admoui, recognitionis delectatione fugatus est: simulque intellexi expertus verum id esse, *quod Seneca pater sentiebat,* redire in antiqua studia *esse iucundum. Suppudebat quoque me senescentem, & vtiliora Societati nostræ molientẽ, iuuenilium harum lucubrationum edendarum: sed pudorem abstersit recordatio virorum sapientum, qui vel in extrema senectute, vt de M. Catone censorio legimus, causarum illustrium, quas egerant in ætatis viriditate, orationes edendas conficiebant. Alea denique quam subibam orationibus peruulgandis, post alios nostri ordinis claros oratores, quibus cum sum minime comparandus, editionem retardasset, aut etiam suppreßisset, nisi moram hanc & difficultatem Moderatorum nostrorum voluntas sustulisset. Etenim Petrus Ioannes Perpinianus, vt primus omnium sodalium nostrorum in lucem edidit orationes; ita in hoc dicendi genere princeps est omnium nostrum: quem propterea soleo domesticum Ciceronem appellare; vehementerque lætor, me Romam autographo Gallicanarum orationum transmisso, quod propemodum cœlo delapsum mihi venerat in manus; auctorem impulsoremque fuisse, vt omnes orationes huius veri germaniq; imitatoris eloquentiæ Tullianæ in vnum quasi thesaurum collectæ cum vniuersa Societate cõmunicarentur. Ab hoc ego præstantißimo viro quàm longe absim, tenuitatis meæ conscius ipse peruideo. Francisco item Bencio, Frãciscoq; Remundo, qui ambo Perpinianum vulgatis iustis orationum voluminibus cum magna laude secuti sunt, in omnibus sincere, vt par est, libensq; concedo. Nec ideo Moderatorum nostrorum consilium reprehendendum videtur, quod eas orationes exire permiserint, quæ sint aliis editis inferiores. Nam primum inest, si non imitatio, conatus certe aliquis imitandi Ciceronis, quem Societas nostra nascẽs exprimendum proposuit nobis, & complexa est; tacite monens vniuersos, ne ab eo dicendi scribendiq; magistro, in quo*

M. Sen. l. 1. controu. præf.

Cic. dial. de senect.

cha-

character orationis eminet omnis, recedamus. Deinde non inanes plane rerum ac sententiarum deprehendentur; quibus copioso dicendi genere M. Tullij proprio, atque in eloquētia communiter expetito, conuestitis; longiores, vt in Tullianis accidit, euaserunt. Tum argumentis vetustis iam, & opinione nonnullius obsoletis; quæ, me adolescente, noua, propria, temporibus ac muneribus accommodata putabantur, tractatione & varietate nonnihil est datum nouitatis. Postremo, quod humanitatis, & politioris litteraturæ non sunt expertes; rhetoricæque præceptis aspersæ; scholarum præfationibus, declamationibus vmbratilibus, ac seriis orationibus habendis, existimantur à nonnullis profuturæ. In margine pagellarum indicaui fontes, vnde sunt hausta, quæ dicuntur; quod ingenui videatur esse fateri, per quos profeceris. Neque à sacris auctoribus abstinui, quia memineram esse me oratorem Christianum; & intelligebam ex eorum aureis venis stylum eius, qui diligenter fodicet atque scrutetur, affatim posse ditari. Et quamquam prodesse malo, quàm placere; tamen vt in cibis alios alij delectant; non quia meliores, sed cum edentium palato magis congruentes: ita spero fore quibusdam non iniucundas; si non propter præstantiam; vtique propter sympathiam cum eorum ingenijs, qui fuerint hac mediocri dicendi ratione contenti. Neque vero longitudo vitio vertatur hisce orationibus, quæ nulli sunt ad verbum ediscendæ, nulli memoriter recitandæ. Nam Plinius Secundus, & in dicendo exercitatus, & in scribendo prudens, magnitudinem in oratione virtutem esse decernit; qui obseruauerat statuas, signa, picturas hominum multorumque animalium, tum etiam arborū formas, si modo sint decoræ, nihilo magis, quam amplitudine commendari: Periclis, Æschinis, Cæsaris, Cœlij, Pollionis, quas ipse legerat, orationes fuisse longissimas: Demosthenis ac M. Tullij principum in hac arte, quæ etiamnum extant, nihilo illis esse breuiores. Et sane, vt ætate Plinij, ea Ciceronis

Macr. l. 5. sat. cap. 1.

Plin. præf. hist. natur.

Quin. l. 11. cap. 1.

Pl. l. 1. ep. 20. ad Tacit.

Plu. in Cic.

oratio ferebatur optima esse, quæ maxima: sic ipse M. Tullius de orationibus Demosthenis idem iudicium pronuntiauit: quod nos quoque de Isocrateis facere possumus. Dum enim orationes dictæ stylo scribuntur, nec à rebus vacuo, nec à verbis ieiuno; saginantur & augescunt: nec edi plane debent, vt dictæ sunt, sed vt dici debuerant. Quamobrem Cicero caussam aliquam vno die actam, in plures orationes digessit; quod videas in secundæ actionis in Verrem quinq; libris; & Plinius idem panegyricum Traiano dictum edidit ampliorem: Quinctilianus deniq; hanc dirimens controuersiam, Si impediunt, *inquit,* breuitate tempora à iudice data, multum ex eo, quod dici potuit, recidatur; editio habebit omnia: *Suscipite igitur beneuolis animis ab amantissimo vestrum sodali, hunc orationum librum, tamquam prodromum grauiorum & vtiliorum operum: studiaque Latinitatis, & eloquentiæ summo ardore animi fouete, vt in optatis vniuersæ Societatis esse pernostis: vobiscum sæpe reputantes, per ea potissimum Sodalitatem nostram adeo dilatatam, vt videtis; quod plura collegia, propter humanitatis scholas ab Episcopis & Ciuitatibus, quam ob alias doctrinas expetita sint; & per eadem studia conseruandam esse beneuolentiam Ciuitatum. Tum cogitate per earundem disciplinarum tradendarum occasionem; iuuentutem, vt nostræ leges præscribunt, à primis annis sancte educari, Christianisq; præceptis ac moribus honestis institui. Postremum has, vt ita dicam, Philosophiæ Theologiæq; phaleras; hæc adiumenta sacrorum librorum interpretandorum; hæc ornamenenamenta vitæ humanioris, apud integras nationes pluris fieri, quam ipsam scientiam doctrinarum. Valete Mediolani Idibus Iuniis.* CIↃ IↃ CVIII.

Orat. 15. n. 30.

Pl. l. 3. epist. 28. ad Seue.

Quin. l. 12. c. 10.

SERE-

SERENISSIMO DVCI, ILLVSTRISSIMIS GVBERNATORIB. ET PROCVRATORIBVS Reip. Genuensis.

Iulius Nigronus Societatis Iesu felicit.

RECTORVM vitæ meæ iussu meas Orationes edo; iuuenilis quidem partum ingenij, sed tamen quasi flores vernos ęstiuorum fructuũ, autumnaliumque prænuncios: & eas vobis, qui sedetis in puppi Reip. clauumq; tenetis; atque in vobis, Patriæ do, dico, dono, qua debeo reuerẽtia, SERENISSIME DVX, GVBERNATORES, ET PROCVRATORES ILLVSTRISSIMI. Diuersa, non aduersa mens in hoc munusculo repræsentando vobis, est & Ordini meo, & mihi, qui pariter ad vestrum decus augendum conspirauimus. Ille quidem grati animi significationem dare voluit Ciuitati, Reipub. nationique Genuensi; faterique publice quantum debere se intelligit vniuersis; qui Societatem Iesu vixdum natam, B.P. Ignatio Parente, atque Ductore viuo, quatuor & quinquaginta ab hinc annis

benigne primum exceptam in vrbem ciuitate donaſtis; deinde tria Genuæ diſſimilis rationis domicilia, Collegiumque in Inſula Corſica ditionis veſtræ, per quatuor ciues ex ordine patriciorum liberaliter fundaſtis; tum complures è liberis veſtris in eandem religioſam ſodalitatē, vel obtuliſtis, vel paſſi eſtis adſcribi; poſtremo non iſtic modo ſodales noſtros, ſed vbique terrarum, ac gentium beneuolentia, patrocinio, beneficiiſq; fouiſtis. Me vero patriæ caritas impulit ad hoc officium boni ciuis: quippe qui magnā in ſpem veni fore, vt hic liber adhortationum ad eloquentiam, philoſophiam, liberaleſq; omnes artes adipiſcendas pleniſſimus; & ab amantiſſimo patriæ ciue profectus, ſtimulos adderet adoleſcentibus noſtris, quos ſæpe viua voce, quà publice, quà priuatim incitaui, vel ad capeſſendum eloquentiæ ſtudium, quæ ſemper in liberis ciuitatibus primas tenuit; vel ad amandam philoſophiæ ſcientiam, & illius maxime, quæ mores formans, affectusque componens, animorum cultura dici poteſt, & medicina; vel ad ingenuam quamlibet doctrinam addiſcendam, quæ ſi non aliud efficit; nobilem virum, & honeſte delectat, & liberaliter diſtinens non ſinit eſſe turpiter otioſum, deſidioſumque langueſcere. Tum eo libentius hanc occaſionem arripui, quod quo triennio iſtic po-

ſtre-

ſtremo vixi, certatim à prudentibus rerum æſtimatoribus, & amatorib. patriæ vehemẽter optari cognoui, vt literarũ amor, doctrinarumq; ſtudium animis noſtrorum iuuenum inſereretur: quo ſolo, iam auctis multorum opibus, & nauigatione magna ex parte, ob cauſſas vobis cognitas, intermiſſa; putant tũ ab otio, quo quidã in vitia miſerabiliter defluunt; tum ab alea, qua familiæ funditus euertuntur, poſſe non mediocriter adoleſcentiam reuocari. Præſertim cum, vt exteræ quoq; Gentes iam diu confitentur, ingenium ad omnia defuerit numquam Genuenſibus; qui quocunque toto pectore incumbunt, ſiue in ſcientiam nauigandi; ſiue in artem militarem; ſiue ad amplificandum patrimonium; ſiue ad dignitates Eccleſiaſticas conſequendas; ſiue deniq; in ſtudia doctrinarum, quod optant aſſecuti, relinquunt poſt ſe nominis ſui gloriam ſempiternam. Atqui de doctrinis id ſatis ſuperq; teſtantur Clerici ili, qui S. Proſperum per literas de difficillimis B. Auguſtini locis, & quæſtionibus conſuluerunt: Innocentius quartus Pontifex Maximus Pontificij iuris conſultiſſimus: Saguranus de Nigris ciuilis iuris peritiſſimus perhonorifice laudatus à Baldo: tam multi in omnibus religioſorum virorũ Ordinibus Theologi doctiſſimi, Concionatores eloquentiſſimi: tot Iuriſconſulti, qui ex iſto Collegio non ita pridem inſtituto, &

S. Proſp. l. ad excerpta Genuenſ.

Bald. ff. mandati l. 93.

nulli Italicorum ſecundo prodierunt: compluresitem philoſophi è Medicorum Collegio; nec non Hiſtorici, Poetæ, Oratores qui partim vixerunt quondã; partim etiamnum magna cũ laude viuunt: tot deniq; Epiſcopi, ac S. R. E. Cardinales, qui Apoſtolicæ Sedi, Romanæ curiæ, patriæq; ſuæ maximo ſunt decori, & ornamento. Neq; vero deeſt ingenio laudabilis propenſio; quã colligo præclaris ex illis nobiliũ iuuenũ cœtibus, gratia doctrinarũ inſtitutis, qui ducto nomine à ſchola Platonis, Academiæ vulgo nominãtur; in quib. equidẽ ipſorũ ingenij, & eloquẽtię ſpecimen ac delicias, non ſemel magna cũ mea voluptate deguſtaui. Quamobrẽ ſi cultus ad naturæ bonitatẽ acceſſerit; ſi propenſionẽ animi ſtimulauerit auctoritas ſeniorũ; ſi ſcholas, & magiſtros tẽpus exhibuerit, non dubito quin, vt loquit̃ Aurelius Caſſiodorus, *Mittet & Liguria Tullios ſuos:* & vero etiã alios Innocentios & Saguranos, alios Fulgoſos, & Braccellinos, alios Fatios, Iuſtinianos, Saulios, Foliettas; & deſinent neſcio qui mirari, ſcopuloſis ex iſtis cautibus elegantiæ quidquam exiſtere poſſe, vnde lectiſſimos flores media hieme, fructuſque dulciſſimos omni tempore anni noſtrorum educit agricolarũ induſtria. Iã vero Societas nõſtra, vt promeritis veſtris aliqua ex parte, pro ſuo more reſponderet, à quo primũ tempore ſedes iſtic qualeſcũq; habuit, excolere non deſtitit adoleſcẽtes noſtros, nec ſine aliquo progreſſu,

Caſſiod. l. 8. Var. ep. 12.

quod indicant, cũ multi Iuriſconſulti, Medi-
ci, ciueſq; alij extra illa Collegia; tũ vero po-
tiſſimum tu Hieronyme Axerete Dux Sere-
niſſime, cuius humanitas ſingularis nõ diffi-
tetur ſe puerilẽ inſtitutionẽ à noſtra Societa-
te ſuſcepiſſe: cuius probitas, & eloquẽtia nũc
eſt nobis magis honori, quã tibi, propter in-
genij tui bonitatem, quæ magiſtrorum dili-
gentiam vincebat, tunc fuerit emolumento
noſtra diſciplina. Quin etiam quando ciuiũ
quorundam liberalitas Collegio Societatis
dedit vt plus facere poſſit hoc tempore, quã
poterat in principio; pluribus quoq; veſtram
Iuuentutem erudire doctrinis concupiſcit;
ſcholaſq; exoptat, & quærit vrbis amplitudi-
ni, magnitudine; Ciuitatis neceſſitati, nume-
ro; veſtræ nobilitati, ſpecie congruẽtes. Atq;
hoc maxime omnium ſodales mei, noſtri ci-
ues habent in optatis; tũ vt cõmunnis patria
noſtrũ omniũ, quæ portub. mole, pharo, na-
ualibus, foro mercatorũ, mœnibus, priuatis
ædib. ac publicis; templis religioſorũ virorũ,
virginumq; cœnobiis magnifice ædificatis,
multis Italiæ atq; Europæ nobilibus vrbibus
præſtat; ne careat domicilio doctrinarum
atq; ſtudiorum, non à ciuibus modo, ſed et-
iam à noſtris vtriuſq; oræ Ligurib. expetito;
quod in Italia quotidie videmus à multis Ciui-
tatib. ac Principib. & expeti, & aperiri: tũ vt eã
operã, quã extra patriã in nationib. aliis, atq;
adeo remotiſſimis Indis erudiendis ponunt;

In ſuis

in ſuis ciuibus & propinquis inſtituendis iucundius poſſint collocare. Interim dum Deus Opt. Max. difficultatum explicandarum rationem aperit, ſequemur conſuetudinem veterem noſtram, vt vt poſſumus inquilini de veſtra iuuentute benemerendi; quorum propenſę voluntatis obſidem hunc orationum ego librum offero, leue quidem munuſculum; quia leuioris operæ, ſed tamẽ ab amore aduerſus patriam donatũ, qui non eſt leuis. Quod in nomine veſtro prodit, Sereniſſime Dux, Illuſtriſſimiq; Senatores, veſtræ ſplendore dignitatis illuſtre; non modo vt per auctoritatem veſtram pronioribus animis, atq; obuijs manibus illud iuuenes amplectantur; ſed etiam quod iure quodam æquitatis, primus fructus arboris, quæ in veſtro ſolo nata, & educata eſt, vobis debeatur: hoc eſt, primus partus auctoris ciuis veſtri patriæ deberi videatur, cui poſt Deum & parẽtes, nos primum Natura conciliat; quæque tempore eodem gremio ſuo nos in hanc lucem naſcentes excipit, & certam in ſedem ciuitatis, & libertatis adſcribit. Optabam ipſe præſens hoc vobis afferre, quod offero: ſed quia mei iuris non ſum, id Bendinellus Nigronus patruus meus amantiſſimus, animi mei conſcius, qui nunc in iſto ampliſſimo Gubernatorum ordine ſedet, cum Rectore noſtri Collegij meo nomine præſtabit. Mediolani, Idib. Iun. M. D. C. VIII.

Inſtit. De rerum diuiſ. §. ſi Titius.

F A CVL-

FACVLTAS
R. P. PRÆPOSITI GENERALIS.

VOlumen Orationum P. Iulij Nigroni Societatis nostræ presbyteri recognitum, & probatum à tribus eiuſdem nostræ Societatis Theologis, Ego Bernardinus Roſignolus eiuſdē Societatis in prouincia Mediolanenſi Præpoſitus poteſtate mihi facta ab admodum R. P. nostro Claudio Aquauiua Præpoſito Generali typis mandari permitto. Mediolani die 11. Nouembris 1607.

Bernardinus Roſignolus.

Imprimatur.

Fr. Aloyſius Bariola Auguſtinianus Conſultor S. Officij. pro Reuerendiſs. Inquiſitore.

Aloyſius Boſsius Canonicus Ordinarius Theologus pro Illuſtriſs. Card. Archiepiſcopo.

V. Saccus pro Excellentiſsimo Senatu.

Syllabus Orationum quæ hoc volumine continentur.

XII.

XXII.

DE

DE MIRABILI
ORATIONIS HVMANÆ PRÆSTANTIA.

Oratio prior. Or. I.

ETSI *disertissimum Oratorem Porcium Latronem ætate iam prouectum, vsu, memoria, rebus omnibus ad dicendum instructissimum, tum primum in foro pro reo propinquo dicere aggredientem insolentia loci confudit, & eousq; perturbauit, vt initium duceret à solœcismo; nec ante confirmari posset homo non adhuc aperto cælo, sed parietibus ac tectis assuetus, quam inde Iudices, Ipse, Reus, Auditoresq́; discederent, atq; è foro subsellia totumq́; Iudicium in basilicam proximam transferretur, Octaui Dux excellentissime; me tamen adolescentem licet, inopem ab eloquentia, nec per ætatem à natura, nec à doctrina, nec ab exercitatione valde paratum, nihil commouet sacri huius subterranei, ac tenebricosi specus, mortuisq́; finitimi depressa testudo; nihil nocturni temporis horrorem vel fortissimis pectoribus incutientis insolentia conturbat: sed quantum hæc noua concionis inusitatæ forma; quantum intempestiua hæc noctis ineuntis hora quemq́; terrere, aut certe debilitare debuisset; tantum hæc loci sanctitas, ardentes hi cerei, splendentes hæ faces, hæc oculis amica lumina, quæ post occasum solis nobis omnibus reddidere meridiem, recreant me dicere parantem, recreantq́; sustentant. Nam ascendenti mihi de tenebris in hunc locum, atq; lucem; tamquam de nocte ad diem, ex vmbra in solem venienti,*

I. M. Sen. lib. 9. controu. in Præf. Quinctil. lib. 10. c. 5.

nienti, tum ſalutaris quidam ex hac ſacra magnificentiſſimi Templi parte ſplendor, non tam oculis, quam menti diuinitus, vt reor, illuxiſſe; tum ex iſta humanitate tua in fronte, oculis, vultuq; toto hilariter ſeſſitante, lenis aura fauoris affluxiſſe videtur: quibus erectus adiumentis, multo plus nunc dicendo poſſe me ſentio, quam tum valere me putabam ad dicendum, cum animo fluctuante dicenda meditabar. Iiſdem fretus præſidijs pulcherrimam Orationis humanæ formam, de qua diſputare conſtitui, hoc ipſo in loco, quaſi in bono lumine collocatam, quo melius eius apparere præſtantia, & ſpecies cerni, ac diſpici poſſit, mediocri dictione mea, quæ per aures veſtras in Regiam capitis influet, ſic animis veſtris, mentibusq; proponam intuendam, Auditores, vt vobiſcum ipſi miraturi ſitis, tantum Naturæ bonum, quod tenebatis; tantum vitæ decus, quod vos ornabat; tantum lumen à Deo tributum, quod ſplendeſcebat in ore, non ante hac vnquam à vobis vel notatum auribus, vel intelligentia cognitum, vel adhuc animo plane fuiſſe perſpectum. Nec vero, priuſquam à me ratio ſuſcepti conſilij, factiq; reddatur, deſider[a]bitis, opinor, hac in re prudentiam meam; quod excellentiam Orationis humanæ, quæ tantam admirabilitatem habet, vt illi propterea dicendi genus admirabile debeatur; quam non niſi admirabiliter tractari par eſt; cuius deniq; laudatio, quæ materiæ dignitati par fuerit, admirationes, & plauſus excitare conſueuit, ſuſceperim ipſe magis audacter, quam perite nobilitandam tractatione mea, quam vulgarem atq; humilem, modeſtiore verbo mediocritatis, eſſe profiteor; quæq; vere, quod nihil præſeferat excultum ingenio, nihil arte perfectum, nihil elaboratum diligentia, perparum argumenti dignitati, magnitudini rei, ſplendoriq; reſponſura videatur. Etenim vt in tenebris hiſce, Parmenſes, multo plus iſthæc lumina ſplendent oculis noſtris, quam ſi arderent in Sole, quo lumen quantumuis magnæ lampadis vel offunditur, vel obſcura-

2.

ſcuratur: ita melius ac præclarius orationis humanæ nobilitas in tenui, inculto, & obſcuro dicendi genere, quaſi in tenebris elucebit. Quid quod in tabulis picturas vmbræ cõmendant; colores acuit nigror; ficta nox pictas flammas accendit; & ex opacis receſſibus ſplendida magis eminent, & illuſtria? Sit exilis oratio mea, ſit inornata, ſit inelegans: at in ea tamquam in picta tabula, ſimiliter inter vmbras verborum vſitatorum interlucebit illuſtrius perfectio tractandæ rei; de receſſibus qualiumcumq; ſententiarum exſtabit eminentia illa præſtantiſſima orationis; ex opaco deniq; atq; horrido tractandi modo pulchritudinis eius fulgor illuceſcet. Si deniq; nonnihil elocutionis meæ nigrore clariſſimi argumenti ſplendorem operiens inobſcurauero, facile veniam à vobis humaniſſimis viris impetrabo; quod Pictorum Principis Apellis imitatione peccauero; qui tenuiſſimo atramento picturas abſolutas illinebat, cum alias ob cauſas, tum potiſſimum ne colorum nimis floridorum claritas oculorum aciem offenderet, ſed veluti per lapidem ſpecularem excitaret. Et ſane de hac loquendi facultate quamquam multa dici poſſunt digna veſtris auribus, atq; hac nobiliſſima corona, qua cingor; hoc loco tamen ac tempore præſtantiam admirabilem tantum attingam orationis, vt à Natura nobis donata eſt. Quam colligam ex ipſa primum collata cum Mente, ac Ratione, cuius eſt Interpres, Nuncia, & Imago: deinde cum auribus hominum cõparata, quibus ex inſtitutione Naturæ deſeruit: tum, ſi per tempus licebit, ex natura ipſius accurate ſpectata, quæ lingua, voto, totoq; oris inſtructu continetur. His expeditis intelligetis quam diligenter fuerit hæc loquendi vis nonnihil imperfecta nobis à Natura tradita, vobis, Adoleſcentes, arte polienda. Tametſi mens humana diuinitus ab rerum omniũ effectore ſapientiſſimo Deo, natura immortalis, particeps Rationis, voluntate libera, conſilij compos, beatudinis capax, & cæleſtium illarum Mentium quæ ſine corpore, in-

Pl. l. 35. c. 10

 tentis

tentis ac defixis in Dininitatem oculis ſimul æuo ſempiterno beatæ fruuntur, & ſine laſſitudine ſimul cæleſtes orbes conuertunt in gyrum, rebusq; mortalibus præſident ad tutelam, procreata eſt longe ſimillima: tamen in loquendi munere diſſimilitudinem habet ab illis & cauſa, & modo, & genere maximam, Auditores. Nam illæ, quia nudæ ſunt à corporibus, notionibus inter ſe quaſi quibuſdam nutibus, ac verbis ſua cogitata, & optata, cum libet, declarando tam mirabili celeritate, perfectaq; explicatione colloquuntur, vt eam rationem nos humi ſtrati, nec acie mentis comprehendere, nec imitatione conſequi poſſimus: noſtræ vero mẽtes, quibus hoc denſum craſſi corporis velum obiectum, tum luminibus obſtruxit, ne videant niſi per ſenſus; tum faciem obtexit, ne videantur niſi per ſigna; nec ſeſe mutuo aſpicere, & coram intueri queunt, nec inter ſe colloqui, & quæ cogitant, quæ optant, quæ norunt conferre familiariter, & communicare viciſſim (quæ non eſt minima pars humanæ felicitatis) adeo vt captæ oculis hac contagione corporis, & elingues factæ nonnullis obſurduiſſe videantur. At idem generis noſtri Parens optimus præuidens hominem, quem ex animo, & corpore compactum huius pulcherrimæ Vniuerſitatis Dominum deſignauerat, mãcum nimis, atq; imperfectum fuiſſe futurum, niſi ſuccerreret illi, conſuleretq; aliunde: nec dignitatem ſuam, parteſq; tueri, nec ſuis fungi muneribus; nec quibus præpoſitus eſſet, imperare; nec deniq; inter alios communi, ciuiliq; vita pro naturæ ſuæ conditione, quæ ſocietatis, & communicationis rerum omniũ amantiſſima eſt, viuere poſſe: hoc quod vitium, incommodumq; maximum videbatur, tam large, tamq; munifice compenſauit, plus vt hoc addito munere profuiſſe mortalibus exiſtimetur, quam denegando modum loquendi cæleſtium, nocuiſſe. Quamobrem Architectus hic diuinus inſeuit nobis hanc vim, facultatemq; loquendi Mentis arcanorum explicatricem, Rationis interpretem, conciliatricem huma-

S. Th. 1. p. 107. art. 1.

S. Baſil. Homil. in Attende tibi.

Ar. l. 9. eth. c. . l. 2. Pol. t. c. . Cic. l. 1. offic.

humanæ ſocietatis, in ore potiſſimum tamquam in animi veſtibulo reſidentem, quæ linguæ dentiumq́; percuſſione, aërem quem reſpiramus à pulmonibus, ac reddimus format, ac fingit in voces non aſperas ac rudes, vt ceterarum animantium, ſed ſuaues modulis, dulces flexionibus, expreſſas litteris ac ſyllabis, coagmentatas vocalibus & conſonantibus, ſignificantesq́; notionum, & cogitationum abditarum pro arbitrio quidem loquentium, ſed tamen ex pactione conuentuq́; nationum: quorum vocum, ſonorum, ac verborum, quæ ſigna quædam ſunt, & notæ rerum earũ, quæ in animi receſſibus latent, collectionem ac ſeriem ordine diſpoſitam, ſermonem Orationemq́; nominamus. Huius *muneris, quod inter eximia generi humano tributa beneficia connumerandum ſit, in ſacris diuinarum hiſtoriarum libris honorifica mentio, ſub obſcure tamen, facta eſt. Nam Moyſes primus diuinarum legum pronunciator, hominis procreationem deſcribens, vbi dixiſſet corpori ex argilla ficto inſpiratum à Deo ſatore omnium vitæ ſpiraculum, hoc eſt immiſſum animum immortalem eodem puncto temporis ex nihilo procreatum, atq́; infuſum in omnia membra, vnde in ſingulas partes cuiuſcumq́; generis vita permanat; ſubdidit vir admirabilis.* Et factus eſt homo in animam viuentem, *quod Chaldæus interpres vertit.* Et factus eſt homo in animam loquentem. *Quid hoc eſt Parmenſes? Quantum hoc myſterium in ambiguitate Hebraici verbi, vitam pariter, & loquelam ſignificantis diuinitus incluſum! Voluit, opinor, vir acutiſſimus Moyſes indicare, primum, noſtri generis ſtirpem Adamum non infantem puerulum, qui nec ſciret fari, nec poſſet, ſed iam corpore grandem atq́; optime loquentem eſſe creatum: deinde, quo vitam duceret, animum Rationis eſſe compotem, cuius vnius loquendi facultas eſt propria: tum deniq́; loquendi poteſtatem, certiſſimum eſſe Rationis indicium, & humanæ vitæ argumentum, cum magnam vitæ partem, & maxima vitæ*

Ar. l. 2. de An. t. 90. Cic. l. 2. de Nat. Deorũ

Ar. l. 1. de inter. c. 1 & l. 2. c. vltim.

4.

Gen. 2.

Chald. interpr.

commoda facultatis huius actus sermo, & oratio contineat. Magna res omnino, Parmenses, est Oratio: dico iterum, Magna res, & admirabilis hæc non eloquendi modo, sed & loquendi vis, hic Præco voluntatis, hoc Rationis Oraculum, hæc Reginæ mentis Nuncia; multoq; præstantior, quam vt quisquam possit eam suis tantum viribus fultus, vel ingenio consequi, vel æquare dicendo. Me imparem eius præstantiæ plane cognosco, & fateor ingenue: quanta sit eius admirabilitas suspicor potius quam capio: sed tamen conandum est, & pertentandum quantum in nobis erit: expromendæ sunt quantulæcumq; dicendi vires, ne silendo, ieiuneue dicendo, vel ingrati Deo beneficentissimo Auctori tanti muneris, vel obliti largioris promissi vobis initio facti videamur.

Quin. l. 1. c. 10.

5\. *Vulgare ad laudem est illud, quod omnium Philosophorum Theologorumq; ingenio, vocibus, & consensione compertum, probatum, ac pronunciatum est, Hominis ceteris animalibus imperantis loquendi vim esse solius: eius vnius ex ore fluere melle dulciorem orationem delectando: fulminibus valentiorem erumpere permouendo: luce splendere clariorem animi sensa declarando. Tritum est ad commendationem, Nos per orationem sic animantibus abiectis ad pastum differre, vt illæ quamquam vocem aliquam edunt significantem affectus; mutæ tamen, quemadmodum pisces, proprio nomine nuncupentur: & eousq; voci ferarum humanum præstare sermonem, vt si ratione careremus, hoc ipso tamen ornamento longe cunctis bestijs, rebusq; procreatis ad honorem, atq; ad imperium antecelleremus. Commune est, ac parum splendidum ad laudationem, quod perfectiores animantes vocibus suis rudibus, absonis, tum etiã, si pauculas canoras aues excipias, iniucundis; hinnitu, mugitu, sibilis, vlulando, garriendo, latrando non tam significant, quam innuunt obscure cupiditatis, iræ, doloris, amoris, lætitiæ, timoris affectus: nos autem cum voce, tum expresso sermone non modo has omnes perturbationes, & insuper*

Ar. l. 1. Poli. cap. 2. Pli. l. 11. c. 51 S. Basil. Homil. in Attende tibi, S. Ambr. l. 6 Hex. c. 9 Cic. passim.

Ar. l. 1. Poli. cap. 2. Isocr. in auxil. Cic.

Ar. li. 1. Pol. cap. 2.

ſuper quidquid in rebus iucundi, quidquid moleſti depre-hendimus, indicamus: ſed etiam quid malum ſit, quid bo-num; quid iuſtum, quid iniuſtum oſtendimus oratione; quo-rum cognitio maxime neceſſaria eſt, vt in Ciuitatibus iure ſociati, & in domibus coniuncti amore viuamus. Relinquo iſthæc omnia cunctis obuia, nemini incognita, millies prædi-catione decantata. Dicere omitto de ſuauitate, iucundita-teq; Orationis, ne feramur in infinitum, ſi velimus exor-nare omnia, quæ ſunt laudibus prædicanda. Prætereo, diem in alium reſeruans, vim & efficacitatem eloquentiæ, cuius eſt propria de liberis animis glorioſiſſima victoria. Mihi vnū hodie ſumo pertractandum diligenter; quod primas obti-nere exiſtimatur in oratione, quia potiſſimum eius gratia videtur à Natura ſcientiſſima Magiſtra rerum inſtituta, quodq; non ab omnibus ita notatum eſt, atq; ponderatum, vt oporteret: Explanationem inquā animi, & vim eorum ſignificandi quæ latent in nobis, aliiſq; communicandi.

6\. *Quid enim efficit id, quod eſt in humana vita maxime ex-petendum homini Rationis compoti, & cognoſcendi cupi-diſſimo, vt ea quæ ignoramus diſcere, & ea quæ ſcimus alios docere poſſimus? Oratio. Quid præſtat id, ſine quo vita du-citur iniucunda, vt omnia quæcumq; mente concepimus; pectore atq; animo tenemus incluſa; Memoriæ theſauro cu-ſtodimus; quidquid cogitauimus, didicimus, audiuimus; vn-decumq; per ſenſus accepimus, hauſimus, expreſſimus, cum propinquis, & amicis ad neceſſitatem; cum ciuibus, & pe-regrinis ad vtilitatem; cum omnibus ad voluptatem com-municemus; & ipſi viciſſim ſua nobis cogitata optata, con-ſilia patefaciant? Oratio. Quid deniq; facit, vt hac mutua communicatione ſermonis, & cogitationum alatur amor inter propinquos; contrahatur inter ciues amicitia; foueα-tur inter vicinos beneuolentia; pax inter inimicos concilie-tur; tum tegantur familiæ; ciuitates, Prouinciæ, Regna gu-bernentur: manſueſiant barbaræ gentes, & nationum ex-*

Ar. l.3. de An. tex. vlt. Cic. l.2. de Natu. Deorum.

Ar. l. 8. eth. cap. 5. Cic. l.1. offic.

terarum vel immanissimarum bella sedentur? Oratio. Sed videte quanto artificio Natura opifex summi Architecti famula, & ministra, quo hæc omnia præstare facile ac probe posset, orationem ad significandum peraccommodatam fabricarit. Etenim animus corpore pulcherrimo, atq; apparatissimo domicilio inclusus, visus est nescio quibus, vt reus culpæ tenebricoso carceri potius addictus in pœnam, quam in palatio Regio iussus vt Dominus habitare. Mens item nobilissima pars animi in arce capitis collocata, falso existimata est ab iisdem iniquis rerum æstimatoribus, non regnare in aula regia, sed tamquam honoraria custodia detineri; propterea quod Menti tria corpus incommoda videbatur attulisse. Primum effecit, vt eius sermo consimilis Angelorum, cum pro verbis notiones habeat, nobis esset obscurus plane, quibus corpus occlusit aures illas interiores, quæ tum patebunt, eumq; sermonem haurient, cum erimus hac mortali veste corporis exuti: deinde, ne Mens, quæ foras exire, pedemq; efferre vetatur è domicilio, posset cum aliis, tametsi id maxime cuperet, agere, colloqui, versari: postremo, quia tecta velo eodem in nullius se conspectum dare potest conspicienda, ne de facie formosissimam Mentem agnosceremus, ne specie, ne lineamentis, ne figura delectaremur, sed ex motu, agitationeq; corporis, & functionibus sensuum, ceterarumq; facultatum, inesse corpori, illudq; habitare, regere, animare coniiceremus. O præclaram sapientiam Dei rerum Molitoris, qui hæc omnia, quæ putantur incommoda largitate summa per Orationem compensauit! O mirabilem Orationem, quæ tantum potest, tantum valet, tantum præstat, quantum nemo, vel ingeniosissimus cogitatione fingere, vel cupidissimus incitata voluntate fuisset ausus optare! Hæc diuino iussu sermonem illum Mentis nobis in hac mortalis conditione vitæ constitutis obscurum, & inexplicabilem explanat, vt Interpres: hæc mandata Mentis ad alios, etiam longe positos perfert, vt Internuncius:

Orphei sect apud Plat. in Cratyl. Hom. ex Plut. l. de Hom. Pythag. Plato & Philolau apud Theod. l. 5. de cur. græc. aff.

8.

cius: hæc deniq; totius animi Mentisq́; effigiem, vultumq́; refert, vt Simulacrum: & propterea, vt initio dicebam, vocata est à sapientibus Mentis Interpres, Nuncia, & Imago. Quid quod hac ratione magis consultum est regiæ Mentis dignitati? Repetite memoria veteres historias, & comperietis Reges mortales, (imitatione, reor, immortalis Principis Regum Dei, qui facit eadem pro dignitate suæ diuinæ, atq; immensæ Maiestatis) residentes in aula cum interprete audiri ab ijs, quibus lingua Regis esset incognita: per internuncios res agere, iubere, imperare, leges ferre: per ciuitates ac prouincias circumferēdam imaginem suam transmittere consueuisse. Nec temere dixi sapientibus Orationem, Mentis interpretem, & videri, & nominari. Conueniunt in hanc appellationem Latini omnes, & Græci. Quid M. Tullius, cui tamquam eloquentiæ Latinæ Parenti, & huius doctrinæ scientissimo fidem haberi summam æquissimū est? Is tamquam Prætor caussa cognita atq; perspecta pronunciat: Mentis Interpres est Oratio. *Quid Lucretius versu Poeta, re Philosophus? Hic sermonis præcipuum, & maxime necessarium instrumentum Linguam, eodem cognomento signauit.*

Cic. l. 2. de legibus.

Lucr. l. 6.

> Atque animi interpres manabat lingua
> cruore.

Arist. l. 1. de interpret.

Cur Aristoteles ingenio, doctrinaq́; Philosophorum facile Princeps libellos illos duos subtilissimos, ac difficillmos, quibus naturam enucleat eius orationis, quæ dicitur enūciatio περὶ τῆς ἑρμηνείας *hoc est, de interpretatione inscripsit? Nimirum intelligebat vir sapientissimus enunciationem esse nostræ Mentis interpretem. Nec Platonici deflectunt ab eadem doctrinæ via. Nam Philo studiosissimus Platonis, qui propter elegantiam, copiamq́; dicendi Magistri lingua dicitur esse locutus, passim humanum sermonem Mentis interpretem & vocat, & probat rationibus à sacra quoque Moysis historia repetitis: nimis fortasse philosophice; non inficior,*

9\. Philo l. Quod deter. insid. potiori. l. de confu. ling. & l. de migratione Abrahæ. Exod. 4.

inficior, sed tamen id fecit, cum scripsit Moyse, qui se confitetur infantem in loquendo Mentem adumbrari; fratre vero Aarone viro eloquente, Sermonem, qui frater est Mentis, significari. Iubet Deus Moysem suggerere fratri quæ dicenda sunt ad populum; iubet Aaronem populo enunciare, quasi Moysis os, linguam, & interpretem, quæ accepisset à Moyse. Similiter, inquit Philo, constitutum est ab Auctore Naturæ, vt in homine Sermo frater Mentis sit eius interpres apud homines, quemadmodum Mens interpres est sermonis apud Deum. Nec prætereundi sunt veteres illi, sapientissimiq; Poetæ, qui fabularum inuolucris præclarissima sensa texerunt. Hi præstantiam Orationis odorati, atq; adeo venando consecuti, quemadmodum ceteris rebus excellentibus, & humano generi perutilibus fecerunt, diuinitatem nescio quam Orationi, & eloquentiæ tribuerunt; Deum quemdam statuentes eloquentiæ præsidem, orationis opificem; cuius rei notandæ gratia virgam auream manu præferre voluerunt. In Mundi fabricationem, ne ceteris Dijs videretur inferior, qui aliquid in eam contulerant, ab eo collatam eloquentiam rerum omnium vinculum catenamq; finxerunt. Hunc Latini Mercurium, Græci vero, hac in re Latinis acutiores, ἑρμῆν hoc est Interpretem appellauerunt. Cur hoc, Auditores, nisi quia Mentis interpretem esse viderant Orationem? Hinc factum est, vt Deorum quoque Nuncius & Interpres censeretur: vt alas geminas capiti pedibusq; adderent, celeritatem Orationis, qua per aërem fertur, indicantes. Hinc, vt animaduertit, comprobauitq; Plutarchus vir eruditissimus, ab Homero Principe Græcorum Poetarum verba sæpè πτερόεντα hoc est alis munita vocitantur, quem secutus Horatius doctissimus Latinorum Poetarum ita scripsit auolare verba, vt nullo modo reuocari queant.

Et semel emissum volat irreuocabile verbum.

10. Cic. l. 2. de Nat. Deorũ. Pier. Val. l. 15. Hieroglyph Hor. l. 1. od. 10. Macrob. l. 1. Satur. c. 19. S. Aug. l. 7. de ciui. Dei cap. 14. Plut. de Garrulit. Hor. l. 1. ep. ad Lolliũ 2.

At videamus quam fideliter interpretetur Oratio Mentis sermonem inexplicabilem mutis, elinguibus, & infantibus. Etenim sapientibus viris parum videtur ea ratio interpretandi probari, qua verbum verbo superstitiosa quadam anxietate redditur: quod non ea potest elegantia retineri, nō ea copia referri, non ea verborum vis exprimi, quam auctor ipse, cuius sit interpretatio in sua vel scriptione, vel dictione collocauit. Quis vestrum vnquam vidit Demosthenis Orationem vllam Latine interpretatam, quæ vim illam acerrimam auctoris sui, atque ardorem referret incredibilem? Quis Ciceronis nostri librum vllum Italice redditum legit, in quo viriditas illa florentissima, proprius ille nitor Oratoris elegantissimi, ac lepos appareret? Propterea Tullius ipse cum nobilissimas duorum Oratorum inter se contrarias orationes conuertisset, Æschinis, & Demosthenis, fatetur se non eas, vt interpretem, verbum pro verbo reddentem, sed vt oratorem sententijs ijsdem, & earum formis tamquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis, non annumeratis, sed appensis, genere omnium verborum, viq; seruata conuertisse. Qua in re tam accurata, in tanta diligentia, metuebat tamen vir prudentissimus reprehensores, hoc vnum, Verum melius Græci, *dicturos. At sermo noster fidelissimus Mentis interpretes tanta est felicitate præditus à Natura; tantam explanandi vim obtinuit, vt illam reprehensionem doctorum hominum minime pertimescat. Nam eius explanatio fidelissime omnia Mentis verba, nomina, partes, mores, affectus, vim, impetum, figuras, elegantiam, copiam, proprietatem refert: eius interpretatio fidissima repræsentat ipsissimam Mentis orationem auribus nostris, & pluribus modis, si sit opus, & pluribus linguis enunciat; ita vt numquam sibi Mens interpretem defuisse, aut alio se egere interprete conqueratur; nisi ipsi interpreti suo, quod stupidi, bardi, & ingenio tardi faciunt, perperam sua cogitata exhibendo defuerit. Hactenus de Interprete.*

11. Orat. 7. n. 11

Cic. l. de opt. gen. orat.

Philo l. de migr. Abrahæ

12\. *prete. Nuncia me vocat Auditores, quæ non in Arce tantum capitis, vt aures constituta est, sed in ore tamquam seruus atriensis in ianua; vt regius satelles in aulæ vestibulo, pro foribus astat in conspectu Rationis, ad nutum Reginæ Mentis, vt eius imperata capessat, leges promulget, mandata perferat, iussa exsequatur, quẽadmodum Imperatori maximo Deo septem Angeli potissimum astare, ac præsto esse dicuntur. Galenus nulli Medicorum secundus artem solertiamq; Naturæ demirans in corporis humani fabricatione, quam nullum ingenium contemplando, nulla lingua explicando, nulla manus per anatomen inuestigando plane consequetur; cum demonstrasset à cerebro, vbi Mens habitare creditur, deduci neruos, qui linguæ, ceterisq; orationis formandæ instrumentis in ore famulantur; exclamat id iure, id merito à sapientissima, iustissimaq; Magistra fieri; quod vocis conformatio (quæ cum aliquid significat sermo est) humanarum actionum sit longe præcipua; quippe quæ cogitationum Mentis est Nuncia. Quid S. Ambrosius vir non sanctitate modo, sed etiam ingenio, doctrina, & eloquentia perinsignis? Hic de corporis eiusdem artificio philosophatus, atq; in primis de Regia capitis, eadem nobilissima cogitatione de Oratione informatus, erupit cum admiratione in hæc verba, vestris auribus, vestraq; approbatione dignissima:*

Apul. l. de dogm. Plat.

Tob. 12.

Gal. l. 6. de vsu part. c. 3 & seq.

S. Ambr. l. de Noe & Arca c. 7.

13\. Quid de ipsa Regia loquar, p quam aulici sermones prodeunt quidem Mentis nostræ indices, animique internuncij? *Neq; vero hoc officium nunciandi latuit Poetas illos veteres Homerum, Hesiodum, atque alios ingeniosos, ac prudentes magistros morum, qui mira quadam similitudinis inuentione rem aptissime declararunt, vt audietis. Euenit interdum vt è madidis ac rorantibus nubibus à proxima pluuia, Sole in eas rariores factas aduersis radijs incurrente coloratis, Arcus quidam ingens efficiatur in aëre, speciem habens iucundissimam aspectu, cogitatu mirabilem: laudatus ob id in sacris litteris; in signum*

Ar. l. 3. Meteor. sum 2. c. 3. & 4. sect. 12. probl. 3. Cic. l. 2. de Nat. Deor. L. Sen. l. 1.

gnum reconciliationis, ac fœderis vſurpatus à Deo; decantatus à Poetis, inter quos noſtratium Princeps.

Mille trahens varios aduerſo ſole colores;

Sermone deniq; omnium cum admiratione celebratus. Huius colores, cæruleum, viridem, purpureum, luteum, aut igneum, admirabili Naturæ arte permiſtos, & confuſione quadam diſtinctos, alios ex alijs nexos, nullius oculi, decipiente commiſſura, quæ à ſimillimis incipiens, indiſſimilia deſinit, plane diſtinguent, niſi cum primis extrema contulerint. Eorumdem perſpicuitatem, ardorem, vim, gratiam nullus herbarum, florumq; ſuccus, nullus è lapidibus ligniſué liquor expreſſus, nullus vermiculorum, conchyliorumq; ſanguis exæquat. Teſtis Ariſtides pictor alioqui nobiliſſimus, quem pingere hunc arcum, atque imitatione exprimere conantem ars in medio defecit opere: proinde manum de tabula tollens, eam reliquit poſteris inchoatam. Hunc igitur tam eximiæ pulchritudinis arcum Græcorum priſci nominum artifices Irim à dicendo, nunciandoq; nominarunt: Poetæq; finxerunt Deam quamdam eſſe, Iouis, Iunonis ceterorumq; Deorum Nunciam, quæ mortalibus cæleſtium mandata deferret. Quamobrem in poematibus, legationibus fungitur, orationes habet, pacem, bellum, ſuadet, diſſuadet, & alia præſtat more Legatorum. Adhæc purpureũ lilium, cuius folia colorum quadam oculis gratiſſima varietate, punctis aureis diſtincta, nonnihil arcum cæleſtem referunt, eodem Iridis nomine ex argumento notauerunt, atque ad eloquentiam, orationem, eiusq; virtutes ſignificandas Poetæ per illuſtres vſurpauerunt. Quorum primus Homerus diſertis hominibus vocem atq; orationẽ λειριόεσσαν *hoc eſt ſuauem ac floridam tribuit, vocabulo ab hoc flore translato, quaſi lilijs purpureis pulchritudine ſimilem, ac florentem. Sæpe mecum hæc contemplans ipſe cogitaui quid nam Iris haberet commune cum oratione, cuius gratia ſymbolum orationis Irim eſſe voluiſſent. Duæq; mihi veniebant*

in

nal. qq. c. 2. & ſequent.
Plin. l. 2. c. 59.
Eccl. 43.
Gen. 9.
Vir. l. 4. Æn.

Plin. l. 35. c. 11.

14.

Ar. l. de coloribus.
Plin. l. 21. c. 5. & .
Dioſc. l. 1. c. 1. & l. 3. c. 99 10 Ruell. l. . de nat. ſtirp. c. 2. ol. 2. c. 1.
Luciam in Herc. Gallico.

in mentem similitudinis rationes; quarum altera est in Iride cælesti perspicua, munus prædicendi, atque enunciandi, quæ dedit illi quoque nomen. Vt enim illa pluuiam prædicit quodam modo, atque prænunciat si oriente sole extiterit; vel serenitatem, si apparuerit occidente; sic humana oratio si non prædicit, at dicit; si non prænunciat, saltem enũciat quasi Deorum, vt Poetæ loquebantur, Dearumq; Nuncia, quæcumq;, vt sæpe dixi, Mens & Ratio, Voluntas & Appetitus facultates Animi propter immortalitatem, & à Deo Mundi creatore ductam originem pæne diuini, enuncianda nobis imperauerint. Altera ratio quæ cernitur tam in Iride cælesti, quam in flore, est fortasse melior; quod eloquentis hominis oratio simillima vtriq; Iridi varietate ac pulchritudine videatur. Quot colores, quot ornamẽta, quot flores, in oratione potißimum cum pronunciatur, partim latitant, partim pellucent, partim eminent, vbi animus in eam solem suum, hoc est ingenij lumen effuderit? Primum omnes eloquentiæ partes rerum exquisitarum Inuentio; lucidus ordo Dispositionis earum; vis inexhausta Memoriæ fontis instar perennis dicenda subministrantis; Actio, quæ Demosthenis opinione primas habet in eloquente: nec non quæ diutißime remanet elocutio, cernuntur. Deinde partes ipsæ Orationis, Exordium erutum è visceribus caussæ, nexũ verbis, structum sententijs, figuris illustre; Narratio perspicuitate dilucida, festinitate iucunda: Confirmatio proprijs rationum firmamentis, & valida refutatione contrariorum corroborata; Peroratio affectuum permotione dominatrix animorum, collocantur. Tum tres dicendi characteres infimus in docendo, medius in delectando, summus in commouendo exprimuntur. Quid quod in hanc conferuntur omnes animi facultates, omnes partes, omnes opes; & inter se mirabiliter consociantur ea, quæ inter se vel pugnare, vel certe dißidere videntur? Ars, & Natura; lingua, & ingenium; Mens, & Memoria; vox, & gestus; modestia, &

Margin notes: 15. — Orat. 8. n. 9

con-

confidentia; flexiones, & soni; numerus, & libertas; affectus, & veritas; res, & verba; proprietas, & ornatus. Hic ingenium suos thesauros effundit; doctrinarum diuitias, historiarum cognitionem, nouitatẽ sententiarum, quæ sint in docendo acutæ, in delectando quasi argutæ, in commouẽdo graues; facetiarum festiuißimarum sales, vrbanitatis leporem minime scurrilem; verborumq́; optimorum delectum; cultam elaboratamq́; locutionem; motum vehemẽtem animorum; ac denique grauißima ornamenta sententiarum. In ipsa elocutione quot splendent ornamenta verborum tum propriorum, tum è pulcherrimis rebus translatorum? Qui nitor, quæ elegantia, quæ suauitas existit è numerosa collocatione verborum? Quæ ornamenta non immerito Rhetores appellant lumina, stellas, flores, gemmas, figuras, colores, ruboris candorisq́; pigmenta; propterea quod vt illa res suas, ita hæc orationem illuminant, expingunt, & exornant. Quæ res in hac Mundi Vniuersitate, vel à Natura, vel ab Arte facta reperitur, quæ pulchritudine ornamentorum ac varietate cum Oratione numeris omnibus absoluta conferri poßit, vel æquari? Cælum? Est illud quidem permultis illuminatum stellis, figurisq́; distinctum: at eæ de nocte tantum apparent: Oratio vero noctu, & interdiu suis luminibus ac stellis lucet. Pratum? Est anni quodam certo tempore varietate florum in herbescente viriditate iucundißimum; at illi vel aratro succisi languescunt; vel ab æstu siccantur, & arescunt; vel certe, quia sunt vt magnæ gratiæ, sic breuis gloriæ, paucis ab ortu diebus sua sponte moriuntur: Oratio vero non modo cum dicitur nitidißima, & viridißima efflorescit, sed etiam in multos annos commendata litterarum monumentis, nec rusticorum instrumenta, nec solis ardorem, nec vitæ breuitatem metuens, suis viret, ac floret ornamentis. Tabulæ pictæ? Magnam habent illæ laudem, quas Pictorum excellentium artifici manu, ac penicillo depictas colorum varietas, & splen-

16.

dor, ingenium auctoris, & fama commendat: at pigmenta tempore euanescunt: relanguent ætate colores, situq́; fœdantur; tabulasq́; ipsas non modo decolorat, ac deformat, sed plane consumit edax rerum, & vorax illa insatiabilisq́; vetustas: vsque adeo, vt iam nec Apellis, nec Parrhasij, nec Zeuxidis, nec vllius illorum primariorum pictorum tabulam videas vllam: Orationis autem colores sunt semper ijdem; retinent primam viriditatem, primos flores: primam gratiam in omne posterum tempus: ipsaq́; oratio culta, cedro atque ære digna, mandata scriptis, quæ subinde per interualla describendo, atque imprimendo renouantur, in omnem æternitatem videtur duratura: quod in orationibus Demosthenis, ac Ciceronis cernimus euenisse; quas nullæ bellorum iniuriæ, nullæ barbarorum flammæ, nulla temporis diuturnitas vel fœdauit, vel obliterauit, vel oppressit. Numquid Iris vtraq́; cum oratione cōtendet? Contendit, vt dixi, non æquat; propterea quod vtriusq́; gratia, & pulchritudo tam cito perit, vt quantum voluptatis afferat oculis nascentis aspectus, tantum mæroris iucunditas repente subtracta relinquat. Oratio contra figuris splendens, elegantia nitens, affluens copia cum audita placet, tum vero multos post annos lecta, quia cum voce pronunciata non euanuit, & decies repetita delectat. Num Iridis æmulæ gemmæ? Pretiosissimæ quidem gloriæ est Opalus, in quo smaragdi viriditas, amethysti purpura, ignis carbunculi, sulphuris ardentis flamma incredibili pariter mistura lucent, & fulgore colores pigmentorum exæquant. Est & Crystali radix, quæ vocatur item ex argumento Iris, quod sub tecto percussa sole, speciem & colores Arcus cælestis in proximos parietes iaculatur, subinde mutans, magnaq́; varietate sui augens admirationem. At hæc admiranda sane varietas vtriusq́; non nisi in solis conspectu, non nisi virtute solis oblectat; in tenebris remota luce, vel plane latet, vel parum lucet. Oratio contra gēmis ornamentorū, colo-

17. Pli. l. 37. c. 6. Idē l. 37. c. 9

colorum varietate, nitore figurarum non aliunde quam à se ipsa splendore petito collucet: in densis quoque tenebris suo splendet ingenij lumine, suo fulget sole. Num tela versicolor? Æmulata Naturam Ars Textorum, & apud Seras, & in Europa, versicoloribus bombycinis, aureisq́; filis telam conficit variam, multiformem, dubiamq́; ad aspectum; in qua speciem quandam Iridis adumbratamq́; imitationẽ cum oculorum voluptate recognoscas: at hæc oculos tantum, vt cetera commemorata omnia, non aures oblectat: Oratio vero quæ conuestitur elocutione contexta in oris textrina, quasi versicolore textili opere non tam manibus, aut calamo, quàm ingenio; cum legitur oculos, cum auditur aures atque ingenium mira suauitate perfundit. Num denique discolores auium pulcherrimarum plumæ natura factæ, qualis totus Phœnicis auis singularis amictus, Pauonum ceruix, collumq́; columbarum? Mirabilia sunt hæc omnia, Parmenses, quæ tam varijs, tam multis, tam cælestium similibus coloribus nitent. Veruntamen hæc quoque Orationi post habeo. Nam ij colores verius videntur esse, quã sunt; non inhærent, sed errant: non infixos habent plumæ, sed fugientes: abeunt antequam satient; eos modo sumunt, cum aduerso maxime sole flectuntur, vnde est illud Neronis Cæsaris.

18. Pl. l. 10. c. 20 L. Sen. l. 1. natur. q. c. 4. & sequent. Lucr. l. 2.

Colla cytheriacæ splendent agitata columbæ;

modo eosdem deficiente motu, ac luce deponunt. Oratio cõtra semper est eadem; non fallens sensum, nõ animum, diutissime durat: vel vt pauimentum tesserulis è marmore discoloribus inter se apte compositis, & vermiculato stratum emblemate: vel quasi testudo interior templi opere musiuo, hoc est vitreis crustulis ad rerum effigiem affixis, quo sunt vsi Christiani veteres, exornata: vel, (quod magis placet, & ad perpetuitatem firmius, atque ad speciem iucundius humanum ingenium nuperrime vel inuenit; vel ab obliuio-

ne ruinisq; veterum Romanorum in vsum lucemq; reuocauit) tamquam pictura, non textilis, aut in tabula, sed in marmore; non pigmentis, coloribusq; depicta. sed versicoloribus lapillorum fragmentis inter se tanto Glutinatorum artificio connexis, tam tenaci visco infixis, tam vere rerum, hominumq; formas imitantibus, vt nullæ appareant commissuræ, nullæ cernantur lacunæ, nulla sentiatur asperitas, & cum tabulis Apellis pulchritudine, cum signis æneis Myronis diuturnitate certare videatur. His tandem similem ornamentis suis excultam, suis depictam figuris, suis affectibus suffusam orationem, & arbitror, & pronuncio. Quod si cuius alitis natura vim sermonis in enunciando, quam oratione mea pertracto, refert; columbæ videtur esse omniũ aptissima. Sæpenumero hæc Auis candida nobilis, ac velox, nuncia fuit rerum maximarum. Atque omittam quod in sacris historijs legimus, columbam à Noe generis humani Restitutore ex ingenti illo nauigio emissam generalis eluuionis tempore, præferentem rostro surculum oleæ virentis pacis argumentum, rediÿsse Nunciam diminutionis aquarũ: Alexandri Carbonarij sanctissimi Episcopi concionem pulcherrimarum columbarum grege diuinitus fuisse significatam imperito adolescenti, qui eam vt minus Atticam arroganter irriserat; transeo ad historias Græcorum, Latinorumq; scriptorum. In Græcia cum Taurosthenes in illa maxima quinquennali celebritate ludorum Olympicorum victor euasisset, columbam quam secum asportauerat è patria, purpureo insignem amictu dimisit; & per cælum eũte nuncio summa pernicitate, vt dicere posses cum Mantuano Poeta.

19. Genes. 8. S. Gregor. Nyss. orat. in S. Greg. Taumat. Ælian. l. 9 var. hist. c. 2

Radit iter liquidum, celeres neque commouet alas.

Virg. l. 5 Æn.

patrem Æginæ commorantem fecit eodem die suæ victoriæ certiorem. Quid in Italia? Cum D. Brutus Mutinæ à M. Antonio obsideretur; & Consules Hircius, ac Pansa cum exer-

Plin. l. 10. c. 37. Iul. Front. l. de stra- 13

exercitu subsidio venissent, internuncia columba cum litteris à castris Consulum, ad Brutum obsessum, & à Bruto in castra ad Cõsules per aerem commeabat. At oratio nonne per cælum quoque volat, cum à Mente dicentis euolare iussa, nobis ea quæ nosse cupimus, auribus insusurrans enũciat? Quibus alis instructa volitat Parmenses? Sono, & significatione. Quibus oculis? Ratione, ac Prudentia. Quid enunciat? Doctrinam, & Historiam: res, & sententias ab alijs acceptas, & ab ipsa Mente excogitatas. Quid habet pro candore corporis? Puram, emendatam, & perspicuam elocutionem, quæ talis efficitur nitore verborum propriorum. Quid denique colorum varietati mirabili respondet, quæ tamquam monile gemmis intertextum & auro, collum illi circumcingit? Ornatus orationis duplex, figuris verborum insignis, & sententiarum locuples margaritis. De quo quia satis multa dixi, refero iam vocem meam ad tertiam humani sermonis virtutem in significando, quam Imaginem appellabam. Reficite quæso vos, Auditores, ad ea quæ sum dicturus: grauiora, subtiliora, & admirabiliora sunt: flagitant attentionem, non ea minorem quam præstitistis. Ex qua factus sum certior beneuolentiæ vestræ, adeo, vt de vobis omnia sperem, mihi omnia de vestra Humanitate pollicear. Vt expleret Deus Opt. Max. hanc nostram cupiditatẽ animi contuendi, pro foribus Regiæ quandam imaginem Mentis exposuit, in qua vultum eius ad viuum expressum intueri, ac cernere possemus. Eam imaginem sapientes asserunt esse Orationem in ore collocatam. Aristoteles, cuius ingenium acumine ac Iudicio nullus adhuc philosophus æquauit, cum rerum similitudines, quas à rebus Mens accipit per sensus administros suos ὁμοιώματα hoc est simulacra nominasset, quod ex natura rerum expressæ, simillimæ sint imagines rerum vnde fluxerunt: voces, quibus oratio coagmentatur, & quibus ea simulacra rerum animis impressa, & per ea res ipsæ significantur σημεῖα & σύμβολα, hoc

20.

Arist. l.1.de Interpr. c.1 & l.1.c.1.vltim. & l. de sensu c.1

hoc est notas, & signa, quod ex institutione sapientum, & gentium, Nationumq́ consensione significent, appellauit. Maxime proprie locutus est vir acutißimus, qui ad perfectißimam Naturæ regulam, cuius erat interpres, reuocat omnia. Sed Isocrates, & Plato non male senserunt; quorum ille sermonem εἴδωλον, *hoc est imaginem, seu simulacrũ; hic item Idolum cogitationis in voce nominauit: existimãtes in sermone atque oratione tamquam in consimili statua, vel simulacro, vel imagine faciem animi, totamq́ effigiem reddi, fideliterq́ referri. Mire quoque L. Seneca philosophus elegantißimus sui temporis, hanc Mentis faciem, ac referendi vim, quam in sermone inclusam dicimus describens, Vultum animi, definit orationem. Quid, Auditores, excogitari poterat acutius, & quid accommodatius enunciari? Nostis, opinor, quid Philosophi doceant de vultu, qui in nullo est animante præter hominem: nostis quam bene animum in vultu cerni, quam solerter è vultu deprehẽdi cognosciq́ demonstrent. Vultum, Imaginem animi vocat Cicero; Sermonem tacitum; Indicem morum; eumq́ secundum vocem plurimum posse affirmat, à quo nemo dissentit. At Seneca eleganter & acute, totum id quod in vultu est, vt in oratione residere perdoceat,* Oratio, *inquit,* vultus est animi, *perinde ac si dixisset: vt, qualis sit animus, indicat plane vultus, ita & sermo. Pariter atque in vultu Mens habitat in Oratione. Cuius philosophi doctrinã reddes illustriorem, si M. Tullij dictum ingeniose commutes. Dixit hic,* Vultus est sermo tacitus Mentis: *dic tu; sermo est vultus animi loquens; & Senecæ definitionem vere, ac mirabiliter illustraueris. Scite omnes, ac sapienter; at Plato Ciceroni Deus in philosophia, palmam tulit; qui cupidus explicandi planius, ac subtilius humani sermonis in animo repræsentando vim, non modo, vt audistis Idolum, sed etiam speculum orationem nuncupauit. Quis tibi Plato pulcherrimam hanc cogitationem immisit? Quàm subli-* *me,*

Isocr. in Nico. de plato in Theęteto

21. L. Sen. ep. 115.

Cic. orat. in pison. l. 3. de oration. L. de orat.

22. Plato in Theæteto. Cassiod. l. 5 var. ep. 22. l. 6. ep. 9.

me, contemplans vim orationis, animus tuus ascenderat, cum hanc palmarem sententiam protulisti? Tetigisti rem, non acu, quod dici solet, sed acie, sed acumine mentis, cum orationem speculum esse pronunciasti. Non est, Parmenses, non est in hoc Mundi Amphiteatro materia potentior excipiendarum, ac referendarum Imaginum quàm speculum. In quo duo sunt admiranda; repræsentandi facilitas, & rei obiectæ perfecta similitudo: quorum præstantia, statuis, imaginibus, simulacris omnibus, quauis arte, materia, ratione manufactis antecellit. Facilitate quidem, quia nullus apparatus, nullus labor, nulla industria requiritur, vt Imago reddatur. Continuo vt læue speculum, ac politum cum re quapiam componitur, ea repræsentata comparet: cetera signa, vt assimulentur, & quempiam vtcunque referant, longo tempore, labore multo, sexcentis instrumentis, versanda sunt, polienda, elaboranda. De perfecta vero imitatione rerum obiectarum, quid attinet dicere? Nam in illis singulis deest aliquid ad similitudinem referendam, & luto vigor, & saxo color, & picturæ rigor, & motus omnibus, qui præcipua fide similitudinẽ reddit. Præterea quidquid est è luto fictum, vel ex ære infusum, vel in lapide incisum, vel in cera inustum, vel in ligno insculptum, vel pigmentis coloratum, vel alio quopiam humano artificio assimulatum, non longo interuallo dissimile redditur, mutata re, cuius ad similitudinem effictum est, vel annis, vel moribus, vel affectibus; & ritu cadaueris vnum vultum, quem primum induit, eumque immobilem ac rigentem retinet in perpetuum. Verum in speculo visitur Imago mirabiliter relata; vt similis, ita mobilis; & ad omnem hominis se contemplantis nutum, ac gestum obsequens; ætate illi semper æqualis, ab ineunte pueritia, ad obeuntem vsque senectutẽ; habitumque oris, formã, capillum, affectum, colorem, locũ, situm, distantiamq; imitatione cõmutans, prout spectator obiectus speculo variatur. Cõferte nunc, Auditores, orationẽ

Apul. Apolog. 1

23.

cū ſpeculo tam mirabili, & intelligetis quā perfecte referat nobis animum mentemq́; colloquentis. Vt ſe ipſe noſceret homo, qui ſuos in ſe oculos inflectere, qui os, vultumq́; ſuum ſuis luminibus intueri non poterat, ſpeculum homini Natura porrexit: vt animū, animiq́; vultum Mentem, ad quē oculi mortalium acie nō pertinent intueremur, eadem Natura noſtris auribus obiecit ſpeculum Orationis. Illud non modo refert Animi faciem, ſed mores, & affectus; ridenti arridet, dolenti condolet, minanti minatur; ardet in ira, pallet in metu, rubet in pudore; quam ob cauſam Philoſophorum mortalium ſapientiſſimi Socrates, Plato, Zeno, Seneca, Plutarchus, homines ira, ebrietate, alijs eiuſmodi affectibus perturbatos hortabantur, vt in ſpeculo ſuam ipſorum deformitatem, ad deteſtationem inſpicerent. Hæc vero mores animi, & affectus, ſupercilium, arrogantiam, verecundiam, pudorem, modeſtiam, motus, perturbationes, vitia, virtutes vſque adeo reddit, vt inde probitas; ſanctitas, ac peruerſitas manifeſtiſſime deprehēdatur. In illo cuiuſq́; intuentis ætas, rugæ, caniq́; ſenum, adoleſcentium imberbiū læuitas, virorum hirſutorum ac bene barbatorum aſperitas apparet: atque vt ætate progrediente variatur aſpectus, & habitus oris, ita & in ſpeculo ſubinde figura, imitatioq́; mutatur. In ſermone quoq; familiari præſertim, cernis cogitationes, nugaſq́; pueriles; iuueniles impetus, virilem maturitatem, ſenum grauitatem, ſapientiam ſanorum, in ſanorum inſipientiam; illorum ſcientiam, horum inſcitiam; omnium ingenium, iudicium, prudentiam atque naturam. Illud denique non modo vultum inſpicientis oſtentat, ſed etiam quæ retro, atque tergo latitant in conſpectu locat: proinde Domitianus ad ſui tutelam ſpeculari lapide conueſtiuit parietes interiores porticus, in qua diutius ſpatiabatur. Hæc item aperit, atque in propatulo collocat ea quoque arcana, quæ in intimis receſſibus pectorum abdita recondebantur, animi propenſionem, inclinationem voluntatis, fi-

L. Sen. l. 1. nal. qu. c. 17

Laer. l. 3. in Plat. l. 7. in Zen. Apul. Apo. 1 L. Sen. l. 2. de Ira. c. 36 L. 1. nal. qu. c. 17 Plut. l. de cohib. ira & l. de præcept. connub.

Suet in Domit. cap. 14

nem

nem cogitatorum, desideriorum scopum; quò spectet, quò destinet, quò dirigat omnia quæcumq; cogitat, parat, machinatur. Quamobrem argute more suo prudenterq; Socrates adolescenti decoro, & taciturniori, quàm par esset, obuius, Eloquere, inquit, aliquid, vt te videam. Scilicet tacentem non videbat vir acutus, ac lynceus. At perspicere cupiebat auribus in sermonis speculo, quod non fallit, nec præstinguit oculos, adolescentis animum, quem oculis in vultu non plane cernebat: pluris ipse faciens in hac animorum cognitione testem vnum auritum, quā decem oculatos, contra Plautini militis sententiam ignorantis vim, efficacitatemq; sermonis. Eandem ob caussam Diogenes ille rerum humanarum contemptione nobilitatus, cum in foro captiuus esset aliquando venalis, mirabatur secum tacitus subridens, atque irridens amentiam mercatorum, qui fictilem ollam non emerent, nisi tactu digitorum pertentata, pulsuq; explorata bene tinniret, in homine emendo aspectu solo cōtenti, de quo tamen è sermone, quanti esset æstimandus, longe melius iudicarent. Atq; ita sapienter, & ille moralis Pilosophiæ Parens, & hic testæ magnus Habitator senserunt, & locuti sunt, vt vel olfecisse sagacitate legendi, vel ab aliquo inaudiisse videantur, quod in Ecclesiastici libello legimus scriptum esse diuinitus: In lingua (cuius loco Græcus codex ἐν λόγῳ habet) sapientia dignoscitur; & sensus, & scientia, & doctrina in verbo sensati. Quis igitur hæc intelligens mente sana desideret amplius cum Momo illo rerum, artificumq; omnium reprehensore superbissimo ianua, vel fenestra pectus in nobis apertum, cui morosi alij homines aut vitrum, aut aliam pellucidam materiam addebant, per quam retrusus, atque abditus in latebrosis recessibus animus, à curiosis oculis videretur? Quæ ianua, quæ fenestra patentior quàm os fingi; quæ materia pellucidior, quam sermo reperiri potuisset? Valeant accusatores iniquissimi Naturæ solertissimæ, cui tantum debemus;

24. Apul. l. 1. florid.

Plaut. in 103.

laer. l. 6. in Diogene.

Iuuen. Sat. 14

Eccl. 4

25. Lucian. in Hermotimo seu de sectis.

Tertull. in Apolo. c. 35

mus: desinãt molestissimi obtrectatores, carpere; desistant criminari benignissimam humani generis parentem; atque à tanto scelere cogitationem, linguam, calamumq́; contineant. 26. *Ceterum, quemadmodum in speculo non sola læuitas est imaginis artifex, sed etiam splendore opus est; nisi lumen aliquod dicenti luceat, non eminebit animi species in sermone.* Philo l. Quod det. insid. potiori *Philo de schola Platonis, vocem ipsam lucem esse dicebat, qua cogitata Mentis tamquam picturæ in tenebricoso loco ad accessum lucis, illustrantur, apparent, & quasi reuiuiscunt. Præclare sane; nam tabulæ pictoris Mentem humanam persimilem,* Ar. l. 3. de An tex. 14 *sibi cogitatione fingebat Aristoteles, quæ notionibus rerum quasi coloribus pingeretur: &* Plut. l. 4. de Placit. phorum cap. 19 *Plutarchus ab opificibus Græce linguæ vocem φωνὴν appellatam arbitratur, perinde ac si esset ὡς φωτίζουσα τὸ νοούμενον* hoc est quasi Mentis fetum illuminans. *At vox quæ cum belluis est cummunis, non ea vox est adeo præclara, quæ Mentem, Mentisq́; partum, & cogitationes illustrat: neque prudentes hi philosophi delirant adeo, vt id existiment. Illa vox, illa, Parmenses, tanto digna nomine lucis est; tam nobili decorata munere illuminandi, quæ ab immortali Mente Principe Microcosmi huius imperata significat notiones animi; multiplicataq́; sermonem intexit.* 72. Plut. l. sic viue vt nemo te, &c. Clem. Alex l. 1. Pæd. c. 6 S. Greg. Nazian. orat. in S. Baptisma. Niceta interpres in eam or. Lact. l. 1. de falsa relig. *Hominem à Græcis Φῶτα dici, qua voce mutato non nihil sono, Lumen significari, doctissimi Philosophi, ac Theologi tradiderunt; quod hoc præstantissimum animal mirabili quadam ratione lumen esse videatur. Pro suo quisq́; ingenio caussam inquirit, & inuentam profert tam honorificæ appellationis. Equidem, si liceat mihi libere quod sentio dicere, Lumen arbitror dictum hominem; tum quia Lumẽ mentis, atque Ingenij summus Artifex Deus illi condidit in Animo, quod Aristoteles naturali acumine deprehendit in nobis:* Ar. l. 3. de An. c. 8. *tum quia Lux ab illo lumine in orationem delapsa splendet admirabiliter in ore. Quamobrem, non quod aliquis*

quis vestrum expectat, hominem appellabo piscem Lucernam, qui lingua ignea per os exerta tranquillis noctibus summum mare subiens relucet, prædamq; facit: non id faciam, tametsi propter aptam similitudinem iure possum; ne videar comparatione vilis animantis abijcere nimis dignitatem humanam. Paruum Mundum cum priscis philosophis esse palam vociferor, magni huius Mundi æmulum, & exemplum, quod duobus paruulis luminibus, ingentia Solis & Lunæ sidera imitantibus decoratur. In cælo capitis sol moderator, Dux, ac Princeps, qui conuertitur, Mens est, quæ primum Animum illustrat, vt ille diem; deinde lumen de suo lumine in oratione accendens, facit vt nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit. In ore Luna luce aliena lucens oratio est, quæ radijs accensa Mentis, eiusq; referens imaginem, vt Luna Solis, corpus tamquam noctem illuminat. O splendor orationis admirabilis, qui vitam humanam adeo nobilitas. Tu nos feris anteponis: tu nostras mentes illuminas: tu vitæ huius vsuram nobis facis esse iucundam.

Plin. l. 9. cap. 27

Cic. de somn. Scipion.

28.

Iam vero festinat animus ad alterum caput plenissimum voluptatis, quo comparatur cum auribus oratio. Cognita fortasse dicam multis vestrum doctissimis viris, & in primis tibi, Dux Excellentissime, qui bonarum artium, doctrinarumq; omnium studia nequaquam in adolescentia contemnenda putauisti, minime nescius quantum sapientia, & eloquentia decoris militari disciplinæ, quantum adiumenti Ciuitatibus gubernandis afferret. Quod quamquam verum est, peto tamen, atque oro vt attente, quemadmodum fecistis, audiatis. Debet enim pulcherrimis in rebus excitare animos languentes, fessosq; recreare non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. Quoniam diuino tanti operis Architecti decreto perferenda est ad aures hominum oratio, Natura prouidens eo fabricata est illam artificio, quo celeritate maxima, prorsus integra ad multos, & minime inanis deferatur. Mecum ipse cum hanc Magistræ so-

tertiam contemplor, non admiror modo, sed etiam obstupesco. Tanta enim inter se sympathia congruunt aures, & oratio, tanta cognatione Naturæ, nec non similitudine nominis, vt illæ vel soli, vel potissimum orationi recipiendæ factæ videantur; hæc vnis auribus naturali lege deseruiat. Nam quia factam ex aere oportebat esse Orationem, quo festinanter in aures inueheretur: aures quoque nuncijs aereis, qui aeris remigio peruehuntur excipiendis, aereas fecit Artifex, includens membranula exiguum quid aeris, in modum tympani militaris, illamq́ in auris profundo locās, quæ voce extrinsecus pulsante resonaret. Hanc connexionem, Herculis apud veteres Gallos eloquentiæ Præsidis picta fabula spectat; cuius è perforata lingua catenulæ aureæ prodeuntes, & auribus nexæ multorum hominum, eam ducebant potius, quàm trahebant multitudinem sua sponte sequentem. De nomine vero quid attinet dicere? Nemo nescit aurem ab Aura Latine dici, quæ vox αὔρα Græcis spiritum sonat; quo per arteriam à pulmonibus reducto vox fingitur, & oratio; & antiquiores nonnulli, qui dicebant oriculam pro auricula; vocabulum id ab ore deducebant cuius fetus est oratio. Verbum item audiendi, quo significatur auris officium, ab oratione, quam Homerus, & alij Græci scriptores αὐδὴν appellant, in Latinam linguam constat esse deductum. Sed celeritatem orationis vos, Auditores, me dicente, quæso considerate diligenter: attendite quàm festinanter properet: attendite precor. Nonne animaduertitis vix dum egressam ex ore meo, vestris in auribus considere? Cuius rei similem esse dicetis? cuius nam? in re tanta perspicue declaranda vobis adiutoribus vti cupio. Nauisne, an Auis alicuius, an quadrigarum consimilem existimatis? In rebus ab oculorum sensu remotis, qualis est oratio, declarandis, res corporatas sub eum sensum cadentes, qui nobis vsitatissimus, ac familiarissimus est, cogimur vsurpare. Simillimam equidem hisce rebus esse dixerim; ac velocitate

Apul. l. de dogm. plat. S. Ambr. l. 6 Hex. c. 9

Ar. l. de An t. 82 & seq.

Lucian. in Herc. Gallico

Suid. V αὔρα

Trogus apud plin. l. 11. c. 52 Lact. l. de opif. Hom. c. 8 Hom. l. 1. Iliad.

29.

longe

longe superiorem addiderim. De Aue iam aliquid audistis: Nauim capio, quæ vehiculi genus est, quouis terrestri curru vecelocius. Igitur è pectore loquentis primum tamquam è naualibus, vbi inchoatur, Orationis nauicula hæc rudis deportatur per arteriæ fossam in oris stationem: hic à faucibus, à palato, à cerebro, atque ab alijs opificibus perficitur, adornatur, armamentis omnibus ad nauigandum instruitur: & ab Animo prout vel necessitas postulat, vel cupiditas, genere aliquo rerum oneratur. Deinde remis dentium, & linguæ potissimum conto, soluentibus vltimum funiculum labris, propellitur in hoc amplum aeris inter me dicentem, vosq; audientes interiecti mare. Hic Mens scientissima Gubernatrix, clauo Rationis vtens, & acu salutari veneno Magnetis infecta Prudentiæ; intuens pro Polo captum audientis, dirigit cursum ad portũ aurium auditorum: & remis in statione relictis, vnde soluerat, pandit velum vocis, auraq; spiritus implente velum, atque pellente prouehitur: non piratis, non scopulis, non alio retardatur impedimento; non errat per vndas, non diuertit, non huc atque illuc peruagatur. Ingentis alicuius strepitus eo tempore incidentis excitatam tempestatem, aut reflante clamoris magni vento turbinem ab auersa concione coortum tantummodo metuit: his procellis solum iactatur, abripitur, demergitur in profundum. Ceterum cum taciturnitatis eam tranquillitatem ac beneuolam attentionem nanciscitur (qua nunc oratio hæc mea nocturni huiusce silentij quiete, secundisq; humanitatis vestræ flatibus adiuta perfruitur) per hoc aereum Mare, vel, vt ait Lucretius, per hoc inane quasi ventis suis vsque felicissime fertur, & subit optatum portum, atque tranquillum. Sed quam cito Deus immortalis! quam velociter! quam celeriter! Non nauigat, nec currit; nec volat: verbum quo properationẽ explicem, non inuenio. Quænam vnquam tabellaria nauicula maximi Regis, lætissimũ deferens nuncium; quæ Veneta cymbula in lacus æquatæ

S. Basil. Hõ. in Attende tibi.
S. Ambr. l. 6 Hex. cap 9

Lucr. l. 2

plani-

planitie propositio præmio de gloria remigio decertans; qui phaselus speculatorius hostili conspecta classe festinus remis velisq; renauigans ad suos, tanta celeritate vehitur quanta fertur oratio? Statim vt soluit, hæc in portu est: simul ac vela dedit, est in tuto: vix dum euehitur, cum inuehitur, & iactis anchoris in auribus cõquiescit. O celeritatem singularem quam nullius artis imitatio facile adæquet, nullæ humanæ vires consequantur! At illud, vt mea fert opinio, mirabilius est, quod incolumis oratio, tota quanta est, nihil imminuta, non in vnius tantum, non in paucorum aures auditorum infertur, sed omnium ac singulorum. Hinc Lucretius Philosophus inter Poetas.

30.

Lucr. l. 4

In multas igitur voces, vox vna repente
Diffugit, in priuas quoniam se diuidit aures,
Obsignans formam verbis, clarumque sonorem.

In hoc honestißimo, ac frequẽtißimo cœtu, quisnam obsecro vestrum est, qui mea verba non excipiat? Qui sedent, qui astant, qui circumstant omnes æque vt quiuis vnus, similiter singuli atque vniuersi, eandem integram hauriunt geminis auribus orationem. Nullo definitur numero, dummodo ad omnes vocis magnitudo pertineat. Tot in aures intrat, quot audiunt; nec numero minuitur, nec multitudine consumitur auditorum. In Amphitheatro quod Romæ Vespasianus Imperator ex manubijs vt arbitror Iudæorum, maximum ac magnificentißimum inchoauit, Titus filius Orbis Amor perfecit, dedicauitq;, cuius etiamnum visitur non integrum cadauer miserabiliter in suarum ruinarum quasi cineribus, & ingentibus parietinarum, saxorumq; oßibus pæne sepultum; septem, & octoginta hominum millia (præter feminas, & pueros, qui de superiore ambitu, prætereq; plebeculam, quæ de cuneis, vijs, porticibusq;) commode in orchestra, & in gradibus considentes, gladiatorum

Suet. in Vespaſ. cap. 9
Xiphil. in epit. Dion. in Tito.

Pub. Victor

ludos

ludos aliosq; ſpectabant. E media cauea cantantis, recitantis, gladiatoris, vt viuere liceret, obſecrantis vna vox & & oratio multitudinis illius ampliſſimæ ſingulis ſpectatoribus, auditoribusq; ſufficiebat. Æmulam Lucis eam appellare conſueui, quæ ſine ſui detrimento cunctorum oculos, qui illam aſpexerint, illuminat; ſine ſui diminutione ſingulis lucet intuentibus. Quo minus mira videri debet orationis humanæ cum ſpeculo, quam ante inſtitui, comparatio. Si enim ſpeculum in duas partes diuidas, eadem imago tua, quæ apparebat in integro, tota conſpicitur in partibus: ſi mille in fragmenta comminuatur, in totidem præſto tibi erit, idem vultus tui ſimulacrum. Sic Oratio vna prodit ab ore loquentis: & dum per aerem recta fertur, & in gyrum, & quoquo verſus, non fit varia, non multiplex, ſed eadem perſeuerans indiuidua, multiplicata tamen in omnium audientium auribus à curſu requieſcit. Quod quomodo fiat, re perſimili ſi non plane declarauero; non longe tamen abiero: ſi non expreſſero, certe quidem adumbrauero. Memini-ſti ne Adoleſcens, qui me audis (cum Rhetoricæ candidatis agere par eſt) meminiſtine cum puer eſſes, in tranquillum ſtagnum, aut lacum, aut piſcinam, aut in hanc foſſam aquæ plenam, quæ Ciuitatis mœnibus circumducta eſt, à te lapillum fuiſſe proiectum? Niſi mentiare, quod non opinor, fatebere vidiſſe te, ſimul ac quieſcentem aquam attingebat calculus, vndulas neſcio quas excitari, quæ paullatim augebantur in orbem in immenſam amplitudinem per totam aquæ planitiem; atque ad omnem oram foſſæ, fineſq; omnes, manantes diffundebantur. Cum alterum lapidem iaciebas; ſecundus circulus eodem plane motu primum ſequebatur; cum immittebas tertium, in gyrum tertius circulus inſequens ſecundum, ferebatur; vſque eo vt aquæ ſuperficies tota circulis vndare, cum maxima ●ua t●orumq; ſodalium voluptate videretur. Conuertite nunc, Auditores prudentiſſimi, cogitationes veſtras ad aëris naturam

31.

32.

Vitru. l. 5. c. 3. Plut. l. 4. de Plac. Phil c. 19. L. Sen. l. 1. nat. q. c. 2. Laert. l. 7 in Zen. citt.

contemplandam; eumq́ cum aqua comparate: qui quo subtilitate, mollitieq́ nobilior est; eo quoque mobilitate atque agilitate præstantior, maiorem atque adeo mirabilem, incredibilemq́ consecutus celeritatem motus, vix labris attingitur, ceterisq́ formandæ vocis instrumentis pulsatur, cum in orbem circulis illis, qui videntur in aqua crassiore, latent in aere tenuiore, totus commouetur; eaq́ commotio, quæ vox ipsissima est, ad aures omnium, qui in aere cõmoto respirant, peruenit, & alijs succedente alia, construitur, & connectitur ea, de qua tam multa dicimus, Oratio.

33. *Sed minime inanem hanc onerariam nauiculam currere memini me dixisse. Quid ergo, dicet quispiam vestrum, pretiosi habet hoc oris, auriumq́ commercium? Quas merces hoc vehiculum in auditorum cellas exponit? è quibus nundinis eas exportat? Pretiosissima quæque totius orbis terrarum, quæ in loquentis thesauris, receptaculisq́ seruantur. Certat hæc Oratio cum onerarijs illis maximis nauibus Sebastiani Lusitaniæ Regis inuictissimi propinqui vestri, Principes Excellentissimi, quæ cunctis ex emporijs Indiæ, atque omnibus Insulis Oceani quotannis in portum Olyssiponis cõportant omnes ferme totius Orientis opes, ad imitationem classis Salomonis Iudæorum sapientissimi Regis, quæ vt diuinis proditur libris, tertio quoq́ anno ex Ophir (quod emporium nõ desunt qui putent vel in India, vel in altero Africæ latere Orientem spectante solem fuisse collocatum) aurum, argentum, gemmas, ligna thyina, ebur, simias, & pauos aduehebant. Nemo est sanæ mentis, qui non thesaurum quemdam domesticum in interiore animi sui parte constituerit, in quem congerat duo genera rerum. Primum earũ quas è perpetuo mercatu Mundi huius, per sensus administros colligit, & potissimum per auditũ, deferente eas hac orationis, quæ vltro citroq́ commeat, onusta nauicula. Genus alterum earum est rerum, quas Animus acumine Mentis in suis officinis tamquam ingeniosissimus artifex fabricatur;*

3. Reg. 10
2. Paral. 9

Trismeg. l. de sap. & pot. Dei

tatur; vel quaſi quidam ſecundus Deus, vt priſci loquebantur, de nouo procreat: eas vocant ἐννοίας Græci, nos cogitata, notiones, intelligentias; quas cum altero genere rerum, in cellis receptricis rerum omnium Memoriæ recondit. Harum vtrarumq; rerum plenus viri ſapientis, ac prudentis animus per occaſionem, & ipſe onerat nauiculam ſuam; iubetq; opportunis temporibus in aliorum portus nauigare, ſuisq; opibus multorum animos locupletat. Conferte nunc, Auditores, hanc paruulam nauiculam, cum illis ingentibus nauigijs Luſitanicis: & merces cum mercibus, opes cum opibus comparate: fatebimini profecto quantum illa noſtræ præſtant magnitudine, tantum illis noſtram anteire diuitijs: plusq; ditari cognoſcendi cupidum annuo viri vnius benedocti commercio, quam annua locupletiſſima claſſe Luſitaniam. Perferunt illæ naues ex India res longè pretioſiſſimas totius Orientis, partim neceſſarias humanæ vitæ, partim vtiles, partim iucundas: hæc item pretioſiſſimas, non Orientis ſolum, ſed & Mundi totius cum neceſſitate, vtilitate, iucunditateq; coniunctas; nec Mundi vniuerſi tantũ, cum de rebus humanis, deq; ijs, quæ ſub cælo clauduntur, eſt ſermo; ſed etiam cæli totius, cum diſſerit Oratio de cæleſtiũ orbium conuerſionibus aſtrorumq; magnitudine, numero, ortu, occaſu, lumine, defectu: nec cæli modo, ſed etiam domicilij cæleſtium, cum de beatorum mentibus, de ſempiterna felicitate, de ipſo ſummo rerum omnium fabricatore, ac moderatore Deo arcana patefacta diuinitus, enunciat. Illæ multa conuehunt vel ad vitam conſeruandam, vel ad valetudinem recuperandam neceſſaria, medicamenta ſalutaria corporibus è terra, è mari, ex arboribus, quorum equidem nomina me non habere ingenue profiteor. Hæc è narthecijs ſuis expromit non modo ſalutaria mortali vitæ remedia, ſed etiam immortali, cum effatur non tantum ea, quæ regendæ familiæ, & rei familiari conſtituendæ per commercia, negotiationes, mercaturamq; conducunt: ſed etiam cũ

ſuos

ſuos familiares, liberos, ſeruos, ſubiectos, amicos optimis conſilijs, paternisq́; documentis ad cæleſtium bonorum cupiditatem inflammat. Illæ quædam, ſi non plane neceſſaria, vtilia certe vitæ commode traducendæ, aurum, argentum, quæ tanti faciunt mortales, balſamum, telam bombycinam miris operibus, & inuſitatis in Europa contextam, conchylium, muricem, purpuram, aliosq́; colores ac pigmenta; cinnamomum, piper, gariophyllum, ceteraq́; aromata comportant. Hæc contra hiſtorias veteres inde vſque à mundi primordijs repetitas; recentes ætatis noſtræ ignotas ijs, quibus ſermone familiari vulgantur: doctrinas omnes, artesq́; liberales, earumq́; præcepta: Naturæ arcana, vim & naturas herbarum, lapidum, animantium, humanorumq́; morum compertas à philoſophis: quæ omnia tametſi, non plane neceſſaria videntur omnibus, adeo tamen ſunt vtilia huic mundanæ Reipubl. vt proximè ad neceßitatem appropinquent. 35. *Illæ non pauca quoque iucunda ad voluptatem, vtilibus ac neceſſarijs addunt; gemmas, margaritas, ebur, ebenum, vnguenta, thus, odores, ſuffimentorũ materiam, pſittacos, aliasq́; aues nũquam à nobis viſas verſicoloribus plumis veſtitas, canoras, & loquaces: ſuccum denique illum melli ſimilem ex arundinibus coactum, & in modum candidi ſalis concretum, quem ſaccharon cum Plinio nominamus, ad delicias, quàm ad medicinam magis vſitatum.* Plin. l. 12. c. 8 *Hæc è ſuis arcis atque armarijs educit bona ſua iucundißima ad honeſtam voluptatem, ſuas gemmas, ſuos odores, ſuas ſuauitates: velut fabulas auditu iucundas, facetias lepidißimas, vrbanitates, & ridicula ad hilaritatem excitantia; ſapientium arguta dicta, ſales ſaccharo longe meliores, quibus intentus curis animus relaxatur opportunis horis, & negotiorum feſſus grauitate recreatur. Illæ denique in ripa Tagi exponunt, quæ detulerunt caduca omnia, & non longo interuallo peritura: quippe quæ mercatoribus diſtribuuntur in Angliam, Galliam, Germaniam, & reliquam Europam*

ropam deferenda, distrahenda, consumenda, sic vt paucis post annis earum mercium reliquiæ nullæ supersint. At hæc in Phantasiæ littore primum, deinde vt me iam dixisse memini, in arculis memoriæ loco perexiguis, capacitate maximis exhibet suas opes: vnde postea vel in schola, vel in concione, vel in familiari collocutione viri sapientis Mens eodem orationis nauigiolo trãsuehit ad aliorum aures, & inde per illos distribuit in vniuersum orbẽ; ita tamẽ vt nihil de thesauris eius minuatur. Etenim opes Memoriæ creditæ (mirum dictu) cum distribuuntur remanent; cum efferũtur includuntur; cum enunciantur, inhærescunt. Quod si de nauicula, vt sæpe fit, vt ad posteros transmittantur, in monumenta litterarum referuntur, vel in marmoribus incisæ vel in æneis tabulis insculptæ, vel scriptæ in chartis, quæ vetustate confectæ aut describuntur, aut iterum imprimũtur, videntur non memoriæ hominum mortalium, sed immortalium æternitati quodam modo commendatæ, in omnem posteritatem propagari, atque in tempus perpetuari sempiternum: Neque vero hoc loco prætereunda est consideratio portus illius, in quem admirabilis hæc nauicula nostra peruehitur; vbi tot diuitias, deliciasq; deponit: cuius nauiculæ gratia ne faciat in portu (quod nauigantibus, & nauibus miserrimum est) vel naufragium, vel iacturã, exquisita Naturæ arte tutißimus est, munitißimusq; ex omni parte fabricatus. Primum enim voluit Architectus solertißimus, portus esse geminos in ædificatione propemodum, aspectuq; Arcis inclusos; propius abessent à Regia Mentis, & à cella Memoriæ, quæ ad imam aurem ædificata est, qui cum diuersos inter se habeant aditus, in capite admirabiliter coniunguntur, & confluunt in vnum interiorem sinum auditus; ita vt non diuersa, sed eadem planè per vtrumq; ostium inferantur. Quæ extra eminent, non pendentes, vt in quibusdam animalibus, cum deformitate flaccescunt, sed erectæ siue alæ, siue vt accommodatius loquar ad rem

36.

Cic. l. 2. de nat. Deorũ
Gal. l. 11. de vsu par. c. 12
Lact. l. de Opif. Hom. cap. 8
S. Ambr. l. 6 in Hexam. cap. 9
Pl. l. 11. c. 45

nostram,

nostrã, promontoria, aut propugnacula, non modo aurium portum ab æstus iniurijs, ab asperitate frigoris, à ventorum furore tuentur, sed etiam veluti geminæ illuminatæ turres nauigantibus indices tutæ stationis, monent ne vox aberret ab ostio, neue imprudenter portum præteruehatur oratio. Deinde patentem, & apertum aditum esse perpetuo iußit, vt etiam animo quiescente, custodibusq; somno sopitis, non foribus, non catena, non repagulis vllis vox exclusa retardaretur ab ingressu. Tum introitum non amplum fecit, non simplicem, non directum, sed flexuosum, tortuosum, angustum iustißimis de caußis. Primum quidem ne pergrandes piraticæ hostilesq; naues, quæ infestum habent aerem interdum, quales sunt tonitrua, strepitus ingentes, clamores immanes, asperrimæq; vociferationes, in auditum facile irrumperent, ac tympanum læderent; sed potius si ex alto sese contractiore illo itinere insinuarent, ad tortuosas angustias, & flexuosos anfractus tamquam ad scopulos illisæ frangerentur. Deinde vero consultum est orationi per easdem flexiones, quæ portum ingrediens quasi per amœni Mæandri cuiusdam alueum spatiata reficitur, & ad latera, flexionum asperitate omni, si quam habet, deposita atque abrasa mollitur, dulcescit, & veluti sonus quidam numerosus efficitur. Quid quod voces è tortuosis locis referuntur ampliores? propterea si tenuis appellitur ad aures sermo loquẽtis, in ipsis flexionibus non nihil augescit. Quin etiam fit inde, vt semel ingressa portum, ne retro feratur ac renauiget; sed dimittere, & complicare velum, anchorasq; iacere cogatur, difficiliorem in illo quam Labyrintho viam ad recedendum inuentura, quàm repererat ad veniendum. Et denique nescio quod viscus, quo fœdari aures, inquinari portũ interiorem putares, pro vinculis, funibus atque anchoris huius nostri nauigioli datum à Natura putat vir sanctißimus Ambrosius, quo vocem ligari existimat, vt tenacior eius in nobis memoria sit & gratia. *Pro Deus immortalis non aliqua vos capiet admiratio è tãta orationis huma-*

Ar. l. 2 de Ani. t. 75 Cic. l. 2 de nat. Deorũ S. Basil. Hõ. in Attende tibi.

S. Ambr. l. 6 Hexam. c. 9

næ præstantia? De qua non plura dicam, ne vestræ benignitatis aures, quæ longius quàm statueram prouexit orationem meam, diutius obtundam ingratus. Quæ dicẽda supersunt ex promissis, auditoribus meis intra domesticos parietes explicabo. Vos hic, Parmenses, duo monendos duxi, quãdo præstantiam orationis animo concepistis admirandam. Primum vt interdum ipsi vobiscum tacitis cogitationibus recolentes ac recognoscẽtes tam singulare beneficium, gratias ingentes Auctori tanti muneris agatis, ne vel stupidi atque amentes non agnouisse doni magnitudinem, vel inofficiosi atq; ingrati non eidem acceptum retulisse videamini. Præsertim cum huius, & ceterorum beneficiorum sit dissimillima ratio. Nam pro ceteris, quia muta sunt, ij gratias agere solent, ac debent, in quos collata fuerint: at oratio eiusmodi est, vt ipsa per sese gratias agere possit, quia vis ea est, cuius opera, qui beneficia acceperunt, agunt ijs gratias, qui dederunt: ꝓpterea id præstare debet ita, vt si hoc grati animi officium ꝑtermittat, ingratissima censeatur. An vero ignoratis, quod à viris dictissimis ac sanctissimis obseruatũ est, linguã potissimũ nobis esse datã, vt Deum laudaremus? postremo loco procreatũ hominẽ loquentẽ, vt ꝓ mutis quoq; reb. gratum animũ per gratiarum actionẽ, beneficiorumq; cõmemorationem ostenderet? fabulis ipsis ꝓditum, sciscitãti Deo sub finem Mundi fabricæ, nũquid deesse videretur, fuisse respõsum, Laudatorẽ sermonẽ, qui vel minima quæq; ipsius opera percensendo saltem cõmendaret? Tuam igitur Deus Opt. Maxime benignitatẽ agnosco, qui de nobis mortalibus non tam bene, atq; optime, quàm immortaliter, ac diuinitus meritus es, cũ Generi humano vim loquẽdi tribuisti, cuius beneficio tãta cum vtilitate, ac voluptate viuimus. Fateor hoc tuum promeritum in paucis, atque in primis esse ponendum. Intelligo oportere, vt lingua vox, & oratio ab animo memori excitata, gratijs agendis numquam de tuis laudibus conticescat. Nunc accipe debiti confessionem

37.

Arria.l.2 de doctr.Epist. capite 23

38.

Theod. ser. 3 de prouid,

Philo l.de Plant.Noe

nem nostrum omnium: quorum nomine, quia non tantum queo persoluere gratiarum, quantum debeo, saltem ago tibi gratias quam maximas possum, debendo magis, quàm loquendo.

39. *Alterum, quod vos vestrosq́; liberos nosse cupio, Parmenses, est Hanc loquendi facultatem dari quidem à Deo promiscue mortalibus omnibus (nisi impedimentum aliquod intercurrat, quod mutum quempiam efficiat) Christianis, & barbaris; rusticis, & vrbanis; sapientibus, & amentibus: infimis, medijs, summis: non tamen vsum æquè perfectum tribui communiter omnibus, sed ita vt alius alio nationis suæ lingua melius loquatur, quod equidem interpretor, clarius, elegantius, atque copiosius; animiq́; sensa, notionesq́; in oratione cum lepore, ornatu, ac vi maiore scriptas, expressasq́; pronunciet. Magna quidem ex parte id prouenit à bonitate Naturæ, quæ secum affert vber ingenium, vocem magnam & canoram, perspicuitatem ordinis, verborum copiam, facilitatem explanandi, felicitatemq́; dicendi, si nactus eam fueris Matrem benignam, non Nouercam. Nec desunt, qui pæne pares hisce muneribus procreentur: videas quoque alios alijs re quapiam superiores, qui vicißim aliunde vincuntur. Hic affluit copia, valet ille vocis magnitudine, floret alius elegantia; non nemo celeritate loquendi vincit omnes. Sæpè item fit, vt qui natura destituebatur, assequatur diligentia sua, vt naturaliter bene loquentes aliquando tandem exæquet; & par parem superet; æqualis ab æquali vincatur industria. Vnde hoc Auditores?*

40. *Quanam id ratione consequuntur? Num hæc profectio pendet ab educatione puerili? Non equidem negauerim magnū in educatione ad bene loquendum positum esse momentum: fateor eam multum ad hanc præstantiam adiumenti conferre. Cur enim Quinctilianus, ac B. Hieronymus optant, & suadent, vt infantes pueri nutricibus bene loquentibus educandi concredantur? Cur vrbani rusticis; nobiles ciues, sordidis artificibus; qui versantur in aulis Principum ab ineunte*

Quin. l. 1. c. 1
S. Hier. ep. 7 ad Lætam.

eunte pueritia, viuentibus in priuatis parentum domibus laude bene loquendi longè antecellunt? Cur denique in aliquibus ciuitatibus, velut Athenis in Græcia quondam, & in Italia Romæ, tum in aliqua domo, familiaué, vt in Gente Lælia, Mucia atque Cornelia, bene loquendi consuetudinē viguisse, ac floruisse vidimus, aut accepimus? id educationi referri oportet acceptum. Verum non sat est educatio domestica, vrbanaq; consuetudo. Quoties enim Germani fratres, ingenio ceterisq; rebus simillimi nutricibus iisdem, atque educatoribus vsi, tantum inter se distare loquendi facultate visi sunt, vt alter infans atque elinguis: alter disertus & eloquens censeretur? Aliæ caussæ requirendæ sunt huius præstantiæ; quas ipsa educatio demonstrat. Quid est bona educatio in loquendo, nisi optimis nutricum, parentū, & domesticorum educatorum præceptis ad bene loquentiū imitationem directa loquendi exercitatio? Tria videtis vno educationis verbo contineri; Artem, Exercitationē, & Imitationem. De singulis non est, neque tempus neque animus dicendi. Quam vellem Auditores vnam Artis limam hodierna die, me hortatore, vobis esse linguæ poliendæ necessariam persuaderetis: mea voce permoti multo, quàm antea diligentius ad orationis absolutionem eadem vteremini. An vero vos, qui tam generosis parentibus, auis, maioribus veteribus illis Romanis fortissimis viris prognati estis: vos qui magno animo estis imbuti, quod absens ex aliorum accepi sermone, ac laudatione; præsens ex oculis, fronte, totoq; vultu, bonæ indolis indicibus, ipse conieci: vos tam cupidi laudis atque honoris in ceteris rebus, vnam hanc dicendi perfectionem, laudem, gloriamq; negligetis? Infantes pueri Naturæ impulsu formare voces in verba, & loqui conantur: quod si non possunt fari lingua, nutibus ac digitis animi notiones expromunt: si non expreßis vocibus, neque integris; id voculis, vt possunt, fractis dimidiatisq; balbutiunt; vos adolescentes iam enucleate ac plane loquentes, non in id toto pe-

Cic. l. 3 de orat. l. de clar. orator. Qui. l. 1. c. 1

41.

Lucr. l. 5

ctore, consilio, Rationeq; imperantibus, incumbetis, vt non loquamini modo, quod communiter datur omnibus, sed, quod est tributum paucis, eloquamini? Vos qui loquendi facultate potissimum antestatis animantibus, vt me dixisse principio meministis: quo vos discrimine Natura distinxit à feris, non eodem vobis gloriosum ducetis æqualibus quoq; vestris anteire? Neque verò mihi tamquam murum opponatis illam excusationem: Non esse vobis Latinam eloquentiam, necessariam, non Græcam: proinde nostri Gymnasij disciplinam, vbi eas linguas profitemur, non esse magnopere vobis expetendam. Nam primum minime vos contemnere decet eas linguas, quas mortales omnes rectè sentientes de rebus humanis à multis sæculis admirantur; quæ putantur esse firmamenta Christianæ Religionis, & ornamenta: per quas tamquam per alueos defluunt ad nos è fontibus ingeniosissimorum, doctissimorumq; virorum sapientiæ riuuli, atque omnium flumina doctrinarum. Deinde vos latuit adhuc ijsdem Rhetoricæ præceptionibus Demosthenem Græcorum oratorum, & Ciceronem Latinorum Principem eruditum? eandem Artem dicendi linguis omnibus, nationibus, ac gentib. Hispanis, Germanis, Italis esse communem eo vsque vt in vernacula Parmensi lingua, quam cum nutricis lacte suxistis, Aristotelis, Theophrasti, Ciceronis. Cornificij, Quinctiliani, Hermogenis, Aquilæ, ceterorumq; Rhetorum præceptis euadere possitis eloquẽtes? At Naturæ vim obijciet alius, & eloquentiam naturalem sibi satis esse iactabit. Nolite vos oro atque obtestor per vestram ingenuitatem; nolite ad Naturæ bonitatem perfugere, vt artem repudietis: nolite in eloquentia naturali spem omnem bene loquendi collocare. Non ea satis est, mihi credite, non est satis. Ponite in duobus æquale prorsus ingenium, parem verborum copiam, similem dicendi facultatem naturalem: fingite quod sæpenumero euenit, alterum altero melius loqui, cultius, elegantius, ornatius. Quid hic beneloquentem,

Cic. l. 1. de orat.
Pl. l.11.c.51
Quinct. l. 2 capite 16

42.

43.

ab

ab vtcumq; loquente diſtinguit? Quid inculto atque inelegãti præponit eloquentem? Artis præceptio, Parmenſes, Ars Magiſtra. Quid vitia cognoſcit, demonſtrat, ac tollit quæ inter loquendum etiam in bonam naturam irrepunt, vt in fertili agro minime culto, ſpinæ, vepres, herbæq; noxiæ ſua ſponte naſcuntur? Ars Magiſtra. Quid virtutes eas, quibus orationem humanam illuminari, pingi, florere paulo ante dicebam atque audientibus admirabilem fieri, loquenti ſubminiſtrat? Ars Magiſtra. Cuius denique ope cõſequitur, tum qui locuturus eſt inter familiares, amicos, ciues priuato ſermone; tum qui de loco ſuperiore oratione continuata verba facturus eſt, in frequentiſſima concione, vt nõ tam qui dicat, quam quomodo dicat, quod eſt in dicẽdo potiſſimum, attendat, niſi Artis eiuſdem magiſterio? Memorabilis eſt Philoſophorum, ac Rhetorum omnium tãquam à publico ſapientum conſilio profecta ſententia; veriſſimaq; in omnibus facultatibus, Ars perficit Naturam. Memoria item ſæpe repetenda eſt illa vox Ciceronis eloquentiſſimi Oratoris, & Rhetorum facile Principis, quaſi oraculi cuiuſdam effatum: Et ſi magnis ingenijs præditi quidam dicendi copiam ſine ratione conſequitur, Ars tamen eſt dux certior quam Natura. Etiam illud adiungo ſæpius ad laudem atque virtutem Naturam ſine doctrina, quam ſine natura valuiſſe doctrinam, atque idem ego concedo, cum ad naturam eximiam atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam conformatioque doctrinæ, tum illud neſcio quid præclarum ac ſingulare exiſtere ſolere. *Quid qui proxime ſequitur in præcipiendo Quinctilianus? Hic concedit quidem Naturam ſine doctrina valere multum, nihil ſine Natura doctrinam: ſed ſi doctrina atque natura æqualiter ad quempiam perficiendum coniungantur, exiſtimat eum, qui perfectus fuerit plus debere doctrinæ, quam Naturæ; quod in-*

Ar. l. 2. de An. t. 79. l. 7 polit. c. 17 Cic. l. 4 de fin.

Idẽ ora. pro Arch. poeta

Quinct. l. 2 capite 19.

ſtat materiæ ſit Natura, quæ fingitur, Ars vero tamquam Artifex, qui Naturam format, ac fingit. Quis ergo neget, his auditis, & citius, & melius eloquẽtiam Arte, quàm Natura tantum comparari? Nonne videtis, tametſi Natura ſanitatis effectrix, Medicusq́ tantummodo miniſter cenſeatur à veteribus principibus medicorum, tamen prudenter à medicis præſcribi, atque adhiberi medicamenta, quibus adiuta, & corroborata Natura vehementius, efficiat vt corpora citius meliusq́ curentur? Sic vos ſi naturæ doctrinam adiungetis, eamq́ polietis arte, næ breui tempore mirabilem quandam eloquentiam, & ab omni poſteritate celebrandam efficietis. Quid Ægyptij ſapientiſſimi illi, qui nõ ſcriptis vocibus, ſed pictis rebus res ipſas ſignificabant, indicare voluerunt, cum linguam in manu pingebant, niſi dicẽdi vim, & orationem artis manu, hoc eſt Rhetoricæ præceptione perpoliendam eſſe atque ornandam? Quid ſenſerunt magni illi viri Plato, & Ariſtoteles, magni, inquam, ingenio, magni ſapientiæ laude vſque eo, vt alter diuinus, alter dæmonios, quaſi ſemideus appellaretur, qui in tanta gloria Philoſophiæ tradendæ, præcepta quoque dicendi ſuis auditoribus, non curſim, ſed ſenſim; non aliud agentes, ſed in eo toti quaſi nihil agerent præterea, tradiderunt, & ſcripta poſteris quoque reliquerunt? Quid denique de artis dicendi neceſſitate cenſuit, & Veſpaſianus in gubernatione prudentiſſimus, Reiq.publ. amantiſſimus Imperator, qui primus è fiſco Latinis Græcisq́ Rhetoribus, annua centena conſtituit; & Alexander Seuerus doctrinarum omnium, & eloquentiæ Tullianæ ſtudioſiſſimus, qui ſalarium eiſdem reſtituit, & diſcipulos ingenuos pauperum liberos attribuit? Quænam alia facultas humani corporis ſiue totius, ſiue partis alicuius ſine arte perficitur? Quæ facilitas ſiue agendæ, ſiue faciendæ cuiuſcumq́ rei, tum in manibus, tum in pedibus, tum in toto corpore ſine præceptionibus comparatur? An vero manus, brachia, totum corpus, dimicandi, iaculandi,

[Margin notes: 44. — Gal. in Thraſibus c. 26 — Pier. l. 33 Hier. glyph. — Suet. in Veſpaſ. c. 18 — Lamprid. in Alex. Seue.]

di, equitandi, natandi artibus ad laudem militarem, bellicamq́; gloriam erudietis, linguam solam, quæ sæpè sua vi atque eloquentia retudit hostium tela, mucronesq́; repreßit, inertem atque ineruditam esse patiemini? Pluris digitos, quos arte scribendi, pingendi, fingendi, pulsandi fidibus; pluris pedes, & crura, quæ numerose saltandi præceptis instituitis, quàm linguam præstantißimam omnium membrorum facietis? Quid de voce dicam Adolescentes? Miris eam modulis, sonis, flexionibusq́; fingitis arte canendi, quibus canoras auiculas cantu, vel imitamini, vel superatis; eandem vt hominibus alijs loquentibus antecellatis benedicendo, non artificio Rhetoricæ polietis? Nolite committere, Parmenses, vt Caßij, Macrobij, & aliorum veterum eloquētium virorum ciuium vestrorum, quibus hæc Ciuitas semper abundauit obliti, pars ea corporis humani, ea vis, ea facultas, quæ quia principatū obtinet, & vos distinxit à belluis, & maximè omnium in vita necessaria est, plus artis, atque expolitionis ad sui splendorem, & ornamentū, quàm aliæ, flagitat; per vos, atq; adeo vestra culpa, sine vllis præceptis iners, horrida atque inculta relinquatur. Nolite pati, vt humana oratio, quam audistis esse interpretem, Nunciam, & Imaginem Mentis, ab eius nobilitate degeneret: contendite honorario certamine cum ipsa Natura; vt quātum illa contulit artificium ad orationē fabricandam Mentis præstantiæ respondentem; notionibus exprimendis accommodatam; & auribus auditorum seruientem; tantam vos item artem adhibeatis, vt quæ Natura manca, mutila, & imperfecta, vel in voce, vel in pronunciatione, vel in copia habetis, per vestram diligentiam absoluta, integra, perfectaq́; videamus. Tuq́; Ranuti nobilißime Puer, flos Italicæ iuuentutis, Farnesianæ arboris ex insitione Regij surculi fructus optatißime, qui tam præclara iam edis eximiæ signa Probitatis, & Ingenij, mirificam indolem, & spem egregiam cum virtutum ceterarum, tum vero Eloquentiæ,

45. 46.

quam in iſta ætatula prætefers; educa ſaluberrimis hiſce, quæ modo commemoraui, nutrimentis. Ad exemplar domeſticum Aui tui, Rhetoricæ Artis lima, & exercitationis tritu de pectore, ore, Naturæq; tuæ bonitate, latentes tamquam è ſilice ſcintillas laudis, & flammas elice gloriæ: tum quaſi ex abdito fonte lacteum educ pariter flumen orationis, vbertatemq; dicendi melle dulciorem. Memento deberi tibi vt hæredi maiorum tuorum nō modo nobilitatem, opes, ciuitates, ſed etiam patrimonium eloquentiæ. Propria Farneſiorum Gentilitatis ea eſt.

47. Lilia illa ſiue cærulea, ſiue purpurea, quibus inauratus clypeus gentilitius tot ictibus contuſus, toties mucronibus, & ferreis globis tranſuerberatus in prœlijs floret, admonent te, Princeps ingenioſiſſime; quantum maiores tui potuerint in dicendo; quàm eloquentiæ laude floruerint: quid te iam nunc præſtare oporteat, vt ne tantulum, vel à nobiliſſima ſtirpe, vel ab illorum conteſtata virtute degeneraſſe videare. Suauem, iucundam, amabilem loquendi copiam illa ſignificant, vt ex Homero ante cognoſti: cui veteres Corinthios adde, qui Lilium Ἀμβρόσιαν appellabant, qua voce paſſim apud Scriptores bonos orationis ſuauitas ſignificatur: adde Salomonem, qui in Canticis ſponſo illi cæleſti labra dat lilijs ſimilia, non candidis opinor, quia deformia labra, quæ pallent; ſed purpureis, quia decora quæ purpuraſcunt: cuius oratio fuit ſono dulciſſima, gratioſa mortalibus, verbis flexanima, rebus plane diuina. Quibus intelligis à maioribus tuis, qui militare ſcutum lilijs eloquentiam ſignificantib. aſperſerunt, & eam apprime cultam, & cum armis fuiſſe ſociatam. Paullo poſt, ex optima educationis Principi congruentis ratione, tractabis gladios, haſtas, arma: plumbeas glandes inflammato puluere ferreis è fiſtulis extrudes in ſcopum: feroces equos curſu, ſaltu, gyro domabis, agitabiſq;, vel certe in generoſis equis inſidens ex arte iactabis tete ad numerum, atque animos induſtriamq; oſtentans concurſus ad

Heſychius

Cant. 5

ad te spectandum facies in campo. Iaculo præterea, cursu, natatione, venatu tenera membra, neruos, vires corroborabis, & pectus animumq; firmabis ad militiam. Denique vmbratili meditationi pugnandi, fictisq; ad similitudinem bellicæ disciplinæ certaminibus, assuesces domi; vt aliquando ex aula pergas in castra; ex vmbra in solem; è palestra in aciem; atque è ludicris pugnis in vera prœlia descendas: & lusorijs ornamentis in arma decretoria commutatis, vel imiteris auum Octauium, qui copias Italicas ducens sub Carolo V. Imperatore socero in perduelles Lutheranos eximia fortitudine furorem eorum impetumq; repreßit: vel sequare patrem Alexandrum imitatione, & corpore ipso; qui cum primæ rudimenta militiæ auunculo Ioanni Austriaco inuictißimo Præfecto claßis Christianorum approbauit, tam insignia dedit argumenta fortitudinis; tam solida iecit fundamenta felicitatis, quàm omnes norunt; tum priore illo anno propter insignem victoriam de communibus hostibus ad Echinadas nauali prœlio partam, Christianis omnibus ad commemorationem, memoriamq; iucundißimo, vbi nostri barbaros, Scythas, Turcas à se vinci posse didicerunt; tum posteriore, cum multis peditum millibus, non tam in experimentum, quàm è prioris anni prospero euentu præfectus, descensione facta in Peloponnesum ostendit, & hostibus, & suis quantam in pectore ferret animi magnitudinem. Facies hæc omnia, Ranuti, quæ auguror; & efficies plura, quam ego prædico, perficiesq; optime quæcumq; moliere. Principum hæ sunt exercitationes: Ducibus aliquando futuris dignißimæ prolusiones: conuenientes tibi, tuique similibus palæstræ. Verum nequaquam fas est tibi negligere studium eloquentiæ, quod maiores tui minime contemnendum esse putauerunt. Ijs artibus à pueritia perpolitus, ijs præceptionibus imbutus ad labores militares; ad bellicum pulucrem, periculumq; prœliorum, quæ sane maiora sunt de-

cora,

48.

cora, & gloriosiora laudibus vrbanis, paratior venies, & instructior. Non negabunt educatores, ac Magistri tui, viris Principibus, exercitusq; Ductoribus eloquentiam vtilem esse, propemodumq; necessariam, quam Alexandri, Pyrrhi, Scipiones, Cæsares, & præstantissimi Duces horum pares non minus ad victoriam sibi aliquando profuisse, quam machinas, & arma fatebantur. Etenim, vt tui Præceptores opportuno tempore copiosius, quàm hic ego præstare possim, te docebunt: Philippus Rex Macedonum Alexandri Magni pater, æque militaribus studijs, atque oratorijs valuit. Themistoclem bellica laude clarissimum Atheniensium Ducem; qui Xersis mille nauium classem Græciam petentis, nauali prœlio deuicit, constat tum consilio, tum eloquentia præstitisse. Scipio Carthaginis euersor expugnatorq; Numantiæ, bellicam gloriam, vt Cicero testatur, eloquentiæ laude cumulauit. Oratio Cn. Pompeij, cuius tres triumphi testes fuerunt totum terrarum orbem imperio teneri Romanorum, quàm omnibus ornamentis abundaret & copia, sæpenumero non auditorum opinione tacita, sed perspicua admiratione multitudinis declarabatur. Quid rerum Domini? Cæsar Dictator, qui tot domuit gentes, Remq; publicam Romanorum ad vnius sui nutum arbitriumq; redegit, summis oratoribus æmulus fuit: neque Augusto qui duodecim natus annos auiam pro rostris laudauit, & Cæsari proxime successit, prompta defuit, ac profluens, quæ deceret Orbis Principem, atque Arbitrum Eloquentia. Tiberius quoque callebat artem qua verba expenderet, tum validus sensibus, aut consulto ambiguus: etiam C. Cæsaris Caligulæ turbata mens, vim dicendi nō corrupit: nec in Claudio quoties meditata dissereret, elegantiam requireres. In Nerone contra, qui Senecæ Magistri vtebatur opera cum publice verba facturus erat, à Iulia gente cum Imperio defecit eloquentia. Quæ cum tecum cogitabis attente, non spernes, credo, quod tot tantiq; viri Principes adamarunt: animum

Auctor rhet. ad Alex. in prooem.

Ælian. l. 4 var. Hist. c. 19

Plut. in Themist.

Cic. l. de cl. orat.

Idem l. 1. eff.

Orat. 5. n. 25

Orat. 17. n. 8

Quin. l. 12. c. 6

tuum

tuum horum exemplis incensum, honestissima æmulatione simillimæ laudis, & decoris titillari persenties. Et quo maiore cupiditate bellicæ gloriæ tenebere cum adoleueris, eo magis tibi sum auctor, suasor, impulsor, vt eloquentiæ tela atque ornamenta iam nunc tibi parans, linguæ cultum, artem, exercitationemq; dicendi, pectore toto, mentis ardore, & digna genere tuo diligentia complectaris.

DE MIRABILI ORATIONIS HVMANÆ PRÆSTANTIA.

Oratio Posterior. Or. II.

QVOD ille Themistocles Dux Atheniensium rebus gestis, & memoriæ felicitate clarissimus, cum impetu ciuium inuidorum patria pulsus in Persarum Regnum exsul profugisset, in secundo congressu, de admirabili vi sermonis humani, Regi dixisse fertur; idem ego Parmam tamquam in amantissimam patriam accersitus eorum imperio quibus pareo non inuitus, in hac secunda oratione, re ipsa plane mihi posse præstare videor, Auditores. Nam cum ille per interpretem cum Rege loqui coactus ob linguæ Persicæ ignorationem, non ea posset clam ceteris omnibus ad eum efferre, quæ pectore atque animo arcana recondebat; tempus, & veniam ab Rege petijt, atque impetrauit, nationis eius linguam addiscendi, quo liberius, ac tutius remotis arbitris effari posset, quæ mente concepisset: subdens pro ratione memorabile dictum illud à Rege maximè probatum, laudatum à prudentibus, ab historicis celebratum, Orationem humanam similem esse stromatibus

1. Plut. in Themistocle Cic. l. de cl. Orat.

Val. Max. l. 8. c. 7

hoc

hoc est figuratis aulæis, quæ cum explicantur, flores, arbores, belluas, venationes, homines, pugnas, aliasq; rerum figuras in illis arte mira contextas, atque intextas ostendunt; cum autem complicantur, eadem illa omnia fugiunt, latent, absconduntur. Equidem animo mecum ipse commentans domi quasi contexueram aulæum vberiore filo, in quo formam, speciem, admirabilem perfectionem, virtutesq; fere omnes Orationis humanæ suis ipsius visendis ornamentorum coloribus depinxeram; nec totum explicare licuit in proxima oratione publica; quam vnius horæ, pro rerum multitudine, breuitas; & aduersus Principes vestros reuerentia, quos detinere diutius tempestatis perfrigidæ nocturno tempore minime decebat, mediam propemodum interruperunt. En iterũ hodierna die, quæsita diligẽter, atq; arrepta cupide occasione, quæ vos frequentes in hanc dicendi palæstram cum discipulis meis conuocauit; replico vobis inuolutum orationis meæ peristroma: rursus aperio; quæ paucis hisce diebus interpositis latuerunt, vt quam præstantiam humani sermonis mente conceperam: nec totam atque integram in prima oratione demonstrare potueram, eam in hac expositam, expressamq; ex omni parte videatis. Neque enim fas erat, quæ me dicturum coram Principibus vestris sum pollicitus, nec per angustias temporis proferre licuit, prætermittere: in tanta vestra præsertim audiendi cupiditate, quam interpretor ex concursu, atque ex alacritate conijcio; ne vel arrogans tunc in promittendo fuisse; vel in promissis exsequendis postea fidem videar fefellisse. Nec vero, quæ dicenda supersunt, vt vulgaria, communia, atque contrita esse relicta existimetis: sed vt electa, singularia, & noua in hunc diem reseruata putatote. Lautissimæ illius cœnæ, non analecta, sed apophoreta digna vestris ingenijs, vel etiam secundas mensas varietate, copia, suauitate primis nequaquam inferiores, vobis structor appono, Parmenses; & ob id conuenit vos tam ap-

pe-

petentes auidosq; audiendi, tamque præsentes animis nunc esse, quàm tunc fuistis in me audiendo cum apud vos publice de eadem Orationis præstantia disputarem. Eius enim Natura peruestiganda, & explicanda est à me; spectanda vobis, & admiranda vis, quæ lingua, voce, totoq; oris instructu continetur. Tam in artium magistra Natura, quã in artibus æmulis Naturæ, boni rerum æstimatores compererunt illud opus exquisitiore perfectum artificio, maioris item æstimationis, ac pretij censeri, quod pluribus machinis, instrumentis, operis elaboratur ac perficitur. Ex naturalibus, quantam habet ex arte, descriptione, modo, quo s-ctus est, admirabilitatem fauus mellis; in quo cõstruendo tanta sedulitate, tam multiplici succorum, lacrymarum, liquorum operoso delectu collectorum apparatu, tot industriarum apum, non sine regulis, norma, perpendiculis opificum examen tam diuturnus ac pertinax sub sole labor exercet? Inter arte facta, vasorum cælatorum è crystallo gratia vincit iam pretia gemmarum: hæc sunt munera Regum; hæc deliciæ. Sed quot rotis, tornis, scalpellis: quot mucronibus, malleolis, limis: quot venenatis aquis: quot metallorum ramentis; quàm multorum lapidum scobe crystallus secatur, expolitur, & in multiformia vasa fingitur? Quanto deniq; tempore, labore, opera; & adamantis quoque puluere, figuræ mirabiles ad rerum effigiem in crystallo cælantur, & insculpuntur? Quamobrem in humano corpore, in quo Natura tota est, eadem videtur esse ratio perfectionis, vt in illis sensibus, ac partibus, quæ plura ad sui constructionem, ornatum, defensionem requirunt, plus excellentiæ resideat. Sed equidem nescio an ad vllius sensus officium, atque vsum plures machinas comparauerit, & instrumenta mirabiliora sit machinata, quàm ad vsum Orationis, in quam vires omnes, ingenium, industriamq; profudit. Galenus qui vel Princeps Medicorum, vel certe secundus existimatur à Principe, tria necessario requirit

2.

Virgil. I. Æn.

Gal. l. de Vocal. instr. dissect. c. 2

ad vocem, Orationemq; conformandam, vt in operibus ceteris, Artificem, Instrumenta, Materiam. De Artifice, quæ facultas est animi voces formans, vocibusq; significationem tamquam vitam imprimens, nihil hoc loco dicam, quod oratione superiore satis ea de re disputatum meministis. De Materia postea: nunc videtur de instrumentis disserendum, quæ tam multa sunt, tam varia, tam accurate elaborata, tam longe ducta, vt caput, cerebrum, pectus, totumq; corpus Orationi seruire videatur: atque vt eorum consideratio clarissima ingenia contemplando, manumq; doctissimorum virorum scribendo defatiget. Omitto dicere de ijs, quæ in pectore, atque è pectore famulantur Orationi: velut de pulmonibus, qui raritate quadam, & assimili spongijs mollitudine ad hauriendum spiritum aptissima, tum se contrahunt aspirantes, tum se dilatant spiritu, vt frequenter ducatur aer; tum tamquam ferrariorum fabrum moderati folles, in ore formandæ voci spiritum transmittunt ad fauces. Taceo de aspera arteria, quæ mirifica Naturæ industria prodiens à pulmonibus ad os vsque intimum pertinet: per quam veluti tubum ac fistulam ductus aer recurrit ad vocem. Mitto cerebrum, vnde tam multi nerui, linguæ versandæ in omnem partem celeriter ad omnes sonos, ac voces effingendas deducuntur: vnde nescio quis humor eidem linguæ faucibusq; loquendi continuato labore sitientibus arescentibusq; guttatim quasi potio stillans restinguendæ siti deriuatur. In ore consisto atque hæreo diutius, vbi tamquam in officina tanti operis, primaria, proxima, & maximè propria sunt instrumenta collecta, lingua, palatum, dentes, guttur, fauces, buccæ, tonsillæ, labra, multaq; alia, quorum nomina Græca, non dum Latinorum vsu plane mollita facile mihi memoria patior excidisse. Quo in ore quanta Naturæ solertia! Primum hæc officina, vt Galenus loquitur, in capite locata est, hoc est in Arce, atque Regia totius corporis, vbi Regina Mens habitare sede fixa, regnareq; putatur,

3.

Cic. l. 2. de nat. Deorũ

Lact. l. de opif. Hom. c. 11

4.

Gal. l. de Vocal. instr. dissect. c. 2

vt propius abesset ab ea cui deseruit interpres ac nuncia, quæ in hac nobilissima officina fabricatur, Oratio. Qua itidem in Arce speculatores rerum, quæ sub aspectum cadunt, oculi vigilant atque obseruant in speculis: aures tamquam exploratores sonorum omnium intentæ sunt in excubijs: ceteri denique sensus Mentis eiusdem administri, nuncij, satellites excubant in suis quique vigilijs atque custodijs: qui cum Menti, renunciandis rebus extrinsecus perceptis seruiunt; Orationi quoque famulantur, quæ res collectas sensibus in aliorum aures effundit. Præterea non oris interiores partes vel durissimas fecit, vel tenerrimas; quod vtrumq; futurum fuerat ineptissimum ad orationis, & procreationem, & vsum: cum vox in duro corpore nimis aspera reddatur; in tenero languescat, & moriatur. Non totum struxit ex osse, quod frangitur: non totum è carne, quæ vulneratur: sed medium quid adhibuit ad oris fabricam, inter carnem & ossa: duritiem inter & mollitiem, (cartilaginem auctores Latini non mali vocant) vt Oratio facillime fingi formariq; posset, & quam clarissima quamq; maxima in auditorum quam plurimorum commodum è faucibus loquentis erumperet. Deinde quanta dignitas oris? quanta species? quanta venustas? Alijs animantibus, *scripsit non ignobilis auctor è schola Platonis,* ad explendam victus necessitatem, inferendasque ventri copias os comparatum est; sed hominis promptuariũ potius rectæ Rationis, & suauissimæ datum est; vt quæ prudentia corde conceperit, ea sensa promat Oratio. Hoc est animi vestibulum, Orationis ianua, & cogitationum comitium; pars hominis loco celsa, visu prompta, visu fecunda. Feris, & pecudibus os humile, & deorsum ad pedes deiectum, vestigio, & pabulo proximum, numquam ferme nisi mortuis, aut ad morsum exasperatis conspicitur, hominis vero nihil prius tacentis, nihil sæpius loquentis con-

Gal. l. cit. cap. 6

Plin. l. 11. c. 37.

5.
Lact. l. de opif. Hom. cap. 10.
Apul. l. de Dogm. Plat.

Idẽ Apol.

 temple-

Plato apud Philon. l. de opific.

templere. *Quam nobile Platonis ipsius in laudem Oris di-ctũ Per os intrare mortalia, per os exire immortalia? Quæ ingrediuntur obnoxia morti, cibos alendo corpori necessarios intelligit Philo; quæ egrediuntur immortalia, leges ore latas interpretatur, quas immortales existimat, quod per eas ciuitates & regna gubernata felicem quandam perpetuitatem consequantur. Quid si per immortalia intelligas orationem? Hæc ab immortali mente ficta & perfecta, cogitationes, optata, scientiamq; rerum continet immortalium: hæc sæpe nos ex eloquentis ore prodiens ad comparãdam memoriæ nominisq; immortalitatem ac vitæ beatæ æternitatẽ cohortatur: hæc præclara hominum ingenia, resq; virtute gestas immortalitati laudando cõmendat: hæc ipsa deniq; monumentis inscripta, fit diuturnitate tẽporis propemodum immortalis.*

S. Amb. l. 6 in Hexã. c. 9

Nec minus eleganter Ambrosius vir sanctissimus, & antiquæ latinitatis amantissimus descripsit os humanum, cum aliud nihil esse dixit, nisi sermonis adytum, fontem disputationis, aulam verborum, & promptuarium voluntatis. Quarum omniũ laudum illa maximè splẽdet oculis mentis meæ, qua fons dicitur, non modo perennis, & rerum immortalium, sed etiam contrariarum; inferior nulli videlicet ex illis mirabilibus fontibus à magno Naturæ

Pl. l. 2. c. 103

scriba Plinio notatis, qui modo dulcẽ, modo amaram aquã, modo frigidam, modo feruentẽ emittunt: quod accusando, defendendo, laudando, vituperando, interrogando, respondendo; nunc partem hanc disputationis, nunc illam contrariam alterna vicissitudine tuendo mirificos illos fontes referre videatur.

6.

Verum è tã multis instrumentis, quæ in hac locupletissima, instructissimaq; officina seruantur, Linguã, quæ principatũ obtinet, enucleandam, persecandã, aperiẽdam linguæ meæ cultro, quo clarius interior eius nobilitas appareat, mihi sumo, eorum more qui animantium, hominumq; corpora diuidunt articulatim, artusq; singulos minutatim secant, vt latens artificiũ Naturæ deprehendatur.

Ha-

Habet hæc alia, præter vsum loquendi, non contẽnenda munera. Primum quidem cum sit Gustatus primaria sedes, vel vt proprie loquar, prætoria sella, Tribunalq́; iudiciale poculentorum, & esculentorum; in ea residens Gustus cum cognitione saporum omnium iudicium de ijs exercet vt Iudex fertq́; sententiam: adeo vt pro eius arbitratu, quibus vescimur cibi, quibus depellimus sitim potiones, si non illi placent, à stomacho atque ore protinus respuantur: nihilq́; plane in stomachum alimenti demittatur, quin illa conuiuij moderatrix & quasi prægustator, suo cõsenserit præiudicio. Deinde cibum extenuatum, molitum, mansumq́; dentibus, agitatione, impulsu, motibusq́; suis depellit, & tanquam edentis manus detrudit in stomachũ. At eius præcipuum officium, nobilißimumq́; munus est, aeris in vocem, & vocis in orationem cõformatio. Nam ea spiritum à pectore, pulmoneq́; per arteriam asperam immoderate profusum terminat, fingit, moderatur: ex eo vocem rudem primum discernit, quam deinde sonis distinctis ac preßis modulans in verba perfecta concinnat: & cum dat suos articulos, ac sonos vocibus, tribuit nobis vt articulate loquamur: quod beneficium Lucretius merito linguæ refert acceptum, cum inquit.

Ar.l.2. An. t.88.l.2 de par.animal. cap.16
Cic.l.2.de nat. Deorũ.
Pl.l.11.c.37
Gal.l.11.de vsu par.c.10
Apul.l.de dogm. Plat.
Lact.l.de opific.c.11
S.Ambr.l.6 in Hex.c.9

Mobilis articulat membrorum dædala lingua
Voces:

Lucr. l.4.

Cuius rei gratia, vt intra buccas quaqua versus, longe lateque sursum deorsumq́; moueri, flecti, circumferri posset hæc vocum, sonorum, verborumq́; fictrix, adeo tenera, lata, mobilis nobis ingenita est, vt teneritate, latitudine, ac mobilitate omnium pro corporis portione linguas superet animantium. Non vno verbo præstantißimum hoc munus explicare queo: tam multa de eius dignitate ac vi, mente concepi. Vix expressero nonnullum eius vsum, cum Obstetricem Animi, Typum verborum, Memoriæ clauem, Plectrum Mentis, Manumq́; Rationis appellauero. Nemo Philosophorum est, qui non fa-

7.

teatur humanam Mentem cognitionibus rerum quasi seminibus per aurem potißimum susceptis grauidatam, parere atque effundere orationem. In hoc honestißimo nobilißimoq; partu singularia, & mirabilia sunt omnia, Parmenses: concipiens; modus concipiendi; fetus conceptus: tempus grauiditatis; pariendi ratio: partus ipse; felicißima denique obstetrix, atq; adiutrix in pariendo. Fictis Poetarum veterum fabulis Minerua Sapientiæ Dea de cerebro, capiteq; Iouis dicitur esse nata: cuius commenti non vna profertur caussa. Sunt qui fictum id existiment, quod artium liberalium inuentio, quarum ipsa ferebatur inuentrix, non putaretur, ob inuentorum præstantiam, ab humano ingenio proficisci potuisse. Fabulam alij referebant, vt prodit Augustinus viræque doctrina & sanctitate nobilis, ad consiliorum Prudentiam, quæ Rationis est propria, cui sedem capitis etiam Plato dedit. Sed cur apud Iuuenalem

Natal.com. l.4 Mythol. c.5. Claud. Miner. in Embl. 1. Altiati.

S. Aug. l.20 contra Faustum c. 9

Iuuē. Sat.10

Eloquium, & famam Demosthenis, aut Ciceronis,

admirati pueri cupidißime sibi petunt eloquentiam, & eam totis Quinquatribus pecuniolæ largitione, votisq; continuatis à Minerua precantur? Nimirum, vt ego non longe abiens ab vtrisq; interpretor, significare prisci maluerunt ab hominum ingenio concipiente omnia, sapiendi ac dicendi fonte, quod propter acumen inueniendi, vim iudicandi, copiam explicandi: tum propter immortalitatem, diuinamque Imaginem quam præfert, Diuinitatis cuiusdam particeps esse videtur, non minus eloquentiam, & Orationem, quàm Prudentiam, & Sapientiam generari: neque hoc virtutum par in lucem edi posse nisi vocis, sermonis, orationisq; partu ingeniosa mente concepto. Cuius concipiendi modum quis non admiretur? Per aures aerea semina Memoriæ, Mentiq; mandantur: voces eruditæ Magistrorum, imbutæ scientia, refertæ sententijs, plenæ doctrinarum; in quibus ea vis seminum, ac procreandi ingenita est, quam efficacio-

8.

rem

rem tamen, in diuinis oraculis, ſuisq; verbis inſitam eſſe Generis humani Saluator aſſerebat, cum ea ſemina vocitabat. Quod Plinius parum credibiliter de Luſitanicarum equarum ad Tagum partu prodidit: eas fauonio flante concipere fetum è ſpiritu partumq; gignere, vt ipſe loquitur, perniciſſimum: longe verius ſcripſiſſet, & facilius poſteris approbaſſet, de humana Mente; quæ gremio comprehendens per diſciplinam aereas voces, Zephyri melioris afflatu concipit, & efficit fetum; perfectumq; edit ore partum, lingua iuuante, Sermonem tanta velocitate præditum, tantaq; incitatum pernicitate, quantam par eſt eum habere cuius capiti geminas, totidemq; pedibus alas Deus artifex addidiſſe videatur. Sed quinam, qualeſue ſunt hi fetus qui ex aere cõcipiuntur à Mente? Græci Νοούμενα vocãt, & Ἐννοίας, M. Tullius cogitata Mentis, ſenſa, notiones, & intelligentias. Scriptores argentei ſæculi, hoc eſt Cicerone poſteriores, quòd animo concipiente, Mentisq; conceptu gignantur, iure ac rite conceptus nominauerunt. Sed quid rerum ſunt? quidnam? corpore vacant, an ſub ſenſum cadunt? eadem Oratio quæ paritur, Auditores, ſpoliata ſono, nudata voce, materiæ huius denſæ concretione ſecreta, nulli ſubiecta ſenſui, tantum oculis obiecta Mentis fetus eſt Animi: quæ deinde in pronunciationis partu, ſono, voce paulatim conueſtitur, dum naſcitur; verborum elegantium pigmentis depingitur, dum editur; gemmis, floribus, cincinnis figurarum, ſi ſit opus, exornatur, dum dicitur; qui tamen non oculis aſpiciuntur, ſed auribus, animoq; ſentiuntur. Nec ratione temporis eſt Orationis minus admiranda conceptio. Quæ pariunt animantes, ſuos habent definitos, certosq; dies, menſes, annos ferendi, augendiq; fetus: ſua quoque magnitudo, ſuus numerus in quaque ſpecie definitus eſt adeo, vt non poſſint præſcriptam à Natura lineam tranſilire. Sed hic Orationis fetus creſcit in immenſum magnitudine, in infinitum numero, ſi prægnantis voluntas ferat; vſque eo

Matth. 13

Virgil. l. 3 Geor. Plin. l. 4 c. 22 l. 8 c. 42 & l. 16 c. 25

Plut. l. 4. de Placit. c. 19

Cic. in Topicis, & alibi.

Pl. l. 20 c. 23

9.

10.

Pl. l. 7 c. 5

vt in Elephãtum diuturnitate temporis augeſcere poßit oratio concepta, ſi eam aßiduo ingenij calore foueris, ſi multo ſtudij nutrimento alueris; ſi diu intra mentis aluum abortione vitata, maturitate exſpectata continueris. An non elephantes ſunt Demoſthenis, ac Ciceronis Orationes illæ grandes, quæ quaternas aut ſenas horas in partu conſumpſerunt? Elephantum quoque dixerim Plinij iunioris nobilißimum panegyricum Traiano Imperatori dictum, qui poſtea tribus diebus in amicorum conuentu vix potuit totus recitari. Dices ingentia hæc, & immania monſtra; non iuſtos ingeniorum partus. Falleris, erras, alucinaris. Quid M. Tullius optimus æſtimator eloquentiæ; Demoſthenis laudator prudentißimus, imitatorq́ ſtudioſißimus, de illius orationibus exiſtimabat? Quam ceteris principem anteponebat? Teſte locupletißimo Plutarcho pulcherrimam eam eſſe, quæ longißima eſſet dictitare ſolebat. Idem quoque iudicium de Tullianis Romæ ferebatur, vt Plinius idem nobilißimus orator ætatis ſuæ prodidit: optimam eam eſſe, quæ maxima. Quid quod ratio pariendi admirationem habet non vulgarem? Notißima res eſt apud omnes, quanta ſit in quacumq́ re concipienda voluptas, in geſtanda labor, in parienda dolor: at vero in orationis ſermonisq́ conceptu labor eſt, in grauiditate dolor, in partu voluptas. Cum paratur Oratio, quanta in inuentione rerum, ac ſententiarum dicendarum inquiſitio? Quàm accurata in diſponendis inuentis, & collocandis rebus cogitatio? Quàm varia in veſtiendis elocutione ſolicitudo? Quæ ſane commentatio multiplex ſine capitis defatigatione, totiuſque labore corporis eſſe non poteſt. Dolorem autem in fetu gerendo quiuis mediocriter in hac dicendi exercitatione verſatus expertus eſt. Mens grauida parturit continenter: concupiſcit diem horamque partus aduentare feſtinanter; torquetur, angitur, cruciatur, ſi parere prohibetur. Facilius nonnulli candentem ore carbonem, aut flammam,

Plin. l. 3 ep. 18 ad Seuerum

Plut. in Cic.

Pl. l. 1. ep. 20 ad Tacitum

II.

Enn. apud Cic. l. 2. de orat.

quam

quam cogitatum continuerint. Dicerent muti, si loqui possent, quàm doleant, quod sua cogitata parere non possunt: ex infantibus pueris facite quoque coniecturam de mutis, qui omnes quia lingua fari non possunt, manu, digitis, nutibusq́ loquuntur. Hinc illa Poetæ veteris. Ipsa videtur

Protrahere ad gestum pueros Infantia linguæ
Cum facit vt digito, quæ sint præsentia monstrent.

Lucr. l. 5

12.

At in sermonis pronunciatione, quæ partus editio ipsissima est, qui loquitur, multiplici & maxima voluptate circumfluit. Tum ea suauitate perfunditur, quæ quamlibet actionem Naturæ conuenientem comitatur ac perficit Artificis summi iussu, ne propter difficultates intercurrentes, aut laborem res inchoata deseratur. Tum ea iucunditate conspergitur, quæ desiderium enunciandi cogitata, quod expleuimus dicendo consectatur; cum omnis expletio desiderij, cupiditasq́ saturata iucundissima sentiatur. Quas ob caussas nos adeo congressus amicorum colloquio mutuo conciliatus; nos adeo consuetudo loquendi & audiendi vicissitudine condita delectat. Tum denique lætitia effertur ea, quam in dicente generat atque excitat Auditorum in attentione declarata beneuolentia, in crebris assensionibus approbatio; in plausibus admiratio.

Ar. l. 10. Ethic. c. 4

Ar. l. 10 Ethic. c. 8

13.

Nobilissimus denique est ipse partus in lucem editus propter immortalitatem quandam, quam, si sit absolutus ac perfectus, suapte sponte consequitur. Caducos, mortales, & aliquando tandem perituros, suos pariunt fetus arbores omnes, atque animantes: at Mens humana si non omnes, aliquot certe perfectiores edit, multos annos, & longa sæcula duraturos. An vero Demosthenis orationes ab eo dictæ, non sunt perpetuitatem quandam adeptæ, quæ post annorum duo millia viuunt adhuc in chartis; multorum oculis atq́ ore cum

admiratione volutantur, & viuent in hominum memoria sempiterna? An non eandem immortalitatem consecutæ sunt Ciceronis orationes fere omnes, quæ post mille circiter ac septingentos annos versantur in oculis nostris, incurrunt in aures, hærent in memoria, victuræ mea sententia vsque dum vigebunt ingenia, loquentur homines, & Mundus stabit vniuersus? At quò spectat tam copiosa, tamq́ longe repetita de mirabili partu sermonis disputatio? Nimirum vt intelligatis, Parmenses, eius præstantiam, quæ tanti partus est obstetrix. Poetæ Lucinam, quam eandem Lunam, & Dianam esse dicebant, humanorum partuum adiutricem Deam statuerunt: hanc aduocabant in pariendo Græcæ Romanæq́ feminæ sine luce Christianæ religionis parientes: illud inclamantes cum gemitu, Lucina fer opem. Socrates apud Platonem libere atque ingenue fatetur se honestissimæ obstetricis filium esse: nescire se omnia: nihil auditores suos docere de suo: sed existimans nostram scientiam esse recordationem, interrogando, suscitando, dubitando, se partum ex eorum ingenijs prouocare, adiuuare, excipere parentis suæ obstetricis in morem. Quid quod Iobus vir sapientissimus differens de fulminibus, fulguribus, alijsq́ portentis igneis, quæ gignuntur in aere, dracones q́ volantes appellantur à Philosophis, quod in speciem tortuosarum serpentium coruscent, atque vt loquitur Poeta non malus, obliqua via cadant, ait in earum rerum procreatione, esse diuinæ potentiæ manum obstetricem? Obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus. *Tres habetis obstetrices: primam quæ re nihil est: secundam quæ aliquid: tertiam quæ omnia. Quænam igitur erit in hoc partu sermonis obstetrix adeo felix, quæ vincat nobilitate Dianam; æquet diligentia Socratem; æmuletur manus diuinæ potentiam? Quæ semper adsit aduocata? quæ feliciter Philosophicum sermonem educat? quæ manum porrigat adiutricem fulguranti, tonanti, totamq́ concionem permiscenti?*

14. | Plato in Theæteto | Cic. l. 2. de nat. Deorũ | Plato in Theæteto | Iob 26. | Sen. in Thyest. act. 2

Non

Non erit quidem vox, (id pace Philonis dixerim) quod ea non est Artifex, sed Materies; non instrumentum, sed fundamentum; non adiutrix parientis, sed pars fetus eloquentis. Quænam inquam erit tanto digna nomine, tam præstãtis muneris effectrix, Auditores? Dædala lingua. Quæ in secundo dignitatis gradu videbitur fortasse vobis illustrior. Zeno Philosophus qui Stoicorum familiam, & instituit, & duxit, verba quib. humanus sermo conficitur, similia nummis esse dicebat: displicereq́ sibi vehementer, quæ perpolita nimis, solidis vacua sensis, & inania sententijs essent; simillima nomismatibus Alexandrinis, quæ propter magnitudinem, læuitatem, & integritatem signi pulcherrima, ad aspectum nihilo ceteris cudebantur meliora: probari sibi contra nummos Atticos, asperos illos quidem, nec æqualiter circumrasos, necnon impressam effigiem referentes distortam; Alexandrinis tamen, & pondere grauiores, & auri puriputi bonitate præstantiores: proinde placere sibi consimilia nummis Atticis verba, quæ sententiarum plena sapientißimarum, rerumq́ vtilium põdere grauia, nullis extrinsecus ornamentorum pigmentis fucata signabantur. Præclara sunt isthæc dogmata Philosophis aptißima Stoicis, qui non nisi rerum succum & pondus amant; verborum schemata splendoremq́ contemnunt: nobis non item, qui nec doctrinarum scientiam respuimus: nec orationis elegãtiam nitoremq́ damnamus; sed ornatu verborum, cultuq́ decoro sapientiam conuestimus, & splendida lectaq́ verba doctrina rerum imbuimus, vt nummi quos cudimus in officina nostra dicendi, & auri bonitate, & iusto pondere, & specioso charactere nullis alijs inferiores esse deprehendantur. Illud sit nobis modo satis, à Zenone didicisse, verba genus quoddam esse nummorum; quod nec latuit Quinctilianum, nec Sextum empiricum qui, quia consuetudo est certißima loquendi Magistra, monent vtendum esse plane sermone, vt nummo, cui publica est forma. Nec fugit Plutar-

Philo l. Quod deterius insid. &c.

15.

Diog. laer. l. 7. in Zen. cit.

Quin. l. 1 c. 6 Sex. empir. l. adu. Mathem. c. 14

Plut. in Lycurgo

chum, qui Laconibus à Lycurgo ferreum nummum pondere maximum, æstimatione minimum præscriptum tradit; contra verò nummum Orationis minimum verbis, & maximum sententijs fuisse preceptum. Nec præterijt Horatium, qui de nouandis verbis agens licere putat,

Hor. in poet 16.

Signatum præsente nota procudere nomen.

At qua in officina signantur hæc verborum nomismata? quo metallo? qua nota? quibus malleis? qua incude? quo typo monetali? Domum Isocratis nobilißimi Rhetoris, orationumq́ scriptoris elegantißimi vocauit officinam eloquentiæ Cicero ipse Magister proprie & emendate loquendi: non mihi liceat, eius exemplo artificiosum os humanum, vocum, verborum, quæ Zeno nummis æquauit, nec non orationis officinam appellare? Hoc igitur Natura quasi nummariam instituit, atque instruxit officinam: in qua malleos, incudem, typum, & omne necessarium ad signandum instrumentum collocauit: in eadem, quod est omnino singulare, venas auri, argenti, æris genuit & propagauit: inde, quod est dictu atque auditu mirabilius, nomismata hæc aßimulata verborum maiore varietate prodeunt, quàm nummi ipsi veri è pecuniaria cuiuspiam opulentißimi Regis officina. Signantur enim in illa & adulterini, & boni: atque ij diuersi materia, pondere impares, dißimiles figura: varij denique magnitudine, æstimatione, pretio. De nostra vero domestica nummaria officina, cum aperitur, signata profunduntur nomismata verborum, quibus ordine collectis in vnum, thesaurus conflatur orationis, notabili distincta varietate: translata, propria; natiua, peregrina; noua, prisca; vsitata, obsoleta; grandia, parua, mediocria. Nitida præterea, & sordida; splendida & obscura; culta & horrida; grauia, & leuia; aspera & lenia; seria, iocosa, ludicra. Quid plura? Quædam valde significantia, quædam parum, aut nihil? optime signata, & perperam; bene sonantia, & male; quæ referunt eumdem in cadendo sonum,

Cic. l. de Orat.

quæ

quæ diuerſum; quæ hic nihili fiunt, & alibi ſunt in pretio maximo; quæque contra pluris hic æſtimantur, quàm alibi: quæ deniq; ſanam mentis Imaginem, rectam, integramq́; oſtendunt; & quæ mutilam, diſtortam, atq; inſanam. Hora me deficitet, Parmenſes, ſi cuncta verborum diſcrimina, ſi differẽtiam omnem tam multiformium variorumq́; verborum pergerem recenſere. Sed quo metallo cuditur hæc varietas? Irridebor fortaſſe, ſed tamen dicam. Aer eſt pro metallo, qui ſubminiſtratur à pectore. Qui character? quæ forma? Significatio: qua ſicut à ferarum vocibus, ita inter ſe quoque verba diſtinguuntur. Quæ incus? qui mallei? Palatum, totumq́; os interius ſolidis dentibus inſtructum. Qui denique typus ad incudem pulſu ſuo tantam, tamq́; vtilem iucundamq́; varietatẽ obſignat? Dædala lingua. Multo plura hæc præſtat, quàm typus monetalis: præparat enim materiam, non modo ſignat; ex eodem aeris metallo nota ſua, verba faciat aurea, & argentea: & quo cudit ictu nummũ, eodem illum in aliorum poteſtatem tradit. Planius loquor. Hæc lingua fictrix artificioſa verborum, ſpiritum è pulmone per arteriam, tamquã è vena metallum eductum, in particulas tribuit: hæc ad intimum os, ad dentes, & ad palatũ præcipue vt ad incudem eas particulas allidit, tundit, cudit: hæc denique quaſi monetalis typus iiſdem ſuam notam, ac ſignum, & quæ neceſſaria ſunt ad perfectum verbum imprimit, atque inſculpit, ſonum, ſignificationem, motum: plane vt per ſonum voces fiant, per ſignificationem humanæ, per motum volucres; & per illa omnia, vno ictu, percuſſione, pulſuq́; magnitudinem accipiant, formam, pretium, atq; ad aliorum aures ex officina eductæ perferantur. Scientiſſime Cæſar Auguſtus de P. Vinicio, quo nemo in cauſſis agendis (quas ex tẽpore agebat) ea ætate præſentius habuit ingenium; cui quod longa cogitatio præſtitura erat, prima intentio dabat, & tamquam adnumerabat, Ingeniũ, *inquit,* in numerato habet. *Quid hoc eſt, Parmenſes? Quid ſibi*

17.

M. Sen. l. 1 controu. 3 Quinct. l. 6 capite 4

ſibi vult hoc ſcitum, niſi ingenium habet in ore; mentem in lingua; in oratione memoriam? Os officina eſt, vbi ſignatur pecunia numeranda; lingua ſigillum; verba nummi; Oratio, theſaurus ipſe pecuniæ ſignatæ, ac ſumma numeratæ: in qua non Vinicius modo, ſed ingenioſiſſimus, ac promptiſſimus quisq; libentius habet ingenium ſcientiamq; ſuam collocatam, quàm in nominibus commentariorum, librorum, aduerſariorum, quæ ſerius multo quàm cupimus, & qàm egemus debitum depoſitumq; perſoluunt. Non ne diſpicere incipitis, Parmenſes, linguæ nobilitatem, vim, atque præſtantiam?

18. *Quid ſi clauem eam appellem? Audiſtis à doctoribus veſtris ſæpenumero pueri; legiſtis paſſim apud probatiſſimos auctores, atque in primis apud M. T. Ciceronem exemplar eloquentiæ: tum in vobis ipſis ſentitis animo, inſidere intimo capite, ad imas aures cellam neſcio quã anguſtiſſimã loco, capacitate latiſſimam, diſpoſitione plane mirificam, quam Memoriam appellare cõſueuimus.* (Pl. l. 11. c. 45) *In eam incredibili quodam artificio Naturæ, diſtinctam ſedibus, diſtributam armarijs, diuiſam loculis, inſtructam arculis, tamquam in ſanctius ærarium maximus quidam copioſiſſimusq; theſaurus importatur; non gemmis, non margaritis, non auro, argentoq; facto, infectoue conflatus, ſed rebus pretioſioribus, ijs videlicet omnibus, quas vel ſenſibus percepimus, vel mente concepimus; vel ipſi cogitatione finximus. In eodem ærario conditæ res à nobis geſtæ, fictæ, dictæque: ſæculorum omnium hiſtoriæ quas legimus; nomina rerum atque hominum, quos nouimus; doctrinas omnes, quas didicimus; artium, quas exercemus, præcepta; ſapientia denique vniuerſa cuſtoditur. Latent in illis receptaculis hæc omnia, ſiue reapſe, ſiue in ſuis Imaginibus, & ſimulacris, quæ fluxerunt ab eis; latent & multo plura, quæ præterij, ſepta, recondita, incluſa niſi aperiantur, inde paullatim depromantur, & ſenſim efferantur in lucem. Quænam igitur erit illa de nobis tam benemerita clauis, cuius beneficio tam*

abditæ, retrusæ, ac circumseptæ memoriæ fores aperiantur, patefacta ianua pandatur, atque aures nostræ diuitijs ingentibus, de thesauris alienis; auresq; aliorum vicissim opibus de nostro ærario, mutua sermonis communicatione perfruantur? Dædala lingua. Sed iam reuocate vos, Auditores, atque intendite animum ad ea quæ dicturus sum, noua, inaudita, verè admirabilia: Latine me loqui, non oratorie putatote cum admirabilia dico: non ea ipse cogitatione finxi; non erui ex meo sensu; non è fabulis Poetarum decerpsi, sed è veterum doctissimorum Philosophorum libris ac sapientissimorum Theologorum arcis, thesaurisq; deprompsi. Nescio an quisquam vestrum, Adolescentes, animaduerterit vnde nam ars humana didicerit musicorum instrumentorum ferme omnium constructionem, & fabricam; tam eorum quæ spiritu inflata digitis moderantibus sonum reddunt; quàm eorum quæ neruis intenta resonant, cum plectro, manuue pulsantur: nescio an notarit adhuc vnde sumpserit exemplar in tota natura, quod imitaretur: vbi compererit ideam, quam ære, ligno, ebore sua calliditate referret. Sed dixero tantorum operum officinam, os humanum fuisse; formam in eo propositam, exemplarq; hærere omnium, nolite fidem vllam habere mihi, nisi cumulatissime ꝓbauero. Musici peritissimi canendi, quibus vel ingrauescens ætas infregit, vel morbus aliquis suauitatem vocis infuscauit, vt artem musices, quam mente iam inde à prima pueritia conceperant insignem, cum ciuibus amicisq; communicent, tum vero aduenis, ac peregrinis ostentent; pro voce intercepta læsaq; tibiam, lyram aliaq; instrumenta, quæ vocem illam, qua carent, quàm maximè referant, substituere consueuerunt. Non dissimili ratione Mens humana, cum, quod ratione priore docui, non potuerit mortali nobis corpore inuolutis, cogitationes explicare suas, vocibus illis suauissimis, quibus inter se beatæ Mentes colloquuntur: arripuit diuino nutu musicum quoddam instrumentum ani-

19.

Cęsar dial. 3. Theod. ser. 3. de prouid.

ma-

matum, quod pulsu resonat interiore ac suo; cuius sonis consilia, sensaq; sua mirabiliter patefacit, & cum incredibili quadam audientium voluptate declarat. Animata lyra est tota interior bucca: neruorum instar sunt dentes intenti; qui propterea scienter à S. Ambrosio modulatores vocis existimantur, ita vt si qui deciderit, quod maxime senibus euenit, vox plane claudicare videatur. Tum os totum resonat, cum ad dentium chordas potissimum pellitur aer ac frangitur. Sed quo pectine pulsantur à Mente fidicine? Quod plectrum huius lyræ, quo nerui tanguntur, & chordæ? Dædala lingua. Multorum enim veterum philosophorum punctis; Ciceronis, Philonis, Galeni, Plutarchi, Fulgentij; multorum item Theologorum Basilij, Gregorij Nysseni, Cæsarij, Ambrosij, Theodoreti consensione, plectri similem esse humanam linguam statutum, & pronũciatum est: cuius ad dentes artificiosa offensione sonus dulcissimus iucundissimusq; fluit orationis. Huc spectat, quod Plutarchus rationem reddens, qua Cleopatra postrema Ægypti Regina C. Cæsarem primum; deinde Cn. Pompeij filium ad se amandam induxerit, postremo M. Antonium pellexerit adeo in amorem illum insanum sui, quo miserabiliter perijt: non tam fuisse scribit formam aliquam, quæ sui admirabilitate præstingueret oculos intuentium, quàm illecebram suauis, dicacis, & copiosæ linguæ, quam velut instrumentum multis intentum chordis quocumq; libitum erat, ita prompte, festiue, ac suaui voce couertebat, vt omnes melle verborum dulcissimorum, salibus facetiarum, atque vrbanissimo lepore sermonis tamquam Siren veneficis cantibus, aut quasi saga magico carmine obstupefactos caperet, sibiq; deuinciret. Hoc igitur os humanum est vera illa testudo, cuius sono Thebarum mœnia lapidibus loco motis ab Amphione ædificata esse dicuntur. His fidibus, in fabulis fertur Orpheus arbores, saxa feras duxisse, rapidos sustinuisse fluuios, atq; inferos permulsisse. Hac lyra Mercurius feros homines mansuefe-

S. Ambr. l. 6 in Hex. c. 9

20.

Cic. l. 2 de Nat. Phil. l. de fac. hom. Gal. l. 7 de vsu part. c. 5 Plut. in M. Ant. Ful. l. 1 Mytho. S. Basil. hõ. Attende. S. Nyss. l. de opif. c. 8 Cæsar, dial. 3 S. Ambr. l. 6 in Hex. c. 9 Theod. ser. 3 de prouid.

Plut. in M. Ant.

Hor. in poetica

Sen. in Herc fur. Hor. l. 1. od. 12

suefecit, agrestesq; mores eorum, barbarosq; ritus confor-mauit. Qui quia curuæ lyræ parens ab Horatio dicitur, vt ab alijs multarum artium inuentor, vnde nam cepit formam eius conficiendæ, nisi ab ore humano, vbi tota lyræ supellex, atque integrum instrumentum testudo, chordæ, plectrum, aer, interualla sonorum, varietas, & distinctio reperiuntur? Hic non fictus ac falsus Deus Eloquentiæ præses, vt antiquitas somniabat, sed vir ingeniosissimus, musicæ studiosissimus, cultor vocis, fictor artificiosi sermonis, exornator naturalis orationis, cum illa omnia, quæ commemoraui, per occasionem flectendarum vocum in cantu; poliendæque orationis in loquendo, diligenter obseruasset in ore humano, comperit in eo perfectum exemplar, vnde imitatione lyram expressit. Hic paullisper consistam Auditores, quando soni mentio facta est, & ad orationis materiam explicandam, quam vocem esse nostis, vt aerem vocis, equidem vocem orationemq; meam à laudibus linguæ deflectam; vosque è cognitione vocis, in orationis intelligentiam: ex illius nobilitate in huius admirationem cogitatione venietis. Mira prorsus natura vocis est, maxime scilicet articulatæ (quorumdam paucorum susurrus ad hanc postremam vocem admonet me tacite, vt interpretor, non ea Ciceronem vsum. Magna videlicet est istorum religio. Fuit magistro summo, in ore quotiescumq; res tulit, articulus: articulatim & articulate dicere non refugit: articulare vocem, latinæ linguæ bonus auctor Lucretius dixit, non mihi essari vocem articulatam liceat? Quod si non licuit adhuc, liceat iam nunc per vestram humanitatem: detur à vobis, disputandæ rei necessaria venia huius verbi nouitati, si tamen nouum est, quod fuit priscis vsitatum) Mirifica, inquam, plane vocis natura est, humane præsertim, quæ, quia sonis, & syllabis tamquam articulis distincta est, articulata est à Philosophis appellata, tum vero ceterorum animantium voci multis nominibus antecellit.

Id l. 1. od. 10

21.

Ar. l. 2 An. 8. 90 l. 5 de Gen. anim. capite 7 Gal. l. de vocal. instr. diff. c. 2

Cic. l. 1 de leg. & l. 6 ad Att. ep. 5 Lucr. l. 4

Vincit

Gal. l. 7 de vsu part. c. 11

Vincit magnitudine: quod pro corpusculi portione maxima vox humana cum aliarum bestiarum vocibus comparata censeatur; & ob id inter animantes maximæ vocis homo numeretur. Vincit varietate: nam bouem à boue paris ætatis, mugitu; lusciniam à luscinia cantu, aut vix, aut nulla ratione distinguimus: at hominum totidem sunt voces, quot in rerum natura mortales; & sua cuiq; sicut facies; eamq; agnoscimus, antequam cernamus; nec aliter quàm oculi, vox in homine magnam partem vultus habet.

Pl. l. 11 c. 51
Quinct. l. 11 capite 2

22.

Vincit suauitate: quod animalium voces asperæ, atque absonæ, si pauculas auiculas canoræ vocis eximas, aures obtundunt, ac feriunt: nostra vero, nisi morbus aliquis eam sciderit, asperitas extraordinaria sauciarit, contentio raucam fecerit; canora, dulcis, blanda, mulcet, lenit, oblectat aures: & ea iucunditate, quæ potissimum oritur è tribus sonis inflexo, acuto, graui, quibus ipsa natura propemodum eam modulatur, infecta est adeo atque affecta, vt non homines modo, sed etiam bestiæ immanes cantu flectantur; delphines animalium omnium velocissimi detineantur, & voluptate aurium capti, stupefactiq; consistant. Vincit denique teneritate, ac mollitudine, de qua suauitatis mater varietas quædam nascitur incredibilis. Nihil enim magis fingitur, frangitur, flectitur: nihil pluribus flexionibus, argutijs, sonis in cantu præsertim commutatur, ad auium vsque cantus, animantiumq; omnium vocis absolutam imitationem. Nunc in longum trahitur continuato spiritu, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur conciso: modo falsis voculis mollitur; modo certis ac seueris intenditur: sæpe deorsum à summa vel saltu, vel per singulos, vel per aliquot gradus præcipitatur; sæpe sursum ab ima similiter attollitur. Quid cum intorto spiritu copulatur, promittitur reuocato, infuscatur ex inopinato? Quid cum diutius extenta perdurat, cum desinit antequam satiet, cum puncto temporis euolat? Grauis interdum emittitur, acuta, inflexa: tum

Cic. l. de or.

Idem orat. pro Archia
Æli. l. 11 de animalibus c. 12 & l. 12 capite 45
Pl. l. 11. c. 37
Pl. l. 11. c. 37

Quinct. l. 11 capite 3

tum plena & exilis; crebra, & rara; vibrans aliquando & lenta; incitata & tarda: diffusa nonnumquam & contracta; attenuata, & inflata; summa, media, ima. Quid in orando? Et hic vel omnes persequitur sonorum gradus tum incitata, tum remissa: hic submissa leniter, inclinata grauiter inflexa miserabiliter, & atrociter contenta modulatur, flectit, variat orationem, cuius gratia tam flexibilis, & tot capax modulorum à natura fabricata est. Quamobrem ipsam quoque orationem, quæ vocibus componitur syllabatim atque articulatim, adeo suauem, & blandientem auribus excipimus, vt sonus quidam propemodum musicus esse videatur. De testudinis sono iam dixi; non ea repeto: noua, & mirabiliora mihi subministrat res ipsa, Parmenses. Argutæ tibiæ cantum, si Galeno medico doctissimo credimus è Philosophis; si Gregorio Nysseno viro sanctissimo è Theologis, oratio nostra, & æmulatur, & superat. Pro fistula ex horum sententia Natura machinata est asperam arteriam; quæ spiritu inflatur illo, quem reducimus à pulmonibus, quod sæpe diximus. At nequaquam Tibia resonat, nisi manus aliqua claudens, aperiensq; artificiosa vicissitudine foramina; & labra spiritum fistula ductum moderentur. Labra sunt in propatulo; stant ori pro postibus: quærenda manus artifex tanti, tam varij, tamq; mirabilis soni. Sed quid in ore, Parmenses, habitat manus instar? Lingua nisi fallor, non modo dædala, sed & logodædala, cuius pœne in vocis laudibus, obliuiscebar; non tam edentis manus, vt loquitur S. Ambrosius, quàm cantantis, loquentis, pulsantis, personantis dextera. Rationis hæc iussu (cuius manum esse nuper dixeram) motu, impulsu modo huc, modo illuc ictus mucronis sui tamquam digitorum appulsus imprimens orationē varijs dissimilibusq; vocibus modulatur, eo mirabiliorem eburneæ vel æneæ tibiæ cantu; quod hic, qui nihil significat, aures tantum delinit non animum: sed oratio, quæ rei cuiuspiam semper infert auribus noti-

23. Gal. l. de vocal. inst. diss. capite 6

S. Gregor. Nyss. l. de opif. hom. capite 8

S. Amb. l. 6 in Hex. c. 9

tiam, & aures vocibus, & significatione sensum interiorem, animumq́; delectat. Quid quod Theodoretus vir omnium doctrinarum scientia non leuiter tinctus sed imbutus, non modo lyram, tibiamq́; in ore nostro deprehensam ab arte opinatus est, sed etiam nescio quid aliud mirabilius? Non auderem hoc loco rem tantam dicere, ne fidem orationis minueret admiratio, nisi me Theodoreti muniret auctoritas. Hinc iam intelligetis omnia musicorum instrumentorum genera sic in ore nostro fuisse à natura facta, & collocata, vt dicere poßitis de buccis humanis, quod Poeta non illepidus de Sirenum, Musarumq́; certamine cecinit.

24. Theod. ser, 3 de prouid

Aus. Edyll. 11

Ore, manu, flatu, buxo, fide, voce canentes.

Vsitata sunt in templis Christianorum à primis sæculis propagatæ religionis ad excitandos animos nostros in diuinas laudes, & gratiarum actiones, instrumenta quædam musica, quæ vocabulo Græco latinitate à bonis auctoribus donato, paßim organa nominantur. Æenarum fistularum seriem rectarum continet id instrumentum; quæ numero impares, ac longitudine ita sunt dispositæ, vt per tubos item æneos, aut ligneos inflentur spiritu, qui follibus ingentibus collectus valentißimi operarij brachijs ad fistulas transmittitur: tum ictibus digitorum manu vtraq́; Magistri scientißimi prudenter huc atque illuc errans flatum immoderate profusum, opercula foraminum, vel abducens, vel inducens, vt fere fit in tibijs, ex arte moderatur: quo fit, vt quod per se incondite maxime resonaret, & prope mugiret, iucundum auribus cantum, acutis, grauibus, medijs sonis musice temperatum edat, quo templa tota festis diebus alacritate quadam, & suauitate complentur. Hoc ipsum organum in ore humano comperit Theodoretus: eius cantum, sermonem esse ait, quem ipse sermone suo pro dignitate se non posse explicare profitetur. Pulmones dati sunt

L. Sen. ep. 84

sunt à natura pro follibus, quos comprimit pectus vt reddant aerem, quem acceperunt: arteria ductus instar est, quo fertur spiritus: pro fistulis illis numero multis, inæquabilibus magnitudine, quæ cantum efficiunt in organo; solidi dentes sunt in ore, qui vel omnium maxime instrumentorum ad vocem fingendam formandamq́ue conducunt. Ratio Magistra est artifex quæ vtens pro manu lingua, spiritum è gutture effusum, & ad dentes velut ad fistulas æneas appulsum modulatur: vnde mirificus hic animatus orationis cantus editur, tot flexionibus variatus, tot sonis distinctus, tot vocibus moderatus: qui sæpe adeo prodit magnus, ex tam angusto buccarum organo, vt maximum templum impleat, ingentemq́ue multitudinem suauitate permulceat. O summam Dei sapientiam, summamq́ue bonitatem, qui tanto nos dono ac munere decorauit. Sed non hic artificium linguæ definitur: non vocis admirabilitas in oratione, quæ vere arte Dædalea contexitur, paucis hisce laudibus terminatur. Reuocate vobis in memoriam, quod modo dicebam, mollitudine ac suauitate vocem humanam ferarum vocibus absonis longe multumq́ue præstare. Cuius vtriusq́ue perfectionis indicandæ gratia legimus à sapientissimis viris orationem vel mollissimæ ceræ, vt à Cicerone, simillimam existimari, quæ formatur ad arbitrium nostrum ac fingitur: quæ proprietas in cera Plinio visa est maxime laudabilis: cuius illa sunt;

25.

Cic. l. 3 de Orat.

Plin. l. 7 ep. 9 ad Fuscũ

Vt laus est ceræ mollis, cedensque sequatur
Si doctos digitos, iussaque fingat opus:

vel melli gustatu dulcissimo æquari, tum vero etiam anteponi, vt ab Homero, cuius in Iliade Nestoris eloquentissimi senis ab ore, quemadmodum M. Tullius interpretatur, melle dulcior fluebat oratio. Præclare vtriq́ue, si nec à cera mel separant, nec ceram à melle seiungunt: nam cera emũcta melle, flexibilis est; at non suauis gustu: mel ceræ ex-

Hom. l. 1 Iliad.
Cic. l. de Sen.
S.Hier.ep.2 ad Nepot.

preſſum dulciſsimum eſt; at formari non poteſt: quod ſi vtrumq; miſceamus, vtramq; virtutem facilitatem & dulcedinem vno verbo complectemur, atque vtrorumq; clariſſimorum ſcriptorum dicta metaphoraſq; conciliabimus, qui nec ceram melle vacuam, nec mel effuſum cera, de ſermone culto atque eleganti locuti plane intellexunt. Quid nam tandem hoc erit Auditores? Mellarium illud opus ceram pariter, & mel commiſcens in vnum, quod fauum nominamus. Quo auctore id aſſeris? Magiſtro ſapientiſsimo mortalium Salomone, qui multa inter alia prodidit oraculum illud ad rem noſtram accommodatiſsimum; Fauus mellis verba compoſita: *quo ſignificabat ſermonem humanum apte, cõcinne, prudenterq; coagmentatum verbis quaſi quemdam fauum eſſe teneritate molliſsimum, guſtatu ſuauiſsimum, animoq; ſaluberrimum. Vos hic obteſtor, Parmenſes, per Deum immortalem, vt eximium Salomonis ingenium, vel vt melius dicam, diuinam ſancti Spiritus ſapientiam attente conſideretis, & admiremini venerando, in orationis humanæ, quam ipſe architectatus eſt, cunctis virtutibus vno verbo, vnaq; ſimilitudine comprehendendis. Vbi hoc probe intellexeritis, iam minime vobis incredibile videbitur; nec à Poetis confictum exiſtimabitur, ſed à Deo ipſo vel imperatum, vel permiſſum prodigium illud, tot ab hiſtoricis proditum; quod futuram ſuaueloquentiam portendit trium perilluſtrium virorum in diuerſo dicendi genere: Pindari nulli mortalium imitabilis in poeſi; Platonis in philoſophia propter orationis vbertatem cognomento diuini; S. Ambroſij qui propter ſapientiam, & accuratum in Theologia ſtylum inter primarios Eccleſiæ Doctores annumeratus eſt: quibus cum infantes iacerent in cunis, aut cum pueruli in vmbra depoſiti obdormiuiſſent, apum examina, vel in labellis confidentia mel in os congeſſerunt, vel in ore ipſo patulo fauum ædificare cœperunt. Quæ ſimilitudo, pro Deus bone, quàm multis in rebus*

Quinct. l. 1 capite 10

Prouerb. 16

26.

Pauſ. l. 9 biolic. Philoſ. in imag. Pindari. Antip. l. 4 epig. Græcor. Æli. l. 12 var. hiſt. c. 45. l. 10. c. 21 Cic l. 1. de diuin. Pl. l. 11. c. 17 Paulin. in vita S. Ambr. c. 1

bus eminet in opificibus, in loco, in sedibus, in fundamento, in succo, in fluxione, mollitudine, dulcedine, voluptate, medicamentis. Conferte nunc, Auditores, apes cum sensibus; caput cum alueario, cellas cum memoria; ceram cum verbis; mel cum sententijs; fauum cum oratione; vsum cum vsu; cum effectibus effectus, & intelligetis perspicue Salomonem esse, vt vere est, diuinitus elocutum. Etenim apes paruo corpore, magno animo, mira solertia præditæ inter alites, aculeo armatæ, solæ potissimum hominum caussa genitæ, vt Plinio placet, faui mirabilis ad vitam, vsumq́; nostrum sunt fictrices; operi præsidente in aluearío vel natura, vel arte facto ipsarum Rege, qui magnitudine corporis insignis, apibus quasi lictoribus stipatus, nudus ab armis, maiestate tantum cuncta moderatur. Orationis autem Mens est artifex in capite residens, sine corpore maxima; sine armis metuenda, maiestate vera atque auctoritate Regina; quæ sensibus interioribus septa custodibus, externis tamquam satellitibus sagacissimis ad indagandum; aculeatis ad penetrandum; celerrimis ad referendum vtitur in materia sermonis præparanda. Ab illis in alueo mellario multæ cellæ construuntur è cera fabricatæ, senis omnes angulis, ordine præclaro dispositæ; ad certam normam dimensæ, atque descriptæ, quibus dulcis copia nectaris ad tempus asseruatur. At in domicilio Mentis, memoria iam inde à prima sui procreatione comparata est, velut cella partitione artificiosa, vt me dixisse recordor, in varias sedes distributa; quam Homerus, Socrates, Plato, Cicero, Cornificius alijq́; sapientes ceræ similem esse dixerunt, in cuius loculis tum verba, tum res à sensibus venatoribus aduectæ, materiaq́; concretione purgatæ custodiuntur. Illæ per prata, siluas, flores, herbasq́; fragrantes, atque arbores luxuriantes sedulitate quam argutissima vagatæ, duo contrahunt inde, colliguntq́; rerum genera fauis consingendis necessaria: quorum priore tamquam tectorio parietes interiores illinunt aluei pro

Ar. l. 9 hist. ani. c. 40
Plin. l. 11. c. 5 & seq.
Æl. l. 1. de animal. c. 10 & seq. & l. 5 cap. 42
Virgil. l. 4 Georg.
Orat. 7. n. 19

Pla. in Theæteto
Cic. in part. & l. 2 de or.
Cornif. l. 3 rhet.
S. Greg. Nyss hom. 9 in Cant.

fundamento totius operis vtuntur; cellasq; fulciunt, ac stabiliunt, quod materia sit tenax, visci similis, affinis ceræ; ex arborum gumma lacrymisq; potissimum expressæ; vnde illud Homeri nostratis de apum industria,

Virg. l. 4 Georg.

> Narcissi lacrymam, & lento de cortice gluten
> Prima fauis ponunt fundamina;

Posterius delibant è floribus, quib. nihil osculo nocent; succum illum sugentes subtilissimum, dulcissimum, saluberrimum; non Deorum nectar, vt nugantur poetæ; non cæli siderumq; sudorem, vt opinatur Plinius; sed vt recte putat magnus naturæ interpres Aristoteles, aerei roris perfectissimam portionem; cuius incremento, vt idem tradit philosophorum doctor, prodest mirabilis arcus ille cælestis, qui sermonem humanum designat ac refert; cum terris incumbit; atque hoc Apes replent,

Ar. l. 5. de gene. animal, capite 22

> Ac liquido distendunt nectare cellas,

quo decocto, purgatoq; mel maturum ac perfectum existit. Sed humani sensus curiosiores ac perspicaciores apibus, spatiati similiter per omnes huius Vniuersitatis campos, colles, & nemora, saluis atque integris rebus ijs, quas attigerunt, in amplissimum alueum memoriæ comportant, duo item non tam corporum, quam simulacrorum genera; verborum scilicet ac rerum. Ac verba primum quidem vitæ principio, in ipsa infantia, tum cum loqui discimus à matre, nutricibus, & educatoribus, vt res appellare possimus: deinde paullo post à pædagogis doctrina puerili maiorem eorum supellectilem, quam rebus ac sententijs in oratione substernamus; cum, Cicerone magistro, solum quoddam ac fundamentum sit verborum vsus, & copia bonorum; quo iacto feliciter fauus orationis exstruitur: tum ætate progrediente rerum succum, & doctrinarum rorem sensus in easdem memoriæ cellas instillant, cuius vel genitor, vel auctor loquens arcus cælestis esse solet, hoc est docto-

Cic. l. 3 de orat.

ris boni vox & magisterium. Postremum ex alueari pleno defluit per foramen paullatim fauus iam decoctus, & maturus, nisi violenter fuerit extractus aliunde: qui cum exprimitur manu large dat, hinc quidem ceram sine melle teneram, mollem, flexibilem, aptam nutriendo lumini, multis medicamentis, signis innumerabilibus fingendis: illinc verò mel effundit sincerum, iucundum gustui, stomacho non inutile; corpori salutare. Delabitur pariter ex ore fauus siue sermonis, siue orationis integer; cuius partium tum fit secretio, cum ad aures ille peruenerit, vbi succo sententiarum, rore sensorum, melle rerum in animum influente; vocum & verborum cera protinus in auribus euanescit. Affert ea quidem lucem rebus ac menti pronunciatione accensa. Nam auctore M. Tullio (quem semper honoris caussa nomino) cum omnis ex re atque verbis constet oratio, neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen si verba semoueris: *verum vt res est mente percepta, verborum repudiatur lumen, & exstinguitur. Hanc igitur oratorij faui fluxionem ab ore, Theologi, Philosophi, Oratores, Poetæ certatim admirantur: inde, cum sermonem, locutionem, versus, stylum, orationem, appellant fauum, ceram, mel, verba transferunt, atq; à simili mutuantur. Faui quidem nomine quo mel & cera continetur, orationem totam consignant, res & verba complectentem: ob id è cælestis spōsæ labellis fauus stillare dicitur à Salomone, non mel tantum; quia diuina doctrina, quæ manat ab ore Catholicæ Ecclesiæ, & cera verborum, & sensorum melle componitur. A cera vero translationem ducunt spectantes orationem flexibilem in omnem partem; commutabilem in omnes formas ad arbitrium nostrum, & sequentem quocumq; torqueas festinãter. Hinc optimo iure summus ille magister, quem suspicimus.* Nihil, *inquit*, est tam tenerum, neque tam flexibile, neque, quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quàm oratio: *tum*

27.

Cic. l. 3 de orat.

Theodor. in cap. 4 cant.

Cic. l. 3 orat. & l orat.

eam mollißimæ ceræ comparat: eadem verba probans ad quodcumq; genus orationis vsurpari. Nemo nescit aliam esse orationem Poetarum vinctam numeris; aliam solutam Oratorum, & Philosophorum: at in vtraque verborum eadem adhibetur cera, formis, figuris, numerisq; mutatis: ex hac versus disparibus numeris conficiuntur; ex hac, in multa genera fusa oratio soluta, maiore cum æquabilitate numerorum profluit: quæ Rhetoribus optimis auctoribus in sermonem, & contentionem diuiditur: sermo in circulis, disputationibus, congreßionibus familiarium versatur, conuiuiaq; persequitur; contentio, quam eloquentiam propriè dicimus, disputationibus iudiciorum, concionum, senatusq; tribuitur. Sed vnde ad vsum quotidianum verba, vnde ad scenam pompamq; sumuntur? Ex eadem cera suppeditantur. Hinc tres characteres dicendi summus & grauis; infimus & subtilis; medius & temperatus conformantur. Hinc ornamenta verborum propriorum, & translatorum, quæ vel in singulis verbis elucent, vel in coniunctis figurantur. Hinc Philosophi ac Theologi, siue de motibus, & affectibus animorum agant, siue de cælo, & vniuersitate rerum disserant; siue de Deo Superisq; philosophentur; siue de ipsorum natura verborum disputent, ceram verborum ex eodem fauo decerpunt. Quid de sonorum numero, modulorum, ac flexionum vocis dices, & cum oratio pronunciatur, & in cantu? Nisi ceram æmularetur vox, & oratio, numquam tot mutationibus, characteribus, conuersionibus fingi, torqueri, flectiq; posset. Sed nulla in re magis hæc orationis humanæ ad nostram voluntatem nutumq; sequentis cerea teneritas cum admiratione ac laude cernitur, quàm in multitudine numeroq; linguarum. Ducit quidem à mortalium culpa principium hæc à multis sæpe defleta loquendi varietas, quæ tot nationes, mutuo commercio, consuetudineq; familiari sublata dissociauit: veruntamen prouidentißimus rerum omnium Rector Deus, vt alia multa errata nostra,

Cic. l. 3 de orat. l. 1 & 2 offic. Cornif. l. 3 rhet.

29.

ſtra, ſapienter hanc diſsimilitudinem loquēdi ad hominum vſum, ornamentum, commodumq́; deduxit: vt à quib. gentibus linguæ natiuæ diuerſitate diſtinguimur, obſcuritate vernaculæ abalienamur, barbarie domeſtica refugimus: iiſdem peregrinarum, alienarumq́; linguarum beneficio reconciliati, cogitationum, ſtudiorum, negotiorum, vſus, rerumq́; omnium communione denuo ſociemur. Quàm glorioſa eſt ad orationis humanæ laudem, Mithridatis Ponti Bithyniæq́; Regis inter barbaros ſiue memoriæ vis, ſiue linguæ facilitas, qui duabus & viginti Nationibus, quibus imperabat, totidem linguis è tribunali iura reddebat; ſingulasq́; gentes ſuo ſubiectas imperio pro concione ſine interprete quam expeditiſsime alloquebatur? Hunc ſecutus eſt, longo quamquam interuallo, de Romanis M. Craſſus, re & cognomento diues; qui cum Aſiæ præeſſet quinque linguarum Græciæ vim, proprietatem, differentiasq́; tam bene callebat, vt è prætoria ſella, qua quiſque lingua ius ſuum apud eum poſtulaſſet, eadem reddita ſibi decreta referret. Nec inter feminas defuit, quæ conditionem hanc flexibilem orationis, linguarum varietate declararet: nam Cleopatra, quam commemoraui Regina, non ſolum cum paucis Nationibus per interpretem loquebatur, ſed quod eſt mirabilius, per ſe ipſa ſuo ipſorū ſermone reſpondebat Æthiopibus, Troglodytis, Hebræis, Arabibus, Syris, Medis, Parthis aliiſq́; permultis gentibus, quarum erat lingua difficillima. Præ ceteris mortalibus hanc teneritatem orationis teſtati ſunt diſcipuli Liberatoris noſtri cariores; qui diuinitus edocti ſancti Spiritus afflatu, Gentium omnium, quibus lex diuina diuulganda erat, ſermone loquebantur: ita vt eadem ſententia, eadem animi cogitatio, tot locutionis generibus inter ſe plane diuerſis ab eis efferri poſſet, quot vbique gentium erant linguæ diſtinctæ, quotque Nationes inter ſe ore ac ſermone diſcrepabant in orbe terrarum. Ceterum cum orationis alteram partem iidem viri ſapiētes, quæ melli re-

Val. Max. l. 8. c. 7.
Pl. l. 7. c. 24
Quin. l. 11. c. 2
Iul. ſol. c. 4
Agell. l. 17 c. 17

Val. Max. l. 8. c. 7
Quinct. l. 11 c. 2

Plut. in M. Ant.

Act. 2

30.

spondet in fauo, rerum varietatem, argutias sententiarum, animorum delicias, vnde suauitas, dulcedo, voluptas, necnon salutaris affectuum medicina fluit in animum; mirum est, quàm sæpe à melle verba mutuentur. Hinc non modo Nestori tribuitur ab Homero lingua, & oratio, sed etiam à Cicerone sermo melle dulcior Xenophonti: Eupolis in comœdia dixit Athenis in Periclis labris leporē habitare melle dulciorem. Quid Lucretius? non ne suum stylum mel musæum appellat? Quid Diogenes? non ne artificiosam orationem mellitum laqueum vocitabat? Quid Symmachus? nonne festiuitatem Ausonij Tulliano melle oblitam dicit, vno verbo laudans vtrumq;? Quid apud Ausonium Crispi, mellitæ nectare voces? *Quid multorum Melissæ cognomen? Quid apud vulgus mellita verba suaueloquentium? cur apud Hesiodum Musæ melleum rorem amicorum linguis instillant? Hi omnes optime norant orationis humanæ medullam suauitate faui liquori simillimam. Nec dissensit Theocritus, qui mel cum lacte miscuit, suauitatem sententiarum cum sermonis proprietate coniungens: imitatione fortasse Salomonis qui linguam sponsæ cælestis melle, & lacte prodit affluere, præsignificans fore vt aliquando concionatorum Christianorum ab ore sermo dulcis, iucundus, & vero etiam salutaris melle doctrinæ cælestis; tum purus, dilucidus, & candidus lactea simplicitate proflueret. At videte, per vestram humanitatem vos oro, quanta sit hæc suauitas & perfectio sermonis humani vel ex hoc vno, quod eum res creatæ propemodum omnes, feræ, aues, cauernæ humanæ artes admiratæ, atque æmulatæ conentur imitari. Dixi conantur, non imitantur; pertentant, non exprimunt; sequuntur, non assequuntur, propterea quod rerum admirabilium atque absolutissimarum proprium est, eadem pulchritudine ac perfectione simul allicere spectatores ad imitationem sui, simulq; reijcere: quos quantum excellentiæ cupiditas inuitat, ac prouocat; tantum operis diffi-*

Hom. l. 1 Iliad.
Cic. l. de senect.
Idem l. de orat.
Idem l. 3 de orat.
Val. Max. l. 8. c. 9
Lucr. l. 1
Pier. l. 26
Symm. ep. 1 ad Aus.
Aus. epist. 22 in Profess.
Hesiod.
Theocr. in comata.
Cant. 4
31.

cultas abſterret, ac repellit; vel certe cohibet ab imitatione perfecta, quæ tam ſublime non poteſt aſcendere, conatu atque adumbratione iubens eſſe contentos. Adhibent conatum ſuum ad hanc humani ſermonis imitationem Manti-choræ, Crocutæ atque Hyenæ feroces beſtiæ, quæ voces, ſermonemq; hominum inter paſtorum ſtabula aſſimulare, nomenq; alicuius, quem euocatum foras lacerent addiſcere per ſe ipſæ dicuntur. At quis credat eam imitationem eſſe perfectam? Quantulum eſt voces aliquas ſine articulis æmulari? Quantulum item vnum tantummodo nomen frendendo, aut ringendo referre? Perfectam integramq; orationem animalium vlli plane imitabilem pernegaui.

Plin. l. 8 capite 30

Scio ſturnos, luſciniasq; auditas Græce, & Latine loqui: ſcio turdos, picas, coruos, & ſuper hæc omnia pſittacos non verba modo, ſed & membra periodosq; acceptas humano more pronunciaſſe: principes viros, atque Imperatores ab his auibus, conceptis verbis ſæpenumero ſalutatos, adeo vt vere ſermocinari viderentur.

Pl. l. 10 c. 42 43
Plut. l. de induſtr. anim.
Macrob. l. 2 Satur. c. 4
Perſius in prol.

Addet aliquis, quod eſt mirabilius canoras auiculas nec verberibus, nec doctrina magiſtri, ſed ſua ſponte, ſtudio tantum imitationis impulſas breuem oratiunculam effari didiciſſe: narrabit Pſaphonis amentiam, qui veſana quadam cupiditate diuinitatis abreptus, in auicularum comitio Deus creari, Deus earum ſuffragijs renuntiari voluit. Nam multas aues è loquacibus in auiario collectas dicere docuit Μέγας θεὸς Ψάφων: *tum aperta cauea liberas per colles camposq; dimiſit; à quibus aliæ tria illa verba ſuopte ingenio doctæ proferre, canebant idem (quod Annoni Carthaginenſi, facinus idem pariter conanti minime ſucceſſit) ita vt tota Libya Pſaphonis aerea atque inani diuinitate perſonaret.*

Plut. l. de induſtr. anim. Max. Tyr. ſerm. 19

Æl. l. 14 var. hiſt. c. 30

Sed eæ voces tametſi proferuntur articulatim, proprie voces humanæ non ſunt: ſimulatas, adumbratas verius dixeris, quàm veras: conatum vt Perſius ait, non locutionem; propterea quod non eam habent ſignificatio-

Perſ. in prol.

cationem à pronunciantis mente conceptam: non capiunt, non intelligunt, quæ garriunt: sic vt pueri atque homines ij, qui nescij sunt significationis verborum eorum quæ proferunt, non modo à viris prudentibus, sed etiam ab imperitorum vulgo non eloqui, nec dicere, sed more psittacorum recitare, aut balbutire cum irrisione dicantur. 32. *Triumphabit alius in cauernis, conuallibus, speluncis à natura factis: in cameris, testudinibus, atrijs ab arte;* vnde responsa suauia (*sic loquitur S. Ambrosius*) referens Echo resultat. *Etenim Lucretius non minus in philosophia naturali, quam in poësi versatus cecinit aliquando,*

S.Ambr.l.6 in Hexam. cap. 9

Lucr. l.4.

Saxa pares formas verborum ex ordine
reddunt.

Auf.ep.25 ad Paulin.

quod copiosius expreßit Ausonius.

Respondent, & saxa homini; percussus
ab antris
Sermo redit; redit & nemorum vocalis
imago;
Littorei clamant scopuli; dant murmura
riui.

Cic. or. pro Arch. poeta

Cicero ipse, saxa, & solitudines humanæ voci respondere, grauißimo in iudicio, populo Romano audiente, dicere non pertimuit. Neque vero vnam, aut alteram vocem reddit hæc mirabilis Echo, sed vt obseruat Poeta physicus multo plures:

Sex etiam aut septem loca vidi reddere
voces
Lucr. l. 4
Vnam cum iaceres; ita colles collibus
ipsis
Verba repulsantes iterabant dicta referre.

Plu. l. 4 de plac. philosophorum c. 20
Pli.l.36.c.15

Testes huiusce rei Lucretio astipulantur Pyramides Ægypti quæ vni hominis voci, quatuor, aut quinque reddere solebant. Testes Cyzici turres iuxta portam, quæ Thracia vo-

caba-

cabatur, quæ septem acceptas voces numerosiore multiplicabant repercussu. Testis Olympiæ porticus, quam oppidanì ex effectu Heptaphonon appellabãt, è qua eadem vox illata, septies ad aures referebatur alloquentis. Nodo huic tam difficili scilicet dissoluendo peripateticorum aliquis accersatur: qui pro sua auctoritate contendet Echo non aliud esse nisi tuam ipsius vocem, quæ ad latera specus appulsa est, non afflicta, tuas ad aures integram reuertentem; pilæ ritu quæ solido impacta saxo reflectitur in iacientem. Argumentabitur à speculo, in quo non aliquid tui cernis, sed te ipsum; non imago venit, sed ipse vultus redit ad oculos; & quod ingesseras in speculum aspectu, resiliens à læuitate speculi regeritur. Vox pariter quæ prodijt ex ore tuo toties recipitur auribus, quotìes non elisa parietibus, sed erratica per cameras; non dissipata, sed integris artubus è concaua porticu est passa repulsam. Dixerit hæc Philosophus: at ego, quoniam ex oratorum, ac poetarum armamentario est telum immissum argumentationis, eorumdem scuto responsionis repellam, atque retundam. Quæ vox humana dici potest in cauernis genita, quæ nullam habet à parente vim significandi? Iure se amentem Echo vocat apud Ausonium.

Ar. l. 2 de An. tex. 8.

L. Sen. l. 1 q. nat. c. 15

Vocem quæ sine mente gero.

Aus. epig. 12

Non ero tam iniuriosus in hanc æmulam veræ vocis quàm fuit Euodus, qui fæcem vocis, & verbi caudam dixit.

Euod. l. 4 epigr. Græc.

Ἠχὼ μιμολόγον φωνῆς τρύγα ῥήματος
οὐρὰν

Quid ergo? modestior dicam non esse aliud nisi quemdam sonum, humanæ vocis vmbram, quam pingere quidam pictor affectans scite monitus est ab Ausonio præclaris verbis

Aus. epig. 11

Et si vis similem pingere, pinge sonum.

33.

Ars denique rebus in omnibus æmula naturæ freta hominis inge-

Ar. l. de Mund. c. 6

L. Sen. ep. 6; Auſ. epig. 5 S. Aug. l. 14 de ciuit. capite 24

ingenio, quod tantum poteſt, quantum noſtis: elata proſpe-ro euentu in animalium omnium vocibus vel ore proprio, vel fiſtula exprimendis, conata eſt humanam quoque vo-cem imitari. Nam fuerunt aliquando qui callida imita-tione vocis quaſdam animantes adeo feſellerint, vt illæ ſi-millimo ſono deceptæ, ſui generis eam vocem eſſe putantes, ſua voce reſponderint. Alij cantum auium imitati, luſcinias

Pli. l. 10 c. 29

ipſas ad canēdum prouocatas in certamine vel afflictas de-ſperatione victoriæ, vel labore canēdi ſpiritu deficiente fra-ctas, vel mœrore confectas quòd ſe victas viderent, emori co-egerint. Quid denique vocibus, & cantu hydraulicorum or-ganorum, in quibus errans artificis digitus

Claudian. ad Manl.

In carmina concitat vndas

Pl. l. 7 c. 37 Vitru. l. 9 capite 9 Athen. l. 4 Folietta in deſcrip. hortorum Tiburt.

Ars effecerit, inuenta primum à Cteſibio, deinde ætate no-ſtra ad miraculum vſque aucta per auicularum canentium imitationem, non ſunt certiores teſtes excitandi, quàm a-mœniſſimi Cardinalium Ateſtinorum horti Tiburtini ma-gnificentia ſumptuq; regio conſiti; piſcinis, euripis, aquarū ductibus, hydraulis artificioſiſſimis, fontibus ſalientibus ex operoſa deriuatione fluminis irrigati; merito nonnullius ſtylo, & omnium qui viderunt ſermone cum admiratione celebrati. Tentauit eadem vocem hominis tibijs, fidibusq; referre: prope quidem viſa eſt acceſſiſſe, ſed non peruenit: quia nondum potuit Ars in vlla re perfecte adæquare natu-ram: non Fictorum induſtria, quæ membra effingit, ſed non dat colorem: non Pictorum ingenium, quod tribuit effi-giem, ſed non motum: non denique Muſicorum ſolertia, quæ ſonum varium iucundumq; è lyra tibijsq; elicit, ſed nec articulos, nec ſignificationem, quæ ſonum in humanæ vocis dignitatem extollunt. Iam vero ne in veſtram humanitatē

34.

videar iniurioſus longitudine orationis, demittam & com-plicabo velum vocis meæ flacceſcentis, non intermiſſo flatu beneuolentiæ veſtræ, ſed virium mearum tamquam ſpiritu deficiente; iaciam anchoram in media nauigatione, vt pau-

cis

eis post diebus tertia tandem velificatione subeam portum disputationis inchoatæ, ac liberem oppigneratam fidem meam. Et quoniam hodierna die constitutum est præstantiam orationis humanæ pendere potissimum, tum à lingua, quam educere partum animi, consignare verba charactere, memoriæ thesauros aperire, sonumq́; animatum à fidibus, tibijs, organis oris elicere diximus; tum à voce, quæ multis nominibus vincens animalium voces, flectitur in omnes sonos, commutabilior cera in omnes formas, suauitate melle dulcior, omnes inuitans ad sui imitationem imitabilis nulli: vos hortor, Adolescentes, vt in harum duarum rerum, quæ primas propemodum habent in oratione pronuncianda, cultum & expolitionem incumbatis. Quæ tametsi natura tam excellentes sunt, quàm audistis, nisi vitium aliquod in ortu sese ingerat; interdum tamen genitorum, opinor, imbecillitas maculis quibusdam aspergit, quas nisi deleant industria nitentes ad eloquentiæ gloriam, maxime retardantur. Nec mediocrium hominum modo linguam, & vocem hæc vitia deprauant; sed etiam summorum ingenio virorum perfectionem dicendi, & eloquentiæ pulchritudinem speciemq́; deformant. Quot ingeniosissimos homines balbos, hæsitantes lingua, fusca, exili, aspera voce, spirituq́; angusto matres pepererunt? Demosthenes, qui princeps Græcorum oratorū est habitus, maximum ἰσχνοφωνίας impedimentum atque alia secum tulit ab ortu, quibus ita balbus erat, vt eius ipsius artis cui studeret primam litteram dicere non posset; tam exili atq́; acerba voce, vt populus Atheniensis dicentem aliquando vel desereret, vel exploderet; adeo spiritus angustijs interclusus, vt periodum integram non vna interspiratione proferret. Aristoteles Philosophorum Antistes pæne pari vitio laborasse fertur. Et Antonius ille magnus orator, cui tantum in dialogo de oratore, atq́; in libro de claris oratorib. Cicero laudis impertit,

Plut. in demosth. Val. Max. l. 8 c. 7 Hier. Merc. l. 6 var. lect. capite 4.

Suid. in Ari. Laert. l. 5 in Arist.

Plut. l. de aud. poet. & l. de descr. adul. &c.

Cic. l. de claris Orator

Plut.in Cic.

Cic. l. de cl. Orator

tit, nonne vocem subraucam acceperat à natura? Ciceroni vero adolescenti cuius in ore ipsa eloquentia cunctis ornamentis exculta sessitare, atque habitare cum ingenio existimata est, nonne Plutarchus vocem asperam atque incomptam, & vero etiam eadem ferme vitia, quæ Demostheni, pronunciationis affinxit, quæ ipse non omnino diffitetur? Patria quandoque teneræ linguæ prauitatem aliquā inurit, quam nisi meditatio diligens, ac multus labor abraserit in adolescentia, cum ipsa ætate corroborata, ad finem vsque

35.

Cic.l. de cl. Orat. & l. 3 de orat.

Qui. l. 8. c. 1

Cic. l. de cl. Orat.

vitæ perdurat. Non enim omnes Athenis nati sunt; vbi lepos Atticus in loquendo norma erat proposita ceteris Græcis recte pronunciandi: quo natiuo sapore caruit Theophrastus, cui ex anicula percontanti quanti aliquid venderet, illa respondit, & addidit, Hoſpes non pote minoris. *Et quamuis ætatem egisset Athenis, & optime suorum æqualium loqueretur, & à diuinitate loquendi nomen accepisset, quia tamen Athenis natus non erat hospitis speciem effugere non potuit. Non omnes Romæ educati florente Rep.*

Cic. l. 3. de orat.

Quin. l. 1. c. 5 & l. 8 c. 1

Orat. 3. n. 15 Cic. or. pro Arch. poeta

cuius vrbis quōdam fuit certa quædam vox, & suauitas loquendi, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti poterat; nihil sonare, aut olere peregrinum. Cuius sonis assuefactæ aures Pollionis Asinij patauinitatem quandam inesse deprehenderunt, in T. Liuio; cuius eloquentiæ fama prouocatæ Gentes exteræ Romam vsque ad eum audiendum concurrerunt: & Ciceroni acerrimo æstimatori bonæ pronuntiationis, ob eandem caussam Cordubæ nati poetæ pingue quiddam, & agreste sonare in Latina lingua videbantur. Non omnes denique in ea felicissima Italiæ regione nascuntur, à qua, communis est opinio, sonum vocis auribus adeo suauem, & gratum in ore collocari puerorum infantium, vt de illis iure dici possit, quod paucis quibusdam euenisse meministis, in eorum labellis apes considere, atque inde sermonem fluere melle dulciorem. Quid quod in nonnullorum lingua, & voce, non à natura, nec à patria, sed

36.

ab

ab errore mentis, & à voluntaria consuetudine profecta deformitas adhærescit? Vnde canticum illud quorumdam è Phrygia, & Caria Rhetorum in epilogis à Cicerone notatum ac reprehensum veniebat? vnde affectatus ille, nimiusque vsus aspirationis in Arrio nescio quo tam festiue atque eleganter à Catullo nobilissimo, ac lepidissimo eprigammate derisus? Vnde rustica vox, & agrestis L. Cottæ, qui quo magis antiquitatem suus sermo retineret, grauitate linguæ gaudebat, & illud quod loquebatur, priscum visum iri putabat, si plane fuisset rusticanum? Ex eodem errore sunt illa quæ Sulpicius imitabatur in Cotta, cum iota litteram tolleret, & e plenissimum diceret; qua in re non oratores antiquos, sed messores referre videbatur. Itaque vitia hæc, si qua sunt in vobis, Adolescentes, vel à Natura, vel à patria, vel ab opinione falsa contracta, maxime vestra interest lima diligentiæ, manuque artis deteri ac deleri. Sed minima sunt isthæc, dices, & contemnenda magnis animis. O errorem non ferendum. Tu minima dices ea, quæ maximis viris, qui reliquis omnibus ad dicendum ornamentis circumfluebant, obstiterunt, ne primas in concionibus obtinerent? Tu contemnes eos næuos, qui partes nobiliores vultus occupantes, totam faciem fœdant, ita vt pulchritudinē omnem exterminent? An nescis quoties M. Tullius cum Demosthenis maximi oratoris, atque experientissimi sententiam approbasset omnium scriptorum cōsensione laudatam, Actionem in eloquentia primas, & secundas, & tertias ferre: distribuisse hanc partem in gestum, ac pronunciationem? Qua in re posita est pronunciatio recta, nisi in linguæ, vocis ac spiritus moderatione artificiosa? Si hæc tria non sunt integra, non sunt sana, non sunt expolita; vbi laus, vbi gloria, vbi splendor eloquentiæ? Si hæc minima putas, non ergo cupis esse perfectus; non appetis ex eloquentia coronam: negligis palmam gloriamque dicendi. Dicam amplius: his vitijs non deletis cum primum assurges ad dicendum, vis, vt aliquando De-

Orat. 8. n. 12

Catull. epig in Arrium

Cic. l. 3 de orat.

Cic. l. 3

Cic. l. de or.

Cic. l. 3 de orat. al. de cl. orat.

Quinct. l. 11 capite 3

S. Aug. ep. 56 ad Dioscorum

Cic. l. 1 & 3 de orat.

do Demosthenes, infesto clamore ac sibilis à concione depelli. Quia prominet in ore pronunciatio, subit velut Apellis tabula exposita in pergula iudicium non modo intelligens doctorum, sed etiam arrogans imperitorum. Omnes enim homines natura teretes aures habent ad errores non recte pronunciantium persentiendos: fastidiosissimum hunc sensum ægre moderatione coercent: nec verentur inscij cōtra monitum Apellis, tamquam sutores supra crepidam, de aliorum locutione, voce, sono pronunciationeq; vniuersa iudicare, & superbissimo aurium iudicio ferre sententiam. Tu igitur qui minimas maculas nihili facis, nec doctorum virorum, nec multitudinis censorium iudicium, ac tacitam vituperationem pertimesces? Vitate per Deum immortalem vos reliqui Adolescentes qui nondum huic tam grauiter erranti consensistis, hoc scylleum fretum erroris: existimate minimos ingenio, iudicio, experientia, qui hæc minima iactant, & omnium oratorum minimos futuros, qui labem pronunciationis, si quam in se compererint, non eluerint. Qui enim minima possunt esse commemorata vitia, & impedimenta; in quibus auferendis Rhetores, & oratores omnes tamdiu dictis, & factis; præceptis, & conatibus laborarunt? Attendite vos oro atque obtestor, præbete mihi aures per singulas pronunciationis partes, linguam, vocem, spiritum percurrenti. Quò spectant tot Rhetorum præcepta, & Ciceronis in primis de suauitate appellandarum litterarum comparanda; déque rusticana asperitate, & insolentia peregrina fugienda? Nimirum vt lingua, si quid habet contra naturæ regulam deprauatum, arte, cura, nitore corrigatur. Quidam, quorum linguæ ita inhærebant, vt loqui non possent, quo liberarentur, eam resecari scalpello passi sunt, vt tradit Cicero, vos vitia radi, vos deleri diligentia atque exercitatione recusetis? Quid Demosthenes, qui linguæ vitio laborans pertinaciter cum natura præliatus, cum reliquis omnibus impedimentis difficultatem illam superauit, qua

Plin. l.35 capite 10

Cic. l. de opt. ge. ora,

37.

Cic. l. 2 de diu.

Cic. l. 2 de diu. l. 1 de orat.
Val. Max. l. 8 capite 7

qua Rho dicere non poterat, adeo vt postea planißime diceret, & alterum illum mater, alterum industria fecisse videretur? Num Magistros contempsit? minime vero: non vnum sed tres adhibuit ad faciendam huic morbo medicinam, Eubolidem, si Laertio credimus, Andronicum, si Quinctiliano; Satyrum, si Plutarcho. Qua ratione? multis vsus est modis: exercitatione ac meditatione sustulisse vitium prædicat Cicero: versibus Euripidis, & Sophoclis difficillimis, atque asperrimis aßidue pronunciandis Plutarchus: calculis in os coniectis, quos domi dicens lingua volueret, Quinctilianus. Vulgata sunt hæc, Auditores: mirabile quid habeo sumptum ab Hieronymo viro in omni doctrinarum genere atque historiæ volutato. Nescio an ad omniũ vestrum aures adhuc peruenerit quod sum dicturus hoc loco. Non ille Magistris vsus est ad sanandum linguæ morbum hominibus tantum, non Rhetoribus, non Histrionibus, non Phonascis, sed etiam ratione carentibus. At quibus? quibusnam? Timide dicam, propter rei nouitatem, & insolentiam; sed tamen dicam Hieronymi clypeo tectus: & humanitate vestra fretus: à canibus, Adolescentes, à canibus inquam, qui cum ringuntur, tum maxime Rho vehementißimeq; exprimunt, siue trium illorum magistrorum monitu, siue suopte ingenio voluit didicisse. Pro sancte Deus; tantum in eo valuit amor explanatæ pronunciationis, vt vel ab ipsis animantibus peteret medicinam? vos à magistris vestris, qui tametsi nec Attici sunt, nec Romani, vitio tamen nullo linguæ laborant, quæ Dei benignitas est: & tantum canibus in pronunciandis litteris, quantum ratio sensui præstant, rectæ, integræ, limatiorisq; pronunciationis præcepta non audietis? Nec vocis disciplina minima est; nec necesßitas vocis moderandæ, vnde omnis pendet motus animorum, & victoria: de qua multo plura quàm de lingua produntur documenta, quæ prætereo studio breuitatis. An quemquam vestrum fugit quid à se ipse

Plut. in Demost.

Diog. Laer. l. in Eubolide.

Quinct. l. 11 capite 3

S. Hier. Apol. 1 adus Ruff.

38

Plut. in Cicer. Cic. l. de cl. orat.

Cicero fateatur vocis caussa perfectum? Dedit se in Roscij comœdi, & Æsopi tragœdi disciplinam: hoc parum est: tum Romam tantisper reliquit, peragrauit Asiam, lustrauit Græciam, audijt optimos quosque dicendi Magistros, omne genus subijt exercitationis, vt nimia contentio vocis recideret, quam sine remissione, ac varietate ex artis moderatione, summa vi, cum vitæ periculo totam effundere consueuerat. Quod & assecutus, Romam mutatus à se ipso atque alius redijt; ex quo regnare in foro, dominari in iudicijs, in Senatu triumphare cœpit: vos vt aliquam in dicendo laudem consequamini, non eas scholas quas Parmæ apertas in patria vestra potestis sine vllis incommodis adire, frequentabitis? non eos Rhetores de vocis moderatione disserentes, qui vobis erudiendis sine longa, & periculosa peregrinatione præsto sunt, attente atque alacriter audietis? M. Ille Antonius dicẽdi gloria clarus qui satellites ad se iugulandum missos eloquentiæ vi lacrymari coegit, vitium subraucæ vocis, artificio, & meditatione conuertit in bonum; adhibens flebile quiddam in quæstionibus, aptum cum ad faciendam fidem, tum ad misericordiam commouendam: vos artem, & exercitationem, quibus hæc vitia vocis vel tolluntur omnino, vel certe ad commodum aliquem vsum inflectuntur, arroganti supercilio, iuueniliq; licentia contemnetis? Cæsar Augustus inter totius Imperij Romani regendi curas, nõ lucri spe, quia ditissimus omnium mortalium; non maiorum honorum expectatione, quia quò altius ascenderet, non habebat: sed vel cupiditate cuiusdam honestæ gloriæ, vel amore perfectæ virtutis, operam dabat assiduè Phonasco, qui magister erat moderandæ vocis à Rhetore diuersus, vt dulcem sonum vocis in loquendo, quo videlicet præstabat, & conseruaret, & augeret: vos Adolescentes ab alijs curis liberi: vni huic arti capessendæ à parentibus destinati, moderãdæ vocis, & exercitationem, & præcepta refugietis? Nero item Imperator voluptatum inuentor, artifex deliciarum: vena-

Val. Max. l. 8 capite 9
Plut. in Mario
Cic. in Bruto

Suet. in August. c. 84

Hier. Merc. l. 3 de arte gymn. c. 7

venator suauitatum omnium, hostis acerrimus probitatis ac virtutis, gloriosa tamen quadam bene pronunciandi, & magnæ splendidæq; vocis laude captus, vt alias exercitationes prætercam, laminam plumbeam pectori imponebat, & sub ea cantica exclamans, alendæ vocis rationem demonstrauit: Vos veræ virtutis amatores, vitiorumq; hostes; vos solidæ laudis ab eloquentia efflorescentis cupidi, declamitãdi laborem sanandæ, augendæ, moderandæ voci non vtilem modo, sed plane necessarium, non alacri animo suscipietis? Cur Demosthenes, quem vnum in hac cura miror, in littore maris assidue declamitabat ad fremitum fluctuum ad illud sese frangentium? Nimirum vt fori strepitum, clamoremq; populi reclamantis atque exsibilantis quem erat expertus, vocis magnitudine atque contentione vincere consuesceret: vos, vt aliquando cum dignitate in medium agmen, puluerem, & clamorem venire possitis, hanc domesticam exercitationem, hanc inclusam commentationem, hanc denique vmbratilem declamandi contentionem non magna sedulitate, atque assiduitate complectemini? Denique tertium illud vitium, quod interclusionem animæ vocant Rhetores, quod ab angusto pectore oritur, quod sæpe interspirare dicentem, ac medias periodos delumbare ac frangere, nec non valetudinem corporis labefactare cogit; tollendum est, aut saltem corrigendum. Sit vobis magister ille idem Demosthenes, qui nec labori, nec tempori, nec sumptui pepercit, vt pectus dilataret, firmaret latera, longissimas verborum comprehensiones vna respiratione pronunciaret. Hic Magistros optimos consuluit, ijsque paruit: hic, vt nostis, coniectis in buccam scrupulis, summa voce, versus multos, vno spiritu pronunciabat, non modo domi, vt linguam quasi limaret, & expoliret, quemadmodum diximus, sed inambulans, & quod est durius, ascensu ingrediens arduo. Quid præterea? Num quam opin[illegible]r hoc audistis, Adolescentes; decem drachmarum millium mercede didicit à Neoptolem[illegible] histrio-

Plin. l. 34 c. 18 Suet. in Nerone c. 20

Cic. l. 5 de fin. Val. l. 8 c. 7 Plut. in Demosth. Quinct. l. 10 capite 3 Liban. in Demosth.

39.

Cic. l. 1 de orat. Val. Max. l. 8 capite 7 Plut. in Demosth. Quinct. l. 11 capite 3

Plut. in vitis x. orator in Dem.

strione vno spiritu iustas, & integras circuitiones verborum efferre: tantaq; diligentia meditandi; tanto labore animæ continendæ: tanta pecuniarum impensa est assecutus, & vna continuatione verborum (id quod eius scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remißiones continerētur, Quamobrem, Adolescentes optimi, quorum per hos paucos dies, & ingenium aptißimum ad eloquentiam, & naturam optimam, & animum minime alienum esse deprehendi: quando nec vobis Parentes desunt imperio, nec tempus studio; nec ætas opportunitati, nec voluntati scholæ, nec Præceptores scholis: facite per istam vestram præclaram indolem vos obtestor, vt omnia linguæ limandæ, vocisq; moderandæ pariter adiumenta complectentes quotidiana sedulitate, præceptis imbuatis ingenium, meditatione naturam poliatis, animumq; cupiditatis bene loquendi flammis, & tot perillustrium virorum exemplis incendatis.

DE VI AC POTESTATE ELOQVENTIÆ.

Oratio Prior. Or. III.

1. Ar. l. 1 Rhet. capite 2 Quin. l. 2 c. 16 l. 6 c. 1 l. 12 c. 10 Iul. Pollux. lib. 8 Athen. l. 13

SI quantum Senatus, populusq; Atheniensis vim Eloquentiæ potestatemq; pertimuit, cum in omnibus, etiam seuerißimorum Areopagitarum iudicijs, procœmium & epilogum, in quibus illa permouendis affectibus dominatur, ab oratoribus adhiberi vetuit in perorando; tantum

vos,

vos, Adolescentes, Eloquentia regiam potentiam admirati, pulcherrima eius forma splendoreq́; delectati, leporem, vbertatem, ornatum, fulminaq́; dicendi concupisceretis: magna spe ducerer fore, vt multi vestrum ingenij copijs affluentes, paucis post annis eloquentiæ gloria florentes se, familiam, genus, ac patriam multis titulis honoribusq́; decorarent. Nec dubito quin illa bono in lumine vestris oculis obiecta, non cincinnata calamistris huius artis, quam profiteor; non infucata coloribus è Rhetorum officina petitis; non laudum ornata margaritis extrinsecus accersitis; sed veris, natiuis ac suis tantummodo compta, politaq́; ornamentis, adeo vestros animos excitatura sit in admirationem, beneuolentiam, cupiditatemq́; sui, vt ista ætate ad amandum propensa reuocatum à ceteris artibus atque exercitationibus omnem amorem in hanc vnam inflammato cõstantiq́; studio transfundatis. Nam eius naturalis dignitas, ac venustas tanta est Auditores, tamq́; amabilis & gratiosa, vt ipsa per se poßit sine vllis aut externis adiumentis, aut aduentitijs illecebris, aut artificiosis inuitamentis ad sese adamandam allicere, rapere atque illigare spectatores. Itaque negligam hodierna die, quas in principijs dicendi quidam animo solicito atque anxio quærunt insinuationes aucupandæ beneuolentiæ auditorũ: quam apud vos de integro captari minime necessarium mihi esse intelligo; tum ex attentione, quam summam in orationibus superioribus mihi præstitistis; tum ex hodierna frequentia vestrum, qua concurristis in hanc dicendi palæstram, quæ completa confertaq́; est adeo, vt iam plures capere non poßit: multoq́; minus ipsi Eloquentiæ, de qua disseritur, conciliandi sunt animi vestri ac voluntates, quod talis est, vt simul aspiciatur & probetur; simul videatur & ametur. Omittam, & ornamenta, & amplificationes, & artificium omne in cursu dicendi, quod hæc depromantur ex artis thesauro tum, cùm rem ipsam tractandam vel augeri paruam, vel expleri ieiunam,

Dipn.
Lucian. in Gymnas.
Apul. l. 10 metamor.

vel denique obscuram oportet illustrari. Quare vos illud vnum oro, atque obtestor per vestram præclaram indolem ingenij, morum, virtutis, perq́ illam cupiditatem gloriæ, qua vos liberalis ambitio titillat, vt oculos mentis in Eloquẽtiam intendatis acerrime, dum eius vim ac potestatem, in qua succum, sanguinem, neruos, robur, gratiam eius ac pulchritudinem arbitror collocatam, in orationis meæ quasi tabula, vel speculo repræsentatam, & expressam pro viribus, lingua velum paullatim auferente, voce lumen pariter prætendente, vobis membratim articulatimq́ demonstro. Sed in hoc orationis vestibulo, primoq́ aditu dicendi, mihi videor audire nescio cuius non incuriosi, neq́ imperiti tacitam vocem sciscitantis, quidnam intelligam, cum Eloquẽtiam dico: quæ notio subiecta sit voci huic tam sæpe laudibus cumulatæ: quã rem adeo præstantem, vt significaui, nomen eloquentiæ clausam inuolutamq́ contineat. Mihi quidem, Auditores, pulcherrima quædam eius effigies insidet in mente; quam cum oculis animi cerno, stupefactus admiror; & doleo pariter non eam felicissimam mihi suppetere facultatem orationis; non eam copiam vbertatemq́ colorum, quibus linguæ penicillo referre possim ad viuum imaginem eius nobilissimam: opto mihi vehementer, cum Gregorio Nazianzeno sanctissimo, & eloquentissimo viro de hac ipsa vi cum admiratione disputante, parem eloquentiam Eloquẽtiæ, vt non meis, sed ipsiusmet Eloquẽtiæ verbis ac sententijs, quæ sola se potest exprimere, perfectam eius formam effingam. Nam si dixero præstabilem esse quandam facultatem bene dicendi, qua qui præditus est non declamator, non disertus, sed eloquens appellatur: nihil dixero. Si facilitatem non loquendi solum, sed eloquendi, cum linguæ volubilitate, verborumq́ celeritate coniunctam definiero: cuius partus sit docta, copiosa, ornata, & elegans oratio, voce clarissima & suauissima pronunciata, summa felicitate memoriæ, acerrimo iudicio seruato in rebus omnibus de-

S. Greg. Na. carm. ad Nicob. filium

Cic. l. de or.

coro,

coro, venustißimo gestu totius vultus, & corporis ab ore profusa. parum est. Si addam esse vim admirabilem, qua qui est instructus magna grauiter atque atrociter; mediocria modice ac temperate: & humilia subtiliter ac demisse dicit: qua magnus hic temperator varietatis huius, opportune vel docet & probat; vel mulcet ac delectat; vel permouet ac flectit: aliquid erit, sed non satis. Quid ergo? Quousque fertur hæc præstantia? Dicam huius ope facultatis eloquẽtem oratorem dicendo tenere hominum cœtus, tractare animos, irrepere in sensus, permouere affectus, mentes allicere, voluntates impellere quò velit, & vnde velit deducere; modo elicere lacrymas ab auditoribus, modo ad risum hilaritatemq́ traducere, permiscere totam concionem ac ciuitatem; vibrare interdum oratinem fulminis instar, effundere aliquando fluminis incitati ritu pleno gurgite, & alueo redundante: pugnare in contentionibus non modo fortibus, sed etiam ornatu fulgentibus armis; non solum ferire fulminibus, sed etiam terrere tonitruis, & fulguribus coruscare: dicam hæc, & Eloquentiam primis lineamentis adumbrauero.

Cic. l. de or. l. de opt. gẽ. orat.

Cic. l. 1. de orat.

3\. Quoniam autem eloquentiam, quæ non habet admirationem, nullam iudicat summus artifex orationis M. Tullius, veram atque spirantem eloquentiam eam esse pronuncio, quæ facit, vt oratori turpe sit quidquam, aut spectari, aut audiri libentius; vt solus vel cum paucis facere poßit, quod omnibus natura datum est: vt dicendo moueat non approbationes modo, sed admirationes, clamores, plausus; vt eius persuasione victi fractiq́ ciues patiantur in ciuitate plurimum posse, ac libere dominari; finitimi ac longinqui fama exciti concurrant ad eum audiendum, in eo exhorrescant, & exclament; cum eo nemo mortalium contendere audeat: eum denique omnes gentes, non vt hominem sed quasi semideum, vel terrestrem Deum obstupefacti ab eius ore pendentes intueantur. Per hæc non equidem existimarem Eloquentiam esse plane descriptam, nisi me clarissi-

Cic. ep. ad Brutum apud Quint. l. 8 c. 3

Cic. l. 3 de orat.

Quinct. l. 12 capite 10

rißimorum Rhetorum confirmaret auctoritas, qui tradunt hanc esse veram dicendi facultatem, & germanam eloquẽtiam. Hinc opinor lux vobis oboritur, qua dispicere incipitis robur, neruos ac vires tam præstantis facultatis, quas potißimum in illis tribus amplißimis docendi, delectandi, ac permouendi muneribus, promit, adhibet, exercet. Atque in docendo, quod est necessitatis, & de quo multa sunt à me prima oratione disputata; tametsi maximam habet admirabilitatem eloquentia, tum à ratione ipsa loquendi naturali, tum à felicitate interpretandi, enunciandi, ac referendi fideliter cogitata mentis, & optata voluntatis; tamen vis & potestas, de qua nunc dissero, maxime scilicet in delectando, ac flectendo, in quibus motus quidam inest, animiq; tractatio, continetur.

4.

Cic. l. 3 de orat. & l. de cl. orat. Val Max. l. 8 capite 9 Quin. l. 10 capite 1 Pl. l. 1 ep. 20 ad Corn. Tacit. Plut. in pericle. Luciã. in Encom. Demosth. Pauf. lib. 1 Quin. l. 2 c. 15 & l. 10 capite 1 Cebet. tabula pauf. l. 9

Pericli fortißimo ciui, qui annos quadraginta præfuit Athenis, & vrbanis eodem tempore, & bellicis rebus, summa vis eloquentiæ paßim ab omni antiquitate tributa est: quam Eupolis poeta comicus inter maledicendum, quod tum Athenis ciuitate libera fieri licebat, sic expreßit, vt diceret in eius labris habitasse Πειθώ, *tamen in eorum qui audiissent mentibus aculeos quasi quosdam relinquere consueuisse. Sed quid est hæc Pitho? Quodnam mysterium latet in eo, vobis Adolescentibus obscuro, & incognito verbo? Deam quandam putat esse M. Tullius, cuius imaginem Praxitelis opus Thebis in templo Veneris dicatam produnt: quam persuadendi tum opificem, tum Deam interpretatur Quinctilianus; eamq; Eruditionis filiam, Veritatisq; sororem Sapientes tradunt; nec desunt qui eandem in tribus Gratijs numerent; Ennius Suadam vocat, arbitror à suadendo; & indidẽ Suadelam appellat Horatius: cuius vim tantam existimauit esse Themistocles vt eam æquauerit Necessitati. Nam cum in Andrum pecuniæ caussa in bellum exigendæ nauigasset se duas Deas ciuibus illis afferre dixit,* Πειθὼ καὶ Ἀνάγκην *Persuasionem, & Necessi-*

Cic. l. de cl. orat. Hor. l. 1 epi. ad Numic. Herod. l. 8 Plut. in Themist.

cessitatem, quibus Athenienses freti pecunias exposcebant. At Cicero quem alij sequuntur non vno in loco suauitatem interpretari videtur, cum Eupolidis testimonium de Periclis eloquentia referens in eius labris, inquit, insedisse leporem. Quid hoc est? pugnantia loquitur Cicero modo Deam Suadam, modo leporem interpretans? Num ab se, atque ab alijs dissentiens contradixit? Minime vero: Sed quia notio verbo illo delitescens quasi prægnans vim duplicem Eloquētiæ, delectandi, & permouendi continebat, voluit vir prudentissimus atque ingeniosissimus, diuersis in locis vtramq́; vim è verbo illo enucleare, atque excutere, quam Eupolis eleganter incluserat. Itaque merito Pericles ea tutus atque instructus oris hospite Pitho persuasionis Dea: munitus laborum habitatore lepore, permulcebat Atheniensium aures suauitate dicendi: & simul in eorum animis stimulos, quibus pungerentur relinquebat: api consimilis, quæ mel dulcissimum pariter habet, & aculeum acutissimum. Merito illæ ipsæ Athenæ, quæ sæpe lepore ac suauitate ipsius hilaratæ sunt; & copiam atque vbertatem admiratæ, vim eius ac terrorem pertimuerunt: quippe quòd ille ipse qui nōnumquam lingua nectar & ambrosiam fundebat; qui mellitos rores, violas rosasq́; ore spargebat: interdum quoque tonando minabatur; fulgurando terrebat, & fulminibus concionum suarum totam ciuitatem, ac Remp. permiscebat vniuersam. Eandem geminam potestatem, quæ suauitate perfundit animos, & suasione perstringit Homerus poetarum magister in Nestore, atque Vlysse designauit; illius suauem orationem melle dulciorem, & huius copiam atq; impetum niuibus hibernis parem tam insigniter decātans. Eodem ferebatur Claudiani stylus in laudando Manlio, cui tribuebat in panegyrico potestatem vtramq́; pertrahendi dulcedine, & copia peruincendi, versibus illis pulcherrimis.

Cic.l. de cl. orat.

Claud. in paneg. Man.

Iam dulce loquendi
Pondus, & attonitas sermo qui duceret aures;

Mox vndare foro victrix opulentia linguæ
Tutarique reos.

6. *Atque vt agamus primo loco de vi delectandi: mirabiliter hæc apparet & cernitur cum eloquens Auditores suos, vel diu cum voluptate sine satietate detinet ab ore suo pendentes: vel ducit pæne captiuos quocumq; libet: vel pertrahit ad se audiendum è longinquo. Detinet primum eloquẽs diutißime attentos ac patientes auditores: quod cum in Demosthene, Pericle, Cicerone, Hortensio, ceterisq; clarißimis oratoribus omnium sæculorum perorantibus visum sit, & nostra etiã ætate cernatur: tũ vero id habemus à luculẽtissimo teste Gregorio Nazianzeno iam commemorato, qui inter Græcos magistros Christianorum à doctrinæ theologicæ præstantia Theologi cognomen est adeptus, & propter eloquentiam inter primarios oratores connumeratus est. Is cum in amplißima vrbe Constantinopolitana, maximo ac refertißimo templo, celeberrimis concionibus ad populum peroraret, mirabatur aliquando, vnde attentio tanta nasceretur, vt omnes in se dicentem aures, mentem, oculos conuersos haberent: vnde silentium tam magnum, vt nec vox, nec oscitatio, nec susurrus, nec respiratio exaudiretur: vnde patientia tam insignis tandiu, vel sedendi, vel standi sine defatigationis sensu proueuiret. Atque vt erat modestißimus, horum omnium caussam retulit in Deum Opt. Max. & merito in doctrina diuinitus accepta tradẽda Christianis: quæ quia propter perfectionem in multis captũ excedit humanum, non nisi ope diuina, & traditur, & addiscitur. Sed quoniam humana quoque florebat eloquentia, quamvis diuina non negligit; si caussas humanas quærere instituisset, admirationem inter eas comperisset: quæ rebus nouis, inauditis, singularibus, ijsq; præclaris ac sublimibus in nobis excitatur. Cur cometen ex improuiso in aere comparentem atque ardentem omnes intentis oculis sæpißime, ac diutißime contuentur? Cur Philosophi ex insoliterum*

S. Greg. Nazianz. orat. 12 quæ est 2 de seipso

qui-

quidem, sed naturalium tamen effectuum aspectu, quærentes caussam, in eorum diligenti contemplatione defigun-tur? Atque hæc, M. Tullij testimonio, tanta est interdum in oratore eloquentissimo audiendo, vt auditores exhorrescãt, obstupescant, exclament, applaudant pæne delirantes. Hinc est quod Quinctilianus orationem cornelianam Ciceronis admirans, in qua populus Romanus admirationem quoque suam non acclamatione tantum, sed etiam plausu confessus est: Non, *inquit,* tam insolita laus dicentem esset prosecuta, si vsitata, & ceteris similis fuisset oratio: sed sublimitas, & magnificentia, & nitor, & auctoritas illum fragorem expressit. *Subditq́; illos qui aderant, non sensisse quid facerent, nec sponte voluntateq́; plausisse, sed velut mente captos, & quo essent loco ignaros in illum voluntatis affectum erupisse. Verum admiratio neque sola, neque integra, neque præcipua est caussa patientissimæ attentionis; quod caussa peruestigata, atque deprehensa rei mirabilis illico solet euanescere: sed illa iucunditas inexplibilis, suauitas, ac dulcedo residens in ingenio, labris, oratione, voce, vultu, gestuq́; oratoris, qua delectat ac perfundit auditorem; & in auditore delectatio ex auditione percepta, & inde continenter manans ac defluens aurium mentisq́; voluptas. Minus id fortasse cogitans idem Gregorius indicauit, cum illius attentionis caussam magnetis virtute ferrum trahentis declarauit. Hic vos, Adolescentes, potissimum attentos volo, tum quia vobis inaudita sunt quæ dicã, tum quia nulla similitudine aptiore poterat explicari delectationis vis in detinendo. Lapis est in rerum natura, quem Plato vocat Herculeum, ob vim incredibilem, opinor, quam intelligetis, nos Latini Magnetem; aspectu, sicut loquitur Claudianus,* Decolor, obscurus, vilis, *virtute præstans, singularis, plane mirabilis: quippe qui, magna improbitate naturæ, nescio qua ratione ferri ramenta, frusta, clauiculos, aculeos non longe positos ad se rapit, & detinet appensos*

Cic. l. 3 de orat.

Quinct. l. 8 capite 3

7.

Plato in Timæo

Claud epig. de Magnete

Plin. l. 36 capite 16

sos cum admiratione Philosophorum, quorum adhuc occulta caussa torquet animum, & exercet ingenia. Quod si contingat annulos prope abesse, trahit illos alium ex alio sic, vt fieri propemodum catena videatur, de qua magni doctrina, & ingenio viri philosophati sunt Plato, Lucretius, Plinius, Philo, necnon è nostris Ambrosius, Augustinus, Isidorus, ac Hieronymus, qui Christi Liberatoris nostri vim concionum homines pertrahentem ea catena designauit. At videte quàm multis in rebus similitudo resideat. Ibi est lapis trahens; hic orator eloquens: illinc virtus occulta transfunditur; hinc recondita delectatio transmittitur: stupet annulus, & tamquam latenti veneno inficitur; stupescit auditor, & dulcedine latenter afficitur: rapitur ille ad magnetem, & inuisis vinculis lapidi adhærescit; capitur hic ab oratore, & pendens ab eius ore mirabiliter tenetur: ille vbi semel adhæserit numquam sua sponte diuellitur; hic vbi semel est captus non nisi vi necessitatis abstrahitur.

Plato in Ione. Lucr. l. 16. Pl. l. 34 c. 14. Philo l. de op. Mundi. S. Ambr. l. de parad. S. Aug. l. 21 de ciuit. c. 4. S. Isid. l. 16 orig. c. 4. S. Hier. in c. 9 Matt.

8\. *Quid quod à magnete catena pendet annulorum; & ab eloquente oratio catena verborum? In magnete denique quæritur adhuc, & quæretur, vt mea fert opinio, in omne posterum tempus, quid sit ea virtus, amor ne an sympathia: qualis ea vis, corporatane an corporis expers: vbi lateat, in ferrone an in magnete: cum rapitur ferrum, accurritne an trahitur? de eloquentia pariter à Rhetoribus disputatur, & perpetuo disputabitur quanam ratione permulceat, oblectet, ac detineat auditores. Non enim hic artifex delectationis audientes capientis ac retinentis est tantum verborum delectus ac nitor, quod eadem culta & nitida verba sæpe in ore alterius obsolescant: non sententiarum acumen & argutiæ, quod eædem ab alio dictæ frigescant. Num materiæ iucunditas? Potest hæc aliquid; sed ea sola non detinet, cum cetera suauitate non respondent. Vocis suauitas, splendor, & magnitudo? Permulcet illa quidem aures, sed ad mentem non pertinet. Venustas actionis ac decora pronun-*

Guill. Paris. p. 1 de vni. p. 1 c. 46 & p. 3 c. 11. Hier. fracast. l. de Symp. & Antip. rerum c. 5

ciatio? Fateor has multum posse, sed non omnia. Verborum, & sententiarum ornamenta? Plurimum hæc valent ad delectionem, præsertim cum prudenti varietate temperentur; si tamen alia multa comitentur. Quid ergo? cumulus horum omnium? Mihi certissimum est omnia quæcumq; commemorauimus; & multo plura quæ præterij necessario conspirare oportere ad constituendum hunc voluptatis effectorem: sed sæpe accidit, vt nihil horum quæ diximus in oratore desideres, nec tamen placeat, aut si placeat in principio, nō fugiat in cursu dicendi satietatem auditorum. Itaque vt euenit in magnete, effectus apparet, caussa latet. Quis in audiendo eloquentissimo viro, numeris omnibus absolutissimo non permulcetur? Quis non sentit se cum voluptate detineri? Quis non id animaduertit, & fatetur sibi vim quandam afferri, qua recedere à concione probibetur? Quis quamquam ingeniosus, doctus, ac prudens plane distinguit, in quo nam, ex tot naturæ, vel artis muneribus, resideat potissimum id, quo placet, arridet, & probatur orator? Siue igitur hanc delectationis caussam cum quibusdam dixeris saporem quendam nectaris, ambrosiæ, mellis aerei similem: aut leporem, qualis in ore Periclis sessitabat: siue Gratiam, non de numero commentitiarum, sed qua vere gratus, acceptus, & gratiosus redditur auditorib. orator: seu Venerem nominaueris, non illam quidem fictam in fabulis Cupidinis matrem, quæ vt ait ille

9.

Auſ. epig. 3.

Nata salo, suscepta solo, patre edita cælo est;

sed aliam quandam veram Gratiæ filiam, in ore, labris, lingua, vultu, gestu, totoque corpore atque ingenio dicentis habitantem, quæ venustam facit actionem, ac pronunciationem concinnitate nescio qua rerum omnium nostris apta, & accommodata sensibus: elocutionem vero margaritis distinguit ornamentorum: gemmis illuminat, flosculis aspergit, numeris concinnat, & omnibus festiuitatibus cōplet: tum gignit amorem in audiente qui cunctis in reb.

quas

quas amat, oblectationem comperit, & iucunditatem; siue catenam vocaueris, non vt est illa pendens à magnete ficta non facta, paucis annulis non insertis, atque inter se connexis, sed extrinsecus adhærescentibus assimulata; verum ferreæ persimilem, verborum elegantium, & bene significantium annulis nexam, & compactam, quæ liget, vinciat, & constringat animos auditorum; qualem catenam Mercurio tribuebat antiquitas eloquentiæ Deo, iactatam prouerbio ἑρμαϊκὴν σειρὰν: *siue denique sympathiam appellaueris, hoc est consensum quemdam, & quasi concentum, tum earum rerum quæ in oratore sunt inter se; tum inter oratorem atque auditores. illius ingenium, linguam, & gestum; & horum aures, oculos, & ingenium: quidquid, inquam, horum dixeris, caussam delitescentem voluptatis effectricem, animorum vinculum, compedes auditorum adumbraueris, descripseris, significaueris, non depinxeris, expresseris, declaraueris.*

Eunap. in Porphyr.

10\. *Quarum omnium descriptionum, si mihi detur optio, postremam eligam, in qua concentus auribus iucundissimi mentio facta est. Quid enim est eloquentis oratio, nisi cantus quidam musicus, qui non tam aures mulcet, quàm animum oblectat, etiam M. Tullij magistri huius artis testimonio? Quod equidem dixerim, non tam quod vocibus componatur, quæ musices sunt artifices, & instrumenta; non tam quod in oratione soni, sonorum interualla, modi, flexiones, & numeri reperiantur, qui suo modo, quamquam diuerso, & potiore iure in harmonia dominantur; quàm quod in ea, quemadmodùm in testudinis sono nerui, in Musicorum cantu voces, in organorum symphonia soni concordant, sic ea omnia concinant, quæ ad orationem formandam, pronunciandamq́; concurrunt. Itaque cum inuentio dispositioni respondet; & cum dispositione conspirat elocutio; nec actio discrepat à memoria, nec à rebus inuentis: cum vultus aptatur voci, vox gestibus accommo-*

Cic. l. de or. al. 2 de orat.

mo-

modatur; cum sensibus auditorum dicentis ingenium, vox auribus, motus oculis congruit: cum decorum eloquentis, cum auditoribus, rebus, & dicentis persona concordat: & denique in oratione totaque actione, extrema primis, media vtrisq; , omnibus omnia, singulis vniuersa, rerum omnium accuratissimo contextu structuraq; cohærent, concinunt, & consentiunt; tum ille concentus elicitur, qui delectat adeo, capit, & detinet auditores. O concentum non minus potentem quàm suauem, qui detinet oblectando, & vinciendo delectat! Cuius vim ac potentiam non obscurè Plato significat, cum supra ceteros mortales locat oratores, quod eorum facultas diuina pæne sit, & particula quædam magnæ illius, & admirabilis artis excantandi. Nam vt hæc siue carminibus, siue vocibus scorpios, viperas, araneas, angues venenatas mitigat; morbosq; minuit, ac leuat: ita vis oratoria delectamentum est auditorum, delinitio multitudinis, quæ serpentium excantatarum more obstupefacta consistit in audiendo. Quid quod eumdem cōcentum fabulæ sapientum innuebant cantu Sirenum, Orphei, Mercurij? Nam Sirenes cantus suauitate præternauigantes detinere fingebantur. Quot & quibus instrumentis? Voce, tibia, lyra. Meministis, credo, proxima oratione probatum à me fuisse, in ore humano non modo vocis sonum esse proprium, sed præterea lyram quandam, ac tibiam, vnde cantus admirabilis orationis funderetur. Igitur eloquētia quæ testudinis, tibiæq; instar est, permulcebant illæ nauigantes; lepore dicendi pelliciebant; orationis catena colligatos detinebant; quod & illi sensisse videntur; qui Sirenum nomen ἀπὸ τῆς σειρᾶς hoc est à catena traxerunt, quod eloquentiæ catena prætereuntes constringerent oblectando. Cur Orpheus cantu lyraq; non trahebat modo, sed etiam detinebat feras & flumina; nisi quia voce & oratione feros homines mansuefactos, vt docebo, & qui ritu

II. Plato in Euthyd.

Orat. 2 n. 19 & seqq.

S. Gre. Naz. Car. ad Nicob. filium

fluminum effrenati ferebantur, eloquentiæ ſuæ vi delectatos in officio continebat?

Proper. l. 3 eleg. 2

Orpheu te tenuiſſe feras, & concita dicunt
Flumina Threicia ſuſtinuiſſe lyra.

Athen. l. 2 Dipn. Hor. l. 1 od. 10

Cur Mercurius, qui Præſes habebatur eloquentiæ (quam ob cauſam lingua illi ſacrabatur) inuentor etiam lyræ dicitur, niſi quia parens elegantis, cultæ, ac numeroſæ fuerat orationis, quæ muſici concentus in modum, aures hominum ſuauitatis ſuæ melle delibutas tenet? Cycnus item eandem ob cauſſam eloquentiæ ſymbolum eſt & Cygnea vox & oratio tum apud Ciceronem, tum apud alios ſcriptores bonos, pro virorum eloquentiſſimorum poſtrema vel ſcriptione, vel dictione vſurpatur; & cycni pullus in ſomnis viſus à Socrate in ſinum ſuum primum ex ara Cupidinis, deinde in cælum ingentibus alis euolans, Platonem, ob ſuauitatem, & copiam orationis, Socrate ipſo interprete, & coniectore præſignificauit. Quod ſi muſica vocum & concentus quoque auium nihil ſignificans tantopore ſenſus afficit, mulcet, delectat; quid mirum id præſtare orationem elaboratam, & elegantem viri ſapientis tam multa, tum auditu ſuauia, tum intellectu iucunda ſignificantis? Dixi Parmenſes, de vi ſuauis eloquentiæ in detinendo catenæ ferreæ non nihil ſimilis: ſed mirabilior eſt vis eloquentis aureæ catenæ perſimilis in trahendo. Quos enim voluptate cepit, ac tenuit attentos ſine ſatietate, ſi voluntas ferat, poſt ſe ducit quocumq; libet. Reges quoque Theologus magnus inquit Gregorius, ac cœtus hominum quò vult trahit, verſat, rapit. Extitit ante quingentos ferme annos (vt à fabulis, & priſcorum hiſtorijs paulliſper abeamus) vir quidem religioſus, Petrus nomine, domo Gallus. Ambianenſis patria, ſolitudinis habitator ab ineunte adoleſcentia, probus vita, & quod notari mente cupio, natura diſertus, ita vt ſuauis pariter, & copioſus eſſet ac vehemens. Is per Italiam, & trans Alpes maxime per Gal-

Cic. l. 3 de orat. S. Hier. ep. 2 ad Nepot. S. Gre. Naz. in Carmin. Apul. l. de Dog. Plat. Diog. Laert. l. 3 in Plat. Tertul. l. de An. c. 46

12.

S. Gre. Naz. Carm. ad Nicob. filium Guil. Tyr. l. 1 de Bello Sacro c. 11 13 & 22

Galliam concionando paucos intra menses effecit vt armatorum hominum quinquaginta millia se in Asiaticam expeditionem Ierosolymæ caussa recuperandæ sequerentur. Scio iuuisse summi Pontificis Vrbani II. cohortationes, & auctoritatem; qui Christianos omnes ad tam præclarum facinus verbis, litteris, nuncijs incitabat: Scio valuisse multum religionem dolore mistam in pectoribus Latinorum excitatam fama calamitatum, quibus Palestini crudeliter à Turcis, ac Saracenis premebantur: at quòd magis hunc inermem homuncionem rei militaris imperitum, pecunijs vacuum, nulla fultum auctoritate, vel à nobilitate generis, vel à scientia bellicæ disciplinæ comparata sequerentur; quàm Gotfredum Bullonium, aut Balduinum fratrem, aut Boemundum Apuliæ Principem, aut alios claros natalibus, opibus, rebus gestis Duces, qui tum erant in procinctu: quòd tot numero; tam diuersi genere; tam dissimiles moribus; tanta patientia laborum itineris terrestris, pedestris, deuij, longissimi multorum mensium; tanta perpessione incommodorum, contemptioneq; periculorum, ab eo vno tum humili, tum pusillæ staturæ homunculo penderent, vnde nam potuit prouenisse nisi ab eloquentia, quam historici temporum illorum insignem in eo notauerunt; & Græcorum Imperator Alexius Constantinopoli in eius congressu est vehementer admiratus? Quamobrem, Adolescentes, mihi semper visum est prudenter excogitatum, & idoneum maxime ad rem, quam pertracto, declarandam inuentum illud veterum Gallorum sapientum, quibus pro Deo eloquentiæ præside, vt Græcis Hermes, Latinis Mercurius; Hercules colebatur: quem Druides, atque Ægyptij fuisse virum eloquentissimum pluribus ac varijs nominibus designatum arbitrantur, nec à Mercurio re ipsa diuersum; quam ob caussam statuis vtriusq; gymnasia exornabantur; nec defuerunt qui quòd putabant eumdem esse, vnum duos referens signum,

13. Lucian. in Herc. Gallico Adag. col. 1313

Cic. l. 1 ep. 8 ad Atticum

quod Hermeraclã M. Tull. vocat, artificiose finxerint. Hūc igitur Herculem effingebant Galli spolio Leonis indutū, armatum claua, lingua ex ore prolata, cuius è mucrone perforato catenulæ aureæ prodibant innumerabiles, quæ immissæ altero capite in perforatas item aures totidem hominum, trahebant lætam atque alacrem infinitam prope mortalium multitudinem post Herculem humaniter illis arridentem. Quid est hoc Auditores? Quidnam significant hæc inaudita Herculis ornamenta? Nimirum eloquentiæ vim in trahendo mirabilem. Herculi tribuunt, opinor, hanc catenam, quam Græci Mercurio, vt audistis; vel quod existimarent hominem eloquentem, qualem nondum Antonius audiuerat, alterum in diuerso genere fortitudinis Herculem esse: vel herculeum esse facinus, homines liberæ voluntatis, pro arbitratu trahere dicendo; viribus Herculis opus esse in sensibus, affectibus, voluntatibus humanis permouendis: Delectationem, & Persuasionem in loquendo propter maximam difficultatem vulgatis duodecim laboribus Herculis esse tanquam tertiumdecimum addendum. Promitur lingua, quam à me iam didicistis, præcipuum esse locutionis instrumentum, orationis plectrum, manumq; Rationis in ore tibiam, lyramq; pulsantis. Pendent ex ea catenulæ aureæ significantes idem quod aurea virga Mercurij; & aurea catena Homerica Iouis è cælo demissa; Locutionem, orationemq; eloquentis perfectione, pretio, splēdore non modo cum auro conferri, sed æquari; cuius rei certa sunt argumenta tributa viris eloquentibus aurea cognomina Chrysostomorum, Chrysorrhoarum, & Chrysologorum. Trahuntur auribus homines, quod hæ tum verba recipiant; tum voci ac linguæ respondeant ac deseruiant. Læti ac sponte ducuntur catenati; quod eloquentiæ vis, est sine vi; violentia eius, non est violenta; ducit, sed non repugnantem; trahit, sed non renuentem; cogit, sed non inuitum. O catenam suauem, O dulcem vim, O suauitatem her-

Hor. l. 1 od. 10

Lucian. in Hermotimo, & in Ioue tragœdo

herculeam. Iam nunc intelligo vetus Prouerbium; Lupum auribus non posse teneri; posse populum, & inde maxime duci. Deprehendo mirum artificium Claudiani Manlium laudantis ab eloquentia, cum primo loco tribuitur illi

14.
Plut. in polit.

Claud. in paneg. Manlii

Dulce loquendi
Pondus, & attonitas sermo qui duceret
aures.

Capio mentem Poetarum, cum apud hunc, dicitur Orpheus cantu, & oris lyra, & dentium fidibus canoris auritas ducere quercus; apud alium lego;

Hor. l. 1 od. 12

Et Siluas, & aues, saxaque traxerat;

hoc est syluestres homines consilio, & oratione mitigatos per aures à fera vita reuocatos, ad ciuilem esse pertractos. Video non incredibilem esse magnam illam hyperbolen Horatij de Amphione Thebanæ vrbis creatore, qui dictus est,

Sen. in Her. fur.

Hor. in poet.
S. Gre. Naz. Carm. ad Nicob. filium

Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda
ducere quò vellet,

cum eloquentiæ vi & suauitate barbarorum pectora mollierit, atque ad bene moratæ vitæ rationem in ciuitate mœnibus cingenda traduxerit. Nec vero detinet hæc suauitas diu; aut præsentes ducit quò libet, sed etiam, quod alicui videri potest, & iure, mirabilius attrahit è longinquo quasi longissima ex ore missa Iouis aurea catena; concursus ad se facit eorum qui numquam audiuerunt; sed vel excitati rumore, vel fama permoti, vel opinione ducti confluunt ad audiendum eloquentem. Docuerunt Athenis, vbi omnes doctrinæ inuentæ, atque vnde in omnes terras distributæ putantur, Socrates, Plato, Xenocrates, Aristoteles, Anaxagoras Philosophorum faciles Principes: qui concursus ad eos audiendos? Si ducenti, si trecenti auditores disputationibus eorum eruditissimis intererant, magna frequentia videbatur: bene secum actum ipsimet putauissent, si quingentos auditores è sella spectauissent. Verum

15.

ad Demosthenem perorantem quot accurrebant? quot ex oppidis? quàm longinquis? Ad eum cum dicturus esset, auctor est M. Tullius eius æmulus gloriæ non ex finitimis oppidis tantum, aut ex vna Ciuitate, sed ex vniuersa Græcia concursus audiendi caussa fieri consueuisse: & tum præsertim sunt facti, cum venit in iudicium cum Æschine clarissimo item oratore, atque æmulo laudis. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quàm summorum oratorum, in grauissima caussa, accurata & inimicitijs incensa contentio? Catonis senioris ætate Romam venit Carneades Academicus philosophus vna cum Critolao peripatetico & Diogene stoico legatus missus Athenis: cuius vis incredibilis, & celeritas, & copia dicendi, quæ mulcebat, & tenebat, cum salutaretur, degustata; tanto rumore atque admiratione vniuersam vrbem, nominisq; fama compleuit, vt cuncta iuuentus posthabitis voluptatibus, intermissis consuetis exercitationibus ad eius hospitium audiendi gratia spiritu cupiditatis incredibilis afflata conflueret. Quid Ciceroni fiebat? Num ipse vel Demosteni, vel Carneadi fuit inferior? Opificum officinæ claudebantur, (quod alicubi me legisse arbitror) cum ille caussam aliquam acturus, vel concionem habiturus esset; vt viri, pueri, adolescentes conuenire possent: tanta erat opinio de mirabili eius eloquentia, tanta voluptas in audiendo, vt ad eum semel auditum certatim omnes iterum ac sæpius audituri concurrerent. Mitto T. Liuium, qui Gaditanos ciues ab Hispaniæ finibus vsque Romam traxit vbertate lactea dicendi. Mitto veteres alios, vt aliquid dicamus de Christianis oratoribus, qui singulis sæculis, atq; ætatibus, ex omnibus Religiosorum virorum ordinibus eloquentissimi prodeunt. Nondum anni sunt ducenti, cum Vincentius Ferrerius Hispanus è familia prædicatorum vir disertissimus & sanctissimus Hispaniam, Galliam, magnamq; Italiæ partem concionando lustrabat: ad quem tanti fiebant concur-

Cic. l. de cl. orat.
Idem l. de opt. gen. or.
Cic. l. 2 & 3 de orat.
Plut. in Cat. sen.
Æl. l. 3 var. hist. c. 17
Pl. l. 7 c. 30
Agell. l. 7 capite 14.
Macr. l. 1 Sat capite 5
Quin. dial. l. de orator.
Pl. l. 2 ep. 3 ad Nepotē
S. Hier. ep. 103 ad Paulinum
16.
Petr. Rauz. l. 2 vitæ. c. 7

cursus, vt extra templa, in foris, in campis orare cogeretur; tanta hominum celebritate, vt aliquando ad octoginta millia concio peruenerit. Secutus est eum senescentem Bernardinus Senensis Ordinis Minorum dulcedine vocis, & eloquentiæ suauitate pæne par, vitæ sanctitate non minor, qui concionans per Italiam æquales fere concursus habebat: dicturum in templis præueniebant in aurora: captabant subsellia, locum occupabant antelucano tempore, ne non audire possent: præstolabantur multas horas vocem illam suauem auribus excepturi; censaque sunt in eius cõcione nonnumquam capitum triginta millia. Pro Deus immortalis! cui non erit persuasissimum ita proprium esse præstantis eloquentiæ tenere, ducere auditores, concursum facere, vt nec Philosophia, nec Astrologia, nec Medicina, nec vllius artis doctrinæue professio queat parem sibi laudem arrogare? Iam vero mihi gaudeo, vobisq; gratulor, Adolescentes, aliquando tandem orationem meam in Eloquentiæ Regnum peruenisse: pedem intulit in potestatem permouendorum, flectendorumq; animorũ, vnde iure flexanima, & omnium Regina rerum à bono Poeta vocitatur. Duplicem animi partem optimi quique Philosophi comperunt in nobis; expertem rationis alteram cum belluis, rationis compotem alteram cum Superis communem. Vtramque suis machinis adoritur eloquens: vtrique admouet suos arietes: vtramq; non oppugnat modo vehementer, sed feliciter expugnat. Ac primũ in viliore (in qua parte sedem habent Appetitus, & Ira, & vbi degunt in eorũ contubernio cuncti affectus illorum duorum Principum affines atque asseclæ, metus, odium, amor, voluptas, misericordia, lætitia, mœror) hæc Regina dominatur, regnat, triumphat, exercetq; pæne tyrannidem; vel affectus illos sedatos perturbando, vel sedando perturbatos. Nam cum libet, & iram accendit extinctam; & odium irritat pacatum;

Laur. Sur. in vita cap. 27. Maij 20

17. Pacuuius apud Cic. l. 2 de orat.

Ar. l. 6 Eth. c. 1 & l. 7 polit. c. 14. 15

Pythag. Pla. Xenocr. ex Theod. l. 5 de cur. Græ. aff.

Cic. l. 1 off. L. Sen. ep. 77 Plut. l. de virt. mor.

Cic. l. 2 de nat. Deorũ S. Ambros. lib. 6 in

Hexam.c. 9
S.Gre. Naz
Carm.ad Ni
cob. filium

& lætitiam exſuſcitat dormientem: modo metum exper-gefactum conſopit: mœrorem inſanientem conſolatur; vo-luptatem comprimit geſtientem: ſæpe lacrymas habenis quaſi quibuſdam & aſtringit, & relaxat: vt non mirum videatur ab Athenienſibus tot cautiones iudicibus adhibi-tas fuiſſe; tot prouiſiones innocentibus reis; tot clypeis, muris, ac munitionibus, vt ita dicam, protectos, defenſos, ac munitos Iudices, lege, præcone, nocte, tenebris: vt ne re-cta ratio, per affectuum permotionem, quæ per ſenſus ocu-lorum, atque aurium irrepit ad animum, in iudicio feren-do, ab æquitate iuſtitiaq́; deflecteret.

18.

Athen. l. 13
Dipn.
Quinct. l. 2
capite 15
Sext. empi.
l.adu. Ma-
them. c.18

Etenim admoniti at-que docti multis exemplis, quàm potens eſſet hæc tyrannis oratorum eloquentium, in commouendis affectibus, per-uertendisq́; iudicijs, & inprimis Hyperidis facto, qui Phry-nem famoſum ſcortum, grauiſſimorum ſcelerum ream, e-ius nudato pectore, & ad commiſerationem excitato ſeue-riſſimorum iudicum conſeſſu, nocentem licet, à ſententia mortis eripuit; ſuſtulerunt in poſterum Athenienſes hoc periculum lege lata, ne cauſſis in agendis oratores vllos mo uerent affectus, ſimplici ac ſincera facti, legum, teſtium, iudiciorum, argumentorumq́; narratione, recitationeq́; contenti.

Lucian. in
Hermot. ſi-
ue de ſectis
idem in De-
moſth.

Quin etiam in ipſo quoque Areopago per præco-nem interdicebatur antequam dicere inciperent, vt initio ſignificaui, ne proœmijs, neue epilogis vterentur, vbi par-tim in inſidijs, partim in acie ponuntur eiuſmodi permo-tiones: poſtremo ne commiſeratio per oculos in animum influeret, aut odium irrumperet, re quapiam obiecta per-mouendis animis apta, nocturno tempore atque adeo in tenebris tam accuſatores, quàm defenſores perorare iube-bantur. Pro Deus bone! Tantum ab oratoribus inſidioſis, iuſtitiæ, iudicijs, ac iudicibus, etiam Areopagitis illis inte-gris atque incorruptis metuerunt? Sed reor optare vos Adoleſcentes, hanc potentiam eloquentiæ primum in ſe-dandis affectibus perturbatis enucleate magis intueri. Nõ

eſtis,

estis, vt suspicor, contenti Poetarum testimonio, qui, vt est auctor sanctus Gregorius Nazianzenus, quē honoris caussa nomino semper, Orphei sæpe commemorati fabulis pulcherrime fictis rem adumbrarunt, qui quoniam feros affectus improborum hominum oratione comprimebat,

S. Gre. Naz. Carm. ad Nicob. filium

Dictus ob hoc lenire Tigres, rapidosq; Leones.

Hor. in poetica

Non enim ille vi & suauitate loquendi traxit siluas, sed siluarum incolas; nō molliuit saxa, sed dura pectora mortalium; non mitigauit feras, sed homines efferatos; non sustinuit ventos, sed iratos celeres ad vltionem; non continuit fluuios, sed iuuenes in omnem voluptatem defluentes. Vestris igitur obsequar optatis; conabor vim eius ostendere, in dolore minuendo, in comprimenda voluptate, in metu pellendo, & in ira restinguenda. Perturbationes animi morbos esse quosdam, quibus mortales grauius, quàm æstu febriq; corpora, & deterius afflictantur, fatentur Philosophi omnes, qui prudenter existimant, & sapienter docent illis à Philosophia morali fieri medicinam: sed imbecilla ea est, quæ præceptionibus tantum & doctrina continetur. Præbuit aliam validiorem eloquentia, scilicet Orationem. Fertur à Græcis Æschyli Poetæ versus prouerbij loco

20.

Æschyl. in prom.
Plut. cōsol. ad Apollon.
Isocr. orat. de pace
Philo l. de somn.

Ψυχῆς νοσούσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγοι

quo dicitur oratio medicus esse animis ægrotis: sed vere ac proprie oratio medicina est, medicus est eloquens: & vt de medicis eloquentibus scriptum reliquit Plinius, eos vitæ, necisque hominum Imperatores fieri, ita vir prudens instructus eloquentia, sanitatis, & morborum, valetudinis, & ægritudinis animi Rex est, ad Dominus, cum in eos incubuerit orationis medicamento; quod auctore Nazianzeno, refert apud Homerum herba Moly, quam Mercurius, toties eloquentiæ patens nominatus porrigit Vlyßi ad Cir-

Pl. l. 29 c. 1
S. Gre. Naz. Carm. ad Nicob. filium
Hom. lib. 11 Odyss.
Pl. l. 25 c. 4

cem profecturo, vt socijs subueniat eos à ferina forma re-uocando; seque præmuniat, atque à poculis Circes tueatur. Verum inter animi morbos, non habet postremum locum dolor, ac mœror; & vos Adolescentes, quàm sit grauis non modo auditione accepistis, ex ijs qui vel interierunt acerbißimo oppreßi mœrore, vel impatientes moræ medicinam voluntaria morte stultißime præuenerunt; sed forte ista ætate iam estis aliquando perpeßi grauitatem. Tempore quidem vulgo dicitur hæc crucians ægritudo mitigari; leuari die, ferunt nullum esse tam acerbum mœrorem, quem non longinquitas temporis minuat atque molliat. At quàm lenta, quàm tarda, quàm fallax hæc temporis medicina? Quoties mœrore confectus extinctus est æger prius, quàm morbus temporis diuturnitate decoqueretur? Quoties magnitudini doloris ac morbi conceßit hæc imbecillis medicina? Verum oratio prudens accommodata, suauis hominis eloquentis in tempore adhibita, mirum est, quàm præsens sit, non lenta; quàm opportuna, non tarda; quàm efficax, non fallax mœrore profligatis medicina. Iure veteres aureolum senarium habebant in ore,

Sulp. l. 4 ep. 5 ad famil.

Λόγος γάρ ἐστι φάρμακον λύπης μόνος

Adag. col. 810 21.

quo medicina doloris esse oratio prædicabatur. Quid Homerus Antistes Poetarum? Apud eum Helena remedium quoddam vino miscuit, quo mæstum Telemachum hospitem mæroris oblitũ flexit ad gaudiũ. Νηπενθὲς *vocat auctor: quod etsi verum pharmacum Plinius, & Athenæus vt vere erat, existimant; tamen Plutarcho, Macrobio, & S. Gregorio Nazianzeno non herba salutaris, non succus ex India, non è pharmacopœorum pyxide liquor fuit hoc nobile Nepenthes, sed opportunitas sermonis super mensam inducti, leuamentum prudentis orationis inter pocula, quæ paternam Vlyßis gloriam, & singula eius fortia facta commemorando, filij animum reddidit alacriorem: atque inde cre-*

Hom. l. 4 Odyss.

Plin. l. 25 capite 2

Athen. l. 5 Dipn.

Plu. l. 1 Sympos. quæst. 1

Macrob. l. 7 Satur. c. 1

S. Gre. Naz. carm. ad Nicob. filium

credita est medicamentum contra mœrorem vino miscuisse. Quod si scripta oratio in consolatorijs, vel epistolis, vel libellis, in quibus illo spiritu caret, propter quem vox dicitur viua; scriptura mortua; tantum valet ad dolorem leniendum; quantum valituram putatis viuam atque animatam eloquentis orationem? Crantorem secutus Cicero seipse libello propter Tulliæ filiæ mortem afflictum ac dolentem consolatus est: scripserunt Plato, Diogenes, Clitomachus, Carneades, Posidonius ad sedandos luctus opuscula: clarorum virorum extant consolationes, Sulpitij epistola ad Ciceronem, Senecæ cōsolatio ad Polybium, ad Marciam, ad Heluiam matrem; Plutarchi libri duo, ad vxorem alter, & alter ad Apollonium: tot epistolæ Hieronymi consolatoriæ: Boethij libelli de consolatione Philosophiæ: Ioannis Boccaccij, qui Tullius Etruscus existimatur, ad Pinum Rubeum exsulem epistola grauis, & erudita: quibus è consolatorijs scriptis multi consolationem in mœroribus, alleuationem in doloribus perceperunt; ad quos si viua vox horum disertissimorum virorum accessisset, non dubito quin statim alacres & erecti fuerint, in pristinum lætitiæ statum è squalore luctuq; redituri.

Plin. præfat. nat. hist. S. Hier. ep. 3 ad Heliod.

22\. Plut. in decem orat. in Antiphonte

Quare numquam arrogantiæ damnandum Antiphontem censui, qui & artem abstergendi doloris condidit, & Corinthi pro tabernæ foribus scripsit, se eos qui essent in mærore, verbis alleuare; caussisq; doloris peruestigatis, & auditis consolabatur eos oratione, qui ad eam tabernam foro proximam accedebant. Erat enim eloquens Orator, & ex ijs decem præstantissimis, quos Plutarchus libello complexus, stylo suo posteritati commendauit ita, vt eorum memoria numquam interitura videatur. Quis ergo tam ignarus erit artis argumentandi, qui linguæ deneget, quod concedit stylo? plus vitium scriptis impertiat, quàm vocibus? plus scripturæ tribuat, quàm orationi? plus denique mortuis litterarum monumentis,

quàm

23. *quàm viuis verbis eloquentis? Exultantem porrò lætitiâ in adolescente voluptario ac libidinoso, qui laxatis habenis à Ratione, calcaribus admotis à prauis sodalibus, intima cupiditate incitatus, præceps in voraginem flagitiorum, gurgitemq; vitiorum rapitur, numquam putassem ab humana eloquentia cohiberi posse, vel reprimi, nisi Xenocratis & Polemonis factum summa cum voluptate perlegissem. Erat Athenis Polemo luxuria perditissimus adolescens; atque eius dedecoris sibi gaudebat infamia, quia pudorem omnem ex eo peccandi consuetudo deterserat. Hic è nocturno conuiuio rediens aliquando post ortum solis distentus crapula, vino languidus, delibutus vnguẽtis, sertis redimitus, pellucida veste amictus, siue suapte sponte, siue corruptorum sodalium impulsu, qualem descripsi, scholam Xenocratis nobilissimi Philosophi, doctorum virorum consessu, modestorumq; iuuenum celebritate refertam ingreditur. Neque illi satis fuit os impudentissimum, habitumq; turpissimum, atque alienissimum à loci personarumq; moderatione, in domicilium temperantiæ, scholam modestiæ, sedesq; virtutis intulisse: consedit quoque inter grauissimos viros, temulenta lasciuia, iuueniliq; licentia disputationem interpellando turbatus. Hic omnes, vt par erat indignitate rei commoti, stomachari, fremere, indignari petulantiam; de iuuene audacissimo expellendo secum cogitare: sed vultum in eodem habitu retinens Xenocrates ad hæc exercitatus, siue disputationem institutam cõtinuans, siue, vt alij tradunt, à proposito digrediens, de modestia, & temperantia disseruit tanta prudentia, vi, grauitate, vt Polemon persuasione victus resipisceret; ac primum coronam de capite detractam proijcit: deinde brachium intra pallium reducit; tum oris effusam hilaritatem contrahit; postremo totam luxuriam exuit; orationisq; Xenocratis medicina sanatus ex infami ganeone, clarus Philosophus euadit, atque ipsi Magistro in schola regenda succedit. Et*

Hor. l. 2 sat. 3
Val. Max. l. 6 capite 11
Diog. Laert. l. 4 in Polemone
S. Hier. c. 1 Osee
S. Aug. epist. 130
Lucian. in Bis accusato
S. Ambr. l. de Elia & ieiun. c. 12
Atran. l. 4 de doctr. epist. c. 11

quod

quod omnia, quæ narraui, vincit admiratione (quòd à miraculo prope videtur abesse) tanta vultum, habitum oris, motum oculorum modestia, grauitate, constantiaq; in reliqua vita composuit, vt ad eum accedere scorta non auderent, & eius picta imago (quod refert S. Greg. Nazianzenus vir doctißimus) à meretrice flagitium parante conspecta, perinde ac si viua esset, eam feminam à flagitio deterruerit. O potestatem inauditam eloquentiæ! O vim efficacem dicendi, tam insignis mutationis effectricem! Iam num Adolescentes, incipietis credere, quod equidem ab initio significabam, summam esse in comprimendis affectibus vehementius concitatis eloquentiæ potentiam. Quam sane cernetis magis in abigendo metu, confirmandisq; animis terrore prostratis hominum alias fortißimorum. Cum C. Cæsar in Gallia bellum administraret, rumor per exercitum improuiso dißipatur Ariouistum Germanorum Ducem cum maximis copijs aduentare: robustorum corporum immanitas, trux vultus, oculorum acies horribilis, animi feritas, exercitatio in armis singularis prædicabatur: atq; vt assolet, improuisus rumor per multorum ora vagando viribus auctus, ingenti formidine Romanorum militum pectora compleuit. Iam alij discessum cogitabant, aut parabant; alij tabernaculis inclusi, timidi secum taciti calamitatem suam lamentabantur; aut cum familiaribus, & amicis exitium commune miserabantur: militaria testamenta multi iam iā deserturi patriam, vxores, liberos ac vitam ipsam, obsignabant: tumultuari denique nonnulli; renunciare Cæsari se non secuturos signa, cum ea moueri ac ferri iußisset: dictitare ferarum esse, aut desperatorum hominum in certum interitum ruere; cum Cæsar in tam magno communiq; omnium terrore constans, erectus atq; inuictus animo concionem cogit: Eloquentiæ suæ toties in foro, in curia, in castris exercitatæ copias exponit, ingenij vires expromit, atque è pectoris armamentario validißima

tela

Greg presb. in vita S. Nazianz.
S. Gre. Naz. Carm. de subm. & tẽper.

24.
Quinct. l. 2 capite 16
C. Cæsar. l. 1 de bello Gall.
Io. Zonar. T. 2 annal. in Cæs.

tela argumentorum educit, in perterritos auditores intenta voce contorquet; partimq́ consolando, blandissime commilitones appellando; partim vires hostium pro veritate minuendo; partim minando, si reliqui deserant Imperatorem, se cum decima tantum legione, cuius virtute ac fide plurimum cōsidebat, in hostes impetum facturum, metum omnem depulit, animos animis, vires corporibus, corda pectoribus trepidantibus reddidit adeo, vt tum visitato militiæ more non alacritatem modo, sed & audaciam præseferrent, & paullo post insolita fortitudine præliati de illis ipsis, quos formidauerant, victoriam insignem reportarent. Hic audire videor, Auditores, nescio quem, iracundiæ flammas eloquentiæ flatu dispérire posse pernegantem. Mœror, inquit lætitia, metus dispelluntur vi dicendi; sed iracundia flagrat, æstuat, ardet adeo, vt in humanis pectoribus ætnæis æqualia creet interdum, & conseruet incendia. Verum Ægyptiorum sapientes iram quoque vinci posse lingua eloquentis me docuerunt, qui Leonem animal insigniter iracundum sub caduceo, quod est insigne Mercurij, procumbentem humi figurabant, quasi significantes iram eloquentia superari. Nam si suas habet illa flammas, & incendia; nostra hæc suos habet fontes & flumina quæ mox audietis. Christianorum Episcoporum eloquentissimi Ioannis Chrysostomi factum egregium fidem vobis faciet, qui barbari hominis efferuescentem animum iracundia, sapienter obruit aureo flumine verborum. Gainas natione Gothus, corrupta religione Arrianus, militum Arcadij Præfectus, ex infimo elatus loco, superbia quoque elatus animo, Constantinopoli tyrannidem aduersus Imperatorem exercebat, cogens illum ad iniquas & Imperatore indignas conditiones. Bis huius impotentis barbari Ioannes retudit furorem, iracundiamq́ restinxit eloquentia. Primum quidem cum ille sibi suisq́ Arrianis intra mœnia vrbis, contra ius fasq́ templum attribui flagitasset ab Imperatore, ac pæne

Iul. front. l. 1 stratag. c. 11 & l. 4 c. 5

25.

Pier. Valer. l. 1 Hierogl. Macr. l. 1 Sat. c. 19

Theod. l. 5 hist. Eccl. c. 33

pæne violenter extorsisset. Etenim Ioannes bono animo esse iubet Arcadium: rogat vt ad colloquium secum Gainam accersat: sinat se cum barbaro coram agere: facturum omnino vt ab iniusta petitione desistat. Aduocantur ad Arcadium ambo: Gainas templum efflagitat audacissime: Ioannes pernegat constantissime: tum rationes exquisitas profert, ob quas tradi minime oporteat; minatur Imperatori diuinum supplicium, si tradat: Gainæ vero & Imperatorum beneficia obijciens; & à qua paupertate ad tantas diuitias ac potentiam ascenderit exprobrans summa vi atque vbertate dicendi, ferum hominem, atque ardentem ita coegit obmutescere, nec non ad aliquot menses audaciam eius, impudentiamq́ perfregit. Postea cum idem Dux improbissimus, propter crimen proditionis, direptionemq́ vrbis animo conceptam declaratus hostis Imperij, Thraciam cunctam ferro flammaq́ vastaret; metuerentq́ omnes ne infestis armis ad vrbem reuerteretur diripiendam: Ioannes, ceteris metu perculsis, rerum desperatione trepidantibus, rogatur vt barbarum furentem audacia, scelusq́ anhelantem adeat, mitiget, placet. Non recusat optimus pastor proficisci, non refugit periculum, non labores à se deprecatur: immemor prioris simultatis; suæ salutis oblitus, de aliena sollicitus pergit in Thraciam: atque vt venit in eius conspectum, hominem inflammatum iracundia, superbia inflatum, Arcadio necem, depopulationem vrbi, vastitatem imperio minitantem aggreditur; quà blandiendo, quà minando, quà ratiocinando tractat, versat in omnem partem, concutit, flectit, nec inde discedit quin eloquentia sua mitem, mollitum, atque Imperatori vrbiq́ placatum, reconciliatumq́ relinquat. I nunc & nega, si potes, irarum vehementiorem ardorem; & æstus excandescentis iracundiæ niuibus eloquentiæ refrigescere; qui vides in Gainæ pectore flammarum globos ætnæos, non commentitio

Sozom. l. 8 hist. Eccl. capite 4

Theod. l. 5 hist. Eccl. capite 33 Metaph. in vita Chrys.

fonte

26. Perſ. in prol.

fonte caballino Poetarum, ſed vero Chryſoſtomi torrente reſtinctos. Sed quid mirum? Sedatos affectus, & tranquillos concitat, & perturbat eloquentia; quod multi difficilius, ac laborioſius arbitrantur; non ſedet, ac tranquillet perturbatos? Non Aquilo, non Auſter, non alius vehemens ventus, aut turbo furioſis flatibus à montibus erumpens, ita mare commouet tumidas vndas attollens, & immiſſis in littora fluctibus ſæuam tempeſtatem creat, vt eloquentis lingua verborum flatu tranquilla pectora turbat audientium, & affectuum fluctibus commotis. ab imis animorum vadis conciones, ciuitates, prouinciasq́ permiſcet. Iræ concitatæ ſumite, Parmenſes, exemplum in populo Romano, quem M. Antonij tum conſulis, poſtea Triumuiri oratio aduerſus C. Cæſaris Dictatoris interfectores inflammauit. Audierat pronis auribus populus Romanus, nec ſine approbatione concionem Bruti rationem Cæſaris occiſi reddentis: quod tyrannum ſuſtuliſſet; quod Patriam in libertatem aſſeruiſſet, maiorum ſuorum exempla domeſtica ſecutus, qui Reges exegerunt: cum ecce tibi poſtero die, quo die Cæſari iuſta perſoluebantur, aſcendit roſtra M. Antonius Cæſaris amiciſſimus, & propinquus, veteri more funebrem inſtituit laudationem; in Cæſaris laudes ac res geſtas plenis velis ingreditur: laudat primum, opinor, nobilitatem generis, acumen ingenij, doctrinarum copiam, vim & vbertatem eloquentiæ; deinde commemorat Imperia, Prouincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos: tum per virtutum campum ſpatiatus, manſuetudinem eximiam, liberalitatem inexhauſtam, clementiam ſingularem, animi magnitudinem incredibilem commendat: poſtremò recenſet collata in populum Romanum beneficia, nationes deuictas, auctum prouincijs Imperium, largitiones factas, legatam viritim pecuniam: denique in perorando prætextam Cæſaris imbutam ſanguine, tribus

Plut. in M-Antonio & in Bruto Dio. l. 44 Hiſtor. Io. zon. Tō. 2 annal. in Cæſare

& viginti vulneribus confoſſam oſtentans per indignationem, tantam commiſerationem pariter & iram ſuſcitauit in populo aduerſus coniuratos; tam acerbam, & atrocem illis conflauit inuidiam, vt iracundia furibundus atq; impotens, cum iiſdem facibus ac ſemiuſtulatis lignis è rogo extractis, quibus cadauer Dictatoris cremabatur, ad eorum domos accurreret inflammandas. O vim eloquentiæ formidoloſam; quæ tantum, animum affectumq; populi commutauit! Plus apud vos, Romani, valuit oratio Conſulis, quam inſitus à natura libertatis amor? Parricidas, proditores, incendio flammiſq; digniſſimos exiſtimaſtis eos poſtero die, quos pridie Patres patriæ, liberatores Imperij, tyrannidis extinctores iudicaueratis? Vnde tam improuiſa, tamq; inſignis animorum commutatio? vbi conſtantia illa propria Romani generis & nominis? Quæ furiæ vos ardentioribus tædis agitabant, quàm quas coniuratorum ædibus inferre parabatis? Ab ore M. Antonij perorantis, reſponderent ſi adeſſent, erupit in nos flamma, furor, iracundia. Proditum eſt hiſtorijs Archimedem mortalium omnium, omnis memoriæ, ſæculorum omnium in machinis cuiuſcumq; generis extruendis ingenioſiſſimum architectum ac feliciſſimum, in obſidione Syracuſarum, naues Romanorum aliquot, ſolis radijs in ſpeculum coeuntibus primum, deinde vi maxima reflexis è ſpeculo, ac retortis in nauigia, concremaſſe. Proclus item imbutus Archimedis doctrina multis poſt ſæculis in obſidione Byzantij, Græcis Anaſtaſio imperante, barbarorum claſſem eodem planè ſpeculorum artificio, pariq; felicitate traditur inflammaſſe. Magna res: mirabilis ingenij vis; numquam ſatis laudata manuum induſtria: ſed non minor, Auditores, linguæ poteſtas, non inferior vis eloquentis, qui lumen ab ingenij ſole mutuatus, iracundiæ flammas, & affectuum ſuorum ignes in orationis ſpeculum primum immittit atque imprimit, deinde voce iaculans eos ac retorquens in auditores,

Appiā. l.2 bel. ciuil. Quin. l.6 c.1 Io. Zon. Tō. 2 ann. in Cæſare

27.

Gal. l.3 de temper. c.2 Dio. apud Zonar. Tō. 2 & 3 annal. Lucian. in Hippia.

Io. Zon. Tō. 3 ann. in Anaſtaſio.

res, facilius ac felicius (quia sæpe id fieri videmus) pectora & animos eorum, ira furoreq; inflammat, quam Archimedis, ac Procli specula classes hostium incenderunt. Iam vero in lacrymis per commiserationem eliciendis quantum valet? Orpheus ad inferos cum descendisset Euridicen vxorem repetiturus Plutoni Furijsq; lacrymas excußisse proditur eloquentiæ cantu.

28.

Ouid. l. 10 Metam.

Tum primum lacrymis victarum carmine fama est
Eumenidum maduisse genas.

Sed has mittamus poetarum fabulas, quæ non magnam fidem faciunt: omitto quoque de Christianis oratoribus dicere, qui de Martyrum cruciatibus acerbißimis, & maxime Christi Principis Martyrum atrocißima nece disserentes, tanquam è fontibus vberrimis ex auditorum oculis educunt riuulos lacrymarum: ne quis obijciat mihi non tam ab eloquentia concionatorum eum motum esse, quàm à pietate Christianorum, eorum pectora molliente, qui atrocitate rei, dolorumq; acerbitate duntaxat commemorata permouentur. Quid Cicero mouendorum affectuum optimus atque exercitatißimus magister? Hic miseratione ita dolenter vsus est vt puerum infantem in manibus tenens, vel excitato reo nobili, sublatoq; etiam filio paruo forum plangore, ac lamentatione perorando compleret. Quid C. Gracchus, qui in deflenda fratris nece, totius populi Romani lacrymas concitauit? Quid Ser. Galba? Hic pro rostris à Libone Trib. plebis accusatus vehementißime, quod in Hispania magnam Lusitanorum manum, interposita fide, Prætor interemisset; oratione sua subscribente, atque ad eius condemnationem incumbente M. Catone censorio grauißimo, & tum vltimæ senectutis viro: producens in concionem paruulos liberos suos, & Sulpitij sanguine coniuncti filiolum suis manibus quoque circumferens, caussam suam ipse reus ac patronus egit disertißime; tantamq; commi-

Cic. l. de cl. orat.
Quinct. l. 11 capite 3
Val. Max. l. 8 capite 1
Cic. l. de cl. orat.

miserationem, tantum fletum, tot lacrymas excitauit in vniuersa concione, vt debitam ex lege pœnam, nullum pæne triste suffragium ferens absolutus elaberetur. Quid M. Antonius orator clarißimus Antonij commemorati consulis auus? Hic Man. Aquilium virum consularem, quem Capitolium ouantem viderat, sordidatum excitans, eiusq; tunicam diloricans, vt cicatrices senis Imperatoris aduerso corpore exceptas ostenderet, suo dolore ac lacrymis perorando effecit, vt benemeritum ciuem iudices commiseratione permoti in patria retinerent; & C. Marius præsens ac sedens, quanquam natura ferox, & exercitatione bellandi durior, lacrymis suis ad hominem retinendum adiuuaret. Sed numquam magis, ac nusquam mea sententia vis eloquentiæ in excitanda misericordia valuisse videtur, quàm in hoc ipso M. Antonio Romæ à C. Mario, Cinnaq; proscripto. Ciuile bellum exarserat, & intestinis odijs acerbißimis, ac prælijs, in duas diuisa factiones contrarias L. Sylla, & C. Mario ducibus Resp. conflictabatur. Aberat ille bellum gerens aduersus Mithridatem in Asia: Marius ex Africa quò tempestate ciuili pulsus parua nauicula fugerat, reuersus cum Cinna viribus coniunctis, furore agitatus, cupidus vlciscendi, sanguinem sitiens inimicorum, ferro, vulneribus, cæde in Syllanæ partis ciuium corporibus crudeliter bacchabatur. Syllam in hoc dißidio Ciuitatis secutus erat M. Antonius vir eloquentißimus, qui vna cum Crasso primas in foro tenebat. Hic sæuitiam Marij furentis declinans in amici domum sese abdiderat: proditur verbis incauti serui: Mario renunciatur vbi latitat: mittit illico satellitum manum Antronio duce iugulatum. Hic imperata facturus pergit ad latebram; in atrio subsistit, intrant eius iussu conclaue sceleris administri. Rem admirabilem nunc attendite. Satellites armatos, atque vt par est opinari, districtis gladijs, hostiliter parantes in Antonium irrumpere, præuertens Antonius aggreditur; &

Cic. l. 2 de orat. & orat. 7 in Verr. Quinct. l. 2 capite 15

29.

Val. Max. l. 8 capite 9 Plut. in Mario

 qua-

quaſi torpedo neſcio quo torpore orationis eorum manus, brachia, & animum inficit; retardat ab impetu, permulcens efferatos homines lenitate verborum: deinde linguæ ſuæ mucronem educit è vagina, dicẽdi vim efferens, apertis tibijs permouens affectus, ratione, voce, vultu lacrymas elicit ab ijs, qui iugulum ſuum ferocia militari petebant: tum obſtupefactos admiratione cogit hærere, gladios in vaginas recondere, retro pedem referre lacrymantes, ac perſuaſos fas non eſſe tam præclarum Romanæ vrbis ſplendorem extinguere: ferinum prorſus atque inhumanum ipſius eloquentiæ ſpirantis in Antonio linguam excindere. O ſatellites humaniſsimi, quos Antoniana lyra longe melior quam orphæa manſuefecit; cur non ſunt cognita diſcipulis hiſce meis veſtra nomina, vt vobis nominatim de M. Antonio ſeruato verſibus & orationibus gratias agant? vos ego tanto præmio dignos cenſeo, quanta pœna ſceleratiſsimum illum veſtrum ducem Antronium; nam cui vos humanitate, ratione, atque oratione victi peperciſtis; immaniſsimus ipſe barbarus, quauis truculenta beſtia ferocior, humanitatis omni ſenſu exutus caput à ceruicibus abſtulit; & eodem ictu ſecuris, Romani fori linguam, eloquentiæ vocem, patrocinium miſerorum exſecuit. O crudeliſsime Antroni: tu vides perfuſos lacrymis miniſtros tuos, & nullam inquiris cauſſam lacrymarum? Tu reuertentes eos re infecta cernens, cum debeas mirari, fremis, furis, excandeſcis? Cur non potius, vt illi, tantiſper audis Antonium? Sirenem horres? præſtigias pertimeſcis? Non peto, ne interimas: rogo vt audias: fortaſſe ſubrauca & flebili voce ſua tibi perſuaſerit non eſſe eo tempore iugulandum: tu quoque hærebis, mihi crede, torpebis, obſtupeſces; atque à tam nefando ſcelere manus abſtinebis, præmium ampliſsimum, non à C. Mario laturus inimici crudeliter occiſi, ſed ab oratorum vniuerſitate ſeruati præſtantis oratoris. Diti lacrymas excuſsit Orpheus, non è tuis oculis fletum, non è tuo pectore mi-

30.

Manil. l. 5 Aſtron.

misericordiam excitabit Antonius? O celeritatem insa-
nam, O furorem amentem, O rabiem cæcam. Tu M. Anto-
nij caput in ijs ipsis rostris collocabis, in quibus ille Remp.
constantissime sæpe defendit? Tu, quæ rostra censor ipse
manubijs imperatorijs ornauit, eius cruore respersa fœda-
bis? Tu populo caput illud ostentabis, quo consiliorum ple-
no fuerunt multorum ciuium capita seruata? Si tua sica
sanguinem Antoniorum sitit, pete sane, Antonium me et-
iam auctore, sed Antonium huius Antonij filium: illum con-
fodias licet, illi pectus transuerberes, illum vulneribus con-
cidas, ne M. Antonium triumuirum gignat, necem, interi-
tum, & extinctorum eloquentiæ. Si tantopere inquam cæ-
des Antoniorum placet, tu vero illius sanguine capulo te-
nus imbue gladium tuum: extingue in semine Reip. pestem;
elide in stirpe perniciem eloquentiæ, ne post quadraginta
circiter annos, M. Antonius nepos per Popilium scelere at-
que audacia tibi parem ipsam eloquentiam in M. T. Ci-
ceronis ceruicibus obtruncet. Tolle pro patre filium filium,
tolle nepotem in filio, ne tollat nepos iuuenis Tullium se-
nem, atque vno vulnere cladem populo Romano, dedecus
imperio, foro denique solitudinem, ac miserandam infe-
rat vastitatem; cum caput & manum Ciceronis in ijsdem
rostris constitui iusserit, vbi tu caput aui, iussu Marij col-
locasti. Sed immoderatus feror: me ipse refreno, rectamq;
deuius repeto: doloris acerbitas ex tam immerita, atque
immani præstantissimi oratoris nece, deplorare me coegit
indignissimam mortem illius, cuius gloriosissima memoria
numquam morietur indignitas rei compulit me dolentem
ad eam indignationem, quam audistis: vos veniam iusto
dolori date, meamq; lamentationem commiseratione ve-
stra iuuate, vt coniunctis lacrymis eloquentissimo viro,
mortalium omnium oculis deflendo, quasi iusta persolua-
mus. Igitur finem dicendi faciam: præsertim cum ex affe-
ctuum valle, in Capitolium Rationis ac Mentis ascendere

Cic. l. 3. de orat.

31.

parantem currum orationis meæ, quo pæne triumphans inuehitur eloquentia, temporis ad dicendum præscripti definitio, timorq́; satietatis vestræ sufflaminēt, ac detineant. Quæ pars pompæ triumphalis restat in alium diem differetur; quo fiet, vt hæc orationis & eloquentiæ laudatio mea quattuor orationibus distincta, quasi quattuor equis tracta, verus quadrigarum currus esse videatur; in quo sedens hæc Regina mortalium, vobis acclamantibus atque applaudentibus, non quadrigæ, non equis, non aurigæ, sed ipsi triumphanti, via laudum triumphali procedens, in Capitolium summi honoris inuehatur. Interim illud vnum moneo vos, Adolescentes, etsi primo loco commendauerim eloquentiæ vim in delectando tantum, quantum per ingenij mediocritatem potui; tamen in eloquentiæ comparandæ studio, vt multo plus laboris, curæ, diligentiæ in facultate permouendorum affectuum acquirenda, quam in delectandi arte ponatis. Dignissima est aureis litteris, menti commendanda penitus, & sæpe memoria retractanda M. T. Ciceronis illa sententia: Docere debitum est: delectare honorarium: permouere necessarium. *Quid enim tibi prodest aures audientium permulsisse, cepisse elocutionis suauitate, pendentes ab ore tuo tenuisse, suspiciētes, admirantes, acclamantes; nisi quod optas impetres; quò cupis impellas; & persuadeas, quod maxime concupiscis? In persuasione victoria est: affectuum permotio persuasionis est artifex. Atque vt in bello numquam velitando tibi victoriam comparabis, sed agmine instructo, iustoq́; prælio, signis explicatis decertando; sic in concione de animis auditorum numquam victoriam reportabis nisi delectationi tamquam velitationi leuis armaturæ, conatum atque impetum addideris militum grauis armaturæ, motum videlicet animorum. An obliti estis, quod à me toties è doctrina Ciceronis audistis, nec docere, nec delectare, sed flectere animos esse victoriæ? Qua potissimum laude præsta-*

Cic. l. de optimo gen. orat.

32.

Cic. l. de or.

ſtabat Demoſthenes ille Græcorum oratorum lex, & norma benedicendi? Permouendorum animorum. Quam ob cauſſam omnes eum ſuſpiciebant, admirabantur, obſtupeſcebant? Propter eius vibratas, contortasq́ ſententias ad commouendos affectus comparatas. Philippus Macedoniæ Rex æſtimator eloquentiæ prudentiſsimus, in familiarium ſermone Demoſthenem aduerſarium ſuum acerrimum in Rep. Athenienſium, quem audiebat, crebro philippicis aduerſum ſe fulgurare, & fulmina vibrare, conferens aliquando cum Iſocrate, quem ſciebat oratorem eſſe dulciſsimum, floſculis redundantem, nitore illuſtrem, numerorũ ſuauitate delibutum: illum militi pugnanti: hunc pugili, vel athletæ ſimilẽ pronunciauit: quod hic, vt loquitur Quinctilianus, palæſtris accommodatior eſſe, quam pugnæ putaretur, quippe qui totus eſſet in epidictico genere pompæ, nõ certaminis proprio; atque in exornationis viridiſsimo florentiſsimoq́ prato ſpatiaretur: Demoſthenes vero ſemper in acie quaſi conſtitutus vel diſtrictum gladium ac nudatum teneret; vel arcum intentum, atque adductum haberet in manu: vel tela acuere, vibrare; ſagittas veneno imbuere continenter videretur. Si vobis, Adoleſcentes; optio daretur, vtrum cum Iſocrate palæſtræ vmbroſæ pugiles, an cum Demoſthene milites caſtrenſis pulueris atq́ ſolis eſſe malletis? cæſtibus ac pugnis, an gladijs dimicare? rudibus batuere Gladiatorum, an ferro militari, decertare? Si veniendũ eſſet in agmen, vtra vobis magis tela, & ornamenta prodeſſent, luſoria ne, an decretoria? Vtra prælijs aptiora & ad nocendum arma, gladijne obtuſi gymnaſiorũ, an enſes peracuti caſtrorũ? Deniq́ vtri equites eſſe cuperetis, ſpecioſine velites, an robuſti cataphracti? Specioſum intelligo velitem, equitẽ leuis armaturæ, ſed inſigniter exornatũ: cuius equus ſaltationi atq́ agitationi tãtum vrbanæ aſſuetus, & ſoleatus argẽto, phaleras ſericas pulcherrimas habeat opere phrygio florib. depictas aureis, & argẽteis, pẽdentibusq́

Plut. in vita x. orat. in Demoſth.

Quinct. l. 10 capite 1

Cic. l. de or.

33.

 lemni-

lemniſcis decoras, monilia non diſsimilis materiæ caputq́; ſuperbum pinnis verſicoloribus attollat: eques verò chlamydem purpuream varijs coloribus intextam, auro gemmisq́; diſtinctam geſtet; clypeum è ligno, ne brachium oneret, inſignem argumento, qualis illius apud Poetam, cui

Virg.l.10 Æneid.

Vaſtos vmbo vomit aureus ignes,

galeam è tenuiſsima lamina ferri bracteis aureis tectam, ingentibus pauonum aliarumq́; auium exquiſitarum plumis criſtatam; aurata calcaria, pictas ocreas, haſtam argentea cuſpide, cetera inermis incedat. Quid pulchrius excogitari poteſt ad ſpeciem? Cataphractum equitem contra mente concipio, inſidentem in forti ac generoſo equo, curſui, pulueri, laboribusq́; bellicis aſſuefacto; cui caput, ceruices, pectus, & ceteros artus pro phaleris, graues & craſſæ ferri laminæ operiant: armatum ac protectum ocreis, armillis, lorica, galea, clypeo, quæ millies in incude percuſſa mille durata ictibus, minime puia iaculis telisq́; reſiſtunt: haſta inſtructum è robore, præcinctum gladio, munitum claua: non illi aurum, non gemmæ, non plumæ: nullus nitor, nulla ſpecies, fulgor nullus, nihil ad pompam; pro his durities, aſperitas, horror; omnia ferrum, chalybs, acies, & acumen. Cuius arma ſi fulgerent auro, ſi decoraretur apicibus inſignibus galea, ſi veſtis arte laborata, ſi phaleræ acupictæ ferro adderentur, non dubito fore quemdam numeris omnibus equitem abſolutum. Verum in acie ponamus vtrumq́;, & illum, quo nihil magis eſt viſendum; & hunc cui non deſunt arma, ſed ornatus: fac prælium eſſe breui committendum: vtrum tu tandem eſſe malles, inermis & ornatus eques, an inornatus, & armatus? Non arbitror te tam amentem fore, vt robore armorum, inſtrumentis pugnæ, ſpe victoriæ neglecta; ſpecie tantum & pulchritudine grata oculis, apta pompæ, neque ad defendendum, neque ad nocendum vtili capiaris. Quod ſi Dux regeres exercitum, in quo tum huius, tum illius generis equi-

tum

tum aliquot alæ militarent; vt rarum turmarum impetu atque impreßione, velitum ne an cataphractorum, hostiles copias reprimi, turbari, ac profligari posse sperares? Facillima est deliberatio memoria repetenti saltißimam cauillatione̅ Annibalis disciplinæ bellicæ peritißimi Ducis. Nam Antiocho regi copias ingentes, quas aduersus Romanos co̅scripserat, argenteis aureisq́ florentes armis & insignibus: equitatumq́ frenis, epipphijs, monilibus ac phaleris præfulgentem ostentanti: sciscitantiq́ sæpius, satisne Romanis essent illa omnia: respondit Annibal, non tam Romanorum perstringens auaritiam, quàm militum in auratis armis notans ignauiam, & regis ostentationem pungetis: Plane satis esse credo Romanis hæc, *etsi auarissimi sint. Idem, Iuuenes optimi, de oratoribus dico; quorum alteros, qui toti sunt in aucupandis clamoribus ac plausibus auditorum per delectationem; qui nihil meditantur ac dicunt, nisi quod ad pompam & iactationem facere videatur; qui capere homines admiratione, tenere, vincire student, imbellium atque imbecillium velitum duco persimiles. Alteros vero, quorum altior est animus ad victoriam & persuasionem intentus, in affectibus vel sedandis, vel perturbandis occupatus, non tam verborum figuris ac phaleris, quàm telis & ornamentis sententiarum, necnon ardore ipso tum meditandi, tum dicendi; non modo strenuos, sed etiam fortes bellatores cataphractos, velitibus illis præferendos, & imitatione dignißimos existimo. Sed quid ego Ciceronem alterum fulmen eloquentiæ; cataphractorum alterum Ducem Demostheni parem præteribam? Quæ ipse toties scrìpsit, præcepit, inculcauit, de permouendis affectibus; in suis orationibus effecit, expreßit, re ipsa præstitit abunde. Repetite memoria, quæ de commiserationibus audiuistis: euoluite orationes eius sagittarum ignearum, ac tædarum thecas, & reperietis perorationes, & epilogos, animorum motibus accensos conflagrare:*

34. Agell. l. 5 c. 5 Macr. l. 2 Satur. c. 2

Cic.l.de or. in orat. pro Mur. orat. pro Sextio.

grare: legite diligenter historias, & intelligetis, grauioribus in caußis postremas partes illi plurimum fuisse non relictas, sed tamquam ad Colophoniorum equitum, aut Triariorum peditum Ducem reseruatas: vt non tam caussas ageret, quàm peroraret, non moueret animos, sed permoueret; non impetũ faceret, sed prosterneret; & quos alij suis actionibus rogos extruxerant in pectore iudicum, ipse postremus ardore animi, verborum facibus, & vocis flamma succenderet. Quamobrem, Adolescentes, hos pæne pares oratores; hos gloriosißimos viros eloquentes; hos geminos oculos, vel vt melius dicam, hæc duo fulgura tonantis, & omnia permiscentis eloquentiæ, studijs vestris æmulamini; tum quam potestis maximam ingenij vim, mentis industriam, laborem corporis, cunctasq; vires animi collectas in eorum imitationem intendite.

DE VI AC POTESTATE ELOQVENTIÆ.

Oratio Posterior. Or. IIII.

I. Pl.l.28.c.4 Iuuẽ. sat. 10 Tertull. Apolog.c.33 S.Hier.ep. 25 ad paulã Io.Zon.Tõ. 2 ann.

QVod instituto Romanorum Imperatori triumphanti per carnificem denunciabatur ad singulas ciuium acclamationes, vt respiciens retro tintinnabulum & flagella, se hominem esse, mortalemq; meminisset; si Demosthenes ac Cicero principes Oratorum & summi Eloquentiæ Græcæ Latinæq; perfectores, in suis ciuitatibus pæne triumphantes ex tot reportatis eloquentià victo-

victorijs, in illo sprospero cursu felicitatis, aut à simili monitore penitus accepissent, aut identidem cogitatione reuoluissent; non illi, Parmenses, post tot laudes, plausus, honores; post tam multos gestos magistratus, coaceruatas opes, clientes comparatos; post tam ingentem gloriam dicendo partam, aduersæ fortunæ reflatu à portu repulsi, & sæua tempestate iactati, miserabiliter vel haustu veneni, vel datis ceruicibus, vt bonus Poeta loquitur, ingenio suo perijssent. Tanta enim est eloquentiæ gloria, fulgor, auctoritas è vi dicendi, potentiaq́ splendescens, vt honores summos olympionicis decretos in Græcia, Romanorumq́ triũphos non æquare modo, sed etiam superare videatur: proinde tanta item eloquentissimos homines inflat confidentia; tantos spiritus tribuit disertissimis oratoribus; tantam denique dicendi libertatem impertit, & agendi licentiam, vt nisi cohibeatur impetus, & refrenetur audacia, vel animi sapientis moderatione, vel fortunæ commutabilis metu, vel alienorum casuum exemplis, eos transuersos ac præcipites agat, & rapiat in dominatus vsque cupiditatem, vel certe in affectatæ tyrannidis suspicionem, vnde ruina fortunarum, dignitatis amissio, & vitæ ipsius fœdissimus exitus hanc elationem animi sæpe consequitur. Quod equidem, Adolescentes, non ideo dixi, quod vos ab eloquentiæ fastigio superando deterream; quos ad eius studium tam acriter sum tribus orationibus, & maxime proxima cohortatus: sed vt clarissimorum virorum docti ruina de superbiæ monte delapsa, cautionem tum ab humanæ prudentiæ præceptis, tum à philosophiæ moralis officina, tum à thesauris Christianæ legis adhibeatis: atque his rationibus cautiores facti, summam eius, quam oratione superiore demonstrare cœpi potentiam admirati, conatus omnes animi, viresq́ corporis ad eam consequendam intendatis tanto confidentius, quanto me monitore iam tutius vsuri estis hac potestate dicẽdi, sine cuiusquã iniuria,

Plut. in Demosth. & in Cicerone.

Iuuẽ. sat. 10

more

2\. *more proborum hominum, & ex lege Chriſtianorum. Qui proximis menſibus in cælo Cometes ad occidentem formidoloſus, atque horribilis, & magnitudine comæ, & multitudine concinnorum, & ardendi diuturnitate comparuit; conuertens in ſe omnium oculos cum admiratione, concuſſit, vt aſſolet, pauore mortalium pectora, quod maximarum calamitatum vulgo putetur eſſe prænuncius; atque exitus exſpectatione, vt vno verbo dicam, Orbem exterruit vniuerſum. Precor Deum Opt. Max. vt huius ſtellæ minas, omenq́; malum aut obruat, aut ab hac Ciuitate, ab Italia cuncta, & ab omnibus Chriſtianorum regnis auertat; eaque vel in extremas Mundi oras, barbariemq́; vltimam; vel Turcas in Chriſtiani nominis perpetuos hoſtes immittat. Sed cum in aliqua ciuitate ſummus exiſtit orator ingenio, copia, & elegantia maxime inſignis, ac derepente cometæ inſtar apparet, pro Deus immortalis, quid non efficit! Rapit item omnium in ſe ciuium oculos, atque ora cōuertit; obſtupefactas præterea detinet aures ad audiendum, cum admiratione quidem propter ſplendorem figurarum, cincinnos verborum elegantium, ardoremq́; dicendi, ſed ſine vllo terrore, quod à bene morato viro, qui lætarum vtiliumq́; rerum nuncius eſſe conſueuit, nihil ſibi pertimeſcant. Eo tamen comete quouis admirabilior in hominum conſpectum prodit, quod plus in animos immortales poteſt, quàm cometes in corpora vitamq́; mortalium. Etenim crinita ſtella, non ea, quæ miniattur opinione hominū efficit, non popularem peſtilentiam, non Principum interitum, non agrorum ſterilitatem, non bellorum creat incendia, ſed ſignificat; & ex aeris tempeſtatisq́; antegreſſæ ſiccitate, vnde tum ipſæ, tum illa gignuntur, eſſe futura prænunciat. Sed eloquens vbi de ſuggeſto ſua lumina iecerit ornamentorum; ſuos ardores affectuum emiſerit; ſuam verborum pluuiam effuderit in concionem; & ea omnia per aures illapſa in audientium animos influxerint, eos totos*

tos

tos afficit, commouet, versat, non tam siccitate, vt cometes, quàm vbertate fontis ingenij: tum excitat, si sit opus, affectuum prælia, tum cōcitatas perturbationes pace componit: tum ægris animis affert præceptis salutaribus sanitatem; sterilibus ex ignorantia, fœcunditatem doctrinarum: Regem denique ipsum Microcosmi non perimit, sed per insidias captiuum facit, captumq; ad tempus excæcat, ne videat quæ sibi sunt & alijs nocitura. Quod tum maxime accidit, cum eloquentia iacto ponticulo facit ex inferiore animi parte transitum ad supremam arcem expugnandam, partem illam rationis compotem, qua præstat homo bestijs, par est superis, Deoq; persimilis. Quid admirationis habet dicendi facultas, cum Appetitus quocumq; flatu vocis agitatur, quocumq; linguæ motu, fluctibus perturbationum turget; qui quemadmodum mare ventis ac Lunæ, sic oratoris verbis & linguæ censetur obnoxius? Non magnam enim vero: sed summam admirabilitatem habet in Ratione, quæ Linguæ frenum, orationis magistram, vocis moderatricem, scopulum inter vndas affectuum se profitetur esse, cum se vinci patitur ictibus, & obrui fluctibus eloquentiæ. Quæ quia non tam nomine, quàm re flexanima est, nec reformidat Rationis potentiam: nec veretur regiam maiestatem; nec metuit eius in res omnes imperium; sed elata spe victoriæ suos arietes huic quoq; admouet; hanc suis machinis aperte verberat; hanc occulte cuniculis oppugnat; singulis partibus Memoriæ, Menti, Voluntati fallaciter insidias adhibet, & tormenta manifesta; nec oppugnat eas modo, sed expugnat, atque in hac postrema victoria gestiens exultat, regnat ac triumphat. Sensit memoriam expugnatam sibi Curio pater orator pereloquens, qui cum in priuata caussa, magna & graui, M. Tullio, qui contradixerat, respondere cœpisset, subitò assedit, cum sibi memoriam diceret venenis ereptam. Quodnam venenum, Deus bone, de ore Ciceronis, cuius oratio Nestoris, ac Xenophon-

3.

Cic. l. de orat.

phontis sermone suauior, melle dulcior profluebat, in Curionis memoriam est illapsum? Qui cum tam suaui melle verborum, tam exitiale memoriæ virus esse potuit infusum? Errasse te puto, mi Curio, cum de veneno questus in eius vim, quassatæ atque euersæ tuæ memoriæ caussam retulisti. Non illa fuit virus à venefico, sed virtus ab ingenio: non vis veneni, sed vis dicendi Lethæo flumine potentior, quæ tibi rerum omnium obliuionem induxit, & pariter silentium indixit. Eloquentiæ Tullianæ laus est hæc, Auditores, cuius oratio, non tam hibernis niuibus similis, assidua, copiosa, larga, qualis apud Homerum Vlyssis; quàm æstiuæ grandini par, id est crebra, vehemens, incitata, quæ quocumq; incumbebat impetu calamitatem, & vastitatem afferebat, irruens in Curionis memoriam eius omnia simulacra loculis mouit, perfregit, dissipauit; rerumq; omnium dicendarum ordinem, seriemq; confudit. Non magna laus eloquentiæ, dicet quispiam, Curionis obruisse memoriam, quæ dicente nemine suapte sponte, atque obliuione deleri potuisset. Non nego, concedoq; perlibenter. At hiscere audebis cum probauero Mentem, quæ oculus est animi, sæpe tantisper ab eloquentia præstingui? Hic Auditores, non raro dicentibus oratoribus eloquentissimis eclipsim passus alucinatur: huic clarissimo lumini, & ad videndum acutissimo licet, obstruit sæpenumero, tenebrasq; offundit eloquentia. Sæpe mecum existimaui tacitus, quod nunc decreui communicare vobiscum, in hoc hominis Microcosmo, atque adeo in capite Microcosmi cælo duo tamquam sidera, solis ac lunæ vice, illustriora ceteris esse defixa, rationem, atque orationem; mentem & eloquentiam; quarum illa nobilior soli, hæc lunæ respondet. De Ratione silebo quæ non est huius loci: Luna vero dicendi facultas, & oratio copiosa tam congruenter exprimitur, nihil vt aptius excogitari posse videatur. Etenim Luna cælo vltima, citima terris, æmula solis, noctis decus, recessu magis à sole, quàm accessu, Prin-

Lucan. l. 8

Hom. l. 3 Iliad.

4.

Cic. l. de somn. Scipionis

Principis siderum accensa radijs, ideoq; luna nominata, quod luce splendeat aliena; reddit terris lumē cæleste quod accepit: Eloquentia vero infima in capite, proxima nobis, æmula Mentis, corporis honos, loquendo recedens ab animi Regina, splendorem ab ingenio Mentis lumine mutuata, tamquam speculum aduersum; radios quibus illustratur, voce regerit in auditores, vt ait ille Poeta doctus, Notam iactat de corpore lucem. *Illa lumine ac motu vt scienter Peripatici definiunt, multarum rerum singularū, quæ quotidie procreantur, & ortæ occidunt in aquis potißimū crescens ac senescens genitrix esse dicitur: procreatasq́;, vt in ostreis conchylijsq; videtis, accretione luminis ac diminutione vel auget, vel imminuit. Hæc luce perspicuitatis ab ingenio in verba delapsa, motuq; linguæ quo conformatur sermo doctoris, omnium artium, quæ in animis hærent, omnium doctrinarum, cunctæq; litteraturæ vel parens est, vel opifex docendo: tum cum fontes aperit, aut auget in opinione hominum amplificando, aut minuit extenuando, quæ docet eloquendo. Quid præterea? Luna sic in mari dominatur, vt aspectu suo fretorum angustias commoueat; maritimorum æstuum accessus ac recessus motibus suis moderetur; ortu atque obitu, nimbis, procellis, imbribus, turbinibusq; immißis Oceanum, mariaq; omnia tempestatibus permisceat, tum iactata, & perturbata tranquillet: Eloquentia item sibi pectus humanum, animiq; partem inferiorem, popularemq; concionem sic obnoxiam habet, vt quēadmodum oratione proxima audiuistis, fluctus, æstus, tempestatesq; cōmoueat etiam seditionum, tum duris verborum grandinibus, vehementis pronunciationis flatibus, amplificationum procellis, & occulto persuasionis motu permiscet affectus; aut certe concitatas ab alijs tempestates, & turgescentes fluctus, imbre largifluo lenißimorum verborū & suauis ac mitis orationis Fauonio placat, deprimit, trāquillitatēq; restituit, Deniq; ꝙ rē attingit nostrā,* plu-

Apul. l. de Deo Socratis

Lucr. l.

5.

Cic.l.2 de Nat. Deorũ Idem l. 2 de Diuin.

plurisq́; facio, quàm quæ ſunt hactenus diſputata, nonne Luna cum ſeſe aſtrorum duci ſubijcit, opponitq́; oculis noſtris, clariſſimi ſideris radios, ac lumen obſcurat? Nonne tunc defectio ſolis eſſe dicitur, quod eius lucem terris, noſtrisq́; oculis eripiat? Eloquentia ſimiliter, Parmenſes, cum orationem ſuam, ad perſuadendum ſummo artificio comparatam, auditoris animo, ac menti, quamquam clariſſimo ſoli obijcit, atque opponit; neſcio quo mirabili modo illius inter dicentem, & audientem interiectu Mens obſcuratur ac deficit; eius radij iudicium non attingunt: & iudicandi vis priuata lumine, cæco in errore verſatur, & errat: Cur Hortenſius ſummus orator, & Ciceroni pæne par, ei pro familiari reo non reſpondit? Cur homo audaciſſimus Catilina in Senatu, ab eodem accuſatus obmutuit? Cur eodem M. Tullio legem agrariam à P. Rullo Tribuno plebis latam populo vtiliſſimam diſſuadente, Romanæ tribus alimenta ſua vitæ neceſſaria ſuſtentandæ conſtanter abdicauerunt? Cur eodem ſuadente Cicerone, Roſcio theatralis ſeditionis auctori Iudices ignouerunt? Cur populus Romanus notatas in theatro ſedes ignominiæ diſcrimine, perſuaſione Ciceronis æquo animo tulit? Nimirum eloquentia mentibus auditorum caliginem, ac tenebras tum offudit, ne verum cernerent; quales ipſe Cicero iudicibus in cauſſa Cluentij ſe offudiſſe gloriatus eſt: retudit illa Rationis aciem, ne quod in illis deliberationibus eſſet vtile, diſpicere poſſent: defectionem denique mentes illorum, interpoſitu dictionis eloquentiſſimi hominis patiebantur, quæ iudicãdi aliter ac ille ſuadebat, facultatem minuebat. Nec vero M. Tullius caliginis huius artifex ſolus cenſeatur: quicumque præſtiterunt eloquentia calluerunt hoc artificium, vt non artificium oratorum dumtaxat ea vis, ſed facultatis ipſius eſſe videatur. Quam ob cauſſam, puto, finxit Homerus à Mercurio cenſueuiſſe tum immitti, tum excuti, pro arbitratu, ſomnum oculis, quos aurea virga tetigiſſet; vt intelli-

Cic.l.de or. Orat. in piſ.

Pli. l.7 c.30 Quinct. l. 2 capite 16

Plut. in Cic.

Quinct. l. 2 capite 17 Plut. in Cic.

Luciã. dial. de ſaltat.

telligeremus eloquentiæ perfectæ vi, cum voce verberantur aures, ab eloquente Mentis oculos vel aperiri cum libitum est ad veritatem discernendam, vel ad eandem claudi, somnoq; consopiri. Quam callidus in hac offundenda caligine Carneades? Hunc legatum Cato censorius, si Plinio credimus, quamprimum Roma dimittendum censuit ab Senatu; quoniam illo viro argumētante, quid veri esset, haud facile discerni posset. Quàm felix in eadem nebula erroris Asclepiades Prusiensis? Hic ætate Pompeij Magni Rhetoricæ Magister ingenij quidem sagacissimi, sed tamen non satis in arte sua docendo quæstuosus, vectigalis augēdi cupiditate stimulatus, ad medicinam repente se conuertit; homo qui nec vmquam medicinæ studuerat; nec morbos, aut medicamenta nouerat; nec vsum medendì vllum habuerat: tum concitata meditataq; oratione quotidie blandiens auribus auditorum, veterem medendì rationem vniuersam quam mortis meditationem appellabat, reprobauit, & quod in ipso fuit, profligauit ac sustulit. Artificio mirabili trahebat mentes hominum: damnabat enim curam aliorum Medicorum nimis anxiam; molestas vomitiones, amaras potiones, sudores multa veste coactos: detrahebat adurentes soles, torrentes ignes, secantem nouaculam ceterosq; medendi cruciatus: proponebat non medicamenta, sed auxilia communia pro remedijs, ambulationem, gestationes, fricationes corporis, moderatam abstinentiam cibi; quæ quia facillima erant, vera putabantur; & quia vnusquisq; sibi præstare posse semetipsum intelligebat, fauentibus cunctis, vniuersum prope genus humanum circumegit in se, non alio modo, quàm si de cælo demissus aduenisset. Ægris præterea vinum promittebat, & aquam frigidam, dabatq; tempestiue; lectulos suspendebat, quorum iactatione, aut morbos extenuaret, aut somnum cōciliaret; Symphoniacorum cantu mulcebat aures; balneas instituebat ab omnibus cupidissime

Pli. l. 7 c. 30

6.

Pli. l. 7. c. 37 & l. 26 c. 3 Gal. l. 2 de elem. c. 3 l. de venæ sect. capite 5

Cassiod. l. de Mus.

expetitas, aliaq́ similia dictu grata, factuq́ iucūda. Multum quidem hæc excogitata blandimenta potuerunt apud homines delicatos ac voluptarios, ad auctoritatem, famā, beneuolentiamq́ colligendam; qua Rhetor è leuißima gente, sine vllis opibus orsus, sine scientia medicinæ, tam repēte Medicus euaderet, duceretq́ familiam. Sed quod tantā faceret, tamq́ repentinam conuersionem animorum; quòd leges salutis humano generi præscriberet; quòd probatam, spectatamq́ per tot sæcula veterem medicinam cōsentientibus omnibus abdicaret; quòd repudiatis ceterorum Medicorum libris, cōsilijs, remedijs, experimentis, huius vnius; non Æsculapij, non Hippocratis, non Antiphanis, non experientißimi Medici, sed Rhetoris egentis, inexercitati, nouitatiq́ studentis vocem, nouamq́ medendi rationem, inusitatam omnino, nullis adhuc probatam experimentis, omnes cæca mente, prona voluntate, studijs inflammatis sequerentur: hoc non nisi ab eloquentiæ vi, facultateq́ dicendi prouenìebat, qua efficiebat, vt illi tamquam amentes, ac deliri vitam & salutem imperito crederent, & recentem artem antiquæ; nouam curandi rationem, inueteratæ consuetudini præponerent; remedia denique parum tuta, & vsitata; meliora veteribus, imperitiores ipsi iudicarent, & probatißimis anteferrent.

L. Sen. ep. 95 Corn. Celsus in procœmio

7. *Quàm denique potens in eisdem tenebris Pericles? Qui ciues suos Athenienses perterritos obscuratione solis, redditis eius defectionis caußis, ingenti metu liberauit; non sæpe suæ orationis, suique leporis interiectu mentes eorumdem obscurauit? Thucydides vir nobilißimus, qui Periclis hanc vim deprehenderat, eam egregie significauit Archidamo Lacedæmoniorum Regi, qui cum interrogasset vter præstantior esset in luctādo, ipsene an Pericles, quo cum luctabatur, respondit; Difficile, Rex, est explicatu: nam cum illum ego deieci, negat ipse vi sua dicendi se cecidisse; spectatoribusq́ verum id esse persuadet. O cæcitatem, O stuporem non ferendum! Si videra-*

Val. Max. l. 8 capite 11 Quinct. l. 1 capite 10 Pl. l. 2 c. 12 Plut. in pericle

Plut. in pericle, & in politico

deratis oculis ipsis Periclem cadētem, si lapsum, si prostratum, cur eum cecidisse negabatis? Qua fascinatione ille vobis sensum oculorum eripiebat, vt ante cōspectum vestrum in luctatione deiectum non videretis? Ille, cuius in ore labrisq; Dea Pitho sessitabat, poterat vos mala lingua fascinare adeo, vt in meridiana luce falleremini? Si reuiuiscerent ab inferis excitati, nihil dicerent, nihil clamarent, nihil protestarentur aliud, nisi lepore Periclis, quasi fascino quodam se esse deceptos. Quo sit verisimile, (quod Quinctilianus in caussa Corneliana M. Tullio orante tradidit euenisse) non sentientes interdum auditores quid faciant, nec sponte, iudicioq; plaudere oratori, sed veluti mente captos (notate vim verbi) & quo sint in loco ignaros erumpere in acclamationes, & alios manifestos voluntatis affectus. Atque hæc fascinatio spectatoribus illis à Pericle impressa, tametsi neq; infirma est ad probandam, quam conamur dicendi potestatem rationis oculos inobscurantem neq; nugatoria; tamen Hegesiæ Philosophi eloquentis institutum iure damnatum, ac sublatum ab Rege Ptolemæo, quod narrare paro, vim ingentem eloquentiæ in expugnatione rationis solis luce reddit clariorem. Hic igitur Hegesias Cyrenaicus Philosophus vir, vt apparet ex euentu, præstantior eloquentia, quàm vel doctrina solida, vel probitate morum; de miserijs, calamitatibus, ærumnisq; humanæ vitæ vehementer adeo, copiosaq; oratione disserebat, vt multis persuaderet mortē voluntariā: cumq; Ptolemæus Rex multitudine cōmoueretur eorū, qui sibi moliebantur interitum ipsius persuasione; vetuit Hegesiam ea de re in posterum disputare. Volo nunc vos attentos, Parmenses: cupio vos intelligere, nihil instinctu Naturæ magis homini carum esse, quàm vitam. Vna est catena, quæ nos alligatos tenet, amor vitæ; scripsit & vere L. Seneca filius Philosophia, quàm eloquētia M. patre maior. Cogitationes oēs, conat⁹, artes, ingeniū, idustria, vires, affectiones ipsæ, vel ꝓferēdæ, vel cōser-

Catull. epig 7 ad Lesb.

Quinct. l. 8 capite 3

8.

Val Max. l. 8 capite 9
Plut. l. de Amore prolis

L. Sen ep. 36

uandæ vitæ deseruiunt: vitæ perpetuitatem cupimus, atq; adeo æternitatem ipsam, tametsi optime intelligimus nasci nos aliquando tandem morituros: qui si vitam hanc fragilem producere non possumus in his caducis corporibus, perpetuare conamur in imaginibus, in statuis, & quod viuum genus simulacrorum est, in liberis; tum nomine, rebus gestis, gloria, in memoria posterorum: atque in litterarum, marmorum, ærisq; monumentis. Quis vmquam credidisset, nisi scriptores testatæ fidei traderent, eloquentiam adeo potentem esse, vt eius persuasione mortales tàm vitæ amantes, quàm audistis, catenam illam abrumperent, cum de incommodis vitæ, deq; bono mortis disputationem audijssent, sibiq; ipsi manus inferrẽt? Vos cõmunem humanitatis sensum exuistis? vos Naturæ, quam cuncti vitæ suiq; conseruatricem prædicant, & sentiunt, ductum, impulsum, lumenq; contempsistis? vos rerum omnium pretiosissimam, carissimamq; vitam pro nihilo habitam (quod est incredibile dictu) vosmet ipsi vobis eripuistis? Quem affectum in vestris pectoribus ingenerabat Hegesiæ disputatio? Vitæ satietatem? at nec tam longa, nec tam diuturna est humana vita, cuius breuitatem cuncti deplorant; vt antequam Deus parens vitæ spatium eius præscriberet, vos caperet viuẽdi satietas. Ærumnarum fastidium? etsi hæ vitam faciunt iniucundam, easq; pertæsi viri sanctissimi vitam hanc ærumnosam cum immortalitate bonis omnibus cumulatissima mutare concupiscunt; tamen eæ non tanti sunt, vt naturalem, intimum, natiuumq; amorem vitæ sine aliquo mentis errore superare queant. Num odium vitæ? Sed qui potestis odisse vitam à vobis minime seiunctam, qui vosmetipsos minime potestis odisse? Num denique cupiditatem mortis? At quo animo poteratis optare mortem, qua Philosophorum consensu, immò & mortalium omnium res est nulla terribilior? Quam, vt rerum terribilium formidolosissimam exhorrescentes, & homi-

Ar. l. 3 eth. capite 6

nes,

nes, & animantes, & plantæ ipsæ refugiunt? Non igitur satietas, non fastidium, non odium, non cupiditas, non vllus alius vsitatus affectus miseros illos ad interitum adigebat, sed error mentis à dicendi fallacijs, præstigijsq; profectus.

9.

Nam vt Plato similes excantatoribus esse arbitrabatur eloquentes oratores, eo quod affectus lenirent, vt illi feras, morbosq; depellerent; sic ego præstigiarum artificibus simillimos esse iudico. Nam vt illi, vel incredibili celeritate manuum; vel festina mutatione colorum; vel varia coagmentatione vertibularum mille formarum species assimulant; ijsque fallacijs decipiunt oculos, vt se videre sæpe fateantur, quæ reuera non sunt ea, quæ apparent; interdum vero putent falsa esse, vel alia, quæ vere conspiciuntur; spectatoresq; deceptos fallacia ipsa delectet: ita disertissimi oratores Christiana probitate vacui, aut certe mortali virtute destituti, vel quæ clara sunt fallaciter inobscurantes, vel obscura callide illuminantes; vel augentes amplificatione parua, vel affligentes extenuatione magna: tum pulchra vituperatione fœdantes, tum fœda laudibus exornantes: denique aliter ac sunt demonstrantes omnia per Rhetorum præstigias & artem, fallunt cum voluptate aures verborum ac rerum suauitate delinitas; decipiunt cum delectatione oculos mentis ex insidijs, aut mendaciunculis aspergentes, quæ dicunt, aut per insinuationem illis caliginem erroris, falsæq; opinionis tenebras obijcientes, ita vt orationem eorum laruam illam argenteam Petronij dicas, cuius articuli ac vertebræ in omnem partem versatiles, multas formas puncto fere temporis referebant; aut rorantem nubem aduerso collustratam sole, leniq; flatu agitatam arbitrere; quæ quot passus facit, tot colores, qui veri non sunt, tot monstrosas formas aspectum fallentes intuentium fingere, referre, mutare videatur. Sed quid ego longinqua sensibus affero? Qui capite sunt imbecilliore crebro experiuntur in tranando siue pedibus, siue in equis

Plato in Euthyd.
Sex. emp. l. adu. Mathe. capite 18
Auso. præf. edyll. 3
Auct. l. de Mundo c. 7
Apul. l. de Mundo
Plato in Menex-
L Sen. ep. 45
Petr. Arbiter in fragmentis

torrente, qui rapide feratur, quàm fallaciter aquarum impetus oculos phantasiamq; decipiat. Quot accidit interitus, vel certe periculum vitæ, qui quod existimarent errore capti sursum fluere, cum vere deorsum laberetur, se flumini secundo dederunt, cum contra fluminis aduersi impetum conniti debuissent? Vacillat oculus, phantasia fallitur, ipsa mens errat. Ita dum eloquentis oratio, quam fluminis instar esse mox dicam, aures auditorum, animumq; præterfluit, decipiuntur aures, phantasia claudicat, ratio decepta alucinatur; & sursum ferri putat, quod deorsum rapitur, & contra labi deorsum, quod sursum versus ascendit. Sed iam tandem euolemus ex his fallacijs, & gradum faciamus ad voluntatem, vltimum, intimum, abditum animi recessum, libertate munitissimum, imperio nobilissimum: quem tamen ipsa eloquentia, admota horribili machina persuasionis concutit audacter, & sæpe aperit, perrumpit, expugnat. Audiuistis oratione proxima, de nobilissima legatione Atheniensium Romam aliquãdo missa, Carneade quem modo quoque sum miratus, non tam ætate, aut dignitate, quàm doctrina, & eloquentia principe; qui Romanam iuuentutem ad suum hospitium frequentissimam exciuerat eloquentiæ fama: ceperat suauitate sermonis; detinuerat vbertate dicendi. Nunc accipite quid senes, hoc est Romani senatores de cuncta legatione iudicarint. Proponendis enim in senatu publice postulatis Atheniensium; cum singulis senatoribus agendo priuatim de rebus ijsdem, tam insignem dicendi grauitatem, & copiam; tam graue rationum pondus attulerunt, vt non modo quæ poposcerant nomine ciuitatis, vnde venerãt, liberaliter impetrauerint, sed etiam multi senatores admirati vim, & persuasionem periclitati dixerint exclamando: Non Athenienses miserunt oratores Romam, qui nobis persuaderent, sed qui cogerent Senatum: non ea præstare, quæ consilium orbis terrarum vellet, sed quæcumq; illis placuissent. Adiungite,

10. | Orat. 3 n. 15

Parmen-

Parmenses, legatorum Athenienſium facinori, recentius exemplum expugnatæ voluntatis per Latinæ linguæ machinam, ne Græciæ quidquam in ſumma gloria Latium cõcedere putetur. C. Cæſar Dictator apud ſe ſtatuerat. Q. Ligario, qui pro Cn. Pompeio ſteterat in acie Pharſalica, multáque alia contra dignitatem ſuam commiſerat, numquã parcere. Ciceronem pro eo ſupplicantem audire non grauatur; mutata voluntate flectitur ad clementiam: condonat iniurias, eum recipit in amicitiam. Lineamenta tantum duxi, non pigmenta, non colores pulcherrimi & maximi facti, in quo vis eloquentiæ extat atq; eminet adeo, vt occultari non poſſit. Adiuncta tam multa, tam grauia, tam propria rem circumſtant, vt ipſe Cæſar qui ſenſit, atque excepit ictus, qui multum dicendo valuit, interrogationibus exquiſitiſſimis ad reſpõdendum explicationis gratia cogendus videatur. Qui primum in animi ſui totius cõſilio decretum de non parcendo Ligario fecerat, obſignauerat, fixerat: deinde pectus obfirmatæ ſententiæ lorica de non mutanda, in ea cauſſa, voluntate ſolerter armauerat: parum dico; voluntatis, cui metuebat, arcem oppoſito nouo muro cuiuſdam ſiue obſtinatæ deliberationis, ſiue pertinacis obſtinationis militari pariter atque oratoria calliditate munierat: idque amicis in Curiam veniens neſcio quo verſu ſignificauit: eoſque præmonuit, à ſe Ciceronem auribus officij gratia tantum auditum iri, nõ animo, quem iam precibus omnibus obſtinatione præcluſiſſet. Hoc difficillimo rerum ſtatu ſummus tractandorum animorum artifex, & in oratoria militia bellator maximus M. Tullius, cum in toto dicendi curſu voluntatis munitiſſimam arcem oratione tamquam ariete muris admoto verberauit; tum vero ter potiſſimũ impetum fecit. Ad primum enim ictum munitiones omnes nutare, labare, vacillare: Cæſaris vultus rubere, pallere, ardere; ſæpius colorem mutare: deinde cum ille voluntatum expugnator com-

II.

Plut. in Cic.

memoratione Pharsalicæ pugnæ secundum impetum in Cæsarem fecisset; hic nimis ante aduentum in Curiam decreto suo confidens, nunc mœnium, opinor, metuens ruinam, quasi amens in sella toto corpore vehementer exiluit: tum ad tertiam impreßionem perorationis animaduertens labefactatas pæne atque euersas munitiones, desperatione furens libellum supplicem, quem habebat in manibus proiecit in solum: denique perorata caussa nolens volens mollitus, fractus, victus dat manus oratori, veniam reo; gratiam inimico. Quæ te, C. Cæsar magnanime, qui tot bella gesseras, tot prælia commiseras, tot victorias retuleras, tot nationes domueras, tot regna victricibus armis occupaueras; quæ, inquam, te vis perculit, conturbauit, confudit, vt vultu, qui tacitus est sermo mentis, tot colores indueres, tot commutationes susciperes, tot significationes animi nutantis ac perturbati dares? Responderet, si viueret Cæsar, & præsens adesset: Eloquentis persuasio. Tu qui primos inter oratores tot caussas egeras, toties in foro perorauer as, in iudicijs, & in curia; tam bene callebas artis oratoriæ præcepta, quibus & cognoscere captiones, & vitare fallacias, & deprehendere insinuationes, & artificium retegere poteras; cuniculosq; omnes atque insidias rhetoricas cognitas habebas, atque perspectas: tu qui iam senex eras, cui non facile dantur verba, quidnam orante Cicerone persensisti, vt totus commouerere? vt loco stare nescires? vt æstuares intus? vt arderes foris? vt impotens, quæ manibus tenebas abijceres? Quid, obsecro, tuam scientiam obruit, artes vicit, calliditatem fefellit? Ciceronis perorantis persuasio. Quid denique labefactauit, patefecit, expugnauit arcem atque turrim voluntatis tuæ tantopere firmatam præsidijs, clausam, communitam; teque coegit vt iniuriarum obliuiscerere, Ligario parceres, errato veniam dares, pœnam remitteres, in gratiam inimicum acerbißimum, amicitiamq; reciperes? Vnius hominis di-

12.

ser-

fertißimi persuasio. O telum amentatum eloquentiæ, pectora murosq́; transuerberans! O militarem arietem non percussorem modo, sed euersorem atque expugnatorem arcis regiæ firmißimæ natura, consilioq́; munitißimæ voluntatis! Quam facultatem animi, neque cælum infundens in res omnes procreatas vitã & mortalitatem, attingit: neque astra lumine, conuersione, figuris, aspectu, quibus in reliqua omnia dominantur, afficiunt: neque fati necesitas, quam temere atque insipienter, quòd nulla est in rerum natura, veteres quidam Philosophi formidarunt, cogit: neq; vis vlla mortalium mouere nisi volentem de suo gradu potest, neque de statu deijcere, neque cogere: quod nulla pars animi ita suæ spontis ac iuris est; nulla suam in potestatem ita habet alias facultates, sensus, actiones, vt hæc voluntas: eloquentiæ potentia, vis dicendi, persuasionis machina, quantumuis pertinacem atque obstinatam flectit, expugnat, de statu graduq́; deturbat. Iure igitur hæc summa victoria pugnantis eloquentiæ dicenda est: iure pro titulo in eius domicilij fronte, in arcubus, in vexillis inscribi potest, quod Poeta vetus in sepulcro Scipionum inciderat, verbo voluptatis in voluntatis commutato:

Ald. Man. in ortographia

Maxima cunctarum victoria victa voluntas.

Iure denique in se potestatem, iura, nominaq́; honorifica transtulit voluntatis, quæ Reginam in homine voluntatem ceterisq́; in rebus dominantem superauit. Hinc Euripides nobilißimus Poeta tragicus orationem; quæ telum est eloquentiæ, Reginam omnium rerum merito nuncupauit. Hinc centies M. T. dominatricem animorum nominat eloquentiam, quæ in omni populo libero, maximeq́; in pacatis, tranquillisq́; ciuitatibus semper dominata est. Hinc Plinius palam esse conquestus est, vt quisque inter medicos loquendo polleat, Imperatorem illico vitæ nostræ necisque fieri. De fonte eodem est, quod toties apud M. Tullium,

Euripid. in Hecuba
Quinct. l. 1 capite 12
Cic. l. 2 de orat.
Cic. l. 1 de orat.
Plin. l. 29 capite 1
S. Hier. in c. 3 Ionæ

Quinctilianum, Hieronymum & optimos quosque scriptores legitis; clarissimos oratores, & eloquentissimos viros, quales fuerūt Pericles, Demades, Hyperides Athenis; Crassus, Antonius, Hortensius, Cicero Romæ, vel in foro dominari, vel in iudicijs regnare, vel esse Reges in concionibus. Idem spectat Romæ principis ciuitatum graue iudicium de Proæresio viro eloquentissimo, Christianoq; oratore, cui, propter merita in educanda iuuentute, atque ad eloquentiam informanda, tum in Gallia, tum Romæ, quo tempore Constans Constantini F. rerum in occidente potiebatur, statuam æneam, staturæ illius maximæ parem magnitudine posuit, hac præclara inscriptione subiecta grandibus litteris;

Euna. Sard. in proæres.

Regina rerum Roma, Regi eloquentiæ.

13.

Plato in Gorgia

Denique merito Plato tyrannis similes esse dicit oratores; quippe qui in iudicijs, in concionibus popularibus, in cœtibus ciuium, in legationibus, in ciuitatibus totis, in integris prouincijs, ita dominantur, & eloquentia versant, trahūt, obnoxias sibi faciunt ciuium eorum, quibus cum agunt voluntates, vt tyrannidem quandam, suauem tamen & voluntariam illis, qui subiguntur, exercere videantur. An non tyrannus per eloquentiam Pisistratus, cui regium imperium Athenienses eius oratione capti, posthabito Solone salubriora suadente, permiserunt? Nonne item Pericles mirabilior, qui iugum seruitutis liberis Athenarum ceruicibus imposuit, illam ciuitatem, lepore suorum labrorum delinitam, arbitrio linguæ versans, non armatus vt Pisistratus, sed inermis? Nonne denique M. Tullius Romæ nulla commendatione maiorum, quia nouus homo; nullis rebus fortiter gestis, quia nondum arma tractauerat; sed rogatus eloquentiæ vi consulatum amplissimam in Rep. dignitatem atque auctoritatem adeptus, in ea tyrannidem propemodum gessit; cum, vt loquitur Plutarchus, plusquā Dictator, & prope Monarcha vrbem ab incendio; populum

Val Max. l. 8 capite 9

Plut. in Cic.

pulum à direptione, Remp. à ruina seruatam suo nutu, solus pœne constituit, temperauit, stabiliuit; & Catilinam, Lentulum, Cethegum nobilissimos ciues, atque audacissimos; tum affinitatibus, amicitijs, conspiratione potentissimos, partim eiecit ex vrbe, partim in carcere supplicio extremo mactari parricidij patriæ conuictos imperauit? Et miramur Oratorem Byzantinum interrogatum, Quomodo se haberent Byzantinorum leges, Vt ego volo, *respondisse? Ceterum vt expressius cernatis, Parmenses, hanc eloquentiæ potestatem, non in vna tantum hominis voluntate deuicta, sed in multis: atque adeo in integris ciuitatibus expugnandis: operæ pretium existimo disputationi iam institutæ duorum translatorum nominum explicationem adiungere, quæ similitudinem ac formam eloquẽtiæ, tamquam annuli gemmam egregiè sculptam includunt. Multa sunt translata nomina facultatis huius, quæ magna luce circumfunderent animos vestros, si ea vobis omnia sigillatim interpretarer à doctissimis viris vsurpata, cum eam honoris gratia Solem corporis, Lunam animi, Lumen ingenij, populi frenum, Reip. gubernaculum, castrorum tubam, amicitiæ vinculum, hominis nudi telum nominarunt: sed breuitati studens & perspicuitati consulens, illis omnibus prætermissis antepono duo, quibus ipsamet eloquentia, siue partus eius, ac telum, oratio vibrans & copiosa, fulmen dicitur, ac flumen: quorum quidem priore, vis persuasionis exprimitur cum elocutionis splendore coniuncta: posteriore vero doctrina, delectatio, permotioque declaratur. Pericles ille, cuius sæpe cum laude mentionem feci: quemque ceteris Oratoribus Athenis præstitisse docet apud Platonem Socrates; ab Aristophane Poeta comico, cuius verba scriptores omnes admirantur, referunt, & laudibus tollunt in cælum, fulgurare, tonare permiscere Græciam dictus est. Si reuocemus Poetæ dictum ad Physicorum regulam, nulla fulminis mentio verbis*

Sext. empir. l. adu. Mathem. c. 12

14.

Plato in phædro
Cic. l. de or.
Aristoph. in Nebulis
Plin. l. 1. ep. 20 ad Tacitum
Quinct. l. 2 capite 16

bis eius expressa continetur: aliquid maius est, ac vehementius fulmen, quàm aut fulgur, aut tonitruum; nam si proprie, vere, & exquisite loquamur, minatur tonitruum ignem; fulgur ostentat; fulmen aut iacit, aut defert in terras. At quis iure dubitare potest ex Aristophanis opinione, num Pericles fulmina quoque iactare consueuerit, qui Eupolidis testimonio, ne dicam conuicio, delectando figebat aculeos in animis auditorum? Qui Græciam permiscebat, eius inania semper fuere tonitrua? vacua prorsus, & sine ictu semper fulgura illa coruscabant? minime vero. Fulminibus imbuta, & armata fulgura vibrabant ex eius ore, qui tantos motus animorum efficiebat. Sic Aristophanis mentem & verba Quinctilianus interpretatur, à quo Periclem, eiusque vim celeritatem, & fulminib. ac cælesti fragori existimat comparari. Sic Plutarchus, qui eumdem nō tonare modo & fulgurare, sed & horrendū lingua fulmen gessisse prodidit literarum monumentis. Nec vero Pericles solus fulminabat, cum Athenis impetu concitato perorabat; sed & Demosthenes ætate sequente, quem Cicero præter ceteros passim suspicit, laudat, imitatur; cuius fulmina, testimonio eiusdem, non tam vibrarent, nisi numeris contorta ferrentur. Mutuis inter se fulminibus emissis vtrimq; decertarunt Demosthenes & Æschines, vt auctor est S. Hieronymus, in acerrima illa contentione iudiciali, in qua victus hic posterior, & tamquam ictus fulmine, ac semiustulatus Rhodum profugit in exilium. Quid hic ego commemorem Ciceronem? Nonne Papirius Pætus in epistola quadam verborum miratur fulmina Tullianorum? Ipse M. Tullius nonne scribit grandiloquos oratores, vehementes, varios, graues, copiosos, ad permouendos & conuertendos animos instructos & paratos, cum sententiarum grauitate, & maiestate verborum, in quibus vera, germanaq; viget, ac viuit eloquentia, vti dicendo fulminibus? vnde intelligas in oratorum eloquentium numero non esse

L. Sen. l. 2 nat. q. c. 12 & seqq.

Quinct. l. 12 capite 10

Plut. in pericle

15.

Cic. l. de or.

S Hier. Apo 1 adu Ruffinum Orat. 8 n. 11

Cic. l. 9 ep. 7 ad famil. ad pæt.

Cic. l. de or.

collocandos eos, qui dicendo fulmina nulla cõtorquent: summos esse, qui fulminare consueuerunt. Aquilam reginam volucrum Poetæ finxerunt eandem, & nectare fuisse Iouis infantis altricem, & grandis natu nunciam ac satellitem fulmina porrigentem. Quo spectat hæc tota fabula? Nempe hanc eloquentiam animi nostri nunciam esse, cum eius sensa promulgando docet; alere nectare oratorem, cum illi tribuit, vt cum suauitate delectet; suggerere fulmina dicenti, cum granditatem verborum, acumen, grauitatemq́; sententiarum; ardorem animi, permotionem affectuum, vimq́; persuadendi subministrat. At videte animis, quàm similis sit fulminis & orationis eloquentis ratio. Iacitur è nubibus fulmen; à capite labitur oratio: strepitum illud habet; hæc vocis sonum: illud fulgorem ignis, hæc splendorem locutionis: illud spiritum inflammatum; hæc ardentem affectum. Fertur illud plerumq́; transuersum & oblique; sæpenumero hæc per circuitionem se in animos insinuat. Quanta est celeritas fulminis? Hinc est illud Lucretij;

Moero poetria Byzant.
Cic. l. 1 de legibus
Idem l. 1 de Diuin.

Celeri volat impete labens.

Lucr. l. 6

Hinc illa Virgilij nobilis amplificatio, fulminis ocyor alis. *Indidem Cæsar Augustus sententiam illam suam pulcherrimam, atque plenissimam prudentiæ, quam ductoribus militum, & rectoribus prouinciarum tanto opere commendabat, & inculcabat* Σπεῦδε Βραδέως festina lente, *in nomismate exprimens, termino erecto fulmen ad pedes abiecit, vt celeritas maxima fulminis, stabilitate termini cohiberetur, & termini tarditas, velocitate fulminis incitaretur. Quanta pariter celeritas orationis? Non equidem in sola celeritate dicendi, neque in volubilitate linguæ cursuq́; verborum, vt imperiti quidam, summam eloquentiæ laudem pono: non Q. Haterium laudo, quem idem Augustus serio iocatus sufflaminandum esse dixerat: quod*

Virg. l. 5 Æn.
Suet. in Aug capite 25
Oret. 7. n. 17

Leu. Torrēt. in Suet. Aug. capite 25

Cic. l. de or.
M. Sen. l. 4 contr. in præfat.

S. Hier. ep. 61 ad pammachium

cum non haberet in potestate modum, vt ingenium; tanta fundebat orationem velocitate, vt vitium fieret, quod laus esse potuisset; & decurrere potius, quàm currere videretur. Multo minus tarditatem eloquenti tribuo, vitium celeritati nimiæ contrarium & tamquam oppositum è regione; sed eam celeritatem probo, non quæ splendorem fulguris præuertentem fulminis ictum adæquet; sed qua non tardius ab ore dicentis ad aures auditorum peruolet oratio, quàm expressum è conflictu nubium fulmen ad apices montium ruit feriendos. Quanta denique fulminum vis? Terebrat, discutit, vrit quæcumque percusserit: æra liquefiunt: cum lapide, ferro, & durißimis quibusq; confligit: fastigia disijcit, turres perrumpit, muros labefactat. At eloquentiæ veræ illius, quam proxima oratione descripsi, partus oratio; cum grauißimis argumentis aculeata, grãditate verborum optimorũ armata, perturbationum grauiorum permotione ardens, latißimi pectoris impetu emissa, vocis maxima contentione vibrata, & summa validißimorum laterum firmitate, totiusque oris, vultus, corporis actione contorta, in alicuius aures oculosque incubuerit, penetrat sensus, irruit in intimos affectus, perfringit pectus adamantinum; stantem animum versat, agitat, prosternit, obstinationem eius mollit, & suæ vi persuasionis parere sibi cogit antea repugnantem.

Apul. l. de Mundo

L. Sen. l. 2 nat. q. c. 40 52

16.

S. Gre. Naz. Carm. ad Nicob. filium

S. Hier. ep. 2 ad Nepotiã.

Quid aliud sensit Gregorius Nazianzenus bonus fulminum faber, quorum ictus & salutaria vulnera crebro populus Constantinopolitanus aduerso pectore excepit, tum silendo, tum acclamando, cum scripsit homines quamlibet robustos eloquentia, non aliter quàm igni ferrum, molliri atque liquescere? Quod & mirabili quadam ratione non ante hac audita, qui me audiunt, adolescentibus, frequenter efficitur. Nam fulmen, quia cum duris pugnat, valentiora, quæ resistunt, vehemẽtius dißipat, & teneris parcit, quia cedunt, etsi flammis opportuna videantur: proinde incolumi vagina liquefacit ensem;

L. Sen. l. 2 nat. quæst. capite 52

ensem; & loculis integris, pecunia quæ in his fuerat, non raro conflata reperitur. Et eloquentis oratio, quia cum pertinacia bellum gerit, pertinacius cum obstinatis confligit: & stantibus corporibus, quæ quasi vaginas, thecas, loculos animorum nonnulli dixerunt, prosternit animos: saluis membris inflammat affectus: integris artubus obstinatas mollit intus & liquefacit voluntates. Quæ tam mira facit oratio iactibus, & ictibus fulminum similia, non erit fulminis instar Auditores? Verum quoniam fulminis natura, quæ non plane nota Philosophis est, vobis adolescentibus iure videri potest ignota; cupio vim eius in fulmine manu, & arte facto cernatis oculis, manuq; tangatis: vnde ad vim orationis eloquentis hominis cognoscendam me duce, ac præferente facem veniatis. Proditum est, fabulis ne an historijs? quondam extitisse Salmoneum hominem ingeniosum & audacem, qui fulmine percussus pœnas dederit audaciæ, quod cæli tonitrua, fulgura, fulmina, nimbos, astrorum cursus imitari conaretur: vnde est illud Homeri Latinorum:

17.

Lucian. in Timone
Suid. in Salmon
Virg. l. 6 Æneid

Dum flammas Iouis, & sonitus imitatur Olympi.
&, Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen
Aere, & cornipedum cursu simularet equorum.

Paullo amplius, quàm ducenti sunt anni, cum in Germania nescio quis extitit Archimedis, & Procli nobilissimus in fabricandis bellicis machinis æmulus; quem, quia me latet nomen memoria sempiterna dignissimum, alterum Salmonea, me iuuat appellare. Qui multo felicior illo vetere, & ingenio, & exitu vitæ, fulmen, Virgilio visum non imitabile, felicissima imitatione conflauit, & expressit ex ære: cogensq; in vnum, arte militari magistra, tonitruum, fulgur, & fulmen; primi strepitum, alterius flāmas, postremi violētiā implicuit, atq. in vno tormēto mirabiliter illigauit.

Polid. Virg. l. 2 de inuēt. rerum c. 11 & l. 3 c. 18

Bellicum

Bellicum illud horribile tormentum hoc eſt quod arietibus Romanorum, in mœnibus turribusq́; diruendis euertendisque ſucceſsit, quod nulla deſinet admirari poſteritas. Hoc Itali maiores noſtri, vt viris doctis placuit, Bombardam ficto nomine per onomatopeiam, quod bombum, ardorem, & ſtragem edat, vocauerunt: ex cuius imitatione fecit ars eadem fiſtulas manu tractabiles, quas quia ſucceſſerunt arcubus, arcus perforatos: & quod referunt ſtloppum, ſeu ſcloppum, hoc eſt ſonum, quem ex inflatione buccarum reddimus, ſcloppos, ſeu ſtloppos item nominarunt. Quanto igitur notiores ſunt proprietates atque effectus mirabiles Bombardæ, quàm fulminis, tanto manifeſtior fiet vobis eloquentiæ vis atque poteſtas.

Bened. Varchius in Herculano

Perſ. ſat. 5

18\. *Conferte nunc Auditores eloquentiam cum hoc terreſtri fulmine, & intelligetis num oratorie an vere dixerim fulmini ſimillimam eloquẽtiam. Cum Bombarda ſuum fœtum extrudit, ſplendet flammis; cum eloquentia ſuum partum effundit, fulget ornamentis: ardet illa igne; feruet hæc affectibus: illa æneam pilam euomit; hæc aeream orationem emittit: illa cum ſtrepitu; hæc cum clamore: iacitur illa vi ſulphurei pulueris in tormenti fundo ſuccenſi; funditur hæc vi ſpiritus in imo pectore calefacti. Sed quid diutius moror? Præſtat eloquentia, præſtat, Auditores, quod Bombarda ſingulis iactibus vacua redditur, nec valet quidquam, niſi iterum puluere, globis extrinſecus aſſumptis compleatur: eloquentia non vna dictione orationis exinanitur, nec extraneis opibus, ſed interioribus ac ſuis refercitur: illa globos explodendo terret animos timidorum: hæc eloquendo ſæpe pectora magnanimorum: illa fundit armatos ferro milites in prælijs, hæc profligat ſophiſtas inſtructos argumentis in diſputationibus: illa denique concutit muros, & turres; hæc proſternit mentes, & arces.*

19\. *Sileant, ſileant accuſatores iniquiſſimi Naturæ: faceſſant aliquando hinc, & obmuteſcant Architecti Dei reprehenſores; qui de corporis humani*

Pl. l. 7 proœ. Lact. l. de opif. c. 2. 3

ni fabrica queruntur, artificemq́ sapientissimum inuidiose criminantur, quòd alias animantes rationis expertes, & abiectas ad pastum, partim cornibus, rostro, dentibus, vnguibus, aculeis, iaculis, viribus armauerit ad nocendum inimicis; partim testa, crustis, squamis, plumis contexerit ad defensionem sui; partim pennis, alis, pernicitate pedum instruxerit ad quærendam fuga salutem: hominem illis imperaturum nudum, inermem, imbecillum in hunc Mundum non immiserit natum, sed tamquam in solitudinem, in exsilium, & in barbariem aliquam expulerit, atque abiecerit rerum capitalium condemnatum. An ignorant maledici isti Momi, pro ijs omnibus, quæ homini denegata videntur, multo meliora donata? Rationem primum inuentricem omnium artium? deinde manum omnium operum, vestium, armorum, tectorum, & machinarum opificem? tum societatem hominum, atque amicitiam in vrbibus inclusam, quam ciuitatem appellamus, cuius viribus coniunctis opera illa fiunt ingentia, quæ nos tutantur à feris, defendunt ab hostibus, muniunt contra elementorum iniurias; mœnia, fossæ, turres, castella, moles, nauigia, pontes, ædificia, tecta: & quæ singuli non faceremus, efficimus vniuersi? Postremum, adde orationem & eloquentiam; cuius opera cum alijs inuentæ artes communicantur; docentur manus opificum; homines in ciuitates congregantur; ciuium societates ad opera magna communi labore perficienda conciliantur; omnium denique rerum vitæ necessariarum negotia contrahuntur. Quid quod eadem facultas telorum, armorumq́ generis cuiuscumq́ vicem habere prơditur à doctis viris? Quod scutum ad tutelam solidius, quod telum aptius ad pugnam cum hominibus reperiri potest? Hinc illa Quinctiliani verba plenissima veritatis: Sin propriũ periculum increpuit, non lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quàm reo & periclitanti, eloquentiæ præsidium simul & telum, quo pro-

S. Gre. Nyss. l. de opif. c. 7
Max. Tyr. serm. 32
L. Sen. l. 4 de benef. capite 18

Max. Tyr. serm. 32
Ar. l. 4 de part. anim. capite 10
Gal. l. 1 de vsu part. capite 2. 4

Orat. 5 n. 17

20.
Phil. l. de somn.

Quin. dial. de orator.

pugnare pariter & incessere, vel in iudicio, siue in senatu, siue apud Principem possis. *Quo protectus clypeo Tiberius Gracchus in Hispania, Mancini Consulis ignauia, Romanorum rebus afflictis, periculum deditionis faciendæ Numantinis hostibus, sui, consulis, totius exercitus effugit? Eloquentia. Quo scuto munitus Cinnanorum, Marianorumq; satellitum mucrones à se repellens, vt oratione proxima audiuistis, mortem imminentem distulit tantisper Antonius? Eloquentia. Quæ armatura minas, iras, vlciscendi rabiem furiosorum hominum, crudelißimorumque inimicorum vim capiti vestro, ceruicibusq; intentatã in rixa, sæpe à vobis feliciter auertit? Eloquentia. Quæ balista, quæ turris, quæ catapulta, qui aries, quæ vinea, quæ machina muralis, quod tormentum bellicum, vel iaciendis telis, ac lapidibus, vel muris verberandis, labefactandisq; comparatum, potest cum fulminibus orationis, & eloquẽtiæ bombarda conferri?* Quæcumque ferrum moliri atque efficere potest hostium, omnia conficit, *vt Euripides ait, eloquentis oratio. Turres hæc altißimas, & in iugis montium sitas, arietans persuasione complanat: hæc arces natura, manuq; munitißimas suis rationum ictibus aperit & euertit: hæc vrbes mœnibus & foßis cinctas, verborum machinis expugnat: hæc aggeribus, & vallo circũsepta castra, vocibus suis ad deditionem cogit: atque hæc omnia citius nonnumquam efficit ac facilius, quàm vllius vel impulsus arietis, vel impetus tormenti, vel ictus machinæ, vel vis continuata bombardarum. Iactet alijs, non mihi, Philippus Macedoniæ Rex summam potentiam pecuniarum: sibi habeat ipse suas hastas argenteas, quibus fundat exercitus; suum asellum onustum auro, quo patefaciat vrbes; mihi vel relinquat, vel tribuat eloquentiam, quam auro, & argento duco potentiorem. Nam pecunia, tametsi Salomonis sapientißimi mortalium omnium testimonio ei parent omnia; non tamen virtute sua vincit & expugnat homi-*

Pl. l. de vir. illustr. c. 64. Plut. in Gracch.

Val Max. l. 8 capite 9 Plut. in Mario.

Euripides apud Plut. in pyrrho.

21. Cic. l. 1 offi. Plut in Apopth. Regum. & in Paullo Æmil. Hor. l. 3 od. 16 Orat. 5. n. 26 Eccl. 10

hominum voluntates, sed accipientium vitio, quos sua cupiditas atque auaritia corrumpit, & facit proditores. At eloquentia vi sua innata atque insita, quæ est persuasio rationibus nixa, mollit, & perrumpit animos, facitq; vt velint, & tradant perlibenter, quæ paullo ante maxime nolebant: & sæpe accidit, vt quos inuictos aurum non corruperat custodes arcium, eos eloquentis oratoris persuasio ad deditionem impellat. Testis huius potentiæ Pyrrhus Rex Epirotarum, rebus bello gestis clarissimus, qui plures ciuitates adiunctas imperio suo fuisse Cyneæ Tessali oratoris lingua & eloquentia, quàm virtute sua, suorumq; militum armis, plane ac libere prædicabat. Testis Demosthenes Græcorum Oratorum magister, qui nomine iussuq; Atheniensium Reip. legatione fungens, totamq; pæne Græciam obiens, omnes ferme ciuitates, & Thebanorum inprimis obstinatissimam atque alienissimam, ad retinendam libertatem excitatas consilio atque oratione, in belli societatem aduersus Philippum Regem Macedoniæ, communionemq; contraxit. Testis Atheniensium Dux præstantissimus in vrbibus expugnandis Timotheus Cononis F. par existimatus Demetrio Regi Macedonum, qui Poliorcetes cognomento dictus est ab vrbium expugnatione; quod eloquentia, verbis ac persuasione confecisset ille; quod armis, obsidione tormentisq; Demetrius. Testes denique vosipsi, Adolescentes, eritis breui, si diligentia qua cœpistis, & quæ vos decet Romanorum sanguine prognatos, Rhetoricæ studium, cum exercitatione scribendi dicendiq;, & primariorum Oratorum imitatione coniunctum amplectemini. Tot igitur testibus, tam locupletibus, tam incorruptis comprobata eloquentiæ potestate, fulmini vtrique pari, & vero etiam superiore; non permittetis, Auditores, orationem meam ad latiorem disputationem, floridioremq; transire; tranaréque non modo fluminis propositam translationem, sed etiam per eius amœnas actas.

Plut. in Demosth.

Cic. l. 1 offi.
Æl. l. 3 Var. hist. c. 16
Pl. l. 7 c. 38
L. Sen. l. in sap. non cadere iniur. capite 5

22.

vndasq; spatiari? Hanc scilicet metaphoram vsitatissimam reperio Philosophis, Oratoribus, Poetis; qui videntur omnes hanc animo concepisse, atque impressisse opinionem, Orationem ex ore disertorum virorum tamquam à fonte riuum, fluuiumq; manare. Plato reliquis viam aperit, probatus à suis, qui sermonem, fluxionem per os à cogitante animo cum voce manantem esse definijt. Quoties M. Tullius eodem eruditus Magistro viris eloquentibus orationis, eloquentiæ, verborum, & ingenij flumen attribuit? Quid Horatius poetarum sui temporis doctrina facile princeps? vt Pindari poetæ beatissimam rerum ac verborum copiam; profluentiamq; describit? Amni de montium iugis imbribus aucto defluenti parem facit.

Plato in Sophista
Alcin. l. de doctr. plat. capite 4
Phil. l. quod deter. insid. potiori.
Cicer libris de orat.
Hor. l. 7 od. 2
Quinct. l. 10 capite 1

Monte decurrens velut amnis imbres,
Quem super notas aluere ripas
Feruet, immensusque ruit profundo
Pindarus ore.

Torrenti similem Demosthenem Græciæ totius eloquentissimum Iuuenalis: & Q. Haterium copiosum, & celerem in dicendo M. Seneca pariter agnoscunt. Quid S. Hieronymus, cui tantam eruditionem debemus de T. Liuio sentit? Eum lacteo eloquentiæ fonte manare. Quid de S. Cypriano? Instar purissimi fontis dulcem, & placidum incedere. Quid de Lactantio Firmiano? Quasi quemdam fluuium eloquentiæ Tullianæ decurrere. Quid denique de S. Hilario? Alterum eloquentiæ Latinæ Rhodanum esse. Porro dicendi vis & celeritas S. Ioannis Archiepiscopi Constantinopolitani, qui solus inter Christianos oratores Chrysostomi cognomentum ab orationis aureæ diuitijs, & copia consecutus est, nonne præcipitantis Nili catadupis à veteribus antefertur? Nec Salomon, cuius auctoritatem omnibus scriptoribus antepono, pulcherrimam hanc præterijt tralationem, cum ait ex ore sapientis tamquam à fonte torrentem profundum verborum, ac redundantem erumpere.

Iuue. sat. 10
M. Sen. l. 4 cōtro. præf.
S Hier epist 103 ad Paulinum
Idem l. 2 ad Gal. in præfat.
Suid. in Chrysost.
Prou. 18

Qui omnes doctißimi viri similitudinem maximam agnoscebant in origine, in materia, in proprietatibus, & in effectibus vtriusque. Nam in flumine prima origo est abdita vena; in oratione mens occulta: deinde illic fons; hic os: illic tubus; hic lingua: illic alueus, hic inane: illic vndæ, hic verba: illic murmur decurrentis, hic clamor pronunciantis: illic arenæ, hic sententiæ: illic fœcunditas, hic doctrina: illic amœnitas, hic delectatio: illic denique ruina sæpe riparum, pontiumq; casus; hic affectuum permotio, & obstinatæ voluntatis euersio. Vtinam, Parmenses, diuinitus posset, vel sensus oculorum in aures per aliquam metamorphosin commutari, vel certe ita inter se coniungi, vt in auribus oculi, aut in his aures tantisper habitarent, dum sapientißimus eloquens, & eloquentißimus sapiens eloquitur: videretis, mihi credite, cum vestra inexplicabili admiratione ac voluptate profluere primum à mente, & capite tamquam à vena; tum ab ore & lingua quasi à fonte prorumpere amnem, non tam spiritus, vocum, ac verborum, quàm opobalsami, mellis, ac nectaris, in aurium mẽtisq; delicias: cerneretis incredibili celeritate, perenni cursu labentem, vel leni susurro cum sedate loquitur; vel ingenti murmure, cùm exclamat, vociferatur, excandescit: conspiceretis deferentem secum, non tam res & sententias quàm margaritas, aurum & gemmas in animorum ornamentum, ac diuitias augendas. Sed par est quæ paucis, breuiter, ac strictim dicta sunt, pluribus, copiosius, & planius explicare; ne in tanta rerum vbertate ac profluentia, disputantes de flumine eloquentiæ, siccum atque aridum dicendi genus amare atque vsurpare de industria videamur. Philosophorum omnium acutißimus Aristoteles existimauit fontes, vnde perennes delabuntur amnes, non aliud esse, nisi concauas speluncas, aut latebrosas cauernas, in sinu visceribusq; montis abditas, in quibus aer illuc delatus continenter ad explendam inanitatem illam, quam tantopere

23.

24.

Ar. l. 1 Meteoror. sum 4 capite 1
Plut. in Paulo

Natura, & abhorret, & refugit, vi frigoris quod ibi maximum est, subinde concrescit in aquam suopte pondere deorsum perpetuo defluentem. Quod similiter fieri videas in pharmacopœorum vasis illis plumbeo tectis operculo, & fornaculæ impositis, quæ Medici nostrates alambicos vocant, à Græcis opinor mutuati vocabulum, quibus vasa montis supercilium referentia dicuntur ἄμβικες: vnde succus è floribus, aut herbis; liquoresq́ de cunctis ferme rebus eliciuntur, atque stillant; cum vapor ex tepefactis illis rebus eductus, & ad operculum fastigiatum ac frigidum appulsus commutatur in aquam, stillicidioq́ delabitur. Referte nunc cogitationes ad hominem eloquentem, in cuius caput partem corporis editissimam, tanquam in cauernam nobiliorem, per foramina sensuum ingreditur scientia rerum, & cognitio: tum quia Mens auidissima est cognoscendi; tum quia sensus ipsi sagacissimi sunt rerum omnium aucupes ac venatores; ita vt paullatim in capite quoque vacuum omne compleatur. Atque ex hac cognitione, quæ aeri respondet in fonte, non frigore vt illic, sed ingenij calore Mens cogitata format, intelligentias fingit, orationemq́, velut fetum concipit verbis ac nominibus compositam; iubet fluuium hunc mirabilem, qui percipitur aure, per linguam, & os subinde foras excurrere. Quamobrem tam sæpe probatissimi scriptores, ingenio vtpote origini, venæ, ac fonti tribuunt eloquentiam. Hinc illæ Ciceronis magnificæ in amplificando voces, eloquentiam, tum ingenij vim, vbertatem, lumen, tum ingenij flumen appellantis; hinc illæ propemodum lacrymæ Iuuenalis geminos oculos eloquentiæ Demosthenem, ac Ciceronem, sua ipsorum præstinctos eloquentia deplorantis.

Athen. l. 11 Dipn. c. 8

Ar. l. 3 An. t. 39 l. 1 Metaph. c. 1

25.

Cic. or. post red. in sen. & orat. pro Marcel.

Iuuē. sat. 10

Eloquio, sed vterque perit orator: vtrumque
Largus & exundans letho dedit ingenij fons;

Inge-

Ingenio manus est, & ceruix cæsa.

Illic deinde vis aquarum ingenita cursim erumpens ex hiatu cauernæ riuum facit, fluuiumq; perrennem: hic ex ore, labrisq; prodiens formatarum cogitationum, voce verbisq; optime vestitarum collecta copia, flumen creat orationis: vt iure videar os humanum, non modo fontem appellare, quod ex eo sermo fluat, & oratio, sed etiam fontem Dodonæum; quod vt ille faces immersas extinguit, & si extinctæ admoueantur accendit, ita hic fons verborum, tum extenuatione res magnas ac splendidas vituperando paruas facit & obscuras; tum amplificatione res humiles atq; ignobiles laudando grandes efficit, & illustres. Postremo illic è fontibus tria fluuiorum genera dimanare solent: primum amnes quidam pellucidi, qui sine vllis salebris feruntur, vestitu riparum viridissimo, & arborum diffusarum vtrimq; patulis ramis opacantium amœnitate lætissimi: qualis per longos Mesopotamiæ tractus Euphrates excurrit; qui à lætificanda regione, quam irrigans præterfluit, nomen inuenit. Deinde labuntur alij fluuij, non ita quidem læti atque amœni, sed tamen piscibus abundantes, diuites gemmis & auro; quales erant quondam in Hispania Tagus, & in Lydia Pactolus, de quibus idem Poeta, quem modo retuli.

Pl. l. 2 c. 103

Pl. l. 18 c. 17 & 18

Non suffecerat aurum
Quod Tagus, & rutila voluit Pactolus
arena.

Iuuē. sat. 15

Postremo rapidissima flumina proruunt incitatissimo cursu, & ingenti aquarum mole turgida, quæ & nouas sibi ripas faciunt; & obuia quæq; raptant, euertunt, deuorant, saxa, pontes, molas, aggeres, & vt inquit ille

26.

Nunc lapides adesos
Stirpesque raptas, & pecus, & domos
Euoluit vna non sine montium
Clamore vicinæque siluæ.

Hor. l. 3 od. 29

Hic pariter è nostro fonte tria video tamquam fluminum genera defluere, humile, mediocre, summum; quæ tribus oratoris muneribus, & officijs docendi, delectandi, permouendiq; respondent: quæque fons ingeniorum Homerus in tribus sui poematis personis videtur expreßisse: subtile in Menelao; mediocre melle dulcius in Nestore; grande, concitatum, & sine intermißione in morem niuis superuenientes Vlyßi. Nam eloquens aliquando vel in oratione tota, vel in aliqua parte docendo fundit ore sedatum quemdam amnem ac placidum, non quidem viriditate, floribus, vmbra lætum, sed alueo pleno doctrinæ, sapientiaq; ditißimum: quippe qui pro calculis margaritas exquisitarum sententiarum, pro arenis aurea dicta Philosophorum, res nouas, inauditas historias vehit; quibus non minus animos auditorum locupletat, quam accolas Hebrus Thraciæ, Ganges Indiæ, Padusq; noster suis opibus quondam aureis arenis, fulgentibus lapillis pretiosisq; ditabat. Talis erat priscis sæculis Aristotelis locutio, quem M. Tullius dictitare solebat (quod & alicubi mandauit litteris) profundere flumen aureum orationis. Talis posterioribus temporibus eorum sermo, qui sunt ab auro cognomen assecuti. Deinde nonnumquam alueo medio cum pace fluit eiusdem oratio tranquillißima delectando; cuius in elocutionis vnda perspicuitate pellucida, verborum delectu nitida, lepores omnes dicendi, sententiarum festiuißimarum argutiæ, veneres, & vrbanitates figuris illigatæ splendere visuntur: cuius pronunciationis cursus sine salebris asperarum litterarum, sine vocalium concurrentium hiatu, sine vociferatione, quæ vel fauces dicentis, vel aures audientis lædat, sed voce quam suauißima per omnes sonos decurrente felicißimus est. Euphratem, quem commemoraui, virentibus vtrimq; siluis inumbratum, & florentißima viriditate riparum amœnißimum æmulatur. Pascit aures, oblectat auditores, detinet attentos, & pendentes ab ore, iucunditate quadam inex-

Quinct. l. 12 capite 10
Agell. l. 7 capite 14
Hom. l. 3 Odyss.

Pl. l. 33 c. 4

Plut. in Cic.
Cic. l. 2 Aca. quæst. 27.

inexplicabili, ita vt interdum cibi, potus, somni, nocturnæ quietis, negotiorum omnium obliuiscantur: non secus atque ij, qui lintribus in amœnissimo fluuio, vel otiosi secundum fluuium in vmbrosa ripa spatiantur. Postremò sæpe redundat ac supereffluit verborum numero & granditate; rerum grauitate ac pondere; conglobatisq; amplificationibus exaggerata & incitata tamquam fluctibus oratio: præsertim cum insolita volubilitate celeritateq; linguæ, validiorib. vibrata numeris, affectuum ardoribus æstuans, firmissimorum laterum impetu contorta voluitur, ac rapitur: cum excitans mortuos ab inferis, loquentes res inanimatas inducẽs, lachrymis ipsa fletuq; perfusa, & aucta, lamentatione totam complet, & plangore concionem. Alterum Istrum, aut Rhodanum, aut Tigrim dicas: vt enim illi torrentibus influentibus aucti, pontes & aggeres indignati diffluunt extra ripas, campos occupant finitimos, & omnia secum raptant; ita hæc oratio iudices, auditores copia & vbertate obruit; impetu sternit, & persuasione trahit quocumq; libet. Hoc est flumen, quod fulmini vel adæquatur, vel præstat potestate: hoc eloquens palmam præripit: hoc in ciuitatibus dominatur, & regnat. Habeat sibi suum riuulum, suam vndam perennem, suum amnem placidum Seneca, qui torrentem repudiat: gaudeat cum suis Stoicis tranquillitate dicendi: fruatur lenitate orationis subtilis characteris; ego, si tamen detur electio, vt Plinius limatioris iudicij vir illam Vlyssis plenam orationem niuibus hibernis parem, diuinam ac cælestem optat, sic malo grandem hanc, incitatam, & feruidam fluminis similem, quod mari non tributum naturæ lege debitum soluit, sed bellum minitatur. Hanc vim & impetum, quem Aristophanes & Eupolis admirantur in Pericle, M. Tullius & Hieronymus in Demosthene; Quinctilianus & ego in Cicerone, qui habet, cum hoc nemo mortalium contendet; hic cunctis hominibus antecellit; hunc, vt loquitur Quincti-

L. Sen. ep. 40

Pl. l. 1 ep. 2 ad Tacitum

Quinct. l. 12 capite 10

Auson. grat. action. ad ad Gratian.

Quinct.l.12 capite 10 Quinct.l.10 capite 1

lianus, vt Deum omnes intuebuntur. Præsertim si Ciceronis imitatione, qui vim Demosthenis, Platonis copiam, & iucunditatem Isocratis expreßit, huic æstuanti grandiloquentiæ flumini, tum amnem placidum suauiloquentiæ; tum diuitem sapientiæ fluuium adiungat. O summam virtutem eloquentiæ! O potentiam pæne cælestem! Vtinam possem, si non fastigium ascendere, tam prope saltem abesse, vt in secundis, tertijsq́ numerarer. Cur mihi, Adolescentes, ætate ista, tam tenera, tamq́ flexibili, qua vos estis, non fuit cognita præclara hæc eloquentiæ species, atq́ manifesta? Si tum eam aspexissem, non somno, non labori, non sumptui, non mihi ipse pepercißem, vt id consequerer diligentia, quod postea grandior natu secutus, me non assecutum & ingenuè fateor, & doleo vehementer.

28.

Vos igitur à me præmonitos tanta laus, tantus splendor, tanta gloria virorum eloquentium, quantam audiuistis, me quater perorante, non expergefaciat, commoueat, extimulet? Tanta dignitas, vis tam mirifica, tam magna potestas eloquentiæ in docendo, delectando, permouendis affectibus, flectendis animis, expugnandis voluntatibus, fulmini par, flumini similis, non excitet, impellat, & cogat ad eam facultatem siue comparandam, si caretis; siue perficiendam expoliendamq́, si tenetis? Quæ res vrbana, quæ togatorum professio, quæ facultas ingenij gloriosiores reddidit amatores cultoresq́ sui, quàm eloquentia? Voces, litteræ: cognomina, statuæ, triumphi, dominatus, ad eloquentium laudes prædicandas, gloriamq́ in omnem posteritatem propagandam conspiratione propemodum facta consenserunt. Atque vt Iridis cælestis arcus, quem eloquentiæ symbolum esse meministis, in quamcumq́ arborem, aut plantam cornibus incubuerit, ei vim mirabilem quamdam tribuit, vt diu suauißime redoleat: sic eloquentia in quo Regina consederit, eum ita nobilitat celebritate nominis, honestat opinione prudentiæ, atque odore perfundit existimationis, vt alijs

Ar. sect.12 Probl. 3 Pl.l.12 c.24 L.17 c.5 L.24 c.13

postea

postea non nisi famam, ingenium, & gloriam olere videatur. Quis præter eloquentes Oratores, audijt vnquam se disputante secundas acclamationes, plausus faustos, approbationes manifestas tum ab admiratione, tùm ab amore profectas? Quod si Themistocles, post deuictam, fugatamque Xersis Persarum Regis classem mille numero nauium, & Græciam ab imminente barbarorum seruitute liberatam consilio ac fortitudine sua, cum in Olympicis ludis spectator processisset in stadium: & omnium Græcorum oculi, qui frequentissimi post tam insignem victoriam ad eam celebritatem conuenerant, in eum, certaminibus neglectis, essent coniecti: multorum digiti, peregrinis atque aduenis victorem ostendentium essent intenti; cunctæ denique spectatorum celebritatis ora, linguæ mentesq́; conuersæ: trophæis omnibus ac triumphis anteposuit lætitiam illam; atque eum diem immortalitatis instar esse merito existimauit, quo cepit fructum amplissimum victoriæ suæ, tacitas laudes & gratulationes: præmiumq́; fortitudinis, gloriam illam in totius Græciæ theatro, reportauit: vos non magnifacietis hanc dicendi professionem, quæ vobis tribuere potest, non vt semel, sed vt sæpe, ac pæne quotidie cum admiratione, secundisq́; clamoribus hilarati, & audiamini & videamini, tum vt verbo mutato vere dicatis

Plut. in Themist.

> Gaudeo quod spectent oculi me mille
> loquentem?

Hor. l. 1 ep. ad Numicium

29.

Quid Demosthenem auocatum à diuturniore Philosophiæ studio, de schola Platonis eduxit, & ad amorem pertraxit eloquentiæ? Callistrati præstantis oratoris gloria: ad quem concursum fieri; quem sermone omnium celebrari; quem à multitudine deduci videbat: proinde cupiditate eius audiendi stimulatus, ætate qua vos estis, pædagogi permissu semel audijt cum summa laude, plausuq́; concionis perorantem; qua captus auditione, qua gloria incensus

Plut. in Demosth. Agel. l. 3 c. 13

adamare

adamare cœpit eam, qua ipse postea Callistratum anteiuit, eloquentiam. Vos Demostenis adolescentis exemplo prouocati, non permittetis ab eadem gloriæ flamma vestra pectora succendi? Non ad amorem, studium, exercitationem eloquentiæ, spe laudis immortalitatisq; rapiemini? Nec vero putetis hanc gloriam ab applausu profectam (quæ sane splendida est, & à plurimis propter voluptatem expetita) breuem esse, punctoq; temporis vna cum plausibus, & acclamantium vocibus euanescere. Prohibent hoc subsidia litterarum, quæ sunt altrices laudum, educatrices gloriæ, famæ nutrices antiquitatis testes, memoriæ custodes, & immortalitatis conseruatrices; quarum beneficio pleni sunt libri poetarum; plenæ laudationes oratorum; plena historicorum monumenta laudibus eloquentium. Quantum debent Homero Menelaus, Nestor, & Vlysses? Quam multa de Pericle, deque eius lepore ac fulminibus vel dixerunt, vel scripserunt Aristophanes, Eupolis, Plato, Cicero, Valerius & Plutarchus? De Demosthenis ac Ciceronis laudibus, quorum alterum vocem, alterum linguam eloquentiæ honoris caussa nomino, quis tacuit? Hyperidis vero, Demadis, Isocratis, Æschinis & aliorum in Græcia florentissimorum; Antonij, Crassi, Catuli, Cottæ, Cæsaris, Hortensij, Pollionis, Latronis & aliorum in latina lingua disertissimorum oratorum, qui posteriores ætates illustrarunt, gloriam & nomina ita perpetuitati commendarunt styli acutissimi, atque elegantissimi M. Tullij, M. Senecæ, Quinctiliani, Plutarchi & Eunapij, vt iam minime verendum sit, ne vnquam eorum nominum obliuiscatur vlla posteritas. Vos hæc nominum immortalitas, tam solidis stabilita firmamentis, non aliquando tandem ad ea colenda studia solito diligentius, inuitabit? Præsertim cum accedant litterarum monumentis, honorificentissima cognomina viris eloquentibus attributa: quibus ornati non inuident Imperatoribus Africanis, Asiaticis, Macedonicis,

Quinct. l. 10 capite 7

Cic. l. de cl. orat.
M Sen. pręf. cõtrouers.
Quinct. l. de caus. corruptæ eloq.
Plut. l. de decẽ orat.
Eunap. L. de vitis sophist
30.

Achai-

Achaicis, Magnis, Maximis illa sua; quòd existiment militaribus laudibus, dicendi gloriam adæquari. Quàm gloriosus Pericles, qui propter leporem illum toties laudatum ac pæne cælestem à Græcis est Olympius vocitatus? Quàm honestatus Theophrastus, qui diu dictus Euphrastus à benedicendo, tãdem à diuinitate loquendi nomen inuenit? Quàm honorificum Dioni Bithyno Græcarum orationum scriptori, & Ioanni Archiepiscopo Constantinopolitano fuit Chrysostomi cognomentum ab ore similem auri profundente feliciter orationem? Quàm præclarum Petri Rauennatum Archiepiscopi ductum ab aureo sermone Chrysologi cognomen? Quàm splendidum ad laudem Ioanni Damasceno sanctissimo atque acutissimo Theologo, vt ab aureorum, id est doctorum & elegantium affluentia verborum Chrysorrhoas diceretur? Prætereo, quod antea significaui propter eloquentiam Hortensium à Cicerone Regem fori, M. Tullium à S. Hieronymo Regem hominum, Proæresium eloquentiæ Regem ab vrbe imperatrice nominatum. Sileo quod vobis credo cognitum atque perspectum, M. Tullium apud posteros Quinctiliani sententia consecutum, vt Cicero iam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. An vero desideratis statuas eloquentiæ gratia publice positas eloquentibus? Non est quod requiratis: damus. Mortuo Demostheni Senatus populusq; Atheniensis publico decreto statuam æneam cum epigrammate, celeberrimo in loco statuit; non propter res bello prospere gestas, in quo turpiter abiecto clypeo profugit; non propter alia merita in Remp. ob quæ viuus aurea corona donatus fuit, quæ magnum illud iudiciale certamen inter ipsum & Æschinem excitauit; sed propter eloquentiæ principatum, vt tituli verba declarant, quæ non nisi vim dicendi commendant. Isocratis vero sepulcro cur statua fuit collocata, signo Sirenis apposito, nisi vt eius suauiloquentiæ decus illud poni videretur? Cui præterea tantus honos habitus est à Græcia, soli vt ex omnibus

Plut. in Pericle & in consol. ad Apollon.
Orat. 15 n. 24
Eunap l. de vit. sophist. initio.
Suidas & alij in Chry.
Cedrenus in Histor.
Orat. 4 n. 12
Quinct. l. 10 capite 1
Plut. in Demosth.
Plut. l. de x. orat. in Isoc.
Cic. l. 3 de orat.

Del-

Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur? Gorgiæ Leontino Rhetori disertissimo, atque copiosissimo. Ciceronis autem Romanorum oratorum Principis effigiem è marmore, atque ex ære, quot Imperatores in suis lararijs habere voluerunt? Quot nunc eius capita, & pectora cum capite, de parietinis Romanæ vrbis, ac ruinis effodiuntur? Vnde satis constat à veteribus certatũ esse, in eo per statuas à mortuis reuocando: vt qui spiritum ducere non poterat iugulatus, in ære saltem ac marmore repræsentatus viueret, & nulla vmquam tempore memoria tanti viri moreretur. Neque verò prioribus illis dumtaxat sæculis amicioribus eloquentiæ, quàm nostra ætas, honore statuæ sunt eloquentes affecti; sed etiam posterioribus. Nam plusquam quadringentis post Ciceronem annis, Proæresio Romæ tanta cum laude, quantam audiuistis, collocata est: & in aula maxima Patauinæ vrbis, celso in loco stat non antiquissima statua T. Liuij, ciui eloquentissimo ab amantissima patria constituta. Quamobrem quilibet vestrum, Adolescentes, sperare potest se paria decora atque ornamenta consecuturum esse, si parem industria & diligentia comparauerit eloquentiam. An vero triumphos requiritis eloquentibus decretos? M. idem Tullius, qui rediens è Cicilia victor, & ob res fortiter, feliciterq; gestas appellatus Imperator ab exercitu, nisi in flammam belli ciuilis incidisset, armatus triumphasset: paucis ante annis eloquentiæ beneficio togatus omnium primus triumphauerat; cum supplicationes, qui maximus honor victoribus bello ducibus datur, in toga meritus; primus item omnium patriæ Pater, & creator appellatus est; & humeris Italiæ reportatus ab exilio, in vrbem ciuium brachijs, triumphanti similis est illatus. Quin etiam Cæsaris Dictatoris hostis quondam ipsius scripto testimonio, linguæ Lauream triumphis omnium maiorem est adeptus, quanto plus est ingenij Romani terminos in tantum promouisse, quàm Imperij

Lamprid. in Alex. Seuero

51.

Plut. in Cic.

Cic. l. 1 offi.
Pli. l. 7. c. 30
Quinct. l. 2 capite 16
Cic. orat. post redit.
Plut. in Cic.

Pli. l. 7 c. 30

perij. *Sed de Ciceronis honoribus non dicam hoc loco plura, quod non eius institui laudationem in aliud tempus reseruatam: sed par est, vt ipsius eloquentiæ triumphus his orationibus adumbratus, cursim colligatur, atque ad animos vestros accendendos, Adolescentes, vestris oculis eius pompa, qua nulla vnquam est habita vel pulchrior, vel gloriosior proponatur. Tot prælijs victrix eloquentia; toties re gesta feliciter imperatrix appellata; tot illustribus cognomentis honestata, quot audistis, in curru suggesti sedet vbi sæpius depugnauit; laurea gloriæ coronata; dextra præfert non lauri ramum victoriæ signum: sed motum affectuum, effectorem victoriæ; sinistra, non sceptrum eburneum dominatus argumentum, sed persuasionem dominatricem animorum: faciem pingit non pigmentum ruboris, sed artis Rhethoricæ color naturam perficientis: non amicta procedit veste purpurea floribus, stellisq; aureis distincta; sed elocutione splendenti, stylo magis, quàm acu picta, mille figuris verborum, & sententiarum exornata: pro equis trahunt currum quattuor genera laudum, voce, scriptura, versu, prosa; vehunt triumphali via dignitatum, & honorum; ad Capitolium immortalitatis nominis, & famæ. Qui comitantur euntem? Liberati ciues, rei defensi, periculo capitis innocentes erepti, consolatione recreati, beneficio quocumq; affecti dicendo. Qui spectatores pompæ? Quicumq; obstupefacti ab eius ore pependerunt clamantes, non io triumphe, sed pulchre, bene, recte, mirabiliter, atque diuinitus. Qui captiui duces ante currum? Quotquot oratione capti, victi, ac persuasi sunt. Nec deest longissima pompa ferculorum quadrigas præcedens triumphantis, veri æmulatione triumphi. Nam in illo ferculis portabantur donatæ à ciuitatibus aureæ coronæ; hic statuæ, coronæ, tituli, aliaq; ornamenta à ciuitatib. eloquẽtiæ decreta præcedunt; illic simulacra regionum, vrbium, oppidorumq; captorũ ferebantur; hic sensus, appetitus, iræ, reliquo-*

reliquorumq; affectuum, Memoriæ item, Mentis, Voluntatis imagines. quas illa viribus suis expugnauit, in scriptis orationibus depictæ traducunt: illic aurum, argentum thesauri regũ, & quidquid pretiosi de prouincijs deuictis auferri atque exportari potuit, præcedebat; hic opes, pecuniæ, diuitiæq; iusto dicendi labore comparatæ vehuntur. Qui denique Duces rerum gestarum administri consequuntur? Ingenium, Iudicium, Memoria, Pronunciatio perelegans oratorum. Qui milites? Animi facultates omnes inferiores, & corporis, quæ dicenti oratori deseruiunt. Quæ arma? Lingua, vox, manus, stylus, & cetera omnia scriptionis instrumenta, & locutionis. O triumphi splendorem cum Macedonico Paulli Æmilij, aut cum Asiatico Pompeij conferendum, quem dominatus, & regnum quoddam in alios homines, de quo iam dixi, comitatur! Hæc lux gloriæ non vobis aperiet oculos Adolescentes? non excitabit à somno, famæ tuba, laudum clamor, voces acclamantium, strepitusq; plaudentium? non capiet animos vestros hæc pompæ species? non ad similis decoris cupiditatem inflammabit? Quod si C. Cæsar Gadibus in finibus Hispaniæ res Alexandri Magni Regis in bello gestas intuens in Herculis templo, pictasq; in tabula perlegens oculis attentissime, punctus æmulatione, pertæsusq; ignauiam suam illacrymatus est, quòd qua ætate domuerat Alexander Orientem, nullum ipse facinus memorabile gessisset: Si Themistocles iuuenis adhuc, cum laudes Miltiadis Ducis, qui ad Marathonẽ barbaros ingenti nobiliq; victoria superauerat, audiret decantari; gloriæ cupiditate inflammatus ne somnum quidem capere poterat, quòd, vt dicebat, Miltiadis trophæis suscitaretur è somno; cur vos, Adolescentes, tot virorum gloria, triumphi, dominatus, statuæ, cognomina, laudes, applausus ab eloquentia profecti, non excitant, accendunt, extimulant ad aliquam conficiendam vobis laudem eloquentiæ? Si vos deterret magnitudo rei, si spem infringit

diffi-

33.

Plut. in Cæsare Suet. in Cæs. c. 7

Cic. lib. 4 Tusc. quæst. Plut. in Themist. & in polit. & l. de prof. morũ. Val. Max. l. 8 capite 15

difficultas, si labor debilitat conatum; si deníque retardat, primas obtinendi desperatio; contra det vobis animos clarissimus splendor gloriæ consequentis; spem confirmet, animi difficultates omnes perrumpens magnitudo; conatus roboret præmium laboris amplissimum; & tandem sustentet vos propè accendi concepta spes, & probabilitas, existimantes prima sequentibus honestum quoque & gloriosum esse, in secundis tertijsq; consistere.

Cic. l. de or. Quinct. l. 12 capite 11

DE NECESSITATE ELOQVENTIÆ

In ciue Togato, & in Armato. Or. V.

1.

GRatulor vobis gaudium vestrum, vehementerq; lætor, Præclarissimi Rectores, Brixianíque ciues ornatissimi, quòd qui proximis mensibus, cum pestilentia per hanc vrbem palam fureret; contagione funestaret ciuium domos, & regionẽ omnem crebris agricolarum mortibus deformaret: tot funerum patriæ tum spectatores mæsti, tum curatores diligentes fuistis: nunc Dei Opt. Max. primum beneficio; deinde prouidentia magistratus, qui sanandæ Ciuitati præfuit; cælum ad salubritatem rediјsse, conualuisse Ciuitatem, & regionem pristina propemodum recuperata pulchritudine ac celebritate lætissimam videatis. Nolo renouare memoriam tristissimi, luctuosissimíque temporis illius, cum Deo nobis propter peccata nostra vehementius irato, nemo domi suæ, vel

in vrbe, vel in suburbanis tutus esset à pestilentissimo morbo, qui in ciuitate, in oppidis, in agris non modo per plurimorum in corpora serperet, sed in multorum etiam nece baccharetur. Nolo commouere dolorem vulnera retractãdo, & quæ visu tristia, sensu molesta, perpessu difficilia fuerunt, ea duriora, & acerbiora facere commemorando; vos ipsi præsentes, me tacente qui aberam, recordamini quot hominum millia, quàm celeriter, quàm miserabiliter pestis exstinxerit; quàm multis vestrum parentes, liberos, vxores, amicos à complexu violenter abstraxerit; quam deniq; ciuibus, agrorumq; colonis extinctis, vniuersæ prouinciæ vastitatem attulerit, vos eam omnes sæuitia luis ingrauescente vidistis. At nunc illō metu periculoq; liberati, non intra parietes domesticos, non intra mœnia solum, sed in villis etiam atq; prædijs tanta fruimini sanitate ac securitate, quantã nescio an quisquam vestrum tam breui tempore se esse consecuturum sperauerit. Recreati sunt omnium animi, qui per illud tempus graui quodam timoris ictu conciderant; vis exitialis morbi confecta est; nullum funus ducitur, nulla lugubris pompa spectatur; nulla exauditur funebris lamentatio; ipsa mœnia vrbis, tecta villarum, agri & oppida tot calamitatib. emersa, vt pæne tunc lugere visa sunt, sic quodam modo nunc lætantur ac gestiunt: & Deus qui ob delicta nostra pœnas, graues quidem & acerbas, sed tamen iustas expetijt, placatus iam & mitigatus hanc regionem totam æquißimis oculis videtur respexisse, seq; ad clementiam, & begnitatem consuetam paternamq; reuocasse. Quæ cum ita sint, Brixienses, vos omnes qui superstites tot comploratis funeribus; qui salui atq; incolumes inter tot naufragos morte demersos, vobis ac patriæ reseruati estis: vos qui hac laborũ actorum recordatione, quæ iucunda solet esse; hac præteritorum periculorum non ingrata commemoratione, quæ mihi nolenti excidit, non modicam cepistis voluptatem, vt è vultus ala-

cri-

ritate conijcio; tanti beneficij memores, quantum accepistis, eidem optimo parenti Deo, quoad vixeritis, gratias ingentes & habere, & agere debetis, ne beneficiũ male in ingratis collocatum, vestra culpa malefactum reputetur. Nos autem qui in hisce sedibus vna viuimus, ad quos vt morbi contagione non exigua pars calamitatis obrepsit, ita ex his bonis omnibus diuinisq; muneribus magna lætitia redundauit, par est vt animosius, atq; ardentius ad nostrum institutum redeamus: & tot sociorum in communi tempestate iacturam obliti, nostro pristino more docendi vestram iuuentutem, ac de vobis bene merendi, repetamus coniunctis omnium viribus ea studia, quæ communibus ærumnis impediti temporiq; cedentes intermiseramus, nec vmquam deinceps fuerunt plane, vt erat in optatis, ac plene ad annorum præteritorum consuetudinem, normamq; reuocata. Quamobrem, vt anniuersario ritu scholis nostris initium oratio daret, instituimus orationem: quæ quia continet argumentum numquam ex hoc loco tractatum, fugiet, opinor, nouitate rei vestram anniuersariam satietatem; & quia disputatura est de Eloquentiæ necessitate, nisi me spes concepta fallit, vtilissima erit Brixianis adolescentibus ad eius studia vel intermissa tantisper, cupidius repetenda; vel degustata numquam, auidius exsorbenda. Differam igitur de eloquentia, cuius hoc anno sum artificium & præcepta traditurus; atq; ita de hoc splendidissimo pacis ornamento, firmissimoq; præsidio belli dicam, vt intelligatis esse vtroq; tempore, domi forisq;, tum ciui togato, tum armato necessarium. Quam disputationem dignam hac perillustri Ciuitate, cuius in luce suauissima spiritum duco lætissimus; & accommodatam huic nobilissimo consessui, quem peræq; togis atq; ensibus decoratum ac distinctum cerno, dum explico atque expedio, vos oro atque obtestor, vt oratoris, si minus boni, at omnium vestrum amantis verba,

 bene-

beneuolis auribus, ac mentibus excipiatis; qui hac spe humanitatis vestræ fretus, plus aliquanto complexus est animo, sine temeritatis suspicione, quàm ætas & ingenium postulare videretur. 3. *Ita Natura magistra rerum, atque effectrice comparatum est, vt res caducæ, mortales, & ex alijs compositæ corporibus, quibus constituuntur, & coagmentantur caussis, ijsdem fere alantur, crescant, conseruentur. Sol astrorum Princeps, cor mundi, oculus cæli, qui calore illo cælesti, ac vi sui luminis præpotentis, è seminis tantulo grano in concipientem terram proiecto fibras, surculum, vitam educit arbusculæ; idem luminum moderator, & alter rerum mistarum, ex dißimilibus & concretarum parens, eandem suo ipsius succo nutricans educat in arborem atque auget: idem in frondes, & flores, & fructus prouocat arboris vim natiuam: idem deniq; fructibus dulcedinem, maturitatem, vimq; tribuit generandi. Quibus constant elementis animantium corpora, pariter ijsdem inter se permistis aluntur nutrimentis. Nec in artefactis est diuersa ratio: nam tabulæ pigmentis colorum pictæ, cum propter vetustatem coloribus languescentibus obsolescunt, non nisi recẽtibus coloribus leuiter ac tenuiter penicillo ductis perpoliuntur, vt renouatæ in integrum, atq; in pristinum nitorem restituantur. Quid scientia doctrinarum? Eodem studio, meditatione, sedulitate commentandi, acquiritur pariter & conseruatur, De cœtibus hominum intra vna mœnia iure sociatis, quos Ciuitates nominamus similiter philosophandum est, Auditores. Hæ cum rebus omnibus materiatis, & nascuntur, & occidunt; conduntur, & euertuntur. Fidem faciunt eas tandem aliquãdo interire miserabiliter, vrbes non paucæ, quæ quondam altißimis mœnibus septæ; castellis arcibusq; munitæ: publicis, priuatisq; ædibus belle inædificatæ; frequentia ciuium celebres; legibus, armis, opibus florentes multa sæcula steterunt; quarum iam non formam videmus, sed vestigia;*

Ari. l. 8 pol. capite 1
Cic. in som. Scip.
Lucian. in Charonte

non corpora, sed cadauera; non ossa, sed cineres tantum aut sepulcra cum admiratione simul, & commiseratione, sensúque doloris aspicimus. Scio ciuitates prima Mundi nascentis ætate, quod diuinis proditur monumentis litterarum, fuisse conditas à primi parentis omnium Adæ filijs ac nepotibus; qui diuini iuris atq; humani non ignari fuerunt: opinor cum subsequentibus sæculis creuisset genus humanum, & primæ vrbes tot habitatoribus essent angustæ, familias inde tamquam colonias in nouas ciuitates à posteris exemplo maiorum ædificatas, esse deductas. Sed tamen non fallitur omnino M. Tullius tum Philosophus præstantissimus, tum oratorum Latinorum facile Princeps cum toties & dixit, & scripsit ciuitates eloquentia fuisse constitutas: quod eas viri non modo sapientes ac prudentes, consilio & auctoritate, sed etiam eloquentes oratione scilicet ac persuasione condidissent. Arbitratur enim ille fuisse quondam tempus, quo tempore fusi per agros homines, ac dispersi bestiarum more vagarentur; in tectis silnestribus abditi pernoctarent; victu ferino sibi vitam propagarent: ac nescio vnde viros in dicendo præstantes extitisse, qui barbaros illos propter insolentiam primum reclamantes, deinde propter rationem atq; orationem studiosius audientes, de feris mansuetos, de duris mites, humanos de immanibus factos in vnum locum conuenire; res communem vtilitatem continentes in commune conferre, legitimas contrahere nuptias; certos inspicere liberos; domicilia coniungere, coniunctaq; sepire mœnibus, orationis persuasione coegerunt; ijsq; iam melioribus redditis, & in vnum congregatis iura, leges, iudicia, moresq; præscripserũt. Et sanè tanti viri sententia, vt nec in omnibus nationibus obtinet veritatem, quod multi mortales numquam ad ferinam vitam moresq; deflexerint; nec in omnibus conditis ciuitatibus, quod multas auctoritas patria, & auita fundauerit: ita similitudinem veri maxi-

Gen. 4.

4. Cic. or. pro Sextio L. 2 de Natura Deorum L. 1 de Inuẽ. L. 1 de orat. Quinct. l. 2 capite 16

mam continet, quod multæ nationes illorum hominum agrestiũ feritate similes hac ipsa ætate nostra reperiantur. Quis hoc negare audeat, qui ad illos barbaros, qui vel intimam Africam sub Zona torrida incolunt, & non torrentur; vel sub vtroq; polo degunt inter perpetuas niues, ac pruinas, & non obrigescunt, mentem aduerterit? Qui trans Oceanum cum Hispanis, tum Castellanis, tum Lusitanis od occidentem atq; ad australem plagam cogitatione nauigarit? Qui Brasiliam & Æthiopiam Lusitanici iuris, necnon immensum illum terrarum tractum Castellæ Regibus à Christophoro Columbo Ligure non tam celeritate columbina, quàm ingentis Aquilæ rapidissimo felicissimoq; volatu inuentum, auri argentiq; feracissimũ, quem iure optimo propter magnitudinem vel nouum, vel alterũ orbem nomines, & existimes; tamquam oculis, mente animoq; lustrauerit? Innumerabiles barbaræ gentes in vastissimis illis regionibus vtriusq; Regis imperio subiectis repertæ sunt; quæ nudæ corporibus diu noctuq; sub aperto cælo spiritum ducunt, aut vix in tugurijs casisq; pastoritijs, arborum ramis ac fronde contectis interdum sese abdunt: ferino victu, rituq; viuunt: non diuinæ religionis, non humani officij ratio colitur apud eos immanes homines: pro religione illis est impietas: pro disciplina, effrenata licẽtia; pro doctrina, rerum omnium ac litterarum ignoratio; pro iure, vis; pro ratione, cæca & temeraria dominatrix animi cupiditas abutens ad se explendam corporis viribus satellitibus perniciosissimis: pro iustitia deniq; rapina; tantumq; habent, quantum manu, arcu, sagittis telisq; venenatis per cædem ac vulnera, aut eripere, aut retinere possunt. Et quod horrendum dictu est, atq; auditu terribile, pro ludo atq; exercitatione, venationes inimicorum habent; humanam carnem in delicijs, cruorem in potu; dies festos humanis epulis, & si quas habent religiones, humanis hostijs altaria victimisq; funestant; trucidatorumq; ip-

Orat. 20 n. 25

pi-

prælijs hoſtium cadaueribus, ac membris ſaginatorum captiuorum viſceribusq́; veſcuntur, explentur, ſaturantur; vt iam non aniles, aut pueriles fabulæ, ſed veræ narrationes eſſe videantur; quæ poetæ de Leſtrygonibus atq́; Anthropophagis prodiderunt. Hos tam truculentos homines ac feros Hiſpani ac Luſitani, maxime ſcilicet per ſacerdotes cum aliorum ordinū, tum vero noſtræ profeſſionis, ab immani vitæ ferinisq́; moribus ſegregant; cognitione diuini humaniq́; iuris imbuunt; humanitate perpoliunt; & ad manſuetudinem iuſtitiamq́; traducunt. Quibus rationibus inquies? Vi? minime vero, cum ea ſine poteſtate, ſine viribus, ſine armis, ab infirmis, atq́; inermibus ſacerdotibus afferri non poſsit. Metu? nequaquam; barbari qui neminem timent, ac ne Deum quidem metuere didicerunt, ab ijs ſacerdotibus, à quibus ſibi nullam, nec iniuriam fieri, nec vim inferri, nec damnum dari, nec periculum creari poſſe vident, ſibi pertimeſcant? Auctoritate permouentur? Ne id quidem: cum enim auctoritas ab opinione ſapientiæ, prudentiæ, virtutis, dignitatisq́; naſcatur, nullam habere poſſunt auctoritatem apud eos, qui nihil præter arcus, ac tela nouerunt. Num conſilio, ac ratione? Videlicet his medicamentis aut ſanantur, aut mitigantur: ſed quo ſcypho, conſilium, ſapientiaq́; propinatur, ſi non aureo eloquentiæ poculo porrigatur? Quid prodeſt occulta ratio, ſi non eam efferat perſuaſio, & vicaria rationis oratio? Sacerdotum igitur Lingua lambuntur eorum vulnera, & ſanantur: has ipſa lima deteritur morum aſperitas, & feritas abraditur immanitatis: voce barbaries inueterata de pectoribus animisq́; deletur: ſermone priuato, domeſticis in colloquijs, oratione publica in concionibus, catena perſuaſionis in vtroq́; molliuntur, manſueſiunt, & in religionem Chriſtianam, in Europæorum ſocietátem, in oppida & ciuitates includuntur. Quod ſi noſtris pæne oculis id hoc tēpore fieri videmus in Braſilia, dubitabimus quin idem

5.

priscis sæculis in alia quapiam barbaria fieri potuerit? Quare Cicero vere dixit, inter multas barbaras gentes eloquentia ciuitates esse constitutas. Huic magno viro subscribunt optimi quiq; Latini poetæ, vetustißimos Græcorum æmulati, quorũ dicta de hac re, non mendacijs aspersa puto, sed allegorijs: in quorum versibus non tam fabulas arbitror delitescere, quam mysteria, Gregorij Nazianzeni Episcopi, qui sapientiæ, sanctitatis & eloquentiæ laude suis æqualibus præstitit, auctoritatem interpretationemq; secutus. Quid enim ille inquit, apud poetas sibi vult Mercurij lyra, fides Orphei, testudo Amphionis, nisi disertorum, ac sapientum virorum eloquentiam, qui oratione, ac persuasione tam multa quæ narrantur, poeticis numeris atq; inuolucris fabularum inobscurata, re ipsa præstiterunt? Quo magistro (vt de Mercurio, atq; Orpheo dicere prætermittam) didici, quod huius disputationis est maxime proprium, Amphionis mysterium, qui quia gentes quasdam moribus duras lapidum in morem, eloquentia molliuit; & oratione sua locum in vnum, cui nomen est Thebæ, congregatas astrinxit legibus, & mœnibus cinxit, creator Thebanæ vrbis cum gloria prædicatur: quam rem in miraculum vsq; certatim efferunt poetæ, schemate poetico admirantes in primis, quod saxa mouerit canendo, & in muros ire coegerit. Hinc ab Horatio.

S.Gre.Naz. in carm. ad Nicob. filium. 6.

Hor. in poetica

> Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
> Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda,
> Ducere quo vellet.

Proper. l. 3 eleg. 2

certat elegantia Propertius;

> Saxa Cytharonis Thebas agitata per artem
> Sponte sua in muri membra coisse ferunt.

Nec

Nec his lepore cedit Silius, cum ait; Sil. Ital. l. 2

Argolicis quondam populis, mirabile dictu,
Exaudita chelys lapidem testudine felix
ducere, & in muris posuisse volantia saxa.
Hæc Amphionio vallauit pectine Thebas,
Ac silice aggeribus per se candente vocatis
Iussit in immensum cantatas surgere turres.

Positum sit igitur, Brixienses, Eloquentiam, quæ tantum operæ tantum auxilij, tantum laboris ad multarum ciuitatum constitutionem contulit, ad earumdem conseruationem, præsidium, ornamentum esse pari ratione necessariam, quod vt probatũ est, ijsdem caussis res conseruantur integræ atq; incolumes, quibus principio procreantur. 7. *Quo loco, cum eloquentiam dico, non qualemcumq; vim intelligo loquendi; non simplicem orationem explanantem animi sensa, quæ nos distinguit à feris; non sermonem illum ianitorem mentis, rationis interpretem, nuncium voluntatis adeo necessarium humanæ vitæ, vt si tollas eum è ciuitate, solem è mundo tollere videaris: sed intelligo facultatem eloquendi, hoc est ornate copioseq; dicendi, quæ suauitate perfundit animos auditorum delectando, vi ac potestate perstringit voluntates persuadendo; qua homines non bestijs tantum præstant, sed etiam alijs hominibus antecellũt. Hac prædico, clamo, contẽdo ciues tum togatos, tum armatos, ciuitatis, ac Reip. tuendæ, atq; in florẽti statu retinendæ gratia munitos esse atq; instructos oportere. Nemo vestrum ignorat, quod Aristoteles non existimator solum acerrimus politiæ, sed & optimus magister docuit; humanam vitam in duas partes totam esse diuisam, in* Ar. l. 7 polit. c. 14. 15 L. 8. c. 3. 5

Hom. apud Lucian. dial de saliat. Instin. in proœm. Instit. ciuil.

otium, & negotium: quæ destinctio in bene temperatis ciuitatib. eadem re, nomine pacis, & belli diuersa, res omnes publicas continet. Nam pars altera forum, magistratus, iura, iudicia, leges, vectigalia, census, ærarium, publicorũ operum extructionem, totamq; vrbanam administrationem domesticæ conseruatricem pacis amplectitur: altera militares curas, exercitus, arma, castra, classes, arces, imperia, laboremq; vniuersum bellicum periculorum depulsorem, & externæ pacis vel recuperatorem, vel conseruatorem comprehendit. Neutra pars est bonis ciuibus, & amatoribus patriæ negligenda: quod sine hac bipartita curarum varietate nulla ciuitas iacere potuit fundamenta libertatis, nulla propagare imperium, aut tueri dilatatũ; nulla pacem domesticam, aut externam conseruare: qua posita & accurate retenta Respublicæ multæ creuerunt, & Romana potissimum, de qua illud siue Poetriæ, siue Poetæ,

Sulpitia apud Auson.

> Duo sunt, quibus extulit ingens
> Roma caput: Virtus belli, & Sapientia
> pacis.

Ar. l. 7 polit. capite 14

Et merito vitio vertit Aristoteles Lacedæmonijs quod alteram tantum partem, bellicam; vrbana neglecta, temperator eius vrbis, scribendis legibus institutisq; spectasset; & ipsi mancis legibus & claudicantibus obtemperantes, in educatione liberum, alterius partis neglectione, & quasi claudicatione peccarent. Existunt ex hac duplici cura necessario, duo ciuium genera, sapientium, & fortium. Illos quidem quos forensis & vrbana laus oblectat, magistratuumq; gerendorum honesta cupiditas ad virtutem impellit; è quorum numero iudices, arbitri, senatores, prætores, oratores, publicorum operum præfecti deliguntur, togatos appello. Nõ quod per eam vocem excludam ab rerum publicarum administratione ciues eos non togatos, in quibus naturale iudicium, & rebus gerendis, historijsq; legendis parta

parta prudentia, iuris ignorationem aliquam satis superq; compensat. Sed perspicuitatis gratia, & breuitatis ita loquor: præsertim cum videam & in hac vestra, & in finitimis ciuitatibus, in quibus honestissima sunt, & florentissima iurisconsultorũ collegia, maximam gubernationis partem mandari iurisperitis, qui merito plus quam ciues non togati publica ciuitatis iura, leges, instituta nosse putantur. Hos vero fortes ciues, quos bellicus labor periculaq; delectant; & in negotijs militaribus occupatos ad res fortiter gerendas gloriæ stimulus excitat; è quorum numero creantur centuriones, tribuni, duces, & Imperatores militum, armatos nominabo. Nec vero mihi Brixienses, horum studiorum, atq; artium præclarissimarum contentio instituenda est, vt vtra sit illustrior, atq; optabilior, definiatur: quod & aliquando quæsitum est à magnis viris; & minime tamen videtur adhuc multis explicata deliberatio; cedat ne pacis otium, militari negotio; curia castris; armis toga; gladio lex: an contra cedant arma togæ, legibus tela, virtus iuri, sapientiæ fortitudo. Nam mihi, vt verum fatear, talia videntur hæc studia, vt neq; militaris labor dignitate vinci posit, neq; regendæ ciuitatis industria nobilitate superari. Perampla sunt in Rep. salutaria ciuitatibus, politiæ necessaria: summa est in vtroq; honestas, summa dignitas, summa gloria; quam equidem, si mihi per vos licebit, pari atq; eadem in laude collocabo. Nam hæ duæ sunt artes, togati sapientis, & fortis armati, quæ nobilibus ciuibus pariter muniũt ac sternunt rectam, ad gloriam, viam; quæ promouent ad honores; quæ locant sui studiosos in amplissimo gradu dignitatis; quæ deniq; par afferunt momentum ac præsidium, ad constituendam ciuitatis Reiq; publicæ salutem, quod ex vtriusq; functionibus intelligetis. Armati virtute pax & salus comparatur; togati prudentia partum otium conseruatur: ab illo pericula belli depelluntur; ab hoc pacis ornamẽta retinentur; ille aciem instruit:

8.

Cic. l. 1 offi.

hic ciuitatem constituit: ille cauet ne ab externis hostibus vrbes capiantur; hic ne ciuitates domesticis dissidijs euertantur: ille scit vt hostium exercitus à mœnibus arceantur; hic vt copiæ litigatorum intra vrbem profligentur: ille deniq; in proferendis imperij finib. excurrit & sudat; hic in tuendis ciuium iuribus noctes peruigilat, & laborat. Quod si vrbana industria, & leges ipsæ latere videntur in tutela, præsidioq; bellicæ virtutis: & simul atq; increpat suspicio tumultus, illico trepidare; tamen nec ipsa feliciter satis arma tractantur, nisi adsint illa, quæ plurimum à prudentia togatorum, iurisconsultorumq; sapientia petuntur, consilium, ordo, modus pecuniæ, stipendia, commeatus; animi præterea ita ratione temperata magnitudo, vt sicubi periculum occurrat, metus pariter absit, & temeritas. Neq; vero melius ciuitates mœnium, fossarum, atq; aggerum sepimento clauduntur, & altitudine fluminum vallantur, & magnitudine propugnaculorum muniuntur à præfectis rerum bellicarum; quam institutis, legibus, iudicijs ab vrbanarum rerum moderatoribus continentur: quoniam non tam coniuncta domicilia, vallo, muris, turribusq; circumdata ciuitates appellari puto, quam hominum conuenticula, & consociationes legibus, iure, moribus, tamquam arctissimis incolumitatis vinculis colligatas. Ac ne vera laus alteri per me videatur esse detracta, hoc vnum addam, etsi ciuitates sine legibus nullas stare videmus; leges ipsæ tamen inermes, nullis operibus, munitionibusq; circumseptæ, nudæ militum præsidijs, à viribus armatorum desertæ, nullam vnquam ciuitatem, remve publicam, aut gloriosam admodum effecerunt, aut diuturnam. Itaq; statuamus, non minus excubias armatorũ, quàm togatorum vigilias esse necessarias: ab illis fortitudinem; ab his prudentiam: illinc robur, hinc virtutem: ab armatis deniq; labores cum animi inuicti excelsa quadam magnitudine: à togatis curas cum animi constantis eximia

Ar. l. 3 polit. capite 2
Cic. or. pro Sext.

mia sapientia coniunctas in communem vtilitatem conferri oportere. Iam vero, vt ad institutam tractationem reuertatur oratio, Brixienses, vehementer lætor his duobus generibus ciuium, ita vestram vrbem esse refertam, vt cum illustribus Italiæ ciuitatibus, florentibusq; contendat. Gaudeo peperisse quondam militum duces præstantissimos & bellica gloria circumfluentes, quos recenserem, si apud alios dicerem, quàm apud vos, qui domi singulis horis imagines eorum, clypeos, insignia, titulos, trophæa potestis intueri, quæ vobis illi posteris fortitudinis, ac virtutis suæ præmia reliquerunt. Gratulor item quod hoc tempore fortissimos viros, rebusq; gestis perillustres habeat, qui virtute, Reipublicæ Venetæ præsidium; splendore, patriæ suæ maximum decus afferunt, & ornamentum. Cui propensioni, studioq; fauet Natura terrestrium omnium rerum parens; quæ diuino, vt arbitror, instinctu Brixiense solum, ferri procreauit feracissimum; vel vt quos ad arma tractanda propensos atq; aptos paritura erat, ijs armorum, telorum, tormentorumq; bellicorũ materiam ferreã præpararet: vel quasi præsagiret fore, vt qui in eo solo nascerentur, ex armis essent ingẽtem laudem gloriamq; laturi. Sed quid aliud tot ac tam instructæ armorum officinæ tacite dicunt? quid aliud tam multæ equitum turmæ, proximis diebus recognitæ ac lustratæ plane declarant, nisi Brixienses deditos esse disciplinæ militari, & bellicæ gloriæ percupidos? Edidit hæc eadem vestra patria complures vestra, patrum, maiorumq; memoria viros iuris consultissimos, sapientia, consilio, prudentia rerum gerendarum ornatissimos; qui magistratibus honestissimis perfuncti sunt; qui clarissimis vrbibus Italiæ ius dixerunt; & suo quasi complexu multos etiamnum fouet, qui pro virtute ac prudentia soli regere ac gubernare Resp. possent amplissimas: quod non obscure significant tam multæ viriles togæ dignitatis indices, iuris scientiæ testes, quas vno aspectu video,

cum

cum in hũc splendidißimũ consessum, vultum oculosq́; circumfero; tum conspectus iste vester ætate canescente venerandus, anctoritatis plenißimus, indicium prudentiæ, sapientiæ argumentum, dignißimus imperio, qui me grauitate simul terret, & humanitate recreat intuentem. Verum hi tum sapientes, tum fortes viri, mihi credite Brixienses, nũquam hoc opulentum gloriæ patrimonium vobis reliquissent, nisi sociam eloquentiam togæ telum, telorum cotem, ciuitatis gubernatricem, militiæ moderatricem domi & foris habuissent: quæ sic illos instruxit, ac muniuit; hos ita exacuit, atq; armauit, vt in vtroq́; vitæ genere beati florentesq́; res eas præclare gererent, vnde familiæ splendor, & nobilitas vestra defluxit.

10\. *Ac primo loco de eloquentiæ neceßitate in ciue togato dicentem audite; quæ bipartita est, priuata, & publica: priuata porro fere quotidiana est, in amicitijs, vel comparandis, vel retinendis, vel reconciliandis. Dicam hic rem nouam, atq; inauditam adolescentibus; vobis viri doctißimi, multo antequàm ego nascerer, cognitam & perspectam; Nullum maius bonum (religionem, virtutem, ac legem excipio) nec magis aptum ad coniunctionem animorũ inter ciues conseruandam, stabiliendumq́; rerum publicarum statum, esse à Deo tributum, & collocatum in ciuitatibus, quam Amicitiam. Hanc propterea miris laudibus efferunt; vnde licet eam appellare solem ciuitatis, vinculum animorum, catenam auream voluntatum, additamentum felicitatis humanæ, seditionum expultricem, domesticæ pacis altricem, & perpetuitatis fundamentum. Huius gratia Deus idem parens omnium mortalium hominem procreauit non solitarium, sed congregabilem, amantem coetus, societatis amicum, propensum ad contrahendas amicitias: quod ante Aristotelem Plato magister eius animaduertit, qui ex Ciceronis interpretatione, scripsit aliquando partem ortus nostri sibi patriam, partem parentes, & partem amicos vindicare.*

Cic. l. de Amic.
L. Sen. l. de Tranq. c. 7
Cic. l. de A-
Ar. l. 9 Eth. capite 9
Ar. l. 1 pol. capite 2
Cic. l. de Amic.
Plato Ep. ad Architam
Cic. l. 1 offi.

re. Ab hac amicitia profectus amor compensat, vbi non est communio sanguinis, & æquat propinquorum coniunctionem: sæpe etiam vincit consanguineorum gratiam, fraternamq; beneuolentiam: quo fit vt partim affinitatibus, & cognationibus, partim amicitijs sine rixa, turba, factionibus animi ciuium inter se arctissime multos annos vinciantur. Sed quæ tandem (vt in suum locum tam alte repetita oratio deueniat) quæ tandem artifex amicitiæ? quæ conseruatrix? quæ dissolutæ conciliatrix? vna Brixienses est eloquentia, parens nouæ, vita veteris, & restitutio in integrum extinctæ. Hac primum amicitiæ conglutinantur: hac in congressionibus, salutationibus, beneficijs petendis, gratijs agendis, conuiuijs, gratulationibus in prospera, consolationibus in aduersa fortuna iam institutæ conseruantur: hæc deniq; discissæ maledici alicuius lingua, resarciuntur. Testis est Aristoteles ille, cuias ingenium quotidie magis posteritas admiratur, amicitias colloquio conciliari. Sed quo? quali? quanto colloquio? Num declamatio aliqua ludimagistri bene longa est necessaria? num oratio continuata Rhetoris cuiuspiam arte composita, summa contentione est tibi pronuntianda, vt amicum quempiam tibi pares? Minime vero. Satis est sermo facilis; perspicuus, bene moratus, sine fuco, sine simulatione sine præstigijs. Sed hic, dices, vbi est eloquentia? scilicet ex qualicumq; collocutione, quibuscumq; coagmentata verbis amicitia comparatur. Cur non amicitiam contraxisti tibi eorum omnium, quibus cum aliquid negotij transegisti? cur agrestiores in loquendo, aut tardiores, aut sine sale ac sapore minus idoneos conciliandis amicitijs esse confiteris? cur quidam duri moribus, & asperi, non ita facile sermone quantũuis lepidi ac dulcis hominis ad amicitiam molliuntur? Ergo sit in sermone captantis amicitias lepos, vt loquitur Cicero, nõ vulgaris amicitiæ cõglutinandæ magister: habeat ipsa collocutio vim quãdã, siue suauitas illa sit,

Ar. l. 8. eth. capite 5
Cic. l. 1 offi.

Cic. l. 1 offi.

sit, siue persuasio, qua tamquam hamo, & esca capiatur is, quem quæris; afficiatur tibi, atq; in tuam amicitiam pertrahatur. Præsertim si, quem consectaris, sit amantior solitudinis, & à congressu hominum alienior; si de tua fide dubitet; si te suspectum, atq; inuisum habeat, si non nihil sit osor mortalium, vt illud portentum Mundi Timon, quem ex hoc odio Μισάνθρωπον appellauerunt Athenæ. Facultatem igitur hanc bene, dulciter, & apte loquendi, quæ reclamantes quoq; & renuentes amicitiæ beneuolentia caritateq; deuinciat: hanc summam vim dicendi cum lepore, ac sapore coniunctam, qua durities illa frangatur; rustica leniatur asperitas, & immanitas ad humanitatem reuocetur; hanc inquam ore rotũdo, clariore voce, viribus intentis vt omnes exaudiant voco, nomino, pronuncio amicitiarum parentem eloquentiam. At enim amicitiæ diuturna cessatione congressionis cum amicis, & mutui sermonis intermissione restinguuntur: nisi, quæ primum eas accendit eloquentis oratio, colloquijs in tempore subinde per commemoratas occasiones ministrandis, conseruet accensas. Qua in re non minus, quàm in inflammandis primum pectoribus amicorũ, suum lumẽ, ac vis res expromit eloquentia. Prætereo consessus, circulos, congressiones animi relaxandi, & amicitiæ fouendæ gratia vel institutas, vel frequentatas; in quibus, dum illæ salibus aliorum, & suauitate condiuntur, quis æquo animo ferat amicũ tardum similem statuæ mutum, & elinguem? Transeo mutuas salutationes, quas & officium boni ciuis in bonis moribus temperata ciuitate, & amicitiæ leges efflagitant: in quibus ciuem infantem, balbutientem, hæsitantem quis non stomachetur? Omitto dicere de beneficijs petendis, & gratijs agendis: nam illa qui nescit propter sermonis ieiunitatem petere, repulsam patitur: has vero qui officiose nescit agere propter orationis paupertatem, quem semel

II.

Cic. l. de Amic. & l. 4 Tusc. quæst. Lucian. in Timone

Ar. l. 8 Eth. capite 5

apertum

apertum habuit liberalitatis ac beneficentiæ fontem, sibi claudit in posterum. Conuiuia prætermittere, nec possum, nec debeo; quæ cum moderata sunt, & honesta, largiora melioraq; tribuunt amicitiæ, quàm corporibus nutrimenta: proinde magis propter mutui sermonis delectationem, & iucũdissimum conuiuarum amicorũ congressum, quàm ob epularum exquisitarum suauitatem celebrantur. Inde iactatum est ab antiquis sapientibus prouerbio, Conuiuiũ sine sermone nihil à præsepibus distare. Primum enim ex ijs, quæ in homine patent, solus prope sermo distinguit hominem à bestijs; vnde, tametsi voces edunt affectuum indices & signa, mutæ tamen appellantur: quamobrem, vt per mutuam collocutionem homines à belluis differunt, rationi consentaneum est vt per colloquia cœnæ hominum, à mutarum animantium vescendi ritu discernantur. Deinde palati ex cibo potuq; percepta voluptas cum pecudibus ad pastum abiectis, est nobis communis atq; eadem, nisi nobiliore atq; honestiore delectatione auriũ temperetur: quæ maxime scilicet à iucunditate colloquiorum proficiscitur. Hinc est, quod pro symphoniacorum concentibus, & musicorum vocibus, sonis, instrumentis apud multarum gentium principes vsitatis, moderati homines in conuiuijs voluptatem aurium, atq; ex eis animorum inesse voluerunt, aut per lectionem super mensam, vt Pomponius Atticus, & Plinius senior, & monachi Cappadoces, quos omnes religiosi viri sequuntur: aut per disputationes eruditorum, ac disertorum hominum, vt Macrinus Imperator Romanorum: aut per mutuum iucundarum, honestarumq; rerum colloquium, vt Philosophi, & qui eos imitantur bene morati ciues, ac virtutis amantes; quorum non pauci, vt Plutarchus, & ex eo Macrobius, Maximus Tyrius, & apud Agellium M. Varro de disputationibus, & acroamatis mensæ, conuiuioq; idoneis præcepta multa tradiderunt. His igitur in mensis inter conuiuas præsertim vrbanos, elegan-

12.

Simpl. c. 75 in Epict. Enchirid.

Ar. l. 1 polit. capite 2

Corn. Nep. in vita Põp. Attici

Plin. l. 3. ep. 5 & l. 9 ep. 36

Cassian. l. 4 capite 17

Capitol. in Macrino

Plut. lib. 1 Symp. q. 1 l. 7 q. 8 l. 8 q. 1

Macrob. l. 1 Saturn. c. 1

Max. Tyr. serm. 12

Agell. l. 13 capite 11

tes, lepore, ſalibus, & facetijs Chriſtiano dignis affluentes, tu conuiuia ieiunus in loquendo, & expers omnino cuiuſdam accommodatæ conuiuijs, & prudentis eloquentiæ, quæ nec obtundat clamoribus aures aliorum, nec pertinaciter ſuas defendat opiniones; ſed quæ permiſcens vtile dulci cum delectatione iuuet, & cum vtilitate delectet, tuum ſine tacita reprehenſione, atq; irriſione locum tuerare?

Hor. in poetica

13.

Gratulationes proſperis in rebus, & ad voluntatem voluptatemq; fluentibus, non valde videntur dicendi vim requirere: propterea quod amici, quibus gratulamur, lætitia perfuſi magna geſtientes, omnia boni & æqui conſulunt, gratulantis aſpectu conatuq; contenti. Sed cum reflante, vt vulgus loquitur, fortunæ vento iactantur; aut aduerſa tempeſtate, flatibusq; infeſtis ad calamitoſæ, miſeræq; vitæ ſcopulos adhæſerunt afflicti, vel corpore per morbos naufragi, vel iactura rei familiaris facta; vel amiſſa Principum gratia: vel liberis, vxore, caris orbati; vel deniq: libertate, patria, dignitate, fama ſpoliati, fomenta doloris, ſolatia luctus, leuamenta mæroris efflagitant ex amicorum alloquio; tum qui ſolari neſciens ærumnoſos amicos tam pio atq; humano deeſt officio propter orationis & facultatis inopiam, ſi ſapit aliquid, is intelligit quàm in hoc munere conſolandi neceſſaria ſit, & oportuna conſolatoris eloquentia. Eſt quidem oratio dolentis animi medicina, quod veteres Græci ſapientes peruulgato ſenariolo docuerunt;

Adag. col. 810

Λόγος γάρ ἐςὶ φάρμακον λύπης μόνος.

non tamen qualiſcumq; oratio, à quouis imperito conſolatoris perſonam aſſumente contexta vim tantam habet, vt graues, & inueteratas acerbiſsimi doloris, ac mæroris ægritudines minuere poſsit ac pellere. Vt enim medicamentum quantumuis natura ſalutare & efficax, non continuo vt è narthecio pharmacopæi depromitur vulnera omnia ſanare,

re, morbos quoſcumq́; corporis remouere poteſt: ſed opus eſt medico ſcientiſsimo, ac peritiſsimo, qui pharmacũ ipſum vel ſuauiorib. leniat ſuccis, & mitiget; vel acrioribus irritet, atq; exacuat: tum rationem habeat accuratam ætatis, naturæ, virium; ægrotantis; conſideret cauſſas, proprietates diuturnitatemq́; morbi ingraueſcentis; circũſpiciat anni tempeſtatem, aeris temperationem, creſcentẽ ſeneſcentemue Lunam; & ſi ſit opus, antequam porrigatur ægroto, pharmacũ ipſum aut melle oblinat, aut auri bracteola tegat, aut etiam reſpuentem ægrotum, & nauſeantẽ præſtigijs fallat ad ſalutem: ita ſermo, non ſimul vt è pectore, atq; ex ore cuiusuis incondite atq; inconſiderate funditur, & in ægri aures illabitur, efficitur conſolatio dolentis, alleuatio mæroris, & ægritudinis medicina: ſed opus eſt nõ tam copia verborũ, quàm prudentia dicentis, qui tempori, viribus, ægritudini ſermonem accommodet; mœſtitiam vultus, lacrymantes oculos, flebilem vocem temperet: & pro rerum ſtatu conſolatoriam orationem oẽm, vel ſuauitatem adhibens, vel vim, vel acrimoniã, alias hortando, reprehẽdendo alias, aliàs pro imperio dolentis lacrymas, fletumq́; vetando moderetur. At quis hæc omnia nouerit, præſtiterit, effecerit, niſi qui ſit prudenti præditus eloquẽtia? Vbi nam recõditiora rhetoricæ præcepta magis neceſſaria ſunt, quã in mærore minuendo, leuando, & abſtergendo? Huc adhibendæ Rhetorum inſidiæ; huc artificioſæ inſinuationes; huc oratoriæ præſtigiæ. Nuſquam magis, quàm in mæroris grauiſsimi conſolatione, luctuq́; ſedando petendus eſt animus audientis artificio dicendi, verſandusq́; omni ratione artis; &, ſi fieri poſſet, Demoſtheni ac Ciceroni vſitatis veneficijs, vt ita dicam, excantandus. Non enim tam in medicamenti natura, quàm in tẽperamento medicamenti ex arte facto, ſalutaris vis ſanandi deliteſcit. Quod ſi clariſsmorũ virorũ cõſolationes, quas partim ſcriptas nouimus, partim in epiſtolis, orationibus, & libellis habemus, Græcorum Platonis,

S.Hier. ep.3 ad Heliod.

Diogenis, Clitomachi, Carneadis, Posidonij, Plutarchi; Latinorum Ciceronis, Sulpitij, Senecæ, Hieronymi, Boethij, tanta cura, tam diligenti stylo, tot artis præceptionibus, tam multis eloquentiæ solidæ ornamentis elucubratas, excultas, expolitasq; videmus, quid putatis eos, vel fecisse cũ lingua, non calamo; viua voce, non graphio dolore saucijs medebantur; vel existimasse faciendum ab alijs qui consolatoria sermonum remedia dolentibus, mæstis, luctuq; violentis adhiberent? Si viuerent inter nos atq; à vobis interrogarentur, quanam re opus esset, præter humanam orationem, ad consolandos mærore confectos, & in squalore luctuq; iacentes; eandem opinor, quàm ego vobis inclamans suadeo, & qua re ipsa sunt vsi, contenta voce responsuros, eloquentiam.

14\. *Ceterum in amicitia redintegranda inter eos, qui quòmdam amici diu, postea exercent implacabilibus animis inimicitias (quod restabat de priuatis officijs pertractandum) vis maior, & potestas eloquentiæ requiritur, quàm in superioribus iam explicatis functionibus boni ciuis. Nam eas simultates ij plerumq; solent habere, qui militarem artem aut exercent, aut profitentur: in quorum animis, nescio qua generis humani calamitate, & inueterata consuetudine figuntur altissimis illatæ contumeliæ radicibus: & inter quos maiorib. iracundiæ flammis de honore contentiones exardescunt: siue quod falsis suspicionibus contemptæ dignitatis, quæ vix euelli possunt, oriantur: siue maledicorum quorumdam, & maleuolorum hominum mendacijs, & perfidia concitentur, & pascantur; qui quia sunt egentissimi atq; otiosissimi mortalium omnium, sua putant interesse, magnamq; spem concipiunt lucri, si viri primarij in ciuitate, qui sunt amicissmi, mutuis odijs abalienati dissideant inter se atq; ex acerbitate animi, cupiditateq; vindictæ, ad arma, necemq; mutuam ipsis crudelitatis administris, & tamquam satellitibus comitati, stipatiq; concurrant. Additur ad duritiem augendam*

dam istorum, qui de honore digladiantur, illa duelli non lex, sed nex; non mos, sed mors; non consuetudo, sed animorum corporumq́; pernicies, quam prisci illi truculenti, moralisq́; philosophiæ, ac veri honoris penitus expertes Longobardi, cum in Italiam infusa est illa barbaries, de repetendo iure suo, de recuperando honore, de vlciscendis iniurijs priuata auctoritate per singulare certamen introduxerunt. Quæ præiudicata opinio, cum iracundia odioq́; coniuncta, mirum est quam difficilem reddat ei, qui pacificatoris partes suscepit, gratiæ reconciliationem inter eos, qui sese præbent inexorabiles. Hic vos Brixienses, arbitros constituo: qui difficultates has pæne inenodabiles non inter hominum paria modo, sed etiam inter familias integras estis experti. Nostis qua dicendi vi, vis obstinati odij perrumpenda sit, quàm ferrea lingua, pectora saxea frangenda; quibus ingenij fluminibus illa incendia, quæ in eorum animis insanabilis ira conflauit, restinguenda sint. Didicistis vtrū pacificatorem oporteat esse ieiunum, elinguem, & infantem in illorum congressu, atq; oppugnatione, quos iracundia, & dolor, & furor facit in suo existimato iure demonstrando; in amplificandis acceptis iniurijs; in exaggeranda contumeliæ illatæ grauitate non impotentissimos modo, sed & disertissimos; an vero copiosum, expeditum, eloquētem. Definite vos quæstionem hanc, & iudicate, Viri sapiētissimi, vtrum ego Latine ac vere locutus sim, an fallaciter & oratorie, cum in exorandis & in gratiam reuocandis eiusmodi ciuibus dissidentibus dixi vim vi, ferro saxū, fonte flammam esse vincendam: & in resarciendis dilaceratis amicitijs potentiorum pronunciaui necessariam eloquentiam: & oratio mea gradum faciet ad eloquentiæ necessitatem multo maiorem in publicis munerib. declarandam. Nam in his priuatis officijs, quæ commemoraui, ciuis bonus non pugnare videtur, sed batuere; proludere, non certare; priuatim meditari, non descendere in aciem, puluuremq́;

15.

M 3 præ-

prœliorum. At in rerum publicarum campo theſaurũ aperit eloquentiæ: reſerat armamentarium: haſtas lacertis vehementius adductis contorquet amentatas; in deliberationib. in iudicijs, in legationibus, in laudationibus, in concionibus ſeſe effert audacius. Sunt in hac veſtra Ciuitate, vt de alijs taceam ſui iuris, collegia Iuriſconſultorum, ac Medicorum ornatiſsima, & florentiſsima, in quibus non modo perſpectæ ſcientiæ ciues, ſed etiam probatæ nobilitatis adſcribuntur: ſunt Tabellionum, aliorumq́ ordinum honeſtiſsimi cœtus: ſunt piorum virorum frequentiſsima ſodalitia: ſunt multi magiſtratus, qui pluribus ciuibus cōſtant: eſt deniq́ ſummum conſilium ciuitatis, in quo nobiliſsimi, ac prudentiſsimi quiq́, tam togati, quàm gladio ſuc cincti congregantur. In his omnibus ciuium conuentibus multa ſæpe, eaq́ grauia veniunt in deliberationem: atque anno proximo quoties de coercenda peſtilentia, ne lues contagione latius ſerperet, conſultaſtis? Quoties de rebus alijs publicis ad ciuitatis conſeruationem, & commoda ſpectantibus deliberaturi conuenitis? Scio permultos in illis conſidere, qui tantum eloquentia valent, quantum equidem opto liberos veſtros, diſcipulos meos valere: ſed optandum eſt quoq́ tales eſſe cunctos, vt nemo tamquam ineptus ad dicendum à collegis merito rideatur. Quàm enim turpe eſt, ciuem auctoritate æqualem ceterorum, nobilitate parem, imparem eſſe loquendi facultate, & animi ſenſibus explicandis? Quàm ridiculum, in conuentibus mutum ſemper, & elinguem, capitis, oculorumq́ nutu in collegarum ire ſententiam? Non is aculeum prouerbij Græcorum Κεφάλαιον ἄνευ γλώττης, *hoc eſt caput ſine lingua vel ſentit, vel pertimeſcit? In deliberationibus contra quàm ſentias dicere, vt aliquid noui dixiſſe videare, perfidiæ eſt: opinionē collegæ, qui ante te dixit, carpere ac refellere, vt ingenioſior habearis, vanitatis eſt: nihil vmquam eorum probare*

A dag. col. 426

bare

bare quæ proponuntur ab alijs, sed contendendi studio contumaciter oppugnare, deprimere, perfringere, pertinaciæ: quæ recte sunt ab alijs disputata, verbosius, & vsq; ad aliorum nauseam retractare, loquacitatis est: at propter orationis paupertatem verborumq; inopiam semper capite annuere in sententia dicenda, & verbo, Placet, *omnia comprobare, quamquam non probanda videntur, est infantiæ cuiusdam plane miserandæ. Quis vestrum cum ciuem talem in consilio videt toto capite annuentem, & obmutescentem perpetuo, non metuit filijs suis ac nepotibus, ne quando se mortuo similes hisce capitibus elinguibus in eodem subsellio considéant, & in senectute infantissimi inter disertissimos intento digito monstrentur ad ludibrium?*

16. *Vsu præterea venit in consilio nonnumquam, vt in consultationem proponantur quædam ciuitati bonoq; publico nocitura, vel ex ignoratione incommodorum, quæ pone sequentur; vel ex animi prauitate proponentis, qui sui, quàm boni communis est amantior: fit etiam, vt magna multorum approbatio atq; applausus, suasionem tueatur, qui vel monentur auctoritate suadentis & gratia; vel fraudem non deprehendunt, quæ in verbis delitescit. Quàm hoc loco ac tempore est necessarium, vt assurgat aliquis dicendi potens, qui retexat omnia; retegat insidias, & veritate patefacta lancem consultationis in alteram deprimat partem? Talis fuit Appius Claudius cæcus oculis, animo perspicax, qui sella delatus in Senatum ad pacem cum Pyrrho turpem atq; indignam populo Romano iam inclinatũ Cyneæ disertissimi legati suasu, qui muneribus quoq; nonnullos flexerat; ab ea facienda, grauitate dicendi reuocauit. Vidistis item quandoq; vnius ciuis dissuasione consilium totum deceptum in deteriorem partem ruere, & tamquam fluuiũ extra ripas diffluentem in ciuitatis labi perniciem: ciuemq; alterũ eloquentem existere de repente patriæ peramantem, qui quasi obiecto aggere labentis illius fluminis*

Cic. l. de cl. or. & Phil. 2
Plut. in Pyr.
Quinct. l. 2 capite 16
Io. Zen. T. 2 ann.
Val Max. l. 8 capite 10

Hor. l. 1 od. 12

cursum inhibet, & vt alter Orpheus impetũ eius meliora saniorâq; consilia dicendo suggerens remoratur, & salutem patriæ suasione pæne restituit. Fecit hoc strenue, fecit M. Cato, cum in Senatu Romano de Catilinæ coniuratione deliberante, C. Cæsaris mitem, dissolutam, fraudulentamque de coniuratorum pœna sententiam, Reip. perniciosissimam refutauit, debilitauit, fregit: censens vt more maiorum de confessis supplicium extremum sumeretur: cui Senatus assensus est vniuersus mutata sententia: consulq; Cicero Senatui parens improbissimis hominibus in custodia iugulatis, Remp. ab interitu liberauit. Videtis hæc quotidie; versantur ante oculos vestros; luce meridiana solis clariora sunt: & negabunt nescio qui litterarum bonarum hostes non his temporibus nostris, in ciuitatibus consultationum gratia necessariam eloquentiam? Ijdem negaturi quoq; sunt in iudicijs eloquentiæ necessitatem; quod iam euanuerit illa Græcorum Romanorumq; consuetudo, qua caussas ab oratoribus accusantibus & defendentibus ante agi, quàm iudicari patiebantur.

Sal. in coniur. Catil.
Cic. orat. 4 in Catil.

7. *At ego non video plane hunc morem esse deletum aut exterminatum ex omnibus Italiæ ciuitatibus: audio multis in vrbibus causidicos coram Prætore reum voce defendere: scio Venetijs Romanæ vrbis æmula ciuitate, hoc idem institutum duarum præclarissimarum Gentium retineri; vbi apud XL. viros, aliosq; magistratus, ac iudices agitantur caussæ per oratores inter se acerrime contendentes, atq;, è loco superiore dicentes, ex omnibus fere Veneti Imperij ciuitatibus eo profectos. Quid quod aliquot vestrum, qui adestis, Venetijs florentem ætatem in caussis, reisq; defendendis cum laude contriuerunt? An non vultis liberos quoq; vestros posse, in eadem ciuitate paterno exemplo calamitosis ac miseris opiturari?* Quid enim, *inquit apud Ciceronem L. Crassus*, tam regium, tam liberale, tam munificũ, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare pericu-

Cic. l. 1 de orat.

riculis, retinere homines in ciuitate? *Præterea multi vestrum illuc sæpe ad ea tribunalia trahuntur ab aduersarijs & inuiti, & innocentes ad caussam dicendam. Vter melius caussam tuam acturus est, & innocentiam defensurus, ignotus ne caussidicus mercede conductus, frigidus in alienis calamitatibus ac periculis orator, qui spe lucri potius ducitur, quàm permouetur caritate ad tui defensionem; an tu ipse, cuius res agitur: tum vita, fortunæ, patria, dignitas & honor in iudicium ac periculum adducitur? Quis sanæ mentis eo loci periculiq; delatus contemneret eloquẽtiam, & vt se ipsum seruaret, atq; ex illis angustijs eriperet, non existimaret necessariam?* Cui nam inde semel elapso non gratissimum esset suorum filiorum studium, quo sibi pararent arma, & tela, quibus vel tegere se petitos, vel improbos cohibere possent, vel à suo iugulo ceruicibusq; depellere? Si mihi vocanti eloquentiæ præsidia, tela & arma, non habetis fidem adolescenti, & rerum humanarum imperito; M. Tullio Ciceroni oratorum magistro, & experiẽtissimo seni creditote Brixienses, qui L. Crassum oratorem illius temporis facile principem introducit in dialogo de oratore sic loquentem: (attendite quæso verba, vim eorum expendite; memoriæq; commendate diligenter) Quid autem tam necessarium: *non dixit vtile, commodum, opportunum, quod sine magno detrimento rerum tuarum repudiare possis, sed plane necessarium:* Quàm tenere semper arma: *non lusoria gladiatorum ornamenta, sed quæ tegant: & noceant solida, & acuta; vim, inquam, & copiam, & persuasionem: propterea sequitur:* Quibus vel tectus ipse esse possis, vel prouocare improbos, vel te vlcisci lacessitus? *Quo ex loco iam intelligitis, cur non multo ante nominarim togæ telum eloquẽtiam. Nam vt natura tribuit ceteris animantibus arma, quædam ad tegendum, & ad nocendum alia; ita, inquit Philo clarissimus Philosophus de Schola Platonis, homini, quem solum iner-*

Ci.l.1 de or.

Philo l. de somn. orat. 4 num.19

inermem procreare fuisset iniquißimum, sermonem, orationem, vim dicendi pro armis, telisq; dedit tum ad tegendum in defensione sui; tum ad nocendum in accusatione aduersariorum, iniuriæ, periculiq; caussa propulsandi. Venio iam ad legationes quæ ad Pontifices, Reges, Resp. aliosq; principes viros obeuntur, in quibus eloquentia nonnumquam vt aquila violenta ferens fulmina belli; sæpè vt columba celerrima præferens oleam pacis; aliàs vt canorus cygnus rerum iucundarum cantu oblectans alas suas explicat per aera regiarum aularum. Innumerabiles sunt occasiones quæ oratores in ciuitatibus præsertim liberis ad Principes legant; gratulationes, consolationes, expostulationes, excusationes: pax, bellum, induciæ, fœdera, munera, petitiones, gratiarum actiones, salutationes, negotiorum difficilium explicationes. Hora me deficeret, si omnes instituerem percensere: supplete vos cogitatione, quas consulto prætermitto; & eas præsertim (ne longius abeat Oratio mea) quæ vos cogunt non raro legere oratores, & Venetias mittere, vt in ea mirabili ciuitate publica negotia patriæ, procurent & expediant; vt ab illo amplißimo Senatu ius vestrum, aut aloquot beneficium obtineant: vt Principibus Reip. recens creatis gratulentur. Quod si eum, quem Oratorem designatis, posse munus tueri suum sine copia dicendi, sine ornamentis orationis, sine vi persuadendi, putant ij qui nullam obierunt legationem, videant etiã atq; etiam ne nomen illi vacuum tribuant tantum oratoris; re autem ipsa faciant aratorem. Is orator appelletur, qui sit aut infans, aut ieiunus in loquendo? Qui tantam vim non habeat, aut copiam, vt poßit semihoram perpetuare dicendo? Qui nesciat pro dignitate mandata exponere illorum à quibus oratoris personam accepit? Nequeo, Brixienses, nequeo risum è pectore erumpentem cohibere, cum recogito legatos & oratores existere, qui compositam oratiũculam à ludimagistro memoriter ediscant;

18.

à qua

à qua si verbo vno discedunt, præclaros commouent risus circumfusæ multitudinis. Miseror eos-quoq; oratores, qui pronunciant quidem orationem ingenio suo contextam, sed nec delectum habent verborum bonorum, nec sententiarum grauitatem, nec ordinem perspicuitatis parentem; nec pronunciationis elegantiam: hos inquam miseror, qui pro eloquentia, ferunt vmbram eloquentiæ. Nam vulnerant aures religiosas ac teretes illorum Principum apud quos perorant; quæ non nisi doctis polite & ornate loquẽtium vocibus patere consueuerunt: lædunt animos virorũ prudentum circumstantium, qui tacitis cogitationibus ea requirunt in oratore, quæ pro dignitate loci afferre debuisset: excitant cachĩnos ministrorum, qui liberius externorum mores & vitia reprehendunt: & deniq; quod est grauius, quia Principi, atq; aulæ cuncta ingrata est, & legatio, & oratio, re infecta reuertuntur. Non erat eiusmodi Cyneas Thessalus Pyrrhi Epirotarum Regis multis victorijs clari legatus; cuius eloquentia plures ciuitates adiunctas imperio suo gloriabatur, quàm suis armis & machinis expugnatas. Non talis Carneades cum alijs Romam missus ab Atheniensibus, quem propter eloquentiam vimq; persuadendi metuens Reip. Cato maior, curauit quamprimum redditis à Senatu responsis in Græciam ex vrbe remitti. Quamobrem vt turpissimum nobili ciui est eo carere ornamento, quo spoliatus oratoris munus cogatur repudiare, vel susceptam legationem honorificentius obire non possit: vt honestissimum, ijs ad quos legatus accesserit propter naturalem dicendi vim arte perfectam, esse admirationi; (quæ negare non audetis) ita maxime necessariam fateamini oportet eloquentiam illis adolescentibus, qui cum ætate processerint, non creari oratores propter infantiam sibi turpe ducent; factos vero propter ieiunitatẽ non posse gerere legationẽ pro dignitate patriæ, longe turpissimũ. Idẽ mihi vos spero cõcessuros in publicis laudationibus, in quib. ora-

Plut. in Pyr.

Orat. 3 n. 15

19.

oratio vela pandit amplificationum, & sæpe non tam fertur pectoris flatu, quàm secundis vehitur acclamationibus auditorum. Video morem esse vetustißimum illustres viros, & mortuos potißimum publice cultis, elaboratisq́ orationibus laudandi. Demosthenes Atheniensium iussu eos qui pro patria dimicantes in prælio ceciderant ad Cheroneam graui, ac luculenta oratione laudauit, antiquiores Thucydidem & Platonem imitatus. Apud Romanos idem vsus inualuit: & M. Tullius, qui multas laudationes mortuorum ab antiquis oratoribus scriptas, & dictas extare ac circumferri tradit, in senatu Ser. Sulpitium in legatione pro Rep. extinctũ, pulcherrima laudatione, Demosthenem in multis æmulatus, honestauit. Quantus vir ingenio, nobilitate, magnitudine animi C. Cæsar? Is Quæstor in maiorum vestigijs insistens feminas quoq́ vita functas pro concione laudauit, Iuliam amitam C. Marij septies consulis quondam vxorem: & Corneliam vxorem, Cinnæ consulis filiam. Quem Octauius sororis nepos, qui heres institutus illi successit in Imperio Romanorum imitatus, duodecim annos natus auiam pro rostris item veteri more, laudatione celebrauit. Cæsarem ipsum Dictatorem postea M. Antonius cõsul: Tiberius Imperator filium: Claudium Imperatorem, Imperator Adolescens Nero composita ab L. Seneca educatore funebri oratione: Virginium Rufum consulem, consul Cornelius Tacitus eloquens orator, & historiarum scriptor elegans, & accuratus laudauerunt. Nec Religio Christiana spreuit hunc morem, nec putauit vel diuinæ legi repugnare, vel saluti. Nam è Græcis Christianorum doctoribus S. Gregorius Nazianzenus doctißimus pariter & eloquentißimus vir, Athanasij, & Basilij doctißimorum item sanctißimorumq́ Archiepiscoporum scriptas reliquit laudationes: S. Gregorius Nyssenus præter multorum clarorum sanctitate virorum laudationes; non modo in Meletij Antiochenorum Archiepiscopi, sed & in Pulcheriæ, ac

Plut. in Demosth.
Plato in Menexemo.
Cic. l. de claris. orat.
Idem phil. 9
Suet. in Cæs. capite 6
Plut. in Cæs.
Quinct. l. 12 capite 6
Dio. l. 44 histor.
Plut. in M. Ant.
L. Sen. Consol. ad Marc. capite 15
Suet in Ner. capite 9
Tacit. l. 13 ann.
Plin. l. 2 ep. 1 ad Vocon.
Onaphr. l. de ritu sepel. mort. capite 8

Pla-

Placillæ regiarum feminarum funere perorauit. E Latinis S. Ambrosius funebrem Satyri fratris viri sanctißimi non modo scriptam reliquit, sed etiam duorum Imperatorum Valentiniani iunioris & Theodosij senioris obitum orationibus decorauit. Qui omnes Græci, Latini, Christiani, spectarunt illud vnum in hoc humanæ pietatis officio, vt commemoratis rebus præclare gestis, & virtutibus mortuorũ, qui superstites essent, & eorum laudes audirent, ac legerent, ad eorumdem imitationem ita accenderentur, vt eodem genere laudis ac celebritate in suo funere cohonestari mererentur. Nec posteritas ab antiquorum instituto deflexit. Testes excito tam multas funebres orationes nostro sæculo dictas, & editas, etiam in laudem serenißimorum Reip. Venetæ Ducum in vnum volumen collectas; quibus oratores boni nostræ memoriæ sunt eorum exsequias in supremi diei celebritate prosecuti. Qui primoribus labris hanc artem dicendi, quam tractamus attigerunt, intelligunt optime, quàm elaboratas ingenio, limatas arte, perpolitas diligentia, & omni ornatus varietate splendescentes oporteat esse laudationes à demonstrariuo genere prodeuntes, quarum auctores ob eam caussam non tam oratores, quàm exornatores nominantur. In his iure, lege, præscriptoq; artis omnes exornationum margaritæ, flosculi, ac lepores illigantur: hæ sententiarum gemmis, luminibus, stellisq; collucent: ab his fucati candoris, & ruboris medicamenta minime repelluntur: eædem vt colorum pigmentis fucatæ non erubescunt: ita nec cincinnis ornatæ displicent; atq; omnes veneres, festiuitates, aurium lenocinia verborumq; suo iure recipiunt ornamenta. Quæ omnia vt fieri poßint, vndenam habetur? Ab eloquentia. Vt bene, ac pro dignitate fiant? vt ne putida sint, frigida: inopportuna? Ab arte quæ regit, expolit, moderatur eloquentiam. Cum igitur hæc laudandorum clarorum virorum prouincia, siue viuorum, siue mortuorum, Iurisconsultis alijsq; toga-

togatis viris imponatur, qui doctrinarum, non armorum ſcientiam profitentur: cum occaſiones huius muneris fungendi non ſint raræ, ſed frequentes; cum ipſam functionem communis hominum ſenſus, & conſenſus exiſtimet illuſtrem, honorificam, & viro nobili digniſsimam: & quod caput eſt, ſine eloquentia & arte dicendi ſuſcipi non poſſit: quis veſtrum adeſt, Brixienſes, tam honoris oſor, ſplendoris inimicus, dignitatis aduerſarius, aut certe rerũ ignarus atq; hoſpes in Mundo, vt negligat ac repudiet in ſuorũ liberorũ educatione atq; eruditione tam nobilem laudandi facultatem eloquentiam, & eam artem, qua facultas natura rudis expolitur, manca ſuppletur, & inchoata perficitur? Hic metuens non nihil ſatietatem veſtrã præterirem conciones populares, poſtremum caput huius ciuilis neceſsitatis, niſi res ea eſſet, per quam in ciuitate florere, dominari, regnare ſolet eloquentia. Quare vos ad attentionem continuandam reuocare: vires animi colligite ad ea quæ pauca reſtant, & à me curſim diſputanda. Nonnumquam hoſtes quidam concordiæ, & pacis euerſores in ciuitatibus exiſtunt, qui tumultus populi commouent, plebem ab optimatibus ſegregant, & quaſi turbines concitant ſeditiones aduerſus Principes, aut iam excitatas alunt, augentq; lingua tamquam flabello quodam mobiles animos, ira, cupiditateue inflammatos ventilando. Facile enim, vt dixit ille

20.

Virg. l. 1 Æn.

Sæuit animis ignobile vulgus,

& Euripi more agitatur, & tenuiſsima commouetur aura verborum: neq; tam facile tæda concipit flammam, ſi flatum adhibeas, quàm vulgus hominum, cuiusuis ſermonis ſpiritu: quouis ſibilo ac rumore, ad odium, iracundiam, furorem exardeſcit. Boni ciuis eſt eiusmodi ſedare tempeſtates: flectere populum concitatum; perturbatam plebem mitigare. Grauis & plena dignitatis dicendi facultas id præſtat: non lupus, ſed populus capitur auribus, ac tenetur.

Quod

Quod non latuit ingeniosissimum Poetam in illa concitationis popularis descriptione: in qua cum dixisset faces & saxa volitare, tela subministrari ab ipso populi furore, conclusit his pulcherrimis versibus seditionē boni viri tum auctoritate, tum eloquentia sedari (Plut. in pol.)

> Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
> Conspexere, silent, arrectisque auribus astant:
> Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

(Virg. l. 1 Æn.)

Neq; vero hanc prudentissimi poetæ narrationem, fictam fabulam quispiam putet: nam hæc sæpe nimis acciderunt. Mitto Romam, quæ in illo felici dominandi cursu, sensit nō semel popularibus seditionibus felicitatem suam interrūpi; vidit seditiosorum ciuium impulsu ac suasu plebem à patribus secessisse, armatam in montem sacrum, in Auentinum, in Ianiculum loca munita conuolasse; & non nisi virorum grauium M. Valerij, Agrippæ Lanati, L. Valerij, & M. Popilij concionibus mitigatam, & reconciliatā optimatibus in patrias sedes remigrasse. Prætereo nimis antiqua; quæ seditiones nostra patrumq; memoria tum in Italia, tū extra contigerunt, satis probant, quàm veræ sint historiæ veterū, & quàm necessaria dicendi facultas ad eas tempestates populares tranquillitate mutandas. Etenim eloquētis lingua non solum est, vt Plutarchus docuit, & ante illū diuinitus edoctus S. Iacobus, instar gubernaculi naualis in ciuitate, quod eā regat, flectat, moderetur; sed etiā instar anchoræ, q̄ iacta turbinū, ꝑcellæ, tēpestatisq; popularis tēpore nauim ciuitatis fluctuantē stabilit, à periculo naufragij seruat, & nō ꝑmittit vt seditionū fluctib. obruatur. Eadē in ore seditiosi ciuis nō modo calcar est, incitās atq. exstimulans populum tamquā indomitū, & intractatum equū ad ruinā; sed etiā in potestate prudētis & amātis patriæ ciuis,

(Val Max. l. 8 capite 9. Liu. l. 2 ab vrbe cond. Plin. l. de viris illustr. capite 18. Cic. l. de cl. orat.)

(Plut. in pol. Iac. 3)

est

est frenum validum, quo reus in præceps retardatur atq; cohibetur. Qamobrem date operam Brixienses, vt ea præsidia dicendi teneatis per quæ, si quando necessitas existat, sedatio nascatur indidem, vnde seditio solet exoriri: quod incendium fax linguæ turbulentæ conflauit orationis flamma; conflatum lingua sapientis ac probi, vel turbine vehementiore verborum, vel certe copioso flumine restinguat: atq; ita vox voci; linguæ lingua; temeritati prudentia; prauitati probitas, & loquacitati resistat eloquentia, Neq; vero dicat aliqis non esse nostra ætate forum, rostra, campum Romanorum, non eam consuetudinem populum conuocandi; proinde frustra hæc omnia disputata esse. Nam quis negare potest esse cœtus, conuenticula, fora, porticus, templa, vbi si non vniuersus, certe magna solet pars populi conuenire? Quis inficiabitur bonum ciuem, si se in circulos multitudinis inserat, si se det in consessus, non ea posse præstare ex inferiori loco quæ disserui? In templis vero tametsi non licet togatis nondum in ordinem clericorum lectis è superiore loco concionari; licet tamen togatis ordinis Ecclesiastici, qui quantum possint ad plebem leniendam, sedandā, in officio continendam quis ignorat? An vero mea hæc disputatio eos à numero togatorum excludit, qui primas inter togatos tenent? ijs non necessaria existimabitur eloquentia, qui maxime omnium mortalium, & egent, & vtuntur? Non istos adolescentes inter clericos iam adscriptos, qui me circumstant; & alios qui eandem vitæ rationem, vel etiam religiosiorem suscepturi sunt, ad eloquentiam comparandam cum reliquis adolescentibus adhortabor? In magno errore versarer, si hanc disputationis partem prætermittendam existimarem. Saluator humani generis Christus in peruulganda noua lege de cælo in terras delata diuinæ sapientiæ ductu concionibus popularibus potissimum est vsus ipse triennium, Atq; vt ei nullam vim facultatemq; naturalem, quæ mortales admirabiles facit,

21.

cit, denegare fas est, quem Deus Opt. Max. voluit esse muneribus omnibus quam ornatissimum, numerisq; quam absolutissimum; sic eum perfectissima eloquentia præstitisse fateamur oportet, quæ perspicuitatem, copiam, vim, suauitatem, multitudinemq; linguarum contineret. De huius facultatis perfectione mirabilia dictu atq; auditu sanctissimi Vates prænunciarunt. Nam Salomon labia eius lilijs stillantibus myrrham primam similia prædixit. Quātum in hoc oraculo mysterium Lilia, quæ apud Homerum suauem ac floridam orationem significant, hic quoq; florentem suauitatem: & myrrha saluberrima corporibus, & amara gustatui, doctrinam Christi concionantis animis salutarem, sensibus asperam præsignificat. Salomonis vero pater nonne præcinuit in eius labris gratiam esse diffusam? quam interpretor suauissimam quandam dulcedinem sapore nescio quo mirabili conditam auditores pertrahentem, multo præstantiorem lepore illo, quem in Periclis Atheniensis labris Poeta quidam sessitauisse scripsit. Quid Isaias? & percutiet terram virga oris sui; & spiritu labiorū suorum interficiet impium. *Qua vaticinatione vim ac potestatem eius orationis satis clare præsignificauit, omnia permiscentis. Vnde colligas Saluatoris eloquentiam nullis fucatam Rhetorum coloribus fuisse in docendo vtilem; in delectando suauem, in flectendo vehementem: qui propterea concursus ad se audiendum, non minores quàm Demosthenes ac Cicero faciebat: in media concione non approbationes modo, & admirationes excitabat, sed etiam acclamationibus interpellabatur: ducebat quocumq; opus erat, etiam in solitudinem incultam, ab ore suo pendentem multitudinem innumerabilem, quā auidissimam audiendi, cibiq; necessarij oblitam oratione pascebat. Iussit idem nostræ salutis Restitutor Euangelium à discipulis suis eadem ratione concionando vulgari, quos eo Spiritu sancto complens, linguarum multitudine locu-*

22.
S. Th. 2. 2 q. 176. ar. 1. ad 3
Cant. 5
Lucian. in Herc. Gallico
Psalm. 44
Theodor.
Euthym. Eugub. Ianf. & Genebr. in psalm. 44
Cic. l. 3 de orat.
Val. Max. l. 8 capite 9
Isa. 11
S. Hier. in cap. 11 Isa.

Act. 2 & 4
Act. 14
S Chrys. ser. in 12 Apost.
S Hier. Apol adu. Ruff. & ep. ad Algas. q. 10.
S. Aug. l. 4 de doctr. Christ. c. 6 & seqq.
23.

pletatos, vi dicendi, & tamquam fulminibus adornauit. Quanta Petri Principis Apostolorum vis, qui primis concionibus Ierosolymis tot hominum millia, non tam loquendo, quàm fulgurando perculit, accendit, prostrauit? Quàm insignis in Paulo vis & vbertas, qui Lystris ob eloquentiam alter est habitus Mercurius, qui præses ac Deus eloquentiæ ciuibus illius vrbis colebatur? quem totius orbis terrarum Oratorem disertissimum appellat Ioannes Chrysostomus? cuius copiam, & facultatem dicendi Hieronymus & Augustinus optimi iudices eloquentiæ demirantur? Magistrũ ac discipulos imitati Pastores Christiani populi non modo in introducenda, sed etiam in conseruanda Religione adhibuerunt eloquentiam: non quod animorum mutationem, & conuersionem ad res diuinas, quæ prædicabantur, amplectendas, ab humana vi dicendi fieri putarent; sed quod eloquentiæ facultas ad eam rem, exemplo maiorũ, & prodesset, & iuuaret. Proinde tot habuimus eloquentissimos Episcopos, Gregorium NaZianZenum, Ioannem Chrysostomum, Ambrosium, Augustinum, Petrum Chrysologũ, aliosq; complures: quorum duo, Græcorum alter Chrysostomi, alter Latinorum Chrysologi ab aureo dicendi genere cognomen inuenerunt.

Paul. oros. l. 7 capite 30
Amm. Marcell. l. 22 & 25
S. Aug. l. 8 confess. c. 5
S. Hier. in Chron.
S. Aug. l. 8 conf. c. 5
Eunap. in proher. socr l. 3 c. 11
Theod. l. 3 hist. c. 8

Hinc Iulianus Imperator desertor Christianæ Religionis, & quoad potuit, vesanus ac furiosus euersor, intelligens vtilem ac prope necessariam esse propagationi, conseruationiq; nostræ Religionis eloquentiam; cupidissimus delendi funditus ex hominum memoria Christiani nominis, Rhetoribus Christianis interdixit ne docerent: quo edicto clarissimi atq; optimi dicendi Magistri veræ cultores Religionis, Prohæresius Athenis, Victorinus & Musonius Romæ scholas artis oratoriæ clauserũt: Ecebolius vt docere posset, transfugit ad castra Iuliani; Nec desunt qui tradant ad cumulum sceleris & impietatis, item edixisse, ne Christiani adolescentes Rhetorũ scholas adirent, eo consilio, ne profanæ doctrinæ telis, atq; elo-

quentiæ

quentiæ præsidijs instructi, postea falsitatem, quam ipse sectabatur, impugnarent. Quadringenti prope sunt anni, cum per mutorum quorumdam Episcoporum & aliorum pastorum Christianæ plebis negligentiam, intermissa concionandi fructuosissima consuetudine; Dominicus ac Franciscus duo fulmina belli contra Inferos; gemini splendores illorum temporum, sodales atq; alumnos suos Episcopis ac pastoribus animorum subsidio concionibus submiserunt: quos reliqui viri religiosi, qui postea prodierunt, imitatione laudabili sunt secuti. Quin etiam Concilium Tridentinum paucis ante annis absolutum, Episcoporum præcipuũ esse munus concionandi declarauit; cuius studium atq; vsum ab Episcopis vicinis ætate nostra summa cum Christianorum vtilitate ac voluptate repeti ac reuocari videmus. Cum igitur ab initio nascentis Ecclesiæ ad hæc vsq; tempora concionum popularium vsum manasse videatis, propriũ pastorum munus, & vtilissimum Christiano populo maximeq; necessarium: teneamus Christi summi Pastoris exemplum: Apostolorum vsum: doctissimorum Episcoporum consuetudinem; aduersariorum iudicium; religiosorum virorum instituta, Concilij Tridentini decreta; rationem deniq; conciones sine eloquentia non posse haberi dictantem; & erit qui negare audeat viris Ecclesiastici ordinis, qui maximam partem sunt futuri pastores animorum, eloquentiam esse necessariam? Sed iam tandem ciuitate relicta, flectamus orationis cursum in castra militum ad alteram promissi partem exsoluendam, quam nobilissima pars altera ciuitatis bellicæ gloriæ splendore capta cupide expectat, & iure flagitat. Nemo classis huius eloquentiam armato Duci necessariam esse negaturus est, quod ipsi testes esse queant & vsus, & necessitatis in bello. Si id verum non esset, cur præstantissimi quique duces Græcorum, & Romanorum eloquentiæ studium, exercitationemque domi

Conc. Trid. sess. 5 c. 2 & sess. 24 c. 4

24.

tantopere coluissent; & postea foris in armis eiusdem vsum tanto studio in obsidionibus vrbium, in consultationibus bellicis, in concionibus militum adhibuissent? Ternos tantum, ne longum faciam, ex vtraq; natione profero viros fortissimos, & rebus gestis clarissimos, in quibus eloquendi facultas, cum arte militari certabat. In Græcia Philippus Macedonum Rex, cuius res fortiter ac præclare gestas Alexander filius obiecta magnitudine sui nominis inobscurauit, non minus lingua valuit, quàm manu, pugnandiq; laudem, vt fide digni scriptores contestantur, æquauit eloquẽdo. Sed Alexander, cuius animi magnitudini terrarum orbis videbatur angustus, num sub Aristotele summo non sentiendi modo, sed etiam dicendi magistro nihil profecisse putandus est? Absit vt hoc opinere: nam profecit in eloquentia, & non vulgarem in modum profecit atq; à Plutarcho Pericli comparatur. Testes sint vobis tam multæ conciones militares ab historicis proditæ monumentis, quibus vel languentes milites excitauit ad prælium; vel incitatos nimis, parere coegit; vel fessos, defatigatos, & in patriam redire parantes in castris, laboribusq; continuit. Testis ipse, qui interrogatus aliquando, quo modo tam cito totius Orientis imperium cõparauisset, respõdit Βουλῇ καὶ μύθοις καὶ τέχνῃ στρατηγικῇ *quod est consilio, & eloquẽtia, & arte militari. Quid Themistocles Atheniensis, memoriæ vi nobilissimus? Hunc Græci ceteris ducibus anteponunt in struendis insidijs, præripiendis hostium consilijs, & idoneis pugnæ locis anteoccupandis. Citatur Salamis clarissimæ testis victoriæ naualis, vbi trecentis tantum nauibus angustias quasdam faucesq; præcludens, classem Persarum mille nauium deuicit, fugauit, Græciamq; seruitute liberauit: sed hic, Ciceronis testimonio, pari victorijs laude præstitit eloquentiæ. Romanorum permultos recensere possem, qui vim vtramq; tenuerunt, & in hostes exacue-*

Ælian. l. 4 de Var. hist. capite 19

Plut. l. 2 de virt. Alex. Q. Curtius & Arianus passim.

Plut. ap. poliant. ver. eloq.

Cic. l. 1 offi. & l. de clar. orat. Plut. in Themist.

acuerunt; sed tres item memoria repetendos propono vobis fama notißimos. Primum P. Scipionem Africanum Æmilianum; qui duos terrores Imperij Romani Numantiam in Hispania, Carthaginem in Africa deleuit; bellicamq; gloriam eloquentiæ laude cumulatam reddidit illustriorem. Cui vestrum inauditum est nomen Pompeij Magni ad omnia summa nati, qui tot triumphos egit, quot tum partes erant orbis terrarum à M. Tullius optimus eloquentiæ iudex orationem amplam in eo, summam in motu dignitatem, & magnum in voce splendorem cognoscens, existimat eum maximam dicendi gloriam habiturũ fuisse, nisi maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. De C. Cæsare Dictatore quid attinet dicere? Græci ipsi Romanorum æmuli rebus bello gestis eum Alexandro Magno coæquarunt: sed eloquentia, præsertim militari, vel æquauit præstantißimorum gloriam, vel excesßit. Splẽdida in eo ratio dicendi minime veteratoria: verborum ornatus, & elegantia; vox, motus, forma generosa; per aßiduam exercitationem à prima adolescentia comparata. Facite vos è scriptis commentarijs de latinitate, facilitate, copia & elegantia coniecturam. Hanc ipsam militaris fortitudinis & eloquentiæ societatem ex neceßitate ortam veteres Gallorum sapientes commento pulcherrimo ac prudentißimo adumbrarunt. Herculem bene armatum fingebant, trahentem post se captiuos innumerabiles homines aurea catena, quæ ab eius lingua perforata egrediens, in multas deinde propagata, pertinebat ad illorum aures vsq;, qui trahebantur vinciendas. O præclarum inuentum, O fabulam sapienter excogitatam! Lingua illa transfixa proculdubio refert eloquentiam, quæ catena persuasionis pertrahit auditorum multitudinem. Sed cur ab ore prodit Herculis armati? Nimirum, vt mea fert opinio, duo significare voluerunt: primum quidem Herculem non fuisse futurum Herculem sine vi dicendi; non ea faci-

Cic. l. 1 offi. or. pro Mut.

Cic. l. de cl. orat. & orat. pro Corn. Balb. Plut. in Põp. Auct. dial. de oratorib.

Cic. l. de cl. orat. Suet. in Cęs. capite 55 Tac. l. 13 annal. Plut. in Cęs. Quinct. l. 10 c. 1 & dial. de orat.

Lucian. in Herc. Gallico.

nora Poetarum omnium celebrata versibus editurum fuisse, roboris, manus, clauæ tantum beneficio: sed etiam linguæ, verborum, orationisq; præsidio: proinde armatus intelligat sine facultate dicendi se nudum propemodum, inermemq; futurum. Deinde vero, quemcumq; armatum & scientia militari instructum, alterum Herculem gloriosum fore, si tela, si arma, si præsidia quæsiuerit eloquentiæ. Nam eloquens per se non est inermis: habet & arma sua quibus populos domat, æque vt miles; pugnat, præliatur. At miles pugnat ferro, hic voce: Ille gladijs, hic verbis: ille manu, hic lingua: ille tormentis, hic argumentis: ille in acie, hic in concione decertat. Nec minor videtur in hoc esse vis eloquentis, quam militis, quod non corpora prosternit, sed animos subigit; non euertit arces, sed expugnat mentes; non dimicat armatus, sed depugnat inermis: non deniq; certando vincit, sed loquendo. Quod si cum fortitudine copuletur eloquentia, si lingua sicam exacuat, tubæ vox opituletur, inflammet præliantes oratio, quid magis inuictum arbitrere? Verum quia non est hic locus de potestate linguæ disserendi, sed de necessitate fortis eloquentiæ; quibus nam in rebus bellicis spectatim hæc necessitas existit, videamus. Primum in obsidionibus me innuisse memini. Nam arces, castella, & vrbes natura situq; munitæ; fossis, munitionibusq; manufactis circumseptæ; præsidio militum, tormentis, machinisq; ad defensionem confirmatæ; re frumentaria, commeatuq; generis omnis refertæ, sæpe ducum obsidentium, magniq; exercitus artes, vim, & oppugnationem eludunt: & pulcherrimas occasiones aliarum rerum gerendarum illis è manibus eripiunt. Ad deditionem traducendi sunt obsessi. Qua via? quibus machinis? quo impulsu? Viri prudentes ac fortes eloquentiam idoneam machinam esse putauerunt. Peritissimorum scientiæ militaris auctoritate fretus loquor, ne ridiculus videar, qui coram scientissimis bellicæ disciplinæ dixerim arces munitissi-

26.

tissimas posse verbis, non armis expugnari. Pyrrhi Regis in prælijs fortissimi, qui Romanis in Italia bellum gerens terrori fuit, iudicium de Cynea, cum de legationibus agerem audistis. Cur illi plures expugnatas vrbes, quàm machinis suis tribuebat? Nonne quia per eius eloquentiam ciues ad deditionem custodesq́ coegerat? Quia nutantes ac vacillantes in fide Romanorum Cynea persuasione orationis ad partes Regis adduxerat? Quid Timotheus Cononis F. Atheniensium Dux in primis clarus, & nobilis? Hic opinione omnium in expugnandis vrbibus æquatus est Demetrio Macedoniæ Regi quem Expugnatorem ex eo nuncupauit antiquitas; quod eloquentia ille, ac persuasione dicendo perfecisset, quod obsidione & machinis oppugnando Demetrius. Non ergo fabula, non somnium, non deliratio est, arces expugnari dicendo. Pugnare, dicet aliquis, argenteis hastis, quàm ferreis vtilius est, & quàm verbis: Philippi Regis item Macedoniæ dictum vulgatum veterum monumentis, vulgatur etiam ad vsum: Nullam arcem quantumuis munitam non expugnari posse; modo ad eam onustum auro iumentum introduci possit. *Non nego: vera oratio est; à prudentia militari profecta. Verum vt acciperent aurum obsessi, quàm sæpe fuit necessaria summa vis dicendi? Quid vero facies cum aurum defecerit? Non tum vteris verbis & oratione? Num ignoras effusione sacculos, arcas, thesauros pecuniarum exinaniri? æraria quoq́ Principum vacua fieri? Quid cum pecuniæ non fuerint ad manum cum ab hostibus fuerint interceptæ? meam rationem inibis: admouebis machinas eloquentiæ, cuius fons nullo siccatur æstu, nunquam exarescit eloquendo: cuius officina, verborum nomismata linguæ tamquam typi monetalis percussu formata procudit, & effundit continenter. Quamobrem ijdem Gallorum sapientes, quos modo commemoraui, catenam auream, non ferream trahentem homines ex Herculis lin-*

Orat. 4. n. 21

Cic. orat. 5 in Verr. l. 1 ad Att. ep. 12 Val Max. l. 7 capite 2

Orat. 4. n. 21

Orat. 2 n. 15 16. 17

gua pendere finxerunt, opinor vt intelligeremus optimi Ducis orationem potestate cum auro, nummisq; aureis adæquari. Mille deinde res in consultationibus castrensibus, cum agitur de ratione belli gerendi, singulis horis emergunt, in quibus opus est eloquentia, ne summa rerum atq; imperij in discrimen adducatur, neue præclara rei bene gerendæ opportunitas, quæ se dat eo tempore, præteruolet. Præsertim cum tota rei bellicæ administratio non pendet ab vnius Imperatoris nutu, sed complurium vel consiliariorium, vel ducum fœderatorum exquirenda est & sequenda sententia; qui se magistros peritissimos rerum militarium, exercitatissimosq; in prælijs bellisq; profitentur: cum de grauissimis periculosissimisq; rebus disputatur: sit ne hostis ad iustum prælium explicatis collatisq; signis prouocandus; an oblata pugna, quæ secum belli finem ferat, maxima vel victoria, vel clade, recusanda: cum castra castris vicina sunt: & ardent vtrimq; militum animi desiderio certandi sic, vt intra vallum vix queant contineri. Scientiam rei militaris magnam in hoc rerum statu requiri, fateor: prudentia imperatoria mirabili opus esse, non nego: necessariam experientiam singularem esse vobiscum affirmo, Brixienses: verum hæc omnia præstantissima virorum armatorum ornamenta, sine persuadendi facultate parum valere clamo. Rationes veras, solidas, viriles in deliberationibus statuere ac descernere, quid speretur fore salutarius, concedo non grauate; sed addo, sine vi copiaq; dicendi, languidas esse, frigidas, eneruatas: non apparet, mihi credite, vis argumentorum, delitescit, emoritur, nisi proferantur vehementi spiritu quodam orationis, a quo robur, vitam, animumq; recipere videantur. Si enim repudianda est pugna, vel ob iniquitatem loci, vel propter copiosiorem hostium equitatum; & eam plerique audaces temere in consilio flagitant, qua dicendi vi, Deus immortalis, est resistendum! cum ex ea, si tam iniquo loco ac tem-

27.

pore

pore ineatur, honoris iactura, copiarum strages, & amißio totius imperij timeatur. Replicate vos memoriam præteritorum bellorum, ac temporum, quæ in his regionibus gesta sunt, & comperietis prælia, quæ cladem attulerunt exercitibus esse commissa, quod nemo esset qui obsisteret eloquentia male decernenti. Neq; vero tantum euitantur clades eloquentiæ virtute, sed etiam victoriæ reportantur tum, cum aliquis consiliarius præliandum esse, ceteris ex inani turpiq; metu refragantibus, persuadet, vbi nulla ratione periculi caussa subest prælij refugiendi: multisq; victorijs illustribus, & triumphis caruissemus, nisi fortis quorumdam in eiusmodi consultationibus & constans elquẽtia peruicisset. Atq; vt vnam victoriam de multis commemorem (cuius recordatio cum omnibus Christianis iucũdißima est, quos ingenti metu liberauit; tum vero vobis, ciues Brixienses, qui tot numero tamq; fortiter ad eam comparandam decertastis manu ferroq; iuuistis) caruissemus illa propter magnitudinem memorabili, quam septimo ab hinc anno de immanißimo Turcarum Tyranno in ostio Corinthij sinus nauali pugna retulimus: cum audacia atq; animis inflata, furore inflammata, contento cursu, ducibus crudelißimis Christianæ religionis desertoribus ad Italiam depopulandam, & Christianorum genus delendum illa claßis, & multitudine triremium, & ferocia barbarorum, & vsu vincendi formidolosißima rapiebatur. Nam cum eius impetus ad Echinadas constitisset, putassetque suis è faucibus atq; ore auidißimo nostram classem nauigiorum numero minorem eripi non posse; nobis aura diuini numinis afflante, tempestate maris obsequẽte, ventis obsecundantibus, eam Ducum nostrorum incredibilis virtus, militum Christianorum robur, & vis tormentorum retardauit, fregit, deuicit: & intra paucas horas CLXXV. triremibus in potestatem redactis, reliquas incendit, fugauit atq; depreßit. Cum enim Messanæ deliberaretur, à

28.

Ducibus nostris, clasiumq́ foederatarum præfectis, quid agendum esset; si nauigantibus in Græciam clasis hostilis occurreret; etsi multis è re Christiana videbatur fore, vt certamine abstineretur; vicit tamen eorum ducum sententia, qui decertandum esse prælio contendebant, ne magnæ fieret amisio victoriæ, quæ tanta fuit, vt ab Italiæ ceruicibus iugum depulerit seruitutis. Cuius gloriosissimæ victoriæ vir præclarissimus Franciscus Duodus Præfectus vrbis, qui me audit humanissime, pars magna fuit: cui tum Præfecto quadriremium summi ipsi foederatorum Principum Duces eam acceptam retulerunt, quod hic initium confligendi fecit, & vincendi. De cuius & vrbana prudentia, & fortitudine nauali, quia ipso præsente timidius dicerem, reticebo; quòd & ipse pudore afficeretur ex sua laude; & me similis ratio pudoris à præsentis laudatione retardat: & ad postremum caput necesitatis eloquentiæ militaris transferam disputationem. In qua vestra cum bona venia, mea confidentius exultabit oratio, quod audacius quoq; castrorum gubernatrix eloquentia tum ante prælium, tum in ipso prælio, inflatis ore pleno tibijs exercitum in omnem partem flectit, & vel abducens à temeritate, cupiditateq́; pugnæ milites nimis audaces; vel segnes ac timidos incitans ad certamen, moderatur. Cur enim solemne Romanorum Ducibus fuit, antequam prælium iniretur, vt conuocatis ad principia militibus armatis, per turmas, & manipulos dispositis, prælatis vexillis, & iuxta illa stantibus centurionibus, in tribunali è cespite extructo concionem haberent; eosq́; ad pugnandum alacriter, fortiterq́; adhortarentur? Cur eam consuetudinem non nihil intermissam Traianus Imperator, & ob id à Plinio laudatus, in militarem disciplinam reuocauit? Cur Franciscus primus Galliæ Rex bellis exercitatissimus numquam commisit prælium, quin ante perorauerit? Maxime scilicet didicerant sæpe mucronibus acumen; aciem gladijs, neruos

Nic. Cōtaren. hist. huius belli

29.

Luc. l. 5 de bello ciu.

Plin. in paneg. Traiani

cor-

corporibus, animis vitam ab hac præliorum moderatrice oratione vel dari, vel restitui: quod ipsi milites à concione significabant, cum hastis scuta ferientes, clamore dextráq; elata, dimicandi cupiditatem, ardoremq; declarabant. Et quisquam miretur, quod ipse paullo ante in cursu dicendi, telorum cotem appellarim eloquentiam? quod orationes omnes militares nescio quis ex omnibus Græcorum, Latinorumq; monumentis diligentißime collectas in vnum volumen, militaris disciplinæ studiosis inspiciendas obiecerit? Ac ne videar nisi ex coniectura probare, quæ dico, rogo vos vt benignis auribus excipiatis rem gestam, in qua neceßitas eloquentiæ manifeste apparuit, & eius vis pariter enituit mirabiliter in castris C. Cæsaris tum Proconsulis, qui milites exanimatos metu, iamq; de fuga cogitantes, retinuit, recreauit, victores fecit in Gallia. Nam cum nunciatum esset exercitui Germanos, qui Duce Ariouisto militabant ingenti corporum magnitudine, virtute incredibili, atq; exercitatione in armis truci vultu, atq; ipsa oculorum acie horribiles esse; cunctum exercitum magnus subito timor occupauit. Alij petebant vt voluntate Cæsaris discedere liceret; alij in tabernaculis abditi suam calamitatem querebantur; aut cum familiaribus commune periculum miserabantur: totis castris testamenta obsignabantur; nonnulli renunciabant Cæsari, cum castra moueri, aut signa ferri iußisset, audientes dicto milites non fore. Sed ecce tibi in hac magna desperatione ac trepidatione omnium; concio cõuocatur: habetur à Cæsare oratio, tẽpori, rebus, & affectib. accõmodata: tanta fit animorum cõmutatio, vt omnes metu depulso, collectis animi, corporisq; virib. Cæsarem faciant eo bello, primaq; pugna victorem. O admirabilem vim orationis; O victricẽ præliorũ eloquentiã! quis nõ eam armatis pernecessariam fateatur? Sed nimis antiqua sunt hæc; rem multis inauditã fortasse dicã, Auditores, sed recentẽ; sed admirabilẽ, quæ nõ ante mille annos, sed auorũ

Orat. 3. n. 24

30.

nostro-

nostrorum memoria, non in longinqua terrarum ora, sed in Italia, cis Alpes, in agro Mediolanensi contigit, ante illam acerrimam pugnam Heluetiorum, quæ ad oppidum Melignanum cum Francisco Gallorum Rege commissa fuit, & summa contentione pugnata. Cognoscetis inde profecto necessitatem elioquentiæ inter armatas ferocissimorum militum copias, quam vestris adolescentibus persuadere contendo. Sexaginta circiter sunt anni, cum Heluetiorum copiæ permultæ stipendijs in aliquot menses adnumeratis Mediolanum conductæ, quæ forent vrbi præsidio contra Francisci Regis impetum eam vrbem capere parantis ad mœnia castra locauerant: quo aduentante repentino timore occupati defensionem vrbis deserere cœperunt: tum etiam magnis pollicitationibus Regis permoti, violata militari fide, ad eum perfugere cogitabant. Hæc cum Cardinalis Sedunensis animaduertisset vir bellicosus, non minus quàm ingeniosus, qui ad eos educendos de patrijs sedibus auctor fuerat, & Dux, conuocata concione, primum metum vehementer incusando, deinde sacramenti militaris religionem inijcendo; tum pristinæ virtutis ac gentilitiæ fortitudinis recordatione sic animos eorum affecit, flexit permouit, vt summa alacritas & cupiditas ineundi prælij in singulorum pectoribus nasceretur. Itaq; continuo mouere acies; hostem audacter inuadere, viribus imparibus illo ipso die iam ad occasum inclinato præliari non dubitarunt, & ad mortem quasi ruere voluntariam. Et quamquam Rex equitatu septus erat, & tormentis bellicis abunde munitus, quibus illi rebus carebant, & pedestribus copijs superior; tamen biduum pæne decertarunt, nec nisi sanguinolenta victoria superari potuerunt, & victi tamquam victores centuriatim erectis passisq; vexillis abierunt. Quis hoc loco negare audeat non tantum buccinarum cantum, sonitum cornuum, strepitumq; tympanorum ad animandos milites, quantum Cardinalis Imperatoris eloquentis

Paulus Iouius in hist. & alij.

vocem

vocem valuisse? Dicere paraueram de Cn. Pompeio, qui milites suos facta seditione; pecuniæ, quam in triumphum collegerat, insidiantes, graui oratione pro concione castigatos ad officium reduxit: de Fabio Max. Cunctatore, qui clamores militum inopportuno tempore pugnam ac temere flagitantium imperatoria voce compescuit: de Alexandro Magno, qui Macedones laboribus fractos, vulneribus debilitatos, ætate grauatos, & reditum in patriam ob eas caussas tumultuose potius extorquentes, quàm petentes habita concione, sub armis in alias expeditiones se alacriter sequi coegit: sed hæc omnia longitudinem fugiens prætermitto; monens illud vnum, tum summam eloquentiæ necessitatem videri, cum in media dimicatione, maioreq́; discrimine salutis, vel propter laboris diuturnitatem, vel propter confluentium hostium recentem impressionem ardor militum deferuescit. Hic, quid eos rursus accendit, si non inflammat magnanimi ducis oratio? Quid cum trepidantes loco cedunt: refugiunt hostium aspectum, sese ad castra nullo certo ordine recipiunt abiectis armis, & exercitui cuncto perturbationem inferunt? Sola vox Imperatoris à fuga turpi reuocat; inclinatam aciem restituit; in acie retinet formidantes: hæc dicendi vis in confertissimas hostium cateruas eos immittit, interfectorum cadaueribus, & riuis Sanguinis circumuallatas, ad maculam illam dedecoris è fuga susceptam, hostium cruore delendam: Eloquentia deniq́; Imperatoris in eius generis militibus solæ cupiditatem vindictæ solet ingenerare tam ingentem, vt nec tela, nec enses, nec faces, nec ferreas pilas è tormentis explosas igne, fulminibus pares, extimescant. En igitur, Brixienses, eloquentiæ necessitas in bello: qua si careant ductores militũ, pugnatur sæpe calamitosissime; vires & opes hostium vehementer augentur. pulcherrimæ victoriæ de manibus elabuntur: si eadem non minus quàm telis instructi proficiscantur ad bellum feliciter dimicant, vincunt,

Iul. fron. l. 4 strat. c. 5

Q. Cur. l. 6

31

cunt,

cunt, triumphant. Similiter qui prudentiæ laudem in ciuitate venantur, si hanc eloquentiam comitem habuerint virtute duce, lauream administratæ bene Reip. adipiscentur. At hic aliquis vestrum, Brixienses, oratione mea iam terram tenente, contuitus adolescentiam meam fortasse mirabitur non mediocriter, quod ignotus ac peregrinus tā grandia, tamq; magnifica iuueniliter de eloquentiæ necessitate iactauerim, & coram prudentissimis fortissimisq; viris, de bellicis rebus ipse non miles, sed clericus religiosus disseruerim, vt quondam Ephesi Phormio Peripateticus coram Annibale Carthaginensium Duce callidissimo ab eo iure reprehensus: iuuentutem Brixiensem artis Rhetoricæ præceptionibus eruditurum me vobis ipse receperim; nec modo liberis vestris, sed etiam vobis consilia & præcepta dederim confidenter: & cum admiratione secum tacitus hæc omnia reputans accusat confidentiam meam; vel certe moderatorum meorum requirit in me scholæ Rhetoricæ præficiendo prudentiam.

Cic. l. 2 de orat.
Plut. in cōparat. Anni. & Scip.

32.

Quis est hic, inquit, qui tantum sibi assumit, tam tenuibus opibus sustentatus? Num vt alter Aristoteles, qui siue Xenocratis, siue Isocratis æmulatione prouocatus adolescentes in quæstione proposita, non ad Philosophorum morem tenuiter differendi, sed ad copiam Rhetorum in vtramq; partem, vt ornatius & copiosius dici posset, exercebat, hic iuuenis nostros liberos ad eloquentiam suis documentis informabit? Num vt alter Cicero, qui muto foro, clausa curia, iudicijs intermissis ob euersam Reip. libertatem, quasi ludum aperuit in Tusculano, vbi Pansam, Hircium, Dolabellam viros non rudes, sed exercitatos; quos discipulos & grandes prætextatos vocabat, quà præcipiendo, quà declamando, quà audiendo quotidie fere poliebat, & limatius instituebat ad dicēdum: hic iuuenis sperat se quoq; Brixienses ætate maturos, & vsu disertos auditores habiturum? Num deniq; vt alter Liuius, qui vbertate lactea dicendi manans, à finibus

Cic. l. 1 Tusc. qq. & l. de orat.
Diog. laer. l. 5 initio.
Quinct. l. 3 capite 1

Cic. l. 9 ep. 16. 18 ad famil.
M. Sen. l. 1 cōtr. in præfat.
Quinct. l. 12 capite 11
Suet. l. de cl. Rhetor.

vsq;

vsq; terrarum vltimarum Gaditanos ciues commotos eloquentiæ fama Romam pertraxit ad se visendum & audiẽdum: ita hic ciues Brixienses ex omnibus angulis vrbis excitatos hodiernæ declamationis rumusculo perducet in suã scholam ad se audiendum orationis præcepta tradentem? Persensi, Brixienses optimi, susurrum tacitarum cogitationum istius, ab admiratione magis, quàm ab iniquo animo prolapsum: reprehensionem tametsi modestam, quòd ad me non pertineat, minime pertimesco. Non illa pupugit oratorem, à quo natiuus nescio qui pudor ingenuo similis; & modestiæ, si non illius à virtute perfectæ, saltem alius à natura profectæ species aliqua, cum eruditionis nonnullius significatione coniuncta, in decursu totius orationis ostensa, repulit omnem vel minimam arrogantiæ suspicionem. Non enim is sum, Auditores, vel institutione domestica puerili, vel professione religiosæ vitæ, qui mihi conscius ingenij mei, quod sentio quàm sit exiguum; conscius dicẽdi facultatis, quam in me video non esse notabilem; conscius doctrinæ, quam per ætatem fateor esse mediocrem; cõscius deniq; ætatis, quam plane ingloriam esse perspicio, tãtum mihi arrogem, vt præter adolescentulos, quempiam vel opinione sapientiæ & eloquentiæ ad me audiendum excitare, vel iam perductum me posse existimem erudire, quo magistro potius ipse possem erudiri. Qui me rumor in hanc vestram nobilissimam vrbem venientem præcucurrit? Quæ litteræ commendatitiæ Principum, mihi sunt gratiam primariorum ciuium aucupatæ? Quod ingenij specimen vmquam in hac ciuitate dedi, quod ad me audiendum concursus facere posset? Nam rem bellicam attigi coactus ab argumẽto quod tractabam, eloquentiam armato militi pe necessariam videri. Insanus atq; amens essem, non modo arrogans, si mihi tantum tribuerem, quantum illius tacitæ cogitationes affingebant. Fuit hoc, fuit disertissimorum sodalium meorum, qui decem his annis in hoc Gymnasio atq; mu-

Pl. l. 2 ep. 3 ad Nepotẽ
S. Hier. ep. 103 ad Paulin.

munere cum tam illustri laude doctrinæ mihi præiuerunt. Quibus vt omnia illa maiora, quæ in me desiderantur concedo, felicitatem ingenij, doctrinam exquisitam, elegantem dicendi copiam; ita promouendorum discipulorum in discendo curam, regendæ scholæ diligentiam, aßiduitatemq; docendi non concedo. Mihi vnum hoc arrogo; mihi hoc præripio, sine nota superbiæ, vt reor, acerrimum quoddam studium respondendi Moderatorum meorum, qui me huic muneri præpositum esse voluerunt, spei; Rhetorum sodalium item meorum, qui laudati mihi cessere locũ, gloriæ, religiosæ meæ societatis, à qua in hac quasi iuuentute magna paßim exspectari solent, opinioni: vestrum omniũ humanißimorum hominum, quibus ego meam industriam probare cupio, quiq; nonnihil à me taciti flagitatis, exspectationi; deniq; huius diei celebritati, qui mihi lætißimus illuxit; meq; vehementer ad bene merendum de vestris liberis incieauit. Potero aliquid, Auditores, hac ætatis viriditate, his viribus integris, hoc ardore animi, quo me inflammatum sentio; tametsi cetera tenuiora videntur. A Græcis proditum est, vixisse Domitiano imperante iuuenem quemdam ignarum bonarum artium, & lingua rudem æque ac rei familiaris copijs locupletem, qui picas, philomelas, psittacos, aliasq; aues lingua molliore præditas, impensa magna, labore aßiduo, studiosißime erudiebat; easq; vocem humanam imitari docebat, hominum more fari, verba sententiasq; integras proferre, tum quoad poterat ipse, & quoad poterant illæ capere, vt sapientiæ participes fierent stultißima contentione laborabat. Astrologi natum hunc oriente Cycno dicerent, quod propensionem docendarum auium illud astrum dare definiant. Scio iure castigatum ab Apollonio Tyaneo, qui tum sapientissimus à multis habebatur, quòd operam perderet, & monitum ex eo labore nullam accedere humano generi vtilitatem: atq; eius persuasione tandem ad rationem vitæ longe

Philostr. l.6 de vita Apollon. c. 15

33.

Manil. l.5. Astron.

ge

longe meliorem esse conuersum. At fauet huius adolescentis factum consilijs meis: cui Brixiæ non deerunt natu minores adolescentes, quos tamquam canoras auiculas, ex arte fari nescios, & linguæ teneritate ac mollitudine, h. e. naturæ facilitate, atq; ingenij felicitate perinsignes, quales Brixiense cælum procreare consueuit, ipse nec doctissimus, nec disertissimus possim instituere. Quo quidem in munere cum Isocrate fugam suam à caussis agendis excusante, & cum Horatio Poetas informante fungar & ipse

Plut.l. de ex orat. in Isoc
Hor. in poet

> Vice cotis, acutum
> Reddere quæ ferrum valet, exsors ipsa
> secandi,

quando ipse scopulosis è Ligurum cotibus prodiens, linguas vestrorum liberum ferreas non duritia, sed nobilitate ferrei soli, perpoliam & exacuam. Faciam item quod spectatores in Hippodromo solent, qui generosos equos certatim laxatis habenis, cruribusq́; quam explicatissimis currentes, non stimulis, non virgulis, ne qua corporibus fiat iniuria, ne qua lex violetur; sed nutibus, plausu, voce, clamoribus ad cursum vel perpetuandum, vel augendum cohortantur: ita liberos ego vestros in hoc curriculo discendi positos; currentes, quia cupidissimi palmæ præripiendæ; celeres, quia ingeniosissimi; generosos, quia nobilissimo genere prognati sunt, intactis à verbere corporibus, ne magnanimitas minuatur, neue retardetur alacritas, cohortationibus acribus, & assiduis, propositisq́; honoris præmijs, atq; interdum distributis ad æmulationem Ciceronis prouocabo, quem fontem vbertatis & copiæ, leporem ipsum loquendi, Romanam lusciniam, & ipsiusmet eloquentiæ vocem nominandum puto. Deniq; vobis testibus, quo plus ponderis ex auctoritate atq; approbatione vestra, cohortatio mea videatur habitura, liberos istos vestros ex hoc loco peramãter excitare incipiam. Faciam vt Imperatores acie instru-

S.Gre.Naz. in Laud.Basilij, & carm ad Nic. filiũ
Cassiod. l. 1 Var. ep. 13
S.Hier. ep. 8 ad Demetri.

cta facere solitos dixeram: quamquam paratissimos milites ad præliandum videant, vt eos tamen adhortentur: sic ego vos, Adolescentes optimi, ardentes desiderio, spe erectos, quod hic concursus vester indicat, tam validis rationibus, quas audistis, non modo commotos, sed etiam concussos ad eloquentiam comparandam adhortabor. Gaudeo vos, vt liberos ingenuos decet, imitatores esse parentum in iuris studio, cuius laude sunt multis nationibus feliciores: lætor vos sequi patres, maioresq; vestros cupiditate bellici splendoris, qui ex industria militari sibi gloriam, insignia familiæ, patriæ decus, vobis liberis ac posteris nobilitatem pepererunt: neq; modo capio lætitiam ex istis vestris studijs, verum etiam ea plenissimo ore commendo: sed vos curate pro viribus, etiam in eloquentiæ cultu, quam noluerunt ab illis studijs esse disiunctam, vt eos imitemini. Facite, per vestrā nobilitatem, vos obtestor Adolescentes, ne ijs ornamentis eloquentiæ, sine quibus illæ artes cum laude cumulata non possunt exerceri, careatis: conatus vestros in earum vsu sine facultate dicendi ad nihilum recidisse doleatis. Cauete ne id vobis committendum putetis, vt cum ceteris disciplinis efflorescatis, vnius eloquentiæ solidum fructum aspernemini. Non vitupero pugnas vmbratiles intra domesticos parietes, verarum imitationes: non reprehendo corporis exercitationes in palestra, simulacra præliorum, vt aliquando cum dignitate possitis ex vmbra in solem, è tectis in puluerem, è gymnasijs in agmen, præliumq; descendere: sed iudicate vos pro vestri ingenij solertia, num æquum sit, & rationi consentaneum iaculando, luctando, equitando, gladijs obtusis dimicando corpus exercere, militares labores omnes in pace atq; otio degustare, quo sitis paratiores cum erunt arma vere capessenda: dicendi vero facultatem, cuius lumine remoto illa omnia obscurantur, cuius vi languescente debilitantur, intactam reliquisse. Manus, lacertos, pectus, neruos omnes, artusq; corporis exercitatio corrobo-

Cic. Philip. 4

S. Hier. ep. 8 ad Demeth.

34.

roborabit; lingua sola de industria sine cultu deseretur? Id quo corpora sternuntur magnifacietis, quo vincuntur animi, continentur in officio milites, pugnæ redintegrantur, victoriæ comparantur, contemnetis? Quid cunctamini Adolescentes? Quæ nam vos inimica progressibus vestris difficultas obiecta retardat? De ingenio quispiam dubitat, aut de natura queritur? Nescit is eam vobis esse non posse nouercam, quæ mater est amantissima; quæq; huic vestro natali solo, cæloq; Brixiano dedit vim procreatricem ingeniorum admirabilem. Num ætatem accommodatiorem quæritis? At si id facitis, non leuem iniuriam infligitis ætati vestræ florescenti: eratis paullo ante pueri: senectus instat à tergo; nunc ætas adolescit. Itaq; nolite istam vestram virescentem ætatem indolis optimæ stirpe firmatam, interitus turbine sine fructibus eloquentiæ, & sine dicendi gloria concidere: nolite permittere istam annorum viriditatem sine insigni laurea studijs eloquentiæ parta, senectutis vitio sensim exarescere. Num obsecro temporis opportunitatem exspectatis? At hoc nullum potest esse magis opportunum, quod vos iam reuocatos in vrbem è villis, & agris, tum eorum amœnitate, delicijsq; recreatos ad studia regustanda perhumaniter inuitat. Non sunt bona procrastinanda: quoniam raro secunda eueniunt, quæ sine consilio differuntur. An deniq; vos Magistri deficiunt? Verum in hac ciuitate non desunt, vt numquam defuerunt Rhetores disertissimi: non desunt nostri, si minus eruditi, certe, vt iam de me dixi, non negligentes Præceptores, qui vos eodem habituri sunt loco, quo eos, qui nobiscum viuunt; & vestris commodis ita seruient, vt numquam vos in nostram disciplinam venisse pæniteat. Nam cum vestræ vtilitatis caussa scholas hasce humanitatis; & eloquentiæ patefecerimus, turpe putamus, vt vel nulla vos è nostris laboribus ornamenta referatis; vel nos conceptam de nostra mediocritate spem ve-

ſtram, exſpectationemq́; fallamus. Quamobrem concurrite, frequentate, conterite has humaniorum litterarum & eloquentiæ ſedes, Ingenioſiſſimi Adoleſcentuli, iſta præſtantis indolis bonitate, iſto ætatis flore; hac opportunitate temporis; his magiſtris de vobis benemerendi cupidiſſimis, qui præter cetera, perfectam Oratoris formam vobis explicabunt. Vrgete, vrgete conatus noſtros veſtris deſiderijs: hanc vobis gratificandi voluntatem ſua ſponte currentem ſedulitate, ſtudio, diligentia, ſtimulate: deniq́; tentate vtrum nos propenſi magis ſimus ad collocandam operam noſtram in vobis inſtituendis; quàm vos ad noſtram induſtriam pro modeſtia veſtra requirendam parati. Nam *ſi tenuitatem noſtram, ingenij veſtri præſtantia compenſabit; ſi laborem alacritas ſubleuabit; ſi diligentia exacuet induſtriam; vigilias aſſiduitas quotidiana ſuperabit: ſi iacta ſparſaq́; bonarum artium & litterarum ſemina ſtudio fouebitis; & noſtram operam tamquam diligentium agricolarum cultum in veſtris ingenijs elaborantem adiuuabitis, & ex illis quaſi fertiliſſimis ex agris fruges vberrimas, & eloquentiæ, & honoris, & lætitiæ demetetis.*

DE

DE STYLO OPTIMO DICENDI MAGISTRO.

Oratio Prior. Or. VI.

1\.

SVauitas hæc tanta verni temporis, ex inopinato propemodum exorta; diuturnioremq; solito, & asperiorem niuibus atq; aquilonibus hiemem subsecuta, Brixienses, quo tempore Natura rerum, tot lætitijs hilarata, gestire partibus omnibus, ac ridere videtur vniuersa; tum sensus hominum mira omnium oblectamentorum varietate, ac voluptate perfundit: me quoq;, semisomnemne, an obtorpentem frigore? nescio quo gaudio titillans, sensuumq; delectatione permulcens, excitat ad dicendum aliquid amœnius ac lætius quod vos carissimos discipulos meos, non minus quàm ver ipsum cum vtilitate delectet. Quem enim mærore oppressum licet, hæc amœnissima telluris depicta viriditas; hæc summa segetum vberrimarum spes in agris; salubris hæc Fauonij genitalis aura; tanta luxuries arborum, quæ tepefactæ frondescunt ac florent; hi longiores clariore sole dies: hæc deniq; auium alacritas, qua perfusæ non canoræ modo, sed etiam raucæ guttur, & vocem laxant in cantũ, post tam horridam, ac frigidam tempestatem non exhilaret? Cuius quantumuis stupidi sensus, hæc auium dulcedo, cæli serenitas, tepor aeris, florum odor, colorum varietas, & repentina totius Naturæ gaudentis hilaritas non oblectet? Quæ veris suauissima iucunditas animos vestros, Adolescentes, quos hiberna studiorum con-

contentione fessos, multorum iam à studio cessatione dierum, quibus morientis, ac reuiuiscentis Christi Liberatoris nostri commemorationem anniuersariam religioso cultu, memoriaq́; celebrauimus; feriatos ac recreatos video; gaudio dilatãs, vos reor addiscẽdi res nouas cupidiores; vos degustandi, ac deuorandi, quæ disseram, auidiores, ad me disserentem audiendum perducet auribus præparatis. Equidem indicabo vobis, & porrigam penicillum, quo vestras orationes flosculorum omnium varietate, figurarumq́; pingatis; & cum hoc ipso florentissimo vere, in pratorum viriditate distinguenda coloribus, ornandaq́; certetis. Dicam enim de optimo dicendi Magistro, multis vestrum adhuc incognito fortasse, sed veteribus omnibus bonis Rhetoribus, & Oratoribus tum cognito, tum vsitato calamo; quem M. Tullius priscorum morem intuens, qui ceratis in tabellis, quas pugillares dicebant, scribere consueuerunt, stylum vocat: hoc est de frequentis, & accuratæ scriptionis vtilitate disseram ad eloquentiam comparandam sub styli nomine; quem merito idem oratorum Princeps tum opificem, artificem, effectorem; tum nobilioribus vocabulis magistrum, ac perfectorem dicendi vocat: & si Plinio fides habenda est, orationis emendatorem asperrimum. Cuius mucrone perscrutante, ac perfodiente venas ingenij, delitescens copiæ fons aperitur, & ore aperto in largum amnem, flumenq́; prouocatur eloquẽtiæ. Nec vero sine summa mentis sagacitate Zeno Stoicorum Philosophorum ductor palmæ dilatatæ manus similem esse dicebat eloquentiam: quippe qui, vt arbitror, inter manum & linguam, (quæ quia primarium est orationis instrumentũ, pro eloquentia sæpè à bonis auctoribus vsurpatur) magnam nescio quam coniunctionem deprehenderat à Natura magistra humani corporis institutam, qua manus vt famula, & vicaria linguæ, sermonis & eloquentiæ gratia liberaliter eidem linguæ deseruiret. Primum enim, vt vir eruditissimus,

S. Hier. ep. 140 ad principiam

Cic. l. 1 de orat. l. de cl. orat. l. de or.

Pl. l. 7 ep. 17 ad Non. Celerem.

2.

Cic. l. 2 de fin. l. de ora. Quinct. l. 2 capite 20

Sext. empir l. adu. Math capite 13

mus, ac sanctißimus Gregorius Nyssæ Antistes obseruauit, in pulcherrima nostri corporis fabrica, manus in linguæ subsidium atq; auxilium data est homini, quæ reliquis animantibus est à Naturæ Parente denegata. Nam cum illæ ad pastum abiectæ, lingua plurimum capiant, secent, frangant, fruges, gramen, aliosq; cibos suos crudos, duros, & asperos; lingua item illis tributa est dura frangendis cibis apta, fingendis humanis vocibis minus idonea: sed homini diuinus Artifex manum robustam ac firmam dedit, quæ cibos duriores confringeret, molliret, coqueret; vt linguæ teneritas, ac mollitudo fingendis verbis, formandis sonis articulateq; flectendis vocib. necessaria, ciborum duritie, aut asperitate ne læsa violaretur. Deinde cum quis vsu linguæ priuatus est, vel quia vagit adhuc in fascijs atq; cunis infans; vel quia mutus belluarum similis est editus in lucem; vel quia morbo ferroue miserabiliter elinguis factus obmutuit: quæ pars corporis dolens eius vicem, conatur magis, ac tentat linguæ silentium, imbecillitatem absentiamq; supplere, quàm manus? Hinc illa de puerorum nutibus Lucretius.

S Gre. Nyss. l. de opif. c. 8

Lucr. l. 5

Ipsa videtur
Protrahere ad gestum pueros infantia
linguæ,
Cum facit vt digito, quæ sint præsentia
monstrent.

Quid? In ipsis rectè, atq; expedite loquentibus, nonne manus linguam dicentem semper fere tamquam ancillæ Dominam motu gestuq; comitantur, & verborum copiam pæne sua sponte persequuntur? Et quamquam in orando merito reprehenduntur à Rhetoribus, argutiæ manus & digitorum in Hortensio notatæ; articulus ad numerum cadens; sinistræ nimius vsus; indecora atq; inconcinna iactatio manuum rusticarũ, & indoctarũ, quæ vel putide verba exprimãt, vel sublatæ caput excedant; vel nimia celeritate mot⁹

Cic. l. 3 de orat. & l. de orat
Agell l. 1 c. 5
Cornif. l. 3 Rhet. ad Herenn.
Quinct. l. 1 c. 11 & l. 11 capite 3

gere muscas videantur: actio tamen illa trunca & debilis friget, quam aptus, concinnus, & conueniens rebus manuũ vsus gestusq́; defecerit. Nam cum ceteræ partes corporis loquentem adiuuant; hæ cum decora loquentis agitatione prudenter adhibitæ propemodum ipsæ loquuntur. Minantur enim, & supplicant, & mirantur: poscunt, vocant, dimittunt; aiunt & negant: copiam, numerum, tempus ostendunt; locos & personas demonstrant: iram, amorem, gaudium, dubitationem, verecundiam, & alias perturbationes significant: vt quemadmodum lingua Rationis manus à quibusdam existimata est, quod intra buccas oris tibiam, lyram, organumq́; pulset mirabilem sonum orationis eliciens; ita manus corporis lingua censeatur; & in tanta per omnes Gentes, ac Nationes linguæ diuersitate, communis omnium hominum sermo videatur. Sed insigniter vicaria linguæ manus esse cernitur in scriptione. Quomodo enim vocem & orationem ad absentes maximo locorum spatio distantes lingua transmitteret, nisi manus illi scribendis Epistolis vicarium afferret auxilium? Qua ratione, quæ ipsa pronunciauit aliquando, multis post annis obliuiosi recordarentur, nisi manus eadem, scripturæ subsidio, per codicillos, aduersaria, commentarios, infirmæ, caducæ memoriæ, fragiliq́; consuleret. Qui deniq́; posteros alloqueretur longissimo temporum, & sæculorum interuallo nascituros, nisi linguæ vice perfuncta manus, ferrei styli scriptione, sonos ipsius, voces ac verba in marmor, atq́; æs incisa multorum annorum posteritati, sempiternæq́; propemodum memoriæ posterorum, oculisq́; mandaret? At, quod maxime vobis mirabile videbitur, Adolescentes, in emendanda, polienda, ornanda & augenda oratione, copia & eloquentia, manus linguæ famulatur, cum arrepto stylo scribit, corrigit, locupletat ea, quæ lingua pronunciatura est, antequam publice in hominum conuentibus eloquatur. Ægyptiorum sapientes qui, vt ex me sæpe audiuistis,

Theod. ser. 3 de prouid.

3.

Plat. in phędro
Max. Tyr. serm. 38

Gal. l. 1 de vsu part. c. 2

rerum

rerum figuris atq; Imaginibus, pro litteris & ſcriptura, res mortalibus explicabant; cum perfectam innuerent eloquentiam, linguam aperta manu prælatam effingebant. Intelligebant humana lingua, quam ſermonis præcipuum eſſe diximus inſtrumentum, orationem indicari: ſciebant manum multarum artium eſſe miniſtram; proinde tum exiſtimabant orationem fore perfectam, cum linguæ perpoliendæ artificioſa manus acceſſiſſet. Verum quænam ars manus linguam expolire poteſt, niſi ſcriptio? Non enim manu traduntur præcepta Rhetoricæ, ſed voce: non manu leguntur veterum orationes ad imitationem, ſed oculis: nõ manu declamationum exercitationes fiunt, ſed pronunciatione. Quam igitur artem ſermonis, & eloquentiæ perficiendæ manus linguæ ſubminiſtret, niſi ſcriptionem, ſæpe calamum atq; ſtylum orationis effectorem ac perfectorem vſurpans? O præclarum Ægyptiorum ac plenum veritatis inuentum! Quod exercitatiſſimus Orator, tum in dicendo, tum in ſcribendo M. Tullius calculo ſuo comprobans, & declarans, effatum illud protulit, Ammonio, Dodonæo, Delphico, & quouis alio verius oraculo, non chartis inſcribendum, ſed marmori; non libellis credendum, ſed æneis monumentis; non obliuioſorum hominum mentibus, ſed æternæ alicui memoriæ commendandum: Nullam rem tam ad dicendum proficere, quàm ſcriptionem: &, Caput eſſe dicendi ſcribere quam plurimum. *Et ſane clariſſimi quiq; nobiliſſimiq; Oratores omnium nationum, & ſæculorum, quanticumq; fuerunt, ſtudio ſcribendi ſunt conſecuti, vt ſumma gloria florerent: ſtylus ad tantam dignitatem eos ſuſtulit, vt inter homines Reges haberentur: ſtylus verborum copiam affatim impertijt; ornamenta generis omnis tribuit: ſtylus gloriæ ſplendorem accendit; famæ tubã inflauit: ſtylus deniq; omnibus eos æqualibus antepoſuit, & memoriam eorum, per oratores elegantiſſime, politiſſimeq; ſcriptas, æternitati propemodum conſecrauit.*

Pier Val. l. 33 Hieroglyph

Cic. l. 2 de Nat. Deorũ

Cic. l. de cl. orat.

Cic. l. 1 de orat.

Quinct. l. 10 capite 3 4.

Cic. l. de cl. orat. l. de or. l. de opt. gẽ. orat.

Demosthení nemo palmam eloquentiæ Græcæ vel eripuit, vel in dubium reuocauit: qui, testimonio Ciceronis prudentissimi æstimatoris eloquẽtiæ, Princeps oratorum est à doctis iudicatus; quemq; ipse, quamquam eius æmulus gloriæ, longe omnibus Atticis anteferens, ijs qui nituntur ad summam dicendi laudem, tãquam exemplar imitandum, exprimendumq; proponit. Hunc Quinctilianus Rhetor nobilissimus summum, ac principem oratorum, pæne legem orandi; hunc in primis legendum, vel ediscendum potius esse pronunciat, & tantum non præponit Ciceroni. Hunc Philippus Macedonum Rex dicendi peritus, ac bonus iudex eloquentiæ, quo cum manifestas, atq; implacabiles exercebat inimicitias, tantum Isocrati suauissimo flosculorum sectatori præstare dictitabat; quantum athletæ fortis miles, ac pugnax bellator antecellit. Huius commemorato nomine, maximæ perfectionem eloquentiæ putat animo audientis oboriri Valerius Maximus scribens ad Tiberium Imperatorem. Eidem Plutarchus, quem sui Græci sequuntur, in Ciceronis quoq; collatione, primas tribuit eloquentiæ. Quid Hieronymus vir acerrimus in iudicando? Demostheni principatum omnium daret; nisi existimaret illi fuisse à M. Tullio præreptum, ne solus esset Princeps oratorum. Quæro nunc ex vobis, Adolescentes, à quo nam putetis eum in tam celso gradu dignitatis, & eloquentiæ fastigio fuisse collocatum? Ab ingenio? Magnum quidem & velox vt Iuuenalis loquitur in eo viguit, & eluxit; cum natura comparatum sit, vt insignis eloquentia, non nisi grande consequatur ingenium: sed prudentissimorum quorumq; scriptorum consensu vires ingenij superauit industria. Num à naturæ bonitate, quæ facile studio mediocri diligentiæ hominis obsequeretur? Minimè vero: quod eam in gestu, voce, lingua repugnantem conatibus suis esset expertus, & aliquandiu sensisset contumacem. Ab vrbanitate? Scilicet qui seuerior est habitus ab ijs ipsis, qui laudibus in cælum sustulerunt,

Quinct. l. 10 c. 1 l. 12. c. 10

Plut. l. x. or. in Demosth.

Val Max. l. 8 capite 7

Plut. in cõpar.

S. Hier. ep. 2 ad Nepotiã.

Iuuẽ. sat. 10

Quinct. l. 10 capite 1

Plut in Demosth.

S. Hier. ep. 8 ad Demetr.

Quinct. l. 6 capite 3

face-

*facetijs ac ridiculis in arcem eloquentiæ potuisset ascende-
re. Vis & ardor hanc illi laudem confecerunt? Id equidem
verissimum arbitror: at vnde vis aucta? quibus cotibus ex-
acuta? quibus malleolis ac tædis ardor in tantam flammã,
& incendium erupit? Non tam præceptis Rhetorum, quæ
minimè contempsit; quàm domestica meditatione dicen-
di: quæ sanè maxima fuit, atq; incredibilis in illo, tum ad
quædam naturæ vitia corrigenda; tum ad emendatam na-
turam ornamentis cultuq; poliendam. Sed in hac ob-
stinata meditatione primum obtinuit locum vsus, exerci-
tatioq; scribendi; stylum emendatorem deprauati sermo-
nis, censorem vitiorum naturalis elocutionis; opificem v-
bertatis, exornatorem orationis; perfectorem eloquentiæ;
magistrumq; scientissimum dicendi, cum primum eius vim
intellexit, arripuit auidissime, tum ad eloquentiam, cuius
amore captus erat, comparandam, augendam, exornan-
dam omnibus ingenij corporisq; viribus adhibuit, nec vn-
quam in vita, nec in ipsa morte deposuit.*

5.

*Quorsum spe-
ctabat illa bimestris, aut trimestris in domus penetralibus
inclusio, parte capitis abrasa, vt publico abstineret? Quor-
sum frequens ille secessus, cum in locum subterraneum se
recõdebat, ex quo nulla vox exaudiri, nihil perspici posset,
ne mentem aliud agere vagantes oculi compellerent?
Quorsum illæ tam longæ, tamq; accuratæ vigiliæ, in qui-
bus grauiter dolebat, si quando opificum antelucana vi-
ctus esset industria? Ad scribendum hæc omnia refere-
bantur à Demosthene, qui diligentissime præcauebat, ne
ab eo scriptionis studio, quod adeo necessarium existima-
bat, interpellatus vel domesticorum interuentu, vel ami-
corum salutationibus, vel interuentorum nugis, stylo de-
posito reuocaretur. Testantur eumdem assiduum styli
vsum scommata in illum iactata, tum à Chalco, qui vigi-
lias eius lucubrationesq; criminando momordit: tum à Py-
thea, qui eiusdem enthymemata dicebat olere lucernam.*

Plut. in Demost.
Lucian. in Encom. Demosth.
Quinct. l. 10 capite 3
Luc. l. cit.
Cic. l. 4 Tusc.
S Hier. Apo. 1 adu. Ruffi.

Plut. in Demosth. & in polit.

Te-

Æl.l.7 Var. hist.cap.7 Luc. in En. Demosth. Liban. in Demosth. S. Hier. Apol. 1 adu. Ruff.

Testatur illa vulgata posterorum vox ab Hieronymo viro sanctißimo, scriptionis studiosißimo, Demosthenis amicißimo relata, Plus eum olei, quàm vini consumpsisse: *quod & aquam bibere, & multum de nocte lucubrando vigilare consueuisset. Quid enim in mediæ noctis silentio; quid in antelucanis vigilijs; in intimo clausoq; cõclaui; in subterraneæ cauernæ secessu, luminis, olei, lucernæ vsus, nisi ad scribendum, & stylum in tabella cerata, quà delendo, quà mutando, quà supplendo vltro citroq; ducendum? An ignorabat vir ingeniosus lychni lumine parum esse illi opus, qui secum ipse meditans commentaretur sine stylo, cum melius & attentius in tenebris clausisq; oculis cogitemus, edi scamus, contemplemur? Testatur & idem studiũ aquæ potus quotidianus illi non semel à dicacibus oratoribus, & aduersarijs per contumeliam obiectus. Non enim abstinebat à vino, vt mea fert opinio, quod illud natura respueret, vt quidam falso putauerunt, cum ipse vinum alicubi se bibere glorietur: non quod frigida potanda vocem speraret effici posse clariorem; cum hanc sententiam videam paucis esse probatam; sed consulto sibi temperabat à vino, quod gelidæ vsum ingenio prodesse acuendo; vini potum, Attici præsertim, quod solet esse generosum, obesse arbitraretur. Pernouerat Demosthenis in hac re consilium Demades Orator optimus, eius æqualis atq; æmulus, qui iocans in eum aliquando dixit.* Alios oratores ad aquam dicere; Demosthenem vero scribere quoque ad aquam: *quo ioco, tum Demosthenis temperantiam (à Quinctiliano quoque laudatam in scribendo) commendauit; qui nõ ebrius, non temulentus, non vino calidus, vt quondam Homerus, Æschylus, & Ennius; sed sobrius, siccus, & sanus mente scribebat; quam cum ingenio caligo nescio quæ, ab ebriorum ac vinolentorum stomacho pleno vini, fumante, densiq; vapores excitati turbant, offundunt, & obscurant: tũ manifesto declarauit eum ad scriptionis studiũ, vsum aquæ*

Quinct. l. 10 capite 6. Demo. in 2 Philipp. Plut. in Demosth. Luc. in Enc. Demosth. Libã. in Demosth. Dem. orat. de emeut. legat.

Luciã. in Encom. Dem.

Quinct. l. 10 capite 3

Plut. l. 1 cõuiu. quæst. 5 Hor. l. 1 ep. ad Mæc.

vetulisse. Testantur deniq́; studium acerrimum scribendi, styliq́; exercitationem numquam intermissam, cum illa procemia δημηγορικὰ *parata ad omnem vsum, quæ ad nostras vsq́; manus peruenerunt: tum vero potissimum eius orationes ad hæc quoq́; tempora per tot sæcula delapsæ; quæ minime ad nos peruenissent, nisi fuissent ad illam ingenij Demosthenici lucernam elucubratæ diligentissime; summaq́; cura scriptæ, censorij styli sæpissimè acumen subijssent. Quantus in copia splendor: in verbis delectus? in translationibus verecundia? in figuris varietas? in sententijs ornatus? in argumentis robur? in locutione numerus? in toto corpore vis, ardor, & impetus? Quas ob virtutes Leosthenes huius vnius* orationem viuam *dici posse prædicabat. An hæc tam accurata dispositio rerum, structura verborum, cōpositio schematum fieri potuit sine artifice stylo? Possunt quidem à naturæ bonitate, sine multa arte curaue sua sponte quædam ornata prodire, ac fluere; sed orationem structam, nexam, numerosam, qualis est illa Demosthenis, nulla est vbertas ingenij, nulla vis, nulla felicitas, quæ parere queat ac fundere sine multa exercitatione scribendi. Vbi singula verba sunt aptissime collocanda, vt in pauimento tessellato, in emblemate vermiculato, in opere musiuo lapilli dispares, varij, discolores: vbi vitandus concursus asperarum litterarum; fugiendus vocalium inter se coeuntium hiatus; quærendi pedes, enumerandæ syllabæ, metiendæ periodi; necessarius est calami mucro tantorum operum effector ac Magister: quem manus moueat, ducat mens, dirigat oculus, sensusq́; omnes ac vires animi contentæ vehementer atq́; adductæ comitentur. Testis est mihi Cicero in lectione Demosthenis apprime versatus, styli ducendi tractandiq́; peritissimus; qui planissime asserit Demosthenis fulmina non tam vibrare posse, nisi numeris contorta ferrentur. Hic igitur idem stylus non modo tam insignem,*

Luciā. in Enc. com. Dem.

Cic. l. de or.

insignem, ac mirabilem exhibuit Demosthenem, sed etiam ceteris oratoribus anteposuit. Vixerat florens Athenis ætate superiore disciplina pereruditus Anaxagoræ, Pericles ille, cuius fulgura, tonitrua, fulmina in concionibus visa & audita metuerunt Athenæ: cuius leporem in ore sessitantem admirabantur; cuius aculeos in animis auditorum relictos sentiebant; quem deniq; poetæ historiciq; omnes certatim laudibus celebrarunt. Hic sine dubio tum naturæ felicitate, tum auditorum beneuolentia, & gratia vicit Demosthenem in dicendo: sed quia nullæ eius extant orationes, suspicari possumus, & coÿcere, totam ipsius laudem in actionis vi, pronunciationisq; venustate fuisse; qua cessante, laus & approbatio deficeret; qua euanescente cum voce, gloria quoq; defloresceret: cum nihil solidi post actionem remaneret, quod admirationem apud posteros mereretur. Quo factum est, vt per aliorum scripta prædicationem Periclis, eius eloquentiæ famam, & opinionem habeamus: at Demosthenis rem ipsam solidam, eloquentiæ spirantis corpus oculis intueamur in orationibus; vim, affectus, ingenium, ornamenta, copiam, vnde facimus de actione, ac reliquis virtutibus coniecturam. Quid ergo Pericli tam ingenioso, & auditoribus metuendo pariter & gratioso Demosthenem naturæ bonitate inferiorem antetulit, vt solus inter Græcos oratores sit adeptus, & retinuerit principatum? Stylus dicendi magister. Floruerunt eodem ferme tempore, quo Demosthenes regnabat Athenis eloquentia, decem oratores eloquentissimi, quorum vitam, ac virtutes Plutarchus est accurate stylo diligenterq; complexus: floruerunt item Demades, & Phocion, decem illis fortasse præstantiores: quorum priorem naturali fretum ingenio fuisse inuictum, & Demosteni præstitisse fatebantur omnes, propterea quod Demades curam, lucubrationem, & longum Demosthenis apparatum ex tempore referret imparatus, & æquaret: Theophrastusq; interrogatus, quid sibi de vtro-

[Margin notes: 6. Orat. 3 n. 4 | Quinct. l. 10 capite 1 | Cic. l. de cl. orat. | Quinct. l. 12 capite 10 | Lucian. in Encom. Demosth. | Plut. in Pericle | Plut. l. x. or. | Plut. in Demosth.]

que

que videretur, respondisse fertur; Demosthenem sibi videri dignum Athenis, Demadem vero supra Athenas. Posterior autem Phocion maiorem vim habuit in dicendo, quàm Demosthenes, pluresq; sententias paucioribus complectebatur verbis: eumq; Demosthenes ipse, cum ille assurgeret ad dicendum contra se; vel honoris gratia, vel timoris, dicere consueuerat amicis, dictorum suorum assurgere securim. Sed quid est, quo posteritas omnis tanta conspiratione sententiarum, Demadi, Phocioni, decem illis, ac ceteris omnibus oratoribus Græciæ præstare semper est arbitrata Demosthenem? Scriptio, Brixienses, & stylus perfector orationis. Nam illi naturæ bonitate, magnitudine ingenij, naturali flumine confisi scriptionem siue ante orationem, siue postea neglexerunt, Demosthenes vero stylum semper habuit in manu, cuius acumine transmisit ingenij sui simulacrum in orationibus depictum posteritati, laudesq; descriptas. Fuit eodem tempore, magna in existimatione, non tam orator, quàm Rhetor Isocrates; quem à foro curia, iudicijs, vt ipse de se fatetur, vocis exilitas, vitiosa quædã timiditas, & nimius pudor profectus à natura retraxit, atq; in domestica Gymnasiorum vmbra detinuit: in qua vice cotis, quæ minime secans acuit gladios, se iuuenes oratores facere, cum ipse non esset, dictabat. Hic viuus Socratis, & Platonis testimonio laudatus amplissimo mortuus inter eloquentissimos viros numeratus est: pluribus æneis statuis decoratus: eius sepulcro, præter alia multa ornamenta, Siren ænea septem cubitorum imposita, cui par loquendi suauitate fuisse declarabatur: à M. Tullio pater eloquentiæ dicitur, & sæpe cum summis oratoribus æquatur; vbi cum subtilitate Lysiæ, sonitu Æschinis, Hyperidis acumine, Platonis copia, vi Demosthenis, Isocratis quoque suauitas commemoratur. Vnde nam affulsit Isocrati, & apud Athenienses, & apud posteros in Græcia, Italia, Europa tanta gloria, tanta laus

Qui. l. 2 c. 17

Cic. l. de cl. orat.

Quinct. l. 12 c. 10

Isocr. in panath.

Cic. l. 2 de orat.

Pl. l. 6 ep. 29 ad Quadratum

Plato in dhædro

Cic. l. de or.

Plut. l. x. or. in Isocr.

Cic. l. 3 de orat.

ab eloquentia, tantus splendor, vt eius memoria numquam interitura videatur? A stylo dicendi magistro: quo scriptore vsus est, ad centesimum vsq; fere annum; quo censore & correctore decem minimum, impendit annos in elaborando perpoliendoq; panegyrico. Sed iam è Græcia delapsa in Latium oratio mea Romam ingrediatur alacrior; vbi non minore quàm Athenis exercitatus stylus cum laude decurrit. Hic M. Tullium fecit, quantus est: hoc eodem Hortensium, & alios omnes oratores qui erant, fuerant, & postea sunt secuti, Cicero idem est admiratione suorũ temporum, & solidiore perpetuitate nominis antegressus. Oratorum ætatis suæ Princeps habebatur, & erat Hortensius, M. Tullio superior ætate, nobilitate, dignitate, cum is venit in theatrum ingeniorum; laudabili quadam æmulatione, gloriæq; cupiditate contendere cœpit eloquẽtia cum eo, quo cum gloriosius illi erat certare dicendo, quàm aduersarium omnino non habere. Sed Hortensius cum sibi Regnum adeptus eloquentiæ videretur post consulatum, siue quòd neminem videret ex consularib. secum esse comparandum: siue quod negligeret eos, qui consules non fuissent; siue quod actione, voce, memoria, naturali copia valeret, & diceret, quàm scriberet melius, ac felicius: summum illud studium remisit, quo fuerat incensus à puero; quo tempore tametsi quæ secum commentatus esset, propter memoriæ felicitatem, verbis eisdem ea sine scripto reddebat, quibus cogitauisset, tamen scribebat diligenter. Itaq; quantum de cura, meditatione, scribendiq; diligentia remisit, tantum de sua commendatione, gloriaq; detraxit. At Cicero studio flagrans, in posterum prospiciens, nominis immortalitatem appetens, non desistebat, cum omni exercitationis genere, vt ipse loquitur, tum maxime stylo naturæ bonum augere, quantumcumq; erat: non modo scriptione se præmuniens antequam caussas ageret, sed etiam actas caussas diligentiore stylo, curaq; litteris mandans;

Quinct. l. 10 capite 4
Plut in Isoc.
Luciã. in Macrob.

7.

Cic. l. de cl. orat. & l. de orat.
Val Max. l. 8 capite 10

dans; aut coarctans effusas in angustiorem gyrum, vt Cornelianam, quàm quatriduo peroratam duabus orationibus perstrinxit aut dilatans angustas & breues in ampliores libros; vt secundam actionem in C. Verrem, quam vno die dictam, quinq; libris diuisam edidit in lucem: atq; hoc mucrone, ac telo sibi viam aperuit ad eam gloriam, quam est postea consecutus; vt Hortensio de Regno fori depulso, solus ipse dicendo dominaretur; & eò perueniret excellentiæ, vt nomen Ciceronis iam non hominis alicuius, sed eloquentiæ ipsius habeatur. Cur enim orationes Ciceronis pæne omnes, Hortensij vero nullæ omnino ad nos peruenerũt? An quia melius dicebat Hortensius, quam scribebat? est quidem istud verum: sed quæro, cur non æque bene scriberet, ac dicebat, tanto vir ingenio, tantaq; memoria præditus? Non aliud responderi potest, nisi quia fretus ingenio; memoriæ indulgens, præsenti plausu contentus stylum neglexit: Cicero contra fruens admiratione præsenti; futuræ gloriæ prospiciens; solidiorem, stabilioremq; laudem ordiens, arreptum semel stylum, numquam nisi morte deposuit. Hanc styli summam vtilitatem perspectam habebant omnes boni dicendi magistri; qui quà laudando, quà præcipiendo, quà hortando, quà vtendo, discipulis suis commẽdabant. Ac Cicero quidem præter ea quæ diximus, ac dicemus, obseruauit antiquioribus sæculis caussas prius fuisse scriptas, atq; de scripto, quàm memoriter peroratas: & in eum vsum à Protagora communes locos; à Gorgia laudationes, & vituperationes; ab Antiphonte similia quædam fuisse conscripta. Laudat alio loco C. Pisonem generum suum, qui tantos progressus efficiebat, vt euolare, non excurrere videretur. Vnde nam hæc tanta facilitas pariter, ac felicitas? A stylo. Nullum illi vacabat tempus vnquam, aut à forensi dictione; aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando. Quid Plinius iunior, qui in Panegyrico Traiani laudatissimo manifesto declarauit,

Plin. l. 1 ep. 20 ad Tacit.

Ascon. ped. in orat. 3 in Verr.

Quinct. l. 10 capite 1

Quinct. l. 10 capite 3

Cic. l. de cl. orat.

Pli. l.7 ep.9 ad Corn. Fusc.

quantum valeret eloquentia? Cornelilum Fuscum amicum, id postulantem docet, qua ratione partim vertendo è Græco, partim interscribendo, rescribendo, describendo in eloquentia proficiat. Quid Quinctilianus neuuini Rhetorum (Ciceronem semper excipio) secundus? Copiose docet ad parandam copiam, facultatemq; ex tempore dicendi stylum afferre longe plurimum vtilitatis. Rhetoras alios prætermitto; quod vos, Adolescentes, optare video speciatim magis has vtilitates styli, fructusq; pernosse. Non estis contenti iam commemorata vtilitate; quod prouehat ad summam gloriam; quod nomen nostrum litterarũ monumentis proferat in quandam temporis æternitatem. Ampla sunt hæc, & illustria præmia perexigui laboris, dicet quispiam, sed valde ab hac ætate nostra, studijsq; remota: cupimus eas vtilitates intelligere, quas hoc tempore, hac ætate, in his Gymnasiis nobis pariet styli vsus, & accurata tractatio. Scilicet æquissima postulatis: renouate igitur attentionem vestram ad ea quæ dicam; & primam vtilitatem ex collatione scriptionis, cum cogitatione percipite. Nam vt optime M. Tullius disserit, si subitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile vincit: hanc ipsam profecto assidua ac diligens scriptio superabit. *Porrò cogitationem sermoni præmittendam esse, & longiori potissimum orationi, non modo præcepta Rhetorum; sed etiam ratio ipsa persuadet hominem Rationis compotem, præmeditatum, & cogitato loqui oportere. Quam ob caussam prudenter Pericles tametsi copiosus, exercitatus, & ingeniosus, & postea Demosthenes; inuitati, prouocatiq; ad dicendum ex tempore, libere se id facturos negarunt, illud addentes pro ratione, quod neque parati essent neq; meditati. Quorum prudentiam admiratus Plutarchus de liberum educatione præcipiens, vetat adolescentulos, ante virilem ætatem imparatos, atq; ex improuiso dicere; tum ne nimis loquaces pro eloquentibus fiant:*

Quinct. l.10 c.1 & seqq.

8.

Cic. l.1 de orat.

Plut. l. de educ.

Idem in Demosth.

fiant: tum ne male, peruerse, & inquinate dicere consuescant. Quinctilianus item iisdem bonis magistris eruditus, vbi præcipit de facultate dicendi ex tempore comparanda, suadet vt numquam ita ex improuiso dicatur, quin aliquid temporis, ad ea, quæ dicentur sumatur dispicienda: grauiterq; reprehendit declamatores quosdam peruersæ ambitionis, qui proposita controuersia protinus dicere volunt, & quod est in primis scenicum, ac futile, verbum petunt, quo declamationem incipiant. Quod si cogitatio commentatioq; nobis tribuit vt apte, composite, prudenterq; dicamus; quid factura est scriptio? in qua videlicet loci omnes, artis, ingenij, prudentiæ, qui delitescunt in ea re, de qua scribimus, inquirentibus nobis, omniq; acie mentis contemplantibus sese ostendunt, & occurrunt: omnesq; sententiæ, verbaq; omnia, quæ sunt cuiusq; generis maxime illustria sub acumen styli subeunt, ac succedunt. Hic quoque non ingenium modo suas effundit, atque adhibet vires; sed etiam memoria de thesauro suo promit affluenter quidquid ad rem propositam stylóque subiectam facit: vis æstimandi, iudicio acerrimo, tamquam aurificis statera perpendit verborum proprietatem, latinitatem, sonum, suauitatem; sententiarumq; pondus, grauitatem, decorum: oculus deniq; aurium in hoc munere vicarius, & à lingua, pectore, spiritu mensuram mutuatus; verba, membra, comprehensionesq; dimetiens ita distinguit interuallis atque interpunctionibus, vt nulla animæ difficultate pronuncientur. Prodest igitur stylus animo studioso dicendi, cuius cogitationem ad bene dicendum excitat & exacuit, cuius memoriæ rebus conseruandis suggerendisq; deseruit: cuius ingenium adiuuat in concipienda, pariendáque oratione. Cursim expedio primum caput de cogitatione, vos ad Quinctilianum relegans; qui cogitationem à scriptione vires accipere pluribus docet: hortaturque eos, qui vim bene cogitandi

Quinct. l. 10 capite 7

9.

Quinct. l. 10 capite 6

concupiſcunt, ad bene dicendum plane neceſſariam, quæ nec ſubito, nec cito paratur; vt multo ſtylo formam quandam efficiant, quæ eos cogitantes quoq; conſequatur. Vt enim exercitata cogitatio manum mouet, ſtylum regit, ſcriptionem format, ita viciſſim exercitatus ſtylus mutuũ rependens beneficium, cogitationẽ vel exſuſcitat dormientem, vel exacuit obtuſam, vel diſſipatam atq; informem colligit, ordinat, & cõformat.

10\.

Plato in phędro & in Thimæo

C. Cæſ. l. 6 de bello Gallico

L Sen. ep. 88

Quinct. l. 10 c. 6 & l. 12 capite 2

Max. Tyr. ſer. 38

Memoriæ porro ſtylus, quàm bene ſuccurrit? Equidem ſcio Thamũ Ægypti Regem apud Platonẽ arbitrari litterarũ vſum obeſſe memoriæ: quòd diligentiã in perdiſcẽdo & conſeruãdo, rerũ ſcripturarũ ſecuritas remittat; quam ſententiã Druidib. Gallorũ ſapiẽtib. placuiſſe; C. Cæſari, L. Senecæ, Quinctiliano video non plane diſplicuiſſe. Verum quis negare poteſt ſine temeritate iudicij litteras in ſubſidium imbecillioris, ac perituræ memoriæ ſingulorum hominum fuiſſe repertas? Scriptione quemq; moneri, excitari, ſæpe deduci in recordationem earum rerum, quas multis ante annis edidicerat?

Plato in phædro

Beſſar. l. adu. Calumn. Plat. c. 2

Ipſe Thamus, qui negauerat vtilitatem ſcriptionis, paullo poſt conuictus rei veritate retexuit negationem ſuam. Non enim mortales omnes tantæ, tamq; mirabilis ſunt memoriæ, vt vel Themiſtocli poſſint æquari, cuius memoriæ quidquid audiebat, inſidebat adeo, numquam vt inde poſſet effluere: quiq; Simonidi pollicenti artem memoriæ, ſe obliuionis artem malle dicebat: vel Clementi VI. Pont. Max. qui & obliuionem ipſe cupiebat, quod meminiſſet etiam quæ nollet, & quæ vellet, obliuiſci non poſſet; vel Porcio Latroni, qui declamationes ſuas omnes quaſcunq; dixerat, ita tenebat, vt ſibi codices ſuperuacaneos feciſſet.

Cic. l. 2. de orat.

Val Max. l. 8 capite 7

Quinct. l. 11 capite 2

Franc. petr. l. 2 rerum memorab.

M. Sen. l. 1 cont. in præfat.

At quibus memoriam Natura communem largita eſt, non ſingularem; vulgarẽ, non inſignem; quàm magna cõmoda ſtylus affert ſua ſcriptione? Primum enim quidam eius naturæ memoriam habent, vt niſi ſcribant, quæ dicturi ſunt, vix ea ſe memoria comprehendere ac retinere poſſe videantur: dum ea char-

tis

tis inscribunt, eadem interea in libro memoriæ, illo ipso calamo sibi videntur inscribere: dum memoriter eadem reddunt, è libello ipso colligere oculis, ac recitare se putant; adeo quemq; locum pagellæ, numerum paginarum, versumque meminerunt. Quorum è numero Porcius, quem commemoraui; præclaræ memoriæ declamator fuit; qui edidicerat illa cum scripserat, & cum scriberet, se in animo scribere aiebat. Deinde si, quæ multis ante annis diximus: prouidus diligensq; stylus, in libellos puros suo tempore retulerit; ea, cum est opus, tamquam deposita, vel præsentibus necessitatibus, vel alio in loco, ac tempore profutura repetimus. Hoc fecisse Demosthenem vidimus, qui procemia scripserat; hoc Ciceronem, qui commentarios quosdam habebat in promptu non sine cura conscriptos in omnem vsum. Quoties M. Tullius de consulatu suo verba facturus, ne, quæ dicere necessario cogebatur, ijsdem verbis eadem diceret, priores orationes codicibus commendatas relegebat? Hinc toties decantatam coniurationem Catilinæ: quam præterire silentio nõ posset, vel quod cum caussa, quæ tractabatur, plane connexa esset, vt in oratione pro domo, & de Aruspicum responsis; vel quod ad eam deprehendendam iuuissent, qui defendebantur, vt Sextius: videas alijs verbis, nouo modo, non ante vsitatis figuris narratam, & expressam: vnde intelligere potes ab eo dicturo posteriorẽ orationem, dum scribendo parabatur, priores omnes inspectas diligẽter: vt si non rerum, quæ retractari erat necesse, verborum certè varietate, nouitate schematum, differentia tractationis similitudinem fugiens, vinceret auditorũ satietatem. Postremo quid conducat stylus ad memoriam, dicant oratores illi, qui incredibili memoriæ felicitate subnixi, sua commentata & scripta, suorum aduersariorum omnia dicta, nullo referẽte, possunt meminisse, tum ijsdem, quibus scripserint, & cogitauerint verbis, reddere: qualis è Græcis Metrodorus Sceptius & Eriphylus Rhodius; è Latinis

M. Sen. l. 1 contr. præfat.

Quinct. l. 10 capite 7

Plut. in Cic.

Quinct. l. 11 capite 1

Cic. l. 2 de orat. & l. de cl. orat.
Quinct. l. 10 capite 6

nis Q. Hortensius fuisse memoratur. Dicat & Porcius Latro, qui codices vt audistis, suos nulli iam vsui sibi esse potuit gloriari. Cur scribitis, quæ dicturi estis, si scriptio vobis neq; vtilis est, neq; necessaria? Cur libellis, & chartis credidistis, quæ dixistis? si commentarij, codices, aduersaria, si omnia memoriæ subsidia sunt vobis superuacua, cur ea quæritis? cur paratis? cur non flammis iampridem tradidistis? est ne vobis vtilis stylus? huius argumenti cornua fugere non potestis: aut etiam, aut non, vos oportet respondere. Si asseritis, in id ipsum vos induitis, quod timetis, qui memoriæ bonitate elati videri vultis scriptione non egere: si negatis; vestro vos mendacio conuinco, qui stylo vti consueuistis; non vsuri si scriptionem censeretis inutilem. Ergo vos argumentationis aculeus vtrinq; pupugit, & velitis, nolitis, cum stylum ante, & post dictionem exerceatis, fateamini oportet vobis esse perutilem, numquam calamum tractaturi, nisi memoriæ vestræ mirabili, recordationiq; prodesset.

II. *Sed iam egrediamur ex hoc disputationis dialecticæ quasi dumeto, quod vestras quoq; aures spinosiore argumentationis genere pungebat; & à memoria gradum faciamus ad ingenium: illud inquam ingenium, quod est eloquentiæ caput, fons, & origo; cuius gratia Cicero sæpe ingenij nomine signat eloquentiam. Huic igitur ingenio, quod ego dicendi facultatem in animo inhærentem puto, multus & fidelis stylus, copiam, facilitatem, habitumq; tribuit, quo prompte expedite, atq; ex tempore dicat; quē propterea facultatem extemporalem Quinctilianus est ausus vocitare. Vt enim qui sarculo terram fodit, & versat, oblimatam præsertim; reddit fecundam, & aptam frugibus copiosioribus gignendis; vel si altius imprimatur, excauet, venas aquæ reperit, ac puteos iuges, perennesq; fontes aperit: ita qui scribens attente stylo fodicat ingenium, & naturæ vim latentem perscrutatur, addita præsertim lectione aliqua bonorum & disertorum auctorum;*

Orat. 10 nu. 18
Ora. 15 n. 10
Quinct. l. 10 capite 7

vberem

vberem facit mentem sententijs, fertilem linguam verbis: tum ex ingenio copiam & vbertatem, atq; ab ore perfluentiam, quasi venis apertis educit fluuio similem à fonte decurrentem. Vtinam, Adolescentes, vtinam quæ vos auditis ex me, cum vobis eram par ætate, semel à meis ipse præceptoribus audiuissem, nullis profectò nec laboribus, nec vigilijs pepercissem: arripuissem hunc stylum tanti operis effectorem, inuentorem copiæ, fontis indagatorem; perscrutatus essem diligentissime venas ingenij mei quamquam tenuis: compensassem industria, diligentiaq; tenuitatem; nec illum ante deposuissem, quàm promptam hanc & copiosam mihi dicendi facultatem comparassem. Essem forte consecutus id, quod me fugiens, & longo interuallo præuolans non inficior me esse secutum. Flueret nunc oratio mea, si non vt Euphrates aures vestras ornamentorum amœnitate lætificans; si non vt Nilus fecunditate rerum ac verborum vestra conserens ingenia; si non vt Indus doctrinarum gemmis, & auro sapientiæ memoriam vestram locupletans; vt riuulus certe copiosior auribus mentibusq; vestris nec inutilis, nec iniucundus. Sed styli maior vis est in ipsa oratione, quæ fetus est ingenij, linguæ opus, oris partus, voce sub sensum aurium, scriptura sub oculos cadens; quã calamus attingit, versat, fingit, conformat, tum detrahẽdo, tum adijciendo, tum mutando mille formis ac figuris. Falcem, scalpellum, limam in detrahendo diceres. Adolescens bonæ quidem indolis, sed inexercitatus prorumpere scribendo, vt & loquendo, solet in magnam rerum siluam copiamq; verborum: siue impetu ardentis animi, quo hæc nostra ætas & fertur, & æstuat; siue luxuria quadã solertis ingenij, si nõ laudanda, certe toleranda; quã M. Tullius & alij dicẽdi Magistri malunt in adolescente, quã ieiunã siccitatẽ; cũ in eo cupiũt, vt se efferat fecunditas. Tum quia redundantia illa iuuenilis est minime fallax argumentum fertilitatis; quẽadmodum in agris multæ sua spõte nascẽtes her-

Quinct. l. 10 capite 4 12.

Cic. l. 2 de orat.
Quinct. l. 2 capite 4

herbæ, quamquam agrestes & asperæ, fœcunditatem optimi soli certo demonstrant: tum quia, tametsi vitium est vtrumq; & profusa luxuries; & sicca ieiunitas; tamen peius est illud, quod ex inopia, quàm quod ex copia venit; cum facile sit remedium vbertatis, resecando quod supersit: sterilitas nullo labore vincatur, addendo quod desit. Hæc igitur vbertas dicendi iuuenilis iudicio censorio paullatim restringenda est, & stylo depascenda, vt ad auream mediocritatem eloquentiæ veræ ac germanæ reducatur; cui nihil addi possit, vt Ciceroni, nihil detrahi liceat, vt Demostheni: quæ sit ita copiosa, vt superuacanea copia non luxuriet; ita moderata vt infantia non laboret: deniq; tamquã fluuius, nec redundantia turgidus diffluens extra ripas; nec siccitate extenuatus alueum non explens à mente decurrat. Atq; vt in frugiferis agrorum campis agricolarum diligentia vere primo, viriditatem segetum herbescentem nimis, vel immisso pecore depascit, vel falce demetit, vt plures & grandiores spicas effundant: vt prouidi vinitores vitem erratico lapsu diffusam, ac serpentem nimis putant, ferro coercent, ac denudant folijs: vt amputatis surculis, ramulis, folijsq; superuacaneis, & altius sese efferat, & plures racemos pariat, & vua citius maturata dulcescat: ita plane fieri oportet ab adolescente in oratione, in qua sit aliquid quod amputetur. Sumat eloquentiæ candidatus pro falce stylum; & ab oratione primo impetu per calamũ effusa, vel inanium sententiarum, aut amplificationum surculos recidat; vel insulsarum periodorum ramulos amputet: vel importunarum repetitionum clauiculas secet: vel folia superuacua verborum synonymorum aut minus propriorum auferat. Duris, sordidis, longe petitis translationibus falcem eandem transuersam resecandis adhibeat: quod audacius facturus est, si putationem hanc censoriam aggrediatur illo calore primo restincto, quo res nostras, vt recentes partus magis amamus. An vero deest vobis exem-

Quinct. l. 10 capite 1

Quinct. l. 10 capite 4 13.

plum

plum optimorum magistrorum? Quid Cicero in Asiatica peregrinatione? Quod calamo sæpe ipse fecerat scribendo, Moloni præstantissimo scriptori, tum in notandis, animaduertendisq́; vitijs prudentissimo permisit vt faceret. Qui dedit operam vt eum redundantẽ nimis, & super effluentẽ iuuenili quadam dicendi impunitate, & licentia reprimeret, & quasi extra ripas diffluentem coerceret. Atque hac detractione, figuræ verborum quandoq́; mirabiles existũt, sine vllius additione rei. Quemadmodum enim ipsæ statuæ detractione efficiuntur è marmore; cũ Artifex modo hinc, modo illinc fragmenta scalpello ex arte tractato detrahẽs, vt Homerus noster ait,

Cic. l. de cl. orat.

Cic. l. 2 de diuin.

Virg. l. 6 Æn.

Viuos ducit de marmore vultus;

ita ex oratione naturaliter calamo fusa, cum idem stylus arte ductus recondita, manuq́; religiose tractatus accesserit, & tamquam scalpellum resecans, quidquid est superuacuum, vitiosumq́; detraxerit; mirum est quàm pulchrũ ad speciem Mentis simulacrum effingatur. Neq; vero dicat quispiam ab optima natura feracis ingenij fundi orationẽ impetu primo, quæ nulla styli correctione, nulla egeat detractione seu rerum, seu verborum. Etenim pernego quidquam esse simul factum, & perfectum vel manu, vel ore, vel ingenio mortalium: & in vobis Adolescentes auctore Quinctiliano, nec exigi, ne sperari potest oratio perfecta. Lysippus à quo solo fictore propter excellentiam artis in moribus referendis, fingi voluit Alexander, etsi statuas perfectissime res ad viuum repræsentantes ducebat ex ære; tamen cum forma lutea, in quam æs calore liquefactum infusum fuerat spoliabãtur, eis necessario limam adhibebat; quod ex argilla prodirent imperfectæ, rudes, impolitæ. Tu tuam orationem simul vt exit ab ingenio quanquam optimo, duces optimam, & lima non egere arbitratus, limam repudiabis? Tollenda saltem est asperitas aliqua, quæ perfectum nitorem apparere non sinit. Æri, marmori, crystal-

Cic. l. 5 ep. 12 ad fam.
Pl. l. 7 c. 37
Plut. orat. 2 de virt. Ale.
Hor. l. 2 ep. ad Aug.

lo lima naturalem asperitatem tollendo, detergendo, poliendoq́ læuitatem tribuit, & nitorem, adeo vt splendida facta more speculorum imagines reddant, & in vsum speculorum assumantur: Tu tuæ orationi styli limam non adhibeas ad vitia naturæ tollenda, vt perfecte nitere poßit atq́ splendescere? Quin etiam sæpe accidit, vt limando tã-tum, & tergendo diligenter, ornamenta quædam appareant, & figuræ mirabiles. Equidem vidi columnas è marmore nigerrimo Lydij persimili, quas à monte rudes aduectas nihili fecisses: non color apparebat, non nitor, non species vlla, quæ laudabiles faceret, aut visendas. Sed vbi scalpellum primum, deinde lima, tum pumex, & alia multa sunt ad detrahendum, abstergendum, poliendumq́ idonea, sæpe vltro citroq́ sursum deorsumq́ ducta atq́ reducta, nitor subito tantus eluxit, vt tamquam specula imagines acciperent redderentq́ perfectas. Apparebant aureæ maculæ, virgulæ virides, vndantes venæ purpureæ, ac luteæ; niuei lineamenta candoris, quæ mira varietate inter se permista nomen vulgare misti marmoris illis imponunt. Vidi similiter in oratione naturaliter ab ingenioso adolescẽte raptim edita, vbi lima styli næuos, asperitatem, vitia quædam abraserat, ornamenta verborum apparuisse pulcherrima; tãquam ex abdito figuras extitisse perinsignes: quas emendationis integritas: sensorum perspicuitas; elegantiæ nitor; numerorum leniter, placideq́ fluentium suauitas; & totius elocutionis gratißimus non tam oculis, quàm auribus splendor profectus ab eadem lima comitabatur. 14. *Sed quid ego diutius immoror in detractione vitiorum? per hanc nõ semper ornamenta de tenebris emergũt in lucem, in oratione præsertim non ingeniosißimi scriptoris: tunc apparent, tunc eminent, tunc visuntur, cum apponuntur, formantur, affinguntur per additionem: cum stylus tamquam calamister, penicillus & acus in oratione ornanda versatus diu multumq́ laborauerit. Nec accersita longe,*

nec

nec vi tracta videri cuipiam debet hæc translatio, qua stylum appello calamistrum. Docuì non ita pridem discipulos meos, permissu Magistri Ciceronis, componendæ venustius atq; ornandæ festiuius orationi, posse quandoq; calamistros adhiberi: nimirum vbi locum habitura est elaborata concinnitas. Cum enim grauiores affectus commouentur; cum ab inferis excitantur mortui, cum res mutæ loquuntur; cum odium, inuidia, dolor, commiseratio, lacrymæ prouocantur, plane calamister esse debet, ac solet otiosus. Vt enim nobilem, & grauem moribus, atq; ætate matronā dedecet ornatus nimius: eaq; cachinnis ab imo pectore ductis irrideretur ab omnibus, si calefacto calamìstro sibi capillum inureret, si conformaret in cincinnos, si oblineret vnguenguento: quæ ornamēta virgini adolescentulæ maritum expetenti; vel sponsæ viri concessu ad conuiuium procedentì non essent indecora: sic festiua concinnitudo remouenda est ab oratione graui, commota, & ad commiserationem comparata; locum habere potest in epidictico genere, quod ab ornamentorum copia largiore, dictum est exornationis: in quo laudandis & hominibus, & rebus, omnes accersuntur veneres, omnes illigantur lepores, omnes festiuitates collocantur. Itaq; vbicumq; adhibentur cincinni figurarū, quæ verbis siue simplicibus, siue iunctis, & collocatis effinguntur; vbi paria paribus relata, similiter conclusa, eademq; pacto cadentia; & immutatione litteræ quæsitæ venustates; verborum iterationes, & contentiones, quæ compti capilli, & cincinnorum nomine comprehenduntur: ibi stylus laudis, & admirationis cupiditate calefactus officiū accipit calamistri. Cum vero penicilli vice perfungitur, omnia fiunt clariora. Nostis opinor penicillum instrumentū esse potißimum depingendi; quo pictor imagines in tabula iam primis lineamentis aut nigris, aut candidis descriptas, & rudes adhuc atq; adumbratas tantū, format, ac ꝑficit; calores varios è pyxidib. eductos arte magistra permiscēs ac disper-

Cic. l. de or.

Quinc. dial. de orat.

15.

dispertiẽs, vniuersam tabulam colorat, visendam facit va- rietate, pulchritudine colorum; vera similitudine rerum; affectibus, moribusq́ imaginũ humanarum, & deniq́ red- dit perpetuitate quadam temporum, sæculorumq́ dignis- simam. Quid styli nostri penicillus? num illa omnia præ- stat in scriptione, quæ pictorum in tabulis colorandis peni- cillus? ita sane. Quam tabulam depingit? Orationem, quã vel cogitatio rudem ac primis lineis adumbratam exhibet: vel cursim ipse calamus inchoatam atq́ impolitam descri- bit, recognoscendum postea diligentius, & tum luminibus illustrandam, tum coloribus imbuendam. Quas in oratio- nis tabula figuras exprimit? illas, quæ schemata dicuntur à Græcis; quod verbum tributum primum ijs ornamentis quæ concinna verborum collocatione fiunt, ab his postea in sententiarum quoq́ lumina translatum est: quo in postre- mo genere M. Antonius, & Demosthenes præstiterunt. Qui- bus pigmentis, & coloribus? Verborum, & sententiarum, quo duplici rerum genere sermo omnis, & oratio coagmen- tatur. Atq́ hæc omnia tribus è fidelijs depromuntur: pri- mum è memoria, cum omnia quæcumq́ ad rem proposi- tam, & subiectam scriptioni declarandam, fulciendam, ornandam idonea iudicantur; quæ quondam legerat, au- dierat, didicerat, & in eius myrothecijs, atq́ arculis collo- cauerat scriptor diligens, immisso tinctoq́ stylo, in oratio- nem inde transfundit. Deinde ex ingenij pyxide; quæ per eam occasionem scribendi, rerum nouarum, sententiarũq́ nescio vnde erutarum inuentione sæpe completur; quæ per styli fistulam in orationem illabuntur. Postremo de vase pectoris, è quo calami ductu transfert in orationem duo genera affectuum, quæ bene tractata faciunt admirabilem orationem, eloquentiam, & oratorem: quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturam, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum; come,

[Margin notes: Cil. l. de or. — Cic. l. de cl. orat. — Cic. l. de or.]

iu-

iucundum, & paratum ad beneuolentiam conciliandam; alterum, quod iidem παθητικὸν *nominant, quo perturbantur animi, & concitantur; vehemens, incensum, quo caussæ eripiuntur, & in quo vno regnat oratio. Picturæ peritissimi artifices non è primis, sed è postremis lineis laudem quærunt; quam inde sibi Parrhasius sine controuersia summam, ceteris pictoribus post se relictis longo interuallo, confecit.* Nam corpora pingere, & media rerum, est quidem magni operis, sed in quo multi gloriam tulerint; extrema corporum facere, & desinentis picturæ modum includere, rarum in successu artis inuenitur. *Quod plane verum habet in scribendo: nam vtcumque inuenire, quæ dicas: & prima calamo ponere lineamenta, non est difficile; sed operosum est, & difficillimum, & laude dignissimum; quod facit accuratus stylus; imperfecta perficere; colorare adumbrata; lineis extremis expolire rudia; denique arte supplere, quæ mancæ & inchoatæ naturaliter à prima cogitatione fusæ orationi deesse videantur. O picturam mirabilem scriptionis! O vim magnam oratorij penicilli! Qui non minus artificium suum demonstrat, & pæne dixerim ingenium, si officium acus in oratione dicatur exercere. Nam acus, docta & artifici manu Phrygionis opificis tractata (quod Mediolani passim videtur cum admiratione peregrinorum & conuenarum) quas figuras in pretiosa tela, siue argentea, siue bombycina cuiuscumque coloris non effingit ex auro, argento, margaritis? flores, frondes, ramos, fructus, arbores, aues, belluas, homines; & cuiusque modi venationes, prælia, regiones; & in animantibus mores, & affectus depingit adeo feliciter, vt iam hæc ars cum pictura; phrygiones, cum pictoribus; acus cum penicillo, pretiosa fila, cum coloribus; margaritæ, cum pigmentis; figuræ cum figuris certare videantur. Sed oratio calamo diligentis oratoris*

Pli. l. 35. c. 10.

16.

toris elaborata vincit has telas acu pictas; stylus acum; hæc schemata, figuras illas; nostræ gemmæ lectissimorum verborum, illorum Indicas margaritas; materies hæc superat illud opus; hoc opus, illam materiam: & vincit arte, quòd illa tela quantumuis pretiosa materia diues, quantumuis arte laborata, tantum in oculos incurrit; oratio stylo depicta cum in oculos scripta litteris, tum in aures dicta vocibus illabitur; vincit delectatione; quod illa oculos; hæc oculos, aures, animumq; delectat: vincit diuturnitate, quod illa vetustate paucis post annis perit, vsq; consumitur; hæc vero ad innumerabiles annos, ac multa sæcula durat; & recens in eadem nouitate perseuerans, per posterorum manus, memoriam, & ora translata, versata, iactata, nulla nec tractatione, nec vsu, nec temporum longitudine consenescit. Quod si mauultis, Auditores, stylum hunc nostrum dicere similem illi acui ferreæ durissimæ, ac firmissimæ, qua vasa crystallina cælantur admirabilem in modum, non repugno. Quærite vos, quibus plus est temporis & otij, magnæ similitudinis rationes: dicite quomodo singulis singula respondeant: stylus ferreus; hic calamus scriptoris: ibi rota torni; hic mentis agitatio: manus ibi cælatoris; manus hic compositoris: crystallus rudis ibi elaboratur; oratio naturalis hic cælatur: ibi styli mucro puluere adamantis instruitur; hic acumen calami præceptis artis adornatur: illinc deniq; prodeunt vasa figuris affabre cælata, hinc orationes ornamentis artificiose figuratæ. Dicite vos, inquam, isthæc: ego, cui per tempus in hac subtilitate acus, immorari non licet, ad tertium ac postremum styli munus propero, quod esse dixeram Mutationem. Nam vbi vitia naturæ detraxerit è scriptione; præclara lumina ornamentorum addit: vbi hæc adiecerit, quædam commutat, meliora faciens poliendo, illustrando, acuendo: quo in munere cotem, linguã, circiũn, per me licet appellare magistrum hunc mutum orationis. Quid facit coticula ferro? quid gladijs? quid

17.

mu-

mucronibus? Non illa quidem abradit æruginem, quam ignis, incus, malleus, lima detersit: sed acuit retusum, atq; obtusum gladium; reddit aciem, dat acumen Stylus cotem imitatus in officina dicendi, argumentorum tela iam in fornacula cogitationis ab ingenio fabricatore decocta, & in incude considerationis, iudicij malleo contusa, lima diligentiæ perpolita, tandem exacuit dicendi forma in melius permutata; vel per interrogationem efferens ardentius, quæ frigidius antea sine interrogatione dicebantur; vel grandioribus verbis, magisq; significantibus adornans, vt quasi amentata impetu maiore ferantur; vel numero vehementiore muniens, vt tamquam fulmina illa Periclis, Demosthenis, & Ciceronis in aduersarios intorta vibrētur. Nam quod secundo loco linguam nominari permiserim, nō id excidit imprudenti: dico iterum confidentius stylum linguam esse in scriptione, linguam mutam in scribendo, linguā viuam in poliendo. Atq; illud quidem in vestra cogitatione relinquo, qui optime nostis calamum, dum scribit, tacite loqui; vt lingua clamose scribit, dum loquitur, sic vt liceat vobis definire, linguam quidem calamum esse loquētem; calamum vero, linguam esse tacite clamantem: spiritu illam, hanc atramento vti: illam scribere vocibus; hūc litteris clamare: illam auribus locutione: hunc oculis scriptione: vtrumq; menti certatim deseruire. Sed quo modo lingua viua dicendus sit in poliendo stylus, volo ex me nunc audiatis, Adolescentes, & admiratione capiamini. Produnt ij, qui naturam animantium diligentius indagarunt, pari catulum vrsæ candidum quidem, sed tamquam informem carnem, muribus paullo maiorem, sine oculis, sine pilo, vnguibus tantum prominentibus, vt intelligas eo argumento rapax animal fore. Parens hunc informem, inchoatum, deformemq; partum in lucem editum instinctu naturæ diligens, & perficere cupiens assiduissimè lambendo figurat, & lingua supplet, quæ aluꝰ auara denegauerat.

18.
Pl. l. 8 c. 36
Æliã. l. 2 de anim. c. 19
Ouid. l. 15 metam.
Plut. l. de amore prolis

Vir-

Virgilium item Poetarum Latinorũ facile principem tradunt dicere solitum; se vrsæ more parere versus consueuisse: recentes partus suos rudi facie, atq; imperfecta esse; tum eiusdem bestiæ ritu, quos informes edidisset fetus, conformare, ac fingere lambendo. Non illud nunc expendo, quatenus ea vera sunt, quæ de ingenio suo dixit vir ingeniosissimus; qui quia modestissimus erat, de se rebusq; suis, & demisse sentiebat, & humiliter loquebatur; quia vero accuratissimus, non erat vlla mediocritate contentus. Illud perpendo, miror, & commendo, feræ huius ritu, lingua vsum, in suorum versuum poematumq; expolitione fuisse: mihi, vobisq; exemplo præluxisse: tacite docuisse, se non aliam ad sua lambenda carmina linguam adhibuisse, nisi stylum. Hoc transuerso, modo huic verbo, modo illi signum atrum illinebat; & in inducti locum consonantius, splendidius, significantiusq; substituebat: modo versum integrum delebat, & numerosiorẽ reponebat. Hoc poeta summus vrsa præstantior; quod illa nihil de suo, fetui lambendo confert: mulcet tantum extrinsecus, & blanditur lingua, vim natiuam fouet, & prouocat, quæ delitescens in membris, ea perducit ad perfectam suæ naturæ formam, & magnitudinem: poeta vero stylo vel addens aliquid, vel inducens minus bona, restituensq; meliora de thesauris ingenij suum opus & augebat, & speciosiore figura conformabat. Quod & Franciscum Petrarcham in Etrusca nostri æui poesi Principem, imitatione Virgilij factitasse persuasissimum est multis, qui codicillos eius manuscriptos passim interlitos, lituris notatos, multis in locis correctos, mutatosq; viderunt. Quod Poetæ fecerunt in suis fetibus; Demosthenem, Ciceronem, cæterosq; viros eloquentissimos in suis ingenij partubus fecisse, quis neget? Et vos, Adolescentes, non eandem consuetudinem exemplo tantorum virorum, quasi legem vobis imponetis; vt scriptiones vestras recentes ingenij partus viua propemodum styli lingua

Agell. l. 17 capite 10

gua

gua conformetis, & lambendo poliatis? Quod ſane quam facile præſtabitis, me auctore, ſi calamum veſtrum circinum quemdam eſſe putetis, & eum more Mathematicorum in ſcribendo tractetis. Etenim circinus Geometrarum potiſsimum eſt inſtrumentum ſtylis geminis compoſitum ad angulos acutos inter ſe iunctis, circulis in plano recte faciendis plane neceſſarium: quorum alter ſtylorum ſtabilis figitur in centro circuli faciendi; mobilis alter ducitur in gyrum, & conficit orbem plane perfectum. Neque hunc vnum habet vſum; eo ſcribimus, delemus, metimur, perforamus, & omnia facimus, quæcumq; ſtylus ſimplex ac radius in erudito puluere Mathematicorum ſolet efficere. Quod ſtylus noſter ſcribat, inducat, intellexiſtis; quod idem & orationi rotundandæ, & membris comprehenſionibusq; verborum metiendis, vnde oritur numerus oratorius, deſeruiat, eſt modo peruidendum. Multa ſunt & mira, quæ Cicero de numero oratorio docet, ac prædicat: hic inter ea numeratur, q̃ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: hoc vehementius argumentorum tela contorquentur: hoc tamquam vnguento delibuta oratio ſuauiſsime fluit, aureſq; permulcet: huius laude clariſsimus euaſit Iſocrates, qui primus numerum oratorium ad perfectiſsimam quandam ſuauitatem arte perduxit. At hic vnde pendet? quibus ex rebus efficitur? Partim ſcilicet è longarum breuiumq; ſyllabarum artificioſa permiſtione, ſingulorumq; verborum ſuauitate: partim ex apta concinnaq; collocatione, ſtructuraq; coniunctorum; quæ neq; aſpera ſit, neq; hiulca: partim ex æqualitate menſuraq; membrorum: partim ex rotunda quadam eorumdem omnium comprehenſione, quæ conficiat orbem, vt nec ſit breuior, quàm aures exſpectet; nec longior, quàm vires atq; anima patiatur. Deniq; pendet ex quadam ſympathia rerum omnium, in qua primis vltima, poſtremis prima, medijs vtraq;, ſingula ſingulis, & vniuerſis omnia con〈ſe〉ntiant.

Cic. l. 1 de orat. l. de or.

Cic. l. de el. orat.

Cic. l. 1 de orat.

tiant. Quis autem tot rerum, ac tantarum Artifex? Stylum inquit esse M. Tullius, cum docet, collocationem conformationemq́; verborum in scribendo perfici, non poetico, sed quodam oratorio numero ac modo: neq; quemquã ea consecuturum, etiam si vehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, nisi diu multumq́; scriptitarit. Stylus igitur quasi circinus non geometricus, sed oratorius membra periodorum mensura æquali metitur: verba syllabatim, longitudinem breuitatemq́; syllabarum expendens collocat: dactylum, creticum, dichoræum aliosq́; pedes oratorios ex arte permiscet: hic verborum orbes conficit; conuersiones numerosis clausulis absoluit, circumscriptiones binis ternisue membris similiter cadentibus, desinentibusq́; rotundat: & deniq́; hic idem ea præstat omnia, quæ numeris circuitus verborum illigant, numerosamq́; faciunt vniuersam orationem.

20. Neq; vero, propterea quod in chartis hunc numerum, ornatum, lumina, figuras imprimat stylus, metuere debetis, Adolescentes, ne non tantus hic eius labor è chartis in orationem voce prolatam transferatur. Euellit hunc timorem Crassus apud Ciceronem, cuius illa sunt verba memoriæ quam diligentissime commendanda; Qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, vt etiam subito si dicat, tamen illa quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur; atq; etiam si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Aptissima similitudine res declaratur, qua Plutarchus adolescentes à dicendo ex improuiso deterrens, hortatur, vt cogitate loquantur; & quam ego non inuitam, refero libens ad scriptionem. Qui diu compedibus vinctus in aliquo ergastulo fuerit, cum è custodia solutus educitur; non modo tardius ingreditur ac lentius, sed etiam eo fere modo vestigia ponit, explicat crura claudicans diu, quo claudicabat & vacillabat, cum ligneas compedes ferreasuẽ

Cic. l. 1 de orat.

Plut. l. de educ.

reasue trahebat: quod & in equis cernitur, qui vincti cõpedibus vitiosum succussum dedocentur à domitoribus, & pedetentim, sedatoq́ nisu, molliter & æquabiliter explicatis cruribus ire docentur, vt gradarij fiant. Eodem fere pacto Mens & lingua, quasi duo pedes orationis, styli vinculo diu constrictæ, atq́ edoctæ scriptionis legibus, composite ac numerose loqui: tametsi stylus deponitur, liberasq́ relinquit, retinent illam formam ac legem; illum modum tenoremq́ dicendi. Quod si non placet quod de Plutarcho sumpsimus, quod de equis adiecimus; audite non minus idoneam explicandi rationem à Crasso traditam; qui orationem nauigiolo; stylum remis; remigio, scriptionem; habitum cursui similem putat. Vt enim, inquit concitato nauigio, cum remiges inhibuerũt, retinet tamen ipsa nauis motum, & cursum suum intermisso impetu, pulsuq́ remorũ; sic in oratione perpetua cum scripta deficiunt, parem tamẽ obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, & vi concitata. Verum maiorem quandam difficultatem obijcere mihi nescio quis videtur, qui esto, inquit, vera esse omnia quæcumq́ de stylo prædicasti: do magistrum esse oratorum, artificem eloquentiæ, compositorem elegantis orationis: at non oẽs esse possumus oratores: tibi tuum habe stylum, qui id concupiscis: mihi non est hic labor subeundus, cui firmitas laterum abest: non illi, quem deserit vox, quem fallit memoria: non alij quem timiditas deterret, quem naturalis verborum ieiunitas & infantia retardat; quem deniq́ cura rei familiaris, parentes, alia vitæ professio reuocãt à publice perorando. Miror, ne quid asperius dicam, te, qui hæc cogitatione tractas, tam cito oblito eorum, quæ publice in hoc nostro templo disputaui, cum nonnulla cõcionis approbatione, de necessitate eloquentiæ, non in cõcionibus modo, sed etiam in legationibus, in deliberationibus, in iudicijs, in amicorũ consolationibus, cõgressibus, pacificationibus: quasi vero, qui nec publice cõcionatur è supe

Ci. l. 1 de or.

21

riore loco, nec ante iudices in contentionem venit, eloquēs esse non debeat. Nolo quæ tunc dixi, cum meo vestroq; fastidio repetere: vos ad ea mentem, ac memoriam reuocare. Sed præter ea tunc disputata luculente; multa sunt in humana vita, & in nobili viuendi ratione, quibus, si non vox erudita, numerosa, & elegans; calamus certe doctus, cultus, exercitatus est plane necessarius. An epistolarum scriptio non est cuiq; nobili ciui, & ingenuo viro pernecessaria? non eadem fuit (accurata tamen & egregia) multis veterum, & recentium gloriosissima? num Cicero minorem habet laudem ab epistolis, quàm ab orationibus? Plinio iuniori minorem gloriam attulerunt epistolæ, quàm Panegyricus Traiano Imperatori dictus? Qua re laudabilis L. Seneca? conscriptis epistolis. Qua S. Hieronymus, qui quia magnam vitæ partem in cœnobijs latuit inclusus, in bibliothecis abditus, in codicibus demersus, in stylum incū-bens, dicendo non venit in hominum lucem? Ingētem laudem scriptis epistolis est tum ab ætate sua, tum à posteritate consecutus. Omitto cum Sidonio Apollinari veteres oēs Sanctos Patres Græcos, & Latinos, qui simili genere scribendarum litterarum, & Christianis vniuersis profuerūt, & sibi splendorem maximum pepererunt. Ætate nostra Pauli Manutij stylus in epistolis, non multorum oratorum, quorum circumferuntur orationes, gloriam adæquauit? Quid de vtilitate dicam, quam multis attulit facilitas, & scientia scribendarum litterarum? In Principum, Rerūp. ac Regum arcana, consilia, gratiam ducit hæc via; tum inde prouehit ad opes, & honores. Quantus Aurelius Cassiodorus extitit ab epistolis, qui tot Regibus Gothorum & Italiæ Theodorico, Athalarico, Amalasuenthæ, & Theodahado fuit à secretis, & consilijs? Quid Æneam Siluium Piccolhomineum, Petrum Bembum, Iacobum Sadoletum & alios, quos purpura fulgentes Roma vidit & Italia, summos ad honores euexit, nisi stylus eruditus epistolarum? Qui

præ-

præter epiſtolas, in rerum illuſtrium diſputationibus edendis eſt apprime neceſſarius & laudatus. Eſſent vmquam in tāto pretio dialogi Platonis, libri morales Ariſtotelis, philoſophicæ quæſtiones M. Tullij, L. Senecæ, & Plutarchi opuſcula, Plinij ſenioris hiſtoria naturalis; Cypriani, Lactantij, Auguſtini, Baſilij; & Gregorij NaZianZeni opera ſine ſtylo culto, & accurato? Theophraſtus ſane non magnus orator fuit; qui in Areopagitarum conſpectu conticuit aliquando; ſuam illam dulciſsimam eloquentiam non voce prompſit, ſed libris ſcriptis: calamus, vt equidem opinor, illi potius quàm lingua nomen à diuinitate ductum impoſuit. Culpa graui non carerem, ſi prætermitterem Hiſtoriam, in qua ſtylus regnat: quo tamquam ſceptro demiſſo, aut infracto, deficit hiſtorici laus. De Saluſtio Thucydidi compoſito & æquato vere dicitur,

Agell. l. 8 capite 8
Æl. l. 8 Var. hiſt. c. 12

22.

Quinct. l. 10 capite 1
Martia. l. 14 epigr. 169

Criſpus Romana primus in Hiſtoria.

Quinct. l. 10 capite 3
Cic. l. de cl. orat.

Non potuit ſine aſsiduo ſtylo tam elaborata fuiſſe illa ſcriptio, cuius auctor plus cura, quàm ingenij facilitate videtur præſtitiſſe. C. Cæſaris Dictatoris commentarij, qui extant, confirmant illi laudem Eloquentiæ, quam hiſtorici omnes eidem impertiunt, nullæ orationes, vt intelligas, plus eidem ad immortalitatem nominis hiſtoricum ſtylum, quā oratorium profuiſſe. Quid de Liuio dices? Nequaquam errabis, opinor, ſi Gaditanos ciues exiſtimes Romam accerſitos ab eius eloquentiæ lacteo fonte, qui nō à lingua, ſed à ſtylo per hiſtoriam ad vltimos terrarum fines emanauerat. Thucydides rerum geſtarum pronunciator ſincerus & grandis; qui de rebus bellicis canit quodam modo bellicum; & omnes poſt Herodotum Hiſtoriæ parentem artificio vincit: toties à M. Tullio cum admiratione laudatus; toties à Demoſthene inuicta patientia corporis animiq; deſcriptus; cui debet, niſi hiſtorico ſtylo laudes, & granditatem ſuam? Nam in orando valuiſſe parum, colligimus ex eo manifeſte, quod orationes eius in hiſtoria mo-

Suet. in Cæſ. capite 55
Quinct. l. 10 capite 1
Plut. in Cæſare
Tacit. l. 13 ann. orat. 5 num. 15
Cic. l. 3 de orat. l. de or. l. de cl. orat. l. de opt. gē. orat.
Luciā. dial. adu. collect. libr.

re historicorum insutæ, Ciceroni reliquas eius virtutes admiranti, minime scilicet approbatur. Xenophon deniq; cuius ore quasi Musas locutas ferunt; cuius oratio, vt sermo Nestoris, dulcior melle defluebat, quo stylo tantam suauitatem, & ex ea nominis celebritatem sibi apud posteros cōparauit? Stylo videlicet potißimum exercitato scribendis historijs. Quamorbrem, Adolescentes, auidißime arripite, suauißimeq; osculamini Quinctiliani, ac Plinij monitum, qui vobis sunt auctores, vt numquam stylum deponatis: sed exemplo Ciceronis modo dialogos, modo quæstiones philosophicas, alias historiam, alias versus componatis: quia varietate, tum satietas ingenij, quod è similitudine rerū lassitudinem sentit, minuatur; tum in quocumq; scriptionis genere facilitas aliqua gignatur, ijs profutura, qui ad summam eloquentiam, quæ in cōtentionibus, concionibusq; dominatur, numquam sperant se posse peruenire. Quoniam vero M. Tullij sententiam verißimam esse cognostis, stylum optimum esse magistrum orationis, naturæ bonæ perfectorem, effectorem eloquentiæ: proinde laudis opificem & gloriæ; famæ, claritatis, immortalitatis, magni celebrisq; nominis architectum; tempus admonet me, vt quæ vitanda vobis, quæq; sequenda sunt, quo labor hic scribendi fructuosior euadat, vos quoq; cōmoneam. Sed illud idem tempus, quod tacito lapsu præcipitans, vel in dicendo me deseruit, ac fefellit; vel longius quàm volebam, prouexit orationem meam; me item commonefacit, vt inclinato iam in vesperam die, remos inhibeam, aut attollam, & extra portum tamquam in statione subsistam: tum quæ dicenda restant vtilitatis plenißima, vel renouatis oratoris viribus, vel recreatis auditorum animis, attentioneq; recenti dignißima in alium diem, cum fauces, vox, latera dicentis ex labore sese quiete refecerint; & aures vestræ defessæ conquieuerint, reseruentur.

Cic. l. de or. Quinct. l. 10 capite 1

23.

Quinct. l. 10 capite 5 Pl. l. 7 ep. 9 ad Corn. Fuscum

DE

DE STYLO OPTIMO DICENDI MAGISTRO.

Oratio Posterior. Or. VII.

1\. *SPes incredibilis, quam mihi insolita vestrum omnium alacritas, & ardor ad scriptitandum, his proximis dieb. post celebratas styli laudes iniecerunt; Adolescentes, me quoque nõnihil pendentem animi, dubitantemque facile adduxit, vt citius quàm statueram, sublatis anchoris disputationis, nudius quinctusdecimus institutæ, rursus in altum è statione, magis beneuolentiæ vestræ Fauonio datis velis, quam remigio mearum virium impellerem orationem. Quid enim magis Doctorum ingeniorum, aut excitat ingenium, aut industriam acuit, aut animum accendit, ad nouas scholæ iuuandæ rationes excogitandas; ad curas extraordinarias, & inusitatos labores pro eadem suscipiendos ac perferendos, quàm discipulorum ad discendum propensa atque incitata voluntas; vt quantum ille ad eorum vtilitatem, commodumq; cogitat, dicit, agit; tantum illi conatibus eius atque studijs sua diligentia studióque respondeant? Laudo vestrum iustum animum; conatus probo; commendo sedulitatem; vobis in tam fructuoso labore, studij perseuerantiam exopto, mihi iucundissimam, gratissimam parentibus, vobis ipsis saluberrimam; quam si retinueritis, non dubito, quin aliquando magnum in eloquentia nomen sitis habituri. Tu Deus Opt. Max. cuius nutu mortalium omniū fragilis hæc vita*

regitur, cuius sapiētia, lubrica & incerta voluntas temperatur; quam bonam mentem hisce adolescentibus immisisti diuinitus, constantia & firmitate corrobora: mihi vero, quem cupiditate iuuandæ Brixianæ iuuentutis inflammasti, vires subministra; tum afflictum inualetudine corporis animum, porrecta tua præpotenti manu sustenta sic, vt in benemerendo de meis discipulis, eorum aßiduitati, mea nō concedat industria. Iam vero, Brixienses, ad mutuam inter nos beneuolentiam; erga me vestram, & vicißim erga vos meam; quam mutua beneficia consuetudoq; docendi, discendiq; conciliauit; atq; ad curam regendæ scholæ pertinere puto, vos præmoneri voce mea, tum de periculis impēdentibus, quæ præcauenda sunt, iu exercitatione scribendi; tum de ijs quæ præstanda sunt à vobis in tractatione styli, vt fructum è labore maximo maximum colligatis. Sum equidem vobis adolescentulis per ætatem nauta peritior nauigandi; paullo diutius quàm vos vixi, scripsi, dixi, magistris optimis vsus sum aliquot viuis, pluribus mortuis, qui non vocibus, sed libris interdum accuratius, quàm viui docent: obseruatione mea didici quoq; paucula quædam non ita pridem: quibus præsidijs duos scribentium errores deprehendi, tamquam geminos scopulos, vobis quam cautissima velificatione fugiendos. Intento digito vobis eos indico; qui quia sub vndis delitescunt, periculosiores sunt ad naufragium: hoc est, recti specie & per simulationem industriæ iuuenes incautos, inconsideratosq; decipiunt. Alterum morositatem, præcipitem scribendi celeritatem alterum voco. Nonnullos vel summæ cuiusdam perfectionis nimius amor, vel natura religiosior in rebus omnib. adeo morosos facit, ac lentos in scribendo, nulla vt expolitione contenti, molestißimam sibi atq; alijs tarditatem incurrant. Alios contra, siue cupiditas multa scribendi; siue odium limæ, laborisq; fuga, satis esse ratos quod scripserint, & nihil melius quærentes, in vitiosam festinationem impellit.

2.

Hæc

Hæc duo pericula Scillam, & Charybdim ſcilicet arbitrere. Nam illi dum properationem plenis velis fugiũt infeſtam, ad moroſitatem miſerabiliter adhæreſcunt: hi vero dum moroſitatem feſtinante remigio vitant permoleſtam, ad celeritatem turpiter alliduntur. Prudenter M. Tullius (vt de priore loquar periculo priore loco) prudenter, inquam, & iure Cicero notat Caluum oratorem hoc vitio contaminatum, atq; coarguit; qui cum litteris eſſet eruditus; & accuratum, atq; exquiſitum dicendi genus afferret: quamquam id ſcienter, eleganterq́; tractaret; nimium tamen inquirens in ſe, atq; ipſe ſeſe obſeruans, metuensq́; né vitioſum colligeret, etiã verum ſanguinem deperdebat. Itaq́; eius oratio nimia religione attenuata, doctis, & attente audientibus erat illuſtris, à multitudine autem & à foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur. Quo Calue tua tam religioſa diligentia ſpectabat? non cogitaſti ſcribendo te in concionibus popularibus, non doctiſsimorum & attentiſsimorum hominum, ſed auribus indocti, atq; oſcitantis populi ſeruire oportere? non memineras prouerbij vulgaris; id quod lima nimis extenuatur, aliquando tandem infringi? numquam inaudieras imperitiſsimos illos medicos haberi, qui dum putreſcentes, ac mortuas corporis partes nimis ad viuum reſecant; integras, valentes, ac viuas vulnerant, excruciant, excarnificant? Quamobrem prudenter item Quinctilianus monet, vt ſcribentis lima poliat, nõ exterat: habeat emendatio finem: docet eos peccare, qui ad omnia ſcripta, tamquam ad vitioſa redeunt; & quaſi nihil ſit rectum, quod eſt primum; melius exiſtimãt, quidquid eſt aliud: inſanos deniq́; eſſe, qui integra ſecant, & quærunt melius dicere, quàm poſsint. Itaq́; moroſi iſti intelligant cum in omnibus rebus, tum vero potiſsimum in ſcribendo, videndum eſſe, Quatenus; *etſi enim eſt ſuus cuiq; modus, tamen, vt ſummus dicendi magiſter & orator definijt, magis offendit nimium, quàm parum: in quo Apel-*

Cic. l. de cl. orat.
Or. 16 n. 10
Or. 17 n. 7

Quinct. l. 10 capite 3. 4

3.

Cic. l. de or.

les quoq; eos peccare dicebat, qui non ſentirent, quid eſſet ſatis. *Sed quid ego Ciceronem, aut Apellem proferam auctorem tam ſolidæ, veræq; doctrinæ? Veterum ſapientum ſemper fuit illa celebrata vox*, Μηδὲν ἄγαν, Ne quid nimis; *philoſophorum omnium approbata conſenſu; poetarum illuſtrata verſibus; ſanctorum Patrum commendata teſtimonijs; ſiue illa fuerit inuentum Pythagoræ, ſiue Solonis, ſiue Biantis, ſiue alius è priſcis illis, nobiliſſimisq; ſeptem Græciæ ſapientibus. Ne quid igitur nimis in ſcribendo, limando, lambendo; tolle aliquando manum de tabula, tolle de charta ſtylum; tolle calamum de litura. An ignoras ab Apelle vitio datum Protogeni præſtantiſſimo pictori, quod manum de tabula tollere neſciret? Cum enim Protogenis opus immenſi laboris, & curæ, ſupra modum anxie miraretur Apelles, dixit omnia cum illo ſibi paria eſſe; aut illi meliora, ſed vno ſe præſtare*, quod manũ ille de tabula neſciret tollere: *memorabili præcepto, nocere ſæpe nimiam diligentiam: quam & Aſinio Pollioni claro in primis oratori non parum obfuiſſe Quinctilianus affirmat. Protogeni palmam in pictura Pollioni ſummam in eloquentia laudem nimia illa diligentia præripuit: tu moroſe ſcriptor, cui nihil placet, nihil arridet, nihil eſt ſatis; qui de ſingulis verbis in conſilium venis; qui ſcripta tua torques, dum corrigere putas: non eandem iacturam honoris, & amiſſionem laudis pertimeſces? Paucas, mihi crede, in toto vitæ tuæ curſu litteras exarabis: pauciores ſcribes conciones; pauciſſima deniq; edes opera, ſi moroſitatem imiteris Iſocratis, à quo Panegyricum quindecim totos annos; vel qui parciſſime loquuntur, decem elaboratum dicunt: ſi tarditatem Cinnæ in Smyrna componenda ſequare, qui nouem integros annos, in ea ſcribenda, perpolienda-que conſumpſit. Nec vero cum hæc dico, moroſos deterrens atq; auocans ab intoleranda tarditate, te in alteram voraginem*

Ar. l. 2 Rhet capite 16
Auſ. in Lud. 7 ſap.
Plut. in conuiuio
Diog. laer. l. 8 in pythag.
S. Hier. ep. 8 ad Demetr.
Pl. l. 7 c. 32
Gal. l. de cogn. & cur. an. morb. capite 3
Pl. l. 35. c. 10
Quinct. l. 10 capite 1
Plut. l. de gl. Athen. & l. de x. orat. in Iſocr.
Quinct. l. 10 capite 4
4.

ginem præcipites volo, celeritatem nimiam, proficere cupienti non ferendam. Etenim si ea nascitur à fuga laboris, manifesta negligentia; quæ de Regno eloquentiæ, diu gloriose dominãtem, turpiter deturbauit Hortensium: si prouenit ab amore naturali proprij fetus; qui, quia tibi pulcher, bellus, ac festiuus videtur, quamquam est deformis, inuenustus ac frigidus; respuit, atq; abijcit limam; errore mẽtis à philautiæ cæcitate profecto laboras: si deniq; quidquid primo impetu fundit ingenium, optime habere putas; melius effici posse negas; secundas curas, vt superuacaneas, superbe contemnis; intolerabili inflatus arrogantia, tibi omnes ad perfectionem aditus videris intercludere. Quænã inertia, quæ pigritia, quæ ignauia te cepit, vt tãtopere stylum exhorreas; & accurationem extimescas? Quæ præstigiæ tibi oculos occupauerunt, vt tam cito tua tibi placeant omnia? vt simul editum calamo, perfectum existimes fetum ingenij tui? vt tibi sit religio, scripta relegere, retractare, perpolire? Verere, ac metue salsam, & cum aculeo facetam irrisionem illi similem, qua mali pictoris festinationem Apelles increpauit. Ostendens enim ille pictori summo tabulam pictam festinanter; Hanc, *inquit,* imaginem modo pinxi: Non est, *respondit Apelles,* quod referas; video properato depictam: miror vero quod non plures eiuscemodi depinxeris. *O responsum acutissimum, & accommodatissimum ijs, quorum calami, non scribunt, non exarant, non pingunt, sed ad pristinam recurrentes naturam volucrum, consuetudinemq; pẽnarum, volare videntur. Quid tu, moræ nescius in scribendo (si tamen ades) quid tu cunctationis impotens alteri Apelli, tuas orationes & epistolas pari tabulæ illi celeritate, pariq; incuria scriptas inspicienti responderes? Nõ sis Zeuxis pictor & ipse primæ classis, præcipitis illius plane dissimilis: qui moderatam eius in pingendo tarditatem iniuste, atque imprudenter accusantibus:* Fateor, *inquit*

Cic. l. de cl. orat.

Ar. l. 9 eth. capite 7

Plut. l. de aduc.

Plut. l. de mult. amic. & in pericle

quit, me longo tempore pingere : ſed in longum quoque tempus proſpiciens æternitati depingo. *Quàm vellem, Adoleſcentes, vt hunc imitaremini ſcribendo ! quàm opto, vos in orationibus, epiſtolis, carminibusq; pangendis, vt huiùs exemplo proſpiciatis in poſterum ; & immortalitatem nomini, ſtylo perpetuam laudem poſteritatis, operibusq; veſtris æternitatem quandam expetentes ; cura, ſtudio, diligentia faciatis, vt eam illa conſequãtur ! Non eſt quòd ad excuſationem Pamphilum Apellis præceptorem afferatis ; qui tarditatis repulſurus infamiã, vno die puero picto tabellam abſoluit ; quæ propterea eſt Hemereſios vocata. Semel id fecit, vt oſtenderet ſe poſſe celeritatis ſibi conficere famam, ſi vellet ; ſed non expedire id ſæpe fieri ; non ſemper adeſſe celeritati felicitatem : vacare periculo moderatam tarditatem. An ignoratis ita natura cõparatum eſſe, nihil vt magnum fiat cito ? pulcherrimo cuiq; operi difficultatem eſſe prępoſitam ? naſcendi quoq; hanc legem eſſe præſcriptam, vt animalia, quò ſunt maiora, parentum viſceribus eò diutius contineantur ? abortus, qui ſunt partus immaturi, diu viuere nequaquam poſſe ? Fugit ne vos, elephantem decem annis, ſi vulgo credimus ; biennio, ſi Naturæ ſcribæ, atq; interpreti fidem habeamus Ariſtoteli, aluo materna contineri, foueri, perfici, vt integer, abſolutus, atq; exſpectationi granditate reſpõdens pariatur ? fugit ne canem multos quidem catulos paucis à conceptu diebus, ſed clauſis oculis edere propemodum cæcos ? Vtrum igitur expedit vobis ad memoriam nominis ſempiternam veſtras orationes paruas, rudes, impolitas quam citiſſime conſcriptas ; an magnas, cultas, & longiore tempore eſſe perfectas ? Cito ſcribendo non fit vt bene ſcribamus (quod viri ſapientes docuerunt) ſed bene ſcribendo fit, vt cito ſcribamus. Vtrum optabilius putes parientibus ingenijs, partus eſſe tempeſtiua maturitate paullo tardiores ; an acerbos, immaturosq; abortus celeriter*

[Margin notes: Pl. l. 35 c. 11 — Ar. l. 4 de gener. animal. c. 4 — Quinct. l. 10 capite 3 — 5. — Ar. l. 5 hiſt. al. c. 14 l. 4 de gener. al. capite 4 — Pli. l. 8 c. 10 — Quinct. l. 10 capite 3]

ter editos, interituros esse propediem? Vtrum deniq; præstabilius ad gloriam existimetis, vnum elephantum, belluā omnium terrestrium maximam, perfectam membris suis, turribus in bello prælijsq; ferendis idoneam vos serius edere in lucem; an cæcorum catulorum magnum numerum eodem quo conceperitis die, vel mense peperisse? Demosthenes, Sallustius, Virgilius, & eorum in scribendo pares: tum Isocrates, ac Cinna maxime omnium (quamquam vterq; intolerabilis morositatis) Elephantos paucos, quàm multos catulos maluerunt. An non Elephantus est oratio Demosthenis aduersus Æschinem pro Ctesiphonte, quæ omnium optima censetur ab omnibus, tum propter magnitudinem, quòd omnium sit maxima; tum quia, vt S. Hieronymus testatur, multo tempore dicitur exarata? Quare stylus vester, Adolescentes, dum diligens est nō sit morosus, sed tardus: scripta sæpe reuocet ad iudicium; non omnia probet cæcus, & amens amore sui: retractet suspectam facilitatem: fiat suorum operum Aristarchus, & Censor; ea quæ male ornata compererit, vt Horatius loquitur, incudi procudenda, poliendaq; reddat. Deniq; memorabilem illam adhortationem ad Poetas, quos offendebat limæ labor, & mora, quondam ab eodem habitam, vobis quoq; dictam putatote

S Hier. ep. 68 ad pāmach.
Quinct. l. 10 capite 3

Hor. in poe.

> Carmen reprehendite quod non
> Multa dies, & multa litura coercuit; atque
> Perfectum decies non castigauit ad vnguem.

6.

Nauiculario, cum primum nauigaturus est, traditur quidem nautica illa tabula, seu charta pergamena, in qua ventorum regiones, maria, promontoria, littora, portus, euripi, freta, scopuli, syrtes, vada, voragines, & alia maris pericula nauigantibus fugienda describuntur: at vero præcepta bene tutoq; nauigandi nulla in eiusmodi tabellis apponun-

ponuntur: à peritis hæc ore dantur, per manus quasi traduntur à senioribus nauiculatoribus, nauiumq; magistris: vsu deniq; inter tempestates ac pericula discuntur à nautis adolescentibus, cum circumflantur ventis, & fluctibus agitantur. Equidem propono vobis, qui nunc è portu soluitis, ante oculos ad scribendum, pro tabula nautica, meam hanc qualemcumq; orationem, in qua sunt hactenus nonnulla pericula, eaq; potissima, demonstrata, summo conatu remigum declinanda. Sed in vobis erudiendis nauiculariorum industriam superare cupio: dabo vobis præterea bene, vtiliterq; scribendi præceptiones, tum antequã stylum prehendatis; tum in ipsa styli tractatione: tum deniq; post ipsam scriptionem. Imprudens nauigationem init, & temere dat vela ventis is, qui non ante quàm egrediatur è portu nautica cibaria, salsamenta, recoctum panem, & reliquum nauigationi comparauerit, & in nauim immiserit necessarium commeatum. Imperitus scribendi artifex est, qui calamum optimo non imbuerit atramento. Sed quid nam est hic commeatus? quid nam hoc atramentum? Num quæso doctrinarum scientiam per allegoriam significas, qua nisi sit animus instructus frustra stylus per chartam ducitur, aut certe traducitur inscienter? Tecum sentio, qui hæc obijcis, sapientiam commeatum esse, quam quidam etsi coemptam habent; non tamen in cellam nauticam importarunt; per atramentum scientiam rerum & Rhetoricæ artem intelligo, quibus nisi stylus affatim tinctus fuerit, atq; imbutus, in scribendo frustra laboratur, vel certe scribitur inscienter.

7. *Lectione igitur bonorum auctorum cum de scribendo cogitas, teq; ad scribendum succingis atq; adornas, vel alendus est animus, vel certe est excitandus: vt inde doctrinæ liquor, ac verborum copia per stylum tamquam atramentum defluat in codicillos, & in ipsam siue solutæ orationis, siue carminum scriptionem instilletur. Quod documentum adolescentibus potissimum est necessa-*

rium; qui non omnia quæ dicenda sunt, è pyxide ingenij per inuentionem propriam, vel ex ærario memoriæ per recordationem depromere possunt, quod non omnia didicerunt: sed eorum mentis vacuitas laboribus aliorum, ac doctrinis in eorum vtilitatem, & vsum, posterorum memoriæ proditis, vel implenda, vel iuuanda est. Quod si viris doctis atq; exercitatis; sæpe scribendi vis deficit; exhauritur inuentio; memoria exinanitur, nisi aliunde, quo reficiantur, benigne largeq; subministretur: quid fiet adolescentibus, quibus nondum per ætatem licuit, neq; animum scientia complere doctrinarum, neq; stylum exercere diu scriptitãdo? Nisi oleum instilles continenter, extinguitur lucerna: non exinanietur ingenium adolescentis, si lectionis subtrahas illi nutrimentum? Adamate præceptum hoc, Adolescentes, salutare vobis, & iucundum: arripite consuetudinem hanc optimam prælegendi aliquid scriptioni: retinete mordicus morem hunc animi præparandi, styliq; optimo præstantis auctoris atramento tingendi; vt animus præcultus, ac præparatus se dedat ad scribendum. Atq; hoc documentum nolo mihi debeatis, sed Annæo Senecæ viro doctissimo, qui infelici Neronis sæuissimi Imperatoris magisterio non tam cõmemorabilis fuit; quàm miserabilis: cuius verba, tametsi deflexerint ab elegantia, nitore, latinitateq; pura Ciceronis, digna propter vtilitatem sententiæ vestra memoria diuturna, referre par est. Alit, *inquit,* lectio ingenium, & studio fatigatum, non sine studio tamen reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. Altera res contristabit, & vires exhauriet; de stylo dico: alter soluet, ac diluet. Inuicem hoc illo cmmmutandum est; & alterum altero temperandum; vt quidquid lectione collectum est stylus redigat in corpus. *Hactenus Philosophus eximius Rhetoris filius, & ipse dicendi magister bonus qui paucis & vtilitates lectionis attingit, & periculum*

Sen. ep. 84.

sine

ſine lectione continuatæ ſcriptionis indicat; & ſaluberrimum temperamentum, quaſi contrariorum medicamentorum cōficit, de duobus narthecijs lectionem atq; ſcriptionem promens, easq; permiſcens: qui deniq; poſthæc vos hortatur, Adoleſcentes, vt dum legitis, quò ſit lectio fructuoſior, Apes imitemini. Quid illæ faciunt? Per prata vagantes idoneos ad mel faciendum flores carpunt: ſuccum varium è floribus ducunt; eumq; in vnius ſaporis liquorem natiuo calore coquunt, ſpiritúq; permiſcent. Quos flores peruadetis vos, luſtrantes bibliothecarum prata, niſi lectiſſimos quosq; auctores, ſapientia & eloquentia florentiſſimos? Non omnes euoluere, perlegere, quicumq; latine cum aliqua laude ſcripſerunt vobis licet: tum quia non omnes ſunt ad imitandum, ad docendum, ad locupletandum animum plane perfecti: tum quia vos non eum poteſtis habere delectum optimorum, qui neceſſarius eſt in tanta multitudine librorum, vbertate rerum, copia verborum, ingeniorumq; luxurie; in qua cum tritico veræ ſolidæq; doctrinæ, & eloquentiæ, ſua ſponte lolium infelix, tum falſitatis, tum loquacitatis innaſcens inter ſegetes admiſcetur. Cribro iudicij eſt opus acerrimi ad ſecernendum; quod, non adoleſcentis culpa, ſed ætatis, nondum in adoleſcentia maturuit; vſu rerum, & exercitatione legendi matureſcit: quantum procedimus annis, & aſſiduitate ſtudendi; tantis iudicandi vis augetur incremētis. Quid quod Adoleſcentium mentes rerum nouitate decipiuntur? Omnia noua placent, quibus omnia fere ſunt inaudita, & incognita; & quia nondum cum melioribus comparata, videntur quoq; mirabilia. Cui non videatur vitrum pretioſiſſimum, vt barbaris illis vertēte ſæculo proximo in occidente repertis, ſi cryſtallina viderit numquam? Quis non cryſtallum hiemis rigentis opus maxime duxerit admirabile, qui nō illud accurate cum adamante contulerit? Non erat adoleſcens Virgilius, ſed ætate, iudicioq; maturus, cum è luto, vitroq;

Macrob. l. 1 Satur. cap. 1

L. Sē. ep. 84 8.

Poetæ

Poetæ vetustioris gemmas & aurum colligebat. Non nego quosdam extare, quos cum vtilitate fructuq́; legeretis: sed hoc tempore notationem censoriam, ac iudicium auctorũ, quod Quinctilianus diligentissime fecit, non opportunum censeo. Bonorum pæne solus, atq; optimorum summus; ac primus in hac palæstra M. Tullius esse vobis debet, in omni ferme genere scriptionis, epistolarum, orationum, scholarum, quæstionum, librorum vere latinus, atq; emendatus; æque clarus, ac nitidus; dulcis pariter ac vehemens; elegans simul & copiosus: vel certe si quis alius præter Ciceronem volutandus est, ac legendus diligenter, is tantummodo versetur manibus, versetur in oculis, (vt Quinctilianus iam sæpe cum laude commemoratus præcepto gemmis insculpendo monet) qui fuerit Ciceroni simillimus.

Quinct. l. 10 capite 1

Quinct. l. 2 capite 5

9. Atq; vt eædem Apes non prius deserunt florem, quàm inde viscum, tenacemq́; liquorem abraserint, cælestem item rorem suxerint omnem, ad ceram, mel, fauosq́; fingendos; ita vos quæcumq́; digna sunt notatu præscriptis ex auctoribus colligitote; memores illius moniti; sapientissimorũ virorum consensione quidem editi, sed à Plinio minore vulgati, Multum legendum esse, non multa. Patet horũ consilijs adolescẽs ille studiosissimus, qui quæ legit oculis apud auctores probatissimos, non cursim legit, sed pedetentim: non inconsiderate præteruolat, sed attentissime, lentissimeq́; obseruat: non sorbet animo, sed sugit: mandit consideratione, non oculis deuorat & ingenio: non populari trutina, sed accuratissimo iudiicio tamquam aurificis statera perpendit, & examinat omnia; tum singulis rebus libratis, mensuram adhibet, regulam, ac perpendiculum rhetoricorum præceptorum, normamq́; iudicij naturalis acerrimam, quibus deprehendat quàm rectè, quàm ex arte se habeant, ne fallatur. Multum legit, non multa; qui potissimum obseruat ea, quæ splendent, eminent, afficiunt voluptate; qui de multis secernit meliora; se ponit optima:

Pl. l. 7 ep. 9 ad Corn. Fusc.

qui nouitatem sententiarum, granditatem rerũ in inuentione: catenam ordinis, & rerum collocatarum gradationem in dispositione: in elocutione tum verba, tum figuras animaduertit. In verbis singulis notat proprietatem ac nitorem: in coniunctis structuram, & numerum per omnes orationis partes, vt sanguinem in membra diffusum: in translationibus splendorem, ac suauitatem: ducantur ne rebus ex illustribus, an obscuris; quam facile decurrant in alienã sedem translatæ voces, vine tractæ, an inuitatæ precario. Distinguit in schematibus verborum figuras, ab ornamentis sententiarum, atq; hæc pluris æstimat, quæ Demostheni dederunt eloquentiæ coronam. In orationib. plus obseruat epilogos, quàm proœmia, quod in illis grauiores affectus, tela victoriæ dominentur.

10. *Multum item legit, non multa, qui prudenter intelligens se vno coniectu oculorum omnia haurire non posse; neq; oratoris, quem legit, optimi spiritũ illum, quo viuit oratio, exsorbere animo; atq; vt ita dicam imbibere ingenio phrasim, modumq; dicendi, colores, mores atq; affectus induere; labore, quamquam maximo, describit vel totam orationem, vel partem pulcherrimam orationis, exemplo veterum oratorum. An non meministis Demosthenis? Hic consequendæ cupidissimus eloquentiæ perfectæ manu sua descripsit, quem? quemnam? Atticam illam lusciniam Thucydidem. Quoties? semel, aut iterum? parum dicis. Quater? Quinquies? nondum diuinasti; dicam ego, quod à fide dignis auctoribus proditum est, quodq; vix existimasses verisimile; numquam audita, vel vsitata diligentia, nullius æquando labore, Thucydidem totum, quantus est, octies; latine loquor, ac proprie, descripsit octies, inquam, manu sua Thucydidem, vt Atticũ dicendi stylum exsorberet, hauriret, ac suum faceret in dicendo. Prò mirabilis diligentia! quantum potest amor eloquentiæ: quàm laborat, cum in rem concupitam incubuerit industria! Vos Adolescentes tantus hic Demosthenis co-*

Luciã. dial. adu. collec. librorum

na-

natus, tantaq; cupiditas imbibendi ſtyli Thucididij, vos inquam ad ſimilem in lectione M. Tullij laborem moderatius ſaltem, ſuſcipiendum non exemplo tam eloquẽtis viri permoueat? Sed vt ad inſtitutam diſputationem reuertatur oratio, Multum quoq; legit non multa, qui Quinctiliani, Plinijq; ſuaſu præſtantiſſimos auctores legendo intepretatur è Græco in Latinum: addo equidem, & è Latino vertit in vernaculum ſermonem, & ex hoc viciſſim in Latinum. Primum enim vertentem, ac transferentem auctores, ea notatu digna non poſſunt fugere, quæ forte legentem fefelliſſent. Velit, nolit interpres non tractare modo, ſed & retractare; non aſpicere tantum, ſed & circũſpicere, atq; introſpicere cogitur ſæpius quæ conuertit, ſiue vt fidus ac religioſus interpres verbum verbo reddens annumeret lectori ſingula, non appendat: ſiue lege ſolutus interpretis, oratorio modo liberior, ſententias tantum in ſingulis verborum comprehenſionibus integras, inuiolatasq; retineat. Deinde quot aliæ vtilitates ex eadem accurata legendi ratione tamquam è fonte dimanant? Paratur proprietas, ſplendorq; verborum, cum ea quæris verba diligenter, quæ verbis auctoris, quem interpretaris, apte reſpondeant: paratur copia figurarum, quòd in conuertendo, ſi figurata interpretatio, vt par eſt, cum auctoris figurata locutione conſenſura eſt; multas ac varias figuras excogitandi, fingendiq; neceſſitas vrget: paratur deniq; ex eorum imitatione, quos verſas ac vertis, facilitas inueniendi, formandique ſimilia. Neq; vero hæc ad ſcribendum præparatio per interpretationem è linguis eruditis peregrinis, ſine magnorum virorum exemplo præcipitur. Nam L. Craſſus de cuius eloquentia tam multa paſſim M. Tullius ſcripſit; ſummorum oratorum Græcas orationes, parandæ copiæ gratia ſe, tum explicare, tum latine reddere, tum ex eis quædam imitari conſueuiſſe fatetur. Et Cicero ipſe non modo id commendauit, ſed effecit, cum Timæum Platonis, Oeco-

II. Quinct. l. 10 capite 5 Pl. l. 7 ep. 9 ad Corn. Fuſc.

Hor. in poe. Cic. l. de op. gen. or. S. Hier. epi. 101 ad pammach.

Cic. l. 1 de orat.

Plut. in Cic. Cic. l. de op. gen. orat.

Quinct. l. 10 capite 5 Sidon. l. 2 ep. 84

nomicum Xenophontis, Demosthenis, & Æschinis contrarias inter se orationes Romanis latinas dedit. Postremo multum legit, non multa, qui quæ probat, atq; obseruat inter legendum, non excerpit tantum & calamo in aduersaria refert, sed etiam Memoriæ commendat: neq; in cella memoriæ solum collocat, sed multo magis, vt monet & loquitur L. Seneca perscienter, curat vt eant in Ingenium.

12\.

L. Sen. ep. 84

Volo vos hic, Adolescentes, attentiores, quàm fuistis; non enim scio, an aliud tanti momenti ad bene scribendum adhuc in tota oratione tractauerim. Expendite, quæso vos, mecum quid incommodi sequatur, si potius commentarijs, & memoriæ, quàm ingenio lectissima quæque decerpta de bonis auctoribus obseruatio concredat. Qui vel apud codicem, vel apud memoriam deponit aliquid ex auctore bono depromptum notatione legendo; quia bonæ fidei, stylo depositum repetenti reddit fideliter eodem omnino, quo primum acceperat, modo; verbis ijsdem conuestitum, sententijs ijsdem imbutum; quo vbi calamus integrum, vt est, in charta pari fidelitate descripserit, quis auctoris peritus, vnde fuit exceptum, nõ continuo videt bonum alienum esse non tuum? non aliud ornamentum esse factum, sed aliunde translatum? stylum tuum non imitatum esse, sed furatum? Atq; vt C. Verres quondam non tam Siciliæ Prætor, quàm Prædator, ex omnibus argenteis, pretiosis, sigillatisq; vasis, quæ integra non poterat auferre; crustas, emblemata, sigilla reuellebat, ac detrahebat: ita compositor hic orationis è codicibus ac memoria, quia memoriæ alienam orationem integram mandare, ac pro sua venditare se posse diffidit; pulcherrimas quasq; figuras, florentissima quæq; ornamenta refigit ex alienis orationibus; tum ea tota quanta sunt, declamationi suæ, cum eius deformi corpore membra parum cohærentiæ, turpiter atq; imprudenter affigit. At eius, qui lectioni pauit ingenium dissimilis est ratio. Nam hic agitatione mentis confundens, cura de-

Cic. orat. 6 in Ver-

M. Sen. l. 10 contr. 5

decoquens, iudicio dispertiens ea quæ notauerat, facit vt cum stylus ea digesserit in codicillum, non aliena esse, sed propria censeantur. Mutatus est ordo rerum, aut series ipsa verborum, sententiæ, si sunt eædem, verbis alijs conuestitæ, verborum figuris alijs ornatæ visuntur: verbis & schematis verborum, si sine vlla mutatione retenta sunt, aliæ res, aliæ sententiæ vestiuntur: nihil in alienum locum irruisse: nihil vi ductum alienam sedem occupasse: rogata omnia tamquam in locum aptum ac suum deuenisse putantur; vt vere stylus non fur argumentorum, emblematum, aut signorum, sed verus ac sincerus colorum, & schematum imitator esse videatur. Accommodate L. Seneca in hac re, simile humano stomacho facit ingenium. Etenim ille quoscumque cibos siue crudos & integros; siue coctos, mansos, molitosque dentibus: siue olera fuerint, semina, fructus; siue caro piscium, auium, terrestrium animantium sinu cōplexus fouet, miscet, caloreque natiuo concoquit, & in vnum liquorem lacteum commutat; qui transmissus ad iecur, in eo purpurascit, factusque sanguis in cordis receptaculum deriuatus recoquitur, extenuatur, ac perficitur: indeque per multiplices venarum, arteriarumque ramos ad omnes partes corporis, & membra diffusus ad alendum, augendumque corpus distribuitur. Quantum distat sanguis à cibo? quàm mirabiliter in vnum succum omnia coiuerunt? Quis, quātumuis acutis oculis in sanguine purpureo fructus à carne separet; & lactucam à turdo distinguat? vnus color, idem sapor, in vno corporis nutrimento. Bonum similiter ingenium, quæ per lectionem hausit, ex optimis auctoribus, tāetsi multa, varia, dissimilia, recondit intus, solertia commiscet, commentatione concoquit, artificio commutat in vnum succum propemodum, & sanguinem: abscōdit quod accepit, suum facit, quod abscōdit, & vnum ostendit, quod efficit. Hunc liquorem sibi semper similem, calamo pro atramento suppeditat: in quo nec phrases à Sallustio decer-

13.
L.Sen.ep.84

ptas; nec periodos à C. Cæsare depromptas; nec figuras à M. Tullio descriptas ad verbum, recognoscas. Stylus hic qui tam bono imbuitur atramento, nō metuit, ne fiat repetundarum reus; non veretur, ne peculatus accusetur; non timet, ne furtum vllum deprehendatur, quia suum fecit iure, totum id quod aliunde videtur abstulisse. Si qua similitudo apparet in oratione scripta, quæ referat auctorem quem legisti, non ea repræsentatio rei est, sed imitatio: non est imago speculi, quæ est eadem; sed filij, qui cum sit alius, viuus patrem non exprimit ad viuum, sed adumbrat. Verum Memoria quasi quædam cella penaria est; è cuius abacis, capsis, armarijs cum promuntur cibaria, quæ in eis asseruabantur, integra plane, & nihil immutata redduntur; tum si conuiuis apponuntur in oratione, vel scripta, vel dicta, facillime stylus oratoris domestico furto conuincitur reus, & furti condemnatur. 14. *Sed per vestram humanitatem Adolescentes, permittite, vt rem hanc adeo fructuosam vobis, nobiliore quadam, & clariore similitudine declarem. In quauis bene constituta Rep. & in florentissima potissimum Venetorum, sub cuius imperio viuitis, duæ solent esse, vel cellæ, vel officinæ, magna inter se dissimilitudine persimiles, aut certe similitudine diuersæ, in quas aurum, argentum, acerui nummorum, & vis pecuniarum quam maxima solet inferri. Quarum altera Ærarium publicum est, in quo quæcumq; in eo deponuntur pretiosa, siue sint gemmæ, siue margaritæ, siue crystallina vasa mirabiliter cælata, siue aurum, & argentum factum, infectū, informe, signatum, omnia summa fide, intacta, integra diligenter asseruantur. Si contingat quædam efferri, vel ad pompam, & ostentationem; vel vt Regi, Reginæue alicui, magnificentia dantis, & accipientis dignum aliquod munus donetur, quæ efferuntur vasa, nihil mutata prorsus extrahuntur; cælata vt erant, cum crustis, emblematis, signis, vel prominentibus, vel affixis, suis margaritis distincta,*

*cta, suisq; gemmis illuminata clarissimis. Si pecuniæ pro-
muntur, vel in militem, vel in classem, vel in pontium, tẽ-
plorum, xystorum, castellorum, naualium, aliorumq; pu-
blicorum operum ædificationem, eiusdem notæ formæq;
promuntur, qua fuerant illatæ quondam, & in saccis ab eo
tempore conseruatæ. Talis, Adolescentes, in homine mihi
videtur esse memoria, quæ merito passim à Cicerone pri-
mum; tum ab alijs bonis Rhetoribus thesaurus rerũ omniũ
nominatur. Quo melior est vel natura, vel arte, eo diligen-
tior est in depositis, creditisq; rebus, verbis, sententijs inte-
gre conseruandis; eo fidelior in ijsdem neq; corruptis, neq;
violatis, neq; variatis reddendis, aut stylo, aut linguæ, siue
ad ostentationem, siue ad necessarium vsum reposcenti.
Quo fit, vt illa oratio, quæ tota est è memoriæ thesauro sup-
peditatis rebus & verbis coagmentata, sit quidem diues &
locuples, sed non eiusdem formæ, non eiusdem rationis, non
sibi similis, non deniq; stylo eodem, atq; eodem atramento
scripta videatur. In ea margaritæ verborum, gemmæ sen-
tentiarum, emblemata schematum cum admiratione cer-
nuntur; sed quia integra sunt è memoria in chartam de-
lapsa; & quondam ex alijs orationibus detracta fuerant
in memoriæ loculis armarijsq; collocata; nemo est lector il-
larum orationum, vnde præclara illa ornamenta ad verbũ,
& syllabatim refixa fuerant, qui non ea recognoscat alie-
na, atq; inde intelligat quàm nauiter compositor hic ora-
tionis, nondum peritissimus furunculus, aliorum orationes
compilarit. Altera officina nobilissimæ vrbis est numma-
ria, quæ aurum, argentum, & æs omne signat in pecuniam.
Non minus est ærario diues processu temporis: sed valde
dissimilis. In hanc quidquid importatur auri, argenti, æris,
siue facti, siue infecti, siue signati, siue informis, igne con-
funditur, conflatur, permiscetur. Nomismata cuiuscumq;
generis, notæ, formæ, Regis, aut Reip. perdunt notam & ef-
figiem suam. Omnia fiunt vnũ: & quod est admirabilius; si*

Cic. l. 2 de orat.
Id. in partit.
Cornif. l. 3 rhet.
Quinct. l. 11 capite 2

15.
Cic. l. 5 de fin.

metalla confusa & permista inferantur, hic artifices tanti operis, tum ignis vi, tum aquæ cuiusdam quasi venenatæ, quam fortem vocant, tum argenti viui ope, singula separant artificio mirabili, vt aurum purum putum, ab argento seiungatur, hoc item expurgatum ab ære dissocietur. Deniq; sub monetali typo Venetorum nouam formam Leonis S. Marcum Euangelistam referentis accipunt omnes nummi, qui ex ea prodeunt officina: totum id quod illatū fuerat, eodem mallei percussu signatum; eadem impressum effigie refunditur; sic vt minime agnoscas, qui fuerant antea, nummos vel Turcarum lunatos, vel Gallorum florentes lilijs, vel cruciatos Lusitanorum, vel Castellanorum regales, vel aliorum Principum scutatos atq; coronatos. Simile dixerim huic officinæ bonum ingenium hominis, quod & confusa distinguit, & composita separat, & separata componit. Quorum primum munus, Aristoteles, qui multitudini imperitæ distinguendi scientiam adimit, videtur sapienti concedere, qui verum à falso distinguit, materiam à forma, subiectum ab adiacentibus; à consequentibus antegressa; bonum à prauo; mores ab affectibus; vrbanitatem à conuicio; maledictum, & aculeos, ab salibus, & facetijs; hyperbolem à mendacio: in verbis autem discernit Latinum, à barbaro; natiuum, à peregrino; proprium, à translato; solœcismum, ab emendatione; tropos, à figuris, schemata sententiarum, à verborum ornatu; numerum oratorium, à poetico; narrationem, ab amplificatione: loquacitatem & inanem verborum profluentiam, ab eleganti copia dicendi germanaq;, & suis instructa præsidijs eloquentia. Deinde quæcumq; sumit per auditionem præsertim & lectionem à magistris, & libris, tamquam in fornace cogitationis, commentationisq; calore, quantumuis varia, & dissimilia. conflat, coquit, permiscet, & facit sua; uel furum imitatione, qui vasa argentea sublata furtim, & aurum inuentum, illico conflant, ne recognoscantur à Do-

Ar. l. 10 eth. capite 1
Gal. l. de cogn. & cur. an. morb. capite 2

Dominis: vel more stomachi, qui varios diuersosq; cibos in vnum conuertit sanguinis purpurei succum; tum in vnum conflata, & à noxijs, vitiosis, superuacuis expurgata typo suo format, ac figurat quasi noua nomismata, sic vt quæcumq; postea dicuntur, siue scribuntur, tum ab ore, tum à calamo defluant vno modo; atq; vnius tenoris, eiusdem linguæ motu dicta; eiusdem styli ductu scripta videantur. Cōsiderate Ciceronis ingenium, quod solum populus Rom. par imperio suo cognoscere potuit; distinguite, si potestis, in eius orationibus & libris varietatem styli. Quàm multa ille legerat, Deus bone! Quàm multa de Græcis, Latinisq; bonis auctoribus deprompserat? Quot orationes, Lælij, Catonis, Gracchorum, Crassi, Antonij volutauerat? Non id negat. Sed quia cum apud memoriam multa deposuerat, tum vero plura in ingenium intruserat, propriaq; commentando fecerat, repetita fluebant à calamo eiusdem plane figuræ. Sed dicet aliquis, Quid? Num exercitationem memoriæ contemnis, tu qui memoriam adeo deprimis, & affligis; ingenium vero laudas, & extollis? Si contemnis; cur nobis es molestus, & tam sæpe, atq; acriter nos vrges, verbis, minis, ardore quodam animi, & contentione vocis, vt Ciceronis orationes, librum eiusdem de oratore perfecto, & selectas odas Horatij memoriæ quam diligentissime commendemus? Si non contemnis, cur ista oratione tam infensus memoriæ, tamq; infestus pro ingenio decertans ingenium anteponis? Bona verba quæso, Iuuenes; sedatis agamus animis; viam sapientum vestigijs consignatam, & meis pedibus tero: non deflecto de curriculo maiorum in docendo: non deuius aberro. Quemadmodum in bene temperatis ciuitatibus, & ærarium, & officinam nummariam requirebam; in homine summam memoriæ capacissimæ ac fidelissimæ vim, & acutissimi solertissimiq; ingenij facultatem æque desidero: neutram sperno, negligo neutram: absit à me tantum scelus; vt duo summus opifex hominis

16.

Deus animi ornamenta, dicendi præſidia, doctrinæ receptacula, eloquendi ſubſidia, gloriæ atq; immortalitatis inſtrumenta donauit nobis liberalitate diuina; ſolus inter tot ſapientes ipſe homuncio repudiem. Vtramq; in me, & in vobis cariſſimis diſcipulis meis opto, concupiſco quam optimam, & quam cultiſſimam florere; ſed pluris bonum ingenium, quàm memoriam facio: tum quia proprium eſt illud hominis bonum atq; ornamentum non commune cum belluis, vt memoria; tum quia vtilius eſt ingenium ſine magna memoria; quàm memoria ſine magno ingenio, quòd aduerſaria, codicilli, commentarij ſubſidio ſunt imbecillitati memoriæ, non ingenij. Quamobrem non veto mandari res & verba memoriæ, ſed opto quam plurima memoriter comprehendi; tum addo optabilius eſſe, & vtilius fore vobis, vt maiorem rerum, & verborum ſupellectilem in ingenio, quam in memoria collocetis. Deniq; quemadmodum in ciuitatibus ex ærario continenter aurum, & argentũ transfertur in officinam monetalem, vt cudatur in pecuniam, & Reip. ſigno figuretur; quid prohibet è memoriæ plenæ confertæq; theſauris aliquid ſubinde in ingenium deportari, quod ingenij propria forma ſignetur? Itaq; cellam vtrãque complete, refercite, locupletate bonorum auctorum lectione, doctorumq; virorum auditione; tum ſuaſore me, cum exhauſtum ingenium animaduertetis, facite vt illi, quæ deſunt, memoria de ſuis bonis diuitijsq; ſuppeditet. Nimis multis præculti iam & præparati eſtis ad ſcribendum: æquum eſt vt quæ præcepta ſint in ſcribendo ſeruanda doceamini. Quorum primum ſit illud celeberrimum Cæſaris Augusti monitum Σπεῦδε βραδέως festina lente, *quod ſemper vir prudens habebat in ore; tum copiarum Ducibus, Præfectisq; Prouinciarum ſæpe commedabat. Et quoniam non ſemel ſcribendi laborem, nauigationis genus quoddam eſſe dixi periculorum pleniſſimæ, vobis indico pro ſigno cæleſti*

17. Suet. in Auguſt. c. 25 Agell. l. 10 c. 11 Macr. l. 6 Sat. c. 8 Adag. col. 433

lesti monstrante polum, pro astro duce nauigationis, non maiorem aut minorem vrsam, quibus nautæ veteres vtebantur, & nostri; non vrsam lambentem fetus suos, quam Virgilius imitatione laudabiliter sequebatur: sed delphinum anchoræ implicitum è Tito Vespasiano Imperatore; quo signo dictum Augusti pulcherrimum comprobauit. Desideratis ne illam nauticam pyxidem, in qua salutari veneno magnetis acus infecta, recto stabiliq; insidens ferreo stylo, quoquo versus mouetur, polum arctonq; alteram inquirens, vt quiescat? Sumite partem alteram nomismatis eius, quod idem Augustus excudi signariq; iussit, in qua nobiliore fortasse modo, quàm Titus, illud idem præceptum expressit, cum fulmen, & terminum insculpsit, tacite monens vtrumq; vtroq; moderandum esse, ac temperandum. Stylus vester, Adolescentes, in scribendo, neq; sit terminus, neq; fulmen. Si terminus in charta stabilis, atq; immobilis inhæreat illa morositate, quam priore loco reprehendi, per speciem accuratæ tarditatis, nihil efficiet, &, vt prouerbio dicitur,

Agell. l. 17 capite 10

Pier. Val. l. 45. Hierogl.

Læu. Torrẽ. in Suet. Aug capite 25

Adag. col. 193

Incidet in Scyllam cupiens vitare Charybdim.

Pessime de ingenio suo merentur, qui diligentiam putant, facere sibi scribendi difficultatẽ; qui, quia nihil illis est satis, omnia mutare; dicere aliter omnia, quàm occurit, volunt: & interea dum manum iactant, vultum distorquent, trabes enumerant, mordent vngues, pluteum cædunt, stylus otiosus hæret, atq; vt terminus atramento infixus conquiescit. Tarditas ista vos ad mærorem insanabilem, ex hoc in desperationem impellet. Contigisset id plane Iulio Secundo nobili pariter atque ingenioso adolescenti; nisi Iulij Flori prudentia succurrisset. Triduum integrum Adolescens labore summo materiæ ad scribendum destinatæ quæsiuerat exordium, nec inuenerat; cum illum Florus patruus offendit tristem, resupinum, tectumq; scholæ respe-

Quinct. l. 10 capite 3

ctan-

ctantem, ac pæne desperantem: caussaq́; doloris cognita, Numquid, *inquit arridens,* tu melius dicere vis quàm potes? *Vobis idem putate dictum cum hæc vitiosa mora nihil agentes detinet, & dum otium refugitis, tunc maxime nolentes otiamini: scribite quidquid in calamum venit in ea difficultate, suo tempore recognoscendum ac poliendum, ne desperatio vos occupet: recurrite ad lectionem, qua siccum, aridum ac ieiunum ingenium reficiatur: & deniq́; intelligite, non esse promptum definire, vtri grauius peccent, ij ne quibus omnia sua placent, an quibus nihil. Si contra stylus idem vel multa scribendi cupiditate, vel laboris, & limæ fuga stimulatus, tamquam fulmen per codicillos feratur, & incredibili celeritate percurrat; aut vno die benelongam orationem componens, aut sexcentos versus vna hora stans pede in vno profundens; in alterum extremum vitium priori contrarium, & æque fugiendum prolabetur. Moderetur igitur termini stabilitas velocitatem fulminis: incitet fulminis celeritas termini tarditatem; atq; ita hæc duo misceantur inter se, prudenterq́; tẽperentur, vt stylus in scribendo tardum fulmen, & celer terminus esse videatur; atq; ex Augusti sententia in hoc quoq; labore scribendi studiosus eloquentiæ laudabiliter lente festinet. Alterum documẽtum inter scribendum est, vt stylus libentius, ac frequentius in ingenij vasculo, quàm memoriæ tingatur. Non actum ago: nouum id est quod dicam. Complendum ingenium lectione bonorum auctorum tum dixeram esse diligentius, quàm memoriam; nunc ex ingenij fonte potius, quàm è memoriæ piscina scriptionem esse deriuandam doceo. Non paratur eloquentiæ laus ab eo, qui non confecerit sibi stylum proprium, tenore quodam dicendi sui per omnia simili fluentẽ, quæ de memoria manare non potest: solet autem ab ingenio bene exercitato labore nullo decurrere. Quam ob caussam, opinor, Franciscus Petrarcha, quem honoris gratia Pindarum Etruscorum*

18\.

Franc. petr. l. 1 epi. 7 ad Th. Messam

rum

rum noſtratium poetarum voco, diſſentiens à L.Seneca in ratione ſcribendi, non vt ille Apem, ſed Bombycem nos imitari ſuadebat. Eſt Bombyx ex Erucarũ genere vermiculus corpore tenerrimus, è ſemine genitus Papilionis, ab India, non multis ab hinc ſæculis aduectus; qui mori folijs bene paſtus atq; auctus in arbores apud Seras (quos hac ætate viri docti Sinas nominant) atq; in alijs calidioribus regionibus, apud nos vero ſub tectis in defractos ex arboribus ramulos aſcendit: ibiq; araneorum more, per os euomens ex aluo diſtenta paſtu, & quaſi nendo filum ducens tenuiſſimum, ac firmiſſimum aurei coloris, artificioſiſſime paucùlis diebus ſibi texit, & conſtruit, ædiculamne, an ſepulcrum? an nidum? ouo forma ſimilem, & magnitudine quoq; parem, vbi paſcuntur vberius. Opere perfecto ſe in hoc molli, pretioſo, volubiliq; nido inuoluit, atq; includit; vbi vel moritur, vt inde poſt aliquot menſes alis inſtructus in papilionem mutatus, rediuiuus egrediatur, Phœnicis æmulus, imago futuræ mortalium anaſtaſis, è doctorũ ſanctiſſimorum Baſilij, Ambroſij, Theodoretiq; conſenſu: vel ſi non moritur, in eodem cubili ſomno conſopitur, vt ſeminib. grauidatus euolet inde fecundior. Aquæ tepore nidus ille retexitur, ac retorquetur tela, filumq; facile colligitur integrum; tum omni colorum genere inficitur, ac tingitur; ex eoq; tela bombycina texitur, multis ac miris formis, primum in veſtem luxumq; feminarũ; deinde in Regum vſum; tum in ornamentum altarium, templorum, & facientium res diuinas ſacerdotum: deniq; copia fecit, vt iam non delicijs & ornatui, ſed mortalium fere omnium veſtitui neceſſario deſeruiat. Illud ad rem noſtram mirabile notandum eſt, quod etſi folijs alitur mori vermiculus hic ingenioſus, ita tamen illud vile nutrimentum conficit, coquit, & in vnum commutat ſuccum, vt cum humano ſtomacho in ſanguine creando contendat: tum filum illud efficit è ſucco ſuo nuſquam diſſimile, nihil vt appareat ali-

menti,

Ar.l.5 de hi an. c.19
Pl.l.6 c.17 l.11 c.22.23
Ou.l.15 met
Clem. Alex l.2 pæd.c.10
Tertul. l.de pall. c.3

S.Baſ.hom. 8 Hex.
S.Ambr. l.5 Hex. c.23
Theod. ſer. 4 prouid.

Iuuen. ſat.6
S.Hier.ep.7 ad Lætam.

menti. Quis enim quamquam linceus, in eo soporem foliorum, quis odorem, coloremue distinguat? Deniq; sua doctus arte, sua per eruditus industria totū opus inchoat, & absoluit. Verum Apis, vt Petrarcha censebat, non faciendi mellis scientiā habet, sed colligendi: quidquid in floribus, & frondibus reperit, in alueario coaceruat; non illud deuorat, non coquit, non immutat. Itaq; cupiebat scriptores versuum ac poematum (quod idem ego de omni scriptionis genere definiendum arbitror) non Apes esse sed Bombyces: opera facta esse, non collecta valebat: optabat vt ex ingenio saperent, & loquerentur suo, non ex alieno: cum quo prudentissime sentiente sane quidem ipse consentio, & si non verbis, re ipsa certe sententiaq; conspiro. Qui enim è memoriæ cella promit omnia quæ scribit cruda, solida, integra, non ab ingenio decocta, & in vnum deducta filum, non telam vnius rationis texere potest; sed centonem consuit à Petrarcha damnatum ex multis, varijsq; frustis, ac fragmētis cōpuctum hinc inde resectis, de quo dici posit illud Horatij non dissimile vitium reprehendentis.

19. (margin)

Hor. in poe. (margin)

Purpureus late qui splendeat vnus, & alter
Assuitur pannus.

S. Hier. ep. 103 ad Paul. (margin)

Legit S. Hieronym⁹ Homerocētonas, & Virgiliocētonas; hoc est poemata ex integris ac dimidiatis illorū summorū poetarū Homeri Virgilijq. versib. coagmētata. Viderat ante Hieronymum Tertullianus Medeæ tragœdiam à Geta nescio quo Virgilianis versibus expressam: & ab amico poeta Cebetis tabulam eiusdem carminibus concinnatam. Reliquit similia monumenta posteris ex officina Virgilij Pomponius ab Isidoro commemoratus. Perfecit, vt nōnullius opinio est, Eudocia Theodosij minoris Imperatoris vxor centones Homericos à patricio quodam inchoatos. Floruit Romæ Proba Faltonia nobilissima poetica Christiana, quæ cētones è Virgilio, memoriæ, vt reor, exercendæ gratia composuit. Concinnauit & Ausonius elegantissimus ætatis suæ Poeta centones

Tertul. l. de præscr. c. 39 (margin)

S. Isid. l. 1 orig. c. 38 (margin)

Io. Zon. T. 3 an. in Theo. min. (margin)

Aus. præf. c. dylij 13 (margin)

Macr. l. 2 sat. c. 7

tonem nuptialem è carminib. Virgilianis, Imperatoris Valentiniani, qui iubere poterat rogatu (quod genus est potentissimum imperandi) opus, vt auctor profitetur, non laboris, non curæ, non ingenij, sed memoriæ, quod ridere magis, quàm laudare possis. Laudabilis tamen conatus, non ad exercitationẽ memoriæ tantum, sed etiam ad aliquod ingenij specimen exhibendum. At orator qui famam quærit eloquentiæ Cicerocentonem pro oratione sine magna vituperatione conscribat? Telam Bombycis ritu sibi texat, versicolorem, si placet; & si lubet, Damascenam floribus, frõdibus, figurisq́ depictam, sed vno filo, eodem pectine, radio, licijsq́ contextã. Verum apib. reddamus laudes suas, quãdo Seneca, quẽ secutus est Macrobius, nobis eas proposuit imitandas. Non collectitium opus est fauus, sed summo artificio confictus: fictrices vere illæ sunt, atq́ artifices admirabiles, vbi varios succos, lacrymas ac liquores, non modo dulces, sed etiam pingues, ac tenaces collegerint. Longum facerem si totam earum euoluerem artem in fauis confingẽdis: illud sit ad rem nostram satis ab apibus quóque rorem haustum à florib. atq́ herbis concoqui, condiri; & vt loquitur Seneca, earum spiritu quasi fermento quodam, multa in mel vnum coalescere colore pulcherrimum, sapore dulcissimũ, & medicina saluberrimũ. Cur enim optimi quiq́ scriptores sermonem eorum, quos laudatos cupiunt, fauo melliue similem dicunt, nisi quia putãt, eam orationẽ, quæ facta fuerit apum imitatione, perfectam? Hinc Salomon cælesti spõsæ, Nestori Homerus, Eupolis Pericli, Xenophonti Cicero, M. Tullio Symmachus orationẽ vel mellis similẽ tribuit, vel melle dulciorẽ. Quis in melle fauoq́ violã, rosam, liliũq. distinguit? Nemo sane. Quod si obijcias à Poeta dictũ,

L. Sẽ. ep. 84
Macr. l. 1 saturn. c. 1

Orat. 2 n. 26

Cant. 4
Hom. l. 1 Ill.
Val. Max. l. 8 c. 9
Cic. l. de or.
Symm. ep. 1 ad Auf.
Virg. l. 1 Æn.

Redolentque thymo fragrantia mella;

hoc auide arripio ad meum sensum explicandum. Optandũ est, vt etiamsi apparuerit vnde sumptum est, aliud tamen esse, quàm vnde sumptum est, appareat: nolo phrases integras,

gras,

gras, & amplificationes, & figuras Ciceronis eminere, sed imitationem in oratione tua splendescere: nolo vt rerum & verborum flores videantur, sed vt florum odor sentiatur, ita vt qui legit & audit tuam orationem, intelligat te non opum Tullianarum furem esse, sed imitatorem Tullianum. Vnum quid sit, quod scribitur, & dicitur, concentui musico simillimum. Non vides quàm multorum vocib. chorus constet, quàm varijs, quàm diuersis? Illic acuta vox est, & grauis, & media; & inter has aliæ per varios gradus interiectæ: viris accedunt pueri; tibijs miscentur tubæ; cornibus testudines interponuntur: organa vocibus associantur: vnus tamen ex omnibus sonus redditur: singulorum illic latent voces; omnium apparent. Quis non admiretur eam orationem huius chori similem, in qua Sallustij violæ, hyacinthi Terentij, Cæsaris rosæ, lilia Titi Liuij, Ciceronis flores omnes, ita sint illigati, atq; intexti, vt singuli delitescant, & generatim suauitas, quæ inde afflatur, odorq; omnium sentiatur? Stylus exercitatus, & ab ingenio magis quàm à memoria imbutus has admirationes habet. Itaque Brixienses Adolescentes eloquentiæ studiosissimi, magno animo in lectione librorum, in auditione magistrorũ, in agitatione mentis, in orationum scriptione bombycem, & apes imitamini: quæ sensibus deuoratis, in cellam memoriæ primum immittite; deinde in ingenij stomachum transferte; hic coquantur, hic digerantur in vnum succũ, sanguinem, filum; tum stylo tamquam acu ducite ex ingenio continenter more bombycis hoc dicendi filum; inficite purpureo sanguinis colore; tingite flauo mellis, & pro tela chartam Phrygionum more elaborate, ac pingite verbis, membris, periodis: adiungite serico filo propriæ & emẽdatæ locutionis, ex auro, & argento, tenuissima fila deducta verborum translatorum: insuite gemmas eorum schematum, quæ in sententijs splendent; inserite margaritas eorum ornamentorum, quæ multis verbis conformantur:

20.

im-

imprimite eodem stylo, filoq; flores, & figuras omnes, quas Rhetores obseruarunt: & tunc, mihi credite, nullum Atrebatense belluatum peristroma; nullum tapetum Alexandrinum conchyliatum; nullum Attalicum aulæum ex auro sericoq; contextum atq; speciose figuratum: nulla deniq; Mediolanensis argentea, bombycinaq; tela versicolor acupicta poterit cum hac charta, varietate figurarum, pulchritudine colorum, & ornamentorum pretio, copia, splendore comparari. Quam laudem amplissimam proculdubio consequemini, si post scriptionem quoq; Rhetorum sapientum præcepta seruetis. Retractatio necessaria est, & eorum, quæ scripseris recognitio; proinde non vos pigeat, quæ calamo effuderitis, è codicillis liturarijs in puras chartas referre, vt in censorio iudicio, mentis oculus tamquam in tabula vel totam, vel magnam partem habeat orationis sub aspectum. Quod vbi feceritis permittite, si licet, dies aliquot fluere: dabit hæc intermissio duo commoda. Primũ enim cogitatio mentis in eo argumento fessa cõquiescit, reficitur, & de integro vires recipit, quas in scribendi laborem acrius, ardentiusq; conuertat. Cælatoris oculi sentiunt etiam in iucundissimis gemmis insculpendis lassitudinem; non æque defatigationem sentiet ingenium in oratione cælanda? Vt igitur in iaculando brachia reducimus, quo vehementius iaculemur, vt in quocumq; certamine, reparatis quiete viribus maiorem impetum sumimus; ita & in scribendo. Cessatione nonnulla recreatus animus, qui diuturna fractus contentione languebat, ad stylum repetendum, tractandumq; pristino more, fortior redit, & alacrior. Si tamen interim feret flatus, danda sunt vela; sequendus affectus, in quo sæpe multo plus calor, quàm diligentia valet: laxandus impetus animi; ne sensus optimi, qui nonnumquam calefacto per commentationem animo feliciter irrumpunt in calamum; eodem remisso ac frigescente per cessationem à scribendo, retrorsum relabantur

21.

Quinct.l.10 capite 3

L. Sen.ep.59

Ar. l. 9 eth. capite 7. & pereant. Alterum commodum intermißionis ad censuram pertinet. Amor enim ille, quo parentes omnes liberos suos, & inter hos scriptores, ingenij partus immoderate sæpe, atq; intemperanter diligunt, & potißimum recentes fetus depereunt: quo tuis scriptionibus ipse blandiris; in earum vitijs conniues, quo tibi, quamquam deformes, arrident & placent, refrigescit. Hic vbi deferbuit, quàm Deus bone, liber est oculus mentis ab errore! quàm bene res oēs dispicit, iudicat, emēdat? Tunc securus in manus opus scriptum sumit; recognoscit, circumspicit, inquirit in illud quam diligentißime, non vt benignus parens, sed vt seuerus iudex. Corripe tunc stylum emendatorem asperrimū: duc per membranam censorium correctoris huius mucronem libera & audaci manu: dele, adde, muta, vt priore docuimus oratione: fortiter improba reprobanda; locupleta probata: clariorem da lucem bonis: & persuade tibi plus profuturam lituris transuersisq; lineis recognitionē hanc censoriam, seuerumq; iudicium orationi tuæ, quàm blandiens sibi, prima scriptio profuerat. Hæc postrema manus, vt perficit, ita coronat opus. Postremum, Adolescentes, à vobis scribendi requiro sedulitatem, & aßiduam styli tractationem efflagito; si gradum aliquem in eloquentia, si scribendi recte facilitatem, quam habitum dicimus, comparare vobis concupiscitis. Etenim vt lana quædam colores non induit ac perbibit, nisi sæpius ijs immergatur, & ijsdem infecta recoquatur; ita nostrum ingenium, propter rei difficultatem, recte accurateq; scribendi facultatem non suscipit, nisi crebro, & aßidue, scriptitandi exercitatione tamquam pigmento quodam imbuatur. Veniat vobis in mentem Niciæ Pictoris illustris à Praxitele summe laudati; cuius maxima laus fuit in lumine & vmbris custodiendis, atq; in curando vt è tabulis picturæ maxime eminerent. Hic quibus gradibus ad tantam pingendi gloriam peruenit, nisi diligentia? Non hic nesciebat manum de

Pl. l. 7 ep. 9 ad Corn. Fusc.

22.

Pli. l. 35 c. 11

de tabula tollere, quod Apelles reprehenderat in Protogene; sed aßiduitate tanta poliebat, tanta perficiebat attentione, vt de famulis sæpe quæreret num lauisset, ac prandisset: vos in vestra profeßione scriptitãdi, in qua non magistri estis adhuc, sed discipuli; non facultatem, vt ille, comparastis, sed quæritis, diligentia & aßiduitate Niciam non æquabitis? Sed cur studium, & aßiduitatem mirabilem Archimedis prætereo? Quod affixum tabulæ seruorum manus abstraherent, & spoliarent vt lauaret: quod intentus pulueri stylum ducens sit à Romano milite per errorẽ interfectus, notiora sunt, quàm vt vobis referẽda videantur. Sed quàm mirabile illud est ad rem nostram, Adolescentes, quòd dum in balneo lauabatur, ne tum esset otiosus, ne quidquam de commentandi aßiduitate remitteret, in peruncto corpore (attẽdite, quæso vos, Auditores, & obstupescite sedulitatem) in delibuto corpore, inquam, digito pro stylo vtens figuras circulis, ac lineis ductis hinc inde describebat? Vos tanti Architecti, in arte nostræ nõ absimili, studio diligentiaq; prouocati, excitati, stimulati quotidianũ saltem pensum à magistris vestris aßignatum vobis, scribendo non explebitis? Videtis positum esse in instituto moreq; scholarum nostrarum, vt quotidie scriptitãdo aliquid stylum exerceatis. Si enim quam plurimũ, vt Magistri dicendi postulant, ac præcipiunt, est scribendum; qui poterit id fieri, nisi quotidie aliquid scripto mandetur? Deinde nõne stylus, vt ceteræ oẽs artes, de sua facultate comparata, per cessationẽ, otiumq; deperdit? Apelli Pictorum omnium facile principi, morositatemq; Ptotogenis vitiosam fugiẽti consuetudo perpetua fuit, nũquam tam occupatum diem agendi, vt non lineam ducendo, artem quam profitebatur perfectamq; cupiebat, exerceret; quod & ab eo venit in prouerbium: vos, Adolescentes, in oratoria scriptione, quæ tãto nobilior est pictura, quantũ ingeniũ manui præstat, litteræ lineis, sensa pigmẽtis, verba colorib. oratio viua, mutis

Pul. l. An seni sit ger. Resp.

Plin. l. 2 c. 17
Plut. in Marcello
L. An seni Resp. sit &c.
Val. Max. l. 8 capite 7

23.
Cic. l. 1 de orat.

Pl. l. 35 c. 10

mortuisq; figuris; diem vllum sine multis calami ductibus præterire patiemini? Tantum Apelles in arte sua diligentiæ ponens, nominis immortalitatem sibi pigmentis & penicillo comparauit: vos ab eo vestram industriam, studium, gloriæ cupiditatem in arte præstantiore superari permittetis? Titus Imperator Vespasiani F. qui propter imperatorias virtutes eximias orbis Amor dictus est; quemque mors acerba nimis intra biennium Mundo eripiens, humano generi magnum bonum inuidit, cum sine actione vlla beneficentiæ dies aliquando ad vesperam inclinasset, memorabilem illam sententiam non modo Principum omnium, sed etiam cunctorum mortalium imitatione dignissimam proferens, ad suos conuersus, O Amici, *inquit,* diem perdidi. *Nulla ille tenebatur lege quotidie liberalitatis expromendæ: tanta tamen in illam virtutem propensione ferebatur, vt quo die nulli beneficium contulisset; quo die non benemerendo lumen benignitatis amicis prætulisset; illum sibi non illuxisse diem arbitraretur: vos scholæ Rhetoricæ iussu parentum addicti; cuius disciplina quotidianam scriptionem à discipulis exposcit; vos vestræ sponte nostri Gymnasij legibus adstricti, quæ sine quotidiana styli exercitatione comparari eloquentiam nequaquam posse definiunt; eum diem, quo scriptionis pensum non reddideritis magistro, nō existimabitis plane perdidisse? Quod si Ciceroni iuueni iam & adolescentiam egresso, nullus dies vacuus erat ab exercitationibus oratorijs: si quotidie meditabatur declamitans, vel Latine, vel Græce, quid in stylo, quid in scriptione fecisse putetis? Si idem caussas actas quam diligentissime scribebat, & dabat in lucem, vt videmus in tribus orationum voluminibus, quid existimatis facere consueuisse, cum caussas esset acturus? Sed scio quid possit obijci: noui locum in quo se iactant negligentes: teneo diuerticulum, quo se desidiosi tuentur: ad omnem reprehensionem, scribendi labor tamquam murus quidam*

Suet. in Tit. capite 8
Sex. Aur. in Tito
Auf. in Tito

Cic. l. de cl. orat.

24.

oppo-

opponitur. Video sane magnum esse, & quem proinde fugimus pleriq; quod Crassus apud Ciceronē, & cognouerat, & confitetur: addo magnum esse, ac pæne intolerandum præsertim in initijs, adolescentulis inexercitatis, parum ingeniosis, minus studiosis, & potissimum desidiosis nulla ratione tolerabilem. Sed ad eum laborem & subeundum, & superandum incitet vos & inflammet tum eloquentiæ, tū gloriæ fructus, quo compensatur, amplissimus. Quæ cupiditas honoris, tam multos milites in confertas hostium armatorum crudeliumq; turmas immittit: quæ nuda propemodum corpora infestis Barbarorum telis, hastarum, gladiorumq; mucronibus, & bombardarum pilis ferreis exponit; vos in conclaui sedentes, & scriptitantes, quotidie nō aliquanto spatio tēporis detinebit? An vero vos latet, quod audiuistis toties à me, toties ab alijs magistris vestris; Difficilia esse quæ pulchra? nihil à mortalibus laudabile, sine labore Herculeo comparari? Non meministis sapientum Græcorum dictum aureis litteris, in adamante, stylo immortali scribendum, Παθήματα Μαθήματα, *hoc est* perpessiones esse disciplinas: *& nullam artem doctrinamue posse sine sudore, ac dolore aliquo possideri? Quamobrem, Adolescentes, si dulcedinem ac suauitatem orationis melle dulcioris optatis; vt apes assiduus in sole labor exercet; ita vos sedulos in vmbra, laboriosa scribendi cura quotidie contineat: si gloriam ex oratiōne culta pictaq;, & operibus sericis pulchriore pretiosioreq; concupiscitis, industrij Bombycis assiduitatem diligentiamq; commendo, texendoq; vel vincite, vel æquate. Quod vt consequamini vobis equidem exopto lucernam, exopto stylum. Lucernam quidem, nō illam Aristophanis Grāmatici, aut Cleanthis Philosophi virorum in commentando, studendoq; diligentissimorum in prouerbium vsque, quod alia sit nostra professio; non illam Theodosij iunioris Imperatoris artificiosissi-*

Cic. l. 1 de orat.

Plat. in hip. maiore

Plut. l. de educ. libr.

Adag. col. 444

Herodot. l. 1

25.

Varro l. 1 de lingua Lat.

Soz. præfat. hist. eccles.

Niceph. l. 14 hist. c. 3

ciosissime factam, quæ sibi ipsi continenter oleum instillans in diuturnum vsum nocturni studij, perpetuum lumen alebat; quòd nō tanta est nobis patientia vigiliarum: sed Demosthenis oratoris, quem tamquam alteram poli vrsam, alterum nauigationis ducem; alterum eloquentiæ solem vobis intuendum ac sequendum duco. Neq; huius illam intelligo materiatam siue fictilem, siue æneam, ad quā subterraneo specu abditus suas orationes lucubrabat; & quæ Pytheas, & Chalcus laudabilem oratoris diligentiam inimice criminabantur. Non enim ita sum amens, vt ille qui fictilem lychnum Epicteti stoici Philosophi trecentis denarijs emerat, arbitratus se similem Epicteti statim fore, sapientiamq; eius hausturum è lucerna; si ad eam noctu lucubrando vigilasset. Desidero vobis lucernam illam ab concretione materiæ separatam ingenij Demosthenici, quam vere orationes eius & enthymemata sine offensione nariū redolebant: in quam lectione Thucydidis, & aliorum doctorum, & eloquentium scriptorum oleum doctrinarum & copiæ; rerum, & verborum continenter infundebat: ad quam deniq; cura & emendatione diligentissima conscribebat, euigilabat, & lucubrabatur elegantissimas illas orationes, quæ nobis admirationem, illi gloriam immortalem pepererunt. Sed quoniam hanc lucernam ego possum quidem vobis à Deo precari, vobisq; ipsi optare potestis, si non habetis, sed non obtinere: vtinam saltem stylum eiusdem, non ferreum, aut eburneum, aut ligneum, sed illum viuum quæreretis, Adolescentes, quo scribebat, emēdabat, poliebat orationes. Hunc vobis non modo concupisco; sed quia potestis impetrare, atq; habere, si velitis, hortor vos, atq; obtestor per vestram nobilitatem, per cupiditatem honoris, qua flagratis, per eloquentiæ nonnullum desiderium, quo titillari vestros animos intelligo, vt omni conatu studioq; comparetis. Stylum viuum appello diligentiam illam Demosthenis incredibilem, impetum illum animi ad eloquen-

Plut. in Demosth.

Luciā. dial. adu. Collec. libr.

quentiam incitatißimum, illam aßiduitatem scriptitandi nulli ante ipsum auditam; illud deniq; studium quod vigilijs, labore, secessu, sedulitate; quod desiderio laudis & gloriæ; quod eloquentiæ perfectæ summa cupiditate continebatur. Hunc stylum si vos quoq; prehenderitis, Adolescẽtes, eodem, quo ille, studio & alacritate, si pari exercueritis aßiduitate, non dubito, quin Demosthenẽ quoq; in structura verborum, oratorij numeri felicitate, locutionis elegantia, copia schematum, argumentorum vi, splendore orationis cum eloquentiæ summa laude sitis relaturi.

DE EXERCITATIONE DICENDI

Oratio Prior. Or. VIII.

Μελέτη τὸ πᾶν Periandri est Corinthij
Meditationem esse totum qui putat.

Auf. in Iudo sept. sapient.

I.

A*Vsonius Imperatoris Gratiani magisterio, versibusq; elegantißimis nobilitatus, Brixienses, setium ludum septem primariorum Græciæ sapientum instituens, tamquam cõuiuium structor ingeniosus apparans, & instruens; non corporis, sed animi palato; delicatißimis & exquisitißimis epulis, à singulis conuiuis in commune collatis lautißimum; accepit à Periandro Corinthio symbolum vtilißimum, quod audistis,* Meditationem esse totum, *siue vt ab alijs effertur* Μελέτη πάντα δύναται, potest

Clem. Alex. l. 5 stromat.

Diog. laer. l. 6 in Diog.

omnia Meditatio. *Scio & à Diogene crebris vsurpatum fuisse sermonibus, vt viri docti prodiderunt: sed aliorum auctoritate facile adducor vt Ausonio credam, effatum hoc mirabile, ac prope oraculum, ab antiquiore sapientioreq́ Periandro excogitatum, & posteris traditum, quò naturam ad summa languentem & dormitantem, exercitatione suscitarent; tum sibi in quaq́ arte ac disciplina, per assiduam meditationem, perfectionem compararent. Vtinã, Adolescentes, quàm vera est præstantißimi Philosophi sententia; tam vobis esset persuasum esse veram: vtinam hodierna die mentibus vestris insideret, ac pertinaciter inhæresceret hæc opinio; In vsu, atq́ exercitatione posita omnia; nec sine hoc præsidio fastigium eloquentiæ posse superari: næ vos exercitationem dicendi, corpore & animo diligentius, quàm auribus, & memoria præcepta Rhetoricæ complecteremini.* 2. *Dicam equidem exercitationem in omnibus artibus, & in eloquentia potißimum esse necessariam: enumerabo meditationis & declamationis in primis vtilitates; ostendam non à Rhetoribus modo præceptam, sed etiam omnibus bonis Oratoribus in vsu quotidiano fuisse: sed quid proderit vobis hæc disputatio mea; quid mihi singularis attentio vestra, nisi persuasione discedatis hinc adeo conuicti, vt statim atq́ perorauero, linguam & ingenium ad vsum, me duce atq́ adiutore, declamitando conuertatis? Generis vestri nobilitas, quæ tacitis vocib. vos ad res honestas identidem cohortatur; liberalis educatio, quæ domesticis clamoribus sæpe vos ad familiæ splendorem bonis artibus augendum incitauit; mores ingenui, quos non omnibus ornamentis nobili viro dignis decorare, turpißimum ducitur; acquirendæ cupiditas eloquentiæ, quæ vos in hoc Gymnasium non repugnantes introduxit, atq́ in hac scholarum disciplina libentißimos detinet, prolixe mihi pollicentur fore, vt hæc oratio mea vestris intenta commodis, & rationum onusta momentis, non modo non præteruolet aures,*

quas

quas erectas video, sed etiam in vestris animis persuasione conquiescat. Præsertim cum sana mens, & lumine rationis illustrata clarissimo, qualis est omnium vestrum, in rebus euidentibus & omni luce clarioribus assenssum sustinere; tum argumentis exquisitis, & grauissimorum Philosophorum auctoritate firmatis, quæ referam, dissentire atq; obsistere, non sine pertinaciæ crimine posse videatur. Non ego sum, Adolescentes, qui de meo sensu doceam, nullam neque artem, neq; facultatem, neq; doctrinam posse comparari, nisi ad habilem & aptam illi doctrinæ perdiscendæ naturam; nisi ad præceptionum disciplinam, institutionemue magistrorum, exercitatio quædam accommodata naturæ, conformataq; præceptis, & assiduus vsus accesserit. Mitto vetustissimos fabularum Græcarum artifices; qui cum Meleten inter quatuor Musas altero Ioue nattas retulerunt, hanc necessitatem meditationis, quæ nomine eodem nuncupatur, adumbrarunt. Illi duo Philosophorum parentes, familiarum ductores, oculi gemini sapientiæ, Philosophiæ splendores amplissimi Plato, & Aristoteles assentientes Periandro, facem primam lumenq; splendidissimum suis, ac vobis in hac vera doctrina prætulerunt, cum ad eruditionem tria opus esse, Naturam, Institutionem, atq; exercitationem tradiderunt. Quod commune summorum Philosophorum decretum, per eorum libros, ac discipulos delapsum ad posteros, non modo Philosophorum omnium peruasit ingenia, sed etiam in animis Theologorum insedit: inter quos S. Ambrosius, vir cum sacra doctrina perinsignis, tum vero Philosophicis dogmatibus affluenter imbutus, aliquando commotus eorum indignitate, qui id negare sunt ausi, vehementer exclamauit. Quomodo sine exercitio doctrina, aut sine vsu profectus? omnis enim res proprijs ac domesticis exercitjs augetur. *Videtis quam plane, quam dilucide, quam proprijs verbis exercitationi non modo tribuat adeptionem doctrinarum,*

Cic. l. 3 de nat. Deorũ

3.
Plato in phædro
Ar. apud laert l. 5 in Ar.
Plut. l. de educ.
Philo l. de Ioseph. l. de pœn. & præm.

S. Ambr. l. 1 de offi. c. 10

ſed etiam progreßionem earum, & incrementa concedat. Quis vmquam fictor, quamquam Chorœbo Athenienſi vaſorum inuentore fictilium ingenioſior, trullas, vrnas, fidelias ad formam ex argilla finxit, qui non diu multumq; à puero circumducenda, tenuandaq; humo in figulina fuerit exercitatus? Quoties ab inexercitati manib. cum amphora inſtitui cœpta eſſet ex creta, currente rota, vel exijt vrceus; vel non obediente luto, vas aliud excidit aluo tumida, fractis manubrijs, obtortoq; collo? Quid in pictura quæ quondam inter liberales eſt artes numerata? Non Apelles, Parrhaſius, Protogenes; non Zeuxis, Timanthes, Micias; non alij pictores primæ claßis ad tantam aſcendiſſent & ſcietiam, & gloriam, vt mirante Natura vel equos canes & aues pictura deciperent; vel affectus animorum coloribus exprimerent; vel lineas ſubtilitate fugientes aciem oculorũ ſecarent; vel imperfectas tabulas in maiore, quàm perfectas admiratione relinquerent; vel deniq; vt eorum opera non nummis, ſed talentis æſtimata certatim emerẽtur; niſi fuiſſent adoleſcentes eam artem ante pigmentis terendis, coloribus temperandis, adumbrandis figuris, ducendoq; penicillo meditati. Quid in arte nobilißima militari? Dignißima recordatione crebra Fl. Vegetij de reſtitutione bellicæ diſciplinæ ſententia eſt. Omnes artes, omniaq; opera quotidiano vſu, & iugi exercitatione proficere. Quam ob cauſſam ficto certamine ligneis gladijs ad veras pugnas exercitatos milites in otio fuiſſe legimus à Scipione. Quò noſtra ætate Gymnaſia digladiandi ſpectant, vbi futuri aliquando milites diſcunt retuſis armis dimicare? Quò ludrica compoſitis vtrimq; peditum turmis certamina? Quò caſtellorum è ligno ſimulatorum oppugnationes, & defenſiones? Quò curſus, & agitationes equorum? Quò præliorum equeſtrium ſimulacra luſorijs haſtis inſtituta? Quò nauales in lacubus atq; ſtagnis ad verarum ſimilitudinem pugnæ? Quò deniq; venatio ferarum immaniumq;

Marginal notes: Pl. l. 7 c. 56 — Hor. in poe. — Pl. l. 35 c. 10. 11 — Æl. l. 2 var. hiſt. c. 3 — Val Max. l. 8 capite 11 — Veget. l. 3 de re milit. c. 11 — T. Liu. l. 26

nium; telorum iaculorumq; manu; sagittarũ arcu, plumbearum glandium scloppo, ad signum destinatum iactus & explosio? Militaris disciplinæ periti magistri, copiarũque Duces scientissimi rerum bellicarum existimant ad vera prælia meditationem armorum, & dimicationis esse necessariam. Quid? Ad ferinum Gladiatorum ludum; quorum miserrima conditio tempore Romanorum vsq; eò processerat, vt non fortiter, & animose ferrum recipere; non iugulo errantem victoris aduersarij gladium attemperare: non ad voluntatem voluptatemq; populi spectantis projicere animas: vt contrahere collum, subducere ceruicem, opponere manũ, populum obsecrare, vt viuere liceret, dedecori sibi ducerent; præmittebatur quoq; in palæstris meditatio, vt mori discerent in theatro. Nam sub Lanista magistro tirones Samnites, Thraces, Andabatæ, Retiarij, Myrmillones & alij barbari magis moribus, quàm nomine docebantur, accipiebant dictata, quotidie commentabantur, atq; vt loquitur Suetonius, rudibus batuebant in vmbra, vt paratiores aptioresq; in Arenæ puluere, atq; sole ferreis ornamentis crudeliter decertarent, seq; mutuis ictib. vulneribusq; conciderent. Volucres ipsæ, feræ bestiæ rationis expertes, Naturæ instinctu eruditæ, non negligunt exercitationem eorum munerum, quibus sunt in tota vita functuræ. Nam & aues pullos suos tum è nido volare, tum canere; & Leones catulos suos venari minores, debilioresq; feras; & cerui partus editos ad prærupta ductos, saltuq; demonstrato fugam meditari docent, & exercent cursu. Quod si viri sapientes in omnibus artibus, vt acquirantur; si in corporis facultatibus, vt ad vsum perfectum educantur, non homines modo, sed etiam belluæ meditationem vtilem, ac necessariam putant, quid dicemus in arte nostra facultateq; dicendi? Repugnabimus Rhetoribus, & ijs omnibus, quicumq; bene dicendi præcepta reliquerunt, quorum omnium idem sentientium videtur esse facta conspiratio?

Cic. l. 2 Tusc. quæst. orat. pro Sextio. pro Milone L. Sē. ep. 30 & l. de Trãquill. c. 11

Cic. l. 3 de orat.

Macr. l. 1 Satur. c. 15

Suet. in Calig. c. 54

Quinct. l. 2 capite 6

4.

Pl. l. 8 c. 52

Cornif. l. 1 Rhet.

ſpiratio? Nam Cornificius, qui tam accurate quatuor libris præcepta Rhetoricæ omnia complexus eſt, vt eius opus multis ſæculis Ciceronis ſit habitum, principio monet, Artem ſine aßiduitate dicendi non multum iuuare: tum rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere. Quin. l. 1 proœm. & l. 2 capite 17 *Quinctilianus autem qui Rhetoricam viginti totos annos primum adoleſcentib. enucleauit; deinde libris duodecim minutatim perſecuit, vt naturam eius penitus introſpiceremus, paucis ingentem meditationis vim expreßit, cum ait,* Potentiſſimum dicendi genus exercitationem eſſe dicendi. *Quid Plutarchus amœnißimi ingenij Philoſophus, & iuuentutis educator egregius? Quam meditationem in rebus omnibus expetit, in eloquentia paranda non requirat? De Cicerone magiſtro Rhetorum omniũ, & quod maius eſt, oratorum elequentißimo, atq; exercitatißimo quid attinet dicere?* Cic. l. 1 de orat. *Quàm graue eſt illud pronunciatum ad Q. fratrem?* Cic. l. 1 offi. Vſus frequens omnium magiſtrorum præcepta ſuperat? *Quàm experientis hominis ſunt illa verba ad M. filium?* Nec Medici, nec Imperatores, nec Oratores, quamuis artis præcepta perceperint, quidquam magna laude dignum ſine vſu, & exercitatione conſequi poſſunt. *Si pondere tãtum auctoritatis pugnandum eſſet in hac ingeniorum cõcertatione; plures ſane Rhetores proferrem; plura Ciceronis congererem teſtimonia: ſed quia rationum tela plus feriunt animos ac perſuadent, ad rationes cenſeo veniendum: vbi quid per exercitationem, ac meditationem in hac tota diſputatione intelligam, vobis accurate declarauero.*

5. Cic. l. de cl. orat.

Duas video rationes exercitationis ac vias, quas eloquentißimi viri, tum in primis Q. Hortenſius, & M. Tullius ſuis paßibus decucurrerunt. Altera publica eſt, altera priuata: ſeria illa, atq; forenſis; ludicra hæc, atq; domeſtica: complectitur illa cauſſarũ, & controuerſiarũ verarum actiones, in iudicijs, in concionibus, in conſilijs: hæc vmbratilis

ſimu-

ſimulatarum cauſſarum tractationes in ſcholis continet, à quibus Cicerone mortuo, ſcholaſticæ nomen inuenit. Dicatur illa, vno proprioq́ verbo, publica dictio: nominetur hæc recenti vocabulo Ciceronis ætate, vt aliqui opinantur nouato cum re ipſa, Declamatio. Suos vtraq́ parit exercitatio fructus; etſi hæc illis, alijs altera magis placet; quod itē vtraq́ ſua quædam incōmoda cum commodis putetur habere permiſta. Vera cauſſarum tractatio maximam illam tribuit vtilitatem Oratori, quod expeditius, ac melius eum docet, atq́ inſtruit, rebus ipſis ſerijs, grauitate loci, magnitudine periculi, metu dedecoris, euētus exſpectatione prope magiſtris. Quàm facile, quàm bene, quàm cito militarem artem, ſcientiamq́ bellandi milites in bello, atq́ acie didicerunt, qui neceſſitate qnadam tuendæ vitæ ſeruandique honoris, inter mucrones, haſtas, & bombardas in agmine prælioq́ conſtituti pugnare ſunt coacti? Iure laudatur à M. Tullio Cn. Pompeij celeritas, ac felicitas in addiſcenda bellica diſciplina, quòd eius adoleſcentia non alienis præceptis, ſed ſuis imperijs, & victorijs, *hoc eſt dimicationibus, & pugnis eſſet ad ſcientiam rei militaris inſtituta. Quàm celeriter nauigandi ſcientiam adipiſcuntur, qui non in piſcinis, ſtagnis, tutis tranquillisq́ portubus: ſed in alto, latentes inter ſcopulos, ac ſyrtes, in ipſis periculis, cum antēnæ gemunt, rudentes ſibilant, malus concutitur, iactatur nauis ventis ac fluctibus, & nautarum tum rigēt manus, tum vultus exalbeſcunt; non tam dictata præceptaq́ accipiunt à magiſtro nauis, quàm procellarum, tempeſtarum, ac periculorum erudiūtur magiſterio? Quamobrem vt fabricando fabri efficiūtur, quod vulgari prouerbio vere dicitur, ita concionando concionatores, loquendo diſerti perorando euadimus Oratores; quemadmodum Demoſtheni legimus eueniſſe: qui ſeptimumdecimum agens annum tutores ſuos, ſiue fortunarum ſuarum auerſores, ſiue perfidos adminiſtratores in ius vocatos accuſauit, iudi-*

Cic. l. de cl orat.
M. Sen. l. 1 cōtr. in præfat.
Quinct. l. 2 capite 10

Cic. or. pro lege Manil.

Ar. l. 2 eth. capite 1

Plut. in Demoſth.

cio vicit, patrimonij partem recuperauit: eoq; prospero euentu sumpsit animos, & forensis gloriæ degustato fructu, summæ laudis factus appetentior, caussas quoq; publicas agere est aggressus, non alio propemodum vsu præparatus, nō alia præmeditatus exercitatione, nisi hac priuatæ caussæ victoria. Sed hæc publicæ dictionis vtilitas duobus non leuibus incommodis imminuitur. Primum enim non omnibus tempus, locus, occasio sese exercendi veris in cōtrouersijs datur: adolescentibus præsertim, quales vos estis, qui vel non audent nulla plane meditatione parati venire in publicos conuentus hominum ad dicendum; vel si qui naturæ audacioris aliqua ratione domi meditati prodirent in iudicum, senatorumq; consessum, aut populi concionem, propter ætatem à publice dicendo prohiberentur. An non iure optimo vos Adolescentes clericos concionari parantes ad populum, Episcopus vester à Templi suggesto retraheret; vosq; reliquos, Prætor à dicenda in publico consilio Ciuitatis sententia repelleret? Deinde plenissima periculi res est si inexercitatus assurgas ad dicendum: vbi si te insolentia loci conturbat; si te vix inuenias; metus exanimet: deserat ingenium; si memoria fidem fallat, si deniq; non exspectationi respondeas, error in publico futurus est manifestior, lapsusq; deformior. Obijciuntur etiam exercitationi declamitandi quædam, ob quæ Montanus Votienus vir non indisertus, declamationes refugiebat, quod inutiles esse, nec sine damno fieri posse arbitraretur. Nam primum rebatur male assuescere declamatorem; quia declamationem parans, atq; adornans, scribit non vt vincat, sed vt placeat: cupit se approbare, non caussam: proinde lenocinia omnia, flosculos, pigmenta, festiuitatesq; conquirit: argumentorum firmamenta, quia molesta sunt, & minimum floris habent, & aduersario vero caret, intractata relinquit; necessaria deniq; deserit, speciosa sectatur. Deinde quia tutus in gymnasio sibi videtur & fortis, quod sine con-

6. (margin, beside "sæ victoria")

7. M. Sen. l. 9 cōtr. præfat. (margin, beside "festior, lapsusq;")

contentione, sine aduersario, quem timeat dicit domesticis tantum auditoribus, & condiscipulis assuetus, qui probant, arrident, laudant; cum primum venit in publicum, & excipit auribus fremitum circumsonantis turbæ, non eosdem vultus familiares: non solitas assensiones videt; cum aliud cælum, tecta, parietes, concionem circumspicit; verum aduersarium ad respondendum, & obijciendum paratum, atq; erectum, grauissimorum iudicum seueros vultus, ab vnius dicturi vultu pendentes intuetur, incredibilem in modum extimescit. Atq; vt ex vmbroso, tenebricosoq; loco prodeuntes, claræ lucis fulgor obcæcat; ita declamatores istos à scholis in iudicum consessum, à palæstra in templi theatrum transeuntes omnia tamquam noua, & insitata perturbant. Affertur in huiusce rei confirmationem Porcij Latronis celeberri declamatoris exemplum, qui cum in Hispania pro Rustico Porcio reo propinquo suo dicere vellet in foro, confusus est adeo, vt inciperet à solœcismo; nec ante confirmari potuerit, tectum ac parietes desiderans, quàm impetrarit, vt iudicium in basilicam è foro transferretur: ita illi cælum nouum fuit, vt omnis eius eloquentia parietibus, & scholæ tecto contineri videretur. Non hæc tanti sunt, Adolescentes, vt declamandi exercitatio non summo studio sit vobis amplectenda. Male assuescit, q sine Duce, sine Rectore laxis habenis in hoc stadio, vel impetu naturæ, vel impulsu voluntatis instinctus excurrit: qui sine Magistro, atq; emendatore, cuius præceptis atq; auctoritate corrigatur, pro arbitratu, ac voluptate declamat. Quem si prudentem, ac doctum nactus sit, calamistrum, & cincinnos minime caussæ necessarios, deponet; aucupium delectationis negliget; fucati medicamenta ruboris, & candoris repudiabit; argumentorum tela cōquiret & exacuet: tum, si fuerit opus, non in Cyclopū, sed in Rhetorum officina fulmina fabricabitur; nec tantum vt placeat cōponet orationem, sed etiam vt moueat, flectat, persua-

Orat. I. B.B

8. *persuadeat. Nam quod de metu dicebatur, quo declamatores in publico perturbantur, est plane ridiculum. Quis negat aliquos esse naturæ timidioris? An non magis is exalbescet tum, cum non è schola, sed è conclaui domestico rudis omnino prodibit in forum? Nemo repente fit summus Orator: pedetentim eundum est; per gradus ad fastigium ascenditur: lembo primum in lacu trãquillo, pacatoq; nauigandum est, deinde naui rostrata in turbulento mari: de schola in forum recta ratio gradum faciendum dictat. Fateor non in piscina Gubernatorem æstimari posse: sed tu quoq; fatearis & concedas oportet, è piscina sumi de futuro Gubernatore coniecturam. Porcius vnus declamator in foro semel confusus, ac perturbatus insolentia loci, ceteros omnes à declamationis assiduitate studioq; deterreat? An non Theophrastum, quem à diuinitate loquendi nomen adeptum Cicero prodit, Areopagitarum conspectus grauissimus, auctoritasq; perterritum obmutescere coegit? Quid Demostheni contigit antequam vitia naturæ correxisset? Cum strepitum populi, sibilos, infestosq; clamores ferre nõ auderet, desperatione pæne victus in Piræũ se abdidit, ac forum deseruisset; nisi Thrasius Eunomus continuandum inchoatum gloriæ cursum æmulatione Periclis, cui similis in dicendo videretur, adolescenti persuasisset; & Satyrus histrio vitiosæ naturæ fecisset medicinam. An non idẽ aliquando iam grandis natu, regia Philippi Macedonum Regis maiestate præstrictus, tantus orator quantum ex mea proxima oratione cognostis, in eius conspectu factus elinguis, mutusq; conticuit? Itaq; statuo rationem vtramque exercitationis optimam esse vitijs, quæ obijciuntur, declinatis; atq; vt priorem vobis adolescentibus minus tutam, valde difficilem atq; ætati vestræ præclusam video, proinde minime quærendam in adolescentia: sic posteriorem viam planam, facilem, & apertam vobis suadeo tamquam vtilissimam; quippe quæ, testimonio Quinctiliani, plerisq; videtur*

Orat. 15. nu. 24

Æl. l. 8 Var. hist. c. 12

Plut. in Demosth.

Agell. l. 8 capite 8

Orat. 6. n. 4

Orat. 1. n. 10

Quinct. l. 2 c. 10

detur

detur ad formandam eloquentiam vel sola sufficere: nec ipse longe abit ab hac sententia, qui declamationes existimat, si modo sint ad veritatem accommodatæ, & orationibus similes, non tantum dum profectus adolescit vtilissimas, quod inuentionem, & dispositionem pariter exerceat; sed etiam perfectis oratoribus, & in foro clarissimis. Quãobrem cum explicatis duobus exercitationis generibus positum sit, isti ætati vestræ declamationem solam conuenire posse, producamus iam argumentorum firmamẽta, quibus vtilitas exercitationis huiusce facilioris comprobetur.

Quinct. l. 10 capite 5

9.

In prima constituatur acie, quam semper vel maximam grauissimamq; omnium argumentationum: vel certe de maximis, ac firmissimis rationibus existimaui. Quæ primas obtinet in Oratore, atq; in dicendo vna dominatur Actio, eam conformat atq; instruit sapienter parata, prudenterq; moderata declamatio. Vulgata est apud vos, viri, Adolescentesq; optimi, Demosthenis experientissimi hominis huiusce rei, de qua disserimus, acutissima prudentissimaq; de Actionis vi, ac dignitate responsio: quæ tamquam oraculum quoddam aut Delphicum, aut Dodonæum, recepta est à posteris, summa omnium consensione probata, multorũ celebrata laudibus, & complurium stylis commendata litterarum monumentis. Hic enim interrogatus quid esset in dicendo primum, Actionem; *quid secundum, idem, & idem tertium respondit; nec finem Actionis, & pronunciationis commendandæ fecisset, nisi ille, qui rogabat, quærere ab eo desiisset: vt eam videri possit non præcipuam in dicendo, sed vt Libanius existimat, solam indicasse. Neq; vero vir tantus, tamq; prudens, in eo responso vobis per amplificationem oratorie locutus videatur. Nam quid vel in Oratore dicente, vel in oratione ipsa dum pronunciatur: vel in vniuersa eloquentia maiorem vim ac potestatem habet? Quæ res ex oratoriis magis penetrat in animos, eosq; fingit, format, ac flectit, quàm Actio? Cadit in eam, &*

Cic. l. 3 de orat. l. de cl. ora. l. de or. Val. Max. l. 8 c. 10 Quinct. l. 11 capite 3 S Aug. ep. 56 ad Diosc.

Liban. in Demosth.

Cic. l. de cl. ora. l. de or. Quinct. l. 11 capite 3

Pl. l. 2. ep. 3 ad Nepot. Hier. ep. 103 ad Paulin. & l. 2 in ep. ad Gal. c. 4

quadrat aptiſsime, quod Plinius minor, à S. Hieronymo mirifice comprobatus, dici conſueuiſſe refert à vulgo per prouerbium de viua voce, (quæ pars maxima eſt actionis) cum lectione collata: liceat mihi dicere mutato verbo: Magis afficit actio viua; ſedent altius in animo, quæ pronunciatio, vultus, habitus, geſtus etiam dicentis affigit. *Affectus omnes, vt languent, frigeſcunt, niſi voce, vultu, totius prope habitu corporis inardeſcant; ita languentes ac frigidi ſuſcitantur, accenduntur, atq; è chartæ tamquam è ſepulcro, mortui totius actionis flamma reuiuiſcunt. Documento ſunt vel ſcenici actores, qui fictis in rebus pronunciatione lacrymas, iram, ſolicitudinem ſpectatoribus afferunt; & optimis poetarum tantum adijciunt gratiæ, vt nos magis illa eadem in ſcenis audita, quã in libris lecta delectent; & viliſsimis etiam fabulis quibuſdam impetrent aures, attẽtionem, applauſum: vt quibus nullus eſt in bibliothecis loc⁹, approbatio ſumma fiat in theatris. Itaq; iure aliquo vim actionis Areopagitæ metuerunt: cauſſas agentis oratoris ignem concipere noluerunt; qui iudicaturi cauſſas cum toti non poſſent actioni aditum intercludere, partem eam ab oculis amouerunt, quæ ſub aſpectum venit; & orationem capite pedibusq; fœde mutilatam Athenienſium lege, voceq; præconis proœmium & epilogum prohibentibus, tum noctu, tum in tenebris audiebant, ne Oratoris actione mouerentur oculi; neue per oculos illapſa vis actionis irrumperet in arcem animi, & eum ad nutum dicentis, ac voluntatem inflecteret. Quàm firma eſt probatio, quàm valide retinet vires ſuas, cum iuuatur aſſeueratione dicentis? Quantum valent, & eminent reliquæ partes eloquentiæ, cùm illa valet, & ardet? Memoriæ theſaurus capite abditus aperitur, & tamquam ditiſsimus fluuius effunditur: Elocutionis tela mirabili contexta ſtyli artificio, ſimiliter vt columbæ collum, vt cæleſtis arcus, vt iris gemma ſplendeſcit: Diſpoſi-*

Orat. 3. n. 117 & 18. Luciã. dial. de ſectis Idem pro Domo

tio prudentiam, Inuentio deniq; ingenium ostentat Oratoris. Quamobrem exclamare merito possum, Actionem Orationis animam esse, caussarum spiritum, vitam Oratoris, persuasionis telum; non modo linguæ, sed etiam corporis sermonem; membrorum omnium vocem, & clamorem; atq; ipsius eloquentiæ prope dixerim eloquentiam. Quot præterea diserti viri deformitate agendi putati sunt infantes? quorum reliquæ dicendi partes ac virtutes, quãquam pulcherrimæ atq; ornatissimæ, sine actionis lumine, quasi tabulæ pictæ in tenebris, ac nocte positæ delituerunt. Vnus sit vobis satis in exemplum Isocrates elegantissimus verbis; festiuissimus cõcinnitate, locupletissimus ornamẽtis; ꝑfector numeri oratorij, plenissimus suauitatis: cuius schola viuentis à flore Græcæ iuuentutis celebratione quotidiana velut officina eloquẽtiæ frequẽtabatur; cuius mortui sepulcrum statuis, alijsq; ornamentis decoratum est. Is quod actione caruisset, & quasi rudibus in Gymnasio semper elusisset, numquam esset in acie ferroq; versatus, inter Rhetores quidem primarios numeratus est, inter Oratores vero fori Reges; iudiciorũ dominos, ciuitatum moderatores, Rerum publicarũ arbitros nullum obtinuit locũ. Quid quod cõtra, infantes, quos omitto recensere breuitati studens, actionis dignitate sæpe fructum eloquẽtiæ retulerũt? Quid quod boni Oratores, eiusdem præsidio atq; ope vel optimi, atq; summi euaserunt? Demadem inter Græcos, Demosthenis æmulum, naturæ bonitate, quod alias me dixisse memini, superiorem, intelligimus multũ in dicendo, agẽdoq; valuisse; quod præsenti gloria contentus, orationis relinquere posteritati neglexerit. Inter Latinos Hortẽsius diu princeps Oratorum habitus; aliquandiu Ciceronis æqualis existimatus; ad extremũ eloquẽtiæ regno pulsus, quoad vixit à Cicerone secundus, tantũ motu, gestu, pronunciatione, artificiosa valuit, vt Æsopus Rosciusq; comœdiarum actores nobilissimi ad eum audiendum accederent in foro

10. Cic.l. de or.

Cic.l.de or. Quinct.l.11 capite 3

Orat. 6. n.6

Cic.l. de cl. orat. Quinct.l.11 capite 3

dicentem caussa dicendi; motumq́ eius, ac gestus diligentissime notatos obseruarent, quos in scena fabulas agendo referrent. Et sane cum eius orationes editæ intra famam essent ætate Quinctiliani, nec ad nostram deuenerint; apparet manifesto placuisse aliquid eo dicente, quod legentes nō inueniebant. Quid hoc erat, Adolescentes, quod in scriptis orationibus deesse cernebatur? Quid, quod famam illam opinionemq́ summæ qua florebat viuus, eloquentiæ minuebat? Vis actionis, & pronunciationis vita, quibus agendo se ipsum superabat; oculos, & aures pariter auditorum explebat, satiabatq́ dicendo. Postremo Demosthenem oratorum principem fecit Actio, quam propterea ipse tanti æstimabat, tribuens illi primas; secundas, & tertias, cui tam diligenter apud Andronicum hypocritem studebat. Non alium huiusce rei testem proferam, nisi disertissimum Oratorem Æschinem Demosthenis non æmulum, sed aduersarium acerrimum, quo cum exercuerat implacabiles inimicitias, & in iudicio de capite, famaq́ contenderat. Hic igitur in eodem iudicio victus eloquentia, fulminibus Demosthenis tactus, ac prostratus, propter ignominiam iudicij cessit Athenis, Rhodumq́ nauigauit: vbi rogatus à Rhodijs legit orationem, illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat; qua perlecta petitum est ab eo postridie, vt legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte edita; quam cum suauissima, & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, atq́ laudantibus, Quanto, *inquit suspirans,* magis admiraremini si ipsam bestiam audiuissetis? *Inimice sane, atque iniuriose nimis bestiæ nomine Demosthenem notauit; sed tamen eo contumelioso loquendi modo declarauit manifeste, tametsi maxima ipse vi, qua pollebat, ac dignitate orationem, inimici recitasset, longe melius ab auctore, qui pepererat, maioreq́ ardore animi, & totius corporis cōtentione serio fuisse pronunciatam. Sed quò spectat hæc tam lucu-*

II. Quinct. l. 11 capite 3

Cic. l. 3 de orat. Val Max. l. 8 capite 10 Pl. l. 7 c. 30 Quinct. l. 11 capite 3 Pl. l. 2 ep. 3 ad Nepot. Plut. in Demosth. S. Hier. ep. 103 ad Paul.

luculenta, copiosaq; pronunciationis laudatio? Nimirum vt intelligatis, Brixienses, quàm necessaria sit ad eloquentiam adipiscendam quàmq; vtilis declamitandi exercitatio, quæ rem tanti momenti, quanti est Actio, conformat, expolit, & emendat. Primum enim Declamatio futurum Oratorem eloquentiæ studiosum cum clarißimo, fidelißimoq; speculo componit, in quo se ipse contueri poßit, ac circumspicere totum, vitiaq; illa cognoscere, quæ perfectæ Actioni, & eloquentiæ inimica, sunt ab animo & corpore dicentis, à voce, vultu, gestuq; declamatoris penitus exterminanda. Notum cupio vobis hic esse pulcherrimum Galeni, non tam corporum medici, quàm animorum, in re morali præceptum; qui cum animaduertisset id, quod est verißimum, neminem nostrum in lucem edi perfectum, vitia nonnulla singulis hominibus ex deprauatione naturæ, corruptaq; consuetudine adhærescere, morbos animi, ac morum non posse sanari, nisi prius quàm paretur medicina, cognoscantur; cognitionem præterea nostrorum morborum difficillimam esse; tum quia quisq; suiipsius amore cæcatur; tum quia sæpe vitia sub virtutum imagine delitescunt: suadet adhiberi speculum optimum ad nos ipsos, vitiaq; nostra deprehendenda; fidum ac sincerum Monitorem; docetq; multis quo modo tum inueniri poßit, tum vero comparari. Quæ doctrina morum cadit in rem nostram aptißime. Nam Oratorem perfectum, & eloquentem sine labe vlla, sine vllo næuo, numeris omnibus absolutum Natura facit neminem: aspersæ sunt in singulis mortalibus, etiam bene loquentibus naturaliter maculæ, quæ dicendi perfectionem infuscant: quas inops à virtute, nudus ab arte, & imparatus ab exercitatione quis agnoscat, distinguat, & condemnet? Quædam vitia sunt, vel ab improba natura nouerca, vel à deprauata consuetudine, quæ dicentem amor sui quandoq; nec cernere, nec emendare sinit. Quoties vsu venit cuipiam oratori vocem suam sibi dulcem

12.

Gal. l. de cogno. & cur. an. morbis c. 2. 3 & seq.

Ar. l. 2 mag. moral. c. 18

ac suauem videri, cum ab auditoribus omnibus iniucunda sentiretur & aspera; canoram, atq; splendidam; cum aures ceterorum absonam, & subraucam iudicarent, ac respuerent? Illi quoq; Rhetores, è Caria, Lycia, Phrygiaq; seu potius corui, qui canticum nescio quod subobscurum, atq; irridendum in epilogis, ætate Ciceronis effutiebant, Atticas Luscinias se esse, surdi suis absurdis vocibus arbitrabantur. Sunt alia vitia nonnisi peritissimis artis nostræ magistris cognita & manifesta; vel quod infucata colore, pigmentisq; virtutis, virtutum simillima videantur; vel quod propter tenuitatem, cõmunium ingeniorum aciem effugiant. Non enim obtusorum, ac rudium est hominum, neq; in affectibus, neq; in moribus, neq; in artibus, exigua peccata, leues maculas, minimam aliquam labeculam obseruare, ac distinguere notando. Quis non Rhetoricæ, quam profiteor, eruditus arte prooemium vel commune, vel longe petitum, vel non erutum à caussæ visceribus animaduerterit? Verbum illud minus verecunde translatum, vi tractum in alienum locum, non in suam sedem sponte venisse: fracto numero delumbatam illam periodum non cõficere suum orbem, linceus Rhetor tantum intelliget, qui rem attentissime inspiciat, & regula nostræ artis metiatur. Nonnulla deniq; sunt vitia, quæ tametsi maxime velit eloquentiæ studiosus videre, obseruareq; in seipso, tamen minime possit. Monet optimus magister Tullius ne quid in vultu perorantis ineptum insit, ac vultuosum: sed quis mortalium in vultum suum oculos inijcere potest sine extrinsecus accersito præsidio? Vidi equidem Oratorem nescio quem nec de facie, nec de nomine vobis notum, quem propter ea nominari à me non est necesse; qui nasum rugis asperum huc atq; illuc mouens; os sæpe distorquens in alteram genarum, alterum supercilium ad capillum vsq; attollebat, altero ad oculum depresso; clausisq; oculis magnam orationis partem dicebat, vt non orare, sed somnia-

Cic.l. de or. Quinct. l.11 capite 3

Gal. l. de cogn. & cur. ann. morb. capite 2

Cic.l. de or. Quin.l.1 c.11

re videretur. Quid remedij Brixienses ad hæc vitia cognoscenda, maculas eluendas, monstrosasq; figuras euitandas? Quod significaui, necdum declaraui. Speculum opponatur oratori perpolitum, atq; illuminatum antequam veniat in publicum: non quidem æneum, aut argenteum, aut crystallinum quale Demosthenes in cauerna inclusus sese exercens intuebatur, quod non improbo; sed aliud longe melius, & referendarum imaginum multo potentius. Nam hoc vulgare speculum, quamquam artificio summo fictum, diligenter expolitum, atq; in bono lumine collocatum, obiectum vultui, totiq; corpori declamantis, non alias refert formas, nisi rerum earum quæ sub oculorum iudicium veniunt, quasq; coloribus Natura depinxit: at quod paraui vobis, quod vobis vtendum suadeo speculum, reddit quoq; simulacra rerum earum, quæ per aurium sensum in animũ illabuntur. Colligit & refert, non modo gestum omnem motumq; corporis, membrorum singulorum, oculorum coniectum, frontis hilaritatem, & oris nutum; sed etiam voces, verba, sonos, numerum, spiritum, vocisq; flexiones, sonorum varietates, animæ interpunctiones, & interualla respirationum: & si quod in his duobus rerum generibus, quibus actio integra continetur, peccatum est, si quis error, si qua labes, si qua deformitas: si quid deniq; non ad artis normam, non ad perpendiculum decori, non ad mensuram prudentiæ, clarissime ostendit oculis, auribus, animoq; declamantis. Prò Deus immortalis! quàm mirabile speculum! Intelligere auetis, opinor, quis illud habeat; vnde possit emi; quanti valeat speculum in quo virtus tanta, tam insolita, tamq; inaudita resideat. Nolite quæso mirari, Brixienses, aut reprehendere rei nouitatem, insolentiamq; translationis, prius quàm comprobauero, quæ dixero. Fidelis, ac veridicus Monitor, speculum est: Monitor verax & accuratus vice speculi vitia omnia declamatoris, ipsi repræsentat

13.

14.

 expressa.

expressa. Qua ratione niteris? vnde id probas? quem magistrum sequeris? An vero ignotum est speculum crystallinum summorum Philosophorum Socratis, Platonis Zenonis, Senecæ, Plutarchi monitu, vel inflãmatis ira, vel vino feruidis, vel alia perturbatione animi vultum inuertente deformanteq; affectis obijci oportere, vt suæ ipsorum insaniæ, ac fœditatis moneantur? An nouum est idem speculum à L. Seneca consiliarium appellari? An inauditum ab Aristotele, & Galeno suaderi nobis, vt ad vitia cognoscenda morum nostrorũ, opera vtamur amici monitoris? Quid quod Isidorus Pelusiota vir sanctissimus, atq; inter Græcos Doctores epistolarum scriptor nobilissimus, planissime monitori speculi nomen attribuit, quod illum vitiosi atq; improbi fugiunt vera monentem, vt crystallina specula vultu deformes auersantur? Quod si speculum, quia Monitoris officio fungitur, & consiliarij, licuit his omnibus consiliarium, & admonitorem appellare: mihi non liceat Monitorem sincerum atq; integrum, qui declamanti vitia, lapsus, errata, sua peramanter instar speculi monendo repræsentat, speculum nominare? Speculum itaq; dicam esse Monitorem, nõ mutum, atq; inanimum, vt illud erat, ad quod Demosthenes se suosq; gestus componebat; sed viuum, ac spirans. Atq; vt planius loquar, quemadmodum speculum crystallinum est monitor quidem, sed tacitus, elinguis, inanimatus; ita contra Monitor, est speculum viuens, eloquens, animatum; quod non tantum ostendit vitia, sed etiam peccanti emendationem hortando persuadet. Monitor igitur declamanti, speculi mirabiliter munus explens, est dicendi Magister, qui sæpe adolescentem audit, dirigit, instruit: monitor amicus aliquis integer, fidus, ac peritus, qui eumdem volentem obseruat, & corrigit non inuitum: Monitor est totius Gymnasij cœtus; monitores omnes condiscipuli, qui si non verbo monent, quòd alienum id putent ab ætate sua; tamen ipse declamator, vt Plinius animaduer-

Orat. 1 n. 21

L. Sen. l. 1 nal. qq. c. vlt
Ar. l. 2 mag. mor. c. 18
Gal. l. de co. & cur. ann. morb. c. 3
S. Isid. Pelus l. 1 ep. 382

uerterat, admonetur tacite, cum quid quisq; sentiat, perspicit ex vultu, oculis, nutu, manu, murmure, silentio, quæ satis apertis notis iudicium ab humanitate discernunt. O mirabile, fidumq; speculum! cuius vtilitas non celauit Plinium, qui tam sæpe, tam libenter, tam auide recitabat in amicorum prudentiumq; virorum conuentibus, vt admoneretur; cupiens non laudari dum recitaret, sed dum postea legeretur: quam ob caussam panegyricum Traiano dictum, antequam ederet, vt quam limatissimus, emendatissimusq; veniret in hominum lucem, triduo per partes in amicorum conuenticulo, non per codicillos, nec per libellos, sed memoriter declamando repetiuit. Idem non populum imperitum aduocare solebat, sed certos electosq; censores; quorum iudicium aurium religiosarum, ac teretium esset superbissimum; oculorumq; coniectus ad discernendum acerrimus; quibus crederet; & à quibus verum quasi ex cōsilij sententia decretum audiret. Deniq; nullum genus emendationis omittens, post scriptionem stylo recognoscebat; post recognitionem, secum ipse retractabat quæ scripserat; deinde duobus vel tribus legebat; & post hanc censuram, alijs tradebat, quorum notas cum vno, vel altero pensitabat: nouissime pluribus recitabat, vt per eam rationem, quam ipse acerrimam emendationem arbitrabatur, operibus extrema manus accederet. O virum accuratissimum! cuius diligentiam imitatione dignissimam vellem Adolescentes, vos in scriptionibus vestris imitari: cuius è studio atq; assiduitate declamandi, reor vos habituros mihi fidem vtilitates declamationis prædicanti. Quas vt speciatim cognoscatis, iubeo vos animaduertere, quando speculi mentio facta est, eius vsum esse præcipuum ad poliendum, & ornandum; quòd eius opera maculæ in vultu deprehensæ mulieris primum eluantur; deinde si qua desunt ornamenta, formæ augendæ gratia, cincinnorum, gemmarum, & pigmentorum ornatus apponatur. Reuocate præterea

Pl. l. 5 ep. 3 ad Arist.

15.

Pl. l. 3 ep. 18 ad Curium. L. 7 ep. 17 ad Nonium

Pl. l. 5 ep. 12 ad Scaurum. L. 9 ep. 11 ad Arrian.

Pl. l. 7 ep. 17 ad Nonium

16.

Cornif. l. 3 rhet. ad Herenn. Cic. l. de Orat. Quinct. l. 11 capite 3

memoriam ad ea, quæ vos à Cicerone docui: totam actionem, quæ rerum in dicendo potitur, in duas diuidi partes, Pronunciationem, & Gestum; quarum illa linguæ pulsum, vocis sonos, aeris respirationem complectitur; hæc vero vultus, corporis, atq; vtriusq; partium omnium motu gestuq; continetur. His constitutis inuestigemus iam nunc diligenter, quàm bene exercitatio dicendi & declamandi ratio, domestica potissimum, vtramq; actionis partem & limet, & exornet. Corrigit primum linguæ, verba, vocesq; suo tactu conformantis vitium, si quod inhæret, ex illis tribus summi Philosophi Aristotelis obseruatione notatis; quæ omnia refert in imbecillitatem tanquam in radicem; siue lingua balbutiat, siue hæsitet, siue aliquid contra loquentis voluntatem prætermittat. Et vnde sumemus probationes huius mirabilis potestatis, nisi ab exercitatione Demosthenis, qui quantum dicendi gloria floruit, tantum emendatæ naturæ singularibus exemplis abundauit? Balbus erat in adolescentia vitio naturæ magnus Orator, ita vt primum litteram eius artis, cui studeret, dicere non posset. Sed quid illi tribuit potissimum è multis ad id remedijs adhibitis, vt paullo post eo nemo planius locutus putaretur? Declamatio. Fatentur hoc omnes, qui meditatione atq; exercitatione consecutum fuisse tradunt, vt Rho planissime diceret, atq; alterum Demosthenem edidisse mater, alterum exercitatio reddidisse videretur. Neq; ij dissentiunt, qui lapillis in os coniectis id obtinuisse contendunt, cum Quinctilianus asserat calculos ore volutare cōsueuisse tum, cum domi remotis arbitris declamabat. Idem angustijs spiritus & animæ interclusione laborabat vsque eo, vt decem drachmarum millia profuderit in mercedem Neoptolemi histrionis, à quo tamquam à medico & magistro, iustas comprehensiones verborum vno spiritu pronunciare doceretur. At quæ medicina, præ ceteris vitium hoc ei tam molestū dilatato pectore sanauit adeo, vt post-

Ar. sect. 11 Probl. 30

Orat. 2. n. 37

Quinct. l. 11 capite 3

Plut. l. de x orat. in Demosth.

ea

ea binas vocis contentiones ac remissiones vna verborum continuatione proferret? Declamatio. Non difficultatis huius tollendæ gratia atq; vt spiritus esset quam longissimus, versus multos, comprehensis ore scrupulis, summa voce, non consistens in loco, sed inambulans, & quod est laboriosissimum, nec ad linguæ vitium depellendum necessarium ascensu ingrediens arduo recitabat. Cicero quoq; cui adolescenti summa gracilitas, & infirmitas corporis inerat, qui habitus non procul abesse putatur à periculo vitæ, si labor accedat, & laterum magna contentio; cum primum in forum processit, sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebat omnia. Quod medicamentum prauam hanc, vitiosamq; consuetudinem abstergens, & lateribus vires, & bonum habitum corpori, & moderationem vocis attulit oratori? Declamatio. Nam medicorum, amicorumq; consilio dicendi laborem tantisper intermittens profectus est in Græciam, atq; Asiam; lustrauit omnes celebres doctrinarum sedes; ibiq; sub oratoribus summis se se exercuit assiduissime biennio toto Latinis, Græcisq; declamationibus: quibus est consecutus, vt illa contentio vocis immoderata recideret, & quasi deferuesceret incensa nimis, & ardens oratio; Romamq; non exercitatior modo, sed prope mutatus, & longe valentior corpore reuerteretur. Neq; solum lima est declamatio, quæ prauitates abradit à pronunciatione, sed etiam cos admirabilis, quæ linguam, & vocem spoliatam vitijs exacuit, illustrat, ac perficit. De voce tantum dicā, ne sim longus; cuius bonitatē, quæ in suauitate, magnitudine, splendore, mollitudine, firmitate posita est, in nostra potestate nō esse: cum abest, optandā à Natura: cum adest, tractationē, vsum, moderationem in nobis esse: virtutes enumeratas pæne oēs cōseruari, augeri, pfici exercitatione, vt eorū verbis vtar, declamationis Rhetores oēs vna voce definiūt. Quid Demosthenes, tam sæpe ꝓpter diligen-

Orat. 2. n. 39

Cic. l. de cl. orat.
Plut. in Cic.

17.

Cornif. l. 3 ad Heren.
Cic. l. 3 de orat. l. de or. l. 1 offic.
Quinct. l. 11 capite 3

gentiā actionis perficiendæ vobis allatus in exemplum spectabat, cum in crepidine maris inambulans declamitabat ad fremitum vndarum, ac fluctuum, qui tempore tempestatis ad cautes, saxa, scopulos illidebantur, nisi vt firmitudine aucta magnitudineq; confirmata vocis, in foro sibilos, aduersus clamores, strepitumq; insani populi contentione ac vociferatione peruinceret? Vocis item, quæ mollitudine commutabilis, tenera, flexibilis arbitrio loquentis fingi potest ac debet; quæq; vt intenta chorda ad quemq; linguæ tactum respondet, & ita sonat, vt ab animi motu pulsa est, moderatio, magnam obtinet partem laudis in pronunciando: quæ laus inter virtutes oratorias mihi semper maxima visa est, cum orator sic eam variat, ac mutat pro ratione partium orationis, & rerum & affectuum, vt intendens, remittens, flectens omnes sonorum gradus persequatur. Quid vtilius mutatione crebra potest excogitari, siue dicentem, siue auditores, siue orationem consideres? An vero nouum atq; insolitum est, ita perniciosissimam esse dicenti vocis effusam sine intermissione contentionem, qua læduntur fauces, vulneratur arteria, vox ipsa labefactata defatigatur, & deficit oratorem; vt commutationem vtilissimam, qua fit vt omnibus vocis instrumentis recreatis, vocem integram per omnes sonorum gradus orator habeat in sua potestate? Deinde nihil Auditoribus accidere potest, vel auditu suauius, vel ad voluptatem aptius, quàm varietas vocis, sonorumq; vicissitudo, quibus & aurium sensus mulceatur; & satietas illa, quæ nascitur è similitudine, vincatur. Postremo decorum ipsum, ars, prudentia varietatem in oratione deposcunt: aliam vocem principia requirunt, in quibus clamare agreste quiddam est, vociferari faucibus perniciosum; aliam epilogi flammis affectuū ardentes, in quibus frigere vocem, ac languere ridiculum: aliam res graues ac mæstæ postulant; aliam res leues, ac risu dignæ: perturbationes deniq; suam expetunt varietatem

Orat. 2 n. 58

18.

tem vocis; misericordia flebilem, iracundia contentam, atrocem inuidia desiderant. Quam ob caussam cum admiratione vulgata est diligentia C. Gracchi, qui seruum cum eburneola fistula peritum hominem stare occulte iubebat à tergo cum concionaretur, vt inflaret eum sonum celeriter, quo dicentem aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Sed hanc scientiam vocis moderandæ, & commutandæ pro varietate rerum, affectuum, partiumq́; orationis, tam necessariam, vtilem, salutarem, iucundam oratoris faucibus, & auribus auditorum, quæ fistula, qui Rhetor, quæ ars, quæ præceptio vobis tribuat, nisi declamatio? Relinquite igitur, vt monebat L. Crassus orator, domi fistulam; præcepta ne contemnite; magistrum audite libenter admonentem; sed in primis exercitationem exoptate; & concupiscite, vt vobis schola sit suggestum, magister vsus, & declamatio disciplina. Quod idem fere dicendum est de gestu, quem declamatio itidem emẽdat, & perficit.

Cic. l. 3 de orat.
Quinct. l. 1 capite 10
Agel. l. 1 c. 11
Cic. l. 3 de orat.

19.

Quod sum modo dicturus, Adolescentes, à declamatione perfectum in Demosthenis emendando corporis gestu vitioso, mirabile erit vobis pariter & inauditum. Habebat ille naturæ culpa motum nescio quem deformem alterius humeri, voluntati repugnantis; similem opinor eius, quem in aliquibus vidi, qui ad singula fere verba vel attollebāt humeros, vel actabant. Intellexerat populo, qui notauerat, displicere prauitatem illam; proinde tollere statuit; & ad hoc è lacunari cauernæ illius, vt reor, quæ lucubrationum officina, declamationis schola, testis omniū exercitationum, & arcanorum conscia solebat esse, siue gladium, siue hastam appensam demisit, quæ sibi declamanti peccantem humerum, cum indecore mouebatur, & in ferrum incurrebat, mucrone pungeret, ac feriret. Quo seu metu vulneris; seu necessitate sibi iniecta continendi humeri, consecutus est à se ipse, vt ne in posterum eum gestum faceret, qui multitudini videbatur indecorus. Verum

Suid. in Demosth.
Liban. in Demosth.
Plut. l. x. or. in Demosth.

hac

40\. *hac emendatione non contentus, perfectionem Actionis imprimere cupiebat, in oculis, qui tum intensione, tum remißione, tum coniectu, tum hilaritate animorum indices in ore dominantur: in vultu, qui gubernatus oculis est animi latentis imago, & secundum vocem plurimum valet: in toto corpore, cuius gestus est sermo quidam tacitus eloquentis, quo vulgus, imperiti, barbari, maxime commouentur. At videte quam rationem inijt, is qui monitoris speculum non habebat ad manum, non cōdiscipulorum cœtum, non fidelem amicum, vt vobis præsto sunt in recitādo. Speculum ingens in suo specu statuit, quo coram quasi magistro solus ipse se intuens, in declamando circumspiciebat, obseruabat, componebat agentem. Itaq; summus artifex dicendi, qui copiam rerum ac verborum à Platone philosophorum antistite hauserat, ab Eubulide Dialectico rationem differendi didicerat; ab Isæo Rhetore atq; Oratore clarißimo benedicendi præcepta deuorauerat; congruentem rebus, affectibus, moribus, ac decoro gestum & actionem caussas meditando, est à speculo mutuatus. Quare quod ingeniosißimus Philosophorum Aristoteles vere de arte tradidit, eam supplere quæ Naturæ defuerint, idem mihi videor in eloquentiæ disciplina tribuere posse meditationi dicendi; quod non id Ars præstare queat, nisi per hanc exercitationem, quæ dicitur Declamatio. Cuius vis ac potestas non vocis, vultus, corporis expolitione tantum, ornatuq; terminatur: non vnius Actionis emendatione, moderationeq; contenta, in rebus corporatis conquiescit: altius ascendit; gradum facit ad animum, ad ingenium, ad memoriam; attingit lima sua, conformationeq; partes omnes eloquentiæ. Sed quæ tanta potest existere celeritas linguæ; tanta volubilitas orationis; tanta vis paucis multa dicendi, quæ tam angusto spatio mihi præscripti temporis, ad vesperam iam præcipitantis, atq; elabentis è mea potestate; quæ mihi tractanda restant, non explicare, sed constipare;*

Plut. in Demosth.
Quinct. l. 11 capite 3
Apul, Apo. 1
Ar. l. 7 polit. capite 17

non

non augere, sed coarctare, non ornare, sed enumerare possit eloquendo? Diem alium, hanc scholam, eũdem oratorẽ humanitatis omnium vestrum inuitatu meo cohonestatura est: quo die reliquos declamationis vtilißimæ dulcißimos fructus degustaturi colligetis. Interim magnopere vellem, Adolescentes, vt quem calorem desiderij capessendæ Rhetoricæ; quam flammã cupiditatis Actionis perficiendæ; quem ignem amoris aduersus eloquentiæ formam, ac pulchritudinem, ex tot meis priuatis, & publicis adhortationib. concepistis; ad exercitationem dicendi, sine qua illa non potest obtineri, pari, & vero etiam maiore si fieri potest, ardore conuerteretis. Roscius histrio nobilißimus, qui propter artis suæ præstantiã & venustatẽ assecutus erat, vt in quo quisq; artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur: quo spectante gestum agere in scena esse videbatur hominis impudentis: ille, inquam, discipulus nonnũquam Hortensij, & magister Ciceronis, qui, vt propter probitatẽ indignus, ita propter artem solus scena dignus iudicatus est, quotidiano recitandi atq; agendi vsu, quamuis exercitatißimus esset, tamen nũquam nisi gestus, & actionem accurate meditatus se dabat in publicum, quod Historici tãquam rem admiratione dignam litteris prodiderunt: & quisquam existimabit sine gestus, & vocis exercitatione posse quẽquam, & potißimum adolescentem, pro dignitate vel in Iudicum consessib. agere caussas: vel in publicis conuentib. ciuium è loco superiore conciones atq; orationes habere? Si brachia, lacertos, pectus, oẽsq; corporis neruos iaculandi, equitandi, dimicandiq; exercitatione ad militarẽ scientiam instituitis: si manus & digitos ad bene celeriterq; scribendum; si pedes & crura similiter ad numerose saltandũ, multa meditatione præparatis: si vocẽ artificiosis modulis ad musicã exercetis: tam eritis imperiti rerũ, vt oratoriam facultatem & eloquentiã, quã non habetis à Natura perfectã sine magna exercitatione corporis & linguæ; gestus & vocis laterum.

21.

Cic. l. 1 & 2 de orat.

Val. Max. l. 8 capite 7

terum, & pectoris ante præmissa, in publico, sine deformitate, sine irrisione, sine periculo promendam arbitremini?

22. *Nolite, quæso vos, permittere, vt auiculæ studio meditandi vestram diligentiam superare videantur. Lusciniæ, quarum in paruo corpore, paruulisq; faucibus habitat tam pertinax spiritus, tanta vocis suauitas, tam perfecta musicæ scientia; cum sunt iuniores, versus quos imitentur accipiunt à seniore; tãquam discipulæ reddunt intentione magna, quæ acceperunt à magistra; reprehensionem à docẽte non refugiunt, & deniq; cantum aßidue meditantur: vos rationis compotes, qui non modo locuturi estis, vt homines; sed etiam peroraturi, vt eloquentes, exercitationem pectoris, vsum linguæ, vocisq; tractationem sub dicendi magistro vestrum omnium amantißimo, tam salutarẽ, ac necessariam refugietis? Conuertite mentis aciem, & oculos ingenij conijcite continenter in Demosthenem, & Ciceronem; alterum Athenarum, Atticæ, Græciæ lumen; alterum Romæ, Latij, & Italiæ splendorem: imitamini vtrumq; disertißimũ oratorem; tum illum orationis Græcæ magistrum; tum hunc Latinæ perfectorem eloquentiæ: sumite exemplum exercitationis, ab his geminis exemplaribus ingenij, copiæ, diligentiæ: qui ambo benedicendi cupiditate ardentes, iam natu grandes, aliquandiu in foro iudicijsq; versati, in ætate virili, gestus elegantes, actionemq; concinnam ac decoram, sub actoribus fabularum magistris, meditando didicerunt. Vos, Adolescentes, vos faciliores estis, quàm senes ad discendum: vestrum ingenium cuiuscumq; habitus est capacius, quam senile: vestra ætas est ad similitudinem mollißimæ ceræ flexibilior, quàm virilis, in omnem formam: vestra deniq; vox tenera, & mollis pro fingentis arbitrio flectitur in omnem sonum: & istã naturæ bonitatem; istam ætatis facilitatem; istam vocis, linguæ, membrorumq; omnium teneritatem, ac mollitudinem, non ad exercitationem dicendi, qua formari fingiq; pos-*

Pl. l. 10 c. 29 & 42

Lucian. in Demosth. Plut. in Cic.

poßit ad omnem venuſtatē & decorum, frequenti declamatione transferetis? Poſtremo, ſi qua negligentia, ſi qua deſidia, ſi qui languor vobis minus aduertentibus inhæret, qui nec membris corporis, nec animi ſenſibus vti permittit, ad exercitationis labores ſubeundos; excitate, tollite, depellite tantum morbum, perniciem, atq; peſtem: & facite, vt in eorum locum diligentia, celeritas, & induſtria ſuccedentes, tamquam arbores bonæ verno tempore, creſcant, vireant, & floreſcant.

DE EXERCITATIONE DICENDI,

Oratio Poſterior. Or. IX.

I.

SI quantum in voce geſtuq; corporis emendando perficiendoq; poteſt exercitatio dicendi; tantum in affectibus immoderatis animi cohibendis temperandisq; valeret, Auditores: per quam bene atq; vtiliter declamandi labor in animo ſanando collocatus à vobis putaretur: ſed cum multo plus emolumenti perturbationibus moderandis animo, quàm corpori, voce geſtuq; corrigendo videatur afferre; nemo prudens dubitare poteſt quin ex hoc capite tanto ſit vtilior vſus declamitandi, quāto eſt animus corpore ipſo præſtantior, quātoq; ſæpenumero ſunt animi morbi, quàm corporis, oratori moleſtiores. Audiuiſtis nudius decimus, me dicente, quem fructum è declamationum crebritate lingua, vox, ſpiritus, ac pronunciatio decerpat; intellexiſtis quam vtilitatem indidem frons, o-

culi, vultus, reliqui corporis gestus, actioq; tota primas in eloquentia tenens exorbeat: accipite iam nunc, Adolescẽtes, vt meam liberem fidem, & quam sum exorsus telam disputationis, eam voce atq; oratione pertexam; quid commodi, quid emolumenti tum animo, tum ingenio, tum memoriæ designati oratoris pariat eadem frequẽs, atq; accurata declamatio. Qua in disputatione tanto vos conuenit solito attentiores ad audiendum esse; cupidiores res nouas addiscendi; tantoq; ardentiores ad amplectenda salutaria de exercitatione dicẽdi præcepta, quæ tradentur; quãto res ipsa tractanda vobis commodior atq; vtilior est futura. Duo sunt affectus, qui tamquam validissimi hostes oratorum animũ, & pectus interdum aggrediuntur in dicendo, debilitant, & concutiunt; tum ex animo labefactato, fractoq;, in vultum notabili mutatione coloris erumpunt, & interiorem morbum, vulnusq; faciunt manifestum; Timor, & Pudor; quorum ille grauior, vehementior, infestior, os pallore suffundit: hic mitior, debilior, ac simulatior vultum rubore depingit. Qui ambo si conspiratione quasi facta, in vnum eumdemq; hominem coiuerint, non solum eum in dicendo perturbant, sed etiam in perpetuum à dicendo deterrent. Vixit Athenis; quæ vt doctrinarum inuentrices, ita diu sedes sunt existimatæ sapientiæ, nobilissimus scriptor orationum Isocrates; qui suauissimo, numerosissimoq; stylo, multorũ eloquentissimorum oratorum linguas elegantia, copiaq; superauit. Vixit inter Latinos Q. Cicero M. Tullij frater, qui quantum in dicendo fuerit valiturus, si prodire in publicum ausus fuisset, ad M. fratrem de petitione consulatus epistola, magni partus ingenij, subtiliter, atq; ornate conscripta testatur. At quid nam aliud tantos viros, tam ingeniosos, tamq; habiles ad eloquentiam, vt calamus vtriusq; declarat; carere foro, iudicia refugere, curiã horrere coegit; atq; à summa laude, quam consequi potuissent, si pro stylo linguam adhibuissent

Q. Cic. ep. de petit. cõs.

buissent

buissent ad dicendum, retardauit, ac retraxit; nisi, quemadmodum loquitur M. Tullius, huius quidem frater amantissimus; illius vero lector studiosissimus, atq; accuratissimus imitator; pudor ingenuus, & timiditas? Atq; vt de hac priore loco dicere instituam: magna sane res est, & metuenda maxime, Brixienses, homunculum, ingenij sui viribus nixum, in concionem ascendere, continuataq; oratione diu, grauibus de rebus dicere, multis audientibus, tacentibus, notantibus; tum viris ingeniosis, atq; eruditis; tum obtusis atq; indoctis: quibus vtrisq; placere difficillimum est, displicere facillimum; illis quidem, quia vitia vident & errata dicentis; eaq; secernere à bonis, recteq; dictis sciunt: his vero, quia bona vel cognoscere nesciunt, vel à vitiosis, prauisq; distinguere. Quo fit, vt non paucos, siue naturalis imbecillitas animi; siue conscientia tenuitatis ingenij; siue magnitudo periculi mente concepta; siue actio ipsa magnis difficultatibus circumsepta, pectorib. eorum ingentem metum incutiens; per eum deterritos, vel penitus auocat à dicendo; vel in medio cursu retinet ac retardat; vel certe decursu propemodum spatio, metam eloquentiæ non sinit attingere. Nihil mirum est, quod homũciones naturali timiditate languentes in concionem prodire nõ audeant; prudentum virorum conspectum refugiant: os aperire, soluere linguam, effari aliquid reformident: sed illud admirationem habet, quod quibusdam viris etiam constantissimis ex metu quandoq; vidimus, atq; audiuimus accidisse. Quis crederet, nisi grauissimi Philosophi obseruassent, ac proderent; nisi multi nostrum in se, atq; in alijs essent experti: quibusdam in conspectu populi dicturis ex metu sudorem erumpere, non aliter quàm defatigatis, & æstuantib. solet: alijs tremere genua: quorũdam dentes collidi, titubare linguam, labra cõcurrere? Memoriam item formido cõfundit: verborũ ac rerum ordinẽ, seriemq; cõmutat; de facultate dicẽdi multũ detrahit, copiã exte-

Cic. l. 2 de orat.
Isocr. in panath.
Pl. l. 6 ep. 29 ad Quadrat. 3.

L. Sen ep. 11
Pl. l. 7 c. 24
Cassiod. l. 5 Var. ep. 22

extenuat atq; inopem facit; & quod grauissimum est incommodorum, clausa quandoq; memoria, præpedita lingua, voceq; intercepta, silentium ac taciturnitatem violenter indicit. Nam in dicendi principijs ex metu commoueri grauiter, exalbescere, tota mente atq; omnibus artubus contremiscere, frangi, debilitari, exanimari summos atq; eloquentissimos oratores est adeo vulgatum atq; visitatum, vt disertissimi, atq; exercitatissimi viri L. Crassus, & M. Tullius id libere, atq; ingenue fateantur. Nolo caussas huius timoris, Adolescentes, inquirere ac pertractare diligentissime: ne longius quam par sit, ab instituto curriculo deflectam: quòd multæ sunt, & graues, & propter grauitatem prolixam essent explicationem habituræ. Leuiter attingam eas, quæ sæpius metum in oratores immittunt: ad quas arcendas atq; auertendas vos esse oportet armatos, instructos, præmunitos.

Cic. or. pro Deiot. & l. 1 de orat.

4.

Cic. l. 1 de Orat. Orat. pro Cluent.

Primo permagnum inijcit metum oratori bono cogitatio illa, venire se dicendo, in iudicium grauissimum non ingenij solum, sed etiam officij, prudentiæ, virtutis, à quibus peccando desciscere turpissimum ducimus. Cum dicit, videt in se omnium ora conuersa, coniectos oculos, aures intentas, cogitationesq; defixas auditorum, qui gestus animo metiuntur; syllabas verborũ enumerant; ingenij trutina sententias perpendunt; nullus error mentis, nullus memoriæ lapsus, nullum peccatum prudentiæ, nulla vocis asperitas, nulla hæsitantia linguæ, non in alicuius religiosissimas aures cadit: quilibet nutus oris, oculorum coniectus, membrorum gestus, corporis motus indecorus in cuiuspiam censorios oculos incurrit: quoties dicit, toties se iudicari intelligit; quot sunt auditorum capita, tot esse censores, & Aristarchos: si quid peccatum est, excusationem habere nullam: & opinionem inscitiæ, tarditatis, imprudentiæ, quæ creatur in auditoribus, vel æternam esse, vel certe diuturnam. Finitima est huic altera caussa timoris, euentus exspectatio; cum mente, & cogitatio-

Cic. diuin. in Verr. & l. 1 de orat.

gitatione prospicit orator in futurum, & dubitat metuēs quem nam exitum oratio sua sit habitura: placitura ne sit laudatio, an secus: iturus ne sit senatus in sententiam suam, an reclamaturus, cōdemnādus ne sit in iudicio reus, an absoluendus. Quæ dubitatio tum vehementiorem affert metum, cum accedit alienorum periculorum, & infelicissimorum euentorum recordatio. Nam ij, quos vsus & natura docuit, nonnumquam summis oratoribus non satis ex sententia dicendi euentum processisse intelligunt: ita non iniuria, quotiescumq; dicunt; id quod aliquando posit accidere, ne tum accidat sibi pertimescunt. Hac de caussa M. Tullius, vir tantus, quantum nostis, semper cum magno metu se incipere confitetur: hac ille, se non solum animo commoueri, sed etiam toto corpore perhorrescere solitum, cum illi veniret in mentem temporis illius, quo die citato reo esset ipsi perorandum: hac eadem, manumisisse proditur Erotem seruum; quòd iudicium quoddam grauißimū in diem posterum fuisse dilatum nunciasset. Nec minore metu circumfundit oratorem aliquando reuerentia quædam aduersus auditores, quos cognoscit, aut existimat acerrimo præditos esse iudicio, tum vel auctoritate grauißimos, vel sapientia doctißimos, vel dignitate præstantißimos. Hinc profectum illum timorem arbitror, ex quo Theophrastus excellenti facultate dicendi, quam prisci per hyperbolen diuinam vocitabant, instructus obmutuit in Senatu Areopagitarum; qui sapientißimi, ac seuerißimi totius Græciæ iudices habebantur. Indidem euenisse reor, vt Demosthenes ipsius propemodum eloquentiæ vis atq; vox, coram Philippo Macedoniæ Rege non militaris artis modo, sed etiam oratoriæ peritißimo scientißimoq;, cuius ex oculis, ore, corporeq; toto dignitatis fulgor ingens, ac maiestatis oboriebatur, de repente conticesceret. Eiusdem generis metum de pectore Alcibiadis in cōcionem populi prodire formidantis ad dicendum, abstersit prudentißime So-

Cic. ora. pro Cluen. & diuin. in Verr.

Plut. in Apophth.

5.

Orat. 8 n. 8

Agel. l. 8 c. 8

Æl. l. 2 Var. hist. c. 1

crates, confidentioremq; reddidit adolescentem; cum eum more suo docens interrogauit, an fartorem illum (adiecto nomine) nihili faceret; annuente iuuene, rursus quæsiuit, ex eo, num propolam illum, num cetarium, lanium, pictoremue metueret: neganteq; illo; Concio, *inquit Socrates,* ex eiusmodi hominum fæce conflata est: si contemnis singulos, cur vniuersos pertimescis? *Non ignoro timorem hunc, qui proficiscitur ab auditorum reuerentia; tum etiam illum, qui vel ab euentus exspectatione, vel à recordatione casuum alienorum, vel à iudicio, quod subimus, existit, habere non contemnendam vtilitatem. Etenim dicturis timor acuit industriam, excitat diligentiam, adhibet accurationem orationi recitandæ, vt auditorum dignitati, prudentiæ, atq; exspectationi respondeant. Itaq; non immerito Plinius sanequam exercitatus ac bonus orator, emendationem omnem, expolitionemq; orationum metui referebat acceptam, cum dicebat idem se plane sentire de metu, quod M. Tullius de stylo censuisset; definiebatq; timorem emendatorem asperrimum esse. Nam hoc ipsum quod nos recitaturos cogitamus, quod cõcionem ingredimur, quod pallemus, quod horrescimus, quod circumspicimus, emendat. Vere dicuntur isthæc à Plinio, & vsui magno vobis aliquando futura sunt; Adolescentes; sed ne sit nimius hic metus, prouidendum est; & ante multo cauendum, ne quod Demostheni, Theophrasto, nonnullisq; alijs magni nominis oratoribus nec opinantibus accidit; vobis id minus cogitantibus, cum incredibili dedecore, summoq; dolore vestro possit euenire. Quid quòd nescio quæ res alia metuenda, præcauendaq; iuuenibus, etsi non concutere, tamen commouere, ac perturbare solet oratores minus exercitatos in dicendo? Non ea metus esse videtur, sed metui similis, & affinis: commotio, perturbatio, confusio est animi, quam loci, concionis, multitudinis nouitas, & insolentia nonnumquam efficiunt in oratore;*

Pl. l. 7. ep. 17 ad Nonium

M. Sen. l. 9 contr. præf. 6.

tore; quibus conturbatus hæret, titubat, obliuiſcitur: nec verba, nec res in poteſtate habet: lingua neſcit explicare orationem, quam animo inuolutam attulerat in concionem. Quis in cuncta Græcia poſt adultam Chriſtianam religionem extitit eloquẽtior Ioan. Antiocheno, quẽ aurea vis vbertasq́; dicendi Chryſoſtomi cognomento decorauit? Is cum primum in maximi tẽpli Antiocheni ſuggeſtum, Archiepiſcopi iuſſu, recens initiatus ſacerdotio conſcendiſſet ad magnam Chriſtianorum multitudinem concionaturus, ingenue confeſſus eſt auditorum preces expoſcens, tum expectatione populi, tum rei nouitate ſe adeo metu fuiſſe ꝑmotum, vt vereretur, ne memoria depoſitum denegaret, neue dicendi vis, & ingenium inter loquẽdum penitus ſiccaretur. Floruit inter Latinos, Auguſti tempore, Porcius Latro, quem M. Seneca ſodalis eius, & amicus vnicum exemplum declamatoriæ virtutis *appellat: de cuius actionis contentione, copia dicendi, magnitudine ingenij, memoriæ naturalis, quam arte ſumma plurimum adiuuerat felicitate mira narrantur. At hic tot, tantisq́; præſidijs inſtructus ad dicendum, vt oratione ſuperiore dixi, cum primum venit in forum è ſchola reum propinquum defenſurus, inſolentia loci, reiq́; nouitate perturbatus eſt adeo, vt à ſolœciſmo defenſionem ordiretur: nec potuit ante confirmari, ſeſeq́; colligere, neſcius pati cælum, & tantum ſcholæ, tecto, parietibus aſſuetus; quàm iudicium de foro ſub tectum transferretur. Quod ſi tantos viros Porcium & Chryſoſtomum, quamquam animo diſpari, & euentu diſsimili, conſpectus inſolitæ rei, nouitas auditorum, & locorum commouit ac terruit; non exiſtimabitis arte aliqua vos aduerſus hanc rerum inſolentiam, & metum inde profectum, ante quàm in publicum veniatis, eſſe muniendos? Iam vero ad alterum dicendi impedimentum explicandum progrediatur oratio mea, quod pudoris nomine ſignaueram. Eſt pudor affectus animi, qui cum*

Suidas in Chryſ.

S Chryſ. homil. cum factus presb. t. 5

M. Sen. l. 1 & 9 cõtr. præf.

Quinct. l. 10 capite 6

7.

Macr. l. 7 sat. capite 21 Ar. l. 4 eth. capite 9 L. Sen. ep. 11

excitatur, illico purpureo colore genas, frontem, totumq́ue vultum perfundit, à corde sanguinem mutuatus: tanquam velo faciem obtecturus: laudabilis, vtpote bonum signum, in adolescente, vt Philosophi summi prodiderunt; quam ob caussam Cato ille censorius, accuratissimus magister morum, filiorum educator diligentissimus dictitare solebat, sibi magis adolescentes, qui rubescerent placere, quam qui pallescerent: & ante Diogenes ruborem efflorescentem à verecundia, colorem virtutis appellabat. Et sane præclarus est illius ætatis ornatus, erratorum inimicus, flagitiorum hostis, multarum frenum perturbationum, quæ hoc solo rubore cohibentur; quòd cum timore quoq́ue non paruam habeat affinitatem verecundia. Nam qui ex pudore crimina, vitiosasq́ue actiones reformidant atq́ue horrent, si non virtutis amore, cuius ducantur studio; timore certe reprehensionis, infamiæ, vituperationis, quæ ex malefactis cum dedecore consequi, quæ iniustæ vitæ turpiter inhærere solent, ab improbitate, scelere, flagitijsq́ue retardantur. Quo fit, vt dicere incipientem oratorem hic errandi, peccandiq́ue timor sæpe conturbet; rubor in ora fundatur; & lineas mediocritatis in aliquo transiliens tam longe progrediatur, vt ad extrema perueniens vitium fiat, & dicere conantem impediat. De Isocrate & Q. Cicerone iam diximus, quos non timiditas tantum naturalis, sed etiam frontis mollities, vt Plinius loquitur, hoc est immoderata verecundia, quæ frontem rubore molliebat adeo, vt populi conspectum ferre non possent, ne in publico dicerent, prohibuit: vt iure Plutarchus huic graui morbo sanando fecerit integro libro medicinam. Quosdam, etsi nō arcet à dicendo, mouet tamen: non modo tirones ac iuuenes, quibus est plus caloris, ac sanguinis; quorum item est tenera frons ad ruborem excipiendum; sed etiam veteranos ac senes tangit, in quibus minime laudanda est verecundia. Nonne L. Seneca viris grauissimis vidit dicentibus subitum offundi ruborem?

Plut. l. ad aud. poet. l. de vit. ver.

Agell. l. 19 capite 6

S. Th. 2. 2. q. 144 art. 1

Pl. l. 6 ep. 29 ad Quadrat.

L. Sen. ep. 11

Ar. l. 4 eth. capite 9

rem? Quid mollius erat ore Cn. Pompeij, qui numquam coram pluribus, & in concionibus potißimum, nō erubuit? Qui toties in acie steterat fortis, & inuictus aduersus tela, mucrones, & hastas tot millium barbarorum; qui toties in agmine constitutus, sibi imperans, timoris victor antequam hostium, tormenta bellica pro nihilo duxit, potentißimorum Regum minas, & arma neglexit; pugnæ pericula terra mariq́ contempsit; bellorum ac præliorum incertos euentus nihil extimuit: hunc (O rem miram! O pudoris vim præpotentem ac metuendam!) hunc rebus fortiter gestis, victorijs, ac triumphis verius, quàm cognomine Magnum, verecundia transmisso sanguine in vultū illum; qui minax, acer, & inflammatus ardore pugnandi millies hostibus terrori fuit, in concione perturbabat: & is metuebat inermem atq́ amantißimam sui Romanam plebem; imperitæ multudinis iudicium verebatur: dedecoris notam à populo formidabat, quem nec armati Reges, nec hostiles exercitus, nec classes piratarum, nec tot infestæ prouinciæ perdomandæ tantulum commouerunt? Igitur, Adolescentes, quos ego fastigium eloquentiæ, non secus ac si fratres essetis mei, conscendere cupio, moneo vos, vt fortitudine præparetis animum aduersus hostes eloquentiæ modo numeratos, ac deprehensos; qui vel à dicendo reuocant homines; vel in dicendo confundunt, perturbant, ac debilitant oratores. Armate, munite, corroborate pectus contra timorem: obfirmentur oculi, atq́ assuefiant rerum, auditorum, locorum nouitati: frons tenera, & mollis vultus cōtra pudorem immodicum obdurescat. Sed qua præparatione, quibus munitionibus, quaue armatura fiat id totum, quod moneo, tacitis clamorib. à me iure flagitatis, vt doceam; qui longa inquisitione mentis, & orationis oppugnatores, vexatores, & vero etiam oppressores eloquentiæ indagaui, deprehendi, & vobis indicaui. Schola Rhetoricæ est armamentarium, vnde animi sumendi sunt; inde ro-

L. Sen. ep. 11

8.

bur pectoris, firmitas frontis, moderata fortitudine confidentia promentur: studium est præparatio; dicendi exercitationes, erunt vobis munitiones; & armatura sit ipsa declamatio. Qua declamatione boni magistri ductu sæpe repetita, quæ machina melior, atq; aptior à maioribus nostris excogitari potuit ad hunc hostem cohibendum, timoremq; minuendum, qui tot modis, etiam per laudabilem verecundiam, oppugnat animum Oratoris? Minuendum dixi, non tollendum; propterea quod naturales eiuscemodi affectus, vt iniussu nostro veniunt, ita iussu nostro minime recedunt: nulla sapientia, nulla industria, nulla vis humana radicitus eos extirpare potest: arte, frequenti pugna, & impetu animi, reprimuntur, resecantur, retunduntur. At videte mecum diligenter priscorum Rhetorum, ac Philosophorum, qui parentes tam salutaris exercitationis atq; inuentores fuerunt, in declamatione intuenda sapientiam. Nouerant consuetudinis, in his quæ pertinent ad animi facultates, affectus, ac mores; vim esse maximam: sciebant in naturam pæne conuerti; proinde quasi naturam alteram *à sapientibus vno omnium consensu vocitari: videbant eas actiones, quas laboriosissimas rudis, inexercitatus, & non assuetus in se ipso experiebatur, reddi consuetudine faciliores, vsuq; commodiores. Quin etiam opus aliquod, aut munus, quod ante crebram exercitationem sentiebatur propter difficultatem esse molestum inexercitatis; intelligebant post crebrum vsum ijsdem fieri consuetudine iucundum. Deniq; compererunt, vi consuetudinis obtineri, vt qui assueuerit alicui prorsus insolitæ rei, quæ obiecta sensibus, atq; animo commotiones affectuum excitare solebat; ijs perturbationibus, quib. quondam afficiebatur; aut nihil, aut parum postea moueatur. Quamobrem existimarunt per dicendi consuetudinẽ posse fieri, vt qui timidioris naturæ, ac verecundioris essent, metu represso, detersoq; pudore, sumerent animos ad dicen-*

L. Sen. ep. 11

9.

Ar. Sect. 28 probl. 11. de mẽ. &c. c. 3 L. 7 eth. c. 10 Cic. l. 5 de fi. Plut. in præcept. Salut. Philo l. de Ioseph Ar. Sect. 5 probl. 12 Sect. 21 pbl. 15 L. Sen. l. de Tranq. c. 11 Ar. l. 10 eth. c. 9 L. 1 Rhetor. c. 11 vel de iucundis Auct. l. 7 col lig. capite 2

cendum, & auderent in publicum venire, ac loqui diutius: atq; idcirco frequentem hanc exercitationem declamandi tam vtilem instituerunt, per quam illa consuetudo pararetur. Sperabant fore (id quod sunt plane consecuti) vt qui nondum essent ad dicendum exercitati, priuatim assuescerent ascendendo suggesto; multitudini conspiciendæ, longis orationibus recitandis, periclitandæ memoriæ, ceterisq; rebus, quæ circumstant oratorem; tum per hanc exercitationem assuefacti timoris, pudorisq; commotiones in publico, vel non sentirent penitus, vel certe sedatiores, moderatioresq; sentirent. Persuasissimum id habuit Demosthenes, vsu quidem sibi diligẽs, nobis vero bonus exemplo magister, in hac ratione fugandæ timiditatis; qui non vt vincere concionum fremitum assuesceret, quod quidam arbitrati sunt; sed si Quinctiliano credimus, vt ne concionum fremitus expauesceret; ne clamoribus infestis, quib. aliquando perterritus à concione, fractusq; discesserat, commoueretur, in crepidine maritimi littoris, ad fragorem furentis maris, & se ad saxa frangentis declamare consueuerat: vel certe duas vtilitates eadem exercitatione quærebat; & vt vocem augeret, qua populi strepitum clamoris ac vociferationis granditate superaret; & vt sumeret animos, quibus aduersas multitudinis acclamationes, sibilosq; contemneret. Quod si vir tantus declamationem in littore sibi fructuosissimam existimabat, in qua cautes, scopuli, fluctus, vmbilici, saxa, conchæ, pisces, pro auditoribus astabant sine monitore, & sine magistro; quantum emolumẽti nostro more instituta declamatio, tam veræ similis actioni, est vobis allatura? M. Senecæ Rhetoris nobilissimi atq; experientissimi pronunciatum habemus, quod optarim à vobis in memoria thesauro pretiosissimas inter gemmas collocari: Non esse vtilem exercitationẽ, nisi quæ operi simillima est illi, ad quod exercet. *Vnde colligere potestis necessaria consecutione cum Quinctiliano,*

10.

Orat. 2 n. 38
Quinct. l. 2. capite 3

M. Sen. l. 9 contr. præf.

Qui. l. 2 c. 10

vti-

vtilißimam exercitationem illam esse, quæ fuerit eius operis, cuius perfectio quæritur meditatione, simillima. Quod si vero certamini similis est vmbratilis dimicatio; si gladiatoriæ pugnæ ludus, qui rudibus præmittebatur in palæstra; si veræ nauigationi, nauiculæ in portu gubernatio; nõ erit actioni verarum caussarum, serijs concionibus, ac laudationibus; veris deliberationibus persimilis nostra declamatio? Sunt vtrobiq; suggestum, auditores, oratio suis absoluta partibus, orationis è memoria recitatio, gestus & motus corporis in recitando. Non est, inquies, idem locus; non ijdem auditores, non eadem caussæ grauitas. Fateor equidem: sed neq; ludus equester ad equitum exercitationem institutus, est equestre prælium: neq; ficta in Gymnasio, vel in foro pugna militaris sine vulnere ac sanguine, certamen est illud bellicum, in quo gladiorũ acie, mucronibusq; telorum de vita saluteq; decernitur. Similia

II. *sunt isthæc, non eadem; neq; paria. Fit gradus in illis, à schola in aciem; ab vmbra in solem, à ludo in agmen: atq; in ipso certamine pedetentim & gradatim progrediuntur milites ad summam fortitudinem. Nonne tirones initio suæ militiæ, prima in pugna metuunt, trepidant, exalbescunt? nonne vultum ab ictibus auertunt? caput abducunt? de loco decedunt? Post vbi consuetudine pugnandi non timere didicerunt, fortes & audaces stant in gradu: tela, gladiorum ictus, plumbeas grandes excipiunt erecto capite, truncoq; immoto corporis, aut virili declinatione vitant; compositi cum aduersario forti cominus, vel illum cædunt, vincunt, prosternunt; vel ipsi acceptis aduersis, honestisq; vulneribus cadunt. Fit quoq; gradus in re nostra, de gymnasio in templum; de ludo in Prætorium; à condiscipulis ad ciues; à paucis ad multos: & à caussa ficta transitur ad veram: tum paullatim assuefiunt publico, discuntq; adolescentes audere, discunt non rubere. Neque vero pullos suos aues, cum primũ adultos vestitos plu-*

mis,

mis, & alis instructos eijciunt è nido volatus addiscendi gratia, cogunt in longinquam arborem conuolare: sed in ramum nido proximum eius arboris, vbi est nidus ædificatus, inuitant, & prouocant. Neq; me, cum natare discerem in Ligustico mari puer, in altum ire iubebat natandi magister, sed circum littus, vada, scopulos primum sine periculo mergi, ludere, meditari: deinde nonnihil exercitatũ, atq; assuetum vndis, recedere paullisper à terra: tum præmeditatus, & factus animosior in medios ducebat fluctus eodem duce, atq; adiutore magistro: deniq; iam doctus deserebar à doctore ductoreq; meo; viribusq; cõfisus proprijs, meis brachijs & cruribus nitens, solus equidem ac securus, neq; in summo esse, neq; in profundo mari, neq; procul à littore metuebam. Idem eueniet vobis, Adolescentes, si crebro declamandi consuetudine sumatis animos: eò peruenietis moderatæ confidentiæ, mihi credite, vt, cum egrediemini de schola, Rhetoricæ præceptis satis superq; eruditi, publicisq; in ciuium conuentibus dicere incipietis; neque caussæ grauitas, neq; auditorum multitudo; neq; magnitudo loci; neq; rei nouitas; neq; periculi cogitatio; neque euentus expectatio; neque deniq; ingenua verecundia vos dicturos magnopere turbatura videatur. Ac si magistri ducisq; prudentia declamationes vestras curabit esse quam simillimas veritati; iudiciorum, & consiliorum simulacra; si laudationes, rerum vere laudabilium exornationes comprobabit; quis negabit eas fore proximas imagines veritati, quod adeo vehementer optat, ac suadet Quinctilianus? Quis inficiabitur similiores fore veris iudicialibus, deliberatiuis, demonstratiuisq; orationibus, quàm vrbana pugnæ simulacra, veris certaminibus prælijsq; bellorum? Ex hac similitudine atq; imagine veritatis, quæ in declamationibus eminet, atq; elucet, intelligitis, Adolescentes, ad ingeniũ quoq; declamationũ confluere beneficia: quippe quod excitetur, exerceatur, pascaturq; tum inuentione re-

Quin. l. 2 c. 10 & l. 16 capite 5

12.

Quinct. l. 10 capite 5

rerum pulcherrimarum pro declamatione conficienda; tum rerum inuentarum apta collocatione, & ordine; tum styli tractatione, in declamatione vestienda verbis, ornanda schematibus, numeris oratorijs mollienda. Qui stylus, vt dicendi facilitatem, & copiam gignit, ingenij vena, fontibusq; aperiendis; ita vicißim declamatio scribendi facilitatem auget, & facultatem; adigens stylum ad multum diuq; scriptitandum. Deniq; hac exercitatione, tamquam sagina dicendi, vis eloquendi, quæ sedem habet in ingenio, tum alitur, tum reficitur adeo, vt M. Tullius iam senex, & miles non modo veteranus, sed etiam emeritus, cum foru, sublatis per Cæsarem Dictatorem iudicijs, mutum esset; ipseq; forense Regnum amisisset; vereretur, ne facultas orationis, quam habebat, & tot caußis agendis auxerat, tot concionibus confirmauerac, intermißione dicendi penitus exaresceret, nisi sese ad hanc nostram exercitationem declamitãdi cum viris grauißimis retulisset. Memoriam vero thesaurum rerum, verborum ærarium, simulacrorum receptaculum exercitatione conseruari, augeri; tum ediscendi facilitate, multa comprehendendi capacitate, retinendi tenacitate, celeritate, fidelitateq; reddendi meliorem fieri; siue mediocris illa sit, siue optima, cõmuni sententia Rhetores omnes, ac Philosophi tradiderunt. Sed quæ melior, quæue aptior occasio datur eius exercendæ, vt confirmetur ad omnes casus aduersos; vt in veris caußis agẽdis ad nutum vobis obsequatur; vt nullo metus, aut pudoris affectu confundatur; nulla vel loci, vel imaginum mutatione perturbetur, quàm hæc, quam laudo, & tam multis argumentis suadeo vobis, declamatio? Nondum exciderunt mihi è memoria, quæ de vtilitate scriptionis, duabus integris orationibus, paucis ante mensibus, auditorum corona comprobante disputaui. Quæ tum dixi, vere me dixisse reor; ac si tertium esset de eodem argumento disserendum, aliæ mihi rationes suppeterent, quib. asiduum vsum

styli

Quinct. l. 10 capite 7

Cic. l. 9 ep. 38 ad papir.

Or. vlt. n. 23

13.

styli, tractationemq; vobis non suaderem modo, sed etiam persuaderem. Sed si conferantur scriptionis commoda, cum vtilitate declamationis; ad eloquentiam adipiscendam, tãto hanc vtiliorem esse pronuncio; quanto præstabilior est in humana vita, atq; in adeptione doctrinarum, lingua calamo; spiritus atramẽto; vox silẽtio verbũ littera; locutio taciturnitate; spirantis actio, sopore morientis: tum sine declamatione parum posse scriptionem; sine scriptione vero plurimum semper declamationem valuisse. De cuius vtilitate solum hoc addam præstantißimos quosque Oratores huic exercitationi suam propemodum debere perfectionem, & gloriam. Clariore voce dico iterum, vt omnes intelligant, atq; in mentibus vestris mea vox, & sententia penitus infigatur, hereatq;, si fieri potest, memoria sempiterna: Omnes oratores, siue Græcos, siue Latinos, siue mediocres, siue summos, quanticumq; fuerunt, expoliјt, perfecit, absoluit declamatio. Tametsi declamandi consuetudo fictis ad similitudinem fori, consiliorum, verarumq; caussarum orationib. in Græcia, non ante Demetrij Phalerei tempora fuisse videtur Quinctiliano; non defuit tamen aliqua declamatio, siue in verarum caussarum præmeditatione, siue modis alijs, & alijs occasionibus ac temperibus, quæ nos posteros latuerunt. Quid enim erat illa exercitatio, nisi declamatio, qua Philosophorum maximus Aristoteles æmulatione permotus atq; instigatus Isocratis nobilißimi, clarißimiq; Rhetoris, adolescentes, non ad Philosophorum morem tenuiter disserendi; sed ad copiam Rhetorum in vtramq; partem, vt ornatius, & copiosius dici posset, exercuit? Verum hac originis, initiorumq; declamationis subtili inquisitione prætermissa; quod Themistocles admirabili bonitate memoriæ, felicibus prælijs, victorijsq; clarißimus? Hic M. Tullij testimonio luculentißimo, rerum fortiter gestarũ, victoriarumq; gloriã, eloquentiæ laude, non cumulauit modo, sed etiã adæquauit. Id

Qui. l. 2 c. 4

Cic. l. de or. & l. 5 de fin. Quin. l. 3 c. 1 Diog. Laer. l. 5 in Arist.

Plut. in Themist. Cic. l. 1 offi. l. de cl. orat.

quo

quo præsidio est consecutus? cuius adiumento magistri? cuius exercitationis ope? Scilicet declamatione. Qui enim puerulus adhuc, quo tempore Ludimagistri permissu ludis puerilibus indulgere, cum æqualibus currere, iocari pueriliter, colludere licebat; excogitandis oratiunculis, componendisq; versabatur aßidue; puerorumq; condiscipulorum accusationes, & defensiones instituebat: quid adolescentem, ac iuuenem postea fecisse putemus, vt eam, qua dicendo præstitit, maximam sibi facultatem, laudemq; conficeret? Demades quantus ingenio fuerit, & eloquentia testis locupletißimus est Theophrastus, qui eum cum Demosthene conferens, visus est ipsi Demostheni non obscure prætulisse: sed Demadem exercitatio continua dicendi, potißimum addiscendi genus, tantum fecit, vt est auctor Quinctilianus, quantuscumq; postea fuit. Demosthenem omniũ suffragijs oratorum Græcorum principem esse declaratũ, cognitum est cunctis, qui primoribus labris Græcorum historias degustarunt. At quid effecit, vt iure principatum mereretur, nisi tot exercitationibus, quas audiuistis, comitata Princeps & Regina declamatio? Cuius potißimum gratia subterranea cauerna, vnde vox exaudiri nulla posset extrinsecus; ferreus impendens in humerum mucro; speculum ingens oppositum meditanti; ceteraq; adiumenta sæpius à me commemorata, fuerunt tum adinuenta solerter, tum diligẽter cõparata. Romæ serius, quàm in Græcia, sunt apertæ scholæ declamãdi: serius hæc præclara consuetudo est introducta in eam arcem Imperij, in qua liberales omnes disciplinæ aliquando floruerunt; quod censorijs edictis vel vrbe fuissent eiecti, vel scholas claudere iußi Rhetores, qui declamantibus adolescentibus aderant, & præerant. Tandem honestate cognita, gustataq; vtilitate rei; senescente L. Crasso, pueroq; M. Cicerone, Latinis dicendi magistris permissum est Romæ consistere; ludos aperire iuuentuti; declamationibus adolescentes exercere:

Plut. in Thẽ. — Plut. in Demosth. — Quinct. l. 2 capite 17 14. — Quinct. l. 10 capite 3 — Luciã. in Demosth. — Cic. l. 3 de orat. — Suet. l. de claris Rhet. capite 1 — Quin. dial. de orat. — Cic. l. 3 de orat. — M. Sen. l. 1 controu. in præf. & l. 2 in præfat.

quorum primus tempore, ac disertissimus fuit L. Plotius Gallus, quem M. Tullius puer concursus ad eum fieri videns cupiebat audire, nec poterat à suis prohibitus, qui Græcis exercitationibus ali melius ingenia puerorum arbitrabãtur. Gratias ingentes agerem tibi, L. Ploti, si viueres, quòd tantum bonum in Latium inuehens, eloquentiæ maximũ adiumentum attulisti. Felicissimus illuxit ille dies, quo declamandi exercitationem intra mœnia Romanæ vrbis instituisti, non ciuibus Romanis modo, qui te Magistro, teq; Duce plurimum in eloquentia profecerunt; sed etiam nobis, ad quos illorum exemplum, quod imitaremur; & præstantissima per te inuecta, quam sequamur, cõsuetudo peruenit. Cur, Auditores, à quo tempore declamationis vsus inualuit, tam insigniter Romæ floruit eloquentia? Cur annis Plotio proximis eadem dicendi facultas, quæ antea videbatur adolescens, suam ætatis virilis est maturitatem assecuta? Cur quidquid habuit eloquentia Romana, quod insolenti Græciæ vel apponeret, vel præferret circa Ciceronem effloruit? illudq; sæculum est aureum appellatum, quo tot clarissima oratorum lumina deliberando in Curia splendiderunt; tot aurea dicendi flumina in forum è rostris concionando defluxerunt; tot ore, pectore, & animo accenso vibrata fulmina vel accusationum, vel defensionum, fulserunt in iudicijs, atq; tonuerunt; quo deniq; Cottæ, Bruti, Catuli, Calui, Cæsares, Hortẽsij, Cicerones, Polliones eò prouexerunt benedicendi facultatem, vt non altius ascendere posse videretur? Nonne hæc oratorum multitudo, præstantia atq; perfectio, meridiana luce clarius est argumentum ab exercitatione declamationis hoc incrementum, hanc copiam, hunc bonorum cumulum, in eloquentiam tamquam à fonte fuisse deriuatum? Et quisquam dubitet, aut de Plotij meritis, aut de vtilitate declamandi? Sed quod de Græcis oratoribus dixi, verum habet pariter in Latinis: exercitatio hæc mediocres, bonos reddi-

Quinct. l. 2 c. 4 & dial. de orat. Suet. l. de cl. Rhet. c. 1. 2

M. Sen. l. 1 contr. præf.

15.

dit; bonos vero, summos effecit, & optimos. Copiam & ornamenta locutionis, dignitatem actionis, vocisq; splendorem Cn. Pompeij, qui bellicæ virtutis, triumq; gloria triumphorum dicendi laudem continuit in secundis; non sine admiratione aliqua fuisse in foro Cicero ipse testatur: at eũ declamare consueuisse; tum sub ipsum ciuile bellum, quò facilius C. Curioni promptissimo iuueni caussam Cæsaris defendenti contradiceret, repetiuisse declamitandi consuetudinẽ Historici prodiderunt. Cæsari Augusto, qui duodecim natus annos auiam pro rostris laudauit, nec prompta defuit, nec profluens eloquentia, quæ Principem orbis, Moderatoremq; deceret: at hic exercitationem dicendi tanto studio complectebatur, vt Mutinensi quoq; bello quotidie strenue in tabernaculo declamaret. M. Antonius ille, qui Ciceronem crudelissima voce, ferinaq; rabie proscripsit, qui Cæsaris ostensa prætexta populum in coniuratos patriæ liberatores inflammauit, homo disertus, vehemens, ac violentus, decem & septem dies in Tiburtino Scipionis de M. Tullio declamitauit, meditans eam orationem quam in æde Concordiæ post ore impurissimo in eum absentem euomuit. Quantus Hortensius fuerit, diu Rex eloquentiæ, non est quod hoc loco commemorem: at M. Tullius flagrãtissimum eius studium admirans tradit, nullum diem fluere passum fuisse, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum; sæpissime autem eodem die vtrumq; fecisse. Postremo Ciceronem nostrum præceptis, & exemplis magistrum, quid magis post tractationem styli iuuit ad consequẽdum eloquentiæ principatum, quam exercitatio declamandi? Mitto M. Senecam testem eius consuetudinis, qui Ciceronem non controuersias, sed theses, & caussas declamare solitum fuisse tradit. Mitto Suetoniũ Tranquillum clari nominis historicum, qui eumdem ad præturam vsq; Græce declamitare consueuisse scribit. Mitto Quinctilianum, eosdemq; Senecam, & Suetonium admirantes, eum

Orat. 5 n. 25

Suet. l. de cl Rhet. c. 1

Quinct. l. 12 capite 6

Tac. l. 13 annal.

Suet. in August. c. 84. l. de cl. Rhet. capite 1

Orat. 3 n. 26

Cic. Phili. 5

Cic. l. de cl. orat.

M. Sen. præfat. l. 1 & 2 controu.

Suet. l. de cl. Rhet. c. 1

Quinct. l. 12 capite 11

eum summa senectute quasi ludum aperuisse, vbi cum Hirtio, Pansa, Dolabella, Volumnio, Caßio, grauißimisq; alijs viris quotidie dicens, audiensq; sese adolescentum in morem accuratißime exercebat. Ipsi credite, ipsum legite de suo studio, de exercitatione dicendi, de cõsuetudine declamandi scribentem: qui quotidie Latine multum, Græce sæpius cum M. Pisone, Q. Pompeio, aut cum aliquo declamitare se adolescentem solitum tradit; post primas caussas actas in foro cum insigni laude atq; approbatione, biennio peregrinatum in Asia declamando: iudicijs intermissis, se ad declamitandum cum illis, quo grandes prætextatos vocabat, retulisse. Quibus testimonijs vobis esse debet persuasißimum; numquam illum eximium oratorem in tota vita declamandi consuetudinem vsumq; retenturum fuisse, nisi necessarium eum, non ad comparandam, & augendam modo, sed etiam ad conseruandam eloquendi facultatem censuisset. Atq; vt excellentium oratorum numerus, & admirabilitas creuit: ita pariter ex ea, scholæ dicendi, multis gloriæ cupiditate inflammatis eas celebrãtibus, numero sunt auctæ: in quibus vel singulis diebus pomeridiano tempore, vel alternis declamabatur. Inde sunt excogitata varia exercitationum genera, quæ sunt à multis editæ in hominum lucem: inde ortæ quæstiones Aristotelis; theses & caussæ Ciceronis; M. Senecæ controuersiæ; Arellij suasoriæ; Quinctiliani declamationes; Dionis Chrysostomi orationes, Maximi Tyrij sermones: Libanij meletæ, & Aphthonij progymnasmata: quæ omnia nomina sunt exercitationũ, quibus alebatur in scholis eloquentia. Quid quod consuetudinem hanc fouerunt Principes, prouexerũt defenderunt vel edictis, vel exemplo? Prætereo studium Augusti iam vobis notum: quid Tiberium fecisse credetis, cum filiũ pro rostris, cadauere præsente, funebri oratione laudauit? Num putatis eum ascendisse rostra sine meditatione declamandi? Cur Vespasianus è fisco Græcis Latinisq;

Cic. l. de cl. orat.

Quinct. l. de cauſ. corruptæ eloq.

Cic. l. 9 ep. 16 ad Papir. l. 9 ad Att. ep. 3

16.

L. Sen conſ. ad Marciam capite 15

Orat.I.n44 *Rhetoribus centena constituit; & Alexander Seuerus restituit, nisi studio declamationis in vrbe retinendæ? Nero ille Mundi portentum, fax imperij Romani, virtutum morumq; ingenuorum pestis; & non minus atrox parricida, cum L. Senecam educatorem suum, magistrum benedicendi, recte sentiendi, riteq; viuendi, multisq; nominibus optime meritum parentem sustulit; quàm matricida, cum Agrippinam à quo genitus, editus, & in imperio miris artibus collocatus fuerat, occidit; publice aliquando declamauit; & hoc solum fortasse commodum attulit mortalibus, is qui, quod in ipso fuit, euertit Orbem terrarum; quod exercitationibus dicendi fauit, & coronæ præmium recitantibus aliquando proposuit. Hadrianus item Romani rector imperij, doctrinarum omnium amantissimus; artium liberaliũ scientissimus; Epicteto, Heliodoro, Fauorino, multisq; alijs Philosophis familiarissimus, inter gubernationis summæ curas, controuersias declamauit. Quo fauore Principum, Oratorũ gloria, manifesta vtilitate, suasione Rhetorum, approbatione omnium recte sentientium de facultate dicendi, factum est, vt in imperio Romano declamandi vsus aliquis perpetuo retineretur. Post quadringentos enim circiter annos Hieronymus vir sanctissimus ac doctissimus controuersiis & fictis litibus declamando sese adolescentulum Romæ exercuisse, non vno in loco scribit: in bene temperatis doctrinarum omnium domicilijs, quæ vocamus vniuersitates studiorum; posterioribus sæculis mos aliquis declamandi conseruatus est; & ad nostra vsq; tempora, si non ille ardor Atheniensium, ac Romanorum, qui tot sæculorum decursu; tot Italiæ, atq; Europæ cladibus ab immanitate Barbarorum illatis; tot bellis aperte sapientiæ, & eloquentiæ per feras nationes indictis refrixit, ac deferbuit; consuetudo certe aliqua manca, languida, fessa deuenit. Vos igitur, Adolescentes, qui tot vtilitates exercitationis dicendi, potissimumq; declamationis, intellexistis ex ora-*

Suet. in Nerō. c. 10 & 12 L. de cl. Rhetor. capite 1

Æl. Spar. in Hadr.

S. Hier. l. 1 adu. Pelag. & in c. 2 Galat. parag. cũ autem venisset

17.

oratione mea: statuite iam tandem apud vosmetipsos, eam à vobis in ista ætate florente laborib. apta, dicata iussu parentum, eloquentiæ comparandæ; viribus omnibus animi, contentioneq; corporis esse complectendam; neq; vmquam in reliqua vita, tametsi fueritis in eloquentium numero, plane relinquēdam. Non ego vos adhorter ad hoc studium, qui profiteor non minus amare vos discipulos meos, quos loco filiorum carißimorum habeo, si magistri personam intuear; fratrū, si spectem ætatem; quàm M. Seneca Melam filium, quem tantopere ad declamitandum cohortatur? Hoc exercitationis genus speciatim eloquentiæ consequendæ necessarium esse, iam persuasum vobis arbitror oratione proxima fuisse; crebritatem declamationū, frequētiam, aßiduitatem hodierna die requiro à vobis, & efflagito Brixienses. Si pro mea in discipulos auctoritate, ac potestate iuberem vos quotidianos esse in hoc Gymnasio declamatores; qualem M. Tullius pater Ciceronem filium studentem Athenis paternis imperijs esse cogebat; quid cōtradicere, quid afferre, quid hiscere possetis? Q. Hortensius Ciceronis æmulus; M. Tullius oratorum Princeps; Piso gener eius eloquentiæ studiosißimus; Cæsar Augustus Dominus orbis, alijq; permulti, quos enumerare superuacaneum est, quotidie declamabant, non alia lucri spe ducti maiore, quàm eloquentiæ, quàm laudis, & honoris inde consequētis: vos exercitationem hanc quotidianam refugeretis? Quid huic firmißimæ, atq; exquisitißimæ rationi estis vmquam responsuri? Num vos alijs occupationibus distineri? Sed Hortensius & Cicero quotidie quoq; veras in iudicijs, foroq; caussas agebant; nec declamationem quotidianam prætermittebant; Augustus vero gerebat bella, terrarum orbem gubernabat, cum quotidie declamabat: & vos, quos non alia, nisi Rhetoricæ, & eloquentiæ perdiscendæ parentum imperio detinet occupatio, fallaciter occupationes obijcietis? Forsitan ætatis excusationem afferetis. At rogo

M. Sen. l. 2 contr. præf.

Cic. l. 17 ep. 21 ad Tir.

Cic. l. de cl. orat.

vos,quam vim,quam probabilitatem,quam verisimilitudinem habet ætatis excusatio: cum ijdem quos commemoraui, clarissimi oratores, & eadem ætate,qua vos estis,& pueri, iuuenes,viri, senes declamationibus quotidianis dicēdi facultatem excolerent? An locum vobis deesse dicetis? At C. Carbo solebat etiam in tabernaculo hac vti exercitatione dicendi: Cæsar Augustus in castris; Demosthenes in littore maris: & vos,quibus schola semper patet,& paterna domus; &, cum rusticamini,villæ, rura, siluæ præsto sunt,non habere declamandi locum conqueremini? Verum laborem tantum, tam frequentem vsum à vobis nolo, quod cum Gymnasij nostri ratio non exigat: nolo diebus alternis vos declamationibus, quod priscis quoq; vsitatum nostis, defatigari; quòd id recepta iam, & lege firmata nostra consuetudo non patiatur: sed cupio tam crebras, tam frequentes, tam assiduas esse declamationes vestras, quàm nostræ scholæ postulat disciplina. Cui nisi pareatis, quid Collegij Rector, quid Gymnasiarcha, quid ego Magister vester parentibus vestris sine vestra infamia respondebo? Similes eos illorum esse video (nec reprehendo) qui ætate Quinctiliani tum liberos suos bene studere, tum in litteris proficere existimabant, cum quam frequentissime declamabant; proinde diligenter à dicendi magistris, declamationes numerantes potius, quam æstimantes, hanc exercitationem exigebant. Quàm sæpe parentes vestri, vobis ignorantibus,ex me sciscitantur, Ecquando filius suus aliquid recitaturus sit; cur nondum hoc anno declamarit; nec modo sciscitantur, sed etiam perhumaniter rogant; & pro ætate me cohortantur; & pro amore paterno flagitāt,vt sæpe fiat: vos vestra fuga,tarditate,atq; inertia per mittetis,vt sine incuriæ nostræ culpa, sine vlla negligentia,videar ipse turpiter officio meo; discipulorum vtilitati: disciplinæ scholarum defuisse? Quid deniq; styli exercitatio tam vtilis, quàm à me didicistis,vobis est profutu-

Quinct. l. 10 capite 7

18.

Quin. l. 2 c. 7 & l. 10 c. 5

ra sine declamatione? Fateor equidem ad epistolas, ad historias, ad quæstiones conscribendas eleganter, illud studiũ apprime valiturum ad eloquentiam veram, ad copiam, ad facultatem dicendi pernego; quæ in pectore, ac lingua residet, non in litteris, & codicillis iacet; quæ in ingenio, atque ore viuit ac spirat; non mortua friget in charta; quam nulla vis è commentario tamquam è sepulcro cadauer exsuscitate potest, nisi viua vox quæ declamando scriptionẽ animet, eiq; spiritum, motumq; largiatur. Quamobrem, Adolescentes, cum vos ad declamandum vel Magistri voluntas designat, vel sortitio; nolite, vos oro, tam fructuosam exercitationem recusare, subterfugere, deprecari: vincite difficultates tum à natura, tum ab ætate, tum ab ignauia propositas, contrarijs argumentis: obijcite parentum imperium, magistrorum voluntatem; emolumenti pondus, numerum vtilitatum, quæ inde nascuntur, opponite. Quin etiam addite tamquam Colophonem; vestra interesse, quam frequentissime declamare, vt quam citissime declamare desinatis; atq; ex hac rerum simulatarum imagine, tandem aliquando in veritatis lucem veniatis. An vero semper vultis esse pueri, numquam viri? declamatores tota vita non oratores? latrare semper ad puluerem, nũquam dicere sine circumscriptione temporis ad vestrum arbitrium? Fuga ista, tarditas, & procrastinatio tam fructuosi laboris alterum horum efficiet: vel vt infantes, elingues, ad dicendum inepti de schola Rhetoricæ prodeatis: quod quia sine dedecore summo esse non potest, non existimo vos animo generosos adolescentes, genere nobiles, honoris auidissimos tantam passuros iacturam honoris: vel certe, si de schola dicendi nonnisi exercitati, prõpti, & apti ad eloquendum exire constituistis, faciet ista negligentia, vt in hoc Gymnasio vestra ætas adolescens propemodũ cõsenescat. Sed quã turpe tãdiu hærere in palæstra, latere in vmbra, subesse magistro, dictata accipe, tractare rudes, nõ

19.

 arma;

arma; versari tot annos inter simulacra rerum, parietibus tãtum domesticis assuescere? Quare iterum vos hortor pro mea in vos, & beneuolentia, & nonnulla auctoritate; vos obtestor per honorem, cuius estis cupidissimi; per dedecus, quod præ multis alijs nationibus reformidatis, vt huic declamandi studio vos quam sæpissime, quamq; diligentissime dedatis; quò maturius, ac celerius per hunc vtilissimum laborem eruditi, exercitati, præparati de schola in Prætorium; è gymnasio in templum; ex inclusa meditatione, in publicum; atq; ex hac vmbratili commentatione in puluerem clamoremq; principalium aularum, consiliorumq; veniatis: & tamquam boni ciues in iudicijs, proborum periculis subleuandis, amicorum defensionibus, accusationibus improborum; in concionibus, multitudini in officio continendæ, clarorumq; virorum tum viuorum, tum mortuorum laudationibus: in legationibus, vtilitati ac decori Principum, à quibus oratoris persona vobis imponetur: in consilijs deniq; Ciuitatis, patriæ vestræ commodis suadendis, eloquentiam in exercitatione domestica comparatam impertiatis.

DE CVLTV MENTIS ET LINGVÆ IN HOMINE CONIVNGENDO.

Oratio X.

I. *DIuina Prouidentia Gubernatrice rerum humanarum, cælum & astra ad vsum cõmodumq; mortalium singulorum conuertente, venit aliquando tandem annus ille, iustis,*

iustis de caussis vehementer quidem à nobis exoptatus: à multis vero discendi studiosis adolescentibus, ex isto vestræ iuuentutis flore non exspectatus modo, sed etiam expetitus; quo videmus in his humaniorum litterarum, & bonarum artium sedibus eloquentiam cum Ratione disserendi primum, deinde cum Philosophia consociari; Rectores præclarissimi, ciues ornatissimi Brixienses. Quæ res à magnis nostrarũ rerum difficultatib. per summam contentionem impetrata, nos tanta lætitiæ voluptate compleuit, quantam par est eos animo concepisse, quorum optata, conatus, & labores felix euentus insequatur. Etenim plane perspicimus occasionem nobis oblatam esse diuinitus; qua vobis, Brixienses, quibus multum debere profitemur, gratiam aliquam de nostra tenuitate referremus; qua vestrorum liberum, qui scholas nostras frequentando, nos & sodalitatem nostram honestarunt, votis atq; studijs obsequeremur; qua deniq; Rationis & Orationis dissidio, quod ab iniquis rerum æstimatoribus, aut inuectum, aut inchoatũ veteres omnes sapientes merito defleuerunt, & viri prudentes ætatis nostræ detestantur, vel sublato, vel retardato parumper; opera collegij huius magistrorum ad aliquod breue tempus sapientiæ, & eloquentiæ consensio renouaretur. Itaq; ne, quod concupiscimus, quod speramus, quod molimur, lateat liberos vestros, qui circũstant, illud ipsum, quo tantopere nobis ipsi gaudemus, in hac studiorum renouatione suscepi disputandum. Dicam enim de duarum harum totius hominis præstantissimarum partium Mentis, & Linguæ cultu coniungendo; quæ suis ornamentis excultæ, suis instructæ præsidijs, suis locupletatæ diuitijs, in humana vita plurimum possunt, & longe lateq; summo cum imperio terra mariq; dominantur. Atq; vt genere sunt admirabiles, & natura nonnihil imperfectæ procreantur; ita procreatione ipsa sunt inter se adeo connexæ, implicitæ, colligatæ, vt ne ornatu quidem suo, atq; expolitione illæ

præclara, quæ ſapientiæ, & eloquentiæ ſocietate continetur, ſine graui culpa ſeiungi poſſe videantur. Qua in re, nonnumquam à priſcis pertractata ſapientibus, vt noſtis, explicanda, neq; vllo recondito à me contextam artificio; neq; ſplendido locutionis genere colluſtratam; neq; inauditarum copia ſententiarum locupletem orationem exſpectetis volo. Non enim id ingenij mei eſt: non vſus; non ætatis. Verum noua forma; nouo more, nouo modo tractandi propoſitum conueſtiam argumentum, vt anniuerſariæ conſuetudinis ſatietas grata viciſſitudine minuatur; & iucunda nouitate tractationis, vetuſtatis eius aſperitas temperetur. Proſpere feliciterq; diſputationem inſtitutam ad portum vſq; nauigaturam ſpero; quòd ſit cum ad multorum vtilitatem comparata; tum inprimis ad Dei Opt. Max. laudem gloriamq; directa: cuius numen & auxiliũ, vt Chriſtianum iuuenem decet, in re tam difficili etiã atq; etiam imploro, & expoſco. Spem auget, eximia veſtra alacritas, qua video vos ad audiendum confluxiſſe: tum ſic me recreat humanitatis veſtræ ſingularis recordatio, qua ſuperiore anno ex hoc ipſo loco, atq; in hoc ipſo die me dicentem audiuiſtis; vt vincam naturam meam à dicendo timiditate quadam natiua refugientem; & multo confidentius rem aggrediar, quàm pudor hic meus polliceri mihi potuiſſet. Præſertim cum res tractanda digniſſima veſtris auribus, ad dicendum vberrima, pulcherrima Dei præpotentis in nobis collocata dona commemorans, lætiſſimam reddat orationem, linguamq; dicentis iamnũc mira ſuauitate perfundat. Quis enim non hilaretur ac geſtiat conſiderans incredibilem Dei ſapientiam, & ſingularem aduerſus genus humanum caritatem expromptam in homine, diuino in terris animali, procreando? Quem etſi confictum ex argilla, duobus tamen præſtantiſſimis facultatibus adornauit, quibus à reliquis animantibus ſegregatus illis præſtantior eſſet dignitate; cæleſtibus mentibus pæne

[Margin: 2. Cic. l. 3 de orat.]

[Margin: 3.]

[Margin: Ar. l. 2 de par. an. c. 10 l. 4 c. 10 Cic. l. 2 de fin.]

par,

par, & ipsi Deo ratione quadam admirabili simillimus. Earum alterã, quæ in homine est Princeps ac Regina, corporis expers, immortalis natura, prouida, sagax, memor, intelligens, & ratiocinans, M. Tullius bene loquendi magister optimus Rationem, Cor, Mentem nominauit: alteram vero illius æmulam, atq; imaginem, sermonis opificem tum Orationem, tum Linguam appellauit: nec semel ipse definijt, quem alij doctissimi viri sunt secuti, nos his duobus admirabilibus ornamentis Ratione, & Oratione ceteris animantibus antecellere. Vera locutus est, Brixienses vir magnus mente, maior lingua, si spectetis hominem (in quo nihil his duobus muneribus illustrius admirabiliusq; deprehendetis) siue vt imaginem Dei, siue vt imaginem Mundi: quam vtramq; Poeta peritissimus Astrologiæ versibus expreßit, cum cecinit;

Gal. l. 1 de vsu part. c. 2

Cic. l. 1 offi. L. 1 de Inuē. L. 3 de orat.

Quinct. l. 2 capite 20

Manil. l. 4 Astron.

Quid mirum noscere Mundum
Si possunt homines; quibus est, & Mundus in ipsis?
Exemplumq́ne Dei quisque est in imagine parua?

Rem nullam ex procreatis in hac rerum Vniuersitate vel viuere, vel spectari Deo similiorem humana mente, non modo Philosophi Theologiq; fatentur omnes; sed ipse fictor hominum, & Mundi totius Architectus se imaginem ad sui similitudinem expressam in illis impreßisse, diuino oraculo pronunciauit, vt merito S. Gregorius Nyssenus scripsisse videatur, Animum humanum imaginem esse viuam, atq; spirantem Dei. Sed in quo posita est hæc imaginis ratio? Num in immortalitate Mentis? In imperio quod in res omnes procreatas habet? In eo quod intelligat, sapiat, prouideat? Non ignoro in his omnibus, alijsq; diuinis muneribus particulam imaginis aliquam collocari: sed mihi semper arrisit, & probata est eiusdem sanctißimi, doctißimiq; Theologi Gregorij sententia magnam imaginis

Philo lib. de Mundi opif.

Gen. 1
S. Gre. Nyss. l. de opif. c. 4

Idem l. de opif. c. 5

ginis partem in Rationis & Orationis ornatu splendescere. Nam vt in Deo mirabili, & inexplicabili ratione, quæ infinite captum hominum & Angelorum excedit, Νοῦς. *Pater sese contemplans* λόγον *filium, quem Magistri Christianorum verbum interpretantur, in seipso generat ab omni æternitate in sempiternum tempus, absolutissimam imaginem sui, naturæ prorsus eiusdem, potestate parem, æqualem dignitate: tum ambo pariter communem spirāt Amorem, quem Spiritum sanctum appellamus: ita in animo nostro Mens quasi parens cognitione rerum extrinsecus accepta cogitans aliquid, quod edat in aures aliorum, concipit tamquam fetum, quem Plutarchus* Νοούμενον, *Philo mentis* λόγον, *alij seu verbum, seu conceptum dicunt; atq; hac ratione grauidata, & parturiens mouet linguam ad loquendum, & per os sermonem parit aereū, quem Orationem vocitamus.*

Plut. l. 4 de Plac. philos. capite 19
Philo l. de Migrat. Abrahæ

4. *Quàm magna dignitas harum rerum, vt diuinam Triadem non leuiter repræsentent! Mens Patrem, Verbum filium, Oratio Spiritum sanctum. Diuinus enim Spiritus à Patre Filioq; tamquam ab vno principio procedit: Oratio à mente, mentisq; fetu quasi ab vno dicendi fonte dimanat. Ille, quod primarij Doctores Christianorum tradiderunt, filij est, in eadem natura, perfectissima similitudo: hæc est verbi mente concepti, reconditiq; & interioris sermonis imago persimilis. Ille Spiritus per translationem dicitur: hæc spiritu à pectore ducto conficitur. Ille deniq; per igneas linguas vbertatem dicendi, potestatem accendendorum animorum, & persuasionem, quam in ore, & labris Apostolorum collocabat, aliquando declarauit: hæc per instrumentum linguæ potissimum conformata, verborum copiam, vim inflammandorum affectuum habet, & persuadendi facultatem. Nec minor admiratio vobis oboritur ex horum duorum clarissimorum luminum splendore præstantiaq;, si spectetis hominem*

S. Th. 1 p. q. 36 ar. 4
S. Gre. Taū. apud Nyss. in eius laudat.
S Athan. ep. 2 ad Serap.
S. Basil. l. 5 in Eun.
S. Cyril. l. 13 Thes. cap. 1
S. Damas. l. 1 c. 8 de fide.

minem vt Imaginem Mundi; quem hominem ob id veteres Μικρόκοσμον appellauerunt: in quo, quemadmodum in magno Mũdo; cuncta rerum genera diuinitus illigantur, mortalium, & immortalium; cælestium, & terrestrium, sic vt complexu deuinciat suo vitam arborum, sensum animalium, rationem beatarum Mẽtium, diuino simile imperium; tum terram, aquam, aerem, ignem; & supra omnia simulacrum quoddam cæli capite præferat stellis illustribus splendens, quæ si non claritate cælestia sidera, certe præstantia lacessunt. In hoc præter astra minora sensuum, duo splendidissima sidera collucent Rationis, & Orationis nominibus consignata; quæ lampades illas maximas astrorum principes, geminos cælestis orbis oculos; diei noctisq; arbitros solem & lunam similitudine referunt. Nam vt illæ cælesti accensæ lumine cælum, in quo fixæ ferũtur, exornant, & inferiorem Mundum, cui præsident, illuminant: sic Ratio & Oratio suis ornamentis collustratæ caput, in quo sedem habent, mire decorant: & reliquum corpus, atq; hominem cui præsunt imperio, nobilitant. Illæ dierum noctiumque curriculis ordiuntur menses, texunt annos, annisq; seriem conficiunt sæculorum: hæ vitam humanam, quæ tum animi luce; corporisq; tenebris; tum prosperitatis, & infelicitatis permistione; tamquam diei noctisq; vicissitudine constat, ratiocinando sapienter, & eloquendo prudenter, memoria nominis, fama, litterarumq; monumentis in tempus æternum, infinitumq; propagant. Illæ luce sua colores accendunt, & quidquid in Mundo pulchri latet compressum tenebris, hominum oculis obijciunt, redduntq; spectabile: hæ suis quoque sapientiæ, & eloquentiæ splendoribus illustrant omnes actiones humanæ vitæ; pulchritudinemq; cogitationum, scientiæ, doctrinarum, artium, historiarum, quæ delitescit tum in hominum pectoribus, tum in memoriæ thesauris, aperiunt & efferunt in aures, oculosq; mortalium. Illæ deniq;

Philo l. Quis rerum diu. sit heres
Clem. Alex. orat. ad Gẽtes

niq; si quam breuem defectionem luminis patiantur, vel interpositu Lunæ, Sol, vel vmbræ terrestris incursu Luna, rerum Naturam pæne conturbant: etsi prorsus extinguerentur, cursumue præscriptum à Deo tantulum sustinerent, concreta ex elementis omnia perirent, & rerum ortus, procreatio, partusq; deficeret: hæ similiter, si quæ tenebræ ignorationis sapientiæ lumen obscurent, si qua perturbationis caligo prudentiæ lucem ad tẽpus ipsis eripiat, vitam vniuersam & interdum familias quoq; ciuitates, prouincias, & Regna peruertunt: quod si obscuratæ diuturno morbo, vel amentia fungi muneribus suis actionibusq; desinerent, à belluis hominem nihil ferme distinguerent. 5. *Atq; hæ duæ nobilissimæ facultates, quæ maiora sidera Cæli dignitate in homine æmulantur, vt vidistis, à Natura nonnihil mancæ nobis, atq; imperfectæ traduntur. Nihil enim simul & factum, & perfectum est, ex ijs quæ sub cælo procreantur. Deest ætas, deest expolitio; deest agendi facilitas; desunt colores, habitus, ornamenta: quæ sunt partim à tempore, partim ab exercitatione, partim ab industria, partim ab arte petenda; quæ postrema, vt docuit nos maximus Philosophorum, inuenta & comparata est, vt ea suppleat, quæ Naturæ deesse videantur. Ac Mẽs quidem & Ratio perfecta est in singulis hominibus, æqualiter, quod ad communis naturæ bonum, & ad intelligendi potestatem attinet; æqualiter item imperfecta ratione naturalis ignorationis rerum omnium, cum artibus vacua, doctrinarum expers & rudis omnino procreetur: sed neq; instrumenta, per quæ Mens fungitur muneribus suis, æqualia sunt in omnibus, vnde nascitur varietas ingeniorum: neq; omnes constitutionem corporis æque habilem habent, & aptam ingenijs, vnde celeritas existit addiscendi: neq; qui sunt ætate pares, & habilitate corporis, eandem habent disciplinam, exercitationem, sedulitatem, vnde oritur scientiæ magnitudo. Quo fit, vt qui recte sapiunt,*

Arist. l. 7 pol. c. 17 l. 2 phys. tom. 79

& animaduertunt rudibus præstare doctrinis eruditos; ab
exercitatis inexercitatos vinci; tardos ab ingeniosis supe-
rari; Mentem rudem expoliunt, vacuam implent, nudam
exornant scientia doctrinarum; tardam atq; hebetem ex-
ercitatione facilem, vsuq́; promptam reddunt; consuetu-
6.
dine deniq́; faciunt, habituq́; potentem. Itaq́; primum o-
mnium Mentis vacuitas naturalis complenda est & sa-
tianda liberalium artiũ, doctrinarũq́; thesauris, quas vno
verbo sapientiam voco: quæ quia rerum humanarum &
diuinarum scientia definitur, complexu suo physicam, me-
taphysicam, astrologiam, geometricam, arithmeticam ce-
terasq́; mathematicas; moralem item philosophiam, ar-
tem disputandi, scientiam iuris, artẽ benedicendi, rerum-
que gestarum cognitionem ex historijs, annalibusq́; coer-
cet. Oratio vero, quam linguam, & loquendi facultatem
dicere potestis, & alterum pæne par hominis decus esse pro-
bauimus, in infantia nostra penitus latet: in pueritia sen-
sim prodit manca tamen, & imperfecta: cum processimus
ad adolescentiam apparet quisq; nostrum vel quãtum va-
leat ad dicendum, vel quantum sit, accedente disciplina,
valiturus. Quæ facultas non in omnibus hominibus parem
habet in explanandis animi sensis facilitatem, & copiam;
in delectandis auribus suauitatem & numerum; in exor-
nandis rebus tropos & figuras; in permouendis affectibus
vim & ardorem; in pronunciando splendorẽ vocis, & ma-
gnitudinem; in agendo venustatem, in docendo perspicui-
tatem, in persuadendo potestatẽ, in aperiendo pectore na-
tionibus exteris multitudinem, varietatemq́; linguarum.
Alijs alij præstant vel natura, vel arte, vel vsu. Quã ob caus-
sam viri prudentes per artem Rhetorices, per meditationẽ
assiduam, per imitationẽ eloquentissimorũ hominũ sem-
per conati sunt supplere Naturæ ieiunitatẽ, inopiam, & in-
fantiam, cõparanda verborũ vbertate, copiaq́; linguarum:
incultã & horridã orationẽ, ornamentorũ nitore, cultuq́;
per-

perpolire; de vocis asperitate quamplurimum vsu limare: linguæ tarditatem exercitatione dicendi concitare vehementius, vt sua luce pariter Orationis luna cum Rationis sole splenderet. 7. *Atq; hunc totum Orationis & linguæ cultum, quem vno verbo nominare placet eloquentiam, opto, Brixienses adolescentes, summoq; ardore animi concupisco pro amore, quem vobis discipulis meis carissimis, propter ingenij pæclaram indolem, & morum probitatem debeo, vt cum Rationis & Mentis cultu, quem sapientiam esse definiuimus, ad honorem decusq; vestrum in vobis ipsi coniungatis: existimantes eloquentiam esse inanem, cæcam, perniciosam sine sapientia; sine eloquentia mancam, claudam, & prope dixerim inutilem esse Sapientiam. Ecquis enim potest sine graui scelere, multisq; incommodis non ferendis hæc ornamenta separare, cum videat tam arcte res ipsas ornandas Mentem & Linguam Naturæ prope manibus, naturalibusq; vinculis esse connexas, atq; copulatas? Attendite, rogo, patienter, Auditores, quando iam peruenimus ad disputationis cardinem, tamquam in rem præsentem: considerate quæso mecum diligenter nominibus ipsis Rationis & Orationis hanc earum sympathiam, connexionemq; significari. Quo consilio Græcæ linguæ sapientissimi Magistri, quorum ingenium, prudentiã numquam laudare desinam, eandem vocem λόγον (vt est apud Platonem) ad Rationem pariter & Orationem significandam vsurpauerunt?* Plato in Theæteto *Nimirum animaduerterant tantam esse facultatum earum cognationem, vt ne nomine quidem viderentur inter se consistere posse disiunctæ. Græcorum prudentiam imitati Latinæ linguæ primi architecti, tam apta nomina illis imposuerunt, tamq; sono litterisq; similia, quàm facultates ipsæ Naturæ affinitate cohærent. Nam cum Mens ab illis esset appellata Ratio, vnius additione litterulæ, nomen artificiose adeo sollerterque nouatum sermoni, loquendiq; facultati dederunt, qui-*

uis

uis vt facile rerum quæ vocabulis veſtiuntur, è nominum ſimilitudine, ſocietatem intelligat. Non enim ſollertibus modo, ſed etiam parum ingenioſis, & vix ſonum vocis excipientibus videtur ſic à Ratione ſuum hoc nomen Oratio traxiſſe, nihil vt aliud ſit, niſi loquentis oris Ratio.

8\.

Caſſiod. in pſal. 38

Sed faciamus gradum à ſimilitudine nominum ad rerum ipſarũ coniunctionem, quam Philo ſcholæ Platonicæ Philoſophus tum doctrina, tum eloquentia perilluſtris, cognationi fraternæ parem fecit, cum multis in locis Νοῦν *&* λόγον *fratres eſſe pronunciauit; nec dubitauit, audacter fortaſſe nimis, aſſerere fuiſſe in Moſe, & Aarone fratribus adumbratos: quorum ille, qui erat indiſertus, & Dux populi, Mentem principem; hic vero, qui Moſis erat interpres, & eloquentior fratre, ſermonem Mentis interpretem referebat.*

Philo l. Quod dete. inſid. potiori
l. de confuſ. ling.
l. de migrat. Abr.
Ex. 4

Probaſſem magis eius ingenium, ſi Mentis filiam Orationem exiſtimaſſet, quam quaſi fetum Mens ipſa parens intra ſuam aluum concipit primum commentando; tum conceptam ore parit, atq; edit in lucem pronunciando, lingua tamquam obſtetrice iuuante parientem; vt copioſius me diſcipulis meis Parmenſibus dixiſſe recordor.

Orat. 2 n. 7 & ſeq.

Dicam equidem ea connexione Mentem, Linguamq; colligari, quæ inter Magiſtram, & Miniſtram; inter Principem & Præconem, inter Loquentem, & Interpretem intercedit. Nemo qui recte philoſophari volet, non intelliget, Menti magiſtræ non cogitationum, artium, doctrinarum modo, ſed etiam verborum, vocum, totiusq; ſermonis, tamquam Miniſtram ſeruire Linguam facultatemq; dicendi. Non enim Mens in homine conſtituta eſt vt Linguæ pareret, ſed potius Oratio, lingua, ceteraq; loquendi inſtrumẽta ideo ſunt fabricata, vt Menti, Rationiq; obſequerentur. Propterea vox à Mente principium ducit, auctore Platone ac Cicerone: neruiq; complures à cerebro ſede Mentis ad linguam mouendam in omnes partes, vocemq; fingendam in omnes ſonos perducuntur ex Galeno: ſed ita hæc mini-

Plato apud Plut. l. 4 de plac. phil. capite 19
Cic. l. 2 de Nat. Deorũ
Gal. l. 16 de vſu part. c. 3 & ſeq.

stra pendet ab illa magistra sermonis, vt quamquam antè pronunciationem Mens intus cogitatione sermonem sine huius ope formet, ac texat: tamen sine lingua, ceterisq; instrumentis locutionis vel nihil, vel pauca foris præstare possit: & sese vicissim iuuent, atq; inter se mutuis commodis, beneficijsq; concertent. Sol quidem moderator astrorum est, ac luminum Princeps, & Lunæ potissimum, cui de suo splendorem impertit. At quid faceret Sol sine Luna, cum noctibus abest ab altera Mundi parte, nec nisi alterum hemisphærium vno eodemq; tempore collustrare potest? Per Lunam vicariam, quæ lumen à sole mutuatur, eam partem illuminat, quam suis radijs non potest ipse cõtingere. Simili ratione Mens ita cum lingua connexa est, vt quamquam more solis animum totum illustrare potest secum ipsa commentando, meditando, ratiocinando: tamen nisi vicariæ Orationis vtatur opera nec suorum cogitatorum, inuentorum, artium, doctrinarum splendores nobis ostendere; neq; tenebricosam hanc vitæ nostræ noctem illuminare potest. 9. *Contigit aliquando claudum hominem, sed bene videntem, humeris portari cæci bene pariter ambulantis, sic vt mutuum sibi ferrent auxilium, cum mancus pedibus oculos cæco, pedes claudo captus oculis commodaret. Felicissime Plato iunior duobus versibus rem expressit.*

L. 1 Anthol.

ἀνέρα τις λιπόγυιον ὑπὲρ νώτοιο λιπαυγὴς
ἦγε πόδας χρήσας ὄμματα χρησάμενος

Auſ. epig. 124

Quos Poeta vetus Ausonius non ineleganter interpretatus est:

Ambulat insidens cæco, pede captus vtroque,
Atque alterna subit munia debilitas.
Nam cæcus claudo pede commodat, ille vicissim

Mutua

Mutua dat cæco lumina pro pedibus.

Quò spectat insolitæ rei narratio? quò tot carminum recitatio? Nempe vt intelligatis, Auditores, à Natura magistra rerum, similiter Mentem, & Linguam esse copulatas, vt sibi mutuis commodis auxilijsq; prodessent. Mens enim, quia oculorum vice fungitur in animo, iure vocari potest oculata; quia iniussu Dei, domicilio sibi tributo pedem non potest efferre, clauda dici potest: Oratio contra quæ non modo graditur, sed currit clauda non est: at quia sine lumine Mentis errat in tenebris, cæca est. Sic inter se Natura iussit eas esse coniunctas, vt Oratio famula bene ingrediens & cæca, suis humeris Mentem oculatam & captam pedibus ferat, quocumq; fertur: Mens vero dux clauda, suis oculis perspicacibus linguæ motum, & orationis cæcæ gressum dirigat, incessumq; moderetur. Verum hanc naturalem coniunctionem planius fortasse, splendidiusq; ponet ob oculos Mentis principatus, quæ Cæli terræq; Regina, non modo sacrarum testimonio litterarum significata, sed etiam Socratis, Platonisq; sententia declarata est. Hinc Deus, qui cum homini dedit in omnes animantes imperiũ, tribuit illi quoq; in res omnes procreatas cum potestate dominatum; voluit nihil ad regiam dignitatem, maiestatemq; deesse; non Regnum, regiam, arcem; non stipatores corporis, custodes, administros; non satellites, speculatores, cursores; non deniq; nuncios, interpretes, ac præcones, vt summo quiescens in otio per administros, atq; internuncios negotia sua transigeret, regnumq; gubernaret, ad imitationem immortalis Principis Dei, qui etsi potest omnia per se manens quietus agere, immobilis mouere, nutuq; tantum voluntatis cuncta moderari; nihilominus tamen præsto sibi vult esse celeres illas ministras, beatas mentes, mortali corpore exutas, quæ sua iussa exsequantur: vtiturq; ad res singulas generandas cælo, reliquisq; caussis, quæ vt à Deo prima caussa distinguan-

Gen. 1

Plato in phi lebo

10.

Philo l. de somniis

Boeth. l. 3 de consol. phil. metro 9

S. Gre. Nyss. l. de opif. capite 10

Auctor. l. de Mundo c. 7
Apul. l. de Mundo

guantur, à philosophis secundæ nominantur. Persarum Reges Cambyses, Xerses, Darius apud Susam & Ecbatana, vt historijs proditum est, præ ceteris Regibus orientis regiæ maiestatis fastigium æmulati diuinam, ostentabant. Residebat Rex, nulli se temere conspiciendum exhibens, in admirabili regia sacri fani persimili, cuius tecta, parietes, pauimenta nix eboris, argenti lux, auri flammæ, splendor electri, gemmarum fulgor illuminabat: intus armigeri, stipatores corporis, cubicularij, ministri: foris viri fortissimi excubabant ante fores clausas peruigili tutela per vices sorte ductas: aderant, ianitores, atrienses, nuncij, quorum quidam aures regiæ, atq; Imperatoris oculi nuncupabantur: vectigalia, portoria, tributa, sumptus, stipendia per quæstores administrabat: vrbes, prouincias, classes, exercitus, per præfectos regebat; à quibus vel per accensas faces in speculis ordine dispositis sublatas, vel per diurnos nocturnosq; cursores velocissimos, ab vltimis vsq; finibus imperij breuissimo tempore certior fiebat omnium quæ in regno gererentur. Itaq; qui Deus dici volebat & haberi, cum non esset, videns & audiens omnia norat è sua statione non egrediens ipse paucis de facie notus, & paucioribus auditus. Datus est item Menti Reginæ pro regno Mundus; pro imperio rerum vniuersitas; pro regia domicilium corporis pulcherrime descriptū in fani speciem, artificio mirabili, non auro, gemmis, ebore, marmore, sed ossibus, neruis, carne, venis, sensibus pretiosioribus rebus ædificatum, in quo persecando philosophi obstupescunt, in contemplando Theologi stupefacti mirantur: pro arce caput in celsissimo tutissimoq; loco situm; in quo voluntas palatio præest & Prætorio; conscientia est à secretis; Memoria sanctius ærarium, supellectilis cella, totiusq; thesauri custodia; facultates reliquæ animi, sunt administræ, sensus interiores, cubicularij, laterumq; stipatores. Qui vigiles & custodes extrinsecus? Angeli corporis expertes, qui nec las-

situ-

ſitudine defatigantur in vigilijs, nec defatigatione oppreſſi obdormiſcunt in excubijs. Qui ſatellites extra fores, ſerui atrienſes, & ſpeculatores, omnia diligenter explorantes, & ad Reginam fideliter deferentes? Quinq; ſenſus exteriores, inter quos veri ſunt oculi Reginæ, veræq; aures Imperatricis; qui omnes celeriter vel res ipſas, vel rerum imagines & ſimulacra Dominæ repræſentant. Propterea partim in arcis excelſo loco, tamquam in altiſsimis ſpeculis excubant; partim quaſi ſagaciſsimi accipitres per aerem venantur, quæcumq; per inane feruntur; partim vt venatici canes in vijs opportunis omnia ſagaciſsime veſtigant, & ſubodorantur. Num deſunt illi curſores & ignes, quibus in ſolio ſuo reſidens domi cuncta cognoſcat? minime vero. Sol, Luna, ſidera reliqua: flammæ noſtratis ignis, aſtrorumq; ſplendores ſunt illæ faces, quarum ope, de finibus quoq; cœli fit omnium certior; curſores autem tum diurni, tum nocturni, qui non tam incitatis & mutatis equis, quàm vehiculis & quadrigis; quàm tabellarijs nauiculis & nauigiolis ſpeculatorijs: quàm volucribus pennis, alarumq; remigio properant, accurrunt, aduolant ad regiam è longinquis locis, & temporibus, ab extremis oris Imperij, quæ geſta ſint, quæ gerantur Reginæ fideliſsime renunciant; odores ſunt, colores, litteræ, ſigna, figuræ, ſoni, verba, voces, ceteræq; res obiectæ ſenſibus, quæ tametſi nullus eas venetur & inquirat, in ipſos ſenſus diuino iuſſu ſeſe ingerunt, irrumpunt, illabuntur.

Cic. l. 2 de Nat. Deorū

II. Qui tandem erunt ianitores, nuncij, præcones, qui Reginæ cogitata, optata, iuſſa, vetita, mandata, præcepta, reſponſa, decreta perferant ad externos, & per Imperium vniuerſum, regnumq; diuulgent? Num dices ac definies eſſe nutus oculorum, frontis ac vultus? num digitorum, membrorum omnium motum cunctiq; corporis geſtus, qui quoquomodo ſunt indices animi, & ijs omnibus elingues, infantes, mutiq; loquuntur, & intelliguntur? Minime ſunt hi, quos quærimus:

Cic. l. de or.

mus: adumbrant animi sensa, non exprimunt: indicant intimas cogitationes, non explicant; significant interiores affectus, non plane declarant. Lingua, dentes, labra, ceteraq; locutionis instrumenta in ore collocata, sunt veri ianitares in limine regiæ domus, atq; ad ostium constituti, paratiq; ad nutum imperantis: quorum præfectus, princeps, ac magister est artifex loquendi facultas: verba, soni, voces, vocumq; flexiones sunt internuncij: sermo denique vocibus, verbisq; conflatus, quem etiam dicimus orationem, est index certus, non fallax; eloquēs non innuens; clare clamans, & vociferans, non obscure mugiens, aut sibilans Præco: qui dominæ Mentis imperata, responsaq; peruulgat. O summam & diuinæ similem Reginæ Mentis maiestatem, O coniunctionem arctißimam Rationis & Orationis; quā si quis tolleret, Menti regnum, iura sceptrum, & dominatum eriperet; cum sine his loquentibus ministris non posset, quibus rebus dignitate regia præest, imperare.

12\. *Sed è tertio capite clarius apparebit, earumdem facultatum naturalis colligatio, qua tamquam ignota lingua loquens, & interpres vinciuntur. Non semel docui totam orationem mente concipi, formariq; intus autequam per os effluat in aerem, & in aures influat auditorum: quā tunc mortalium nullus intelligere potest ac percipere; similiter ac si vel persice, vel arabice, vel scythice loquētem, earum linguarum nescius audiret: nisi præsto sit interpres, qui & loquentis & audientis sermonis peritus, illius orationem in sermonem nostratem vertat, inuoluta explicet, & obscura interpretetur. Quis ergo est tam obscuræ orationis Deo soli cognitæ sciens interpres? Omnes sapientes respondent esse linguam, sermonem, orationem. Hinc illud Horatij:*

Hor. in poe.

Post effert animi motus interprete lingna.

Hinc Græci poetæ Mercurium sermonis, & eloquentiæ præsidem, ἑρμῆν ab interpretando dixerunt: hinc Aristote-

*stoteles doctrinæ magnitudine philosophorum princeps, e-
nunciationem, quæ oratio quædam est, ἑρμηνείαν ap-
pellauit. Id quod ad regiam maiestatem quoq; spectat. Nã
Reges ferme, non nisi sua lingua loquuntur, cum iis præ-
sertim quibus imperant; qui si Regis linguam ignorant,
cum Rege per interpretem regium agere, & ab eodem re-
sponsa per eumdem referre coguntur. Hic nonnihil subsi-
sto, vosq; Auditores excito & appello, quos existimo cõpre-
hendisse animo duas hasce mirabiles facultates hominis
tot vinculis esse naturali propemodum iure sociatas. Ecquis
igitur erit adeo Naturæ parenti optimæ inimicus, qui quas
illa catenis propemodum suis illigauit; ornamentis cultu-
que disiungat? qui alteram politam, cultam, locupletem
velit; alteram rudem, incomptam, & inanem? Desipiet
ne adeo quispiam vestrum, Adolescentes, vt vel Rationi, vel
Orationi sua detrahens ornamenta, sapientiæ bono vacuã
illam, & arte dicendi copiaq; spoliatam hanc esse patia-
tur? An ignorat vtramq; sine alterius decore, & ornatu
claudicare; languere, flaccescere, sic vt sine sapientiæ nu-
trimentis arescat oratio, & sine vbertate culturaq; dicen-
di Ratio ipsa balbutiat? Qui separat ab eloqoentia sapien-
tiam, aut auellit à complexu sapientiæ studium eloquen-
tiæ, mancum & imperfectum facit hominem, qui hac no-
bilissimarum sororum germanitate videtur integer esse,
atq; absolutus: & in præstantissimum animal ac prope di-
uinum inducit tamquam horribile quoddam monstrum,
dissidium illud cordis & linguæ, sapientiæ & eloquẽtiæ tam
acriter atq; acerbe castigatum à sapientibus atq; repre-
hensum. Præsertim cum sapientia, & eloquentia prope-
modum eadem qua mens, & lingua coniunctione copu-
lentur, & nominis, & rei. Peruagatur ora puerorum, non
modo Rhetorum, illa summi Oratoris, & Magistri Cicero-
nis, eloquentiæ nominis interpretatio, qua definit eam co-*
piose loquentem esse sapientiã. *Non somniabit, nõ de-*

Ar. l. 1 perih. herm.

Cic. l. 3 de orat.

13.

Cic in part.

lirabat; ſiccus erat M. Tullius cum id filium cariſsimum perdocebat: doctus ipſe à priſcis artificibus Latinæ linguæ ſic eloquentiam eſſe cum ſapientia permiſtam, vt ne voce quidem potuerit eſſe ſegregata. Quid quod ſapientia ſemper eſt habita, non modo germana ſoror, ſed etiam Mater eloquentiæ, hæc vero filia illius ſapientiſsimæ parentis? Extat Cebetis Thebani tabula, qua vitam inſtituit humanã, iuuenesq; à vitijs, atq; ab ignoratione tum deterritos, tum abductos, ad virtutum doctrinarumq; perfectionem faſtigiumq; perducit. Hic Pitho, quam vel dicendi leporem, vel ſuadelam, vel perſuaſionem, quæ eſt vis, medulla, & ſpiritus eloquentiæ, poſſumus interpretari, filiam eſſe dixit, cuius nam Adoleſcentes? Num Linguæ? minime vero: quia hæc proprie dicendi eſt inſtrumentum, non Parens. Num vocis? nequaquam ſcilicet: hæc enim materies eſt orationis, non effectrix. Num verborum? multo minus; quod hæc ſint partes, & quaſi artus orationis, cuius effectus eſt perſuaſio. Sed quanam tandem Matre natam hanc generoſam filiam dicit? Eruditione: quæ quia veritatis quoq; parens eſt in eadem tabula, nõ eſt à ſapientia diuerſa, quæ eſt cognitio veritatis. Sed vt hæc neceſsitas ſapientiæ, & eloquentiæ inter ſe copulandæ veſtros ante oculos ſtatuatur, ſpectemus, ſi placet, incommoda, quæ ſequantur, ſi Ratio ſine ſapientia, doctrinaue, cum eloquẽtia ſocietur. Colligite quæſo cogitationes veſtras, & ad rem vtiliſsimam audiendam accerſite: tum facite, vt in orationis meæ vela, beneuolentiæ veſtræ Fauonius paullo vehementius inſuſurret, quò felicius ſcopuloſum diſputationis locum prænauigans, ſeſe tutum in portum, tranquillumq; recipiat. Conſiderate mecum, Brixienſes, iterum Rationem eſſe tamquam ſolem in homine, cor præterea, Caput, & fontem: Orationem vero Lunam, corpus, ac fluuium. Ac primum quæro, quænam ſit lux huius noſtratis ſolis? reſpondeat quiſpiam Ingenium; quod præclarum lumen in humana

Cebet. in Tab.

Orat. 3 n. 4

14.

mana mente naturaliter Deus accendit. Fateor ego quoq́; splendere vel maxime in nonnullis hanc lucem ingenij; sed inficiari non potes in quibusdam hebetibus natura, tardis, obtusis adeo tenuem, atq; exiguã esse, vix vt minimæ stellæ vim, nomenq́; retineat. Itaq́; lumen aliud extrinsecus adsciscendum est, vt Mens nostra, seu valde, seu parum ingeniosa, sol animi vere dicatur, & reliquas homini partes, ac facultates tamquam astra, sui splendoris effusione communicationeq́; collustret; quod lumen non aliud esse pronuncio, nisi doctrinarum omnium scientiam, quam alias nominaui sapiẽtiam. Non mihi fidem à vobis in hac re flagito: credite illi, qui tum ingenij acumine, tum scientiæ lumine philosophos omnes antecelluit; audiatur Aristoteles qui dignißimum prudentia dicentis apophthegma frequenter inter amicos, & discipulos vsurpabat: Oculum quidem ab aere circumfuso, Mentem vero lumen à disciplinis accipere. *Si igitur cæli solem aut lumen totum, aut pars magna deficeret, quid faceret Luna quæ solius munere solis & sibi, & cælo, & nobis illucet? Obscura mæreret; nihil in terris, mariq́; gigneret; noctes orbi tenebricosißimas redderet; frustra conuersionibus suis Mundum circuiret; ita vt plane cæci densißimis in tenebris erraremus; & non diu sine tanto bono viueremus. Spoliemus nunc animi solem luce doctrinæ tantisper dum incommoda, quæ sequentur ex eo defectu, colligamus. Quid in hac obscuritate Mens facultati loquendi vel orationi lucis impertiat? Hæc vero luna, quæ conuersa subiectaq́; soli Mentis ab eo totum suum bonum, doctrinam, ordinem, argumentum, sententias & exspectat, & accipit; quàm tenebricosa erit, in obscurata Mente, quæ quod tribuat alteri, non habet? Ipsa porro dicendi vis, doctrina luce Mentis vacua, poterit oratione sua splendescere quidquam auditoribus? Quàm facile ipsa tenebris inscientiæ circumfusa oratio, densam errorum caliginem, & quasi noctem falsitatis*

Diog. laer. l. 5 in Arist.

15.

Cebet. tabula

audientium mentibus offundet? Statuitur quidem Veritas eloquentiæ soror, in tabula illa pulcherrima Cebetis, quem iam cum laude commemoraui; sed eius eloquentiæ, quæ sit filia sapientiæ, qua eadem parente nascitur veritas, cuius indagatrix, inuentrix, & contemplatrix est sapientia. Quare quæ matrem sapientiam non agnoscit, nec habet eloquentia, veritatem ea nequaquam potest habere re sororem. Iure igitur sapientissimus ille philosophus de schola stoicorum Epictetus, monachorum pauperrimorum vmbra nescio quæ, differendi, dicendiq; facultates indoctis hominib. perniciem existimabat afferre, quod hi rati magnum quiddam esse, loquēdi habilitatem illam verborumque profluentiam, arrogantiæ spiritu inflati, se ceteris insolentius anteferrent. Quid? Nonne ijs etiam qui audiunt diserti, & indocti homines nocent? Luceant alijs veritatis lumine, quibus veritas ipsa minime lucet? Neq; vero de ijs disputo, qui ex improbitate per summum scelus voluntarios errores disseminant; sed de ijs tantum, qui ex ignoratione falluntur & fallunt. Quot calamitates hoc genus hominum in ciuitates inuexit? Quot simplices, ac sinceros homines hæc inanis & indocta loquacitas decepit, fefellit, in errorem induxit? Itaq; vellem, Adolescētes, à vobis memoriæ penitus mentibusq; mandari vocem illam pæne diuinam Ciceronis adolescentis, tum quidem ætate, sed prudentia senis: Sapientiam sine eloquentia parum prodesse Ciuitatibus; Eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumq;, prodesse numquam. *Fortasse necessitas eadem iungendæ cum eloquentia sapiētiæ dispicietur, si tamquam cor, & caput, Mentem Rationemq; spectetis. Illud enim, quod vitæ fontem, caloris natiui sedem, vitalis ignis foculum appellare libet, fornacula quædam est, vbi sanguis à iecore transfusus natiuo igne recoquitur, ac perficitur; & partim per venas, ad alenda membra transmittitur; partim in tenuissimum spiritum*

Ar. l. 2 met. t. 3

Cic. l. 1 offi.

16.

Arrian. l. 1 de doctr. Epict. c. 8

Cic. l. 1 de inuent.

com-

commutatus per arteriarũ ductus iu totum corpus diffunditur ad ea mirabiliter præstanda, quæ nõ est huius loci definire. Caput vero principium est neruorum, & origo spirituum illorum; sine quib. nec cernere oculi, nec audire aures, nec manus moueri queunt. Mens in animo est, vt cor in corpore; quod aliquando Cicero docuit: quæ si discendi cupiditas, & propensio; si cognitionis amor; si studij sedulitas ad eam attulerit, subministraueritq́; materiam contemplandi: calore natiuo ingenij, sanguinem, & spiritum gignet doctrinarum; quibus corpus perfundat orationis. Refert item Mens eadem caput, cum rationũ neruos, atq́; spiritus creat sententiarum. Quid nam omnia hæc ad eloquentiam? Oratio partus eloquentiæ, vt viri doctissimi obseruarunt, quasi quoddam corpus est, notionibus, & vocibus: sententijs & verbis coagmẽtatum. Verba sunt ossium instar: res, sentẽtiæ, notiones, rationes, quæ verbis sustentantur vicem subeunt ceterarum corporis partium, quæ ossa nuda circumuestiunt. Si Mens discendo, & commentando spiritum sanguinemq́; sapientiæ procrearit, affatim illum effundet in in orationem, quæ vbicumq́; fuerit adhibenda, siue de superiore loco, siue de inferiore; siue in publicis conuentibus ciuium; siue in priuatis congressionibus amicorum; siue cogitato, siue ex improuiso; fulta neruis, saginata carne, imbuta succo, perfusa sanguine perfectam referens sanitatem cõspicietur. Si vero fonte Mentis ab ignoratione doctrinarum, & ingenuarum artium exarescente, nihil inde sanguinis scientiæ, nihil succi sapiẽtiæ, in os, linguam, orationemq́; profluxerit, ieiuna, vacua, siti fameq́; enecta, quanta videbitur gracilitate corporis extenuata? quàm arida, & sicca? quàm pallens, & eneruata? Si videres oculis, non corpus integrum, sanum, ac viuum diceres, sed vel grandi macie torridum, vel tabe cõfectum; vel cadauer carne spoliatum, quod stamine dũtaxat ossium cõtinetur. Verum optime omniũ tertia cõsideratio

17. Plato ep. 7 Cic. l. 3 de orat.

18\. ratio Mentis tamquam fontis, vnde fluuius orationis & eloquentiæ decurrit, vos recta ducet in certißimam cognitionem neceßitatis illius, quam prædico, sapientiæ; quamque ad bene dicendum efflagito. Cum sapientum omnium animis hæc insederit persuasio, vel eloquētiam, vel orationem eius partum, flumen esse quoddam à Mente delabens, & illam quoq; necessario concepisse videntur opinionem, Mentem esse fonti persimilem, vnde fluit aqua sapientiæ primum in os, & linguam eloquentis, deinde verborū amne in aures auditorum, ac mētes illabitur. Quid aliud sensit Plato vtraq; laude clarißimus cum orationem fluxionem à cogitante animo per os cum voce manātem esse definijt? Quid spectauit Epicurus, cum vocem Ρ῾εῦμα id est profluentiam quandam à loquentibus emissam existimauit? Quid Cicero noster cum toties flumen vel ingenij, vel eloquentiæ, vel verborum aut sibi deesse per modestiam queritur; aut ad aliquid exaggerandum exoptat; aut alijs laudandis eloquentibus impertitur? Referuntur eodem ab Ouidio laudes illæ Germanici Cæsaris:

Plato in Sophista

Plut. l. 4 de plac. philos. capite 19

Ouid. l. 1 fast.

> Scimus, & ad nostras iam se tulit impetus aures,
> Ingenij currant flumina quanta tui.

Quo loco cum Cicerone Magistro Poeta peringeniosus Mētem, à quo fonte decurrit riuus & profluens orationis, ingenij nomine signat ac notat, quod illud sit humanæ mentis apex, & acumen. Sed qualem fontem esse intellexerūt? Num cauernam quampiam humore vacuam, siccam & aridam, vnde scaturire poßit aqua, sed minime defluat? Nequaquam vero: sed intellexerunt fontem plenum doctrinarum aqua sapientiæ redundantem, copiose, ac largiter profluētem. Nam exhausto atq; arescente ingenij fonte, sciebant exarescere quoq; in ore orationem, in oratione siccari veram eloquentiam. Propterea M. Tullius exer-

citatissimus in dicendo metuens ne fons, quamquam vberrimus, animi sui nonnumquam exinaniretur ac deficeret, studio doctrinarum subinde, litterarumq; perfodiens aperiebat, excitabat, noua rerum cognitione cōplebat, vt amne largo continenter excurreret. Quod coram grauissimis iudicibus in defensione nobilis Poetæ, de litteris humanioribus, atq; in primis de Poesi disserens publice professus est, cum palam dixit, non posse suppetere, quod quotidie diceret, in tanta varietate rerum, nisi animum suum excoleret doctrina; studijs hisce recolendis, ex quibus dicendi facultas cresceret & oratio. Nam vt Lucernæ lumen nō longo interuallo, nisi oleum instilles, extinguitur: vt tellus fruges ac fructus non parit, nisi vel opportunis imbribus, vel deductis aquarum riuulis statis diebus, aut noctibus irrigetur: vt deniq; fontes, qui perennes putantur, nisi perpetuo vel aer in cauernam succedens, in aquam vi frigoris conuerteretur; vel à mari per occultas terræ venas, & naturales cuniculos afflueret humor, exaresceret; ita fons Mentis, atq; ingenij, qui suas opes orationis amne profundit, nisi compleatur primum, deinde reficiatur, renouetur, alatur studijs doctrinarum, breui tempore deficit, siccatur, absumitur. Hinc iure fit, vt ipsi sapientiæ, quæ menti largitur, & ingenijs vbertatem & vim fontis, nomen fontis tribuatur, vnde profluat eloquentia. Scienter Horatius, vt omnia

Cic. or. pro Arch. Poeta

19.

Hor. in Poe.

> Scribendi recte, sapere est, & principiū,
> & fons.

Et quoniam scriptura nihil est nisi commendata chartis aut tabellis oratio, muta auctore me, primū verbum, qua mutatione nec versum corrumpes, nec violabis sententiā, & dicito vere:

> Dicendi recte, sapere est, & principium,
> & fons.

Ciceronis autem dicta vellem à vobis ita memoriæ commen-

mendari, vt non tabulis cereis, sed si fieri posset, inscriberentur in æneis. Hic primum statuit id, de quo quærimus; doctrina contineri perfectæ fontem eloquẽtiæ: deinde philosophiam matrem esse benefactorum omnium, beneq́ dictorum: tum sine philosophia non posse effici, quem quærit eloquentem: postea neminem esse posse omni laude cumulatum oratorem, nisi sit omnium magnarum rerum atque artium scientiam consecutus; quod è rerum cognitione redundet oportet oratio; quæ sine rebus elocutionem inanem quandam habet, ac pæne puerilem. Mitto cetera, ne sim nimius in M. Tullij testimonijs coaceruandis, quem tam recte sentientem de eloquentiæ fonte, merito posteri comprobant, & sequuntur. Vnum ex tam multis indico vobis virum doctissimum, Bessarionem natione Græcum, professione Monachum, dignitate Cardinalem, fide Catholicum, de Rep. Veneta propter bibliothecam locupletissimam & conquisitissimis libris instructissimam illi legatam optime meritum, qui in defensione Platonis illud magnopere contendit, & probat, Neminem bene loqui posse, qui non multum in Philosophiæ cognitione, scientiaq́ profecerit. Vos ipsi, Brixienses, pro vestra prudentia iudicate, num fieri possit, vt doceat, (quod est vnum è muneribus eloquentis) qui nihil vmquam ipse doctus est, quod alios doceat. Qua ratione delectabit eos, quibus cum loquitur, qui naturam voluptatis, delectationis caussas, & incitamenta penitus ignorat? Quo modo flectat animos, affectusq́ permoueat, qui nec naturam, & motus animorum (qui sunt ab oratore pernoscendi) nec vim & caussas iræ, cupiditatis, amoris, odij, ceterorumq́ affectuum; nec quibus obiectis ac propositis rebus perturbationes excitentur; nec quib. orationis modis quæq́ animorum partes pellantur, à Philosophia tum naturali, tum morali nõ didicerit? Qui caussas aget in iudicijs, aut accusando, aut defendendo, qui ius ciuile non callet, rem ad priuatas caussas,

Cic. l. de cl. orat.

Idem l. de orat.

Idem l. 1 de orat.

Bessar. l. 1 contra calumnias Plat. c. 4

20.

Cic. l. 1 de orat.

sas,

ſas, & ad oratoris prudentiam maxime neceſſariam? Tu laudes aut vituperes quemquam vel viuum, vel mortuum prudenter, qui de vita humana, de officio boni viri, de virtutibus ac vitijs, de moribus, de felicitate, de honore, de nobilitate, nihil vnquam à philoſophis audieris? Tu dicas in conſilijs, ac deliberationibus, de pace, de bello, de condendis legibus, de moderanda gubernatione ſententiam, qui nec vllam veterum rerum patriæ tuæ, vel aliarum Ciuitatum memoriam teneas; vnde petuntur exempla, quæ tantum valent in deliberando; nec de legibus, conſuetudinibus, ac politia quidquam vel in libris legeris ipſe, vel à magiſtris acceperis? Tu deniq; de magnis rebus diſputes, de Deo, de cælo, de ſideribus, de Mundo, de animorum immortalitate, de vita beata, qui ne primoribus quidem labris deguſtaſti Naturæ ſcientiam, ac Theologiam, quæ tantam ſolent ſuppeditare copiam orationi? Sed hic audire videor neſcio quem inſuſurrantem mihi, quoſdam eſſe tanta naturæ bonitate, felicitate ingenij, copia verborum, & orationis affluentia præditos, quos ſine hac ſcientia rerum quam ſuadeo, de re quacumq; publice ac priuatim, poſſis audire feliciter diſputantes; proinde ruere, quod locaueram, cauſſæ meæ firmamentum, eloquentiam non eſſe poſſe ſine ſapientia. O ridiculum oppugnatorem veritatis. Scilicet feliciter diſputaturus eſt de quacumq; re propoſita, cuius è bene longa oratione prudens auditor ne guttam quidem ſucci quantumuis premens exprimeret. Pernego primum iſtam tuam, dicam ne loquacitatem, an loquentiam, an inanem verborum profluentiam? eſſe tam magnifico atq; ſpecioſo nomine dignam eloquentiæ. Non enim in clamore, curſuq; verborum, non in linguæ volubilitate, non in copioſa celeritate vtcumq; pronunciandi tantum, ſummi dicendi Magiſtri, veram & germanam eloquentiam poſitam arbitrantur; ſed in copioſa, ornata, numeroſa, prudenti docti hominis oratione

Cic. l. de orat. [margin note beside the first lines]

Cic. l. 3 de orat. l. de or. [margin note beside the lines "in linguæ volubilitate" / "pronunciandi tantum"]

qui

qui rerum cognitionem, cum verborum vbertate coniunxerit: huic palmā perfecti oratoris dandam esse Cicero ipse contendit; qui optione data, mauult indisertam infantemq; sapientiam, quàm inscitiam, stultitiamq; loquacē. M. Sen. l. 4 cōtr. in præfat. *Hunc tuum, non meum, eloquentem, si Cæsar Augustus etiamnum imperaret, cum Q. Haterio sui temporis oratore studioso similis vitiosæ celeritatis, sufflaminari iuberet.* S. Hier. ep. 61 ad Pammach. *Deinde, ne quis inani verborum sonitu captus huius proclamatoris, tamquam Sirenum cantu ad eumdem erroris scopulum adhærescat, conferte vos Brixienses, conferte sermones eruditos, cum inanibus sapientiæ; distinctas orationes doctrinarum notis, cum indoctis, illarum auctores, cum istarum artificibus; eloquentiam, cum eloquentia comparate: profecto dicetis illos hominum esse, hos vero sermones psittacorum: illas virorum, senumue orationes; has vero insulsas declamationes puerorum: illarum auctorem eloquentem oratorem, harum opificem circumforaneum circulatorem: illam deniq; solidam, germanam, auream eloquentiam; hanc vero inanem, & puerilem verborum affluentiam. Neq; vero iactent vobis eloquentiam vocitari flumen; & ab eorum ore, de quibus disputamus, verborum optimorum copiam tamquam profluentem effundi. Nam respondere potestis, non profluentem dicere debuisse, sed turbidum infelicemq; torrentem: tantumq; ab eloquentia vera loquacitatem illam ineruditam distare, quantum à fluuio sedate fluente, gemmis, auro, piscibus diuite, & fertilitatem agris afferente, rapidus torrens vtilitate ac specie distinguitur. Animaduertistis, opinor, coorta de repente procella, defluentibusq; largis, & assiduis imbribus, torrentem aliquem, & forte vestrum Mellon, ex præruptorum præcelsis montium iugis cum ingenti strepitu, & fragore, rapide ferri, lapsuq; concitato per aspera saxeta præcipitare furenter; tempore propemodum eodem crescere, totum alueum implere: dein superatis,*

tis, disiectisue aggeribus ac munitionibus, quibus coercebatur, vel nouas sibi facere ripas, vel extra veteres diffluere: tum in finitimos agros inuehere, glaream exesosq; lapides: ac pro glebis opimis sterilem arenam substituere, quemadmodum apud summum poetarum montanus ille torrens qui

Sternit agros, sternit sata læta, boumq; labores,
Præcipitesque trahit siluas.

Virg. l. 2 Æn. Hor. l. 3 od. 29

Huic plane similem esse putate, Brixienses, eorum orationem qui verborum inepta, insulsaq; copia, qui murmure vocis sine sale, ac sapore doctrinarum contenti, clamoribus indoctis, ac vociferationibus imperitis obstrepentes, aures obtundunt auditorum. At eruditorum oratio docta, fertur illa quidem fluminis ritu; sed medio alueo placide, cum est opus, ac sedate: non lapides, non stirpes, non pecus cum stabulis raptat, neq; obstrepit iniucunde. Velut alter Tagus, aut Pactolus gemmas & margaritas euoluere, permistamq; auro vehere videtur arenam, cum sententias nouas, concinnas, admirabiles profert. Si quando superfluit alueum egrediens, quod impetu maiore, granditate rerum tumescens, decurrere sit necesse, non auditorem offendit sed lætificat; non vulnerat aures, sed permulcet. Atq; vt Indus, Euphrates, Nilus in Indiam, Mesopotamiam, Ægyptum, quas præterfluunt prouincias, atq; irrigant; vel fertilitatem mollitis agris atq; oblimatis ad ferendum inferunt; vel quasi nouos agros ac feraciores inuehunt; vel magnam vim seminum frumenti, ac similium important; sic oratio docta, & diues, cum in aures voluptatem insignem; tum in animum doctrinæ semina, & nouas sapientiæ fruges immittit: cuius plane generis Aristotelis eloquentiam arbitror fuisse, cuius ab ore bonus æstimator facultatis huius M. Tullius prodidit scriptis, quod amicis sæpe dicere solebat, aureum flumen orationis erumpere. Sed iam

Cic. l. 2 de Nat. Deorũ Plin. l. 18 c. 17 & 18

Cic. l. 2 Acad. quæst. Plut. in Cic.

23. disputationem conuertamus ad eos, qui mutæ philosophiæ speciem admirati, Linguæ cultum, nitorem orationis, eloquentiamq́ contemnunt. Ponamus quempiam doctrinis varijs imbutum, sed infantem in dicendo Naturæ nouercæ improbitate, copia naturali carere; quærere anxie vocabula inter loquendum; adnumerare verba propter linguæ paupertatem, hæsitare in singulis periodis: vel certe, si quã Naturæ parentis benignitate, verborum secum tulit vbertatem, imperitum esse Rhetoricæ, nullum habere vsum recte & accurate dicendi; non distinguere à proprijs translata vocabula; nullam troporum, nullam figurarum, nullam ordinis habere cognitionem. Et quamquam verum est, quod sapienter scripsit Aristoteles; Posse docere, signum atq́ argumentum esse scientis; non tamen falsum est, quod Philo Platonicus animaduertit, esse quosdam, qui cogitationes optimas explicare non queunt, à malo interprete sermone destituti. Peto nunc à vobis, Viri prudentissimi, vt consideretis mecum, quot incommoda, quamq́ grauia sunt ex hoc capite secutura, cum hic infans lingua, non ætate, res quas norit, vel non queat communicare cum alijs docendo sine magna difficultate sua, & eorum qui audiunt obscuritate; vel certe Rhetoricæ nescius, pro magna earum dignitate non possit explicare. Primum enim si hic tacitus secum ipse doctrina fruitur, succo suæ contemplationis sibi viuens; quòd vel cogitata sua recte interpretari nesciat, vel detineatur verecundia, quia parum feliciter sibi alias successisse meminerit orationem suam: delitescit sapientiæ thesaurus pretiosissimus tot annis comparatus, in mente, loculisq́ memoriæ docti hominis, cui deest explanandi facultas: perdidit ipse tot labores actos, tot noctes euigilatas, tot impensas factas in discendo; nullos retulit suarum vigiliarum, & lucubrationum fructus, quos sperauit, & exspectabat amplissimos: carent omnes mortales illo bono, quod inclusum in animo, sacrarioq́ memoriæ retinetur;

Ar. l. 1 Mer. capite 1
Philo l. de migr. Abr.

tur: quod damnum, quantum sit declarat auctor Ecclesia-stici diuino instinctu locutus, qui reliquit scriptum nobis oraculum illud doctis viris identidem cogitatione recolen-dum: Sapientia absconsa, & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrisque? *Deinde si communi sapientum opi-nione, bonus ac fidus interpres is est, qui verbum pro verbo reddens, vel certe verbis non annumeratis, sed appensis sententiam retinens, nihil addendo, nihil detrahendo, ni-hil immutando, loquentis mentem assequitur: quàm ma-gnam iniuriam menti suæ faciet hic non bonus interpres, cuius parum fidelis lingua sensum loquentis intus animi nequaquam reddit integrum; sed vel obscurat paucitate verborum, vel inepta multitudine obruit; vel minus pro-pria locutione deprauat? At permittamus hunc hominem vtcumque loqui, & eum potissimum, qui naturalem copiam nullo cultam artificio iactat gloriosius: quàm bene hic re-spondeat præstantiæ mentis, & sapientiæ dignitati? Non enim cogitata Mentis, non sapientiæ thesauros sua ipsarum elocutione circumuestit. Quoties à me significatum est, Mentis, & sapientiæ sermonem proprium, eloquẽtiam es-se, quam interpretor emendatam, dilucidam, elegantem, ornatam, copiosamque orationem; non loquacitatem insul-sam, non inconditam verborum profluentiam? Quod si non decet nobiles viros infimæ plebeculæ sermo: si regio sanguine procreatos dedecet rusticana, vel plebeia locutio; Reginæ Mentis dignitati, nobilissimæque sapientiæ splendo-ri vulgaris & incultus sermo conueniat? Præsertim si habeatur in conuentu doctorum eloquentiumque virorum; qui teretes aures habent; nec modo vocibus eruditorum, sed etiam elegantium orationibus assuetas: horum quàm turpe fuerit, & indignum non posse aures, vt mentes ex-plere? Atque vt instructor conuiuij regij, in quo viri principes accumbunt, maxime iniuriosus esset, tum in Regem qui conuiuium apparari iussisset, tum in con-*

Eccl. 20. 24.

Orat. 7 n. 11

conuiuas inuitatu Regis exceptos; si conquisitißimos cibos, epulasq́ue suauißimas patinis ligneis, vulgaribus fictilibus mensis inferret, & conuiuis apponeret; qui, quia non modo saporem in escis, sed etiam nitorem in patinis, & in tota mensa splendorem flagitant, lances vel inauratas, vel argenteas, vel fictiles illas aduectas ex India, quæ iam pretio, per hominum opinionem veterum Deliacis, Samijs, & Corinthijs præstant, & æquantur argenteis, exspectassent: ita cum Regina Mens in cœtu doctorum virorum cænam iucundißimarum doctrinarum tamquam epularum è sapientiæ cella penaria saporibus exquisitis ab ingenio conditarum, quibus pascuntur aures, & animi saginantur, instrui iubet; grauem item & insignem iniuriam tum Reginæ conuiuium imperanti, cuius nulla ratio dignitatis habetur; tum sapientiæ de suo præbenti cibos, cuius liberalitati non respondet apparatus; tum vescentibus auditoribus, quorum nobilitatis decorum non seruatur, infert illa Lingua, quæ structoris vicem gerens, eas epulas, verborum incultorum, vulgarium, inornatorum quasi fictilibus, atque inelegantis inconditæq́ue orationis decocto luto porrigit ijs, quibus vtpote summo iudicio præditis gratior solet esse lectißimorum verborum munditia, modus, ordo; totius apparatus elegantia, politæq́ue orationis nitor, quàm cibi ipsi doctrinarum. 25. *Deniq́ue si sermonis humani dignitatem, & Mentis sermonem imperantis maiestatem Regia maiorem intueamini, necesse est vt fateamini Linguam omni cultus, ornamentorumq́ue genere esse poliendam. Non enim defuerunt doctißimi viri qui sermonem humanum Oraculum censuerunt appellandum. Quod nomen superstitiosa quondam antiquitas responsis illis imposuit, quæ Dæmones, quos Deos falso putabat, ingreßi simulacra magnificis in fanis constituta, vocibus humanarum similibus, dabant hominibus ea petentibus, & falsa diuinitatis illorum opinione deceptis. Inest in nobis immortalis, Deo persimilis, ac*

Philo lib. Quod dete. insid. pot. Cic. l. Topi. M. Sen. l. 1 cōtr. in præf.

pæne

pæne diuina Mens, vt me dixisse iam memini, quam, quòd sola rerum arte manuúq; factarum formas, & inchoatas intelligentias efficiat æmulatione Dei, qui res naturales, ac perfectas procreat, non mortalem Deum, vt vulgus minus proprie priscis sæculis vocitare solebat, sed secundum quendam Deum Mercurius ille propter magnam opinionē sapientiæ Termaximus appellatus, nominauit. Quid præterea statuæ fictili similius, quàm humanum corpus è luto fictum, ad cuius exemplum reliqua signa fiunt ac simulantur, & ob id simulacra dicuntur? Quid templo similius, quam Mundus, in quo hoc Dei simulacrum, vt loquitur Lactantius, statutum est; quod erectum feræ, belluæ, cunctæq; animantes ad terrā abiectæ, prono corpore, quasi ad eius prostratæ pedes vt terrestrem Deum venerantur? Vnde, vt mea fert opinio, Dæmones illi sermonem hominis imitati, tamquam Dei cuiusdam orationem, oracula cœperunt edere, mortalesq; decipere. Verum tam præstantis hominis oratio meliore iure dici potest oraculum, quàm falsorum Deorum Ammonij, Pythij, Dodonæi, aliorumue responsa; quia neq; vllius proprie sunt vera responsa, sed commentitia & simulata; neque αὐτόφωνα dici queūt, quod ea nec statuæ inanimatæ darent, quæ non loquuntur; nec Dæmones in illis abditi, qui non humano more, non voce nisi ficta loquuntur. Sed hominum verba, dicta, pronunciata, responsa tam αὐτόφωνα dici possunt, quàm quæ maxime, quòd cum ex animo illo mirabili, & artificioso corporis simulacro fiat vnum diuinum animal, vt veteres loquebantur, eius sit vere, non ficte, proprie non simulate, qui ore suo loquitur hominis, & oraculum, & oratio. Quāobrem quis non videt quātam habeat humana oratio tam excellens venerationem; quanta religione tractanda, quāta cura polienda, & exornanda, vt quod principio dicebam hominis dignitati respondeat, & merito possit oraculum

Quinct. l. 1 in procœmio

Merc. Trismeg. l. de sapien. & pot. Dei

Orat. 22. n. 15 Lect. l. 6 diu. inst. c. 10 Macr. l. 1 in somn. Scip. capite 14 Proco. Gaz. in c. 1 Gen.

Lucian. in Pseudomāte

26\. *lum ἀυτόφωνον appellari? Hanc igitur duarum nobilissimarum artium sapientiæ, & eloquentiæ societatem, ac prope dixerim germanitatem, quibus duæ pariter hominis facultates dignitate præstantissimæ Mens & Lingua vinculis arctissimis à Natura colligatæ perpoliuntur; veteres omnes sapientes pernouerunt, omni studio semper adamarunt, tum vsu, & schola coniunctas, sociatasq; tenuerunt. Testis est huiusce rei, consuetudo Ciceroni probata priscorum Magistrorum, qui ijdem erant, & sapienter sentiendi, & ornate dicendi doctores. Legimus apud Platonem, nō de philosophia solùm, sed etiam de ratione differendi atq; dicendi fuisse disputationes habitas à Socrate morum magistro; qui quamcumq; in partem se dabat, cum acumine & scientia, tum vero copia & eloquentia facile omnium suorum æqualium reperiebatur princeps. Quid Aristoteles summo vir ingenio, & scientiæ copia? Cum motus esset Isocratis Rhetoris gloria discipulorum nobilitate florentis, dicere etiam cœpit adolescentes docere, & prudentiā cum eloquentia, cognitionem rerum, cum orationis exercitatione coniungere: quem imitatione secutus est discipulus eius Theophrastus. Grauiter est aliquando conquestus M. Tullius; ex communi sapientiæ & eloquentiæ iugo, quemadmodum ex Apennino fluminum, harum disciplinarum esse facta diuortia; vt ex eodem ludo Socratis loquendi, & cogitandi Magistri inter se dissidentes extiterint, quorum alij dicendi doctrinam, intelligendi alij traderent disciplinam: ex quo dissidium inutile ac reprehendendum cordis & oris est introductum: quod pro sua virili tollere cupiens iam senex, & à foro calamitate temporum exclusus, Aristotelis æmulatione permotus quasi ludum aperuit, in quo maximas è media philosophia quæstiones copiose ornateq; senili declamatione tractabat. In quam exercitationem ita studiose dabat operā, vt etiam scholas auderet habere more Græcorum. Quid Græci illi vetustissimi, qui fabulis præce-*

Cic. l. 3 de orat.
Quin in p-œmio inst.
Plato in Gorgia
Cic. l. 3 de orat.
Cic. l. 3 de or l. 1 Tusc. quæst.
Orat. 9 n. 13
Cic. l. 2 de Diuin.
Cic. l. 3 de orat.
Cic. l. 1 Tusc. quæst.

præcepta vitæ texerunt? Quòd scelus non ferendum arbitrarentur eas vsu disiungere, quas Natura manu sua tam artificiose vinxisset, Palladis, quæ sapientiæ præesse putabatur simulacrum, cum Mercurij signo, qui Parens ac tutor eloquentiæ credebatur, implicabant artificio mirabili, sic vt vnum fieret ex vtroq́; tum vno item nomine è duobus composito Hermathenam appellabant; atq; in omnibus gymnasijs, bibliothecis, studiorumq́; domicilijs statuebant, vt intelligerent Adolescentes liberalium artium studiosi, nec sapientiam indisertam, nec eloquentiam indoctam esse oportere. Quid Ægyptij Sacerdotes, qui multos annos, tum propter scientiam indagatione rerum occultarum comparatam; tum propter sapientiæ gloriam fama collectam sunt aliarum habiti Magistri nationum? Hi Mercurium & sapientiæ, & eloquentiæ arbitrum, ac Deum prædicabant; ab eodem non modo litteras repertas, & in ordinem redactas; sed etiam omnium doctrinarum principia collecta, & multis librorum millibus prodita narrabant: vt mortalibus significarent eam societatem vtriusq; disciplinæ, quam inuentor ipse ac parens instituerat, esse perpetuo retinendam. Quid sapientes Indorum Brachmanes de hac coniunctione senserunt? Princeps illorum Hiarchas, quem in solio residentem aureo conuenit Apollonius, atq; audiuit de natura, de moribus siderum, dierumq́; cursu philosophantem, apud se disputans statuam habebat Tantali viri quondam illustris gloria dicendi, propinanti similem, poculum manu tenentem. In eo iugis aqua mirabiliter scaturire, vt in fonte dicebatur; nec vmquam scyphi labra superare; qua poti discipuli se quieti dabant; & ij præterea inde bibere iubebantur, qui Principis in amicitiam recipiebantur. Quid hoc commentum innuebat aliud, nisi sapientiam, quam tradebat ille clarissimæ famæ magister, eloquentiæ fonte miscendam? Deniq; sidera ipsa coniunctionē hanc vtilissimā in-

Cic. l. 1 ad Att. ep. 3

Pier. Val. l. 33 Hierogl.

Iambl. l. de myst. Ægyp. capite 1

Philostr. l. 3 de vita Apoll. c. 7. 10 S. Hier ep. 10: ad Paulinum Euseb. Cæs. l. adu. Hierocl. cotat. §

institutam à Natura tueri putantur; quando Virginis astro nati dicuntur ab Astrologis (crebro tamen à sua scientia deceptis) eloquentes fore pariter, & sapientes. Hinc illa perelegantis poetæ Manilij:

Manil. l. 4 astron. c. 1

At quibus Erigone, duxit nascentibus æuum,
Ora magisterio, nudosque coercita virgo
Ad studium ducit mores; & pectora doctis
Artibus instituit: nec tam compendia census,
Quàm caussas, viresque dabit perquirere rerum.
Illa decus linguæ faciet, regnumque loquendi,
Atque oculos mentis, qua possit cernere cuncta
Quamuis occultis naturę condita caussis.

Tot igitur rationum pondere; tot veterum consuetudine, atq; vsu; tam graui Sapientum Græcorum, Ægyptiorum, Indorum, Latinorum, Philosophorum, Poetarum, Astrologorum auctoritate, sapientiæ, & eloquentiæ societas comprobata, mihi suadenti vestris liberis vtriusq; disciplinæ studium in adolescentiæ viriditate, suis temporibus esse complectendum, non fidem aliquam conciliet? Quibus omnibus momentis ad maiorem fidem faciendam vos quoque possem, Auditores, annumerare; partim de facie, partim fama & auditione mihi notos, quibus in hac duplici laude comparanda, nec ingenium voluntati, nec voluntas ingenio videtur defuisse. Quod de vobis præcipue, Rectores præclarißimi, dicere licet, sine vlla vel mendacij, vel assentationis suspicione: cum vos numquam tot honoribus Senatus

natus

natus vester amplißimus ornandos censuisset: aut ipsi tot magistratus, tam amplos, tam laboriosos, cum laude vestra, vestraq; Reip. decore geßissetis, atq; etiamnum geretis; nisi vestros animos in adolescentiæ vere, secuti morem Venetæ nobilitatis, philosophiæ præceptis imbuissetis, & linguam tum arte, tum exercitatione dicendi poliuissetis. Laudis huius, quæ micat ex hoc pari splendorum, vos etiam participes estis, Ciues nobilißimi Brixienses, qui ad Iuris scientiam, quam sapientiæ filiam esse viri docti definiunt, eloquentiam adiungitis; & cum hac alias sapientiæ partes copulatis, atq; hac ratione illam amabilem, ac beatam affinitatem retinetis. Cuius rei vos ipsos testes esse volo, quorum doctrinæ vbertas, & perpolita dicendi copia, tum coram æquißimo Prætore, tum in vestro consilio, tum inter vos in pulcherrima Curiæ porticu vobis ipsis sæpe promitur, & spectatur. Quo magis lugenda est, & deploranda quorumdam adolescentium, qui nunc vos, Viri ornatissimi, consequuntur ætate, ratio vitæ: qui cum vestra sequi vestigia deberent signata virtutibus, & eloquentiæ sapientiæq; paßibus nobilitata; declinant è via recta; vel si eandem, quam vos, tenent viam; ægre tamen vos & lente sequuntur; & non raro turpiter consistunt; tum interdum ad carceres turpißime reuertuntur. Hic autem quem auctorem tanti mali querar? quem detester? quem insecter? Mores ne perditos nostrorum temporum, an ætatem illam inimicam laboris, lubricam, incertam, & ad vitia facile prolabentem? Ciuitatis ne huius corruptelam, an totius Mundi miseriam, & morbum accusem? Originem pestilentis morbi non comperio, sed morbum video, teneo, sentio, cuius ex aspectu sensuq; dolorem illum haurio, quem debet is capere, cui salus animorum cordi sit, & carus honos vestræ Ciuitatis. Itaq; non semel anno superiore liberis vestris, qui ad me audiendum ventitabant, pro meo iure atq; munere dixi, vobis extinctis, Viri præstantißimi, qui

29.

estis ornamenta vestræ vrbis, Brixiam sine ornamento futuram; quòd ipsi communi patriæ nullum virtutibus suis afferre student ornatum. Nunc vero quoniam me commouet huius adolescentiæ periculum, & animum officij mei conscientia sollicitat, moneo vos, Auditores, vt liberis vestris consulatis: deserunt vos præeuntes in cursu virtutis; voces paternas non exaudiunt; vestris clamorib. obsurdescunt; cohortationes, obiurgationesq́; salutares aspernantur. O tempora, O mores. Vos in curriculo doctrinæ & eloquentiæ relinquent præuolantes, idq́; oculis aspicietis, & æquo animo feretis? vestras admonitiones, paternasq́; castigationes à beneuolentia profectas contemni videbitis, & nullam adhibebitis prouisionem? Consulite, consulite parentes liberis, aui nepotibus, senes adolescentibus: eorum vtilitati, commodis, honori prospicite: prædico, ante denuncio fore, nisi diligenter prouideatis, vt ex hoc numero neminem habeatis, aut virtutum imitatorē, aut æmulum gloriæ; neminem veræ nobilitatis, sed nominis tantum nobilitatis heredem; deniq́; vestri similem in doctrinis, & vsu dicendi parem vt habeatis neminem. Vrgete illos, exstimulate vehementius, quàm fecistis adhuc; ardentiore, quā soletis, cohortatione ad studia bonarum artium concitate. Calcaribus egent, egent stimulis, egent impulsu: nonnumquam eos acrius obiurgate paterno iure; lenitatemq́; istā vestram seueritate acuite, grauitate interdum indulgentiam temperate. Deniq́; quod caput est, in eos semper oculos infixos habetote, & mentem intentam, præcauentes nec ab institutis studijs libidine ad voluptatem; amœnitate vrbis ad otium; improborum sodalium consuetudine, ad luxuriam, aleam, comessationes, intempestiuas cœnas, ceteraq́; vitia reuocentur. Et ne aliquando me tacuisse in re tam graui pæniteat, coram vobis istos delicatos obiurgabo. Libere id faciam, Auditores, sed vos Magistro ignoscite, & hanc veniam tum officio, tum iusto dolori date. Vos, Adolescen-

ſcentes, appello, ſi adeſtis, qui ſtudijs nobili viro dignis re-
lictis, ac neglectis per agros, & rura tam ſæpe volitatis; qui
per vrbem otioſi vagamini, qui in xyſtorum ſubſellijs, ſub
hortorum vmbraculis cum deſidioſiſsimis & inertiſsimis
hominibus totos dies conſidetis. Siccine maiorum veſtro-
rum veræ nobilitati & decori reſpondetis? Siccine ſplendo-
rem eum virtute partum, quem vobis tamquam opulen-
tiſsimam hereditatem reliquerunt, induſtria veſtra con-
ſeruatis? Quo verecundiam ingenuam, virtutum cuſto-
dem, ornatum vitæ, decus adoleſcentiæ depoſuiſtis, vt vos
non pudeat tam frequẽter è ludo litterarum, in ludum pi-
læ; ex eloquentiæ, iuriſue ciuilis ſchola, in talorum & alea-
rum gurguſtia demigrare; de ſapientiæ, virtutisq; taber-
naculis, transfugere in vmbracula voluptatis? Splendor
id veſtræ ciuitatis, honos familiæ, maiorum nobilitas: pa-
rentum id virtus, & ætas veſtra depoſcit? Ita ne indulgen-
tia parentum abutimini, quibus eſtis vita cariores; & tot
beneficia procreationis, educationis, inſtitutionisq; à ſum-
mo amore profecta remuneratis? Vos otio turpiſsimo lan-
gueſcetis, illis pro communi tuenda patriæ, familiæq; di-
gnitate laborantibus? Vos voluptatibus diffluetis; illis vi-
tam moderatiſsime traducentibus? An nõ hæc viua, & ſpi-
rantia exempla in veſtros oculos incurrunt? eorum voces,
aures veſtras non percellunt, animumq; deſidia cõſopitum
exſuſcitant? hi domeſtici ſtimuli non pungunt, impellunt,
cogunt, vt parentes, auos, maioresq; veſtros recta virtutis
via gradientes inſequamini? Pono modum Auditores, ne
veſtras aures diutius clamoribus obtundam: & eò diſpu-
tationem reuoco, vnde me parumper dolor abſtraxit. Re-
futandi reſtant adhuc ſemidocti quidam homines; quorum
qui ſapientiam indiſertam in amorib. habent, inuolant in
bona ſapientiæ, cum ei verborũ ornamenta diripiunt: qui
vero inſipientem eloquentiã perdite amant, irrumpunt in
opes eloquẽtiæ, cum ei ſubtrahunt inſtrumẽta doctrinarũ:

30.

31.

& vtriq; nescij amatores plus amore obsunt, quàm odio nocuissent, Quid tandem patroni doctæ ieiunitatis habent quod obijciant? Vociferantur: Non adeo necessariam doctrinis eloquentiam esse, vt si dicendi cultu sapientia spolietur, interitura sit: Sapientes de rebus maximis ac difficillimis non posse luculenter & ornate disserere: Copiam & ornatum oratorum esse, non philosophorum. Permittite, Brixienses, hoc loco vestras aures orationi meæ comiter & officiose patere, dum hos leuiter eruditos conuinco: concedite quod efflagito, ne cum alijs benignitatis vestræ fontes aperiatis leuiorib. in rebus, mihi riuulos in grauioribus clausisse videamini. Putabam te longissima disputatione conuictum obmutuisse, Patrone doctæ ieiunitatis; in qua necessariam docuimus eloquentiā sapienti. Sed vide quàm tecum sim liberalis. Fac necessariam non esse. Tu igitur adeo rem ad viuum resecas, vt non nisi necessaria velis in rerum natura? Sordida per te nimis profecto censeri debet hominum vita, si, vt contendis, nostra studia necessitate tantum, non etiam dignitate atq; ornatu dirigantur. Disce ex me, si te fugiebat, suum cuiq; rei ornatum esse; vestibus, mensis, tectis, non tantum artibus & doctrinis. Disce de sapientiæ thesauris multa sæpe sua sponte squalidiora occurrere, quibus explicandis est adhibendus orationis nitor; multa tenuia, quæ fiunt eloquentiæ copijs magnificentiora; multa horrida, quæ orationis ornatu redduntur illustria: nonnulla etiam infirma, quæ neruis eloquentiæ corroborata, sapientiæ tuentur dignitatem, quam ipsa vix posset, immo omnino non posset, armis eloquentiæ nudata retinere. Nam in eo, quod secundo loco obijcis, Non posse grauibus de rebus ornate dicere sapientem; plane aberras à vera sapientia. Tuis virib. aliorum ingenia metiris: ignoras quàm multi ad id sunt apti atq; nati, vel industria perfecerunt vt viderentur, quos neq; legisse, neq; obseruasse te demonstras. O impudentiam non ferendam. Sapientiam

ver-

verborum optimorum legib. aſtrictam teneri non patiuntur iſti; qui eandem mancipant inquinatiſſimo generi locutionis: & dum eos qui nacti naturam & ingenium præclarum, in ornanda ſapientia locutione cultiore, multum operæ, ſtudijq́; collocant, derident; perſpicue declarant, nõ tam exiſtimare ſe paucos aptos reperiri ad hoc munus difficile verborum elegãtiam coniungendi, cum acumine intelligendi; quàm timere ne multi reperiantur idonei, per quos ipſorum inſulſitas manifeſto deprehendatur. Deniq́; dum monſtris quibuſdam, ac portentis verborum ita miſerabiliter ſeruiunt, vt præterea nihil aut intelligãt, aut loquantur; & ſine his omnem rerum ſcientiam interiturã putent; demonſtrant, non tam id agere ſe, vt ſapientia retineat libertatem, amplitudinem, ac maieſtatem ſuam; quàm vt ab elegantia loquendi, à qua ipſi longe abſunt, auulſa atq; diſtracta, corruptiſſimo, ſordidiſſimo, & portentoſiſſimo quodam genere ſermonis inquinetur, eiq́; Regina rerum humanarum, miſerabilem in modum ſeruire cogatur. Cum vero dicunt ornate loqui non eſſe philoſophorum, ſed oratorum; oſtendunt ſe M. Tullium magiſtrũ & exemplar oratorum, minime legiſſe, qui toties enumerat doctrinas pæne omnes, quas oratori neceſſarias exiſtimat, & libere profitetur ſe non eum impedire, qui ſuo illi docto atq; erudito oratori, philoſophi nomẽ impertiat. Sed quid ego tempus tero? Non iſtos obruit auctoritas eorum philoſophorum, ac ſapientũ, qui ſæculis omnibus, tum in Græcia, quæ diu doctrinæ ſolidæ parens, & eloquentiæ nutrix eſt habita; tum in Romana Republica, ſtudium eloquentiæ mirabilem in modum adamarunt, & cum ſapientia coniunxerunt? Quantus in doctrinis Plato, quem Cicero Deum, parẽtem, magiſtrum exiſtimat philoſophiæ, ceteriſq́; philoſophis vt principem anteponit; quem antiquitas cuncta ſuſpexit? At hic tantam ſtudio ſibi comparauit vbertatem eloquentiæ, vt eam cum priſcis philoſophis

32. Cic. l. 3 de orat.

phis

Cic.l. de cl. orat. Quinct.l.10 capite 1

phis Cicero Iouis lingua dignam censuerit, si Græce fuisset locuturus. Quinctilianus autem in eo diuinam quandam, & Homericam eloquendi facultatem assurgere miratur, vt non hominis ingenio, sed oraculo Delphico instinctus videatur. Aristotelem vero, quem iam scholæ omnes, & nationes in philosophia Platoni Magistro sine vlla controuersia præferūt; & ignari Græcæ linguæ nescio qui vt siccum, obscurum & ieiunum criminantur: M. Tullius modo flumen aureum, vt audiuistis, orationis effundere; modo Isocratem ornatu lacessiuisse; modo dicendi copiam, & suauitatem incredibilem habere: modo subtilitate, & copia præcellentem prædicat. Eumdem Quinctilianus dubitat, scientia rerum, an scriptorum copia, an eloquendi suauitate, an inuentionum acumine, an varietate operum clariorem putet. Mitto Xenophontem philosophum clarissimum, magni Platonis æmulum, & tempore æqualem; cuius ex ore cum oratio suauissima melle dulcior flueret, consecutus erat, vt ab omnibus Attica Musa vocaretur; & alteram Pitho sessitantem in labris habere putaretur. Prætereo Theophrastum Aristotelis auditorē, Magistroq; propter ingenium doctrinamq; carissimū, quem eloquentiæ primum de Tyrtamo fecit Euphrastum; deinde, Aristotele, nominis auctore, diuinus eloquendi nitor in Theophrastum commutauit. Carneadem ex Academia recentiore philosophum præstantissimum prætermittere non debeo; quem Atheniensium legatum diuina quadam ingenij celeritate, copiaq; dicendi florentem ac redundantem admirata Romana iuuentus, ad eum audiendum in hospitio disputantem concursu facto certatim confluebat; cuius vis & persuasio quæcumq; optauit, ac petijt ab Senatu Romano, pro patria, omnia liberaliter impetrauit: cuius deniq; artes oratorias Cato senior adeo pertimuit Reip. vt acceptis à Senatu responsis, quamprimum in Græciam remitti ac renauigare curauerit. Et erunt vecordes quidam homines,

Cic.l.2 Aca. l de orat. l.Topic. l.2 de Diuin.

Quinct.l.10 capite 1

Cic.l.de or. Diog.laer l. 2 in Xenop. Qui.l.10.c.1

Ora.15.n.24

Orat.3.n.15

Plin.l.7 c.30

in-

infantis sapientiæ pertinaces amatores, quæ sapientiæ detrahant ornatam eloquentiam, cum videant à philosophiæ principibus adamatam, excultam, & adeo quæsitam diligenter? Verum hos vel nostra medicina sanatos, si sapiunt; vel certe, si desipiunt, obstinatione vehementius obduratos relinquamus; & eos audiamus, qui contra, pari mentis errore cæcati, copiam dicendi se colere, ac tueri profitentur, insipientem tamen & indoctam; atq; exinanientes eloquentiam sapientiæ diuitijs, eas noua fraude dissociant. Rhetoricis, inquiunt, præceptis duntaxat fieri cumulate possumus eloquentes. Horum ignorantiam, Auditores, quam nōdum eluere potuit vnda disputationis meæ, deleat ille, qui principatum inter Rhetores, Regnum inter oratores tenuit M. Tullius. Hic nō dubitauit asserere, Neminem eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere vnquam, & præstare potuisse: *vos Cicerone philosophorum studiosissimo doctiores; vos oratorum Rege dicendi peritiores, è vestro sensu, nullius auctoritate, pauculis verbis, arroganti supercilio, de repente Sapientiæ tulistis proscriptionem? Ille definit, longa præmissa disputatione, Cōposite & apte sine sententijs dicere insaniam esse: vos omnium magistro sapientiores, doctrinis ab eloquentiæ complexu reuulsis; erepta illi sapientiæ sanitate, facti estis, pro eloquentia, perditi amatores insaniæ? Vbicumq; differit ille de arte dicendi, passim oēs artes ingenuas, omniū doctrinarum sciētiam, oēs philosophiæ partes, cunctā deniq; sapientiam in oratore suo, quem eloquentissimum instituit, exoptat: vos acutiores Rhetores, & melioribus, quàm ille præceptionibus eruditi, doctrinam, artem, sapientiam nullam probatis; sed cōtemnitis, eripitis, ablegatis vniuersam? O cæcitatē miserandam! Eloquentissimorum quorūque vsus, qui doctrinis studuerunt, qui philosophos audiuerunt, qui subsidium à sapientia petiuerunt; qui sibi litte-*

ris

33.

Cic. l. 2 de orat.

Cic. l. de or.

ris ac philosophia dicendi copiam auctam, expolitam, corroboratam sunt confeßi, non vobis aliquid lucis ad veritatem intuendam impertiatur? Socrates apud Platonem & item M. Tullius, ideo Periclem Atheniensium principem affirmant omnibus alijs dicendi gloria præstitisse tanta, vt in labris leporem habere; in auditoribus aculeos relinquere, fulgurare, tonare, Græciam permiscere diceretur; quod doctorem nactus, non declamatorem aliquem latrantem ad clepsydram, sed Anaxagoram Clazomenium, in maximarum rerum scientia summum, ab eo diligenter omnem naturæ subtilitatem cognouisset, & tantam deinde, quãtum erat opus, ad benedicendi studium transtulisset. Quo lacte ac succo Demosthenes adolescens suam orationem aluit, nisi doctrinarum? Quo ex armentario sua tela deprompsit, nisi ex Academia? Vbi mucronem exacuit linguæ, nisi in libris philosophorum? cum alios philosophos, tum diligentius Platonem eo tempore principem philosophorum audiuit, lectitauit, expreßit. De M. Tullio quid noui dicam? Græcia lustrata, peragrata Asia, iurisconsulti ac philosophi auditi, libri de philosophia conscripti, Platonis operum interpretatio, philosophi Græci cognomen illi Romæ impositum, orationes doctrinarum omnium floribus resperſæ, ingenua ipsius confeßio, satis superq; declarant, quantum vbertatis, ornamentorum, copiæ, virium à philosophiæ studio, quod à prima adolescentia cultum, & numquam intermissum, semper auxerat, & crebro renouauerat, ad dicendum accepisset.

34. Non hi tres maximi oratores Pericles, Demosthenes, Cicero satis erunt exemplo suo, Brixienses, ad istos pertinaces indoctæ copiæ defensores conuincendos? Num exspectant vt etiam Pisistratum, Alcibiadem, Critiam, Isocratem, Hyperidem proferam testes, quorum eloquentiam instructam litteris doctrinis expolitam, philosophiæ sanguine perfusam, vel Socraticæ, vel Platonicæ disputationes imbuerunt? Num deniq; ab ipsa-

Plato in Phędro Idem in Alcib. primo
Cic. l. de cl. orat. & l. 3 de orat. & l. de orat.
Quinct. l. 12 capite 2
Cic. l. 1 offi. l. de cl. orat. l. de or.
Quinct. l. 12 capite 2
Agell. l. 3 capite 13
Laer. l. 3 in Plat.
Apul. Apo. 1
Lucian. in Demosth.
Cic. l. de cl. orat.
Qui. l. 10 c. 5 & 12 c. 2
Dial. de or.
Plut. in Cic.
Macr. l. 1 Saturn. c. 24
Cic. l. 3 de orat.
Laer. l. 3 in Plat.
Plut. l. de x. orat.

ipsamet eloquentia, suam caussam agente, suas iniurias persequente, redargui cupiunt, atq; refutari? Quæ si hic adesse posset in humana forma, non illa quidem pro dignitate suæ personæ; sed tamen pro indignitate rei, ita scilicet indignata loqueretur. Vos adeo me crudeliter, atq; inhumane tractatis, vt sapientiam carißimam parentem è cõplexu meo rapiatis? Itane iniuriosi estis in eam quæ lacte verborum solet esse nutrix infantiæ vestræ; quæ vos pueros alit copia, quæ pascit & educat ornamentis adolescentes; quæ iuuenes, viros, senes gloria decorat, vt ex eius pectore cor, mentem, vitam extirpetis? Me miseram! Qualis ero sine philosophia, nisi excors, amens, exanimis? Qualis sine doctrinarum carne ac sanguine, nisi languido, extenuato, & contabescenti corpori similis? Qualis artium liberalium copijs exhausta, nisi pauper, inops, & prudentibus omnibus ludibrio? Potero vobis exsanguis, infirma ac pæne exanimata prodesse? Vobiscum esse nequeo sine socia: vos deseram indisertos, elingues, infantes; si mihi doctrinarum scientiam meum robur, meam animam, meam salutem, per vim extorqueatis è corpore. Nolite vos tanto scelere obstringere, vt nos separetis, quas Natura iußit esse coniunctas. Date ieiunitati cibum, siccitati succum, infantiæ nutrimentum, copias paupertati: reddite filiæ matrem, fluuio fontem, cor pectori, corpori mentem. Si de suis iniurijs, & contumelijs queribunda voce sic eloquentia expostularet, & quereretur, Brixienses, nonne aperiret aliquando tandem oculos istis hostibus tam fructuosæ societatis harum duarum artium? nõ errorem eijceret? non persuaderet? Præsertim si rationum momentis, & exemplorum incitamentis adderet summos Christianorum Magistros ac Doctores ad maiorem fidem faciendam, qui tam salutarem ingenijs nostris & Religioni Christianæ coniunctionem, tum scriptis, tum voce mordicus defenderunt. Tales inter alios multos Hieronymus, & Augustinus duo

clarißima Latinæ Ecclesiæ lumina: tales Basilius, & Gregorius Nazianzenus duo similes Ecclesiæ Græcæ splendores. Quorum postremus multos annos cum Basilio studiorum omnium & consiliorum socio, humanæ diuinæq; sapientiæ studuit Athenis; tum, vt ipse de se confitetur, inflammatus eloquentiæ perpoliendæ cupiditate, totam Palæstinam peragrauit, & pedem fixit in optimis quibusq; scholis eius prouinciæ tunc ad eloquentiæ gloriam efflorescentis. Quibus studijs consecutus est, vt propter doctrinæ magnitudinem Theologi cognomento cohonestaretur: & ob eloquentiæ numeris omnibus absolutæ perfectionem, vniuersa Constantinopolitana ciuitas admirata copiam, suauitate capta, splendore hilarata, ab eius concionantis ore, quasi vi magnetis tracta, retenta, stupefacta penderet. En igitur, Auditores, quàm præclare gentium omnium consuetudine, sæculorum cunctorum consensione, sapientum testimonijs, eloquẽtium auctoritate, sanctißimorum quoq; virorum exemplis arctißima sapientiæ & eloquentiæ societas comprobetur; quàm manifeste confutetur error illorum, qui deflectentes à rectæ rationis via dissociatis illis, Mentis & Linguæ dißidium intulerunt. Quamobrem non vos diutius demorabor; & ad liberos vestros orationem cum vestra bona venia conuertam mitiorem. Hortabor cunctos ad hæc vtraq; studia, & eos præsertim, qui ad nos audiendos ventitabant: iuuabo, instabo, vrgebo, consilio, voce, exemplo. Scio enim vt in bellorum congreßibus sono tubæ generosos equos ad prælium; sic ad studia voce præceptoris adolescentes ingenuos incitari; & quamuis strenuis veteranis militibus virtutem Imperatoris verba non addant; tironibus tamen, Ducum orationes prosunt, & tum maxime concipiunt spiritus, cum vident Ducem præcurrẽtem.

Greg. presb. in vita Naziaz.

S Greg. Naz. orat. in fun. Cæsarij

S Greg. Naz. orat. 12 quæ est 2 de seipso

36. *Vos igitur Brixienses Adolescentes alloquor, qui scholas nostras antegreßis annis frequentauistis. Gratulor primum vobis, vehementerq; lætor vestri gratia, nobis*

bis à Deo concessum esse, vt in hoc Gymnasio Philosophia & Eloquentia conspirent amicissime: vobis vero tributum esse, vt ex eodem fonte, verborum ac rerum doctrinam hauriatis: atq; à nostris præceptoribus humaniores artes, linguam Latinam, & Græcam, poesim, historiam, artem oratoriam, dialecticam, & philosophiam naturalem Sapientiæ partes possitis accipere. Magnam deinde lætitiam vobiscum ipsi concipere debetis, ex huius philosophiæ in vestram vrbem aduentu, vel potius reditu. Nam si Zeno, Stoicorum postea Dux; cum eum tempestas maris ad eas oras eiecisset: vbi philosophiam cognouit habere domicilium, lætitia gestiens exclamauit, tum se feliciter nauigasse, cum naufragus ad scopulos appulisset: statuat quisq; vestrum, quo gaudio exultare debeatis, qui sine longæ nauigationis labore, sine iacturæ metu, sine naufragij periculo philosophiæ sedes in patrijs sedibus inuenitis; & quæ sexto ante anno hinc soluerat, vobis ægre ferentibus, eandem ad vos hoc anno renauigasse videtis. Qui quidem annus carior vobis esse debet, ac iucundior, quàm omnes superiores; quod illis vel nudam philosophiam, & incomitatam habuistis, vel eloquentiæ studia sine philosophiæ comitatu vidistis: hoc vero, dicendi studio iunctam dialecticam habetis, qua ianua patefacta, sequentibus annis, naturalis ipsa Philosophia procedet explicanda. Quare cum illud sit maximum hominis ornamentum, quod paucis Lucretius comprehendit:

Plut. l. de exsil. Laer. l. 7 in Zenone

Lucr. l. 2

> Et sapere, & doctis rationem reddere
> dictis.

Cum item è Philonis eruditissimi philosophi, quem lingua Platonis locutum ferunt, decretis, hominis perfectio posita videatur in ea, vt quæ sunt optima, inuentione sincera excogitare, tum excogitata, culta copiosaq; elocutione possit enunciare; duo hæc vobis opto pro mea in vos beneuolentia: quæ ipsa quoq; nutrices à Natura doctæ suis

Philo. l. de migr. Abrahæ

alumnis à Deo summis precibus efflagitant, votisq́; precantur. Itaq́; de me, qui multos vestrum rhetoricorum præceptorum lacte tamquam nutrix pauerim, quispiam vere dicere posset illud, institutis Philosophiæ satis eruditi poetæ,

Hor.l.1 epi. ad Tibul.

Quid voueat dulci nutricula maius alumno,
quàm sapere, & fari vt possit, quid sentiat?

Vt sapiatis, vt eloquamini quæ sapitis exopto vehementer Adolescentes. Cupio vt qui Rhetoricæ præceptionibus imbuti estis, ad philosophiæ studium vos conferatis, quo locupletetis eloquentiam, & ex eo fonte copiam hauriatis; & sibi quisq́; dictum putet,

Petr.Arb.in fragm.

His animum succinge bonis; sic flumine largo
Plenus pierio diffundes pectore verba.

Qui philosophia iam sunt instructi, si qui sunt, quærant sibi ornamenta dicendi: qui sunt rudes adhuc in vtroq́; genere, vtriq́; disciplinæ gradatim operam impendant: & hæc decora pacis, belli præsidia, legum arma, armorum ornamenta, nutrimenta iuuentutis, senectutis oblectamenta toto pectore complectantur. Claudite, nobiles Adolescentes, claudite diligenter aures illorum vocibus, qui vos ab hac studiorum societate deterrent: nobis adiungite vos socios honestißimorum laborum; quos vicißim socios, ministros, adiutores estis habituri. Molles illos, & voluptarios discendi labor deterreat: vos fortes, & temperatos sapientiæ amor extimulet. Illos otiosos difficultatis metus exanimet: vos industrios scientiæ difficultas exacuat. Illis oscitantibus oculos lumen Philosophiæ præstinguat: vobis vigilantibus ingenium doctrinæ splendor accendat. Illi sint moribus, & lingua semper infantißimi; vos istam ætatem

37.

ante-

anteuertentes euadite oratores eloquentißimi. Nam laborem, quem multi verbis amplificant, discendi voluptas leuat, & frugum meßis amplißima compensat. Non sunt vobis immensa maris spatia transmittenda, non periculosa freta, non scopuli, non voragines transeundæ: non luctandum cum ventis & tempestatibus, non extimescendi piratæ, non deniq; fortunarum vestrarum iactura naufragiumq; faciendum, quod Zenoni scitis contigisse. Quæ quidem omnia pericula, & damna si vobis essent adeunda, iure aliquo laborem hunc recusare ac refugere possetis; cum vero nihil, ne patria quidam ipsa, sit vobis relinquenda, quid est quod poßit vos à tam præclaro studio iure vllo retardare? Si deinde ad harum Alpium asperrima iuga, quæ vestræ imminent vrbi, quotidie caussa discendi cursim essetis perrecturi; si generosi essetis, hunc arduum ascensum minime reformidandum: hunc itineris laborem haud quaquam refugiendum putaretis: nunc autem cum ad Alpium radices, intra mœnia patriæ, vestrarũ ædium ante ianuam, videatis Philosophiam, & Eloquentiam constitisse; nec priculosis, nec infestis, nec laboriosis itineribus vos committere sit necesse; cur non alacriter hoc suaue discendi iugum subibitis; & quam diligentißime fertiles ingeniorum vestrorum agros excoletis? Et quamquam à parentibus vestris hæc documenta vos aßidue audire, & accipere confido; tamen conducere sum arbitratus talibus aures vestras vocibus vndiq; circumsonare; nec eas, si fieri poßit, quidquam aliud audire hac ætate, in qua tamquam in herba fructus vberes pollicemini. Qui cum ab omnibus adolescentibus reddendi sunt honestam vitæ viam ingressis, taman haud scio an ab vllis potius, quàm à vobis Brixienses. Sustinetis enim non paruam exspectationem industriæ parentum, auorum, maiorumq; vestrorum imitãdæ, quos nominatim laudarem, nisi nota virtus esset mortuorum, & viuorum laudes pudor eorum repudiaret : qui

vos ijsdem, quibus ego, vocibus tacite cohortantur, & paterno iure admonent, ne negligentia vestra, nota vlla dedecoris, & vobis, & nobis inuratur. Suscepistis, inquiunt parentes vestri, graue onus scholarũ harum, & praeceptorum; ad quos cum tamquam ad mercaturam pretiosarum mercium latinitatis, eloquentiae, & Logicae ventitetis, inanes redire turpissimum est, loci huius auctoritatem, & magistrorum dedecorantes. Vestrum est praeterea ne nobilitatis nostrae splendor iniuria temporum extinguatur; virtutis doctrinarumq́ luce subinde prouidere. Alite, dicunt, alite Philosophiae pabulo, per se macram eloquentiam; armate sapientiam suapte natura nudam, eloquentiae praesidijs: complete verba rerum opibus; luce verborum res accendite: curate deniq́ vt hoc virtutum par efficiat vos eloquentissimos sapientes, & sapientissimos eloquentes. His igitur, Adolescentes optimi, paternis vocibus experrecti, quantum conniti animo potestis, quantum labore contendere, tantum facite vt efficiatis; ne ve committatis, vt cum omnia sint adiumenta, praesidia, instrumentaq́ discendi, à Deo immortali donata vobis, à Natura subministrata, à parentibus oblata, & à nobis vtcumq́ suppeditata, vobisinetipsi videamini, & nobis, & parentibus, & Naturae, & Deo Optimo Maximo defuisse.

AD IOANNEM DELPHINUM EPISCOPUM BRIXIÆ, GRATULATIO.

Oratio XI.

VTrum maiorem lætitiæ voluptatẽ ex aduentu tuo in hanc Vrbem nuperrime tuæ sapientiæ, fidei, curæq; pastorali commissam ciues Brixienses ceperint; an Nos ex optatissimo hoc atq; honorificentissimo ad nostrum Collegium inuisendum accessu, iure posses optimo dubitare, Præstantissime Antistes. Nam quàm magno tum illi gaudio complerentur, ex communi totius Ciuitatis lætitia cognouisti, patefacta publicis orationibus, declarata cunctorum ordinum concursu, testata priuatorum gratulationibus: & animos insolita alacritate prope gestientes in vultu, fronte, oculis eorum, qui læti atq; hilares singulis diebus & horis, ad te inuisendum salutandumque conuolabant, expressos sæpe vidisti. Nos vero nullam, neq; pompæ specie, neq; apparatu visendo, neq; alio gratulationis argumento concepti gaudij significationem damus; sed illud inclusum pectoribus continemus, eoq; abdito in animorum recessibus taciti nobiscum ipsi perfruimur. Atqui si rem scrutari voles accuratius; si diligentius ponderare momenta beneficiorum, quibus tibi sumus obligati, obstricti, mancipati; si spectare quantum nos, quantum illi tibi debeant, nostram lætitiam illorum gaudio nimirum anteponẽdam putabis. Quid enim antequam

I.

Episcopus Ciuitatis Brixianæ creareris, acceperãt à te Ciues Brixienses? Huc ad eos virtutum tuarum fama peruenerat; quæ cum Italiam peruagata emersisset ex Italia; cum Alpium vallum transgressa per exteras Gentes peruasisset, non potuit ad huius Ciuitatis aures nõ celeriter permanare. Sciebant quo nobilitatis genere clarus; quanta prudentia rerum gerendarum instructus; quàm sapientiæ cuiuscumq; generis plenus esses: arbitrabantur te vnũ ex illis Episcopis esse, in quibus pontificiarum virtutum omnia insigniter eminent ornamenta. Quibus rebus, quæ solent admirationem, beneuolentiam, studium aduersus eos, qui laudantur voce publica, in cunctis mortalibus excitare, permoti ac prouocati te suspiciebant absentem, amabant, venerabantur; tametsi nihil accepissent publice (nisi fallor) quo multum tibi deberent, quòd non voluntas ad benemerendum de omnibus parata semper, sed occasio defuisset. Quamobrem non tot occasiones Brixiani Ciues habuerunt accipiendi beneficij, quot à te nos accepimus beneficia.

2\. Nouimus Illustrißime Episcope, nouimus nos oẽs quibus beneficiorum hominum amor, studia, liberalitas erga sodalitatẽ nostram quotannis per litteras significatur: vt nomen & memoriam eorum, qui de nobis benemerentur, vbiq; gentium & gratis animis colamus, & diutissime conseruemus; quo semper fueris animo, quàm beneuolo in huius minimæ societatis nostræ dignitatem & commoda: quibus beneficijs eam auxeris in Austria, & in Bohemia, quo tempore honestißima legatione Nuncius Apostolicus fungebaris; & maximorum Pontificum Pij V. demortui, atq; Gregorij XIII. viuentis apud Christianorum Imperatores negotia gerebas. Intelleximus te auctore, ac suasore nostris socijs esse Collegia exædificata dotataq; in illis Ciuitatibus vbi Catholica Religio vehementius oppugnatur. Scimus quàm acer, constans, & perpetuus fueris nostrarum partium, nominis, innocentiæ defensor, propugnator,

gnator,

gnator, ac Parens Ordinis nostri, sic, vt in Germaniam à Summis Pontificibus non ad iura pontificia tuenda missus; non ad explicandos difficiles de Religione nodos; non ad negotia illa grauissima, quæ tractabas cum Principibus totius Germaniæ transigenda; sed ad societatem IESV *defendendam, decorandam, augendam legatus viderere. Quæ præterea sit opinio tua de nobis plane coniecimus; cui faxit Deus vt recte facta respondeant. Circumsonant aures nostræ continenter honorificis & verbis, & sententijs, quibus apud Ciues Brixienses nostram dignitatem auges: quam quibuscumq; potes rationibus vsq; eò amplificas, vt eam ipsimet tenuitatis nostræ conscij, multo minorem opinione atq; oratione tua sentiamus. Hæc & alia multa tenebamus non argumenta, sed pignora Benignitatis tuæ; non indicia Beneuolentiæ, sed beneficia Magnificentiæ, quibus merito lætaremur, & gaudentes nobis, gratulantes Tibi & Ciuitati, Deo gratias agentes taciti pæne triumpharemus.*

3. *Neq; vero quispiam arbitretur nos alios esse atq; eos, quos in Germania noueras, fouebas, tuebaris: nam siue in Austria, Bohemia, Sarmatia viuamus; siue in aliqua Indiæ barbaria peregrinemur; siue in Italiæ splendore versemur, ijdem sumus: & ea beneficia quæ nostris sodalibus in Africa, vel in remotiore orbis terrarum ora commorantibus tribuuntur, nobis donari ducimus; vt illi vicissim sua putant esse, quæ in nobis Europam habitantibus collocantur. Itaq; quod vni è numero nostrorum impendisti, tibi referunt acceptum vniuersi; quod vni collegio, id omnia collegia sigillatim datum sibi, atq; donatum putãt. Longe perfectius quàm in Pythagoræ cœnobijs sunt omnia nobis cõmunia: & in primis virorum optimorum tui similium benefacta: neq; nos tantum maris tractus, terrarumq; spatia disiungunt, quantum coniungit vis diuina charitatis: neq; tam natali solo distinguimur, quàm communione rerum omnium copulamur. nec deniq; tam linguarum va-*

Cic. ... 1 de leg. Laert. l. 8 in Pyth. Agell. l. 1 c. 9

rietate dissimiles sumus, quam ad acceptorum beneficiorum recolendam, conseruandamq; memoriam simillima mente concordes. His ergo datis & acceptis obsidibus, Vir amplissime, quid à te hoc tēpore, ac deinceps cogimur expectare? Si multa, si magna, si non vulgaria contulisti in nos extra patriam, & Italiam positus beneficia; quid es in posterum in tua pæne patria facturus? Si tum, cum Romani Pontificis iura partesq; tuebaris, dies noctesq; de nobis augendis, ornandisq; cogitabas: quid nunc facies, cum tuì Pontificatus Episcopum te tantum cura solicitat? Nihil non speramus te promittente: præsidia omnia, auxilia, & adiumenta, quæ par sit à te proficisci, nobis ipsi te iubente, pollicemur, & iam manibus propemodum comprehensa tenemus; quandoquidem vis esse de societate nostra non bene meritus, sed diuinitus. Quod quàm verum sit iam nunc cernimus oculis, in hoc ipso beneficio quod hodierna die nostro ordini vniuerso, atq; huic Collegio nihil de te benemerito, es impartitus. Quàm illustre, Deus immortalis, ad splendorem nostrum? quàm opportunum conatibus nostrorum Magistrorum adiuuandis in educatione Brixianæ iuuentutis? quàm insigne ad tuam beneuolentiam declarandam? Vere nomini tuo respondisti, Ioannes, quod ex interpretatione doctissimi, sanctissimiq; viri Hieronymi, donum illud significat diuinum, quo fidelium, proborumq; hominum animi quasi inaurati Deo placent: quodq; quia gratis ab eo nullis mortalium præuertentibus meritis datur, aptissime Gratia nominatur. Quòd huc ad nos cohonestandos nullis nostris meritis prouocatus, nullis inuitatus donis, nulla spe commodorum tractus, sed gratuito tantum impulsus amore venisti, tuo nomini mirabiliter laudabiliterq; respondisti. Dicam & cognomini idem pariter monenti paruisti verus Delphinus Rationis compos, non Phœbo, sed Deo sacer: Oceani cælique Decus. Non ille Rex piscium beneficijs captus, non delinitus esca, non

4. S.Hier. l. 5 comm. in Matt. c. 16 Mart. l. 1 Epigr. Manil. l. 1 Astr. Plut l. de Anim. industria Plin. l. 9 c. 8

educa-

educatione mansuefactus, sed gratis amat homines instinctu Naturæ, quo fit, vt humanæ voci festinus obsequatur; à fluctibus seruet naufragos, tranquillo mari dorso vectet cupidos spatiandi; mortuis amicis commoriatur in littore, sic vt merito pro gratuiti Amoris argumento pingatur. Nullis tu quoq; ante hac neq; beneficijs Collegij huius illectus, neque officijs cultus, neque præclara lætitiæ significatione exceptus gratuitam tuam beneuolentiam ad nos hodierna die, cum tua dignitate, cum comitatu nobilissimo, & quod est summum, cum te ipso detulisti. O singulare amoris summi argumentum! Hac præsentiæ tuæ luce caliginem ac tenebras erroris ex eorum animis dispulisti, qui passim exsultantes vocem illam spargebant in vulgus, mortuo Dominico Bollano, qui te in Pontificatu, maximum sui desiderium relinquens, antecessit; nos esse derelictos, nos desertos, nos amplius nullum habituros patronum, qui nostra dicta, factaq; tueretur. Cogis istos maledicos homines è vulgo, testimonio tuo, iudicioq; honorifico, quod hodie tulisti de nobis, obmutescere. Tacendo satis loqueris, & aperte declaras, quid de familia nostra sentias, & ciuibus Brixiensibus præscribas sentiendum: quæ Patronum vere non amisit, sed mutauit; habitura præterea te Patrem amantissimum Collegij, te scholarum fautorem studiosissimum, te vindicem acerrimum nostræ dignitatis; illum in cælo, te in terris defensorem. Et quamquam aliqua tibi cura tutelaq; omnium Ordinum, religiosarumq; familiarum, quæ strenue suam operam Episcopis in vinea Domini laborantibus præstant, commissa est in hac Ciuitate, vbi Pastor es omnium, cærimoniarum Antistes, sacrorum Princeps, Custos Religionis: nescio tamen an vlla tibi magis in posterum debeat esse cordi, quam nostra. Superant illæ quidem antiquitate, meritis, dignitate mediocritatem nostram: sed tu fidem tuam tot pignoribus nobis obligasti, tot rationibus iampridem oppigne-

rasti,

Plin. l. 9 ep. 33 ad Canin. Pier. Val. l. 27 Hierogl. Æl. l. 8 de Animal. c. 3 l. 6 c. 15

5.

rasti, vt nos iure nullo possis à tuis cogitationibus curis, & vigilijs excludere. Nosti deinde qui, & quales simus iam inde à multis annis: vides intimos animi nostri sensus, cernis quid spectemus in hac misera, mortaliq; vita laboribus consilijsq; nostris, & hac præsertim accurata pertinaciq; assiduitate docendæ iuuentutis: proinde potes tuto, sine vllo erroris metu, sine conscientiæ stimulis, quemadmodũ in Germania calumnias inuidorum, maledicorum morsus, hæreticorum incursus à nobis sæpenumero propulsasti; Brixiæ si fuerit opus (quod non fore speramus) hoc nostrum Collegium, familiam, gymnasiumq; defendere. Quamquã enim in beneficij loco ponimus, nomen nostrum ab imperitis nulla nostra culpa lacerari; vt ei similes efficiamur, cuius nomine, & insignibus decoramur: quamquam iacta & immissa in nos iniuste maledictorum tela; numquam ad nos peruenisse, aut peruenire posse existimamus; sapientissimorum tamen virorum hortatu contendimus, vt omnem labis suspicionem & maculam, etiam ab improbis falso affictam nomini nostro ac famæ, patronorum auctoritate deleamus.

6\. *Tuere deinde studia hæc nostra litterarum, & artium ingenuarum: has Humanitatis, Eloquentiæ, Philosophiæq; scholas tuo patrocinio foue, quæ potissimum agnis vt ita dicam, tui gregis, tuoq; Seminario Sacerdotum patent. Tuis auspicijs sese efferent, mihi crede; Te doctrinarum omnium quasi altero Mæcenate, ad ampliores fruges effundendas reuirescent. Tibi hæc cura reseruatur; te manet hæc defensio; tua est hæc tutela, tibi iure debita, quod omnium doctrinarum scientiam mente complexus es adeo perfecte, vt nemo sanæ mentis, qui hoc norit, auide non exoptet animum suum, sapientiæ riuulis è pectore tuo profluentibus irrigare. Sequêris in hoc Collegij, gymnasijq; patrocinio suscipendo vestigia religiosissimi Episcopi Dominici Bollani, cuius morte permagnum Italiæ ornamentum, & præclarum Venetæ Reip. lumen exstinctum est;*

qui

qui nos adeo dilexit, vt cum querelas in nostrum nomen iniquas, & latentes, & non obscure irrumpentes comprimeret, querelas ipse iniustas sustineret. Æquum est enim, quando sedis, auctoritatis, dignitatis eius pontificiæ promodum heres institutus es, vt eos in tutela colloces, qui cũ hereditate sub tuam curam, solicitudinemq; venerunt; vt cum patrimonio dignitatis, onera quoq; hereditatis subiisse videare. Iam vero vt in rem præsentem reuertatur oratio: quam gratiam tibi referemus? Quid est quod à nostra paupertate possit meritis tuis æquale, tuaq; dignum amplitudine proficisci? Si Collegium vniuersum offerimus; id perparum est; si operam omnium nostrum; reddimus tibi, quod est iam tuum. Quamobrem hunc esse omnium sociorum, qui circumstant, sensum existima, quem hæc oratio significat. Hæc, inquam, est omnium sodalium vox & sententia. Tametsi nostra tenuitas, Amplissime Antistes, referendæ gratiæ præcidit facultatem: paris tamen reddendæ voluntatem maximam habemus; neq; sinemus vt vel vlla temporum perturbatio, vel rerum confusio recentem huius, & ceterorum beneficiorum inueteratam in nobis memoriam obliteret. Nam si parentes suos non amare est impietatis, si non agnoscere, insaniæ: numquam nos, qui quoad fieri potest, inofficiosorum hominum, & ingratorum nomen fugimus committemus, vt cum paternæ tuæ beneficentiæ signa comprehensa teneamus animo, & amoris vestigia adhuc recentia videamus oculis, te non amemus, colamus, obseruemus vt Parentem: eorumq; recordatio, quæ debet esse sempiterna, moriatur. Ac ne prorsus nihil offeramus, præter Animum memorem, quem iam tum, cum Episcopus Brixiæ declaratus es, deuouimus, pro tua salute atq; incolumitate sæpe Deo immortali supplicantem: damus, donamus, hos labores, studia, vigilias; hanc per exiguam doctrinã, siue vt melius dicam, nostrorum ingeniorũ conatus: hæc quantulacũq; sunt, quæ habemus,

7.

mus,

mus, tui ad tui gregis commoda; educationem, salutemq; dedicamus. Qui si opera nostra, & qualicũq; industria v-teris, id in beneficij summi loco statuemus, & ad aliorum aceruum adiungemus. Libenter enim humeros nostros, quãtum res feret, oneri subijciemus, quod maximum grauissimumq; tuis humeris cernimus imminere. Pastor es factus gregis hominum aliquoties centena millia cõtinentis: in eo custodiendo canes tibi sunt pernecessarij. Puta nos canes esse, non venaticos, sed pastoricios; qui si non arcere lupos viribus nostris, saltem possimus custodes, & oues latrando, hoc est hortando, monendo, concionando voce, consilio, documentis & publice, & priuatim excitare. Piscator es auctoritate Christi Saluatoris institutus tot mortalium, qui more piscium sub scelerum, flagitiorumq; fluctibus amentes saliunt, & sponte sua natant ad interitum. Tu iubebis à tuis cymbam in altum duci, euerriculum explicari, & proijci in quam voles partem Maris. Nos, si placebit, rete vel fractum vetustate, vel discissum à piscib. resarciemus, aut certe ad trahendum ad litus iam plenum piscium, manum auxiliariam admouebimus. Gubernator deniq; sedes ad clauum Ecclesiæ Brixiensis tamquam nauis in hoc periculoso Mundi salo fluitantis. Non dicam vt nos in puppi tecum sedere iubeas; quoniam instituti nostri ratio non patitur: non vt ad gubernaculum tecum moderandum nos accersas; quòd ad id Canonici nautæ peritiores nobis solent, ac debent aduocari: non vt nos de ratione gubernandi consulas; nam etsi facere id potes, quia sæpe scientissimi Gubernatores, à vectoribus imperitis admonẽtur; habes tamen apud te tam multos scientia rerum gerẽdarum peritissimos viros, vt nulla tibi sint externa consilia mediocrium hominum corroganda. Nec vero nostrarum sunt virium, vela pandere, antennas erigere, rudentes explicare, classes hostiles è specula, tempestatesq; prouidere. Verum hæc omnia facientes adiuuabimus tamquã mini-

ni-

nistri perlibenter: cursabimus per foros, præsto erimus imperantibus: arrepto nonnunquam aliquo remo, nauigium cælestem portum versus remigando tãtulum propellemus: interdum vero quasi symphoniaci serui celeusmate canendo remiges ad laborem excitabimus: sordes eluemus peccatorum, & in carinam descendentes scelerum ac flagitiorum sentinam hauriemus. Hæc enim munia sunt eorum, qui minimum inter religiosos viros sortiti sunt locum: hæc vno ore atq; voce nos facturos recipimus: quos vt stantes & erectos corporibus vides, ita paratos, promptosq; animis, atq; in procinctu esse putato.

Sext. empir. l. adu. Math. capite 22

AD IOANNEM DELPHINVM EPISCOPVM BRIXIÆ, GRATIARVM ACTIO.

Oratio XII.

ORigenes ille Christianorum aliquãdiu Doctor admirabilis, Ioannes Episcope Sapiẽtissime, qui magnitudine immortalis ingenij; nobiliorum scientia linguarum; & profanæ, sacræq; doctrinæ copia vicit omnes æquales suorum temporum doctos viros; iterum ex Oriente, docendi munere tantisper intermisso, Romam venit ad Magistram magistrorum, Sedem Catholicæ fidei, Templumque veræ Religionis: atque in ea vrbe, Petri nauim Fabiano summo Pontifice gubernante, grauissimis de caussis proditur dies aliquot substitisse. Hic interea Plotini scholam, sub Ammonio Christiano magistro condiscipuli quondam sui clarissimi viri, publice Philosophiam tum

1\. S. Hier. l. de viris illustr.

Roma

Romæ profitentis semel adijt, vt eius, & amicissimi hominis præsentia frueretur oculis, & auribus docentis vocem Platonico melle conditam hauriens, Sapientiam animo degustaret; atque vt fieri solet, honorarius auditor fama sapientiæ, docendi gloria, numero discipulorum, & libris editis florentissimus ipse, doctorem Philosophiæ cohonestaret. Rem dicam non tam cuiquam incredibilem; quam ine exspectatam multis, quia noua; mirabilem omnibus, quia singularis: sed ita gestam esse scriptores dignissimi fides testantur. Ingredienti scholam Origeni Plotinus assurgens honoris ergo, vehementer erubuit; rogantique ne disputationem intermitteret respondit, languere tum ac plane cessare studium loquendi, cum qui disserit, eos qui norint eadem habere se videt auditores. *Magna profecto res: insignis aduersus condiscipulum reuerentia: summa de Origenis auctoritate, sapientia, & dignitate opinio Plotini mentem imbuerat, quæ tantum sanguinis, ac solicitudinis in ore viri prouectæ iam ætatis excitabat. Sed cũ tu Ioannes Illustrissime, pedem inferens in hanc scholam, primum vestigium in solo posuisti, tacita cogitatione dignitatem istam tuam magnam, pari auctoritate, sapientia, & eloquentia comitatam, equidem cum humilitate, cum inscientia, cum infantia Magistri conferens, mecum ipse demiror, eum cuius os, te spectante pudor quidam ingenuus, vt puto, rubore perfundit: te præsente, atque audiẽte, non ore toto potius exalbescere. Titubarem sane, cõtremiscerem, & memoria debilitata seu metu, seu verecundia concideret, nisi me dicere parantem, antemeridianæ attentionis tuæ, comitatis, humanitatis in me tunc audiẽdo recordatio sustentaret. Erant in Plotino, quæ illum metuere vetarent, & pudore deterso reficerent, atque excitarent ad dicendum, ætas, ingenium, doctrina, exercitatioque docendi, quæ recreare solent timidissimum quemque dicentem: Princeps eo tempore Philosophorum Platonicorum* ha-

Porphyr. in vita Plotini capite 8

habebatur: Romæ cum laude docebat in oculis atq; auribus omnium gentium, & in totius orbis terrarum quasi theatro: solertissimorum, atq; acutissimorum discipulorum, vt loquitur S. Augustinus, Gymnasium eius quotidiano concursu, atq; frequentia celebrabatur: quibus fretus præsidijs, si non satiare plane aures Origenis auidissimas rerum exquisitissimarum; si non explere capacissimum illud ingenium omnium doctrinarum: at ferre poterat vultum, oculos, conspectum eius, qui cum sæpe condiscipulus ingenio, atq; oratione certauerat. Atq; hæc eadem ingenij subsidia, Gymnasij decora, Doctoris ornamenta, fama sapientiæ, multitudo auditorum, nobilitas doctrinæ, quæ dabant animos Plotino, merito Origenem, ac doctissimum quemq; ad Plotinum audiendum inuitare, pellicere, ac trahere potuerunt. Sed quidnam erat in nobis appetendum, quid in hoc ludo visendum, quid in Rhetore singulare, quod te iure posset, vel absentem accersere, vel oblectare præsentem? Non doctrinæ præstantia: quòd hic neq; humana, neq; diuina Philosophia domicilium habet: sed veluti in officina dicendi potius linguæ præceptis Rhetorum producuntur, quàm ingenia philosophorum institutis poliuntur. Non fama vlla nobilitasue magistri: qui quia, vt cernis, adolescens est, non magnum habere vsum neq; docendi, neq; dicendi per ætatem potest: ingenium vero sentio ipse, quàm sit exiguum, & doctrinarum optimarum scientiam ætati parem, ingenioq; respondentem esse, me tacente, tu bonus rerum æstimator intelligis. Non deniq; magnifica exedræ species, quæ nulla est; non apparatus aduentitius vllus, qui abest; non discipulorum multitudo, quòd plures palæstræ huius angustiæ non capiunt. Sed tu contra qualis es, & quantus, qui vt elinguem de arte dicendi; infantem de eloquentia, & indisertum de copia disputantem audires, præsentiæ tuæ lucem in hunc Collegij deformis angulum intulisti? Dicam paucis; & vere dicã;

S Aug ep. 56 ad Dioscorũ

2.

Tu multis nominibus Origine maior es, nobilitate generis, Episcopi dignitate; probitate vitæ: Tu præclarus Eloquentiæ, Sapientiæ, Prudentiæ, ceterisq; ingenij ornamentis Origeni, quàm ego Plotino similior. Vos alloquar Auditores ornatißimi, qui cum Episcopo vestro adestis; tantisper dum hanc expedio comparationem: vt auocem orationem meam ab eius auribus, cuius modestißimus animus à suarum laudum commemoratione refugit, atq; abhorret. De Nobilitate Origenis, nihil me legisse memini, nisi quod Parēte martyre natus est. At Episcopus vester ex ea familia vetustißimæ claritate prodijt, cuius opera, & virtute vna cum aliquot alijs, mille & amplius ante annis in illis superi maris æstuarijs, atq; insulis, quæ in intimo sinus Adriani recessu iacent, Ciuitas, Resp. libertas Venetiarum mirabiliter vel inchoata est, vel constituta: quæq; in gentem aucta Delphinam vsq; ad hoc tempus Ducum insignibus, alijsq; honoribus vrbanis, imperio nauali, rerum gestarum gloria, Cardinalium purpura, & Episcoporum infulis illustris continuata permansit. Ille vix Sacerdotio fuit initiatus. At Ioannes hic vester post Sacerdotium, aliasq; Romanas dignitates Episcopus Torcelli creatus est; inde post Germanicā legationem translatus ad nobiliorem, ampliorémq; Episcopatum huius Ciuitatis inter Italiæ primarias: huic Ecclesiæ præclarißimæ Brixiensi præpositus, factus est multorum millium hominum Pastor. Ille martyris filius à Patre degenerans turpiter à Religione vera desciuit: Hic in Germania Sedis Apostolicæ Nuncius, in aula Imperatoris, in Principum comitijs, in priuatorū congreßibus, vbicumq; & quotiescumq; se dabat occasio priscam, Catholicam, Romanamq; fidem sapienter, ac fortiter propugnauit. Iam vero de huius disertißimi viri copia dicendi quid attinet dicere? Quem nascentem suo gremio excepit, infantemq; puerum aluit, non aquila, non columba nectare & ambrosia, vt in fabulis Iouem; sed Eloquentia ipsa la-

Cæs. Card. Baron. T. 2 annal. an. 256

3.

Mœro poetria Byzātia

cte propriorum verborum, & mellita copia ornamẽtorum; quem puerum omnes artes ingenuæ educauerunt: quem deniq; à prima ferme ætate non tam Rhetores, & vmbratiles declamationes in palæstris, quàm grauißimis de rebus veræ consultationes, & legationes exercuerunt; hunc quisquam esse negauerit eloquentem? Quod si quem id, quod assero, latet: ex ipso cognomine libet augurari: cum Delphinus contra naturam aquatilium, lingua mobili, quæ ad verba formanda est aptißima, tum voce gemitus humani simillima, vim loquendi facultatemq; portendat. Sapientiam vero non is erit adeptus, qui in Philosophiæ Theologiæq; complexu adoleuit; & in iuris ciuilis ac pontificij studio florentium annorum viriditatem posuit: nec prius ad ætatis, quàm ad omnium doctrinarum perfectionem maturitatemq; peruenit? Testes vos, Brixienses ciues, qui paucis hisce diebus in salutationibus, & gratulationibus publicis, ac priuatis, in sermone congressuq; familiari iucundam & suauem: in grauium rerum deliberationibus pondere scientiarum imbutam, doctrinarum notis distinctam eius copiosam, ornatam, ac profluentem orationem auribus excipientes, ab eius ore sæpe cum voluptate atque admiratione pependistis. Testis illa Bibliotheca nobilißima, pulcherrima, libris magna diligentia pretioq; conquisitis instructißima, quam numquam omni librorum genere tanto labore atque impensa compleuisset, nisi doctrinarum omnium societas illum ab ineunte vita socium habuisset. Hanc equidem, ne videar assentari, neque cum Alexandrina Ptolemæi Philadelphi; neque cum Attali Regis Pergamena; neque cum Atheniensi publica comparabo: sed latine loquens, non oratorie pronuncio, videri mihi vel Alexandrinam Episcopi Alexandri: vel Rauennatem Cassiodori monachi: vel Græcam Bessarionis Cardinalis æmulari. Prudentiam porro rerum agendarum, & domesticam & ciui-

Plin. l. 9 c. 8

Agell. l. 6 c. vltimo
Ammiã. l. 22
Plut. in M. Antonio
vitru. l. 7 pręf.
Euseb. l. 6 hist. Eccl. c. 15
Cassio. l. instit. diu. c. 15

ciuilem, non in otio, sed in negotio; non præceptis, sed fa-
ctis; non multis libris legendis, sed rebus difficillimis expe-
4. diendis comparauit. Atq; vt ad te redeat oratio mea, præ-
clarissime Ioannes, humanitate ista patientiaq; tua paullo
audacior facta: mirabile illud inuentum ingenij tui, quo
Cic.l. 1 de Nat. Deorũ — tribus animantibus Aquila, Delphino, Leone regibus cete-
Æl.l.5 de animal. c.17 — rorum sui generis in aere, aqua, terras; inter cælestia signa
stellarum relatis à vetustissimis astrologis, & à te pretiosa
gemma cælatis designare soles aptissime nomen Ioannis,
Delphinam gentem, & Venetam patriam; aliud te for-
tasse cogitante, Prudentiæ tuæ perfectionem suis quasi co-
loribus depinxit, quæ tribus potissimum virtutibus conti-
Cic. l.1 offi. & l. de finib — netur. Primum quidem solertia & acumine in deligendis
idoneis ad agendum rebus, & temporibus opportunis; quod
Pier. val. l. 1 Hieroglyph — Aquila Ioannis Euangelistæ insigne, natura perspicax, &
excellentis ingenij symbolum adumbrat. Deinde celerita-
Ar l.6 eth. capite 5 — te in exsequendo suscepto consilio, quam indicat Delphin
Pier.val.l 45 Hieroglyph — familiæ tuæ cognomen, & clypeo gentilitio tribuens argu-
mentum, velocitate vincens omnes animantes: quem ta-
Ada.col.433 — men Titus Imperator in nomismatibus Anchoræ implica-
uit, vt maturandum esse moneret, non præcipitandum: vel
Orat.7 n.17 — vt Augustus habebat semper in ore, lente festinandum.
Postremo celeritati fortitudo est adiungenda in perrum-
pendis arcendisq; illis impedimentis, quæ rebus agendis in-
tercurrunt: quam Leo significat; patriæ tuæ Venetiarum
Pier.val.l.19 Hieroglyph — signũ in vexillis, armis, nummis, rebusq; omnibus vsitatũ;
Prouerb. 30 — & vt sacra loquuntur oracula fortissimus bestiarum.
Cum igitur Illustrissime Episcope, tam multa sint in te
naturæ, artis, & virtutis ornamenta, quibus cum Origene
securo animo contendis; nihil in me tam procul à Plotini
fama doctrinaq; remoto, quod tuæ sapientiæ respondeat,
quæ summa res amat elaboratas industria; nihil in hoc
gymnasio dignũ te, qui potius id quod abest, quàm id quod
adest videre potuisti: nihilominus tamen grauioribus di-
sten-

stentus curis, quæ te vix respirare sinunt, in hoc primo ad Episcopatum ingressu volueris nobilissimo comitatu cinctus hoc adire Gymnasium; audire dicendi Magistrum vtcumq; disserentem; discipulos meos amanter inuisere; declarasti plane hunc tuum aduentum à summa esse facilitate profectum, nõ nisi ab humanitate tua imperatũ. Nullam in hoc beneficio sibi partẽ vindicat Ordinis nostri meritum; nullam scholæ celebritas; nullam Magistri nobilitas: sed totum à bonitate, beneuolentia, dignitate tua ortum, quæ dignos eos facit, quibus tuæ benignitatis lumen oboritur. Quamobrem vt matutino tempore nomine sodalium meorum tibi sum in atrio Collegij gratulatus: ita pomeridiano, meo discipulorumq; meorum in Rhetoricæ Ludo; tum aliorum omnium nomine, qui hæc Gymnasia frequentant, ad quos vniuersos hæc tuæ beneuolentiæ significatio redundauit, quoniã nec officium persoluere, nec gratiam referre parem beneficio possumus, necesse est vt aliqua ratione saltem gratias agendo, gratiam habere fateamur. Hic flos adolescentum, qui nobiles genere, solertes ingenio, probi moribus, discendi cupidi tuæ pastorali curæ iam crediti, ad eloquentiam & virtutem à nobis informãtur, mecum hac ipsa voce loquitur: ac primum per me, perq; hanc orationem meam indicem animi grati, præconem beneficij tui, debiti nostri confessionem protestatur, se tibi debere tantum, quantum neq; hac ætate potest, neque hac rerum conditione dissoluere. Tu inquiunt, spatia Gymnasij nostri passibus tuæ paternæ benignitatis nobilitasti: tu parietes hos illuminasti tuæ splendore dignitatis: tu Magistro nostro, fessas aures matutina oratione, patiẽter præbens fauisti adeo, vt in nostris animis de eius doctrina & eloquẽtia mirabilem in modum auxeris opinionem. Tuus hic aduentus tãquam hortator quidam atq; impulsor ingenia nostra expergefecit, excitauit studium, industriam exacuit, calcaria, stimulos, faces tardioribus admouit

5.

mouit sic, vt in cunctis reuiuiscente cupiditate sciendi te auctore, visuri simus in nobis ipsi breui efflorescentem eloquentiam, & parentes nostri fructus dulcißimos, maturißimosq; gustaturi. O mirificam in nos omnes voluntatem! O summam grauißimi viri facilitatem! O generosæ mẽtis vim ad beneficia conferenda propensißimam! Merito vehementer angimur, pendemusq; animi, qua ratione suspicionem ingratorum vitemus, qui tantopere ingrati animi vitium exhorrescimus. Quænam obseruãtiæ magnitudo huic beneficio respondeat? Quæ ratio gratiæ referendæ meritis tuis reperiatur æqualis? Quidnam tandem reddamus? Num Memoriam beneficij? Non fugit nos, adolescentulos licet, Gratias à priscis sapientibus iuuenes fingi, quod nequaquam debeat beneficiorum acceptorum memoria consenescere: proinde citius nobis quispiam eripiet vitã, quàm huius diei grata recordatio nostris in mentibus exstinguatur: præsertim cum beneuolentiæ tuæ vestigia non sint in hoc ludo leuiter ad exigui temporis laudem impressa: sed immortaliter ad tui nominis prædicationem, & gloriam fixa sempiternam: nec parietes ipsi, qui tuorum oculorum illustrati luminib. loqui, & gratias agere gestiunt, immemores esse posse, nedum homines fore, videntur. At quàm exigua, quàm vulgaris, quàm leuis est memoriæ remuneratio, si cum promerito comparetur? Honorem honori referemus? Hoc spectant versus illi, fatemur pueriles, qui in atrio, pro foribus ludi, in parietibus Gymnasij, in hoc ipso suggesto pẽdent affixi, testes animi gratulantis, exsultantisq; lætitiæ, vocibus tacitis ex intimo pectore ductis tibi gratias agunt: teq; vt parentem, pastorem, Episcopum animarum nostrarum collaudant, honorant, venerantur. At didicimus à Præceptore nostro, honorem in eum, qui defert, redundare atq; reuerti: propterea in te honorando tibi nihil tribuere, sed potius accipere beneficium, & ornamentum, cum honos tibi habitus, in nos qui habemus, à

L. Sen. l. 1 de Benef. c. 3

1 Petr. 2

6.

Ar. l. 1 eth. capite 5 Plut. l. An seni sit Resp. tract.

te

te tandem regeratur. Nec tecum certare officijs æquum est, quibus à te vinci, quàm velle vincere est magis gloriosum. Quid? Nos ipsos nostrosq; animos tibi consecremus? Sic opinor, Amplißime Episcope: consilium ego capio meorum auditorum; qui materiam aliquam liberalitatis inter angustias paupertatis inuenerunt: etsi non de fortunis, nec de ingenio, nec de lingua dare possunt, seipsos tamen, vt omnium quæ dari possunt, radicem, ac stirpem dare decreuerunt. Didicimus ab Æschine pauperrimo Socratis auditore, qui cum multi multa Magistro pro suis quisq; facultatibus offerrent, Nihil, *inquit*, dignum te, quod dare tibi possim inuenio; & hoc modo pauperem me esse sentio: itaque dono tibi, quod vnum habeo, Meipsum: *hoc* munus rogo qualecumque est, boni consulas; cogitesq; alios cum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. *Quod si gratißima fuit Socrati, ceterorum munera repudianti, magnifica hæc Æschinis vox: maximumq; visum munus, quo pauper ille sapiẽs, Alcibiadis aliorumq; fortunatorũ opulentorumq; iuuenum magnificentiam superauit: cur tibi Christiano Socrati, meliorisq; Philosophiæ præceptori, quia Christianus Episcopus es, non erit pariter simile munus, quod offerimus, carißimum? Hoc igitur accipe munus Animi, qui potißima nostri pars est: sit tibi gratus, Animus gratus, qui si nõ re ipsa, certe voluntate amplißimam, & cupiditate maximam videtur mercedem reddidisse; & gratiam habendo gratiam retulisse. Non paruo æstimandus est animus, qui se sui pretiũ fecit: præsertim cum non contemnendam habeat cum beneficio cognationem Animus gratus. Nam vt vere sapientes censent, non aurum, non argentum, nõ prædium beneficium est, sed materia beneficij; quod nõ manu tangitur, sed animo cernitur, cum non aliud sit, nisi voluntas ipsa tribuẽtis; sic voluntas remunerãdi, quã reddit Animus gratus, ipsa videtur esse remuneratio. Tuæ magnitudini nõ respon-*

L. Sen. l. 1 de Benef. c. 8

7\.
Idem l. 1 de Benef. c. 5

ſpondet; fateor: tuæ dignitati, non æquatur; concedo: ſed vt Auguſto Principi Romanorum, Poeta Græcus epigramma, quo donatus ab eo fuerat remuneraturus, pauculos illi denarios in manum immittens ait, Non ſecundum fortunam tuam Auguſte; *ſic nos mutata ratione loquendi, ſapientiſſime Epiſcope, ſecūdum noſtram tenuem fortunam reddimus gratiam, quib. partim religioſis pauperibus, partim adoleſcentulis filijs familias, nihil eſt aliud quod ſoluamus. An non meminiſti Regi Perſarum Artaxerſi regnum inuiſenti gratiſſimum fuiſſe malum punicum à Miſe ruſtico dono datum? tum etiam, quod eſt mirandum magis, aquam è fluuio vtraq; manu in vas conformata delatam atq; oblatam iter agenti, regijs fuiſſe muneribus compenſatam? Quid quod apud Deum Opt. Max. animus referendæ gratiæ cupidus, ſine re, tum cum nulla ſuppetit facultas, tātum valet, vt is à nobis maiora minime requirat? Quod ſi Socrati; ſi Auguſto, ſi Artaxerſi, ſi Deo ipſi gratus animus acceptiſſimus fuit, vel cum animo grato munus exiguum longe gratiſſimum: tu certe, Antiſtes optime, qui ſapientiæ, prudentiæ, ceterarumq; virtutum verarum ac ſincerarum gloria Socrati; qui Cæſari atq; Artaxerſi dignitate ampliſſimi Sacerdotij antecellis; qui poteſtate pontificatus ad immortalis Dei potentiam; & bene merendi laude videris ad præſtantem eius diuinamq; naturam accedere: mutuam gratamq; voluntatem, quam in te contulimus: hunc animum ſimulacrum tui in ſe expreſſum gerentem: atq; hanc oratiunculam teſtem voluntatis, pignus debiti, ſpeculum omnium noſtrum animorum, minime debes aſpernari.*

Macr. l 2 Saturn. c. 4

Æl. l. 1 Var. hiſt. c. 32. 33

S. Gre. Nyſſ. or. de ijs qui cito moriūt

AD

AD PARENTES DISCIPVLORVM.

ADMONITIO.

Oratio XIII.

I. *Doleo quidem vehementer, Auditores, vos qui multis ac magnis occupationibus, & priuatim, & publice distinemini continẽter, fuisse tam insolito, & inopinato tempore in hanc scholam ad me audiendum accersitu rogatuq́ꝫ nostro conuocatos: sed tamen doleo vehementius grauitatem caussæ fecisse, vt nos anxij præter nostram consuetudinem, vos admirantes rei nouitatem, præter vestram exspectationem accerseremus. Agitur enim res vestra, Ciues ornatißimi Brixienses, hoc est vestrorum liberum vtilitas, fructus, honos; qui tum propter indulgẽtiam vestram, tum propter naturæ sensum, vobis sunt vita cariores: agitur familiæ splendor, quem per eosdem, non tam patrimonij, quàm nobilitatis heredes conseruandum putatis. Quæretur coram vobis arbitris, ac disceptatoribus, quæ caussa vestros liberos, discipulos nostros impediat hoc tempore, ne tales in litterarum, eloquentiæ, doctrinarumque studijs progressus faciant; quales nos omnes cupidißimi vestrorum cõmodorum, studiosißimiq́ꝫ dignitatis, optaremus; quò de vita, moribus, studijs eorum, quos tantopere diligitis, admoneamini; quò doceamini, cur non proficiant, quantum est nobis in optatis, studio litterarum & scientiæ: tum quò vehementer, ad caussas impedimentorum cognitas ac perspectas, vt viros fortes, & prudentes de-*

decet, excitemini comprimendas. Hæc est, Brixienses, & quidem grauis caussa conuocationis: quæ vtinam nulla esset: lætitiæ profecto vos segetem; nos materiam voluptatis, illi messem litterarum haberent amplißimam: labore item nos dicendi, vos audiendi careretis. Equidem nescio, quæ temporum iniquitas, profecta propemodum ab Inferis, in nos irruat, in horum adolescētium ingenijs excolendis occupatos, quæ laborum nostrorum fructus maturescere non sinit: nescio quæ calamitas, atq; procella studia hæc dispergat, affligat, & dißipet; hoc præsertim verno tempore, quo cum terrarum solo, viriditate, sole, Zephyris lætißimo, deberent simul efflorescere. Sed quid dixi nescio? Corrigo linguæ lapsum. Dudum huius mali delitescentis cubile, per vestigia quærentes deprehendimus: dudum horum omnium incommodorum fontem indagauimus, inquisiuimus, inuenimus: obseruatione quotidiana triennij, notatis Brixiensium adolescentium moribus; eos, non dicam auersos à litteris, doctrinarum inimicos, laboris hostes capitales; sed studij non amicißimos, disciplinarum parum amātes, & ad cessationem valde propensos cōperimus. Vtrum naturæ vitio hæc propensio in ipsis infusa sit, an corruptela consuetudinis cessandi temporis illius contracta, quo tempore pestilentia non minus animos necessaria quadam vagandi libertate, vacādiq; impunitate, quàm corpora morbo labefecit, ignoramus. Hoc scimus vnum; in ipsis adolescentibus insitam, atq; infixam esse huius vitij radicem; è qua multi rami malorum propagantur; quos nisi parentes strenui defringant teneros atq; elidant: inueterascent ætate, tum ad paternas monitiones, castigationesq; obdu-

2. rescent. Taciti nos annos proxime præteritos excurrere siuimus: hæc incommoda patienter tulimus, sperantes fore breui, remedium vt aliquod ab ijs, quorum intererat, compararetur: sed spes frustrata nos est: exspectatio illa fefellit: non quotannis modo, sed quotidie morbus ingrauescit:

ſcit: horum licentia iam immoderata fit, & intolerabilis: eò prorumpit audaciæ, potiſsimum hoc verno tempore, vt contemptis admonitionibus, precibus, obiurgationibus magiſtrorum, Gymnaſiarchi, Rectoris, deſertis ſcholis, abiectis libris, multos diebus ſingulis in villulas deliciarum plenas, in amœnos agros, in fertiles propinquos vrbi colles aduolare videamus: vbi ſpatiantes otioſi iacturam illam faciunt, quæ non poteſt multorum menſium, & laboribus, & induſtria recuperari. Huc accedit, quod qui videntur eſſe ceteris diſcendi ſtudioſiores, tam multas ſimul, tamq; varias diſciplinas ſtudio inſequuntur, vt nullam ingenio conſequantur. Itaq; cogimur, quod iam diu concepimus animo, quod cogitando parturimus, aliquando parere dicendo; voſq; ciues Brixienſes commonefacere tempeſtatum harum, quæ liberis veſtris ſtudiorum fructus, vel maturos eripiunt, vel in gemmis ac floribus extinguunt, vel acerbos ad maturitatem prohibent peruenire. Clariſsima voce diſputare conſtitui coram ipſis, vt exaudiant; ſibi dicta putent omnia; conſcientiaq; conuicti, ſi qui ſunt conſcij malefactorum, erubeſcant: tum rubore ſalutari perfuſos vis tanta pænitendi compungat, ac ſauciet, vt mutata ratione vitæ, moribusq; correctis, ad meliorem viam frugemq; reuertantur. Duas igitur, vt ſignificauimus, cauſſas deprehendimus eſſe præcipuas, quæ perniciem afferunt ſtudijs horum noſtrorum adoleſcentum: quarum altera eſt applicatio animi, tempore vno, atq; eodem ad multas artes: altera vero grauior; intermiſsio crebra ſtudiorum, diuturnaq; ceſſatio. Atq; vt primum caput paucis expediam; quis in Mundo non plane hoſpes ignorat, animos noſtros corporibus incluſos, quòd in cognoſcendo, intelligendoq; pendeant à rebus, à ſenſibus, à corporatis inſtrumentis, nec celeres eſſe, nec valde capaces: & puerorum ingenia potiſsimum ita anguſta, vt in ea diſciplinæ ſint ſenſim, & prope dixerim guttatim

3.

Ar. l. 3 de An tex. 39

tim instillandæ? Vasis è vitro quibusdam, obtorto ac flexuoso collo, quæ neq; impleri liquoribus, neq; exinaniri possunt, nisi paullatim ac lente, viri prudētes hominum ingenia simillima esse dixerunt; in quæ doctrinæ, cum addiscũtur per oculos, & aures influunt; è quibus, cum traduntur alijs, per linguam & vocem effluunt similiter non nisi per partes, minutatim sensimq; stillando. Planissime videmus eos adolescentes, qui vni tantum arti vacant; & ad eam comparandam excellens ingenium, vires corporis integras, animum recentem, & incredibili discendi cupiditate inflammatum; tum omne tempus ætatis florescentis afferunt; vix maximis laboribus, exquisita diligentia, singulariq; assiduitate studendi, consequi mediocritatem eius artis, ad quam aspirant, nedum absolutam perfectionem: & quisquam vestrum existimabit mediocri præditos ingenio, non admodum diligentes, minus assiduos, animo fesso per varia studia, posse multas alias artes vna cum latinis litteris, & eloquentia, per idem tempus mente comprehēdere? Si puerilium ingeniorum vis esset immensa, si memoriæ capacitas infinita, si multæ aures, oculi, sensus interiores, sperandum esset fore, vt non vnam eodem tempore, sed multas, easq; diuersas perdiscerent disciplinas; cum autem hæc optata paria sint illis inanibus, quibus, vt tradit maximus philosophorum, mortales nonnulli frustra cupiunt in hac caduca mortaliq; vita, vel non mori, vel auium more volare per aerem; cur inaniter tam multas artes vno impetu aggrediuntur; quarum ne vnam quidem integre, perfecteq; consequuntur? Est illud quidem vulgare, sed tamen verum; non temere confictum prouerbium, sed à Platonis doctrina delapsum, quod in scholis adolescentulus audiebam decātari, & ad ingenium transferri:

Quinct. l. 1 capite 2

Ar l. 1 magn. mor. c. 16

S. Greg. l. 1 dial. c. 4

Plato dial. 3 de Rep.

> Pluribus intentus minor est ad singula
> sensus.

Vt

Vt enim oculus corporis multa ſimulacra diſtincta locis vno aſpectu nequit intueri, quãtumuis acutus, & ſanus; ita mẽtis acies, quæ locũ oculi tenet in animo, doctrinas multas diuerſas præſertim genere, non vno tempore poteſt addiſcere. Quamobrem qui multis pariter artib. impendunt operam, etſi videntur multa parare ſibi, magnaq́; rerum cognitione diteſcere: nihil tamen ſolidum, nihil firmum immittunt in animum: pinguntur extrinſecus doctrinarum earũ coloribus, non tinguntur; ſcientia leuiter aſperguntur, non infecti penitus imbuuntur. Quæret hoc loco quiſpiam ex me; quænam ſint illæ artes, quibus ſe adoleſcentes, quorum dolemus vicem, dediderunt. Non eſt obſcurum, Auditores; eſt logica; eſt ſcientia iuris; eſt muſica: quæ præterea? Nollem dicere; ſed cogor, vt præſtem quod ſum pollicitus; id quod cum ſenſu doloris dicam: conſociant cum ſtudio litterarum artem numeroſe ſaltandi, fidesq́; pulſandi. Quid in hac poſtrema arte reprehendo? Primum, tempus illud quod linguæ præceptis erudiendæ; poliendæ ſcriptione, declamationibus acuendæ tribuendum eſſet; manibus ac pedibus inſtituendis dari; deſeri quod eſt neceſſarium ac fructuoſum; quæri quod eſt iucundum, ac pernicioſum. Quo peruerſo, ac præpoſtero conſilio quid poteſt excogitari deterius? Anteponitur eruditioni ſaltatio: pedibus ingenium poſthabetur: inanis fidium ſtrepitus, doctam ac viuam præceptoris vocem excludit auribus atq́; exterminat. At concedit id conſuetudo iuuentuti. Detur per me licet: concedatur; dummodo ſeruetur moderatio: ſed cur præripitur illud tempus grauioribus ſtudijs? cur per eam occaſionem litteris affertur detrimẽtum? cur bene temperatarum ſcholarum leges, cõſuetudo moresq́; violantur? Hoc doleo, hoc queror, hoc reprehendo. Tum vero quantum eſt illud, quàm graue, quàm periculoſum animorum ſaluti: Perdunt otioſe multas horas in huiuſmodi ſaltatorum, ac fidicinum ludis, de rebus non optimis colloquen-

Nemes. l. de Nat homin. capite 1

4

M. Sen. l. 1 contr. in præfat.

quendo: contrahunt amicitias, vel cum corruptis adolescentibus, vel cum corruptoribus adolescentum. Quid enim sunt hi ludi, saltatorum potissimum, nisi corruptæ iuuentutis nidi, receptacula vitiosorum, cōuenticula eorum, qui turpibus amoribus irretiti, nihil cogitant de virtute, multorum deniq; sentinæ vitiorum? Huc leues, huc vagi, huc inconstantes, huc otiosi, huc voluptarij confluunt: huc vnguentis obliti, huc cincinnati & compti; huc onusti ferro conueniunt. Vbi autem conuenerunt, vtrum eos putatis de litteris humanioribus, an de epistolis amatorijs: de comparanda virtute, an de abijciendo pudore disputare? Vtrumde: non omnia dicere audeo; ne religiosæ aures innocentium offendantur; neue ipse, qui discipulis meis esse debeo norma loquendi temperanter, efferar imprudens immoderatione verborum. Cogitate vos, ciues ornatissimi Brixienses, ad quas artes, ætate lubrica, flammis natiuorum affectuum accensa, tempore motib. pestifero, in conuentu perditorum, in schola corruptrice; vbi tam multa sunt iuuitamenta sodalium, ne dicam incitamēta lenonū, defluant adolescentes, in quibus natura ipsa genuit semina voluptatum. Non plura de saltatione dicam; ne forte Lucianus alter existat de repente, qui studij huius defensione suscepta, contra me peracribus maledicæ linguæ morsibus inuehatur; vt ille vetus aduersus Cratonis accusationem, saltandi studium effeminatum, molle, philosophoq; indignum definientis. Prætereamus quoq; Musicam, cuius studium moderate susceptum, lætiorem animum, atq; alacriorem ad alias artes perdiscendas reddit ac præparat. Neq; enim adeo sum austerus, vt omnem animorum remissionem adolescentibus adimam: neq; ita inhumanus, & agrestis, vt honestæ voluptatis nihil ætati tribuendum putem. Hanc ego suauissimam exercitationem vocis, & honestissimam animi relaxationem ab Aristotele quoq; permissam interdicam discipulis meis, quam parentum meorum iussu fateor

Luciā. dial. de saltat.

5.

Ar.l. 8 polit. c.3.5.6

teor

teor ipse summo studio, propensioneq; animi me adolescentulum fuisse complexum? Equidem animaduerti reb. pæne omnibus musicam esse naturaliter infusam & implicitam; vel certe musicæ amorem permeare naturam vniuersam. Nam Pythagoras, & Architas Itali Philosophi vetustissimi, atq; in Italiæ luce philosophati, quos Plato cum alijs Græcis est secutus, opinabantur in hac mirabiliter temperata siderum conuersione, cælestiumq; orbium motib. gigni quandam suauissimam nos mortales obtusis auribus latentem ac fugiendam harmoniam. Peruadit hic idem amor omnes fere animantes: nam aues pæne omnes, Natura magistra, cantu vocisq; flexionibus homines ipsos prouocant atq; lacessunt ad musicam: inter terrestres vero Cerui capiuntur ac detinentur musicis vocibus. Feri atque immanes Elephanti nulla melius arte, quàm musica, deposita feritate mansuefiunt; inter marinas feras Delphini tibijs modulate canentibus post vestigia trahuntur: nec dubito quin multas aliàs bestias sonus flectat cantusq; delectet. Cum homine vero Musicam habere mirabilem sympathiam quis ambigat? Cernitur musicæ sensus, gustus, amor in pueris infantibus, quibus ploratum & lacrymas nutricum cantus cohibet, & absterget; somnumq; vigilantibus earumdemq; cantilenæ conciliant: vt iure Philo Platonis lingua locutus scripserit, Musicam lac alterum esse puerilium animorum. Cernitur eadem delitescens in hominum iam loquentium ore, quorum orationem, vt M. Tullius est auctor, sub obscuro quodam cantu Natura est modulata. Prodit vel in pueris ad eandem propensio naturalis, qui naturæ impulsu sexcentis fistulis, tibijs, ac sibilis pueriliter sese oblectando, cantum auium imitantur. Deprehenditur in nationibus omnibus, in quauis Mundi plaga degentibus; quarum nulla est tam inculta tamque à bonis artibus aliena, quæ non aliqua cantiuncula vel sibi, vel alijs mærentibus blandiatur. Vbiq; gentium

Plut. l. de Musica
Quinct. l. 2 capite 10
Macr. l. 2 in somn. Scip.
Boeth. l. 1 de Musica c. 2

Sext. empir. l. adu. Math. capite 22

Cic. ora. pro Arch.
Boethius l. 1 de Musica capite 1

Philo l. de Agricult.

Cic l. de or.

Ar. l. 8 polit. capite 5
Quinct. l. 2 capite 10
Boeth. l. 1 de Musica c. 1

opifices

Sext.empir. l.adu.Math. capite 22

opifices in officinis, in nauibus remiges, ac agris aratores, inferendis trahendisq; onerib. operarij, cantu aliquo modulisq; vocis communem laborem minuere, ac leuare moliuntur Quid in conuiuijs, nuptijs, publicisq; celebritatibus ad communem lætitiam institutis? Nemo non eos qui intersunt ad hilaritatem, ac voluptatem sono cãtuq; traducit. Ipsas lamentationes; ac nænias, quibus mortui lugentur: ipsam funeris pompam, qua efferuntur, cantilenis tibijsq; permiscent, vt caussa flendi dulcior fiat, & doloris acerbitas musica suauitate mitigetur. Nec defuerunt bene constitutæ Ciuitates, vbi lege lata est à viris sapientibus, qui eam temperarunt, vsus musicæ stabilitus. Quo fit, vt qui non sentit eius suauitatem, auersus à ratione naturam humanam deposuisse videatur; aut in aliqua immani feraq; barbaria natus & educatus similis illi Principi Scytharum Atheæ, qui cum Ismenias captiuus in cœna tibijs optime cecinisset, se hinnitum equi iurauit audire libentius. Ergo quam Naturæ ductu probant, amant, expetunt omnes, ego solus improbem ac detester? ipse vnus sim alienus ab ea delectatione aurium; quam qui spernit, alienus à ratione, naturæ sensum, & honestam voluptatem, iucunditatemq; repudiat?

Macr. l. 3 in somn. Scip. capite 3

Sext.empir. l.adu.Math. capite 22

Plut. l. de Mus. Boeth. l. 1 de Mus. capite 1

Ora.16 n.12

6. *Præsertim cum sciam ad moderandum, temperandumq; cantum illum obscuriorem, quem habitare dicebam in ore, atq; oratione humana delitescere, Ciceronis eius artis quam profiteor Magistri summi decreto, Musicæ scientiam in pronuncianda oratione permouendis affectibus, delectandis, flectendisq; animis esse oratori necessariam. Quid igitur spectat tua te Música querimonia, qui tam multa de laude Musicæ disseruisti, tuisq; discipulis, quos oratores formas, eius artem ad flectendam modulandamq; vocem necessariam existimas? Duo, Brixienses, quæ vehementer displicent in aliquot auditoribus meis, reprehendo: primum est quod Musicæ scholas intempestiuo, atq; alieno tempore adeunt; quo tempo-*

Cic.l.de or. Qui.l.2.c.10

re noſtris in Gymnaſijs abſentes requiruntur; ijsq́; commodis priuantur, quæ paullo poſt recenſebuntur. Hic, Adoleſcentes (quos hæc obiurgatio mea petit ab amore profecta) vbi fides? vbi promiſsio? An non iniquum eſt, in ea ſchola quæ bonis legibus aſtricta teneatur, tam facile, tamque frequenter à legibus diſcedere, quæ ſunt fundamenta progreſſus, ornamenta diſcipulorum, vincula diſciplinæ? Non indignum, plus apud vos ſodalium inuitationes ad abducendos à ſcholis; quàm beneuolorum magiſtrorum auctoritatem ad retinendos ſæpe valuiſſe? Qua ratione veſtram abſentiam legitime poſſumus excuſare nulla neceſſitatis ſimulatione protectam; qui leges horum Gymnaſiorum vobis propoſitas cum nomina veſtra in diſcipulorum noſtrorum numerum dediſtis, quas diligentiſsime vos obſeruaturos nobis recepiſtis, per hanc muſicæ diſcendæ occaſionem quotidie violata fide contemnitis? Sed veniamus ad alterum grauius incommodum, quod à Muſicæ ſchola redundat in detrimentum morum Chriſtianorum, perniciemq́; virtutum. Eas enim cantiones cantitant liberi veſtri, quæ quia ſunt amatoriæ, turpes, & ad obſcenos amores excitandos comparatæ ſummo poetarum artificio, non modo canentium titillant, alliciunt, exſtimulant animos ad voluptates conquirendas; ſed etiam quod eſt grauiſsimum, vulnerant, ſauciant, cruentant voluptatum amplexandarum decreto: vel certe ſi ſanatis vulneribus, per cõfeſsionem peccatorum religioſam, accedunt; cicatrices obductas refricando, ac retractãdo plagas iterum aperiunt, atq; exulcerãt, ita vt earum multo fiat ratio periculoſior; & difficilior reddatur ipſa curatio. Quod malum: tum à verſibus, qui canuntur; tum ab ipſa canendi forma, modulisq; proficiſcitur. Vt .n. oleo peruncti claui facilius penetrãt, atq; altius infiguntur in tignis; vt tela veneno tincta, atq; imbuta periculoſiorem inſanabilioremq́; plagam corpori infligunt; ſic illa carmina poetarum impudicorum

animis peſtifera (tametſi præferens honeſtatem allegoriarum velum prætendunt) quæ per ſe ſatis idonea ſunt ad vulnerandos animos accẽdendosq; affectus adoleſcentium; ſuauitate cantus acerrima, dulcedineq; deprauatæ muſicæ tamquam vnguento venenato delibuta, atq; perfuſa multo redduntur ad nocendum aptiora.

7. *Plu.l. 1 cõu. quæſt. 5*

Quæſitum aliquando eſt à doctis viris in Plutarchi conuiuio, cur à vetere Poeta Græco dictũ eſſet, Muſicam docet Amor: multisq; rationibus demonſtratum eſt in ea menſa, prouerbium eſſe probabile: ſed iam hic cogimur contrarium plane perquirere, cur Muſica doceat amorem: ea ſcilicet, quæ cum re ſubiecta laſciuiæ plena, ſonis ac vocib. eſt ad impudicitiam prouocandam, molliendosq; animos in voluptates inflexa. Nihil hoc loco de meo ſenſu dicam, vt à me ſeueritatis opinionem, ex oratione mea conceptã grauiore fortaſſe, quàm ferat ætas, auertam; quæ mihi dicenti poſſet apud vos fidem imminuere. Loquatur atq; audiatur à vobis attente

Boeth.l.1 de Muſ. c.1

Seuerinus Boethius vir cum generis nobilitate, ſanctitate vitæ, ſcientia doctrinarum omnium clariſſimus; tum vero Muſicæ ſtudioſiſſimus, & omnium, qui ea de facultate ſcripſerunt adhuc, peritiſſimus. Quàm grauis, huius doctiſſimi hominis de hac re pronunciata ſententia? Cum enim rationibus exquiſitis comprobaſſet, quod & Ariſtoteles, &

Ar.l 8 polit. capite 5 Cic.l. 3 de orat.

M. Tullius docuerant quondam, & ego modo ſignificaui, nihil eſſe tam cognatum ſenſibus, auribus, mentibusq; noſtris, quàm numeros, voces, & muſicorum ſonos: cum item vim maximam eſſe Muſicæ docuiſſet in intimos animorum ſe receſſus inſinuantem edidit hæc aurea verba veritatis grauitatisq; pleniſſima. Hinc morum quoque maximæ permutationes fiunt: laſciuus quippe animus, vel ipſe laſciuioribus delectatur modis; vel ſæpe eoſdem audiens cito emollitur, ac frangitur. Quid clarius, Aud. quid planius efferri poterat? Molliri dicit ac frangi animum eius, qui ſæpe laſciuiores modos exaudit.

Ecquæ

Ecquæ dubitatio poteſt hinc amplius erumpere? Si cãtus, *vt loquitur L. Seneca morum optimus cenſor,* & concitata modulatio inſtigat; Si morum mutationes facit, *vt ait Boethius Ariſtotelem ſecutus, ſi per cantum* excitamur, incendimur, lenimur, & langueſcimus, *vt docet M. Tullius: ſi muſica virtutibus obſiſtit, & iuuenes reddit propenſiores ad libidinem, vt tradit Sextus Empiricus vir eruditiſſimus: nemo ſane mentis negare poteſt, adoleſcentes muſicæ ſtudioſos, quæ modulis, ac flexionibus vocum ad amores impudicos, & laſciuiam incitantibus inſtructa eſt; per eam ad luxuriem, ac flagitia commoueri.*

L. Sen. l. 2 de Ira c. 2
Ar. l. 8 polit. capite 5
Cic. l. 3 de orat.
Sext. empir. l. adu. Math. capite 22

8.

Quid Plato ciuitati à ſe legib. inſtitutæ magis metuebat, quàm vt bene morata, modeſtia, caſtaq; muſica, qua pueros erudiri permittebat, ſenſim in effeminatam, ac liberiorem inuerteretur? Quàm maiorem morum labem in Remp. illam ſuam inuehi poſſe arbitrabatur, qua non modo rectum, & honeſtum interiret, ſed etiam eorum veſtigia delerentur; quàm ſi laſciuiores in cãtu modi, veterem pudicam muſicam ad aliquam turpitudinem inflecterent? Cur Lacedæmonij ſemper habiti puerorum ac iuuentutis educatores accuratiſſimi, ac præſtantiſſimi, Timotheum Mileſium nobiliſſimum muſicum Ciuitate, decreto publico expulerunt, quòd animos puerorum, quos muſicis inſtituendos acceperat, reuocatos à modeſtia corrupiſſet? Quia neruo vno tantum addito, veterem Muſicæ ſeuerioris diſciplinam, ad molliorem rationem chromaticam tranſtuliſſet. O ſeueritatem dignam moribus Chriſtianorum! O diligentiam educandæ iuuentutis numquam ſatis laudatam! Quam ergo Plato, Spartaniq; muſicæ veteris, & grauioris commutatam rationem querebantur; & ſuis Ciuitatibus corruptelam licẽtioris cantus adoleſcentium moribus pernicioſam metuebant: hanc ego quoq; doleo pariter, & diſcipulis meis pertimeſco: tum maxime omnium illam horreo corruptricem, ac reformido, qua lan-

Boet. l. 1 de Muſica c. 1
Plato dial. 4 de Rep.
Boeth. l. 1 de Muſ. c. 1
Plut. l. de Muſ.

guentes affectus irritantur; & frigescentes accenduntur.

Plu. l.1 cōu. quæst. 5 Boeth. l.1 de Muſ. c.1 Sext. empir. l. adu. Math. capite 22 Plu l. de Induſ. Anim. Hor. in poe.

Etenim duo genera Musicæ, quod attinet ad præsentem disputationem, reperiuntur; alterum quod consopitos affectus iræ, & appetitus in pectoribus nostris exsuscitat, prouocat, inflammat: alterum quod eosdem excitatos atq; efferuescentes mitigat, ac refrigerat. Priore illa traditur valuisse plurimum Tyrtæus qui cotem fortitudinis iram permouens, iuuenes ad belli pericula cōtemnenda versib. cantuq; compellebat: vnde illa magna laus;

Tyrtæoſque mares animos in martia
bella
Verſibus exacuit.

L. Sen. l.2 de Ira c.2

Valuit & Xenophantes, in eo vituperabilis; quo canente Macedonum Rex Magnus Alexander inflammatus ira, manum ad arma misit. At hæc in pacis otio non habet locum: opto vestram hanc vrbem vt egrediatur, abeat, excedat, euadat. castra militum petat: foris triumphet, modo exulet; & in iustis bellis ante prælium adhibeatur, aduersūs Turcas, & barbaros exerceatur. Non est opus hoc genere musicæ vestris adolescentibus, hac ætate, in hac vrbe, (vos optime intelligitis maiores natu, quid dicere velim) hoc tempore, quo satis superq; ad arma concitantur: nimis multi Tyrtæi iuuenib. insidiantur; nimis multi Xenophantes iram expergefaciunt, & acuunt.

9.

Boeth. l.1 de Muſ. c.1

Vtinam adesset alter Empedocles, qui cum eius hospitem adolescens quidam districto gladio furens inuaderet, quòd patrem accusasset, inflexisse modum canendi dicitur, atq; adolescentis iracundiam ea ratione temperasse. Vtinam haberetur Diogeni fides, qui audito Xenophantis facto, meliorem, sibi musicum visum iri dixit, si cautus eos reperisset, quibus Alexander incitatus, & furens cohiberi, ac reprimi potuisset. Quæ laus incitare, atq; impellere currentem? Et quod de ira disputauimus, idem plane de cupiditate definiendum est, quæ paribus stimulis, æqualiter incitatur, & procurrit.

rit.

rit. An vero nostris adolescentibus, quos natura corrupta tædis quasi quibusdam agitat natiuarum cupiditatũ; quos flammis exstimulat ad satiandam sitim voluptatum; offerendum est pestilentissimum salsamentum, quod sitim acuat & accendat? obÿcienda est perniciosissima illecebra musicæ amatoriæ, quæ libidinem inuitet, ac prouocet? addendus est alius ignis, qui animos vehementius inflammet, & grandius excitet incendium? Vtinam haberemus (sæpius optare cogor, quæ desunt) Musicos, qui altero genere musicæ sedantis affectus perturbatos vterentur. Laudabilis Asclepiades Prusiensis medicus, qui phreneticum symphonia mentis sanitati restituit. Laudabiliores Arion Methymnæus, Ismenias Thebanus, & Tales Cretensis, qui Lesbios, Iones, Bœotios, Lacedemonios cantu, grauissimis morbis afflictatos liberarunt: Summa dignissimus commendatione Terpander, qui Spartanorum seditionem maxime periculosam musicis modulis sedauit, atq. compressit. Sed quibus laudibus exornare possumus Pythagoram illum Italicæ Philosophiæ splendorem clarissimum; educatorem iuuentutis optimum: & musicæ omnium, qui tum florebant, peritissimum? Intendite animum in admirabilem, ac iuuenib. salutarem huius viri scientiam vos Adolescentes, qui rem, quàm sum narraturus nũquam vel accepistis auditione, vel oculis ipsi legistis. Memoriæ proditur à M. Tullio, Quinctiliano, Boethio, quorum integerrima semper fuit, & spectatissima fides. Petulantes quidam, ac vinolenti Taurominitani Adolescentes, insano ardentes amore, cãtu quoq; phrygio tibiarum (qui præpotens erat ad molliendum, rapiendumq; animum) vt fieri solebat instincti, mulieris pudicæ domum adierunt: quæ cum alienissima esset, propter castitatis amorem à flagitio, taciturnitate preces repudiabat; vimq; domi bene clausa, munitaq; repellebat: illi contra minari domus incendium ni patefaciat; fores perfringere instituunt: cum Pythagoras, qui

Cassiod. l. de musica

Boeth. l. 1 de Mus. c. 1
Plut. l. de Mus.

10.

Cic. apud Boeth. l. 1 de Mus. c. 1
Quinct. l. 2 capite 10
Sext. empir. l. adu. Math. capite 22
Ar. l. 8 polit. capite 5

Agell.l.1 c.9 Iust.l.20 hist

per id noctis tempus astrorum cursus obseruabat, animaduersa indignitate rei, monuit tibicinam, vt ratione mutata spondæum caneret: quod cum illa fecisset, tarditate modorum, & grauitate canentis illorum furentem petulantiam consedauit, eosq; inde mitiores recedere coegit. Quam vtilis Brixiensibus Adolescentibus esset hæc scientia Musicæ non irritantis animos, sed mitigantis? Quàm fructuosus ac iucundus toti Ciuitati Pythagoras? qui præterea suos illos adolescentes, quos in cœnobio à se instituto, collatis in vnum pecunijs, in eodem contubernio ad trecentos & amplius alebat & educabat; musica quadam salutari propemodum excãtabat. Nam vesperi lyræ sonum adhibebat, antequam somnum caperent, vt perturbationes, animorumq; turbidi motus, quos interdiu res oculis, auribus, ac reliquis obiectæ sensib. excitassent, sedati conquiescerent, atq; illi castius & honestius obdormiscerent: tum experrectis mane quibusdam alijs modulis, & cantilenis ad hoc idoneis somni stuporem, & inanium somniorum imagines abigebat. Ex quibus omnibus intelligitis, Viri præstantissimi, quod ego cupio, Musicæ studium illud esse laudabile, vestris liberis fructuosum, atq; expetendum, commendatum, atq; vsurpatum à sapientib. in educatione iuuentutis, quod eorum componit mores, sedat affectus, & animos ætate feruidos ab omni turpitudinis auditione, recordationeq; reuocatos, ad modestiam, castimoniamq; traducit.

Plut.l.de Iside & Osiride

Boeth.l.1 de Musice c.1

II.

At hic iam murmurat quispiam: Persuasissimum mihi est, ab impura musica nostros adolescentes abduci oportere; tum honestissimæ operam dare aliquam, qua hora scholis eloquentiæ licet abesse: sed quid iuris scientiæ obijcis? quid de hoc studio decernis? numquid in illo quoq; censoria lingua reprehendis? Equidem, Auditores ornatissimi, plurimũ hanc vestram vrbem amo; & antequam viderem, amare cœpi; cum ob nobilitatem ciuium, bellicæ fortitudinis splendorẽ, rerum omnium vbertatem; tum vero propter hoc scientiæ

iuris ornamentum, quo florentem eam, ac beatam video, multisq; illustribus Italiæ Ciuitatibus anteire. Cum enim per vrbis vias incedo, quot iurisconsultos cerno, tot aspicere lumina mihi videor: atq; etiam hæc auditorum nobilis corona, quæ circumstat, iurisperitis mihi videtur, tamquã gemmis distincta clarissimis. Vos ipsos testes excito, & appello sensus, & æstimationis meæ: qui me biennio ante, cum primum in hac vestra vrbe, temploq; nostro publice peroraui, mirantem hoc vestræ Ciuitatis summum decus, & laudantem audistis. Verum illud optarem, vt adolescentes hi, non ante iuris studio darent animum, quàm eloquentiæ supellectilem, thesaurumq; comparassent. Est enim eloquentia præsidium legum; iuris prudentiæ clypeus, telum iurisconsultorum; quorum responsa, sententiæ, consulta firma esse non possunt sine linguæ defensione. Quare proficiscantur Adolescentes, non annis acerbi; non inermes, non imparati ex inferioribus Gymnasijs institutionum imperatoriarum, iurisq; studium, sed ætate maturi, armati, munitiq; armamentis eloquentiæ. Qui scilicet, si me audient, in eius scientiæ curriculo semper æquales suos post se victos, superatosq; relinquent; & vbi cursum studendi confecerint, ceteris se multo fructuosius cucurrisse intelligent, & ad metam gloriosius peruenisse. De Logicæ, de qua dicendum restabat, paullo vehementius loquerer, & acrius inueherer in eos adolescentes, tum qui Logicæ simul & Latinæ linguæ integritati, atq; elegantiæ dant operam, tum qui sine firmo præsidio latinitatis properant ad artem disserendi, nisi vererer, ne Logicæ Magister aliquis nominatim se pungi notariq; ad dedecus arbitraretur. Nam vt noui quosdam, qui vocabulis artis vtentes explicandæ doctrinæ necessitate coacti, cetera latine & emendate loquuntur; ita non me fugit, alios esse tam inimicos atq; infestos incorupti sermonis integritati, vt instructa barbarorum, contaminatorum, non ver-

12.

borum, sed portentorum acie, Rhetoribus elegantibus, ad inferẽdam latinitati vastitatem, bellum indixisse videantur: & artium benedicendi, ac disserendi germanarum sororum cognationem institutam à Natura, per corruptum loquendi genus rescindere ac tollere moliantur. Non ego studium Logicæ condemno, quod adolescentior incredibili sum ardore complexus; quod sodales mei, cum in totius orbis compluribus prouincijs, & vrbibus, tum vero in his ipsis sedibus tradunt; quod deniq; ipse publica oratione, cum huius anni studia nostra repetẽda essent, vobis præsentibus, atq; approbantibus, suadens eloquentiam cum sapientia copulari, liberis vestris laudaui cohortando. Libere dicam quid non probem: primum quidem Logicam addisci quo tempore Rhetoricæ præceptiones audiuntur; & violas, rosas, ceterosq; flosculos Eloquentiæ, Dialecticorum spinis misceri, pungi, lacerari. Deinde vero non eos laudo, qui nondum fixis, atq; inhærentibus pertinaciter in animo per habitum stabilem, radicibus emendatæ, puræ, & elegantis latinitatis, spinosiores Logicæ disputationes aggrediuntur. Itaq; Ciues Brixienses, si quidquam valet apud vos, mea vox & oratio; si quidquam amor, quem erga liberos vestros habeo, potest: rogo vos, vt ne hoc consilium meum, quamquam ætate iunioris, aures vestras præteruolet. Iubete hunc ordinem à vestris liberis, in discendo seruari; vt gradatim singulas artes adipiscantur: vt firmissimo latinitatis emendatæ iacto fundamento, primum gradum faciant ad Rhetoricæ scholam; inde, copia dicendi, & ornamentis locupletati, sese penitus ad artem disserendi conferant; ex hac, si philosophiam gustare non placet, ad iuris studium, integrum animum, non diuisum; omnibus alijs curis vacuum, liberumq; traducant: & latinitatis integritate, Rhetorum copia, Dialecticorũ acumine quasi armis instructi, studium illud inuadant collectis animi viribus, cuius possessionem volunt esse fructuosam, atq; diuturnam.

Ar. l. 1 Rhet. capite 1

turnam.

turnam. Venio nunc ad alteram caussam detrimenti grauiorem: quemadmodum ipsi adolescentes appellant, negotium; vt parentes eorum, impedimentum; vt sodales requietem, solatium, & animi relaxationem; vt collegæ mei, studiorum intermißionem, vt ego nominare soleo, cessationem perniciosam, ingeniorum pestem, studiorumq; ruinam. Attēdite quæso primum quàm hæc studiorum intermißio sit illis perniciosa; deinde quàm nobis intoleranda censeatur. Tradunt omnes fere sapientes ingenia puerorū, quæ rudia sunt adhuc, nec dum exculta disciplinis, incultis agris esse desertisq; similia: nec vos ignoratis agros primū vepribus, ac dumetis refertos; deinde manu, laboribus, & arte diligētißimi cultoris perpurgatos, & excultos; si rursus ab agricolæ cultu deserantur, & industria, siluestribus herbis de integro, sepibusq; compleri; pro frugibus, spinas; pro fructuosis arboribus virgulta progignere. Quis ergo neget horum adolescentium ingenia, si quidquam ea præceptoris vox, & institutio destituat, quibus tamquam excoluntur, ad sterilitatem pristinam, siluestrem quasi naturam, ignorationemq; redire? Magna vis est naturæ in suo statu repetendo: vere dixit ille doctior, quàm probior Poeta:

13.

L. Sen. l. de Tranq. c. 15

Hor. l. 1 ep. ad Fuscum Ar. l. 1 Post c. 22 idem l. 1 Met. c. 1

> Naturam expellas furca licet, vsque recurret.

Est ignoratio nobis ab ortu primo naturaliter in animi medullis infixa; cum appetitu tamen cognitionis, & scientiæ: quærit hic doctrinas vt animum expleat; complectitur eas animus, vt ignorantiam domesticam minuat, ac depellat. Intermittitur studium doctrinarum? intermittitur etiam ignorantiæ depulsio: qua quiescente, languor animi per obliuionem ad innatam inscientiā naturalemq; reuoluitur. Itaq; credite experientibus, & statuite, quantumuis fertile puerorum ingenium, sine artis perpetua cultura, sine præceptoris aßidua cura siluescere. Sumus

experti nos, & sæpe nimis experti sumus, in pueris ad nostras scholas ventitantibus: qui cum abijssent in villas, & longo interuallo redijssent; hospites in litteris ac peregini reuerterunt, iuxta ac si nihil vmquam à nobis, vel ab alijs magistris audijssent. Contigit præterea, vt cum antea nostris explicationibus, atq; scholis audiendis essent idonei nonnulli; posteaquam è diuturna vacatione, tamquam è tempestatis fluctibus euaserunt, vt inepti, repudiandi viderentur. O perniciosam intermissionem! O naufragium litterarum! O calamitatem studiorum fructus omnes dissipantem! Cur Artifices ingeniosi, & in quacumq; arte præcellentes, assiduitate tanta studebant, vt numquam animi conatum corporisq; remitterent, nullo die laborem & sedulitatem intermitterent; nisi vt naturæ huius ad inscitiam suopte pondere relabentis currum, ab obliuione languoreq; tractum, iniecto rotis sufflamine continerent? Hoc Apelles Pictorum facile Princeps in arte sua faciebat; cum apprehenso penicillo quotidie nulla coactus necessitate, nisi retinendæ artis, lineam ducebat. Hoc Archimedes in arte sua quoq; Rex, & in obsidione Syracusarum Romani exercitus terror, conabatur; cum, non modo, vt anno proximo in hoc ipso loco audiuistis, lineas digitis in peruncto corpore scribebat, dum in balneo lauabatur, sed etiam in expugnatæ vrbis tumultu, defixis in terram oculis, intentus pulueri, radium in circulos aliasq; figuras machinis profuturas ducens, à milite inuentus & obtruncatus, non prius animum à meditatione manumq; ab opere retraxit, quàm sanguis è ceruicibus profluens lineamenta descripta confudit. Idem plane moliebantur in arte dicendi, quam profiteor; tum Demosthenes, qui tot rationibus, tantaq; assiduitate, quantam aliàs audiuistis, cum repugnante natura pugnans; eamq; prope ferream in adolescentia, calefactam ardore benedicendi malleis diligentiæ constantiæq; contundens, in exercitationis incude, clausus abditusq; in illa

Pl. l. 35 c. 10

Plut. in Marcello l. An seni ger. sit Resp.
Pl. l. 2 c. 107
Val Max. l. 8 capite 7

Plut. in Demosth.
Lucian. in Encom.

illa ſubterranea officina molliebat: tum M. Tullius, qui quotidie quà ſcribendo, quà declamitando meditabatur, vt de ſe ipſe fatetur, ne facultas dicendi comparata, per intermiſsionem exercitationis ſuapte ſponte langueſceret. Cic. l. de cl. orat.

14. *Nam qui dicunt vnius intermiſsionem diei nihil afferre ſtudio detrimenti, grauiter errare conuincũtur ab ijs ipſis magnis viris, qui quotidiana meditatione mentem, ingenium, manum, vocemq; colebant. Vnus dies intermiſſus, mihi credite, perturbat omnia: ſeriem diſputationum, ordinem rerum, quaſi catenam ſcholarum, quæ ex alijs aliæ nectuntur, & huic illa præfert lumen, interrumpit. Abſunt à ludo die vno, ſed quo die res explicatur ſequentibus ſcholis allatura lucem: redeunt poſtero; ſibi verſari cæcis in tenebris videntur, & nullam diſpicere poſſe ſcintillam veritatis. Cur hoc? vnde tanta caligo? Quia viciſsim interpretationes ſibi ſunt adiumento; quia diecula vna ſine linea præterita fuit. At videte quàm ſim liberalis; quàm adoleſcentibus benignus; quàm facilis, ac remiſſus: nullam vnius diei volo rationem haberi: detur hoc naturæ; concedatur ætati; tribuatur conſuetudini: nihil in poſterum dicatur de vnius diei ceſſatione. Sed quis ferat multorum adoleſcẽtium intolerabilem licentiam, (quam poſtremo loco conſiderandam propoſui) qui non diem vnum, ſed multos; non dies, ſed menſes integros, ac multos abſunt à ſcholis? qui cum feriati diu redeunt, imperitiores, quàm antea reuertuntur? qui vagantur, & ruſticantur, non verno ſolum, ſed etiam omni tempore anni? qui tam crebro ferias à ſtudijs iniuſſu magiſtrorum, ignaro Gymnaſiarcho, repugnãte Rectore, reclamantib. legibus ſcholæ ſibi ſumunt, & tam diu torpent ceſſatione? Non deſunt, qui alternis diebus veniant, & æquitate maxima ſcilicet, vnũ diem indulgentiæ corporis, alterũ animi cupiditati largiuntur. Pæne quotidianæ ſunt, duorũ, trium, octoue dierũ vacationes: & hæ fortaſſe tolerabiles, ſi cum longiorib. mẽſtruis, bimeſtribus, ſeme-*

meſtribus conferantur. Quis vero patietur id æquo animo, quod quia videbitur multis incredibile, reticere ſtatuerā; nonnullos fuiſſe de diſcipulis noſtris, qui cum anni ſuperioris æſtate rus eſſent parentum voluntate profecti, donec ſe frangerent calores, exſpectaturi; vix hoc vere in vrbem remigraſſe? Quod, mutato conſilio dixi conſulto, Brixienſes, ne miremini, cur ardeam, & excandeſcam: neue putetis ea, quæ dicuntur, oratorie dici declamādo. Vere loquor, vere doleo; non ſimulatè commoueor: agitur de re ſeria, non fictitia, non ad ſpeciem, non exercitationis gratia: latinè loquor cum dico quoſdam per hos dies deſeruiſſe ſcholas noſtras, ad Kalendas Nouembres, vel anno vertente rediturος. Qua in re, duæ ſunt cauſſæ dolendi: quæ nos attingit altera leuior; qui magnā ſubſelliorum partem in Gymnaſijs vacuam inanemq; conſpicimus; voceſq; noſtras, dum bonos auctores interpretamur, in parietes impingi ſentimus, non in diſcipulorum auribus conquieſcere. Grauior altera cauſſa doloris noſtri diſcipulos ipſos reſpicit, atq; in nos magiſtros retorquetur; cum intelligimus, quib. in rebus agendis, hoc pretioſiſsimum tempus, quod ſtudijs detrahunt, inſumant, diſsipent, & miſerabiliter interire patiantur. Nonnulli enim à ſcholis perfugæ (miſeros vos, qui pudore victi lucem hanc aſpicere nequaquam deberetis) in aleatorum tenebricoſis gurguſtijs tempus terunt. Hoc, optimum quemq; parentem, non terreat? non pungat? non cautum faciat in cura ſuorum liberum? non excitet ad inquirendum in eorum vitam, & obſeruandum quibuſcum ſodalibus peruagentur? Me quoque, qui parentum ſuſtineo perſonam, qui parentum vicem doleo, cum id ad me delatum fuit, afflixit, perculit, vulnerauit, & niſi paucitas mærorem illum animo conceptum, doloremq; leuaſſet, me dolor ille confeciſſet. Hoc anno, & ſuperiore, diligenter indagaui, & perquiſiui eos, qui ſe intruderent in illas officinas nequitiæ, ſcelerumq; diuerſoria; grauiter, &

15.

mina-

minaciter eos obiurgaui, quos comperi nocentes; parentibusq; curaui id, quod eram subodoratus, renunciari. Videtis igitur, Ciues Brixienses, quod sit caput horum incommodorum, quod orationis initio quærebamus: videtis intermissionem studiorum esse corruptricem adolescentiæ, fautricem voluptatis, seminarium vitiorum, stirpem malorum omnium, cum abducens eos à schola, vel in aleatorum ludos compingit, vel in otiosa conuenticula sodalium immittit: vel extra vrbem amandat, vbi tempus consumunt vagando, & rusticando omni tempore anni: considerate nunc quem animum vobis suscipiendum putetis. Est profecto iuuentus hæc libera nimis, frenanda: subueniendum est huic adolescentiæ præcipitanti; semen hoc pestiferum extinguendum est, si cupitis filios, nepotesq; vestros suorum studiorũ fructus aliquos in ea ætate referre. Caussam morbi videtis & tangitis: tollite iam, & curationem adhibete celeriter, ne vehementius affligentur ægroti; cõuellite, conuellite quamprimum hanc stirpem mali, ne firmiores agat, altioresq; radices. Vitiosæ consuetudines altius infixæ difficile reuelluntur: quæ si in adolescentibus diuturnitate temporis inueterauerunt, vim naturæ propemodum obtinebũt. Prohibete tam multas vacationes, impedite desidiosissimum otium, exstimulate eos ad iucundissimum studendi laborem, absterrete ab illiberalium ludorum turpitudine, tum ad virtutis, & sapientiæ pulchritudinem, vt factis, sic dictis concitate. Quid ergo, dicet fortasse quispiam, sibi vult asper iste Cato censorius iuuentutis inimicus acerrimus, hac queribunda oratione? Num omnem adimet adolescentiæ requietem? num eam omni laborum alleuamento priuabit? num volet vt liberi nostri semper animum habeant intentũ, vt arcum, & eum nulla cessatione relaxent? Ignorat, ignorat humanam vitam his duabus partibus otio & negotio; contentione & remissione; labore & requiete contineri; proinde ab omnibus iuuen-

Ar. l. de Mẽ. & remin. c. 3 Sect. 28, pbl. 1

Quinct. l. 1 capite 2

16.

Plut. l. de educ. lib.

Ar. l. 8 polit. capite 3

uentutis educatoribus, intermißionem aliquam pueris ludumq; concedi. Poßem huic equidem respondere, quod senior Dionysius interroganti, num ei esset otium, respondit. Absit vt hoc mihi vnquam contingat: arcus enim cum tenditur, rumpitur; animus cum laxatur. *Sed nec sum, nec videri patiar adeo stoicus & acerbus, vt isti patroni iuuentutis nimis officiosi dicunt. Iure mihi succenserent, si nihil tribuerem adolescentiæ, si voluptatibus honestis omnia denegarem. Detur per me aliquid remißionis ætati, sed cancellos honestatis ne transgrediatur. sit adolescentia liberior in lusionibus: sed præscriptio moderatioque teneatur: dedat aliquid temporis ad ludum pilæ, quem arbitror esse liberalem, corporibusq; salutarem; sed nequaquam tempore studiorum atq; scholarum. Neq; enim tam sum iniquus, vt quem ludum adolescentulus mihi eripi à grandioribus natu ferebam ægerrime: nunc ætate prouectior adolescentulis ipse præripiam. Nos quoq; nouimus à Platone defatigationem inter hostes disciplinarum numerari: didicimus ab Aristotetele non solum otium aliquod inter negotia requiri, sed etiam iucundum otium, quod ioco ludisq; comparatur: legimus apud M. Senecam patrem,* sentiri lassitudinẽ ingenij, quę non minor est, quàm corporis, sed occultior: *& apud L. Senecam filium,* Animos quandoque relaxandos; à requiete surgere acriores; impetum eorum frangi, hebescere, languere assiduo labore: fecunditatem ingeniorum, vt agrorum, numquam intermissam exhauriri: *reperimus apud Plutarchum sententias plane similes; qui præterea parentes reprehendit, filios immodicis laboribus onerantes: deniq; apud Cornelium Celsum rei medicæ bene peritum, & alios, litterarũ studium tam esse corporis inimicum, quàm animo salutare. Quamobrem nos eum morem in scholis hisce Brixiæ retinemus, quem à bene temperatis Gymnasijs accepimus; vt singulis hebdomadibus, quæ festis*

Marginal notes: Plut. l. An seni sit ger., Resp. — Quinct. l. 1 capite 3 — Gal. l. de paruæ pilæ exercit. — Plato l. 7 de Rep. — Ar. l. 8 polit. c. 3. 5. 6 — M. Sen. l. 1 contr. præf. — L. Sen. l. de Tranq. c. 15 epist. 59 — Plut. l. de educ. liber. — Corn. Cels. lib. 1 de re med. in procem. — Apul. Apol. 1

stis

stis diebus non interrumpuntur, requieti Magistrorum, ac discipulorum dies vnus, vel integer, vel dimidiatus tribuatur. Quid quod tot dies festi sunt ad Dei Opt. Max. cultum instituti, qui huic quoq; animorũ quieti deseruiunt? Quid quod intra annum alias ferias habemus sub natalem diem Liberatoris nostri, sub Quadragesimam, tum ante, & post diem Christo reuiuiscenti sacrum? Autumni vero tempore consuetudini totius ciuitatis paremus: vacationes bene longas damus; ad vindemiam dimittimus, magis vt illis, quàm vt nobis seruiamus: vnde difficile est adeo, laboriosumq; reuocare, vt obliti viæ quæ ducit ad vrbẽ esse videantur. At hic non auribus, sed mente sentio nescio quem his me verbis castigantem. Quid adeo pro suggesto vociferaris? Cur publice miseros adolescentes obiurgas? In ludo priuatim monẽdi sunt primum amanter, grauius deinde verbis, & si sit opus, verberibus castigandi: diligentia stimulandi sunt; & tam multa sunt illis imperanda negotia, nihil vt loci, vel tẽporis lusionibus, & rusticationi tribuere possint. Nolite, quæso vos, qui hoc dicitis, nos inaudita, indictaque caussa condemnare: vobis ipsis disceptatoribus, ac iudicib. vti volo; vestri liberi nos accusent; ipsi dicant in nos testimonium; obijciant si quid à nobis est prætermissum. Videte quàm innocẽtiæ nostræ confidã, vt eorũ, in quos inuehor oratatione, testimonium minime reformidem; eosq; testes producã ac proferam. Prodeant ergo liberi vestri in hunc conuentum medium, & de nostra mediocri diligentia, laboribusq; testificentur quid sentiant; aut certe negligentiæ tamquam accusatores nos insimulent. In hunc consessum, vos Adolescentes nostri testes ad hoc iudicium excito: prodite, & libere me tacente, aut etiam, aut non respondete: vel si minus loqui placet, me loquente quæ dicam, aut reclamando refutate, si falsa; aut si vera sunt, acclamatione cõprobate. Nonne dum in Gymnasiorum nostrorum spatijs versamini, exercitationibus vtilib. vos continenter

17.

occu-

occupatos detinemus? non finimus respirare? nihil vobis otij damus, & quietis? Nonne monemus, instamus, vrgemus, tum metu turpitudinis, tum honoris illecebra, speq́ue præmiorum? Nonne modo blande appellamus; modo grauiter hortamur, modo minitamur ignominiam, dedecus, verbera; seueriusq́ue nonnumquam castigamus? At vbi non accedunt ad nos, Auditores, quid reliqui faciendum est à nobis? Quod debebamus videlicet persoluimus. Vbi fuerint, ex illis quære. Quærimus, vbi fuistis? Respondent in villa. Vnde venitis? è villa. Credo equidem illis vel iniuratis; agri Brixiensis, & horum amœnorum collium itinera iam sunt illis notiora, quàm vrbis & disciplinarum. Quid ergo? Num cum è rure dissipatis, ac perditis rebus ijs, quas didicerant, reuertuntur, id quod factum est, efficere possumus vt sit infectum? Hoc vnum, ne à Deo quidem fieri posse philosophus non ignobilis Agatho dictitabat. Impera multa. Non parcimus: seuere admodum hæc tria quotidie requirimus à quoq́ue discipulo, & diligenter exigimus. Primū vt quod præscribimus è latino sermone conuertant in vernaculum: deinde vt quam dictamus epistolam, vel oratiūculam patria lingua latinam reddant: postremo vt quod interpretamur è Cicerone, Virgilio, Sallustio, bonisq́ue alijs auctoribus repetant, memoriæ mandent, & memoriter recitent commendatum. Quid nam Parentes à nobis præterea requiritis? Desideratis exercitationem continuam latinè loquendi, vt facilitatem expedite dicendi consequantur? Exercentur continenter. Desideratis in grandioribus vsum declamandi? Declamant frequenter. Dicite vos Discipuli, quoniam sum iam defatigatus, & turpe est nostra commemorare: nonne in Rhetoricæ Gymnasio, præter illas tres ceteris scholis communes exercitationes, præter rationem conficiendorum carminum, & Græcæ linguæ explicationem, crebræ declamationes habentur, & crebriores essent, nisi vestra laboris fuga, ne dicam negligentia,

Ar. l. 6 eth, capite 2

*atq; pigritia, nisi ista pestilẽtißima vestris ingenijs, & perniciosißima studijs intermißio scholarum & cessatio tam frequens, atq; diuturna meum ordinem interrumperet? Quo quatuor orationes meæ partim in Templo, partim in hac ipsa palæstra dictæ spectarunt, nisi vt ad amorem eloquentiæ raperemini? Cum ostendebam in nobili ciue tum togato, tum armato neceßitatem eloquentiæ; cum probabam stylum optimum esse dicendi magistrum; cum declamandi meditationem docebam ad dicẽdum esse propemodum necessariam; cum deniq; demonstrabam eloquentiam esse scientia doctrinarum omnium imbuendam, quid à vobis aliud exigebam, quàm quod Parentes vestri nunc à nobis efflagitant, vt sitis eloquentes? Pulsentur, verberentur. Animum meum verberat hoc Chrysippi consilium, non mihi persuadet faciendum. Improbamus nos crebras verberationes: optamus vt amore virtutis potius, & honoris spe, quàm terrore verberum, & plagarum moueantur. Eruditi sumus ab optimis puerorum, & iuuentutis educatoribus Quinctiliano, L. Seneca, Plutarcho, qui rationibus, monitionibus, verecundia malunt emẽdari, doceriq; si memoria illis non constiterit, si tardus oculus in legendo hæserit, si pẽsum non reddiderit, quàm cædi, ac verberari. Qui trepidatione degeneri minui nobilem indolem, liberalem animum corporis dolore contundi: seruos ac mancipia decere verbera magis, quàm liberos & ingenuos putant: seruilem induere animum, & ad plagas obdurescere, qui obiurgatione non corriguntur, existimant; grandioribus deniq; nec adhiberi posse verbera, nec debere definiunt. Quamobrem vt libentius addiscerẽt, vt essent aßidui, fructus vt caperent studiorum, nouam quandam & inusitatam in hac vrbe rationem excitandorũ, stimulandorumq; discipulorum excogitauimus. Intelligebamus sane scholã, vt de Rep. Solon dicere solebat, duabus maxime rebus, pœ*na & præmio contineri: *nec aberrasse Democritum*

18.

Quinct. l. 1 capite 3
L. Sen. l. de clemen. c. 16
Plut. l. de educ.

Cic. l. 1 de orat. l. 3 de Nat. Deorũ l. ep. ad Brut ep. 15 Pl. l. 2 c. 7 Plut. l. de educ. Cic. l. 1 Tusc Claud. in paneg. Stilic.

qui pœnam, & beneficium in pari laude ponebat: nec dissentire Plutarchũ, qui prima virtutis elementa spem honoris, ac formidinem pœnæ definit. Veniebat in mẽtem quod præclare scriptum à Cicerone fuerat, Artes honoribus ali, tum ad studia gloriæ cupiditate cunctos accendi; proptereaq; laudatum à Claudiano Stiliconem quod virtutem præmijs excitaret;

Egregios inuitant præmia mores;
Hinc priscæ redeunt artes; felicibus inde
Ingenijs aperitur iter.

Quinct. l. 1 cap. 2. 3 Ar. l. 2 Rhet. capite 12 Cic. l. 5 de fin.

Occurrebat item animo, maximum esse calcar ad virtutes, atq; artes, æmulationem: talem præterea naturam esse puerorum, vt si vincunt, efferant se lætitia, victi debilitentur, animosq; demittant. Itaq; certamen quoddam sine puluere ac sudore, domesticamq; pugnam ingeniorum in quacumq; classe discipulorum, non tam instituimus, quàm restituimus à Verrio Flacco nobilißimo Grammatico nepotum Augusti magistro, cum vtilitate quondam institutam. Inter se discipuli committuntur, ingenio, scientia pares, & ætate: compositis est pro scammate, Gymnasium; pro rude, calamus; pro telo, stylus; pro scuto, liber: non illos producit in stadium, nisi gloriæ cupiditas, & ingenium: non ictibus pugnant, sed scriptione. Iudices adsunt æqui, & integri, qui singulorum scripta post certamen legunt, censent, notant accurate; emendationem, latinitatem, elegantiam, orthographiam, litterarum ipsarum quoq; pulchritudinem expendunt, conferunt, & optimæ scriptioni (non auctoribus, quorum nomina latent iudices) palmam adiudicant. Tum publico in conuentu condiscipulorũ, magistrorum, ciuium, insigni ad speciem apparatu, clarißima voce præconis victorum nomina declarantur: additur pugnæ genus quo quisq; vicit, Latine an Græce; versibus an soluto sermone; epistola, an oratione: subditur victoriæ gradus, primus ne fuerit, an secundus, an tertius victor:

Suet. l. de cl. Gram. c. 18

pu-

publicataq; nomina iterum ac ſæpe concentu muſico repetuntur ad honorem. Poſtremo libelli ſpecioſe ac belle complicati, purpura picti, & auro diſtincti ſingulis victoribus pro victoriæ præmio diſtribuuntur. Multi veſtrum interfuerunt huic pompæ, diſtributioniq; præmiorum, cuius & Templi illius columnæ videntur meminiſſe: quo de ſpectaculo certo ſcimus, gloriæ ſtimulis pæne omnes adoleſcenter vulneratos, ſcientiæ & eloquentiæ cupiditate ſuccenſos ad ſtudia litterarum omni conatu corporis & animi complectenda diſceßiſſe. Verum ardor ille iuuenilium animorum deferbuit; impetus elanguit; cupiditas diſcendi refrixit. Itaq; veſtra opera ſanequam egemus ornatißimi viri, qui filios noſtræ curæ credidiſtis: veſtram opem & auxilium imploramus. Porrigite, porrigite nobis dexteras: adiuuate conatus noſtros: iungite veſtras voces noſtris adhortationibus; veſtras admonitiones obiurgationib. noſtris: ſic ſpero, coniunctis viribus ad aliquem eloquentiæ doctrinæ, & honoris gradum prouehentur. Mementote vos quibus Natura parentum perſonā impoſuit, cura quoque bene educandorum filiorum eiuſdem lege teneri: ſolicitudinem hanc, paterni amoris erga filios argumentum eſſe clarißimum: maioribus atq; amplioribus honoribus dignos exiſtimari qui recte inſtituerint, quàm qui tantum liberos genuerint, ſummi Philoſophi Ariſtotelis ſententia, quod his vitam ſolam, illis vitæ bene atq; honeſtè degendæ rationem liberi debeant: proinde Gothorum Rex Athalaricus Venantium conſulatu Romanorum dignum ducit, & honeſtat; quòd bene liberos educauerit. Tria ſunt quæ à vobis & efflagitamus, & impetrare ſperamus, quibus ingenia veſtrorum liberum, & ſtudium excitemus. Primum illud eſt, vt eos domi verbis, & adhortationibus pungatis interdum, & vrgeatis ad ſtudendum; & ea expedienda, quæ præſcribuntur à præceptoribus in ſcholis, vbi non ea fieri commode poſſunt, quo tempore Magi-

19.

Ar.l.1 Oecō. capite 3
Plu.l.de Amprolis
Diog. Laer. l. 5 in Ariſt.
Philoſtr.l. 6 de vita Apollon. c. 14
Caſſiod.l. 9 Vur.ep. 23

ſtro dandæ ſunt aures: commode domi fiunt in conclaui, quo loco neq; condiſcipulorum nugæ; neq; puerorum voces; neq; aliud quidquam interpellat, & auocat animum vel à rebus memoriæ commendandis, quæ ſilentium in ea functione poſtulat; vel à ſcriptione, quæ, vt à Quinctiliano didicimus ſolitudinem amat & requirit. Tum minas miſcete cum promiſſis; addite ſpem timori; defigite parumper oculos in eos: pertimeſcent mihi credite veſtrum obtutum, oculorumq; coniectum: ſi vagabuntur, ſeſe colligent: ſi otioſi erunt, ſument libros; ſi ſomniculoſi, expergiſcentur. Exigite ſcholarum rationem, quas à nobis habent explicatas: interrogate de ijs, quæ audierint, didicerint, legerint: percunctamini num omnia quæcumque magiſter præſcripſerit, ipſi tranſegerint & abſoluerint: quæ omnia ſine magno labore vel pranſi vel cœnati facere poteſtis. Quod ſi Cato ſenior ille qui pariter fuit & orator, & ſenator, & imperator, etſi domi Chilonem bonum Grãmaticum habebat, filium tamen ipſe litteris erudiebat: ſi Cæſar Auguſtus C. & L. Cæſares ex Iulia filia nepotes, quos adoptauerat, litteras & alia multa per ſe docebat, inter curas non vrbis regendæ, ſed orbis: vobis graue fuerit, ac moleſtum, id quod maxime pertinet ad familiæ gubernationem, non dico docere filios, ſed quid egerint, aut non egerint eo die ſolummodo ſciſcitari? Quod deinde maiorem in modum petimus, ac pro veſtra in filios beneuolentia obteſtamur eſt; ne tam ſæpe eos in villas, ac prædia dimittatis. Non proficiſcentur eò, ſi vos prohibeatis, ſi vultu ad ſeueritatem compoſito pernegetis: non inſtabunt, ſi vos inexorabiles præbeatis; animo abiecto, demiſſoq; capite in ſua cubicula redibunt. Quo loco paterna indulgentia ſpoliandus eſt animus, tantiſper dum iuuenilis appetitus vagandi, & ruſticandi retundatur. Immo tum vere, tum vtiliter eritis indulgentes, cum eorum vtilitati magis, quàm cupiditati ſeruietis. Habent dies feſtos; habent intermiſ-

Quinct. l. 10 capite 3

Plut. in Cat. ſen.

Suet. in Aug capite 64

21.

ſioni

sioni diem assignatum; habent autumnales vacationes; relaxent animum, curis soluant, otioq; reficiant. Tertium ac postremum illud, quo volumus à vobis adiuuari, molestum fortasse videbitur, ac laboriosum; sed labor vtilitatis fructu compensatur. Accedite ad nos interrogandos quandoq; de liberis vestris: quærite ex nobis quid agant, vt se gerant, quantum in litteris proficiant, num absint à schola frequenter, quia hoc vestro accessu nos & illos pariter diligentiores efficietis. Nostis opinor prouerbia iactata vulgo, prodita sapientum libris, & vt esse solent, verissima, tum agrum, tum equum oculo Regis ac Domini pinguem fieri. Quod optime intelligens Paullus Æmilius, qui Persen Macedoniæ Regem duxit in triumpho captiuum, temporis aliquid Reip. furabatur, atq; in liberorum commodum seponebat: quo tempore vel eos aliquid ipse docebat noui; vel eorum exercitationibus sub alijs magistris intererat: qui tanto eruditi præceptore, tam benignis oculis saginati, per adoptionem in alias clarissimas translati familias, parentis gloriam honoribus, victorijs atq; triumphis adæquarũt. Idem animo voluens è numero Christianorum principum Theodosius Imperator ille maior, quamquam Arsenio viro doctissimo, sanctissimoq; educatori, Magistroq; morum & litterarum, Arcadium & Honorium filios commendauerat; interdum tamen ex improuiso scholam domesticam ingrediebatur; non tam vt inspiceret quid Arsenius ageret, de cuius probitate, ac diligentia minime dubitabat; quàm vt scrutaretur num in re vlla filij suo muneri officioq; deessent: quos cum aliquando sedentes reperisset, Arsenio stante, grauiter obiurgatos iussit in posterum stare, sedente præceptore. Quo magis miranda est consuetudo quorumdam hominum (nolo parentes appellare, quia si parentes essent, non tam negligentes in liberum vtilitate procuranda viderentur) qui simul ac suos liberos ad nos adduxerunt, quasi pestilentiam aliquam, aut monstrum

Pl. l. 18 c. 6
Ar. l. 1 Oecõ. capite 6
Plut. l. de educ.
Idem in Paullo.

Niceph. l. 12 Hist. eccl. capite 23

pertimescentes aufugiunt, auolant, & numquam nostras scholas liberum suorum gratia reuisunt. Pueri, quippe qui sunt astuti, versutiq; natura, cum animaduertunt à parentibus, se quodam modo negligi, fallaciter & ipsi litterarum studia, scholas, nostra verba ac semetipsos negligũt. Sæpe absunt; serius quam ceteri veniunt; rationem studendi præscriptam nullam seruant. Quærimus, cur tarde? purgationem habent in promptu: Negotium nobis fuit, inquiunt. Cur studendi rationem præceptam non seruastis? idem mihi pro responso insusurrant: atq; illa sua cantilena, quã semper habent in ore, quasi clypeo, magistrorũ omnem ictum obiurgationis; verberaq; depellunt. Nos qui modestiæ fines prætergredi nolumus, quod sit illud negotium à parentibus, vel patruo, vel auunculo iniunctum nõ audemus inuestigare; neq; si vellemus liceret; cum non habeamus seruos, aut internuncios, quos domum mittamus sciscitatum. Quod si quando quempiam è condiscipulis misimus, parentes offenderunt ægre ferentes diligentiam nostram. Scimus tamen experientia docti sæpe nos, & parentes decipi, sæpe falli; neq; mederi possumus huic malo, quòd parentes neminem ad nos mittunt, & vocati, precarioq; accersiti venire recusant. 22. *Vt autem intelligatis nihil esse fallacius adolescente, quem in ætatis flexu custos deseruit: tum vt seueritate huius austeræ orationis mitigata, vos ad hilaritatem, lætitiamq; traducam, narrabo quid hoc anno mihi acciderit in hoc genere. Vera res est, Auditores, quam expono, discipulis hisce meis omnibus nota; cuius omnes item meminisse animaduertetis. Similes fraudes alij quoq; præceptores deprehenderunt in suis. Ventitabat ad me audiendum negligentissimus adolescens, è cuius manib. scriptionis extorquere poteram nihil: accedebat ad istam ignauiam, fugamq; laboris absentia creberrima, diesq; ita intermittebat, vt modo tertiana, modo quartana di-*

xisses

xiſſes laborare (ſuſurrus ille veſter, Adoleſcentes, ac riſus facit, vt meminiſſe videamini, qui hic fuerit; ego autem eum minime nomino, quare mihi ſuccenſere nec debebit, nec poterit, niſi de ſe voluerit, me tacente, confiteri) ferebam adoleſcentem vt poteram, & quantum potui tuli: nunc minis terrebam obiurgando, nūc obiurgationis acerbitatem lenitate verborum mitigabam: contra ille perſeuerare in ſua negligentia, excuſationes texere, conficta nectere mendaciuncula. Sed vbi blanditias, cohortationes, obiurgationes, minas nihil ad emendationem valere perſpexi, quoniam roborata iam erat ætate, atq; animo obfirmato; verberibusq; nihil, aut perparum ſperabam me profecturum; nec adhibere, propter cauſſas iam expoſitas, volebam; ne peſſimo exemplo ſuo corrumperet æquales, & vniuerſam Gymnaſij diſciplinam peruerteret, accerſo patrem, qui per id tempus ad vrbem venerat; accurrit: rem totam, præſente filio, paucis expono. Iuuenis conſcientiæ teſte confictus obmutuit: parens vero me primum attente audire; deinde mirari, obſtupeſcere, vociferari, ſe Brixiæ magna impenſa filium aluiſſe, quo fructuoſius in ſcholis noſtris Latinas litteras addiſceret; eum ab omni cura ſolutum, labore vacuum, munere liberum reliquiſſe, ne vllo à ſtudijs impedimento retardaretur: tum obteſtari cœpit me per beneuolentiam, quam in filij cura, declaraueram erga res ſuas, nihil vt in poſterum adoleſcenti mendaci fidem haberem: poſtremo filio minitans odium ſuum, verbera, domeſticum exſilium ſi calcitraſſet, ſi mandatis meis obtemperare renuiſſet; mihi gratias egit ampliſſimas quod filij ſalutem commodis meis antetuliſſem. O miſeram & luctuoſam parentis conditionem, quem abſentē neceſſario, filius tam callide fallebat! O fruſtra ſuſceptos labores! O ſpem inanē & fallacē, qua lubrica adoleſcētis natura nitebatur. Diſcāt huius exēplo, diſcant patres fa

milias liberos custodire, notare mores eorum; speculari vitã, peruestigare amicitias, examinare familiaritates, inuigilare studijs & vtilitati: discant aliorum damnis, sibi suisq; impendentia damna vitare, nisi velint domesticorum incommodorum exemplis fulcire ruinas aliorum. Conueniant nos interdum sponte sua libenter; veniant vocati, & inuitati libentius: vbi peccasse compererint filios, & subterfugere scholam, seuere in eos iure paterno salutariter animaduertant; nec inultum crimen, impunitumq; dimittant. 23. *Et quoniam vos prudentia vestra maiore adhortatione non egetis ad eam curam & labores subeundos, quos à vobis liberum educatio liberalis postulat, & paternus amor efflagitat, iam satis superq; moniti; date mihi veniam, vt ad eos traducam orationem meam. Tentabo num possim ad reliquam anni partem assiduitate studendi constantiaq; transigendam accendere: conabor quantum in me erit, & obtinebo fortasse, vt quemadmodum velis, & remis concitata nauigia retinent motum, & cursum suum, ventorum flatu, pulsuq; remigum intermisso; sic incitata, impulsa, permotaq; iuuentus hæc à me dicendo, studiorum cursum, orationis cessante conatu, sonoq; vocis euanescente, ad exitum vsq; anni prosequatur. Vtinam, Iuuenes Brixienses, (oratio mea vos appellat) hic afflictus corporis status, vel integer esset, vel saltem is, qui erat, antequam docendi labore debilitaretur: vtinam illam firmitatem laterum, illam vocẽ, illas vires haberem, quas mihi sentio deesse, seruirem iusto dolori meo; salutares aculeos obiurgationis excuterem, & facerem profecto, iusta caussa confisus, vt istam rationem viuendi, quam tantopere adamatis, & luctu dignissimam, & abijciendam putaretis. Sed quoniam vires non suppetunt, quasi extra concionem, remissa vocis contentione, vobiscum familiariter loquar Adolescentes. Colligite vos, & qui sitis, & quid facere possitis cõsiderate diligenter. Nonne videtis volucrem*

æta-

ætatem ap interitum plenißimis velis nauigare? Non animaduertitis, quàm longæ, quàm multæ, quàm difficiles artes sint vobis perdiscendæ, quæ requirũt à vobis, vt ne punctum quidem temporis excurrere sine studio patiamini? Quod Medicorum Princeps Hippocrates de Medicina protulit celebre, atq; illustre pronunciatum, Ars longa, vita breuis; *idem in singulas disciplinas, quas comparaturi estis fere quadrat: & vos posse dormitantes, otiosos, vagantes, rusticantes magnas difficultates disciplinarum exsorbere, & vel leuißimam cognitionem omnium haurire putatis? Erratis, erratis, Adolescentes, si in animum id inducitis: alia vitæ ratio vobis est ineunda: numquam sane viri sapientes existimabunt, si tam sæpe in medio curriculo consistatis, posse vos metam gloriose contingere; splendoremq; patrum, auorum, ac maiorum vestrorum obscurare gloria vestra, vel æquare. Vigilandum est de nocte; laborãdum interdiu; frequentanda schola; volutandi libri; stylus exercendus, numquam studium, ne vnum quidem diem intermittendum, si quid agere, aut perficere vultis. Vt enim is qui lintrem aduerso flumine remis impellit, & sursum fontem versus nauigat; si quidquam de summa vi, contentioneq; remittit, impetu prolabentis aquæ deorsum fertur eodem vnde soluerat, & multo etiam incitatius, longiusq; prouehitur: ita qui constituti in cursu studiorum ad summam laudem aspirant; ad ignorationem ab impetu naturæ languentis reuehuntur, nisi vires, & neruos vehementißime contendant, & cum profluentia conditionis humanæ fragilitatis, nulla interiecta mora, nulla interposita cessatione, sedulitate inuicta luctetur. At villularum, camporum, colliumq; amœnitatem deserere non possumus. Hæc mihi non adolescentium nobilium videtur, sed rusticorum vox: hi nati sunt in villis, nec inde queunt auelli, quemadmodum aues à siluis vbi nascuntur: hi glebis apti, & facti subigendis: hi damnati colendis agris: hi pæne ex-*

Hippocr. Aphor. 1. l. Sen. l. de Breuit. vitæ capite 1

S. Hier. l. 3 dial. adu. Pelag. Io. Caff. coll. 6 c. 14 S. Greg. l. 11 mor. c. 26 & p. 3 Pastor, adm. 35

24.

filio ab vrbibus natura eiecti villas, & rura deserere non possunt: vobis vero, nobiles Adolescentes, vrbes sunt constitutæ: vobis intra mœnia sunt ædes ædificatæ magnifice: vestra caussa tota est vrbana ratio descripta. Statueram iam finem dicendi facere; neq; exardescere volebam: sed nescio quis impetus animi me rapit etiam nolentem, quòd intelligam vos ita vitæ rusticanæ deditos esse, vt eam anteferatis vrbanæ: magis aucupio, venatione, piscatu, quàm Grammaticæ, Historiæ, & Eloquẽtiæ studio delectari: quòd videã plus retibus, venaticis canibus, hamis, & visco, quàm libris ac litteris studere; libentius deniq; iucundissimos studendi labores à vobis, quàm laboriosissimum rusticationis otium intermitti. Si reuiuisceret aliquis è maiorib. vestris, qui magna prudentiæ laude, sapientiæq; gloria floruerunt, ac vos seuere, grauiterq; castigaret verbis, quid responderetis? Qui scilicet si nunc adesset, sic opinor, loqueretur. Quæ vestra mens est, Adolescentuli? qui animus? quod cõsilium? Cur adeo villas, prædiola, fundos suburbanos relictis bonarum artium studijs celebratis? num vrbes descriptæ sunt & constitutæ, vt perpetuo ruri viueretis? An ignoratis vrbem passibus nobilitatam, & vestigijs nostris fuisse consulto signatam, vt in ijs insistentes, quò nos virtus nostra duxit, vos quoq; veniretis? Cur vitia recentia, & noua potius vos, quàm paternæ virtutes, & auitæ commouebunt? Cur vos perditorum sodalium inuitationes à studijs in villas auocabunt, & magistrorum vestrorum adhortationes à villis non potuerũt ad studia reuocare? plus ne valebunt apud vos illorum molles, & iocosæ voces ad perniciem, quàm seueræ, & graues horum ad salutem? Vos censeatis isto genere, & instituto vitæ tam languidæ, tam negligentis, tam agrestis, decus & ornamenta vitæ, celebritatemq; nominis comparari? Vos putetis itinere isto, nos eò nobilitatis & gloriæ peruenisse quò peruenimus? Vestra ista vita retibus implicita, succincta canibus, inhærens in

visco valde dißimilis est nostræ; est adolescentiæ parum de virtute, & gloria cogitantis, est maiorum suorum splendorem inobscurantis. Itaq; commoramini in vrbe, frequētate scholas; deponite istam immoderatam rusticandi cupiditatem; auscultate vestris præceptoribus, & videte ne tam frequenter per campos errando nimis à via recta virtutis erretis. Non enim nos eos fundos virtute nostra laboribusq; comparauimus, & vobis nepotibus, posterisq; nostris reliquimus cum amplißimo patrimonio nobilitatis; vt vos in illis otio desidiaq; languescentes nobilitatem à nobis hereditario iure acceptam inglorij atq; obscuri perderetis. Quid huic auorum, maiorumq; vestrorum grauißimæ querelæ potestis excusationis afferre? si sic loquerentur, non ne rubore suffusi, dimißis oculis obmutesceretis & in posterū vos, vos ipsos, naturam contumacem, inueteratamq; consuetudinem vinceretis? Iam vero audite me præceptorem amantißimum vestrum omnium; audite cōmodis vestris, & honestati consulentem: adestote animis, quemadmodum adestis corporibus, atq; hæc postrema verba mea, quæ vobis vniuersis publice dicam ex hoc loco, memoriæ penitus, mentibusq; mandate. Si hæc vox præceptis Rhetoricæ conformata vestrum multis vtilitati, ac voluptati fuit, nunc eam attentis auribus dicendo fessam, debilitatamque percipite. Moneo vos pro vestra humanitate, quam numquam exuistis; pro mea magna, & vobis cognita in vos beneuolentia, & diligentia rogo; pro mea auctoritate cohortor, pro magnitudine periculi, turpitudinis, & dedecoris, quæ vobis imminent obtestor, vt in vestris studijs constantiam, aßiduitatem, perseuerantiamq; retineatis: neue posthac vlla fiat per vos scholarum intermißio, tam calamitosa studijs vestris litterarum, quàm fructibus grando, & frugibus ipsa calamitas. Postremo dum ad sapientiæ, & eloquentiæ mercatum, aura diuini numinis aspirante, nobis magistris nauigatis; saltatorum, &

aleatorum ludos, tãquam voragines virtutum, bonorumque omnium vitate: rura vero tempore alieno, hoc est, dum habentur scholæ, fugite quasi scopulos disciplinarum, ad quos, cum vos æstus iuuentutis defert, & allidit, naufragio iacturam facitis, puncto temporis, earum omnium mercium, bonarum artium, & litterarũ, quas in nostris scholis multo labore & tempore comparauistis.

DE LIBERALI NOBILIVM ADOLESCENTIVM EDVCATIONE.

Oratio XIIII.

1. *QVæ res in principijs dicendi mediocres ingenio, atq; vsu declamatores, ætate iuuenes, domesticisq; tantum auditoribus, ac parietibus assuetos, terrere solent ac frangere; tum etiam summos illos ingeniosissimos exercitatissimosq; oratores nonnullo quandoq; metu debilitant: eæ mihi contra, dicenti nunc primum in hac antiquissima, sapientiæq; amantissima ciuitate, sopitos exsuscitant, atq; erigunt animos ad dicendum; eædem erecto summam alacritatem afferũt orationis prosequendæ; spemq; maximam faciunt consilij nostri persuadendi vobis, & probandi, Sapientissime Episcope Federice, præclarissime Prætor, ceteriq; Auditores ornatissimi. Cum enim in intimos animorum vestrorum recessus coniectura de-*

deductus, qui sensus, quæ voluntas, qui sit affectus eorum
erga nos, atq; res nostras cogitatione perquiro diligenter;
dici vix potest, quàm propendentes inclinatione volunta-
tis in nos, quàm plenos amoris inuenio; quem sæpe frequen-
tia significatum, declaratum silentio; testatum, vbi fuit
opus, oratione commemini. Cum vestra singulorum consi-
lia, studia, munera mecum ipse perpendo, Viri præstantis-
simi, cum cogitatis nostris ea conspirare, cum laboribus,
cum conatibus, atq; adeo cum hac ipsa oratione mea con-
sentire deprehendo, satis vt ipsa per sese vos reddant sine
vlla cohortatione perattentos. Cum deniq; oculos in huius
insolentiam loci, atq; in hanc doctissimorum virorum mul-
titudinem conijcio; me reficit & confirmat ista vestrum
omnium alacritas, quam concursus audiendi caussa factus
ostendit; quamq; non nisi præclarum indicem humanita-
tis vestræ, benignitatis testem, & obsidem futuræ atten-
tionis esse puto: meq; timere vetat, ne non feliciter aura
beneuolentiæ vestræ prouecta, mirificã nacta silentij tran-
quillitatem, euitatis offensionum scopulis, cursum suum
conficere queat oratio. Res accedit disputanda grauis &
copiosa, in qua ne ieiuno quidem, atq; indiserto prorsus o-
ratori videatur vmquam oratio defutura. Dicendum est
enim de liberali nobilium adolescentium educatione, ciui-
tatibus maxime necessaria, liberis ipsis vtilissima; proinde
parentibus optatissima, mortalibus omnib. periucunda: &
eo tempore dicendum, quo tantisper intermissum laboris
huius honestissimi cursum, redintegratis per cessationem,
atq; otium, ingenij corporisq; viribus, vna cum studiosis,
ipsi Doctores sapientiæ renouare consueuerunt: & in eius
splendore vrbis, in qua cunctæ pæne nobilitatis Italicæ flo-
rem, & exterarum Gentium lectissimam iuuentutem, e-
ducationis ingenuæ discipiinæq; gratia scimus quotannis, à
multis sæculis esse versatam: & quod caput est, apud ho-
mines beneuolentissimos differendum; quorum partim in
iu-

iuuentute, doctrinis quiuq; suis, excolenda totam ætatem honorificentissime collocarunt; partim huius fructuosæ institutionis inflammati cupiditate, patrijs è sedib. in Gymnasium Patauinum, tamquam ad celeberrimum mercatum, plenissimumq; rerum earum, quibus exornatur adolescentia, certatim conuolarunt. Itaq; cum rei tractandæ magnitudinem, opportunitatem temporis, nobilitatem vrbis intueor; cum iuuenum frequentiam, celebritatem loci, studia cunctorum auditorum, animumq; prospicio, singula fluere ad voluntatem meam video; conatibus inceptisq; nostris afflare omnia sentio; cuncta deniq; intelligo eiusmodi esse, quæ nō modo bene me sperare iubent; id quod oratorem natura imbecillum, nec arte magnopere instructum mirifice recreat; sed etiam quæcumq; desiderari solent in orando, modice de me ipso, de vobis omnia cumulate pollicētur. Atq; illud præterea mihi lætandū est, Auditores, quòd huic primæ ad dicendum ingressioni meæ, res eadem suppeditat argumentum, quæ Societatis nostræ partem longe maximam sibi curarum vindicat & laborum; quæq; moderatores nostros, intra domesticos harum ædiū parietes, litterarum, doctrinarumq; ludos instituto maiorum aperire coegit. Quamobrem cum qualis educatio nobilium adolescentium esse debeat; quàm necessaria ciuitatibus existimetur; quàm cordi parentibus esse oporteat declarauero probaueroq;, vos intellexeritis, opinor, quid sodalitatis nostræ homines spectent in tradendis artibus liberalibus, adolescentium illi multitudini, quæ se dat in nostram disciplinā: quidue nos mouerit, vt hoc anno prudentissimi Episcopi vestri rogatu, suasu, impulsu, Theologiæ, Philosophiæq; scholis antiquis, recentia quattuor Gymnasia partim Grammaticæ, partim humaniorum litterarū, & eloquentiæ, quib. artibus, tum pueriles, tum adolescens ætas alitur, adiungeremus. 2. *Cum multa sunt à philosophis humanæ vitæ magistris, singulis fere sæculis, de puerorum disci-*

disciplina, deq; iuuentutis educatione, vel excogitata sapienter, vel præscripta salutariter; tum vero præclara duorum principum in Philosophia Platonis, atq; Aristotelis mihi videtur omnibus anteponenda doctrina; qui liberalem institutionem adolescentiæ germanam, & suis absolutam numeris disciplinam eam esse censuerunt; quæ scientiam imperandi atq; parendi generans in eius animo, quem ab ineunte ætate suscepisset instituendum, perfectũ ciuem efficeret; ac plane virum; vel certe cupiditatem atque amorem insereret in eiusdem pectore virtutis eius amplissimæ, qua vir ætate, moribus, & sapientia factus, posset in Ciuitate, Req; publica, tum domi tempore pacis, atque otij; tum foris tempore belli, atq; negotij, vel imperare sapienter ac iuste ciuibus, cum gereret vrbanos, militaresque magistratus; vel cum priuatus degeret vitam, legibus plane, legumq; custodibus prompte, & alacriter obtemperare magistratibus. Hanc siue scientiam, siue facultatem imperandi recte, atq; parendi, quam Agesilaus ille Dux clarissimus Lacedæmoniorum artem omnium pulcherrimam, & ob cuius studium ciues suos felicitate præ ceteris Græcis florere dictitabat, vt consequatur adolescens cupidus ciuilis eruditionis & probitatis adipiscendæ, quattuor omnino mihi requirere videtur adiumenta, Sapientiam, Prudentiam, Virtutem, & Eloquentiam. His præsidijs in animo constitutis impedimenta omnia, quæ in primo hominis statu summam arcem occupant; inter quæ molestiora sunt, Ignoratio, Imprudentia, Perturbatio, & Infantia linguæ, exclusa deijciuntur. His ornamentis eæ partes hominis Mens, Appetitus, & Lingua, in quib. illi quattuor hostes hominum domicilium sibi, sedemq; fixerant, mirabiliter decorantur. Planius rem explico. Duæ sunt animi nostri partes insignes: vna nobilissima, quæ Mens appellatur, in homine Princeps omnium, & Regina, cui tributum est ab optimo parente Deo, non modo

Plato dial. 1 de legibus
Ar. l. 7 polit. capite 14
Plut. in Pol.

3.
Plut. in Lacõ. Apohht.

4.
Pytha. Plato Xeno. apud Theod. l. 5 de cur. Græc.

vt

Ar.l.1 eth.c. 13 l.6 eth.c.1 l.7 polit. c. 14.15 Cic.l.1 offi. Plut. l.de virt. mor.

vt ceteras animi facultates arbitratu suo moderetur, sed etiam rebus, quæ Lunæ complexu coercentur, tamquam proprijs vtantur, ac suis. Pars altera nominatur Appetitus, qui diuina institutione, Menti fuit subditus aliquando; nunc vero per miserabilem primorum Parentum humani Generis casum nactus habenas perniciosæ libertatis, legitimum Mentis dominatũ aspernatus, hominem virtute spoliatum, huc atq; illuc præcipitem rapit. Illa Rationis plenißima, ratione sempemper vtens, nos à mutis animantibus distinguit: hic suapte natura rationis expers cum pecudibus communis, si se ad Rationis conuertit nutum, existimatur compos rationis. Illi, cui proprium est intelligere, sapere, prouidere, nocet inscientia, nocet ignorantia, nocet imprudentia; quarum si tenebris, & caligine circumfundatur, pæne deturbatur de suæ sede dignitatis: hunc naturæ deprauatione turbidi motus identidem innascentes, consuetudo vitiosa, impunitasq; peccãdi, magis in dies, magisq; corrumpunt, nisi subsidio virtutum obsistatur. In illa tum sapientia lumen suum defigere; tum Prudentia seorsum tribunal collocare solet: in hoc fortitudinis, temperantiæ, ceterarumq; omnium virtutum illustria residere possunt ornamenta. Illa deniq; præclarißimis Sapientiæ, Prudentiæ distincta, & illuminata sideribus, leges Appetitui repugnanti præscribit, frenum inijcit erranti licentius: neq; Appetitui modo, sed etiam alijs mortalibus sapienter imperat tum, cum in eos imperium aliquod, vel delatum diuinitus, vel datum humanitus iure capeßit. Hic tandem virtutum adiumentis fultus & ornamentis excultus efficitur primum idoneus imperatis dominæ Mentis, cui se totum subijcit, excipiendis, ac faciendis; tum compreßis, sedatisq; motibus turbulentis, contra ius fasq; pugnantibus; iuri, legibus, iuris, legumq; interpretibus, ac tutoribus obtemperat. Adiuncta est his ambabus animi partibus pro ministra loquendi facultas, per linguam significata; quæ

Ar.l.1 eth, capite 13

Ar.l.1 eth, capite 10

5.

non

non solum in animo splendescit, vnde vim ducit, & originem, sed etiam in corpore eminet, atq; in ore proiecta est: qua destitutæ illæ non possent ea præstare, quæ conuenit. Primum enim vox locutionis, & verborum quasi materies, quam cum animantibus plerisq; communem habemus; omnium affectionum, quæ in Appetitu delitescũt, est index; hæc molestias, hæc iras, hæc voluptates, hæc amores, hæc lætitiam, dolorem, misericordiam, sonis commutatis significat. Deinde sermo ipse expressus, siue integra oratio, quæ vocibus articulate fictis, prolatisque, necnon animi notionibus coagmentatur, vnius hominis proprium bonum, vicaria Rationis, victrix animorum, Menti necessaria est vsque adeo, vix vt sine ea posit, ac ne posit quidem, tam multis rebus, quibus præsidet, imperare. Per hanc enim tamquam per interpretem sua cogitata, optata, decreta Mens enunciat: hac quasi præcone iussa, & vetita promulgat: hac deniq; internuncia consilia sua, voluntates, sentẽtiasq; declarat ijs, ad quos nec frons, nec oculi, nec nutus, nec gestus, qui reliqui sunt eius indices, ac nuncij possunt humana vlla industria pertinere. Vis hæc loquendi non ignobilis illarum facultatum administra, suis quoq; ornamentis poliatur, suis locupletetur copijs, suis armetur præsidijs est necesse: quò congruentius illæ, dum seruiunt vtilitati commodisq; mortalium, suam adiutricem, ac ministram, in præclari functione muneris habeant sibi seruientem. Sed quænam sunt isthæc ornamenta, quib. nobilitari cupis, atq; instrui tres istas hominis facultates, quò posit imperare sapienter, & parere? Sapientiam, & Prudentiam in Mente mihi collocasse videor, Auditores: Sapientiam quidem, quatenus Mens apta est contemplationi; Prudentiam vero quatenus refertur ad actionem. Et vero cum Sapientiam nomino, doctrinarum omnium præstantissimum, & suauissimum chorũ intelligo; quæ sane, quemadmodum Gratias Poetæ fingunt implicatis inter se manib. coronam facere;

Ar.l.1 polit. capite 2

Cic.l. 1 de Inuen.

Phil.l. de cõfus. linguar.

Cic.l. de or.

6.

Ar.l.3 de An. t. 49

L. Sen l.1 de Benef. c.3

cere; tam arctis nexæ vinculis, tam ſtricta colligatione naturali tenentur, vt ægre poßint ſine alicuius damno ſeparari. Quamobrem exiſtimo ſpeculatricem partem Mentis ſepiendam primũ eſſe ratiocinandi, diſputandiq; arte Dialecticorum; quo ſpinoſo ſepimento vallata, contra ſophiſtarum incurſus, fallaces cõcluſiunculas, & ſophiſmata muniatur; habeatq; vnde ſpicula, ſagittas, & aculeos decerpat; quibus in aduerſarios contorquendis, tum voce, tum calamo, ſe ſuaq; bona tueatur. Deinde ſcientia Mathematicorum alatur, in qua contemplans magnitudines à materia motuq; ſecretas, innumerabilium varietate figurarum delectetur; quarum ignaros Plato ſuæ ſpatijs Academiæ, pro forib. tamquam edicto propoſito vetante ingreſſum, excludebat: intelligat numerorum, etiam muſicorũ rationes, ac vires; quibus tum res familiaris conſeruatur, & augetur, tum per ſenſum aurium animus mirifice oblectatur, ac reficitur: terræ, mariſq; ſpatia immenſa metiatur; & totius Vniuerſitatis hanc ingentem globoſamque molem Archimedis ingenio, manuq; in parua ſphæra incluſam, quam vere cum Caßiodoro, Grauidam Mundo *dixeris, perſcrutetur; in qua ſolis, lunæ, ſtellarum tum inerrantium, tum vagarum curſus, circuitus, progreſſus, ortum, occaſum, defectiones alligatas, cum Ioue Claudiani demiretur, exclamante:*

Adag. col. 851

Lact. l. 2 c. 5 Caſſiod. l. 1 Var. epiſt. 45 Ora. 20 n. 18

Claud. epig. de Sphæra Archim.

Iam meus in fragili luditur orbe labor;

&, Æmula Naturæ parua reperta manus.

7\.

Poſtremo ſaturetur humanæ, diuinæq; Philoſophiæ pabulo; quæ rerum omnium naturam; elementorum, & quæ in illis, atq; ex illis gignuntur, lapidum, metallorum, ſtirpium, animantium, hominum, cæleſtium orbium, beatarumq; mentium rimetur: ac per eas omnes res procreatas, quaſi per veſtigia ſagaciſsime inquirens venetur, ac deprehendat earum Parentem optimum, & ſapienter, fortiterq; cuncta moderantem Deum. Neq; vero ſacræ Theologiæ debet

Philo l. 2 legis allegoriar

eſſe

esse nescia, quatenus Christianum hominem eius mysteria nosse decet, atq; oportet: cum nos de illius adolescentis educatione verba faciamus, qui vir factus ætate procedente, victurus est in Ciuitate Rationi congruenter vt homo; ciuili legi conuenienter, vt ciuis; liberaliter, vt ingenuus; & religiose tandem, vt Christianus: proin diligenter educandus est ad Rationis normam; ad legum præscriptum; ad nobilitatis perpendiculum; & ad regulam sanctißimã, integerrimam, rectißimamq; Christianæ Religionis. At ea pars Mentis quæ respicit actionem, est minime negligenda, in qua Prudentia propria virtus Præsidentis sellam habet iudiciariam. Optanda hæc vis est à Natura; quæ cum perspicax ingenium tribuit, acutum, in iudicando de rebus acre, tum in inueniendis ac seligendis idoneis ad finem consequendum adiumentis prouidum, ac solers, Prudentiam quoq; tribuere videtur. Optanda item ab ætate progrediente, quæ secum affert experientiam; qua quia caret adolescens, mathematicus esse potest, haudquam prudens. Verum in eo iuuari, foueri, & augeri possunt initia Prudentiæ Naturæ satu iacta; tum rerum gestarum narrationibus; totius antiquitatis commemoratione; multa lectione veterum monumentorum, annalium, & historiæ, quæ optima est magistra Prudentiæ: tum senum prudentiorum consuetudine, ac familiaritate; quorum documentis, atq; obseruationibus, quibus illa ætas abundat, potest adolescens ad ætatem maturam peruenire prudentior. Atq; in eadem parte cum Prudentia sociarem Philosophiæ moralis cognitionem; legum, iurisq; scientiam nobilißimam, atq; adeo necessariam Ciuitatibus gubernandis, vt Solis lumen rebus omnibus progignendis. In Appetitum similiter, vt Ratio cum moribus concordet, quod vehementer exoptat philosophorum maximus Aristoteles, virtutum comitatus præstantißimus immittendus est: tot virtutes in eo locandæ sunt, quot ha-

Ar. l. 3 polit. capite 3

Ar. l. 6 eth. c. 5 & seqq.

Ar. l. 1 eth. capite 3

8.

Ar. l. polit. capite 15

habitant in eodem affectiones, vel placandæ, si sint vehementius incitatæ, vel si turpiter languescunt, excitandæ. Quare mitiget iram mansuetudo; libidinem continentia frenet; auaritiam liberalitas minuat; temperet dolorem patiētia; fortitudo timiditatem exstimulet; omnesq; perturbationes, & commotiones huius partis insultantes in Rationem, eiusdem rectæ Rationis Mediocritas aurea, Peripateticorum philosophorum dogmate celeberrima, virtutum habenis vel adductis, vel remissis pro rei necessitate, manu Prudentiæ moderetur. Quas omnes virtutes Epictetus philosophus de Stoicorum schola nobilissimus, ad duo capita reuocabat, duobus eleganter, ac feliciter expressa verbis Græcis ἀνέχου καὶ ἀπέχου Sustine, & abstine: *quibus quasi validis frenis iniectis, duas illas effrenatas affectiones ceterarum parentes, ferocium belluarum similes, impotentes animi dominatrices, iram, & cupiditatem suadebat cohiberi.*

Ar.l.2 eth. capite 3
Plut.l. de virt.mor.
S.Hier.ep.8 ad Demetr.
Agell.l.17 capite 19

9. *Atq; harum virtutum possessio tanto ardentiore studio quærenda, & retinenda est, quanto vehementius ad vitia omnia stimulat, atq; incitat, vel naturæ corruptæ prauitas; vel deprauatæ vis consuetudinis, vel perditorum, corruptorumq; sodalium inuitatio: tum quāto maior est in homine virtutum necessitas, quàm doctrinarum. Hinc est quòd Philosophi quidam educationem vniuersam in virtutis amore, atq; adeptione posuerunt. Lacon non vilis pædagogus, sed Philosophicis dogmatibus imbutus educator, à Plutarcho summe laudatus, effecturum se, vt puer gauderet honestis, & moleste ferret turpia, pollicebatur. Quid Plato, cuius dictum non modo refert, sed etiam commendat Aristoteles non effusus in laudes præceptoris? Rectam educationem eam esse censet, qua sic instituuntur homines ab adolescentia, vt ijs gaudeant, & doleant, quibus gaudere, ac dolere oportet: quod interpretor, honestissimis virtutum actionibus delectentur, & turpissi-*

Plut.l. de virt.mor.
Ar.l.2 eth. capite 3

mas vitiorum detestentur. Postremo dicendi facultas suis 10.
artibus expoliatur: præcepta, quæcumq; ad sermonem vel Poetarum astrictum numeris, vel solutũ pertinent, ad linguam acuendam, ornandam, locupletandam, omnia conferantur: sic vt hic adolescens, quem bonum ciuem formamus, vbi peruenerit ad virilem ætatem, remq; publicã tractare cœperit, poßit in senatu suæ Ciuitatis, in consilijs, prudentiumq; virorum conuentibus, & collegijs, dum deliberatur, sententiam dicere pro dignitate: fortiter, atque strenue, se, sua, suosq; in iudicio per contentionem, ab inimicorum iniurijs, impetu, calumnijsq; defendere: comprimere in concione militari tumultum, seditionemq; militum, timidos, ac languentes excitare oratione; tùm in vrbana, ciues seditiosos, turbulentosq; pari eloquentia sedare, ac mitigare dicendo. 11. *Hæc est, Auditores, educationis bonæ forma cursim breuiterq; primis dumtaxat adumbrata lineamentis; in qua nec musicam, nec saltationem, nec similes artes, quæ iucunditatis plus habent, quàm vtilitatis, attigi; tum quia non nisi de necessarijs, maximeq; vtilib. mihi agendum esse statui; tum quia musica illa, qua priscis sæculis à Pythagoræis, Lacedæmonijsq; optimis iuuentutis educatoribus adolescentes instituebantur, idonea perturbationibus sopiendis, conseruandisq; virtutibus; iampridem corrupta, deprauata, atq; ab illa veteri sanctitate, commouendis ad impurum amorem affectibus inflexa in corruptricem morum degenerasse planè videtur. Nihil de militaribus exercitationibus, quibus futuri milites & roborantur, & erudiuntur dixi; quòd disputatio mea, tametsi cunctis hominum generibus vel togatis, vel armatis prodesse cupit, non tamen ad singula genera nominatim, speciatimq; descendit.* 12. *Quòd si quæratur; Quidnam eloquentia, quid litteræ, quid historia, quid Philosophia, quid deniq; virtus armato ciui profuerit? quæstionem retorqueo confidenter. Quid obfuit eloquentia*

Orat. 5 n. 24 & seqq.

Philippo Regi Macedonum, Themistocli, Pericli, Scipioni, Gracchis, ac Cæsari maximis copiarum ducibus; quæ sæpe vel vrbes obsessas ad deditionem coegerunt; vel milites iniquo loco, & tempore dimicare cupientes compresserunt; vel aut metu deterritos, aut laboribus fessos, aut desidia languentes, vehementius quàm cantu buccinarum ad præliandum incitarunt? Quid nocuit in castris Alexandro Magno poematis Homerici lectio; Epaminondæ Philosophiæ studium; C. Cæsari scriptio commentariorum; & Augusto quotidiana declamatio? Quid vmquam incommodi militibus attulit Historia, vnde omnis pæne rerum agendarum prudentia, vnde actionum, vitæq; totius ad salutem inter pericula dirigendæ norma describitur? Quid obiecit impedimenti Philosophia Melisso, Architæ, Socrati, Platoni, Xenophonti, ceterisq; philosophis, qui duxerunt exercitus, quominus bellum prudenter gererent, feliciterque pugnarent? Vnde nam scientia fluxit ædificandarum, muniendarumq; arcium; instruendorum agminum, locis opportunis castra metandi; fossarum, fluuiorumq; latitudinem; turrium altitudinem eminus oculo metiendi; si non à studio philosophiæ proficiscitur? Vnde sunt catapultæ saxis ingentib. iaciendis, arietes ceteræq; machinæ muris verberandis; impositi subito fluminibus pontes: Archimedis, Procli, posterorumq; ignes artificiosi, tormenta bellica ex ære nostri temporis fulminum æmula; columbæ tabellariæ; totq; aliæ bellandi, fallendiq; hostis artes, nisi ex eodem armamentario Philosophiæ? Quàm deniq; multis Imperatoribus ad pugnam & victoriam cognitio profuit, & obfuit ignoratio maritimorum æstuum, euriporum, ventorum, Eclipsis, ortus & occasus lunæ crescentis, & aliarum eiusdem generis rerum, quæ tantum habent in maritimo bello momenti, nec nisi de Philosophorum obseruationibus librisq; depromuntur? Nam virtutes negare necessarias esse, tum militibus, quos licentia quædam militaris

Æl. l. 7 Var. hist. c. 14

Orat. 3 n. 27
Ora. 20 n. 23 & seq.

15.

ris legibus omnibus, vt ipsi falso opinantur, solutos, furore imbuit, viribus armat, atq; in scelus omne præcipitat: tum militum ducibus qui tot armatorum, furiosorumq; hominum esse debent moderatores, ac rectores; non tam ridiculum, quàm cuiusdam esse videtur insaniæ. Virtutibus iustitiæ, temperantiæ, patientiæ vacui spoliatiq; centuriones, præfecti, legati, duces, libidines, auaritias, crudelitates, intolerandamq; licentiam in itineribus, in castris, in hibernis, in vrbium direptionibus astringant vmquam disciplina, frenent, cohibeant suorum militum; qui sibi licere putant idem plane, quod in Ducibus vident; eosque non modo belli, sed etiam vitæ duces: non tam armorum magistros, quàm morum sibi propositos ad imitationem esse arbitrantur: proinde se sceleribus illis, rapinis, flagitijs, cædibus contaminare non pudet, in quibus volutari cernunt imperatores, ac rectores suos? Vtinam propter vitiosorum, improborumq; Ducum effusionem in delicijs, auaritiam in stipendijs, superbiam in contumelijs, crudelitatem in suorum cædibus, perfidiam in pactionibus, impietatem in rebus sacris violandis non tam sæpe docuisset euentus, vel à militibus ipsis per seditionem crastra fuisse deserta; vel ab hostibus iure cæsos exercitus; vel diuinitus in regna calamitates immissas, quàm sæpe legimus, audiuimus, aspeximus. Vtinam contra multos haberemus Stilicones, aut Stiliconi persimiles, qui pro Honorio Imperatore ducens exercitum ex omnium prope Gentium permistione; tum nationum etiam barbararum colluuione conflatum, eum ita prudenter, tantaq; disciplina militari regebat, vt in itinere ne racemus quidem vuæ de vinea à prætereuntibus militibus decerperetur. Qua vi consequebatur id Stilico? quibus suppliciorum minis? quo terrore crudelitatis? nullo scilicet. Sed Claudianus tantam vim, tantam auctoritatem, tantum imperium Ducis in milites; tantam militum continentiam, tantum parendi studium

dium in Ducem, merito tribuit totum virtuti Stiliconis exemplo suo, (quod præpotens est docendi, atq; imperandi genus) militum licentiam moderantis, cum scripsit:

Claud. panegyr. 1 in laud Stilic.

Scilicet in vulgus manant exempla Regentum;
Vtq; Ducum lituos, sic mores castra sequuntur.

Statutum sit igitur, quod antea dixi, bonam educationem iuuentutis, quæ promiscue communiterq; togatis, armatisq; ciuibus in ætate constanti profutura est, quattuor enumeratis ornamentis Sapientia, Prudentia, Virtute, & Eloquentia florescere; iamq; tandem ad secundum disputationis caput, quo necessitas educationis continetur, oratione transeamus.

14. Ar. l. 3 polit. capite 2 Cic. p Sext.

Hoc ab vrbe Ciuitas differt, quòd illam quidem insulæ, domicilia coniuncta priuatorum, theatrũ, prætorium, arces, fora, porticus, templa, gymnasia publica septa mœnibus, cincta fossis, turribus, aggeribusq; munita constituunt: hanc vero, conuenticula ciuium, vnde & ciuitates appellantur, qui sunt hominum cœtus iure sociati, legibus astricti, moribus ijsdem vincti, materiatas ædes vrbium habitantes, efficiunt. Illius initia & quasi semina sunt lapides, saxa, lateres, qui cum cæmento in fundamẽta mœnium, ac domorum iaciuntur, quibus parietes, ædes publicæ, ac priuatæ nixæ fundamentis excitantur: huius vero primordia, & tamquam elementa, quæ fundamentis vrbis initijsq; respondent; quemadmodum sapienter ante Platonem, atq; Aristotelem obseruauit & scripsit Ocellus Philosophus in Lucania natus, magnũ Italicæ Philosophiæ, nationisq; ornamentum; quid sunt aliud nisi pueri, atque adolescentes, ex quibus ætate procedente ciues fiunt, primo iuuenes, deinde viri, tum senes; qui post in familias, collegia, Senatum, consilia, militum centurias adscripti, ciuitatem Remq; publicam conseruant, regunt, & tuentur?

Ocellus l. de vniuerso c 4

Quòd

Quòd si lapides informes, qui locandi sunt in fundamentis, quadrantur aptanturq; vt ædificium stabile, firmum, ac bono nixum fundamento construatur, vt ne ruat, aut ne vitium faciat, cum perductum fuerit ad fastigium, si rudes atq; asperi, qui ponendi sunt in ædium facie, poliuntur, & concinnantur, vt ad speciem ornata domus extrinsecus videatur: cur non erudiantur, conformentur, perpoliantur educatione bona, pueri atq; adolescentes à Natura litterarum, & doctrinarum ignari, prudentiæ, virtutisq; expertes procreati: qui lapidum instar ac fundamenti sunt in Ciuitatibus, vt ne facti grandiores indomitos affectus, vitiosos mores, animumq; improbitate, segnitia, & ignorantia deprauatum retinētes in Ciuitate, pro pace discordiam; pro quiete seditionem; pro salute ruinam pariant miserandam; & quam pulchritudinem maiores probi ciues introduxerunt, conseruarunt, & auxerunt, posterorū corruptorum scelus minuat, furor deleat, peruersitasue deformet? Verißimum apparet, si in vlla humana re, scilicet in hac maxime, summi Philosophi pronunciatum illud, ab omnibus tamquam oraculum comprobatum, Error in principio perexiguus, in fine maximus esse deprehenditur. *Nam orientis ætatis educatio, quam vitæ recte traducendæ fundamentum esse probauimus, ab ijs, ad quos pertinet, neglecta (quod idem Aristoteles monuit) tantum in reliquas ætates, in totam vitā, in familias, Ciuitates, terrarumq; orbem ipsum importat detrimenti, quantum non potest paucis explicari. Eloquentiæ tum occidentis, ceterarumq; bonarum artium, quæ iam ab aurei sæculi gloria desciuerant, quam caussam affert auctor ille, siue Corn. Tacitus fuerit, siue Fabius Quinctilianus, qui per dialogum eloquentiæ corruptæ caussas inuestigat? Non ingeniorum inopiam, quæ sub eodem Cælo, atq; in eodem solo generosis ijsdem parentibus Romæ, in Italia, totoq; Romanorum imperio non à prioribus diuersa procreabantur;*

15. Ar. l. 1 cæli t. 33

Ar. l. 8 polit. capite 1

Quin. dial. de orat.

tur; refert deprauationis caussam fuisse, sed tum iuuentutis desidiam, quæ voluptatib. indulgens, delicijs affluens, veteres auctores cognoscendi studium, antiquitatem euoluendi, commentandi, scribendi, declamandi laborem defugiebat: tum parentum negligentiam, qui liberum institutionẽ, ancillis seruisq; Græculis delegabant: tum præceptorum inscitiam, qui discipulos non seueritate disciplinæ, non experimentis ingenij, sed ambitione salutantium, & adulationis illecebris colligebant: tum deniq; totius seuerioris educationis, qua liberi formandi sunt ad probitatem & sapientiam, per singulos ætatis gradus, neglectionem & incuriam, ob quam natura vniuscuiusq; vernaculis infecta vitijs, & proprijs detorta prauitatbus à veteri maiorum virtute laudeq; deflexit. Cur aliquot Ciuitates, Prouinciæ, Regnaq; Christianorum turpiter, ac miserabiliter à maiorum suorum pietate degenerantes, veram, germanam, atq; ab Apostolicis vsq; ductam temporib. Religionem deseruerunt; nisi quia, partim ignauia parentum, partim inertia Pastorum Ecclesiasticorum priuatim, & publice puerorum atq; adolescentum est educatio neglecta? Sed vt incommodorum malorumq; ingentem cumulum, quæ Ciuitatem pessumdant, obruunt, mergunt in profundum, si sine liberali educatione, puerilis atque adolescens ætas naturæ suæ relinquatur, vno videas aspectu; finge, si placet, cogitatione, Ciuitatem vnam aliquam esse, cuius cuncti ciues ab ineunte ætate minime liberaliter instituti fuerint: fac ab infantia iacuisse in illa doctrinarum omnium, ingenuarumq; artium ignoratione; in quam ab Natura, potius in hac re nouerca, quàm parente proijcimur: fac numquam aspexisse lucem illam sapientiæ, quæ mentis aciem, ad res quoq; gerendas, consueuit illustrare: numquam se dicendo, linguæ cultu prorsus omni contempto exercuisse. Paruerint ab incunabulis ijdem cupiditatibus illis impotentibus, quas corrupta vi-

16.

tiosaq;

tiosáq; natura continenter exsuscitat: seruierint longa consuetudine blandißimæ pariter, & fœdißimæ Dominæ voluptati: numquam deniq; aperuerint oculos splendori, pulchritudiniq; veræ virtutis intuendæ. Cum ergo partes omnes ætatis adeo singularib. scilicet studijs educatæ prætervecti, res publicas attingere, priuatasq; tractare cœperint, fore censes, vt tam nudi, inermes imparati ab rebus omnibus, quæ ciuem bonũ faciunt, partem vllam Reip. regant, munus tueantur, magistratum gerant pro dignitate; aut constitui, geri, tẽperariq; permittant? Magistris tam imperitis, nautis tam inscijs, remigibus tam ineptis, vectoribus tam indomitis, atq; effrenatis, inter tot periculorum scopulos, ciuilium seditionum tempestates, priuatarum rixarum procellas, & ambitiosorum hominum incursiones, nauim Reip. tuto nauigaturam putes? Vix dici potest, si quod animo fingimus, eueniret, quàm perturbata latrocinijs, contaminata flagitijs, fœdata cædib. esset cuncta Ciuitas: vt agitaretur turbis, vt iactaretur discordijs, vt in periculis fluctuaret. Euripus nullus, mihi credite, tot æstus, commotiones, fluctus habet, quot illa dißidia, rixas, lites, seditiones, pugnas haberet. Magistratus publici iuris custodes, legum interpretes, tutores infirmiorum ciuium, à quibus coli, metui, defendiq; oporteret; ab ijs voce, manu, ferro violarentur; ipsi contra magistratus, quos in numero carißimorum liberum habere par esset, eorum fortunis, & coniugibus per summam iniustitiam & vim abuterentur. Cultores pacis, amatores concordiæ, quietis suasores, si quĩ tamen in ea locum sedemq; retinere potuissent, cum togati per vrbem incederẽt, modo sinistras inuoluere toga, dextrisq; distringere sicas; modo lorica scutoq; tecti cum gladijs eductis defendendi sui caussa contra consuetudinẽ prodire cogerentur. Audacia sceleratißimorum quorumq; armata, paßim omnib. omnia minitando volitaret; & furor ipse armatorũ in bonis inermiũ rapiendis; iniurijs inferẽdis,

dis, lapidationib. faciendis, satellitibus occidendis impune baccharetur. Perinde ac in bello singulis diebus, ac noctibus, si adessetis, Auditores, eam & immanibus terroribus commoueri, & atrocibus prælijs ardere; & cædibus debiliorum funestari per perditissimos ac robustissimos quosque, tum ad extremum per seditionem ciuilem miserabiliter interire videretis. Illi enim alijs imperabunt è præscripto legum, ad prudentiæ regulam, qui numquam parere didicerunt? Illi alijs parebunt, qui sibimetipsis nihil vmquam imperarunt? Leges illi cōditas ad cohibendas cupiditatum belluas non perfringent, qui cupiditates suas contra Rationem armatas, ne tantulum quidem vmquam represserunt? Illi salutarem sententiam Ciuitati persuadeant, populumq; tumultuantem dicendo tranquillent, qui semper in adolescente ætate, ad vim copiamq; dicendi parandam accommodata siluerunt? Integer deniq; conseruetur bene constitutæ Ciuitatis status ab ijs, quibus adolescentibus notiora semper fuerunt itinera ludi saltatorij, quàm Philosophiæ, quiq; sæpius vnguentariorum tabernas adiuerunt, quàm virtutis officinas? Non est hoc sperandum, Auditores, non expectandum. 17. *Tales nimirum senes esse solent, quales iuuenes fuerunt: tales iuuenes, quales pueri: nisi forte verius dicatis, mutationem, si qua fiat, in deterius semper esse, tot vitijs cumulari vitam educationis cultura neglecta, quot annis consenescit; tantisq; vitia ipsa crescere, quantis ætas augetur incrementis. An ignotum est vobis naturam humanam primorum parentum miserabili, totiesq; iure defleto, continenterq; lugendo casu, factam esse proniorem ad malum, quàm ad bonum; & ad vitia, quàm ad virtutes propensiorem? Quinctilianus nobilissimus iuuētutis magister ac rector, L. Seneca Philosophus Imperatoris adolescentuli præceptor, hanc imbecillitatem vel in se, vel in suis discipulis experiebātur ignorata caussa; quorum hic pæne lacrymans scripsit:* Ad deteriora

Ar. l. 7 polit. capite 14 Isocr. in Nicocle. Cic. Parad. 5 L. Sen. l. 2 de ira c. 15 Solon. Democr. & Clitarchus apud Eliam Cret. com. Apol. 1 Naz.

Plato dial. 4 de Rep.

Quinct. l. 1 capite 1 L. Sen. ep. 97

teriora faciles sumus, quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronum iter est tantum ad vitia, sed præceps. *Atq; vt fluuius hibernis niuibus Fauonio, & Austro flante liquescentibus auctus, quem intra suum alueũ, hinc inde munitiones obiectæ vix coercent, atq; aggerum ingentes oppositæ moles prorumpere in agros proximos ægre prohibent, si detracto lapillo rimam quampiam, hiatumq; perparuum licet, nactus fuerit, quasi ostio patefacto sibi exitum longe maiorem parat; extra ripas diffluit; aggeres ac moles euertit; campisq; finitimis insano impetu procurrens miserabilem affert vastitatẽ: sic adolescens naturæ deprauatæ vi raptus, quem intra rectæ rationis gyrum, nec virtutis amor, nec paternæ cohortationes, nec præceptorum monita, nec educationis seuerioris disciplina satis continet; si tantulam occasionem arripiendæ libertatis fuerit adeptus, hortatu sodalium, improborum exemplo, custodum incuria, perfringit omnia repagula iuris, pudoris, officij; terminos honestatis suopte impetu cunctos egreditur; & intoleranda licentia vesanus, furiosus, præceps in omne crudelitatis, ac luxuriæ genus se immergens, proximos, suos, vicinos, ciues vitæ turpitudine, vel fœdat, vel perturbat.*

S Greg. Naz. Apol. de fuga.

18. *Præsertim quod tamquam cera tenera, mollis, & flexibilis eius ætas, tum propter imitandi studiũ insitum à Natura, tum quia rerum ac periculorum est propemodum imperitus, vniuscuiusq; corruptoris ad deprauandum parati fingitur arbitrio, torquetur exemplo, & quocumq; libet suasione perducitur. Quid quod humanos sensus maxime omnium, primum gustata delectant; & quæ primo delectatione sensus occupauerũt, ea penitus in animis adhærescunt; tum qui cera fuerat adolescens, & iuuenis plumbum, senex in æs Corinthium plane conuertitur? Quid quod præteritæ voluptatis recordatio delectationem iterat; iterata delectatio consuetudinem parit,* hæc

Cic. l. de senect. Hor. in poe. Plut. l. de educ.

Quinct. l. 1 capite 1 Ar l 7 polit. capite 17

L. Sen l 2 de ira c. 20 Quinct l. 1 capite 2

Plato dial. 3 de Rep. Orat. 9 n. 9

hæc diuturnitate corroborata temporis in naturam pæne conuertitur? Hinc illæ Sapientum veritatis ac doloris plenissimæ voces deplorantium difficultatem emendandorum vitiorum ob consuetudinem iam inde primis ab annis ortã, & longo decursu temporum inueteratam. Talis illa Hieronymi viri sanctissimi, atq; eruditissimi. Difficulter eraditur, quod rudes animi perbiberunt: *par illa L. Senecæ Philosophi præstantissimi ac magistri morum:* Difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt: *similis illa Quinctiliani præclarissimi Rhetoris, & adolescentium educatoris:* Natura tenacissimi sumus corũ, quæ rudibus annis præcipimus: *præstantissima omniũ Salomonis:* Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea. *Nec aliunde proueniunt ab ijsdem, atq; alijs sapientissimis viris, ad eandem difficultatem exprimendam excogitatæ similitudines, vel recentis testæ, cuius odorem, & saporem, quibus primum imbuta est, humana vix abstergebit industria: vel lanæ sanguine conchyliorum infectæ; quam ad suum candorem pristinũ ars nulla reuocare potest: vel arboris, quæ quo tempore virga fuit, facillime reuelli potuit; sed vbi creuit, & inueterata patulos diffudit ramos quaqua versus se nulla ratione patitur extirpari; quòd vt, inquit ille:*

S.Hier. ep. 7 ad Lætam.

L. Sen. l. 2 de ira c. 18

Quinct. l. 1 capite 1

Prouer. 22

19.

Hor. l. 1 ep. 2

Quinct. l. 1 capite 1

Philo l. de libert. probi.

S.Hier. ep. 7 ad Lætam.

Plut. l. de educ.

Nunc stat in immensum viribus aucta suis:

Ouid. l. 1 de remed. am.

vel deniq; carnis humanæ, quæ tam facile vulneratur, quã omnes norunt; nec vlla vi medicamentorum; nec medicorum arte deponit cicatricem. Sed omnium aptissime, clarissimeq; vim consuetudinis à pueritia contractæ, tum inhærentis in reliqua vita declarat Lycurgi factum illius sapientissimi viri, qui Lacedæmonijs, iura, legesq; præscripsit. Noui rem esse vulgatam, vt cætera omnia quæ dixi notissimamq; vobis, excellentissimi Doctores, qui tãto cum splendore sapientiæ, tanta cum eloquentiæ laude, multiplicem

20.

hanc

hanc & variam ætate, natione, moribus, habitu, forma iuuenum, & adolescentium multitudinem in publico Patauino Gymnasio perdocetis: sed non ita fortasse cognita est iuuenib. ipsis omnibus, qui me audiunt; quorum aures auidißimæ sunt earum rerũ, quarum cognitione vacuam mẽtem suam, animumq; intelligunt, ac sentiunt. Hic igitur Lacedæmoniorum Reip. temperator, geminos catulos eodem satu genitos, eodem editos partu; bonæ indolis, ac generis optimi selegit: quorum alterum in vrbe, atq; intra domesticos parietes sub coco magistro iußit educari, quem in culina patinis ollisq; lambendis, rodendis oßibus assuefactum; analectis, offa, rancida carne bene pastum, post menses paucos pinguem, tardum, ignauum reddidit atq; edacem. Alterum eductum ex vrbe, ruri tradidit instituẽdum homini venatori, qui paruulum ad ceruinam pellem latrare cogebat, in cuniculos, ac lepusculos voce, cornu, minis irritabat, eaq; ratione prouocabat ad venationem: paullo grandiorem perducebat cum alijs venaticis canibus in siluas venatum feras; & eodem, quo cocus alterum, tempore, modico cibo contentum, gracilem, celerem, optimumq; effecit venatorem. Posthæc in concionem populum conuocat; canes ambos producit, helluonem, ac venaticum; iubet in medio foro statui leporem viuum, ollamque cocta carne, atque offa confertam: solutis habenis vtrumq; eodem puncto temporis dimittit. Quid fore putatis, Adolescentes? quid nam facturos canes tam diuersis institutos moribus? Ingenij vestri sagacitate diuinatis, opinor. Aduolat illico siluester ad leporem; insequitur fugientem, cõprehendit, suffocat: domesticus vero tarditatem cupiditate nonnihil incitans accurrit ad ollam, in eamq; pectore ac primis pedibus incumbens, rostro toto & capite sese pronus ingurgitat. Mirari populus rei nouitatem; Lycurgum intueri, tacite sciscitari quidnam ea res significet, Ille suggestum ascendit remq; totam explanans,

Plut. l. de educ. & in Lacon. apoph.

nans, Canes, inquit, ambo parentib. ijsdem generosis, procreati sunt; eodem conceptu generati, eodem nati die, pares viribus, atq; indole delecti: sed quia diuersam in disciplinam dati, contraria plane ratione sunt educati, factum est, vt alter edacitati, saginæq; assuetus in culina lurco, vorax, & tardus: alter in agris ac nemoribus assuefactus abstinentiæ, labori, venatui, sagax, impiger, ac venaticus euaserit. Hinc nimirum intelligitis, quantum in institutione puerili, quantum in adolescentiæ disciplina sit momenti; quando bona consuetudo, malaq; pariter adeo crescente ætate retinetur. O sapientissimum Lycurgi prudentissimi legislatoris consilium! O factum merito cumulatis laudibus celebratum! Quam puerorũ educationem scripta lege sanxerat; quam publicis concionib. suaserat; quam priuatis sermonibus sæpe commendauerat; necessariamq; docuerat; hoc pulcherrimo inuento geminorumq; canũ exẽplo Lacedæmonijs persuasit, in eorum animis impressit, & Spartæ perpetuam stabiliuit. 21. *Satis multa diximus, Patauini, de periculo prauitatis naturam corruptam, & commutabilem, facilemq; adolescentulorum ætatem, in deteriorem consuetudinem detorquentis: non minus necessitatem educationis in tenera ætate declarat alia ratio, quæ ducitur à modo ac tempore, quo præclarissima illa quattuor ornamenta Sapientia, Prudentia, Virtus, & Eloquẽtia, quibus ingenuam institutionem contexebam, in animi sedibus collocantur. Quem enim semidoctum fugere potest ea non nisi longinquitate temporis, exercitatione multa, & vsu diuturno, qui rerum omnium efficacissimus est magister, comparari?* Plin. l. 26 c. 2 *Quẽ latet vitam hominũ non sufficere tam multis addiscẽdis, nisi labor ineuntis ætatis disciplinis studioq; tribuatur? Non est scientia doctrinarum, vt Plato sine firmis rationibus opinabatur, recordatio: sententia illa, qua dicuntur homines antequam nati pleraq; scire; discere non esse aliud, quàm recordari, seu reminiscendo*

reco-

recognoſcere, iam pridem ex omnib. ſcholis exſibilata eſt, atq; exploſa: ſed noſtra ſcientia eſt, ſiue ſapientia noua quædam, intelligentiæ vi, mentis acumine, ſenſibus oculorum & aurium internuncijs, ſtudij, vigiliarum & commentationis ope, rerum per cauſſas & veritatis hauſta cognitio. Prudentia vero quo modo vitam eius, animumq; rectura eſt, in publicis priuatisq; negotijs, & rerum delectum habitura meliorum, in eo, quem nec rerum agendarum neceßitas ad experientiam excitauerit; nec vſus rerũ experimenta multa porrexerit; nec rationem Reip. vitæq; gubernandæ longa vita docuerit? Nam Eloquentiæ copiam, vim, facilitatem omnes norunt, non tam à Rhetoricæ præceptis, quæ paucis dieb. deuorari poſſunt, quàm à frequenti meditatione dicendi, & exercitatione declamandi pendere, augeri, confirmari, quæ ſine diuturnitate temporis, neq; crebra poteſt eſſe, neq; fructuoſa. Quid de Virtute, quæ primas habet in educatione, dicemus? Quem omnes merito ſuſpicitis, Ariſtoteles ſententiam è tribunali philoſophico tulit, omnium poſterorum recte de moribus iudicantiũ conſenſione probatam: Non tribui nobis à Natura virtutem, ſed acquirendæ virtutis poteſtatem: virtutem autem ipſam honeſtis actionibus frequentandis, vſu diuturno, cõſuetudineq; procreari in animis noſtris, & accendi: proinde tãquam plane neceſſariam ciuium educationem à primis annis inſtituendam in Ciuitatibus eſſe definijt. Præſertim quod tam facile eſt teneros adhuc animos componere præceptis, fingere documentis, & liberali conformare diſciplina; quàm in molliſsima cera creta ve ſigillum imprimere. Temperationem corporis ſequitur animus. Quod ſi tenerrima infantium puerorum membra, ne diſtorta ſuccreſcant, ſeuerioribus manibus inflectunt, retorquent, formantq; nutrices; cur non diſtortos mores, ac deprauatos affectus in teneris animis ad virtutis regulam dirigetis? Educatores quicumq; in illa ætatula flexibili ad volunta-

Orat. 8 & 9

Ar. l. 2 eth. c. 1 l. 10 c. vlt.

Ar. l. 8 polit. capite 1

22.

L. Sen. l. 2 de ira c. 18

Plut. l. de educ.

luntatem, sinistræ manus vsum, terrore, clamoribus, & nonnumquam impactis peccanti palmis seuere prohibent, quòd dedecere videatur: cur non auersos à ratione affectus, & sinistros animi mores indignos homine libero, seueritate maiore, vel certe pari corrigetis? Quàm multa, miraq; facit in animantibus, vt ita dicam, iunioribus, disciplina? De mutis loquentes reddit aues: dociles equos teneræ ceruicis intra gyrum angustum currere; de repente consistere in medio cursu; varijs saltare modis, vitare periculum; hostem inuadere, præliari docet: canes ad numerum humano more saltare, mortuum simulare, reconditum nummum reperire vidimus: ingentes immani mole liberati corporis Elephantos tuto per extensum funem iuisse, redisseq; legimus: cur non admiratione paria, vel etiam admirabiliora in pueris ingeniosis accuratior efficiet educatio? Incredibilia pariter in arbusculis, tenerisq; plantis, quarũ simillimos Galenus putat adolescentulos, effingit & efficit agricolarum industria? Id amœnissimi Principum horti, viridicatæ siluæ Regum; arte consita viridaria testantur; vbi laurus, buxus, hedera, myrtus mille formis animantiũ, nauium, castellorum, aliarumq; rerum vel natura, vel arte factarum, tum putatione, tum traductione finguntur: vbi conuestiti parietes opere topiario; concameratæ pergulæ, circumductæ sepes vel attonsis, vel adductis arbuscularum ramulis frondibusq; visuntur: vbi vacua seminibus vua gignitur; & hieme media rosæ nascuntur, quas non tam aëris tepor, & clementia cæli de spinis educit, quàm artificiosa cultura, & industriorum hominum educatio. Quid de insitione dicemus? Non ea quidem vuam è rubo, neq; ficum è corno; sed dulcia pruna de spino profert: siluestres arbores fructuosas reddit; aspera poma, gustatuq; acerba mitigat: fructus fructib. ad maiorem voluptatem adulterat; florumq; gratiam miscet. Vnde tot noua pyrorum, prunorum, pomorum genera existunt? Vnde persicum,

Hor. l. 1 ep. 2

Plin. l. 8 c. 23

23.

Gal. l. de cogn & cur. an. morb. capite 7

Pl. l. 5 ep. 6 ad Apollin.

ficum, & amygdalum sapore nucis infectum? Vnde citrea, seu medica mala dulcis, & acris succi temperamento mirabili, gustui iucundissima? Vnde purpureæ candidæq; rosæ ramulo ex eodem prodeuntes? Vnde nam deniq; racemus vuæ cerasi sanguine imbutus, cerasi tempore maturescit? Quòd si per insitionem, per culturam, per industriam teneræ arbusculæ, naturam vincentes suam, opera mortalibus inexpertis incredibilia, perficiunt; quid facturos putatis homines, quos ab ineunte pueritia diligens educatio parentum, & tutorum excultos instituerit? Tot exquisitis rationibus, tam firmis argumentis, quæ protuli; necnõ alijs compluribus, quæ ne vos onerarem consulto prætermisi, prisci sapientes vtilitatis publicæ, longè quàm nunc multi nostrum, amantiores permoti, beatioribus illis sæculis, diligẽtiam incredibilem in iuuentutis institutione, vel dictis, vel factis posuerũt. Pythagoras è memoria mihi primus in linguam venit, Italiæ splendor clarissimus. Hic, Deus bone, quàm multa excogitauit, dixit, effecit ad bonam educationem adolescentiæ pertinentia? Quò spectabat cœtus ille conuictorum adolescentium, quem à re ipsa Græco vocabulo κοινόβιον appellauit; in quo collatis in vnum pecunijs, in eodem contubernio, trecenti iuuenes alebantur; & eximia quadam educabãtur à magno illo viro Philosophorumq; magistro, morum doctrinarumq; disciplina? Quò celebratum omnium stylis quinquennij silentium in discendo? Quò musica illa tam artificiosa & salutaris, qua vesperi sedabat iuuenum illorum cõmotiores affectus ante somnum; & mane post somnum stupore & impuris somniorum imaginib. abactis, animos perpurgabat? Quò propriorum cogitatorum; dictorum, factorumq; diei totius præscripta alumnis inquisitio cum reprehensione malefactorum, castigationeq; coniuncta? Referebantur eodem ab eo, voluptatis vitiorumq; omnium detestatio creberrima, cum laudatione virtutum: & tot præcepta sym-

24.

Agel. l. 1. c. 9
Laert. l. 8 in Pythag.
Iustin. l. 20 hist.

Orat. 19 n. 4

Plut. l. de Iside, &c.
Boeth. l. 1 de Musica c. 1

Plut. l. de educ.

bolis obſcurioribus incluſa, quibus vel ambitionis diſſuaſio; vel otij fuga; vel prauorum ſodalium declinatio, continetur. Quid Plato, cuius in mente, cum idea Ciuitatis, educationis quoq; pulcherrima forma reſidebat? Hic modo diligentiam exquiſitiſsimam in inſtitutione puerorum adhibendam monet, quod ſit opus difficillimum; modo probitatem ab educatione primæ ætatis docet omnino pẽdere, modo per eruditionem puerilem ingenia fieri meliora contendit. Apud eumdem magiſter morum Socrates, vel ipſa nomina pueris imponenda cupit eſſe ſpecioſa, hoc opinor conſilio, quòd Ioanni Chryſoſtomo Græcorum Doctorum Chriſtianorum eloquentiſsimo animaduerti placuiſſe; vt vel ad imitationem eorum clarorum proborumq; virorum: quorum nomina fuiſſent, accenderentur; vel ſi tum primum eſſent artificioſe ficta nouataq;, commouerentur ad eius virtutis, quam ſignificarent, adeptionem & exercitationem: ſemperq; ſecum ferrent ſtimulum ad honeſtum incitantem: & quoties appellationem nominis vel audirent, vel meminiſſent ſui, toties tamquam experrecti, de conſequenda virtute, de laude, de gloria cogitarent. Ariſtoteles autem quàm recte ſenſit, & quàm grauiter ſcripſit de inſtitutione iuuentutis? Quis non illa verba miretur, in diſputatione de virtute, Non parui referre, ſed plurimum, quo quiſq; modo educetur: non aliquid boni, ſed totum in eo poſitum eſſe, vt homines ab ineunte ætate, virtutum honeſtis actionibus exercendis conſueſcant? Quid quod educationem puerorum publicam exiſtimat eſſe oportere; tum propter parentum quorumdam negligentiam; tum propter morum ſimilitudinem, & communionem in Ciuitate retinendam? Atq; vt melius intelligerent Rectores Ciuitatum, quanti eſſet educatio facienda, minima quæq; perſequitur in ſuis de educatione præceptionibus; etiam illa quæ ſpectant ad cantum, ad muſicam, victum, exercitationes, ludos puerorum, ad infantiam deniq; ipſam in cunis

S. Hier. apol. 2 adu. Ruffinum. Laer. l. 8 in Pythag.

Plato in Theage dial. 4 de Rep. dial. 1 de leg.

Plato in Theage. S. Chryſ. hō. 21 in Geneſ.

25. Ar. l. 2 eth. capite 1

Ar. l. 7 polit. c. 17 & l. 8 capite 1 L. 10 eth. cap. vltimo

vagientem. Mitto Cratetem illum veterem, qui de celsißima vrbis parte, maxima clarißimaq; voce cunctos adolescentum parentes commonefacere cupiebat, vt plus diligẽtiæ ponerent in liberis educandis, quàm in pecunijs eorum gratia coaceruandis. Taceo Diogenem quem tam vehemẽter bene instituendorum puerorũ cura sollicitabat, vt cum ligurientem obsonium adolescentulum vidisset, pugnum impegerit pædagogo. Transeo vetustißimum horum Ocellum Philosophum, qui disputans de Vniuerso, puerorum educationem humanæ vitæ firmamentum statuit. Prætereo recentiores L. Senecam, Quinctilianum, Plutarchum, quorum libri præceptis educationis ingenuæ plenißimi declarant, quàm eam esse necessariam ciuitatibus auctores ipsi putarent. Silere de ciuitatibus integris nec possum, nec debeo; quæ publice hanc instituendæ pueritiæ curam susceperunt. Etenim Lacedæmonij, qui quondam in Græcia florentißimam Remp. Lycurgi numquam mutatis legib. fundatam terra mariq; sæculis multis imperantem tenuerunt, iuuenibus educandis publice magistratum de senioribus, prudentioribusq; ciuibus præfecerunt; cuius aßiduitas, cura, diligentiaq; tanta erat, vt non immerito Philosophus in laudando parcißimus Aristoteles, ad huius moris, & vrbis laudes identidem stylum ducat celebrandas. Athenis vrbe illius æmula, quæ scriptore legum, ac magistro Solone, cum armorum & fortitudinis gloria, Sapientiæ & Eloquentiæ laudem, splendoremq; coniunxit; tum asperitatem bellicæ disciplinæ, militarisq; vitæ duritiam, humanitate studiorum, & pacis artibus mitigauit; præter decem moribus iuuenum præfectos; qui Sophronistæ dicebantur, ille iustus adeo, seuerus, atq; improbis metuendus Areopagitarũ Senatus ijsdem præfuit; & qui ludos litterarum, quò ventitabant ingenui pueri, moderabantur, erãt annos amplius nati quadraginta. Neq; vero studium hoc salutare ciuitatibus, quod Græcia tantopere coluit, Roma neglexit. Tribuant

Plut. l. de educ.

Plut. l. de docenda virt.

Ocell l. de Vniu. c. 4

26.

Cic. or. pro Flacco

Ar. l. 10 eth. c. vlt Xeno. l. de Rep. Lacedæm.

Ar. l. 10 eth. c. vlt. l. 7 polit. c. 14 l. 8 polit. c. 1

Carol. Sig. l. 2 & 4 de Rep. Athen.

27.

L. Sen. consf. ad Helu. capite 10
Agell. l. 15 capite 11
Cic. l. 3 de orat.
Suet. l. de cl. Rhet. c. 1
Quin. dial. de orat.
Athen. l. 13 capite 34
Suet. in Domit. c. 10
Agell. l. 15 capite 11
Lucian. in peregr.
Philostr. l. 7 capite 4. 5
Dio. Chrysf. orat. 45

buant verbis hisce meis fidem dicta illa censoria, quib. Philosophi primum, deinde Rhetores quidam impudentes claudere ludum, & abire iussi sunt; nō quidem vel Philosophiæ, vel Eloquentiæ, quas postea tanto studio Roma complexa est, odio (vt posterioribus sæculis Domitianus hostis immanissimus Sapientiæ, qui prauitate animi non doctrinis modo inimicitias denunciauit, sed etiam doctis apertum bellum indixit, cum Philosophos, ac Rhetores omnes exilio, ac cæde vexauit) sed opinionis errore, quòd existimarent ab illis adolescentes doceri, non sapere, sed audere; tum per simulationem doctrinæ corrumpi turpiter otio mores iuuentutis, desidiaq; deprauari. Deniq; quis per Germaniā, Galliam, Hispaniam, atq; Italiam tot collegia studiosorum adolescentum excitauit; tot Gymnasia doctrinarum omnium aperuit; tot Doctores liberalium artium in singulis pæne vrbibus atq; oppidis larga mercede conductos publice constituit ad docendum, nisi necessitas educationis à maioribus probe cognita, & amor recte instituendæ, formandæq; iuuentutis? Quòd si Philosophos, si Ciuitates integras, si priuatos ciues, ad quos hæc adolescentum educandorum cura non admodum pertinere videbatur, tantopere sollicitos atq; anxios habebat, quid parentes ipsos fecisse putatis, quos lex naturalis, in intimis scripta pectoribus, ad filiorum institutionem adigebat?

28.

Ar. l. 8 eth. capite 11
L. 1 Oecon. capite 3

Hoc enim erat alterum caput orationis meæ, puerorum, & adolescentum educationem potissimum ad parentum officium, prouidentiamq; spectare. Philosophus ille maximus ingenio, iudicio, doctrinaq; Aristoteles, qui de parentum muneribus disputans, ab illis filios & vitam, & nutrimentum, & eruditionem accipere scripsit; in sermone familiari dicere solebat amicis, maioribus dignos honoribus esse parentes de liberis bene instituendis sollicitos, ijs qui tantum genuissent; quod his vita solum, illis præterea vitæ bene honesteq; degendæ ratio debeatur. Quam imperfectus, mācus, segnis paren-

Diog. Laert. l. 5 in Arist.
Philostr. l. 6 de vita Apollon. c. 14
Simpl. c. 63 in Epict.

parentis amor erga liberos, qui non, vt oportet, eos erudit atq; instituit? Erit homo feris deterior, quæ catulos suos ad cursum & venationem instituunt? Erit auibus inertior, quæ pullos suos ad volatum, & cantum erudiunt? Ipse solus omnium animantium animo, corpore, sexcentisq; ornamentis præstantissimus, filios in lucem editos ab educatione tum homine rationis compote, tum ingenuo ciue digna nudos, incultos, vacuosq; patiatur?

Plut. l. de amore prolis

29.

Exigebat à patre tamquam debitum hoc officium Agasicles, qui postea Spartam rexit, cum nescio cui proponenti Philophanem sophistam, à quo doceretur, respondit, Eius se velle discipulum esse, cuius & filius esset.

Plut. in Lacon. apohht

Non immerito Diogenes Sinopeus, non semper rabidus canis, sed sæpe vtilis monitor, videns Megaris pingues, lana tectas, bene pastas oues; pueros cõtra nudos, ineruditos, neglectos, momordit salutariter Megarenses dicens, Malle se pecudem Megarensis ciuis esse, quàm filium.

Ælian. l. 12 var hist. c. 56
Plut. l. de cupidit. diuit.
Diog. Laert. l. 6 in Diog.

Hinc Anacharsis Scytharum sapientissimus Græciam vniuersam peragrans inflammatus inueniendæ solidæ veræq; Sapientiæ cupiditate; cum Chenis oppidulo perquam obscuro Mysonem virum probum reperisset ingenue liberos educantem, iure modum peregrinationi statuens, quòd, quàm quærebat, sapientiam inuenisset, non amplius sibi censuit itineribus laborandum.

Max. Tyr. serm. 15

Merito Cræsus disciplina Solonis eruditus, interroganti Cyro Regi, num quempiam se vidisset beatiorem, respondit, Telum Atheniensem priuatum hominem, qui relictis liberis ac nepotibus bene institutis, diem feliciter obijsset. Obligatum se hac lege sentiebat Cato senior ille Senator, orator pariter Imperatorq; clarissimus, qui vxori lauanti filiolum, & obuoluenti fascijs assistebat: ipsemet litteris erudiebat, etsi domi Chilonem Grammaticum satis bonum haberet: ipse mores ingenuos, officium adolescentis probi; disciplinam armorum filium edocebat: ipse grandioribus litteris eidem scripsie histo-

Plut in Cat. censor.

historiam, vt haberet domi vnde maiorum exempla virtutesq; perdisceret. Quid Cæsar Augustus, quo tempore Rector Imperij Romani, terrarum Orbem moderabatur? Nepotes ex Iulia filia L. & C. Cæsares, emptos ab Agrippa genero, & domi per æs & libram adoptatos, litteras, & natare, & alia rudimenta docuit per se plerumq; curis regendi orbis nō neglectis, sed tantisper intermissis: ratus, vt equidem opinor, se tum maxime commodis seruire Romanorum, vtilitatiq; prospicere Mundi totius, cum eos adolescentulos, qui rerum potituri essent, erudiret; tum se quāplurimum Imperio, atq; orbi prodesse, cum liberos suos eidem vniuerso gubernando Principes designatos, liberaliter institueret. Augusti vestigia premens imitatione Theodosius senior Romani Imperij iam Christiani religiosissimus Imperator in Arcadij, & Honorij filiorum institutione; nō modo præposuit illis Arsenium doctissimum sanctissimumque virum educatorem, ac magistrum litterarum, morum & virtutum: non modo iussit, vt eos virtutis comparandæ gratia tamquam seruos in sua haberet potestate; sed etiā sæpe in Arsenij scholam veniebat, vt liberos potius ad officium, quàm Arsenium, cui plurimum confidebat, excitaret. Sed ecce tibi, nec Arsenio, nec discipulis opinantibus, improuisus ac repentinus Gymnasium ingreditur Theodosius pater; offendit astantem præceptorem, sedentes pueros, contra quàm præceperat: id ægre ferens, pretiosis ac regijs vestibus illos exuit in pœnam; vocemq; illam edit memoria dignam sempiterna: Si vitam moresq; vestros ad legis diuinæ normam componetis, relinquam vos rerū Dominos, atq; Imperatores Romanorum: si disciplinam educationis optimæ negligetis, vtilius erit vobis, vt priuati traducatis ætatem, quàm vt à probitate doctrinaq; vacui, cū periculo populorum imperetis. O Sanctissimum instituendæ iuuentutis studium! O diligentiam exquisitam Principum maximorum! O tempora perbeata! Quis miretur

Suet. in Aug capite 64

Niceph. l. 12 hist. Eccl. capite 23

30.

tunc

tunc ciuitates intus mirabili concordia ciuium perfruentes, imperij fines iustißimis victorijs foris protulisse? Quis putet incredibile, paßim ornatißimos virtute viros extitisse complures, quibus nihil, nisi veri Dei cognitio, quæ diuinitus datur, ad perfectionem deesse videbatur? Merito nos antiquitatis memoriam animo replicantes querimur; nostra tempora miseramur, & lacrymis pæne fletuq; reuocamus ea sæcula, quæ semel elapsa, iterum redire non possunt. O miram nostrorum temporum conditionem! Quàm dißimilis est multorum ætate nostra patrum familias cõsuetudo? Quàm veteres illi vere parentes, dies noctesq; de suorum liberum; deq; aliorum institutione cogitabant? Quàm parum nostri homines, quàm negligenter, quàm oscitanter? Conferte, conferte, Patauini Ciues, illos antiquos, cum nostri temporis hominibus; atq; vt plane oculis videatis, quantum inter illorum diligentiam, & nostrorũ, ne quid grauius dicam, negligẽtiam, & incuriam intersit; studia cum studijs, sententias cum sententijs, facta cum factis comparate. Illi sic ab ineunte ætate filiorum institutionem ordiebantur, ac prosequebantur, nullam vt partem tenerioris, atq; adolescentis vitæ seueriore disciplina vacuam fluere paterentur: hi propter nimiam in liberos indulgentiam neruos animi corporisq; frangentem ab immoderato profectam amore, semper de valetudine eorum, vitaq; metuentes; nullam ætatis partem cancellis strictioris institutionis coercendam putãt. Chrysippus nobilis Philosophus nutrices optabat sapientes; & Quinctilianus, qui formabat oratorem, bene loquentes requirebat, Corneliarum, Læliarum, Hortensiarumq; Romanarum similes, quæ Latinæ linguæ laude floruisse dicuntur & liberos docuisse; nec S. Hieronymus Christianam puellam instituens, in qua minus quàm in pueris cura hæc necessaria videtur, à Quinctiliano dissentit: vt in cunabulis ipsis infantes pueri, vt in sinu matrum, vt in gremio nutricum; cum earum lacte

31.

Quinct. l. 1 c. 1 & in dial de orat.

S. Hier. ep. 7 ad Lætam

tum eloquentiæ, tum doctrinarum elementa sorberent. Nostri tantum ab hac exquisitißima diligentia veterum absunt, vt ne pueros quidem grandiores, ex ephebis egressos, humanißimis litterarum studijs excolendos, aut nobilißimarum doctrinarum opibus locupletandos curent. Monet Plato, quem optimum in hac disciplina magistrum, Aristoteles, Plutarchus, ac ceteri iuuentutis præceptores secuti sunt; ne fabulas turpes atq; inanes pueris, nutrices enarrent; neue quidquam obsceni vel in verbis audiant, vel in factis videant, vel in picturis intueantur, vnde turpitudine flagitiosa poßit animus iuuenilis inquinari: quod, vt recte Democritus admonebat, Oratio est operis vmbra: *Romaniq; veteres eam cautionem priscis sæculis adhibuerunt remißiones etiam ludosq; puerorum sanctitate quadam & verecundia temperantes, vt sincera, & integra, & nullis detorta vitijs nullisq; fœdata maculis natura toto pectore statim arriperet artes honestas. Nostrorum multi, prô dolor, non modo pueros infantes, & impuberes ab rerum turpium aspectu, fabularumq; obscenarum auditione non prohibent, sed etiam tum, cum feruor ætatis libidinem magis accendit, spurcißimos inuerecundorum Poetarum libros, ad inhonestum amorem prouocantes, volutandos illis tradunt, aut permittunt; & quod est acerbius ad dolorē, ipsi, ipsi inquā ad fœdißimas comœdias spectatores, auditoresq; perducunt. Plato numquam satis laudatus, Ciuitati legibus à se conditis temperatæ summopere timebat, musicæ, qua pueri delectabantur pariter, & erudiebantur, mutationem in liberiorem aliquam canendi rationem, quæ mores bonos inuerteret: quòd probe intelligeret affectus commoueri vehementer, languescentes animos ad flagitia concitari, virtutem ipsam solidam sæpe frangi per cantum molliorem: maximas inde fieri commutationes morum. Lacedæmonij quoq; veterum legum, prisciq; moris obseruantißimi Terpandrum optimum citharæ-*

[Margin: 32. Plato apud Plut. l. de educ. lib. Ar. l. 7 polit. capite 17 Max. Tyr. serm. 7 Iuuen. sat. 15 Quinct. l. 1 capite 2 Plut. l. de educ. Quin. dial. de orat. — Plato apud Boet. l. 1 de Mus. cap. 1 — Plut. l. 1 cōu. 9. 5 Boet. l. 1 de Mus. c. 1 Plut. in Lacon. instit. & l. de Mus. — 33.]

tharœdum illiſa ad palum cithara multarunt; & Timotheum Mileſium præſtantiſsimum item Muſicum exegerunt ex vrbe, quod addita chorda tantum vna, puerorum animos, quos inſtituebat, fregiſſe, corrupiſſeq; mollita ſeuerioris muſicæ diſciplina, putarentur. At noſtri temporis patresfamilias, quàm parum ſolliciti ſunt, quàm parum anxij, quali nam muſica liberi ſui, cãtuq; erudiãtur? Sunt impudici verſus, qui canuntur, ſunt impuri, ſunt amatorij; non curant: mollis, effeminata, corruptrix morum additur cantandi ratio; nihili faciunt: redeunt à ſchola Muſicorum, filij quotidie licentiores; non animaduertunt; & qui obſeruant iſthæc omnia, tamquam nimis religioſos, & imbutos ſuperſtitionibus anicularum effuſa cachinnatione derident. Illi nõ Barbaris ancillis infantes filios tradebant; ſed vel matri, vel amitæ, vel auiæ; non vilibus ſeruis pueros delegabant, ſed præceptoribus bonis; non ſine delectu quibuſcumq; pædagogis adoleſcentulos commendabant educandos, ſed per ſe liberos ſuos inſtituebant, veriti ne pueri (quod aſſolet) imitatrice pueritia, magiſtrorum vitia cõtraherẽt etiam magiſtris inuitis, vt accidit Alexandro, qui poſtea Magnus eſt appellatus, cui Leonidæ pædagogi vitia fixa radicitus vſq; ad vitæ finem adhæſerunt: neq; priuata cura contenti ſuorum, in publicam educationem laborem ſuum, induſtriamq; conferebant. At hi qualicumq; ruſtica nutrice, qualicumq; pædagogo contenti, cuius ſcientiam, probitatem, induſtriam, non ingenij ſpecimen, non experimẽtum doctrinæ, non perſpecta morum honeſtas, ſed mercedis vilitas metiatur; eatenus curant ſiue parum, ſiue multũ in doctrina probitateq; proficiant ſui, prorſus alijs neglectis; quatenus immoderata anxietas ac perpetua cura vel augẽdi; vel conſeruandi patrimonij dederit aliquod ſpatiũ de liberũ educatione cogitãdi. Quid præterea? Magnus ille Dux Lacedæmoniorũ Ageſilaus interrogatus aliquãdo, q̃ nã pueris eſſẽt addiſcẽda, ſapiẽtiſsime reſpõdit, ea,

Boeth. l. 1 c. 1

Quin. dial. de orat.

Plut. l. de educ.

L. Sen. l. 2 de ira c. 22

Plut. in Alex

Quinct. l. 1 capite 1

S. Hier. ep. 7 ad Lætam.

34.

Plut. in Lacon. apopht

quibus

Plato dial. 1 de leg. Ar. l. 7 polit. capite 17 Plut. l. de Musica S. Hier. ep. 7 ad Læt.

quibus viri facti, sunt vsuri: quod etiam summis educationis bonæ præceptoribus Platoni, Aristoteli, Plutarcho, S. Hieronymo placuit: qui iubent ab ineunte pueritia tum actiones, ingeniũ, linguam, affectus puerorum, tum ludos ipsos, & iocos pueriles eò conuerti, quò cupimus pueros peruenire; sic vt ludendo, studendo meditentur & tentent ea per imitationem ludicram, & seriam moliantur, quæ sunt in ætate constanti ac senectute in ciuitatis campo tractaturi. Sed nostrorum multi, saltatione, musica, similibusq́; artibus, quæ nullum in Rep. sunt vsum habituræ sollicito valde animo liberos erudiri curant: negligunt eloquentiam, scientiam doctrinarum, ceterasq́; artes ingenuas, quibus ornatur animus, præparatur ad virtutes capessendas, & augetur prudentia rerum agendarum: contemnunt virtutum studium, morum disciplinam, officiorum viri nobilis doctrinam: nec animaduertunt cæci per eam occasionem filios adolescentes in illis ludis, improborum nidis, vitiosorum receptaculis, corruptorum iuuentis domiciliis; sicariorum, ganeonum contaminatissimorumq́; sodalium pestifera consuetudine fœdari: tum eorumdem suasu ductuq́; abdere sese, vel in aleatorum gurgustiis, vbi pecuniam omnem quam habent, & quam non habent miserabiliter profundunt, & rixa, iurgio, fraude sibi parant inimicos; vel in ganeis ac popinis vitiorum, scelerumq́; omnium, ac luxuriæ potissimum officinis, vbi spurcissimis helluationibus, flagitiisq́; conficiuntur. Illi modo cohortatione filios propellebant in cursu virtutis, bene docti tirũculos habere primos impetus ad optima quæq́; si quis exhortetur illos, atq́; impellat: modo ad seueritatem compositi minas addebant & verbera, cum verba non sufficerent. modo cum sinapi melle miscentes pœnas præmiis ac munusculis temperabant; quæ duo sunt, è sapientum oraculis, elementa virtutis, educationis fundamenta. Ciuitatis ac Reip. firmamenta, sed ætate nostra quis liberos paullo grã-

L. Sé. ep. 108

Clem. Alex l. 1 pædag. c. 11

Ora. 13 n. 18

diores paternis vocibus cohortatur? Quis audet peccantes seuerius obiurgare? Quis non indulgentia tantum melle filios exultantes iuuenili ferocia delinit, ac timide permulcet? Quò abijt veteris disciplinæ seueritas in educanda iuuentute? Nihil de Laconibus dicam, quorum asperrima, durißima, seuerißimaq́; disciplina iuuentutis peruenerat eò, vt statis quibusdam temporibus ad aram Dianæ flagellis verberandos vocarent oẽs pueros; ignominia, qui plouratum ederent vapulantes, notarentur; qui sine gemitu lacrymisq́; totum diem ictus & plagas vsq; ad multi sanguinis è visceribus effusionem tolerarent, honorati præmijs abirent; vt futuri milites in prælijs hostium ictus, plagas, & vulnera patienter ferre consuescerent. De Atheniensib. dicam, qui quàm Lacones, doctrinarum amantiores, mollioribus imperijs, ac mitiore disciplina pueros educabant. Verum in ea temperata ratione instituendorum adolescẽtium, quanta seueritas, nostrorum indulgentiam, animique remißionem plane coarguens? Vulgata est Areopagitarum illa sententia, qua puerum damnandum capitis cẽsuerunt, cui ludus erat oculos effodere coturnicum; quod id animi crudelißimi clarum esset argumentum: ipseq́; puer immanitatis insignis, cum adoleuisset, multisq́; perniciosus fore putaretur: neq; tantam iudicij seueritatem Sapiẽtißimi viri in illam ætatulam expromere pertimuerunt: neq; reprehensionem vllam, aut suorum temporum, aut posteritatis, quæ litteris facti huius atrocitatem esset exceptura formidarunt. Sed quale est illud, quàm seuerũ, quàm ad exemplum posteritatis singulare, de alio puerulo iudicium? Deciderat ex aurea corona Dianæ lamina in templo eius Athenis: puerulus conspectam è terra sustulit: accusatur sacrilegij; reus ad Iudices adducitur. Illi propter ætatem pueri, iudicium sustinent: capiunt inusitatum cõsilium ad explorandam eius animi propensionem: primo errato veniam dare cupiunt. Itaq; proponunt illi crepundia

Cic. 2 Tusc. Plut. in Lacon. institutis & in Lycurgo Lucian. in Anacharsi. simpl. c. 28 & c. 23 in epict. Tertull. l. ad Martyr. c. 4 S. Nazianz. or. 1 adu. Iulian.

35.

Quinct. l. 5 capite 9

Æl. l. 5 Var. hist. c. 16

dia, talos, & laminam illam auream, quam in templo ceperat: optionem dant, vt quid potißimum velit ex illis rebus eligat: puer instinctus à vitiosa natura, rursus auri splendore captus, ad laminam admouit manum: tum illi veriti, ne vir factus, eadem inuitatus illecebra furta, rapinas sacrilegiaq; committeret, nō ætati parcentes, non puerilibus lacrymis, non maternis eiulatibus, eum, tamquam sacrilegum extremo supplicio plecti iusserunt. O seueritatem non admiratione tantum, sed aliqua etiam imitatione dignißimam! Quid vos hic dicere audeatis pro vestra caussa, Parentes indulgentes atq; in liberum audacia frenanda remißi? Vos enim appello, si tamen adestis. Quid excusationis afferre; quid hiscere potestis? Vos excito, vos expergefacio, vos ad vestrum officium, curamq; reuoco, qui vsq; eo misericordes estis in liberos vestros ac dissoluti, tum, cum in ætatis flexu vinculis omnibus essent illi cohibendi; cum omnia repagula iuris, & honestatis effringunt; cum huc atq; illuc onerati ferro, stipati sicarijs, vnguentis delibuti volitantes insidias alienæ vel vitæ, vel pudicitiæ moliuntur; vt verbis non castigetis modo, quod acerbißimis esset faciendum, non auctoritate paterna, non grauitate vultus illorum efferuescentes animos sedare conemini; sed plane dißimuletis, conniueatis, & perniciosa quadam pietate molliti, fractiq; feratis atq; excusetis; sed, quod est intolerandum auditu, si magistratuum vigilantißimorum industria, salubriq; seueritate frenentur, ægerrime molestißimeq; patiamini. Si Lycurgus, Solon, Pythagoras; si Socrates, Plato, Diogenes; si Aristoteles, Cato, Plutarchus; si sapientes alij viri bene morati, qui ciuitatibus iura legesq; sanciuerunt; aut iam cōstitutis educandæ iuuentutis præclara, vel præcepta, vel exempla dederunt, nunc à mortuis excitati diuinitus reuiuiscerent, Auditores, atq; in terris, in vrbibus, in domibus nobiscum, vt quondam, versarentur; ac tam multorum patrum familias in liberis educādis negligen-

36.

gligen-

gligentiam; in erudiendis incuriam, in castigandis timiditatem, in puniendis remissionem, dissolutionemq; viderent, nonne optimo iure possent eos reprehendere, & accusare maiore, quàm ego iuuenis, atq; indisertus possim ac debeam, vel orationis grauitate, vel acerbitate verborum? Hæc illi dicerent, opinor. Nos quibus nec vlli magistri præiuerũt, nec diuina lux æque præluxit ac vobis, tanta cura, labore, studio descriptam iuuentutis educationem in vrbibus collocauimus; vos nobis magistris, vos cælesti sapientia diuinitus eruditi, non eandem viribus omnibus, ac præsidijs retinendam putatis? Nos nullis, vel paucis Rerump. casibus docti, quantum Ciuitatibus afferret neglecta detrimenti, vos posteros aperte palamq; monuimus, quid extimescendum vobis esset, & præcauendum: vos tot euersionibus antiquarum, tot recentibus ruinis, ac propemodum incendijs multarum ciuitatum, quarum cinerem adhuc fumantem videtis moniti, calamitates impendentes, honesta iuuentutis institutione non auertitis? Hostes vestri moribus ac natione barbari, quibus omne ius est in armis, quos vobis per summam iniuriam eripiunt pueros atq; adolescentulos, & futuros designant milites prætorianos, neruos exercitus, propugnatores tyrannidis, Imperij Turcici defensores, non prius artibus militaribus instruunt in Byzantino illo præcelsis septo muris, claustrisque firmissimis munito contubernio, quàm spurcissimæ falsissimæq; Mahometanæ superstitionis imbuunt impietate: domestici vero inimici, quibus cum tantum de religione contenditis, accuratissime suos adolescentes publice & priuatim erudiunt: vos vtrorumq; æmulatione diligentiæ prouocati, non instituetis vestros tanto diligentius, quanto meliores sunt vestræ disciplinæ, quantoq; tota ratio educationis est humanior atq; sanctior? Pluris interdum facietis aues, equos & canes, quos alitis domi; quàm filios vestros, qui propter naturæ sensum vobis debent

37.

Ocell. l. de Vniu. c. 4
S. Isid. Pelus l. 1 ep. 316

esse

esse vita cariores? Vos illas animantes educatas inusitata cura non piget ijs artibus erudire, quas capere queunt: filios vero præstantibus illis ornamentis, quæ sunt eorũ propria, quæq; publicis muneribus ciues idoneos reddunt, hoc est Prudentia, Virtute, Sapientia, & Eloquentia decorari negligetis? Vocibus hisce, aut harum similibus, si loquerẽtur homines, qui veræ religionis orbati luce vixerunt, excitare certe patres, auos, patruos, tutoresq; deberent, institutioni filiorum, nepotum, ac pupillorum indormientes: quanto facilius Clementes, *Nazianzeni, Hieronymi, ceteriq; Christianorum magistri viri sanctissimi, qui factis & scriptis de iuuentutis disciplina præcepta tradiderunt, ab ijsdem patribusfamilias, & adolescentum custodibus ætatis huius impetrare deberent, vt suorum liberum, & alumnorum cura suscepta diligentius, ne permitterent eos ita facile, studijs nobili viro dignis abiectis, per vrbem atque agros, dies totos cum desidiosissimis & inertissimis comitibus, assectatoribusq; peruagari; tum è doctrinarum scholis, in talorum alearumq; ludos; atq; è virtutis tabernaculis, in vmbracula transfugere voluptatis? Horum virorum, quos commemoraui, diligentiam & consilium æmulati nostræ societatis Architecti, iuuentutis educationem, magna curarum nostrarum parte contineri voluerunt; vt parentibus in procuratione rei familiaris occupatis esse possimus auxilio; præsertim hoc sæculo, propter tam fœdam nefandarum hæresum colluuionem pertimescendo. Quamquam autem Virtus est puerilis educationis caput; atq; hoc vnum ad homines Deo dicatos ac deuotos, quales nos sumus, videtur pertinere: tamen quò facilius in adolescentium animos, virtutem ac pietatem instillaremus, necessario fuit docendi munus, explicandarum doctrinarum, & litterarum onus suscipiendum. Vulgatum est illud quidem, attamen verum dictum, siue Demosthenis, siue Aristotelis, siue Isocratis, siue totius illius ætatis præstantissimæ:* Virtutis

38. (margin, at "negligetis")

39. (margin, at "Horum virorum")

Aphthō. in progymnasm.

tutis

tutis arborem amaras habere radices, fructus dulces. *Amara porro cum respuunt omnes ductu naturæ; tum vero pueri atq; adolescentes reformidant, quorũ voluptarij sensus, occulto naturæ seipsam amantis instinctu, mirãdum in modum dulcedine capiuntur. Itaq; fuit excogitandum hoc litterarum ac scientiæ suaue condimentum, quo mitigatus virtutis inchoandæ sensus amarior, ipsa virtus comparatu suauis & iucunda videretur. Qua scilicet in re, personam optimorũ Medicorum nobis imponimus, qui poculi salutaris quidem, sed amari labra melle oblinunt; vt, quemadmodum ait ille Poeta vetus ac doctus, qui Philosophiam Latinis versibus illigauit:*

> Puerorum ætas improuida ludificetur
> Labrorum tenus; interea perpotet amarum
> Absynthi laticem, deceptaq; non capiatur,
> Sed potius tali facto recreata valescat.

Max. Tyr. ser. 29
Themist. or. ad Nicome.
M. Sen. suas. 7
Lucr. l. 1 & 4.
Quinct. l. 3 capite 1
Lact. l. 5

Quamobrem vbicumq; terrarum ac Gentium ea sunt nostrorum domicilia, quæ Collegia nominamus, hoc habemus in præceptis; primum vt litteras humaniores puerorum ingenijs accommodatas; deinde, si fieri poßit, alias pæne omnes doctrinas, & artes liberales, explicemus; tum quam diligentißime curamus, vt cum litteris ac doctrinis pariter religionem, probitatem, virtutesq; omnes adipiscantur, qui se nobis erudiendos tradiderunt. Hinc, opinor, conijcitis; Auditores, quæ caussa nos impulerit hoc anno, vt quattuor scholas partim Grammaticæ, partim Humanitatis, æstate proxima raptim ædificatas, aperiremus. Eadem videlicet fuit, quæ cunctæ sodalitati nostræ docendi prouinciam imponit. Neq; enim videbatur æquum, quod in alijs multis vrbibus, quæ sunt Collegia nostra complexæ, præstamus; in Patauina sola prætermittere; quæ quia multis ab hinc annis Collegium habere cœperat, iure suo scho-

40.

las eas reposcere potuisset. Optauimus id quidem diu, nec impetrauimus, tum ob domesticas ædium angustias, difficultates ædificationis, & alias valde graues; tum quod ei Ciuitati, vbi Doctoribus eruditissimis, liberalissimisq; doctrinis affluentem studiorū vniuersitatem videremus, minus necessariam operam nostrā esse putaremus. Nunc tandem harum omnium reliquias difficultatū, amplissimi viri Friderici Cornelij Patauinorū Episcopi grauis auctoritas, & liberalitas sustulit; quo auctore, atq; adiutore plus oneris sustinemus, quàm per nos ipsi nostris viribus, atq; opibus potuissemus. Hic enim vir è clarissima familia, Reginæ Cypri corona, tot Ducum sceptris, tot Cardinalium purpura, tot victorijs ac tropheis nobilitata, Venetijs natus ad magna, tum ad maiora suapte industria factus, alienæ dignitatis amplificandæ, salutisq; cupidissimus; vt Ecclesiæ suæ patriæq; prodesset insigniter, instituit collegium illud, cuius ad aures vestras iam fama peruenit, in quo Veneti Pauiniq; nobiles adolescentuli virtutum, & artium ingenuarum præceptis sunt ad omnem honestatem ac probitatem informandi.

41\. *Peruidisti Pastor vigilantissime (tecum enim de tuis laudibus loqui decet) quantum educatio bona iuuentutis tribueret adiumenti Ciuitatibus ad bene beateq; viuendum: & omnia quæcumq; plurib. ego verbis, & longa oratione disserui; tu cogitationis vna comprehensione iam ante cognoras. Intellexisti cum Seneca, cum Quinctiliano, cum alijs prudentibus viris, nec domi suæ recte pueros educari posse, vbi tamquam in materno gremio iacentes delicijs, blanditijsq; nimijs, & molliuntur simul, & efferantur; exemplis domesticorum deprauatorum corrumpuntur, & antequam sciant esse vitia, vitijs inficiuntur: nec tuto foris institui procul ab aspectu parentum, quòd in magna libertate, rerumq; omnium licentia constituti fines honestatis & moderationis, equorum intractatorum more violenter excusso domitore, cursim excedant. Itaq;*

L. Sen. l. 2 de ira c. 22
Quin. l. 1 c. 2 & dial. de orat.
Iuuen. sat. 15

Ta-

rationem hanc educationis excogitasti Pythagorico cœnobio castitatis, & cōtinentiæ domicilio similem, qua diuulsi tātisper à complexu sinuq; parentum, domesticis voluptatibus periculisq; carerent, nec tamen sine custodibus licentius vagarentur; intra certos ac definitos ædium, non tamen paternarum parietes continerentur: vbi temperatæ disciplinæ circumsepti cancellis, huc atq; illuc errare prohibiti; contubernalium meliorum exemplis admoniti, cōuictorum æqualium æmulatione concitati; crebrisq; ingeniorum exercitationibus experrecti, quotidie maiores facere possent in morum ingenuorum, & liberalium doctrinarum adeptione progressus. Accedente præsertim Rectoris atq; educatorum summa cura, vigilantia, probitate, cohortatione, præceptis & exemplis: quos per Italiam optimos ac probatissimos conquisiuisti diligentissime, contubernioq; præfecisti spectans illud, atq; adeò sperans fore, vt cum adolescentes inde recesserint ad parentes, dicere vere possint id, quod ille puer apud Platonem educatus, & relatus ad suos, cum patrem vociferantem vidisset, dixisse fertur: Numquam hoc apud Platonem vidi. *Quæ res, Auditores, quoniam sine præceptoribus litterarum, ac doctrinarum neq; stare, neq; progredi poterat, petijt à nobis (quos sciebat in erudienda iuuentute versari solere; sperabatq; non grauate hoc onus esse subituros) vt quicumque viuerent in eo contubernio, nostris in scholis, quas in hunc finem exædificari curauerat, per Ordinis nostri magistros erudirentur illis disciplinis, quas consueuimus explicare. Non sumus ausi nos æquissimam Pontificis bene de nobis meriti postulationem repudiare, cum legibus nostris congruentem; cui concedentes, nonnullam animi grati nos dare significationem intelligebamus. Atq; hoc etiam libentius recepimus eidem flagitanti; quod occasio nobis bene merendi de multis offerebatur. Primo quidem de Gentibus omnibus, ac nationibus exteris Germanis,*

Agell. l. 10. 9
Apul. l. de dogm. Plat.

L. Sen. l. 2 de ira c. 22

42.

Gallis, Polonis, Anglis, & alijs in hac vrbe liberalium studiorum caussa commorantibus; quarum beneuolentiam singularem erga nostram sodalitatem, vbiq; terrarum in singulis earum regionibus experimur. Deinde vero de ciuibus Patauinis; quibus quantum debeamus, ipsi conscij sumus, qui meminimus, quàm amice collegium hoc nostrum antiquitate primum omnium Italicorum, in ipso propemodum initio societatis nascentis exceperint; & quàm prompte, cum aliquid postulauimus, publice nostris postulatis, commodisq; prospexerint. Tum potißimum de Venetis; quorum in nos collata beneficia poscebant, vt vel ipsorum caussa tantum has scholas aperiremus. Nam præclarißima Venetorum vrbs in medio mari collocata mirabiliter; stabilis inter fluctuantes vndas; immobilis in æstibus maritimis atq; Euripis; non modo sodalitatem nostram recens ortam suo tamquam sinu complexa est, & in tribus imperij sui nobilißimis vrbibus passa est, & gauisa considere; non modo per tot annos sodales nostros Venetijs commorantes, priuatis & publicis muneribus aluit, ornamentisq; singularibus cumulauit; quorum memoria, recenti beneficio Senatus permittentis humile nostrum ædificium supra cellam salariam publici iuris attolli, nuper renouata & confirmata, numquam in nobis morietur: sed etiam hoc ipsum collegium in quo viuimus, arrogare sibi iure optimo potest, & suum ducere beneficium, cum Andream Lipomanum ordinis patricij ciuem pepererit, qui pietate quadam incredibili præditus, & parum se de nobis meriturum fuisse ratus, si quas Venetijs sedes incolimus, & quo vtimur, templum ordini nostro duntaxat attribuisset; hisce etiam Patauinis sedibus, templo, bonis se vltro priuauit viuus auctoritate Pontificia, permissuq; Senatus, vt societati nostræ Collegium, quoad posset, fundatum stabilitumque relinqueret. Quæ consulto clariore voce dixi, sapientissime Prætor, vt tu, qui totius Reip. Venetæ nomine, tantæ

Petr. Ribad. l. 3 vitæ P. Ign. c. 6

cum

cum laude huic Ciuitati gubernandæ præsides, intelligeres nos, qui memores sumus tot beneficiorum, optare vehemẽter, ei gratiam aliquam referre, laboribus his, qui in edocenda iuuentute Veneta perferentur. Postremo singulariter lætamur, hisce scholis hoc anno adiectis, & alijs tum ante apertis, tum deinceps aperiendis, nos fore socios, atq; adiutores in honestißimo iuuentutis erudiendæ labore sapientißimorum, & eloquentißimorum illorum virorum, qui Patauinum studiorum domicilium illuminant. Quod quàm nobis decorum, quàm honorificum, & quàm illustre ducamus, satis aperte concepta iam diu, de eius Gymnasij dignitate, perhonorifica & illustris opinio declarat. Sic enim sentimus, difficillimum esse definire, cuius nam fama Gymnasij sit hoc tempore clarior, quàm Patauini. Cuius in spatijs, qui sunt illorum Doctorum sapientißimis vocib. eruditi, redeuntes in patriam, ita ciues, municipesq; suos excitant, & commouent opinione sapientiæ, vt nationum omnium concursus fiant certatim ad hanc scholam confluentium: & illi ipsi, qui semel eorum sapientiam magistrorum gustauerunt; iterum ac sæpius ad eandem ore toto potandam pristinæ recordatione voluptatis inuitati rapiuntur. Atq; vt aliquando Medico sufficiebat, ad commendandam artis suæ auctoritatem pro experimento, si Alexandriæ se dixisset eruditum, quo tempore florebant in ea Ciuitate studia cunctarum artium, ac doctrinarum; sic ad Patauini Gymnasij decus vere poterunt, qui sæculi nostri scribunt historias, posteritati tradere, tempus fuisse, quo tempore, qui Patauij bonis artibus studuisset, & insignia doctrinæ suscepisset, eum ceteri mortales, non vt hominem humana voce, sed aliquo potiore afflatu perdoctum intuerentur. Quod si cælum prodesse potest ingenijs acuendis: hoc sane Patauinum, quod viros ingeniosißimos Liuios, Asconios, Valerios Flaccos, Stellas, Iulios Paullos, Traseas, & alios vobis cognitos procreauit; ingenijs quoq; virorum horum,

Amm. Marcell. l. 22.

Martial. l. 1 Tacit. l. 16 annal. Petr. Crin. l. 4 c. 70

Bern. Scardeon. l. de antiq. Pata. vrbis

rum, qui diuturna lucis huius vsura docendo fruuntur; qui hunc aërem spiritu tot annos ducũt, vim suã cælestem continẽter impertiri putatote. Deniq́; si illæ doctrinarũ inuẽtrices, ac nutrices Athenæ, Barbarorum impetu ex Attica pulsæ, diuq́; per Orbem terrarũ errando peregrinatæ cõstiterunt vspiam; credere nos iuuat, sub hac cæli saluberrimi plaga, tum in his feracißimis Venetiæ cãpis cõstitisse. Quis igitur, Præstãtißimi Auditores, in tãto lumine nobilitatis, in tãto splendore ingenij, in tãta luce doctrinæ versari posse, nõ existimet donũ singulare diuinitus datũ? Quis vetet nos lætari, quòd liceat operã nostram, cum illorũ perillustrium Doctorũ industria; conatus nostros, cum honestißimis eorum laboribus; humeros, cum humeris cõiungere ad laudabile iuuẽtutis instituendæ põdus sustinendũ: atq́; ita liceat, nihil vt scholæ Patauinæ, cuius decus, & ornamenta per nos quærẽtur in primis, dignitas, splẽdor, & celebritas minuatur? Quare, nobilißimi Adolescentes, qui disciplinæ gratia nuper è paternis ædib. in illud Collegiũ conuictores immigrastis, vos hortorvt amplißimi Episcopi vestrũ omniũ amãtißimi, qui oẽs in loco liberũ habet, voluntati; parentũ vestrorũ, qui vos in eo, tum vtilitatis vestræ, tum Reip. totius caussa collocarũt, votis; Moderatorũ, & educatorũ integerrimorum, qui vos paterna plane caritate tractabũt, monitis; magistrorũ, quib. beneuolis ac diligentib. in studio morũ, ac litterarũ estis vsuri, conatibus; alacritate, studio, modestia digna genere, digna nobilitate, digna ætate vestra respondeatis. Vobiscum sæpe cogitatione reputãtes; si qua cõuenit diligẽtia in studia litterarũ incubueritis; & cunctas officiorũ adolescentis nobilis, & Christiani leges didiceritis; si quib. potestis viribus, cum virtutum omniũ, tum in primis pietatis, temperantiæ, modestiæ splendores eritis consectati; fore breui, vt sitis vestri sodalitij laus, Antistitis religiosißimi decus, parẽtum deliciæ, splendor generis, magistrorum solatium, & tandem ornamenta patriæ vestræ pulcherrima.

DE

DE IMITATIONE ET LAVDIBVS M.T. CICERONIS.

Oratio prima. Or. XV.

I. INterpretaturus horis pomeridianis orationem, quam M.T. Cicero Romanæ parēs eloquentiæ postremam scripsit in C. Verrem, non tam prætorem, quàm prædatorē expilatoremq́; Siciliæ; quamq́; vobis ad imitandum tamquam perfectißimam in dicendo formam ipse propono, Iuuenes studiosißimi: pretium operæ curæq́; duxi, non ante tam excellentis exemplaris explicationem aggredi, quàm neceßitatem imitationis; nobilißimæ huius orationis præstantiam, & eius auctoris in eloquentia principatum cognoscatis. Multa legistis, vt mea fert opinio; plura de hoc disertißimo sæculorū omnium oratore, famæ & auditione percepistis: aliquid ipsi iam egreßi pueritiam ex eius scriptis orationib. coniecistis: cunctorum, qui recte sapiunt, dicendi primas ad eum deferentiū vna vox & existimatio cōmunis, penitus in vestra mente consedit. At nescio an quisquā vestrum, quib. rationum momētis; quo pōdere auctoritatum; quib. argumentorum firmamentis ea sentētia fulciatur, audierit antehac à quoquam explicatis ingenij copijs disputatum. Me quidem celebritas Tulliani nominis; rumor in scholis dißipatus; magistrorum meorū frequens cōmendatio; doctorum virorum in Ciceronis laudes, orationes effusæ dudum coegerunt, vt quam diligētißi-

me peruestigarem, num vera essent ac certa, quæ prædicarentur. Institui veteres auctores euoluere: scriptores historiarum volutaui: tamquam venaticus canis indagaui sagacissime omnem antiquitatem: non pauca de tenebris, ac latebrosis locis erui, quæ retrusa atque abdita latebant; collegi non quidquid scriptum est, (id enim affirmare, iuuenis esset perquam arrogantis) sed quidquid pro virili mea potui, de tanti tamque insignis viri virtute, ingenio, doctrina, facultate dicendi, rebus gestis per orationem atque vocem; ac reperi manuque deprehendi, famam eloquentiæ virtutes laudibus; prædicationem re ipsa superari. Proinde semper in animi mei pectorisque scammate flagrans in Ciceronem amor, & admiratio magnitudine certauerũt: & nunc quoque ambo trahere linguam, stylum, ingenij vires ad suum nutum voluntatemque contendunt. Ille quidem eloquentiæ pulchritudine captus incredibiliter ardet imitandi studio formam illam, quam ardenter adamauit: hæc vero splendore obstupefacta, summum concepit desiderium, præclarum illud ingenij lumen, & copiosum eloquentiæ flumen laudibus celebrandi. Quid faciam hic, Auditores? quid consilij capiam? quò vertam ingenium? Deseruiat lingua mea, vox & ingenium commodis vestris; & vincat in me tantisper hodierna die, laudatio studium; amorem admiratio; imitationem prædicatio: vt in vobis quoque primum admiratio splendescat; tum ex admirationis splendore succendatur amoris flamma; postremum è flamma amoris, imitandi studium tamquam incendium exardescat. Quis ergo in tanto splendore argumenti, quod vndique lucet: in tanta vtilitate rei tractandæ, quæ vobis affatim fluit, non attentissime aperiat oculos mentis; ac non humanissime præbeat oratori doctorique amantissimo vestrum omnium aures illas, quæ paucis ante diebus tamquã benignitatis fontes integrã horam in oratione publica patuerunt? Aristoteles ingenio philosophorum antistes,

2.

doctri-

doctrina magister, & discipulorum numero facile prin- Orat. 8 n.3
ceps, inter apophthegmata, quibus in amicorum congres-
sionibus affluebat, illud efferre solebat identidem, quod vel
inaudierat, à Platone magistro; vel ipse solertia sua pru-
denter excogitauerat; & magnam habuit apud amborũ
posteros venerationem ac laudem: Cuiusque doctrinæ,
facultatis, operisq; perfectionem, tribus his rebus,
natura, disciplina, & exercitatione comparari. *No-*
tauerat, vt reor, vir acutißimus ad fruges æstate colligen-
das, optandam primum esse telluris semina sparsa conci-
pientis, & alentis bonitatem: deinde semina tempestiue
spargentium ac fouentium agricolarum sciẽtiam: postre-
mo cultum eorumdem & diligentiam, quæ in iactis semi-
nibus colendis & iuuandis irrigatione, foßione, noxiarum
herbarum euulsione, ceterisq; artis adiumentis elaboraret
aßidue: nec dißimiliter ad hominum opera studiaq; cuius-
que generis perficienda; naturæ vim quasi solum, & fer-
tilem agrum; cultricis artis rationem tamquam agrico-
lam; & exercitationem vt culturam concurrere oporte-
re. Viderat naturã sine præceptionis lumine præeunte, fa-
cillime grauißimos in errores præcipitare posse; tum ean-
dem sine cultura exercitationis esse minime fructuosam:
præceptionem exercitatione destitutam, adeo debilem &
mancam, vt merito inertia nuncupari poßit: vsum deniq;
atq; artem, tametsi rerum omnium efficacißimos magi-
stros, sine bonæ solo naturæ, perdere operam propemodum
omnem; atq; algere, sudare, laborare perexigua spe meßis
æque atq; eos agricolas, qui saxetum asperrimum sibi co-
lendum sumpserunt: & ex eo flores, fructus, fruges, vbe-
remq; vindemiam, per industriã suam se collecturos ar-
bitrantur. Philosophi huius maximi ac ceterorum, quibus 3.
eius probata est doctrina, sententiam; quis in eloquentiæ
perfectione consequenda, non videt esse certißimam? Rhe-
tores omnes (quod sæpe vos legisse, sæpius audiuisse opinor)

 vna

vna voce, vnoq; consensu requirunt in eo, quem ad eloquẽtiam informant; primum naturalem quandam in dicendo profluentiam & copiam, cum ingenij bonitate, cum recta venustaq; pronunciandi ratione coniunctam: deinde rhetoricæ præcepta redundantiam illam incõditam, arte, ratione, disciplinaq; moderantis: postremum exercitationem vsumq; ex arte dicendi; quo facilitas ornate, numeroseq; loquendi, quam eloquentiam dicimus; ingenio, linguæ, facultatiq; ipsi dicendi tribuatur. Verum M. Tullius præstantissimus quoq; dicendi magister: Cornificius in eadem arte Ciceroni tum præstantia, tum ætate proximus; & Quinctilianus rhetor item nobilissimus, recte, mea sententia, sapienterq; senserunt; qui trib. his eloquentiæ perficiendæ siue instrumentis, siue subsidijs, quartum imitationis adiumentum addiderunt. Quid enim in hac rerum vniuersitate pulcherrima, vel efficitur sine imitatione, vel perficitur? Deus ipse præpotens rerum omnium mundum hunc amplissimum atq; ornatissimum, tot rerum generib. distinctum, tot luminibus illustrem, tanta varietate depictum, fabricatus est ad eius imitationem, quem intra suos diuinæ mentis thesauros archetypum continebat. Caussæ naturales eiusdem summi Dei singulis in rebus generandis administræ; quas vno Naturæ nomine signamus; in ijs procreandis ideas imitantur, quas in vnoquoq; genere maximus ac sapientissimus Architectus, tamquam exemplaria rerum singularum effinxit. Vnde multarum artium inuẽtio, nisi ex imitatione rerum naturalium? Venandi, piscãdi, aucupandi, texendi, ædificandi, medendi, similiumq; rerum artes, à bestiarum, piscium, volucrum imitatione non pauci natas arbitrantur. Pictores & fictores cum formas naturales & corpora imitando exprimunt, tum optimi scientissimiq; censentur: vt iure pereleganterq; ab Ausonio, qui versu nobilissimum Aristotelis axioma, & alia complexus est, dicatur:

Cic. l. de or. Cornif. l. 1 rhet. Quin. l. 3 c. 5 & l. 10 c. 2

Cic. l. de Vniu. S. Th. 1 p. q. 15 ar. 1

Aus. in monosyll. Ar. l. 2 phys. t. 22

Æmula

Æmula Dis, Naturæ imitatrix, omniparens
Ars.

Quod si Naturam architecti, fabri, ceteriq́; artifices in operib. suis minus intuentur vt formam; quod inter res naturales similia minime reperiantur: veterum certe artificum opera pro exemplaribus inuestigant; ea de terræ visceribus effodiunt; de ruinis eruunt; de parietinis reuellunt, nomismata, signa, capitella, dimidiatas columnas, capita statuarum, fragmẽta coronidum, tabularum æ nearum ac marmorearum; eaq́; magno pretio mercantur, vt sibi ante oculos proponant ad imitationem. Quo si carent adiumento, formam aliquam rei faciundæ mente concipiunt; fictamq́; cogitatione intus; manibus extra in creta, gypso, cera, ligno vel aliqua peritura materia exprimũt, tum deniq́; opere in perpetuum duraturo repræsentant: adeo sine imitatione nihil neq; inchoare possunt, neq; perficere. Doctrinarum item omnium adeptio, quæ similiores sunt arti, quàm sciẽtiæ; disciplinaq́; puerilis vniuersa, quid est aliud, nisi quædam imitatio? Pueruli quæcumq́; discimus, siue loqui, siue legere, siue scribere, siue canere, siue pingere, siue quid aliud, omnia discimus imitãdo. Cuius rei gratia, sciẽtissimus atq; optimus fictor hominum Deus, impressit nobis propensionem, facultatem, delectationem imitandi maximam, Aristoteli quoq́; cognitam: qui quia natura sumus imitatores, tam multa nos discere posse tradit. Quod imitandi studium, non per caliginem in pueris cernitur, sed perspicue: qui vix è cunabulis egressi; vix ab vberib. abstracti nutricum; vix à complexu matrum reuulsi, quæcumq́; fluunt in aures, obijciuntur oculis, veniunt in manus, imitatione omnia conantur exprimere: tamquam simiæ cursum, pugnas, ludos, sacrificia, cantus, & alias virorũ actiones, vel opera, puerilib. actionibus, & fictis vtcumq́; operib. imitantur; quemadmodum bonus poeta significabat, qui puerorum studia versibus illis referebat:

Ar.l.7 met. t.23

4.
Ar. poet. c.8

Ar. sect.30 probl.5

Ædificare

Hor.l.2 sat.3

Ædificare casas, plostello adiungere mures;
Ludere par impar; equitare in arundine longa.

Ar. poet.c.2 l.1 rhet.c.de iucund.

Ab imitandi studio paritur imitationis delectatio. Cur nos picturæ ad viuum alicuius effigiem, aut prælium, aut incẽdium, aut maris tempestatem referentes tantopere delectant; tametsi mortifera vulnera; plagas sanguine manantes; vlcera fluentia tabo; trucidata cadauera; pueros excarnificatos; cædes atrocissimas regũ; senes viuos flammis exustos; illisas scopulis naues, obrutos fluctibus natantes; funestissimosq; alios ac miserrimos euentus in tabulis exhibent: quos nec sine nausea atq; horrore; nec sine lacrymis ac trepidatione possemus oculis intueri? Cur comœdiæ, tragœdiæ, dramata, fabulæq; omnes in scenam datæ; quibus humana vita per imitationem auribus oculisq; spectatorum ostenditur, tam attentos cum voluptate vos detinent? Imitationis, quæ in his actionibus cernitur, atque exprimitur illecebra certatim pertrahit, sine lassitudine detinet, ac sine satietate spectatores in theatris oblectat. Deniq; sermo ipse, quo quisq; suæ nationis lingua, vernaculisq; verbis animì sensa, voluntatisq; appetitiones promit, in primis annis atq; infirma ætate comparatur imitando: quod auctore Platone nihil est aliud, quàm imitatorem illi quem imitatur, se similem reddere vel figura, vel voce. Nutrices, parentes, educatores, vernas sermone patrio domi loquentes audimus infantes pueri: tamquam picæ, vel psittaci balbutientes primum; deinde claris, expressis, atq; explicatis vocibus; tum distinctis articulatim sonis referimus quæcumq; audimus, repetimus crebro, sæpius iteramus; atq; ita non nisi imitationis disciplina fari, pronunciare, ac loqui perdiscimus. Ex quo multi non sine probabili ratione suspicati sunt; si puerulus quispiam ab ipsa infantia desertus in locis, à mutis nutricib. educaretur, fore

Plato dial. 3 de Rep.

vt

vt nullo humano sermone loqueretur: sed nutibus, animi cogitata, & optata proderet: aut si quem ore sonũ ederet, ferarum voces & auium, quas in ea solitudine audiuisset, imitatione oris ac linguæ referret. Quam ob causam Quinctilianus, qui sibi formandum suscepit oratorem à primis annis, primisq́; elementis; & S. Hieronymus puellam nobilißimo genere natam optimis præceptionibus instruens, nutrices integre atq; incorrupte loquentes optant ijs, quos instituunt, vt emendate ac perbene loqui, cõsuetudine nutricum imitationeq́; condiscant. Quòd si sermo ille vulgaris, qui versatur in circulis, disputationibus, congreßib. familiarium; qui persequitur ludos & conuiuia, qui teritur vsu quotidiano per imitationem comparatur: quid de contentione, altera orationis parte definiendum est, quæ in cõcionibus, laudationibus, deliberationibus, iudicijs tum accusando, tum defendendo; atq; in alijs eiusmodi grauißimis rebus adhibetur, quam viri doctißimi, & ad dicendum exercitatißimi nominant eloquentiam? Omnes artes humanì sagacitate ingenij sollerter excogitatæ, imitatione fiunt, imitatione perficiuntur: ars sola benedicendi difficillima omnium, imitationem repudiabit? Loquendi facultas animo inclusa, puerilibusq́; abdita membris, è tenebris propemodum in lucem accersitur; ex occulto in apertum educitur; è capite ac pectore in os, linguam, verba, voces, sonos euocatur imitatione; præstantißima vis eloquẽdi, quæ in eisdem latebris delitescit, non itidem imitatione virorum eloquentißimorum & elegantißimorũ indidem eruta polietur, illustrabitur, perficietur? Præsertim cum artis rhetoricæ regula non tam necessaria rudi adhuc impolitæq́; naturæ videatur; quàm norma imitationis exercitationi diligenti; quo minus de via rectæ disciplinæ spatioq́; deflectat. Nam vt ineunti cursum in Circo, meta digito intento commostratur è carceribus; ne si non eò dirigat currum & equos, quò nimirum oportet, egressus de curriculo,

Orat. 1 n. 4.

5.

Cic. l. 1 & 2 offic.

culo, longius aberret deuius, & frustra se cucurrisse côquetur: sic exercenti sese tum scribendo, tum declamitando, proponit exemplar intuendum, & exprimendum imitatio, quò studium laboremq; duplicem exercitationis; quò stylum ac linguam, meditationemq; omnem conuertat; ne vbi mala diuturnaq; consuetudine peccãdi, ad aliquam deformitatem prauitatemq; deuenerit, plus illi nocuisse meditatio, quàm profuisse videatur. Neq; vero tantum proponit exemplar imitatio; neq; solum intuetur obiectum: sed etiam sequitur, refert, exprimit; quo fit vt tacita quædam sit scribentis declamantisq; correctio, necnon publice dicentis ac perorantis emendatio tum, cum imitator manu primum stylo, verbis, translationibus, charactere, amplificationibus, figuris, affectibus: deinde lingua, voce, sono, celeritate, pronunciationis impetu; vultus, oculorum, gestusq; membrorum omnium moderatione, sese ad illius, quem imitatur, oratoris eloquentis speciem normamq; cõformat. Tria igitur ad imitationem perfectam necessaria putantur: exercitatio, præceptio & exemplar. Illa quidem opus est; quòd quemadmodum non vnus oculorũ coniectus in imaginem ab Apelle, Zeuxide, Polignoto, Parrhasioue depictam; non vnus penicilli ductus in tabula; non vnius lineæ, vel vmbræ descriptio pingendi studiosum repẽte pictorem facit absolutum: ita neq; vna orationis elegãtissimæ lectio; neq; vna viri eloquentissimi auditio; neque vnius exprimendi conatus, eloquentiæ cupidum illico reddit eloquentem: meditatio sedula, frequens exercitatio, diuturnus vsus ad fastigium eloquentiæ contendentibus in imitatione est adhibendus. Præceptio vero rhetoricæ artis exercitationi cõiungẽda est, tum ne sine regula, cæca ignaraq; exercitatio naturam, hoc est loquendi facultatem & linguã turpiter deformatã aliqua prauitate detorqueat: tum ne imitatio sectando vitiosa per errorem, vitium aliquod exprimat pro virtute. Deniq; necessarium est, vt res

6\.

quæ-

quæpiam imitabilis imitatori proponatur, quam sibi ante oculos collocet, quam attentißime contueatur; cuius præstantißimas quasque proprietates animo notet ac designet ad imitationem; ex qua deniq; virtutes ingenio, manu, linguaq; decerpat; atq; in se quodam modo transferens in charta stylo deponat primum, deinde mentis agitatione memoriæ commendet, postremum in oratione depictas, insculptas, impressas earum virtutum imagines simillimas referat, obijciatq; auribus & oculis auditorum pronunciando. Atqui rem hanc imitabilem, adeo necessariam imitatori, vt ea remota, nulla stare poßit imitatio: quam Plato Philosophus cognomento diuinus, quattuor rerum omnium procreandarum caußis quinctam addebat, nos ideam, formam, exemplar appellamus: cuius illa præcipua debet esse proprietas, omniũ cõsensione sapientum, vt sit in eo genere quàm optimum, summum, quàmq; perfectißimum. Etenim si in exemplari, quod tamquam perfectionis forma proponitur ad imitandum, vitium aliquod sit inustum; qui fieri potest, vt imitator non eam prauitatem in se suscipiat? vt imitatio non eadem turpitudinis labe fœdetur? Ita natura comparatum est, vt quo fuerit imitator in deprauato exemplari imitatando diligentior; quo fuerit in exprimenda proposita forma fidelior; eo turpior ac vitiosior inde suscepta imitatio proueniat; eo qui fideliter atq; ad viuum expreßit ideam, eius inquinatior maculis appareat, & fœditate deformior. Hic iam tãdem, Adolescentes optimi, posita comprobataq; exemplaris, & quidem præstantißimi neceßitate ad eloquentiam comparandam, augendam, perficiendam; cogitatione flagitatis à me, non eius nominationem, quòd initio planißime atq; apertißime dixi M. T. Ciceronem esse oportere, disertißimum elegantißimumq; oratorem; mortalium omniũ, qui sunt, fuerunt, erunt scribendi dicendíque principem ac magistrum: sed, quod vobis sum pollicitus; quod

Plato in Timæo
Alcin. l. de doctr. Plat. capite 9
Apul. l. de dog. Plat.
L. Sen. ep. 65
Ben. Perer. l. 8 de caus. rerum nat. c. 1

vos

vos auidißime exoptatis, vt tam insignis exemplaris virtutes non decantatis, sed nouis, reconditis, inauditis laudibus celebrem; oculis vultuq; reposcitis. Habenis igitur ingenij mei qualiscumq; laxatis ac remißis; cupiditatis vestræ calcaribus admotis: per patentißimum campum Tullianarum virtutum oratio mea, vel per quatriduum, si sit opus, effuso cursu dicendi spatietur; non cohibitura cursum ante, quàm primas eius eloquentiæ cernatis oculis, manuq; teneatis; & vos ipsi fateamini post homines natos eloquentißimum extitisse.

7. *Quattuor illa ipsa, quæ principio dicendi numeraui cum rhetoribus, eloquentiæ consequendæ vel elementa, vel adminicula, vel instrumenta, requiro in perfecto summoq; oratore, vt suum nomen dignitatemq; retineat; naturam scilicet, artem, exercitationem, atq; imitationem. Quas siue facultates, siue virtutes in M. Tullio singulares, excellentes, summas eminuisse contendo: quarum primam, naturæ videlicet bonitatem, ingenio, copia, & in agendo gratia contineri, sum semper arbitratus. Ac de ingenij Tulliani præstantia, vi, magnitudine, siue spectes acumen ac solertiam in inueniendo; siue consideres memoriæ facilitatem in reddendo; siue prudentiam in iudicandis rebus; ordinemq; in disponendis intuearis; quis mediocriter in Romanorum historijs, eiusq; scriptis libris orationibusq; versatus, potest vel tantulum dubitare? Ingenium in Cicerone puero, quale fingebat Plato, liberalium artiũ, doctrinarumq; omnium capacißimum; non modò pueri cõdiscipuli suspiciebant, qui se victos, illum victorem confeßi, tamquam triumphantem è victoria, ludi principem, omnium sodalium regem honoribus puerilib. colebant: sed etiam condiscipulorum parentes, ingenij tam præclari fama permoti, scholam vbi ille versabatur, adibant; rogabant ludimagistrum, vt fas esset oculis intueri, quæ de pueri Ciceronis ingenio verißime multorum sermone ferebantur: spectabant, audiebant, mirabantur vbertatem, acumen,*

Plut. in Cic.

men, celeres motus: obstupefacti potius, quam satiati tam iucundo spectaculo de Gymnasio recedebant. O præclaram indolem! O vernos flores eloquentiæ fructuum certissimos in ætate constanti prænuncios! Mirabiliora de eodem iam maturitatem consecuto celebrantur, immortalitati commendata litterarum monumentis; quibus vel solis apud posteros rerum gestarum, & memoriæ gloriosæ fulcitur æternitas. Non communibus laudibus contenti fuerunt amplissimi viri laudatores ingenij Tulliani: sapientissimi iudices eloquentiæ, prudentissimi existimatores ingeniorum: extraordinarijs, eximijs, inusitatis loquendi modis; exquisitis, atq; inauditis formulis, quid de eo sentirent, in suis librorum, historiarumq; voluminib. expresserunt. Nimius essem; ac merito temeritatis arguerer; si quæcumq; obseruauì, collegi, menti commendaui, sine iudicio, ac sine modo referrem: ex paucis, quæ proponam in specimen, facite de reliquis cõiecturam. Nostis quàm late quõdam terra mariq; pateret imperium Romanorum; quod gentes ac nationes pæne omnes, totumq; ferme terrarum orbem cõplexu dominatuq; suo continens, ijsdem propemodum finibus, quibus solis cursus, terminabatur. Huic amplissimo latissimoq; imperio, solum Ciceronis ingenium par habuisse populum Romanum, M. Seneca rhetor prædicat admirando: perinde ac si diceret, vnũ Ciceronis ingenium esse dignũ Imperio Romanorum: solum illius amplitudini, sua magnitudine respondere: solum esse, quod gloriæ suæ lumine, Romanorum gloriam splendoremq; partum armis, & rebus manu fortiter gestis adæquauerit. Magna laus, & vera oratio, profecta de illius ore, qui quia neq; M. Tullium de facie nouerat, quem numquam viderat; neq; viuũ laudabat, opibus, auctoritate, potentiaq; florentem; neq; in Latio natus erat, quò peregrinus venerat ex Hispania: nihil amicitiæ, nihil gratiæ, nihil patriæ dare per assentationem putandus est, sed iudicio iusto, sinceroq; locutus è cõ-

Macr. l. 2 sat. capite 10

8.

M. Sen. l. 1 controu. in præfat.

scientia veritatis. Cuicumq; non prorsus hospiti in temporum illorum historijs est notissimum, quàm graues C. Cæsar, qui Dictator interfectus est, quàmq; odijs incensas exercuerit inimicitias cum M. Tullio ciue amantissimo patriæ, tutore Reip. vindice libertatis; qui Cæsaris nouarum rerum cupidissimi studijs, conatibusq; Reip. per tyrannidem occupandæ, perpetuo vigilantia, consilio, lingua, rationibus omnibus restiterat. Ille M. Tullio splendore nobilitatis, & rerum foris gestarum gloria maior, eidem acumine ingenij, & eloquentiæ laude proximus; tantam de huius ingenio conceperat opinionem, vt quamquam æmulus & hostis; veritate tamen exprimente confessionem existimaris ab eo fines ingenij Romani fuisse prolatos, cum scripsit M. Tullium Lauream omnium triumphis maiorem adeptnm, quanto plus est ingenij Romani terminos in tantum promouisse, quàm imperij. *Quod interpretor, rebus ingenio gestis ab eo togato gloriam Romanorum ita fuisse dilatatam, vt ijsdem terminis laus ab ingenio finiretur, quib. finibus armorum gloria terminabatur: proinde meritum in toga triumphum maiorem triumphis armatorum; eo quod gloriosius ac laudabilius sit ingenij protendere fines, quàm imperij. Quid Plinius ille maior, helluo librorum, naturæ propemodum scriba, censor ingeniorum omnium acerrimus? Ad Vespasianum Imperatorem scribēs,* extra omnem aleam ingenij *collocat Ciceronem: ratus, vt opinor, gloriam eius ab ingenio modum vulgarem excedente florescentem, extra fortunæ volubilis inconstantiā dominatumq; positam esse in tuto; nec iam vllis amplius eiusdem telis obiectam, nec iniurijs expositam, nec periculis obnoxiam, suis protectam armis; suæ magnitudinis mole firmatam. Quid Quinctilianus dicendi magister bonus in paucis? Hic existimans ingenium M. Tullij vel humanorum ingeniorum fines excedere; vel in nullo mortalium eius simile, aut æquale reperiri; vel* apud

Plut. in Cic. & in Cæsare

Pli. l. 7 c. 30

Pli. præf. natur. hist. ad Vespasianū

Quinct. l. 10 capite 1

apud posteros historicorum commendatione, gloriaque suorum scriptorum immortale futurũ; immortale censuit & vocauit. Sed quid ago Iuuenes? Solum ne clarorum virorũ auctoritatis vento feretur hæc ingenij Tulliani laudatio? non etiam argumentorum remis in hoc vestris auribus iucundißimo cursu propelletur? Accedat velificationi remigium, vt celerius in portum eius eloquẽtiæ, quã quærimus, inuehatur. Omitto breuitatis amans de solertia & acumine inueniendorum argumentorum dicere, quib. tum in disputationibus, tum in orationibus cuiuscumque generis deliberatiui, demõstratiui, iudicialis, quæcumque dicit, ita munit, sepit, conformat; vt ad eas res probandas, non ab ingenio excogitata, sed à seipsis ad id nata; non arte ficta, sed natura facta, non à locis petita, sed à rebus emissa videantur. Prætereo rationem ordinis mirabilem, qui lumen ab ingenio, disputationẽque aptã mutuatus, in quocumque opere, oratione, partuque mentis præclaram eiusdem imaginẽ impreßit, atque eminentem effigiem ingenij reliquit nobis intuendam. Transeo memoriæ felicitatem in ediscendo, capacitatem in comprehendendo, tenacitatem in retinendo, celeritatẽ ac fidem in reddendo: quæ tot rebus, verbis, sententijs; tam multis figuris, amplificationibus, conglobatis definitionibus, tam accuratis, minutis, & dimensis locorũ, personarum, & negotiorum descriptionibus, tam magnis, numerosis, ancipitis curæ plenis orationibus, summa complurium horarum contentione, nulla hæsitatione dictis, satis superque suffecit: vt nec Themistoclis Atheniensis, nec Cyneæ Thessali, nec Q. Hortensij Romani, nec Porcij Latronis Hispani multorum laudibus concelebratam admirabilemque memoriam vmquã ille desiderauerit, quem sua nusquam orantẽ nec refugit, nec deseruit, nec fefellit. Ecquis vllius mortalium memoriam anteferat memoriæ Ciceronis, qui præsente, audiente, testanteque posteris Corn. Nepote, ijsdem pæne verbis, quibus est edita, defensionem pro

9.

Or. 25 n. 14

Corn Nepos ap. S Hier. ep. 61 ad Pam.

pro Cornelio seditioso Tribuno plebis quatriduo perorauit? Missam facio iocorum venustatem & aculeos, quibus ingeniosissimus orator maxime valuit, siue prior alios ipse lacesseret, siue lacessitus ex improuiso regereret in prouocantes: quibus abundauit adeo, vt nimirum æquaretur Plauto comico poetæ dicteriorũ copia clarissimo, libertusq́; eius Tyro tres integros iustosq́; libros facetijs, salibus, ac dicterijs, quæ ex illius ingenij fonte defluxerunt, impleuerit: tamq́; feliciter est vsus, vt L. Flaccum repetũdarum reum opportunitate ioci, de manifestissimis criminib. exemerit, atq; in alijs caussis, cum reos nocentissimos defenderet, sit iocis victoriam consecutus. Cum his quattuor, alia multa prætermittamus ingenij maximi argumenta, quo diutius in duob. clarissimis, & manifestissimis hæreamus: quorum alterum eloquentia ipsa est, alterum multarum adeptio doctrinarum.

Cic. l. 2 de orat. Macr. l. 2 sat. capite 1. 3 Quinct. l. 6 capite 3

10\. *Ornata dicendi copia, vt est ingenij partus, ita signum aptissimum est ad eius magnitudinem demonstrandam, quod idem eloquentia tamquam mensura congruens, & ad æqualitatem facta metiatur. Vt enim à magnis excelsisq́; montibus, flumina magna gignũtur ac profluunt: quod summus naturæ totius inquisitor Aristoteles obseruauit, atq; in Istro, Rheno, Tiberi, Pado, Tigride, Euphrate, Nilo, ceterisq́; maximis tũ Europæ, tum Asiæ, tum Africæ fluuijs res ipsa demonstrat: ita disertissimorũ quorumq́; oratorũ dicendi vim & vbertatem, quæ ingenij fetus est, à summis fecundissimisq́; ingenijs existere est necesse: quòd semper eloquentissimos viros pariter ingeniosissimos esse, tum ingenij lumen in copiosa beneq́; culta lingua splendescere videamus: quidquid indiserti quidam hostes eloquentiæ garriant, qui quia carent vtroq; bono tam hominis proprio, saltem vt habeantur ingeniosi, pernegãt tum eloquentissimos viros ingenio valere, tum ingeniosissimos eloquentia pollere: nec animaduertunt copiam, ordinem, perspicuitatem, ornatum, elegantiam, sales, iocos, festi-*

Ar. l. 1 meteor. sum. 4 capite 1 L. Sen. l. 3 nat. quæst. c. 9. 10 Strabo l. 2 Q. Curt. l. 5 Cic. somn. Scip. Vitru. l. 8 c. 2

festiuitates, quæ sunt eloquentiæ virtutes, tamquam riuulos ab vno ingenij fonte decurrere. Cur enim non Cicero tantum, sed Plinius, S.Hieronymus, & Latinorum elegantißimi quiq; doctißimiq; Scriptores, eloquentiam ingenij nomine sæpe notant, cum vel optant sibi; vel in alijs mirãtur; vel sibi deesse queruntur ad dicendum, vbertatem & flumen ingenij, nisi quia caput, vnde oritur elquentia: propriam originem vnde fluit vbertas, primarium fontem vnde verborum copia bonorũ ac rerum flumen deriuatur, esse intelligunt, & confitentur ingenium? Quod si ita est, vt viri sapientißimi nos docẽt, quis de ingenij Tulliani grãditate dubitet, cum eloquentiæ Ciceronianæ magnitudinẽ, quam mox ostendam, fuerit attenta cogitatione atq; æstimatione complexus? Præsertim cum ad eloquentiã scientia doctrinarum, & liberalium artium omnium cognitio singularis accedit: in quibus adipiscendis acies & capacitas ingenij summa requiritur: in quarum vsu vis eiusdem expromitur, & splendor mirabiliter elucet. Etenim quæ ars ingenua, quæ disciplina, quæ pars philosophiæ fugit, aut latuit acerrimum ingenium M.Tullij, qui quòd arbitraretur sine doctrinarum omnium cognitione posse neminem oratorem esse perfectum, non minus est professus philosophiæ studium, quàm loquendi? Quam ille doctrinam non cognouit, tractauit, illustrauit, in cuius sapientiæ laudem ore vno, admiratione pari, diuersis eulogijs tot sapientes viri consentiunt? Illum, adolescentem adhuc, philosophum Græcum populus Romanus vocitabat; lucem doctrinarum iam mortuum prædicat Plinius: in philosophia Platonis æmulum dicit Quinctilianus; nullius sectæ inscium à veteribus approbatæ Macrobius existimat: philosophum pariter & oratorem S.Hieronymus nuncupauit. Adstipulatores sunt eius libri, quæstiones, orationes, epistolæ, in quibus deprehendere licet ei non geometriæ, non musicæ, non grãmaticæ, non astrologiæ, non iuris ciuilis, non auguralis, non

Cic.or. post red. in sen.
Idem pro Marc.
Pl.l.7 c.30
S Hier. ep.8 ad Demetr.

II.

Or. 10 n. 19
Macr.l.1 sat. capite 24

Plut.in Cic.
Plin.l.17 c.5
Quinct.l.10 capite 1
Macr.l. 1 in somn. c.17 & l 2 c.17
S.Hier. c.1 Nahum.
Quin.dial. de orat.

historiæ, non linguæ Græcæ, non deniq; vllius artis ingenuæ scientiam defuisse. Ille dialecticæ subtilitatem, ille moralis partis vtilitatē; ille rerum motus caussasq; cognouit: multa eruditione, plurib. artibus, omnium rerum scientia tumescens illa mirabilis eloquētia superfluit ac redundat; vt iure, cum post consulatum exul in Græcia versaretur, maluerit se philosophum, quàm oratorem nominari. Neq; vero dicat hoc loco quispiam animo sapientia vacuo, buccis philosophiæ nomine inflatis, cui M. Tullius puteat; doctrinam eius vulgarem esse, plebeiam, arreptam è triuio: primoribus illum labris gustasse, non ore pleno veram potasse philosophiam: à limine salutasse, non ingressum esse in adyta peripateticorum: in Academia deniq; vmbrosa consedisse; non ambulasse in spatijs atq; in sole Lycei: proinde non satis esse firmum argumentum, quo magnitudo ingenij deprehendatur. Equidem huic tam acerbo accusatori non verebor respondere, ipsum resper sum extrinsecus esse non vlla imbutum doctrina, qui calumniari audeat ac reprehendere, quod ingeniosissimi ac doctissimi viri cōprobarunt. Qualis ac quātus ingenij bonitate S. Augustinus, quem qui acumine mentis æquauerit, nedum qui superauerit, non facile est inuenire? Quid hic sensit de Ciceronis philosophia, cum Hortensium, in quo libro iuuentutem ille Romanā ad philosophiam cohortabatur, perlegebat? Augustinum audi sua sensa, suam sententiam, suis verbis explicantem. Ille, inquit, liber continēs exhortationem ad philosophiā mutauit affectum meum: non mihi locutionem, sed quod loquebatur persuaserat. *Res ipsas, quas tractabat, quas explicabat, quas suadebat; non verba, non locutionem, non eloquentiam liber ille persuasit Augustino viro, cui propter ingenij vim & acumen, imponere difficillimum erat: rerum veritate, non oratoria calliditate mutauit affectum illius ingeniosi, solertis, perspicacis hominis, qui rhetorum artes, insinuationes, fraudes, exercitatus in*

12. Plut. in Cic.

Cic. l. 2 de diuin. l. 3 tusc. l. 1 de fin. Lact. l. 3 c. 6

S Aug. l. 3 cō fess. c. 4 l. 8 capite 3

eo

eo genere plane callebat: tu reprehensor sapientiæ Tullianæ, doctrinam eius arreptam è triuio per contumeliam calumniamq́; criminere? Quàm prudens ac doctus S. Ambrosius, Augustini quondam in religione vera magister, qui Ciceronem in officiis Christiani hominis describendis est imitatus in multis, ac secutus? Quàm omni doctrinarum genere pereruditus Boethius vir nobilissimus ac sanctissimus: qui topica Ciceronis accurata lucubratione interpretatus, luculentissimos posteris in eum librum commentarios, præstantissimosq́; reliquit? An vero S. Thomas Aquinas posteriorum Theologorum facile princeps delirauit, qui passim in grauissimis acutissimisq́; de Theologia quæstionibus, ad sua stabilienda dogmata profert, æque vt Aristotelis, M. Tullij testimonia? Nolo plura de Ciceronis ingenio dicere, vnde scientiæ magnitudo deriuatur: dabitur in proximis orationibus locus opportunior. Ad naturæ bonitatem illam, quam in eloquentia perfecta desiderant mortales omnes, qui aliquid sapiunt; maxime scilicet pertinet verborum profluentia bonorum suapte sponte decurrentium ex ore dicentis, quam copiam nominamus. Verum Cicero noster quantum ea valuit, enituit, floruit? Redundantia illa iuuenilis sese efferens ac superfluens cum primum in forum venit; ab æmulis aduersarijsq́; reprehensa; desiderata ab omnibus dicendi magistris in suis alumnis ac discipulis; quam ipse in Asiatica peregrinatione sub optimis præceptoribus stylo coercuit; & artis falce prudenter circumcidit; quid significat aliud, nisi copiam & vbertatem in eo prouectæ ætatis sine vllo vitio remansisse? Hinc illa Quinctiliani summo iudicio pronunciata sententia Demosthenis Ciceronem anteponentis, quod in eloquendo sit ille densior, hic copiosior. *Hinc eiusdem admiratio nobilissima, qua suspicit immortalis illius ingenij beatissimam vbertatem, & admirabilem eloquentiam non pluuias aquas colligentem, sed viuo gurgite exun-*

S Ambr. l. de offic.

Boeth. in top.

13.

Or. 18 n. 20

Cic. l. de cl. orat.

Quin. dial. de orat. & l. 10 capite 1

dantem atq; exuberantem. In quattuor dicendi genera apud Macrobium Eusebius vim omnem distinxerat; in breue, siccum, floridum & copiosum. Quod nam ex his quattuor putatis attribui M. Tullio? Postremum sane: cum enim Sallustium regnare docuisset in breui; Frontoni siccum assignasset; Plinio secundo floridum tribuisset; in copioso dominari Ciceronem decernit: eius eloquentiæ tenorem abundantem esse, torrentem, & copiosum prædicat. Quò spectat apud S. Hieronymum Tulliani fluuius ingenij? *quò tendit apud Sidonium* varicosi Arpinatis opulentia? *Cur eidem laudi datur à Quinctiliano, quòd Platonis copiam expresserit? Vt scilicet intelligamus copiosissimum quemdam eloquentiæ torrentem à Ciceronis ore calamoq; profluxisse. Quem in legendis eius potissimum orationibus; in quibus ingenium eloquentiæ fontes aperuit; mens linguæ tubos patefecit; manus stylo repagula omnia sustulit; cernere oculis licet translationum imbre, sententiarum niuibus, amplificationum riuulis auctum, pleno gurgite, moderato lapsu decurrere: non alueum implere modo, sed etiam ripas interdum obruere: vt quondam cum ingenti strepitu pronunciationis & exclamationum, ex ore tamquam è catadupis alterius Nili præcipitans in aures auditorum irruebat.*

Macr. l. 5 sat. capite 1

S. Hier. ep. 8 ad Demetr.

Sidō. l. 5 ep. 5 ad Sisagriū

Quinct. l. 10 capite 1

14. *Postremo dixerã ad naturæ bonitatem, in dicendo gratiam pertinere, quam interpretor vim quãdam occultam, quæ delectat, tenet, allicit auditores. Quid ea sit, qua gignatur caussa, quibus in rebus inhæreat, nemo, quòd sciam, potuit adhuc certo definire: cum venustatem, leporem, venerem dixeris, bene dixeris; sed quid plane sit, minime scilicet expresseris; cum itidem quæstio de vnoquoque vocabulorum horum possit institui. Non enim in suauitate sola vocis ac moderatione; non in sola vultus, oculorum, gestusq; totius venustate ac dignitate posita est; quod sensisse Demosthenes existimari potest, qui primas actioni semper deferebat: non tantum vel in splendore elo-*

Orat. 3 n. 9

Orat. 8 n. 9

cu-

cutionis, vel in sententiarum argutijs, vel in significatione morum, vel in affectuum grauiorum ardore residet; quòd in singulis hisce virtutibus multos excellere, gratia tamen carere videamus: sed ex harum omnium rerũ, ceterarumque virtutum eloquentiæ decora compositione, temperamento, symmetriaq́; videtur ea recondita vis, quam gratiam appellamus, efflorescere. Etenim vt in humano vultu non oculi tantum, aut genæ, aut labra per se pulchritudinem illam efficiunt, quæ delectatione capit intuentes; sed cum omnes partes apte inter se dispositæ, suauitate coloris perfusæ, lepore quodam delibutæ consentiunt, tunc illa species ac venus existit, quæ mouet oculos ac delectat: vt in pictura non solum colorum splendor, non ratio mẽsurarum, non imitatio naturæ, non extrema lineamenta tribuunt illam operib. venustatem & χάριν, quam Apelles in summa Protogenis cura non inuenerat, in suis pictis tabulis eminere gloriabatur; sed omnia illa simul, quadam pingendi non tam arte, aut diligentia, quàm naturæ felicitate coniuncta: vt deniq́; decorum vitæ totius non in vnius virtutis siue temperantiæ, siue modestiæ genere; non in dictis tantum aut factis lucet, sed in ordine, constantia, moderatione dictorum, factorumq́; virtutum omnium mouet approbationem eorum quibuscum viuitur: ita gratia hæc, quæ in oratore dicente tantopere placet, & probatur, in oratoriarum societate virtutum, aptißimaq́; conspiratione rerum omnium continetur: vt vere dicere poßis; qualis est in ore pulchritudo, in pictura venustas, in vita decorum; talem esse boni oratoris gratiam in dicendo. Iam vero non alius, quàm C. Cæsar; non æmulus modo Ciceronis in laude forensi; sed etiam, vt audistis, in Reip. studijs inimicus; quàm magna, quàm insignis, quàm præclara naturalis hæc gratia fuerit in M. Tullio testificetur. Cuius testimonium, quòd aduersarij est minime assentantis, apud vos debet esse firmißimum: quòd oratoris de primariorum, &

Cic. l. 1 offic. & l. 4. tusc. Gal. l. 5 de decr. Hipp. & Plat c. 3 S. Aug. l. 22 de Ciu. c. 19

Pli. l. 35 c. 10. Quinct. l. 2 capite 20

Cic. l. 1 offi.

15.

paucorum numero, qui recte de virtutib. alienis iudicare possunt, luculentißimum: quod in officij gratia temere effusum est inter loquendum, sed in Anticatone libro accuratißime aduersus laudationem Catonis editam à Cicerone præscripto, mandatum litteris; amplißimum. Quid igitur scripsit C. Cæsar, à cuius stylo conscientia veritatis, testimonium quoq; verißimum excußit? Quid inquam protulit in ea refutatione testis hic oculatus, vt ita dicam, atque auritus, qui tam sæpe Ciceronem perorantem audierat; qui plausus viderat; qui assensionibus interfuerat; qui crebro ab eius ore cum admiratione, voluptateq; pependerat? M. Tullium esse Pericli similem, & vim Theramenis expreßisse. Multa paucis vir ingeniosißimus est complexus: de vi Theramenis dicere hoc loco prætermitto: Periclis enucleo comparationem. Hic orator ante Demosthenem florens Athenis auctoritate, doctrina, reb. gestis & eloquentia, miris omnium scriptorum, historicorum, poetarũ laudibus celebratus, in prima eloquentiæ temporum illorum commendatione ponitur: hic in concionibus fulgurare ac tonare dictus est: hic Græciam fulminib. permiscere: hic aculeos in ipsa delectatione relinquere in animis auditorũ; hic idem à cælesti quodam dicendi genere Olympij cognomen est consecutus. Quid præterea? Laudem illi mirabiliorem occultioremq; tribuebant, cum in eius ore Pitho sessitare dictitabant. Hac laude Pericli similem è C. Cæsaris sententia pronuncio M. Tullium: hac virtute parem, & vero etiam ipse iudico superiorem. Hanc Pitho labris Periclis inhærentem, Deam quandam Veneris filiam nonnulli veterum esse dicebant: vnam de tribus Gratijs existimat fuisse Pausanias: post M. Tullium Valerius Maximus leporem interpretatur. Quam bene consentiunt horum omniũ interpretationes & sententiæ! Ciceronem illustrant pro dignitate: Cæsaris mentem vobis aperiunt, qui existimauerat similitudine Periclis, in ore quoq; Ciceronis eloquẽtißimi

Plut. in Cic.

Orat. 3 n. 4

Pausan. l. 9 Cic. l. 3 de or. Val Max. l. 8 c. 9

tißimi

tißimi viri, Venerem, Gratiam, Leporem insedisse, locutio-
nis salem, animam eloquẽtiæ, vitam actionis, auream vir-
tutum oratoriarũ catenam, saporem quo schemata omnia
tum à natura ficta, tum ab arte profecta, tum ab ingenio
excogitata, tum à diligentia elaborata cõdiuntur. Hoc ta-
men Pericle Cicero maior semper mihi visus est; quod ille
Pitho sua non magnam Ciuitatem Athenas; hic lepore suo
Romam amplißimam vrbem hilarabat: ille nobilis genere,
bellica gloria clarus, non tam lepore diceudi, quàm aucto-
ritate populum Athieniensem ad suum nutum cõuertebat;
hic neq; maiorum nobilitate, neq; rebus militiæ gestis com-
mendatus, vna dicendi gratia fretus in sua potestate popu-
lum Romanum habebat, trahebat, vinciebat: nihil deniq;
tot inter laudes de acclamationibus Pericle dicente legi-
mus; at perorantis Ciceronis lepos ac venus in lingua resi-
dens, assensiones, approbationes, faustos clamores, applau-
sus ab auditoribus, quid facerent pæne nescientibus expri-
mebat: vt in defensione C. Cornelij contigit; in qua tam
crebræ, tamq; vehementes acclamationes ab admiratione
tanti leporis excitatæ liquido probant, quam sæpe idem in
alijs caußis & concionibus euenisset. Satis multa de bono
naturæ diximus, ingenio, copia, lepore constitutæ: ratio tẽ-
poris postulat, vt ad alterum eloquentiæ præsidium venia-
tur, quod artem esse dicebam. Alacriorem attentionem à
vobis, Adolescentes, hæc disputatio flagitat, quàm præteri-
ta; quòd cum vtilitate vestra maiore coniuncta, studium
quoq; diligentiamq; requirit. Naturam enim, de qua dis-
serui, non ipsi facimus, non eligimus; non ingenij, non le-
poris, non vocis nostræ sumus artifices; qualicumq; hæc do-
nantur à summo hominum architecto Deo, cum actione
gratiarum accipimus: arte vero, si diligenter comparata
bene vtimur, meliorem reddimus naturam, si bonam ade-
pti sumus: distortam dirigimus, duram mollimus, emen-
damus vitiosam, si minime bonam sumus consecuti.
Sed

Quinct. l. 8 capite 3

16.

Sed quis vmquam arte fuit instructior M. Tullio, qui rhetoricæ doctrina mentem imbuit, exercuit manum: tum eiusdem artis vel sapore linguam infecit; vel vnguento totum corpus prudenter aspersit? Græcos primum omnes, quicumq; de arte dicendi scripserunt ab vltimo principio huius præceptionis vsq; ad sua tempora conquisiuit, euoluit, inspexit: Latinos item accuratissime perlegit: ad oratorum quoq; veterum orationes animum aduertit: tropos notauit, figuras obseruauit, deprehendit artificium, hausit artem, dicendiq; præceptis eloquentiæ profuturis vndiq; collectis mentem pectusque compleuit; solertis apis in morem quæ per hortos, prata, sepes, arbores excurrens, flores omnes osculata, dulcissimos rores confingendis fauis idoneos degustat ac libat. Deinde non tanta diligentia cōtentus, vt sibi posterisq; prodesset, referta diuitijs oratoriarum præceptionum mente, stylum manumq; ad scribendum admouit: scriptoribus omnibus in vnum coactis; rhetorum copijs ante oculos expositis; è varijs ingenijs excellentissima quæq; decerpsit; exemplo Zeuxidis Heracleotis pictoris eximij, qui picturus Helenam in templo Iunonis petijt ab ciuibus illius vrbis ostendi sibi pulcherrimas quasque virgines, vt mutum in simulacrum ex animali exemplo transferret veritatē; atq; ex eis formosissimas quasq; delegit. Addens multa de suo, quæ vel acumine mentis excogitauerat, vel vsu multarum rerum magistro didicerat, ea contulit in communem vtilitatem ac lucem: & in primis formam illam pulcherrimā eloquentiæ, quam ex idea, quæ menti illius penitus insederat, primum in libris de inuentione primis lineis inchoauerat; deinde cursim in partitionibus adumbrauerat; tum in dialogo de oratore coloribus optimis depinxerat, atq; in claris oratoribus ostenderat; postremum in libro de oratore perfecto manum vltimam adhibens, extrema lineamenta ponens, numeris omnibus absolutam ac perfectam expresserat. O felicem stylum

[Margin: Cic. l. 2 de inuent. — Orat. 2 n. 26 — Orat. 7 n. 18 19 — Cic. l. 2 de Inuent. — Plin. l. 35 c. 9]

lum

lum, tam prudentis ſcientiſq; artificis manu ductū, quàm tibi debemus omnes bene dicendi ſtudioſi! quibus nōn vmbram, ſed imaginem eloquentiæ; cuius effigies in Ciceronis animo ſolidis expreſſa mēbris eminebat, in eo libro præſtitiſti; feliciore nimirum euentu, quàm vllius vmquam ad viuum retulit effigiem Apellis penicillus. Sed quid imaginem pictam dico? Faciem apparere viuam eloquentiæ cum ingenio Ciceronis, repræſentatam in ſpeculo dicere debuiſſem. Vt enim ſi oppoſito ſpeculo vultum cuiuſpiam excipias, ille ipſe facile in alterum ſpeculum obiectum priori regeretur; ſic eloquentiæ veræ ſpirantiſq; facies & forma, primum ingenij Tulliani ſpeculo neſcio vnde mirabiliter excepta, & impreſſa; poſt in librum de oratore tamquam in ſecundum ſpeculum reiecta eſt adeo ſolerter, vt eadem eloquentiæ viuæ pulcherrima ſpecies eodem tempore trib. in locis diuerſis inhæreret; in ſe ipſa primum conſiſteret; deinde in Ciceronianæ mentis ſpeculo conſideret; tum cōſpiceretur in eo libro, quem vnum, amiſſo Cicerone, ſuſpicimus; quo reliquo fruimur & docemur; in quo ſolo pulchritudinem eloquentiæ cernimus, admiramur, adamamus. Imitatus eſt quidem M. Tullius in hoc libro Platonem, qui ſuam ideam politiæ copioſo ſtylo, dialogis multis ac libris expinxit: ſed eo Platone ſuperior, quod nullum in oratore formando peccatum quiſpiam vmquam vituperauit; Platonis contra cum alia multa, tum vero maxime coniugiorum liberumq; communionem, nō modo diſcipulus eius Ariſtoteles, ſed etiam ſapientum omnium ſenſus, Chriſtianorumq; conſenſus reprehendit. Æmulatus eſt Xenophontem, qui Cyri nomine Principem optimum ex idea, quam mente conceperat, ſuauiſſimo locutionis genere deſcripſit: ſed hoc vicit Xenophontem Cicero; quod hic noſter veritatis amantiſſimus ſcriptor librum ſuum nulla falſitatis labe fœdauit; ille veris falſa miſcens, hiſtoriam, cuius anima veritas eſt, corrupiſſe Cyri virtutes augendo putatur. Secutus

17.

Lucr. l. 4

Ar. l. 2 polit. capite 2

Xenoph. in Cyrop.

cutus est Aristotelem, qui summa felicitate ingenij nullis mortalium viribus æquanda, mãdauit libris ἀναλυτικῶς admirabilem illam ac perdifficilem ἀπόδειξιν quam nos in scholis vsitato vocabulo Demõstrationẽ nominamus, rationem exquisitam ipse M. Tullius appellaret: sed quem inuictissimum ingenio superare non potuit; argumenti similitudine quadam, & pæne pari vtilitate propemodum adæquauit. Ille numeris omnibus expleuit artem sapiendi; coloribus hic omnibus depinxit artem eloquendi: tradidit ille perfectam ideam apodixis, quæ facit hominem certo scientem; edidit hic absolutam formam benedicendi, quæ vere creat hominem eloquentem: ille mentem posterorum illuminauit; hic linguam locupletauit. Vtinam, Adolescentes, æque adamaretis Aristotelis ingenium, ac Ciceronis vbertatem; illius fontem, huius amnem; illius doctrinam, huius copiam; illius deniq; rationes exquisitas, & huius cultam eloquentiam; easq; geminas facultates duplicesq; virtutes, ita misceretis inter se prudenter, studioseq; temperaretis, vt non minus eloquentia Tulliana scientiam Aristotelicam ornaret, quàm Peripatetica philosophia Ciceronianam copiam vicissim imbueret: næ vos Iuuenes, mihi credite, nulli mortalium efflorescentem vel ab ingenio, vel ab oratione laudem inuideretis. At quò me deuium trahebat Aristotelici ingenij iucudissima commemoratio? Redeat in viam disputatio de arte rhetorica Ciceronis: De quo Vitruuius ille perfector Architecturæ, perelegans Latinus scriptor, atq; eius æqualis, videtur in hac re propemodum diuinasse. Prudenter enim ex eo, quod ipse præsens viderat, audierat, gustauerat, præsentiens in posterum, & quasi præsagiens nostras admirationes, studia, scholas, laudationes: præuidens hanc præclaram totius posteritatis opinionem de ipsius arte dicendi, mandauit litteris fore tempus, quo tẽpore posteri nascentes post eam memoriam (si modo mentem instruxissent iucunditatib. litterarum) haberent

Lud. Nogar. not. ad c. 1 Ocelli. Cic. l. 1 de fin. & lib. 1 Tusc. quæst.

18.

Vitru. l. 9 de Archit. c. 8

in pectoribus simulacra Lucretij, Varronis, Ciceronis: præ oculis imagines, in ore virtutes verborum, suauitatem sententiarum, fructumq́ præceptionum: & cum Lucretio, velut coram, de natura rerum disputarent; cum Varrone de lingua Latina dissererent; cum Cicerone deniq́ in suo genere præstantissimo de arte rhetorica sermonem iucundissimum vtilissimumq́ conferrent. Quid præterea? Non hic subsistit laus. Scientiam illam suam tanto studio comparatam, tanta cura posteritati traditam, non in pectore continuit inclusam, vt multi, qui præcipere se posse profitentur ac sciunt; dicere neq́ sciunt, neq́ volunt: Lanistarum similes, qui gladiatores ornamenta tractare docent in palæstra; numquam ipsi digladiaturi prodeunt in arenam. Non ille multum egebat arte, quam naturæ bonitas, qua Deus illum cumulauerat, propemodum respuebat: artis tamē limam, ad naturā illam optimam, si quid opus erat, poliendā, exornandam, perficiendā, in oratione potissimū ac pnunciatione deduxit. Verborū affluentiā iuueniliter effusam in adolescentia, disciplinæ moderatione coercuit: vocis contentionē non parū incōmodantem valetudini remisit: præcipitē linguæ volubilitatē, quæ celeritatē ingenij cōsequi solet, tēperauit: ita vt laudabiliter Gradarius appellaretur à L.Seneca, Q. Hateriū turbidi torrētis incitatissimo cursu præcipitātis similem reprehēdente: cuius laudis magnitudinē, equorū domitores, & equitādi periti trās latione pcepta facile metiūtur. Prohibet me timor vestræ satietatis, de artis vsu multa dissérere: vos ipsi in interpretatione selectæ huius orationis, cū admiratione visuri estis, quā fuerit in inuentione pspicax, in dispositione prudēs, in elocutione limatus, in ornamētis copiosus, in insinuationib. callidus: quāto artificio se excusaret, si quē defenderet, quē alias accusasset; aut accusaret, quē aliquādo defēdisset: qua ratiōe caussas multis magnisq. difficultatib. ĩplicatas enodaret, tueret, euinceret; qualē fuisse scim⁹ illā A.Cluētij ĩ qua, cū in cet. vicisset alios; veterū iudicio, se ipse supauit. Deniq́

Cic. l. de cl. orat.
Quinct. l. 12 capite 1

L. Sē. ep. 40

Quinct. l. 12 capite 1
Sidō. l. 8 ep. 10 ad Ruricium

summi fuit artificij tegere artem oratoriam in dicendo, tam denso crassoque artificij rhetorici velo; vt cum vel sua vi permouēdi, vel offusis veteratorie tenebris, iudicem torqueret, flecteret, transuersum ferret; ille tamen non rapi, sed sequi videretur: vt omnia felicissima quadam facilitate, quemadmodū loquitur Quinctilianus, illaborata fluerent; *quæ vix singula quisquam intentissima cura longi temporis elaborare potuisset: vt quæcumq; proferret ornamenta non arte ficta, sed natura facta; non allata domo, sed in suggesto nata; non violenter tracta, per vim irruisse, sed precario ducta, sponte venisse putarentur. O vim mirabilem! O summam artem! Quo nam digno nomine, Iuuenes, eam compellabo? Calliditatem ne oratoriam, an sapientem inertiam, an artem artium? Non rabulæ, non declamatores, non sophistæ, non rhetores vlli quātumuis exercitati; non oratores multi peruenerunt eò per ingenij magnitudinem, per dicendi sciētiam, vt artem arte vincerent; artificium artificio dissimularent, & cum maxime ex arte dicerent, tum artis expertes, vacui rhetorica, nescij fraudum oratoriarum haberentur; cum orationem fuco rhetorum ac fallacijs oblinerent, tum potissimum naturali colore ac sanguine suo perfundere existimarentur ab illis ipsis, qui doctissimi, atq; acutissimi essent in eiusmodi rebus iudicandis. Rem vobis exposui, vos eam suo nomine consignate; mentemq; traducite ad exercitationem, quam tertio loco numeraueram in oratoris eloquentis instrumento. Rem cursim expedio notissimam, ne longum faciam. Si meditationem vmbratilem spectetis, quis M. Tullio paratior & instructior venit in forum, in curiam, in iudicia; qui se muniens atq; adornans ad contentiones pugnasq; forenses adolescens, quotidie multum Latine, Græce sæpius declamare solebat? qui post primas caussas actas in publico, biennium sub optimis dicendi magistris declamitans, Achaiam, & Asiam peragrauit? qui*

Quinct. l. 10 capite 1

19.

Orat. 9 n. 15

Romam alius propemodum regressus, domesticamq; exercitationem cum vsu forensi coniungens; ad præturam vsq; Græce declamare consueuit? qui deniq; iudicijs per C. Cæsaris dictaturam sublatis, muto foro, tacita curia, sexaginta plus minus natus annos, ad pristinam declamãdi rationem cum Hirtio, Pansa, Dolabella, Volumnio, Cassio clarissimisq; alijs, & grauissimis viris, quos grandes prætextatos vocitabat, se reuocauit? In ipsa vero tractatione causarum, quæ longe fructuosior est exercitatio; triginta & amplius annos, quotidiana pæne dicendi contentione versatus est, hic omnium generum, caussarum & locorum orator, mens curiæ, vox fori, lingua iudiciorum; omnium gentium defensor, cunctorum miserorum, calamitosorumque patronus. Ecquis igitur neget hunc oratorem exercitatissimum fuisse, qui vel à prima adolescentia non Rhetorũ præceptis, sed suis actionibus; non causidicis audiendis, sed caussis agendis; non iudicialibus casibus, sed victorijs caussarum, ad eloquentiæ fastigium est perductus? Postremo nec defuit Ciceroni diligentissima imitatio. Quem suspiciebat ob præstantiam singularem; & ceteris oratoribus Græcis, & Latinis existimabat antestare, Demosthenem sibi sumpsit viribus omnibus imitandum: non aliud agere, non aliud optare, nisi vt illum referat, non tamen se assecutum esse, quod sequebatur, modestiæ plenissimus alicubi confitetur: quod an verum, postrema oratione viderimus. E clarissimis quibusq; oratoribus Græcis, quorum extabant orationes, vnde lumen peteret; virtutes omnes, quæ splendidius eminerent excerpsit. Itaq; non modo vim Demosthenis effinxit, qui ferebat palmam; sed etiam Platonis copiã, iucunditatem Isocratis, subtilitatem Lysiæ, splendorem verborum, blanditias, lenitatem, ac sonitum Æschinis, acumen Hyperidis & argutias. Eius orationem perorantis, tabulam quampiam Apellis felicissimo penicillo bene pictam, in bono lumine collocatam dixissetis, si eum in luce

20.

Cic.l. de cl. orat.& l. de orat.
Quinct.l.1 capite 1

Romanæ vrbis dicentem audiuissetis. Nec vero in tanta vtilitate percepta de Græcis, Latinos ipse contempsit; multorum detestatus morem, qui domestica fastidiunt: domi nata respuunt; externa & peregrina, hoc solo quòd è longinquo sint aduecta, mirantur. Cur enim tam accuratè reuoluens annales Romanorum; replicans omnem præteritorum temporum memoriam, à primis vsq; cunabulis eloquentiæ Latinæ ducto principio, recensuit, iudicij sui ponderibus examinauit oratores omnes, qui aliqua in laude fuerunt? Cur singulorum virtutes obseruauit, enumerauit, protulit è tenebris in lucem; nisi vt id libaret, in se fingeret, atq; imitando exprimeret, in quo quisq; præcelleret? Quamobrem, vt equidem arbitror, oratorum eloquentissimorum quorumq; Latinorum virtutes effinxit, tametsi diffitetur ipse tantum se profecisse; decerpsit grauitatem Catonis, ardorem Galbæ, sapientiam Lælij, Philippi aculeos, Lepidi stylum, Iulii facetias, Carbonis profluentiam: auidius recentiores æmulatus expreßit granditatem Sulpitij, vim Antonij, Craßi leporem, suauitatem Catuli, proprietatem Cottæ, splendorem Cæsaris, Hortensij flores & actionem. Atq; vt opalus expositus soli multarum gemmarũ colores ostentat oculis aspectu iucundißimo, smaragdi viriditatem, amethysti purpuram, ignem carbunculi, sulphuris ardentis flammam, incredibili pariter mistura fulgentes; ita legendi Ciceronem vel ad ingenij boni lumen; vel ad interpretis diligentis facem, omnium, qui vixerunt ante ipsum, virtutes elucent, oculos feriunt, atq; in admirationem simul rapiunt, voluptatemq; traducunt. Cum igitur in M. Tullio vigeret imitatio, quæ dirigeret exercitationis cursum: exercitatio, quæ dicendi artem exacueret: ars, quæ perficeret naturam: bonitas deniq; naturæ, quæ splendore ingenij, doctrinæ copiis, vbertate verborum, & gratia pronunciandi, tum artem, tum exercitationem, tum mitationem illustraret, saginaret, impleret, animaret: iure omnes

Quinct. dial. de or.

Cic. l. de cl. orat.

Pl. l. 37. c. 6.

21.

omnes gentes atq; ætates; ſapientes pariter & indocti; cum hebetibus ingenioſi non cogitatione ſolũ, atq; opinione quæ tam multis concepta eſt & conſtat argumentis, ſed etiam voce, laudibus conſenſione ſuffragiorũ, eloquentiæ primas illi tribuerunt. Decantatæ ſunt in omnibus ſcholis ſplendidæ illæ deſcriptiones, Quinctiliani Ciceronem honeſtantis, quibus eum præcipuum eloquentiæ lumen; oratorem perfectũ; in eloquentiæ faſtigio poſitum; in omnibus, quæ in quoq; laudantur, eminentiſsimum eſſe definit. Vulgares, magnificæ illæ voces, quibus à Caſsio Seuero Latiæ facundia linguæ; princeps oratorum *à Sidonio Apollinari; tum* eloquentiſſimus orator *à Macrobio dictus eſt. Iactatum inter pueros eſt prouerbium illud, ab aliquo ſapientiſsimo viro confictum; & ab vniuerſis nationibus, quæ latine ſunt locutæ, probatum atq; vſurpatum; quo diſertiſsimi hominis eloquentiam ſignificantes, per hyperbolen dicunt eum eloquentiorem eſſe M. Tullio. Paucis veſtrum ignotum eſſe arbitror epigramma elegantiſsimi poetæ Catulli, qui Ciceronis non audiuit modo vocem, ſed etiam patrocinio defenſus, animo grato beneficentiſsimum virum in gratiis agendis, Romanorum diſertiſsimum, & optimum patronorum appellat. Laudem accipite, Iuuenes, à S. Hieronymi ſtylo profectam ſane quam egregiam; tum propter ſingularem viri ſanctitatem ac ſapientiam; quem in Palæſtinæ monaſterio degentem, aſpero cilicio veſtitum, abſtinentia voluptatum omnium extenuatum, in bibliothecis incluſum, & in libris demerſum omnes doctrinas belluantem, doctiſsimi quiq; Chriſtianorum, & vero etiam Summi Pontifices, de maximis rebus controuerſis, de quæſtionibus difficillimis, de librorum diuinorũ locis obſcuriſsimis, tamquam oraculũ quoddam animatũ conſulebant: tũ propter laudis ipſius genus ampliſsimum; quo certis mortalibus M. Tullius anteponitur. Hic admirãs humanæ ſapiẽtiæ, & eloquentiæ poteſtatẽ, dicere non dubitauit uſq; eo progreſſam,*

Quinct. l. 8. cap. 1.
L. 12. c. 1.
L. 12. c. 10.
M. Sen. l. 1. ſuaſ. 6.
Sidon. l. 5. ep. 13. ad Pannychium.
Macr. l. 2. ſat. cap. 1.
Tertull. Apolog. aap. 11.
Catull. epigr. de M. T. C.
orat. 6. n. 21
S. Hier. in c. 3. Ionæ.

vt summi philosophi atq; oratores velut reges habeantur hominum, eorumque præcepta, non vt præcepta mortalium, sed quasi oracula Deorum accipiãtur: *atq; inter eos Platonem, Aristotelem, Demosthenem, Ciceronemq; connumerat. Quàm vere, quàm prudenter, quàm rei congruenter vir scientissimus M. Tullium Regem appellauit, cum ex omnium hominum opinione communi, in numero regum collocauit? Non ille, dum viueret, Rex in foro dominabatur, regnabat in Curia, triumphabat in iudicijs; qui de regno fori deiecit; de concionum dominatu depulit; de principatu iudiciorum deturbauit Hortensium? Qui per orationem suam reginam rerum omnium; per eloquentiam dominatricem animorum; per imperatricem voluntatum persuasionem, habuit in potestate sua cunctorum affectus auditorum, concionem populi, ciuitatem liberam, Remq; publicam Romanorum? Tibi, M. Tulli, perinsignem iniuriam intulit Roma, de qua viuus voce, mortuus scripto tam bene meritus fuisti; quæ post quadringentos & amplius annos, tuorum oblita beneficiorum, Proæresio Rhetori, nescio cui, statuam ingentem ex ære posuit, cum epigrammate falsitatis, turpissimæq; assentationis plenissimo,* Regina rerũ Roma, Regi eloquentiæ. *Quas ille caussas egit? quos nobiles defendit reos? quorum iudicum voluntates expugnauit, vt eloquentia regnare diceretur? Quæ nam præclara ingenij monumenta posteris reliquit, vt æneum signum, & litteræ in marmore incisæ memoriam eius apud posteros conseruarent? Quæ sane cum statua funditus iniuria temporum interijsset, nisi mentionem aliquam huiusce nominis, & signi fecisset Eunapius. Non igitur Proæresio debebatur illa statua cum inscriptione tam honorifica, sed Ciceroni: non ludimagistro, sed senatus doctori: non iuuentutis educatori, sed imperij moderatori; non deniq; declamatori ad clepsydram statuenda erat, sed principi oratorum: qui lumen in curia, flumen*

in

Cic. l. de cl. orat.

Orat. 4 n. 12

Eunap. in Proæres.

in foro, fulmen in iudicijs tot annos ingenio, lingua, pectore, vnde lumen, flumen, fulmen extiterunt Romanum populum flexit, texit, atq; à multorum ciuium tyrannide liberauit. Nec debebatur ab vrbe tantum, sed etiam ab orbe terrarum, cui profuit vniuerso, cui prodest, ac profuturus est in omne posterum tempus scriptis suis, quæ iam infinitis propemodum exemplis, industria Typographorum multiplicata, sunt in perpetuum duratura. Cui signo linguam equidem auream addiderim. Etenim si Athenienses Beroso astrologiæ perito, propter quasdam prædictiones, quas euentus comprobauit, æneum simulacrum inaurata lingua statuerunt: nos M. Tullio denegemus, qui lingua flumen aureum fundebat orationis? Quod ipse ex ore summi philosophorum Aristotelis flumen aureum profluere videbat, hoc ego, quotiescumq; in manus orationes eius sumo, quotiescumq; lego, mihi cernere videor ipsis oculis, à pectore faucibusq; decurrere, differens hoc solo, quòd illud aureis rerum ac sententiarum arenis turgidum fertur: hoc, aureis verborum vndis affluens, aurea figurarum vbertate splendescens, auditores, ac lectores inundat. Depone Dio Bithyne cognomentum illud Chrysostomi, quod ob declamationes quasdam, vel in conclaui scriptas exercendi styli gratia, vel in vmbra Gymnasij dictas ad ostentationem ingenij, tibi discipuli per assentationem imposuerunt: depone, inquam, quod tuum non est, quod tibi minime cõgruit, si cum M. Tullio comparere: Ciceroni renuncia, cuius ab ore fluunt aurea omnia: Ciceroni restitue, cui merito debetur Chrysostomi cognomen. Nisi forte mauultis, Adolescentes, per nouandorum nominum, ac nouis rebus emergentib. imponendorum potestatem à sapientib. tributam, nouum fingi cognomentum; vt vir singularis in eloquentia, singulari cognomine, recens composito, nulli mortalium vsitato cohonestetur, ac dicatur vel ab aurea lingua Chrysoglottus, vel ab aureo flumine Chrysopotamus. Red-

[Margin notes:]
23.
Pl. l.7 c.37
Orat.4 n.26
Eunap. l. de vit. sophist. initio.
Cic. l. 3 de orat.
Pl. l. 33 c.4

dat deniq; Gorgias Leontinus auream illam statuam, quam soli ex omnibus illi Delphis Græcia statuerat, Rhetori parum congruentem: oratori eloquentissimo ac meritissimo Ciceroni ponatur: locetur à vobis in ænea basi constantis imitationis; in eamq; maximis literis incidatur epigramma titulis honorariis locuples ad memoriam sempiternam.

M. TVLLIO CHRYSOPOTAMO REGI ELOQVENTIÆ ORBIS vniuersus P.

Non equidem dixi scribendum Eloquentiæ Deo; *quòd fas non est homini Christiano, neq; diuinitatem cuiquam mortali vel mente, vel oratione tribuere; neq; ita loqui, vt præter Deum Vniversitatis parentem ac Rectorem, vlli tribui videatur: tametsi Tertullianus vetustissimus doctor ex eruditissimis Christianorum scriptorum, irridens Græcos Romanosq; veteres idololatras, qui Deorum in numerum referebant, quemcunq; cernerent in re quapiam excellentem; suis ipsorum telis eos conficiebat, exquisitaq; ratione conuincebat, quæ in Ciceronis laudem commendationemq; redundat:* Iniquos aiebat in M. Tullium extitisse; *grauem iniuriam eloquentissimo viro factam; quòd non diuinis honoribus affecerint eum, cui deferunt omnes eloquētiæ principatum; hunc quoq; posse Deum ob eloquentiam fieri, si præstantissimis quibusq; in aliquo genere hominibus divinitas datur. Quo Mercurius artificio; qua vi diuina Hercules; qua suauitate dicendi Orphæus præstiterunt Ciceroni, potius vt illi, quàm hic, vel apotheosin, vel inter astra locum mererentur? Mercurius lyræ parens, hoc est inuentor arte compositæ orationis, quæ delectat aures, dictus est: at M. Tullius eloquentiæ Romanæ parens, ac perfector orationis elegantis, excultæ, numerosæ, quæ suauitate permulcet aures & mentem, est habitus. Trahebat Hercules? Trahebat M. Tullius. Ex illius præpotentis hominis*

Tertull. Apolog. c. 11.

Orat. 3. n. 11

minis lingua pendebant aureæ catenæ multorum aures mortalium captiuorum vincientes? Ex huius ore quoq; prodibat aureis nexa verbis, aureis depicta ornamentis oratio, non aures modo, sed etiam animos illigans ac detinens innumerabilium auditorum. Mulcebat Orpheus sonis feras? mouebat fidibus saxa? detinebat fluuios cantu? Cicero quoq; verbis, lingua, voce ferinos homines delectabat; permouebat obstinatos; impotentes cohibebat. Quod cæleste diuinumq; cognomen cuiquam ob eloquentiam impositum est, quod non item Ciceroni, si cum eo congeratur, & meliore iure debeatur? Periclem, Adolescentes, proferetis; qui propter illam admirabilem Pitho, de cælo prope delapsam, & in eius labris sessitantem, qua mulcebat, flectebat, aculeis vulnerabat populum Atheniensem, Olympius est cognomento vocitatus. Cur non item M. Tullium appelletis Olympium, qui propter cælestem illam vbertatem ingenij, beatamque dicendi copiam, Pericli simillimus à C. Cæsare iudicatus est, & adæquatus? Qui Periclem Olympium hoc ipso cœlesti munere superauit; quòd Pitho in illius lingua, quoad vixit, habitauit; morientis in ore cum illo pariter extincta est: Ciceronis vero lepos & persuasio sic in eius labris insedit penitus, atque infixa est, vt eo mortuo viuere in orationibus, scriptisque libris spirare videatur? Tyrtamus Etesius discipulus ob ingenium & eloquentiam Aristoteli carissimus; quòd bene loqueretur, primum diu dictus est Euphrastus: deinde quòd excellenti quodam Orationis nitore floreret, quem prope diuinum existimabat auditorum admiratio; Theophrasti, hoc est, diuinitus loquentis nomen inuenit. Id ab Aristotele magistro confictum, & Euphrasto diligentissimo auditori impositum, Diogenes Laertius locupletissimus est testis. Magna, præclaraque laus est, dignum nomine prope diuino Tyrtamum à tanto doctore iudicari; qui non ingenia modo philosophia ditabat, sed etiam

Orat. 3. n. 23
Orat. 5 n. 25
Orat. 3 n. 14
Plut. in Pericle, & consol. ad Apoll.
Cic. l. de or. Pli. in præf. Quin. l. 10 capite 1 Diog. laer. l. 5 in Theophrast.

linguas rhetoricæ præceptis acuebat. Sed quanto libentius ac iustius, o maxime philosophorũ Aristoteles M. Tullium à diuinitate loquẽdi Theophrastum appellasses, si pro Tyrtamo, vel vna cum Tyrtamo Ciceronem auditorem doctrinæ tuæ discipulumq; habuisses? Si tractasses eius ingenij facultatem; si leporem in ore confidentem vidisses; si copiam & vbertatem melle dulciorem degustasses; si cultum elocutionis, si verborum splendorem, si persuadendi vim auribus excepisses! Tyrtamum in foro nescio quid emere parantem, è pronunciatione peregrinum agnouit, notauit, atq; hospitem Atheniensis anicula compellauit: Ciceronis contra lenissimam suauissimamq; litterarum appellationem; integerrimam felicissimamq; pronunciationem Romanorum propriam, nihil olentem peregrinum; nihil insolens sonantem, omnium aures, oris pressu, litterarum asperarum fuga, vocalium hiantium vitatione permulcentem, nemo vnquam reprehendit, nemo non probauit: tu posthabito Tyrtamo, non Ciceronem diuino nomine decorasses? Ille in Areopagitarum Senatu siue insolentia loci, siue iudicum grauitate permotus; siue pudore, metu, memoriæ defectu perturbatus, deficiente spiritu, languentib. labris, hærente lingua conticuit: hunc contra numquam imparatum, numquam metuentem, numquam immemorem; neque curia, neq; forum, neq; tribunal vidit vnquam: non locus insolens, non grauitas auditorum, non seueritas iudicum, non multitudo populi, non concionis tumultus perturbauit; stetit, stetit semper in gradu fortis; numquam ob metum ex acie decessit, semper lingua pugnauit inuictus: tu non M. Tullio meritissimo, detractum Tyrtamo cognomen Theophrasti tribuisses? Platonem quoq; philosophorum innumerabilium parentem, diuini cognomine cohonestauit antiquitas vniuersa: non propter philosophiæ præstantiam, in qua multis numeris ab Aristotele superatur, sed propter vbertatem eloquentiæ, seu quemadmodum

Orat. 2 n. 35

Orat. 6 n. 25

25.

Ora. 10 n. 32

adm-

admirans loquitur Quinctilianus, ob diuinam quandam, & Homericam eloquendi facultatem, qua mirabiliter assurgit, vt non hominis ingenio, sed oraculo Delphico videatur instinctus. Quàm item prisci philosophi diuinam, & Ioue dignam esse censuerunt, cum dicebant, si Græce Iuppiter loqui vellet, Platonis eum lingua locuturum. Quis non idem tribuat cognomen Ciceroni, qui Platonem æmulatus in philosophia, Platonis dicendi copiam expreßit? Qui virtutibus aliorum clarißimorum Græcorum oratorum, qui ornamentis historicorum, scriptorumq; omnium, Platonis copiam expoliuit, cumulauit, expinxit? Qui deniq; quia summus est orator, Platonis ipsius testimonio, ceteros mortales anteit facultate quadam pæne diuina, quæ particula est magnæ illius artis excantandi? Prohibeat me quispiam dicere, Iouem si Latine loqui vellet, non nisi Ciceronis vsurum eloquentia; quando Platonis sermo non æquatus modo, sed nitore, cultu, vi, multisq; alijs nominib. à Ciceronis elocutione victus est? Varroni licuit Ælij Stolonis sententia definire, Musas Plautino sermone locuturas fuisse, si Latine loqui placeret, non idem mihi de Tulliana copia decernere liceat, quæ cum Plauti sermone comparata, tanta præstat illi dignitate, floribus, elegantia, quanta constantis ætatis elocutio, pueritiæ sermonem antecellit? Ad Ciceronis conspectum Plautus, & quiuis alius eiusdem ordinis sileat, fugiat, delitescat. Iure igitur Fabius Quinctilianus aßiduus & accuratus eloquentiæ Tullianæ cõtemplator, tot tantarumq; virtutum, quas partim audistis, partim proximis orationibus audietis, admiratione obstupefactus, eò deductus est impulsu veritatis, vt diceret exclamando, M. Tullium dono quodam Prouidentiæ genitum, in quo totas vires suas eloquentia experiretur. *Quàm Christiane M. Fabi, tametsi veræ religionis ignarus tãtum donum humano generi tributum, non in Fortunam populi Romani, non in fatum ipsius Ciceronis, non in caus-*

Plato in Euthyd.

Quinct. l. 10 capite 1.

26.

Quinct. l. 10 capite 1

ſarum aliquam neceßitatem, quod impij, dementesque aliqui feciſſent, ſed in Dei præpotentis, atque hominum amantißimi curam prouidentiamque retuliſti: quæ perfectam eloquentiæ formam in homine mortali impreſſam voluit, non oſtendere modo, ſed etiam fruendam imitandamque donare mortalibus. Atque vt trecentis ferme ante annis, vtilitati noſtræ proſpiciens, in Græciæ tenebris præſtantißimum Ariſtotelis Stagiritæ ingenium, tamquam clarißimum lumen, quo noſtræ colluſtrarentur mentes accendit & collocauit: ita ſæculo ante quàm Chriſtus Liberator noſter mirabiliter è cœlo delapſus appareret in terris, legem nouam delatam item de cœlo, per hominũ mortalium potißimum linguam, vocem, ſermonem in concionibus publicis, congreßionibusq; priuatis peruulgaturus: voluit vt in Italia, in Latij finibus, in montibus Arpinatibus ſub imperio Latinorum, vir eloquentißimus Cicero naſceretur: vt in Romanæ vrbis luce verſaretur vnus aliquis, cuius è fluminibus eloquentiæ, deriuatis per imitationem riuulis; ieiunitatem oris noſtri, ſiccitatem orationis, & linguam ex inopia verborum areſcentem irrigaremus: vt cum Ariſtotele ſociaretur; ne vel ingenio præſtantißimo diſertißima lingua; vel ſummæ dicendi copiæ, ſumma doctrinarum vbertas in Mundo defuiſſe videretur. Quàm item vere locutus eſt, Adoleſcentes, Quinctilianus noſter, cum M. Tullium à diuina prouidentia genitum pronunciauit; quæ tam ſapienter & cumulate rebus omnibus inſtrumenta præſtat, & adiumenta, quibus finem ſuum adipiſcantur: Procreauit Ciceronem Deus aptißimæ ad dicendum naturæ, maximeq; idoneum eloquentiæ tum expromendæ, tum educandæ, tum perficiendæ: muneribus omnibus eum inſtruxit, quibus illa paratur, augetur, ad vſum aliorum, vtilitatemque profunditur: fecit ingenioſum ac memorem; bene valentem corpore; lingua promptum atq; expeditum; propenſum ad eloquentiæ ſtudium; ſedulum in meditandō;

Cic. l. 2 de leg.
L. 2 epiſt. 15 ad Attic.

tantum

tantum deniq; ætatis illi largitus est, quantum ad eloquentiam perficiendam sufficiebat. Requirat aliquis locum in quo se ostentare posset vniuersis, & laudabiliter excurrere? Roma est à Dei prouidentia selecta, tunc Orbis terrarum caput; nationum omniū domina; cunctarum gentium domicilium; vt neminē lateret hoc diuinum beneficium, quod in imperij Romanorum arce splenderet: neminem fugeret, quod in Reginæ terrarum oculis habitaret: & tam longe lateq; funderetur, quàm Reipub. pateret imperium; eosdemque terminos hoc eloquentiæ donum attingeret, quos Romanorum arma peruaserant. Optatis tempus accommodatum? Illud elegit, quo Latina lingua de cunabulis, primisque ætatibus egressa, iamque adulta, non florescebat modo multorum rhetorum, poetarū, oratorum industria; sed etiam erat maturitatem quandam temporis diuturnitate consecuta. Desideratis occasiones ad dicendum, & opportunitates ad eloquentiam exercendam? At quid magis in tempore; quid opportunius vnquam prudentißimus quisq; ausus esset optare? Quo tempore compilatæ prouinciæ, regum & consulum accusationes, coniurationes improborum ciuium, populares tumultus, cupidi rerum nouarum, libertatis oppugnatores, grauißimæ reorum capitalium caussæ deposcebant, prouocabant, excutiebant vniuersas eloquentiæ vires proborum ciuium; extitit M. Tullius, qui solus tot, tam graues, tam difficiles caussas susciperet, explicaret, euinceret: libertatē, patriā, Remp. oratione tueretur; atq; eloquentiā ipsam in homine mortali perorantē, virib. omnib. armatā, vniuersis dicendi copiis affluētē, hominib. ostenderet. Tibi Deus immortalis, qui tanta cura singulis mortalib. prospiciens, Orbi præsides vniuerso, gratias agere deberē immortales, tuo dignas beneficio; pro munere, quo nos homunciones infantes, elingues, indisertos cumulasti; cum M. Tulliū in hominū lucem imitādum prodire iußisti: de cuius ore ac pectore, nostræ vtilitatis gratia,

vires

vires ſuas omnes ac theſauros eloquentiæ profunderet. Orationem promerito parem non habetis, qui ne cogitatione quidem doni magnitudinem tui complecti poteſt: æqualem tamen ſtudio, viribus optatis, actionem hanc ſuſcipe gratiarum; quas ore mortali, meo meorumq; diſcipulorum nomine debitum confitens ago, re ipſa numquam relaturus, memori mente ſemper habiturus. Vos autē Adoleſcentes, ad imitationem tanti oratoris, tam admirabilis, atq; vt ferunt res humanæ, diuini; conſtantem animum ac vires adijcite? præſtantiſſimum eius ingenium, vim, copiam, artem intuentes in ea oratione, quæ ſibi principatū omnium arrogauit; in qua non inanis vmbra volitat, ſed ſolida forma reſidet; non imago mortua cernitur, ſed germanæ facies eloquentiæ viua ſplendeſcit. Polycletus Sicyonius ſignorū artifex nobiliſſimus, diſcipulis ſuis ac toti poſteritati conſulens, vniuerſam artem, quam profitebatur ac perfecerat, mente conceptam, multis præceptionib. accurate diligenterq; explicatam libello complexus eſt, quem regulam, ſeu normam appellauit. Deinde præcepta confirmaturus opere, ſtatuam ex ære fecit, in qua membrorum præcipue ſymmetria ſeruata, chartis inſcriptam artem ita mirabiliter expreſſit, vt ſolus hominum artem ipſe feciſſe, artis opere iudicaretur. Hoc ſignum artifices quod ex eo tamquam à lege quadam artis, lineamenta peterent, Canona nominarunt. Alterum Polycletum nobiliorum operum artificem mihi videor M. Tullium appellare poſſe; qui quam dicendi artem, quam ideam eloquentiæ, quam oratoris formam mēte comprehenſam habebat; quam in tam multis rhetoricis operibus, ac potiſſimum in libello de oratore perfecto deſcripſerat; eam inde reuulſam, in ſeptimā orationem contra Verrem tranſtulit, infudit, expreſſit adeo perfecte, vt oratinum omnium canon, eloquētiæ norma, magiſtra deniq; oratorum poſſit merito nominari. Quid enim de ſeptem hiſce libris in Verrem ſentit auctor

28. (margin)

Pl.l.34 c.8 Gal.l.1 de tē peram c.9 l.5 de decr. Hipp & Plat c.3 l.2 de cauſ. pulſ. capite 13 (margin)

29. (margin)

ipse librorum? quanti eos facit? quàm luculenter laudat? Eloquentiam suam hac illustratam accusatione fuisse prædicat: quòd illi ianuam ad gratiam popularem aperuerit; atq; aditum ad honores amplissimos patefecerit. Eiusdem accusationis impetu summum oratorem Hortensium, qui tum in foro regnare putabatur, fractum, victum, abiectum obmutuisse tradit; & pro familiarissimo reo consulem designatum, ædili designato; clarum obscuro; exercitatiorem, minus exercitato non esse ausum respondere gloriatur. Ex hac persæpe, cum in libro de perfecto oratore præcepta appositis illustrat exemplis, exempla depromit; quasi tacite modesteq; significans, ibi perfectissimam eloquentiæ formam esse vere defixam, vnde ad eam depingendam verbis, exemplorum colores & pigmenta peterentur. Nec vero quispiã orationes quattuor in Catilinã obijciat, quòd scelestissim⁹ ille, atq. audacissimus parricida Ciceroni consuli non ausus respondere, vim eius, ingenium, eloquentiam reformidauit, fugit, exhorruit: nõ Philippicas quattuordecim in Antoniũ scriptas & dictas, grauitate caussæ, senectute oratoris, eloquentiæ maturitate commendatas Verrinis anteponat. Nam etsi mirabiles vtræq; sunt in genere suo; nullius imitatione plane consequendæ: tamen in illis, quòd partim ad senatum in curia, partim ad populum in foro sunt habitæ; necessitate caussæ adactus repetit eadem orator, eandem tundit incudem deprehensæ coniurationis, vindicatæ libertatis, seruatæ vrbis ab incendio, ciuitatis à cæde, Reip. ab interitu, supplicio paucorum. In Philippicis vero, quæ maturam, & decoctam habent eloquentiam, cum oratoris ætate pariter senescentem, cum affectu doloris, prope lugentem; idem tractat ac retractat argumentum, vt caussa Reiq; publicæ tempora ferebant; eodem sæpe reuoluitur, vt hostis declaretur Antonius: absunt verborum flosculi, qui vel iam ex arbore ceciderunt, vel à re ipsa repudiantur: nulla hilaritas, nullus risus, nulla lætitia;

Cic.l. 2 offi.

Cic.l.de or.

Cic.l. de or. Pl.l.7 c.30 Plut.in Cic.

tia;pro his lacrymæ, luctus, mæror; acerbitasque tanta, vt amputati capitis, & cæsæ dexteræ, quod Iuuenalis opinatus est,non alia fuerit caussa, quàm

Iuuent. sat. 10.

Conspicuæ diuina Philippica famæ
Voluitur à prima,quæ proxima.

Verum hæ nostræ Verrinæ primum virescentem habent ac florentem eloquentiam; vna cum oratoris ætate sex & triginta annorum, neruosam, vt ita dicam, & robustam; qui planissime scribit alicubi, tum fuisse perfectum quidquid esset, quod in se haberet, & maturitatem quandam suam adeptum, cum suscepit patrociniũ Siculorũ. Deinde cuiusque generis ornamentorum, affectuum, doctrinarum varietate vel distinctæ, vel temperatæ sic elucent, nihil vt videri, nihil cogitari possit illustrius. Cuius rei, quẽ locupletiorẽ testem ipso M. Tullio requiritis? Hic in oratoris perfecti descriptione, cum aliquot orationum suarum nobiliorum virtutes proprias commendasset, diserte testificatus est, omnes eas virtutes in Verrinis libris esse permistas. Exposcitur, Auditores, subtilitas? At quid potest esse diuinatione, (quæ oratio est de accusatore constituendo) & ea, quæ de frumento disputat, subtilius? Expetitur è doctrinis reconditis, seueritatis iudicialis aliquod condimentum? Creberrimis sententiis vitam & mores informantibus è media philosophia; fabulis è poesi; factis ex historia petitis innumerabilibus omnes suauissime condiuntur. In affectibus grauioribus permouendis vim, ardorem impetum exoptatis? At profecto quæ valentissimum exercitatissimumque oratorem Hortensium perterruerunt; quæ virum prætorium nobilissimum ditissimumque exilio voluntario se mandare coegerunt; perturbationum plenissima sunt exio stimandæ; & postrema præsertim, quæ in crudelitate, quam C. Verres in nauarchorum innocentissimorum suppliciis iniquissimis; & ciuium Romanorum atrocissimis cruciatibus exprompsit, amplificanda; interdum ab eorum

Cic. l. de cl. or.

Cic. l. de or.

oculis,

oculis quorum nihil interest, vim maximam elicit lacrymarum. Vultis ornamenta: quæ in exornationis genere solent esse frequentissima? Verum vbinam eminent splendidiora, quàm in actionis secundæ quinq; libris? Vbi pulchriores laudationes laude Siciliæ, quam ipse artifex suo testimonio collaudat? Vbi descriptiones vrbium, regionũ, fontium, templorum, portuum, statuarum, magis res sub oculos subijcientes? Vbi facetiarum vrbanissimarum festiuitates lepidiores? vbi contentiones elegantiores sententiarum & verborum? Si quis per eos libros oculis accurate spatiari voluerit, tot exornationum lumina mirabilis elegantiæ splẽdore reperiet illustria; quot in amœnissimo prato flores, visenda colorum varietate depictos Aprili mense reperiret. Nec aliunde sane Quinctilianus diligentissimus oratoriarum institutionum, copiosissimusq; scriptor, plura schematum, præceptorum, affectuum exempla, quam ex orationibus hisce decerpsit. Ecquis copiam, vbertatem, & flumina eloquentiæ deesse criminetur, vbi septem longissimis libris vnius hominis accusatio continetur? Ecquis tres dicendi characteres, humilem, sublimem, temperatum requirat, vbi sunt omnes admirabiliter insiti? Nam grauitas caussæ minime deest: in qua vocatur in iudicium ciuis Romanus nobilissimus, vrbanis magistratibus honestissimis perfunctus; fit reus homo nocentissimus, qui nec humano modo, nec vsitato more peccauit: accusatur criminum atrocissimorum populi Romani Prætor, nuper ex amplissimæ administratione prouinciæ non tam reuersus, quàm retractus: postulatur de pecuniis repetundis homo pecuniosissimus, qui per fraudem, per iniuriam, per vim eripuit Siculis HS millies, hoc est vicies quinquies cẽtena millia nũmum aureorum; & ornamenta omnia Siciliæ, vndecumq; à quocunq; sublata, nauib. inde onerariis asportata, in suã domum atq; villã incluserat: defenditur Sicilia tota, populo Romano prouincia longe carissima & fructuosissima,

Cic. diuin. in Verr.

quæ

quæ quia legationes honestißimas, singulis è suis ciuitatibus Romam miserat, Romā videbatur esse translata. Quid quod alia multa, quæ rem ipsam circumstabant, summum ab ingenio & lingua M. Tullij conatum excutere debuerunt? Petebat enim ædilitatem, ascensum ad iactationem popularem, gradumq; ad vrbanos magistratus aptißimū, viamq; sibi ad honores, non commēdatione maiorum, quia nouus homo; sed eloquentiæ virtute, fauoreq; populi tunc eloquentiam admirantis apparabat. Accusabat Q. Hortēsio defendente, consule iam designato eloquentißimo oratore: quicum non tam de Siculorum fortunis, ac de capite C. Verris; quàm de gloria dicendi, de eloquentiæ principatu, de regno fori contendebat: atq; in eo theatro contendebat; in quo cum sæpe maxima populi Romani spectante celebritate, nationumq; exterarum frequentia, strenue laudabiliterq; versatus approbationes & plausus excitasset; partam dicendi laudem, dicendo quoq; conseruare atque amplificare cogebatur. Addebat animos æquitas caussæ atq; bonitas, quæ oratori acutißimo ad inueniendum subministrabat argumenta; tum ad augendum exercitatißimo non inanes amplificationes suggerebat. Crescebat impetus animi præsentia Siculorum amicißimorum, ac de eo benemeritorum, qui priuatim & publice viri primarij suas iniurias iudicio persecuturi confluxerant: quorum aures teretes, religiosas, & ad iudicandum de facultate dicendi peracres; quod apud eos olim Rhetorica nata esse, & ea natio Promptæ gens linguæ *cum laude diceretur*, M. Tullius vehementer explere cupiebat. Neq; vero contemnendum illud est, quod has orationes mirifice commendat: hanc totam accusationis posteriorem actionem, quæ quinque libris commendata est, actam non fuisse: proinde non factam improuiso, quod in repentinis caussis quandoq; fieri oportebat; sed elaboratam domi; miro dispositam ordine, limatam iudicio, atq; intimo elucubratam artificio

Cic. l. de cl. orat.

Sil. Ital. l. 14

Pl. l. 1 ep. 20
Plut. in Cic.

fuisse prius, quàm in vulgus ederetur. Quod si tam multis nominibus vniuersa hæc accusatio celebratur, & posterior actio præsertim, quæ limatior prodiit ex auctoris officina, qualem censetis eam orationem esse, quæ locũ inter omnes principem existimatur obtinere? Si prior actio defensorem Hortensium à caussa depulit; si reum Verrem à salutis spe deiecit, quæ tamen minas continet & terrores, non criminum explicationem, non probationem, non exaggerationem; quid futurum fuisse existimatis, si M. Tullius verborum ac rerum flumen in eos effudisset? Si hæc tela argumentorum, has faces effectuum, hæc amplificationum fulmina contorsisset? Si deniq; hunc postremum arietem causæ labanti nutantiq; admouisset; & hanc orationem vltimam, quæ totius est accusationis peroratio, vehementissima corporis actione, contentioneq; vocis digna verbis, digna sententiis, digna scelerum atrocitate pronunciasset? Ex hac idem Quinctilianus sagacissimus artificij Tulliani venator ἐνάργειαν, *in qua magistrum insigniter eminere putat, cum res ita subiicit oculis, vt geri videantur, pluribus probat: ex hac amplificationum insignium exempla desumit: in hac plures epilogos obseruat, vbi singulis criminibus suas lacrymas dedit. Vos ipsi, me interpretante, visuri estis de industria vim pæne omnem atq; impetum, ad hanc orationem, tamquam ad vltimam machinam fuisse reseruatam. Cui magnitudo quoq; laudi debet esse. Nam si Plinij temporibus ea Ciceronis oratio ferebatur optima, quæ maxima: si M. ipse Tullius idem iudicium de orationibus Demosthenis faciebat; colligite vos ratiocinando quem locum huic longissimæ, pulcherrimæq; orationi, quam laudẽ, quam admirationem tribuatis: atq; vna sciscitari desinite, cur in huius potissimum interpretatione labores huius anni statuerim collocare. Meum igitur erit accuratissime singula explicare, quæ face videbuntur egere, sententias, verba, verborum & sententiarum ornamenta perpendere: regulas*

Quin. l. 4 cap. 3. Asc. Pedian. in 3. Verr.

Quinct. l. 8. capite 3. 4.

Pli. l. 1. ep. 20. ad Tacit. Plut. in Cic.

imitationis minutiores tradere: permotionem affectuum numerum oratorium, historiam, partes, vniuersum deniq; artificium euoluere, totam orationem secando, diuidendo, versando, illorum more, qui ad introspiciendum naturæ in corporibus humanis insitum artificium, ea non membratim & articulatim modo, sed prope minutatim incredibili arte persecant atq; concidunt: eo consilio, vt quàm prudēter ipse orationis architectus, scientissimusq; magister, eximiam naturā arte singulari perpoliuerit, & ad vsum præcepta transtulerit, vos imitationis cupidissimi videatis. Vestræ vicissim partes erunt, Adolescentes optimi, diligentia, studio, sedulitate, cupiditati meæ de vobis bene merendi respondere: tum assiduitate scriptitandi, declamandi exercitatione creberrima, lectione Ciceronis accurata cum imitationis ardore coniuncta, meam in vobis erudiendis eludere, præuertere, vincere diligentiam.

DE IMITATIONE ET LAVDIBVS M. T. CICERONIS.

Oratio secunda. Or. XVI.

I. *Susurrus ille proximis diebus è prima laudatione M. T. Ciceronis, aduersus hunc optimum ac nobilissimum eloquētiæ styliq; magistrū exortus; qui nōnullorum auctus ore, per aures multorum peruagatus, eundo vires adeptus in rumorem euasit, publicasq; scholas introiens doctissimorum virorum animos permeauit, Auditores; nolenti mihi licet, & à verborum contentionibus, tum natura, tum institutione vitæ cursim refugienti, non infirmis rationibus, vt in hac secunda oratione, qua retractabitur*

idem

idem argumentum, initium ducerem ab eorum refutatione, quæ sunt obiecta, persuasit. Cur enim ipse negligerem adeo graues iniurias, acerbasq; contumelias; tametsi non tam ab iniquo animo profectas, quàm ab errore mentis impositas ei, cui tantum disertissimi Patauini gymnasij doctores, qui magistro Cicerone profecerunt in dicendo: tantum hæc ciuitas vniuersa, quæ Tullianæ orationis semper amantissima fuit: tantum nos omnes dicendi studiosi, qui præstantis huius orationis imitatione iecimus eloquentiæ fundamenta, debeamus? Controuersa quidem res est, vtrũ vnum an plures imitari benedicendi cupidis ad eloquentiæ perfectionem expediat; inter doctissimos viros agitata sæpe quæstio hæc est, necdum satis videtur explicata: proinde quia cuiq; re dubia, licet opinionem in vtramlibet partem inflectere; patienter toleranda est, hæc accusatio, quæ neq; Ciceronẽ magnopere violauit; neq; me pupugit vehemẽter: & quia minus placet imitatio multorum, validis quãprimum rationibus afflicta de vestris mentibus euellenda. Verum tacitis vocibus, quæ tandem in clamores iniuriosos eruperunt, iactare multis loquendi vitijs M. Tullium esse fœdatum; non paucis oratoribus, iudicio veterum, esse posthabitum; etiamnum extare Latinos scriptores elegantissimos, quorum politissima elocutio, maximeq; Attica, verboso atque Asiatico stylo Ciceronis ad imitationem præferatur: quis vel benemerito viro non nihil gratus, vel in Romanorũ historijs mediocriter versatus, vel amãs veritatis cõscientiã identidem mordentis, æquo animo ferat, obliuione premat, silensq; dissimulet? Itaq; Iuuenes, intelligitis quàm oporteat vos adesse animis hodierna die; ne per dissipatos rumores lucrũ fructuosissimæ negotiationis, caputq; perdatis: quando, nõ de augẽdis eloquẽtiæ lucris, de quib. prima oratione agebatur; sed de iã facto lucro defendẽdo; deq; viuo totiꝰ huius quæstuosissimæ mercaturæ, quod in discrimẽ adducitur per aduersarios, tuendo per me conseruandoq; contenditur.

Ac primum paucis expediamus controuersiam, quam cum quibusdam habemus in eloquentiæ studio: Multine sint, an vnus imitandus? Non aduersariorum immissa tela rationum reformido: non declinatione lateris, hoc est, dissimulatione contemnentis ingenij, more quorundam, qui certamen euitant, ictus eludo: pectore toto, stanteq; corpore argumentorum hastas & mucrones excipio, confutationisq; clypeo vel frango, vel retorqueo, vel retundo. Locant in acie prima clarissimorum rhetorum auctoritatem; M. Senecæ, qui florere cœpit statim atq; vox Ciceronis extincta est: Fabij Quinctiliani, qui posteriore sæculo viginti totos annos iuuenibus erudiendis impendit: quorum ille, Non est vnus, *inquit,* quamuis præcipuus imitandus: *hic vero:* Sed non qui maxime imitandus, etiam solus imitandus est. *Communiunt testimonia dicendi magistrorum rationibus, quas ipsi arbitrantur inexplicabiles esse: quarum prima est, Neminem vmquam extitisse, qui omnibus eloquentiæ numeris expletus esset ac perfectus, quod nobilissimus orator M. Antonius ille, qui Ciceronis oriente sole occidit; & cognouit, & probauit libro scripto, quo disertos se vidisse multos, eloquentem vero neminem confitetur. Ecquis speret à se visum iri talem virum in hac mortalium vrbe, in qua,* Nihil est ab omni parte beatum, *siue factum à natura, siue fictum ab arte?* Nihil, *inquit de naturalibus rebus differens M. Tullius, per te ceteris omnibus antelatus,* simplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit: *subiicitq; validissimam rationem;* Tamquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si vni cuncta concesserit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incõmodo muneratur. *Hanc ob rem Zeuxis pictor egregius, vt tu declamatione superiore, tuæ caussæ securim iniiciens imprudenter dixisti, picturus Helenã, formosissimas quasq; virgines inspicere voluit, non existimans omnia, quæ ad venustatem quæreret, vno in corpore*

M. Sen l. 1. contr. in prooemio. Quin. l. 10 c. 1

Cic. l. 3 or. l. de orat. Quin. l. 12. cap. 1.

Hor. l. 2. od. 16. Cic. l. 2. de Inuent.

Orat. 15. num. 16.

corpore se posse reperire. Quod si Natura tam solers, haud potest vni partes omnes tribuere perfectionis; quis ab arte, cuius vis & ingenium tam longe distat ab naturæ sapientia & potestate numeros omnes virtutesq; requirat? Pictura, quæ scriptioni simillima est, à præstantibus ingeniis ad fastigium fere perducta peperit excellentes eximiosq; pictores: at quem edidit plane perfectum? Apelles, quem ea in arte principem fuisse prædicant, Amphioni de dispositione cedebat, Asclepiodoro de mensuris: Zeuxidi qui numeratus est in primis, celeritas defuit: in Protogene, quem sibi in multis præponebat Apelles, desiderabatur diligentiæ modus: alios, tametsi de primariis, elegantia; nonnullos affectus; diligentia non paucos; gratia multos in pingendo deseruit. Quid quod ipse M. Tullius in oratore perfecto describendo, M. Antonio neganti visum vmquam eloquentem subscribit, palamq; asserit in illis ipsis, qui numerabantur inter principes oratorum, aliquid fuisse desideratum: atq; amplitudinem Cottæ, lenitatem Sulpitio, grauitatem Hortensio defuisse? Nec minus exultant in secunda ratione. Sit, inquiunt, perfectissimus aliquis orator, qualem tu cogitatione fingis tuum M. Tullium: pone tibi illum ante oculos: obserua virtutes eius diligenter: aggredere viribus omnibus imitationem; numquam quod sequeris consequêre; quod totum exprimere, quem elegeris, pæne sit homini, vt Quinctilianus loquitur, inconcessum. Numquã enim imitator, si M. Senecæ fidem habes, par fit auctori: semper in omni re vincitur à veritate, quemadmodum deficere solet ad propositũ exemplar imaginis similitudo: propterea subsidium ab aliis eiusdem artis & facultatis est petendum. Non Cyprianus, non Lactantius, non Augustinus summo ingenio viri; non vllus alius ex istis amatoribus Ciceronianæ copiæ, Ciceronem prorsus expressit. Deniq; statuunt in agmine postremo tertium argumentum multiplex, quod firmissimum arbitrantur. An vero negaturus es,

Pl.l.35 c.10

Cic.l.de or.

Quin.l.10 capite 2.

M.Sen.l.1 contr. in procem.

Cic. l. 3 de orat. Quin. l. 10 c. 2 & l. 12 cap. 10 S. Hier. l. 1 apol adu. Ruff.

vociferantur, quod M. Tullius primum, deinde Quinctilianus multis bonisq; rationibus munit, tum in natura, tum in artibus; nec modo in picturæ ratione, fingendiq; arte, sed etiam in poesi, facultateq; oratoria complures Græcos, & Latinos extitisse dissimiles genere, laude pares; & eorum quemq; in suo genere, suisq; temporibus principatum consensu omnium tenuisse? Cur non eos omnes principes complectitur imitatio tua? Conuicit Eupompum pictura nobilissimum hæc ratio, qui discipulos monebat suos, vt ne vnum quantumuis excellentem in omnibus imitarentur, sed animum aduerterent ad ea, quibus clarissimi quiq; pictores excellerent, & ab ijs perfectissimam ideam picturæ formamq; colligerent.

Pl. l. 35. c. 10 & 11. Quin. l. 12 capite 10

Cur pingendi studiosus non admiretur simul & imitetur Protogenis curam, Nicomachi celeritatem, Symmetriam Asclepiodori, dispositionem Amphionis, Aristidis affectus: Niciæ lumen, vmbras, eminentiam: Parrhasij lineas extremas: Apellis venustatem & gratiam? Conuicit eadem vis argumenti tam multos viros probos, qui non vnum in studio virtutum imitatione sequendum referendumue monuerunt, sed multos: quibus magistris eruditus Antonius vir sanctissimus, virtutumq; amantissimus, tamquam apis industria; quæ non vno flore contenta multos variosq; lambit; cuiusque monachi contubernalis virtutibus insignibus maxime notatis, ex illis quasi floribus succum probitatis & sanctitatis imitatione libabat.

Cass. l. 5 c. 4 Theod. in relig. hist. cap. 9 S. Athan. in vita S. Ant.

Conuicit eos omnes, qui stylum artificiose tractant in scribendo. Quis enim in poesi tam addictus vni Virgilio est, vt Horatij doctrinam, elegantiam Catulli, profluentiam Ouidij, Tibulli cultum non magnifaciat? Quis in historia Salustium ita miratur & amat, vt non suspiciat quoq; C. Cæsarem, T. Liuium, & Corn. Tacitum; eosq; non imitetur in quo fuerunt excellentes? Cur itidem eloquentiæ cupidus, ijsdem conuictus argumentis, non adamet atque exprimat imitatione vim Cæsaris, asperitatem Galbæ, diligentiam Pollionis,

Cic. l. 3 de orat. Quin. l. 10 c. 2 & l. 12 capite 10 Orat. 15 num. 20

Pollionis, iudicium Calui, ſubtilitatem Callidij, lenitatem Lælij, Bruti grauitatem, acumen Sulpitij, Meſſalæ dignitatem, copiam Senecæ, maturitatem Afri, Catuli iucunditatem, elegantiam Secundi, vires Africani, ſonumq; Trachalli? Veſtrum omnium aures, Adoleſcentes, obtudit; & nonnullorum quoq;, vt reor, onerauit ingeniũ hic moleſtus interpellator diſputationis noſtræ, laudumque Tullianarum; qui verboſa contentione, victoriam canens ante pugnam, tam multa vobis exemplaria proponit imitanda. Me nihil iſthæc mouent, quamquam inflata ſpiritu, tumore ſonituque Trachalli, quem poſtremo loco nobis obtulit, anhelata videntur: tam facile refutabuntur, quàm obiecta fuerunt; multo paucioribus, quàm iſte, contenti ſumus: vnum ſufficit exemplar optimum imitationi noſtræ. Quare vt meam exponam in hac controuerſia ſententiam: Vnum oratorem in eloquentiæ comparandæ ſtudio ex omnibus optimum imitandum eſſe pronuncio; de reliquis bonis, quos contemnere fas non eſt, virtutes eas, quibus effloreſcunt, delibandas, tum opportunis locis ac temporibus in orationem atque actionem eſſe transferendas. Platoni tot philoſophorum ſectarumque parenti video ſententiam hanc placuiſſe; qui ſcriptum reliquit, nos plura, tametſi parum inter ſe differunt, æque atque vnum bene imitari non poſſe, propterea quod hominis ingenium vim auguſtam; terminatam, circumſcriptamq; imitandi facultatem obtinuit à natura. Platonem magiſtrũ optimum Cicero diſcipulus amantiſſimus atq; ſtudioſiſſimus eſt ſecutus; qui clariſſimos quoſque oratores, eloquentiſſimosq; ſcriptores Græcorum, Demoſthenem, Lyſiam, Hyperidem, Aeſchinem, Democharem, Thucydidem, ac Demetrium Phalereum enumerans, conferens inter ſe, dilaudans; ſub imitationem vnius cadere omnes poſſe liquido negat; propterea quod inter ſe diſſimillimi ſunt: & ad vnum Demoſthenem, quem ipſe cunctorum præſtantiſſimum exiſtimat, imitatione ſequendũ,

Plato dial. 3 de Rep.

Cic. l. de cl. orat.

lectores suorum dialogorum ac libellorum cohortatur, dimittit, sæpeq; delegat. It incitato cursu Quinctilianus in M. Tullij sententiam; cui satis fuisset omnia sic dicere, quomodo ille dixisset: nec vnum tantum per omnia sequendum negauit, nisi reprehendens eos, qui vitia quoque minuta, si qua sunt, exemplaris; vel impetu quodam inconsiderato, vel amore cæco instincti, non ea distinguentes à virtutibus, imitantur. Quinctilianus igitur stat à nobis: vnius M. Senecæ, qui restitisse videtur in aduersariorum castris, auctoritatem; non satis superq; Plato, Cicero, Quinctilianus suis pressam ponderibus, contusamque fregerunt? Neque vero tantos viros latuisse putanda est ratio ducta, tum ab imitationis natura; tum ab ingenij nostri vi definita; quæ multitudinem exemplarium, vno contenta repudiat. Exposcit necessario exemplar imitatio, quod exprimat: hæc vt perfecta sit, exemplar quoque perfectum imitator requirit: sed in vnoquoque rerum genere, quemadmodum acutissimi philosophi obseruarunt, vnum quid esse solet excellens, summum, primum: quod si non est causa efficiens, vt ignis calidorum; forma certe perfectionis est, & exemplar eorum omnium, quæ generis illius complexu continentur. Talis est inter astra luminaque omnia sol clarissimũ sidus, qui quia lucet à seipso, cunctaque respiciens interdiu maxime omnium, & maximus omnium splendet solus, nomen solis inuenit: talis inter animantes homo, dominus earum ac domitor, mundi miraculum, simulacrum Dei. Talis inter volucres Aquila, quæ viribus corporis, oculorum acie perspicaci, nobilitate quadam animi principatum tenet. Talis deniq; inter montes Olympus; inter flumina Nilus, aut Indus; Oceanus inter maria; Cetus inter pisces; Elephas inter quadrupedes; magnitudine præstantes. Quam ob caussam vnum exemplar, non plura, Deus artifex mundi, Naturæ obiecit ad imitandum, in vnaquaque specie rerum: vnam Naturam pro exemplari perfecto ad exprimendum

[Margin notes: Quin. l. 10 capite 2. — Ar. l. 2 met. t. 4 — Cic. l. 2 de nat. Deor. Boeth. l. 5 de cons phil. metro. 2 — Pl. l. 10 c. 3 Agell. l. 10 c. 7 Cic. l. 2 de nat. Deor.]

Arti

Arti proposuit; tu plures oratores eloquentes, quos imitere, legem imitationis violans, cum Deo pugnans, à natura desciscens, artem deserens, tibi proponendos existimes? Accedit quod ex Platone significauimus, imitatione multorum obrui scilicet animum & ingenium. Habet à Deo mens nostra definitam facultatem imitandi, quemadmodum & intelligendi, & agendi: multum acie valet; multum arte potest, sed non omnia: similis est Deo, sed non aequalis. Cur in hoc mortali corpore inclusa, diuinum summi Rectoris numen intuendo non cognoscit? Cur non efficit aliquo medicamento caducum hoc corpus immortale? Cur in generandis è materia rebus corporatis Naturam non aemulatur? Quia rerum harum magnitudine vis eius obruitur; retunditur acumen, & fines sibi praescriptos sentit cum cognitionis & actionis, tum imitationis, quos trãsilire non licet. Quo fit, vt quemadmodum venator plures eodem tempore lepores insequens, nullum capit, & miles sagittarius in plures simul scopos iaculans, longissime aberrans ab omnibus, numquam collineat: sic eloquentiae studiosus, qui sibi plures ideas imitaturo proposuit, nullam infelix, difficultate rei conatus eludente, recidentibus ad nihilum laboribus, exprimat. Praesertim cum non dissimiles modo soleant esse oratores boni, quod M. Tullius obseruauit, sed etiam virtutes contrarias prorsus habeant & pugnantes. Conferte Demosthenem & Isocratem in diuerso genere praestantes, multorum calamis laudatos, quorum extant orationes pulcherrimae. Quàm sunt dissimiles inter se! quàm diuersi! quàm repugnantes! Alter vt torrens incitatus rapitur; alter vt amnis placidus labitur: ille vehemens ac violentus flectit; hic lenis ac iucundus oblectat: fulmina iacit Demosthenes; mella profundit Isocrates: pugnacis militis illius actio est, & oratio; pacati ciuis, huius vmbratilis declamatio. Quis imitator amborum, virtutes adeo contrarias vtriusq; vno in ingenio consociet; atque in

Orat. 6. nu. 5. 6.
Orat. 8. nu. 10.

eodem pectore pacem cum bello, serenitatem cum perturbatione, violentiam cum blanditiis, vmbram cum sole coniungat? His positis cadere, mihi credite Iuuenes, quæ magno verborum apparatu sunt obiecta, ruere, præcipitare suopte pondere, momentis responsionum mearum vix tacta videbitis. Atque vt primum sophisma dissoluatur; tu procreatis in rebus, siue naturalibus siue artificiosis eam requiris perfectionem sine vllis maculis, næuis, vmbris, quæ Dei opt. max. propria est? Dabimus eodem iuuante Deo, dabimus oratorem eloquentem, perfectum vt hominem, qualem inter mortales reperiri fas est, & quoad ferēt humanæ vires: quem M. Antonius, præpropera nimis morte sublatus è viuis, non aspexit: quem posterior ætas & vidit, & suspexit. Est Apelles in pictura: est in fingendi arte Phidias: est inter poetas Græcos Homerus; inter Latinos P. Virgilius princeps; quibus quisquis par fuerit in vniuscuiusq; facultate, contentus æqualitate laudis & gloriæ, maiorem minime requiret; & non erit inter oratores, diuinæ prouidentiæ rerum omnium, & humanarum maxime moderatricis beneficio, perfectissimus vnus quem miremur & sequamur? Quod si fere singulis ætatibus ac sæculis aliquis insigniter floruit, qui tenuit in eloquentia primas, vt historici prodiderunt: erit etiam aliquis vnus, qui seculorum omnium, qui singularum ætatum, qui cunctorum eloquentium præstantissimus, ac perfectissimus habeatur. Si virum talem tamque admirabilem in natura rerum deprehendamus, cur non adamemus, teneamus, imitemur? Erimus ita deliri, vt reperto fonte riuulos consectemur? vt sole conspecto, mentis oculos in minores stellas coniiciamus? Nec Zeuxis si ob oculos Helenam viuam habuisset, in qua forma ipsa pulchritudinis residere dicebatur; puellas formosas Crotoniatas, aut Agrigentinas inspiciendas tanto studio postulasset; nec Apelles, nisi modestia singulari fuisset ornatus; cedere se Amphioni atque Asclepiodoro dixisset: nec

Quin. l. 12. c. 1.

M. Tul-

M. Tullius, si tales oratores illos existimasset, qualem nos illum; non illis quidquam defuisse scripsisset. Ridiculum vero est, quod secundo loco proferebatur: non vnum exemplar imitandum esse; quia totum exprimi non potest; quia vincitur imitator à veritate. Deficit quidem ars in imitanda natura: quam res viuas ac loquentes generantem numquã assequitur industria mortaliũ, mortua mutaq; fingẽs simulacra: sed artifex artificem, homo hominem, mortalis mortalem sæpe imitatione sequitur ita, vt consequatur, æquet, superet, & post se longo relinquat interuallo. Numquam ne ingeniosissimi discipuli magistrorum imitatione sunt effecti magistris meliores? Apelles, Phidias, Homerus, Demosthenes, Virgilius, Cicero, Augustinus, Thomas, nonne suos magistros ac doctores, in sua quisque professione, vicerunt? Numquid honorificum non est prima sequentibus in secundis tertiisque consistere; nobilissimumque exemplar imitantibus, nobiliores partes expressisse; quod Cypriano, Lactantio, & Augustino in imitatione Ciceronis euenit? Pari facilitate profligatur vltimum agmen: do libens, quæ postulas; multos extitisse pæne pares in diuerso genere concedo; nego cunctos imitandos per omnia; nego plures in exemplaria sumendos; quia id fieri non posse iam manifesto probaui; seligo de multis vnum oratorem, quem in eloquẽtia perfectum vt hominem, & cum aliis collatum subductis omnibus rationibus, momentis perpensis, numeris computatis, omnium mortalium, qui sunt, fuerunt, erunt in aliquo numero scribendo, dicendoque principem esse definiunt, quicumque nouerunt eum viuum, aut mortuum in orationibus scriptisque spirantem. Tum Quinctiliano duce atque magistro virtutum cuiusque boni oratoris obseruo ac noto; quod in quoque optimum est colligo, & quoad possum facio meum; ingenio saginato, memoria cõferta, styloq; locupletato, tum linguam, tum orationem ad summi oratoris imitationẽ effictam, nouis ornamentorum flos-

7.

Ora. 4. n. 55

Quin. l. 10. cap. 2.

flosculis aspergo; telam auream punctis argenteis aliorum scriptorum distinguo; nonnullis quoque gemmis illumino; quia neminem sperno; cūctos approbo; nullius vel adiumēta, vel ornamēta repudio: studium primariū vni magistro, duci, exemplari dicaui; cæteris auctoribus bonis eiusdem disciplinæ tamquam adiutoribus vtor ad eam eloquentiæ perfectionem adipiscendam, quam ardenter exopto. Nec Eupompus ibat alia via, qui virtutes omnium pictorum à suis alumnis obseruari cupiebat, vt vnius excellentis exemplaris imitationem, illorum notatis virtutibus expolirent: nec Antonius monachus optimus, eiusque similes viri sanctissimi ratione alia in virtutum Christianarum stadio cucurrerūt; qui scilicet ad perfectissimum exemplar vnius Christi Liberatoris nostri, quem omnes vt optimæ vitæ formam cœlo delapsam, probitatis normam, virtutis ideam, & exemplar sanctitatis atque innocentiæ suspicimus ac veneramur; se conformauerunt prius imitatione, quàm conuictorum sodaliumque suorum virtutes notatione colligerent. Idem propemodum decernendum est, de poesis studiosorum cœtu; de scriptoribus historiarum; deque ipso M. Tullio; qui Demosthenem oratorum normam à se existimatum, pro exemplari sibi ante oculos positum effingere penitus in seipse conatus est: tum imitationem suam auxit, expoliit, ornauit, à Græcis Latinisq; oratoribus lectissimis accersito subsidio; non Trachalli sonitum, sed Æschinis; non Callidij, sed Lysiæ subtilitatem æmulatus: non elegantiam Secundi, sed L. Crassi; non asperitatem Galbæ, sed Catuli suauitatem; non denique dissolutam, quæ L. Senecæ probata est, sed eruditam Platonis copiam mutuatus. Aduersariorum hastas in vnum intortas exemplar imitationis, vel perfregimus, vel repulimus, vobis assensione vestra tacita, nutibusque oculorum manifestis approbantibus, Auditores. Remouimus quoque impedimenta quæ cursum retardabant orationis meæ, non inuestigantis eloquentissimum

mum

mum illum virum in exemplar delectum, quem oratione proxima, partim argumentorum meorum quasi venaticis canibus; partim ingeniorum vestrorum voci meæ præuolantium sagacitate deprehendimus; quàm repertum & comprehensum laudum suarum coloribus depingentis. Sed ecce tibi, dum linguæ penicillum, veris M. Tulli virtutibus tinctum, de memoriæ deq; ingenij mei pyxide extractum ducere paro per tabulam vestrarum mentium paucis ante diebus inchoatam, vt imaginem eloquentiæ Ciceronianæ lineis extremis expoliam, repente Ciceromastix alter infestißimus intercurrit, manumque voce inuerecunda verberat. Quid tu pro forma benedicendi proponis his ingenuis adolescentibus eum, quem tot infuscant vitia, deformant maculæ, fœdant errata dicendi? Cohorreo, Iuuenes, ad hoc monstrum hominis, ad hæc portenta verborum: venitque mihi in mentem vecordis illius Largij Licinij, qui librum edidisse fertur eodem infando contaminatum titulo Ciceromastigis: sed hunc illo deteriorem duco, quòd illo quidem multa Ciceroni falso affinxit, hic vero quæcumque in illum inuidia criminose iactauit, quæcunque iniuriose confinxit improbitas, quæcumque crudeliter odium excogitauit orationis & eloquentiæ peccata, fascem in vnum omnia colligit, in vnum cumulum ore impurißimo coaceruat. Excipite, Iuuenes, æquis auribus aceruum contumeliarum & conuiciorum, quæ ore maledico euomunt in Ciceronem, atque eius orationis, compositionis & eloquentiæ peccata, vitia, maculas vocant: vt obiectorum criminum leuitatem audientes, criminantium improbitatem & amentiam stomachemini simul & rideatis. Referam ipsis obtrectatorum verbis, ne grauitatem ictus effugere videar. Dicunt in dicēdo fuisse, tumidum, inflatum, parum pressum, Asianum: addunt redundantem, superfluentem, supramodum exultantem: præterea nimium in repetitionibus, in salibus frigidiorem, parum antiquum: cumulant accusationem ij,

Agel.l. 17. c.1.

Quin.l.12. c.1. & 10. & in dial.de orator. Plut.in Cic. L.Se.ep.100. & 114.,& apud Agellium.l.17.c. 2.

quibus

quibus videtur & dicitur fractus, solutus, eneruis, elumbis, viro mollior: non hic finis; adijciunt eius compositionem esse nimis lasciuam ac nitidam, in exitu lentam, deuexam, & molliter desinētem, nec aliter quàm solet, ad morem suum pedemque respondentem: notant nimis sæpe claudere periodos illo fine numeroso, esse videatur: *& coniuratione Catilinæ commemorata, sine modo laudes suas ex rebus gestis ac sine fine prædicare. Nec denique desunt, quibus visus fuerit lentus in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus, tarde commoueri, raro incalescere, parum expolitus ac splendens. Sit aliquando tandem accusationis finis, & ad defensionem integerrimi atque innocentissimi viri mortui, qui viuus tot miseris, afflictis, calamitosisque hominibus oratione, voce, patrocinio præsto fuit, veniamus: quæ videlicet in eius ampliorem laudem gloriamque redundabit. Quis igitur hoc totum siue accusationis, siue obtrectationis genus pertimescat, qui tempus, reprehensores, resq; ipsas obiectas perfecta iudicij lance perpenderit? Dum M. Tullius opibus, liberis, affinitatibus nobilium ciuium florens, clientelis honestissimis stipatus, auctoritate rebus præclare gestis comparata fretus, amicitiis principum ciuitatis septus, populari gratia, & eloquentia, quæ duæ res in ciuitate libera plurimum possunt, munitus ac tutus contra obtrectatorum linguas, calumniasque viuebat; ac pæne triumphabat in ea vrbe, quæ de terrarum orbe triumphauerat: nulla est eius eloquentiæ audita reprehensio; nulla erupit criminatio; conticuit omnis inuidorum obtrectatio: laudabatur ore plenissimo stylus, oratio, compositio: sales, ioci, facetiæ cuique placebant: oratorum magister, orandi norma, Romanus lepos, Latina musa dicebatur. At vbi prospero felicitatis humanæ cursu nauigātem, secunda popularis fauoris aura defecit; & aduersariorum quorumdam ciuium potentissimorum conspiratione tamquam procella, coorta tempestas transuersum egit in exi-*

Quin. l. 12. c. 10.

in exilium: vbi triumuiralis proscriptionis gladius eius caput emputauit; atq; eo vulnere clarißima lux curiæ, vox fori, vis iudiciorum extincta est: tum in adulationem præsentis potentiæ turba assentatorum effusa; tum inuidorum Tullianæ gloriæ conscelerata factio linguam ad criminandum exacuit: tum obtrectatores eloquentiam exulis atq; proscripti maledictis figere, conscindere, lacerare cœperũt; & hanc præclaram, quam audistis, accusationem instruxerunt, atq; adornarunt suam. Vos in generosum leonem mortuũ, qui non mordere modo, aut discerpere appropinquantem, sed ne frendere quiemd, aut fremere poterat, certatim insultastis. Cur non illum viuum atq; stantem accusabatis? Noui vestram ignauiam: metuebatis ingenium; horrebatis impetum dicendi; formidabatis industriam, exercitationemq; iudicialem; ceßissetis turpißime victi suam agenti caussam M. Tullio: pro se suaq; eloquentia respondente, vestra loquacitas obmutuisset. O prudentißimos homines! qui tum omne virus acerbitatis effuderunt, cũ nec filius erat patre dignus; à quo turpiter degenerauerat: nec amici fideles, qui reflãte fortuna defecerant; nec ꝓpinqui, nec necessarij calamitatis eodẽ ictu deiecti, q reũ tantorũ sc. criminũ tuerentur. Atq; vt ex arbore cæsa, vel de cælo tacta, mediaq; in via iacẽte viator quiuis impune, ac libere frondes vellit, defringit ramulos, ligna cædit; qa nemo vetat: sic inuidorũ hæc manus sibi liberũ putabat, de ꝓscripti, cæsi, ꝓstrati fama, qdquid vellet, detrahere; de eloquẽtia cultũ, structurã, ornamẽta reuellere. Sed eos sua fefellit opinio; nõ arbor fuit, sed æneũ simulacrũ, q iacet etiã nunc in libris orationibusq; scriptis integrũ; q maius apparet, & grandius, q̃ cũ staret in basi; cuius magnitudinẽ metiuntur, artem obseruant, artificis ingenium intelligunt prostrati melius, quã erecti, prudentes & æqui iudices eloquentiæ: præsertim cũ obiectorũ criminũ leuitatem, spectante corona sapientum omnium, expendunt,

exte-

exterunt, redigunt in nihilum, ſed qui tandem, qualesve ſunt tam acerbæ criminationis architecti? M. Brutus, Licinius Caluus; Pollio Aſinius pater, eiuſque filius Gallus Aſinius; L. Seneca Neronis educator; Hadrianus Imperator, & alij de plebe infima, populique fæce nonnulli: quorum partim oderant, partim inuidebāt, partim æmulabantur, partim obtrectandi ſtudio concitabantur; nōnullos ignoratio; quoſdam antiquitatis inſanus amor ad vituperandum Ciceronem impellebat. Non inuehar iracunde, non acriter in M. Brutum, qui non inimice M. Tullium amiciſſimum reprehendebat; non vlla maleuolentia ſuffuſus, non inuidia ſtimulatus, ſed cenſoria quadam grauitate monebat, & auſteræ naturæ propenſione, qua res omnes ad viuum reſecabat. Non ſenſerat vmquam Brutus, intorta, contra ſe, tela Ciceronis; non erat expertus in cauſſa propria vehementem eius impetum in iudiciis: mutaſſet ſane quidem ſeueriorem illa ſententiam, ſi fulminibus eius eloquentiæ tactus aliquando fuiſſet; non fractum, ſed integrum; non elumbem, ſed fortem iudicaſſet. Si tuæ, Brute, orationes extarent; (quæ cur non extent, hic nolo dicere) ſi tamen extarent, non modo te otioſum, & diſſolutum diceremus, vt Cicero; non modo lentitudinem ac teporem illum quem obſeruauit Quinctilianus, ſed alia grauiora vitia notaremus: non improbitate animi, ſed vt te ſuppuderet eorum; & verecundantem cogeremus, quæ de Cicerone nimis acerbe ſcripſiſti, mitiore interpretatione moderari. Quidam oratores eodem tempore extiterunt, qui cum Atticorum videri vellent imitatores, quorum oratio preſſa, integra, limata ſolet eſſe, M. Tullium eloquentia germana profluentem, vt Aſianum, alienigenam, ſuperſtitioſum inſectabantur; ipſi vero interim aridi, exſangues, exſucci fiebant; ſuam imbecillitatem ac ieiunitatem ſanitatis appellatione tegebant; & quia clariorem vim eloquentiæ, ſplendoremq́; tamquam ſolem ferre non poterant, in vmbra magni ſpecioſique

Quin. dial. de orator.

ſpecioſique

ciosique nominis Attici delitescebant. Ex hac schola prodierat Caluus Ciceronis æmulus, qui M. Tullium solutum atque eneruem existimabat. Qui Calue loqui audes, & obijcere Ciceroni quidquam, tu qui nimia religione, quam superstitionem verius dixerim, sic attenuabas orationem tuam, vitiosum sanguinem colligere metuẽs, vt illa verum sanguinem succumque deperderet? Merito te ille non exsanguem modo, sed etiam attritum vocitabat; cuius forensem ac popularem eloquentiam superstitiosa lima deterebat. Et quoniam æmulũ pariter dices Calui fuisse M. Tulliũ hic sileat in hac caussa: loquatur vir integerrimus, & æstimator orationis optimus M. Sen. Quid ille de Caluo sensit? Primum quidem cum Cicerone de principatu eloquentiæ diu litem iniquissimam habuisse, docet; deinde compositionem eius rigere; nihil in illa placidum, nihil lene esse, omnia excitata, & fluctuantia; non tantum emollitæ compositionis eum interdum esse, sed infractæ. Vos homini non æmulo, sed inuido, sed audaci vsque eo, vt iuuenis de regno fori cum Cicerone regnante contenderet, fidem estis habituri, cum M. Tullio compositionem strictiorem, in eaque neruos exanguis ipse extenuatusq; desideraret? Multo minus eiusdem ætatis orator Pollio Asinius audiendus est; homo luctari cum mortuis assuetus; qui parauerat orationes in Plancum, quas vel ipse, vel liberi post Planci mortem ederent, ne respondere posset. Hic pluribus in locis inimice, quæ putabat vitia Ciceronis insequitur; nec se gloriæ forẽsis æmulum, sed infestissimum famæ, sed inimicum manifestum esse professus est. Cur ipse solus in suis historiis, à Cicerone mortem fortiter obitã negat? Cur in domo Messalæ Coruini, cum in conuentu doctorum virorum M. Tullij demortui laudes oratione soluta versibusq; celebrarentur, & Sextilius Ena poeta peringeniosus proscriptionem deploraturus hunc versum cum ceterorũ assensu recitasset:

Deflendus Cicero est, Latiæq; silentia linguæ.

Cic. l. de cl. or.
M. Sen. l. 7. controu. 4.
Quin. l. 10. c. 1. & dial. de or.

II.
Pl. præfat. hist. nat.
Quin. l. 12. c. 1.
M. Sen. suas. 6.

M. Sen. suas. 7.

Asinius iniquißimo tulit animo, consurrexit, atq; inde sese proripuit? Quid quod Asinius Gallus Pollionis F. libris scriptis, & in vulgus editis patrem cum Cicerone comparauit, æquauit, antepoſuit; eosque Claudius Cæsar erudita defensione Ciceronis ac veritatis, sibi coarguendos confutandosque existimauit? Ecquid mirum Pollioni Ciceronis eloquētiam displicuisse, cui Cicero ipse displicuit? non probari florescentem hanc copiam ei, qui siccus erat, plus habebat diligentiæ, quàm naturæ, nimiusque semper fuit amator vetustatis? multa effutiuisse mendacia, quem mendaciorum conuinci non pudebat? Et cum hostibus interfectis hostes humaniores parcant, iusta persoluant, sepulturam tribuant, & supremo cineri dent lacrymas humanitatis; quàm auersum à Cicerone animum habebat Asinius, qui laudibus eius, in illa prope supremi diei celebritate, in illo cœtu litteratorum, aures fugiens auertit? Et quisquam in caussa M. Tullij credat homini tam infenso, inimico, infesto, qui sæuiens in mortuum, stylo cadauer laniauit Ciceronis? Insequenti seculo L. Senecam item liuor infecit, eoque perduxit, vt compositionem Ciceronis nostri lentam deuexam, mollem iisdem pedibus desinentem numerisq; conclusam similibus notaret, ac reprehenderet. Quanto melius atque prudentius fecisses L. Seneca, si M. patris ingeniosißimi, & eloquentißimi Rhetoris instituta, monita, vestigia secutus, cum admiratione Ciceronem laudasses; & exprimere laudabili imitatione conatus esses. Caussa non me fugit, cur vituperes; te quoque vitium illud multorum occupauit, qui damnant ea, quorum compotes esse nequeunt: non dicendi facultas, non ingenium, non industria, non felicitas tibi tanta fuit, vt Ciceronis gloriam æquares: maluisti splendorem eius inobscurare vituperando, quàm superatus confiteri. Parata est tibi tua reprehēsio, quæ paullo post in tuam eloquentiam cadet: interim memento C. Cæsaris Caligulæ Imperatoris censoriam notationem, qui tuam orationem

Pl. l. 7. ep. 4. ad Potium. Sueton. in Claud. c. 41

L. Sen. ep. 114

Suet. in Calig. c. 53

arenam

arenam sine calce esse dicebat: quid mirum si fluentē suauiter certisque numeris oratoriis vinctam orationem non probas? Non latuere fraudes tuæ. Neronem discipulum quondam & alumnum tuum, à cognitione veterum oratorum, inter quos M. Tullius erat princeps, auertebas, quò diutius in admiratione tui detineres. Quis igitur, Auditores, non intelligit hominem tam amantem sui, tam gloriæ cupidum, tam acerbum alienæ laudis obtrectatorem, non potuisse vere de illorum, quibus inuidebat, eloquentia iudicare? Fuerunt eadem ætate nescio qui bonorum temporum locutionem auersati, vetustatisq; amantes adeo vt è prioribus sæculis verba peterent; XII. tabulas loquerentur; Gracchum, Crassum, Curionem nimis cultos ac recentes existimarent; ad Appium vsque cæcum, Coruncanium, & Meneniū Agrippā cogitatione, desiderio, imitatione reuerterentur. Insania hæc inuasit post Hadrianū Imperatorem, qui propterea Catonē Ciceroni præferebat. Quamquā doctrinas omnes, ingenuasq; artes tenere se ac nosse profitebatur, oratores ac rhetores facile castigabat, cōtrouersiasque declamabat, germanæ tamen ac veræ faciē eloquentiæ numq̄ viderat, qui tā turpiter hoc iudicio peccauerat. Deprauatam iudicandi vim habuisse credendus est, qui errore persimili Cæcilium Sallustio præferebat in historia; qui Enniū Virgilio præponnbat in poesi; qui de scholis, & vero etiā de mundo tollere conatus est Homerū, iubens Antimachum poetā à multis ne nomine quidem cognitum in eius locum succedere: qui deniq; præstantibus artificibus, quos vel superare, vel æquare non poterat, inuidens singulis laudem suā, excellētissimos quosq; interemit. Ac ne premere Ciceronē vrgereq; videatur maiestetis, & auctoritatis imperatoriæ machina; duos Hadriano pares Imperatores oppono, tamquā geminas M. Tullio defendēdo munitiones comparatas; Claudiū Cæsarē, cuius stylo dixi vindicatū Ciceronem ab Asinij Galli mendaciis: tum Alexandrum Seuerum,

Sue. in Ner. c. 52

12.

L. Sen. ep. 214

Quinct. dial. de or.

Spart. in Hadr.

Dio in Had.

Lamprid. in Ale. Seuero.

qui tantì M. Tullium æstimabat, vt cum Latinos auctores legeret, non alios magis, quàm libros de officiis ac de rep. Ciceronis euolueret: cuius simulacrum in secundo larario habuit, vbi Achillis & magnorum virorum statuas imaginesque collocarat. Sed iam tandem molestißimos hos magistri nostri relinquamus obtrectatores; quorum auctoritas adeo labefactata rationibus, ac debilitata est, vt eos in hac controuersia minime pertimescere debeamus. Erant vel æmuli, vel inuidi, vel inimici; vel denique ἄμουσοι, *hoc est ab hac suauißima musa Latinorum auersi. siue mẽtis errore, siue morbo animi, siue prauitate iudicicij, non admodum dißimiles illius Atheæ Scytharum Regis, qui cũ Ismeniam tibicinem clarißimum, bello captum, super mẽsam canere iußisset, conuiuis, famulis, ceterisque mirantibus hominis artisque præstantiam, miratus aliorum admirationem iureiurando affirmauit, hinnitum equi sibi fore iucundiorem. Veniamus ad res ipsas obiectas expendendas, ne subterfugere vim accusationis, difficultatemq́ disputationis, imminuta obtrectatorum auctoritate contenti videamur: & in alium diem prætermissa disceptatione de iocis, facetiis, ridiculis, quorum notata reprehensaq́ frigiditas, non tenues, nec frigidas accusationum flammas, vt prima oratione diximus, incendiaque restinxit: accusationem vniuersam ad tria capita commode censeo reuocandam: ad loquendi redundantiam; ad nimiam repetitionem: & ad orationis, compositionisq́ structuram. Cum M. Tullium tamquam redundantem ac superfluentem maledico dente carpunt, Auditores, non senilis ætatis affluentiam illi condemnant; quod ea postremis in orationibus nulla sit, nulla cernatur; nec ipsi tam cæci sunt, vt in Philippicis aliquid, quod amputari poßit, inueniant. Non virilem constantis ætatis profluentiam moderatam vituperare debent: quod ad eloquentiæ perfectionem, popularis maxime, pertinere copiam & vbertatem, vt oratione primæ signifi-*

Plut. l. 2. de virt. Alex. l. contra sent. Epic. & in Apopht.

Ora. 15. n. 9.

Quin. dial. de orator.

significaui, postrema copiose luculenterque probabo, sapientes omnes arbitrantur. Si iuuenilem ætatis primæ florescentisq; redundantiam notant; inconsiderate nimirum id faciunt, immemores ab omnibus dicendi magistris in adolescente desiderari fecunditatem, vbertatem, verborumq; luxuriem quandam, vnde aliquid stylo resecetur, vt ad laudabilem mediocritatem eloquentiæ nomine dignam, oratio prudenti coercita amputatione deueniat. Videte quam meæ caussæ confidam: do, concedo, fateor ab adolescentis Ciceronis ore, iuuenilem quandam, admirabilem tamen, quasi fluminis copiam profluxisse: non expecto, vt hæc confessio per vim argumentorum extorqueatur: at eam cohibuit, restrinxit, diffluentem extra ripas, alueum intra continuit: ipse suum impetum agnouit; primas actiones paullo licentius effusas confitetur; ingenio non indulsit, sed rhetorum Græcorum præcepta secutus modum imposuit, frenum iniecit, naturamque coercuit: idque obseruarunt aliqui de numero accusatorum: varietas orationum ipsa demonstrat. Quantum differunt à primis mediæ? quàm ab vtrisq; postremæ? Non potuit criminationem emendatio depellere? Vos pseudoattici, vos aridi & sicci, vos sine succo & sanguine, vos inopiæ, ieiunitatis & infantiæ nimium amantes, non intelligitis bonam arborem ac fecundam eam esse, quæ flores, frondes, fructus effert temporibus suis? An vero peritus agricola fructus vere, flores autumno, frondes hieme requirat? Minime sane: nec vos ab eloquentia Ciceronis, arboris pulcherrimæ fructuosissimæque simillima exigere debetis in adolescentiæ vere floribus ac viriditati frondium aptæ, factæque, decoctam illam fructuum maturitatem, quæ propria est autumni senescentis ætatis non illud graue, strictum, pressum dicendi genus in toto vitæ cursu, quo videmus Philippicarum telam supremo vitæ tempore fuisse contextam. Si Attici sunt adeo frugales, vt vos fingitis; si numquam indulgent ingenio profluenti: si

Ora. 15. n. 13.
Or. 18. n. 20.
Ora. 6. n. 12.
Cic. l. de or. & l. de cl. or. Quin. l. 12. c. 1. & dial. de or.

Quinct.l.12 cap.10

nusquam liberius oratione spatiantur, quis fuerit vnquam Atticus in omnium temporum, sæculorumq; decursu? Non Atticus fuit Hyperides, qui plurimum indulsit voluptati: non Lycurgus, Isæus, Antiphon, quorum copiam posteri admirantur: non Æschines his latior, audentior, & excelsior: non deniq; Demosthenes, (quo ne Athenas quidem ipsas magis creditis fuisse Atticas) qui torrentior Isæo *dictus est, &* torrens, quem mirabantur Athenæ; *qui cũctos*

Iuue. sat. 10

illos vi, sublimitate, impetu, cultu, copia superauit adeo, vt manifesto doceat Platonis vbertatem suam fuisse magistram. Sed bene habet: primum vitium in laudem vertitur: ab aduersariis male audire non potuit Cicero noster aliter, quàm nimiis floribus, vbertate ingenij, copiaq; dicendi. Desinant ergo præclarum diuitemque fluuium, sordido vitiosoq; nomine turbidi torrentis contaminare, ne diutius suã imprudentiam, inscitiam, maleuolentiamq; demonstrent.

14.

Plut. in Cic. L. Sen. l. de breu. vitæ. c.5. Quin. l. 11 c.1

At crimen alterum repetitionis diluendum est; rerumne an verborum? vtramque libere obiectant. Rerum quidem; quod in omnibus orationibus, libris, epistolis post consulatum scriptis coniurationem Catilinæ retectam, oppressam, extinctam narret: vrbem ab incendio liberatam; conseruatam remp. sustentatum sua diligentia Romanorum imperium prædicet: quòd exilium frequentissime deploret, atq; inde se humeris Italiæ, quasi triumphali pompa reportatũ glorietur: quòd hæc omnia tam sæpe, tot amplificationibus; tam sine fine, vt loquitur L. Seneca, laudando commemoret, vt audientibus nauseam mouerit, legentibus afferat satietatem. Grauissima esset accusatio hæc, nisi pariter esset inuidiosa. Cur qui hæc iactant, non rationes afferunt, quibus adducebatur M. Tullius, vt ea faceret? Attulerunt optimi viri, atque amantissimi iuris & æquitatis Plutarchus, & Quinctilianus: affero & ipse, clarissimaque voce pronuncio, vt omnes veritatem intelligant, hanc non esse iactationem, sed defensionem; non arrogantiam, sed necessitatem;

sitatem;non loquacitatem,sed officium. Quoties senatui, populoue Romano ratio reddenda fuit rerum earum, quæ gestæ fuerant,& gererentur? Quoties ab aduersariis, inuidia stimulante linguam,oppugnatus laceratusque mendaciis, sui defendendi caussa coactus est in earundem rerum narrationem excurrere? Quoties defendit in iudiciis eos, qui socij fuerant atque adiutores coniurationis obterendæ; vel quorum caussa postulabat,vt recordatione periculorum publicorum,quibus resp. defuncta fuerat & liberata; priuatorum,qui defendebãtur,periculum depelleretur? Quid cum post reditum tum populo, tum senatui pro restitutione gratias agebat? Quid cum pro domo sua proscripta, disturbata, euersa P. Clodij furore ac scelere, recuperanda perorabat ad Pontifices, & de Aruspicum responsis in eadẽ caussa disputabat? Num hæc omnia poterant, sine rerum præteritarum,coniurationis,periculorum publicorum,cõsulatus, exilij, reditus cõmemoratione ac repetitione tractari? An nõ habuit Demosthenis exemplum, qui pro Ctesiphonte de rebus à se gestis multa dixit, ostendens id faciendi necessitatem, inuidiamque omnem regerens in eum, qui hoc se coegisset? Quare L.Seneca,tu maleuolum animũ tuum aduersus Ciceronem in hac quoq; re prompsisti;cum ab eo consulatum non sine caussa, sed sine fine lau*datũ scripto tradidisti. Dum excusare videris oratorem, grauissime criminaris:dolone,non telo plagam eius nomini famæq; sempiternam impressisti; tibique ipsi pugnãtia loquens, dedecus improbi calumniatoris inussisti. Si caussa suberat toties laudandi, cur vituperando requiris finem? si peccauit in laudando, cur faciendi caussam habuisse dicis? Alterutrum concedas, oportet: aut peccauit, quia sine fine laudauit; aut nihil peccauit; quia iustam habuit laudandi caussam; vtroque responso te in laqueum induis; vnde non facile te expedias. Cum ergo tam multas, tamque iustas habuerit caussas ea repetendi, quæ reprehẽduntur iniuria;*

Cic. orat. pro domo sua.

Quin. l. 11. c. 1.

L. Sen. l. de breu. vitæ. c. 5

non est cur quisquam aut finem requirat, aut modum. Præsertim cum id tam singulari moderatione fecerit, vel in fortunam populi Romani; vel in Senatus prudentiam & curam; vel in diuinam prouidentiam referens res gestas omnes, nihil ingenio, nihil eloquentiæ, diligentiæ parum, caritati patriæ multum tribuens, vt defensioni necessariæ magis quàm gloriæ deseruijsse videatur. Deniq; laudi vertitur, quod in vituperationem adducitur. Quanam in re maiorem ille vim eloquentiæ; qua nam vberiorem dicendi copiam exprompsit, patefecit, effudit; quàm in hisce rebus commemorandis, ac repetendis? Notate diligenter, Adolescentes, quàm sæpe dicat eadem, sed non eodem modo: quā variet sententiā eandem verbis, locutionibus, figuris, moribus, affectibus; vt alia plane videatur: q̃ vbiq; nouis, & illustribus ornata schematibus repetitio hæc vincens omnē legentis satietatē, in miraculum vsq; procedat; vt iure dici possit de illa, q vetus & elegās poeta de Phœnice renouato, quē iridis persimilis pennarū varietas decorat, canebat:

Auctor car. de Phœnice.

Ipsa quidē, sed non eadē; quia & ipsa, nec ipsa est.

Quàm cernat acutum inuidus, Auditores, vel ex eo potestis intelligere, quòd benedicendi magistro ipsius æmuli obiecerunt numerosam quandam clausulam, in fine periodorum sæpe repetitam, esse videatur. *O maleuolentiam non ferendam! Quæ mens erat illa vestra, in tam subtili notatione verborum? Nodum in scirpo, pilum in ouo, tenebras in sole querebatis: sed vicimus, quòd grauiora, quæ criminaremini, vestræ diligentiæ nulla in verbis occurrerunt. Non vitium est, sed næuus, qui pulchram faciem deformare non solet: compensatur frequentia numero suauissimo, qui cadens in aures vestras, vobis animo repugnantibus, eas permulcens oblectabat: est dicendi modus modestiæ plenissimus, Prætoribus vsitatus in pronuncianda sententia, qui vel* fecisse videtur; *vel* videtur iure fecisse: *vel* non videtur fecisse, *dicebāt: vos inter tot ornamēta, si vitiū olebat,*

15.

Quinct. dial. de or.

Io. Rosin. l. 9. Rom. antiq. c. 24.

bat, non oportebat dissimulare, reticere, veniam dare? No-*tarat Aeschines, & obiecerat Demostheni verbi cuiusdam insolentiam, quod exciderat in summo ardore dicendi; iocatur Demosthenes se purgans, & negat in vno vel verbo, vel gestu, Graeciæ fortunas esse positas; serio vobis pariter equidem dico, non in hoc* esse videatur *Ciceronis laudem, eius gloriam eloquentiæ, famæq; splendorem esse collocatum, vt eo fortasse per nimium vsum vitioso, quidqam de clarißimi viri existimatione depereat. Metuendum scilicet aliquantum esset, si tota compositio vitiosa, si in exitu lenta, si molliter desinens esset; si supinus ipse, otiosus, solutus, eneruis deprehenderetur, vt maledicorum vox aliquãdo fuit: quos non oculos habuisse puto, non ingenium; vel certe iudicandi vim adeo corruptam stupore mentis, adeo deprauatam odij, maleuolentiæ, liuorisq; perturbationibus, vt de tãta re sincerum non potuerint ferre iudicium. Si istis ego respondero Tullianam compositionem esse neruosam, erectam, actuosam, astrictam, incitatam: falli, decipi, errare qui secus arbitrantur: dicent audacter, aut me locutum simulate, non vere; aut obiectas menti meæ tenebras, qui non dispiciam veritatem; aut oculos meos alucinari, qui videant in oratione styloque Ciceronis eas virtutes, quas ipsi minime cernunt. Itaque veniendum est ad arietem valißimum auctoritatis grauißimorum virorum, quos repudiare non poßint. Prodeat primo loco aliquis è castris aduersariorum, quorum testimonium solet esse firmißimum: de stylo Ciceronis proferat sententiam suam Aper, qui in dialogo de caußis eloquentiæ corruptæ primas habet. Quid hic dicit post iudicium eius laudatum, quo præcurrebat eiusdem ætatis oratores?* Primus, *inquit,* excoluit orationem: primus & verbis dilectum adhibuit, & compositioni artem, locosque lætiores attentauit. *Quid hoc loco potestis obiicere? cultum, artem, verborum delectum, hilaritatẽ compositioni, & orationi primus tribuit,*

Cic. l. de or. S. Ambr. l. 2 in c. 2 Lucæ.

Quin. l. 10 cap. 2 Dial. de or. L. Sen. ep. 114

16.

vobis auctoribus: & stylum compositionemq; retorto naso despicietis? Inchoatam fortasse iactabunt à M. Tullio compositionis artem, non illi extremam adhibitam limam, & manum. Prodeat ex eadem obtrectatorum cohorte L. Seneca, qui velit nolit, aut secum ipse pugnans, aut suorum dictorum immemor, quorum mendacem veteri prouerbio, memorem esse oportet; M. Tullium compositionis perfectorem esse fateatur. Quid sibi vult ille, cum verbis perspicuis, ore rotundo decernit à Cicerone Romanam eloquentiam extitisse? Possunt ne aliud sonare verba hæc, quàm eum fuisse Latinæ perfectorem eloquentiæ? Nam antequam Cicero nasceretur, in Romanæ vrbis foro, de ore Cethegi, Catonis, Lælij, Scipionis, Gracchi, Galbæ, Carbonis, Antonij, Crassi defluere audita est eloquentia, quam nondum perfectam, sed prope quotidianis crescere incrementis omnes fatebantur. Hos M. Tullius ætate subsecutus est: ab eo noua quædam extitit eloquentia: si manca illa; hæc perfecta: si illorum inchoata erat; hæc prorsus absoluta. Cur enim ab hoc extitisse dicatur, nisi perfectum orationis flumen, à summo ingenij fonte manauerit? Præterea, quid est exístere à Cicerone Romanam eloquentiam; nisi eum eloquentiæ Latinæ, tum auctorem esse, vt nos Latini loquimur; tum parentem, vt Græci, qui Latino illi respondente verbo carent? At siue parens, siue auctor dicatur is, qui genuit hanc recentem & nouam eloquentiam; non dignus erit tanto nomine, nisi quam peperit, aluerit quoque & educauerit eloquentiam; nisi orationem, partum eloquentiæ, fetum ingenij, ediderit plane perfectam: hæc perfecta esse non potest, nisi sit accurato stylo composita, culta, perpolita. Quamobrem D. Augustinus, cuius acutißimum capacißimumq; ingenium incredibilis doctrinarũ omnium scientia locupletauerat, hunc maximum oratorẽ, modo Romani auctorem eloquij; modo magnum auctorem eloquentiæ vocat: vt intelligamus tum locutionis,

L. Sen. ep 40
Quin. l. 4 capite 2
Apu. apol. 2

S. Aug. l. 4 doct. Christ c. 17 l. 14 de Tri. c. 9

*nis, compositionis, styli perfecti; tum vbertatis & copiæ La-
tinæ fuisse parentem: & eum deniq; qui diligentia stylum;
stylo compositionem; eloquentiam composita oratione per-
fecerit, & ad summum gradum, fastigiumq; perduxerit.
Accedit iudicium omnium gentium ac nationum latine
loquentium per omnes ætates consequentes; quæ, vt idem
Augustinus obseruauit & prodidit, Ciceronis* linguam o-
mnes fere mirantur: *non sane linguam viuam ac loquẽ-
tem pronunciantis, quam admirati sunt ij tantum, qui cũ
ipso, & qua ipse, vixerunt ætate: sed linguam scriptam in
chartis demirantur omnes; hoc est diligentissimo stylo cõ-
positam eius orationem, quæ scriptis in codicibus calamo
impressa; meditatæ ac pronunciatæ dictionis est imago per-
fecta. Atq; hæc admiratio summa cum voluptate coniun-
cta; quam elaborata compositio, diligẽs ac numerosa stru-
ctura locutionis in legentium animis excitat; incredibilem
item relegendi, possidendi, atq; imitandi cupiditatem ac-
cendit: hæc multorum cupiditas, codices absorbens penuri-
am induxit; quæ librorum paucitas librariorũ semper ex-
suscitauit industriam, vt rem tam preriosam, admirabilẽ,
& ab omnibus studiose conquisitam millies quotannis de-
scriberent, ad posterosq; transmitterent. Qua præstantia
si careret; nos quoq; Ciceronis operibus, vt aliorum multo-
rum veterum, clarorumq; virorum libris, careremus. Ac ne
perstringat aliquis me vulgi multitudinisq; imperitæ mor-
talium omnium nitentem iudicio, quod a doctis prudenti-
busq; contemnitur: sententiam afferam vobis, Adolescen-
tes; duorum in diuerso vitæ genere clarissimorum pruden-
tissimorumq; virorum; quorum testimonium qui repellit,
exisse videtur de suæ mentis potestate. Cæsar Augustus ado-
lescens sene Cicerone floruit, non solum scientia disciplinæ
militaris, quã exercitibus ducendis imberbis vsu didicit, nõ
præceptis: sed etiam laude dicendi, quam sibi studio, stylo,
crebraq; declamatione confecit. Hic iam senex ætate iudi-*

S. Aug. l. 5 confess. c. 4

17.

Ora. 9 n. 15

cioque maturus, & auus factus, ad alterum è nepotibus repente ingressus, eum Ciceronis opusculum tenentem manibus deprehendit: puer vel aduentu Cæsaris improuiso perturbatus, vel quòd tum eum codicem contra præscriptū pædagogi legeret, in sinum abdere frustra conatus est, Cæsare præueniente, qui libellum à nepote extortum stans, immobilis, attentissime totum fere perlegit; tum obstupefactus puero reddens exclamasse fertur: Eloquēs hic vir, eloquens fuit ò fili, & amator patriæ. *Hic Augustus non argumentum admiratus est, sed eloquentiam: non illam viuam, quam sæpenumero delabentem ex eius lingua, patulis auribus exsorbuerat; sed mortuam in codice, spiritu carentem illo, quem accipit ab actione: compositionem, inquam, illam accuratissimo penicillo perpolitam obstupuit. Quid* Ciceromastix *aliquis obiiciat? Ab animo supino sine cultu, sine numeris, sine nitore dicet effusam? at in eam Cæsar toto pectore, totoque animo legens incubuit.* Negabit *Augustum eloquentiæ compositionisque iudicandæ peritū? at is duodecim natus annos auiam pro rostris vniuerso populo Romano probante, maiorum more laudauit. A nouitate rei contendet admirationem obortam? at Cæsar Ciceronem auctorem libelli sæpe perorantem audierat. Nimius ne amor aduersus Ciceronem, adduxit Cæsarem, vt obstupescens in illam laudationem erumperet? at Cæsar ingratus M. Tullio, qui cum M. Antonio pro illo pugnam acerrimam Philippicarum telis machinisque pugnauit, in M. Antonij gratiam, eius proscriptioni necique consensit atque subscripsit. Elegātissimæ compositionis species, toties noua, capiensque oculos & animum, quoties aspecta, legentem detinuit, admirationem exciuit, exclamationem excussit. Christianum alterum, non rectorem orbis, sed mundi contemptorem produco testem incorruptum, cui maiorem, ut Christiano, monacho, sacerdoti fidem estis habituri. Hieronymum illum intelligo, doctorem Christianorum eximium in pau-*

Plut. in Cic.

Quin. l. 12 capite 6

18.

Orat. 6. n. 21

Ora. 15 n. 22

in paucis; qui propter ingenium acerrimum, doctrinarum varietatem, omnium linguarum nobiliorum scientiam, assiduum Ciceronis studium, potest optime de M. Tullij stylo compositioneque iudicare. Rem gestam narrabo vobis, Adolescentes, non omnibus cognitam, ab ipso Hieronymo fide summa descriptam, iureiurando prope firmatam, propter admirabilitatem, quam habet, attentione vestra renouata dignissimam. Mundanis rebus iam vale dicto, nauigauerat in Palæstinam ex Italia; secedensque in vastam Syriæ solitudinem, in sua locupletissima se recondiderat bibliotheca; vbi sciendi auidissimum animum variorum lectione librorum diu noctuque pascebat. Et ad Ciceronem in primis, quem ab adolescētia prima lectitarat, suxerat, obseruarat; pristinæ memoria voluptatis stimulatus animus, manus, oculus identidem recurrebat; etiam post seueram ciborum abstinentiam, post crebras noctium vigilias, post vberes lacrymas, quas iuuenilium erratorum recordatio ex intimis sensibus eruebat. Quo fiebat, vt sacros prophetas legere conanti, suauissimæ sententiæ puterent; sermo incultus horreret existimanti non oculorum alucinantium culpam esse, sed solis. Interea grauis & periculosa febris studiosum Ciceronis inuadit; cuius ardor infusus venis, vitalem spiritum absumit, grandi macie torret omnia membra; quibus perfrigescentibus residuas caloris naturalis scintillulas in pectus, corde palpitante, redigit; eoq; vitam eius adducit tabifica morbi vis, vt iam iam morituro religiosum funus pararetur: cum ecce tibi post longas vigilias consopitur somno; rapitur subito, vt ipse loquitur, in spiritu ad tribunal Iudicis clarissima luce circumfusum: sistitur; postratus ad eius pedes interrogatur de conditione; Christianum se esse respondit, cui qui præsidebat, Mentiris, *ait,* Ciceronianus es, non Christianus; *tum eum flagellis cædi iubet. Hic Hieronymus obstupescere, trepidare, inter verberum crepitum eiulare: qui circumstabant, ad genua Præsidentis acciden-*

S. Hier. ep. 22 ad Eustoch.

accidentes veniam adoleſcentiæ precari; Hieronymum hortari, vt profanorum auctorum lectionem minus opportunam intermittat: hic lacrymans ſacramento polliceri: quo iurato, verberatio ſuſpenditur; à iudice dimittitur; ad ſe redit, oculos aperit mirantibus cunctis: veſtigia plagarum, liuida terga, poſt ſomnum nouus doloris ſenſus, lacrymarum imber expergiſcentis oculos genaſq; perfundens, ſatis ſuperq; teſtabantur, non inane ſomnium, ſed verum fuiſſe viſum; non ficte, ſed vere minus moderatum Ciceronis amatorē vapulaſſe. 19. *Quæ res auditu terribilis; aſperaq; perpeſſu, non vos, Adoleſcentes, à M. Tullij moderato ſtudio, diligentiq; lectione deterreat: quòd neq; ab Hieronymo monacho ſanctiſſimo grauē aliquā in Cicerone legēdo culpam ſuſceptam eſſe coarguit. Deſtinauerat illum Deus melioribus ſtudijs librorum diuinorum: deſignauerat ſacrorum codicum excellentiſſimum interpretem, magiſtrum de primarijs Chriſtianorum, doctorem Eccleſiæ ſcientiſſimum; à quo viuo tamquam ab oraculo quodam, ex vniuerſo orbe reſpōſa peterentur: cuius mortui lucubrationes, epiſtolæ, commentarij, defenſiones poſteris quaſi lumina clariſſima lucerent, ut lucent ac lucebunt in perpetuum. Et quò citius in eo munere poſſet excellere; neceſſarium erat, vt qui iam cognitione linguarum, liberalium artium, profanarumq; doctrinarum inſtructiſſimus erat, totum ſe doctrinæ ſacræ, diuinarumq; rerum ſtudio daret, dicaret, conſecraret: proinde ratione illa mirabili, nobiſq; inſolita feruentiorem iuuenem, cupiditateq; ſciendi flagrantem à vilioribus ſtudijs reuocauit, nutricū more, quæ lactentes pueros ad ſolidiorē cibum à lacte retracturæ, vel aculeis ad vbera clanculū admotis, vel ſalutaribus verberibus ab appetenda mamma repellunt. Si qua culpa fuit, leuiſſima quidem certe fuit, vel quòd paullo vehementiore ſtudio valetudini infeſto legeret; vel quòd inopportuno tempore, quo lugenda erant ætatis lubricæ peccata, eos auctores retractaret; vel deniq; quòd ea*

lectio, tamquam Sirenum vox, à contemplatione, quàm diuinis in rebus è monasterij lege ponenda erat, aliqua ex parte retardaret. Sed quò spectat hæc longa Hieronymiani indicij verberumque narratio? Nimirum vt intelligatis, Iuuenes, aßiduum, acre ac pertinax D. Hieronymi studium in Cicerone perlegendo; quem ex eo Deus ipse propemodum ore proprio Ciceronianum nominauit. Quod quàm vere dictum sit; testis est illa sedulitas, qua puer, adolescens, iuuenis totum Ciceronem accurate legens ac perpendens, auidißime ingenio memoriaq; combibit, exsorbuit; mentiq; tam alte immisit, vt postea minus de Cicerone cogitans, eius verba, sententiasq; profunderet. Testis eiusdem stylus tam similis imitatione Tulliano, quàm qui simillimus: quo nescio an quisquam è scriptoribus Christianis, qui prope ab Cicerone constiterunt, eum adhuc exæquauerit. Testes interpretationes è Græco, apologiæ, epistolæ, libri, qui tametsi post illam verberationem, non tam culpæ pœnam, quàm immoderationis interdictionem, scripti sunt & editi; tamen omnes M. Tullium redolent, sapiunt, loquuntur, vt ipse passim in eis spirare videatur.

20.

Hoc loco, Iuuenes, opto virum sanctißimum ac prudentißimum coram adesse: præsentem, honore debito præmisso, vobis audientibus interrogarem, ecquid in Cicerone reperiret, quo tantopere delectatus, ab eo non posset auelli? Enixe rogarem; orarem summisse ne responsum vestris commodis denegaret. Miraturum primum, si id facerem, mihi videre videor hominem humanißimum interrogationem meam; perinde ac si quærerem ex eo, luceret ne sol in meridie; pulchritudo ne ipsa delectaret: tum responsorum plane idem, quod Nicostratus respondisse fertur cuidam sciscitanti, cur Zeuxidis picturam attentißime diutißimeque spectaret. Is enim artem pingendi professus diu, cum in Helenam à Zeuxide pictam ad pulcherrimarum virginum formam & exemplar oculis incidisset, operis pulchritudine captus, totus in eo contem-

Ael. l. 14 var. hist. capite 47
Orat. 15. num. 16.

platione

platione defixus hærebat stupefactus. Hunc nescio quis prætериens, cum tam attentum, tamque diu inhærentem conspexisset, ab eo percunctatus est, quidnam adeo in ea tabula miraretur: cui Nicostratus, Non id, inquit, me interterrogares, si meos oculos haberes. Nimirum oculos habebat peritissimos; cernebat eas virtutes in opere præstantissimæ artis, quas imperiti picturæ minime agnoscunt; videbat linearum subtilitatem, argutias vultus, elegantiam capilli, membrorum symmetriam; notabat splendorē, eminentiā, recessus, venustatem: mirabatur inprimis vmbras, lumina, mores in quibus artifex ille ceteris præstitisse ferebatur. Similiter Hieronymus, qui tam acutos ac doctos habebat oculos mentis, tamque scientes eloquentiæ, styli, compositionis iudicandæ, iure optimo responderet nobis, Non id ex me sciscitaremini, si meum ingenium, meum iudicium, meam scientiam haberetis. Nonne videtis, diceret, illustre stellis cælum? depictum floribus pratum? concinnū figuris aulæum? illuminatum gemmis amiculum? variis apte stratum tesserulis pauimentum? venustate gratiosam Apellis tabulam? honestæ sponsæ formosam faciem pigmentis, cincinnis margaritisque decoram? irim geminam sole percussam multos colores in oculos iaculantem? fluuium arenis aureis diuitem, melle dulciorem, numerose fluētem, opacarum viriditate riparum amœnissimum? Nulla est in tota compositione asperitas, nullus hiatus, nulla salebra: rude, horridum, incultum vitiosum nihil: scriptor numquam languescit infractus, numquam supinus dormit, numquā otiosus oscitatur. Vt verbis propriis nitet? vt translatis lucet? vt figuris verborum floret, vt ornamentis sententiarum eminet? Numeris præterea permulcet, concinnitate capit, varietate detinet, nouitate delectat, sententiis docet, facetijs hilarat legentes. Quid cum delinit moribus, affectibus ardet, persuasione conuincit? Totus denique pressus, nexus, vinctus, atque vt ait ille, Totus teres atq; rotundus,

Pl.l.35 c.9
Quinct.l.12 cap.10
Orat.1 n.16 17
Hor.l.2 sat.2

dus, *assurgit, inflectit, tonat, fulgurat, sensum legentis animumq́ permiscet. O mirabilem orationis telam! non solis aureis textam, sed aureis verbis; non acu ferrea pictam, sed erudito stylo: non manu phrygionis, sed ingenio Ciceronis. Ecquis est adeo cæcus, vt tantum lumen non videat? adeo stupidus, vt tantam suauitatem non sentiat? adeo fatuus, vt tantum bonum effugiat, reijciat, aspernetur? Non vos, Adolescentes, quos recte sapere, recteq́ loqui, tamquā amantissima nutrix alumnos suos, exopto; criminatio tam vestris progressibus infesta, fallacibus argumentis infatuet. Auertat Deus opt. max. à quocunque vestrum tantum errorem, tantam amentiam, tantam imbecillitatem animi, vt ab obtrectatoribus Ciceronis per falsam accusationem inuerti se sinat potius, quàm à locupletissimis testibus, firmissimisque rationibus in gradu fulciri, rectaq́ sententia stabiliri. Præscripti temporis angustiæ non capiunt integram accusationis reliquæ confutationem: in tertiam orationem reijcio diluendam: vos certaminis spectatores, vos arbitros esse volo; quorum bona venia nunc orationis vela contraho monens etiam atque ut in imitatione Ciceronis optimi exemplaris, duo quàm diligentissime obseruetis. Primum illud imprimite menti, quod magnis viris L. Senecæ, Plutarcho, Quinctiliano placuisse video communiter; Non quidquid in exemplari reperitur, legem vobis esse dicendi. Nouum aliquid esse potest atque insolens; antiquum nimis aliud; raro aliquid aliud vsurpatum, opportune tamen positum semel aut iterum: paucula quædam reprehenduntur etiam ab amicis; si non vt vitia & magna peccata, certe vt næui quidam, paruulæ labes, vitiorum vmbræ; quas ne perfectorum quidem ingeniorum vitare potest industria. Non improbo Pollionis dictum;* Mortalium nulli perfectam contingere virtutem: *quod etiam in oratione longa locum habet: in qua labore continuato interdum defatigatur ingenium; nonnumquam indulget*

Hor. l. 1. ep. ad Tibul.

21.

L. Sen. ep. 114

Plu. l. de aud. poetis.

Quin. l. 10 c. 1 & 2 dial. de oratoribus.

M. Sen. Suas. 7

dulget voluptati, conniuente prudentia; diligentia sæpe deserit vel diligentißimos, qui etsi summi; tamen sunt homines: non raro dum nolunt nimis esse diligentes, ex incuria naturæ mortalis in indilgentiam cadunt. Quis iure stomachetur, si quam leuißimæ labeculæ vmbram in Cicerone viderit non inhærere, sed volitare: cum animo recurrerit ad Homerum poetarum magistrum, ingeniorum fontem, heroici carminis architectum & exemplar, qui doctißimis hominibus videtur quandoq; dormitare? Quid Demosthenes omnibus oratoribus Græcis sine controuersia præpositus? Non modo Demadis, Aeschinis, Chalci, Pytheæ, quorum linguas cos acuebat inuidiæ, leuißimarum rerum reprehẽsionem subiit, sed ne Ciceronis quidem beneuolentißimi capaces, religiosas, auidas aures semper implebat. Verum isthæc, quæ vel vitia sunt, vel quia vitiorum similia, peccata ducuntur, in tanta virtutum copia, in tanto luminũ splendore, in tanta rerum pulcherrimarum affluentia, sectari, inquirere, imitari, quis neget extremam esse dementiam? Quis vestrũ non effusißimo cachinno derideat ineptißimos quosdam atq; stultißimos Platonis, Aristotelisq; discipulos, qui tumorem humerorum in illo conabantur exprimere, balbæ linguæ vitium in hoc dementer imitãtes, infelici studio male pronunciare discebant? Quis vos ad hanc stultitiã adegit? id labore magno comparatis, quod magistri vestri sapientes inprimis; altero tanto labore deposuissent? Numquid in tam insignibus philosophis deerat, quod imitaremini? Cur non conuertebatis animum imitationis appetentẽ, in copiam dicendi, doctrinarum scientiam, morum probitatem? At relinquamus illorum tam fœdam manifestamque stultitiam, quorum simillimi sunt, & pari obiurgatione dignißimi, qui in imitatione Ciceronis, si quid vetustatem sapit, obseruant; si quid licenter pro auctoritate, qua pollebat, nouauit, auidius arripiunt; si quid semel tãtum ad vitandam alicubi satietatem est adhibitum, osculantur, &

sibi

Hor. in poet.
Quin. l. 10 cap. 1
Plu. in Dem.
Sidon. l. 8 ep. 1. ad Petron.
Cic. l. de or.
Quin. l. 10 cap. 1
Plut. l. de audi. poet. & l. de discr. adul. &c.
22.

sibi paßim excidere patiuntur: vbi longius periodos circumduxerint, & tertio quoq; sensu pro sententia solemne illud, esse videatur, *collocauerint; se maxime Ciceronianos arbitrantur; seq; meros ac perfectos tanti viri imitatores iureiurando esse contendunt. Errant, Adolescentes, errāt, qui quæ vulgata sunt in Cicerone, vulgaria putant; quæ parum vsitata, præclara; quæ recondita, singularia; tum in his pauculis & verbis, & locutionibus, & numeris positam esse perfectionem imitationis arbitrantur: repudiatis interea tam amplis verborum vsitatorum thesauris; contemptis vulgatarum translationum copijs; neglecto genere toto dicendi splendido, copioso, magnifico; quod approbationes excitat & admirationes in concionibus. Non est nouum hoc vitium imitandi bonis in auctoribus vel semel vsitata, vel pro virtutibus vitia similia proximaque virtutibus. Quo tempore Sallustius omnium ore commendabatur, qui genus scribendi Atticum expreßisse Latine putabatur; extiterunt eius imitatores non pauci; quorum aliqui tum se Sallustium consecutos putabant, cum præcisis conclusionibus, amputatis sententijs, verbis ante exspectatum cadentibus obscuram breuitatem expreßissent. In horum numero fuit Arruntius nescio quis, belli Punici scriptor, qui quæ rara erant apud Sallustium colligebat omnia, & ijs historiam suam inferciebat: quæ illi exciderant, hic diligēter quærebat. Itaq; paginis omnibus posuit, quæ ille semel scripsit,* Aquis hiemantibus, famas petit: exercitum argento fecit, *id est, pecunia parauit; & his similia non pauca, quæ legentibus illam historiam risum pariter, stomachumq; commouebant. Improbata ridiculaq; Arruntij huius imitatio; vel vt melius dicam imprudentia miseranda non vos, Adolescentes, cautiores faciet in imitatione Ciceronis, atq; admonebit, vt præstantißima quæque seligatis? Simias Ciceronianas, non imitatores eos appellauerim, qui deteriora, qui reprehensa, qui vitijs finitima,*

Quin. l. 10 cap. 1. & 2 dial. de or.

Quin l. 10 cap. 2 L. Sen. ep. 114

Sidon.l.1 ep. 1 ad Cõstan.

pro veris, germanis, manifestisque virtutibus imitatione consectantur: quemadmodum Sidonius Apollinaris suorum temporum disertissimus Iulium Ticianum Simiam oratorum nominatum tradit, quod veternosum dicendi genus imitaretur. Vt enim bestia illa turpissima, vt loquitur Ennius, ineptias hominum, actiones ridiculas ac deformes exprimit, quibus spectantium risum mouet; non concinnas, serias, decoras, quæ laudem ex admiratione prouocarent, sic ineptissmi Ciceronis aliorumque bonorum oratorum imitatores, qui de venis aureis, & argenteis optimorum auctorum, orichalcum atque stannum effodiunt: de fluminibus eloquentiæ pro gemmis arenas, pro margaritis calculos expiscantur: de fontibus ingeniorum pro pura, & clara, turbidam & inquinatam hauriunt aquam: imprudentiæ stultitiæque suæ debitas meritasque persoluunt pœnas; cum ipsi post tot labores tamq; longos, imitatione vitiosa frustra susceptos, in bonis eloquentiæ se parum habere comperiunt, & omnium, qui eos dicentes audiunt, vel quæ scripserint, legunt; tamquam ridiculæ simiæ, maxima irrisione luduntur. Postremo, Iuuenes, valeat apud vos grauissima Platonis auctoritas tantum, quantum valere debet apud benedicendi studiosos; qui quamcumq; imitationem, & eam potissimum, quæ pertinet ad corpus, ad vocem, ad cogitationem; qualis est eloquentiæ; teneris ab annis inchoãdam, tenera in ætate continuandam perficiendamq; decernit, vt perducatur in morem, atque in naturam conuertatur. Nouerat vir prudentissimus teneritatem ætatis adolescentis, ceræ mollis, cretæ commutabilis, arbusculæ flexibilis esse simillimam, quæ formam omnem tractantis arbitrio concipiunt. Nec fugerat eumdem; quod ego quoq; vos præmoneo, quantaq; possum maxima contentione animi prædico; quotidie sensim ætatem ad imitationem, ad disciplinam ad eloquentiam obdurescere. Vnde manant illæ querelæ Lucretij, miseriam senescentis ætatis multis versibus deplorantis, quòd in ea præter alia,

Enn. apud Cic. l. 1 de nat. Deor.

Plato dial. 3 de Rep.

Lucr. l. 3

Clau-

Claudicat ingenium, delirat linguaq; mensq;

Nonne videtis arbores, quantumuis fecundas ac fructuosas; quæ vere florentes, oculos ac nares oblectabant; quæ vestitæ frondibus æstate, ramorum virescentium vmbraculis fessos recreabant; quæ maturis fructibus oneratæ cultores suos autumni tempore pascebant: horrida niuibus ac frigoribus hieme, denudatas his omnibus ornamentis, bonisque priuatas vix vitam posse tueri? Talis est vita mortalium; quæ doctrinis, bonis artibus, eloquentia florescit in adolescentia; in iuuentute quosque viriditatis oblectamentis capit; fert fructus in ætate virili: sed in senectute languente corpore, ingenio claudicante, vacillante memoria, balbutiente lingua, mente quoque interdum delirante, spoliata flore, fronde, fructu, nec quidquam de nouo parare sibi discendo potest; nec parta superioribus ætatibus ab obliuione defendere. Quamobrem vos, istam vestram ætatem virescentibus annis, viribus integris, vegeto corpore florentissimam; vestram istam ingenij, memoriæ, linguæ bonitatem ac sanitatem felicissimam; ad Ciceronis imitationem, qua vestræ præstantia naturæ perficietur, & eloquentia comparabitur, cum pari ardore animi, contentione corporis, & mentis industria conuertite. Quod eo vos conuenit præstare diligentius, quòd in hac paucorum dierum interpretatione mea, tantam ex orationis Verrinæ gustu, voluptatem hausistis; tantam suauitatem ex ornatissima, numerosissima, maximeque Attica compositione sensistis; tantum lumen ad introspiciendam penitus eloquentiæ Tullianæ vim admirabilem vobis illuxit, vt iam experiendo fruendoque docti possitis intelligere, nihil à me dictum oratorie, nihil confictum artificiose, nihil caliginis oculis vestris offusum; sed latine, proprie, ac vere me esse locutum, cum disertissimi oratoris ingenium, eloquentiam, orationis compositionem accuratam, stylumq; prædicarem.

DE IMITATIONE ET LAVDIBVS M. T. CICERONIS.

Oratio Tertia. Or. XVII.

1.

NEmini vestrum, Auditores, dubium esse video, quin probra calumniæq; grauissimæ quibus inuidi laudis alienæ, virtutum obtrectatione famam aucupantes M. Tullium oratorem optimum omnium iniuriosius onerauerunt, à me tertiam exigant de tanti herois imitatione & laudibus orationem. Nam etsi prudentes viri cum eo magnos oratores aliquando, tamquam minores stellas cum Lucifero, non criminandi, aut obscurandi; sed honestandi, virtutisq; indagandæ gratia contulerunt: tamẽ alij quidam tum imperiti, tum audaces homines, non tam oratores, quàm declamatores è ludo, caussidici, proclamatores, ac rabulæ de foro extiterunt, qui vel insano amore sui cæcati; vel in radio solis alucinati non cernentes veritatem; vel etiam odio stimulati cum Cicerone propalam inimicitias exercentes illi seipsos arrogantia intoleranda prætulerunt. Nec desunt ætate nostra Ciceronis aduersarij, qui scriptores Latinos posteriorum sæculorum, quibus Romanus sermo deprauari cœptus erat: eloquentia plane corrupta; Latinæ linguæ nitor euanuerat, sibi nobisque posthabito Cicerone, sequendos per imitationem in scribendo proponunt. Sed idem eloquentissimus orator suarum magnitudine ac mole virtutum ingenium laudatoris, vt cumque dicere conantis obruit; atque in eas detrudit angustias, vt cum T. Liuio vestræ, Patauini, decore ciuitatis singulari, splendoreq; historiæ Romanæ clarissimo exclamare cogatur,

Quin. l. 10 cap. 1

Liu. apud M. Sen. contr. 7

cogatur, ad Ciceronis laudes opus esse laudatore Cicerone. *Itaq; quantum accusatoribus, æmulis, cæcis respondendi me necessitas adigit atq; impellit ad dicendum, tantum laudationis difficultas à meditato consilio retrahit atque repellit. Quid agam in re tam ancipiti Iuuenes? quò defensionis huius rationem conferam? vnde in laudatione tam difficili aliquid capiam auxilij? Noui locum præsidio firmum; prouideo campum, in quo oratio mea tuto possit excurrere: venit mihi in mentem naturæ quadam lege, rerum quarumcumque, siue sint illæ à naturalibus caussis procreatæ, siue artis industria confictæ, collatione inter eas facta, quàm subito discrimen appareat, quàm clare perfectarum pulchritudo, cum imperfectarum deformitate; splendor illarum cum harum obscuritate; virtutes cum vitijs comparatæ, non oscitanter intuentibus eluceat. Quare lætus expeditam hanc inibo rationem: in Lydio lapide comparationis sincerum, expurgatum, & purum putum aurum eloquentiæ Ciceronis, ab impuro, fucato, adulterino ceterorum oratorum scriptorumq; distinguam, spectantibus vobis, atq; mirantibus tanto fuisse quosdam mentis & intelligentiæ stupore captos, vt clariorem meridiana luce differentiam non viderent; solemq; ipsum inter expallescentes fugientesq; stellas non agnoscerent. Nec vero me quispiam iure prohibeat M. Tullium splendidissimum Eloquentiæ solem appellare. Quis enim neget illi congruere magis vno verbo mutato, quàm Epicuro Philosopho tanta præstantia nominis indignissimo, eulogium illud quod Lucretius infatuatus eius insulsa opinatione de fœdissimæ voluptatis inter humana bona principatu, buccis inflatis extulit aliquando?*

> Ar. sect. 22 probl. 11 & l. 2 & 3 rhetor.
>
> Pl. l. 35 c. 8
>
> 2.

Qui genus humanũ eloquio superauit, & omnes
Præstinxit stellas exortus vti æthereus sol.

> Lucr. l. 3

Mira res: quæ quia nostris quotidie oculis obijcitur, non multos in admirationem rapit: idem sol, oculus cœli, dux

temporum, mundi lampas, perennis luminum fons, omnes stellas illuminat pariter & obscurat. De sua luce dat cunctis sideribus splendorem illum, quo purissimum, vbi inhærent, cœlum exornant; quo nobis mortalibus humi stratis inter nocturnas tenebras illucet. Eripit idem interdiu magnitudine sui candoris ac luminis ijsdem splendendi facultatem; vt in ardenti radio, quamquam illuminata, nō cernantur. Mirus similiter Cicero; qui cultior, limiatior, illustrior ex Asiatica peregrinatione regressus in vrbem; tamquam ex Orientis horizonte sol ad meridianum summum verticem sublatus; vbi fulgentibus instructus armis in curiam, in forum, in consessus iudicum venit, stetit, splendorem vocis, lucem actionis, flammas orationum iacere cœpit; cōfestim ardentibus præceptorum, exemplorum, admirationum radijs incendit animos, excitauit æmulationem, studia omnium æqualium inflammauit: cum primum illam admirabilem eloquentiæ speciem in mentibus hominum considentem, in optatis inclusam, in libris depictam exprōpsit viuam, edidit omnium opinione maiorem, obstupefacto populo Romano loquentem exhibuit; omnes æquales benedicendi studiosos imitatione sui reddidit eloquentes. Cur quidquid habuit eloquentia Romana, *vt M. Senecæ verbis vtar*, quod insolenti Græciæ vel apponat, vel præferat circa Ciceronem effloruit? *Cur eloquentia ipsa, vt planius loquar, ætate Ciceronis ad summum gradū perducta, Romæ in fastigio laudis & imperij collocata est; nisi quia ipse, quâ docendo, quâ dicendo sui temporis oratores omnes erudijt? Non enim eloquentia se ipsa perficere potuit; non suis viribus adolescere, quæ vita, & mente caret: homines ingeniosi fuerunt, qui natam lacte primorum elementorum aluerunt; qui mansis cibis verborum infantem educauerunt; qui solidioribus præceptorum nutrimentis adolescentem corroborauerunt: vnus homo M. Tullius singularis inter omnes, ea primum in se perfecta,*

M.Sen.l.1 controu. in præf.

deinde

deinde in aliis multis perficienda, ad firmitatem constantis ætatis maturitatemq́; prouexit. Non sunt occulti tã multi de arte dicendi libri, vel ab adolescẽte Cicerone conscripti: non est obscura Q. Hortensii nobilissimi oratoris diligentia, Ciceronis æmulatione renouata & aucta: non latent aliorum nobilium adolescentium ex eius imitatione accensa studia dicendi: non sunt ignotæ perpetuæ declamandi exercitationes, in honestissimorum hominum conuentibus eloquentiæ gratia poliendæ, & augendæ susceptæ. Quibus omnibus bonis artibus, aliisq́; multis adiumentis, de quibus longinquitate temporis, historicorumque paucitate celati sumus, Romanos qui ad eloquentiam nitebantur, humanissime non labori parcens, non tempori, non commodis vllis, officiosus instituit. Verum hic sol animatus, qui tot oratores eruditionis suæ luce compleuit; eosdem eloquentiæ magnitudine, ac prope dixerim immensitate obruit, texit, obscurauit. Vicit omnes, Auditores, in dicendo; vicit omnes in scribendo. Si mentiri videor, cum exclamo superatos omnes in dicendo; reuocate cogitationes vestras ad eos sapientissimos viros, quos oratione prima produxi; quibus M. Tullius & iudicatus est, & pronunciatus, perfectus & eloquentissimus orator; princeps oratorum; Romanorum disertissimus; optimus patronorum; principum eloquentiæ lumen & magnus auctor: in eloquentiæ fastigio positus, in arce collocatus; eloquentiæ, fori, atque hominum propter eloquentiam rex & triumphator; cognominum Olympij, Theophrasti, Diuini, aliorumque omnium, quæ claris & insignibus eloquentia viris vmquam attributa sunt, appellatione; statuis item, quæ disertis hominibus in eloquentiæ argumentum fuerunt vmquam, aut vsquam positæ, dignissimus.

Cic. l. de cl. or.

Orat. 15. nu. 19.

Orat. 15. nu. 21.

Interrogate Vipsanium Messallam nobilissimum virũ, & disertissimum oratorem, cur in dialogo quodam, vbi Caluo, Asinio, Cæsari, Cælio, Bruto Ciceronem comparas-

ſet: vbi Demoſthenem primas tenentem Atticis oratoribus Æſchini, Lyſiæ, Hyperidi, Lycurgo proxime ſequentibus præpoſuiſſet, hanc tulerit ſententiam memorabilem. Sic apud nos Cicero quidem ceteros eorumdem tẽporum diſertos anteceſſit. *Percunctamini, tum ex litigatoribus omnibus illius ſæculi, cur M. Tullium non modo ſibi patronum ſuarũ cauſſarũ, ſed etiam dicturũ poſtremo loco depoſcerent: tũ ex aliis cauſsidicis, bonisque oratoribus, cur illum poſtremas agere cauſſæ partes, ſibique præferri, tamquam primas obtinentem in dicendo paterẽtur. Omnium reſponſionem hanc fore arbitror, omniumque vocem vnã: ad M. Tullium tamquã ad Colophoniorũ equitũ, ad Triariorũ militũ, ad fulminatricis legionis ducẽ poſtremas grauiorum cauſſarum partes in iudicijs fuiſſe delatas; vocem eius, ac motum animorum tranſuerſos rapientem iudices, tamquã vltimam oratoriam machinam, ad victoriã obtinendam, reſeruatum: quòd alij pugnarent quidem, hic vero profligaret aciem ac vinceret; illi tonarent, hic fulmina iaceret; defenſionum muros illi ſuarum refutationũ quaſi ſcloppis, aut æneis colubris verberarent, hic orationum ſuarum grãdioribus tormentis, bombardisq; proſterneret: illi denique iudicum ceterorumq; auditorum pectora; cuniculos animorum, ac receſſus intimos, rationũ ſarmentis, probationum tædis, ſulphurato ſuaſionis puluere complerent ac refercirent, Cicero poſtremus admoto permotionis igne, ſubiectis facibus ardẽtium affectuum, adhibita flamma perſuaſionis, crearet perturbationis incendium, & arcem obfirmatæ voluntatis impetu flammarum euerteret, funditusque conuelleret. Non hic ſubſtitit orator præpotens: quos ingenio, lingua, voce dicẽdo vicerat; iudicio, manu, ſtylo ſcribendo quoque ſuperauit. Teſtis excitetur Aper, Ciceronis aſperrimus aduerſarius; qui velit nolit, eum æqualibus ſuis nulla re magis præcurrere; quàm ſcribendi iudicio perſpicue confitetur: ab eo primo ſcilicet omnium,*

Orat. 3, n. 34

4.

Aper apud Quin. dial. de orat.

oratio-

orationem excultam stylo, delectum habitum verborum, artem adhibitam compositioni, locos attentatos lætiores, optimas inuentas esse sententias planissime affirmat victus conscientia veritatis. Testis aduocetur Quinctilianus seuerissimus styli censor, qui altero ab obitu Ciceronis sæculo floruit, docuit, oratores omnes florentis illius æui, ponderibus scriptarum orationum examinauit; qui post iudicium censoria seueritate factum, Ciceronem propter felicissimam potissimum facilitatem orationis præferens omnibus, non immerito ab hominibus ætatis suæ regnare in iudiciis dictum esse pronunciat. Testes proferantur orationes eius, tam arte perfectæ, elaboratæ industria, iudicio perpolitæ; quæ tamquam toreumata quædam alterius Phidiæ, aut Mentoris, aut Polycleti doctioris manu tornata; quà verborum figuris cælata pulcherrimis; quà schematibus aspera sententiarũ mirabilibus, quà suauitate læuia molliter fluentium numerorum: quà sententiarum emblematis ornata clarissimis, non modo legentes mirifice delectant, sed etiam Tulliani ingenij lumine; splẽdore limatissimæ cõpositionis ad Cleanthis, Aristophanis, & Demosthenis lucernam elucubratæ; cuiuscumq; generis ornamentorũ fulgore, ceterorum oratorum orationes inobscurarunt; tum eruditissimo mucrone tam nobilis cælatoris, & acumine Ciceroniani styli confoderunt, ex omnibus bibliothecis eiecerunt, atq; ex vniuerso mundo fagauerunt. Quæro ex vobis, Oratores qui de principatu cum Cicerone contendebatis, vbi sunt orationes vestræ? quibus in tenebris delitescunt? quàm latebrosis recessibus reconduntur? Poscit, instat, vrget mea vox & oratio. Proferte vestras lucubrationes de latebris, vt eas cũ Tullianis corã æquissimis iudicibus, in hoc prudentiũ virorũ consessu cõferamus. Cur nõ exhibetis tã vehementer flagitãti? Nõ extare, nescio quis insusurrat. At ego rursus sciscitor, scriptæ sint à vobis, necne, post caussas actas, vt à M. Tullio, vestræ orationes.

Quin. l. 10. c. 1

Orat, 7. n. 25

5.

Si

Si non scripsistis; quæ caussa vos detinuit, ne scriberetis? styline labor, an fuga laboris, an vsus scribendi perexiguus retardauit? Non aliam iustam afferre potestis, in communi oratorum omnium consuetudine scribendi temporum illorum. Itaque M. Tullius, qui scripsit, vos styli laude, patientia laboris, exercitatione scribendi superauit. Clanculum murmurat alius, omnes scripsisse. Cedo scriptas: prodeant, efferantur. Scripserunt fortasse; sed non ediderunt. Cur compreßistis vestrorum partus ingeniorum? cur tantũ bonum generi mortalium inuidistis? equidẽ noui caussam: politæ, splendentes, exornatæ Ciceronis orationes, mihi credite, vos deterruerunt ab edendo. Sed quid ego partus istos suffocatos suspicor? Recordatio mihi suggerit editas fuisse; lectas ab vtroque Seneca, visas à Plinio, perpensas à Quinctiliano: bene habet: cæca illa nubes inanium suspicionum dispulsa est: Errasse me fateor: obliuio me fefellit. Verum defectus memoriæ meæ, Iuuenes optimi, non istorum meliores efficit orationes Tullianis. Cur enim non apparẽt hoc tempore? cur ætatem Quinctiliani non præterierunt? aut si descenderunt ad propiora nobis sæcula, cur hæserunt in via? cur non ad nostras vsque manus peruenerunt? Cum Ciceronianis collatæ displicebant, contemnebantur à peritis artis oratoriæ, negligebantur à librariis; qui si doctis probari vidissent, vtique multis descriptis exemplis ad posteros eas transmisissent. Perierunt igitur illæ, quod parui tum à doctis, tum ab indoctis, præ Tullianis, æstimarentur: conseruatæ sunt hæ, de tot bibliothecarum incẽdiis ereptæ: per tot decursum sæculorum ad nostram vsque ætatem, inter tot vrbium depopulationes, prouinciarum vastitates, regnorum euersiones, religionis mutationes, integræ ferme delatæ; quod cunctis gentibus, etiam barbaris, qui Latine intelligerent aliquid; imago solida & illustris in illis eminens atque elucens eloquentiæ veræ, probaretur. Neque vero quispiam putet, me generali hac & confusa contentione

Pli. l. 1. ep. 20, ad Tacit.

tione contentum, singulare certamen commißionemque defugere. Cupio producere omnes in arenam; vel quos priscis temporibus scriptores cum M. Tullio comparauerunt; vel qui se Ciceroni superbe, & impudentes antepoſuerunt. Cum singulis componam Ciceronem, qui solus posset cum vniuersis pugnare victurus; vobis spectatoribus atque arbitris depugnabit; à vobis tamquam à Munerariis laudem palmamque relaturus. Vndenam sumam initium? à Cæstio? Declamator hic latrans ad clepsydram, homo nullius ingenij, Ciceroni infestus adeo, vt iactaret eum nesciſſe litteras, ausus est mortui Ciceronis, qui iam mordere non poterat, orationibus rescribere, quibus magnus orator nobiles reos suo patrocinio ac voce defendit. Hunc qualem audistis (ô stuporem hominum non ferendum.) Ciceroni quidam palam prætuliſſent, nisi lapides timuiſſent: quidam vero clam & aliud agentes prætulerunt, cum eius orationes ediscebant, in scholis recitabant. Tullianis neglectis omnibus præter eas, quas Cæstius refutaſſet. Non amens ego si hunc homuncionem cum Cicerone commisero? Cum cycno coruum; hirundinem cum luscinia; cum elephanto formicam; viliſsimum Myrmillonem, cum fortißimo duce componam? Generoſus ille canis ab Rege Albaniæ dono missus Alexandro Magno victori totius Orientis, ad lepores, damas, ceruos dormiens; minores feras apros, vrsos contēnens; maiores tantum belluas, leones, elephantos aggrediebatur, fatigabat, occidebat: M. Tullius eloquentißimus orator cum Cæstio garrulo, rauco, nullius nominis proclamatore de eloquentiæ laurea contendat? Non equidem committam, vt iure coarguar, si Ciceronem tam vili dimicatione dedecorem. Satis eius confidentiā retudit Caßius Seuerus orator bonus, atq; amantißimus Ciceronis, qui in Milonem impudenti ore declamantem dicterio pupugit, risum scholæ totius in eum excitauit, obmutescere coegit, vt Caßio non responderit, qui se Ciceroni responsurum profi-

6.

M.Sen.l.3 contr. præf. & suaſ.7. Quin.l.10. c.5.

Pl.l.8.c.14 Plu.l.de an. induſtria.

profitebatur. Deinde ferio iocās ad prætores in ius vocauit, ingrati postulauit, ad tribunalia traxit, & tum demum amicis interuenientibus promisit se non amplius illi molestum futurum, si Ciceronem disertiorem, quàm se, coram vrbano Prætore iurasset. Denique prorsus eius audaciam fregit M. Cicero filius, patris iniurias vlciscens egregie. Nā cum Asiam obtineret, & apud eum imo in loco cænaret Cæstius, atq; à seruis intellexisset eum esse, qui patrē sciisse litteras negaret, flagella protinus efferri iussit, & patri, vt oportuit, de corio Cæstij satisfecit. I nunc Cæsti, disce tu, quas Cicero litteras ignorauit, & plagis doctior factus, de-doctos errorem de Ciceronis principatu doce iterum catulos tuos contra fures Ciceroniani honoris ac dignitatis latrare; non contra dominum eloquentiæ. Licinium Caluum non me pudebit in theatrum eloquentiæ cum Cicerone comparandum introferre, quòd in foro, toto vitæ, breuis tamen, tempore, vel cum hoc summo oratore, vel contra eū pro caussarum varietate versatus; Ciceronis ipsius calamo laudatus, multorum calculis inter bonos oratores numeraretur. Hic acerrimus reprehensor Ciceronis, quòd videret se multis, nonnullorum iudicio præferri, diu cum eo de eloquentiæ principatu litem habuit iniquissimam. Etenim quanam in re poterat ille se Ciceroni præponere, qui nullā habebat virtutem qua se saltem exæquaret? Actionis dignitate? Sed nulla neq; dignitas, neq; venustas actionis elucere poterat in Caluo, qui statura paruus, motuq; violē-tus excedebat subsellia sua, tum impetu elatus in aduersariorum partes excurrebat, quod hominis vel parum mente sani, vel parum verecundi putabatur; & vnde numquam non frigide, nec sine auditorum risu iocisq; ridebatur. Cicero vero iusta corporis magnitudine, facieq; vsq; ad senectutem decora spectandus, statarius potius erat, quàm lineas cursor transiliebat; nec in pronunciatione tantum, sed etiam in motu gradarius, ita vehementer dicebat, vt &

7\. Cic. l. de cl. or. l. 15. ep. vlt. Quin. l. 10 c. 1 & 2. dial. de or. M. Sen. l. 7. contr. 4

Quin. l. 11. c. 3.

Asin. apud M. Sen. suas. 7.

decorum

decorum grauissimi senatoris modica iactatione corporis retineret; & vi totius oris, in quo nihil vultuosum, magnitudine canoræ vocis, in qua nihil iniucundum, militari firmitate laterum, in qua nihil remissum; ceterorum membrorum cum rebus & affectibus congruente gestu, in quo nihil inconcinnum aut ineptum, ita viriliter mouebatur, vt alios commoueret; ita flectebatur in omnem modum, vt animos spectantium flecteret; ita perstabat in gradu, vt stantes in sententia de statu constantiaque deijceret. Num bonitate naturæ Caluus se putabat antecellere? Sed, qui Ciceroni non pepercit, Aper diserte tradit Caluum intellexisse quid melius esset; nec voluntatem quin sublimius & cultius diceret, sed ingenium ac vires defuisse: M. vero Tullius quantum ingenij vi, naturæque viribus valeret, tum prima oratione audiuistis; tum Asinius infensissimus Ciceroni, inter occultam famæ detractionem, veritate confessionem exprimente, de eius ingenio prædicare superuacuum esse scripsit, cui natura pariter & Fortuna fuisset obsecuta. *Num denique suum stylum, orationemq́ scriptam existimabat esse meliorẽ? At deceptus Atticorum æmulatione, Galbam, Carbonem, aliosq́ antiquos horridos, impolitos, rudes imitatus, ingenium suum lætiora parturiens, stylumq́ deprauauit. Quo factum est, vt Cicero sincerus eius laudator notaret in eo nimiam in scribendo religionem, qua plus æquo attenuans orationem, verum illi sanguinem extrahebat: vt M. Seneca non iniquus censor deprehenderet compositionem eius modo rigere, & nihil habere placidum, nihil lene; modo fluctuare, & non tãtum mollem esse, sed infractam: vt Quinctilianus magnam de eo spem si diutius vixisset, conciperet, si quid tamen potius adiecturus, q̃ detracturus orationi fuisset; vt Aper ꝓnũciaret, ex vna & viginti orationibus, quas reliquit, vix in vna, aut altera satisfacere sibi: nec ceteros ab hoc iudicio dissẽtire. Quamobrem siue errore iudicij, siue vetustatis amore,* siue

M. Sen. suas.7

Ora.7 n.2

siue ingenij viriumque imbecillitate, siue, vt reor, horum omnium conspiratione, factus est horridior, tenuior, atque aridior, quàm eloquẽtiæ veræ leges ac præcepta deposcunt. Cicero contra veteribus incunabula crepundiaque relinquens infantis, balbutientis, ac puerilis eloquentiæ; veros Atticos copia cultuque florentes æmulatus, bono sanguine venas implebat orationis; membra succo saturabat, vt teris exurgerent, vt nerui tegerentur, vt non eminerent venæ, sed caro; non ossa, sed ornamenta numerarentur: compositionem ita temperabat, vt nec difflueret immodica mollitudine, nec asperitate nimia rigeret: stylum ita in oratione saginanda regebat, vt gracilitatem & adipem vitaret; opimum dictionis habitum inter extrema compararet. Qua moderatione consecutus est, vt orationes dictæ, præsentibus placuerint; scriptæ posteris ita probentur, vt nobis quoque legendo scriptores alios fessis smaragdorum more oculos mentesque reficiant. Et quisquam non intelligit, diuinæ prouidẽtiæ nutu, paruum statura Caluum cum M. Tullio, tamquam pumilionem cum gigante contendisse; vt appareret, quo ille modo Tulliani corporis vmbra tegebatur totus atq; obscurabatur, eodem non magnam eiusdẽ eloquentiam Ciceroniani magnitudine ingenij fuisse pressam, obrutam, superatam? Hic Iuuenes, excitate animum ad nobilius iucundiusq; spectaculum: postrato Caluo, atq; elato per libitinensem portam, procedit in certamen C. Cæsar Dictator, non tam nomine elephantus, quàm animo; Ciceroni tamquam Rhinoceroti natura hosti, nec propter dignitatem à pugna repellendus; nec propter æquitatem caussæ in pugna metuendus. Non dißimulabo vires eius ac virtutes, M. Tullio cognitas, spectatas, laudatas; quorũ commemoratio in Ciceronis laudem, cum pugnatum fuerit, redundabit. Tanta vis animi, id acumen ingenij, tanta concitatio actionis in eo fuit, vt eodem ardore dixisse videatur, quo bellauit. De splendore orationis, de verborum elegan-

Pl. l. 37 c. 5
S. Isid. l. 16 orig. c. 7

Lamprid. in commodo.

Pl. l. 8 ca. 20
Quin. dial. de orator.
Ora. 5. n. 25.

elegantia, de nitore latinitatis omnibus noto, quid attinet dicere? Vox magna, forma generosa, memoria prōpta, litteratura insignis, copia doctrinarum ad summum ingeniū accedebat. Multa sunt hæc, eximia, magna: sed tamen exacuit cornua saxo Rhinoceros, & vicimus. Nolite existimare mihi verbum hoc excidisse: repeto voce clariore; vicimus. Maiora sunt illa omnia spe, quàm re: inchoauit eloquentiā Cæsar, non perfecit: naturæ bonitatem exercitatio quotidiana in medio cursu defecit: laudatorum eius illa vox vna fuit omnium & sententia; si foro vacasset tantum, non alium magis futurum fuisse Ciceroni parem: factum esse magnitudine rerum gestarum, vt minus eum eloquentia profecisse appareret, quàm prope diuinum eius ingenium postularet: bellicæ gloriæ dominatusque cupiditate abstractum à laude dicendi perficienda: proinde scriptas orationes minores quoq; fama fuisse; quæ, Tullianis splendescentibus adhuc, multis ante sæculis disperierunt. At Cicero vel pari, vel meliore natura tamquam nauigio vectus, incredibilis exercitationis, diligentiæ, contentionis remigio quotidie magis magis que forum premens: in hoc vnum animo & pectore incumbens; ad gloriam dicendi viribus omnibus nitens; quà flabat popularis aura fauoris, quà se ventus vrbanæ felicitatis ostendebat, non dolones tantum explicans, sed magna vela pandens omnia, quod cursu incitato sequebatur, est vel maxime dicendo scribendoq; cōsecutus. Quid quod ipse Cæsar veritate conuictus manus dedit, coronam Ciceroni imposuit, cum scripsit, vt nostis, vim Therame- nis, & leporem Periclis summorum oratorum expressam à Cicerone fuisse? Itaque C. Cæsar habeat sibi suam gloriam adumbratam, & falsam, armis oppressæ libertatis: M. Tullius honore solido ac vero, premio sempiterno virtutis fruetur ob patriam voce liberatam. Iactet ille Rhenum, Nilū, Oceanum, Insulas, prouincias, barbaros sua dextra subiectos; iactabit hic honestius vindicatas prouincias; Reges, cō-

Ora. 13. n. 25

sules designatos, ciues nobilissimos, miseros homines, innocentes reos innumerabiles in iudiciis à mortis faucibus, ab exilio, ab extrema calamitate sua lingua defensos. Ille de fusis exercitibus, de victoriis partis, de quinq; triumphis actis scientia militari, fortitudine bellica, virtuteq; imperatoria glorietur: hic de caussis peroratis, de iudicialib. victoriis, de libris immortalitati consecratis, arte rhetoricæ, fulminibus eloquentiæ, stylo manuq; gloriabitur; & de illo potissimum in toga triumpho, quem omnium triumphorum maximum, tu Cæsar, tu ipse, tuo stylo iudicasti. Magnum duces à te Cn. Pompeium Magnum, de orbe toto quondam triumphantem in Pharsaliæ campis esse deuictum: maius ducit Cicero te C. Cæsar, te Magni victorem à se fuisse Romæ superatum. Quæ præstigiæ tibi mentẽ eripuerunt in causa Ligarij? quæ te arma vulnerarunt? cuius te impetus tormenti prostrauit, vt qui obfirmato animo non parcendi veneras ad audiendum Ciceronem officij gratia; qui penitus infixas animo retinebas iniurias; inter audiendum millies colorem mutares, è sella resilires, supplices libellos in solum abijceres, vim afferri tibi tacite quereretis: vt obstinatione voluntatis fracta roganti obsequereris, flagitanti concederes, cogenti obtemperares, nisi maximæ, atque inuictissimæ Ciceronis eloquentiæ? Neque vero mihi quispiam obijciat eloquentiæ Cæsarianæ victorias; quibus vel milites tumultuantes oratione sedauit, vel minus obedientes in officio continuit; vel metuentes, ad præliandum verborum flammis accendit; vel barbaros ad deditionem persuasione coegit. Multum quidem istud fuit; sed maius quiddam, Ciceronem eloquentia C. Cæsari obstinato veniæ dandæ necessitatem imposuisse; ab eo impetrasse atque extorsisse dicendo, quod nullius amici gratia, nullorum propinquorum lacrymæ, nullæ denique preces potuerunt. Repetite memoria nobilem illam Parrhasii & Zeuxidis pictorum præstãtissimorum contentionẽ; qua Zeuxis

Pl.l.7 c.30

Ora.4. n. 11

Orat.3 n.24

Ora. 5. n.29

Pl.l.35. n.10

vuas

vuas ita feliciter pictas detulit in scenam, vt ad eam aues aduolarent; Parrhasius vero linteum depictum tanto artificio repræsentatæ veritatis, vt Zeuxis volucrum iudicio tumidus tandē remoto linteo flagitaret ostēdi picturā. Hic errore intellecto Zeuxis, ingenuo pudore suffusus, palmam concessit Parrhasio; quòd ipse alites expertes rationis & ingenij; Parrhasius autē se hominem, ingeniosum, artificē, ꝙ est laudabilius, fefellisset. Vos Cæsaris patroni cedite pariter, cedite: munitus ille auctoritate imperatoria, nobilitate, ingenio, fortunis, honoribusq; superior facile imposuit ac persuasit, ꝙ voluit, militib: & barbaris rudibus artis, ignaris eloquentiæ, parum cautis ad eiuscemodi machinas atque præstigias: at Cæsarem ingenio atq; ætate parē, rhetorica instructissimum, in foro, iudiciis, curia versatum diu, peritissimum oratoriarum fraudum, insinuationum, cuniculorum, insidiarum, scientissimum deniq; magistrū dicendi victum esse, captum, coactum à Cicerone, multo fuit Ciceroni gloriosius. Sed iam videre mihi videor Pollionem Asinium octoginta natum annos, venientem ad pugnam ingeniorum; quem excluderem sane quàm libenter ab arena, nisi multorum patronorum comitatu septus sibi aditum aperiret. Nomen illud Asinij male sonās, animal cogitationi vilissimum exhibens, illi quoq; male ominatur: fustuarium tacite poscit: meretur: concedetur. Hic enim audacissimus orator ille est, qui Catonē magistrū morū, probitatis exemplar, virtutum Romanarum lumen adolescentulus est ausus accusare: hic flumen lacteum T. Liuij ciuis vestri, Patauini Adolescentes, olfaciens naso cēsorio, Patauinitatē quandā se in eo deprehendisse arbitrabatur: hic acerbissime obtrectans omnibus bonis consecutus est hanc egregiā scilicet laudē, vt iam obtrectatores recte specioso nomine Polliones & Asinij vocitentur. Vtinam haberemus defensionem à Claudio Imperatore scriptam, qua Galli filij Pollionem patrem Ciceroni præferentis retun-

10
Ho. l. 2 od. 1
Val. l. 8. c. 14
Pl. l 7 c. 30
Quinct. l. 10 c. 12 & dial. de ora.
M. Sen. l. 4 cont. præf. & suaf. 7
L. Sen. ep. 100 orat. 16 n. 11
Quin. l. 1 c. 5 & l. 8 c. 1

S. Hier. Apol. 1 in Ruff. & ep. 89 ad Aug.

debat audaciam: ne labore nos multo careremus; & ille pe-titis inde argumentorum fustibus strenue vapularet. Ve-rum quidnam patroni eius afferunt laudis, quod non præ-clare in ipsius caput, vituperationemque regeratur? In a-gendo ne plurimum valuisse? Si tantus orator erat, quan-tus dicitur, cur in declamando Cæstio, cur Porcio Latroni postponitur à Cassio Seuero, M. Seneca comprobante? Ma-ior in vmbra vis, quàm in sole; plus in concertatione ludi-cra ingenij, quàm in forensi contentione requirebatur? Antiquitatis amantissimum dicēt? Atqui non est hæc laus, sed vituperatio: protendisse in superiora sæcula longissimas aures suas: inter Menenios & Appios studuisse videri: Pacu-uium & Attium subrancidos poetas non in tragœdiis tan-tum, sed etiam in orationibus expressisse. Quid mirum cō-positione durum, siccum asperum extitisse? tristes ac ieiu-nos imitatores eius fuisse? iudicio Quinctiliani tantum à nitore & iucunditate Ciceronis abesse, vt videatur sæculo prior? orationes eius tam vetustam redolentes antiquita-tem, Tullianis stantibus, euanuisse? Nam quod passim dili-gentiam summam in oratione styloque commendant; id caussam iugulat, & eius obscurat ingenium; præsertim cū doctis viris etiam nimia videatur. Quis enim ignorat inge-nij mediocris argumentum esse diligentiam? ingenij tenui-tati solere curam venire subsidio? naturæ imbecillitatem vna industria fulciri: Quam ob rem L. Seneca non amicissi-mus Ciceronis, subductis omnibus rationibus iure victum pronunciat Pollionem; cuius compositio salebrosa, exi-liens, & vbi minime expectes, relictura, non desinit, sed cadit. *Abeat his rationibus verberatus Asinius; & ar-rogantem istam de eloquentiæ principatu cogitationē ab-ijciat. Nos prætermisso Bruto, Cœlio, Messala, & aliis, ne longum faciamus; Q. Hortensium præstantissimū, iudicio Ciceronis, omnium Latinorum oratorem publica imagine decoratū ob dicendi facultatem egregiam, honore summo*

L. Sen. ep. 100.

Tac. l. 2 ann.

produ-

producamus in hoc theatrum eloquētiæ. Virtutes eius eximias enumerarem sigillatim, ac pro meritis laudarem hominem naturæ muneribus florentissimum; nisi M. Tullius æmulorum largissimus laudator, amicissimi æmuli locupletissimam laudationem posteritati reliquisset. Illud vos auetis scire, quidnam effecerit, vt cum Cicero maturitatem ætatis & eloquentiæ tulit in forum, ne retineret ille dominatum iudiciorum, oratorum principatum, eloquentiæ regnum, quod omniū suffragiis obtinebat. Nemo enim non prodididit à Cicerone regno spoliatum Hortensium vi dicendi, secundum à Cicerone vixisse. Grauitatem Hortensio fama est defuisse; tum in actione, tum in oratione; limatius in eo fortasse iudicium desiderabatur, quo neque acumini præstantis ingenij, neque memoriæ granditati respondebat. Arripuerat adolescens genus orationis Asiaticū adolescentiæ concessum magis, quàm senectuti; quòd adolescentibus aptius videbatur, in senibus grauitatem non habebat: sententiosum, floridum, argutū, sentētiis nō tam grauibus & seueris, quàm concinnis & venustis, verbis volucre atq; incitatum, non solum flumine orationis, sed etiā exornato & faceto genere verborum. Hoc genere florens clamores faciebat adolescens, stomachantibus senibus, mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur, cuius iudicio primas tenebat. Sed cum iam ætas, honores, & senior auctoritas grauius quiddam, requireret, idem remanebat, & non decebat idem; quemadmodum æstate, autumnoque flores pro fructibus in arboribus vt intempestiui, & locum fructuum occupantes minime probantur. At M. Tullius Attico propius, quā Asiatico dicendi genus mente atq; oratione complexus ab ineunte adolescentia; vel ex vtroq; genere tēperatum, tum illius ieiunitate, tum huius loquacitate repudiata, sic se gess , vt ætatis decoro seruato placeret semper omnibus, & ætate progrediente maturesceret. Quis non videt nulla ætatis parte grauitatē ei desideratā?

Orat. 6. n. 6
Orat. 8. n. 10
Ora. 25. n. 14
Quin. l. 11. c. 3
Agel. l. 1. c. 5
Cic. l. de or.

quis non animaduertit consulares orationes prioribus grauiores: Philippicas ætatis vltimæ omnium esse grauissimas? Iure Sidonius Apollinaris vir suorum temporũ longe disertissimus atq; eruditissimus laudans Claudianum nescioquẽ veterum eloquentium comparatione; discrimen hoc duorum summorum nostrorum oratorum acu tetigit, simulq; quantum præstaret Cicero declarauit, cum scripsit, Vernat vt Hortensius, persuadet vt Tullius. *Peccauit & leuitate gestus: nam manus eius actuosas nimis inter dicendum, argutiasq; digitorum; in quibus singulas caussæ partes constituere solebat; maledictis appellationibusque probrosis populus Romanus notauit, irrisit, insectatus est: tum actio tota corporis, cuius venustatẽ affectauerat; scenicæ similior, quàm oratoriæ: multos ad spectãdum potius, quàm ad audiendum inuitabat; atq; in primis Roscium & Æsopum claros fabularum actores, qui postea gestus ipsius referebant in scena. Nec defuerunt oratores, qui tamquã in histrionem multa iactarent in illũ grauia in ipsis caussis & iudiciis, quale fuit illud L. Torquati mordacis hominis, qui coram iudicibus eum gesticulariam & Dionysiam notissimæ saltatriculæ nomine appellauit. Sed quis vmquã in M. Tullio vel obseruauit tale aliquid, vel reprehendit? Huius omnis actio, motus corporis, ac gestus menti, rebus, eloquentiæ congruens: grauitate decorus; non exprimens verba scenico more, sed rem vniuersam & sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans; grata oculis, venustate conditus, ab armis potius & palæstra, quàm ab histrionibus & scena petitus erat. Non argutiæ manuum visebantur; non mollitia ceruicum; non articulus ad numerum cadens; non frequens aut longus incessus; non excursio immoderata: sed erectus status, aut virilis laterum inflexio, toto trunco moderata; militaris in cõtentione brachij, tamquam teli proiectio, in remissione contractio, & aliæ quas prætereo, virtutes efficiebant omnem eius actionem plenissi-*

Sid. l. 4 ep. 3 ad Claud.

Cic. diu. in Verr.

Agell. l. 1 c. 5

Val. Max. l. 8 c. 10

Quin. l. 4 c. 5.

Cic. l. 3. de or. & l. de or.

plenißimam dignitatis. Ille studium ardentißimum bene- 12.
dicendi, quo fuerat incensus à puero, stylique exercitatio-nem aßiduam post consulatum valde remittens; vel quòd contemneret eos, qui consules non fuissent; vel quòd satis honoris & gloriæ popularis sibi videretur adeptus; vel quod naturæ præsidiis, exercitationibusq; præteritis valde confi deret; vel denique quod laborem ingrauescente ætate defugeret; sui dißimilior quotidie fiebat; & tantum quasi de veteris picturæ colore detrahebat; quantum non existi-mator doctus & intelligens, sed quiuis è populo rudis & somniculosus posset agnoscere. Ciceronem contra studio flagrantem; prospicientem in posterum; nominis immor-talis appetentem; aßidue cum genere omni meditationis, tum potißimum stylo polientem ingenium, naturæque bo-num augentem, tamquam auroram ad singulos passus cre-scentem lumine, vel solem orientem Hortensio cursim oc-cidente, radiis beneficentiæ suæ, prouinciarum afflictarum, miserorum calamitosorumque hominum commodis con-sulentem, omnes adolescentes ac senes cum admiratione suspiciebant; quotidie plus venerabantur; & in dies magis diligebant. Anteponebat Lucianus Demosthenem Pericli, Ora. 6 n. 6
Demadi, cæterisque clarißimis oratoribus Græciæ, quorum nullum extabat ingenij simulacrum posteritati mansuris-que litteris relictum; quòd eloquentiam eorum fama tan-tum, quæ vires acquirit eundo *: & historicorum fides, quæ sæpe fallit, celebraret: nullum eius in orationibus, quæ sunt actionum habitarum monumenta, probabile ar-gumentum cerneretur: non ego ratione eadem præferam Hortensio Ciceronem, quod illius nullam orationem vi-deamus, vnde magnitudinem eloquentiæ coniiciamus; huius vero permultas legamus, osculemur, admiremur scriptas ad legem artis, compositas ad regulam pruden-tiæ, perpolitas ad vnguem diligentiæ; in quibus ipsum Ci-ceronis loquentis ingenium eminere, lucere, spirare con-*

Quin.l.11. c.3.

ſpicimus? Quod ſi dicas multas & Hortenſium edidiſſe, lectas à Quinctiliano fuiſſe: quid reſponderis cum obiecero teſtimonium eiuſdem exiſtimantis intra famam reſtitiſſe? non expectationi, non opinioni, non gloriæ reſpondiſſe? melius illum dixiſſe, quàm ſcripſiſſe? Non vtraque laude Q. Hortenſius agendi, & ſcribendi, vt M. Tullius, floruit, Adoleſcentes: aberat à ſcriptis vis, ſpiritus, animus ille quo dicens adoleſcentibus placuerat: nihil admirationis retinuerunt apud poſteros accuratius omnia perſcrutantes; proinde cuncta penitus cum Hortenſii laude euaneſcente miſerabiliter interierunt. Ciceronis autem orationes immortali ingenio, ſtylo ſempiterno, non atramento vetuſtati obnoxio, ſed colore quodam æterno conſcriptæ referunt eius imaginem ſolidam animi; faciem eloquentiæ ſpirantem; viuam pronunciantis vocem: propterea poſteris omnibus doctis atque idiotis placuerunt; verſanturque adhuc manibus noſtris cum voluptate maxima; tum, vt mea fert opinio, quoad humanum genus incolume manſerit; quamdiu ſteterit vſus litterarum; quouſque viguerit hominum memoria, deſcribentur, legentur, probabuntur. Quid ergo miramini, Iuuenes, hoc oriente ſole Tulliano, non modo Romani cœli ſtellas eloquentes, vt principio dicebam, eſſe præſtinctas, ſed etiam Hortenſium, quaſi Luciferum eius ſolis prænuncium, inobſcurari cœptum eſſe, dein quotidie magis atque magis opprimi, & abſcondi viſum, tum demum in tenebris propemodum latuiſſe? Vtinam vos omnes ad vnum in oratorio Romanæ vrbis amphitheatro ſpectatores vna mecum fuiſſetis, tamquam perpolita ſpecula, cum ille radios ſuos eloquendo quoquouerſus iaciebat: næ ille formoſiſſimam imaginem eloquentiæ nobis quoque imprimere potuiſſet. Deſineretis mirari cur à C. Cæſare, cuius oculos quamquam liuidos atq; inimicos, lux illa toties in ſe conuerterat, oblectauerat, recreauerat; ſit M. Tullius, vt victor omnium, meruiſſe Lauream linguæ indica-

iudicatus. Desisteretis obstupescere, cur Ciceronis posteri vniuersi existimauerint hunc Romanæ copiæ principem, Latinarum litterarum parentem: eloquentiæ nouæ floridioris inuentorem, veteris inchoatæ perfectorem esse consecutum: vt Cicero iam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Atqui iure optimo vox, sensus, consensusq; omnium definijt atq; decreuit nomine Ciceronis, non hominem quempiam mortalem eloquentem signari, sed eloquentiã ipsam propemodum ex idea mente comprehensa tandem aliquando sub oculos auresq; delapsam in oratore summo collocatam: merito M. Tullium, non disertißimum Romanorum, eloquentißimum oratorum, Latinæ copiæ parentem; sed eloquentiam ipsam appellandum omnes censuerunt. Cur enim licuit Græcis Anaxagoram, quòd primus mentem, quasi custodem rerum omnium, materiæ præposuisset Νοῦν *appellare: licuit Abderitis Democritum ciuem suũ, quòd philosophiæ gratia multas prouincias peragrasset* φιλοσοφίαν; *alijs, quòd quinq; doctrinas bene nosset* πένταθλον *nominare: licuit ijsdem Abderitis Protagoram sophistam ciuem item suum, & à quibusdam* σοφίαν *propter quandam opinionem adumbratæ sapientiæ dictum; quòd à mente rebusq; disputationes ad verborum, vocum, nominumq; contentiones traduxisset,* λόγον *vocitare: licuit poetæ nescio cui Valerium Catonem, quòd poetæ boni specimen dedisset, nomine Sirenis decorare, versu illo vulgato pariter & probato,*

Pl. l. 7 c. 30
Cic. l. de cl. orat.
Quin. l. 10 cap. 1.
Plut. in Pericle
Laer. l. 2 in Anaxag.
Ael. l. 4 var. hist. c. 20
Laer. l. 9 in Democr.
Idem l. 9 in Protagora.
Ael. l. 4. var. hist. c. 20

Cato Grammaticus Latina Siren:

non licuerit Romanis, Latinis, nobisq; omnibus, qui tot accepimus beneficia, Ciceronem qui eloquentiam auxit, perfecit, ad summum gradum perduxit; tum etiam nouam quandam eius rationem inuenit, in se ipse depinxit, expressit, mortalibus ostendit, honorificum tribuere cognomentum Eloquentiæ? O M. Antoni; te disertißime orator appel-

Suet. l. de cl. Gram. c. 12
14.
Orat. 16 n. 9

lo, qui voce scriptoq; negabas cum adhuc viueres, vllum à te visum, aut auditum eloquentem: vtinam proscriptio Mariana tuis ceruicibus pepercisset; nec Antronij conscelerata manus ante præstitutum à natura diem, tenue vitæ filum tibi gladio secuisset: vtinam paullo diutius vixisses, retexuisses, mihi crede, negationem tuam; flammis libellũ tuũ tradidisses; vel certe nouo libro palinodiam canens, te ipse stylo mutato refellisses. Acne cum mortuo loquar diutius, quàm par est, cogitatione fingamus eum in viuis esse, Romæ versari, curiam adire quotidie, forum terere, iudicijs omnibus interesse, quibus Cicero *perorabat: quid eum tum cogitasse, dixisse, fecisse; quàm varijs animi commotionibus agitatum atq; affectum fuisse putatis? Mihi videre videor M. Antonium, modo stupefactum admirari hunc solem eloquentiæ de repente nascentem, atq; ad meridianum apicẽ summæ perfectionis cum tam claro splendore gloriæ sensim ascendentem: modo frequentissime audientem exhorrescere, cum illa venustissimæ dignitas actionis, quâ lucendo, quâ fulgurando feriebat oculos; cum ille nouuus Sirenis cantus, dulcior* Orphææ *liræ sonus, Romanus lepos, Latina musa mulcens aures detinebat; cum aculei, tela, grãdo, tonitrua, fulmina perorationum animum perterrebant. Alias hærẽtem pendere totum ab ore dicentis attentissimum; non vultum, non animum auertere; non oculos, non palpebras, non labra, non manus commouere; vix respirare, vt viueret; qui viuebat orantis spiritu, reficiebatur melle verborum, sententiosæ orationis pabulo pascebatur: aliâs M. Tullio dicente, metuere vehementer ne desineret; ijsdem affectibus, quibus ille, commoueri. Nonnunquam obijcitur menti meæ lætitia magna perfusus, exultare gaudio; gestire voluptate, quòd tandem aliquando reperisset illum eloquentem, non disertum, quem tam anxie quæsierat, tanta sagacitate inuestigarat, tanto labore fuerat insecutus. Interdum audire videor conuersum ad sodales exclamantem in ipsa concio-*

Orat. 3 n. 29

ne,

ne, quod multis post annis Plotinus cognito Ammonio magistro dixisse fertur, Hunc ipsum, ô Amici, quærebam: complectar arctissime, vtraq; manu tenebo, nec elabi patiar: non ille sua vi persuadendi, non eloquentia sua diuina mihi persuadere poterit, vt se dimittam antequam omnia ex illo dicendi suxero documenta. O M. Antoni, te iterum compello rediuiuum; si tam multos tamq; varios affectus in pectore tuo concitat ille, quàm ego mente concipio; si te detinet obstupefactum in audiendo; si tu vides, non in eius labris Pitho superstitiosam persuadendi Deam; sed in facie, faciem eloquentiæ; vim in pectore; suauitatem in ore, totoque in corpore totam integramque eloquentiam habitare; confitere tandem manu te comprehendisse tuum illum eximium, quem animo formabas, eloquentem; venerare vt Regem oratorum; da illi palmam, capiti impone diadema laureatum, in prima honoris sede, vel in currus triumphalis sella collocato.

Porph. in vita Plot. cap. 1

15.

Neque vero putetis, Adolescentes, per oratoriam superlationem à me dici, iure M. Tullium eloquentiæ cognomine decoratum; integram in eo sessitare vim, speciem, copiamque dicendi; proprie, sincere. Latine loquor. Quid enim esse censetis eloquentiam? Si sapitis, non quamcumque vim dicendi, sed illam maxime scilicet, cuius possessore publice dicturo, locus in subsellijs occupatur; complentur templa, fora, tribunalia; corona multiplex circumstat; erecti omnes expectant: quo surgente ad dicendum, significatur à concione silentium, alacritas, attentio: quo dicente crebræ assensiones, multæ admirationes fiunt. At quis vmquam, (vt de minoris momenti rebus taceam) vel maiore, vel pari cum admiratione plausuque, pluribus assensionibus; secundisque clamoribus dixit, quam Cicero? Liuius vester Patauini, crudelitatem M. Antonij triumuiri detestans, qui caput Ciceronis, inter geminas manus, in rostris locari iussit, testificatus est in eo loco fuisse positum, vbi consul, consularis, & eo ipso anno,

Cic. l. de cl. orat. Orat. 3 n. 3

Liu. apud M. Sen. suas. 7

quanta

quanta nulla vmquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat. *Testificatur & Quinctilianus in defensione Corneliana populum Romanum admirationem suam, non acclamatione tantum, sed etiam plausu significasse: neq; sponte voluntateq; plausisse, sed obstupefactos qui aderant, & magnitudine admirationis captos atq; obrutos, quasi delirantes, nec sentientes quid facerent, in illum voluntatis affectum erupuisse. Delectatione quoq; trahit auditores quocumq; libet eloquentia vera, suisq; numeris expleta. Sed cui tanta vis iucunditatis affuit? quæ nam Herculis aurea catena; quæ ferrea Mercurij, quæ magnetis Lucretij; qui cælestis lepos Periclis Olympij; quæ Platonis ars excantandi; quæ Sirenum blanditiæ; quæ testudo Amphionis; quæ Atticæ Musæ vox; quod mel Homerici Nestoris vmquam fuit, quod cum Tulliana vi suauiter trahente comparari poßit & æquari? Grauiorum item affectuum permotionem ab eloquentia germana requiritis. At quis magis habuit has perturbationes auditorum in sua potestate, quàm Cicero, cui propterea, vt dixi, postremæ partes agendarum caussarum deferebantur? qui commiseratione ita dolenter vtebatur, vt vel pueros infantes in manibus tenens, vel nobiles reos excitans, vel paruulos filios reorum extollens in epilogis, forum, tribunalia, conciones, plangore, lacrymis, lamentationeq; compleret? à quo Demosthenem ipsum fulmina vibrantem, hac excitandarũ lacrymarum, & commouendæ miserationis facultate, iudicio Quinctiliani, constat esse deuictum? Postremo dicetis, & iure, perfectam eloquentiam esse, quæ dicendo flectit animos; quæ flectendo voluntatibus persuadet; quæ de iudicibus, deq; omnibus auditoribus reportat persuasione victoriam. Verum Cicero noster quàm flexit, quàm persuasit; qui toties obfirmatorum animorum obstinationem fregit, duritiemq; molliuit? qui caussas tam multas inexplicabilibus inuolutas, circumseptasque difficultatibus, inuictas*

Quin. l. 8 c. 3

Orat. 3 n. 12

Cic. l. de cl. or.

Quinct. l. 10 cap. 1

16.

uictas alijs, ingenio, lingua, voce explicuit orationisq; contentione peruicit? qui tam sæpe, nitentibus contra ipsum patronis, opibus, auctoritate, gratia florentißimis, aduersarijs eloquentia disertißimis, strenue fortiterq; decertãs obtinuit, quod volebat? Cur elegantißimus poetarum Catullus sibi vtilißimam expertus eius defensionem ac vim persuadendi, optimum prædicat patronorum? Cur à Quinctiliano dicitur extorquere caussas; iudices rapere, transuersosq; agere; tantam in omnibus, quæ dicit, auctoritatem habere, vt auditores dissentire pudeat, nec aduocati studiũ, sed testis, aut iudicis afferat fidem? cur Sidonius Apollinaris suam cuiq; oratori virtutem aßignans; cum Aeschini blanditias, iram Demostheni, flores Hortensio, Curioni incitationem, æstus Cethego, suasionem Catoni, dissuasionem Appio tribuisset, postremo loco persuasionem M. Tullio reseruat? sed quid ego diutius in leuioribus hisce probationibus immoror? Prodeant, loquantur, testificentur illi ipsi, qui persuasione Ciceronis expugnati, victi, prostratiq; ceciderunt. Testis C. Verres ciuis genere nobilis, Prætor quondã Siciliæ, repetundarum reus; qui videns in iudicio de accusatore deligendo, persuasum à Cicerone fuisse iudicibus, eumdem à Siculis expetitum accusatorem esse oportere; cernens Q. Hortensium familiarißimum in prima congreßione perterritum, dicere recusantem obmutuisse: præsentiens ac diuinans iudicibus persuasum iri, quæcunq; vellet accusator, exilio voluntario quamquam damnatus, iudicij seueritatem, & damnationis pœnas euasit. Testis L. Sergius Catilina Verre nobilior homo audacißimus, qui coram à Cicerone consule grauiter accusatus in senatu conticuit; & partim metuens eius ingenium, partim persuasione victus eiusdem excedere suadentis ex vrbe, sese Fesulas in castra Manliana proripuit. Testes liberi proscriptorum à Sylla, viri nobilißimis parentibus, auis, maioribus nati, sed lege proscriptionis à Rep. summoti: quibus tractã-

dorum

Catull. epigram. de M. T. Cic.
Quin. l. 10 cap. 1
Sidon. l. 4 ep. 3 ad Claudian.
Cic. diuin. in Verr. & l. de orat. Plut. in Cic.
Cic. l. de or. Pl. l. 7 c. 30
Cic. or. 2 catil.
Cic. or. in Pis. Quin. l. 11 cap. 1

dorum animorum summus artifex, obiecta publici boni specie, sic magistratibus honoribusq; abstinendum persuasit, vt eos id petere puderet, quod gerere fuisset honestissimum. Testis Romana plebs vehementer irata Roscio Othoni Trib. pl. quòd lege lata distinctam ab equitibus in theatro sedere iussisset; quæ Ciceronis oratione castigata, monita, placata, non modo tumultuari destitit, seq; discriminis ignominia notatã æquo animo tulit; sed etiã legis auctorẽ, quẽ alias sibilis & aduersa acclamatione dedecorauerat, honore dignitati debito, Ciceronis suasu, venientẽ in theatrũ excepit. Testis idẽ Romanus populus vniuersus, cui Cicero legem agrariam à P. Rullo Trib. pl. latam vtilissimam illi, dissuadens, vt alimenta vitæ constantissime repudiaret persuasit. Testis deniq; C. Cæsar, qui persuasione Ciceronis in caussa Ligarij se victum, vt audistis, expugnatumq; cognouerat, in Anticatone tanti viri copiam, facultatem, persuadendique vim admiratus, eum Pericli simillimum scripsit, non solum ob leporem, qui in eius labris sedere dicebatur; sed etiam, vt arbitror potissimum, propter illam Pitho, quam suadam, seu persuasionem melius interpretẽre; quæ nihilo minus in lingua Ciceronis, quàm in ore Periclis habitabat. O persuasionem inuictissimam, quæ voluntates expugnauit, quæ nihil non impetrauit; quæ victores omnium, triumphantesq; subegit! Vobis igitur tot locupletissimis grauissimisque testibus non erit persuasissimum M. Tullium persuasionis summum architectum ac magistrum fuisse, dignissimum eloquentiæ cognomento, qui res adeo difficiles, arduas, aduersantes commodis, honori, voluptati: quæ tam perdite mortales amant, tam auide concupiscunt, tam ardenter inquirunt, tam caute pertinaciterque conseruant; innumerabili hominum multitudini, populo integro, quem dominatus orbis superbissimum faciebat, oratione persuasit? At hîc dum prope à littore, iacere anchoram paro, vt oratio mea conquiescat;

Pl. l. 7 c. 30
Plut. in Cic.
Orat. 4. n. 5
Ora. 15. n. 15

17.

hostis

hostis nescio quis occultißimus Ciceronis occurrit, & per simulationem publicæ vtilitatis, tum secum ipse, tum cum sectatoribus commurmurans, L. Senecam, Corn. Tacitum & alios eiusdem vel ætatis, vel sæculi scriptores potißimum imitandos eloquentiæ gratia proponit. Non negamus, inquiunt, Ciceronem bonum esse scriptorem, elegantem, copiosum, Reip. temporibus, concionibus, ingenijs aptißimum; sed hos existimamus hoc tempore meliores. Eruditißimo nostro sæculo copia molesta est; multa paucis comprehensa probantur impatientibus nostrorum principum auribus: pressum, sententiosum, strictum & vere Atticum dicendi genus amatur; quo multa breui tempore dicuntur: non tot horæ dantur oratori, quot ætate Ciceronis, vt eloquentiæ flumen suis gurgitibus redundare; vt eloquentis voci pandi vela maiora poßint. Addunt mutari singulis ætatibus non modo vestes, arma, rationem ædificandi, bellandi, comedendi, salutationes, mores; sed etiam dicendi speciem, sermonem, eloquentiam quæ moribus aptanda est; cuius non vnus est vultus, sed plures formæ: nec statim deterius est, id quod est diuersum. Singula sæcula pepererunt suos oratores, & viros eloquentes prioribus genere dispares, laude pares. Quot, vt omittantur Græci, mortuo Cicerone floruerunt eloquentißimi viri à M. Seneca laudati Porcius Latro, Vatienus, Arellius, Asprenas, Gallio, Silo, Geminus, Paßienus? Quot recenset postea Quinctilanus æquales suos Iulium Secundum, Vrbium Crispum, Aufidium Bassum, Trachallum, M. Aprum, Domitium Afrum, Iulium Africanum? Non optimi oratores tot panegyricorum auctores, qui collecti in vnum manibus omnium conteruntur; Plinius, Gallicanus, Eumenius, Ausonius, Pacatus, Mamertinus? Præclara scilicet oratio veræ studiosorum eloquentiæ, qui ex altera parte respondent Cœlio, Caluo, Pollioni, Hadriano, multisq; alijs, quos refutaui, priscorum oratorum scriptorumque amatoribus, qui Lucilium

Horatio;

L. Sen. ep. 114
Aper apud Quin. dial. de orat.

M. Sen. libris contr.

Quin. l. 10 cap. 1 dial. de orat.

Horatio; Lucretium, & Ennium Virgilio; Cæcilium Sallu-stio; Catonem Ciceroni anteponentes, tantum non Osca lingua loquebantur. Balbutientem illi pueritiam eloquen-tiæ Latinæ adamabant: hi senectutem deformē rugis sua-uiantur; tanto deteriores illis, quanto melior est, atq; opta-bilior adolescentia virens, florens, spei plena, progrediens ad perfectam ætatem; quàm senescens ætas languida, debi-litata, quæ vt ab ætate constanti; sic ab eloquentiæ perfecti-one recedit. At videte manifestum errorem: confitentur omnes sæculo illo, quod Ciceronem proxime est consecutū, eloquentiam iam fuisse corruptam: deplorant communem hanc humani generis calamitatem, quicunq; sapiunt ali-quid in hoc genere doctrinæ. Quærit Lucilius è L. Seneca quo modo in quædam vitia orationis, ingeniorum facta sit inclinatio; respondet ille, talem hominibus orationem esse, qualis est vita; genus dicendi publicos mores imitari: lasci-uiam orationis, argumētum esse luxuriæ publicæ; corruptis moribus Ciuitatis non posse locutionem incorruptam esse. Scripsit ætate sequenti Quinctilianus librum de caussis e-loquentiæ corruptæ: dialogus extat, quem quidam Corne-lio Tacito tribuunt, anno cxx. post mortem Ciceronis edi-tus, vbi Maternus Messallam rogat, vt caussas reddat, cur in tantum ab eloquentia veterum ipsi recesserint: respondet ille neminem ignorare, desciuisse eloquentiam à vetere glo-ria desidia iuuentutis, & negligentia parentum, & insci-tia præcipientium, & obliuione moris antiqui. Queritur Plinius minor immodicis laudibus auditorum adolescentes in dicendo deprauari; morisq; huius pestilentis & iam in-ueterati auctorem fuisse Largium Licinium: qualem homi-nem Deus bone? qui Ciceromastigis flagellum aduersus Ci-ceronem intorsit. Ad prauitatem inflexam eloquentiam eo sæculo testificantur illi ipsi, qui minus eo tempore, quàm ceteri peccabant: & vos mente, cupiditate, imitatione re-curritis in sæculum illud infelix; nosq; omnes eadem malæ

L. Sen. ep. 114

Quinct. l. 6 in proœmio. dial. de crato.

Pl. l. 2 ep. 14 ad Mæsium Agell. l. 17 cap. 1

consue-

18.

consuetudinis corruptela deprauari, detorqueriq; per imitationem suadetis? An ignoratis dicendi formam & eloquentiam nationis alicuius suas ætates habere, pueritiam, adolescentiam, iuuentutem, senectutem? Non id notissimũ in Græcorum eruditissima lingua; quæ Demosthenis tempore visa est omnibus recte iudicantibus, ad ætatem constãtem peruenisse; deinceps senuisse? Quid in Italorum lingua elegantissima, quam Etruscam vocant, arbitramur accidisse? Nonne eadem trecentis ante annis, quo sæculo Dantes, Villanus, Petrarcha, Boccaccius, Passauantius vixerũt, ac limatiore, quàm ceteri stylo scripserunt, est suam ætatis maturitatem consecuta? Latina pariter elocutio, & eloquentia, in Latio nata, Romæ infans educata, per omnes gradus ibidem ab elegantibus poetis, & ab oratoribus disertis, verborum copia bonorum & præceptis, ad ætatem grãdiorem firmioremq; perducta: quo tempore florentem, virilem, constantemq; ætatem, quæ optima omnium ingenij fructus effert neq; acerbos, neq; nimis decoctos; habuisse iudicata est? M. Seneca magno vir iudicio, qui Cicerone mortuo statim hæc ornamenta dicendi tractare cœpit in vmbra palæstræ: qui sensit eloquentiam ab ætate constanti recedentem, vergere nonnihil in senectutem; libere fatetur, & ingenue prædicat, vt initio dixi, circa Ciceronem eam effloruisse eo vsq;, vt per eam Greciæ natio Romana præferretur: hoc est, ad absolutionem summam, perfectionemq; venisse. Quis vmquam ab eo tempore negare est ausus illud tempus, eloquentiæ Latinæ sæculum aureum fuisse? Cur igitur isti ad argenteum, aureo contempto, tanta cupiditate delabuntur? cur tam insipienter neglectis frugibus glande vescuntur? cur deniq; pro norma dicendi, pro canone eloquentiæ, pro primo imitationis exemplari, secunda tertiaq; exempla sequuntur? Quare sunt hi scriptores hac ætate meliores, quàm Cicero? Num quia nullus est æuo nostro, copioso dicendi generi locus? At laudationes viuorum

Orat. 17 n, 2

Orat. 5 n. 13

rum & mortuorum, nunc quoq; sunt, vt fuerunt semper in vsu: nulla in vrbe non sunt consilia, senatus, conuentus ciuium, in quibus de communibus publicisq; rebus deliberatur oratione perpetua: Venetijs, vrbium subiectarum Imperio Veneto oratores, Principi recens creato composita oratione gratulantur: Romæ ad electum Pontificem ex orbe toto publice gratulationes à Regum, Rerump. Principumq; legatis habentur: Videtis ipsi Patauij caussas in iudicijs Romano more caussidicorum contentione tractari: noui ego Mediolani coram Senatu, qui viris peritissimis iuris constat, iurisconsultos oratione continuata reis de capite, de repetundis, de vi, ceterisq; litigatoribus adesse. Sciūt multi vestrum Parisijs in amplissimo totius Gallicani regni senatu, non nisi disertissimis oratoribus auditis in vtramq; partem dirimi litium controuersias, & rerum capitalium quæstiones definiri. Romæ item aduocati coram summo Pontifice multas eodem dicendi tenore caussas agunt. Quid Venetijs illius æmula vrbe? Clarissimos viros è flore nobilitatis in iudicijs, in Senatu, in publico patriciorum consilio certissimū est longissimis orationibus, si res postulet, sine definitione temporis perorare. Quid de concionibus dicam, quæ de rebus diuinis à religiosis oratoribus, habentur ad populum Christianum, in vniuerso propemodum orbe terrarum? Copia, vis, vbertas, & eloquentiæ flumina, maxime scilicet in hisce orationibus è loco superiore profunduntur. Nec vero Tullianæ caussæ quidquam obest; quòd vernacula lingua multis in locis orationes habeantur: nam in quacumq; lingua Ciceronianæ vis, splendor, impetus eloquentiæ; quæ non sola elocutione Latina continetur, per imitationem eminere, splendescere, clamores & admirationes potest efficere. Num scriptores argentei sæculi sunt aptiores nostro tempori stylo Ciceronis; quòd ille non in omni dicendi forma præstiterit? At M. Tullius in triplici charactere floret, in infimo, medio, summo: non extra ripas effluit in

19.

epistolis,

epistolis, dialogis, philosophicis quæstionibus: Philippicis nihil omnino detrahi potest; adeo sunt structæ sententijs, nexæ verbis, omni luxurie circũcisa pressæ, limatæ, perpolitæ; deniq; tam Atticæ, quàm quæ maxime: quas qui fuerit imitatus, numquam tamquam verbosus, effusus, Asianus ab vllis quantumuis eruditis, occupatis, impatientibus auribus repudiabitur. Tacitum porro cuius laude virtutis anteponitis M. Tullio? Qua sit orator dilucidus atq; perspicuus? At ille paßim adeo est obscurus, vt egeat interprete diligenti: Cicero vero noster, vt ceteris omnibus virtutibus, ita est hac laude clarißimus: sic loquitur, vt nemo latine sciens legendo cursim non intelligat. Cur loquimur atq; scribimus, nisi vt intelligamur? Cur à natura sermo est institutus, nisi vt mentis nostræ loquentis in abdito sensa dilucide interpretetur? Egregia scilicet laus interpretis erit, vt alium interpretem exposcat. Num præferunt elegantia, cultu, nitore? Si negauero virtutes eas adeo insigniter in eo lucere, vt cum Tullianis conferri poßint; si dixero, tantum ab illius magni viri splendore, munditia, culturaq; orationis, quãtum tempore, distare; Taciti defensores falli me, vel fallere vos, dictitabunt. Conijcite vos quid sentire, quid arbitrari debeatis ex opinione veterum; quibus tam parum placuit, vt vix lacunarum plenus, fœdatus maculis, truncus membris à vetustate confectrice rerum euaserit: tametsi M. Claudius Tacitus Imperator, qui ad eum suum genus referebat, describi, in omnibus bibliothecis collocari iusserat, ne periret. Neq; vero, Iuuenes optimi, quòd modos dicendi quosdã nouos multis, antehac inauditos, abstrusosq; protulerit, Ciceroni præstare putandus est. Non vobis imponat nouitate. Quis hanc legem tulit, vt omnia vulgata, vulgaria sint; vt omnia inaudita, præclara censeãtur? Vbi post aliquot annos Taciti locutiones recondiores ita fuerint vsu tritæ, vt Cicer. epistolæ, quæ quotidie declarãtur à ludimagistris, quotidie memoriæ cõmẽdantur à pueris; tũc apparebit

Ora. I. n. 8

Fl. Vopisc. in Tac.

bit vtræ meliores, Tullianæ ne an Cornelianæ sint; vtræ splēdidiores ad elegantiam, accommodatiores ad eloquentiam. Num denique præponitur Ciceroni, quòd valde aptus videatur historiæ contexendæ? Vtinam haberemus Ciceronis librum de rebus gestis in consulatu, & alterum de consilijs suis, quos ambos nobis inuidorum improbitas suppreßit: intelligeremus inde profectò quàm ipse quoque esset idoneus historiæ conscribendæ. Narrationes tam iucundæ, probabiles, accuratæ; descriptiones locorum, rerumque gestarum, quibus orationes sunt resperfæ, declarant abunde, qui Ciceronis combiberit stylum, non admodum illi opus esse Tacito ad conficiendam historiam. Erat historicus Liuius vester, & lactea claritate dulcißimus; optabat sui similem esse filium, cui præcepta bene studendi dabat. Quos scriptores legendos illi proponit? Demosthenem ac Ciceronem; tum illis quemque simillimum. Nouerat doctus pater Ciceronis lectione filij stylum ad omne scriptionis genus posse ditari: nouerat eatenus quemque scriptorem fore vtilem adolescenti; quatenus Ciceronis imitatione scripsisset. Et quamquam nec Liuio, nec Cæsari, nec Sallustio nobilißimis historicis Tacitum antefero, tamen eum æstimo tanti, vt per me vel alter Thucydides habeatur; qua laude amplißima potest esse contentus. Sed idem plane iudicium de hoc Latino Thucydide facio, quod M. Tullius de Græco: Rerum gestarum eum pronunciatorem sincerum & grandem esse; imitandum si scribere historiam, non si dicere cogitemus: orationes interpositas laudabiles esse quidem, sed non imitabiles: ad eloquentiam veram comparandam, quæ clamores facit, vtilem esse parum. Si laudationem funebrem, qua Virginium Rufum cohonestauit; si alias orationes, quas in foro dixi, haberemus, aut sententiam mutarem, aut moderarer: sed illæ nusquam apparent: neq; tantum ex annalibus, & historijs splendoris erumpit, vt Ciceronis gloriam obscuret, & eripiat illi delatum

Asc. Ped. in orat. in toga cand.
Boeth. l. 1 de mus. c. 1
Orat. 18 n. 9
Liu. ep. ad fil. apud Quin. l. 10 cap. 1
Cic. l. de cl. or.
Quin. l. 10 c. 1.
Pl. l. 2 ep. 1 ad Vocon.

latum omnium concessu principatum. Itaq; contrahat arrogantiæ cornua Cornelius Tacitus; & demisso vultu compreßisq; labris, quoad M. Tullius vigebit in hominum memoria, spirabit in chartis, eloquetur in libris, vt nomen ipsũ Taciti iubet, conticescat. Maior esse potest de L. Seneca contentio, qui Ciceroni propior ætate fuit; qui plura, quàm Tacitus, & vberiore stylo scripsit, orationes, epistolas, dialogos, naturales quæstiones, & poemata; qui quo florebat tempore, & paullo post mortem, propter nouam dicendi scribendiq; rationem adolescentibus perplacebat: habebatur in delicijs eius oratio sententiosa, dulcis, copiosa; qui laudatus est, non ab historicis modo, sed etiam à magistris Christianorum. Sed non ego cum Cicerone comparabo, ne sim in Ciceronem iniuriosus; non illum vituperabo multis abundantem ornamentis, ne concitem in me fautorum odium, & patronorum: non de ingenio, de doctrina, de scriptis sententiam feram, quod in iuuene non nihil arrogantiæ sapere videretur. Mitto vos ad Suetonium, ad Quinctilianum, ad Agellium, vbi C. Cæsaris Caligulæ Imperaroris, ipsius Quinctiliani, & aliorum eruditißimorum virorum iudicium reperietis; inter quos conuenit, locutionem eius esse corruptã; & eo perniciosiorem legentibus, quòd dulcibus vitijs abundet; rerum pondera minutißimis sententijs frangere potius, quàm connectere: nimis amantem sui, tempori, corruptisq; moribus seruientem, non ingenio suo, sed alieno peccare iudicio. Vos igitur, prudentes Iuuenes, hunc tam graui censura notatum Ciceroni, quem ipse summum, inter reprehendendum, oratorem appellat; à quo Romanam eloquentiam extitisse confitetur, in imitatione vestra præferetis? Nihil de Latrone, de Apro, de Afro, de Trachallo, de reliquis dicam à M. Seneca, & Quinctiliano commemoratis, quorum barbara, ferarumque nomina vos ab imitatione deterrẽt, quòd maximam partem, declamatores sunt è schola, non oratores. Panegyricorum vero auctores, si quid habent

20.

Suet. in Calig. c. 52
Quin. l. 10 c. 1 & l. 12 cap. 10
Agell. l. 12 cap. 2

bent elegantiæ, si quid nitoris, si quid artificij, si quid laudis; totum id habent ex imitatione Ciceronis: ex eo fonte deriuarũt illi suos riuulos: ex eo sole mutuati sunt illi splendorem: ex eius officina per imitationem illi sua tela prompserũt. Nam quod dicunt moribus eloquentiam esse accõmodandam, tam falsum est, quàm quod falsißimum. Si mores corrupti sint, effeminatiq; delicijs; si quotidie magis atq; magis otio, desidiaq; languescant & infringantur; tu quoq; mollitie dicendi tuum ingenium, linguam atq; stylũ effemines? Assentatorum id est, & in adulationem effusorum hominum, qualis L. Seneca fuit, qui delicatis auribus, luxuriaq; diffluentibus hominibus, oratione pariter luxuriosa, compositioneq; lasciuiæ plena, non vt persuadeant, sed vt placeant, blandiuntur. Non in eorum numero vir fortis atq; strenuus Quinctilianus, qui dum corruptum, & omnibus vitijs fractum dicendi genus, ad seueriorem formam, hoc est, ad Ciceronianam reuocare contendit, odium in se commouit improborum adolescentum, qui Senecæ magis amabant vitia, quàm virtutes imitabantur.

21\. *Itaq; Iuuenes ornatißimi, sequimini clarißimi Rhetoris exemplum: conuertite in M. Tullium animum, oculos, stylum, & imitationem: colligite flores tum ex vtroq; & Seneca & Plinio; tũ è Tacito & alijs; si qui sunt boni scriptores, quos illa tulit ætas, quã argenteã voco: delibate quidquid est elegãtiæ, quidquid leporis, quidq; d argutiarũ, vt oratione proxima me facere significabã.* [Orat. 16 n. 7] *Non equidẽ eos scriptores negligo; non contẽno, nõ repudio tãtos viros; abest à me tã immane scelus: vt par est lego, magnifacio, complector: vnum exemplar nihilominus per omnia sequendum vobis prædico Ciceronem; cuius imitationi ceteri tamquam administri deseruiant: ille vnus eloquentiæ doctor, ille magister locutionis; ille perfector sit orationis; hi similes hypodidascalorum doctori primario styli vestri moderatorique suas mediocres fortunas subministrent. Illius vnius eloquentiæ speciem toto pectore adamate; formam vtraque manu*

in vobis exprimite: porrigant hi pingentibus vobis colores secundarios. Arido denique palato sanguinem sugite sententiarum Tullianarum; sitientibus faucibus sorbete doctrinæ succum; ore aperto vitalem spiritum leporis haurite; dilatato gutture bibite verborum fontes, excipite amplificationum flumina, quibus imbuatis ingenium, linguã stylumque saginetis, atque orationem auctam animetis: horum vero riuulos summis labris interdum attingite, vt iucunda varietate compositionem aspergatis. Quid? scriptores ij, quos commemoraui, velint nolint, beneficio, lectione, subsidio potißimum Ciceronis effecerunt, vt viui, cum dicerent, auditoribus probarentur; mortui cum leguntur, à posteris laudentur; vos laudem vobis aliquam viuis conficere; vos mortuis gloriam nominis parare posse speratis, sine diligentißima notatione, studio, & obseruatione Ciceronis? Lactantius Firmianus Crispi Cæsaris magisterio nobilis, tantam inter Christianos ab imitatione M. Tullij gloriam est adeptus, vt Christianus Cicero dicatur; S. Hieronymus maximam quoque culti styli commendationem ex illo pertinaci studio Ciceronianorum operum, cuius caussa vapulauit, est omnium iudicio consecutus: vos falsa persuasio, sine geminis alis lectionis & imitationis M. Tullij conscendi posse ad eloquentiæ fastigium vestris viribus, aut oratorum minutorum imitatione, credulos nimis confidentesue decipiet? Lectitatis aßidue, contereritis, admiramini merito quidem ac iure, quinque orationes ad eloquentiæ specimen editas Romæ, Petri Ioannis Perpiniani præstantis oratoris; qui paucis ante annis mortuus in ordine nostro Lutetiæ Parisiorum, vbi concursus, assensiones, clamores Hispanus homo faciebat, viuet in memoria posterorum sempiterna: quòd elegantia locutionis, suauißimo numero, claritate dicendi singulari, Ciceronem referre, loqui, spirare videatur. Quibus hic gradibus ad tam excelsam eloquentiæ sedem ascendit? Quibus

S. Hier. l. de script. eccl.

facibus tantam nomini suo gloriam accendit? Quibus adiumentis dulcissimam illam stylo mollissimo effusam orationis profluentiam comparauit? Attentissima lectione operum, ardentissimo studio orationum, absolutissima Ciceronis imitatione; quam vobis sum hortator, auctor, impulsor vt ametis, osculemini, complectamini: memores illius aureæ sententiæ Quictiliani cum adhortatione coniunctæ; quæ dignissima est, vt non in cedro, non in marmore, non in ære inscribatur; sed in adamante, vel etiam in immortali mente penitus insculpatur: Hunc igitur spectemus; hoc propositum sit nobis exemplum: ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit.

Quin. l. 10 capite 5

DE IMITATIONE ET LAVDIBVS M. T. CICERONIS.

Oratio Quarta. Or. XVIII.

1.

ARduum opus aggredior, Auditores; remq; omnino magnam ac metuendam conor; & nescio an vllam periculosiorem, à quo tempore docere ac dicere cœpi, difficilioremue susceperim: qui solemni obligatus & sæpius iterato promisso constituerim in hoc amplissimo doctissimoque gymnasij Patauini theatro; non Myrmillonem cum Samnite; Thracem cum Hoplomacho: Secutorē cum Retiario committere: sed M. T. Ciceronem oratione proxima Latinorum oratorum ex contentione regem declaratum, cum Demosthene Græcorum item principe, ad singulare certamen de principatu componere. Iam nunc enim mente, & cogitatione prospicio, quantum

ea res

ea res vniuersa sit in agendo laboris & discriminis habitura, propter ipsius controuersiæ difficultatem inexplicabilem propemodum atque inenodabilem, quæ disertißimum & ingeniosißimum quemque non defatigare modo, sed etiam debilitare posset ac frangere. Prouidet etiam animus hoc ipso dicendi principio, non leuem inuidiæ flammam exarsuram è tantorum virorum inter se cōparatione; quæ semper esse solet odiosißima; quòd ex iis qui comparantur, nemo non habeat sui studiosos, suarumque laudum fautores: timet offensionem Græcorum, quorum sapientissima natio, quæ in Patauino bonarum artium domicilio, locum habet honestißimum, ægre latura videtur Demostheni M. Tullium anteponi. Vereor deniq; nonnullam arrogantiæ suspicionem, ac prudentium virorum reprehensionem ex eo prouenturam, quòd quam sententiam de duorum horum clarißimi nominis oratorum principatu, doctißimi viri sæculis antegreßis ferre non sunt ausi; iuuenis obscuri nominis; hoc primum anno in publicum Patauij prodiens: confidenter ipse pronunciem. Sed in tanta rei difficultate, ac metu periculorum, vt me subire aleam cogit confirmata promißione neceßitas; vt impellit gratus in Ciceronem animus atque amor, pro viribus ac veritate iustam, integram absolutam exigens laudationem; ita res illa consolatur ac recreat formidantem; quòd vos audire de rebus controuersis disputantes consueuistis, vt nihil præiudicati vobiscum afferatis in concionem; nulla vestræ mentis definitione præuertatis oratorem; sed ab eo quæstionis enodationem, argumenta, probationes expectetis, ad finem vsque sustinentes assensum; & tum demum solidis rationibus, veritatique cognitæ perspectæque cedatis. Itaque si, quam Deus beneuolentiam vestram ad me patienter & humaniter audiendum, iam mihi conciliauit, & consuetudo vestra pollicetur, retinebitis: si quam attentionem in tribus prioribus orationibus mihi præstitistis, in hac

quoque postrema conseruabitis: spero fore vt vobis assentientibus atq; approbantibus, M. Tullio stet suum decus, sua laus, suus honos singularis per meam orationem stabilitus; tum in eloquentiæ vniuersæ principatu per virtutem propriam constitutus, vestro omnium iudicio, suam in prima sede retineat dignitatem. Atque vt videatis quàm æquitati caussæ; quàm beneuolentiæ prudentiæque vestræ confidam; non refugiam audire patienter, quid homo natione Græcus, domo Atheniensis, professione Rhetor, in hac ingressione mea ad disputandum esset dicturus, non sine stomacho, si hic adesset, & coram vobis loqui fineretur: non grauabor ipse vicem eius, partes, vocemque suscipere; qui sic opinor vociferaretur. Quid tu, Iuli, sono Italus, sermone Latinus, amore Ciceronianus Demosthenem nostrum voce vexas, verbis violas, oratione lacessis? cur hanc iniuriosam illi comparationem; inuidiosam tibi contentionem instituis? sine loco suo principem Græcorum oratorem, M. T. Ciceronis tui iudicio, testimonio, litteris consignata sententia; quã Quinctialianus ac ceteri Latini rhetores probauerũt. Est tuus iste Cicero principatu contentus Latinorũ oratorum, quibus eũ tribus orationibus, & maxime postrema prætulisti. Propterea nõ nisi Romanæ facũdiæ principẽ eum Arpinates elegantissimo epigrãmate declararũt: q; ab illis, ad commendandã immortalitati memoriã municipis sui, gloriamq; propagandam in tempus sempiternum, in marmore incisum, visitur adhuc recens effossum è ruinis.

2. Cic. l. de or. l. de cl. or. l. de opt. gen. Quin. l. 10 c. 1. Adol. Occo Inscript. Hispan. pag. 35 n. 4

M. T. CICERONI. M. F. ROMANÆ
FACVNDIÆ PRINCIPI
QVÆST. ÆDI. COS. PROCOS. IMPERATORI P. P. ARPINATES.

Do amplius, vt à meditata pugna desistas: sit per me Cicero Demostheni par; pro sua humanitate singulari Demosthenes auctore me, pacis ergô, M. Tullium æqualem patietur, sinet, feret non grauate. Mundus duos soles ferre non potest

Plut. in Apopht. Dio. Sic. l. 17. Iustin. l. 11. Q. Curt. l. 4

poteſt ex naturæ vetantis lege; duos reges Aſia non tulit ob Alexandri Magni ſuperbiam, atq; intolerandam cupiditatem dominandi: libentiſsima feret mortalium vniuerſitas duos eloquentiæ ſoles, Orientis alterum, alterum Occidentis; quos multos ab hinc annos iucundiſsime aſpexit: nõ repudiabit dicendi regnum duos reges alterum in Græcia, & alterum in Italia; Græca illum lingua dominantem, hunc Latina; quibus tot annos & ſecula paruit. An vero non omnes Latinorum ſcriptores, ac magiſtri primarij, geminos hoſce oratores in ſumma æqualitate poſuerunt? Græcos auctores comprimo, ne rideantur; veſtros doctores produco, ne reijciantur. Quid Titus Liuius vrbis huius ſplendor ampliſsimus ſenſit, cum filium cariſsimum paternis monitis ad eloquentiam informabat? Demoſthenem ac Ciceronem legendos pariter, imitandoſque propoſuit; necnon eos, qui fuiſſent amborum imitatione ſimillimi. Quid omnes pueri filij Romanorum, vel à parentibus inſtituti, vel eloquentiæ cupiditate inſtincti optabant ætate Iuuenalis, & quinquatribus ſibi precabantur à Minerua, niſi

> 3. Liu. apud Quin. l.2 c. 5 & l. 10 c. 1

Eloquium ac famam Demoſthenis, aut Ciceronis?

> Iuue. ſat. 10

Quid Iuuenalis ipſe poeta veſter, cenſor omnium acerrimus, de vtroq; cenſet? pares ingenio facit, pares eloquentia, pares funere.

Eloquio ſed vterque perit orator: vtrumque
Largus & exundans leto dedit ingenii fons.

> Idem ſat. 10

Quinctiliani ſummi inter vos rhetoris iudicium liquet omnibus; qui modo virtutes eorum pleraſq; ſimiles exiſtimat, conſilium, ordinem, diuidendi, præparandi rationem, & quæ ſunt inuentionis omnia: modo, tantum faſtigiũ eloquentiã à Demoſthene atq; Cicerone accepiſſe; quantũ ab Homero, & Virgilio poeſim, arbitratur. Non diſſentiunt Chriſtianorũ magiſtri doctiſsimi. Tu ipſe retuliſti oratione prima validiſsimum argumentum Tertulliani contortum

> Quinct. l. 10 c. 1
> Idem l. 12 c. 11
> Orat. 15 n. 23

aduer-

aduersum idololatras, qui præstantißimum quemque in arte aliqua Deum per apotheosim declarabant: Ciceronem quoq; coli diuinis honoribus potuisse, qui tam excelleret eloquentia. Cur Demosthenem prætermisisti, quem eodem loco Tertullianus vt Ciceroni parem dicendi facultate mirabili, nominatim Deum, si vera esset hypothesis, similiter fieri debuisse contendit? S. Hieronymum æque Græcæ linguæ peritum, ac Latinæ protulisti, qui M. Tullium propter eximiam & inuictam eloquentiæ vim, collocat inter hominum reges, & oracula: cur te fugit Demosthenes, quem in eadem cum Cicerone, & Aristotele dignitate coniunxit? Num putas latere me, pulcherrimum in Ciceronem eulogium omnium Latinorum consensu conformatum, æqualē cum Demosthene continens laudē; quod Hieronymus idem, etsi tanto propensior in M. Tullium, quàm Demosthenem, quanto natione Latinis propior, quàm Græcis: tamen amantißimus veritatis memoriæ prodidit posterorum? Demosthenes tibi præripuit, ne esses primus orator, tu illi ne solus. *Deniq; Sidonius Apollinaris eloquentiæ sidus in Galliis ætate sua, cur Ioannem rhetorem disertißimum, qui maxima cum gloria Gallicanam iuuentutem erudierat, statuis & imaginibus, vt alterum Demosthenem, aut alterum Tullium ducit esse dignißimum; nisi quia vtrumq; oratorem in pari gradu facultatis positum vel à natura, vel ab industria; in pari laude collocabat? Quid quod Plutarcho, Luciano, Suida, Libanio, cæterisque Græcis auctoribus prætermißis, quos vobis suspectos testes fore intelligo, possem luculentißimo testimonio Latinorū, Ciceroni Demosthenem anteponere? Hic iam, Auditores, Atheniensis huius rhetoris, Demosthenisq; patroni tam sagacis, qui de nostro armamentario tot tela, tot arma deprompsit, linguam reprimendam puto tantisper, dum ego Ciceronis patronus, clientis mei caussam pro iure ac veritate defendo. Nihil occultabo, nihil supprimā, nihil dißimulabo eorū,*

S. Hier. ep. 2. ad Nepot.

Sid. l. 8. ep. 2. ad Ioann.

4.

quæ

quæ dicturus erat: prouideo, præsagio, diuino quæ in Demosthenis commendationē aßiduæ meditatione cōparauerat. Nisi me hic præuertere voluisset, laudassem illū, vt alio loco ac tēpore, quantū à nemine sæculo nostro, vel memini, vel legi fuisse laudatum. Addidissem communibus eulogiis, quæ protulit; Demosthenē ac Ciceronem esse duo lumina ingeniorum, quorum alterum Athenas, Atticam, Græciā, Orientem; alterum Romam, Latium, Italiā Occidentem illustrat: duo fulmina, non belli, vt apud Virgilium Scipiones, qui in Hispania pro patria occubuerunt; sed fori ac iudiciorum, vbi omnia miscebant, inflāmabant, prosternebant: duo flumina copiæ, maxima totius orbis, quales Nilus & Indus; quæ per ipsorum linguas, & ora continenter ab ingenij montibus, à memoriæ fontibus defluxerunt: geminos vertices quibus oratorius stylus eloquentiæ cælestis, vtrinq; fulcitur; quibus cælum scriptæ orationis, ornamentorum distinctum stellis nititur atq; conuertitur: gemina labra facultatis dicendi, quibus lepos, & persuasio multo magis, quàm in ore ac lingua Periclis, insidebat, geminos denique oculos rhetoricæ, quorum acies in inuentione, splendor in elocutione, venustas in gestibus, varia supellex in memoria, rerum ordo in dispositione, lacrymæ in fletibus, hilaritas in iocis, ardor in perturbando, postremū intentio, remißio, cōiectus, gratia viuax *in pronunciando, faciē eius artis pulchram, formosam ac venustā reddiderant vsq; eo, vt pereuntibus omnium rhetorum libris, oratorum omnium orationibus, ipsa duorum horum dicendi magistrorum erudita tum vsu, tum præceptis, aspectu suo quemq; facere potuisset eloquentē. De Demosthene, quem equidem Phænicē æui sui vocitare consueui, nominatim dixissem, cum Philippo Macedoniæ rege, non pugilem eum aut athletam; qualis Isocrates videbatur in vmbra scholæ delitescens, sed militē strenuum fuisse, pugnacemq; in sole ac puluere certaminis bellatorē: cum Leosthene cōmendassem eius orationem, quæ*

Virgil. l. 6. Aen.

Ora, 16 n. 5

S. Chryſ. in c. 2. Iſai.

Hor. in poe.

5.

Orat. 6 n. 4

sola

sola viua dici potest, non malleo fabricata: cum Pythea & Chalco, quamquam inuidis ac maledicis hominibus, eandem olere lucernam vigiliarum, curæ, diligentiæ: cum Æschine inimicissimo aduersario celebrassem vim inuictā pronunciandi. Quoniam vero Græci Demosthenis laudatores, vel ante natum Ciceronē vixerunt, qui post trecentos circiter annos à nato Demosthene Latium illuminare cœpit; vel Ciceronis scripta non viderunt; vel si qui legerūt, amore captinationis in re controuersa palmam oratori Græco putantur detulisse: Latinos scriptores protulissem minime inuidos gloriæ tum benemeriti viri, qui virtutes eius animo candido obseruauerunt, & stylo sincero laudauerunt. Quā amans Demosthenis Quinctilianus, qui Græcorum oratorū longe principem vocat, & pæne legum orandi? quàm Plinius minor, cui visus ille norma est, & regula oratoris? Quanti æstimatur à Valerio Maximo, qui Demosthenis nomine commemorato maximam eloquētiæ perfectionem audientis animo censet oboriri? Quàm alte impressus animo Hieronymi, qui illum propter impetum contortarum vibratarumque sententiarum sæpe demiratur? Omitto de M. Tullio dicere, qui modo illum pæne perfectum oratorem, cui nihil admodum desit, modo vnum eminere inter omnes in omni genere dicendi prædicat: modo summam ei vim dicendi concedit: alias eum adeo dicere Attice scribit, vt ne Athenas quidem ipsas magis Atticas pūtet: alias ad eum ex tota Græcia concursus audiendi gratia fieri consueuisse: alias oratione pro Ctesiphonte nihil perfectius fieri potuisse: denique hunc habet in oculis, in ore, in pectore, legendo, laudando, colendo; cuius diligentiam strenuam in abradendis naturæ vitiis cum omnibus Græcis Latinisque scriptoribus ferens in cœlum obstupescit. Quis igitur audiens me tam magnifice de clarissimo Græcorum oratorum principe sentientem, ac loquentem; tam ingenuo pectore, copiosaque lingua laudes eius conglobantem,

Quin. l. 10 c. 1

Pl. l. 9 ep. 26 ad Luperc.

Val. Max. l. 8. c. 7

S. Hier. ep. 8 ad Demetriad.

Cic. l. de cl. or. l. de or. &c.

existi-

existimet à me aut odio Græcorum; aut beneuolentia Latinorum; aut maledicendi studio, aut obtrectandi libidine tantam hodierno die fuisse contentionem institutam: & non potius, vt vere est, arbitretur me amore veritatis, vtilitatisque vestræ cupiditate adductum in tantum venisse discrimen; metuentem ne dum Demosthenem alienæ linguæ oratorem meliorem putaretis; & cum iactura temporis, impensa pecuniarum, labore maximo fructum aliquem ex eius solius imitatione quæreretis; Ciceronem nostratem vtiliorem, obuium, facilem semper in promptu fastidiose sperneretis? Quo loco vos iterum rogo, si quam opinionem in hac difficillima controuersia, iam mentibus vestris comprehendistis, vt eam tantisper dum peroro, deponatis: si eam vis argumentorum conuellet, si qua exquisita ratio labefactabit, si veritas extorquebit, ne repugnetis, animisque vestris eam aut libentibus, aut æquis remittatis: tum autem cum ego mea dicam, & confirmabo; cum aduersaria redarguam, & euertam; ne ipsi, quæ contraria sunt taciti cogitationi vestræ subijciatis; sed ad extremum expectetis, & me meum ordinem seruare patiamini: cum perorauero, tum si quid erit præteritum, si quid omissum, si quid non abunde probatum, aut non strenue refutatum, à me requiratis. Multum obest veritati cognoscendæ præiudicata opinio: multum contra prodest auditorum in iudicando mora, iudicium ad finem vsque sustinens, assensumque suspendens: multa dicuntur in cursu orationis ab oratore, quæ minus expectabat auditor; qui, ob ea, se tacita reprehensione sæpe coarguit dicens sibi ipsi, quod est turpe, Non putaram. Opinor vobis auditum Pausonis excellentis pictoris factũ; qui cum in puluere se volutantẽ equum pingendum recepisset, currentem pinxit: in officinam ingressus, qui picturam eam faciendam locauerat mirari, dolore vociferari nõ id voluisse; cõtra Pauso subridere, pactam pro manu pretio pecuniam poscere, perfectũ opus laudare; tandem

6.

Plut.l. de orat.Phyt.

Lucian. in encom. Demost. Ael. l. 14 Var. hist. c. 15

tandem cum ille stomachans, artificium non caperet, pictor inuertit tabulam, & equus calcibus aerem verberans apparuit, qui antea festino nimis homini, pictorisque vltimam manum præuertenti currere putabatur. Vos pariter monet, Adolescentes, Pauso; vobis singulis totius controuersiæ iudicium extremum reseruandum suadet. Nam si cuius oculis vetus aliqua fingit opinio Demosthenem currentem, iacentem in puluere Ciceronem; si tabulam orationis meæ lineis extremis absolui permiserit; si quæ pro Cicerone dicuntur fulciri, comprobari, muniri; quæ aduersus eumdem intorquentur, refelli, infringi, retorqueri patienter audierit, is profecto tabulam inuersam intuens visurus est, iacente Demosthene, M. Tullium tamquam generosum equum ex Olympico puluere victorem exultare, atq; erecta ceruice.

Virg. l. 3 Geor.

Gressus glomerare superbos.

7\. Quinct. l. 12 c. 6 Plut. in De. Agell. l. 15 c. 28

Quanam enim re iure possunt Ciceroni Demosthenem anteferre? Quòd anno duodeuigesimo ineunte tutoribus litẽ intendens primã caussam egerit, Cicerone sexto & vigesimo Quinctij defensione primũ lumen Romanis ostendente? Potuit, vt equidẽ arbitror eadem plane ætate, qua Demosthenes, vel etiam minore id ipsum facere M. Tullius: non os deerat, non ingenium, non exercitatio: defuit caussa, necessitas, voluntas. Noluit famam præcocis ingenij, non boni ominis apud sapientes: repudiauit commẽdationem audaciæ puerilis, quæ in ætatem insequentem ad infamiam redundaret: neglexit illas laudes, quibus auditores in adolescentibus partim blandiendo, partim assentando vt animos addant; non fructus, sed flores: non rem, sed spem, non maturitatem, sed expectationem; non eloquentiam, sed conatum laudant. Noluit prudens adolescens metuens futuros euentus plus existimationis obijcere periculo, quàm laboris exponere gloriæ consequendæ. Voluit deniq; paullo grandior venire in publicum ita præparatus, instructus,

Adag. col. 1037

medi-

meditatus, vt pæne certus de victoria forensem laudem ex actione gloriamq́; decerperet. Deinde quantula est ad eloquentiæ principatum isthæc acerba & immatura gloriola ex intempestiua in publicum progreßione collecta? Num quicumq́; vel æquali, vel minore ætate caussas egerunt, habiti sunt principes oratorum? Octauius, qui postea Cæsar Augustus dictus est; in prætexta duodecim natus annos auiam pro rostris more maiorū laudauit: Asinius pater anno ætatis vicesimo, siue vt alij malunt, altero & vicesimo, magno totius concursu ciuitatis Catonem, Cicerone, Caluo, Scauro defendentibus accusauit. C. Cæsar vno, & vicesimo Corn. Dolabellam consularem, & triumphalem repetundarum reum fecit; Caluus non multo ætate antecedens Vatinium: & alij multo ante quæstoriam ætatem grauissimas in iudiciis caussas susceperunt: quem horum præpropera hæc ad dicendum festinatio, præmaturaq́; in foro iactatio prouexit ad eloquētiæ principatum? Quid quòd dubitari solet vtrum illæ orationes ab ipsis, qui dixerunt, an à Ludimagistris sint compositæ, tum memoriæ commendatæ ab adolescentibus, qui nihil de suo, præter pronunciationem vocisq́; spiritum (vt in laudatione Claudij Nero Imperator) adhibuerint? Et dubitatum est de primis illis, vt ita dicam, pupillaribus Demosthenis; suspicati sunt multi scriptas ab Isæo vehemētißimo oratore, nobilißimoq́; magistro dicendi, quo tum vtebatur adolescens. Libanius certe Græcus interpres, & amantißimus tui, Demosthenes, ab Isæo recognitas, emēdatas, perpolitas minime diffitetur. I nunc & gloriare de puerilibus orationibus, in quib. non nisi puerilem es laudem consecutus. Nam si primam orationem forensem in ætate matura; tuo, non Isæi compositam ingenio; tuo, non alieno limatam stylo, septimo & vicesimo ætatis anno traditam Euctemoni ac Diodoro ad accusandum Androtionem iactas; id sine laude facis compositus M. Tullio; qui P. Quinctium, vt audiuisti, te minor anno, non

Quin. l. 12 c. 6 & dial. de or.

Liban in Demosth.

Plut. in Dē. Agell. l. 15 c. 28

8.

accuſauit, ſed defendit & ſua, non aliena voce defendit. Ex hac prima impreſſione repulſi maiorem impetum in Ciceronem faciunt, per acceptam à Platone philoſophorum & oratorum parente diſciplinam, è cuius ore ac pectore Demoſthenes verborum granditatem, dicendiq; copiam, cum rerum vbertate, doctrinarumque ſcientia combiberat.

Cic.l.de or. Quin. l. 12 c.10 dial. de or.

Ora,10 n.33

Do verum id eſſe, quod Ciceronem ſecuti multi Demoſthenis ſtudioſiſſimi prodiderunt, auditum ab eo Platonem; tametſi non defuerunt, qui rem dubiam putauerunt. Sed quàm diu potuit aures illi dare, qui vix egreſſus è pueritia, cum Calliſtratum oratorem præſtantiſſimum tum gloria florentem, concurſusq; ad ſe audiendum facientem ſemel audiens admiratus, eloquentiæ captus amore, poſthabitis aliis diſciplinis vni dicendi arti cognoſcendæ ſub Iſæo magiſtro ſe impendit; vnius eloquentiæ ſe meditationi dicauit? Philoſophiam à limine ſalutauit; non ingredi per tempus licuit in adyta, non in penetrales intimoſque receſſus, vbi ſapientiæ theſauri reconduntur. At Cicero noſter lux doctrinarum, nullius artis neſcius, philoſophus pariter & orator, Platonis æmulus, vt alias docui, tametſi non hunc audijt voce docentem, vt fortaſſe Demoſthenes: legit tamen ſtylo lectores erudientem; euoluit, expendit, latine multa vertens ſuxit, deniq; totum, quantus eſt, auidiſſime ingenio ac memoria deuorauit. Quod ſi Demoſthenem Platonis ſtudio non vicit, ſed æquauit; (quamquam Demoſthenem victum arbitror) eo certe ſuperauit, quòd Ariſtotelis peripateticorum antiſtitis, quem magiſter eius Plato propter ingenij magnitudinē gymnaſii ſui mentem; propter ingentem amorem veræ ſapientiæ, philoſophum veritatis; propter inexhauſtam ſciendi cupiditatem librorum helluonem nominabat, philoſophiam adamauit, nec leuiter aſpexit, ſed diligenter introſpexit. Quid, quòd præſtantiſſimos quoſq; vel acumine, vel eruditione philoſophos ætatis ſuæ conſuluit, audijt, expreſſit? Philonem Academiæ princi-

Orat,4 n.29

Orat.15 n.11

Ora.19 n.14 §2.33

principem adoleſcens doctorem habuit Romæ; totumq́ ſe ei tradidit admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus: poſt cum ſtoico Diodoro noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione verſatus eſt diu, qui apud eum & habitauit, & mortuus eſt. Tũ ſex menſes Athenis cũ Antiocho veteris Academiæ nobiliſsimo & prudentiſsimo philoſopho fuit; philoſophiæq́ ſtudium à prima cultũ adoleſcẽtia, numquam intermiſſum, ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore, & doctore renouauit. Poſtremo P. Nigidio, cuius apud Agellium eſt adeo frequens & honorifica mentio, non tam magiſtro, quam ſocio philoſophici ſtudii multos annos eſt vſus. In quo quatenus profecerit, declarat Græci philoſophi cognomentum, quod à Romanis eſt adeptus adoleſcẽs: patefacit doctiſsimorum virorum, in omni poſteritate iudicium, qui doctrinam eius tanti æſtimarunt, quanti prima eſt oratione probatum: ſignificant orationes omnium doctrinarum diſtinctæ notis, omnium liberalium artium reſperſæ floribus, vt Plutarchus ægre ferens Demoſthenem ſuum in hoc ſuperari, non animo amico notauit. Denique tam multi docent libri conſcripti tũ ingenij, tum eloquentiæ monumenta; in quibus nemo non admiratur omnium ſcientiam doctrinarum; nemo non omnes philoſophiæ partes illuſtratas agnoſcit ab eo, qui rebus obſoletis nouitatem dedit, nouis auctoritatem, obſcuris lucem, veris gratiam, probabilitatem omnibus, & qui tam multa ſcripſit, quàm multa nullus orator, ne in Græco quidem otio ſcripſiſſe perhibetur. Dialecticã in topicis illuſtrauit; moralem in libris de finibus, de gloria, de officiis, de amicitia, in quæſtionibus Tuſculanis, in Hortenſio: politiam in libris de Rep. de legibus, in epiſtola ad Q. fratrẽ de prouinciæ Aſiæ gubernatione: naturæ totius cognitionẽ in libris de fato, diuinatione, vniuerſitate: de auguriis, natura Deorũ: in quæſtionibus Academicis; œconomiã in dialogo de ſenectute, & in libris œconomicon, quorũ è tertio Macrobius recitat teſtimonium.

Cic.l. de cl. or.
Plu. in Cic.
Agell.l.19 c.14
Plu. in Cic.
9.
Ora. 15 n.12
Cic.l.de or.
Cic.l.2 de offic.
Seru.l.5.æn.
Agell.l.15 c.5
Macr.l.3 ſat. c.10

Plut. in Cic. Quin. l. 12. c. 3. Agell. l. 1 c. 22 Caris. l. 1

M. Sen. pręf. l. 3 contr. Plut. in Cic. Cic. l. 1 ep. 17 ad Attic.

Orat. 7 n. 11

Calluit ne ius ciuile vester Demosthenes? aut parum, aut nihil. At noster Cicero percalluit. Mutium iurisconsultum clarissimum audijt Romæ: cœpit ætate procedente de iure scribere aliquid; scripsitque librum de iure ciuili in artem redigendo, quem nobis hoc tempore maxime necessarium, & ab iurisconsultis prudentibus expetitum, iniuria temporum intercepit: tum habita pro L. Murena oratio satis legentibus ostendit, quantos habuisset in iuris legumq; scientia progressus. Nouit poesim Demosthenes? Nihil extat scriptum vnde eum artis poeticæ facultate instructum fuisse conijciamus. Sed M. Tullius eo vsq; profecit in ea, vt puer versu tetrametro Pontij Glauci nomine poema condiderit; vt adolescens Romanorum omnium poetarum optimus iudicaretur: vt quingenta carmina nocte vna profuderit: vt post consulatũ quoq; tam magnas inter tẽpestates, quibus eius magnitudo fluctibus inuidiæ iactabatur, poemata scripsisse reperiatur. Tenebat ne Demosthenes peregrinæ alicuius nobilis atq; eruditæ linguæ cognitionem & vsum, vnde nouarum rerum in dies magis, animus eius scientia tũ legendo doctorum scriptorum libros; tum loquendo cum scientissimis nationis illius viris pasceretur? Minime vero; quòd Græcis litteris & libris sapientiam vniuersam inclusam teneri fere omnes, & Athenienses potissimum arbitrarentur. Verum Cicero tam bene tenuit Græcorum linguam Romanis externam & aduentitiam, sed eruditissimam, tũ magistrorum opera; tum familiari Græce loquẽtium consuetudine; tum optimorum quorumq; poetarum, oratorũ, philosophorũ, rhetorũ, historicorum lectione comparatam; vt in Achaia, Sicilia, Asia, Cilicia, quotiescumque prouincias illas adijt, cum incolis Græce expeditissime loqueretur. Platonis, Xenophontisque disputationes, Arati de stellis versus, Demosthenis & Æschinis orationes inter se contrarias in Latinum conuerterit: librum de consulatu suo Græce scripserit, & Athenas ad Pomponium Atticum

ami-

amicissimum miserit: & quod est omnium maximum, tũ Romæ, tum Rhodi cum auditorum admiratione sæpissime declamaret. Vident ergo Demosthenis patrocinio profuisse nihil, auditi Platonis mentionem intulisse; cum intelligant M. Tullium illi magistrorum sapientia & numero, studij diuturnitate, doctrinarum multitudine, varietate disciplinarum, in omnibus artibus progressu, scriptis libris, & carminibus scientia linguarum eruditarum victorem anteisse. Machinam impingunt aliam spe maiore, petitum argumentum ab aduersario contorquent; sed, vt equidem spero, non euentu feliciore, quàm superiora. Demosthenem præstantiorem iactant actionis vi, impetuque dicendi. Probant Æschinis inimicissimi oratoris atque exercitatissimi testimonio, qui pulsus in exilium ab eius eloquentia, Rhodiis sua primum oratione lecta, deinde Demosthenis, mirãtibus illis atq; laudantibus dixisse fertur. Quanto magis admiraremini si illum audissetis? *Quibus verbis significauit aduersarij Demosthenis actionẽ opinione omniũ vehementiorem incitatioremque fuisse: non inter se voce, sed vt loquitur S. Hieronymus, fulminibus contendisse. Si dixit Æschines ea verba, quæ referuntur, Auditores; ea dixit arbitratus sua permultum ad existimationem interesse, Demosthenis impetum amplificare verbis, cui non par ipse fuerit, cui non suis armis restitisset: quo facilius vel ignauiam tegeret, vel culpam minueret, vel exilij calamitatem excusaret. Sed à Plinio minore verba Græca referente didici θηρίον ab Æschine Demosthenẽ appellatum, cum, nec sine suspirio, dixit exclamans, quemadmodum Hieronymus interpretatur ad verbũ:* Quid si ipsam bestiam sua verba resonantem audiuissetis? *Quæ laus esse potest in hac forma loquendi? Declarat illa quidem in agendo Demosthenem fuisse vehementem, fortem, ferocem; sed tamen iniucundum, inhumanum, ferum, qui tamquam aliqua bellua fremeret, ac frenderet. Non id inimice*

Plu. in Cic. Cic. l. 1. ep. 17. & 18. ad Attic.

10.

Orat, 8. n. 11

Ora, 4 n, 15

Pl. l. 2 ep. 3 ad Nepot.

S. Hier. ep. 103 ad Paulin.

mice dictum, non criminose; sed vere. Numquid non audiuistis sæpe, quot & quantis vitiis esset eius naturalis actio corporis, & vocis pronunciatio fœdata? quoties, ante quàm diligentia, pertinaci, mirabili, & sine exemplo, linguæ gestusq; prauitates correxisset, à populo repulsus fuisset, atq; in desperationem pæne coniectus? Cur Argas, siue Agras est ab Athenienfibus cognomento dictus; nisi propter duritiam in dicendo, qua non mediocriter obtundebantur. Cur in eadem caussa grauissima Ctesiphontis vociferationem obijcit illi Sextus Empiricus Græcus auctor? Non talis Cicero noster, qui numquam adeo vitiosam intulit in forum actionē; numquam tam deprauatam pronunciationem, vt exsibilaretur; qui noua quadam ratione supra fidem humanam, tam prudenter suauitatem cum impetu; vim cum iucunditate; flammas cum melle temperauit, vt non minus oris, gestus, omnisque cuncti corporis, & membrorum singulorum motus auditorum oculis gratus accideret; non minus vocis sonus; appellatio litterarum, verborum impressio, totius confirmatæ ratio pronunciationis iucunda concionis auribus afflueret, cum arderet, fulguraret, fulmina iaceret; quàm cum assentando, mulcendo, laudando blandiretur. Humanissimum hominem vox suauissima & maxima, non bestiam ferina & aspera sonabat in pronunciando: non feritas, non immanitas, non furor belluæ, sed hominis ratione præditi, compotis sui, vis, ardor, impetus apparebat in agendo. Senserat hanc differentiam, & acu tetigerat Sidonius, qui de suo Claudiano scripsit: Irascitur vt Demosthenes, persuadet vt Tullius. *Notabat immoderatam Demosthenis impotentis iracundiā, ferarum similem ab Æschine significatam: commendabat persuasionem humanā Ciceronis; quæ non iræ, nō alius effrenatæ perturbationis furore, sed argumentorum vi, sed amplificationum impetu, sed affectuum vehementium quidem, at moderatorum permotione nitebatur. Hanc per-*

Plut. in Dē.

II.

Sext. Empi. l. adu. Mathem. c. 18.

Sid. l. 4. ep. 3 ad Claudian.

persuasionem tu sine fulminibus fuisse dicas? Te Papiri Pæte compello, qui sæpe flammas & fulgura videras; qui sonitum, & tonitruum audieras actionis Ciceronianæ: te voco testem qui scriptis litteris verborum, quæ vibrabant ex ore M. Tullij, fulmina mirabaris: testificare, quod verum est, ab aquila generosi animi, nō ab alicuius belluæ furore subministrata fuisse. Vos item C. Verres, & L. Catilina, vos geminos exules; appello, qui tacti M. Tullij fulminibus, vt Æschines, & semiustulati Roma profugistis; ambo dicite pro vestra nobilitate generis ingenue, bestiæne iracundia fulmina illa, quæ vos ictos, afflictosq́; prostrauerunt, iactauit, an hominis iustitiæ Reique publicæ amantißimi, intra rationis gyrum inclusa vis emisit? Non ea potestis ignorare quibus interfuistis; non obliti esse, quæ præsentes audistis, vidistis & cum summo dolore vestro sensistis; non debetis negare testimonium, quod veritatis indagandæ neceßitas exigit, quod oratoris Romani laus postulat; quod dignitas eloquentiæ Latinæ deposcit. Verum, quia non sunt negaturi, si producantur, non amplius vrgebo; sed illis respondebo, qui cum Æschinis testimonium abiectum fractumque videant, proferunt è classe Latinorum Quinctilianum, cuius hæc verba sunt, quæ sententiæ suæ reliquit de principatu Demosthenis monumenta. Cedēdum vero in hoc quidem, quòd ille, & prior fuit, & magna ex parte Ciceronem quantus est, fecit. *In hoc loco, nec ea quæ antegrediuntur, nec ea quæ sequuntur, quibus Demostheni Cicero præfertur, intuentes, exultant, canunt victoriam, & triumphant. Miror equidem hoc solo primas alicui deberi, quòd magni viri fuerit magister. Si recta hæc est argumentandi forma; detur principatus Callistrato, detur Isæo, detur Pericli, detur alijs Græcis tum rhetorib. tum oratoribus, quos Demosthenes vel præceptores habuit, vel imitatione diligenter expreßit, quia priores fuerunt, & magna ex parte Demosthenem, quantus est, effecerunt. Nul-*

Orat.4 n.15

12.

Quin.l.10 c.1

lus per vos fuit vmquam magistro suo superior ac maior; non Pythagoras, non Socrates, non Aristoteles, non Hieronymus, non Augustinus, non Boethius, non Thomas. Cicero per vos neque Catonem, neque Lælium, neque Cottam, neq; Plotium Ludimagistrum, neq; alios quibus partim Latinitatis, partim eloquentiæ vel mutis, vel loquentibus doctoribus est vsus, antecessit. O peruersam argumentandi rationem! ô logicæ subtilitatis notabilem ignorantiam! Iugulatur caussa vestra per ea, quæ subijciūtur. Cum enim ad imitationem Græcorum, non vnius Demosthenis, se M. Tullium contulisse dixisset, quidnam infert? quid deducit? quid concludit? Audite quæso diligenter, verba perpendite, sensumque memoriæ cōmendate: videtur, inquit, effinxisse vim Demosthenis: *ecce fulmina, vis, impetus Demosthenis expressus à Cicerone, quod negabatur: par ergo Cicero, non illo minor, cuius vim effinxit. Quod subditur iam maiorem Demosthene facit:* Copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. *Horum quoque primariam vniuscuiusque virtutem expreßit: quibus verbis innuitur primum Demostheni copiam, & iucunditatem, vel defuisse, vel neutram insignem in eo floruisse, quando tribuitur illa Platoni, hæc Isocrati conceditur. Nec suspicio temeraria est, nec infirma coniectura; quòd illud decantari sentio de locutione Demosthenis; astrictam eam esse, densam, & nihil illi detrahi posse; qui loquendi modi, tametsi laudem tribuunt, præseferunt tamen siccitatis ac ieiunitatis, quæ copiæ est inimica, significationem non exiguam. Suauitate carere Demosthenis orationem satis superque sensit, & manifesto scripsit M. Seneca, qui Calui oratoris compositionem ad exemplum Demosthenis* rigere *dixit,* nihil in illa placidum, nihil lene *inesse. Quid est rigere, nisi asperum esse, nisi durum? quam asperitatem ac duritiam in actione quoque atque pronunciatione, vt diximus Athenienses, Argi cognomine imposito notauerunt.*

Quinct. l. 10 c. 1

M. Sen. l. 7 contr. 4

Pla-

Plane demonstratur iisdem verbis, Ciceronem eo Demosthene maiorem videri, quòd non vim vnam, quam Demostheni solam aßignat, habuit Cicero; sed alias duas virtutes, quibus Plato, & Isocrates insignes erant, Demosthenes carebat: quam ob caussam iure toties Quinctilianus lectores ac discipulos suos ad Ciceronem mittit, & ad amandũ, legendum, imitandum cohortatur. Nam cum alij vociferantur in primo gradu statuendum esse Demosthenẽ; quòd primas illi Cicero ipse deferat; quòd qui se suaq; gloriose prædicando iactare soleat, illi se numquam antetulit; quòd deniq; ab alijs ea tribuantur eulogia Demostheni, iam à me commemorata, quibus princeps declaratur; falluntur ac vehementer errant. Non equidem nego Demostheni primas à Cicerone concedi cum Græcis oratoribus comparato, quòd meliorem non legerit oratorem; sed quòd perfectum omnibus numeris iudicarit, sibiq; prætulerit inuenies nusquam. Quoties ipse conqueritur, vt optime nostis, ab eo non expleri suas aures: nõ sibi plene satisfacere: dormitare nõnumquam; non esse plane perfectum? Quòd se non illi præposuit, id modestiæ fuit, quam viri prudentis officium ab eo requirebat: quòd nec eumdem sibi ipse anteposuit, argumẽtum est probabile satis, sperasse bonitate naturæ, diuturna exercitatione, studioq; diligenti se ad illius æqualitatem peruenturum. Miror autem patronis eius venisse in mentem laudum ac prædicationis amorem, quem obijcerent Ciceroni: quasi vero Demosthenes innocentißimus hac qualicumq; culpa caruisset. Non hi nouerunt corruptæ mortalium naturæ sitim, quæ auidißima famæ, cupidißima honorum, appetentißima gloriæ, quacumq; ratione potest laudes aucupatur; earumq; dulcedine mirãdum in modum delectatur: vt vere ille scripserit:

Quin l. 2 c. 5, l. 10 c. 1

13.

Orat. 16 n. 21

At pulchrum est digito monstrari, & dicier hic est.

Pers. sat. 1

Non meminerunt esse proditum (& ob id leuiculum Demosthenem appellatum) quòd illo susurro delectari se diceret

Cic. 5 Tusc. Ael. l. 9 var. hist. c. 17

ceret aquam ferentis mulierculæ, vt mos in Græcia est, insusurrantisq; alteri, Hic est ille Demosthenes. *Non legerunt Diogenis libertatem, hanc in eo cupiditatem voluptatemq; castigantis, qui medio foro, coram multitudine circumfusa, ad peregrinos quosdam de facie cognoscendi Demosthenis cupidos, intento in illum digito, conuersus,* Hic est, *inquit*, ille orator Atheniẽsium. *Quæ vero laudes Demostheni tribuuntur & merito, non illum antefe-runt Ciceroni: sed si principem faciunt, vel cum Græcis eum comparant, vel M. Tullium excipiunt; vel eulogia verbis illis,* pæne, quasi, fere *moderantur ita sapienter, vt ea vere dixisse videantur. Quis enim tam multa recolens, quæ quatuor orationibus disputata sunt, non intelligit easdem laudes Ciceroni meliori iure deberi? Si ille dicitur ad prædicationem & laudem, eloquentiæ vis; & hic dicendus est eloquentiæ vox: ille orandi lex: hic lux: ille oratorum dux; hic rex: ille orationis norma; hic forma: ille dicendi regula; hic exemplar: ille Atticorum sermo; hic Romanorum lingua: dicatur deniq; ille altera Cynosura; qua duce tuto ad Elysios èloquentiæ campos nauigemus: hic Helice nominetur, sidus numero stellarum maius atq; illustrius; cuius lumine ac ductu citius tutiusq; tum inter periculorum syrtes, tum inter scopulos difficultatum, gemino scribendi dicendiq; remorum ordine, prospero secundarum acclamationum, vento feremur ad eloquentiæ perfectissimæ vellus aureum comparandum; & tandem tranquillissimum humanæ felicitatis portum, in fortunatis immortalitatis Insulis, gloriæ famæque plenissimum capiemus.*

Laer. l. 6 in Diog.

14. *Non equidem, vt iam pluribus & sæpius docui, Demosthenem esse magnum oratorem nego; quem tot laudum floribus exorno; cum Cicerone multis in rebus adæquo; vestra imitatione dignissimum iudico: sed cum M. Tullio compono: tum inquiro diligenter vter eorum, supputatis ac perpensis amborum virtutibus, sit in eloquentia præstantior, & princi-*

pis

pis omnium eloquentium nomine dignus censeatur. Atqui ex disputatis coniecturam ducitis, quid sentire debeatis; quando cunctos aduersariorum ictus in ipsos regessimus; omnia patronorum tela retudimus, vniuersum argumentorum impetum inanem fecimus. Nihil ego definire volo, ne videar iniuriosus in eum, cui non parum me debere profiteor; fideliter referam, quid de re tam controuersa veteres opinentur. Vos oro, tanto vt diligentius attendatis, quanto magis ad nodum difficultatis, multis inexplicabilem appropinquamus. M. Seneca L. philosophi pater, exercitatissimus rhetor, & in iudicio de eloquentibus ferendo prudentissimus memorabilem, nec ab omnibus animaduersam in hac lite sententiam protulit, cum scripsit, ætate Ciceronis Romanam eloquentiam effloruisse adeo, vt tunc haberet, quod insolenti Græciæ, aut apponeret, aut præferret. *Nouerat hic magnus dicendi magister beneficio Ciceronis & opera tantum incrementum ad eloquentiam Latinam excessisse: sciebat in Græcia Demosthenem summum in dicendo semper habitum, dum viueret; & mortuum in epistolis orationibusq; splendescere: putat eloquentiam Romanam Tulliani temporis æquari posse cũ Græca, tum vero etiam Græcæ præferri: quis non intelligat eius opinione Demostheni M. Tullium antelatum? Eludetur hoc M. Senecæ testimonium, quòd sit hominis amicissimi. Producatur Cæstius; quem à Ciceronis filio bene verberatum, ob linguæ contumeliosæ non ferendam arrogantiam aduersus M. Tullium, eidem assentari quis credat? Hic in doctorum virorum conuentu declamando suadens Ciceroni potius esse fortiter moriendum, quàm, si M. Antonius hac conditione vitæ parcens proscriptionem reuocet, Scriptas orationes, præclara monumenta linguæ, comburendas; vnde nominis immortalitas, æternitas ingenij, vita memoriæ pendebat, hoc vsurpat argumentum:* facturum illum iniuriam populo Romano, cuius linguam in tantum

M. Sen. l. 1 contr. præf.

Orat. 17 n. 6

M. Sen. suas. vltim.

tum

tum extulisset, vt insolentis Græciæ studia tanto antecederet eloquentia, quanto fortuna. *Potentissima rerum omnium veritas ab insensi declamatoris conscientia iudicium illud excussit, quo non obscure M. Tullius eloquẽtia Demostheni præstare decernitur. Et hoc nihili fiet Cæstij dictum, quòd sit hominis Latini. Quò me conuertam, Auditores, si Latinorum testimonia repelluntur? Confugiam ad Græcos, in hac cum Græcis contentione; quos neq; testes recuso, neq; iudices reformido. Plutarchum aduoco, qui dũ cautissimus ne Latinis caussam, ne Ciceroni palmam, quod iustitiæ conscientia præscribebat, adiudicaret; negat se Latinam percallere linguam, negat eorum eloquẽtiam se velle conferre, sententia pronuncianda supersedet; atq; imprudens Demosthenis caussæ diffidere se ostendit; & eum tacito præiudicio condemnat. Excito iudicem, à quo aberit omnis iniquitas & iniuria iudicij, quia vir optimus, & æquissimus; aberit assentationis suspicio, quia natione Græcus; aberit metus erroris, quia peritissimus eloquẽtiæ, clarissimusque orator Plutarchi præconio laudatus Apollonius Molon. Non ille iudicabit ex aliorum testificatione, quæ fallere potest ac solet, sed ex auditione, quæ non decipit: non è lectione orationum scriptarum, in quibus magna desideratur pars auctoris, qui legitur potius quàm auditur; sed ex voce perorantis: non Romæ nec in Italia, ne qua vis adhibita iudici putetur, sed Rhodi in Asia, quò M. Tullius poliendus perficiendusq; nauigauerat; non deniq; clanculum, in tenebris, in abdito, ne quis fraudem vllam suspicetur; sed propalam, in meridiana luce, præsente cœtu multorum optimorumq; rhetorum ac philosophorum. Cum ergo M. Tullius in Apollonij (quem Romæ puer audierat) schola, conuentuq; præstantissimorum ingeniosissimorumq; virorum, non Latine, sed Græce declamasset, quò facilius ac verius iudicium fieret: qui aderant admirati omnes certatim M. Tullium laudibus ornarunt, onerarunt, cumularunt: hic verborum splendo-*

15. — Plut. in cõpar. Dem. & Cic. — Plut. in Cic. — Cic. l. de cl. orat. Quin. l. 12 cap. 6

ſplendorem, ornamentorum venuſtatem, totius elocutionis elegantiam ; ille numerorum ſuauitatem , claritatem vocis, leporem pronunciandi ; alius ingenij copias, vbertatẽ linguæ, memoriæ felicitatem , & impetum actionis prædicabat. Sed Apollonius magiſter omnium, qui memor indolis atq; ſpei, penitus introſpexit naturæ vim , ingenij bonitatem, memoriæ theſaurum, linguæ fecũditatem, artis induſtriam , & in agendo gratiam illam, quam alías verbis inexplicabilem diximus; primum attentiſſime audire, notare progreſſus factos , pendere ab ore, non oculos auertere; non digitum mouere, excipere omnia verba, ſyllabas, ſonos, motus; voluptate cum admiratione certante : deinde vincens delectationem admiratio deduxit eò, vt obſtupefactus atq; horreſcens non amplius intelligeret, quid iuuenis eloquentiſſimus diceret : tum fine dicendi facto , diu tacitus, tamquã à ſeipſo abſens, abalienatus à ſenſibus, ìn cogitationem profundam alte demerſus, dolenti ac gemitum comprimẽti ſimilis conſedit : poſtremo cum Cicero ſilentium humaniter interrumperet , ad ſe rediens (attendite ſententiam iudicis in re tanta Iuuenes) exclamauit: Te quidem M. Tulli collaudo & admiror , ſed Græcorum fortunã miſeror, quòd videam eruditionem & eloquẽtiam, qua nos conſolabamur vna , per te nobis ereptam Romam commigraſſe. *O præclarum iudicium neq; adulatione, neq; iniuſtitia, neq; fraude violatum! Non hic Demoſtheni præpoſuit Ciceronem , qui per Ciceronem iuuenem adhuc cenſuit Græciam vniuerſam dicendo victam, & omni laude ſpoliatam eloquentiæ ? Quid Apolloni poſt aliquot annos dicturus facturuſq; Romæ fueras ? De eo tam præclare ſentis Rhodi , cum audis Græca declamantem lingua, quæ quantumuis perito peregrina erat , non natiua, vel appellatione litterarum inſolenti, vel vocum inuſitatarum ſonis , quæ res Theophraſtum Græcum oratorem ac philoſophum nobiliſſimum Athenis cum anicula loquentem* Orat.2.n.58

hoſpitem

hospitem declararunt: audis iuuenem parum exercitatum, qui necdum annum tricesimum attigerat; nec publice nisi duas nobiles caussas egerat: audis discipulum proficiendi cupidum, qui Rhodum se contulerat, vt vestra doctrina, vobis doctoribus, in vestrarum scholarum tamquam fornacibus recoqueretur: proinde tibi primis duntaxat lineamentis inchoatam eloquentiam conspiciendam exhibuit: quid Romæ sensisses? quàm obstupuisses? vt mente captus penitus obmutuisses, si Latino sermone, quem cum lacte nutricis suxerat; cuius dulcissimus sapor illi natiuus erat; cuius suauissimus sonus erat vernaculus, audíuisses, non declamantem ad exercitationem atq; specimen ingenij; sed serio, victoriæ gratia perorantem; non iuuenem, sed virum, prætorem, consulem, senem; sed exercitatissimum in omni genere caussarũ in foro, curia, iudicijs; sed magistrum voce & exemplo totius Romanæ iuuentutis? Si spectasses illam copiosam & vehementem eloquentiam, quæ iam cum ætate maturitatem habebat, extremis perfectam lineis, vltima perpolitam manu, vel fluminis amplificationum maximarum & pulcherrimarum gurgitibus redundantis similem in Verrem, Hortensium, Pisonem effusam; vel in Catilinã, Vatinium, Antonium voce tonantem, fulgurantem, flammas & faces fulminibus emittentem, atq; incendio perturbationum omnia permiscentem? Impetum sustineo laudatiõis, quã vna cũ Apollonio partim admiratio, partim amor exprimebat: & vocem orationemq; conuerto ad reliquam partem contentionis. Non mihi sat est demonstrasse quibus in rebus Demosthenes M. Tullium vincere conatus; refutatione fuerit elusus, & contra suorum opinionem superatus: cupio præterea videatis, quibus in rebus inuictus Cicero Demosthenem longe lateq; in Græcia dicendi gloria splendentem, clarioribus suarum virtutum radijs obscurauit.

16. *Primas vnius, cum alterius principatu; naturæ bonitatem cum natura; motum cum motu; copiam cum vbertate,*

caussas

caussas cum caussis comparabo. Proxima comprobatum est oratione, deferri M. Tullio primas inter Latinos oratores, ab omnium historicorum doctorumq; virorum conspirante consensu. Fertur item à multis Demosthenes Græcorũ princeps oratorum vixisse: Cicero studiosissimus eius, multis illum anteponit: idem significare videntur, qui M. Tullio parem faciunt: sed non video Græcorum scriptorum vnam vocem, vnumq; consensum in eius principatu Græciæ statuendo; quem perspecta probataq; præstantia Ciceronis à Latinis vniuersis obtinuit. Demadem naturali promptum ingenio, forensibus prælijs inuictum, longas Demosthenis lucubrationes æquantem ex tempore præstitisse illi fatebantur omnes, qui eadem ætate viuebant, & vtrumq; audientes conferebant. Eumdem Theophrastus interrogatus, quid sibi de vtroq; videretur, respondit sibi videre supra Athenas, cum Demosthenem Athenis dignum iudicauisset. Qualis & quantus Phocion? Hunc maiore vi dicendi præditũ; & plures sententias paucioribus verbis vestientem Demosthenes metuebat, & dictorum suorum securim assurgere dictitabat amicis, cum ille ad dicendum assurgebat. Quis Demostheni tribuit vmquam præconium illi par, quo Periclem antiquitas omnis decorauit? Æquauit fortasse fulminibus Periclem; non lepore illo suauissimo in labris habitante, quo quadraginta totos annos populũ Atheniensem in sua potestate habuit, & Herculis æmulus tamquam aurea catena auriculis immissa, quocumq; libuit ad nutum suum voluntatemq; pertraxit. Argumentum Luciani, Demosthenem Pericli præponentis, quòd dicendo solum, non scribendo valuisset Pericles, cuius nullæ viderētur orationes; cadit, ruit, dissipatur; cũ Plinius minor Periclis bene longas orationes à se lectas fateatur: Nec Ciceronis auctoritas Demosthenis fulcit regnũ, quem non Pericli, non Demadi, non Phocioni prætulit, sed Hyperidi, Isæo, Lysiæ, Æschini, & alijs quibusdam æqualib. horum ætate, facultateq; dicendi. Itaq; cum

Orat. 6 n. 6

Orat. 3, n. 4

Pl. l. 1 ep. 20 ad Tacit.

Demo-

Demosthenі Theophrastus Demadem, cuncti Periclem, ipse sibi Phocionem præstare profiteatur, nemo iure potest illi deferre Græciæ principatum; & multo minus vel anteferre M. Tullio, vel æquare. Nec vero dignitatem hanc summam illi vis ingenij, totiusq; naturæ bonitas, solum ac fundamẽtum eloquentiæ, cum Tulliana collata concesserit. Reducite animum ad ea, quæ de Ciceronis ingenio mirabili, naturæq; ipsius præstantia prima oratione disseruimus: reuocate memoriam, non ad M. Senecæ, Quinctiliani, Hieronymi, Sidonij amantissimorum Ciceronis præconia; sed ad Asinij Pollionis infensissimi confessionem, qui scripsit Ciceroni fuisse naturam obsecutam: componite cum ijs, quæ de Græci huius oratoris naturalibus donis prædicantur: fatebimini profecto Naturam illi nouercam sane quam auaram; nostro liberalem, benignamq; matrem extitisse. Quale tandem est Quinctiliani iudicium Demosthenі mirificè addicti, in ipsa compositione amborum atq; pugna? Curæ plus, *inquit,* in illo, in hoc naturæ. *Non premit aduersarios; Latinus est Quinctilianus: Græcus excitetur; producatur Suidas; iuratus interrogetur seueritate iudiciali: Quid decernis de ingenio Demosthenis? quid pronuncias?* Diligentior, *inquit,* quàm ingeniosior. *Consentit adeo cum Quinctiliano, vt cum eo coniurasse videatur. Et sane, vt laudare satis numquam possum; & vobis auditoribus meis prædicare diligentiam, curam, sedulitatem, conatumq; illum inuictum Demosthenis, quo linguæ, pectoris, humeri, pronunciationis, & actionis vitia tollebat: ita, quemadmodum aduersus Pollionem disputans argumentabar, inficiari non queo, quin imbecillitatem, labem, vitia naturæ cura diligens arguat; quæ subsidium, medicinam, emendationem illi studet à labore, diligentia & exercitatione comparare. Quare calculis in os coniectis arduus ascensus; difficillimorum asperrimorumq; versuum crebra pronunciatio; declamatio in littore maris ad fluctus obstrepentes; in subterraneam*

17. — Orat. 15 n. 7 & seq. — Quin. l. 10 cap. 1 — Suid. V. Demosth. — Ora. 17 n. 10 — Orat. 2 n. 37 & seq.

neam cauernam inclusio; dimidia parte caput abrasum; speculum obiectum meditanti; mucro ferreus pendens in humerum è lacunari; historia Thucydidis octies descripta; lucubratio lucernam olens; castigata victus ratio plus olei, quàm vini consumens; decemmillium drachmarum merces vni histrioni data; canum ringentium obseruatio; tot præceptores, tot artes, tot vigiliæ fabrum ferrariorum antelucanā vincentes industriam, quid aliud erant, nisi (quod Plutarchus negare non est ausus) testes egentis, mancæ, vitiosæq; naturæ & argumenta corrigendæ? Non negligens Cicero fuit, studuit, audijt magistros, consuluit actores scenicos, declamitauit; sed non illi fuit opus tot adminiculis, remedijs, adiumentis, qui facile ingenium, expeditam linguam, decoram actionem erat à prouidentia diuina consecutus. Quid quod pusilli animi fuisse Demosthenes perhibetur? Audite, Iuuenes, & obstupescite. Legatus ad Philippum Macedoniæ regem verba faciens repente conticuit. Non satis excusas, si dicas, aut fulgore maiestatis regiæ fuisse perstrictum: aut irati regis oculos aspectumq; trucem minus ferre potuisse: aut eius ingenium in vmbram perturbationis alicuius incurrens passum esse defectionem; præsertim cum artis oratoriæ rex peritissimus haberetur: aut deniq; memoriam vel metu, vel insolentia loci conturbatam, fidem deposita negando turpiter fefellisse. Quidquid inopinati silentij caussa fuerit, cum dedecore orator obmutuit in dicendo, quod M. Tullio generoso & animoso contigisse nunquam, persuasissimum habetote: siue cum diceret in foro, præsente populo Romano orbis domitore: siue in iudicijs, in quibus adolescens defensione Sex. Roscij contra se Syllæ dictatoris potentiam prouocauit: siue in Senatu multis regibus ac Philppis comparando. Quòd si Cyneas ad Pyrrhum è Romana legatione rediens, eum Senatum, qui vix Italiam tenebat imperio, regum consessum sibi visum, Pyrrho retulit; quid ætate Ciceronis occupato orbe terra-

orat. 8 n. 16 & seq.

Plu. in Dem.

18.

Agel. l. 8 c. 8

M. Sen. suas. 7

Plut. in Cic.

Plut. in Pyrrho.

rũ, auctis opib. eloquentia florente iudicasset? Dixit ergo M. Tullius in eo Senatu millies, in quo videbat inimicos, infensos, iratos Catilinã & socios, Pisonẽ, Cæsarẽ, Gabinium & horum similes: videbat disertissimos, & scientissimos oratores, quales erant Hortensius & C. Cæsar: videbat viros grauissimos maiestate censoria metuendos & Areopagitis æquales Catonem & Brutum: Adde regibus æquandos opibus Crassum & Lucullum: adde alios bellica gloria, prælijs, victorijs, regnis deuictis, & triumphis clarissimos Pompeium & Cæsarem, omnes Philippo regi vel pares, vel etiã superiores; nec tamen aut immemor, aut alucinatus, aut perterritus, in perorando conticuit. Non negat ipse (neq; ego dissimulatione tego) cum dicere inciperet, in caussis præsertim grauioribus, se commoueri solitum & timere: quod initio dicendi L. Crasso, M. Antonio fori principibus æuo suo, bonisq; omnibus vsuuenit oratoribus: sed vbi pectus dicendo nonnihil calefecerat; commotio illa; quam caussæ grauitas, iudicij magnitudo, euentus expectatio, cõcursus hominum excitauerat; ingenij & animi compressa magnitudine semper ita considebat, vt numquam ipse neque officium, neq; caussam, neq; locum taciturnitate desereret. Grauior comparatio sequitur in affectibus permouendis; in quibus illud est apud dicendi magistros cumprimis laudabile; vt non modo grauioribus odij, inuidiæ, misericordiæ perturbationibus iudicum auditorumque ceterorum animi concitentur: sed etiam interdum, & in tempore ab intentione rerum, moderata dicacitate, facetijs riduculisque laxentur; à seueritate caussæ paullisper (vtique temperanter) ad hilaritatem risumque traducantur; quo tum à satietate renouantur, tum à defatigatione reficiuntur. De priore genere motus, non est quod dicam amplius: satis superque probatum est, in M. Tullio tantam vim insedisse perturbandorum animorum, vt, si potissimum orationes amborum inter se conferas; & Tullianarum epilogos

Margin notes: Ora.15 n.24 — Ora.9 n.3.4 — Cic.l. de cl. or.&l.de or. Quin.l.6 c.3 &l.10 cap.1

gos cum lacrymis commiserationis perfluentes; tum flammis aliorum affectuum exardescentes spectes, Demosthenem à Cicerone facile superatum fateare. Quis in altero genere, quo hilarantur auditores, ambigat de victoria Ciceronis? Plutarchus diligentissimus Demosthenis laudator, modo vt durum & austerum in dicendo notatum eum tradit; modo tristitiam & acerbitatem eidem obiectam non diffitetur: Quinctilianus non illi voluntatem ad facetias & ridicula defuisse, sed naturæ felicitatē animaduertit: Cicero, qui quoad potest Demosthenem excusare solet, quoad licet in eius laudibus se alucinari patitur; Lysiam & Hyperidem satis, Demadem præter ceteros facetū existimari, Demosthenem minus haberi scribit; quem postea ne sine sale prorsus ac sapore relinquat, facetum affirmat, dicacem negat; dat illi, quod est maioris artis, quàm ingenij; tollit quod est acrioris ingenij, quàm artis; confirmans quod modo definij, plus in eo diligentiam facultatis, quàm naturam facilitatis posuisse. Sed Ciceronem hac varia laude hilarandi Latinis Græcisque oratoribus omnibus, vtique Demostheni præstitisse, persuadent tam multa ridicula tribus libris à liberto collecta, quæ tum ex ingenio, tum ex arte finxit, quæque vel ex tempore, vel meditatus, vel lacessitus, vel per occasionem, aut publice, aut priuatim iecit: confirmant caussæ grauissimæ iocis ac facetijs obtentæ: probat deniq; Quinctilianus litem dirimens tā multis conuictus argumentis, cum pronūciat: Salibus certe, & cōmiseratione (qui duo plurimū affectus valent) vincimus. *Iam vero notissimam celeberrimamq; disputationem ingrediamur effuso cursu animorum, de ipsa vtriusq; oratoris dicendi ratione, quæ totius contentionis cardo putatur; & vnde iudicium pendet de amborum eloquentiæ principatu. Qui Demosthenis partes tuentur, Asianum Ciceronem vocitare solent: eius copiosum dicendi genus vitiosum esse decernunt, quòd vt contrarium opponitur*

Plu. in Dem.

Cic. l. de or. Quin. l. 6 cap. 3

Ora. 15 n. 9

19.

Quin. l. 1 cap. 1

Attico præstantißimo, quo Demosthenem, ipsius Ciceronis testimonio, florere atq; eminere constat: eiuscemodi verbis sine firma probatione tamquam victores ante pugnam, in ipsa velitatione triumphant. Quæ iam pro M. Tullij defensione disputata sunt atq; stabilita, repeti oratiõe superuacaneum est: vos ea memoria huc disputationi profutura reuocate. Demosthenes Atticus est, Atticus & Cicero: vehementerq; probo iudicium æquißimum Quinctiliani censentis illum densiorem esse, concludere astrictius, acumine pugnare semper; hunc copiosiorem, pugnare latius, frequenter & pondere: nihil Demostheni posse detrahi; nihil adijci *M. Tullio. Subscribo tanti viri sententiæ; qui paucißimis postremis verbis Ciceronem in eloquentiæ copioso genere perfectum esse decernit. Quid enim à magistro philosophorum Aristotele definitur esse perfectum, nisi id, cui nihil deest eorum, quæ ipsius naturæ conueniunt? Si M. Tullio nihil addi potest ad copiam; habet omnia, quæ illi debentur; nihil eorum illi deest, quæ generi copioso dicendi conueniũt: itaq; perfectus est censendus. Atq; vt hoc plane intelligatur à vobis, Auditores, vestra cum bona venia paullo subtilius est philosophandum. Virtutem omnem in mediocritate quadam, quæ inter extrema duo contraria vitia sit interiecta, collocatam esse, notius est, quàm vt à me vel auctoritate, vel ratione debeat confirmari. Quo fit, vt terminis vtrinq; præscriptis à viro prudenti definiatur adeo, vt eos virtutis laude retenta, minime poßit transilire. Nouerat ille, qui feliciter dixit:*

Quin. l. 12 cap. 10
Idem l. 10 cap. 1
Ar. 2 cæli t. 23

Est modus in rebus, sunt certi deniq; fines,
Quos vltra citraq; nequit consistere rectum.

Hor. l. 1 sat. 1

Verum hæc mediocritas tantopere commendata, quæ dicta est aurea, cælestis, ac diuina, propterea quod virtutis anima sit ac vita; non in indiuiduo puncto posita est: latitudinem aliquam habet; in qua potest huc atq; illuc excurrere laudabiliter intra virtutis gyrũ, lineas non transiliens vitiorum.

vitiorum. Illud addo perpendendum accuratius; in liberalitate, magnificentia, fortitudine, nonnullisq; alijs harum similibus virtutibus, censeri laudabilius atq; honestius, dummodo fines non egrediaris, ad largitionem, ad audaciam accedere, quàm retro pedem ad contraria referre: virtutemq; heroicam non paruitate animi, sed magnitudine; non angustijs pectoris, sed amplitudine faciendo potius, quàm deficiendo comparari. Similis est eloquentiæ ratio; quæ si virtutis nomen retinere: si laudem à viris prudentibus sibi conciliare; si plausus & approbationes in concionibus excitare velit, ita mediocritate se temperet; atq; inter infantiam, & loquacitatem se contineat; vt neq; hinc in Asiaticā redundantiam, inanemq; profluentiam reprehensam iure, corruens demergatur: neq; illinc in breuitatem ieiunitatēque delapsa,, in siccitate quadam merito damnata miserabiliter adhærescat. Quod si fines non excedens; quatenus lex mediocritatis patitur, copiam potius, quàm inopiam, vt de liberalitate dicebam⁹, amore, conatu, vsuq; psequatur; nec eam à quoquam iure vituperari; nec quidquam ea præstantius atque gloriosius reperiri posse contendo. Mortales enim omnes, qui sapiunt aliquid, nec peregrini plane sunt in artium studio liberalium hanc dicendi rationem probāt; hanc maxime laudabilem censent, quæ copia, quæ vbertate, quæ verborum affluētia bonorum continetur: hanc vel primam esse, vel in primis virtutibus eloquentiæ, vel ipsam eloquentiam arbitrantur. Cur Zeno Cittieus, à quo Stoicorum disciplina propagata est, cum diduxerat pugnum, & manum dilatauerat, similem illius palmæ dicebat eloquentiam, nisi quia latiorem in ea dicēdi rationem requirebat? Cur rhetores omnes & optimi quiq; scriptores vbertatis, copiæ, & eloquentiæ nominibus eandem vim dicendi signāt; in adolescente redundantiam malunt, quàm ieiunitatem, & definitionem illam à Cicerone traditam communi consensu recipiunt eloquentiæ, qua copiose loquens dicitur esse

20.

Sext. Empir. c. 28 adu. math.

orat. 6 n. 2

Ora. 10 n. 18
Ora. 15 n. 10
Orat. 6 n. 12

Cic in partit-

Plut. in Cic. *ſapientia? Copia Platonis ab omni antiquitate ita laudata*
Orat. 15 n. 25 *eſt, vt propter eius vbertatem, Iouem ſic locuturum fuiſſe dicerent philoſophi, ſi Græce loqui voluiſſet; vt inde illi cognomen diuini, tantæ dignitatis inhæſerit: vt ſummæ laudi Ciceroni detur, quòd eius copiam & granditatem expreſſerit. Nec deſunt prudentes viri, quibus exiſtimatus eſt, non tam à latitudine humerorum, vt multorum fert opinio; quàm ab amplitudine orationis nomen traxiſſe Platonis.*
Laer. l. 3 in Plat. *Quid quod viri ſapientiſſimi in celebrandis eloquentibus oratoribus atq; ſcriptoribus eas translationes vſurpāt, eas rerum ſimilitudines adhibent, quæ copiam ac profluen-*
Orat. 4 n. 22 *tiam auribus animoq; repræſentent? Fonti redundanti ſapientem virum ſimilem ac parem Salomon facit; Vlyſſem niuibus hibernis Homerus: Pindarum amni pluuijs aucto Flaccus; torrenti Demoſthenem Iuuenalis; currenti flumini Germanicum Cæſarem Ouidius. Fluuio Ciceronem & Lactantium, Rhodano Hilarium, lacteo fonti Liuium, puriſſimo Cyprianum Hieronymus æquat: Nilo fluuiorum totius Africæ maximo de catadupis præcipitanti Chryſoſto-*
Cic. l. de or. / Ora. 19 n. 21 *mum Suidas anteponit: quam Cicero copiam in Ariſtotele laudauit, eam flumen aureum alio loco nominauit.*
Pl. l. 1 ep. 20 ad Tacit. *Poſtremo Plinius ſecundus nobilis rhetor, orator, ſcriptor diſſerēs multis aduerſus quendam ſiccæ ieiunitatis amatorem; cū docuiſſet in delectando perſuadendoq; copiam dicendi, ſpatiumq; deſiderari; non amputatā orationem, & abſciſſam, ſed latam & magnificam tonare, fulgurare, omnia miſcere, qui paupertate orationis materiam nō implet, eum imbecillitate; qui redundantia excedit, viribus peccare; vitiumq; hoc eſſe maioris ingenij, ſi non limatioris: concludit tandem, ſi detur electio, malle ſe orationem illam hibernis niuibus ſimilem apud Homerum, id eſt crebram, aſſiduam & largam, poſtremo diuinam ac cæleſtem. Quòd ſi tot ſcriptorum auctoritate, tot rationum firmamentis, tot ſæculorum conſenſu comprobatum eſt, illud eloquentiæ ge-*

nus

nus colligere laudes, admirationem habere, permouere animos, quod fonti simile, par fluminibus, æquale torrentibus, copiosum est, & rebus, verbis, amplificationibus abundans: si M. Tullium hanc eloquendi rationem latiorem, ampliorem, & heroicæ propiorem eloquentiæ, complexum esse constat; Demosthenem vero presiorem, astrictioremq;, siue iudicio sensuq; suo, siue ingenij naturali ieiunitate securũ adeo, vt illi nihil detrahi sine damno posit; quis tam cæcus arbiter in eloquentia fuerit, vt non adiudicet Ciceroni primas; & cum Lactantio Firmiano veterum Christianorum Cicerone pronunciet; M. Tullium esse Vnicum exemplar eloquentiæ? *Neq; vero commemores ornamenta sententiarum & conformationes, quibus quia præstabat omnibus antegressis oratoribus Demosthenes à doctis, & ab ipso Cicerone est omnium princeps iudicatus: nam & M. Tullius æque vt ille valuit schematibus, quæ non tã in verbis pingendis, quàm in illuminandis sententijs pondus habent: tũ aliud ornamantorum genus addidit, quod in festiuitatibus, concinnitateq; verborum est situm: nihil vt perfectionis, neq; à fulgore gemmarum, neq; à nitore margaritarum, neq; à flosculorum gratia, neq; à colorum varietate desideraretur in eius oratione, qui similis vbiq; sui reperitur, totus elegantiæ, totus ingenij, totus copiæ, totus ornatus, totus lingua, totus eloquentia. Quid quod tam multis ingenij, doctrinæ, facultatisq; dicendi copijs atq; opibus, insignis quædã prouidentiæ diuinæ nutu felicitas accesit; quæ splẽdorem rerum, & magnitudinem caussarum illi, quàm Demostheni, subministrauit ampliorẽ? Plurimum enim amplitudine rerum adiuuatur eloquentia, prouocatur ingenium, animi vis excitatur: præclaram, & perillustrem orationem tum facimus, cum caussam parem inuenimus. Non Demosthenẽ orationes illustrarunt illæ, quas aduersus tutores suos cõposuit; sed quas pro Olynthijs, pro Ctesiphonte, & in Philippum Regẽ dixit. Ciceronem nostrum non ma-*

21. Lactan. l. de opific. c. 20

Cic. l. de or.

Quin. dial. de orat.

gnum & gloriosum oratorem effecerunt, Quinctius, Fõteius & Archias: sed gloriam illi dederunt amplissimam Sextius, Cornelius, Milo; L. Murena consul designatus, rex Deiotarus defensi; Verres Siciliæ depeculator accusatus, Catilina patriæ proditor eiectus, Antonius alter Philippus, vel Philippo deterior, hostis declaratus: Pompeius Magnus, & C. Cæsar Dictator alis eloquentiæ geminis explicatis, ingeniiq; effuso volatu laudati. Sicilia vindicata, coniurationes extinctæ, Ptolemæo Ægypti regi tutor datus, in Reip. hostes exercitus immissi, famam eius ad sempiternam temporis memoriam propagauerunt. Atq; vt nobiles & generosos equos spatia, circi, curricula probant, & ad cursum accendunt; sic oratores campus aliquis patentissimus, atq; theatrum populo celeberrimum plausu clamoribusque sæpe fauente, qualis Roma erat, incitat, erigit; vbi clientelæ, tribus, municipiorum & prouinciarum legationes, partes Italiæ periclitantibus reis assistebant; quò concurrebat populus frequentissimus, existimans sua interesse, quid iudicaretur. Quod si frigidos, ignauos, inertes oratores hæc studia multitudinis accurrentis excitare possunt atq; incendere; quid generosissimo naturæq; muneribus ornatissimo Ciceroni fecerunt? Faces eius animis, ardorem ingenio, lateribus firmitatem: pectori, linguæ, voci, vim, copiam, claritatem addiderunt. Ex his adiumentis multa Demostheni affuerunt; fateor: sed quid erat Attica cum Italia comparata? quid Athenæ cum Roma? quid Atheniensium ciuitas cum Rep. Romanorũ? quid deniq; finib. angustis circũscripta sub illorũ ditionẽ regio, cum latissimo huius per orbẽ terrarũ vniuersum imperio? Magnitudinẽ rerũ, multitudinem grauissimarũ caussarũ, amplitudo Romani imperij M. Tullio tanto dedit ampliorẽ, q̃ q̃ sua patria Demostheni;

22. quanto fuit Atheniensiũ rep. resp. maior Romanorũ. Nihil dicã de quæstura Siciliẽsi, de ædilitate, p̃tura, cõsulatu summo apud Romanos honore; quas dignitates nõ maiorũ meritis,

ritis, non generis nobilitate, non pecuniarum largitione, vt multi; sed eloquentiæ beneficio, vt pauci, est anno suo consecutus; quod Demostheni non legimus contigisse. Possem & de rebus foris fortiter gestis dicere, quibus Demostheni perspicuum est præstitisse. Nam ille priuatus in Atheniensium exercitu militans, in pugna quadam cum Philippo Rege feliciter ac fortiter adeo scilicet pugnauit, vt clypeo, (in quo ἀγαθῇ τύχῃ Bonæ Fortunæ *minime illi bonæ, erat inscriptum) abiecto: quod eo tempore turpissimum erat, aufugerit: at Cicero priuatus primum bello Marsico sub Sylla meruit, tum proconsul in Cilicia ductor exercitus strenue feliciterq; pugnauit, hostium copias fudit, profligauit, multos occidit, aliquot castella munitissima expugnauit; re bene gesta, triumpho digna, vt fieri solet ab exercitu est imperator appellatus; rediens pacata prouincia victor, sine dubio triumphasset armatus, nisi in ea turbulentissima tempora reditus eius incidisset, quib. ciuilium bellorum flammæ palam erumpere cœperant, quæ post in maximum incendium exarserunt. Vel certe petendo triumpho prudenter abstinuit, altero gloriosiore contentus, quem togatus egerat è maxima splẽdidissimaque victoria, quam retulerat, non tam ex hostibus deuictis, quàm è ciuibus, liberatis non manu, sed lingua; non ense, sed voce; non telis, sed verbis; non fortitudine militari, sed ingenio forensi; qua denique non auxit imperium, sed interiturum seruauit; non præliando, sed eloquendo. Tacitus hinc parũper demisso capite Demosthenes recedat, atque in subterraneam illam suam cauernam ad lucubrandum, victus sese recondat: sileant hoc loco patroni Græci oratoris; & vna cum cliente facessant, tum ex occulto pompam Tulliani triumphi prospectent, quo nullum maiorem, magnificentioremue ciuitas Romana spectauit. Non de illo posteriore loquor, cum ab exilio voluntario Senatus decreto reuocatus, à Brundusio vsque Romam agmine perpetuo re-*

Plut. in Dẽ.

Cic. l. 2 de or.
Sextus l. 4. c. 3.
Pyrrh. hypot. c. 24.
Plut. in Cic.

Cic. or. in Pis. & post red. in Sen.

gionum, municipiorum, præfecturarum, coloniarum publice gratulantium; effusione hominum ex oppidis, concursu patrumfamilias cum coniugibus ac liberis ex agris; obuiam egresso Senatu, Roma ipsa prope conuulsa sedibus procedente, humeris Italiæ est in patriam reportatus. De priore triumpho sermo est, quem primus in toga post hominum memoriam egit M. Tullius. Non maximum omnium, celeberrimum, gloriosissimumque fuisse probabo Ciceronis ipsius triumphantis testimonio, qui M. filium docet nullius triumphum imperatoris cum hoc esse conferendum; sed C. Cæsaris Dictatoris hostis quondam ipsius, qui non voce euanescente dixit; sed stylo ad immortalem posteritatis memoriam scripsit, M. Tullium adeptum esse lauream omnium triumphorum laurea maiorem. Sed vbi? quomodo? quando? Cum inuenta deprehensa, patefacta Catilinæ nobilissimi sceleratissimique hominis coniuratione, vigilantia, diligentia, consilio Consulis Ciceronis; eius eloquentia sceleris atq; incendij princeps & architectus in exilium est eiectus ex vrbe; comitum eius perniciosa sentina reip. exhausta, pestis compressa est ne latius serperet; & nouem domesticorum hostium perditissimorum pœna, resp. est conseruata. Cum Senatusconsulto supplicatio ad Deorum templa consulis nomine decreta est, quòd vrbem incendiis, cæde ciues, Italiam bello liberasset. Cui vmquam post vrbem conditam tantus honos est delatus, vt qui re bene gesta bello dabatur, huic vni rep. domi cōseruata constitueretur? Quantum vero illud est vt primus obtinuerit togatus, quod ceteri omnes armati meruerunt? Iure L. Gellius vir prudentissimus in Senatu dixit, à Rep. Coronam ciuicam M. Tullio deberi. Iure Plinius maior tum admiratione obstupefactus ad M. Tullium conuersus, tum gratulās exclamat: Salue primus in toga triumphum, linguæque lauream merite. *Præstat ergo triumphis aliorum, quia auctore Cæsare, plus est ingenio & eloquentia termi-*

Orat. 4 n. 31.
Cic. l. 1. offic.
Cæsar. in Anticat. apud Pl. l. 7. c. 30
Plu. in Cic.
Cic. orat. 3 in Catil. & in Pis.
Quin. l. 2, c. 16
Cic. orat. in Pis.
Pl. l. 7. c. 30
23.

nos imperij retinuisse, quàm armis & fortitudine propagasse: præstat, quia primus togatus triumphauit, non armatus. Atq; vt mirabile fuit Cn. Pompeium equitem non senatorem triumphare; mirabilius fuit ad honorem Ciceroni togatum triumphasse. Præstat, quia coronam laureã, maximum triumphantis insigne, è victoria bellica triumphaturis Imperatoribus debitam, hic vrbano consilio, & vi dicendi promeruit. Non ne iure dixit id, quod inuidi criminabantur,

Cic. orat. pro lege Manil.

Cedant arma togæ: concedat Laurea linguæ?

Cesserunt armati togato; conscelerati probo; loquaces eloquenti; consiliis, diligentia & oratione ipsius de manibus audacissimorum ciuium delapsa arma ipsa ceciderunt. Vincit aliorum triumphos, quòd triumphantes imperatores deuictæ prouinciæ præliis, ac notatæ victoriis, honorifica cognomina Dalmatici, Asiatici, Macedonici, Africani dederunt; at hic extinctor coniurationis, omnium assensu creator vrbis, Reip. liberator, conseruator imperij sæpe est appellatus? & quod est omnium maximum cognometum, Q. Catulo principe Senatus, & Catone viro grauissimo totius Ciuitatis pronunciantibus; primus omnium Romanorum Pater patriæ dictus est; quod cognomen in eo resedit, & ab eo postea manauit ad Imperatores; quo denique nullum vmquam aut maius ad dignitatem, aut honorificentius ad laudem, aut splendidius ad gloriam est ab humano mortalium ingenio excogitatum. Superat denique inusitata pompa, nouaque forma triumphos armatorum. Hic pro curru, sunt rostra; pro corona, gloria; ꝑ ramo lauri, persuasio; ꝑ sceptro eburneo, auctoritas: ꝑ veste purpurea, patriæ caritas. Quattuor equi generosi trahũt currũ, patres, equites, plebs, exteræ gẽtes: via triũphali magistratuũ omnium, & honorum vrbanorũ; ad Capitoliũ immortalis nominis ac famæ. Qui vincti ante currum Duces? Vel improbi ciues eloquentia prostrati, quales fuerunt Verres, Anto-

Plut. in Cic. Pl. l. 7. ca. 30 Cic. in Pis.

Antonius, & Catilina: vel oratores in forensi dicendi contentione victi, Hortensius, Caluus, Cæsar, & Asinius. Quæ simulacra oppidorum? Grata memoria prouinciarum omnium, quæ parebant Imperio Romanorum, quas Cicero vel patrocinio, vel communibus in totam remp. beneficiis sibi deuinxit. Qui legati in equis & tribuni? Ingenium, Iudicium, consilium, memoria, lingua, vox, & quæcumq; alia pars animi & corporis, quæ peroranti deseruijt. Qui clamor militum? Acclamationes admirantium auditorum, & vniuersi populi Romani iurati voces ex ipsa concione testificantis, ipsius vnius opera Remp. à tyrannide liberatam.

Cic. orat. in Pis.

O præclarissimum triumphum nouitate primum, admirabilitate maximum, splendore nulli conferendum? Quid mirũ à Curione vocatũ Ciceronis consulatũ ἀποθέωσιν: à Pomponio Attico Græce scriptũ, vt ne à sapientissima natione ignoraretur tanta virtus: ab ipso M. Tullio diẽ illum, quo populus acclamauit, non vnius diei gratulationem, sed æternitatis, & immortalitatis instar existimatum?

Corn. Nep. in vita Attici.
Cic l. 1. ep. 14 ad Attic.
Cic. or. in Pis.

Et quisquam negare audeat, oratorem tam gloriose triumphantem eloquentiæ beneficio Demostheni, inglorio, cui nihil simile obtigit, esse præferendum?

24

De moribus nihil disputo: ne me quæso patroni Demosthenis lacessant; sileant, obmutescant. Dicam si me prouocent, ob pecuniam acceptam auaro animo damnatum ab Areopagitis, è custodia profugisse in exilium: conferam cum Cicerone, qui Proconsul in Cilicia muneribus repudiandis sibi prouincialium amorem mirifice conciliauit, & auaritiæ maculam nomini Romanorum impositam, sua liberalitate deleuit.

Plut. in Dẽ.
Plu. in Cic.

Quod si rem familiarem auxit, non caussarum præuaricatione, non expilatione prouinciarum, non alienæ rei, neque publicæ neq; priuatæ direptione: sed tum iustissima laborum suorum mercede, tum amicorum suorum hæreditatibus auxit, quibus acceptum ingenuè retulit amplius H S. ducenties, hoc est quingenta millia nummum aureorum.

Cic. Phil. 2.

Qui

Qui studio probitatis inflammatus suam M. Catoni virtutem inuidebat, eundemque suspirans beatũ putabat, quod ab eo rem improbam nemo petere auderet. Quod si patria excessit, non damnatione fuit eiectus, sed sponte sua profectus in exilium, vt furori cedens inimicorũ, abitu suo flammam ciuilis belli fumantem iam & apparentem extingueret. Itaque bis patriam remq; publicam vir amantissimus communis boni seruauit; tum consul, cum togatus armatos vicit eloquentia, Catilinam improborum sodalium manu comitatum vrbe iubens erumpere: tũ priuatus, cum cedens consulib. armatis, excitatum ad defensionem suam tumultum opportuno discessu consopiuit. Atq; hoc tantum bonum tamq; insigne commodum seruandæ patriæ per eloquentiam illud est, quod Ciceronis infantis nutrici spectrum apparens, ab illa præmonuit ali, atq; educari reipublicæ: quod visum diuino permissu obiectum, prædictionemque non falsam fuisse putat Tertullianus, inter eas numerans, quas euentus certissimus comprobauit. Dicam; si me vellicent, de morte tam timide atq; ignaue obita, vt quemque honoris amantem pudere conueniat. Se ipse, ne aliena manu caderet, sucto veneno, quod in annulo paratum habebat, miserabiliter occidit. Tu ne, qui Platonis auditor fuisse diceris, ignorabas indignum, iniquum, impium esse, Dei summi Imperatoris iniussu de statione vitæ, præsidioq; decedere? Sapienti ac forti est exeundum de vita, non fugiendum. An non doctrinam Aristotelis æqualis tui, tum efflorescentis ad sapientiæ gloriam inaudieras, iniustitiæ, & ignauiæ, & insaniæ damnantem eos, qui sibi mortem ipsi consciscerent? Et meritissimo. Non iniuriosus in remp. qui ciuem eripit reipublicæ? Non timide mortem exhorrescis, qui mortem anteuertis? Vitæ calamitates, aduersamq; fortunam ignauus ferre non potes; qui pectore atq; animo infirmus redimis morte miseriam. Sapienter Poeta non ignobilis:

Plin. præf. hist. nat.

Cic. orat. pro domo.

Plut. in Cic.

Tertul. l. de an. c. 46.

Pl. l. 30 c. 1

Plato in Phæd.
Ci. l. de sen. in somn. Scipt.
Macr. l. 1 c. 13
L. Sen. ep. 24
Ar. l. 3 eth. c. 7 l. 5 c. 11. l. 9 c. 4. Sect. 30 probl. 1

For-

Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

Martial. l. 11 epigr. 57

L. Sen. ep. 24

Martial. l. 2 epigr. 80

Quòd si non extimescis superstitis vitæ miserias; quæ te rapit insania vt mortem morte deuites? quæ maior esse potest amētia, quàm, vt optime idem dixit: Ne moriare mori? *Sed vt se gessit Cicero noster iniquissime proscriptus, & quæsitus ad necē? Satellites accedentes videns, intelligensq; supremam illam esse horam, nec mortem posse differri, lecticarios consistere iubet; caput emittit è lectica; ceruices non porrigit modo, sed offert; tremēti ac dubitanti,* Quid, *inquit*, Si ad me primum venissetis? *ictum deniq; præstantissimo suscepit animo, ac tulit: omnibus historicis atq; scriptoribus Græcis ac Latinis Plutarcho, Liuio, Quinctiliano, Seneca vtroque, Aufidio Basso, Cremutio Cordo constantiam eius fortitudinemque laudantibus, præter vnum Pollionem, qui quidquid potuit de Tulliana fama detraxit.*

Plut. in Cic.

Quin. l. 12 c. 1

L. Sen. l. de tranquill. c. 15

M. Sen. l. suas. 7

25. *Hic, Auditores, receptui canere parantem acerbissima Ciceronianæ cædis recordatio perculit animum, pectusque dolore pariter, & ira cumulauit. Satis diu sibi vixit ille vir memorabilis, satis gloriæ; numeros expleuit omnes optimi patriæq; amantissimi ciuis; triennio quoque vitæ Demosthenem vicit: occubuit eo anno, tertio & sexagesimo qui* κλιμακτὴρ *multis sine ferro, sine vi solet esse funestus. Occidit antequam noua videret oppressam patriam tyrannide, quam sæpe conseruauerat; non deniq; hausit dolorem, quem acerbissimum hausisset, si Romanum imperium in tres partes discissum vidisset, quod integrum ipse per industriam & eloquentiam retinuerat. Non accuso mortem, Sapienti vitæ mortalis finem: nō solus eam subijt indignissimam anteacta vita calamitatem: clarissimis viris comitatus obijt, quos nō triumuiralis modo, sed etiam Mariana, Cinnana, Syllanaq; proscriptio sustulerat. Irascor, doleo, miseror caput illud ingenij, consilij, & eloquentiæ plenissimum, à Popilio tam impudenter abscissum; à Fuluia tam cru-*

M. Sen. l. 7. Contr. 2.

Plut. in Cic.

crudeliter vexatum; ab Antonio tam ignominiose in rostris expositum ad ludibrium. O Popili, te satellitum ducem appello; ô furcifer mortalium omnium ingratissime; ô crudelissime Ciceronis interfector: qui furor pectus tuum inuasit, vt coacta manu Sicariorum M. Antonio nihil minus, quã de te cogitanti, tuam operam ad cædem expeditus offerres; & Ciceronem alterum vitæ tuæ parentem inquirendum necandumq; deposceres? Quis cum te clanculum egredientem ex vrbe, Caietam versus properantem, obuios quosq; viatores de M. Tullio passim interrogantem, fugientis vestigia persequentem videret; non clientẽ ad sui patroni defensionẽ accurrere, & illam adducere multitudinem armatorum putaret? Quid cũ in illius conspectu, qui fuerat auctor salutis tuæ, cõstitisti? Quo animo, qua fronte, quoue ore respersum canis, & plenissimum dignitatis caput liberatoris tui præcidendum ab ipso petijsti? Cum ferire iugulum parabas, non tibi veniebat in mentem illius diei, quo die te parricidij reum, nec tam dubia caussa fluctuantem, quam prope desperata, iam iam damnatione obruendum ipse patrocinio suo, de accusatorum rabie, de seueritate iudicum, de manifesto periculo capitis ereptum in vitæ tranquillitatem pristinam vindicauit? Non te illius humanus oculorum coniectus, vultusque permouit? non decora senis forma permulsit? non constantia flexit? non fortitudo molliuit? Lacrymas non videras, quæ virum talem dedecebant; si vidisses, nihil ne te fera bellua, lenijsset? An non seruare debueras, qui te seruauerat? nõ illud referendæ seruatori gratiæ tempus erat, quo vitam reddere poteras ei, à quo pridem acceperas? Sed tu carnifex, Antonio proscribẽte lõge scelestior, improbior, immanior, humanitatis quidquã exhibeas? Ille Reipub. caussa fuit offensus, tu defensus: Cicero quantũ in eo fuit, ꝓscripserat prius Antoniũ lingua, quàm proscriberetur manu; senatũ, populũ, consules in eũ inci-

Val. Max. l. 5. c. 3.

Pl. l. 7. c. 30.

incitauerat; exercitum conſcripſerat & armauerat: declarato deniq; hoſti patriæ palam eidem bellum intulerat: tibi contra periclitanti aſtitit; te tuorum inimicorum oppreſſum accuſatione, teſtibus, oratoribus defendit, liberauit, conſeruauit. Quòd ſi patroni cædem beneficij memoria non impedijt, cur ſaltem amputati capitis illius, quo tuum caput defenſum ac ſeruatum eſt, miſerandus aſpectus, innocentis ſanguine cruenta Cæſaries, oris exſanguis pallor, languentes oculi te non ad commiſerationem aliquam cōmouebant? Non audiebas tacitas voces ex hiantibus labris prodeuntes, à te ſepulturam flagitantis, ſupremum mortalibus perfugium ac ſolatium: cuius latebris mortui dedecus pariter, & tuum ſcelus occultares? Non videbas manus illas ab reliquo corporis trunco reuulſas; quas ſupplices pro tua ſalute iudicibus ſæpe tetenderat, tunc ſupplicare tibi, vt ne caput tot annos populo Romano venerandum, in vrbem introferres ludibrio pueris inimicisq; futurum? vt ne hanc minimam ſeruatori tuo, tam inſigni beneficio debitam, tamq; imparem pro meriti magnitudine remunerationem ſepulchri denegares? Obſorduerant, Auditores, his precibus aures Popilij: miſerabili ſpectaculo truces oculi claudebantur, pectus obduruerat ad dolorem. Ferreus euaſerat; omnem humanitatem exuerat, animum belluarum feritas occupauerat. O miſerum Ciceronem: ſeruaſti, qui te occideret; tua tibi nocuit humanitas; tua lingua, tuendo Popilium, perijſti. Quid mirum, qui filius patrem necauerat, clientem non patrono peperciſſe? Quamquam, ſi quidquam ratio valeret in tam cœco ingrati animi vitio, non minus patrono debebat vitam, qui illum in vita retinuerat; quàm parenti, qui primum in hanc vitam immiſerat. Reuiuiſcat ipſe M. Tullius, aut alter hoc tempore exiſtat Cicero, qui pro magnitudine atq; atrocitate criminis ingratum Popilij animum orationis tempeſtate percellat.

26\. *Tu vero Fuluia, noui ſceleris inuentrix, opifex inſolitæ crude-*

crudelitatis, inauditæ magistra sæuitiæ, quæ gremio caput complexa Ciceronis, acu discriminali linguam eloquentiæ ferina rabie pungebas, perforabas, transfigebas: quo veneno tam cito oblita eras te esse mulierem? caput mortui non perhorrescis? cum lingua tuis confossa vulneribus stillat sanguinem in sinum tuum, manus, vestesq; cruentat; non metuis, ne guttæ illæ cruoris tam iniuste profusi tanquam venenatæ, pectori tuo aliquam pestem infundant? flammas, fulgura, faces: è lingua fulminatrice non pertimescis? Vicit in illa; vicit timorem furor; sexum immanitas; imbecillitatem audacia. Desinat mirari Hieronymus crudelitatem Herodiadis, quæ, quod Ioannes incestas nuptias iure coarguisset, acu simili, per ludum & iram, auream innocentissimi viri linguam in abscisso capite transuerberauit, vulnerauit, excarnificauit: à M. Antonij vxore Fuluia, Romana furia, tam insolitum sæuitiæ genus ex historiis Herodias Iudæa didicerat. Hyperidi claro in primis Oratori linguam excisam mortuo prodiderunt historici: linguam stylis ferreis configi, confodi, transadigi ad explendum odium, saturandamque sæuitiam, non vllis annalibus, memoria, monumentis legit: nouam satiandæ crudelitatis rationem, & in mortuum insultandi prima inuenit Fuluia, docuit, exercuit. O dignam immanissimo viro vxorem Fuluiam! O dignum crudelissima coniuge Antonium! Non sat fuit cupiditati tuæ, Ciceronem è viuis esse sublatum? vt certior de morte fieres, caput recisum, à Popilio perlatum, iratis, trucibus oculis retortisque spectasse? Fuluiæ vxori tui simillimæ feritate, ad ludum, ad voluptatem, ad satiandam sanguinis sitim in gremium tradidisse? Cur illud in rostris iussisti collocari, nisi vt tuum furorem, tuum scelus, tuam rabiem populo vniuerso publice patefaceres? Non te subijt ac retraxit recordatio M. Antonij clarissimi oratoris aui tui, cuius tu successor es indignissimus generis, & nominis heres; cuius caput Mariana proscriptio in eo-

26. Plut. in Cic. S. Hier. l. 2. apol. adu. Ruff. Io. Zon. t. 2. in Augusto.

S. Hier. l. 2. apol. adu. Ruff.

Plut. in Dē.

27.

Cic. l. 3 de or.

dem loco, Romano populo gementi, & Marium Cinnamq́; detestanti proposuit? O spectaculum non hominibus modo, sed etiam saxis & feris luctuosum! Stabat Ciceronis mortuum pallidumq́; caput in rostris; vbi quondam Senatus princeps, rex fori, cōsul Remp. priuatus cōsules, reges, multorum ciuium capita seruauerat: hiabat indecore mutum illud os, vnde tamquam ex officina tot tela deprompserat, atq́; in improbos ciues intorserat eloquentia: cruoris riuus è lingua, Fuluiæ stylis perfossa, crudelitateq́; muliebri lacerata manans, rostra forumq́; fœdabat; vnde toties verborum flumina, vel ad innocentum defensionem, vel ad laudem proborum eruperunt. Tacet os persuasionis tabernaculum; friget lingua sedes leporis; silet vox musarum sonus, quæ populi Romani aures, animos, pectora iucunde pariter & vehementer ferientes, aculeis hilarabant, & voluptate persuadebant.

Caſſ. Seu. apud M. Sen, ſuaſ. 6

Abstulit vna dies æui decus; ictaque luctu
Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ.

M. Sen. ſuaſ. 6
Plut. in Ci.
Iuuen. ſat. 10

Sed quid scelus scelere cumulas Antoni, cum manus ambas auulsas à corpore capiti spectandas adiungis? Dextera illa vicaria linguæ, ministra ingenij, monumentorū æternorum opifex, per te cum lingua consociatur ad probrum. Frustra recisa est: iam eloquentiæ famula immortali calamo æternitati commendauit eloquentiam; pinxit in memoria posterorum imaginem viuam ingenij penicillo feliciore, quam Apellis: in monumentis ac tabulis non marmoreis, aut æneis, sed adamantinis incidit stylo sempiterno gloriam suam, & dedecus tuum: manum abscidisti; non deleuisti Philippicas; integræ stant adhuc, leguntur; & disrumparis licet, in omni posteritate legentur, tuæ testes improbitatis ac sceleris. Hoc fecisti miseranda illa societate manus & linguæ; vt dubitemus, vtri plus ab humano genere debeatur; linguæne, quæ præsentibus voce profuit; an dexteræ, quæ posteris scriptura prospexit. Quid populus Romanus ad hoc miserabile

bile lugendumq́; spectaculum capitis, linguæ, dextræ cogitauit, dixit, fecit? Num hiscere non est ausus? num satellites huc atque illuc volitantes, truculenti militum vultus, armorum fulgor, proscriptionis terror, Antonij furor eum ab officio deterruit? Minime vero: conscientia debiti pectora confirmauit; formidinem pietas expulit, beneficiorum magnitudo officium pietatis expressit. Exhorruit primum, & obstupefactus hæsit: deinde fremebundus ingemuit; ecquis tantam atrocitatem sceleris sine indignatione, sine suspirio aspicere potuisset? tum seruitutis tãtisper oblitus, solutis omnium pectoribus atq; oculis in lacrymas, fletui laxauit habenas; & vbi mortui lingua sua flumina verborum effuderat ad populi publicam priuatamq́; salutẽ; gratus populus beneficentissimo patrono riuos rependit lacrymarum: ploratu, si nihil aliud, vt in tantis angustiis ac periculis, iusta persoluebat; & tacite damnabat Antonium, qui communem parentem, singulorum patronum, patrem patriæ, seruatorem vrbis, imperij columen euertisset; & fori vocem, eloquentiæ linguam, litterarum decus, doctrinarum lucem extinxisset. Iure lugebas Romane popule, tam de te publice priuatimq́; benemeritum oratorem ac ciuem: atq; vt pro dignitate, pro meritis, pro calamitatis magnitudine flere diutius posses ac lacrymari; diuina prouidentia rerũ humanarũ scientissima moderatrix, paullo post obitũ ipsius, in villa Academia, calidos fontes per q̃ salubres oculis aperuit; vnde nõ tã lippientib. oculis opera Ciceroniana lecturis medicina peteretur; q̃ lacrymarum calidus humor cõplorantibus, fletusq́; suppeteret. Nos quoq; Iuuenes optimi, Romanorũ exemplo cõmoti, pro modulo nostro, pro humanitate, quã Christiana pietas non exuit, magistri de nobis optime meriti, per illã linguam & dexteram, quæ nulli parcẽtes labori dictãdi scribendiq́; tamq́; multa posteritati mandantes, nobis profuerunt; grata memoria virtutem & eloquentiam prosequamur. Monumentum fieri vellem

M. Sen. suas. 6

Pl. l. 31. c. 2

28.

quam amplissimum ad eius gloriam, pro mortali conditione, sempiternam; quod qui viderent & audirent, eorum numquam gratissimus sermo conticesceret: nisi ipse, vt sapientes viri opinantur, sibi monumentum ære perennius suis manibus toto orbe terrarum extruxisset: in quo pro lapidibus & saxis sunt epistolæ, dialogi, quæstiones, orationes, libri collocati; cuius simulacrum est ingenium eius in libris illis expressum; vbi litteræ chartis inscriptæ omnes, sunt eloquentiæ testes sempiternæ; in quo deniq; virtus eius non sepulta est, sed impressa; non inclusa, sed eminens intuentibus elucet. Deleuit funditus vetustas edax rerum Artemisiæ Carum Reginæ Mausoleum marito extructum, dropter præstantiam inter septem miracula Mundi numeratum: pyramides Regum Ægyptiorum tam immanibus substructionibus erectæ vix vestigia suæ magnitudinis reliquerunt: Cæsarũ obelisci iacent in parietinis, ruinis, cineribusq; Romanæ vrbis toties à barbaris concrematæ: Hadriani moles ad Tiberim nomen vtcumq; retinet, formã exuit monumenti. Hoc Tullianorum scriptorum nobilissimum monumentum stetit fremente Antonio; stabitque propter excellentiam operum, quæ minime venustate consenescunt quoad genus humanum litteras amabit, humanitatem colet, suspiciet eloquentiam; atque in eo numquam memoria Ciceronis, neque obliuione eorum, qui vivunt, obliterabitur, neque reticentia posterorum morietur. Excitemus igitur illi, cogitatione ac mente, quando aliter non possumus, molis ingentis cenotaphium, triplici ordine columnarum opere Corinthio: locemusq; in hac vrbe virorum eloquentissimorum parente, in hoc ipso domicilio studiorum, in amplissima schola dicendi. Statuatur in fastigio depromptum ex Alexandri Seueri imperatoris Larario simulachrum illius, quem in eloquentiæ fastigio collocauit antiquitas: incidatur in basi Lydij marmoris litteris aureis, vel epigramma nobilissimum, quod illi prima oratione vindi-

Pl. l. 31 c. 2

Martial. l. 1. epigr. 1.

Lampr. in Alex. Seuero.

Ora. 15 n. 23

cavi-

cauimus ab iniusto possessore Proæresio; vel elogium elegantissimum, quo Arpinates summa breuitate magistratus omnes, honoresque complexi nomen eius æternitati consecrarunt, vt audistis ab aduersario; quod paucis mutatis in rem nostram hoc loco repetatur.

Orat.17 n.3.

M. T. CICERONI. M. F. HVMANÆ
FACVNDIÆ PRINCIPI
QVÆST. ÆDI. PRÆT. COS. PROCOS.
IMPERATORI P. P. STVDIOSI ELOQ.

Mos veterum laudabilis fuit, vt id, in quo quisque præcelleret, argumento aliquo vel instrumento significaretur, quod manu statua contineret: quod & in sepulcris factitatum obseruauimus. Itaque plectrum Orpheo; *baculum Aesculapio, radium Archimedi, Euphrati horoscopium, circinum Perdici, Vitruuio perpendiculum, Zeto pondera, mensuras Euclidi tribuerunt. Quid in manu Ciceronianæ statuæ ponemus nisi linguam aureum Beroso quoque iniquo possessori ereptam?* Notius est, quàm vt probari oporteat, *tum linguam apud veteres Ægyptios, vt instrumentum sermonis & eloquentiæ, sic argumẽtum esse: tum eam Ciceroni maxime scilicet conuenire, qui vindex & perfector Romanæ linguæ fuit; qui lingua ipsius eloquentiæ iudicatus est: aurea debetur ei, qui flumen aureum orationis ore profunderet: nec nisi manu præferenda est ab eo, qui artis lima manuq́ perpoliuit naturalem dicendi vim & facultatem; qui denique in hac vita, posterorum commodis consulens, cum lingua pronunciante, manum scribentem æternitati, coniunxit. Apte deinde ponantur in primo ordine, cuncta siue symbola, siue hieroglyphica, siue argumẽta nomines, quibus præstantes eloquentia, & oratione tum heroes, tum homines aliquando decorati fuerunt; quòd par est eum, qui omnes dicendi ornamentis anteiuit, omnium insignibus honestari. Quare conferat ad ornandum M. Tullij cenotaphium Hercules catenulas aureas è lingua*

Sid l.4. ep.3 ad Claud.

Orat,1 n.44

29

Orat.9 n.11 & seq. *perforata pendentes; Mercurius caduceum, lyram, catenam ferream; Orpheus plectrum; testudinem Amphion, Plato cycnum, Isocrates sirenem, coruũ Diodorus; & quidquid aliud simile mortalis homo est vmquam benedicendo consecutus. Tum oratores Græci Latiniq́; & quicumq́; alij qui vel dicendo, vel scribendo victi sunt à Cicerone conferant aliquid ad ornatum eiusdem funebris molis: & munere tributoq́; pendendo se victos superatosque fateantur. Itaq́; Gorgias auream statuam solidam ex Apollinis Delphici templo: Berosus illud signũ inaurata lingua ex Atheniensi gymnasio: Ennius simulacrum marmoreum è sepulcro Scipionis Africani senioris: Hortensius ex Romana curia; Pollio Asinius è bibliotheca publica à se primum instituta: Proæresius è Romano foro: Demosthenes imaginem ex ære de Tusculano Bruti, si mouere loco nobilem illam statuam ab Atheniensibus positam non licet; & reliqui omnes oratores, & eloquentes statuas æneas, & marmoreas; imagines vel in tabulis, vel in clypeis, ex omnibus sepulcris, monumentis, lararijs, atriis, templis, gymnasiis, bibliothecis ad exornandos reliquos duos ordines cenotaphij comportent. Deniq́; pro luminibus, Ciceronis libri, quæstiones, epistolæ, dialogi, poemata, & orationes inter signa statuãtur, quæ non minus animo, quàm oculis ingentes cerei splendescunt: pro epigrammatis, laudationes omnes soluta vinctaque numeris oratione scriptæ post eius mortem, affigantur Adsit & musicus chorus: in quo Mercurius, Orpheus, Amphion, symphoniaci cum Sirenibus; voces cum fidibus ad harmoniam misceantur; laudesque illæ canantur omnes, quas vel oratione, vel versu studiosi Ciceronis aliquando pronunciarunt: quarum prædicationem, quorumuis musicorum vocibus suauiorem; quouis concentu dulciorem Themistoclis iudicio, mortales omnes libentissimis auribus excipiunt. Num deerit orator in hoc exequiarum cogitatarum apparatu, qui de loco superiore musicorum inter quiescen-*

Ora. 6 n.6 Plut. in Cic.

Or.15 n. 23 Pl.l.7.c.37 Pl.l.7. ca.30 Tac.l.2 annal. Eunap. in Prohær. Cic.l. de or.

Cic. orat. pro Archia.

scentes voces, M. Tullij, quem honorare studemus, virtutes & eloquentiam oratione prædicando commemoret? Oratorum principi, dignus ipsius claritate nominis in supremi diei celebritate, deesse non debet orator. De Latio ne laudator accersetur Hortensius à Cicerone secundus, Ciceronis amicissimus, cui virtutes eius erant plane perspectæ? Non feret Demosthenes Hortensium sibi tamquam Ciceroni facultate dicendi propiorem anteferri: munus hoc honestandi sui victoris enixe deposcet. Excitetur itaque Demosthenes ex Attica, qui non tam de integro laudet Marcum Tullium, quam præconium hoc amplissimum quatuor effusum orationibus collaudet: vosque pro me iam fesso, suis vibratis contortisque sententiis ad summi oratoris imitationem cohortetur. Fingite animis vestris hic cenotaphium effictum spectantem ac mirantem adesse; vosque auditores his verbis senili grauitate dignis affari. Trecentos plus minus annos, Adolescentes, sine controuersia superans omnium inuidiam, meorum Græcorum gloriam illustrans, in eloquentia tenui primas; quo tempore gaudebam præsenti gloria principatus; fruebarq; spe retinendæ in posterum omne tempus dignitatis; quam inuicta diligentia, cum mea natura difficili ac repugnante præliatus comparaueram: cum ecce tibi, diuinæ prouidentiæ nutu, Solis nascentis obeuntisque cursum æmula solis eloquentia secuta, cum bellicæ fortitudinis laude, cum sapientiæ splendore, cum optimis quibusque artibus, ex Oriente in Occidentem; ex Attica in Latium atque in vrbem Romam immigrauit: tum coronam, palmam, sceptrum insignia principatus, mihi spoliato erepta, detulit eloquentiæ Regi Ciceroni Non queror iniuriam, quæ nulla mihi facta est; non irascor Marco Tullio, cui ad summam nitenti laudem, rerum arbiter Deus eximia naturæ bonitate, singularique felicitate temporum fauit: mei me miseret, qui de glorioso inglorius, de primo secundus factus sum:

30.

miseret me regionis, patriæ, nationis, quibus tantum decus ereptum est. Sic voluit cæli terrarumque moderator æquissimus, qui res humanas pro sapientissimo arbitratu, mutatis aliquando momentis miris modis iustisque dispensat. Fateor equidem à vestro Cicerone me victum felicitate ingenij, facilitate naturæ, scientia doctrinarum, iucundissimæ orationis hilaritate, dulcissimæ compositionis suauitate, florentissimis verborum exornationibus, commiserationis permouendæ facultate, multitudine scriptorum operum, caussarum & animi magnitudine, rebus domi forisq; gestis, triumphis, morumq; probitate, quæ tanta fuit, vt, pro patriæ libertatisq; defensione, fortiter mortem operiẽs, ictum ferrumq; recipiens occumberet. Molem hanc cenotaphij, quam opere magnificam, ornamentis locupletem, honoribus splendidam magistro fixistis; extructam marmore atq; ære, tum vero etiam adamãte, si fieri posset, in omnibus atriis gymnasiorum, oculis obiectam studiosorum adolescentium insistere sempiterno tempore maximè vellem: vt perpetuo splendor illius debitæ meritæq; gloriæ, vestros cæterorumq; animos ad æmulationem laudis, imitationem eloquentiæ, virtutisq; corriperet. Libenter equidem omnes meas statuas, omniaq; meorum honorum insignia detuli ad pedes eius: victus dedo manus: victorem eum mei, victorem in me totius Græciæ, Regem eloquẽtiæ, principem omnium oratorum agnosco, confiteor, veneror, & quoad licuerit prædicabo. Me ille modestiæ plenus & humanitatis; vt legebat, amabat, imitabatur adolescens, & iuuenis; ita sæpe suos discipulos, auditores, amicos ad imitationem mei propellebat rationibus; & adhortationibus petitis è meis laudibus incitabat. Par est, vt, quando me ille senior multis nominib. superauit; nõ exornator ego qualis hic iuuenis præceptor vester, qui quattuor orationib. tamquã totidẽ equis currũ laudationis eius ad honoris verticẽ pertraxit; sed vt hortator & impulsor vos ad perfectã tanti he-

ti herois imitationem extimulem. Magna res est eloquentia partibus omnibus absoluta; qualis in M. Tullio cernitur expressa; sed ad eam perueniri natura humani ingenij non prohibet. Ipse mortalis homo, conditionis humanæ, quales vos estis, consecutus est, quod sequebatur; cur vos eodem peruenturos desperetis? Maiores suos Pericles vicit, ego meos; me multorum victorem M. Tullius superauit: quin existat aliquis aliquando, qui Ciceronem longo post se relinquat interuallo? Naturæ bonitatem, ingeniumq; Tulliano præstantius adesse oportere, dices: quis negat? sed tam angusti animi Deum, tam definitæ potestatis existimas, vt de thesauris suis non queat ingenium Ciceroniano melius, acutius, copiosius procreare? Quod si tibi tantum bonum non contingat; nonne altius ascendes summa petens; q̃ si desperatione consequendi primas, in imis semper ignauus, iners, somniculosusq; subsistas? Itaq; Iuuenes optimi, spes adipiscendi in eloquẽtia principatus ad prima sequenda vos excitet: perfectißimum Ciceronis exemplar ad imitationem eius inuitet: orationes, preces, adhortationes amantißimi præceptoris vestri vos ad huius facultatis studium, quod lectione, stylo, declamatione continetur, impellant: mea deniq; vox & auctoritas tam multis industriæ laboribus, & caußis agendis comparata, plus aliquanto valeat (per vestram præclaram indolem vos obtestor) apud animos vestros, ad hæc omnia diligenter complectenda; quàm taciturnitas valuißet.

Quinct. in procem. instit.

DE PHILOSOPHIÆ AVDITORIS OFFICIO ET LAVDIBVS

Aristotelis. Oratio XIX.

Hor.l.1 ep.2

Nemo adeo ferus est, vt non mitescere possit;
Si modo culturæ patientem commodet aurem.

ETsi Poeta bonus, perelegans, & non leuiter philosophia tinctus patienti philosophiæ moralis auditione vehementioribus perturbationibus efferatos homines, fieri mites, ac mansuetos deposita feritate morum existimat: liceat mihi tamen, Viri ornatissimi, per humanitatem vestram, eosdem versus, quibus Horatius cum Mæcenate suo philosophatur, accommodare meis auditoribus, quos video in hac prima ingressione nostra ad docendum pariter & discendum, lætos, alacres, frequentesq; concurrisse. Quamquam enim nec de moribus disputaturus sum; nec de sanandis animis præcepta triennio proximo daturus; nec feritatem vllam, aut immanitatem eos exuere est necesse, quos Natura fecit homines, ingenuos patria; genus nobiles; humanos educatio; voluntas denique virtutis amantes, doctrinarumque studiosos: tamen naturali quoque philosophiæ, quam profiteor, congruere potest, quod sit animi cultura: quippe quæ speculatrici parti, quasi fertili agro, qui sine cultione fructuosus esse non potest, ea mandat doctrinæ semina, quæ fructus adulta ferunt vberrimos. Auditoribus item meis conuenit, quod attenta eiusdem philosophiæ auditione mitescere possint: cum nihil dubitent viri prudentes, vbi philosophiæ naturalis Doctori patientes ac propitias aures triennio commodauerint,

dauerint, quin præceptis eius expoliti, ornati, exculti, & ea cognitione quasi mansuefacti prodeant è schola moribus elegantioribus atq; humanioribus induti, & ijs multis magnisq; ornamentis affluentes, quibus philosophia hæc nostra insigniter efflorescit. Date igitur mihi hanc veniam, Adolescentes optimi, quos in posterum alloquetur mea vox, & oratio; quando patientes aures commodare culturæ, nihil est aliud, quàm bonum ac diligentem esse discipulum; vt de officio boni Auditoris Philosophiæ vobiscum agam in hoc initio dicendi, quod sane profuerit in toto cursu docendi. Peruellam equidem aures vestras oratione mea; non alter Apollo, de quo cum Poeta summo dicere poßitis,

Mihi Cynthius aurem
Vellit, & admonuit, — Virgil. Ecloga. 6

at certe quidem vestrum omnium amantißimus Magister aurem peruellam, & admonebo vos officij vestri; vos inquam quos ex ista vestra alacritate conijcio vehementer inflammatos esse cupiditate philosophiæ comparandæ. Iam vero duæ sunt rationes, ac viæ quibus potest in animos hominum influere philosophia. Quarum altera perdifficilis, ardua, & paucorum trita solo, per inuentionem propriam est, sine mortali magistro; Natura duce; menti lumen ingenio præferente; sensibus omnibus, ac potißimum oculis sequestribus, ex huius amplißimæ, ac pulcherrimæ Vniuersitatis aspectu; cœli, siderum, elementorum, animantium, ceterarumq; rerum, quæ sub sensum cadunt, admiratione primum, deinde contemplatione; notatis & inter se collatis per experimenta, & comparatis euentis, effectis, motibus, affectionibus, & proprietatibus rerum; ex quibus hic quasi Naturæ venator acerrimus caussas inuestigat, quarum cognitio, ipsißima scientia rerum est, & Philosophia; quaq; pæne beari hominem existimat ille vates magnus in paucis, cum exclamat,

2. Arist. l. 1 Poster. t. 1 L. 1 Metaph. cap. 1 Max. Tyr. serm. 28

Arist. l. 1 Poster. c. 2

Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas! — Virgil. l. 2 Georg.

Altera

Altera via facilior, latior, planior, multorum signata vestigijs, & vsu quotidiano iam trita, per disciplinam est, & doctoris vocem; quæ rerum scientiam effectorum, caussarumq; congnitionem ab antiquioribus magistris doctrina traditam in animum vacuum, foribus aurium patefactis importat. Duo hinc oriuntur genera studiosorum, amatorumq; Sapientiæ; quorum alteri suopte ingenio philosophiam addiscere conantur: alteri Doctoris opera, & magisterio sapiētis vtuntur. Illi vt optimi sunt, & Hesiodi ab Aristotele, Basilioq; laudati Poetæ testimonio ingeniosissimi, quod acie mentis, & ingenij felicitate, nullius adiumento fulti doctoris, caussas occultissimas inuestigando deprehendunt; ita quoq; paucissimi. Horum vero, qui viam alteram multorum cursu frequentatam ingrediuntur, ingens est multitudo: qui quia per disciplinam, quæ scientia est voce præceptoris accepta erudiuntur, & discunt, maxime proprio nomine discipuli nuncupantur: tum vero quia doctorem audire coguntur, ab audiendo vocantur item Auditores. In horum ergo numero vos estis, Iuuenes optimi; cum gymnasium nostrum initu me audituri, nomen datis in eorum sodalitatem, qui philosophiam auribus internuncijs transmittunt in animum: atq; vt vno verbo dicam, profitemini vos esse, tum Discipulos, tum Auditores. Hinc intelligitis plane, boni Auditoris officium esse, si modo nomini vult respondere suo, quod ab audiendo ducitur, attente ac diligēter audire doctorē: vestras itē esse partes, qui auditores appellamini, docēti Magistro patientissimas aures, attētissimasq; præbere. Positū sit igit. primū præceptū, à discipulo discendi cupido magistrū audiri oportere. Defluxit hoc monitum ab ipso fonte diuinæ sapientiæ (quæ vtinam guttam sui vel minimam mentibus nostris identidem instillaret) manauit è doctrina sapientissimi mortalium Salomonis; à quo sacer Auctor ecclesiastici scripta nobis ad perpetuum

[Margin: Arist l. de sensu & sensib. c. 1]

[Margin: Arist. l. 1 ethi. c. 4 S. Basil. l. de vtilit. ex doctr. Gent.]

[Margin: 3.]

[Margin: Ecclesi. 6]

documentum reliquit hæc aurea verba digna memoria vestra sempiterna; quæ Poeta ipse noster Horatius propemodum legisse, atq; inde suos in versus transtulisse videtur: fili si attenderis mihi, disces, & si accommodaueris animum tuum, sapiens eris; si inclinaueris aurem tuam, excipies doctrinam; & si dilexeris audire, sapiens eris. *Hac imbutus cælesti doctrina S. Benedictus cum monachis alumnis suis nobilioris philosophiæ præcepta daret (veritas vbicumq; occurrit, & à quocumq; porrigitur obuiis manibus excipienda est) pulcherrimam illam solebat dictitare sententiam:* loqui, & docere Magistrum condecet, tacere & audire discipulo conuenit. *Quid quod omnium philosophorum, theologorumq; idem fuit sensus, eadem vox & opinio? Vt enim Doctoris insigne atq; argumentum Linguam esse putauerunt, potissimum orationis instrumentum, quo vocem in verba conformat: quo verba in aures audientium infundit, quo res ipsas propemodum, in animum oratione, quasi onusto vehiculo transmittit: ita discipulorum insigne senserunt aures esse, quas illis Natura tribuit tamquam instrumenta discendi. Cur enim Aristoteles acutissimus indagator humanæ naturæ, atq; ingenij scripsit auditum seruire disciplinæ? Cur Quinctilianus non ignobilis educator Iuuentutis definit Magistrorum officium esse docere, discipulorum vero præbere se dociles? Cur Plinius Naturam vt sæuam nostri generis Nouercam accusans, & miseriam animalis ceteris imperaturi deplorans, questus est,* Hominem scire nihil sine doctrina? *Cur veteres sapientes aurem memoriæ consecratam esse voluerunt? Nimirum vt intelligamus aures ita proprias esse discentis, vt ijs vel obsurdescentibus, vel occlusis voci Doctoris sapiens esse non possit. Huc item spectat Plutarchi viri eruditissimi effatum:* Hunc aurium sensum plus Rationi deseruire, quam affectibus. *Huc pertinet indictum silentium à Pythagora discipulis pro eorum ingenio, minimum*

S. Bened. in Reg. c. 6

4.

S. Greg. Naz. orat. 7 de compos. disp. rat. Elias cret. tens. in eius comment.

Arist. l. de sensu & sens. cap. 1

Quin. l. 2 cap. 9

Plin. l. 7 in Præf.

Pier. Valer. l. 33 Hierogl.

Plut. l. de Audit. off. Diog. laer. l. 8 in Pythag.

mum in biennium, ad summum in quinquennium. Cur enim philosophus ille prudentissimus, maximum Italicæ nationis & Etruriæ lumen, tot annorum taciturnitatem à suis auditoribus exigeret, nisi vt eos audire cogeret, & officij bonorum discipulorum admoneret? Quis credat virum talem, tamq; sapientem voluisse suos alumnos, tamdiu plane mutos in honestissimo contubernio viuere; nihil à doctissimo præceptore sciscitari; nihil inter se discendi gratia conferre? Verisimile est, significare voluisse placere sibi, atque illis vtilius fore, plus vt audirent, quàm loquerentur, in initio præsertim disciplinæ. Suffragatur meæ coniecturæ cum Zenone Plutarchus, qui propterea scribit Naturam vnicuiq; nostrum geminas dedisse aures, vnam linguã, quòd loqui pauciora, quàm audire debeamus. Suffragatur Basilius doctrina, & sanctitate Magnus, qui rem magis explicans ad meam sententiam, obseruat hanc à Natura seruatam esse inter linguam & aures dupli proportionem, vt caussa disciplinæ quasi simplum loqui, & duplum audire debeamus. Suffragatur Thomas Aquinas qui Magistrum Albertum Magnum taciturnus audiens, Pythagoreorum silentium æmulatus, Bos mutus, *non sine iocosa contumelia dictus est: à quo tamen aliquando mugitum talem ac tantum editum iri prædixit Albertus, vt eo terrarum orbis resonaret vniuersus. Sed quid ago coniecturis? Taurus apud Agellium vir eruditione non vulgari, plane tradit in principijs tantum discendi silentium alumnis imperatum à Pythagora; quo tacendi tempore ab audiendi sedulitate studioq; vocabantur ἀκουστικοί: tum eruditis iam silentio, factam dicendi, quærendi, scribẽdiq; potestatẽ; exinde Mathematicos ab ijs artibus, quas discere, & meditari cœperant, vocitatos. Neq; vero tantum audire discipulus debet, sed etiam patienter. Ita monitor noster non insusurrat modo nobis, sed & inclamat,*

Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Plut. l. de curiosit. S. Ambr. l. 1 offic. c. 10 S. Hieron. in c. 3 Eccl. Sid. Apoll. l. 7 ep. 9 ad perpet. in conc. Cl. Alex. l. 5. Strom.

Plut. l. de Audit. off. Diog. laer. l. 7 in Zenone S Basil. l. de vera virgin.

Laur. Sur. in vita. S. Th. 7 Mar.

Agell. l. 1 c. 9 Clem. Alex. l. 5 Strom.

5.

Hor. l. 1 ep. 1

Patientia

Patientiæ coniuncta esse solet Attentio, sine Attentione Magistri vox ferit aures, non animum; & sententiarum, quasi pretiosarum mercium, quas vehebat, facit in portu iacturam: vel certe præteruolans auditum inani sono miserabiliter euanescit. An vero temere Natura homini tantum aures immobiles affixit? Tacite clamat, opinor, sapiens ac benigna Mater, tantam esse oportere hominis in audiendo patientiam, & attentionem, quanta conuenit adeptioni sapientiæ, cuius in famulatu sensus est aurium. Persuadeat vobis hanc patientiam audiendi, atq; dicendi, Præstantes Iuuenes, Cleanthes ille philosophus æque doctrina nobilis, ac patientia. Cum enim propter famem, sitim, frigus, æstum, onera, labores, atq; adeo propter verbera, quæ patientissime in audiendo Zenone tolerabat æquo animo, ne tanti Magistri voce, ac disciplina careret, Asinus à condiscipulis esset appellatus; ne tantulum quidem eo conuicio perturbatus, aut commotus, facete pariter & sapienter respondit: Asinus quidem sum, sed qui Zenonis sarcinam ferre possum. Quis vestrum non miretur huius philosophi tolerantiam secunda acclamatione dignissimam? Vocem illam contumeliosam honori sibi duxit, se collaudatum existimans, quod patientia discendi bestiæ illius patientis & auritæ naturam vel æquasset. Ab opinione Cleanthis prope abfuit siue Ammonianus vt tradit Suidas, siue vt alij primarius quondam in Alexandrina schola Magister Ammonius, Plotino, Olympio, Herennio, Origene, atq; alijs discipulis ingeniosissimis clarus; qui suis auditoribus Asellum in Gymnasio tamquam condiscipulum aliquando fertur adhibuisse. Cur hoc Deus bone? Quid spectabat Ammonius? Num vir prudens ac moderatus, in adolescentes ingenio florentes, & magnæ spei atque exspectationis iniuriosus fuit? Minime vero. Non ignorabat apud Hebræorum sapientes hoc animal, quod acerrimi sit auditus ob aures longissimas symbolum esse, non stultitiæ,

Pl. l. 11 c. 37 Nemes. l. de Nat. Hom. c. 10

Diog. laer. l. 7 in Cleanthe.

Suidas. verbo. Ammonianus.

Pier. Valer. l. 12 Hierogl.

neq;

neq; tarditatis, vt ineruditorum vulgus arbitratur, sed sapientiæ: videbat illud inopiæ, laborum, plagarumq; patiens esse; atq; inde tacite monebat suos illos auditores acutos, atq; acres ad intelligendum, oportere, si proficere vellent, tum esse patientes in discendo, tum attentos in audiendo.

6. *Doctrina ipsa quam adamatis, quam expetitis à nobis hanc patientem attentionem Adolescentes, à vobis apprime deposcit, tum etiam vt debitam exigit & extorquet. Peruenit ad aures fortasse quorundam vestrum, id quod opportuniore loco tradam copiosius: Aristotelis libros, quibus philosophia subtilior, & interior reconditiorq; doctrina comprehensa est ἀκροαματικοὺς à priscis fuisse nuncupatos ab audiendo; quod à Magistro carissimis discipulis accuratiore studio tradita, & ab illis diligentiore pariter & attentiore auditione fuisset excepta. Numerantur inter eos, qui analytici dicuntur, explicandi nobis hoc anno: mirabile opus, quo Mentis humanæ in ratiocinando vis, & abstrusum argumentandi artificium euoluitur. Numerantur qui de rerum naturalium principijs, & affectionibus tractãt, anno proximo interpretandi, quos περὶ τῆς ἀκροάσεως φυσικῆς videmus inscriptos, hoc est de naturali auditione; quod auctore Psello non ignobili de Græcis interprete Aristotelis, sunt adeo difficiles ad intelligendum, vt sine viua voce, atq; opera interpretantis Magistri vix percipi posśint. Numerantur & libri de Anima, metaphysici, & alij sequẽtibus item annis explanandi. Conficitur his rationibus non eos, auditores esse vocandos, neq; in discipulorum carorum loco, ac numero habendos, qui vel alternis diebus veniunt in Gymnasium audituri Doctorem; vel alternas scholas excepturi. Non illos, qui de media interpretatione recedentes, quasi fastidientes ac nauseantes deserunt Magistrum in suggesto docentem. Hi filo explicationis toties interrupto, de tenebricoso atq; implicato labyrintho quæstio-*

Cic. l. 5 de fin.
Plu. in Alex.
Agell. l. 20 cap. 4
Simpl. l. 4 phys. t. 87

Psellus in l. 1 phys.

num difficilimarum egrediantur? Non item auditoris boni tuentur partes; qui frequentia Gymnasium terunt, oscitantes tamen, ac dormitantes audiunt præceptorem; quibus hora videtur annus, & schola numquam finem habitura. Non discipulos philosophorum hos omnes, sed inquilinos voco cum Seneca; peregrinos & hospites ex meo sensu. Quid de ijs dicemus, qui verecundia in adolescente tantopere ab omnibus commendata spoliati; qui modestia vitæ ornatu maximo abiecta atque contempta, docentē philosophiæ Magistrum, non tam nausea ex doctrina, vel stomacho affecti, quàm iuuenili petulantia, sibilis, vocibus inconditis, supplosione pedum, subselliorum pulsu, & turbulento strepitu interpellant ac perturbant? Hos ego intolerandos iuuenes, auditores nominem? hos diligā? hos feram? Illos illos amabo atque in oculis feram; illos vere meos Adiutores potius, quàm Auditores appellabo, qui frequentes adsunt, hoc est, quotiescumque docetur; & docentem non oscitanter, sed attente: non turbulenter sed patienter audiunt; illos denique, qui non fastidiose ad scholas nauseant, sed amanter in eum aures, animum, ingeniū, alacres, erecti, vigilantes defigunt, atque intendunt. Quamobrem, Adolescentes optimæ spei, qui adestis, vt tam molestam præceptoribus; tam cum philosophorum optimorum doctrina pugnantem, tam à recta ratione alienam; tam à christiana modestia abhorrentem consuetudinem, indignam nobilitate vestra, indignam moribus, indignam ingenio, ne in Gymnasia nostra introducatis rogo vos atque obtestor per ingenuitatē vestrā, generisque nobilitatem: ante denuncians præterea tales hostes philosophiæ, scholarum perturbatores, ac disciplinæ nostræ domesticæ euersores, à Moderatoribus nostris nulla esse ratione ferendos. Magnum quiddam præscribere videor vobis auditoribus meis cum iubeo vos non modo Magistrum audire, sed & patienter, & attente. Verum id parum est, ac fere nihil, si non id animo discendi facitatis. L. Seneca

L. Sen. ep. 108

7.

8.

philoſophus leporis cuiuſdam non ingrati plenus, de morum diſciplina differens, peccari aliquid, *inquit,* diſcentium vitio, qui propoſitum afferunt ad præceptores ſuos, non animum excolendi, ſed ingenium. *Mutatis verbis equidẽ peccari dicam à philoſophiæ naturalis auditoribus, ſi non afferant ad doctores ſuos aures, ſi non ingenium, ſi non fidem, ſi non parendi voluntatem. Maximè vellem, Adoleſcentes, non modo vos præceptorem audire, ſed etiam auſcultare Magiſtro, ſed dicto audientes eſſe doctori. Rurſus peruello vobis auriculam: iterum admoneo vos partium veſtrarum: requiro in vobis præter auditionem, patientiam, attentionem, de quibus multa dixi; virtutes illas, quæ per aures apud Theologos ſignificantur, obediẽtiam, & fidem. Illam quidem expeto, quod etſi non ſum docturus vos agere, ſed intelligere ac ſapere; tamen ad recte intelligendũ quædam interdum imperantur à Gymnaſiarcho ſine quibus manca erit, & imperfecta diſciplina. Nam imperãtur diſputationes, & concertationes: imperantur ſcholarum auditarum repetitiones: atq; in eum finem modo hos, modo illos vel audita repetere, vel propugnare theſes, vel oppugnare Magiſter ſcholæ præfectus iubet. Id autem qui fieri poteſt ſine parendi voluntate? Præclare Plutarchus omni varietate doctrinæ refertiſsimus auctor, cum auditorem formaret bonum, hoc præceptum ponebat in primis, vt ſeſe accommodaret, ſubderet, & quaſi conformaret dicenti, quemadmodum in ludo pilæ; qui excipit, ſe concinne corporis motibus aptare ſolet, iacienti. Quod obedientia fieri debere quis non videt? Fides vero, quam ſecundo loco efflagito, plus momenti habet ad diſcendum. Neminem reperies, qui didicerit quidquam, & fidem docenti Magiſtro non habuerit. Vnaquæq; Ars & Doctrina, ſua quædam habet principia, & quaſi fundamenta, quibus vniuerſa illius ſcientia nititur; vnde cognitio deducitur ac fluit; quæ nec probari poſſunt in ea, nec debent. Hæc tamquam elementa niſi*

L. Sen. ep. 108

Plut. l. de Audit. off.

9\. Ariſt. l. 1 Poſter. t. 1 & 23

ta nisi credantur à discipulis numquam perdiscent ea, quæ deriuantur ab illis, ac pendent. Si puerulus plane rudis litterarum pædagogo dicenti atq; asserenti primum elementum A vocari, secundum B dici, fidē habeat nullam; eodem loco erit post mensem, quo tum erat, cum traditus est in pædagogi disciplinam. Idem in grauioribus artibus ac doctrinis vsuuenit, idem in scientia nostra rerum naturalium: in qua quædam principia vt certa, vt probata, vt perspecta sumuntur ad alia inde consequentia demonstranda, quæ humana fide credenda proponūtur, quia nituntur auctoritate dicentis, non ratione demonstrantur. Conueniūt in hoc sapientum omnium sententiæ: philosophi omnes vna voce consentiunt. Addiscentē credere oportere. *Præfert huic sententiæ facem Hesiodus poeta vetustissimus, cuius auctoritate sententiosis comprehensa versibus viri Magni Basilius, & Aristoteles ad sua corroboranda sunt vsi*

Optimus ille quidem qui per sese omnia nouit.
Proximus huic fuerit, qui credit recta monenti:
At qui nec sapit ipse, neq; audierit sapientem
Vtilis hic nulla est omnino in parte putandus.

S. Basil. l. de vtil. cap. è libr. gentil. Ar. l. 1 ethic. cap. 4

Sequitur cum sua lampade Mercurius ille, propter maximam sapientiæ opinionem τρισμέγιστος *appellatus, qui scriptum reliquit,* Discentem consentire dicenti, & conspirare debere: ac celeriorem, acutioremq; habere auditum lingua voceq; dicentis. *Illucet vt sidus Aristoteles peripateticorum Princeps; cuius est illa memorabilis vox;* oportet addiscētem credere. *Perfert & suū lumen Philo disciplina Platonis eruditus, & eius eloquētiæ felicissimus imitator, q scripsit* erudiri nō posse, qui nō crederet. *Quid vero Pythagoras? Nū ipse solus cū tot philosophis non conspirat? Nolite putare, Auditores, virū cordatū, Italiæ splendorē, familiæ ducē, optimū iuuentutis educatorē: cū ita instituebat discipulos suos, vt apud eos sine ratione valeret auctoritas, & ratum haberent quod ipse*

Merc. Trism. in Poem. cap. 16.

Arist. l. 1 Elench. c. 2

Philo. l. de Præmio & Pœna.

Philostr. l. 1 de vita Apollon c. 2

probaſſet; aliud voluiſſe, ſpectaſſe, ſenſiſſe niſi quod alij philoſophi cenſuerunt; nimirum ſtudioſorum philoſophiæ iuuenum munus proprium, atq; officium præcipuum eſſe, præſertim in initio diſcendi, credere Magiſtro docenti: Quod hic plane conſecutus eſt, ſi quiſquam alius. Quærentibus enim in diſputando quare aliquid ita eſſet, diſcipuli reſpondere ſolebant: Ipſe dixit. *Hanc porro laudabilem credulitatem, ac neceſſariam fidem duæ res addiſcentium inimicæ funditus euertunt: Primum aduerſa rebus tractandis, animo fixa ſententia: deinde præiudicata de aliqua ſecta, vel de philoſopho ingenioſo & famæ clarioris opinio. Dici vix poteſt Auditores, quam abroget Magiſtro fidem, contraria de re quapiam ſententia, quæ priuſquam expendatur à præceptore penitus in animo diſcentis inſederit. Hanc merito philoſophi non ſcientiam, ſed ignorantiam, eamq; prauam ac pernicioſam appellauerũt. Duplex enim ignorationis ratio deprehenſa eſt in nobis ab Ariſtotele. Naturalis altera eſt, & ab initio vitæ comes noſtra, quæ quia ſcientiæ doctrinarumq; vacuitas quædam eſt, aptius inſcientia quàm ignorantia nominatur. Ob eam, quæ non alia noſtra culpa, niſi quod homines nati ſumus, mentes noſtras occupauit, nemo nos iure reprehenderit. Præſertim ſi, vt Apelles facto rectè monuit in arte ſua, continenter aliquid addiſcentes noui,* nullam diem ſine linea *præterire ſinamus, & vacuitatem illam doctrinis impleamus. Quin etiam vacuitas hæc accommoda ſcientiæ comparandæ viſa eſt Ariſtoteli, quo loco facultatem intelligendi, cum ad diſcendum defertur, vult eſſe vacuam ab opinionibus omnibus ſententijſq; philoſophorum, & quorumcumq; mortalium; quemadmodum pictoris tabula, cum illi pingenda proponitur, læuis eſſe ſolet, & omnibus lineis coloribuſque nudata. Verum altera ignorantia mentibus noxia, veritatis inimica, inauſpicato acquiſita ea eſt, quæ per doctrinæ ſpeciem prauis opinionibus, veroque contrarijs nixa, quorumdam*

Cic. l. 1 de Nat. Deorũ. Quint. l. 11 cap. 1 10.

Ariſt. l. 1 Poſt. c. 12

Plin. l. 35 c. 10

Ariſt. l. 3 de An. tex. 14

in ani-

in animis, velut marina concha scopulosis saxis, inhærescit adeo, atque infixa est, vt cum neque ex aditu, neque ex recessu possit auelli, veritatē in arcem animi discētis ingredi parantem impediat, repellat, extrudat: vel iam ingressam, quòd locum, vbi vestigium ponat non inuenit, retrorsum pedem referre turpiter cogat. Opinio, inquam falsa, veritati contraria per anteoccupationem mentis arcem aggressa & ingressa, praua illa ignorantia est; qua mentes vestras nudas, vacuas ac liberas vobis concupisco. (marginal note: II.) *Ægre reuellitur, vbi mentem, à prima ætate potissimum occupauit.* Difficulter eraditur, quod rudes animi perbiberunt. Tenacissimi sumus eorum quæ primo didicimus. *Atque vt recentes testæ saporem, odoremque primi liquoris, & lana colorem quo primum infecta est, retinent diutissime: sic nos opiniones siue veras, siue falsas, siue probabiles, quas imbibimus à pueritia, & amamus, & tuemur, & mordicus retinemus. Quo fit vt in his erudiendis Magistri labor sit grauissimus; quia dedocendi sunt vt doceantur; quemadmodum & ipsi, vt discere possint, dediscere debent. Quapropter Timotheum clarum in arte tibiarum, ferūt duplo maiorem ab ijs, quos alius instituisset, solitum exigere mercedem, quàm si rudes traderentur. Iterum clamo, Difficile eluuntur errores, qui iam animo insederunt: & nisi eluantur nullum in eo veritas potest habere locum. Dum hærent. Magistri doctrina, quantumuis plausibilis excluditur. Est animus noster, vt Platoni placuit, quasi liber quidam; in quo verba scribuntur; vel vt Aristoteli, persimilis tabulæ pictoris. Cum discimus aliquid, eius rei scientia propemodum in animo scribitur, ac pingitur. Quod si iam animus, cum ad nouum præceptorem adijcitur, vel opinionibus falsis, vel contrarijs, vel certe valde diuersis ab ijs, quas de nouo docendus est, sit vt ita dicam consignatus, coloratusq;, nulla vi, nulla ratione, mihi credite, potest eas tamquam nouas lineas,*

Marginal notes: Quin. l. 1 in procemio: Hor. l. 1 ep. 2 S. Hier. ep. 7 ad Læt. — Quin. l. 2 c. 3 — Plato in Philebo. Arist. l. 3 de An. t. 14

nouosq; colores suscipere, formosissimamq; in se veritatis imaginem exprimere; nisi prima illa picturæ quamuis inchoatæ atq; deformis lineamenta, summa ingenij contentione deleantur. 12. *Ardebat studio suæ doctrinæ cum Principibus communicandæ Plato: pulcherrimam Philosophiæ ac Politiæ formam, quam mente ipse conceperat, in Dionysio iuniore Syracusanorum Tyranno cupiebat imprimere: Patria, schola, discipulis relictis, iam senescens infido se mari committit alacer, & rei perficiundæ spe bona plenus nauigat in Siciliam vsq;. Quid post hæc? offendit hominem pessima illa, de qua disserimus, ignorantia deprauatum: comperit animum eius tamquam librum contrarijs inscriptũ, anticipatumq; dogmatibus, quæ ne à Socrate quidem, si reuixisset, obliterari potuissent. Igitur spe deiectus: re infecta, mœrens ac dolens amici cæcitatem renauigauit Athenas. Cognita est eadem difficultas Gregorio illi, cui doctrinæ sacræ magnitudo Theologi cognomentum tribuit inter Græcos magistros Christianorum.* Minoris, *inquit*, est negotij rudi adhuc animæ veritatem primum instar ceræ nondum signatæ imprimere, quàm super litteras, hoc est prauas doctrinas ac dogmata pium sermonem scribere, ita vt posteriora cum priorib. confundantur, & perturbentur. Neq; enim vt planam, & tritam viam calcare præstat, quàm asperã, nullisq; pedum vestigijs impressam: aruumq; colere iam sæpe aratro proscissum, & emollitum: ita commodius quoq; fuerit animum pingere, cui vitiosa iam aliqua doctrina impressa sit, improbæq; litteræ consignatæ. Alioqui pio scriptori duplex hic labor suscipiendus erit, vt & priores formas deleat, & probatiores, dignioresq; quæ maneant, ipsis substituat. *Hæc ille vir eloquentissimus cum philosophis recte consentiens. Quamobrem illud ab auditoribus meis peto, quod Antisthenes philosophus quærebat à suis: qui mala dediscere existimans esse discipli-*

Plut. l. cum Prin. max. philosop.

S. Greg. Naz. in Apolog. 1

Diog. laer. l. 6 in princ.

disciplinam maxime necessariã, Pontico adolescenti, quanam re sibi opus esset, vt eius auditor fieret, sciscitanti respondit. Libro nouo, stylo nouo, nouaq; tabella; *significans hoc argumento, vt integri ac rudes auditores sui Mentem afferent magistro philosophorum aliorum doctrina carentem. Quod si non ab omnibus hoc obtinere possum; quæso à vobis vt saltem cum in scholam estis pedem illaturi, gemmam Galactitem, quæ memoriam adimit, appensam aureo circulo pendentem ab vtraq; aure feratis: hoc est vt tantisper dum me Philosopho maximo lucis aliquid dantem auditis, veterum opinionum voluntaria quadam obliuione capiamini. Nec minus fortasse obest sectarũ professio, atq; amor philosophi vnius, cui sis addictus, non quia te vera docet, sed quia placet, etiamsi falsa te doceat. Hinc orta sunt illa Latinorum, Græcorum, Arabum, Auerroistarum, Alexandreorũ non nomina sed portenta. Siccine Alexandro addictus es, vt si melius Latinus interpres senserit, tu sentire nolis cum Latinis? itane te delectat Auerroes Arabs, vt si qua in re deceptus ille fuerit, & veritas à Græcis steterit, Auerroista malis esse quàm Græcus? Miror te voluntate duci, non consilio: miror te sapientiæ velle videri studiosum, & veritatem in contraria secta splendescentem aspernari: miror, & miseror. Etenim vt recte M. Tullius animaduertit,* qui certis quibusdam destinatisq; sententijs (*addo ego sectis, & sectarum auctorib.*) quasi addicti, & cõsecrati sunt, non modo iniquo animo ferunt se redargui refelliq;, sed etiam ea necessitate constringũtur, vt quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ caussa defendere. *Quare neq; Græcos me auctore Latinis, aut Arabibus: nec Arabes Græcis, aut Latinis; nec Latinos Arabibus, aut Græcis anteponetis, nisi veritas ipsa coegerit anteferendos. Valeat ad vos persuadendos poetæ nostri auctoritas, qui veritatis amore de se ipse dixit,*

Nullius addictus iurare in verba Magistri.

Pl. l. 37 c. 10.

13.

Cic. l. 2 Tusc. quæst.

Hor. l. 1 ep. 1

Cic. l. 4 Tusc. quæst. Arist. l. 1 eth. cap. 6

Valeat institutum M. Tullij non mediocriter laudandum, qui nullius vnius disciplinæ legibus adstrictus, quid esset in quaque re maxime probabile, maxime requirebat. Valeat Aristotelis honestißima oratio, qui non modo cuicumque mortalium, quamquam amicißimo, pro veritate tuenda resistendum à bono philosopho pronunciat, sed etiam suam ipsius, si res postulat, mutandam esse sententiam. Valeat eiusdem Philosophi mos, qui vel Platoni Magistro carißimo, cui viginti annorum debebat disciplinam; cuique mortuo præter scriptam laudationem, & versus; aram tamquam Deo posuit, amoris, honoris, & grati animi argumentum, multis in controuersijs veritatem præferendam putauit. Valeat Platonis ipsius quasi Prætoris edictum, qui planißime non vno in loco lectorem monet, ne Socratem, quem Magistrum adeo suspexit, dilexitque vt in eum omnem doctrinæ suæ laudem referret, tantillum curet, sed Veritatem: ne Socrati credat, sed fidem habeat veritati. Valeat tum Natura hominum, quos ad veritatem indagãdam fictos, factosq; esse, quòd verum inuestigando vel assequantur sæpenumero, vel proxime accedant, est Aristotelis & Ciceronis opinio: tum Philosophiæ, sapientiæq; à vobis adamatæ vis, & conditio, quam non nisi veritatis contemplatricem ille, veri indagationem atq; inuentionem hic esse definijt. Valeat denique exemplum Anaxagoræ, cui mortuo propter veritatis amorem, atq; studium Ara veritatis, vna cum altera Mentis posita est.

Ammon. in vita Arist. Olymp. in Gorg. Plat. Anthol Græc. Epig. Bessar. l. 1 adu. cal. Plat. Plato in Phædone. Idem l. 10 de Rep. Arist. l. 1 Rhet. c. 1 M. T. Cic. l. 1 offic. Arist l. 2 Metaph. t. 3 Ci. l. 1 offic. Ælian. l. 8 Var. Hist. cap. 19

14. *Quod si qua secta vobis sequenda est; si quo nomine nuncupandi estis; si qua schola ineunda; si cuius denique Magistri in verba iurandum; me suasore atque hortatore, veri amantium sit vestra secta: peripateticorum appellatio; schola Lyceum: Magistra veritas; Lux & Dux veritatis Aristoteles. Atq; vt in Academia Platoni Magistro fuit Aristoteles instar omnium discipulorum, & Antimacho Clario Poetæ ipse Plato instar omniũ auditorũ, ita vobis discipulis in hoc Lyceo*

Cic. l. de cl. or. Æl. l. 2 var. hist. c. 30

sit

ſit idem Ariſtoteles inſtar omnium magiſtrorum. An vero Platonem, cum in varia ſtudia diſtractus, modo ad condenda heroica poemata, modo ad tragœdias conſcribendas iuuenis raperetur, ſemel auditus Socrates per illam ſuã dulcem pariter, & ſalubrem Sirenem reuocauit è curſu; deſertisque reliquis ſtudiis ad frequentandam domum ſuam traxit, coegitque vt ſe philoſophiæ penitus, vno Magiſtro Socrate, erudiendum daret: vos Ariſtotelis fama exciti, ſapientiæq; illius ſplendore perſpecto, prægustato ſucco, cognita vtilitate non abijcietis alia ſtudia? non ſectarum, ac philoſophorum ceterorum inſanum amorem deponetis? non huic vni Magiſtro, veritatis amiciſſimo, quemadmodum intellexiſtis, omnium qui ante ipſum fuerunt ingenioſiſſimo, vt intelligatis, ingenium veſtrum mentemq; erudiendam dedetis? non deniq; paucis erroribus imbecillitatis humanæ Christiana cautione vitatis, huius vnius doctrinæ toto pectore, atq; animo adhæreſcetis? Quaſi vero non Ariſtoteles magis ab omnibus Mundi ciuibus, quam à ſuis Anaxagoras meritus ſit aras Mentis, & veritatis: quãdo Magiſter eius Plato, qui penitus genium, & ingenium diſcipuli norat, mores, affectusq; perſpexerat, Ariſtotelem Gymnaſii ſui Mentem, & veritatis philoſophum appellare conſueuerat. Cui, quoniam non licet per Christianam religionem extruere templa; excitare aras; ſigna ſtatuere, quod hi honores habeantur diuini, ſaltem humanos honores habetote. Colite illum ſtudio: ſuſpicite ingenium: verba, ſenſa, ſententias, doctrinam, ordinem admiramini ſingularem: erigite illi in animis pectoribusq; veſtris aras geminas Mẽtis, & Veritatis: locate in aris duplices ſtatuas, Admirationis, & Beneuolentiæ; quibus honoretis eius quidem ingenij vim, & acumen admirando; Veritatis vero ſtudium peramando. Sapientiæ peripateticæ dedicate pro delubro, pectus; pro ara, caput; pro ſede, mentem; pro ſimulacro, memoriam; pro lumine, Ingenium; pro miniſtris, ſenſus; pro

Philop. l. de ętern. Mundi, adu. Procl. Rhodig l. 29. antiq. lect. c. 8

 incenſis

incensis odoribus, quotidianas commendationes; pro sacris deniq; hymnis, & musicorum symphonia, laudationes cultas, ardentes disputationes, acclamationesq; secūdas. 15. *Hinc perspicitis, Adolescentes, doctrinam Aristotelis, quam tradimus explicatam interpretationibus nostris, animo commendandam esse, non chartis, si modo proficere cupitis aliquid in philosophia quam adamatis. Miror equidem sæpe tacitus mecum ipse quorumdam adolescentium angustias animi, & paupertatem ingenij; miseror labores inanes, & superuacaneam fatigationem: stomachor cupiditatem, (ne quid grauius animi dicam) insatiabilem; qui primum omnia quæ dicuntur à Doctore, ne littera quidem prætermissa, quasi dictata pueris, in libellos calamo excipiunt: deinde scriptos aliena manu commentarios vndequaque conquisitos vel pecunia grandi mercantur, vel incredibili labore, patientiaq; describunt. Quasi vero nihil discere possint è viua voce præceptoris; nihil è libris editis veterum philosophorum: nihil è concertationibus philosophicis: nihil è scholarum repetitionibus; nihil deniq; commentando, nihil meditando; sed sua ipsorum scientia pendeat à scriptis chartulis vniuersa. Non ne videtis (vos alloquor, si tamen adestis, qui tantopere scriptitandi studio delectamini) nonne intelligitis amißis libellis exaratis penicillo, sapientiam vestram, quæ non menti inhærebat, sed chartis, vniuersam esse illico sine dubio perituram? Quid aliud querelis, ac lamentationibus vestris de perdita doctrina respondere vobis possunt vestri sodales præstantioris iudicij, nisi quod olim adolescenti Pontico vestræ sectæ respondit Antisthenes vere admodū, ac salse:* Oportebat ista potius animo, quàm chartis credidisse? *Verum sedate vobiscum agam, Adolescentes alienis commentariis inhiantes: incubantes toto pectore scriptioni; quorum scientia in præceps vadit, si charta cadit, vt vulgus loquitur: agam, inquam rationibus non clamoribus vobiscum, vt errorem istum, veritate con-*

Diog. laer. l.6 in Antisthene.

16.

uicti

uicti, vestra sponte deponatis. Putatis ne sine scriptura vllas esse posse disciplinas? Annon doctissimi fuerunt, qui doctrinas, & artes traditione, & quasi per manus transmissas posteris didicerunt? Pythagoræ schola celebris quondam, & illustris in Italia floruit, & Græcorum quoq; conuenarum celebratione frequentata doctos peperit multos, & eruditos viros. Atqui Plutarchus prodidit Pythagoreos, quòd mysteria mortuis litteris credere nefas iudicarent; non scriptis mãdasse præcepta vlla suæ disciplinæ; sed in memoriam digniorum auditorum, tamquam in tutissimum locum viua voce infundere, aut instillare consueuisse. De quorũ numero Lysides, & Archippus, cum Thebis in Græcia scholas haberent, memoriter tenentes præcepta Doctoris, quemadmodum loquitur S. Hieronymus; ingenio pro libris vtebantur. Anatomen inuentam ab Alcmæone, vt Chalcidius tradit, & à posteris per manus acceptam, nullus veterum per multa sæcula scripto tradidit vsque ad Dioclis ætatem, vt Galenus est auctor: numquid illis sæculis nemo peritus anatomes fuit, quod voce, non scriptis commentariis Medicinæ studiosi docerentur? An non vulgata est Druidum, qui Gallos inter veteres sapientiæ gloria floruerunt consuetudo: qui discipulos suos nihil mandare litteris permittebant, ne confisi commentariis remitterent in perdiscendo diligentiam? An vero pertinaciter negaturi estis quemquã doctum esse posse, qui sine scriptura didicerit: cum audiatis tam multos, qui ne litteram quidem scribere poterant, si maxime voluissent; progressus tam magnos in artibus ingenuis ac doctrinis, tamq; admirabiles auditione tantum effecisse, vt portentorum similes putarẽtur? Qui vel cæci nati sunt, vel ab ineunte pueritia capti luminibus oculorum elemẽta cognoscere, distinguere, percipere, digitorum tactu coguntur, quomodo scriptio iuuare potest eos ad discẽdum? Aures illis oculorum funguntur officio: propterea qui res rebus ac notis, non litteris significant; oculũ aure inclusum

Plut. in Numa. Bessar. l. 1 adu. calum. Plat. c. 2

S. Hier. Apolog. adu. Ruffi.

Chalcid. in Timæ. Platonis.

Galen. l. 2 de Anat. admin.

Cæs. l. 6 com. de bello Gallico.

Arist. l. de sensu & sensib. c. 1

pro

Pier. Valer. l.33. hierog. Cic.l.5. Tusc.quęst. Agell.l.10 c.17

prætendentes cæcitatem designant, ac denotant, quod in cæcorum auribus sensus oculorum sessitare videatur. *Democritus Abderites insanus amore sapientiæ, sapientiæ gratia se luminibus sua sponte priuauit, oculorum aspectu, & illecebra videndi mentis aciem impediri arbitratus in contemplando. Qui quamnis minime probãdus videatur, quod tam necessarium philosophiæ comparandæ sensum, instrumentumq; contempserit; eo tamen facto sensisse videtur, posse philosophiæ studiosum, ac veritatis amantem luminibus amissis sine scriptura philosophari, ac discere; rebus rerumq; notionibus aurium duntaxat sensu perceptis.*

17. Cic.l.5. Tusc.quęst.

Homerum Poetarum longè doctissimum, oculis orbatum fuisse, nomine eius audito, quis ignorat? At eius picturam, inquit eloquentiæ Latinæ parens, non poesim videmus. Quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ species, quæ forma, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus est, vt quæ ipse non viderit, nos vt videremus effecerit? *Quid ergo Homero sine scriptione ad summam doctrinarum scientiam defuisse arbitraris? Vixit multo post Diodorus stoicus item cæcus: qui quod credibile vix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, quàm antea versaretur; & cum fidibus more Pythagoreorum vteretur; cumque ei libri noctes, & dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat: tamen quod sine oculis fieri posse vix videtur, verbis præcipiens discentibus, vnde, quò, quamque lineam scriberent Geometriæ munus tuebatur. At fortasse dices, iã natu grandes Homerum ac Diodorum oculos amisisse; proinde iam perdoctos, ac pereruditos, in oculorum orbitate poemata condidisse, & alios docuisse. Verum quid Didymo è numero nobilissimorum theologorum obijcies? Hic omnium historicorum testimonio luminibus orbatus à prima ætate, difficillimam quamq; disciplinam, & quæ vel maxime oculorum sensum, acrimoniamq; requirit, ita vsq; ad-*

Idem ibid.

S. Hier. in catal. script. Pallad. Hist. laus. §.4.

mira

miraculum callebat, nihil vt præterea scire videretur. Nimis hæc antiqua prætereo. Videmus hoc tempore religiosæ perillustrisq; clericorum regularium familiæ theologum ciuem meum, quem puer puerum me paullo grandiorem in patria cæcum noui; morbo, vt nobiles parentes fide digni testabantur, in cunis obcæcatum; concionibus sacris, in primariis Italiæ templis quotidie magisq; ad doctrinæ, & eloquentiæ laudem efflorescere. Vos hunc oratorem è superiore dicentem loco vel auribus audistis ipsi; vel constanti fama, sermoneq; omnium celebratum accepistis. Scriptio ne, an commendatio virum hunc ad tantam dicendi gloriam, commendationemq; prouexit? Ergo summa doctrinæ laus magistris tantum audiendis, & rebus auditis meditandis potest attingi. Quamobrem adolescentes, rursus moneo vos, hortor, atq; obsecro, vt scholas à magistris explicatas, & à vobis exceptas auditione, potius animis, mentibus, memoriæque mandetis, quàm chartis. Parcite labori; parcite pectori; parcite vobis, qui totos dies aliquid alieni scriptitatis, tanto cum vestræ valetudinis ac vitæ detrimento. Reuocate vobis in mentem, quod ante diximus, Aurem Memoriæ fuisse consecratam à priscis sapientibus. Cur hoc, nisi vt intelligeremus aurem Memoriæ non chartis seruire oportere? Temere ne atq; inconsulto Memoriæ sedem in ima aure fixit Opifex hominis Deus? Voluit, opinor, docere mortales, res auditu perceptas in memoriæ thesaurũ esse illico transmittendas, atq; in ea parte animi, qua præsto forent Menti prius inscribendas esse, quam libris. Cauete ne iure vobis irascantur atque indignentur viri prudentes, qui nouam tardorum horum ingeniorum pœnam excogitandam putãt publico bono: qui posse de talibus scriptis supplicium sumi censent & in ea subditis facibus animaduerti, quòd negligentiam, desidiamq; adolescentium semper alant; iisq; tabescentibus ab ipsorum immoderata scriptione, nonnumquam vsuram lucis eripiant. Nec vero hæc dico, Iuuenes, 18.

quasi

Sozom. l. 6 c. 2
Niceph. l. 9 c. 17

Pier. Valer. l. 33 Hierogl.
Pl. l. 11 c. 45

quaſi nihil à vobis calamo excipi; nihil in aduerſaria referri velim. Non hoc errore deceptus ſum; non hoc ſentio; non hoc prædico. Scio non omnes mortales Themiſtocli pares eſſe, qui propter incredibilem, ac prope diuinam Memoriam, obliuionis artem, quàm Memoriæ malebat. Intelligo nõ omnes ea præſtare poſſe quæ Porcius Latro; qui quæcumque dixerat vmquam, ita memoria tenebat, vt ſibi codices ſuperuacaneos putaret. Diſſentio prorſus ab iis qui litterarum vſum obſtare memoriæ cenſuerunt: cum exiſtimẽ diuino munere potius in memoriæ ſubſidiũ, atq; adiumentũ eas fuiſſe repertas; ac nonnullos eſſe, qui cum codicib. quædam inſcribunt, eadem illo ipſo calamo in memoriæ libro ſibi videantur inſcribere. Non probo, non laudo, non fero adoleſcentes eos, qui memoria, & ingenio freti, quæcumque dicuntur à Magiſtro tamquam putida, frigida, & obſoleta ſuperbo atq; arroganti ſupercilio contemnunt. At delectum haberi volo ſcribendorum. Hæc eſt mea ſummatim de hac re controuerſa ſententia. Nihil ſcribere; cuncta ſcribere nolo. Illud arrogantiæ eſt; hoc imprudentiæ. Rurſus pronuncio, & clara voce vt omnes intelligant. Seligantur ſcribenda. Non vulgata, non trita, non paſſim & omnibus obuia: ſed recondita, ſingularia, ſelecta ſeruari cupio commentariis: vt ſi quando te rogata memoria, pro humana imbecillitate deficiat: codex optata ſuppeditet meditanti: cum per obliuionem illa fallit datam fidem; tunc libellus, qui nõ decoxit, ſit præſto, ſoluendo: cum illa denique rerum depoſitum in iùs vocata non reddit; commentarius, cuſtos item fidus, res aſſeruatas repræſentet. Hic ſubſiſto, iuuenes optimi, ne quem mea decipiat oratio, exiſtimantem cum res inculco memoriæ committendas, ſummi negligere me verba Magiſtri.

Cic. l. 2 de fin.
Quin. l. 11 c. 2
Val. Max. l. 8 c. 7
M. Sen. l. 1 controu. in Præf.
Plato in Phædro, & in Timæo.

19. Rurſus media vobis demonſtranda eſt via, qua tuto curratis. Etenim primum cenſeo rerum maiorem curam quàm verborum eſſe vobis habendam. Sapiẽtia rerum eſt, non vocum, non verborum. Philoſophia vobis quærenda eſt,

da est, non philologia. Mihi semper insedit animo praeclara illa Platonis vox à Galeno collaudata verborum inanium curam reprehendentis: Si verba contemneremus, ditiorem philosophiam rerum possideremus. *Quare nolite, quaeso, nunc à me requirere copiosam, & ornatam eloquentiam. Quibus Maecenatem suum versibus affatur Poeta noster, ijsdem ego vos alloquar.*

Gal. l. 4 de vsu part. c. 13

Spectatum satis, & donatum iam rude quaeris
Maecenas iterum antiquo me includere ludo:
Non eadem est aetas, non Mens.

Hor. l. 1 ep. 1

Alia mens, alius animus, alia professio. Gladiatores emeriti rudeq; donati ad aedem Herculis arma figebant: Ego professione Rhetoricae in Philosophiam commutata, spectatus satis à vobis, Eloquentiae ornamenta, si sic loqui fas est, Mercurij postibus appendi. Stylus philosophicus, ac sermo, philosopho conuenit aequabilis, ac temperatus, Quae veritati dat operam oratio, *Seneca Magistro,* incomposita esse debet, & simplex: res potius quàm se ostendat: sermo potius sit quàm oratio. *Iterum oro vos, nolite philosophum Tullianorum verborum angustis finibus circumscribere: nolite vocabula, quam profiteor artis, seuera Ciceronianorum censura Grammaticorum ab interpretationibus meis, scholisq; prohibere. Quae cur tantopere aspernemur, Quinctilianus inquit, non video; nisi quod iniqui Iudices aduersus nos sumus, ideoq; paupertate sermonis laboramus. An istos tam teneris, delicatis, & fastidiosis auribus latet, linguae Latinae paupertas, immo & egestas, vt à philosopho peripatetico non nisi Tulliana verba profluere velint? Agnouit inopiam Lucretius, Poeta ne an philosophus? qui rerum naturalium quaestiones perdifficiles versibus illigauit. Hunc enim saepe,*

L. Sen. ep. 40 & ep. 76
Cic. l de or.
Quin. l. 8 c. 3

20

Rationem reddere auentem
Abstrahit inuitum patrii sermonis egestas.

Lucr. l. 1

Fate-

Cic.l.3.de fin. Idem l.4 Tuscul. L.Sen.ep. 59

Fatetur apud M. Tullium Cato suam linguam inopem esse, & apud eumdem philosophicis de rebus disputantem passim offendes illam excusationem. Sed nomē res non habet. *Queritur L. Seneca mille res aliquando incidisse, cum de Platone loqueretur, quæ nomina desiderarent, nec haberent. Hanc necessitatem euadendi è Tullianis finibus auget rerum nouitas, quæ noua expetunt nomina, quibus significentur. Nota fuit hæc rerum philosophicarum nouitas eidem Lucretio, qui quo verbo Latine redderet* ὁμοιομερίαν *Anaxagoræ non inuenit: hinc*

Lucr.l.1.

Nec me animi fallit (*inquit*) Graiorum obscura reperta
Difficile inlustrare Latinis versibus esse:
Multa nouis verbis præsertim cum sit agendum,
Propter egestatem linguæ, & rerum nouitatem.

Quid vester Cicero? Quòd noua nomina rebus nouis imponantur, nemo, *inquit,* mediocriter doctus mirabitur: cogitans in omni arte, cuius vsus vulgaris, communisq; non sit, multam nouitatem nominum esse, cum constituantur earum rerum vocabula, quæ in quaque arte versentur. *Id à Dialecticis, Physicis, Geometris, Musicis, Grammaticis, Rhetoribus factitari docet: addit ne opifices quidem tueri sua artificia posse, nisi vocabulis vterentur nobis incognitis, vsitatis sibi: quin etiam ab agricultura nominibus notari nouis res eas in quibus versatur; atq; ob eam caussam id magis philosopho faciendum esse. Propterea de rebus philosophicis disserens noua procudit nomina, quæ omnia, longum esset, recensere;* Qualitates, medietates, intermundia, Ephemeris, atomi, æther, effatum: *& vero, nisi nos fallit Seneca, vel nouauit, vel vsu molliuit,* Essentia, *verbum delicatulis horribile, ac formidandum: plura facturus, si noua res vel per artem fa-*

Cic.l.3 de fi.

L.Sen.ep. 59

ctæ; vel

cta; vel acumine concepta mentis; vel in aliqua disiunctissima regione à Natura procreatæ, sed non antea visæ, nec à Latinis appellatæ, quod quotidie accidit, exstitissent. Et nos timidi isthæc, & similia vitemus, refugiamus, formidemus? Adde quod Cicero passim, quod Quinctilianus, quod omnes æqui rerum æstimatores dant nouandi facultatem: cur ergo isti nobis eam potestatem eripiant? Audite rursus Horatij in philosophia potissimum nouandorum vocabulorum pæne licentiam.

Cic. l. 3 de or.
Quin. l. 8 c. 5

Dixeris egregie notum si callida verbum
Reddiderit iunctura nouum: si forte necesse est
Indiciis monstrare recentibus abdita rerum.

Hor. in Poetica.

Accedit deniq; ad nouandi potestatem exemplum illustrium virorum. Licuit Zenonì quem Cicero non tam rerum, quàm nouorum verborum inuentorem vocat, nominibus vti nouis, atq; factis in Græcorum lingua, quem plerique vberiorem putant: non liceat in Latinorum inopi Latinus? Licuit in Latina Catoni, Ennio; licuit Sergio Flauio, Fabiano; licuit Senecæ, Pliniis, Quinctiliano; non liceat Alberto, Thomæ, Ioanni Scoto nouare quædam paucula, & necessaria? non denique nobis iam factis, & diuturna consuetudine tritis vocabulis vti liceat? Valeant, valeant, ista ingenia scrupulosa, tenera, atq; adeo superstitiosa, quorum irrisionem, nec metuo, neque curo. Latine loquar, sed vocabula vsitata inter Philosophos non horrebo. Dicam cum C. Cæsare, Ens; *cum Cicerone, Seneca, & aliis veteribus,* Essentiam, *quod nomen Augustini temporibus quoque vsitatum erat,* ne deesset, *inquit vir doctissimus,* Linguæ nostræ, quod Greci appellant οὐσίαν. *Dicam cum Quinctiliano* Possibile; *cum recentioribus philosophis* Entitatem, Quiditatem, *cũ aliis alia vocabula necessaria prorsus philosophiæ tradendæ; non dura & acerba, vt Quinctiliani tempore quibusdã perpauculis videbantur, sed miti-*

Cic. l. 3. de fin.

Cæs. apud Prisc. l. 18
L. Sen. ep. 59
S. Aug. l. 12 de Trin. c. 2
Quin. l. 8 c. 3

gata longinquitate temporis, vsuque maturata; quæ si Cicero ipse reuiuisceret, & in nostratibus scholis philosophari cuperet, si maxime nollet, vsurpare cogeretur. At nescio quo modo imprudenti mihi, quidam æstus animi de recto cursu abripuit orationem meam. Proposueram maiorem oportere rationem haberi rerum, quàm verborum; & cum de Aristotelicis libris dicendum esset, ad mea philosophorumque nostrorum verba deflexit, nonnulla flante indignatione disputatio. Renauigandum est eodem. Miror, ne quid asperius dicam, eos philosophiæ studiosos, qui clauso, preiectoque Aristotelis codice, per campum, vt dictitant ipsi, philosophiæ spatiantes ita philosophantur, vt non nisi quæstiones numero infinitas, intellectu difficiles, controuersas inter philosophos, subtiliter pertractatas multis in vtramque partem allatis, & rationibus, & philosophorum sententijs, paucis Aristotelis locis leuiter expensis legant, ament, osculentur: numquam codicem aperiãt, numquam euoluant, numquam thesaurum illum inspiciant. Hoccine est Aristotelem sequi? hoc doctrinam peripateticã profiteri? hoc agere discipulum Aristotelis? Opponuntur illis è regione alteri, qui disputationibus illis tam subtilibus, & tam multis omnino neglectis toti sunt in verbis Aristotelis, more puerulorum, qui sub Grammatico pædagogo docentur: hærent in litterulis, ac syllabis minutatim examinandis: numquam, aut vix erigunt animum ad doctrinam verborum cortice inclusam enucleandam. Hoccine est esse peripateticum? hoc perdiscere? Tamquam Scyllam, & Carybdim, aut geminos scopulos hos errores vitate, Iuuenes ornatissimi. Magni æstimate verba Magistri, quibus pretiosissima sensa continentur inuoluta. Flumen aureum à *Cicerone dicta est eius oratio. Latet aurum in arena litterarum; latent gemmæ; latent margaritæ: diligenter atque auide conquirendæ: scrutandus alueus attentis oculis, luce prælata Græci codicis, vbi tenebras interpres offudit: ita*

[margin: 21.]

[margin: Plut. in Ci. Cic. l. 2. Acad. quæst.]

tamen

tamen vt eruditæ illæ disputationes ne negligantur, quibus exacuitur ingenium, mēs illustratur, animus doctrinæ varietate completur. Magnificate pariter quæstiones illas vberius explicatas, diuitiarum plenas, quas prudens Aristotelis explicator è philosophorum optimorum libris, quasi è reconditis auri argentiq; venis effodit atq; eruit: ita tamen vt codices, qui solum ac fundamentum philosophiæ peripateticæ vere sunt, numquam de manibus deponantur. Cuiq; vestrum dictum putate, quod Phaethonti,

Inter vtrumq; tene. Medio tutissimus ibis.

Ouid. 2 l. Metam. 22.

Id quod de concertationibus quoq; intelligi volo. Non enim Pythagoreorum more vobis indico silentium. Licebit sciscitari, quærere, interrogari discendi gratia. Licebit excutere percussione vocis tum à Præceptore, tū à condiscipulis tamquam à silice scintillam veritatis. Duo sunt Adolescentium genera grauiter in audienda philosophia peccantium, auctore Plutarcho. Quidam nimis verecundi; quidam nimis audaces in Præceptore interrogando. Subrustico illi timore vitiosoq; cohibiti, quāuis in multis hæsitent, ac pēdeant incerti, tamen adire, consulereq; Magistrū reformidant: quæ timiditate fouent ignorantiam, & sodales in sapiētiæ curriculo sibi præuolare palmamque præripere sinunt. Hi Magistrum insulsarum interrogationum crebritate vexāt, & eius aures, quantūuis patientes fatigant, non discēdi caussa, sed ostentandi sese: & dum quidquid in buccā venit, vel effutiunt inconsiderate, vel ingenioli gratia venditandi garriunt: & præceptorem explicantem respondentemque inani profluentia verborum interpellant; nequeunt ea percipere intelligentia, quibus omnis difficultas tolleretur. Illos Plutarchus morum probatus Magister, integro libro aduersus vitiosum pudorem eleganter scripto coarguit. Hos Christus Parens vitæ, salutis nostræ auctor, & diuinioris philosophiæ doctor, cum puer Ierosolymis in Templo tunc longe magnificentissimo totius terrarum

Plut. l. de Aud. offi- cio.

Idem l. de vit. vere- cundia. Luc. 2

Orig. hom. 19 in Luc. *orbis inter Doctores Iudæorum sederet eos interrogans, non aperte docens, exemplo suo docuit, inquit Origenes, ac monuit auditores, vt magistros suos potius audiant, quàm doceant; & se se vana ostentatione ne iactent. Neque modo peccant vtrique in familiari ac priuato congressu Præce-*

23. *ptoris, sed etiam in publico labũtur. Nam illi à metu atque ignauia retracti, publicam exercitationem disputandi refugiunt: neque adduci possunt, vt Magistri doctrinam vel oppugnent exercitationis gratia, vel defendant. Hi ducem sequentes audaciam, & nimis appetẽtes gloriæ, se se intrudunt non vocati: dumq́; immodicè cupiunt audiri, clamoribus immoderatis scientiæ sapore ac succo vacuis, & inscitiæ luculentißimis testibus, aures circumsedentium obtundunt. Bonus ergo Philosophiæ auditor media progrediatur via. Vitet ignauiam: vitet audaciam. Præceptorem, vt spero, humanum, ne vereatur conuenire: respondentem immoderatione verborum ne perturbet. Inuitatus ad disputationes vtilißimum exercitationis genus, & aptißimum inuentum acquirendæ sapientiæ ne recuset accedere: non vocatus, ne sese ingerat impudenter. Qui intemperanter amat in consessu doctorum virorum audiri, modestia reuereatur eorum, quibus placere cupit, præsentiam. Qui timore immodico conueutus acuendorum ingeniorum caussa excogitatos reformidat, vincat naturæ suæ propensionem spe capiendæ vtilitatis. Quo fiet, vt vterq́; ingenium acuat, quæ audierit altius in animo figat; nodos explicet difficultatum, & laudem sibi tum ab ingenio, tum à modestia pro-*

24. *fectam paruo labore conficiat. Ceterum Adolescẽtes (quoniam me monet hora ad dicendum præscripta, vt paullo post complicem vela turgida beneuolentiæ vestræ flatu) postremum illud à vobis cupio mentibus vestris, memoriæq́; commendari: tolli de medio impedimenta omnia; molestias exsorberi: superari labores; vinci, expugnariq́; difficultates omnes occurrentes in discendo, si magnus ardor animi,*

quem parit amor sapientiæ; si cupiditas sciendi naturalis excitata industria vestra vos rapiat ad discendum. Magna pars bonitatis est velle fieri bonum, *dixit alicubi Seneca moralis philosophiæ bonus de Latinis magister. Liceat mihi, per humanitatem vestram, Auditores, hoc aureolum enunciatum ad rem nostram exigua mutatione transferre: Magna pars est sapientiæ velle fieri sapientem. Hoc admirata est antiquitas in Heraclito, qui dum iuuenis erat, se nihil scire dictitabat. Hoc laudat Auitum lectissimum adolescentem Plinius, quod eius præcipua eruditio erat, quòd discere volebat, aliorum dissimilis, qui statim sapiunt, statim omnia sciunt. Huc spectat Attali præclara sententia;* Idem debere docenti, & discenti esse propositum, vt ille prodesse velit, hic proficere. *Nobis inest quidem à Natura insita hæc sciendi cupiditas: inclusa sunt in animis nostris quasi visceribus semina sapientiæ: latent igniculi quidam amoris huius atque ardoris. Testantur id voces omnium philosophorum, qualis est illa Principis Aristotelis in ipso altioris philosophiæ vestibulo:* πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει. *Testatur amor quo sensus diligimus, osculamur, amplexamur, & eos maxime qui scientiæ adipiscendæ plus seruiunt. Testatur idem loquendi facultas, quæ nobis eo consilio tributa est à Natura, vt ea quæ cogitauimus, quæ didicimus, cum aliis hominibus communicemus. Testatur deniq; tacitus ille instinctus, & intestinus nescio quis impulsus, siue cupiditas sciendi sit, siue curiositas cognoscendi; quo sentimus vel nulla oblata occasione, tamquam illecebra quadam animum ad res cognoscendas modo iucunde titillari; modo acriter tamquam aculeo pungi, vrgeri, stimulari. Viuit, inquam, in nobis sciendi cupiditas: sed consopitur somno quodam incuriæ, languescit, ægrotat, tantum non moritur; exarescentibus seminibus, igniculisq; refrigeratis, nisi mature succurratur industria. Quamobrem excitanda sunt hæc omnia, fo-*

L. Sen. ep. 34

Diog. l. 9 in Heraclito.

Plin. l. 9 ep. ad Marcellin.

L. Sen. ep. 109

Cic. l. 4 & 5 de finib.

Arist. l. 1 Metaph. t. 1.

25.

uenda, iuuanda conatu magno, vt expergiscantur, conualescant, reuiuiscant: quæ vbi pristinum statum naturalem corroborata & aucta diligentia recuperauerint, dici vix potest quantum animo nobili atq; ingenuo momentum afferat, ad vtilitatem fructuosum, ad suauitatem iucũdum, & ad laudem gloriosum. Quid tam multis, tamque præstantibus non philosophis modo, verum etiam sapientibus Græciam, Asiam, Ægyptum, Italiam, Persidem, Indiam prouinciasq; alias priscis sæculis compleuisse atque illuminasse existimatis? illuminauit sciendi cupiditas. Miramini tot philosophos lumina ciuitatum, splendoresq; nationum, relictis opulentissimis patrimoniis, aut in viaticum redactis, patrio auitoq; solo excessisse, maria immensa transmisisse, prouincias obijsse à patria remotissimas, ac totum pæne orbem peragrasse terrarum? eadem cupiditas eos peregrinari coegit. Amore sapientiæ, quamquam insano, captus Democritus, quo melius, vt iam innui, & attentius acie mentis veritatem contemplaretur, oculos vita ipsa cariores sibi effodiendos putauit. Eodem prope furore agitatus Crates Thebanus, quo commodius philosopharetur, quemadmodum ipse opinabatur, maximam pecuniæ vim, quam ex diuendito patrimonio confecerat, in mare proiecit. Hac accensus flamma, voluntaria clarus obscuritate, genere nobilis, ingenio nobilior Heraclitus, quòd sine Magistro didicisse quæcumq; nosset omnia crederetur; paternum fratri Regnum concessit, in egestate summa vixit, & Darij Persarum Regis inuitationem ad sui magisterium regiis conditionibus honestissimam respuens, tugurium suum, Regiæ; negotio perhonorifico, contemplandi otium; paupertatem Philosophicam, diuitiis Persicis, delitiisq; præposuit. Hoc ardore inflammati sapientissimi Græcorum Orpheus, Anaxagoras, Thales, Eudoxus, Solon, Lycurgus, atque alij qui vel philosophorum familias duxerunt, vel Respublicas legibus temperarunt; vel ciuitates, prouin-

Diog. Laer. l. 2 in Anaxagora.

Cic. l. 5 de fin. & l. 5 Tusc. q. Agell. l. 10 c. 17

Diog. Laer. l. 9 in Heracl.
Cic. l. 5 Tusc.
Val. Max. l. 8 c. 7
Plut. l. de Iside & Os.
Diog. l. 8. & 6
Ael. l. 4 Var. hist. c. 20
Amm. Marcell. l. 22
S. Hier. ep. 103 c. 1

oiasq; docendi gloria compleuerunt , in Ægyptum vsque nauigarunt, in eaq; regione multos annos pauperes, hospites, inquilini vixerunt, vt de ore ac pectore sacerdotum Ægyptiorum , quorum tunc auidissime doctrina expetebatur, quasi de fonte sapientiam haurirent. Hoc igne concitatus Plato , quem præter ceteros antiquitas admirata est, non modo in Ægyptum raptus est, vt ad Nili ripas incredibilem illam discendi sitim expleret , sed etiam per Italiam, Cyrenem , aliasq; disiunctissimas terras peregrinatus est. Itaque Iure potest, vt loquitur Philo , sciendi Amor maxime impiger , inimicus somni, vigiliarum amicus appellari; qui semper excitans, & exacuens intelligentiam, eam permeare cogit vniuersa : qui facit auidum auditum , & ingentem ei discendi sitim ingenerat. Cui quidem addo, laborum irrisorem esse, irrisorem iniuriarum, ac periculorum,

Val. Max. l. 8 c. 3
Diog. laer. l. 3
Apul. l. de dog. Plato.
Philo, l. de Temul.

26.

An vero labores non contemnit Amor scientiæ , qui Antisthenem in Piræo commorantem quotidie stadia iubebat emetiri quadraginta , vt Socratem Athenis docentem audiret ? Miraris despici iniurias ? at eas vltro subit etiam cum dolore corporis, cruciatuq; coniunctas. Diogenes enim cum ab Antisthene baculum intentante repelleretur , subiecto capite, cæde inquit , non enim ita durum baculum reperies, qui me abs te, quamdiu aliquid dixeris arcere possit. Num pericula pertimescit ? At periculis cum iactura coniunctis, quæ philosophiæ discendæ prosunt, mirifice delectatur. Cui rei fidem facit , quod de Zenone Principe Stoicorum accepimus , qui cum facto naufragio tempestate maris ad eas oras esset eiectus , vbi philosophiæ comperit esse domicilium, exsiliens gaudio vociferari cœpit, tunc se vento secundo nauigasse, cum naufragium fecit. Miranda sunt hæc quæ retuli philosophorum facta , in quibus amoris erga philosophiam elucet eximia vis , commoda omnia vitæ , atque incommoda pro philosophia contemnentis. At nescio an vllum sit mirabilius eo , quod narrare paro: in

Diog. Laer. l. 6. c. 1.
Aeli. l. 10 Var. hist. c. 16
Diog. l. 6 c. 2
S. Hier. l. 2. adu. Iouin.
Laer. l. 7 c. de Zen.
Plut. l. de exsilio.

quo non modo vel incredibilis patientia, vel animi magnitudo, vel periculorum contemptio, vel perseuerantia singularis, vel inusitata vigilantia cernitur, vt in superioribus, sed etiam hæ virtutes admirabiliter eminent vniuersæ. Florebat Athenis Socrates fama sapientiæ, & celebratione quotidiana Gymnasium eius frequentabatur: ad quē audiendum inter ceteros Euclides Megarensis studiosissimus iuuenis ventitabat. Interim decreto suo cauent Athenienses; vt Megarensibus ciuibus Athenas intulisse pedem sit capitale. Tantum erat Atheniensium in Megarenses odium. Euclides qui ante id edictum, & esse Anthenis, & Socratem audire consueuerat, postquam id decretum sanxerunt, sub noctem cum aduesperasceret, tunica longa muliebri indutus, pallio versicolore amictus, & caput rica velatus è domo sua Megaris Athenas ad Socratē commeabat, vt vel noctis aliquo tempore consiliorum, sermonumque eius particeps fieret: rursusque sub lucem millia passuum paullo amplius viginti, tectus eadem illa veste redibat. Pro Deus immonrtalis! Tantum ne potuit addiscendi cupiditas, vt in crudelissimorum hostium manus inermem adolescentem immiserit? Adeo ne sapientiæ amor pectus eius, animumque inflammabat, vt ad interitum prope rueret voluntarium? Merito tunc passim tot sapientes in terris, quot in cælo stellæ collucebant: merito tunc philosophia non modo inuenta, aucta, locupletata est, sed expolita plane, atque perfecta: merito tunc ij philosophi extiterunt, de quorum fontibus optamus nos tantum sapientiæ diducere, quantum ingeniolis nostris sufficiat irrigandis.

Agell l. 6. c. 10. ex Emēd. Lud. Carrion. l. 1. emend. cap. 3.

27. *Quod si naturalis scientiæ cupiditas experrecta, siue amor sapientiæ, siue ardor excitatus industria, philosophos illos, de quibus audistis adeo commouit: vos adolescentes eiusdem naturæ, atque conditionis nihil omnino commouebit? Illos nec repulsa præceptoris baculo minitantis; nec hostilia Senatus edicta; nec itineris longitudo, nec perpetuitas laboris ab instituto cursu reuocarunt: vos, quos præce-*

ptores humaniter inuitant, parentes pro imperio cogunt, domicilij propinquitas allicit: binarum horarum auditio quotidiana deterrebit? Illos non difficultas disciplinarum, non ancipites disputandi casus, ne tantulum quidem retardarunt: vos eadem ornatos ingenij præstantia, munitos eadem firmitate virium, logices nonnulla asperitas, quæ initio cursus sese offert remorabitur? Illos non tam ventorum incitata vis, aut ars exquisita nauigandi, aut valentium brachia remigum in tam longinquas à patria regiones, quam alæ geminæ cupiditatis addiscendi pertulerunt: illos insuper inflammati animi feruor, & quidam afflatus quasi furoris omnia tempestatis, iacturæ, naufragijq; pericula pro nihilo ducere coegerunt: vos, quos eodem studio sciendi flagrantes; eadem voluntatis inflammatione vehementes; eadem animi magnitudine fortes decet esse; frigidi, segnes, infracti languescetis, & molestijs intercurrentibus ac laboribus, ex difficultate aliqua profectis debilitati, fatigati, & oppressi medio in curriculo consistetis? Præsertim quod iuuenes estis, ea fere optima ætate, qua Plato cū philosophiam adamare cœpit, qui vnum & viginti natus annos Socratem audiuit: qua noster Aristoteles, qui septimum decimum agens annum Platoni se dedit auditorem. Potestis animum facilem, & adhuc tractabilem ad nobilissimam hanc disciplinam conuertere. Tempus istud, idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingenijs, & exercendis. Nullum erit, experto & amanti credite, nullum, inquam, erit tempus hoc amisso. Deriuate quoq; de fontibus amoris vestri, quibus vberrime philosophiam irrigaturi estis, beneuolentiæ riuulum in Doctorem, quem de multis vnum elegistis; vnde & ipse concipiat alacritatem in laboribus vestra caussa suscipiendis. Non ad id vos cogo iurisiurandi sacramento, vt quondam Hippocrates eos, quos Medicinæ præceptis instituebat, sed precibus; non iure Magisterij, sed Humanitatis vestræ commemoratione vos excito.

S Hier. ep. 2 ad Nepot.

cito. In hoc imitatione veteres amatores philoſophiæ ſequemini, qui magiſtrorum ſuorum amorem, cum amore ſapientiæ coniunctum ita eſſe voluerunt, vt vnum ſine altero arbitrarentur plane frigeſcere. Conſiliarius vobis, & auctor Quinctilianus eſt, qui ſtudioſos eloquentiæ, quos à prima pueritia formandos, ornandoſq; ſuſcepit, monet, nec in poſtremis, vt præceptores ſuos non minus ament, quàm ipſa ſtudia; parenteſq; eſſe, non quidem corporum, ſed mentium credant: & hanc pietatem ſtudio conferre putat adeo, vt inde omnia illa commoda, quæ principio diximus exiſtimet prouenire. Nam ita, inquit, & libenter audient, & dictis credent, & ſimiles eſſe concupiſcent. Huic ego pietati veſtræ mutua beneuolentia, & prope materna caritate reſpõdebo: nec patiar aut à vobis, aut ab vllo mortalium ſuperari. At hic audire mihi videor neſcio quem auribus meis inſuſurrantem, præclarum illud S. Ambroſij viri doctiſſimi, atq; eloquentiſſimi dictum: Primus diſcendi Ardor nobilitas eſt Magiſtri, Quis es tu, quantuſue, vt ingenij doctrinæq; fama, vt gloria diſcipulorum, & ſcholæ; vt nobilitate magiſterij tui, ad capeſſendam philoſophiam te Magiſtro noſtros animos accendas? Tu ne Socrates rediuiuus, à mortuis recens excitatus, ſale ſapientiæ, & melle ſuauiloquentiæ nos oblectatos hodierna die, dulciſſimæ Sirenis in modum ad tuam iſtam ſcholam frequentandam pellicias, captoſq; detineas? Tu nouus Hiarchas Brachmanum Samanæorumq; Princeps inter Indos Gymnoſophiſtas in æneo ſedens throno ſtatuis aureis circumſeptus, ac de Tantali fonte potans, ad te audiendum de demonſtratione, de natura, de humana mente, de cœlo, de mundo diſſerentem ab vltimis terrarum finibus pertrahas auditores? Tu alter Ammonius Alexandrinus ſemel auditus ita nos capias & vincias aurea dictionis tuæ catena, vt cum Plotino Magiſtrum ingenio ſuo congruentem quæritante dicamus inter nos, Hunc ipſum, ô Amice quærebam? Equidem,

Quin. l. 2 c. 9

28.

S. Ambr. l. 2 de Virginib.

Philoſtr. l. 3 de vita Apollon. cap. 5. 7

or. 10 n. 27

Porphyr. in vita plotini c. 1

dem, Iuuenes, vim aculeumque argumenti præsentio, nec metuo: parua quadam, spero, declinatione, & vt aiunt, corpore effugiam; nec non arreptum manu telum in eum qui contorsit, retorquebo. Primum ego quoque incitamentum ad discendum assero nobilitatem esse Magistri: sed cur tam cito memoria tibi excidit, dixisse me, veritatem fore Magistram vestram, & interpretem veritatis Aristotelem? An vero ijs ducibus vestrorum studiorum, & laborum; ijs luminibus ingeniorum præeuntibus defuerit vobis Magistri nobilitas? Et quod attinet ad primariam magistram vestram veritatem de qua nonnihil me dixisse memini, vos hic vnum monere, ac nosse reor operæ pretium: Vnam à nobis tantummodo veritatem agnosci. Nondum in Gymnasiis nostris vbique gentium apertis, & omnibus nationibus, etiam barbaris gratis patentibus audita est; neque in posterum vllum tempus, aut latenter & clanculum obrepet; aut violenter & manifeste irruet, duplex illa vel triplex à nescio quibus recentibus ac minutis philosophis an hostibus philosophiæ? Veritatis excogitata ratio: qua dicunt aliam esse Christianæ religionis veritatem, philosophiæ veræ aliam; aliam deniq; Aristotelis. Ex quo temere concedunt verum aliquid esse in Aristotelis libris, vel in vera philosophia, quod in Christiana doctrina sit falsum. Quæ monstra, quæ portenta, quæ prodigia philosophiæ inuecta, ab inferis excitata Patauij hoc tempore cernuntur, & audiuntur? Exempli gratia quæro abs te: Mundum temporis principium habuisse nullum; est ne verum, an falsum enunciatum? Alterutrum respondeas necesse est; quandoquidem effatum vnumquodq; aut verum, aut falsum est, omnium mortalium consensione. Si falsum asseris; igitur philosophia tua vera scilicet decepit, fefellit, in errorem induxit Aristotelem, qui Mundum ab æternitate fuisse putauit: si verum pronuncias: ergo Christiana Religio aberrat, alucinatur, lapsa est, quæ Mundum ab aliquo tempore 29.

procrea-

procreatum docet à Deo. Vtra vera responsio? Sed scio quid responsurus sis: noui locum: distinctionem quandam iactabis: in vera philosophia, nec non in peripatetica verum enunciatum illud esse dices; in Christiana falsum. At nihil est hoc tuum effugium. Video philosophos omnes bonos, ac theologos in te distringere gladios argumentorum: lego Aristotelem existimantem. Vero congruere omnia, quæ sunt in re ipsa, & eadem à falso discrepare: *lego plane consentientem Auerroem, quem quasi Deum sibi quidam per summam impudentiam in philosophando constituunt: Audio vocem omnium philosophorum recte sentientium ac Theologorum, ex hac Aristotelis Auerroisq; doctrina formatam & firmatam*, Verum vero non esse contrarium: *video magnum episcoporum numerum in postremo Lateranensi Concilio Præside Pontifice maximo pro ratione sui decreti cuiusdam hoc axioma referre*, Vero non aduersari verum: *& existimem veritatem in philosophia, veritati doctrinæ Christianæ repugnare? Hic, quoniam veritate veritas non obsistit, sciscitor ex te: Vtra veritas sit falsitatis admistione violata, phiolosophica ne, an Christiana? Nequaquam, opinor, dices Christianam, pro cuius defensione, ac testificatione, nisi Christo liberatori generis humani nuncium remiseris, paratus sis sanguinem, vitamq; profundere. Restat igitur vt philosophica veritas, cum Christianæ contraria deprehenditur, falsitatis contagione contaminata credatur; nec iam in ea parte veritas, sed falsitas esse dicatur: & vna triumphet integra, inuiolata, puraputa Christiana veritas, quæ complectitur omnẽ veritatem. At rationes quædam obiectæ tibi lumine naturæ tantum rem consideranti æternitatem, Mundi persuadẽt. Collige hinc humanæ mẽtis imbecillitatem, quæ sese à falsis rationibus extricare non potest; cuius lumen, tametsi falsa numquam per se docet, non omnia, quæ sunt vera dispicit, & agnoscit: cuius augendi, roborandiq; gratia Christus*

Arist. l. 1 eth. c. 8
Auer. l. 3 de æu. com. 5
Concr. later. sub Leone x. sess. 8
30.

stum diuinus sol Euangelij lumen in Mundum inuexit, & ad omnes gentes per orbem terræ iussit cursim circumferri. Collige indidem rationes illas esse fallaces, tendiculas, & sophismata: soluiq; posse, vt synodus eadem definijt, quamuis Herculei nodi tibi videantur. Qui enim falsam gignere atq; inferre possunt conclusionem, si vera sunt hæc argumenta? Falsum è vero Aristoteles ipse pernegat posse deduci. Præterea nodos eos dissoluit Plato, Philoponus, S. Thomas: dissoluerunt optimi quiq; philosophi atq; Theologi sæculorum omnium; & tu pugnaciter asseres inexplicabiles esse demonstrationes? maiorem es habiturus fidem Aristoteli, Proclo, Auerroi, tuoq; ingenio; quàm Platoni, Philopono, Thomæ & innumerabilibus alijs nobilissimis ingenijs, quibuscum tu nulla ratione es conferendus? quàm tot episcopis concilij, quibus decreta condentibus auctor veritatis, & norma Deus ipse præsidet? quàm Ecclesiæ Catholicæ? quàm sacrosanctæ scripturæ? quàm Deo? Censet ipsemet Aristoteles obtusi, atq; infirmi admodum ingenij esse, naturalibus in rebus per experientiam cognitis atq; perspectis hærere, ac dubitare, propter sophismata repugnantia, quæ responsione frangere, atq; infirmare non possit: vos veritatem à Deo traditam, & philosophis ingeniosissimis probatam, ob Aristotelis & Procli argumenta, philosophiæ aduersari pronunciabitis? Pluribus loco suo tam perniciosum veritati errorem de veritate confutabo. Sit interim positum vnam veritatem, quæ veritatem omnem Christi, Philosophiæ, Aristotelis, Rationis, luminis naturalis, sensus continet, vobis esse sequendam, vnicam mihi & vobis fore Magistram: cuius vnius amãtissimus Aristoteles fuit. Hunc equidem non habeo pro Deo sapientiæ, quemadmodum Auerroes: neque puto, vt ille opinabatur, erroribus plane caruisse: neque reor ingenio suo vim in posterum ingeniorum humanorum definijsse: neq; omnino vere de illo dici posse, quod de suo Deo Epicuro temere iactauit aliquando Lucretius,

Arist. l. 2 Prior. cap. 1 l. 1 poster. t. 17

Id l. 8 Phys. t. 22

31.

Qui

Luct. l.3

Qui genus humanũ ingenio ſuperauit, & omnes
Præſtinxit ſtellas exortus vti æthereus ſol.

Attamen illi tantum ſolidæ, ac meritæ laudis impertiam, quantum neſcio an à multis annis in hac Ciuitate tributũ eidem quiſquam veſtrum audiuerit: quem ſane cum Quinctiliano virtutes omnes in faſciculum colligente, vehementer dubito, ſcientia ne rerum: an ſcriptorum copia, an eloquendi ſuauitate, an inuentionũ acumine, an varietate operum *pronunciem clariorem. Num in Ariſtotele deſideratis ingenium? At id ſiue ſpectes acumen in inueniendo; ſiue in iudicando vim; ſiue in retinendo Memoriã, fuit in illo magnum adeo, atq; illuſtre, vt in Miraculum uſque proceſſerit. Teſtes proferrem Philoponum Græcum, atque Auerroem Arabem claros eius interpretes, niſi metuerem, ne cuipiã veſtrum vel oratorie locuti, vel inſano quodam, & cæco amore Magiſtri alucinati eſſe videantur. Ille enim cenſet Ariſtotelem humanum captum exceßiſſe: cui Græcia vniuerſa conſenſit, cum eum* δαιμόνιον *appellauit, quo cognomine neſcio quid admirabilitatis inuoluit vim humanam ſuperantis. Hic vero Magiſtrum vocat,* Totius philoſophiæ Regulam: exemplar à Natura factum, & expoſitum ad imitandum. *In eodem prædicat ſummam elucere perfectionem, quæ naturaliter homini contingere poteſt in vita mortali: Eum qui tanta ſit præditus felicitate Mentis, eſſe diuinum potius quam humanum appellandum: deniq; (quod potißimum notari cupio) tantam ingenij vim ac magnitudinem, quoddam eſſe Miraculum. Sed quid dicturi eſtis, Adoleſcentes, cum intelligetis, omnium ſæculorum, omnium pæne philoſophorum; tum vero etiam ſapientum Chriſtianorum de hac Ariſtotelici ingenij præſtantia vnam, & eamdem eſſe ſententiam, idemq; iudicium? Teſtificatur S. Cyrillus Alexandrinus Græcis Ariſtoteleam grauitatem ſententiarum, maximam, & vſque ad miraculum videri. Mirabile eſt B. Hieronymi ſanctißimi,*

Quin. l. 10 cap. 1

Philip. in vita Ariſt.

Cæl. Rhod. l. 2 c. 2 & l. 17 c. 17
Auer in Proœm. Phyſ. l. 3 Metor in fine l. 3 de An. com. 14 l. 1 de Gener. anim. l. deſtr. diſp. 3 ad 13

S. Cyr. Alex l. 1 adu. Iulian.

ctißimi, doctißimiq; viri de Aristotele testimonium, & eulogium, cui tot philosophi assentiuntur. Sapiētum, *inquit*, Princeps, Prodigium, grandeq; Miraculum in tota Natura: cui pæne videtur infusum, quidquid naturaliter est capax genus humanum. *Et alio in loco ponit hunc virum, in quorundam paucorum numero*, qui velut Reges habentur hominum, & quorum præcepta, non vt præcepta mortalium, sed quasi oracula Deorum accipiuntur. *Non defuerunt qui honoris ergo nomismata ænea signauerint eius imagine; quorum in aduersa parte,* Naturæ Miraculum, *esset inscriptū. Transeo Plinium virum acri iudicio, multaq; lectione nobilem, qui philosophum nostrū propter acumen ingenij,* Virū immensæ subtilitatis *appellat. Prætereo Ciceronē, cui, tametsi Platonis studiosißimus, atq; amantißimus erat, visus est Aristoteles, modo,* Vir ingenij summi singularis ac pæne diuini: *modo* in inueniendis iudicandisq; rebus acerrimus: *modo* Fundere flumen aureum orationis: *quod M. ipse Tullius in maximam ingenij vim, tamquam in fontem referre consueuit. Non refero Galenum Aristotelis æmulum, & nonnunquam reprehensorem: à cuius stylo veritas, inter alias laudes, illam expreßit eximiā ingenij: qua peritißimus omnium philosophorum in rerum significationibus distinguendis, atq; in ratiocinando vehementißimus prædicatur. Testis sit vobis vnus instar omnium Plato, qui multorum annorum vsu familiari, quotidianoq; pæne conuictu discipuli cognorat è crebris exercitationib. animi ac linguæ, quibus aßidue quâ consulendo magistrum, quâ argumentando, quâ respondendo erudiebatur, acuebaturq; in Academia, penitusq; in intimos animi recessus (quod me iterū significasse recordor) introspiciēs, & in penetrales sinus eius ingenij sese insinuans vir acutißimus, & sagacißimus peruiderat solertiam, sagacitatem, acumē, celeres motus, capacitatem, vim ingenij, atq; amplitudinem res omnes* quan-

S. Hier in Reg. monachar. c. 11

Idem in c. 3 Ionæ 32.

Cic. l. 1 de Diuinat. l. 1 Tusc. q. l. 2 Acad.

Gal. l. 3 de differ. puls. c. 7 l. de sym ptom. caus. capite 8

Philip. l. de æteṙn. Mũdi.
Cæl. Rhod. l. 29 c. 8

quantũuis difficiles comprehendentẽ. Hic igitur admiratus adoleſcentis ingenium, ac ſtupefactus, non blandiendi, ſed exprimendæ veritatis gratia, ſæpe illũ τὸν νοῦν διατριβῆς hoc eſt Mentem ſcholæ vocitabat: ſæpe eo abſente vel Intelligentiam abeſſe: vel auditorum cœtum ſurdũ eſſe dictitabat. Quæ tua mens eo tempore Plato? quæ cogitatio? quod conſilium? Num ſignificare volebas Ariſtotelis ingenium tanto præſtare ceteris, quanto animus corpori, mens ſenſibus antecellit? Illum vnum auditorem, ſplendorem vnicum, & decus eſſe Gymnaſij tui? Diſputationibus, exercitationibusque philoſophicis diſcipulorum ab eo tantummodo vitam & ſpiritum dari? Num denique ſenſus erat, ſcholarum, diſputationumque tuarum de Ideis, de animorum immortalitate, de legibus, ac Rep. ſolum Ariſtotelem intelligentem eſſe, ac plane capacem? Ita prorſus opinor Auditores. Sed addo, merito cognomen idem ingenioſiſſimo Philoſopho tribui extra Platonis ſcholam. Etenim ſi Anaxagoras, quod primus Materiæ Mentem quaſi rerum cuſtodem omnium præfeciſſet νοῦς hoc eſt, Mens vulgo cognomẽto dictus eſt: Ariſtoteles non meliore iure Mens nuncupabitur, qui formam materiæ perfectionem incubantem deprehendit: Mentem humanam extrinſecus aduentãtem inhærere corpori: ſummamque illam & diuinam Mentem cuncta moderantis Dei, Cælo, ac Mundo præſidere, certa exquiſita atque euidenti ratione demonſtrauit? Et mirantur Ariſtotelem Platoni adhuc viuo, quem ingens manus diſcipulorum, fama ſapientiæ, ciuium amor, & docendi exercitatio diuturna tuebantur, auſum eſſe ab eo diſſentiendo quodammodo bellum indicere? Tanto ſe ingenio ſentiens præditum, & armatum in cauſſa iuſta pro veritatis defenſione, cum mortalium nullo diſputationum pugnã defugiebat. Teſtes deniq; ſummi eius ingenij, partus eiuſdem ingenij, libri inquam (quos vtinam omnes quadrin-

Ora. 17 n. 13

Ælian. l. 4 Var. Hiſt. cap. 9
Theodor. l. 5 de Græc. affec. cur.

gentos

gentos haberemus) tanta doctrinarum varietate, grauitate sententiarum, subtilitate disputationum, antiquitatis notitia, Logicæ disciplina, proprietate verborum, rerũ dispositione, ac tam neruoso dicendi genere conscripti, vt ea virtutes certent inter se omnes, ac nescias, vtrum materia vincat opus, an opere materia superetur. Præsertim quod modo veritatem abditam è profundo eruit: modo falsis cõfutat acerrime sententias: modo priscorum philosophorum fideliter decreta refert: tum inauditas conclusiones efficit: post obscurißimas controuersias illustrat: breuitatem in cunctis adamans, & multa quasi per notas efferens, vt Galenus animaduertit, quod ijs scriberet, quos iam habuerat auditores. O salutaris philosophiæ sol; ô lumen quod nostras mentes accendis: merito te veteres, tui monumenta ingenij considerantes attentius τῆς φύσεως γραμματέα *quod est* Naturæ scribam *nominauerunt: de te, cum scriberes dicebant, calamũ in Mente tinxisse. Cur hoc Auditores? Nimirum quod eum existimarent ipsi Naturæ rerum ab arcanis prope fuisse, & abditißimarum quarumq; rerum conscium, quas postea scriptione promulgasset. In quibus exarandis calamus non in atramenti pyxide tingeretur, sed in Mente illa vbere ac locuplete, fonti thesauroq; simillima; in qua pro coloribus, mirabilium rerum euigilatæ cogitationes, & cognitio caussarum altißimarum asseruabantur. Proinde cum elucubraret aliquid calamus eius, non inania verba scriberet, sed sensa: non res notas vulgaret, sed mysteria: non atramentum redderet, sed doctrinam selectam, ex immensa illa capacitate haustã ingenij. Quod si philosophis nonnullis, propter magnam de Platonis ingenio, doctrinaq; conceptam opinionem; propterq; suauißimam illam copiam, vbertatemq; dicẽdi, licuit iactare prouerbio:* Iouem, si Græce loqui voluisset, Platonis lingua fuisse locuturum; *Cur eorum exemplo non mihi liceat eadem figura laudanti Aristotelem dicere: Iouem si*

Laer. l. 5 in Arist.
Gal. l. an sanguis sit in arter. c. 7
Gal. l. de captionibus c. 27
Suid. V Aristoteles.
S. Isid. l. 2 orig. c. 27
33.
Cic. l. de cl. orat.
Plut. in Cic.

Philostr. l. 7 c. 15. de vita Apollon.

philosophari vellet, Aristotelis ingenio, philosophaturum esse? Si præterea Syracusius nescioquis Imperante Domitiano, quod se in eius animum, captata beneuolentia penitus insinuasset; omniumq; cogitationum esset, atq; intimorum consiliorum conscius, ac nuncius; in aula, in vrbe, atq; adeo in toto in Romanorum Imperio, Mens, & Lingua Domitiani dictus est: non liceat nobis Aristotelem, qui huius vniuersitatis arcana omnia, & occulta pernouit, tamq; bonus arcanorum in suis libris interpres fuit, Naturæ Mentem & linguam appellare laudando? Quoniam vero, quãuis ingenium bonum polleat viribus suis; acuitur tamen, alitur, & ditatur industria: nec plane Doctor ingeniosus auditoribus suis placet, ac facit satis, qui sibi suoq; nimis confidens ingenio, cum bonis Naturæ nequaquam diligentiam, studiumq; coniunxerit: requiretis fortasse in Aristotele laborem, assiduitatemq; studendi. Verum ab eo tempore, quo maturum anno suo, non præcox ingenium è prima pueritia deduxit in vsum, ad tertium & sexagesimum vsq; annum, quo tam salutare lumen extinctum est, quid egit aliud, nisi quod quæritis? Præter expletum discipuli munus diligenter, legit, docuit, scripsit. Hæc vt, non modo faceret, sed & perficeret, vigilabat, excogitabat, lucubrabat, plus olei quam vini consumens vt Demosthenes, eius æqualis, multa perscrutans, plura experiens, omnia secum ipse meditans, atq; commentans. In lucubrando sane studio fuisse incredibili tradit Laertius. In legendis veterum monumentis factus ipse spirans bibliotheca vicit omnium fidem. Testis iterum Plato conscius arcanorum eius, qui hunc alumnum τὸν Αναγνώστην hoc est Lectorem per antonomasiam appellabat; & domum eiusdem aliquando intento digito commonstrans prætereuntibus viatoribus, En, inquit, Lectoris domus. Quo significabat nihil à quoquam ante id tempus esse conscriptum, quod ille librorum belluo non incredibili quadam, atq; inexhausta sciendi auiditate

S. Hier. Apol. 1 adu. Ruff.

Diog. laer. l. 5 in Arist.

Ammon in vita Ar.

Rhodig. l. 29 c. 8

auiditate hauriret oculis, mentiq; mandaret. Præterea cum Xenocrate altero scholæ ocello, conferens interdum Aristotelem, illum asinum, hunc equum generosum nominabat: illum calcaribus, hunc freno egere dictabat. Tantum assiduitati diligentiæq; discipuli magister tribuebat. Nec desunt qui putent obiisse mortem, nimio labore, fatigationeq; studendi: quæ stomachum suapte natura infirmum debilitans in dies magis, crebrisq; doloribus affligens, tandem calore vitali cõsumpto paullatim, anno illo periculoso mortalibus extinxit. Optatis in eodem scientiam? At assiduitas tanta studendi non potest ex ingenio tam mirabili, non mirificos atq; innumerabiles concepisse partus ac peperisse doctrinarum. Hinc illæ voces admirantium philosophorum, vt Macrobii: Vir tantus videtur nihil ignorare potuisse; *vt Plinii:* Summus in omni scientia vir: *vt Ciceronis:* Ille eadem acie Mentis, qua rerum omnium vim, naturamque viderat, hæc quoque aspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebat, *vt Apuleii, qui doctissimum, ac prudentissimum philosophorũ vocat. Alios prætereo multos. Quam ille artem ingenuam, quam doctrinam, quam sapientiæ partem intactam, intractatã, imperfectam reliquit? Poesim, Rhetoricen, Mechanicas excoluit: Mathematicas omnes percalluit: in Physica tamquam Naturæ interpres, domesticus Arbiter, atq; administer habitare ac regnare visus est. Differens de elementis, de plantis, de animalibus, de nubibus aliisq; rebus quæ gignuntur in aere, de cælestibus orbibus, atq; stellis, de mentibus à materiæ concretione seiunctis, per quosdam veluti gradus ad Deum ipsum Auctorem Naturæ, Parentem rerum ac Moderatorem vsque peruenit. Quot ipse perfecit, quæ alii inchoarunt? Prima philosophiæ moralis lineamenta Socrates quidem posuit, at Aristoteles extrema. Quot ipse de nouo excogitauit? Aristoteli soli certam argu-*

Laer. l. 4 in Xenocr.

Censor. de die Natali

Amm. Marcel. l. 16

Macrob. l. 2 in somniũ Scip. c. 15

Pli. l. 8 c. 16

Cic. l. 2 de orat.

Apul. l. de Mundo.

Arist. l. 2 Elench. c. vlt.

mentandi, ac demonstrandi formã; & sophismata captionesq; cognoscendi dissoluendiq; rationem debemus inuentori. Quamobrẽ optimo iure meruit, vt non τᾶ πένταθλος quo cognomine Democritus propter quinq; doctrinarum scientiam decoratus est: quàm ἑπτάθλος in omnem æternitatem appelletur. Qui non in contemplatione tantũ, atq; agitatione mentis conquieuit: experientiam rerum adamauit, quæsiuit, consecutus est. Quid eum fugit in rerũ Natura reconditum ac singulare? Quid in vllo recessu, aut solitudine latuit, quod non olfecerit, attigerit, ceperit? Felicißimus hoc omnium philosophorum, quod liberalitate vel Philippi Macedonum Regis, vt existimat Ælianus, vel Alexandri filij, vt tradunt Plinius, & Athenæus, vel vtriusque vt ego reor, potuit quod voluit, quod optauit, scrutari maria, terras; insulas, continentem; montes, valles; siluas, campos; flumina, lacus, & quidquid in illis absconditur: venari, aucupari, piscari, feras, volucres, pisces: introspicere omnium non modo specus, nidos, cubilia, sed etiam corpora, membra, sensus; viscera, venas, & medullas; persequi diligentißime omnium ortus, victus, & figuras. Ecquid non potuit, qui ad nutum suum habuit in eam experientiam ab Regibus munificentißimis ac largißimis octingenta talenta? quæ ad nostratem redacta pecuniam ab ijs, qui subductis rationibus hæc supputarunt diligenter, aureorum nummũ scutatorum quadringenta & octoginta millia conficiunt. Hoc, quo modo se habuerit, maius est, ac difficilius, quàm vt ego tum indisertus, tum dicendo fessus pro dignitate poßim explicare. Plinius ipse felix in hoc dicendi genere audiatur.

34. Diog. laer. l. 9 in Democrito

Ael. l. 4 var. Hist. c. 19

Pl. l. 8 c. 16

Athen. l. 9

Cic. l de fin.

Gugl. Bud. l. 2 de Asse, c. 29

Alexandro Magno Rege inflammato, *inquit*, cupidine animalium naturas noscendi, delegataq; hac commentatione Aristoteli summo in omni scientia viro, aliquot millia hominum in totius Asiæ, Græciæq; tractu parere iussa, omnium quos venatus, aucupia, piscatusq; alebant, quibusq; viuaria, armẽta, aluea-

Pli. l. 8 c. 16

Quinct. l. 12 c. 11

Ath. l. 8 c. 8

aluearia, piſcinę, auiaria in cura erant: ne quid vſquã gentiũ ignoraretur ab eo, quos percontando quinquaginta ferme volumina illa præclara de animalib. condidit. *Nec defuit Magiſtro veſtro laus à diſcipulis. Qua in re fuit hoc vno Platone, inferior dicam an ne ſuperior? quod non alterum habuit Ariſtotelem auditorem, à quo ſuperaretur. Audierunt eum Theophraſtus, Eudemius, Phanias, Ariſtoxenus, Dicæarchus, Theodectes, Elearchus, Hieronymus Rhodius, Heraclides Ponticus, Calliſthenes, & alij complures, qui vel celebritate Gymnaſij: vel monumentis litterarum editis in lucem; vel eloquentiæ laude ſe ſuumq; Magiſtrum illuſtrauerunt. Prætermitto reliquos, de quibus eſt benemeritus docendo. Citius me ſpiritus & memoria deficerent; quàm nomina. Regem Alexandrum præterire fas non eſt: ad quem erudiendum inuitatu Philippi patris ſapientiſsimi Regis acceſsit; delectus ex omnibus philoſophis vnus, cui maximæ ſpei traderetur educandus, edocenduſque adoleſcens, magni quidem Regis filius, ſed magnitudine animi; bellica gloria, & amplitudine Imperij patre longe maior mox futurus. Qui ſub tanto Magiſtro quantum profecerit, demonſtrant, primum virtutum vſus, Liberalitatis, Magnificentiæ, Fortitudinis, atq; inſignis in vxore, liberiſq; Darij, Perſiciſq; mulieribus continentiæ. Deinde naturas animalium, & Nili originem cognoſcendi cupiditas: percepta è conſuetudine, comitatuq; ſapientum delectatio: philoſophis habitus honos, & data munera digna Rege. Tum Homeri amor atque ſtudium, quem pretioſiſſima incluſum theca ſub armis ferebat, & lectitabat: orationes militares, quibus exercitum vel languentem incitauit, vel ſedauit iratum: tot conditæ Ciuitates legibus optimis temperatæ: tot barbaræ gentes ad humaniorem rationem vitæ traductæ, quibus ab Alexandro vinci ſaluti fuit: vt iure Plutarchus ſcripſiſſe videatur, plus ab Ariſtotele preceptore, quàm à Philippo parente in Perſicam expeditio-*

35.

Plut. Suid. Eunap. Franc. Patr. l. 10 diſcuſ. peripat.

Ci. l. 3 de or. Plut. l. 1 de fort. Alex. Agel. l. 9 c. 3 Dion. or. 49 S. Hier. ep. 7 ad Læt.

Agell. l. 6 cap. 28 Plu in Alex. & aliis locis Max. Tyr. ſer. 25 Arrian. l. 7 de reb. Ale.

Plut. l. 1 de fort. Alex.

peditionem accepisse præsidij. Postremo gratus vtriusque Regis animus in educatorem. Nam Stagiram patriam eius collapsam instaurarunt; eique scholam publicam tribuerunt: ciuibus seruitute liberatis Aristotelem leges dare permiserunt: tum vero Eressum vrbem Theophrasti, & Phaniæ discipulorum patriam iam iam euertendam in eius gratiam ab iniuria liberarunt. Magna profecto gloria fuit hæc tanti esse Magistrum Regis: at opinione mea longe maior, quæ mortuum multo post secuta est, eo quod post euangelij lucem & sapientiam cælo delapsam, & illatam Mundo, tot viri sanctißimi, atque ingeniosißimi, & in primis Seuerinus Boethius, & Thomas Aquinas, discipuli studiosi, atque interpretes eius voce & scriptis esse voluerunt. Vicit ergo philosophos ante se omnes ingenij gloria, doctrinæ laude, & meritorum magnitudine: Vicit quotquot ea tempestate qua ipse docebat, in aliquo numero sapientum habebātur: vicit omnes qui secuti sunt vsque ad Christi Saluatoris nostri tempora; vicisset quoque posteros omnes, nisi diuina Prouidentia partem gloriæ, laudis, ac meritorum, philosophis Christianis Tertulliano, Origeni, Augustino, Boethio, Thomæ, Bonauenturæ, & alijs eorum paribus reseruasset.

Pli. l. 7 c. 29 Dion. or. 49 Ælian. l. 12 Var. hist. c. 54 Dio. laer. in Aristot. Ammon. in vita.

36\. *Nisi forte vicisse cunctos dicamus, quod à nemine posterorum naturæ viribus æquatus, de sua vi atque sapientia vnus omnia pæne nosse videatur. Vicit, inquam, nec pro victoria tam insigni, sua Græcia debitos illi honores, meritosque decreuit. Meritis impar honos illi habitus à Stagiritis, qui relato corpore in Patriam ei cum monumento altare construxerunt; locumque eum Aristoteleum appellarunt, diemque festum in gratam eius memoriam quotannis celebrandum statuerunt. Impar ille, quem Theophrastus testamento legauit; vt imago Magistri poneretur in templo. Impar quem illi Pomponius Atticus habebat, qui statuam eius supra suam domesticam sedem collocarat. Sed qui tandem erunt iusti & victoriæ pares honores?*

Ammon. in vita. Diog. Laer. lib. 5 in Theophr. Cic. l. 4 ep. 9 ad Atticum.

nores?

nores? Illi ipsi, viri ornatißimi, quos ipse profligatis veterum erroribus triumphatisque philosophis, victoriæ suæ reliquit argumenta, suæque gloriæ legauit ornamenta: quos denique Mundus totus consensu tacito illi ad memoriam sempiternam consecrauit: Arcus, epigrammata, trophæa, statuas, coronas, & præcones. Stant Aristoteli pro arcubus triumphalibus innumerabilium Gymnasiorum fornices ac testudines toto Mundo ædificatæ, sub quibus Aristoteles quotidie, in lectißimorum iuuenum conuentu, maximo cum decore ipsius, à doctißimis iuris, non sine interpretum laude declaratur. Monumenta litteris æneis ad æternitatem inscripta, libri sunt eius omnes in illustribus bibliothecis expositi Græce, Latine, Arabice, qui quotiescumque vetustas describi, renouarique suadet, mirabili hac nostra, nec admodum antiqua ratione libros æneis typis imprimendi, sic multiplicati perpetuantur, vt miro ac nouo modo, marmore & ære perenniores, nullo vmquam tempore interituri videantur. Pro Trophæis appensa sunt Empedoclis, Anaxagoræ, Leucippi, Parmenidis, Heracliti, Melißi, Democriti, & aliorum eiusdem cohortis philosophorum, quibus cum sæpius depugnauit, spolia atque arma detracta; hoc est, existimatio eorum, & fama solidis refutationibus illis erepta. Pro statuis, atque imaginibus, positi sunt in basibus immortalis memoriæ philosophi illi (quorum in numero vos Adolescentes aliquando vestra diligentia ponet) qui veritatis amore, doctrinaq; peripatetica imbuti recte philosophando referunt animo, mente, ac lingua Magistrum. Coronæ laureæ, tot Aristotelis statuis imponuntur, quot iuuenibus philosophiæ peripateticæ studiosis, quorum diu cognita, & probata multis in concertationibus, spectataque scientia est; in vnaquaque liberalium artium vniuersitate, Doctoris insignia, cum Aristotelis publice interpretandi potestate conferuntur. Denique in præconum laudatorumque viuorum atque spirantium locum substituti

sunt Doctores omnes, qui publicis in Gymnasijs Aristotelem interpretantur: omnes oratores, ac poetæ, qui eumdem panegyricis, versibusq; concelebrant. Pro Deus immortalis, non expleat vestram cupiditatem, Iuuenes, tanta laus, tanta nobilitas, tanta gloria Magistri? Quamobrem de me nihil iam attinet dicere. Cum Aristotele compositus hæsito, titubo, erubesco. Quæ comparatio esse potest Vespertilioni cum Aquila, Formicæ cum Elephanto, stillæ cum Oceano? Mihi conueniunt Lucretij versus comparationem cum suo Epicuro recusantis.

37.

Quid enim contendat hirundo
Cycnis? aut quidnam tremulis facere artubus hædi
Consimile in cursu possint, ac fortis equi vis?

Lucr. l. 1

Fateor plane meam non mediocritatem, sed tenuitatem ingenij, doctrinæ, famæ, valetudinis rerum omnium. Diligentiam sane, atque industriam polliceor tantam vobis, quantam vires meæ corporis ferre possunt; quæ diuino corroboratæ auxilio, & animi ardore nescio quo concitatæ, plus aliquanto poterunt, quàm multi opinentur. At qua in re ista tua prometur industria? qui non erit opera tua superuacanea, cum Magistrorum illo pari erudiemur? Ischomachus quondam, Auditores, Aristippum quærentem in Olympicis ludis ex eo, quibus nam disputationibus Socrates adeo iuuenum animos ad se raperet, ac pelliceret ad philosophiam; pauculis eiusdem documentis quasi seminibus sciscitanti commōstratis, ita vehementer accendit amore Socratis, vt palleret, langueret, deficeret: nec prius ab eo respiraret angore, quàm Athenas nauigans inflammatus, ac sitiens ab ipso fonte Socratico, pleno ore sapientiam exsorberet. Similiter ego faciam, Auditores: Aristotelis doctrinæ specimen obijciam vobis: ad Aristotelem inuitabo, dirigam, prouocabo, vt eius doctrinam adametis, eius vt amore capiamini.

Plut. l. de Curiosit.

Tamquam item venaticus canis, nare ſagacitatis, & odore peripateticæ philoſophiæ per veſtigia verborum Ariſtotelis ducam vos venatores in ipſum cubile veritatis. Vel certe venator ego, vos canes propter ingenij bonitatem ſagaciſſimos, per eadem veſtigia ſapientiam veſtigantes, & odorantes; plauſu, voce, clamoribus ad eam perſequendam capiendamq; excitabo. Pulcherrimam ipſe veritatis formam philoſophicis expictam coloribus ſenſuum, ac verborum Ariſtotelis, quam ipſe de induſtria, vt ad Alexandrũ ſcripſit, dictione ſubobſcura contexit (æmulatus opinor Heraclitum) ne vulgo pateret, oſtentabo: ſublato per interpretationem meam obſcuritatis velo, quo veſtris ſenſibus imago formoſior obijciatur; in ipſis Ariſtotelis codicibus, quos numquam deponam, numquam complicabo. Quæ verba diligentiſſime examinans, atq; explanans, non more Grammaticorum adnumerabo, ſed tamquam appendam; non trutina populari, ſed aurificis ſtatera, qua aurum, qua margaritæ, qua pretioſiſſima quæque penduntur. Quid aliorum philoſophorum, & libris, & doctrinis facies? Bene quidem: non contemnam; abſit hoc à me ſcelus: magnifaciam: verſabo, vt inquit ille, diurna nocturnaq; manu: Nutricis induam in eorum ſtudio perſonam. Etenim vt illa multos, varioſque cibos capit ore, molit dentibus, in ſtomachum demittit, & vi natiui caloris in lactis commutat liquorem pueris infantibus alendis accommodatiſſimum: ita multis ego philoſophorum libris legendis, multis interpretum commentariis euoluendis exprimam purum melioris doctrinæ ſuccum, quem hauſtum aſſidua conſiderationis, & contemplationis vi coquam adeo (modo vires obſequantur votis) vt ſcholæ meæ, explicationeſq; ſplendore ordinis illuminatæ, diuturnis commentationibus meditatæ lacteſcere videantur. Quas vbi vos primum auribus ſuxeritis deinde memoria magis, & intelligentia, quam calamo, & charta ſorbueritis, veſtri calore ſtomachi, hoc eſt ingenij boni-

Plut. in Alex.
Agell. l. 20 c. 4.
Them. pręf. phyſ.
Diog. laer. l. 9 in Heracl.
Cic. l. 1 de Nat. Deor.

Hor. in Poet.

bonitate, in mentis pabulum, alimentumque conuertetis. Deniq; ne videar in pollicendo arrogans, me similem modestissimo Socrati fore promitto: qui se nequaquam gignere scientiam in auditorum mentibus, sed obstetricem agere profitebatur, quæ sterilis ipsa per ætatem, fecundis feminis parientibus opitulatur. Qua tamdem ratione? Nimirum interrogando Socratis more: non quòd existimem scientiam esse, vt ille rebatur, eorum quæ didicimus, antequam nati sumus, recordationem, sed quòd bene interrogandi scientia ab eodem emanet fonte, vnde & scientia respondendi. Qua ratione vestram excitans industriam, & illos præterea doctrinæ igniculos qui naturaliter latent in animi recessu fouens hortando, suggerendo, feram opem talem vestris ingeniis suapte natura feracibus, vt grandes in tempore vestra sponte sapientiæ partus edatis. Sed quid dixi more Socratico? Christus ipse diuinæ sapientiæ Magister, auctor est mihi moris huiusce: qui cum puer, vt dixi, doctores senes interrogaret, non discendi gratia, cum nosset omnia, sed erudiendi: docuit exemplo suo Magistros, vt discipulos interrogando quoq; nonnumquam perdocerent.

Plato in Theateto.

Cic. l. 1. de leg.

Arist. l. 2. Elench. c. 8

Orig. ho. 19. in Luc. 2

A quo precor vt propitius mihi commodis vestris toto conatu velificanti; vobisque sapientiæ gratia conquirendæ, me Gubernatore nauigantibus, in portum vsq; prosperis diuinæ beneuolentiæ ventis obsecundet.

DE

DE TRIPLICI BONO PHILOSOPHIÆ NATVRALIS.

Oratio Prior. Oratio. XX.

*T*ANDEM *aliquando, Iuuenes optimi, diuini fauoris aura meis ingenij & linguæ velis afflante; vestræ diligẽtiæ remigio propellente nauiculam; vobis omnibus magistro strenuam operam studiumq; nauantibus; scopulosis è cotibus, asperisq; saxis difficultatum dialecticarum sine tempestate, sine iactura, sine nausea, interpretationis meæ labor hic annuus, & functio muneris enauigauit. Illud sane commodi è longa nauigatione percepimus vniuersi, quod onustum nauigiolum instrumentis cognoscendi, tamquam retibus, naßis, hamis, euerriculis in amplum tranquillumq; mare philosophiæ naturalis inueximus, vbi scientiam rerum, veritatisq; cognitionem in profundo latentem, ac demersam licebit annis insequentibus expiscari. Nisi forte dici mauultis nos è dumetis vepribusque logicæ spinosißimæ, quibus sepibus philosophia circumdatur, quorum aculeis sæpe disputando pungebamur, egressos penetrasse, atque intulisse pedem in amœnißimos hortos eius doctrinæ, vbi flores pulcherrimos, fructusque dulcißimos sapientiæ veritatisque carpemus. Vt vt se res habet: quò, siue patientiores hoc biennium per mare amplißimum Naturæ contemplandæ spatiemini piscando; siue lætiores, non per hortos Hesperidum, sed per fructuosa pomaria Peripateticorum vagemini, flores fructusque colligendo, dicere aliquid de Philosophia naturali, quam comparare studemus, ante librorum physicorum interpretationem institui. Video mihi illud hic

1.

Philo. l. de agricultura.

hic plane contingere; quod in magnificis, lautis, ſumptuoſisque cœnis Syracuſanorum, conuiuis vſuuenire ſcripſit Lucianus; vt propter varietatem multitudinemque ſuauiſsimarum & exquiſitiſsimarum epularum quæ apponebantur, hærerent diu, vehementerque dubitarent, quidnam potiſsimum in tanta iucundiſsimarum optimeq́ conditarum eſcarum copia, & affluentia fames deligeret in cibum, manusq́ capeſſeret. Non minus abundat ſuauiſsimis epulis ſapientiæ, menſa philoſophiæ, quam dubiæ Syracuſanorum, aut variæ Sybaritarum cœnæ, præſertim in conuiuio, quod magnifice ac ſplendide conditor & inſtructor Ariſtoteles de ſua copioſiſsima pectoris cella penaria, non vētri, ſed menti ornat, apparat & inſtituit. Verum hærere fas non eſt: definiat animus; ac de locupletiſsima hac menſa capiat, atq́ ori admoueat ad dicendum triplex philoſophiæ bonum, iucundum, vtile, & honeſtum: nec vereatur quorumdam reprehenſionem, qui totam dicendi laudem in argumenti nouitate ponunt. Verſatus ego quoq́ in hoc errore, iampridem mutaui ſententiam, exiſtimans in tractatione poſita eſſe omnia, modo ſint argumenta loco, tempori; dicenti, atq́ auditoribus accommodata; plurisq́ laudem è re bene tractata profectam, quàm è re noua natā eſſe viro prudenti faciendam. Docuit me Zeuxis nobiliſsimus pictor; qui cum in hippocentauro femina depicta populum animaduertiſſet argumenti nouitatem ſolum admirari; nihil ad laborem, operam, artificium, quo mirabili, & exquiſito tabulam depinxerat, animum aduertere; ſero ſapiens à populi conſpectu picturam iuſsit auferri, ſtatuitq́ vt in operibus ſuis ea tantummodo eminerent in poſterum, quæ vel ſola, vel potiſsimum ſpectari laudariq́ oporteret. Itaq́ cupio ſummopere vt hodierna die, non argumentum orationis meæ laudetis; ſed qualecumq́ illud ſit, imprimat atq́ inſculpat penitus in animis veſtris hanc opinionem de philoſophia, cui ſtudetis; eam iucunditate pleniſsimam eſſe: fructuo-

Luc. in encom. Demosth.

Ar. l. 8. eth. c. 2

Lucian. in Zeuxide.

fructuosissimā vtilitate, & amplitudine dignitatis honestissimā. Atq; à suauitate voluptatis exordiar; cuius vox adolescentum auribus, vt res ipsa sensibus omnibus, solet esse pergrata: quò vos erectiores ac beneuolentiores animis habeam in dicendo. Quem à Naturæ secretis, eiusq; scribam esse pernostis, Aristoteles; quiq; discendo, contemplando, docendo mirabiles, vt ipse loquitur, voluptates degustauerat; tot & tam præclara scriptis prodidit de philosophiæ naturalis iucunditate, quæ tum ex immortalibus rebus, tum è caducis, vel nobilissimis, vel vilissimis per caussas cognoscēdis emanat; vt huius vnius auctoritas vobis satis esse deberet ad credendum, eam delectationem à philosophando fluere in animum, tametsi minus id sensus ipsi perciperent. In eadem opinione est M. Tullius; qui non minorem è dicendi facultate laudem, quàm Aristoteles ex ingenij acumine est consecutus. Is turbulentis Reip. temporibus, quibus excludebatur à foro, studium philosophiæ naturalis recolens, quam semper hoc eodem voluptatis melle captus amauerat; quod in se ipse de hac suauitate sentiebat, ingenue stylo patefecit. Indagatio ipsa rerum, *inquit*, tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem: si vero aliquid occurret, quod verisimile videatur, humanissima completur animus voluptate. *Lingua perspicua Ciceronis, ingenij perspicacis Aristotelis; huius elegans oratio, diuitis illius mentis; huius argenteus stylus, illius aureæ doctrinæ, de philosophica delectatione fidelissimus videtur interpres. Cur enim ex occultissimis quoq; rebus contemplandis dulcissimum elici saporem oblectationis pronunciauit, nisi quia sciendi magister, immortalium rerum contemplationem affluere quoq; summa quadam, & inexplicabili iucunditate definijt? Est quidem Deus opt. max. fons immortalitatis ab humanis sensibus longe remotissimus: Angeli primi principis administri, vt ab omni materiæ concretione nudi sunt, ita nostrorum sensu-*

3.

Ora. 19 n. 32

Ar. l. 1 de part. anim. c. 5

L. 10 eth. c. 7

Cic. l. 2 Acad. quæst.

sensuum cognitionem fugiunt: mortalium hominum immortales mentes in caducis hisce inuolutæ corporibus, & coniectum oculorum eludunt: proinde multo de his rebus pauciora, naturalibus ingenij viribus cognoscere licet, quā de caducis & corporatis, quæ suopte impetu in oculos, aures, ceterosq́ sensus irrumpunt: sed harum excellentissimarum rerum perexigua notitia, tam ingentes, Aristotelis testimonio, delicias menti contemplatrici suppeditat, vt paruitatem scientiæ, voluptatis magnitudo satis superque compenset.

Ar. l. 1 de part. an. c. 5.

4\. *Verum vt recte, ordine, gradatimq́ dicamus: reuocate vobis in memoriam, quod, me de scientia disputante, didicistis; hanc seriem & catenam in philosophando fieri; vt primum sensu percipientes effectum aliquem naturalem, & præsertim admirabilem, cuius nos caussa lateat, admiremur: tum ad discendum, hoc est ad inuestigationem caussæ, sensus, mentem, rationesq́ conuertamus; qua deprehensa, cognita, perspecta, iam nō discere, sed didicisse, ac scire dicimur: postremo sæpe cogitatione atq́ intelligentia ad caussam inuentam, eiusque virtutes ac proprietates considerandas contemplandasq́ recurrimus. Addo nunc, in his tribus siue philosophiæ vel inchoatæ, vel proficientis, vel perfectæ functionibus; siue animi nostri philosophantis quasi passibus, aut spatiis, aut progressibus, singularem atque incredibilem delectationis dulcedinem voluptatemque gustari. Numeratur à magistro philosophorum inter ea, quæ iucunda sunt omnibus, & oblectatione cōmuniter animos hominum permulcent, admiratio: quæ duabus tamquam alis fertur, tum ignoratione latentis caussæ, tum eiusdem spe cognoscendæ: nec tantum ignorantia molestiæ, quantum spes voluptatis affert admiranti; sic vt duobus inter se perpensis hisce momentis, admiratio iucunda censeatur. Cur omnes ad cometem ex improuiso prodeuntem in aere, spectandum accurrerent, & obstupefacti sæpius intuerentur, tametsi nesciunt vnde extiterit, quo pabulo*

Ar. l. 1 met.

Ar. l. 1 post. t. 5

Ar. l. 1. rhet. c. de iucun.

S. Th. 1. 2 q. 32 ar. 8

bulo

bulo alatur, qua vi moueatur, quid mortalibus portendat; nisi non vulgaris eos pelliceret ac traheret delectatio? Cælestium orbium stelliferorum perpetua concitataq; conuersio; mundiq; totius adeo constantis ordinis ratione temperatus motus, vt quibusdam musicum concentum mortalib. inauditum auribus edere putetur, consideratus attẽte, quem ignarum licet caussæ mouentis in gyrũ, non oblectat? Perẽnitas gelidi fontis è silicis vena scaturientis, viatorem nescientem, qua ratione intra cauernas mõtis aqua perpetuo gignatur ex aere, cum voluptate detinet admirantem. Fateor equidem me cum aliis multis maximã cepisse voluptatem, cum amicus meus tractandi magnetis peritissimus mirabiles effectus eius à se diligentissime notatos in ferro trahendo patefaciebat; cum annulos ferreos in catenulæ speciem connectebat: cum cymbulam in æneo labro quoquouersus excurrere eiusdem vi lapidis tractam cogebat, vt ventorum impulsu nauigare videretur: cum altero magnetis latere trahebat ac detinebat acum appensam, altero admoto reuellebat ac fugabat: nec diffiteor me caussam adhuc ignorare tantorũ operum; quã, quia nos latet, virtutem occultam nominamus. Ora. 13, n. 9 Orat. 4, n. 4 Orat. 3. n. 7

5. *Quod si mentibus nostris adeo suauis est admiratio, quæ non scientia est, nõ sapientia, non actus addiscendi, sed vel occasio philosophandi cum spe desiderioq; sciendi coniuncta; vel quædam ad discendũ impulsio; quam mirabiles voluptates ipsa philosophandi actio, caussarumq; peruestigatio est paritura? Non argumentabor tantummodo auctoritate summi Philosophi inter iucunda discere collocantis, sed etiam rationibus agam; quãdo vos, Iuuenes optimi, iam ea estis ætate, tanta dialecticæ cognitione imbuti, tam experrecto ingenio præditi, vt auditis expensisque rationibus de rebus optime iudicare possitis. Notius est, quàm vt probari debeat, expletionem cuiusque cupiditatis esse iucundam; eamque voluptatem, quæ inde percipitur, in expletione pari, magnitudine cupidita-* Ar. l. 1, rhet. c. de iucun. Ar. l. 10 eth. c. 3

piditatis antecedentis augeri; sic vt quo rei consequendæ cupiditas magis incensa fuerit; eo delectatio nascitur ex adeptione rei concupitæ vehementior. Quis vestrum ignorat homines instinctos à natura, rerum omnium cognitionem ac scientiam concupiscere; vehementissimamque esse hanc cupiditatem; quemadmodum ex hoc loco, hoc ipso die, multis anno superiore probaui; nisi negligentia quadam atque desidia compressa & obstupefacta sopiatur? Cur enim tantopere sensus diligimus, & eos maximè qui sunt vtriusque scientiæ, tam eius quæ per inuentionem acquiritur, quàm quæ per disciplinam comparatur, administri? Cur vacui curis, etiam quid in cælo fiat, vt M. Tullius obseruauit, scire auemus? Cur tot, tamque acutis interrogationibus aliena dicta, facta, cogitata perscrutamur? Quia sumus appetentissimi sciendi. Concludite vos iam docti leges argumentandi: quanta voluptate perfluere sit necesse mentem illam, quæ cognitione rerum explet desiderium illud inflammatum sciendi; satiatque cupiditatem incredibilem cognoscendi. Neque vero deserit rationem experientia. Nutrices narratione fabularum mirificè pueros detinent, flentes consolantur, alacres oblectant. Quæ præstigiæ, quæ excantatio, quæ tanta suauitas inest in fabellis, vt oblectentur pueri; nisi illa quæ fluit ex expleta sciendi cupiditate; quòd existimantes vera, quæ dicuntur à nutricibus, se didicisse aliquid arbitrantur? Reuertitur quis in patriam è diuturno bello, periculosa nauigatione, longa peregrinatione; non propinqui modo ac domestici, sed vicini omnes accurrunt, circumsident, curiosè sciscitantur, cum voluptate pendent ab ore dicentis. Cur hoc nisi quia satianda per eius narrationem, ac responsa, cognoscendarum ignotarum rerum auiditate delectantur? Quem veteres historiæ, præteritorumque temporum memoria non oblectat? Non aliunde exoritur ea iucunditas, nisi ex eadem cupiditate saturata; quòd annalium monumentorumque priscorum lectione cognoscit

Or. 19 n. 24 & seq.

Ar. l. 1. mēt. t. 1

Cic. l. 2. de fin.

6.

Cic. l. 5 de fin.

gnoscit historiarum studiosus ea, quæ antequam natus esset, acciderunt. Vnde Pythagoræ mos extitit hostias immolandi Musis, quotiescumq; præclari aliquid ingenio suo, de nouo discens inuenisset, nisi ab inuentæ rei voluptate gratũ animum ad religionem excitante? Quid Archimedes, qui ne in balneo quidem à contemplando mentem abstinebat? Hic cum aliquando lauaretur, inuenta ratione, qua furtũ in aurea Hieronis regis corona certo deprehenderet; nõ magis calida, quàm iucunditate perfusus exilit gaudens è solio; nudus inde bacchantis in morem se proripit domũ versus; tum significans clara voce se inuenisse quod quæreret, identidem in cursu Græce clamabat εὕρηκα εὕρηκα: *Vos ipsos appello testes voluptatis huiuscemodi, de qua disserimus. Arbitror iã vobis eclipsis lunæ caussam esse perspectam; opinor à bono sphæræ interprete, cum defectionem pateretur, vel in speculo, vel in aqua repræsentatam vobis adeo, vt eam oculis ipsi cerneretis; tum ratione aliqua exquisita caussam fuisse demonstratam. Dicite vos qua mentis dulcedine perfruebamini, cum lunam primum subire vmbram quandam, deinde pedetentim lumine deficiente totam propemodum obscurari; tum paullatim ex vmbra incolumem atq; vt ante illustrem euadere videbatis; & simul à magistro per rationem perspicuam atque inuictam discebatis eam vmbram esse proiectam ab orbe terrarum, qui solem inter & lunam interiectus eripiebat lunæ splendorem illum, quem solebat à fonte luminum mutuari. Denique si cibus potusque tanta permulcet voluptate palatum hominemque totum in explenda fame ac siti, quæ vehementissimæ sunt edendi bibendique cupiditates; quid in discendo cognitio rerum ac veritatis efficiet generosæ menti incredibiliter appetenti sitientique scientiam rerum omnium; cum omnes, vna cum Cicerone fateantur, naturale quasi quoddam pabulum animorum atque ingeniorum esse considerationem; contemplationemque naturæ?*

Cic. l. 3. de nat. Deor.
Vitru. l. 9. c. 2
Athen. l. 10 c. 3.
Laer. l. 8. in Pythag.
Or. 7. n. 22.
Vitru. l. 9. c. 3

Cic. l. 2. Acad. quæst.

7. *Nec vero discere numeratur in iucundis tantum, quòd expletio sit cupiditatis cognoscendi; sed etiam, vt obseruauit is, quem ducem sequimur in philosophia, quia discendo venitur in eum statum, qui est animo nostro naturalis. Sed quinam est hic status congruens naturæ, quò nos reuocat disciplina? nimirum is, in quo veritatem cognoscimus, in quo scientia conferri, res omnes contemplari, contemplandoq́; frui rebus cognitis perspectisq́; possimus. Nam, vt sapienter M. Tullius ex Aristotelis sententia scripsit, sic ad intelligendum natus est homo, quasi mortalis Deus, vt ad cursum equus, bos ad arandum, atq; ad indagandum canis: ipseque philosophorum doctor diuinæ naturæ proprium esse intelligere ac sapere definiens, hominem eiusmodi naturæ solum ex omnibus animalibus compotem declarat; vt intelligamus hoc diuinum propemodum animal ad intelligendum & contemplandum esse procreatum. Testatur id humani corporis admirabilis forma, quæ huius vnius ex cunctis animantibus, ad cæli siderumq́; conspectum erecta, vt philosophi poetæq́; notauerunt; atque vt Platoni placuit, quasi arbor inuersa; vt aliis sapientibus, planta cælestis, significare videtur animum his membris inuolutum, rerum omnium, & maxime cælestium contemplationem expetere. Testatur hominis nomen apud Græcos, quem ideo Plato dictum ἄνθρωπον existimat, quòd quæ vidit contempletur, alij quod sursum aspiciat; quàm ob caussam erepto pisci cuidam nomine, iure posses ὁ οὐρανόσκοπον, hoc est cæli spectatorem appellare. Testantur omnes sensus aucupes venatoresque rerum cunctarum sagacissimi; quorum opera tamquam satellitum atq; exploratorum Mens contemplatrix, omnia quæcumq; rerum vniuersitas hæc suo complexu stringit, percipere intelligentia potest atq; cognoscere. Quòd si maxime gaudes, & voluptate diffluis, cum è valetudine diu morbis afflicta labefactataq; conualescens, in inte-*

Ar. l. 1. rhet. c. de iucun.
Cic. l. 2. de fin.
Iambl. l. de secta Pytha.
Ar. l. 4. de par. anim. c. 10
Cic. l. 2. de nat.
Gal. l. 3. de vsu part.
Ouid. l. 1. metam.
Boeth. l. 5 metro. 5 de consol. Phi.
Manil. l. 4 astr.
Plato in Ti.
Phil. l. de plant. Noe.
Clem. Ale. orat. ad Gentes.
Phil. l. quod deterius, &c.
Lact. l. de opif. c. 8
S. Isid. l. 11 orig. c. 1
Plato in Crattylo.
S. Amb. l. 6 in Hexam. c. 8
Gal. l. 3 de vsu. part. c. 3
Cic. l. 1. de leg.

integram salubritatem sanitatemq; restitueris; quæ naturæ lege tibi debebatur; quantum existimes instillari suauitatis illi menti, quæ diu versata in ignoratione rerum, tã-quam in morbo grauissimo, discendo progreditur in multarum rerum lucem atq; scientiam; tum in eo statu, quo ducitur impulsu naturæ collocatur, qui salus ac naturalis sanitas animi potest merito nuncupari? Dixi, Iuuenes, in admiratione singulariũ effectuum, quorum caussam ignoramus non exiguã inesse iucunditatem: dixi maiorem in discendo cognoscendisq; caussis latentib. suauitatem affluere perdiscenti: iam voluptatem, eamq; maximam ab homine docto, in vsu sapientiæ comparatæ percipi gustariq; pronuncio. Magnum quiddam dicere videor, & vere magnum: sed nisi probauero firmissimis rationib. quod polliceor, quæcumq; adhuc dixi, falsa omnia putatote. Delectationis plenã esse rerum cognitarũ contemplationẽ, illa ratio demonstrat, quòd actionem quamcumq; naturæ conuenientẽ intima quadã & implicita, diuino iussu, comitatur oblectatio; qua tamquã sale, aut melle, aut alio iucundiore sapore conditur, vt suscipiatur alacrius. Atq; hoc non in edendo, bibendo, ludendo tantum sentimus; sed etiam in pingendo, scribendo, & alijs operibus faciendis, quæ sunt suapte natura laboriosa. Tum contemplationem esse actionem naturæ mentiq; congruentem, quis negare potest, qui meminerit esse probatum, & ab homine naturaliter appeti scientiam; & per adeptionẽ sciẽtiæ constitui hominẽ in statu naturali? Quamobrẽ contẽplatio siue operosa sit actio; siue labore nullo fiat, vt spectatio; certissimũ est eo respersam esse cõdimento oblectationis, quo cunctæ actiones naturæ cõuenientes, miro Dei beneficio, cõdiuntur. Sed iã, quod magis est arduũ, aggrediamur disputationẽ; contẽplatione rerũ cognitarum summam voluptatem contineri. Metuerem non parum, Auditores, & ingenio diffisus meo caderem fortasse, nisi me fulciret grauis auctoritas magistri, qui cunctarum

8.

Ar. l. 12 metaph. tex. 39

Ar. l. 10 eth. c. 4 & 5

Ar. l. 10 eth. c. 7 l. 12 met. t. 39

actionum honestarum iucundissimam eam esse decernit, quæ fit secundum sapientiam. *Non loquitur vir ingeniosissimus de iucunditate admirationis, quæ cum inscientia coniuncta est; non de dulcedine philosophiæ, quæ in discendo posita est; sed de voluptate contemplationis illius, qua vir rerum omnium scientia completus, proinde sapiens, ad easdem recognoscendas mente reuoluitur, vt humanam felicitatem consequatur. Non minus quam auctoritas, eiusdem me ratio sustentat. Duo genera iucundarum rerum natura procreauit: alterum earum, quæ minus perfectæ tum delectāt, cum per eas aliqua cupiditas expletur; quæque extra illam necessitatem satiandæ cupiditatis, iucundæ minime sentiuntur. Quoties euenit delicatissimos homines vilibus cibis, aut acerbis; potionibusq́ amaris, aut lutulentis oblectari, quas in naturali statu constituti nauseantes respuissent; quòd eas appetentes, vehementibus desideriis condiuissent? Quis credat cibarium illum panem in pauperrima casa datum Ptolemæo regi peragranti Ægyptum, & à comitibus nō consecutis deserto, vere fuisse tam suauem, quàm illi visus est, nisi, quia famem obsonauerat laborando, esuriens comedisset? Quis asserat iucundam vere fuisse turbidam illam aquam, & cadaueribus inquinatam, à milite galea exceptam, & oblatam siue Dario, siue Artaxersi regi de prælio fugienti, fesso, sitienti: qui negauit vmquam se bibisse suauius? Ardor sitis, tam sordidæ potionis condimentum fuit, quod illi tantam suauitatem infudit. Iucundorum alterum genus est, quæ sensus humanos nihilo minus repleta natura, satiataque cupiditate; quàm vacua concupiscenteq́ delectant: qua ratione secundæ mensæ iucundæ proprie dicuntur; quæ conuiuas oblectant, tametsi primis epulis saturati famam omnem expulerūt. Comprehensa hoc posteriore genere iucunda, vere ac proprie iucunda existimantur, quòd iis, nec vacuitas, nec indigentia, nec libido, sed insita vis atq; innata, quæ nullis extrinsecus pendet*

Marginal notes: 9. — Ar. l. 7 eth. c. 12 — Cic. l. 5 Thusc. — Max. Tyr. Serm. 35

det à rebus, ſuauitatem impertiat. Naturæ, cœli, cauſſarum q; omnium contemplatori dulcis eſt ſane contemplatio, quam naturæ conuenientem actionem eſſe ſtabiliui; ſuauis eſt, ac plena voluptatis: non quod per eam vlla vacuitas mentis expleatur; non quod ſciendi deſiderium ſatietur; quia iam eum omnia didiciſſe ac ſcire poſuimus: non enim de philoſopho, qui eſt amator ſapientiæ; ſed de ſapiente, qui eſt eius poſſeſſor diſputamus. Itaque contemplatio ſapientis iucunda eſt ea iucunditate, quæ ſincera, perfecta & abſoluta eſt; atq; omnium ſuauitatum, quibus humanus animus deliniri ſolet, præſtantiſsima. Tabulam pulcherrime pictam vel à Michaele Angelo, vel à Raphaele Vrbinate, vel à Titiano ſemel, iterum ſæpiusq; ſpectaſtis; omnem eius perfectionem conſideraſtis, ſymmetriam, colores, vmbras, eminẽtiam, receſſus, argutias, mores, affectus, extremas lineas, elegantiam; nihil vos amplius latet, quod cognoſcatis; prorſus omnia noſtis, quæ pictura cõplectitur: cur ad eam reſpiciendam toties animus veſter oculusq; reuoluitur? Quia res eſt ſuapte natura iucunda: proinde decies ſpectata delectat. Vidiſtis etiam ſæpe hortos artificioſiſsimos alicuius viri principis; vbi blanditur ſenſibus, hic viri dicata ſilua minorum ferarum, & auium liberarum plena: illic pratum floribus variis ac beneolentibus depictum: alibi pomarium arboribus in quincuncem diſpoſitis conſitum, & arbores maturis fructibus onuſtæ. Viſuntur ambulacra roſarum ſepibus vtrinq; munita: frigidæ atque vmbroſæ cauernæ vocem multiplicatam referentes: riuuli gelidarum aquarum artificio mirabili per occultiſsimos tubos vel in ſummum collis iugum erumpere; vel in organorum muſicorum fiſtulis ſonum edere; vel in auium fictarum gutture cantum æmulari; vel è lapideo cratere per ſiphunculos æneos, impellente ſpiritu, ſalientes in ſublime pellucidi ac murmurantis fontis blanditias imitari. Præterea piſcinæ ludentibus piſcibus; caueæ garrientibus auicu-

lis referta: plantæ opere topiario in mille figuras attonsæ: marmoreis frōdosa vmbracula subnixa columnis, labyrinthus, odeum, opaca porticus aprica palæstra. Vidistis inquā & eodem sæpenumero rediistis. Cur toties ad eadem oblectamenta reuisenda vos hæ trahunt illecebræ voluptatis? Quin semel satis fuit hæc vidisse, introspexisse, totis oculis hausisse? Quia iucunda sunt adeo, vt sæpius inspecta, delectatione maxima oculos animumq; permulceant. Oculorum sensus rerum sibi conuenientiū inspectione frequenti, nulla præcurrente indigentia, maxime delectatur; non mētem oculum animi contemplatio rerū cognitarum sæpius iterata pari suauitate perfundet? Ne longum fiat, cursim expedio rationem alteram ex eiusdem Aristotelis thesauro depromptā: eam iucundiorē actionem esse, quæ aliam iucundam item obruit, impedit, & extrudit. Delectationem, quæ percipitur è patrimonio pecuniisq; possessis, contēplatio Naturæ in Anaxagora & Cratete contempsit: suauitatē, qua perfundit hominū animos Reip. gubernatio, dominatus, regnique possessio, in Heraclito neglexit: voluptatem, quæ ex oculorum vsu redundat in animum, in Democrito repudiauit: iucunditatem, quæ patriæ, propinquorum amicorum aspectu consuetudineque capitur, in multis, qui contemplandi studio solitudines coluerunt, pro nihilo duxit: quis neget contemplandi dulcedinē omnibus suauitatibus antestare? Præsertim cum mœrorem omnē abstergeat; siue oriatur ab exilio, vt in Demetrio Phalereo; siue ex oppressa patriæ libertate, vt in Cicerone; siue è cæcitate, vt in Didymo Alexandrino; siue è iactura fortunarum, vt in Zenone; siue ex aliis vitæ miseriis, vt in compluribus sapientibus viris, qui leuamentum à dulcedine cōtemplationis petiuerūt, & hauserunt. Necessaria ratio, vt M. Tullius loquitur, illa est, quam explicaturus alacriores vos exopto: non rhetorē ago, sed philosophū; abiit illud tēpus, quo tempore flosculis, festiuitatibusq; verborū auribus auditorum

blan-

10. Ar. l. 10 eth. c. 5

Ora. 19. n. 25

Cic. l. 3 de or.

Cic. l. 5 de fin.

Ora. 19 n. 17

Plut. de tranquill.

blandiebar; quo captabam attentionem nouarũ rerum varietate. Nunc officij mei ratio postulat, vt fucata dictione, quæ fastidium audiẽdi fallat, ablegata; cunctisq; lenociniis auriũ omißis; doctrinæ peripateticæ succũ propinẽ vobis; nõ aureo calice politißimæ alicuius & elegantißimæ orationis; sed poculo vitreo claritate tantũ laudabili: quæ, non mel blãditiarũ dulcedine illinat ad fallendũ; sed pura, sinceraque veritas, vt ab Aristoteleo fonte profunditur ad exhauriendum inuitet ac prouocet. Memẽtote veterib. suauitatum omniũ venatorib. in magno pretio deliciisq; fuisse myrrhina vasa; sapore nescioquo, dulcem inter & amarũ gratißimo, potionem inficiebant: hodiernam orationem meam, Auditores, contra se habere maxime vellem; vt scilicet disputationis subtilioris sapor amarior, eã vestris auribus atq; ingeniis gratiorẽ exhiberet. Sed iam tandem hanc tertiã rationẽ educamus, quæ principatũ in iucundis, rerũ contemplationi stabiliat; quod in ea felicitas humana collocatur. Insita penitus est in omnium hominum siue barbarorũ & immaniũ; siue mansuetiorum atq; humaniorũ mentibus opinio, quã & magister noster approbat, felicitatẽ ac summi boni possessionem, rem omnium longe iucundißimã esse, voluptatisq; plenißimã. Id recta ratio persuadet: numquã enim humanus appetitus summi boni consequẽdi fruendiq; cupidißimus à desiderando & inquirendo conquiesceret, si qua actio reperiretur, summi boni, quod se tenere putat, possesione iucundior. Atque hæc hominum existimatio fefellit quosdam, minus quam par erat, res implicitas inter se, cogitatione distinguentes; qui iucunditatem eam, quæ comitatur ac perficit actionem summum bonum adipiscentem, ab ipsa actione minime separantes, suauitatem comitem felicitatis, felicitatem esse putauerunt. Hinc illæ de fine hominis, eiusq; summo bono ac beatitate sententiæ, prodigiorum similes prodierunt; quæ beatum hominem vel doloris vacuitate, vel indolentia, vel voluptate corporis,

Mart. l. 14. Ar. l. 3 c. 9 de doctr. Epict. II.

Ar. l. 1 eth. c. 8

L. Sen. l. de vita beata. Ar. l. 1 eth. c. 12

Cic.l.de fin. *ris, vel animi lætitia, vel honestate suauitatibus mista voluptatis declararunt. Hanc actionem, qua felix ac sapiens summo bono fruitur, actionem secundum sapientiam esse; tum rerum omnium, & altißimarum caussarum, ac potißimum primæ, res cunctas procreantis & moderantis contemplationem; non Aristoteles modo cum vniuersa peripateticorum schola, sed etiam communis recte sententium philosophorum omnium vox & consensus pronunciauit.* Arist. l. 6 eth. c. 12 l. 10 eth. c. 7 *Prô Deus immortalis! tanta est inclusa in contemplatione, delectatio; vt eadē agitatio mentis & actio detur humanæ felicitati; concedatur adeptioni summi boni; finisq́ vltimi possessioni tribuatur? Itaq́ philosophiæ naturalis studiū aditus est ac via quædā ad beatitudinē; & felicitas inchoata.*

12. *Magnum hoc est, & supra vestram opinationē, Adolescētes, quod dixi: rapiet multos in admirationem quod dicturus sum: nec auderem dicere nisi theologiæ magistris esset probata sententia. Diuinæ beatitudinis imago est hæc mentis sapientis contemplatio. Naturæ perspicax & acutus contemplator Aristoteles eo peruenit ingenij sagacitate, vt litteris consignauerit Mundi parentem ac rectorem Deū, & se ipsum inspicere perpetuo, & hac sui contemplatione beatum esse: quod etiam primus in disputatrice theologia doctor petitis à sacratiore armamentario firmamentis asseruit.* Arist. l. 10 eth. c. 8 l. 2 magn. moral. c. 18 S. Th. 1 p. q. 26 ar. 2 *Quid enim æterno tempore faceret is, qui non modo naturæ intelligentis est, & in intelligendo contemplandoque summus; sed etiam qui totus est animus, totus oculus, totus intelligentia, totus mens, totus ipse, nisi specularetur aliquid? & quia nihil illo dignius, maius ac nobilius neque est, neque esse potest, nisi contemplaretur se ipsum; ac beatus fieret eo modo, qui naturæ intelligenti est aptißimus?* Aug. Eugu. l. 4 de perē. Phil. c. 11 Pl. l. 2 c. 7 S. Cyrill. Ierosf Cat. 6 ad illum. *Hinc apud Græcos Deum Θεὸν ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν, siue θεᾶσθαι, hoc est à spectando contemplandoque, appellatum & philosophi & theologi putant:* Plut. l. de Iside & Osiride.

atque

atq; apud Ægyptios Osirim dictum autumant, quasi Multioculum, quòd omnia diligentissime prospiceret; tametsi nescirent, quod nobis Christianis diuinitus patefactum est, Deum in se ipso suæq; naturæ diuinæ speculo amplissimo res omnes à se procreatas intueri. Quoniam vero, vt dicebamus, hæc contemplatio diuinæ naturæ Deo iucundissima est, eaq; vt ita dicam, alitur ac beatur; hinc veteres Græcorum magistri sub allegoriarum, & fabularum inuolucris Deum nectare & ambrosia potari pasciq; dicebant, non aliud significantes nisi voluptatem illam, quam Aristoteles à vena contemplationis ad speculatricem mentem profluere deprehenderat. Quòd si Dei contemplatio iucundissima est iucunditate diuina captum humanum excedente; contemplationem humanæ mentis, quæ Dei est imago, sibi cōgruenti suauitate oportet abundare. Verum post tot argumenta, quibus concluditur, contemplationem sapientis esse dulcedine magna delibutam, murmurat quispiam vestrū, moueri quidem sensus voluptate aliqua corporis, eamq; à se nimium aliquando, sentiri & capi; nullam vero percipi, nullam gustari contemplationis, quam prædico, suauitatem. Miror te, qui hæc obiicis, velle sentire gustareq; contemplationis voluptatem, quæ sentiri non potest, sed intelligi: non illa corpus titillat, sed animum permulcet: non est metienda sensu, sed mente: nobilioris est illa rationis, quàm vt corporis sensibus subiiciatur. Deinde si nihildum habes studio comparatum ac sepositum, quod contemplere, dulcedinem contemplandi non animum tuum influere quereris & miraris? Hoc mea spectat oratio; vobis hoc persuadere conor hodierna die, Iuuenes, vt vos philosophiæ detis, dicetis, impendatis, tempore suo dulcedinem hanc maximā, voluptatemq; capturi. Postremo nisi nos magister fallit, (quod Deus auertat) animi contemplantis sincera puraq; voluptas, impuram ac lutulentam illam quæ corpus afficit & commaculat, non vno capite antecedit. Iucundius enim

S. Dion. c. 12 diu. nom.
S. Greg. Nyss. hom. 5 in cant. & l. Non oportere tres Deos dicere
Aug. Eugub. l. 4 de peren. philos. c. 11. & 12.

13.

S. Th. 1.2. q. 31. ar. 5.

Ar.l.1 rhet. c. de compar. maior. & min. boni.

illud esse decernit, quod minus habet molestiæ, diutiusque perdurat. Voluptas corporis aut dolorem tollit antegredientem; aut molestiæ, quæ nascitur ex cupiditate cum vacuitate coniuncta, tamquam medicina quædam naturæ iussu medetur: voluptas mentis in sapiente nullum habet dolorem, nullam molestiam, nullam cupiditatem, nullam ignorationem, quæ debeat expleri, præcurrentem. Illa quia non tota simul à sensu percipitur, sed aliquid fluxit & non est; aliquid expectatur & nondum est, cum comitante dolore coniungitur; vt iure γλυκύπικρον *(quod medicamentum est ex absynthio ac melle compositum) eam appelles, quo nomine Græci poetæ signãt amorem, quem & Latini* Dulcem amaritiem *vocant, quod dulcis & amari permistione, quasi cinnus particeps vtriusq; tẽperatur. hæc quia sine motu fit, tota simul ab animo sorbetur, neq; fuga præteritæ particulæ, neq; expectatione futuræ cruciatur. Illa tum finitur, cum res iucunda, quæ obijcitur sensui, delectationẽq; transmittit; aut tollitur, aut impeditur ab alijs, aut, quia caduca res est, sua sponte perit & extinguitur: hæc nullum habet finem; quòd res contemplanda æterna est, semper in promptu, ac potestate speculantis; nec vlla vis siccare potest hunc perennem fontem puræ voluptatis. Atq; hæc mentis suauitas, si non vi sua, vt pro naturali potestate deberet, à corpore vestro vilem ac sordidã voluptatẽ extrudit; (quod facit in tã multis philosophis ac sanctißimis viris, qui posthabitis omnibus sensuum oblectamentis, delicijs mentis contemplando perfruuntur) id euenit, Iuuenes, quòd nulla datur opera contemplationi; nihil in eo studio ponitur temporis & curæ; non aperitur aditus menti, vt ex hac mortalitatis cauea libero volatu poßit in naturæ contemplationem excurrere. Quamobrem ad alteram disputationis partem, quæ continet vtilitates philosophiæ naturalis veniendum est: inter quas illa insignis est; à fœdis corporis voluptatibus auocatio. Quamquam enim vtilitas,*

S.Th.1.2. q.31.artic.5

Gal. l. 3. de simpl. medic. facul. cap.16.

nec est bonum propter se expetendum; nec propter se à quoquam expetitur, quod semper ob aliquid aliud quæritur: est tamen tantæ potestatis, vt multorum animos, qui ad iucũditatem inuicti steterant, vtilitatis obiecta species inflexerit. 14. *Quæ bona putantur à mortalibus, ea tum Academicorum tum peripateticorum auctoritate ad tria capita reuocantur, vt alia sint animi, corporis alia, & alia denique externa vocentur. Philosophiam naturalem animo, corporis, fortunis vtilem ac fructuosam eorum bonis vel comparandis, vel augendis esse constanter affirmo. Non omnia quæ legi, quæ notaui, quæ dici possunt, est in animo communicare vobiscum: paucula de vnoquoq; genere attingam: certa vobis accuratis philosophorum lectoribus occurrent. Ac de animi commodis, illud vnum enucleabo, quo mens per naturalem philosophiam; quam vestibulum virtutis cum Philone; fundamentum philosophiæ Christianæ cum Clemente Alexandrino nominare sum solitus; ab indulgentia corporis, obsequio sensuum, carnisq; societate discedit; atq; in Deum architectum mundi, rerumq; omnium gubernatorem peruestigandum attollitur. Laudatum ab omnibus video Platonis de homine commentum, quem currui similem cogitatione formabat: huic Rationem pro auriga cursum equorum moderante dabat: pro equis currum trahentibus Appetitum & Iram inferioris animi partis vehementiores affectus tribuebat: qui sæpe, vt cum damno luctuq; videmus in nobis, vel auriga turpiter ex incuria dormitante; vel ex ignauia, naturalis imperij habenas sponte laxante; vel de manibus eius ac potestate per vim atq; furorem excutientes, currum per itinera deuia, periculosa, lubrica, prærupta scelerum ac flagitiorum ferunt, trahunt, raptant; ac trãsuersum præcipitemq; in imas valles saxis asperas, rapidis torrentibus metuendas immittunt; vbi miserabiliter aut lapsu frangitur ac dissipatur; aut vndis obruitur; cum vitiosus adolescẽs re familiari, valetudine, patria, existimatio-*

Ar. l. 1. eth. cap. 8.
Cic. in partit.
Sext. l. 10. aduers. Math. c. 2
Quin. l. 3. cap. 7.
Phil. l. de congr. erudit. gratia.
Clem. Alex. l. 6. strom.
Plato l. de an.
Philo. l. 1. alleg. leg.
Clem. l. 5. strom.
Plut. l. de virt. mor. & q. 8. Plat.
Max. Tyr. ser. 25.
Theod. l. 5. de cur. Græc. affect.
S. Hier. l. 2. adu. Iouin.
S. Greg. Nyss. l. de anima & resurr.

ne, atq; amicis amißis, ex impotentia perturbationum indomitarum, in quandam miseriarum omnium voraginem calamitatumq; demergitur. Hac naturalium habenarum infirmitate cognita prisci philosophi, validiores frenos industria factos in ora ferocium equorum iniiciendos putauerunt; quorum firmitate Ratio dominatum in eos acceptum à Natura retineret; tum pro arbitratu, pro iure, pro modo regeret, frenaret, ac flecteret. Hos frenos virtutes morales esse dixerunt, quæ probis, iustis, honestis actionibus frequentandis acquiruntur. Atq; inter Stoicos virtutum studiosißimos floruit Epictetus ille paupertate singulari, & rerum humanarum despicientia, in corruptißimo Domitiani sæculo illustris; qui perfectionem humanæ vitæ reuocãs ad duo capita ἀνέχου καὶ ἀπέχου Sustine & abstine, *geminos frenos, geminis hisce non tam equis, quam feris assignasse prudenter est visus: quorum priore bestía ferox iræ cohiberetur; posteriore bellua cupiditatis æque immanis frenaretur. Quis dubitat his virtutum habenis in Rationis potestatem traditis, quin illa currus gubernatrix multo plus ad equos exultantes in officio, rectaq; via continendos; atq; intra gyrum circumq; honestatis coercendos poßit, quàm si tam aptis domandæ ferociæ careret adiumentis? Verum aut hæc sero nimis comparantur, aut comparata non sunt satis; aut à calcitrantibus equis respuuntur, & rumpuntur; atq; inde ad natiuum furorem impetumq; reditur. Non disputo nunc de diuinitus immißis auxilijs, quæ sunt nobis ad perturbationes mitigandas regẽdasq; necessaria: de remedijs humana industria cõparandis est sermo; inter quæ cum virtutib. honestißimũ habet philosophia locũ. Peritorum aurigarum mos est in curru moderando, cum is vel indomitis & intractatis equis ducitur; vel per cliuum è monte descendit, ne feratur immoderatius, quàm par est, aut in descensu præcipitet; vt firma sude per alterutras rotas immissa sufflaminetur. Nostratis huius & humani currus*

Agell. l. 17 capite 19

15.

rus

rus sufflamen ac retentio præualida, mihi philosophia naturalis semper visa est; cuius studio, cursus eius immoderatus, in ætatis præsertim iuuenilis procliuitate ad prolapsionem, moderate sustinetur; & currus ipse totus à periculo, casuq; præcipiti conseruatur. Plato me duxit in hanc cogitationem atq; spem; cum ex eo didici philosophiam meditationem esse mortis. *Non ille mortem naturalem intelligebat, sed moralem: non necessariam, sed voluntariam: non qua corpus ab anima seiungitur; sed qua mens ipsa à corpore separatur. Nam illa vitam eripit, hæc vitium opprimit: illa naturæ vinculum soluit, quo corpus animatur; hæc vim retundit appetitus vitiosi, quo carni deseruit: illa deniq; hominem trudit in sepulcrum, hæc eumdem prope facit immortalem. Nec minus nomine meditationis Plato considerationem mortis, aut contemplationem notabat, sed exercitationem atq; vsum: is, Platonis sententia, philosophiam bene didicit, cui mortem hanc adeo fructuosam attulit, vt eius ope societatem carnis eiecerit, illecebras voluptatum fugerit, voluptatem omnem tãquam aliquam dedecoris labem oppresserit, atq; ab indulgentia sensus, ab obsequio corporis, ab iræ dominatu cupiditatisq; recesserit. Quatuor habet nostra philosophia suis in thesauris, per quæ magna hæc & admirabilia præstat in hominibus. Primum contemplationem ipsam simplicem ac nudam rerum; quæ si non aliud, mentem, cuius acies in diuersas ac prope contrarias functiones intenta simul esse non potest, erigit, attollit, atq; ad res terrestres & humanas, è cælestium ac nobiliorum consideratione; despiciendas inducit. Audite Ciceronem, qui iam hunc primum sapientiæ fructum gustauerat in tranquillissimo philosophici studij portu conquiescens; quò tempestate forensi diu multumq; iactatus, è fluctibus publicorum negotiorum, contractis velis auræ popularis fallacissimæ plenis, concitato remigio se recepit. Is enim de cõtẽplatione Naturæ disputans,*

Plato l. de an.
Ammon. præf. in Porphyr.
S. Ambr. l. de fide resurrect.
Macrob. l. 1. c. 13. in som. Scip.

Cic. l. 2. Acad. quæst.

tans, Erigimur, *inquit*, elatiores fieri videmur: humana despicimus, cogitãtesq; supera atq; cælestia; hæc nostra, vt exigua & minima contemnimus. *O præclaram sententiam! Quàm congruẽter veritati, Christianæq; religioni sentiebas M. Tulli! Quis te tam eximiam doctrinam docuit? quis adeo sublime tuam mentem extulit, vt isthæc ingenij acie perui deres? Radius aliquis caloris nobiliorisq; lucis diuinitus à cælo demissus in animum tuum, rationis lumen adauxit, vt tanta cum dignitate saperes, tanta cum veritate de philosophia loquerere. Nil mirum, voluptatum aucupes, deliciarum venatores, abdominique seruientes, vbi se contemplationi dediderint, adamauerintque sapientiam, moderatiores in voluptatibus captandis fieri: superarum rerum ac cælestium contemplatio, pectoribus eorum imprimit rerum vilium, humilium ac lutulentarum contemptionem. Habet deinde philosophia delectationem illam contemplationis comitem, de qua tam multa diximus; quæ cum dulcedine sua sit suapte natura potentior, quàm sensuum vlla suauitas, auocat animum non obstinate renuentem à sordidis fœdisque corporis voluptatibus, sensuumque misera seruitute.*

16. *Tum philosopho cognitionem sui ipsius tribuit hæc eadem philosophia, rem difficillimam, vt Thales; suauissimam, vt Aristoteles; optimam, vt omnes docuerunt. Vulgatum est historijs veterum ac libris, à Thalete ne, an à Chilone? fuisse pronuntiatum pulcherrimum illud, ab omnibus certatim laudibus cumulatum, de sua ipsius cognitione præceptum* γνῶθι σεαυτόν: *cuius tanta vis, tantaque sententia visa est sapientibus Græcis illius æui, vt Delphis loco celeberrimo totius Græciæ, pro foribus templi Apollinis, aureis litteris inscribendum iudicarent: rati maiorem auctoritatem apud homines ad se introspiciendos habiturum, si profectum à Pythio Deo potius, quàm ab homine mortali, quamquam sapientissimo, putaretur. Neque vero doctrina hæc salutatis*

Aus. in lud. 7. Sap.
Ar. l. 2 mag. mor. c. 18
Diog. l. 1 in Thal.
Pl. l. 7 c. 32
Plato in Alcib.
Cic. l. 1 de leg. & l. 5 de fin.
Iuuen. sat. 11
Plut. l. adu. Colot.

tatis Græciæ finibus se continuit: permanauit ad barbaros, peruasit remotissimos populos, imbuit Brachmanas Indorum sapientes, quorum princeps Hiarchas Apollonio Tyaneo testificatus est, neminem ad illam reconditiorem philosophiam admitti, qui non ante se nouerit. Cum autem se nosse, sit auctore M. Tullio, nosse animum, qui tenet in homine principatum; vt ego cum alijs prudentibus viris arbitror, nosse animum pariter & corpus animi domicilium; quis non videt hanc cognitionem nostri, si non in totum à philosophia naturali, magna saltem ex parte deriuari? Disciplina hæc originem animi inuestigat; extrinsecus in corpus influere docet; immortalitatem probat; diuinum quid habere fatetur; liberum, sui iuris, suarumq; actionum dominum agnoscit. Hæc eadem cogitatione, & si sit opus, manu, secat in partes, digerit in principia corpus humanum animi tabernaculum, imaginis diuinæ templum, tanto Naturæ artificio fabricatum, expolitum, exornatum, vt Aristoteles, Cicero, Galenus ceteriq; philosophi ac medici; vt Basilius, Ambrosius, Nyssenus, Theodorus atq; alij Theologi omnes in ipsius consideratione propemodum obstupescant: & Galenus in primis in religiosissimas exclamationes, diuinæq; sapientiæ laudes erumpens, identidem appellare non dubitat diuinum corpus nostrum, quòd animo diuinitatis participi non esse possit accommodatius: non veretur affirmare tantam esse Dei summi artificis sapientiam in collocatione pedis in corpore, quanta est in positione solis in mũdo: nec minoris artis atq; admirabilitatis esse fabricationẽ oculi in capite, quàm solis eiusdem stellarum principis in cælo. Significat eadem philosophia mundum vniuersum ab effectore Deo procreatum hominis gratia: conuerti perpetuo cælũ; statis cursibus ire redireq; solem; sidera currendo lucere; moueri quaquauersus elemẽta; res omnes simplices, mistas, saxa, metalla, gemmas, medicamenta, plãtas, arbores, cuiusq; generis animantes in vnius hominis cõmodum

generari.

Philostr. l. 3 c. 6 de vita Apollon.

Ci. l. 1 Tusc.

Phil. l. de opif.

Gal. l. 13 de vsu part. c. 11

Gal. l. 3 de vsu par. c. 10

17.

generari. Cum igitur in hac rerum magnificentia positus homo, atq; in hoc conspectu & cognitione Naturæ locatus se ipse prospexerit, totumq; tentauerit, & senserit aliquid in se habere diuinum: intellexerit quemadmodum in Natura subornatus in vitam venerit; quantaq; instrumenta habeat ingenium, memoriam, sensus, ad obtinendam sapientiam; se non vnis circumdatum mœnibus popularem alicuius loci, sed ciuem totius mundi quasi vnius vrbis agnouerit: deniq; peruiderit cum veritate congruere magnificas illas philosophorum de homine voces; illum, animal esse diuinum: magni Dei simulacrum; paruum mundum, audacissimæ naturæ miraculum; mortalem ac terrestrem Deum; vicaria Dei potestate dominum omnium procreatarũ rerum: cum, inquam, hæc omnia naturæ speculator intellexerit; nisi truncus sit, aut stipes, aut stupidus; quàm contemnet, quàm despiciet, quàm pro nihilo ducet ea, quæ vulgo ducuntur amplissima? Hic in tam celso dignitatis gradu Dei beneficio locatus, sentiat, dicat, faciat aliquid tantis diuinis muneribus indignum? Qui sibi res omnes, vtiq; se viliores, Dei nutu subiectas parere ac seruire videt; iisdẽ ipse demens sponte sua, conquirendis voluptatibus, miserrimo seruitutis genere se subiiciet? Erigit hominem, erigit è tanta vilitate, turpitudine, fœditate naturalis philosophia, cum generis humani dignitatem illi obiiciens, in sui notitiam cognitionemq; deducit. Postremo nos attollit ad altiora contemplatio Naturæ: perducit mentem nostram ad Deum vsq; mundi creatorem ac Rectorem cognoscendũ; cuius cognitio ad bene beateq; viuendum adeo necessaria est, vt sine tanto bono numquam beati esse possimus. Non latuit veteres philosophos; qui finem omnis philosophiæ contemplationem & cognitionem esse definiebant; vel Vnitatis, vt Pythagoras loquebatur; vel Principis omnium principiorum, vt Architas; vel Naturæ intelligentis ac sempiternæ, vt Plutarchus; vel diuinæ Maiestatis vt Simplicius.

Ar. l. 2 de par. an. c. 10

Ar. l. 4 de par. an. c. 10
Gal. l. 1 de vsu Part. c. 2
Manil. l. 4
Zoroast. in oraculis
orat. 10 n. 25

18.

Aug. Eugub l. 10 de peren. Philos. c. 9 & 11
Lib. 9 c. 8
Cic. 1 Tusc.

Tum hominẽ in hoc Mundo collocatum, tamquam in theatro rerum omnium existimabant; vt contemplator tot diuinorum operum, ex ijs effectorem ac moderatorem cognosceret, laudaret, veneraretur. Quod & nostri confirmarũt, cum addiderunt ob hanc caussam postremo loco in hoc theatro procreatum. Theologorum quoq; communis è diuinis libris deriuata sententia est, res procreatas quædam esse vestigia, quæ Deus eas procreans, tamquam præteriens pedibus infinitæ potestatis impreßit in nihilo. Per eadem naturæ contemplator quasi venaticus canis sensuum acumine, sagacitate mentis odorando progrediens, metiendo, ratiocinando, inferendo reperit Deum earum auctorem, ac latentem licet in suæ diuinitatis lumine, deprehendit. Non quidem omnes perfectiones Dei, quas nobis oracula diuina patefecerunt, hic diligens venator hac inuestigatione colligit; ex ea tamen tum Deum in natura rerum inesse; tum earum architectum molitorem atq; opificem fuisse; tum ijsdem vniuersis ac singulis præsidentem prouidere; tum deniq; immensæ virtutis atq; infinitæ potestatis esse, potest inuestigator idem intelligere. Nam si Pythagoras Italicæ philosophiæ maximus splendor tot laudibus commendatur, quòd ex Olympico stadio sexcentorum pedum, quod Hercules suis plantis fuerat aliquando metatus; corporis eius magnitudinem ingenij quasi decempeda metator bonus comprehendit; docuitq; præterea ratiocinator item optimus, symmetriæ naturalis corporum humanorum habita ratione, quanto esset alijs hominibus ille procerior: naturæ speculator; & rerum, vt ita dicam, accuratus decempedator, non ex ipsis, Dei parentis omnium immensam colliget infinitatem? Sed quid ego rationibus probo id fieri posse, quod constat Aristotelem sagacißimo ingenio præstitisse? Qui, vt loco suo copiose demonstrabitur, è motu potißimum cæli sempiterno, primam rerum caussam inuenit, & infinitæ virtutis esse comperit, tum verbis Homericis vsus, vnum

Philo. l. de opif.
S. Nyss. l. de opif. hom. cap. 2

S. Th. 1 p. q. 45 ar. 7

Agell. l. 1 c. 1

Ar.l.8 phys. l.12 met.t.55

principem mundo præesse confitetur. Cicero quoq; Platonem Aristotelemq; secutus ingenij sui bonitate naturam contemplans, ijsdem vestigijs indagat, reperit, probat Deum esse parentem, ædificatorem, atq; administratorem huius perfectißimi pulcherrimiq; Mundi; quem tot orbes circumplectuntur; tot sidera illuminant; tot motus contrarij, dispares, recti, transuersi temperant; tot rerum genera complent; tanta varietas exornat, tantus ordo cõcinnat; quem deniq; dierum noctiumque vicißitudines; quadripartitæ commutationes temporum; perennisque singularum rerum, aliarum ex alijs, ortus interitusque perpetuat. Quod si primum videres horologium, qualia nunc habemus multis imparibus magnitudine rotis ferreis instructum, quæ nexæ inter se geminis ponderibus omnes conuertuntur; aut, quod erat opus mirabilius ac iucundius visu; si sphæram ab Archimede scientißimo mirabilium rerum machinatore, Naturæque felicißimo imitatore conspiceres; quæ cælum orbium numero ac forma; sidera lumine ac motu mundumq; omnem è caduca materia fictum occulto motionis ac volubilitatis principio referebat: nonne optares atque studeres nosse diligenter quæ vis, quis impetus, quæ machina paruum illum mundum versaret ac cieret? vnde principium motus duceretur? Quæ manus artifex tot res, tam varias, tam sapienter in exiguum globum inclusisset? Nonne tandem ratiocinando conficeres argumentatione necessaria, mentem sapientißimi alicuius architecti tam mirabilis operis inuentricem extitisse, in quo tarditate ac celeritate dißimillimos motus regeret vna conuersio? Quod faceres in sphæra perexigua, non potiore iure facies in mundo; vbi non humana ficti orbes arte vertuntur, sed diuina: non plumbeis ponderibus, sed Naturæ momentis suas in sedes omnia deferuntur: non ærugine, non vsu, non vetustate cæli rotæ consumuntur, sed ex eo die, quo sunt factæ, moueriq; cœptæ, neutiquam vitiatæ in hunc

Cic. l. 1 & 2 de nat. Deor.

Philo. l. 2 allegoriar. leg

Cic. l. 1 Tusc. l. 2 de nat. Deor.

Sext. Empir l. 8 c. An sint Dii.

Orat. 14 n. 6

in hunc

in hunc vſq; diem ſeruantur incolumes? Non inferes indagatrice mente tanti operis auctorem, & conſeruatorem, eſſe videlicet aliquem, eumque non eſſe poſſe niſi diuinum? Satis multa diximus de philoſophiæ ſpeculatricis vtilitate, quam eius ſtudioſi capiunt, cum à viliſſimis rebus, ad ſui Deiq; cogitationem attolluntur: mitto reliqua, quæ paraueram, etiam illud non ſpernendum; prodeſſe menti ad doctrinas omnes adipiſcendas. Quis enim prima Geneſis capita, Iobi librum, difficillimos pſalmorum locos ſine ſcientia rerum naturalium intelliget? Quis Theologiæ diſputatrici fructuoſe dabit operam, ſine cognitione naturæ? Quis animæ cognitione vacuus, & eius partium, facultatum, affectuum, moralem philoſophiam plene percipiet? Idem iudicium facite de aſtrologia, quæ natura cæli, quæ motus, quæ luminis notitiam à phyſicis accipit: idem de muſica, quæ quid ſit ſonus, ac vox, quomodo formetur in ore, feratur in aere, recipiatur in aure docenda eſt à venatore naturæ: idē de reliquis diſciplinis atq; artibus, quæ quot à naturali doctrina commoda accipiant, vos ipſi, Iuuenes, ex hac hora, ſi ſtudioſe animum aduertetis, fatebimini. Corporis quoq; vtilitatem paucis expedio, quam nobis præbet in medicina: quæ qua ratione corporibus adhibere medicamenta commode poteſt, ſine corporis humani cognitione? quomodo curare oculum, ſi oculi naturam & conſtructionem ignoret? Itaq; prudentiores ex medicinæ ſtudioſis non attingunt ante medicinam, quàm naturalem ſcientiam ſibi ſtudio compararint; exemplo principum in hac arte Hippocratis, Galeni, & Auicennæ; qui non minus in naturali ſcientia, quàm in morborum & medicamentorum cognitione fuerunt inſignes. Ad poſtremum vtilitatis caput venio, quod res externas continebat. Suppudet me dicere magni nominis philoſophos magna mercede ſolere conduci ad rerum naturalium ſcientiam tradendam in publicis gymnaſijs; quod cum doctorem honeſtat inſigniter, tum

19.

Ar. l. 1 eth. c. 13

Ar. l. 1 eth. c. 13 l. de ſenſu & ſenſ. c. 1

20.

vero rem auget familiarem; atq; extenuat illam opinationem multorum, scientia iuris tantum, & medicina eruditos homines posse ditari. Sed non pudet Aristippi philosophi Socratici memorabilem de hac vtilitate referre sententiam. Hic ad litus Rhodiorum eiectus naufragio, cum schemata geometricis descripta rationibus in arena vidisset, ad comites exclamans: Bene, *inquit*, speremus: hominum cerno vestigia: *statimq; in oppidum Rhodum contendit: recta gymnasium petijt; ibique de philosophia disputans, muneribus adeo large donatus est, vt non tantum se ornaret, sed etiam socijs nauigationis & periculorum, quæ opus essent ad victum vestitumque præstaret. Tum comitibus in patriam reditum parantibus atq; interrogantib. Numquidnam vellet renuntiari domum, respondit hæc suis ciuibus inculcarent*: Eiusmodi possessiones & viatica liberis oportere parari, quæ etiam à naufragio vna possent enotare. Nam ea sunt vera firmaque præsidia vitæ, quæ neq; diuturnitas temporis conficere; neq; aduersæ fortunæ tempestas obruere; neque mutatio rerum publicarum euertere; neque demum crudelis belli vastatio delere potest. *Thaleti Milesio sapientissimo philosopho fuit aliquando tamquã probrum obiectum, inutilem esse scientiam naturalem, quam profitebatur. Ægre tulit ille, non sibi, sed nobilissimæ scientiæ contumeliam imponi; quam non verbo, sed facto repulit admirabilem in modum ostendens philosophum, si ei commodum sit, pecuniam facere posse. Nam præuidens ex ijs, quæ in cõtemplatione naturæ obseruauerat, eo anno futuram oliuarum magnam vbertatem, aliquantum pecuniæ contraxit; tum antequam oleæ florere cœpissent, in omnibus circa se vrbibus atq; insulis, arrhabone dato, quidquid erat in arboribus olei paruo pretio coemit. Non illum coniectura, non prouisio fefellit; magnam vim olei tulit annus: quod cũ ipse per emptionem totum haberet in potestate, concurrẽtibus, vt asso-*

Vitru. l. 6 de Architect. præf.

Ar. l. 1 polit. cap. 7
Cic. l. 1 de diuin.

vt assolet, emptoribus tanti vendidit, quanti voluit; atq; ex eo maximum pecuniæ numerum atq; aceruũ collegit; quẽ ostendens amicis, facile, *inquit,* philosophis est ditari, si velint; sed hoc non est illis curæ; qui pecuniis anteponunt amorem sapientiæ, *& intelligunt eam esse non propter diuitias, sed propter se ipsam expetendam. Nec vero hæc iactatio verborum ab arrogantia profecta putetur: nam is tãtum prædictionis facultate valuit ex obseruatione Naturæ, vt balbutiẽte adhuc philosophia, primus omniũ in Græcia defectum solis, qui sub Astyage rege factus est, suis ciuibus prænunciauerit. Laudabilior tamen Democritus, qui eiusdem olei præuisa inopia, fecit idem quod Thales; sed vt apparuit emẽdi caussa; vt putauit ingens cumulus diuitiarum, anxijs dominis pretium restituit, contentus ita probasse opes sibi, cum vellet, in facili fore. Nihilo minor ambobus Anaxagoras fuit in futurorum euentuum naturaliũ præsensione, vnde rem familiarem in immẽsum augere potuisset: qui penulatus aliquando, sereno cælo, nullam pluuiæ suspicionem aut significationem præferente, processit in Olympia, mirantibus subridẽtibusq; nonnullis: nec ita multo post ingens pluuia delapsa præter opinionẽ expectationẽq; omnium, ostendit illum plus ceteris conuenis mentis oculo peruidisse. Domum item omnium opinione firmissimam, breui ruituram; diem clarissimũ repente in noctem versum iri; lapidem ex aere in Ægen fluuium lapsurum; & eiusce generis alia multa prædixit. Natus est homo non ad domestica tantum, sed etiam ad ciuilem societatem, quæ vel in pacis otio quiescit ac floret, vel in belli labore ac periculis exercetur. Neminem repugnaturũ arbitror, cũ dixero philosophos naturales Ciuitatibus ac Rebusp. otij tempore profuisse semper, semperq; in posterũ profuturos. Etenim erudiunt iucunda & sanequam honesta doctrina iuuentutem otiosam: præparant multorum animos ad medicinam capessendam, quæ Ciuitatib. est plane salutaris: quam vtilitatem*

Pl. l. 2 c. 12. Cic. l. 1 de diuin.

Pl. l. 18 c. 28

Philostr. l. 1 c. 2 de vita Apoll.

21. Cic. l. 1 de nat. Deor. Orat 5 n. 10

tem Democritus ac Thales rei familiari priuatam attulerunt; vniuersæ Ciuitati publicam afferre possunt, frugum ceterarumq; rerũ humano victui necessariarũ inopia præuidenda; cui minuendæ tempestiua gubernatorum occurrat diligentia. Cuius nam beneficio Empedocles patriã suam, regionemq; omnem atq; tractum eius, tum lue, tũ sterilitate liberauit; nisi philosophiæ naturalis, cũ montis speсubus oppilatis, vnde pestilentißimus auster afflabatur, fertilitatẽ agris, salubritatẽ cælo patrio, sanitatẽ vrbi salutẽque restituit? Cuius ope ciues suos Atheniẽses Pericles repẽtina solis defectiõe deteriores, eã à Cælestib. calamitatũ extremarũ, & interitus denunciationẽ existimãtes, ad animi tranquillitatem pristinam fortitudinemq; reuocauit, nisi præceptoris Anaxagoræ doctrina; cum in concionem ascendens, quæ ab eo de solis lunæq; motu, lumine, vmbra, congressu, defectuq; didicerat copiose differens, omnem in eorũ pectoribus trepidationem sedauit terroremq; discußit? Qui Lacedæmonios à Chilone; Rhodios à Cleobulo; Mitylenæos à Pittaco; Ionios à Biante & Thalete philosophis è septem illorum nobilißimorũ numero maxima accepisse præsidia, commoda & adiumenta scripserunt: vtinã quot & cuiusmodi & omnino qualia illa fuerint expreßissent: næ planißime nos intelligeremus, quod probare institui, philosophiam naturalem esse fructuosißimam Ciuitatibus. Nihil est quod probem beneficos eos philosophos in patriam fuisse, qui vel euersam ab hostibus in integrum opera sua laboribusq; restituerũt, vt Stagiram Aristoteles: vel à tyrannis oppressam industria sua conatibusq; vindicauerunt, vt Eressum Theophrastus: vel optimis legibus à se conditis temperauerunt, vt Parmenides. Quantum illud est per discipulos aliorum Remp. ordinare ac moderari? Fecit id Plato, qui per Aristonymum Ciuitatem Arcadum; per Phormionem Eliorum; per Menedemum Pyrrhæorum constituit moribus legibusq; stabiliuit. Quot philosophi Ciuitatibus leges saluberrimas

Plut. l. adu. Colotem.

Val. Max. l. 8 c. 11
Quin. l. 1. c. 10
22.

Ael. l. 3 var. hist. c. 17

Plut. l. adu. Colot.

berrimas iustißimasq; præscripserũt; quarũ præsidio feliciter diu se rexerunt? Athebiensib. Solon, qui fuit inter septẽ æui sui notos sapientia numeratus; Spartanis Lycurgus, qui numero illi venerando, si tulisset eum eadẽ ætas, octauus accesißet: Stagiritis Aristoteles, quem non modo Naturæ vniuersæ spectatorem, sed interpretem nouimus omnes è schola Platonis extitisse: Eudoxus Cnidijs, Zaleucus Locrensibus, ac Thurijs; Charondas Catanensibus ac Rheginis; qui non in foro, non in atrio consultorum, sed in Pythagoræ tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quæ florenti Siciliæ imponerent, & per Italiam Græciæ dispertirent. Mitto vrbes à philosophis artium omnium inuentoribus exornatas mirabilibus inuentis, & auctas: prætereo Ciuitates sapienter ab ijsdem, iustoque imperio gubernatas; vt de vtilitate, quam Resp. in militari disciplina, bellicisque periculis à philosophia naturali semper hausit, disputemus.

L. Sen. ep. 90
Plut. l. adu. Colot.
Ael. l. 3 var. hist. c. 17
Ar. l. 2 pol. c. 0
L. Sẽ. ep. 90
Athen. l. 10 c. 9 l. 11 c. 22
Laer. l. 3 in Pythag.
Cic. l. 2 de leg.

23.

Vellem, Auditores, à vobis attente perlegi Iulium Frontinum, Fl. Vegetium & alios nobiles scriptores eorum pares, qui de industria militari scripserunt; artesque bellicas vitandi fallendique hostis collegerunt; vellem præstantißimos quosque historicos Græcos Latinosque cum magna obseruatione animi volutari; vt intelligeretis quàm sæpe, quàm valde, ductoribus exercituum, classiumque præfectis, terra marique, rerum naturalium tum cognitio profuerit, tum nocuerit ignoratio. Machinarum in primis inuentio & fabricatio maxime proficiscitur à philosophia naturali; siue illæ fuerint catapultæ saxis ingentibus iaciendis; arietes mœnibus concutiendis; & alia tormenta turribus euertendis instituta: siue Archimedis & Procli specula ita temperata, vt opposita soli coeuntibus radijs in vnum, vbicumque apex coni, seu reflexi fulgoris acies attigißet; vel in hostium nauibus incendiũ excitarẽt: siue posteriorũ sæculorũ bombardæ, tonitruorũ, fulgurũ ac

Orat. 3 n. 27
Ora. 14 n. 12

fulminum simul imitatrices horribiles: siue deniq; puluis ille, qui in cuniculis intrusus atque inclusus, vbi conceperit ignem, non muros ac turres modo, sed & integras arces, ac montes reuellit à fundamentis, atque impetu, fragore, celeritateque maiore, quàm Ætna suos vomit atque eructat, lapides in aerem iaculatur. At eas machinas nullius hominis neque vis, neq; ingenium, neq; ars, neq; industria, neque manus moliri potuit, aut perficere potest; nisi elementorũ, ignis & aeris potißimum; nisi motus, vacui, ponderum, grauitatis, vectis, ceterarumque rerum ad eiuscemodi machinationes necessariarum, naturam, vim, impetum cognitum plane habuerit, atque perspectum. Iuuit hæc scientia naturalis Paullum Æmilium in magna totius exercitus siti, cum è viriditate montis Olympi, propter quem castra locauerat, coniecit aquas, si fodicaretur, profluenter esse daturum: tum è volatu multarum auium è proxima silua, latere copias hostium in insidijs. Iuuit C. Cæsarem eadem cognitio, cum Rheno maximo flumini tam celeriter ligneum pontem, cuius artificium numquam desinet admirari posteritas imposuit, quo vltro citroq; incolumem trãsportauit exercitum. Iuuit Hirtium Consulem; cum ad Brutum Mutinæ obsessum à M. Antonio, per columbas fame affectas, subinde litteras vel ad collum, vel sub alis colligatas transmittebat. Quid in eligendo ad pugnam loco, prælioque committendo? Bellandi peritißimus Annibal apud Cannas, cum comperisset è Vulturni valle mane ventum ingentem erumpere, sic instruxit aciem, vt tota vis venti puluerem prælio excitatum in ora atque oculos Romanorum inferret. Pompeius Magnus noctu prouocans ad pugnam Mithridatem, sic aciem constituit vt aduersa luna perstringeret oculos hostium, suis autem illustrem hostem conspicuumque præberet. Hos imitata Christianorum classis quartodecimo ab hinc anno ita ventum auersum excepit, qui flabat ab occidente, vt in Turcorum oculos bombar-

Plu. in Paullo.
Front. l. 1 stratag. c. 2
C. Cæs. l. 4 de bello Gall.
Orat. 1 n. 19
24.
Front. l. 2 c. 2
Idem l. 2 c. 1

bombardarum ſcloporumque fumum omnem importans, collineandi facultatem barbaris hoſtibus eriperet. Quoties accidit milites, vel in acie conſtitutos, vel paullo ante pugnam; magnorum periculorum, & futuræ alicuius calamitatis concipere metum, ex inſolita re, quæ repente tamquam prodigium appareat; cadere animis, quòd ignorata cauſſa putent oſtentum ad ſe ſuumq́ꝫ bellum pertinere: qui per Ducem ac tribunos rerum naturalium gnaros ab ea formidine liberantur; atq́ꝫ ad alacritatem priſtinam reuocati fortiter, feliciterq́ꝫ præliantur? Ex eorum ducum numero fuit Pericles Anaxagoræ diſciplina pereruditus; qui, cum in caſtra fulmen decidens ſuperſtitioſos milites terruiſſet, aduocata concione, lapidibus in conſpectu omniũ colliſis ignem excuſſit; & docens eodem modo nubium attritu fulmen exiſtere turbatum, & plus æquo metuentem exercitum explicata fulminis ratione ſedauit. Nec minor fuit in ſimili trepidatione felicitas L. Sulpitij Galli tribuni militum, in Paulli Æmilij præſtantiſſimi Ducis exercitu. Nam nocte illa, quæ victoriam de Perſe Rege Macedonum anteceſſit, horribilem in modum luna luminis paſſa defectionem, tamquam immane portentum Romanos milites armorum peritiores, quàm ſiderum, ingenti metu perterruit. Tum Sulpitius phyſicorum non expers, Imperatoris iuſſu concionem aſcendit, de ſiderum eclipſibus diſſerit; exponit qua ratione luna in globi terreſtris vmbram incurrerit; docet ad rerum naturam, non ad ipſos eam rem pertinere; non Deorum aliquam calamitatem præmonſtrantium voluntate, ſed concurſu neceſſario cæleſtium orbium extitiſſe: parent ipſi ſeſe ad pugnam, exacuant gladios, ſumant animos, victores fore de rege opulentiſſimo, ſi ſuas quisq́ꝫ partes tueatur. Nec vana prædictio Sulpitij; poſtera luce, tanta pugnatum eſt ab omnibus fortitudine, vt glorioſam victoriam, hoſtium exercitu profligato, rege capto, regnoq́ꝫ occupato reportarint. Atq́ꝫ huius phyſiologiæ quã-

Fron. l. 1 c. 12

Val. Max. l. 8 c. 11

Pl. l. 2 c. 12

Quin. l. 1 c. 10

Font. l. 1 c. 12

25.

Pl.l.2.c.12. Quin.l.1 c. 10 Plu.in Nicia, & l. de superstit.

tum cognitio Romanis profuit; tantum ignoratio nocuit Atheniensibus, qui Nicia Duce Syracusas terra marique obsidebant. Nam cum è portu classis educenda esset, tum ne ab hostili intercluderetur; tum vt in lato mari posset in aciem ad pugnam explicari; Nicias Lunæ defectum ignotum sibi metuens vt portentosum; classem in portu continens Atheniensium opes ac vires miserabiliter afflixit. At dicet quispiam hoc loco: Nihil est quod toties in eclipsi lunæ, exultet oratio tua: nota res est iam rusticis, pueris, omnibus: nemo terretur neque lunæ, neque solis deficientis aspectu: nemo caussam vtriusq; obscurationis nescit. Vera loqueris; nihil horum nego, nihil reprehendo. Sed vt intelligatis Auditores prodesse militibus hæc arma doctrinæ naturalis in promptu habere semper: audite rem mirabilem multis vestrum inauditam. Octoginta plane sunt anni cum Christophorus Columbus Ligur; qui alterum propemodum terrarum orbem paucis ante annis industria sua scientiaq; nauigandi repertum, auri, argenti, smaragdorum, margaritarum, medicamentorum saluberrimorum, auium plumis versicoloribus pulcherrimè vestitarum, suffimẽtorum peregrini odoris, & aliarum mille rerum, quas vetus noster orbis non viderat, feracissimum, Castellæ regibus comparauerat: per eadem maria nauibus excurrens naufragium fecit. Ex eo nudus, inermis, rebus omnibus egentissimus cum aliquot commilitonibus euadens, in barbarorum littus natando tandem arrepserat: vbi crudelissimorum hominum in potestatem redactus, non nisi mortem, ac cædem expectabat, vt in epulas anthropophagorũ ac delicias in frusta discerperetur. Hic, vt in extremis necessitatibus fieri solet, ingeniosior factus omnia cogitatione versans, ad philosophiam conuertit animum: ab ea secundum Deum petit auxilium: corripit ea tela, quæ semper ad manum habere dicebam esse salutare. Nam recordatus nocte sequenti lunæ defectionem fore; siue per se ipse linguam barbarorum callens;

Abr. Ortel.in theatro. §. Nouus orbis.

Ferd. columb.in vita patris c.104.

lens: ſiue per interpretẽ, quẽ ſecum ducebat, agit cum feris illis hominibus de ſua ſuorumq́; ſalute; poſcit audacter omnia ſibi neceſſaria; minitatur, ni pareant, extremam regionis gentisq́; ruinam: ſeq́; facturum vt, vel flammis è cælo immiſſis concrementur; vel omnes ſæua lue deleantur: vel diſcedente terra magnis hiatibus abſorbeantur. Ac ne verba vana putent ne minas inanes; addit ſe iuſſiſſe lunam, cum maxime lucebit proxima nocte, nigrore horrendo tegi in ſuæ poteſtatis argumentum: vigilent, attendant, obſeruẽt; viſuros ſe nocturni ſideris obſcuritatem miſeriarũ interitusq́; prænunciam. Luna prædicto tempore deficit; obſtupeſcunt incolæ; terrore manſuefacti deponunt natiuam feritatem; imperata faciunt Chriſtophori tamquã diuini cuiuſdam hominis, qui poſſit cæleſtibus imperare. O vim cæleſtem philoſophiæ, quæ barbaros ex immanibus facit humanos; & ſui ſtudioſos è mediis periculis ereptos in tuto ſaluos atq́; incolumes locat. Qua duce putatis ab hoc alterius mũdi inuentore nouum vt vocant orbem fuiſſe repertum, niſi contemplatione cognitioneq́; naturæ? Quibus alis in remotiſſimas ab Europa regiones ſolis vias ſecutũ volaſſe exiſtimatis hunc celerrimũ Columbũ, qui religioni veræ, & humanitati viam ad illas cæcas, & feras gentes aperuit? Mente ſcilicet ac philoſophia. Per hanc naturalem ſcientiã, huius acutiſſimi viri mens æmula ſolis, & indagatrix arcanorum effecit; vt, mirantibus doctiſſimis hominibus; de hac inuentione terrarum vltimarum, quas vaſtiſſimus circũfundit Oceanus, vaticinatus eſſe videatur ille poeta; qui neſcio quo, vel afflatus ſpiritu; vel incitatus furore; vel illuſtratus lumine futura præſentiens, fortuito manus impetu tot ante ſæculis exarauit hanc prædictionem:

Ora. 5 n. 4

Sen. in Med. choro act. 2.

Venient annis
Sæcula ſeris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus; Tiphyſq: nouos

De-

Detegat orbes;nec sit terris
Vltima Thule.

Notauerat diligenter hic naturæ speculator quotannis;statis temporibus ab occidente per Oceanum etesiarum more, diuturnos ventos in orientem deferri: collegit inde vel ingentes insulas, vel immensos terrarum tractus Hispaniensibus litoribus solem obeuntem spectantibus esse obiectos è regione, vbi tanta vis ventorum gigneretur. Non eum spes, non coniectura, non philosophia fefellit: duodequadraginta dierũ secunda & veloci nauigatione felicior hic Tiphys reperit insulas, & continentem conuersa littorum fronte ad orientem;tot in eis nationes, tot vrbes, tot regiones Hispanis patefecit, vt merito iam orbi nostris proauis cognito magnitudine propemodum hic nouus æquetur; tot opes ac diuitias iisdem aperuit, vt tametsi per nonaginta, & amplius annos euehuntur inde maximis claßibus, & in Hispaniam continenter Europamq; perferuntur; numquam tamen venæ illæ perennes, ac fontes earum exhauriri posse videantur. 26. *Ex quo potestis inferre nauigationem siue mercaturæ caussa, siue belli, cognitione rerum naturalium niti ac perfici vniuersam. Lunæ, solis, ceterorumq; siderum; eorumq; motuum, accessus, ac recessus cognitio necessaria est: maris;fretorum, euriporum, maritimorum æstuum natura penitus nauigaturo debet esse perspecta: magnetis vires, ventorum originem, tempestatum caussas magistro nauis, claßisq; præfecto notas esse oportet: quorum omnium ignoratio tot claßibus graues ruinas, ac belli ducib. amißionem, & dedecus attulit, quot peperit scientia decus, salutem, & victoriam. Has ob caussas Græci veteres illi, qui sapientiores in Ciuitatibus gubernandis habiti sunt, aut philosophos exercitibus claßibusq; præfecerunt, Melissum, Architam, Socratem, Platonem, Xenophontem, Dionem; qui prospero euentu declararunt, quantum adiumenti philosophia bellis gerendis afferret: aut fortibus viris; quos philosophia natura-*

Ael. l. 3 var. hist. c. 17 & l. 7 c. 14

naturalis doctrina sua sub optimis philosophis instruxisset, quales fuerunt Pericles, Epaminondas, Phocion, Aristides; copias, classes, bellum administrandum crediderunt. Satis multa, Iuuenes, de vtilitate disputata sunt: quod restat caput de honestate ac dignitate philospphiæ naturalis, quod integram horam sibi deposcit propter amplitudinem argumenti, ne longius faciam, in annum insequentem, qui erit laboris nostri tertius, cum vestra bona venia differatur.

27.

Interim à vobis, Auditores mei, non tam vt beneficium peto, quàm vt debitum exigo tamquam doctor vestri progressus cupidißimus, quod anno superiore, hoc ipso die tertio nonarum nouembrium requirebam à vobis; diligentiam cum amore philosophiæ coniunctam in studendo. Pertrahat vos ad amorem huius nobilißimæ scientiæ, tanta iucunditas, quantam audiuistis in principio; quam diligētia vobis subinde propinabit: incitet vos ad diligentiam adhibendam vtilitas maxima, postrema orationis parte proposita, quæ delectationem, in hoc philosophiæ sole, vt corpus vmbra subsequetur. Cur veteres Amoris statuam locabant in omnibus artium ingenuarum, disciplinarumq; gymnasiis;

Athen. l. 13 dipn. c. 5

etiam Athenis, quæ Ciuitas, vt quondam inuentrix fuerat doctrinarum, ita postea decori magistra, cultrix bonorum morum, & modestiæ præceptrix est habita; nisi vt auditores studiosi comparandæ sapientiæ monerentur, non modo veritatis amorem in scholis cordi esse oportere discentibus; sed etiam, idq; potißimum, Amorem doctrinæ, quæ discitur, optimum esse magistrum eius addiscendæ? Conatus, labor, sudor, vigiliæ, constantia, diligentia, studendi deniq; aßiduitas amorem tamquam parentem suum comitantur; omnes difficultates vincentem, nullas defatigationis molestias laßitudinisq; sentientem. De vestra præteriti anni diligentia minime queror: continuationem & perseuerantiam exopto; metuens ne remittatur in posterum: timoremq; hunc meum duæ res creant, & non mediocriter fouent.

uent. Altera res est ætas adolescens vestra paullo gradior, amans suapte natura libertatis; & autumnali cessatione studendi liberior ad pensum studendi regressa, quam, vereor quotidie magis ac magis, ne qua malarum rerum inuadat industria: quæ bonitatem ingenij reuocatam à studiis liberalibus, perniciosum in aliquem vsum studiumq́; detorqueat. Timeo ne vitiata natura blandimẽtis, quæ nobis ingenuit, ad turpissimam aliquam voluptatem aucupandam rapiat: ne sensuum oblectamenta, quæ passim sese obijciũt; & suis illecebris titillant, incautum animum auocent ab amore sapientiæ: ne deniq́; sodalium improborum blanda suasio; corruptorumq́; iuuentutis importuna inuitatio, vel iniecto metu longioris laboris, vel proposita spe maioris delectationis quempiam vestrum nunc stantem, corrumpat tandem, flectat, deturbet, & in otium turpe fœdumq́; præcipitet. Hos si qui sunt, pronos ad voluptates, procliues ad delectationes, suauitatum amatores, oro & obtestor per nobilitatem generis, per honorem familiæ, perq́; ipsum humani generis parẽtem ac liberatorem Deum, vt ad philosophiæ dulcedinem, eiusq́; contemplationem iucundissimam degustandam, animi sensus cupiditatemque conuertant. Spero, si id serio faciant, si continenter, fore vt voluptate voluptas; honestate turpitudo; fœditas lutulentæ suauitatis, pura philosophiæ iucunditate vincatur. Et plus apud vos vel naturæ deprauatæ blanditiæ: vel sodalium imperitorum adolescentulorum inuitamenta, vel ipsius voluptatis illecebræ valebunt ad ruinam studiorum, honoris, & salutis; quàm Christi Saluatoris minæ, parentum voluntas, & præceptoris amantissimi vox, à periculis, à prolapsione, ab interitu vos ad amorem sapientiæ reuocantis?

28. *Res altera quæ mihi metum incutit dubiumq́; facit de nonnullorum in studendo constantia, est in Aristotele intelligendo difficultas. Non inficior, quod anno superiore significaui, volitare per magistri libros accuratiores nescioquam obscuri-*

tatem: quam, vel non vitauit amantiſſimus breuitatis; cui ſemper ex illius poetæ ſapientis opinione obſcuritas adhæreſcit: vel de induſtria quæſiuit, vt quorundam eſt ſententia, ne philoſophiæ arcana obtuſis ingeniis tamquam indignis proderentur; quod Heracliti quoq; conſilium fuit: qui maluit ipſe male audire, ductoq; à tenebris cognomine notari, quàm vili plebeculæ ſuam doctrinam patefacere; vel certe, quod ego probabiliſſimū reor Galenum ſecutus; cum in eorum vtilitatem, & commodum ſcriberet, quos ingenioſos auditores habuerat; non modo breuitatem laudabilem adamauit, ſed multa quaſi per notas diſcipulis cognitas extulit; quibus, non tam res declarat, quàm ſignificat; non tam explicat, quā innuit: arbitratus eam ſcribēdi rationem iis ſatis fore, qui doctoris vocem audierant, & quorum gratia ſcribebat. Proderit huic difficultati ſuperandæ linguæ Græcæ cognitio, qua tū errata, tum obſcuritatē interpretum emendes, & cuius lumine germanum ſenſum Ariſtotelis in ſuaui ac puro fonte pſpicias. Proderit maxime omnium, quam ſæpe repoſco, ſtudendi diligentia; eamq; vel parē eſſe, vel certe ſimilem Ariſtotelicæ velim; vt quem magiſtrū doctrinæ ſequimini, diligentiæ quoq; præceptorē habeatis. Hanc ſummam fuiſſe, cum è multis, de quibus oratione proxima diſſeruimus, tum vero è ſumma vigilantia coniicimus. Grues, vt tradunt naturæ contemplatores, cum per vices militari more conſiſtunt in excubiis, ne ſomno opprimantur, altero ſtant pede tantū; altero erecto lapillum ſuſtinent, quo cadente, ſi forte obdormiſcerent, excitentur. Has aues æmulatus Ariſtoteles, qui naturā earū ac mores fuerat perſcrutatus, cū neceſſitate coactus ſomno ſe dabat, manu globum æneum prehendebat, vt cadentis in labrum itē æneum manui ſubiectum ſonus, expergefaceret dormientem, atq; ad lucubrationem ſtudiumq; reuocaret. Quod Alexander Magnus diſcipulus eius, ab eo, vt opinor, doctus; in caſtris, militari vigilātiæ ſtudens, argētea pila faciebat.

Hor. in poet.

Ora. 19 n. 37

Gal. l. de caption. c. 1.

Pl. l. 10 c. 23
Plut. l. de induſ. ani.
Ael. l. 3. de anim. c. 13.
Iſid. l. 12 de orig. c. 7

Laert. l. 5 in Ariſt.

Amm. Marcell. lib. 16.

Quò

Quò tanta vigilantia Iuuenes? quid tam pertinax cum somno certamen? Cur hæc nocturni temporis propemodum auaritia? Nimirũ vt diurnas horas auditioni magistrorũ; disputationibus condiscipulorum; doctorum virorum congreßionibus tribuere posset; è nocturna quiete magnã partem detrahebat, vt plus temporis in veterum philosophorum lectionem, naturalium rerum contemplationem, & suorum inuentorum lucubrationem impenderet. Quamobrem existimaui non semel Aristotelem cum Xenocrate comparatum à Platone magistro, iudicatum egere freno, non calcaribus; non tam ob ingenij felicitatem, quod Diogenes Laertius censuit, quam ob sedulitatem, studium, aßiduitatemq́; studendi, quam in hoc præclarißimo discipulo videbat singularem quidem, sed fortasse nimiam, & cum pernicie valetudinis exitioq́; coniunctam. Non à vobis, neq; tam multa, neq; tanta requiro, Iuuenes; non somnus, non nocturna quies à me vobis interdicitur: non diurnas animi relaxationes prohibeo; non moderatas corporis exercitationes valetudini conseruandæ necessarias adimo. Seuerus nimis & austerus essem, si id facerem; tum vero etiam imprudens & insanus. Detur per me quoq; aliquid tẽporis sodalib. iocis, otio: quo vehemẽtiores & alacriores ad studiorũ labores, & contentionem ingenij redeatis. His detractis horis; quas sibi corporis & animi remißiones eripiunt; totum illud tempus philosophiæ tribuendum est, quod est reliquũ: hoc peto, & hoc exigo pro iure meo. Sed quid ego me iudicem facio? Recta ratio præscribit hanc diligentiam, & aßiduitatem; si quidquam proficere in hac scientia, si peruenire ad excelsum aliquem gradum, si degustare fructuum suauitatem concupiscitis; eandem valetudo corporis vniuscuiusq; patitur, quem non aliquis morbus labefecit: scholarum nostrarum leges, quibus vos obstrinxistis vestra sponte, postulant; rerum quæ tractantur multitudo, grauitas, difficultasq; requirit, quas tametsi mansas à præce-

Laert. l. 4 in Xenoc.

ptore

ptore; vobis adhuc crudas, & ingenio concoqui, & cogitatione attenta digeri oportet, vt animus ſucco ſcientiæ decocto alatur; & perfecto ſapientiæ ſanguine mens paſcatur. Quòd ſi Ariſtoteles tanto vir ingenio, quantum millies audiuiſtis; æque ac ſi tardus, hebes, & obtuſus eſſet, nihil de contentione ſtudendi remittens, incredibilem diligentiam ad diſcendum adhibebat: vos intelligitis plane, quid præſtãdum ſit à vobis; qui, quia eſtis ingenui maxime, & minime arrogantes; cõfitemini, cum feliciſſimo Ariſtotelis ingenio, veſtrum neq; coæquari poſſe, neq; comparari.

IN FVNERE ALEXANDRI FARNESII CARDINALIS.

Oratio. XXI.

SApienter voluiſſe te puto Sereniſſime Princeps, vt qui ſuperioribus annis Raynutium Farneſium patruum tuum magnum diuturna digniſſimum memoria Cardinalem; qui Sereniſſimam Mariam matrem item tuam lectiſſimam, religioſiſſimamq; feminam, funebri oratione luxerunt; iidem Alexandrum Farneſium ſapientiſſimum, atq; optimum Cardinalem, quem Roma, quem Italia, quem orbis terrarum deflet exſtinctũ, hodierna die lugubri laudatione, in hoc mœrore ſumptuoſi funeris cohoneſtet. Sperabas enim, opinor, à noſtræ Societatis hominib. qui tantum Farneſiorum vniuerſæ familiæ debent, quantũ homines hominibus debere fas eſt, cumulate laudatum iri virum ampliſſimum: ſperabas eoſdem beneficiorũ memores æqualem amori dolorem, pares meritis lacrymas, congruentem patrocinio luctum eſſe Patrono beneficentiſſimo 1.

reddituros. Diuinasti plane Sereniſſime Princeps. Cur enim grati animi ſupremum officium, non coniunctis omnium viribus, vocibus, lacrymis perſoluamus vniuerſi mortuo, cui viuo ſinguli quotidie gratias pro beneficiis publice & priuatim acceptis agebamus? Et quamuis Alexandro Principe ac Cardinale dignam eloquentiam Natura negauerit oratori; tribuet tamen nonnullam facultatem ipſius Alexandri virtus, in qua commemoranda ne infantiſſimo quidem deeſſe poteſt oratio: quamuis animum dicere vtcumq; conantem ſqualor iſte veſter abiiciat, linguam præpediat mæror, vocem dolor includat; excitabit tamen abiectum animum promeritorum recordatio; vincet doloris ſenſum officii noſtri debitiq; conſcientia; confirmabit denique laudatorem Principis auctoritas imperantis. At vnde laudationem hanc luctuoſam ordiemur Auditores ornatiſſimi? Num à nobilitate Generis, vt decantatæ rhetorum leges præcipiunt? Num longiſſimum ordinem, ſeriemq; Dynaſtarum Farneſiorum, qui tot ſæculis ad lacum Vulſinum in Etrutia cum oppidorum; ac populorum imperio late dominati ſunt enumerabo? Num recenſebo ſigillatim maiores eius fortiſſimos viros gloria militari clariſſimos, magnarum copiarum Ductores, qui ob res fortiter, feliciterq; bello geſtas, ſummos honores, tum à Pontificibus Romanis, tum à Republica Florentina meriti, & conſecuti, ſpirant adhuc in æneis ſtatuis, atque in hominum memoria viuunt ſempiterna? Num commemorabo domeſticum ac recẽtem Pontificatũ maximũ Pauli III. quadrageſimo ab hinc anno defuncti, vnde ingens auitis honoribus, facta eſt dignitatis acceſſio? Minime vero. Vbi tot lucent ornamenta propria virtutum, prætereunda ſunt quæ communia multis proficiſcuntur à maioribus. Præſertim quòd ipſe cùm viueret, harum rerum commemoratione delectabatur parũ: quippe qui norat cum Seneca non fuiſſe in noſtra poteſtate quos ſortiremur parentes, ſorte nobis datos, non electione noſtra

L. Sen. l. de Breu. vitæ c. 5

iudi-

iudicioq; delectos: intelligebat cum Socrate non posse veras, non solidas, non meritas inde sumi laudes, vbi nec voluntas, nec prudentia, nec vlla virtus animi, vt iure sumi possent, effecit. Non ergo in Alexandro Cardinale magnopere prædicãdum est (quanquam & hoc innuendum videtur) quòd principibus sit ortus parentibus, sed quòd se dignum parentibus filium suamet industria reddiderit; non quòd Paternum Farnesiorum, maternum Vrsinorum, genus vtrumq; per Italiam, & extra Italiam perillustre à parentibus acceperit; sed quod vtriusq; generis nobilitatem rebus virtute gestis reliquerit posteris illustriorem; non denique quòd Imperatorum, ac Regum, Hispaniæ, Galliæ, Lusitaniæ affinitate Farnesiorum familiam opera sua, atq; auctoritate decoratã viderit: sed quòd ipse suæ splendore dignitatis auxerit nobilitatem Farnesiorum. An ingenij decora, doctrina, & eloquentia facient initium exornationis? Sic opinor Auditores. Ingenij porro bonitatem, copiamq; dicendi cum suauitate, ac grauitate coniunctam, Farnesii generis propriam adeo excoluit ingenuis disciplinis, & artibus adolescens, ac pæne puer Alexander, vt cogitatu sit dictuque mirabile. Qua in cultura mentis, & linguæ tantum profecit, quantum potuit is, qui optimo ingenio, peracri iudicio, naturali dicendi vbertate præditus, præstantibus præceptoribus tum in florentißimo Bononiensi Gymnasio, tum domi suæ sit vsus aßidue; quantum denique verisimile est eum profecisse, qui mira celeritate Bartolomæi Caualcantis, Antonij Bernardi Mirandulani, & aliorum excellentium magistrorum in vnaquaq; disciplina diligentiam superarit. Inflammatus autem amore sapientiæ ab ineunte ætate, sic in reliquo vitæ cursu sapientiæ studiosos, ac doctos viros ipse iam doctus & dilexit, & suspexit, vt domum suam perpetuo voluerit ingeniosorũ esse perfugiũ, litteratorum altricem, sapiẽtiæ sedẽ, doctißimorũ quorumq; domicilium; neminemq; insignis eruditionis à domo, à mensa, à

Apul l. de Deo Socrat.

2.

congressu arcuerit: quorum virorum consuetudine, ac familiaritate se doctiorem in dies fieri lætabatur. Quid Fortuna bona, vt vulgus loquitur, commemorem? Video præstantißimi Auditores hic mihi latißimum patere campum, in quo mea decurrere poßit oratio; si de amplitudine patrimonij, si de copia diuitiarum, si de honoribus aggrediar disputare. Verum non ea mihi proposui prædicanda, vt dixi, quæ ferme nostra non sunt, præsertim cũ quæ propria sunt eius ornamenta totam explere poßint laudationem. Fuit illi peramplum patrimonium; opulentißima sacerdotia possedit; esto. Verum felicitatis quidem fuit amplißimam habuisse beneficẽtiæ materiam; laus autẽ illi danda, quòd, postea dicetur, liberalitate regia diuitiarum affluentiam ad aliorum commoda deriuauit. Quid de honoribus dicam? Sapientum omnium iudicio, atque ipsius Cardinalis testimonio honores meruisse, decus est optabilius, quàm honores obtinuisse. At Alexander Farnesius, & emeritus est omnes: & quia meruit, est fere omnes consecutus. Ascendit enim cursim omnes dignitatum gradus; quos potuit per susceptũ Ecclesiasticæ vitæ genus: fuit Archiepiscopus, fuit Cardinalis, fuit S.R.E. Vicecancellarius, fuit Legatus à latere, fuit Collegij Cardinalium princeps; quas dignitates partim illi detulit Paulus Tertius Pontifex Maximus Auus vir in mandandis honoribus accuratißimus, qui nisi Alexandrum etiam tum adolescentulum honoribus dignißimum cognouisset, ne minimum quidem Sacerdotium, licet nepos esset, illi contulisset: partim sua virtute, ac prudentia rerum gerendarum, non ambitu, non largitione, non precibus sibi comparauit. Vnus illi defuit Pontificatus Maximus; quo tam dignißimus semper est habitus, non modo sapientum bonorumq; opinione ac voce; sed etiam alienißimorum hominnm, atq; inuidißimorum, qui veritate conuicti, quam dignitatem summam illi deferri nolebant, non tamen negebant deferendam. Huius iacturam dignitatis

3.

Deus

Deus æquißimus rerum Arbiter, aliis muneribus admirabilibus compensauit. Quid enim est tam admirabile quàm de annis vndeseptuaginta, quos vixit, quinque & quinquaginta Cardinalem fuisse? Cui mortalium post fundatam à Christo Ecclesiam id proditum est vnquam contigisse? Contigit vni Alexandro Farnesio, qui tot annos, in tanta negotiorum multitudine, in tanta difficultate temporum, in tanta nationum contentione, locatus in illa Christianorum omnium arce Roma, totius terrarum orbis quasi theatro, ita pie, fortiter ac prudenter se geßit, vt eum amarent probi, vererentur improbi; medij, summi, infimi admirarentur; in eo vno, & peregrini cogitationes, linguas, oculosq; defigerent. Quid tam nouum, quàm adolescentulum Cardinalem Ecclesiam quindecim totos annos, quos vixit, auus Pontifex pæne rexisse? rexit Alexander. Quis denique Cardinalis tot Pontifices maximos auctoritate sua creauit, quot Alexander Farnesius Cardinalis? Magna quidem sunt hæc, & admirabilia Parmenses: sed ille tamen excelso quodam animo erectus pluris faciebat, quæ virtus parit, educat industria, perficitque prudentia. Quamobrem nos isthæc missa faciamus, & ad solida animi decora properemus; ad splendores illos virtutum, quibus qui illuminatus est, inter cæteros mortales tamquam sol inter stellas elucet; ad prudentiam inquam, ad iustitiam, ad fortitudinem, ad beneficentiam veniamus. Quis igitur Alexandro Cardinale prudentior, cuius adolescentia ad rerum gerendarum prudentiam, non vulgarium hominum præceptis, sed sapientißimi Pontificis Pauli, ac maxime senis documentis: non lectione librorum, sed rebus grauißimis agendis, & legationibus fungendis est traducta? A quartodecimo, quo Cardinalis creatus est, ad vigesimum vsque annum, ne punctum quidem temporis à senis Pontificis latere discesit; è cuius pectore, quæ & quot præcepta suxerit, nemo Romanarum rerum mediocriter peritus ignorare potest.

4.

test. A vigesimo autem vsq; ad tertium & vigesimum, maximas nobilissimasq; prouincias legationibus obeundis peragrauit. Nam à Pontifice in Galliam primum legatus est ad Carolum V. Imperatorem ex Hispaniis expedito itinere per Galliam ad sedandos Gandauensium tumultus in Belgas properantem: vbi cum Francisco Gallorum Rege multa transegit: deinde biennio post in Germaniam ad eumdem Carolum, atq; ad Ferdinandum Romanorum Regem Imperatoris fratrem, de re Christiana in Germanorum principum comitiis Wormatiæ deliberantes: postremo in Germaniam item ad eumdem Carolum, iam bellum contra Luteranos mouentem Cardinalis hortatu, vna cum Octauio fratre Parmæ, ac Placentiæ Principe, quem Pontifex Italicarum copiarum ducẽ Cæsari periculoso in bello versanti subsidio miserat ex Italia. Quibus in legationibus sic Imperatori, ac Regibus Romanorum, Gallorumque, nec non ceteris Principibus Galliæ, Germaniæque virtutem suam eximiam, prudentiam, humanitatem, grauitatemque probauit, vt in eo maiestatem illi, sapientiamque Pauli Pontificis, & Christi Vicarij in terris mittentis expressam oculis plane cernerent: sic Pontificis respondit votis, vt omnia quæcumq; ille optauerat, obtinuerit. Quid autem dixerit, egerit, perfecerit in illis Legationibus, testantur omnes historiæ. Quod si adolescens rerum magnarum tractatione atque vsu didicit prudentiam, quàm auctam esse reliquo vitæ spatio putandum est? quantum auctoritatis illi prudentiam apud omnes nationes conciliasse? Huius virtutis fama commoti Principes magni ac Reges, Cardinalem Farnesium per litteras, per internuntios, per legatos consulebant: eumdem religiosorum ordines, Ciuitates, Respublicæ, ac Regna sibi patronum deposcebant: ab eiusdem admirabili prudentia profecta est illa singularis familiæ constitutio, & ordo domesticus, qui Romæ magnam semper admirabilitatem habuit. Atque vt Sabæorum Re-

3. Reg. 10

gina cum Ierosolymam fama sapientiæ Salomonis excitata venisset, admirata regiæ familiæ ordinẽ obstupuisse dicitur: ita multos accepimus è remotis prouinciis Romam ingressos admiratione fuisse correptos, cũ Cardinalis Farnesii familiam adeo sapienter constitutam ac temperatam cognouissent: quam nemo vnquã potuit nec ordine, nec nobilitate, nec delectu superare; ex qua tot Episcopi, Cardinales, summi etiã Pontifices tanquã è schola quadã Ecclesiasticæ sapientiæ prodierunt. Iã vero in perferendis æquo animo rebus aduersis quàm insignis in hoc viro fortitudo? Voluit Deus Opt. Max. felicẽ eius vitæ cursum tantisper interrumpere, quo melius intelligeret non esse beatitudinem in secundis rebus collocandam. Ipse vero quo tempore videbat se gratia magnorum Principum excidisse; multorum Sacerdotiorũ possessione deiectum; Octauium fratrẽ paterna ditione fere spoliatum, periculoso bello implicitum pro capite, pro dignitate, pro fortunis omnibus dimicantem: desertos Farnesios vniuersos, atq; oppugnatos ab iis, qui minime debuissent, reflante vento se suosq; omnes huc atq; illuc aduersa tempestate iactari, sic animũ patientia armabat, sic à diuina pendens voluntate se ipsum erigebat ad spẽ tranquillitatis, vt qui tum eũ norant, nihil mutatũ dicerent, nihil perturbatum. Quæ virtus, cũ in his multis rebus aduersis enituit, è quarũ fluctib. non multis post annis, recuperata gratia, auctoritate, rebus omnib. auctior emersit, tum vero in acerbis ac diuturnis morbis, quibus ingrauescente ætate cruciabatur identidem; quorum cruciatus non tã medicamentis, quam precibus ad Deum fusis leniebat. De iustitia porro, quæ patentẽ habuit campum se se ostentãdi in gubernatione Auenionensi primũ, deinde in administratione patrimonij B. Petri, tũ in Vicecãcellariæ munere, illud vnũ dicam, talem eum fuisse, qualẽ esse cõueniebat eum, qui in præcelsa dignitatis, auctoritatisq; sede positus in omnium ore atque oculis versaretur; quique cum esse

2. Paralip. 9

5.

 à Chri-

à Christi Vicario secundus, Christum tamquam exemplar sanctitatis, ac iustitiæ sibi ad imitandum in omni vita proposuisset. Sed tandem aliquando veniendum est ad eius virtutis prædicationem, quam Cardinalis in primis sibi colendam duxit, Beneficentiam. Nouerat acutissimi vir ingenij, nulla re magis mortales ad immortalis Dei naturam, quæ summa bonitas est, accedere, quàm largiendo, ac de multis bene merendo: proptereaq; Deum à veteribus prius optimum, id est beneficentissimum, quàm maximum appellatum fuisse, quod melius sit, certeque gratius prodesse omnibus, quàm opes magnas habere. Quamobrem se totum dedit ad benefaciendum omnibus, qui suam opem implorarent: in hac virtute excellere statuit, in qua paucos videbat, aut fere nullos eminere: præsertim cum intelligeret multarum parentem esse virtutum Magnificentiæ, Liberalitatis, Eleemosynæ, virtutibus aliis moderatam. Itaque largitate beneficentiam augendo; multa, & magna simul, hoc est non denos aut centenos aureos, sed millenos, atque adeo dena millena nummum aureorum donando; numerosam illam familiam adeo præclare temperatam domi regij sumptibus alendo; magnificentissimas ædes tum sacras, tum profanas ædificando, hortos amœnissimos comparando; regiam omnino magnificentiam exprompsit. Non possum hic omnia ædificia percensere per eum excitata; non omnia templa enumerare, vel ornata, vel instaurata, vel à fundamentis erecta, Christianæ magnificentiæ monumenta. Qui Romæ versantur, vbi diutius ille vixit, in Cardinalis Farnesii clypeos auratos senis cæruleis florentes lilijs quocumq; se vertunt, oculis incurrunt. Veruntamen templum illud præterire non possum ad radices Capitolij sodalitati nostræ ædificatum, ac sanctissimo nomini Iesu consecratum, quod Alexander Cardinalis à fundamentis excitauit. Pro Deus immortalis! quam amplum magnitudine, quàm admirabile artificio, quàm insigne marmoribus, quàm

Cic.l. 2 de Nat. Deorum.

quàm locuples vasis argenteis, & sacra supellectili? quàm auro, tabulis pictis, tabernaculo cum ceteris instrumentis ornamentisq; visendum? Merito quicumq; Romam religionis ergo peregrinantur inuitati fama pulchritudinis ac splendoris, illud in primis adeundum putant: merito Romani ciues quotidiana celebritate sibi frequentandum existimant; merito dictitant omnes, præclarissimum esse Farnesianæ magnificentiæ monumentum. Ac ne quod accidit multis magno animo principibus viris sibi eueniret; vt largitas benefici ac liberalis, largito prodigi, ac profusi fieret; ita Cardinalis prudentia temperauit animi propensionem ad largiendum; vt mirifice liberalitatem benignitatemq; à largitione luxuriaq; seiunxerit. Neq; vero oblitus se Christianum esse, liberalitatem eandem diuinæ charitatis vi, pietatisq; Christianæ in eleemosynam conuertit. Itaq; largitate magnificus fuit, prudentia liberalis, eleemosyna pius. Quæ vis dicendi hoc loco tam breui tempore queat enumerare quot hominum millibus aperuit fontes benignitatis suæ? Innumerabiles sunt Cardinalis liberalitate dotatæ puellæ nubiles, tam plebeiæ, quàm nobiles, & honestis matrimonijs è periculo vulgandæ pudicitiæ seruatæ. Innumerabiles pueri parentibus orbati sunt in studijs litterarum eiusdem largissimis eleemosynis sustentati. Viri fortes à patria Catholicæ caussa religionis extorres ac profugi, in quorum numero fuerunt illustres Angli permulti, huius pecunijs honorifice recreati. Testes eiusdem liberalitatis proferre possem ciues Romanos non paucos, qui cum fortunis suis essent eiecti, huius beneficentia erecti sunt; sæpenumero cogitantis, nihil cuiquam accidere posse calamitosius, quàm ex beato miserum fieri. Testes sunt etiam quotquot sunt familiæ religiosorum virorum, qui numquam Romæ ad creandos magistratus suos coiuerunt, quin huiusce Cardinalis piam largitatem sint experti. Quoties autem nostrorum paupertati tum cum habebantur comitia, tum

7.

alijs temporibus, quibus inopia premebantur large subuenit? Hora me deficeret Auditores (atq; id sine mendacio, non oratorie dico) hora inquam me deficeret, si beneficentißimi Cardinalis in nostrum ordinem collata beneficia numerando percenserem. Hic igitur fons liberalitatis sexto nonas martias exaruit: cecidit columen litteratorum; Farnesiæ Gentis lumen magnum exstinctum est: pater pauperum; patronus prouinciarum, splendor Romanæ Vrbis, Italiæ decus occidit. Quis ergo nos prohibet templum hoc lamentatione, singultibusq; complere, ac tam benemerito viro, nō modo funeris vsitata pompa, verum etiam lacrymis iusta persoluere? Præsertim cum sciamus afflictari Romam, lugere Italiam, lacrymari vniuersam hanc Parmensem prouinciam: plorare Placentiam, flere familias religiosorum virorum, mœrere Senatum purpuratorum Patrum. Quod si, qui communi tantum humanitate commouentur, ex amißione optimi viri iacent in squalore, atq; luctu: quem sensum, quamue acerbum existimatis eorum esse qui Cardinali mortuo sunt sanguinis cognatione propinqui? qui communem Parentem, Familiæ decus, potentiæ domesticæ firmamentum desiderant? quos hæc mors, quamquam per ætatem matura, tamen acerba quòd incommoda; repentina, quòd non expectata, vt vsu venit, nec opinantibus irrupit; acerbitatis ictu perculit insanabili? Merito igitur Alexander Dux inuictißime (te absentem appello fidei Catholicæ propugnatorem acerrimum; ferocißimarum nationum domitorem, in expugnandis munitißimis vrbibus Demetrio Macedonum Regi parem) merito inquam, Alexander tuum pectus, tametsi fortißimū in prælijs, tristis de morte Cardinalis nuncius effodit: merito hoc afflictus vulnere conticuisti diu, tecum reputans, vt homo, generis humani miseriam; & naturæ communis fragilitatem, vt mortalis, extimescens. Tu Cardinalem Alexandrum non vt patruum, sed vt patrem amabas, reuerebaris,

8.

consu-

consulebas: Tu viciſsim ab eo non vt fratris filius, ſed vnice redamabaris vt filius. Tu quoq; Sereniſsime Princeps Ranuti iure optimo eadem ictus ærumna tacitus ingemiſcis. Erumperent opinor, lacrymæ tumentibus ex oculis, & vberrime defluerent, niſi conſtantia fortis animi cohiberentur. Tu fratris nepos quidem eras: at quòd Alexander pater tuus aberat, huius vnius tamquam alterius parentis monitis, auctoritate, conſilijs, iam tui Rector adoleſcentiam regebas tuam, & harum Ciuitatum ac regionum pro Duce patre ſapiẽter gubernacula moderabaris. Quo mœrore putatis Odoardum fratrem Principis iſtius adoleſcentulum eſſe confectum, Auditores? Qui Cardinali ſupremum exhibens pietatis officium pæne clauſit oculos morienti: & mortuum tam luctuoſo funere vidit, quàm amplo curauit efferri. Hunc Cardinalis ſibi tamquam in filium adoptarat. hic viciſsim non aliũ fere nouerat patrẽ, niſi Cardinalem. Ille ſenis Pontificis aui documenta, quæ combiberat adoleſcens, Odoardi pariter adoleſcentuli cupidis aurib. ſenex inſtillabat: hic quæ attentiſsime audiebat aliquando profutura, memoriæ commendabat. Merito lamentatione, ac fletu repetis ô Roma ciuem tuum, quæ vt dolorem ſignificares intimum, quaſi mota loco, funeris exſequias in templũ illud magnificum proſecuta es. Merito repoſcitis lacrymis Patronũ veſtrum vos Ciuitates, Reſpublicæ, ac Regna: Raguſium, Genua, Aragonia, Luſitania, Polonia, quas diu ſua tutela protexit. Vos item Sancti Benedicti diſcipuli ac filij, quos ille tot annos fideli patrocinio tutatus eſt, iuſto gemitu Defenſorẽ ſuſpirioq; reuocatis. Nos vero Societatis Ieſu quanto in luctu conuenit eſſe? Quàm magnã fecimus in hac cõmuni tẽpeſtate iacturã? Cur non plus ceteris dolentes, ac lamentantes hoc funus oculis potius, quàm linguis; gemitu, quàm voce decoremus? Noſtrũ ille ordinẽ, quem ſciebat à Sanctiſsimo Pontifice Paulo Tertio auctoritate Apoſtolica conſtitutũ, priuilegijs decoratũ; quem ipſe, & naſcentẽ vidit,

9.

dit,

dit, & adoleſcere paullatim; tum ætate, ac viribus adultũ; poſtremo tandem quinquaginta ferme annorum firmitate roboratum, quantopere verbis ac factis auxit, ornauit, defendit? Tu deniq; Parma iure comploras vna cum principibus tuis, quos cum vehementer diligas, eorum luctus, ac doloris es particeps. Verum vt Christianos decet Parmenſes Ciues, in hoc mœrore, locus ſolatio tribuendus eſt. Liceat aliquid indulgere dolori; at modus lacrymis imponatur. Spes enim illa Chriſtianos ſolari debet, ac recreare, quam antea acta vita pollicetur. Sperandum eſt eum, quem tot virtutibus decoratum audiſtis, præmium recepiſſe virtutum ac recte factorum in illa beatorum ſede, quo ſua quemq; virtus extollit. Sapientiſsimus Cardinalis, ac vere Chriſtianus biennio ante mortem de vltimo fine, de ſalute animi, de vita ſempiterna cogitans, relicto parumper Romanæ vrbis ſtrepitu, ſeſe recepit in villam ſuam, paucis comitibus, iiſq; religioſis viris; vbi ſe colligens, in ſe inquirens, totius præteritæ vitæ rationem à ſe ipſe repetiit; animum deinde ſacra peccatorum omnium confeſsione expiauit. A quo tempore de ſepulcro cogitare; de diuinis rebus ſolito frequentius loqui; cum Deo familiarius agere; largius eleemoſynas diſtribuere cœpit. Præſagiebat enim mortem appropinquare, proinde ſe ad vltimum huius miſerrimæ vitæ actum, in quo ſumma rerum ſita eſt, comparabat attẽtius. Quare cum mors obrepſit, ſatis paratum ad iter, atq; expeditum inuenit: quo ſupremo die cæleſtibus ſacramentis ritu Chriſtianorum ſe reddidit paratiorem. Quis ergo virum talem, tanta religione præditum, tot bonorum operum præſidiis munitum, tot pauperum, ſacrarum virginũ, puellarum, puerorum, religioſorum lacrymis, ac precibus, quas cum inter viuos numeraretur, pecunia quaſi mercatus erat, fultum in cælum aſcendiſſe, atq; inter cæleſtes locatum non exiſtimet? Facite vos, vt quem propoſui ad imitandum tamquam virtutum omnium exemplar, ſi quô

ſua

sua virtutis sustulit, optatis peruenire, viribus omnibus intentis imitemini.

DE IMAGINE DEI IN HOMINE, ET LAVDIBVS S. THOMÆ AQVINATIS.

Oratio XXII.

I.

PRæpotens rerum omnium Deus, Auditores, cum fecundissimæ mentis, & efficacissimæ voluntatis suæ nutu, princípio temporis è nihilo condidisset ad ideam, qnam ab æternitate ratio diuina conformauerat; pulcherrimum atq; amplissimum Mundi huius; dicam ne regium domicilium, an theatrum, an templum? compluribus circumseptum cælestibus orbibus è pretiore materia conflatis, quàm adamante; stellis ac sideribus clarissimis illustre; rerum innumerabilium ex elementis concretarum generibus, quæ quiescunt, quæ mouentur, quæ viuunt, quæ sentiunt, miro dispositis ordine refertissimum: hominem in eo collocauit, animal paruum corpore, magnum animo, vel quasi vicarium suum in apparatissima regia cunctis rebus imperaturum; vel vt Naturæ miraculum in vniuersitatis theatro publice conspiciendum atq; admirandum; vel deniq; tamquam imaginem sui & simulacrum in religiosissimo templo, cum ab omnibus rebus procreatis, tum vero potissimum ab vniuersis animantibus reuerendum. Magna res adeo hæc est, vt attente considerantem animum in admirationem rapiat: digna item longa & exquisita tractatione S. Thomæ Aquinatis doctoris Angelici; qui in procemio secundæ partis Thologicæ summæ, post disputationem de exemplari Deo, se de eius imagine ho-

Orat. 15 n, 3

S.Th. 1. 2. in prolog.

ne homine disputaturum pollicetur. Quamobrem in hac reuersione mea ad docendum, ante quàm Doctoris acutissimi quæstiones aggrediar interpretari, de hac diuina in hominis animo penitus impressa imagine, paullo copiosius statui mihi differendum; inquirens primum an ea splendeat in nobis; deinde cur ab effectore Deo sit in nobis insculpta; cur in Mundo publice constituta; tum quibusnam lineamentis, coloribus, ornamentis ea contineatur: postremo cum hæc explicauero, traducam orationem ad beneficiũ, quod præstantissimus magister in hac summa Theologica conscribẽda nobis contulit, exornandum.

2. Aug. Eugub. l. 9. de peren. philos. c. 1. & seq.

Philosophi Naturæ contẽplatores, siue id, vt alia multa, didicerint per auditionem à Phœnicibus, Chaldæis; Ægyptijs, qui ab auis maioribusque acceperant, quos Hebræi, quibuscum diu sunt versati, docuerunt: siue mentis indagatione, luminis naturalis face præeunte coniecerint, ex quibusdam subobscuris mirabilium effectuum radijs, quos animus imagine diuina nobilitatus, per corporis inuolucra transmittit: cognouerunt in nobis, si non perfectam imaginem, qualem oracula diuina patefecerunt; aliquam certe vel vmbram, vel similitudinem inchoatam imaginis insidere; atq; eam qualemcumq; cognitionem posteris tradiderunt.

Lact. l. de ira Dei c. 11 Trismeg. l. quod Deus inuisib. &c.

Vetustissimus propemodum omnium philosophorum Mercurius Ægyptius, ob virtutem, multarumque artium scientiam Termaximus cognomento dictus quærens quo modo Deus fugiens aspectum nostrum imbecillum, ex operibus, quæ cernuntur & tanguntur, deprehendatur: docet inprimis ex hominis operis pulcherrimi consideratione Deum auctorem intelligi posse: tum eumdem hominem vocat θεῖαν εἰκόνα diuinam imaginem, *quod Lactantius quoq; notauerat; tum Mentem omnium parentem ac vitam peperisse ait hominem* αὐτῷ ἴσον similem sibi. *Non abit longe Zoroastres Bactrianus, & ipse scriptor antiquissimus in Chaldaicis oraculis; cuius illud extat memorabile,*

Lact. l. 2 diu. instit. c. 10.

Σύμ-

Σύμβολα πατρικὸς νόος ἔσπειρε ψυχαῖς.

Zoroast. in Orac. Chald.

Signa, paterna mens inseuit animis.

Quo loco Psellus Græcus & Christianus interpres per hæc symbola, seu notas in animis nostris consignatas, imaginem illam significari, cuius Moses meminit, arbitratur. Quid Phocylides poeta philosophis itẽ multis antiquior? Hic subodoratus hanc imaginem Dei latitantem in nobis, mentionẽ eius fecit, in suis de vita bene degẽda pceptis, cũ scripsit:

Psell. in orac. Chal.

Phocyl. in paræn.

Πνεῦμα γάρ ἐστι θεοῦ χρῆσις θνητοῖσι καὶ εἰκών.

Spiritus est vsura Dei mortalibus, atq; imago.

Verisimile est ex his fontibus in Phædonem Platonis defluxisse doctrinam eandem; vbi nobilissimus hic philosophorum educator scripsit animũ nostrum ὁμοιότατον *esse illi,* Quod est diuinum & immortale: *hoc est simillimum ipsi Deo. Neq; vero ex alio cratere M. Tullius Platonis studiosissimus hausisse putandus est, suam de homine philosophiam, quam priore libro de legibus expressit: vbi* prouidum hoc animal, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & consilij, præclara quadam conditione generatum à supremo Deo *vehementer admirans colligit, primam homini cum Deo rationis societatem intercedere; tum quòd animus ab eodem sit ingeneratus, agnationem quandam existere: postq; alia multa digna lectu concludit disputationem sententia memorabili,* Est igitur homini cum Deo similitudo. *Latinis poetis doctoribus, qui veteres non poetas modo, sed etiam philosophos lectitabant, illuxit eiusdem cognitionis radius errorum caligine respersus, cum aliquam mortalibus imaginem Dei tribuerunt. Magnificis versibus, & dignitatem humani generis illustrantibus, Ouidius hominum procreationem describens, eam obsignat imagine:*

Plato in Phæd.

Cic. l. 1. de leg.

Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum.

Ouid. l. 1. metam.

Manilius eius æqualis astrologiæ peritissimus, maiore orationis grauitate probans hominem genitore cælesti superne ge-

Manil. l. 4 aftron.

ne generatum; verſum illum extulit pleniſſimum veritatis,

Exemplumque Dei quiſque eſt in imagine parua.

Sext. Emp. l. 8. §. an ſint Dij.

Manauit eadem opinio, tum ad poſteriores Græcos philoſophos, tum ad Latinos. Nam ad Sextum Empiricum in libris aduerſus mathematicos Deum eſſe negantes diſputantem lego non infirmum argumentum; quo Deum artificem ſapientiſſimum colligi vult ex imagine ipſius in nobis impreſſa; quæ quia ſub intelligentiam cadit, cuius imagini ſub oculos venienti, multis nominibus exiſtimat antecellere: Lego & apud L. Senecam, ſapientem eſſe vicinum proximumque Diis, & excepta morte ſimilem Deo. *Sed hic, viri præſtantiſſimi, veſtrum aliquis tacitus ſciſcitatur; numquid Ariſtoteles ſol veteris philoſophiæ, de hac imagine olfecerit, diſſeruerit, definierit? Equidem opinor non latuiſſe tam ingenioſum diligentemq; lectorem, quæ Mercurius, quæ Zoroaſtres, quæ Plato, quæq; alij ſcripſerunt: neque à communi ſenſu priſcorum magiſtrorum ſententiaq; receſſiſſe. Qui enim proprium eſſe naturæ diuinæ ſapere atq; intelligere ſcripſit; qui mentem humanam, modo naturæ diuinæ; modo ſolam diuinam confeſſus eſt; qui vel ſolum ex omnibus animantibus, vel maxime, participem diuinitatis hominem pronunciauit; qua lege argumentandi negare poteſt ſimillimum eſſe Deo? Conuictus, vt arbitror, hac ratione nominauit alicubi mentem noſtram* συγγενέςατον θεοῖς, *quod interpres vertit* maxime cognatam Diis, *hoc eſt eodem maxime genere, maximaq; cognatione propinquam: quis dubitet in Ariſtotelis doctrina, quin humana mens Deo ſit ſimilis, quæ per eius decreta, cum Deo natura, genere, & cognatione conueniat? Huc Arati veteris poetæ ſpectat hemiſtichion in eandem ſententiam:* τοῦ γὰρ γένος ἐσμὲν, *hoc eſt* Ipſius enim Iouis genus ſumus: *quod*

L. Sen. l. In Sap. non cad. iniur. c. 8

3.

Ar. l. 2. de part. anim. c. 10 l. 4 c. 10 l. 2 de gener. anim. c. 3

Ar. l. 10 eth. c. 8

Aratus in Phanom. Act. 17

quod tamquam acutissimum telum ex aduersariorum armamentario depromptum, magnus ille præco nouæ legis Paulus, Athenis in Areopago constitutus, perorando contorsit in sapientes illos totius Græciæ magistros; ac pectora nonnullorum, animosque confodit: quod S. Ambrosius expendens non vno in loco, cognationem nobis esse cum Deo colligit ex immortalitate, quæ particula est imaginis diuinæ; quo deniq; S. Gregorius Summus Pontifex significatam ab Apostolo scripsit, cognationem acceptæ per imaginem generositatis. *Nec sane M. Tullius vel Aristotelis, quem perlegit; vel Arati, quem conuertit, doctrinam ignorauit; qui quia nostros animos putabat (quamquam falso) libatos, haustos, acceptos è diuinitate; tum ex eo rationis compotes, intelligentes, prouidos: agnoscebat nobis esse cum Deo non societatẽ modo, sed etiam agnationem quandam, quam genus, stirpem, atq; cognationem nominabat. Nec L. Senecæ non probata est; qui quia rebatur eosdem animos esse diuini spiritus particulas, & quasi radios diuinitatis, hominem cognatum Dijs fatebatur. Addite vos è philosophiæ narthecijs, simile semper à simili generari: promite de myrothecijs Theologiæ filium ad imaginem ac similitudinem patris procreari, quemadmodum de Seth Adæ filio diuina oracula loquuntur: repetite memoria clarissimos quosq; philosophos docuisse, nostros animos à Deo nobis ingeneratos; eorum parentem singulari modo rerum omnium auctorem esse Deum, quo modo rem aliam nullam procreauit: & conficite conclusionem è consecutione necessaria; philosophis in animo nostro nescioquam adumbratam imaginem diuinitatis apparuisse. Quid enim aliud voluit Hermes Trisinegistus, cum mentem non à diuinitate abscissam, sed quasi explicatam velut solis lucem docuit? Quid Pythagoras cum omnium amicorum, & discipulorum auribus inclamabat diuinam esse nobis originem? Quid M. Tullius, cum animorum origi-*

S. Ambr. ep. 38 ad Horant. & l. de bono mort. c. 9

S. Greg. l. 20 mor. c. 16 vel 17

4.

Cic. l. 2 de diuin. l. 1 de nat. Deor.

L. Sen. ep. 41

Ar. l. 7. met. t. 28

Gen. 5

Trisineg. l. ad Asclep.

Aug. Eug. l. 9 de peren. philos. c. 21

nem nullam in terris repetiri posse dicebat, sed esse à supremo Deo generatos? Quid poetæ sapientiores, qui vel diuino semine genitos, vel ab æthereis sedibus venire mortalium immortales animos decantabant? Non alio spectat Aristoteles iniuria detortus per iniquissimas interpretationes à veritate; cum mentem diuinam esse nobis, eamq; extrinsecus in corporis domicilium aduenire decernit. Non alio deniq; Epictetus, qui Deum parentem hominis, hominem vicissim Dei filium; cum eodem nobis esse cognationem; animos nostros particulas esse diuinitatis ab ea defluentes affirmat. Qui tam constanter animos nostros asserunt filios Dei summi parentis: hi negent eos imaginem aliquam in se ferre diuini genitoris? Postremum vnde quæso exorta sunt, nisi ex hac philosophorum doctrina de animi nostri cũ Deo similitudine, cognatione, imagine; quæ vel prope abest, vel attingit veritatem; illa prouerbia, quæ manarunt in vulgus, & mirabilem in modum hominum explicant dignitatem; cum vel mortalis, vel secundus, vel terrestris Deus nũcupatur?

Ouid. l. 1 metam.
Ar. l. 2 de gen. anim. c. 3
Arrian. l. 1 de doctr. Epict. c. 3, & 9

5.

Sed iam tandem ab vmbraculis philosophorum, in apertam lucem atq; solem Theologiæ, diuinorumq; oraculorum transeamus: inter quæ nonnullum habent locum Sibyllæ: quæ quòd putantur diuino afflatæ spiritu multa futura prædixisse, vel mysteria patefacta diuinitus enunciasse, sæpe S. Augustinus earum testimonijs impiorum hominum afflixit audaciam. Non illæ prætermiserunt hanc diuinitus in nobis ingenitam imaginem: liquido cecinit ex earum numero, siue Erythræa fuerit, siue alia, cuius versum prodidit Lactantius Firmianus.

Cic. l. 2 de fin. n. 25 orat. 10
S. Aug. or. contra Pag. & ep. 155. l. de quinque hæres. l. 13 contra Faust. c. 15

Εἰκὼν ἔϛ' ἄνθρωπος ἐμὴ, λόγον ὀρθὸν ἔχȣσα.
Imago mea est homo, rectam rationem habens.

Lact. l. 2 diu. instit. c. 10

Et in principio libri primi Sibyllinorum oraculum, vbi satus hominis describitur; λὸγος dicitur virũ pulchrũ atq; præstantem procreasse κόνος ἐξ ἰδίης ἀπομαξάμενο;

Sibyll. orac. lib. 1

ab

ab imagine propria ducens. *Quod Sibyllæ sub inuolucris obscurorum verborũ minus perfecte significant, id oracula diuina per linguam stylumq; Mosis, Salomonis, Pauli, Iacobi diuinitus enunciata, commendataq; chartis aperte ac manifesto docent. Moses enim Mundi procreationem, rerumque omnium, quæ mundi complexu continentur, accuratissime referens non semel pronunciauit, Hominem conditum* ad imaginem ac similitudinem Dei. *Salomon de Deo loquens*; Ad imaginem similitudinis suæ fecit illum: *Paulus*; Imago & gloria Dei est; *Iacobus*, Ad similitudinem Dei facti sunt *homines. Quibus è locis duplicem eruimus veritatem. Primum quidem fictum hominem archetypo Deo simillimum, quoad rei natura patiebatur. Atque huius magnæ similitudinis declarandæ caussa diuina scriptura non* ad imaginem modo *dixit, sed etiam* ad similitudinem *adiunxit. Etenim quædam simillima sunt, vt ouum ouo, sed non imagines mutuæ: quædam vero referunt imaginem alicuius, sed similem parum; qualia sunt imperitorum artificum simulacra. Quo facilius intelligeremus esse imaginem ab opifice sapientissimo perquam similem prototypo confictam, idcirco tũ prophetæ, tum Apostoli diuinitus instincti*, Ad similitudinẽ *addiderunt: quasi dicerent, Imago diuinis impressa manibus in homine, tam ad viuum refert naturam diuinam, quàm quæ maxime: tam similis est homo per eam Magno Deo creatori trino & vni, vt eum quam maxima potest similitudine repræsentet, Itaque duo illa verba synonyma sunt, vt post Philonem Augustinus, & alij doctores, quos innuit Isidorus Pelusiota, censuerunt: quorum verborum posterius, priori vim maiorem tribuens quodã modo per expolitionem illius notionem adauget. Atq; hanc magnam præstantemq; similitudinem, quem ad Deum habet, & in se gerit imago, non obscure significauit tempus, quo diuinæ potestatis penicillo, naturalibus & coloribus & linea-*

Gen. 1.
Sap. 1.
1. Cor. 11.
Iac. 3.
S. Aug. l. imper. de gen. ad lit. c. 16.
Hier. Oleast.
Ben. Perer.
Eman. Sa.
Mart. Del. in c. 1. Gen.
Io. Lor. c. 2. Sap.

Philo. l. de opif.
S. Aug. q. 4 in Deutr.
S. Isid. Pelus. l. 3. ep. 95.
6.

mentis est depicta: quod contigit post res omnes alias procreatas. Scio rationes ab aliis alias, & à Philone potißimũ afferri; de cuius fonte Græci Latiniq; biberunt; cur postremo loco sit homo factus, & in eius immortali mente Deo persimilis effigies insculpta. Memini cum primis illas referri pulcherrimas: Principi rerum, imperaturo cunctis, in Mundum venturo, parandum ante fuisse regnum, & ea quibus posset imperare: regiam omni suppellectilis genere exornandam; cellas penu complendas; conuiuium epularũ variarum extruendũ apparatu: theatrum spectaculis, ludis, choreis ad omnem voluptatem instructum ædificãdum. Præterea natura & conditione contemplatori, res eas præmittendas fuisse, quas contemplaretur, & quibus tamquã gradibus ad Molitoris omnium cognitionem, amorem & cultum ascenderet: non decere athletam intrare stadium prius, quàm præmia certaminis essent in promptu; cælum coronam esse, terræ fructus partem præmiorum; orbẽ terrarum stadium, in quo strenue fortiterq; pugnandum. Adde principium ac finem solere in omni re fieri præstantißima: cælum primo loco factum esse, nobilitate primũ inter corpora: decebat hominem, qui nobilißimus est inter omnes animantes, & quasi finis Naturæ, postremum procreari. Nauis deniq; rectorem ac magistrum in eius postrema parte, quæ puppis est, consueuisse locari, vt commode gubernaculũ regat, nauimq; totam moderetur: talem in Mundi nauigio fluctuante, propemodum hominem fuisse constitutũ.

Philo. l. de opif. S. Chrys. hom. 8 in Gen. S Nyss. l. de opif. hom. c. 2 S. Ambr. ep. 38 ad Horont. Procop. in c. 1 Gen.

7. *Collaudo qua debeo reuerentia, præclaras adeo veterũ patrum rationes; quas omnes prætereo, quòd ad institutam de imaginis præstantia disputationem minus faciunt. Aliam profero, quæ nostræ imaginis dignitati, similitudinisque magnitudini declarandæ mihi videtur aptißima. Quod Natura rerum caducarũ procreatrix in illis generandis; quod Ars imitatrix Naturæ facit in rebus artificiosis confingendis; quæ ab imperfectis ordiens, ad perfectiora progrediens, in per-*

Phil. l. de opif.

in perfectißimis consistit: idem Naturæ parens Deus, artisq; magister, in effectione Mundi docuit vtramq; exemplo suo, cum hominem vltimo loco, quasi Naturæ finem, *vt loquitur S. Ambrosius, effinxit. Primum enim res quasdam è nihilo iußit existere tamquam vmbras sui; deinde aliâs quasi vestigia corporis in puluere: postremo perfectā depinxit in homine colorib. optimis imaginem sui consimilē sibi, qua partibus omnibus expleta, ab omni opere conquieuit. Vmbras appello cælestes orbes, elementa, ceteraq; corpora, resq; omnes ex illis concretas vita sensibusq; carentes, Philonem imitatione secutus, qui Mundum hunc, inanimatorum corporum globum, vmbram Dei sapienter nominabat. Namq; vmbra puncto temporis, nulla mora; citius quàm dicitur, è corpore denso, quod Soli fuerit obiectum, proÿcitur: res inanimatæ simul ac diuinæ mentis clarißimus sol, nutus sui radios immisit in nihilum, in mundum prodierunt. Illa si lumen, vnde pendet, subtrahas, illico ex oculis euolat, & vero etiam è rebus euanescit: res inanimæ, si manum lucemq; conseruatricem Deus remoueret, è natura rerum protinus in nihilum deperirent. Illa, quia vacuitas est lucis ex obiecto crasso corpore emergens, adeo leuis & manca res est, adeo natura omni priuata (vnde priuationis nomen inuenit in scholis) vt nihil propemodum esse potius, quàm aliquid esse videatur: hæ tametsi aliquid sunt, quia exierunt è nihilo, sensibusq; se ingerunt; tamen & cum infinitate diuinæ naturæ comparatæ, vnde plane dependent quoad sunt; & quia non à se ipsis habent vt sint; aut non esse, aut prope nihilum esse dicuntur: quod Augustinus in hoc doctrinam Platonis approbans clare pronunciat. Deniq; refert vmbra non nihil corpus illud concretum atq; obscurum, cuius oppositu gignitur; refert magnitudinem eius, si non temere lumini obÿcitur: res inanimatæ pariter, omnium minime Deū innuunt, & tamquam adumbrant; potestatem tamen eius significant infinitam, quia, vt cete-*

S. Ambr ep. 38 ad Horant.

Philo l. 2 allegor legis.

Plato in Sophista & in Tim.

S. Aug. l. 8 de Ciu. c. 11.

8\. ra omnia, virtute diuina è nihilo extiterunt. Productis in hanc rerum officinam vmbris inanimorum, admirabilis fictor progrediens ad excitanda clariora suæ benignitatis ac pulchritudinis argumenta; res vita sensuq; præditas ex eodem nihilo expressit; à quibus planius vt perfectioribus, quàm ab inanimatorum genere referretur. Eas vestigia voco: non modo pedum, sed etiam totius corporis, vt ita dicam, præpotentis Dei: per quæ nos homunciones contemplatione oculorum, & mentis euntes; magnitudinem animo metientes, speciem notantes, ratione aliud ex alio inferentes, possumus ad effectoris vim, bonitatem, infinitatemq; cognoscendam peruenire facilius, quàm Pythagoras ex Herculis pede granditatem corporis eius deprehendit. Non ignoro hoc vestigij nomen ad res omnes procreatas à magnis viris deferri: non me fugit res quoq; animatas ob rationes allatas rectè vmbras posse nominari: sed placuit illas vmbrarum, has vestigiorum nomine consignare: quòd, quemadmodum vestigium, totius præsertim corporis, magis corpus refert, vberioremq; notitiam eius, animis nostris creat, quàm eiusdem vmbra: sic animata corpora maiorem nobis ingerunt Dei cognitionem, quàm inanimata: tum si inter se componantur, similiora vmbris in referendo Deo, quàm hæc illa cernantur; similiora vestigijs hæc, quàm illa censeantur. Verum optimus artifex, nec vmbris contentus, nec vestigijs, quæ nomen imaginis non merentur, ex illis gradum fecit ad eam imaginem formandam; quæ quamuis cum Deo comparata esset imperfecta, tamen imago propriè diceretur, & eius, vnde expressa esset, tam similis, quã rei productæ de nihilo natura pateretur. Hac effictà prodit historia diuina Deũ cõquieuisse ab vniuerso opere quod patrarat. Cur hoc, Auditores? Absoluerat opus, quod mente conceperat: imaginem omnes res factas similitudinis sui præstantia vincentem ac perfectione superantem condiderat: ad rerum finem ab æternitate destinatum peruene-

Orat. 20. n.28.

S. Th. 1. p. q.93. ar. 1. & 2.

Gen.2.

rat :

rat: quid amplius erat illi faciendum? Non fuit illi nomen ſuum operi perfecto inſcribendum, cum illo cautionis pleniſſimo verbo faciebat, quo Polycletus & Apelles vtebantur, vt contra iudiciorum varietates ſupereſſet artifici regreſſus ad veniam emendaturo quidquid deſideraretur: propterea quod opera diuina tacite ſingula atq; vniuerſa voce pulchritudinis ordinis, artificij, quo ſunt effecta & elaborata clamant, Ipſe fecit nos: & earum abſoluta perfectio facere & faciebat iure repudiat; quibus fecerat, & feciſſe conueniat. Non ſigna vlla fuerunt illi rebus addenda; quibus nominis loco, memoria conſeruaretur auctoris, quod Sauros & Batrachus Lacones architecti in Octauiæ porticibus fecerunt; qui pro negata inſcriptione, ranam & lacertam argumenta nominum ſuorum inſculpſerunt: nã in rebus ſingulis procreatis aliquid eminet, vt ſignificaui, ſiue vmbra, ſiue veſtigium, diuinitatis ac Trinitatis & argumentum, & indicium. Placuit ſummo fictori rerum, non Phidiam imitari, ſed docere; qui Mineruæ ex ebore clypeo ſic ſuam effigiem incluſit, implicuit, infixit, vt opere integro reuelli illa non poſſet. Itaq; perfecto Mundo ſuam imaginem, hominis animum affixit, vt ex ea clarius, quàm per nomen, aut per argumenta parens ipſius & architectus intelligeretur; atq; ita infixit, vt nec ex homine refigi ſaluæ natura hominis queat; neq; tolli de Mundo, ſine perturbatione rerum omnium, & confuſione poſſit. Naturam rerum vniuerſam ſigillo ſuo, cum hominem finxit, obſignauit annulo ſignatorio poteſtatis infinitæ: in cuius gemma non leo, non aquila, non draco erat inſculptus, ſed ipſe Deus artifex ac princeps. Maximorum imperatorum ac regum eſt vſus imaginis propriæ. Cæſar Auguſtus princeps imperij Romani rectorq; terrarum orbis, poſt ſphingem, poſt Alexandri Magni effigiem in obſignando ſuam imaginem adhibuit (qua ſequentes imperatores vſi ſunt) vt qui iuſſa, litteras, dicta legerent, ſimul ex imperio ſe habere

Pl. præf. hiſt. natur.

Pſal. 99. Gen. 1.

Pl. l. 36. c. 5.

9.

Ci. l. de or. Val. l. 8. cap. 15.

Pl. l. 37. c. 1. Suet. c. 50. in Auguſto Dio. l. 51.

bere dominum; & ex imagine, qualem haberent dominum, intelligerent. Deus iure naturæ, non belli, dominus Mundi; non voluntate mortalium, ſed ſua rex & gubernator orbis vniuerſi: ſuam item imaginem annulo æterno virtutis effectricis impreſſit homini, & in homine, rerum vniuerſitati præpoſuit, vt ex ea pariter & eum eſſe Mundi dominũ, qui Mundum ſigillo conſignat, intelligeremus; & ex impreſſo charactere, de facie propemodum agnoſceremus. Hanc imaginem pictæ ſimilem ſibi cogitatione fingebat Ambroſius. Animus immortalis eſt tabula: lineamenta gradus rerum aliarum viuentium, qui eminent in homine ratione perfectiore: pigmenta, facultates animi: colores, proprietates diuinis perſimiles, vnde ſimilitudo Dei mirabiliter elucet: penicillus, diuinæ vis poteſtatis, ex his omnibus rebus, aliiſque multis nos latentibus, imaginem Deo ſimillimam, & nulli vetuſtati obnoxiam educentis.

S.Ambr. l.6 in Hex. c. 8

10.

At mihi naturam hominis ſæpe contemplanti, cogitatio noſtrum animum, quem ab omnis materiæ concretione liberum purumq; cognoſcebat; læui, nitido, atque illuſtri ſpeculo conſimilem ſuggerebat. Nulla enim res, neque à natura facta, neque ab arte ficta eſt, in qua magis ad viuum cuiuſcumq; imago repræſentetur, quàm in ſpeculo: in quo, non modo partes, lineamenta, magnitudo, notæ, colores, vt in ſtatuis tabuliſq; fictis referuntur, ſed etiam mores, affectus, motus, geſtus, venuſtas, ætas, vitaque ipſa conſpicitur, quam ſimulacra non exprimunt. Itaq; Deum in animo creando videre mihi videbar ſeſe illi componere; continuoque ſuam imaginem obiectu toto in eo penitus imprimere ſic, vt non prius tẽpore, ſed ordine procrearetur animus, quàm ſignaretur. Attendite nunc, Auditores, quàm inter ſpeculum animumque conueniat. In ſpeculo ſic ab obiecto corpore pendet imago, vt abeunte illo, fugiat & imago de ſpeculo; perſtet immobilis, eodem aſtante: in animo ſi Deus conſeruatricem præſentiam tantiſper auerteret,

Lucr. l.4
Orig. l.1 de princ. c.2
Orat. 1 n. 22

teret,

teret, imago protinus cum animo exterminaretur: præsente Deo conseruatore, naturaleq́; subsidium conseruationis, quod denegare non solet subministrante, in damnatis quoque ad inferorum flammas integra perseuerat. Exprimit illud oppositi corporis partes, motum, colores, affectus, gestusq́; simillimos: eminent in hoc inferiorum rerum gradus, facultates, actiones, habitus, imperium, & aliæ multæ perfectiones, de quibus postea disseram, diuinis similes, quas si non æquant, quòd infinito distant à nostris interuallo, referunt quidem certe aliquo modo & adumbrant, quia sunt in imagine; tum quoad vires humanæ ferunt, æmulantur. Quid quod Elephas, mons, sol, quæ corpora sunt ingentis magnitudinis, mira quadam ratione, quàm ignorare me fateor, imminuta cernuntur in paruo speculo tota, integra, partibus omnibus ac suis numeris expleta? Dei similiter infinitas, potestatis eius, sapientiæ, pulchritudinisque immensa magnitudo nescio quo modo apparet in angustiis animi nostri adeo repræsentata, vt viri sanctissimi Ambrosius, & Cyrillus Ierosolymitanus nos cohortentur ad intrandum in nos ipsos cogitatione, quò facilius artificem nostrum ex imagine cognoscamus. In qua opinione prisci Græcorum Sapientes fuisse videntur, qui litteris aureis Apollinis Pythij templi foribus inscripserũt γνῶθι σεαυτόν: intus vero in propylæo voculam hãc εἶ quæ Latine sonat es *inciderunt. Quamquam enim Plutarchus ab Eusebio probatus existimat priore illo saluberrimo documento introeuntes ab Apolline salutari; posteriore vero vocula resalutari Deum ab hominibus nobilissima salutatione, quæ tribuit illi, quod est ipsius proprium,* Esse: *cum apud Platonem aliosq́; bonos philosophos Deus* τὸ ὂν Ipsum ens *nuncupetur: quod Dei nomen & Dionysius Areopagita ex Academia philosophus vsurpauit: & ab ore ipsius Dei manauit, qui de se ipse dicebat* ὁ ὢν Qui est: *tamen crediderim*

II.

S. Ambr. l. 6 in Hex. c. 8
S. Cyrill. Ierosol. Catech. 9
Or. 20 n. 16

Plut. l. de ei inscripto.
Euseb. l. 11 de præpar. c. 7
Plato in Tim. & in Phædone.
Aug. Eug. l. 3 de peren. philos. c. 7
Dion. l. de diu. nom. c. 5
Ex. 3 & 4

probabilius fuisse significatum ab illis sapientibus, dandam operam diligenter nobis cognoscendis; vt per nostri cognitionem ascendamus ad eius notitiam Qui est, *hoc est summi* Dei; *de cuius archetypo diuinitus expressa est imago, quæ in nobis elucet. Deniq; de aspectabili sole dixit ille verissime,*

Lucr.l.4

Sol etiam cæcat contra si tendere pergas;

Quamobrem illum sine oculorum detrimento, periculoue cæcitatis intuemur in speculo, quod vel minus expolitum, vel nigrore tinctum, vel contectum velo tenuiore soli nobisq; obijciatur. Deum itidem non corporum, sed animorum solem, quem in hac peregrinatione non intueri mentis acie, sed ex effectis argumentando & ratiocinando peruestigare & cognoscere possumus; cum oculos mentis in hoc animi nostri speculum conijcimus ac reflectimus, tanta ex imagine Dei nobis ingenita notitiam primi exemplaris cōparamus, quantam nulla res alia ex procreatis, nec terra, nec cælum, nec animal, nec sidera ipsa suppeditant. Hic Auditores, in explicanda magnitudine similitudinis, minime fas est obliuisci nos veritatis alterius, quam paullo ante prodire dixeram ex eodem loquendi modo, vnde imaginis præstantia probabatur; qua veritate discrimen continetur, quo nostra imago differt ab ea, quæ est imago patris ὁμοούσιος. *Præuiderat Moses nos miseros homunciones, in distinguendis rebus obtusos labi ac decipi posse; vel inflatos magnitudine doni; vel per errorem mentis existimaturos hanc imaginem Deo similitudine coæquari. Ne tale aliquid contingat, præcauet vir sapiētia magnus, verbis ijsdem, quibus imaginis præstantiam expresserat. Primum enim, vt Hebraicæ linguæ periti docent, vox* beselem *quæ vertitur* ad imaginem, *vel vmbratilem imaginem significat, vel vmbram quæ corporis imperfecta similitudo est: voci vero* Demuth *cui respondet* ad similitudinem, *non vna notio subiecta est; quia tū assimilare sonat, tū deficere.*

L. Sen.l.1. nat. quæst. c.12

Hie.Oleast. in c.1. Gen.

Qua-

Quarum vocum significationes, cautiones nostræ sunt ac monitiones, quæ nos docent, si cum archetypo Deo conferamur, tantum abesse à perfectione, vt vmbræ leuissimæ ac vilissimæ videamur, qui cum inanimatis compositi rebus, eas vmbras ducebamus: plusque distare nostros animos, quamquam imagine similitudineq; diuina insignes, ab infinitate Dei, quàm à corporibus, fugientes euanescentesq; vmbræ perfectione deficiunt. Deinde vetustissimus ac prudentissimus interpres noster, ne nostram imaginem ὁμοούσιον cum Deo putaremus; non imaginem ac similitudinem Dei scripsit animum nostrum esse, sed fere semper ad imaginem, & similitudinem effictum. Supremi sempiterniq; parentis Filius ab æterno generatus è diuina mente, vapor virtutis Dei, emanatio quædam claritatis omnipotentis Dei sincera, candor lucis æternæ, & splendor gloriæ; quòd eiusdem naturæ consors, dignitate par, æqualis potestate patrem simillimum per omnia refert ad æqualitatẽ; quod in eo diuinitas æque atq; in illo collucet, eminet, subsistit; iure in sacris oraculis numquam dicitur ad imaginem Dei, sed semper imago, vel Dei; vel Dei inuisibilis, vel bonitatis illius; vel figura substantiæ eius nuncupatur. Itaq; vt obseruauit Augustinus, homo nonnunquam appellatur imago (quod apud Paulum reperias) vt egregia naturæ nostræ dignitas demonstretur: sæpius ad imaginem & similitudinem scribitur factus, vt hăc nostram dignitatẽ quantumuis magnam, plurimũ atq; adeo infinite distare intelligamus ab ea imagine, quã plenam, perfectã, consimilem in essentia sibi pater expressit atq; impressit in Filio; maioresq; nostri recte ὁμοούσιον id est consubstantialẽ vocauerunt. Satis Auditores, longa disputatione probatũ est, imaginem Dei persimilem illi, longissime distantẽ à Filio nostris animis insitam à nobis geri. Caput alterum propositum flagitatis: cur in nobis ingenita: cur in Mundo collocata. Primæ pars expedietur paucis. Nostri gratia: in bonũ nostrũ tanto mune-

Sap. 9.
Hebr. 1

2. Cor. 4
Coloss. 1
Sap. 7
Hebr. 1
S. August. l. 7 de Trin. c. vlt. l. 83 q. 51
1. Cor. 11
Mar. Victo. l. 1 adu. Arium.
S. T. 1 p. q. 93 ar. 1 & 2

munere ditati, nobilitati, ac decorati sumus. Alcibiades apud Platonem in conuiuio Socratem laudans formosum animo, deformem corpore, similem eum pronunciauit armariis quibusdam arte factis è ligno, quibus Deorum simulacra domi seruabantur; quæq; clausa Silenos turpes homunculos de genere satyrorum, qui desinerent in pecudem, tibiam fistulamue tenentes manu referebant: apertæ vero Deorum imagines inclusas pectore patefaciebant. Significabat ille Socrati corpus esse deforme; belluarum affectibus perturbationibusq; natura obnoxium, vt Zopyrus ex aspectu facieq; coniecerat; nihil extrinsecus apparere boni præter eloquentiæ suauitatem: at intus inclusum pectore vilis corporis recondi animum ob virtutem, & sapientiam pæne diuinum; quem ostendebat, cum oratione pectus aperiebat. Scite per Alcibiadem Plato naturam conditionemq; Socratis expressit. Verum me iudice, conueniret aptius ea comparatio in hominem à Deo procreatum corpore vili, caduco, deformi, si cum animo componatur: cuius pars inferior bestiarum similis in appetitionibus alienis à ratione prosequendis: cuius os & lingua suauissime, tum canendo, tum eloquendo vocem modulatur; cuius denique in pectore clauditur animus ad Dei similitudinem ita effectus, vt numinis immortalis simulacrum vere sit, & imago nominetur. Quid Auditores, tantus honos, tanta dignitas, tantum munus? Vt nos exornaret Deus, vt nostrum genus nobilitaret, vt mentes nostras ad cognitionem & amorem eius, cuius in pectore gereremus effigiem, excitaret: vt deniq; prodesset nobis, & singulari quadam ratione prodesset, cum sessitans in animo per imaginem tamquam in templo locatam, appetitum à rationis imperio desciscentem in officio vicaria præsentia contineret. Etenim si depicta imago Polemonis philosophi, propter oculorum modestiam, seueritatem vultus, atq; oris ad constantiam virtutemq; omnem compositi grauitatem, quam optime referebat

Plato in Symp.

Philo. l. de opif. Cl. Alex. or. ad Gentes.

rebat

rebat (vt est auctor vir sanctissimus ac doctissimus Gregorius Nazianzenus) procacem meretricem flagitium parantem, conspecta oculis à flagitio patrãdo deterruit; quid imaginem præpotentis Dei, iustissimiq; iudicis in nobis eam acie mentis intuentibus facere conuenit; si tumultuantiũ perturbationum impulsu, si cupiditatis blandientis suasu, si feruentioris iræ flammis incitati, diuinam aliquam legem violare, scelusq; committere moliamur? Nonne sentimus omnes in intimis animi recessibus nescio quem monitorem à maleficio reuocantem, cum paratur fraus? nescioquem stimulum pungentem, mordentem canem, mucronem vulnerantẽ, cum peccamus, aut in re aliqua delinquimus? Quid istud rei est? Conscientiam respondetis: responsionem probo. Sed quid nam est ista conscientia, cuius angore cruciantur, cuius morsibus acerbissimis dies noctesq; sauciantur, qui peccarunt? Recta ratio naturali collustrata lumine, quæ re non distinguitur à conscientia (vt paucis post mensibus theologica subtilitate docebo) Dei vices in nobis tenet; & imaginis diuinæ præcipua pars est, de qua disserimus. Itaq; hæc ipsa imago, quæ & rectæ rationis iudicium, & conscientia dicitur; modo vt monitor, corrector, ac pædagogus, ex Origine, diuino instinctu tacite clamans, & intimis auribus ante patrandum scelus; vt notauit S. Dorotheus, vociferatur, noli facere: *quo clamore sæpe animum iamiam lapsurum in culpam vel sustinet, vel retardat. Modo tamquam acer & acerbus accusator, vt Philo Chrysostomusq; loquũtur; aut salutaris aduersarius, vt Saluator appellat, admisso maleficio commaculatum accusat, obiurgat, & criminis commissi recordatione coarguit. Modo quasi testis, ex Paulo, verax, fidelis, memor; qui mille testibus oculatis, auritis, iuratis æquatur; aduersus animum affinem culpæ producitur: nec testificari desinit vmquam, tametsi repellatur interdum & cohibeatur; quia verum id est, quod propemodum Christiane dixit ille,*

S. Nazianz. carm. de subm. & temp.

14.

S. Th. 1. 2 q. 19 ar. 5

S. Basil. c. 1 prou.

Lau. Iust. serm. de S. Marco.

Orig. l. 2 in ep. ad Rom.

S. Dorot. l. de conf.

Philo l. de immutab. Dei.

S. Chrys. hom. 3 in c. 6 Isa.

Matt. 5

Rom. 2 & 9

Nocte

Iuue. sat. 15.

Nocte dieq; tuum gestas in pectore testem.

Deinde post monitiones iteratas, post accusationes summo iure factitatas, post testificationes, quæ conuincunt, vt æquissimus iudex, qui nec amicorum precibus mollitur, nec potentiorum minis terretur, nec locupletum largitione corrumpitur, nec odio, nec amore flectitur, à Deo constitutus, in tribunali diuino sedet, vt Chrysostomi verbis vtar, & legem naturalem tamquam assessorem asciscit. Hic citatus reus; sistitur ante tribunal, re præiudicata prope condemnatus, conuictus auctoritate testis, sine quæstione, sine terrore crimen confitetur; pœnam lacrymis deprecatur. Verū quoniam agitur summo iure, nec rei fletu commouetur iudex, probe caussa cognita sententiam pronunciat, reumq; condemnat. Postremo damnatum eademmet conscientia maleficiorum, vt carnifex ac valentissimus tortor, exquisitissimis suppliciis, angore animi, recordatione malefacti, pœnæ metu sempiternæ vexat, cruentat, excarnificat. O iudicium, ô seueritatem. Philosophi, qui sacros libros nostros non viderunt; ex eo quod experiebantur in sese hanc diuini iudicij formam, hanc seueritatem, hunc iudicem in nobis residentem ac Dei gerentem vices agnouerunt. Propterea L. Seneca nunc narrat apud se quotidie caussam dicere: nunc Lucilium hortatur vt inquirat in se; tum primum accusatoris partibus fungatur, deinde iudicis, postremo deprecatoris: alias miserum eum appellat, qui contemnit hūc testem. Quam clara illa, quamq; præclara sententia Dei præsentiam confitentis? Prope est à te Deus: tecum est; intus est: ita dico Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumq; nostrorum obseruator & custos. *Si igitur diuinorum oraculorum, sanctorū patrum, philosophorum veterum, & vestrum quoq; omnium testimonio monet nos atque impellit ad bonum; reuocat ab improbitate; deterret à malefactis; accusat reos; conuincit testimonio, plorare cogit, iudicat summo iure, damnat iustissime*

S. Chrys. conc. 4. de Laz. & hom. 4. in c. 6 Isa.

L. Sen. l. 3 de ira c. 36 Ep. 28. 41 & 43

ſtiſſime, cruciatu pœnam exigit hoc Rationis vicariæ Dei iudicium, quod conſcientiam dicimus; maxima pars imaginis, vt audietis: quis dubitare poteſt, quin impoſita ſit à Deo nobis hæc imago noſtræ cauſſa ſalutis? At ſi quæratis cur in Mundo collocata fuerit (quod ſecundo loco perpendendum erat) ratione Dei ipſius archetypi, reſpõdebo. Nam vt in nobis illam incluſit, vt homini eſſet bono; ſic in mundo pariter expoſuit conſpiciendam rebus cunctis, vt ſibi eſſet honori; qui admiratione, terrore, veneratione contineretur. Videtur maieſtatem decere maximorum Principum ac Regum, vt quo corpore pervenire non poſſunt, eo ſuam transferri curent imaginem; quam celſo ac nobili ſtatutam loco ſubiectæ gentes ipſorum imperio contuentes; in ea, vel agnoſcant de facie dominum ſuum; vel quaſi præſentem metuant; vel honore debito venerentur. Factitatum id fuit à Romanorum Imperatoribus, miſſa per prouincias atque exercitus effigie, quæ in Ciuitatibus exponebatur in prætoriis; in exercitu vero vna cum Aquila militaribusq; ſignis exhibebatur. Horum nonnulli eo; ſuperbiæ ne dicam, an dementiæ, an impietatis? progreſſi ſunt, vt in templis aliisue publicis locis locatam imaginem, immolatis hoſtiis, odoribus incenſis, libationibus, epulis, ludis; cunctisque diuinis honoribus coli turpiter imperarint. Quæ res, quàm primis orientis Chriſtianæ religionis cultoribus moleſta fuerit ac periculoſa, cunctæ teſtantur hiſtoriæ: quàm prudenter à Chriſtianis Imperatoribus periculum hoc impietatis ſublatum Gratiani & Theodoſii leges de ſacris vultibus & imaginibus imperatorum latæ declarant. Itaque Deus Opt. Max. noſtris moribus ſeſe accommodans, diuinæ atque infinitæ maieſtati ſuæ conuenire exiſtimauit, vt in hac mundana prouincia, quamquam infinitati ipſius perexigua; vbi nullis mortalium oculis aſpici, nec poteſt, nec fas eſt; præſens fieret modo quodam ſingulari, per effigiem ſuam valde ſimilem; per imaginem impreſſam

Procop. in c. 1. Gen.

Io Dia. l. 4 vitæ. S. Grc. c. 10 Iuſt. Lypſ. com. Taci. l. 15. annal. Inſcript. orb. Rom. fol. 444. n. 5 Herodian. l. 5. in Antonino. Plin. l. 10 ep. 97. ad Traian. L. vn. publicæ. læt. C. 12. l. vn. de imag. Imp. C. Theod.

Lact.l. 6 diu instit.c. 10 *pressam in homine, quem ob id Lactantius Dei simulacrum nominabat: & quemadmodum scriptum reliquit Chryso-*

S.Chrys. l.1 de prouid. *stomus*, homo id esset in Mundo, quod est in cœlo Deus. *Atq; hac ratione fiebat, vt simul honoraretur homo, qui Dei vices, Deum in se ipso repræsentando tueretur; & ipse Deus, qui luce circumfusus immensa diuinitatis suæ cadere in aspectũ nullius animantis potest; in hac præclara imagine, tamquã in tabula picta, vel in statua, vel in speculo cerneretur. Quamobrẽ non dicã hanc imaginẽ constitutam esse in mundo vel vt in puppi gubernatorem; vel in annulo gemmam; vel in regia principem; vel in cœnaculo conuiuam; vel in regno dominum; vel in noua vrbe statuam; vel deniq; in theatro spectatorem, quod viri docti putauerunt: sed in sanctiore nobilioreq; loco, qui diuinum simulacrum deceret, tamquam in templo religiosissimo signum esse collocatum. Templum est hoc totum vniuersitatis corpus;*

Cic.l.de somn. Scip. Macr. l. 1 c. 14 in eum loc. *quod non solum apud Ciceronem Scipio dixit è doctrina veterum, qui mundum animatum falso docuerunt; sed etiam ipse Deus innuit; cum descriptionem Ierosolymitani templi, quod magnitudine, specie, copiis, Apollinis Delphicum, Ephesinum Dianæ, Gazæum Marnæ, Serapidis Alexandrinum, Capitolinum Iouis, & quodcumq; aliud orbis celebre superauit; ad Mundi similitudinem expressam tradidit Salomoni.*

2 Paralip. Ioseph. l. 6 de bello Iud.c.6 *Globus elementorum in hoc amplissimo mundi templo, pro vestibulo est: cælestium sphærarum cõplexus elementa cingens, vbi septem planetæ collucent, eam partem templi refert, quæ* Sanctæ *dicebatur, & septem lucernis ardentibus in candelabro illuminabatur, cælum stelliferum sideribus multis distinctum, quod empyreum cælum beatorum sedem ab reliquis corporibus separat, pro velo illo est, quod hyacinthino potissimum colore tinctum, floribus respersum, & rebus omnibus, quas inanimatas fert natura depictum, inter mediam supremamque partem erat interiectum: empyreum deniq; cælũ illi parti*

S.Cyr.Iero. Catech.9 Ioseph. l.3. de antiq.c. 5.l.8. c. 2.

san-

sanctiori respondet in templo, quæ Sancta Sanctorum *nominabatur. In atrio templi tam mirabilis, suo tempore in adyta transferendum, hoc simulacrum sui, summus Pontifex Deus collocauit, triplicem ob caussam quæ in ipsius laudem gloriamq; redundat. Primum quidem, (verba referã Ambrosii sanctißimi doctißimiq; viri)* vt omni creaturæ esset miraculo: *quod interpretor, vt omnes res creatæ si non mente atq; intelligentia, quibus carent; instinctu certe naturæ, modo quodam nobis incognito, quo & audire Dei vocem, & eius enarrare gloriam dicuntur; spectent, admirentur, obstupescant hunc hominem, qui propter diuinam imaginem, quasi quoddam miraculum, omnia mũdi miracula, si qua sunt tanto digna nomine, admirabilitate vincit. Hinc à Mercurio Trismegisto miraculum ingens: diuinum inter animalia miraculum à Platone: naturæ audacißimæ* τέχνασμα *hoc est opus artificio mirabile perfectum à Zoroastre est appellatum. Quæ admiratio nascens è perfectione tanti operis; è splendore tam formosæ imaginis, tota in auctorem, vt in rebus artefactis vsuuenit, tota in archetypum refertur. Deinde videtur voluisse Deus vt non tantum creatis rebus admirationi, sed (quod obseruauit Philo Iudæus) esset & terrori. Pertinet metus aliquis moderatus ad dominatum: necessarius est ad gubernationem: cohibet subiectos à scelere pœnæ formido: proinde qui paterna cura; & amoris suauitate cuncta moderatur Deus, & metum à subiectis suis requirebat.* Et si dominus ego sum, *inquit,* vbi est timor meus? *Nec male opinantur viri docti, qui nomen Dei* θεὸς *apud Græcos deriuatum à* Δέος *qua voce signatur metus, dixerunt; quod vel timorem incutiat, vel si ab iis, quibus imperat, metuẽdus: quam appellationem Latini susceperunt, quibus mundi parens ac rector vocitatur Deus. Fulcitur opinatio Philonis sacris historiis, in quibus illa habentur verba diuino ore pronuncia-*

S. Ambr. ep. 38. ad Horont.

Merc. Trismeg.
Marf. Fic. in argum. dial. 1 de leg.
Zoroast. in orac.
S. Basi. hom. 10 Hexæm. 17.

Philo l. de opif.

Malach. 1
S. Isid. l. 7 & 1 orig.
Girald. syntag. 1 de Diis gent.

Gen. 9
S. Amb. ep. 32 ad Horont.
S. Basi. hom. 10 in Hexaem.
S. Ambr. l. 6 in Hex. c. 8

ta; Et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ. *Nam, vt res ipsa docet, naturaliter animantes hominem metuunt; aspectum, vmbram (vt notauit post Basilium Ambrosius) vocem, minas eius fugiunt: verborum metu non modo mansuetas oues in gregem agit; sed etiam feroces equos pati frenum, onera ferre, currus trahere; vastæ molis elephantos subire turres, per extentum funem ambulare; canes auidos prædam sine vulnere dimittere cogit: vrsos leonesq; mansuefactos habenis ducit: nec in hominem insultare audent feræ, nisi vel iniuriis irritatæ, vel fame stimulatæ, vel alia perturbatione incitatæ; quamuis post Adæ lapsum earum timor aduersum hominem remissus esse videatur. Itaque belluæ dum ad hominis aspectum ac vocem trepidant, qui Deum auctorem omnium imagine refert Deum ipsum in homine timere, ac vereri putantur. Postremum ex eodem Philone, statuit in hoc templi vestibulo Deus hanc suam imaginem, vt cunctæ res, & animantes inprimis, admiratione metuq; obstupefactæ, vel hominem tamquam dominum ac rectorem à Deo sibi ipsis impositum; vel in homine quasi vicario Dei, principem omnium ac Regem eo, quo possent cultu venerarentur. Cur stantem hominem atque erectum corpore, demisso illæ capite, ad terram inclinatæ, toto pronæ corpore circumstant, sequuntur, intuentur? Si Procopio Gazæo Græco interpreti veteris instrumenti credimus, vt quo cultu maiore possunt, instinctæ diuinitus imaginem Dei corporis humani velo coopertam colant, Deumq; in imagine relatum venerentur. Sed iam, vt arbitror, Auditores, expectatio vestra reuocat orationem meam ad postremum caput disputationis: vbinam, & quibus rebus tamquam lineamentis & coloribus hæc tam insignita imago contineatur. Dementissima hæresis à Philastrio notata, & communiter à SS. Patribus refutata est illorum, qui tantum donũ in corpore statuebant: siue contaminati Anthropomorphitarum*

S. Chrys. hom. 8 in Gen.
Philo. l. de opif.
Proc. Gaz. in c. 1 Gen.
18.
Philastr. l. de hæres.

tarum

tarũ errore fuiſſent, qui Deo mẽbra vera tribuebant: ſiue ſomniaſſent hominẽ factũ ad imaginẽ filij Dei, quæ naturã humanam ad quinq; annorũ millia ſuſcepturus erat: quod nec S. Epiphanio, nec vlli prudentiũ theologorum placuit. Vmbrã tenuiſſimam huius imaginis in corpore admittunt magiſtri Theologiæ, cum eam ſignificatiue, & argutiue *ineſſe concedunt, id eſt tamquã in ſigno & argumẽto; quod Auguſtinus, Iunilius, ac Bernard. in erecta corporis forma, qua præſtare hominẽ belluis; & aliquid in nobis latere cœlo dignũ indicat, poſitum crediderunt. Inuſta igitur in animi eſſentia eſt; ingenita in intimis eius quaſi medullis hæc imago; vt mea communisq; Theologorũ, ac veterum doctorum fert opinio, quia hic homunculus viribus infirmus, humilis aſpectu, ſtatura paruus, corpore mortalis, attingit animo meliore ſui parte ſupremũ naturæ gradũ, in quo Deus eſt: in ſummo faſtigio rerum cũ Angelis ac Deo collocatus eſt: tametſi ꝙ ad gradus perfectionem attinet, infinito diſtat interuallo; ſpatiorumq; immenſitate, nullis humanæ mentis viribus conſpicienda ſuperatur. Meminiſſe vos puto, ꝙ Ariſtoteles effatus eſt aliquãdo, ſpiritu afflatus cæleſti,* Diuini eſſe ſapere & intelligere: *quo fit vt homo, q. pcreatus eſt rationis compos, mẽte præditus, intelligentis naturæ, ſapiẽtiæ capax; quãquã inferior in infinitũ Deo perfectione, cum eo tamẽ natura conueniat. Atq; hæc eſt, illa cognatio & affinitas, quã principio diſputationis nobis cum ſupremo Parente rerũ, per imaginem eſſe dicebã: ita vt non aliud ſignificauerit magnus ac primus hiſtoricus Moſes, cum factũ hominem ad imaginẽ Dei ſcripſit; q̃ rationis participem & intelligẽtis naturæ procreatũ; ꝙ Ioannes Damaſcenus primo loco in ſua ratione imaginis expreſſit. Ex hoc nobiliſſimo celſiſſimoq; gradu naturæ tamquam à radice tã multæ perfectiones efflorescunt, in quibus veteres magiſtri doctrinæ cæleſtis ſimilitudinẽ inter hominẽ ac Deũ repererũt; ſiue eſſentia, ſiue facultates, ſiue actiones animi ſpectẽtur.*

S. Epiphan. ap. Hier. ep. 60
Bened. Per. l. 4 in Gen. q. 5
S. Aug. l. 6 de Gen. ad lit. c. 12 l. 1 de gen. contra Man. ca. 17 l. 83. qq. q. 51
Iunil. Afer. in ca. 1 Gen.
S. Bern. ſer. 24 in cant.
S. Th. 1 p. q. 93
Greg. val 1. p. de fine hom. q. 3 pun. 1

Ar. l. 4 de part. anim. c. 10

S. Damaſc. l. 2 de fide c. 12. l. Quom. ad imag. Dei ſit homo
S. Greg. Nyſſ. l. de opif. hom. c. 5.

S.Nyss. or. catech.c.5 S.August. l. de quant. an.c.2

Si consideres essentiam, in animo deprehendes immortalitatem; æmulam æternitatis diuinæ, qua Gregorius Nyssenus, Augustinus, & alij multi doctores imaginem contineri censuerunt. Reperies eumdem indiuiduum esse, nulli obnoxium partitioni; quo munere totus est in toto corpore, totusq; in qualibet parte corporis; ad similitudinem Dei, qui toti Mundo, rebusq; singulis totus inest, penitusq; intimus vitam motumq; largitur. Quid quod rerum omnium gradus inferiorum continet?

Orat.10 n.4

Colligit in se stirpium plantarumq; vitam: animantium sensum & motum: quam ob caussam tum à philosophis, tum à Theologis homo Microcosmus, & epitome rerum omnium dicitur; quas res in se nobiliore modo comprehendit, quàm sint vel in animantibus, vel in plãtis.

Damascl. l. Quom. ad imag homo &c.

Quo fit, ex Ioanne Damasceno, vt referat Deum, in quo res omnes, quæcumq; sunt, tamquã in caussa, præstantiore modo, quam in seipsis eminere dicuntur. Si conijcias oculos in facultates animi, quæ manant ab essentia, mentem, voluntatem, ac memoriam, confestim apparet ex omnium fere sententia Trinitatis imago miris modis variisq; splendescens: siue quòd tres sint facultates in vna essentia, quæ tres personas in vna diuinitate subsistentes adumbrant: siue quod mens sese intelligens concipit ex hac cognitione quandam imaginem sui, quam verbum mentis vocant, vnde procedit amor: quæ ratio imaginis omnibus fere placet: siue quod, vbi mens verbum conceperit, ex vtroq; spiritus, seu sermo producitur ac dimanat, qui

Nyss.l.de opif.hom.c.5 Damascl. l. Quom.ad imag.homo &c. Ar.l.3. de an.tex.14

Spiritui sancto respondeat, vt Gregorio Nysseno ac Ioanni Damasceno probatur. Quid de mente doctrinarum & artiũ habitibus referta, quæ intelligendo dicitur ab Aristotele omnia fieri? quid de memoria custode imaginum, quas vel cogitatio finxit, vel sensus è rebus acceptas in eam immiserunt?

Ora.25 n.10 L.Se. ep.65

Nonne thesauros illos diuinæ mentis perfectionum, cognitionum, & idearum plenissimos nonnihil æmulantur? Quod eadem humana mens in se suasq; actiones refle-

reflectat aciem, vt Basilius obseruauit: tum in cognoscendo naturam, vires, functiones, opera sua; quod nec sensui, nec animantibus, in quibus sensus est suprema facultas, datum est: tum iudicando recte ne an secus se res habeant; quod cõscientiæ munus esse dicebam: nonne imitatio quædam diuinæ mentis est; quæ se contemplans, adeo se suaq́ꝫ omnia cognoscit, vt immensitatem essentiæ suæ, diuinarumq́ꝫ perfectionum infinitam comprehendat? vt eadem suæ diuinitatis comprehensione beetur? vt cuncta quæ fecit, iudicando valde bona *esse pronunciet? Eumdem præterea Deum nullo circumscribi loco propter immensitatem diuinitatis, nullo termino definiri, sed cælum terramque complere, vt ipsemet loquitur apud* Ieremiam; *permeare penitus omnes* Mundi *partes, per omnia diffusum; penetrare in rerum intimos recessus sine mora temporis; rebus omnibus infusum, præsentem multiplici ratione vniuersis ac singulis aßistere; philosophi quoque naturalis luminis ductu putauerunt. Hinc illud ex Arato Virgilij perpensum ab Augustino,* Iouis omnia plena: *hinc Apud Aristotelem Heracliti pronunciatum,* Ne à furnis quidem Deos abesse: *hinc Epicteti religiosa existimatio Deũ etiã in tenebricoso clausoq́ꝫ cubiculo sibi adesse persuadentis. Huius diuinæ perfectionis & humana mens æmula est concessu Dei, vt Theodoretus Lactantius, atqꝫ Ambrosius philosophantur; si non se tota per essentiam, vt Deus; cogitationem quidem certe, quæ mobilitate celeritateq́ꝫ mirabili, si velit vno temporis puncto, maria transmittit, terras peruagatur, peruolat aerem, lustrat cælum, vrbes peragrat, summis, mediis, imis sese insinuat. Quæ in te præstat audire S. Ambrosium cum admiratione sua verborum mella profundentem: qui cum dixisset mentem diffusis cogitationibus ab Oriente in Occidentem vagari: proficiscentes amicos sequi, peregrinantibus inhærere, copulari abs*[e]*ntibus, alloqui distantes, vita functos ad colloquium excitare:* Ea igitur, *subdit*, est ad

S. Baſ. hom. 41 Attende tibi.

20. Gen. 1

Ierem. 23

Virg. Eccl. 3
S. Aug. l. 5 c. 23 de conſ. euang.
Ar. l. 2 de part. an c. 5
Ar. l. 1. de doct. Epict. c. 14
Theodor q. 2 in Gen.
Lact. l. de opif. hom. ca. 16
S. Ambr. ep. 38 ad Horant. & l. 6 Hex. c. 9

imaginē Dei, quæ non corporeo æſtimatur, ſed mētis vigore; quæ abſentes videt, tranſmarina viſu nouit, percurrit aſpectu, ſcrutatur abdita, huc atq; illuc vno momento ſenſus ſuos per totius orbis fines, & Mundi ſecreta circumfert; quæ Deo iūgitur, Chriſto adhæret, deſcēdit in infernum, atque aſcendit, libera verſatur in cælo. *Nemo deniq; non imaginem poſitam arbitratur in imperio, quod in omnes animantes habuit à Deo; qui vix dum hominem effinxerat ad ſuā ſimilitudinem, cum illi volucrum, piſcium, beſtiarumq; contulit dominatum. Atque vt huius imperij ius in perfectione naturæ quæ rationis compos eſt, nititur, qua præſtamus animantibus; non robore corporis, non celeritate, quibus à multis ſuperamur; ſic vſus ab eadem mente pendere videtur; quæ ingenij vi per artem, machinas, diſciplinam omnes domuit aliquando B. Iacobi teſtimonio: donatq; quotidie cum cetos immanes capit; delphinos velociſſimos detinet; ingentes elephantos ſeruire cogit; cum ferociſſimos leones ſub iugum mittit; aquilas maximas volucrum in Caueam includit; cum deniq; ſerpentes quoq; peſtiferas ac venenatas, quales ſunt aſpides ac viperæ cicures reddit; quas manſuefactas blanditiis Plinius, Suetonius, & Chryſoſtomus prodiderunt. Poſtremum, vt omittam prouiſiones, diuinationes, prædictiones ex coniectura: contemplationem atq; ſciētiam rerum omnium: ob quam mens omnium item rerum Menſura vocabatur à Protagora: multasq; alias mentis perfectiones, in quibus imaginis diuinæ ſcintillæ collucēt: venio ad actiones animi, quibus & refert Deum imitando. Nihil dicam de actionibus, quæ cum fiunt, euaneſcunt, nullumq; relinquunt veſtigium ſui; de illis diſputo, quæ pariūt opus ad æmulationē effectricis Dei poteſtatis, cuius partus eſt, quidquid cernitur quidquid intelligitur: quo in conatu rerum efficiendarum viri docti imaginem collocarunt. Nā humana mens intus cogitatione fingit multa, quæ ſenſus*

noſtros

Gen. 1

Iac. 3
S. Baſ. hom. 10 in Gen.

Pl. l. 10 c. 74
Suet. in Ti. c. 7. Chryſ. apud Anaſt. Nic. q. 63 21.
Prota. apud Pla. in Theæteto & in Cratylo.
Ar. l. 10 me. t. 5
Philo l. Quis rerum diu. ſit heres.
Procop. in c. 1 Gen.

nostros latẽt, ea Græci vocant φαντάσματα νοούμενα λόγους ἐννοίας nos visa seu spectra, conceptus, verba, notiones diceremus: formas item rerum artificiosarum fabricatur; simulacra rerum sensibus perceptarum, quæ in memoriæ loculis ordine statuuntur; inchoatas intelligentias, quas recentiores philosophi rationis entia nuncupant; quorum gratia Mercurius Trismegistus existimabat hominem, secundum Deum vocitari posse, qui primum ac supremum rerum verarum ac perfectarum creatorem, his inchoatis rebus atq; à mente pendentibus fingendis æmularetur. Extra vero quam multa perficit ingeniosa mens arte magistra, manibus administris? Artium inuentiones, opera mirabiliter arte facta, mentis hanc efficientiam, qua primum artificem atq; opificem pro viribus imitatur, satis superq; declarant: in quibus prudentes rerum existimatores dubitant, quidnam potissimum admirentur. Hic suspicit varietatem artium; quarum aliæ quæ nos vestiant, tegunt, pascunt, armant, ad vitæ necessitatem institutæ sunt; aliæ seruiunt vtilitati, quæ naues, & machinas bellicas ædificant, quæ litteras repererunt; quibus homines de absentibus præsentes fiunt: quæ typographia excogitarunt, qua tam facile partus ingenij per orbem terrarum cum omnib. communicantur: ad voluptatem aliarum opera referũtur, picturæ, statuæ, cælata vasa, belluata peristromata, vestes acu pictæ, gẽmæ crystallo liquefacto conflatæ. Miratur ille in aliarũ operib. imitationẽ Naturæ, & vero etiã supremi Dei singularẽ & eximiã; vt in Archimedis sphæra, atq; in horologiis ferreis, quæ circulis, rotis ac ponderibus Mundũ, terrã, cælum, cæli motus, siderũ conuersiones, accessus recessusq; solis ac lunæ, tẽpora, referunt, distinguũt ac metiuntur: vt in tabulis pictis, q̃ nõ aues modo, canes, equos, sed etiã homines fallacia colorũ, & lineamentorũ p̃stigiis fefellerunt. Obstupescit alius ingenij vim & artis; vt in speculis Archimedis eiusdẽ, & Procli, q̃ solis obiectu creabãt incẽdia

Ora. 14 n. 6
Ora. 20 n. 18
Orat. 8 n. 3
Orat. 3 n. 27

Ora.20 n.23 Ora.4 n.17 *more ignis; vt in bombardis nostrorum temporum, quæ tonitrum; fulgur, fulmenq; cōplexæ veros strepitus* imitantur Olympi. *Quid de naturali magia seu thaumaturgica dicetis, quæ ex arcanorum Naturæ cognitione profecta, tam mirifica fingit opera, vt caussarum ignaris, vel prodigia Dæmonum artificio; vel miracula diuina ope confecta videantur? Architæ lignea columba, quæ volabat: auiculæ aureæ Leonis Imperatoris Græcorum, quæ cantabant: grues & angues æneæ Boethij, quæ sibilabant: aues in hydraulicis organis nostrorum temporum, quæ garriunt; cuinam, si caussam ignorans eas primum videret, non humani vires ingenij superare putarentur? Itaq; non longe videtur à vero recessisse Procopius de hac imagine in efficiendo posita differens, cum hominem quoq; creare ad imitationem Dei, sed cum materia, definiebat.*

Psell. l. de Dæm. Procl. l. de magia. Agell. l. 10 cap. 12 Glycas in annal. Cassiod. l. 1 var. ep. 45 Orat. 2 n. 33 Procop. Gaz. in ca. 1 Gen.

22. *Hoc loco quæret quispiā, num sim oblitus liberi arbitrij, in quo tam insignis tamque magna imaginis portio multorum consensu continetur. Non equidem obliuioni tradidi, non neglexi; non per contemptionem aut incuriam in postremum locum reieci rem tātam; sed consulto reseruaui. Scio maximum hoc donum à Deo mortalibus tributum; hanc quidquid velis, agendi libertatem, cum in nobis inesse, tum maxime scilicet ad diuinam imaginem pertinere. Quia animus extra se Dei iussu dominatum in omnes animantes habet, & exercet; non intus habebit in suas facultates, actiones, & affectus, imperium? Quæ* mens in capite constituta, *vt loquitur Lactantius,* tamquam in cælo Deus dominatū corporis tenet: *non in se ipsam, aliquam habebit potestatem? Quibus rebus homo præstat animantibus, iisdem quasi coloribus eius depingitur imago: sed qua re magis illis antecellit; quā quòd sui iuris est, suæ spontis, suæq; potestatis? Itaq; quemadmodum sapientissimus opifex pro arbitratu suo, nulla necessitate coactus, & mundum extra se iussit existere, & quidquid facit in dies libere procreat; sic hominis animus*

Lact. l. de opif. hom. c. 16

mus quæcumq; vel extra, vel intus, agit suapte sponte, liberrimaq; voluntate molitur. Hac imbuti vera opinione magistri veteres Christianorum, aut in sola libertate arbitrij posuisse videntur imaginem: vt Tertullianus, Faustus, Macarius, Bernardus; aut potissimum, vt Hieronymus, Ambrosius, Gregorius, Nyssenus, Procopius, atq; in primis S. Ioannes Damascenus, à S. Thoma recitatus ac probatus in prooemio patris huius, qui pluribus in locis imaginem intelligendi facultate, atque arbitrij libertate constituit. Quamobrem merito S. Thomas acturus de homine, deq; eius fine, qui est beatitudo; de actionibus humanis, quibus ea paratur: pollicetur se de imagine Dei disputaturum: deinde quid imago sit interpretans; scripsit Damasceni verba referens, esse hominem vt est dominus suarum actionum, & libera præditus sui potestate: tum præposita tractatione finis, multis quæstionibus expendit naturam actionum voluntariarum ac liberarum, vbi liberi arbitrij vis, quæ tantopere nobilitat imaginem nostram, explicatur. Qua in re, methodum illam secutus est, quam philosophorum maximus Aristoteles in libris de moribus vsurpat, atq; Ad principia *vocat, in qua proposito fine principia inuestigantur; hoc est ea quibus acquiri potest finis, inquiruntur. Hinc Auditores, incipit elucere dignitas eximia: non dicam S. Thomæ magistri, cuius ingenio, doctrinæ, sanctitati singulari bene longa deberetur oratio; sed summæ huius Theologicæ, quam interpretamur, vnde perennis vtilitatis fluuius irrigans veritate Catholicam Ecclesiam; omnia domicilia doctrinarum, vbertate locupletans; cunctorum doctorum hominum ingenia lætificans varietate, decurrit. Scripserunt ante illum alij summas theologicas: in Ecclesia Græca Ioannes Damascenus sanctitate, doctrina & eloquentia nobilis: quem ob hæc ornamenta vere pretiosa & aurea, tum Chrysorrhoam, tum Chrysooram cognomento nominauerunt: Græcos veteres tantum docto-*

Tertull. l. 2. adu. Marcion. c. 5.
Faustus l. 2. de lib. arb. c. 17.
S. Macar. hom. 15.
S. Bern. hom. 80. in cant.
S. Hier. ep. 146. ad Dã.
S. Ambr. l. 6. in Hex. c. 8.
S. Nyss. l. de opif. hom. c. 16.
Procop. in c. 1. Gen.
S. Io. Damas. l. 2. de fide c. 12. & l. Quom. sit ad imag. &c.
Ar. l. 1. eth. cap. 4.
23.
Cedr. in hist.
Theoph. l. 22 hist. miscell. in Const. VI.

res legit: ex ijs in suam epitomem pauculos flosculos intexuit. At noster Thomas ijsdem, aut similibus dignus cognominibus, quidquid ad Deum rerum omnium Alpha, & Omega, principium ac finem pertinere potest; quidquid ab alijs de re theologica disputatum est, tum Græcis, tum Latinis in hanc summam paucis congeßit, & ordine mirabili digeßit. Scripsit Petrus natione Italus, patria Nouarienßis, cognomento Lombardus è Latinis, quem honoris caussa magistrum sententiarum appellamus, vberiorem summā quatuor libris comprehensam tantæ existimationis, vt eā præstantißimi quiq; theologi, celeberrimis in gymnasiis totius orbis interpretarentur. At emergente nostri doctoris epitoma, non tam ad ingenij præclarißimi lucernam, quàm ad lucem è cælo splendentem elucubrata; Petri sententiæ tamquam stellæ oriente sole, cœperunt inobscurari, fugere de gymnasiis, latere in bibliothecis: & Petro Thomæ locum cedente, summa sententijs succedente, mortuus is explicatur iam paßim in thelogiæ scholis, qui viuēs Petrum in amplißimo gymnasio Parisiorum explicauerat: nec puderet Petrum, si reuiuisceret, interpretē quondam suum explanare.

Apoc. 22

24. *O summam summarum! te sic appello more loquendi oraculorum diuinorum, vt præstantiam tuam paucißimis euoluam: quàm opposite Albertus auctoris tui doctor, tum doctrina magnus, tum cognomine ad exprimendam dignitatem vtriusq; te mugitum bouis nuncupauit. Hic quia Thomam discipulum interrogantem, respondentem, disputantem sæpe audierat, & per eam occasionem penitus introspexerat ingenium eius acumine, capacitate, iudicio præditum admirabili; spem ex eo doctrinæ ingentem conceperat; alebat expectatione spē; admiratione fouebat expectationem, quam aliquando verbis atq; honorifica oratione patefecit. Sodales enim & condiscipuli Thomæ, iuuenē silentij religiosi obseruantißimum, officioq; boni discipuli fungentem Pythagoreorum more, qui plus audiebant quàm garriebant; iocose quidem ipsi, sed vt euētus ostendit instin-*

Laur Sur. in vita S. Th. 7 Mart.

Ora. 19 n. 4

ctu diuino verißime Bouem mutum dictitabant. Albertus autem imitatione felicißima Platonis, qui præclarißimam de Aristotele auditore conceptam opinionem significaturus, illum modo generosum equum egentem freno; modo lectorem, hoc est librorum helluonem; alas autẽ scholæ, mentem gymnasij, philosophum veritatis vocitabat: arripuit discipulorum dictum, & pariens, quod iamdiu parturiebat; est quidem, inquit, bos mutus, sed tantum edet aliquando mugitum, vt eo terrarum orbis resonet vniuersus. Expreßit his verbis Albertus optimi auditoris officium; vitæ sanctitatem indicauit; & gloriæ magnitudinem, quem esset habiturus è doctrina viuus; & splẽdorem quem mortuus collecturus esset ex hac summa, prædixit. Etenim bos ex eorũ animalium numero est, quæ ruminant; hoc est cibum in priorem ventriculum ingestũ, repetunt ore, diligentius conficiunt atq; mandunt; vt facilius à stomacho concoquatur: proinde mundum animal erat in Hebræorum lege, quod immolabatur Deo: deinde castus est, mansuetus, vtilis, laboriosus, tutus in incessu; postremo est maximæ vocis. Ruminauit Thomas opera sua; siue scholas, quas in gymnasiis ad vtilitatem suorum auditorũ voce pronunciauit; siue libros, quos in conclaui ad vsum posterorum calamo exarauit; qui totũ vitæ tempus à prima pueritia, quæ tantopere libris euoluẽdis delectabatur, ad quinquagesimum vsq; annum viuendi terminũ, magistris audiendis, auctoribus legendis, contemplando, disputando, perpendendo, Deũq; consulendo consumpsit. Et in primis hanc summã ruminauit; qui res auditas, lectas, excogitatas non ingenij velocitate deuorabat; sed iudicij tarditate mãdebat: aut certe de memoriæ stomacho, de liturarijs libellis, de aduersarijs, vbi deponebãt, repetitas, attẽta consideratione retactabat, in ea cogitationib. diuturnis euigilabat, ac tãdẽ in mẽtis stomachũ nutrimẽti officinã bene mãsas immittebat. Quoties ad iudicij tribunal ex ingenio reuocabat, quæ

Or. 19 n. 32 & 33

in-

inuenerat? Quam hanc quæstionem tamquam sanguinem in iecore, vt ita dicam ingenij decoctum, in iudicij corde, quo perfectior fieret, non ille recoxit? Quoties doctrinæ succum è floribus, fructibus, beneolentibus herbis, aromatibus sacræ scripturæ, synodorum, S S. Patrum theologorum, philosophorum, in ambice capitis, inflammato studio calefactis expressum, & per linguæ styliue fistulam exceptum; rursus in eumdem ambicem infudit, vt curæ maioris igne, studioq; ardentiore perpurgatus, decoctus, perfectus inde deflueret? Mundum vere animal ad legis præscriptũ Thomas ob vitæ morumq; sanctitatem; quem nullius grauioris peccati reum; nullius affinem mortiferæ culpæ; nulla fœda labe maculatum accepimus: sed purum, integrum, innocentem, & non modo idoneam ad sacrificium hostiam, sed etiam solemni professione religiosæ vitæ in ordine sanctissimo Prædicatorum vt victimam mactatum, vt holocaustum immolatum. Nam de virginali castitate nemo dubitat in eo, qui qua ætate libidinis æstus animum vehementius ad flagitia succendit; & ingenita medullis voluptas sensus omnes appetitumq; titillat: quo tempore femina petulans & procax habitu & affectu meretricio, lenocinijs oculorum, gestuum illecebris, verborum blanditijs ad molliendum durissimum & constantissimum quemq; hominem comparatis, adolescentulum aggressa, virginitatẽ eius expugnatura, machinam blandissimæ persuasionis atque impurissimæ prouocationis, ex opportunitate tẽporis, solitudine loci, iucundissimæ rei præsentia validissimam admouebat: oppugnatus fortiter restitit; nihil labans ad impetum, nihil vacillans vt scopulus immissis è sæua tempestate fluctibus verberatus, immobilis quoad pugnatum est, atq; inuictus stetit: tum generoso animo non inuictus modo, sed etiam victor, in hostem conuertens prælium, ad maiorem sui laudem, pro armis arrepto de cineribus foci semiustulato ligno meretriculam conscientia sceleris confusam,

25.

ſam, infelici præter opinionem euentu perturbatam, adoleſcentis modeſtiſsimi pudore conſtantiaq; perterritã, abiectam, victam è cubiculo abegit, fugauit, eiecit. O titionem ſolis luce clariorem: propugnatorem caſtitatis, & pudicitiæ defenſorem! Dignum te iudico, vt vna cum Goliæ Philiſthæi gladio, quo fuit ab adoleſcente Dauide victore pugnæ ſingularis obtruncatus, in alicuius nobiliſsimi templi tholo, gemmis auroq; ornatus ſuſpendaris ad memoriam huius præclari facinoris ſempiternam: aut in ſacrario reſerueris ad Thomæ victoris triumphum, celeberrimo illo ſupremi iudicij die, in cæleſtium mortaliumq; cunctorum amphitheatro, cum incredibili ſpectatorum omnium voluptate plauſuq; viſendus. Tu Gigantem virginitatis hoſtem, illi ſcelere parem, viribus non imparem, fraudibus ſuperiorem; tu turrim alteram carnis, perículoſiorem animis perniciosioremq; proſtraſti. Cedat tibi, cedat aſini maxilla, qua Sampſon mille Philiſthæos interfecit: quia tu caſtimoniæ vindex, in ea meretrice impudentiſsima propulſanda; quæ fucata magis fraudibus ac fallacijs, quàm pigmentis & fuco delibuta Thomam inſidioſiſsime pariter atq; aperriſsime ad ſtuprum illiciens, illibatum eius integritatis florem concerpere ac fœdare parabat; multa flagitiorũ millia vno ictu mactaſti. Cedat Eleazari mucro, quo ſubiens audacter elephantum lorica munitum, & onuſtum turri, belluam immanem manu fortis occidit: quod tu ſcortum immaniorem beſtiam, armatura ſolidiore muliebris formæ, mollitudinisq; tectam, exornati capitis oneratam turri, vnde tela contorta verborum, & oculorum emiſſa iacula mortales incautos atq; inermes vulnerant ad mortem, fortiſsima Thomæ tractatus manu confeciſti. Cedat denique Holophernis pugio, quo diſtricto Iudith formoſiſsima caſtiſsimaq; vidua, pectore virili, brachioq; militari caput barbari Ducis vino ſomnoq; ſepulti, iacentiſq; in lecto duobus ictibus abſcidit; atq; ingentes pedeſtres equeſtreſq; copias

1. Reg. 21

Iudic. 15.

1. Mach. 6

Iudith. 13.

pias

pias armatorum, Præfecti cæde tremefactas, in turpem fugam vertit: quoniam tu contra imberbis adoleſcentuli virginali vibratus pugno, formidabilem Dæmonum innumerabilium Thomæ cuſtodia incluſi pudicitiam circumſidentium atq; impugnantium exercitum, femina duce formoſa, compta, vigilanti, ab oppugnatione deterrita fugataq;, primo impetu pulſuq; fudiſti. O virtutem adoleſcentis inuictiſſimi præmio digniſſimam illo, quo Deus eximio victorem decorauit: cum occulto caſtitatis cingulo lumbos, abſoluto certamine partaq; victoria ſuccinxit, tribuens illi quaſi coronam aurea, laurea, triumphaliq; nobiliorem, quæ foret ſimul tum argumentum periculoſæ pugnæ, tum fortitudinis ſingularis inſigne, tum nobiliſſimæ merita merces debitaq; victoriæ. Mitto manſuetudinē cum animi demiſſione coniunctam; quòd eum neq; ferocem ingenij præſtantiſſimi magnitudo; neq; ſuperbum clariſſimi nobilitas generis, neq; arrogantem vulgata maximæ fama doctrinæ fecerat: quæ virtus eo videbatur admirabilior; quòd vita priuata contentus oblatas dignitates Eccleſiaſticas honore, & vectigalibus ampliſſimas reſpuebat: quòd omnium ſodaliū multis nominibus maximus, ſe minimum omniū reputans, ſingulis ſe ſubijciebat: quòd tanta ſimplicitate parebat moderatoribus ſuis, vt quamquam miles veteranus, & emeritus, religioſæ militiæ tiro videretur: & perfectioris illius obedientiæ, quam poſt veteres ſanctos patres Hieronymum, Caſſianum, Climacum, Gregorium, Dorotheū, Bernardū, Bonauentura, Vmbertus, Antoninus, Laurentius, Ignatius tantopere commendant, atq; iniudicatam, indiſcretam, indiſcuſſam & cæcam *appellant, exempla daret interdū; vt cum ab hoſpite in ſocium imprudenter aſcitus, non excuſaret ſeſe, non indigne ferret, non erroris admoneret; cum ab eodem per vrbem homo grauiſſimus, ac notiſſimus prope raptatus traheretur, tacitus nihil quereretur. Prætereo vtilitatem, quam attulit Eccleſiæ vniuerſæ probitate doctrinaq;*

26.

Bon. ſpec. diſcipl. p. 2. par. 5. c. 3. Vmb. ep. de tribus ſubſtant. c. 9. Anto. par. 4. tit. 5. c. 11. §. 2. gr. 2. Laur. Iuſt. l. de obed. cap. 20.

doctrinaq; sua tantam, quantam bos vtilissimus viuus & mactatus humano generi solet afferre. Transeo laborum patientiam in studendo, interpretando, scribendo tam diuturnam, tamquam late patentem; vt nullum auctorum, doctrinæ, rerumq; genus, neq; scripturam sacram, neque philosophiam, neq; oratores, neq; theologos, neq; sanctos patres, intactos intractatosq; reliquerit. Nihil dicam de soliditate integritateq; philosophandi, quæ adeo sincera est, vt illud Hieronymi prouerbium Bos lassus fortius figit pedem, *aptissime conuenire possit in S. Thomam, cuius doctrina, vel ore Christi pendentis in cruce laudata est; vel in conciliis, quæ post eius mortem coacta sunt, non tam decreto, quam re ipsa; nihil ab ea recedendo, probata. Silere nec possum, nec debeo de maximo huius religiosi, & ad breue tempus taciturni bouis mugitu; quem prudenter Albertus confitebatur mugitum esse, non tauri furentis, non rugitum leonis terrefacientis, non hinnitũ equi superbi, quòd ab eo superbia, terror, furor omnis abesset; sed muti bouis mugitum: qui vocem eam; se docente, reuerentiæ gratia modestiæq; retentam & compressam intelligebat; quã post taciturnitatem studendi, silentiumq; discendi religiosum ac moderatum; docendo, disputando, interpretando primarijs in totius orbis gymnasiis, & vrbibus, ab anno quincto & vicesimo ætatis suæ viuens explicauit. Tum præsagiẽs quod futurum erat; de mortui voce propemodum diuinauit: hoc est de scriptorum librorum operumq; clamore; potissimũq; de hac summa theologica, quæ inter omnia splendet, vt lucifer inter stellas: cuius clarissimus sonus, ac verba sapiẽtiæ plenissima iam in omnibus gymnasiis, scholis, doctrinarum domicilijs, in multis religiosorum virorum cœnobijs vbiq; gentium publice & priuatim; in synodis, in consultationib. de fide catholica, in tribunalibus iudicum Christianæ religionis, in disputationibus denique doctorum virorum audiuntur, tamquam oracula recitãtur, & religiosa statera,*

B. Ign. ep. de obed. §. 12. 18.

S. Hier. ep. 91. ad Aug.

non secus atq; Aristotelis dicta perpenduntur à philosophis, ab omnibus examinantur. Æmulatus est hic mugitus non insuauis, sonitum fulminis, cuius ante fulgor oculos ferit, quàm tonitruum sentiatur. A viuentis Thomæ vultu radij visi sunt elucere: stella super caput aliquandiu splenduit: cometes ante mortem apparuit, qui statim atq; est mortuus euanuit: tonitrus post mortẽ audiri cœptus in scholis in interpretatione summæ, quotidie magis atq; magis creuit, & augescit. Atque vt vox clamantis, vel in Olympiæ porticum; vel in Ægypti pyramides; vel in Cyzici turres, vel in aliquam cauernam naturalem infusa, numeroso repercussu multiplicata redditur; ita mugitus hic in primis scholis tamquam in concauis porticibus & cameris humanæ voci respondentibus exceptus, paullatim quasi Echo mirabilem in modũ quaqua versus diffusus, auctus, propagatus atria, porticus, scholas, vrbes orbemq; compleuit.

Orat.2 n.52

27.

Multum dixisse videor in Alberti prædicatione interpretanda subtiliter; & vere multa dixi: sed nondum vobis, nondum mihi ipse satisfeci, pauca ratus esse quæ dixi, cum amplitudine dignitatis, & auctoris, & summæ comparata. Liceat mihi per vestram humanitatem in rebus singularibus laudandis, nouum, singularem, parumq; vsitatum dicendi modum adhibere: liceat rerum tum natura, tum arte factarum collatione declarare atq; illustrare tum auctoris, tum summæ præstantiam, vt ex earum similitudine nobilitas vtriusq; cognoscatur. Itaq; dicam S. Thomam in summa scribenda fuisse persimilem api fingenti fauum; bombyci texenti nidum; phœnici construenti sepulcrum; Timanthi pingenti tabulam; Curioni ædificanti amphitheatrum; supremo deniq; rerum architecto Deo cælum hoc aspectabile molienti. Notißima vobis est apis animans industria, de cuius laudibus nullus poeta, nullus rerum naturalium, aut rusticarũ scriptor tacuit, faui mellisq; opifex admirabilis: cui Cæciliam virginem ac marty-

Orat.2 n.26
Orat.7 n.19

rem Ecclesia non dubitat similem prædicare. Parua est illa corpore, solertia magna, in castitate fœcunda: S. Thomas animi demißione suaq; æstimatione paruulus erat, vt intrare posset in regnum cælorum: solertia magnus in inueniendo: iudicio maior in seligendo: maximus in disponendis inuentis ingenio; tum in virginali castitate corporis, discipulorum sobole, fetuq; multorum librorum quasi liberorum fecundißimus. Armata est illa pungenti stimulo, quem nulli, nisi lacessita pro sui defensione infigit: hic aculeis argumentorum instructus non nisi prouocatus ab hostibus veritatis, ad eius tutelam in eos iaciebat disputando, vibrabat refutando, & in animis eorum infixos relinquebat. Illius operosam industriam, quam nec longitudo diei, nec solis æstus, nec operis difficultas à labore vel reuocat, vel retardat; non poetæ atq; historici modo, sed etiam Salomonis prouerbia diuinitus è LXXII. interpretum versione commendant, cum adhortatione ad eam imitandã; vt Basilius, Ambrosius, & Hieronymus obseruarunt: huius laboriosi viri commentationes, vigilias, studium à prima ætate susceptũ, morte tantum omissum; quem nec disciplinarum varietas; nec rerum explicandarum obscuritas; nec labor scribendi multis intolerabilis, à contentione discendi, docendi, lucubrandiq; reuocauit; quis laudare queat pro dignitate dicẽdo? Vagatur illa secum tacite commurmurando per prata, flores, herbas fragrantes, per siluas, sepes, arbores luxuriantes sedulitate quam argutißima; nulliq; rei nocens osculo, colligit inde libando succos, liquores, lacrymas, rores pingues, tenaces, dulces, idoneosq; melli, ceræ, fauoq; fingendo. Volabat ille sæpe cum Deo mentis magistro loquens, vel oculis per scripta volumina prophetarum, theologorũ, philosophorum, rhetorum, historicorum, veterum patrum, conciliorum, Ecclesiæ magistrorum; vel auribus per scholas, vocesq; præstantißimorum sui temporis doctorum; vel mente per omnium rerum naturam, ac cælum empyreum

Matt. 18

Prou. 6
S. Basil. hom. 8 in Hex.
S. Ambr. l. 5 Hex c. 21
S. Hiet in capite 3. Ezech. & ep. 4 ad Rustic.

28.

contemplando,nemini molesta diligentia; & inde res,verba;sententias,conclusiones,probationes,refutationes errorum,difficillimorum locorum interpretationes, enodationes cõtrouersiarum implicatarum, quæstionibus, libris,disputationibus, commentarijs componendis aptißimas decerpebat. Illa deniq; reuolans in alueum tenacioribus succis artificio mirabili, quod non potuit nisi à Natura magistra didicisse, cellas senorum angulorum ædificatas;liquore illo coloris aurei, suauis odoris, dulcißimo, saluberrimoq; complet; tum natiua quadam vi fouet,condit,concoquit opus totum, quod fauum nominamus:vt maturum ac decoctum mel vsui poßit esse mortalibus: hic flores doctrinarum vndecumq; vel inuentione propria,vel aliena disciplina collectos, in nobilißimo capacißimoq; capitis alueario, construxit in memoria loculos ordine miro dispositos,in quibus vestiens res verbis, tamquam mel cera;varias partes,quæstiones,& articulos distribuit, tum ingenij quasi frumento conformans & iudicij sapore condiens omnia, confixit inter alia pulcherrimum, vtilißimum, suauißimumq; fauũ huius theologicæ summæ,quem ex alueo per calamum eductum cum incredibili voluptate degustamus. Nam quis me vetet faui nomine hanc summam consignare;qui lego cœlestis sponsæ prædicationem,& doctrinam in canticis à Salomone fauum appellari? Locutio theca rerum, est pro cera; qua non saturatur animus,vt melle rerum; sed dum pascitur,quia luminis est pabulum, mens collustratur: res,sententiæ,sapientia cera verborum inclusa, mel est; quo quid suauius ad oblectationem? quid aptius ad alendum animũ scientia? quid salubrius ad purgandam mentem ab hæreticorum & philosophorum erroribus? Itaq; delectat, pascit, medetur;quia sapor est,cibus,& medicina. Fama est grauißimorum historicorum auctoritate confirmata, in ore patulo Pindari, Platonis, & S. Ambrosij puerorum infantium dormientium apes congesto melle fauum fingere cœpisse.

Cant. 4

Orat.2 n.26

pisse. Magna res ea fuit, & admirabilis maxime, si puerulorum illorum futuram eloquentiam melle dulciorem permissu diuino portendit: sed quantula est, si cum opere hoc mellario S. Thomæ conferatur? Huius mentis apis non cœpit, sed fecit: non fauum mellis; sed summam sapientiæ: non in buccis pueri infantis; sed in ore viri loquentis. non quod esset eloquentiæ futuræ incertum argumētum; sed præsens in omni posteritate nostrorum animorum saluberimum, iucundißimumq; nutrimentum. Sibi felix videbatur Sampson, cum in ore mortui leonis fauum mellis reperit; vnde lætitia exiliens pulcherrimum ænigma proposuit affinibus explicandum. De comedente exiuit cibus; & de forti expressa est dulcedo. *Nō feliciores nos sumus, Auditores, qui fauum cælestis sapiētiæ inuenimus hanc summam theologicam, ex ore mansuefacti leonis viuentis, dum librarijs dictaretur, egressam; quam auribus, oculis, ingenijs comedentes & gustantes, cantare possumus idem prouerbium lætiores? Ac ne quis obijciat, fauum opus esse collectum, non confectum: apes non faciendi mellis scientiam habere, sed colligendi: iniuriam S. Thomæ fieri, cuius summa perinde ac si collectitia sit, similis fauo dicatur: etsi falsum id est, & apibus tam beneficis infertur contumelia, quæ mel coquūt: immutant, & de suo multum in eo perficiendo ponunt: tamen ad alteram comparationem veniamus, quā nemo possit hoc reprehensionis genere criminari. Est Bombyx vermiculus ex India quondam aduectus in semine, tam admirabilis, quàm qui maxime: Phœnicis auis æmulus in sese renouando ac per inusitatū leti genus perpetuādo: futuræ mortaliū anastasis similitudo quædā aptißima, vt Basilius, Ambrosius, ac Theodoretus adnotarunt: opifex materiæ, qua tela bōbycina texitur, pretiosißimæ. Pascitur hic mori frōdib. earū succo saginatur, & crescit vsq; eo dū parua crux existat in fronte, qua cōparente ramos arborū ascēdit, atq; inter frondes ac virgulas, araneorū more, ex decocto cōmu-*

Iudic. 14

29.
Orat. 7 n. 18

tatoq; in vnum ſuccum & quaſi ſanguinem alimento, vomit è ſtomacho tenuiſſimum ac firmiſſimum filum aurei coloris, quo paucis diebus nendo texit & conſtruit ædiculam, oui ſimilem forma. In hanc perfectam ſe ſe includit: vbi vel vt in nido, ſomno conſopitur diuturno; vel vt in ſepulcro moriens à labore conquieſcit. Inde poſt aliquot menſes vel experrectus, vel rediuiuus egreditur inſtructus alis, candido corpore, neſcio qua metamorphoſi mirabiliter in papilionem immutatus. Hinc illud anonymi poetæ,

Ac velut agreſtes cum filo ad taxa tenentur,
Mutari tineæ papilione ſolent.

Auct. car. de Phœnice.

Quid S. Thomas noſter? Animi demiſſione vermiculus; qua vermiculum illum ligni tenerrimum, à quo ſalus humani generis extitit, imitabatur. Quo nutrimento paſcebatur? A quo tempore puerulus ſalutationem Angelicam in chartula deſcriptam, ne ſibi eriperetur, deuorauit; ſcientia doctrinarum, & cognitione liberalium artium omnium, audiendo, legendo, commentando complere animum ſciendi cupidiſſimum, ac ſaturare non deſtitit. Quid ſapientia bene paſtus ac ſaginatus poſtea fecit? Vbi crucis amor in eius animi fronte radicibus altiſſimis infixa fuit; & ſtella diuinitus in corporis fronte colluxit, aſcendere cœpit in ſublime contemplando: ferebaturq; interdum per abalienationem à ſenſibus vel in arborem crucis, vel in arborem vitæ, vel quô ſubleuantur ij, quos diuina vis incolumi vitæ, de corpore tantiſper educit. Tum ab eo tempore, Deo ſcientiaq; plenus, ex eo quod didicerat, lingua dictando, ſtylo exarando fila ducere, verbum bonum eructare non deſijt. Longum eſſet omnia recenſere, quæ ſcripſit opera, tot ingentibus voluminibus comprehenſa. Primum inter ea locum obtinet ſumma theologica, quam ſingulari cura non amicorum opibus, ſed ſuis diuitijs; non alieno ingenio, ſed iudicio proprio: non ſodalium opera, ſed labore, ſanguine, ac ſucco ſuo texuit, & tamquam nidum, in quo quieſce-

2. Reg. 23.

30.

quiesceret; & tamquam sepulcrum in quo conderetur. Cur discipuli eius religiosissimi viri prædicatorij ordinis, hoc opus testamentum eius appellant? Cur postrema pars, qua de futura vita disputandum fuerat, nusquam apparuit? Quia postremo vitæ tempore scribebantur, & anteuertente morte partem vltimam, absoluta non est. Itaq; iure nidus appellabitur, quæ vitæ laboriosæ finis fuit, & requies vsq; ad anastasis diem: iure sepulcrum nuncupabitur; in qua scribenda mortuus est: in quam, vt in gloriosissimum monumentum, non corporis, sed sapientiæ, fuit illatum; vnde rediuiuus post mortem; ac multo gloriosior, quàm cum viueret, exurrexit. Immortalis memoria, nomine, laudibus, ex hoc honorifico sepulcro cælestis hic bombyx euolauit: per gymnasia, per ora doctorum virorum, per terrarum orbem vniuersum volitat geminis subleuatus alis nobilissimis; siue eæ sint opinio sanctitatis & sapientiæ; siue laus ab ingenio, atq; iudicio: siue doctrina duplex philosopiæ ac theologiæ: siue tractatio considerans Deum principium ac finem rerum: siue materia tractationis partim ad contemplationem spectans, partim ad mores; quidquid sit hoc par alarum, volat S. Thomas ad æternitatem ante corporis immortalitatem; & volat non sese ostentando, sed de nobis mortalibus benemerendo. Non equidem, Auditores, definire possum, vtrum maiorem auctori gloriam hoc sepulcrum; an nobis vtilitatem commodumq; detulerit. Facillime retexitur aquæ tepore bombycis volubilis nidus; filumq; deducitur nullum colorem respuens, ad telam conficiendam tam olim pretiosam, tamque variam, villutam, rasam, Damascenam, floribus frondibusq; distinctam: non ad vestem luxumque feminarum ac virorum modo; non ad Regum vsum, & regiarum tantum apparatum; sed etiam ad templorum, altarium, sacerdotumq; ornatum Christianorum. At è summma S. Thomæ, si cogitatione studioq; retexatur, quàm multa,

 sine

sine eius detrimento, conficiuntur ab ijs, qui artem callent retexendi? Depromuntur inde rationes, quibus hæretici conuincantur: deriuantur scholæ, quas auditores philosophiæ theologiæq́; doceantur; materia scribendorum librorum hauritur amplissima. Conciones, quibus erudiuntur populi, vnde locupletantur? argumenta, quibus disputatur in circulis, vnde libantur? Scripturis sacris interpretandis, vnde petitur lumen? Indidem sumuntur elementa prima Christianæ fidei pro puerulis: enodationes difficultatum de officijs hominis Christiani cuiuscumq́; ordinis: principia vitæ religiosius ac perfectius traducẽdæ. Tempus præscriptum ad dicendum me vere deficeret ad alia properantem, si fructus omnes, quos arbor hæc fœcundissima profert, oratione colligerem: arbor inquam Indicæ cuiusdam simillima, quæ de suo nauim ædificat onerariam, & onerat; præbens primum asseres & tigna, quibus nauigium & vasa omnia construantur; deinde floccos, villos, lanigerumq́; librum, vnde vela texantur & rudentes intorqueantur; tũ fructus recentes ac passos, resinam, viscum, gummi, succos, liquoresq́; varios, qui vel ex fructibus exprimuntur; vel è cortice defluunt: quibus omnibus rebus implentur vasa, & nauis oneratur.

Io. Petr. Maff. l. 7 hist. Ind.

31.

Hoc loco, Iuuenes, vt præsentio nescio quis alius insusurrat; Ecquando tandem è bestiolis, atq́; è vermiculis quibus adhæsit egredietur hæc laudatio? Possem equidem respondere cum Plinio, Naturam nusquam magis, quàm in minimis totam esse: *cum Augustino; maiore cum admiratione suspici ab hominibus* agilitatem muscæ volantis, quàm magnitudinem iumenti gradientis: *cum Hieronymo, mirari nos effectorem Deũ,* non tantum in cælo, sole, Oceano & elephantis, sed etiã in formica, culice, musca, vermiculis, quorum magis scimus corpora, quàm nomina; *cum Basilio, me potius obstupescere murem, quem formidat Elephantus, quàm elephanti granditatem. Sed hanc defensionem minus apud*

Pl. l. 11 c. 2
S. Aug. l. 3 de gen. ad lit. c. 24
S. Hier. ep. 3 ad Heliod.
S. Basil. hõ. 9 in Hex.

vos æquissimos rerum æstimatores necessariam, missam facio; vestrasq; mentes rerum varietate recreatas ad auem reuoco maximam corpore, plumis propter colorum præstantiam, multitudinem, temperamentum visendis conuestitã, diuturnitate vitæ notabilem, in orbe toto singularem, ex se ipsa moriente renascentem artificio mirabili, symbolum ob id immortalitatis, ab historicis cum admiratione descriptam; à poetis summo carminum splendore decantatam; à sanctis patribus Clemente, Cyrillo, Epiphanio, Ambrosio, Augustino, Isidoro; nec non Tertulliano cum alijs multis in exemplum ac probationem anastasis nostrorum corporum productam. Phœnicem dico, qui stupentibus omnibus doctis viris, in suo funere moritur, & renouatus è sepulchri cineribus reuiuiscit. Hunc, Auditores, solidam, expressam, viuam imaginem S. Thomæ nostri doctoris, in summa potissimum componenda pronuncio; multoque clariorem, atque illustriorem; quàm vel apem, vel bombycem, vel quidquid aliud excogitari possit in natura rerum admirabilium fœcunda parente. Quid ille? Rogum sibi morituro construit, non ex obuia, vili, temereque collecta materia, sed è pretiosissimis quibusque lignis, virgultis, odoribus, & succis. Cinnamum, amomum, balsamum, casiam, acanthum congerit in funebrem nidum; aristis nardi, thuris lacrymis, myrrhæ guttis aspergit odoratam struem. Quid noster Thomas in summa sub vitæ finem contexenda? Non vulgata, contrita, imprudenter effusa coaceruauit in illud opus, quod scribebat æternitati, sacrum gloriæ suæ monumentum; sed vndecumque lectissima quæque decerpsit. Quam illustria sunt diuinæ scripturæ testimonia? quàm selecti conciliorum canones? quàm idonea probandis conclusionibus Pontificum decreta? quàm aureæ SS. Patrum sententiæ? quàm apta philosophorum Platonis, Aristotelis, Ciceronis, & Senecæ dicta? quàm denique solidæ rationes ex ingenio depromptæ? Deinde solem

Pl. l. 10. c. 2. Mela. l. 3. cap. 9. Tac. l. 6 an. Perer. l. 11. in Gen. disp. 11. Auctor. carm. de Phœnice. Clem. Rom. l. 5. const. c. 6. Cyril. cat. 18. Epiph. in Ancot. Ambr. l. 5. Hex. c. 23. l. de fide resur. Aug. l. 4. de an. & eius orig. c. 20. Isid. l. 12. cap. 7. Tertull. l. de resurr. carn. c. 13. Æn. Plat. in Theoph. Auctor. carm. de Phœn.

ille fontem luminis salutare dicitur, & alarum quassu flãmas ex eius radijs excitare, quibus rogus accendatur. Quã sæpe Thomas ad solem mentibus aspectabilem Deum, meliorum luminum parentem animo supplici recurrit, & ante quam summam aggrederetur, & in toto cursu scribendi, flagitaturus in rerum obscuritate splendorem, in difficultate quæstionum acumen, in disponendis articulis ordinem, in errandi periculis auxilium; qui se plus effusis ad Deum precibus in doctrinis profecisse, quàm ingenio lectione, studioq; profitetur? Phœnix denique reuiuiscens adolescentior ac vegetior, è nido cineribusq; busti, quo se ipse viuus sepelierat atq; combusserat; vitam nouam viuit ac propemodum immortalem. Quàm similis Thomas in supremo vitæ tempore? Quod Iobus patientiæ magister de se aliquando dixit, in Thomam conuenire arbitror; In nidulo meo moriar, & sicut Φοίνιξ multiplicabo dies. *Obijt in nido summam scribens non cycni, sed Phœnicis cantũ, in qua suas omnes curas, & postremum studium collocarat; in qua pullos exclusurus, & educaturus, sua cogitata diligentissime fouebat. Post debitum naturæ persolutum indidem exurrexit rediuiuus diutissime victurus. Sed vbi viuit? At vbi non viuit, qui viuit, & viuet semper in memoria posteritatis, in ore theologorum interpretum, in pectoribus studiosorum, in amore hominum, in libris, bibliothecis, scholis, æneis typographorum monumentis? Et diutissime viuet vt* Φοίνιξ, *siue palmã interpretere, siue phœnicem; quando duplex ea notio vocula in eadem delitescit. Denegabitur palmæ nomen ei, qui nullis oblatis, quantumuis magnis honoribus, de suscepta vitæ priuatæ constantia flecti potuit? qui ingeniorum fastigio positus; & ob id Angelici doctoris cognomine merito decoratus, theologiæ disputatricis apicem tenet? cui propter palmarem victoriam de hæreticis, atque errantibus philosophis reportatam, triumphalis palma debetur: atque ab*

32. Iob. 29.

Auctor carm. de Phœnice. Philip. præsb. in c. 29. Iob.

vniuersitate sapiẽtum est delata? Nõ viuet pariter vt Phœnix, is qui quia palmam, fastigium, apicem theologiæ scholasticæ est omnium iudicio consecutus; in hac professione primus est, & vnicus, atque vt Phœnix, plane singularis? Valerius Cato nescio quis ludimagister, propter specimen quoddam boni poetæ pangendis versibus datum Latina Si- ren *dictus est: Xenophon clari nominis in Græcia scriptor, ob elocutionis suauitatem, qua sua scripta perfudit,* Attica Musa *vocitatus est: Thomas, cuius theologicum ingenium, tantum inter theologos scholasticos eminet, quantum inter volucres Phœnix, non iure optimo theologorum Phœnix nominabitur? Quid? Anaxagoras, quòd primus mentem incubantem materiæ, ac præsidentem inuenisset,* Mens *est nuncupatus: Protagoras, quod à rebus mente conceptis, ad voces & verba disputationes claritatis gratia transtulisset,* Sermonis *cognomentum adeptus est: Democritus Abderites, qui multas regiones amore sapientiæ lustrauerat,* Philosophia *est nominatus: M. Tullij nomen quòd Romanam eloquentiam ad summum gradum extulisset, non hominis, sed ipsius* Eloquentiæ *nomen habetur: quis cognomentum* Theologiæ *denegare iure potest S. Thomæ, quem propter docendi facilitatem; interpretandi solertiam, disputandi vim, scribendi felicitatem de diuinis rebus, in prima sede disputatricis theologiæ prudentium omnium ac rectè sentientium manus approbatio plaususq; collocauit? Qui tametsi non singulos hæreticorum, ac philosophorum errores in hac summa, refutatione perfregit; tamen in ea tamquam in armamentario machinas, enses, tela, & omne genus armorum, quod ingenium in officina pectoris ædificauerat, procuderat, exacuerat, ordine mirabili disposuit, vt essent ad manum & in promptu pugnaturis ad turres errorum singulorum euertendas, hostilesque omnes copias in disputationis certamine profligandas? Itaque si mihi fieret potestas, viro sanctissimo atq; clarissimo,*

Sue. l. de cl. Gram. c. 12
Orat. 9. n. 22

Ora. 17 n. 15

tum in hoc, tum in omnibus theologiæ gymnasiis æneam statuam, quæ diuturnior solet esse, statuerē: cuius dextera diuinorum oraculorum librum, sinistra palmæ ramulum præferret; cuius ad pedes pro argumento Phœnix in suo rogo combustus reuiuisceret; cuius in basi grandibus litteris hoc inciderem epigramma,

THOMÆ AQVIN. PHILOSOPHO VERITATIS: INGENIORVM PHOENICI. DISPVTATRICIS THEOLOGIÆ PRINCIPI: SAPIENTIÆ VERÆ STVDIOSI.

33. *Satis, opinor, illustratus est auctor summæ, & summa ipsa comparatione rerum naturalium: ab arte quoq; non nihil splendoris mutuemur. Timanthes nobilis & clarus pictor in primis, duabus maxime laudibus exornatur à scriptoribus bonis; tum quod in eo plurimum ingenij splendesceret; tum quòd in eius pictis operibus plures laterent perfectiones, quàm vno possent oculorum coniectu videri. Hic est qui Cyclopis ingentis in parua tabula dormientis magnitudinem expreßit, satyris iuxta pictis, qui pollicem eius thyrso metiuntur. Huic laudem maximam peperit Iphigenia depicta stans ad aras moritura; nam cum mœstum Calchantem sacerdotem immolaturum finxisset; mœstiorem Vlyssem amicum; mœstißimum Aiacem patruum; sentiens à se consumptam omnem imaginem tristitiæ, Menelao patri vultum texit, vt ex aliis complorantibus paterni doloris magnitudinem acerbitatemq; conijcerent. Quamobrem iure Plinius extulit illud eulogium memorabile,* In omnibus eius operibus plus intelligitur semper, quàm pingitur, & cum ars summa sit, ingenium tamen vltra artem est. *Equidem cum hanc summam aperio, voluo, & inspicio, mihi videre videor tabulam aliquam Timanthis alterius præstantioris penicillo pulcherrime pictam. Quattuor sunt in ea partes designatæ, quibus quidquid est intus & extra naturam, continetur; Deus rerum omnium*

Val. l. 8 c. 12
Pl. l. 35 c. 10
Quin. l. 2, c. 13.

artifex; dein omnia quæcumq; ab eo procreata sunt Angelus, Homo, Mundus: tũ Christus Dei filius vnigena mortali corpore indutus: postremo si vita suppeditasset, cæli regiones, beatorumq; sedes erant describendæ. Quæ nam sunt ducta per tabulam lineamenta? Quæstiones primum & articuli; tum in articulis, rationes quæ veritati contrariæ proponũtur, indagandæ veritatis gratia; conclusiones veræ, probationes earũ; & responsiones ad aduersariorum argumenta. Quibus pigmentis colores tẽperantur? Auctoritate & ratione. Duplex illa est, vel diuina, vel humana: diuina veteris & noui testamẽti scriptura, quæ diuino afflatu scripta est; traditione Romanæ Ecclesiæ, quæ est columna veritatis; decretis conciliorũ œcumenicorũ, quorũ auctoritas à sanctis patribus Euangeliis æquatur, & legibus summorum Pontificũ, qui Christi Vicarij sunt in terris, continetur. Auctoritas humana vel est sanctorũ veterumq; patrũ, qui Christo propiores quã nos, vixerunt: vel recentiorũ theologorũ, qui à maiorib. suis eruditi fuerunt; vel philosophorũ, qui lumine naturali rerũ naturam hominisq; scrutati, multa de Deo, deq; morib. nostris didicerunt, & posteros docuerunt. Ratio est alterum pigmentũ, quo pictor hic ingeniosus vsus est in sua summa pingẽda: cuius magnã in ingenij mentisq; pyxide copiam asseruabat: in qua scripturus calamũ, vt de Aristotele dicebatur, nõ in atramento tingebat. Quos colores è pigmẽtis cõpositos adhibuit? Orationẽ, verba, locutionemq; communẽ, qua tam pretiosa pigmenta, quã audistis, per tabulam extendit. Laudatur Apelles, q quattuor tantum coloribus ijsq; simplicibus vsus, tantam gratiã impresserit venustatemq; picturis: non æque laudabitur Thomas, qui simplici stylo, per id temporis in scholis vsitato, tantam in summæ tabula depinxit rerum copiam dignitate visendam, vt oculis intuentes, animo quotidie magis magisque miremur? Nec vero desiderãtur in hac tabula festiuitates, argutiæ & ornamenta picturæ: copulatur vmbra lumini, reces-

Ora. 19 n. 34

Pl. l. 35. c. 10

34.

recessus eminentiæ, splendor obscuritati coniungitur sic, vt vtraq; vtrorumq; cōparatione magis emineant, appareant, atq; splendeant. Clarissime quædā dicuntur; aliqua paullo obscurius explicata latent, nec deprehenduntur, nisi contentis oculis inuestigentur; nec sine interprete intelliguntur; non pictoris culpa, sed rerum suapte natura obscurissimarum, qualis est Deus oculis nostris, qui lucem inhabitat inaccessibilem. *Ingenij clarissimo lumine præditus erat Aristoteles; atq; aureo flumine verborū effuderat philosophiam suam; & tamen in eo interpretando tam multi Græci, Latini, & Arabes desudant interpretes. Scribæ diuini calamo scriptura sacra est exarata, claritatis atq; obscuritatis temperamento mirabili; nec videtur vmquam interpretum finis esse futurus. Quidnā vtriq; detraxit gloriæ interpretum multitudo? Nihil scripturæ diuinæ, nihil Aristotelis, nihil Thomæ dignitati nocet laudabilis quædam obscuritas, quæ vel nascitur à præstantissimarum rerum difficultate; vel arcet obtusos à lectione rerum nobilissimarum; vel facit, vt quæ perspicua sunt & illustria, compositione obscuriorum, clariora videantur. Non omnes propemodum prisci sapientes interiorem, reconditioremq; partem sapiētiæ, ne cum profano vulgo communicaretur, aliquo obscuritatis velo texerūt? Quo spectant Æthiopum, & Ægyptiorum hieroglyphica, Pythagoræ symbola, Platonis mathematicarum figurarum inuolucra; Orphei, Musæi, Lini, Empedoclis vetustissimorum poetarum fabulæ; Heracliti de industria tenebris suffusa dictio; quæsita ab Aristotele in acroamaticis libris obscuritas; Druidum Gallorum occulta sine litteris doctrinarum traditio: prophetarū ænigmata, parabolæ Saluatoris, & vniuersa symbolica theologia? Quam magna laus Thomæ debetur, qui tot tantorumq; sapientum imitatione, nostram diligentiam, industriam, solertiam exacuit in summa legenda? Quis nostrum non euaderet negligentissimus, si primus aspectus o-*

1. Tim. 6

Cic. l. 1 de nat. Deor. Macr. c. 2 in somn. Scip. Laer. in Pythag. Plat. & Herac. Clem. l. 5 & 6 strom. Io. Picus præf. Heptapli. Cæs. l. 6 belli Gallici. Luc. 8 Mar. 4 S. Eucher. in præfat. formul spirit.

mnia perciperet? Quem non obcæcaret tantus splendor, si eadem omnia summa claritate traderentur? Alter Apelles etiam in hoc, mihi semper visus est Thomas, qui tenuißimo atramento perfectas tabulas obliniebat, cum alias ob caussas, tum potißimum ne colorum nimis splendidorum fulgor oculorum aciem offenderet, sed veluti per lapidem specularem ad intuendum excitaret. Hinc fit, quod ante dicebam, quemadmodum in pictura Timanthis, vt is qui coniicit oculos in illas vmbras, tenebras, & recessus plus intelligat, quàm videatur, & quàm scribatur. Quoties articulum aliquem legis, & intelligere te putas, quem cum attentius iterum consideras, nouo reperto sensu, te non ante comprehendisse confiteris? Quoties semel atque iterum contemplantem latet, vera interpretatio, quæ tertium intuenti patet, se prodit, & facit manifestam? Quoties, cum diu versari in nocte aliqua tibi videbare, de repente diluxit; & tam multa vidisti, quæ numquam ibi delitescere putaueras? Multa item quæ in articuli corpore non inueneras, se dant in dissolutionibus argumentorum: multa quæ imperitis vel cursim dicta, vel casu proiecta, vel temere effusa videntur, contemplanti diligentius, thesauros doctrinæ selectioris largiuntur? Summa hæc, vena est aureæ doctrinæ, quæ cum foditur, crescit; puteus iugis veritatis, qui dum exhauritur, impletur; fons perennis sapientiæ, qui nulla deductione potest vmquam exarescere. Vtinam, Auditores, in ea legenda spectandaque oculos Nicostrati pictoris excellentis haberemus. Hic enim aliquando incurrens in Zeuxidis Helenam, ab ea non poterat auelli; mirabantur qui videbant hominem à tabula pendentem; intentis oculis stupefactum haurire animo colores, artificium, venustatem; quærebantque quidnam in ea reperiret, quo tantopere detineretur. Non id sciscitaremini, *respondit ille,* si meos oculos haberetis; *eruditos scilicet atque acutos; qui & possent deprehendere, quæ laterent; & nossent de deprehensis iudicare.*

Pl. l. 35 c. 10

35.

Or. 16 n. 20

Ta-

Tales & vobis, & mihi cupio non tam corporis, quàm mẽtis oculos, in hac noui Timanthis ac melioris pictura spectanda; vt in eius intimos recessus ingenio penetraremus, & penetrando locupletaremur. Neq; vero quemquam perturbet inuidorum quorumdam criminatio, summam non esse perfectã. Fateor deesse partẽ; præmatura mors nobis tantũ inuidit bonum: sed iniuria mortis cessit in gloriam auctoris. Recordamini Veneris Coæ, cuius caput & summa pectoris arte politissima perfecit Apelles, & reliquam partem inchoatam reliquit, superaturus aliam suam priorem, & in hac se ipsum, si vixisset. Oris pulchritudo reliqui corporis imitandi spem abstulit omnibus. Itaq; nemo pictor est inuentus, qui partem inchoatam absolueret: & hac ratione se victos Apellis arte, summumq; omnium Apellem confitebantur. Non dissimilis Apellis Thomas, partibus perfectis deterruit omnes, ab ea supplenda, quæ deerat. Thomas Caietanus Cardinalis acumine ingenij sui sæculi facile princeps, & maximum Italicæ theologiæ ornamentum, amore magistri ductus, supplere ac perficere pigmentis & coloribus ex eiusdem officina petitis est aggressus; sed magnitudine operis & præstantia se victum iri prouidens, conatum suum ingenua cõfessione præmuniit, Horatij versum vsurpans aptissime, quo significabat se humano capiti ceruicem iungere equinam. Hic auditores, reficite animum attẽtione maiore ad summum beneficium, quod nobis S. Thomas contulit in hac summa, qua philosophiam ab errorib. perpurgatã, atq; illustratã luce diuina, theologiæ, vt par erat, seruire coegit. C. Curio ciuis Romanus, vt in funebri patris munere quos opibus apparatuq; non posset, ingenio & arte superaret; duo theatra iuxta fecit amplissima è ligno, cardinum singulorum versatili suspensa libramento; in quibus vtrisq; inter se auersis, ne inuicem obstreperent scenæ, spectaculum antemeridianum edebat: tum repente circumactis, vt contra starent, postremo iam die, descendentibus tabu-

Cic. l. 3 offic. l. 1, ep. 9. ad Lent.
Pl. l. 33. c. 10
Hor. in Poe.
Pl. l. 36 c. 15

tabulis, & cornibus inter se coeuntibus faciebat amphitheatrum, & gladiatores dabat, populum Romanum in tam infida sedentem, instabiliq; sede circumferens. Mirabile inuentum, ingeniosus inuentor, artifex, auctor, qui cogitauit ausum, qui suscepit, qui paruit, qui iussit. Æque mirabilis est summa hæc; ingeniosior Thomas, qui totũ inuenit, scripsit, edidit. Steterũt multis sæculis duo theatra philosophiæ videlicet, ac theologiæ propemodum auersa, atq; inimica; suaq; spectacula dabat vtrumq; seorsum ab vtroq;; quòd illa quamuis huic seruire debuisset ac parere, suis tamen erroribus educata, suauissimũ imperium theologiæ detrectabat, ductũ defugiebat; solẽ vitabat matutinũ doctrinæ patefactæ diuinitus. Hinc philosophi cum theologis decertare non dubitabant: numquã plane conuenire in eam, quæ sola est atq; vna, veritatẽ: numquã ad vnum Deum creatorem ac præsidem rerum cognoscendum, amandum, colendumq; conspirare: peripatetica præsertim, quæ ingenio magistri prope diuino superbe tumens, omnia præ illius doctrina cõtemnebat; & interdum in eã audacius quã aliæ sectæ, mouebat arma subtiliter disputando. Magnus hic Thomas ingenio, scientia maior, pietate maximus, è duobus theatris, quæ tẽpore antemeridiano, hoc est ante Christi prædicationem auersa stabant; nec postea conuenerant vmquã in mutuam concordiam ob alterius peruicaciã; fecit vnum amphitheatrũ; in hac summa coniunxit humana diuinis, naturã cũ Deo, philosophiã cum theologia, purissimis huius aquis eluens illius fœdos errores; & nõ nihil philosophicis rationib. à natura rerũ ductis theologiam locupletans. O beatissime Thoma, quantũ tibi debet humanũ genus, & præcipue natio Christianorũ, cui philosophiã, à qua sæpe captiũculis fallebatur, errorib. perpurgatam in hac summa tradidisti. Iã tuto philosophos euoluere possumus, si tuis regulis vtamur: iã nõ amplius psuadebitur nobis à Pythagora migratio per corpora animorũ; à Platone cõmunio cõiugiorũ;

ab Ari-

ab Aristotele mundi æternitas; ab Epicuro fœda corporis voluptas; à Stoicis fati necessitas; ab Alexandro mortalitas animorum; ab Auerroe mentis vnius in singulis hominibus commentum; ab Atheo Diagora, ceterisq; fæcis eiusdem fœdissimis philosophis sua portenta: non feriemur his venenatis telis, quando tam solidis clypeis refutationum, ex armamentario tuo desumptis protegimur ac munimur. Sed quid ego theatrum, quid armamentarium dico? Cælum stelliferum mihi summa hæc æmulari videtur. An non infixæ stellæ, sunt singulæ conclusiones ac veritates, quæ per eam sparsæ collucent? an non splendor toto diffusus orbe; lucidus est ordo, quo mirabili cuncta tractantur? Quis sol quaquauersus illuminans cælum, astra, lunam, nisi doctrina diuinitus manifesta? Luna est, rerum humanæ rationis viribus comparata cognitio; seu nostra mens suo tantum ingenio freta. Nam vt sol ille, cælestis luminis fons in cælo, lunam exiguo suo nitentem non lumine, sed pallore; clarissimis radiis aduersam illustrat, complet; eique vim in terris multa gignendi tribuit: ita in hac summa, sapientia cælestis à Deo patefacta, tum ab humana philosophia tenebras errorum expellit; tum mentem nostram, cum se illi cupida lucis obuertit, luce maiore cognitionis imbuẽs efficit, vt ea radios acceptos, in alios regerere possit, & in animis sciẽtia vacuis ingenerare veritatẽ. Quòd si Plato gratias agebat Deo, quòd Socratis ætate natus esset; quo beneficio diuino potuerat illum docentem audire: si Philippus Macedonum rex, Alexandro filio nato, certiorem eius ortus per litteras faciens Aristotelem, se Deo gratiam habere scribit, non tam quia natus esset, quam pro eo, quòd eum temporibus eius nasci contigisset; cuius magisterio, doctrina, præceptis erudiretur: quid facere nos oportet Christianos homines, theologiæque studiosos, qui non ante quadringentos annos, non prius quàm hic sol oriretur Ecclesiæ, venimus in hanc lucem: sed post eius abitum ad beatiorem

37. (margin)

Agell. l. 9 c. 3 (margin)

tiorem

tiorem vitam; quo tempore nobis conceditur eius doctrina frui, lac scientiæ sugere, theologiaq; saginari? Si primus ardor; *vt opinabatur Ambrosius,* nobilitas est magistri, *quid cunctamur, quid hæremus, quid moramur in tanto splendore, non tam generis, quam ingenij, in tanta luce probitatis; in tanto lumine sapientiæ? Si summa hæc omnibus obuia (quæ singularis est diuinæ prouidentiæ bonitas) tantam præbet studendi proficiendiq; opportunitatem; cur non auidi mel exprimimus ex hoc fauo; non huc bombycis nidum & nostrum vsum reteximus; non huic phœnicis sepulcro meditatione recondimur? Cur deniq; non hanc Timanthis nobiliorem tabulam intētis oculis cōtemplamur; non in hoc amphitheatro doctrinarum omnium totos dies considemus spectatores; non in hunc solem ingeniorum, mentis oculos vultumq; conuertimus? Ceterum sanctissimi viri probitas imitanda est, & coniungenda cum studio, quemadmodum ipse faciebat, existimans eam plus ad discendum adiumenti, quàm industriam & ingenium afferre. Hoc est, Auditores, imagini naturali Dei, de qua disputauimus, addere similitudinem ordinis diuini, quam virtutes diuinitus infusæ conformant. Vt enim imaginem alicuius vel in speculo, vel in tabula pictā exornat eburnea theca, circulus aureus, gemmæ, margaritæ: vt additi statuæ vel ligneæ, vel marmoreæ colores, eam similiorem prototypo reddunt: vt inductus coloribus ac luminibus tabulæ pictæ splendor, picturæ venustatem auget: ita naturalem imaginem in nobis diuino penicillo depictam, virtutes ornant, similiorem Deo reddunt, & illustriorem. At hæc imaginis ornamenta, splendores, additamenta, communis est theologorum è diuinis haustus oraculis sensus, sola culpa probitatis ac sanctitatis inimica, deleri. Quamobrem intelligitis quanta contentione animi, sint ea refugienda nobis, non modo flagitia, scelera, malefacta grauiora; sed etiam maculæ, labeculæ, vmbræ, quibus imago Dei præclara vel tantulum*

S. Ambr. l. 2 de virgin.

38.

Philostr. l. 1 de vita Apoll. c. 11

tulum fœdari poßit, aut inobſcurari. Quod ſi crimen imminutæ maieſtatis Romanorum Imperatorum temporibus habebatur, ſtatuas eorum aut imagines vel leuiter violare; ſic vt ætate Tiberij damnatus capitis fuerit, qui ſeruũ verberaueart; quo tempore drachmam argenteam imagine Tiberij ſignatam geſtabat: ſi eodem imperante, Fanio cuidam eſt obiectum ab accuſatore, quòd venditis hortis ſimulacrum Auguſti ſimul mancipaſſet: ſi Chryſoſtomi tempore tanta ſeueritate ſunt Antiochiæ per iudices imperatoris actæ quæſtiones & iudicia; quòd Theodoſii & Placillæ vxoris eius ſtatuæ fuiſſent in populari ſeditione deiectæ: ſi reſcripta imperatorum, & reſponſa iuriſconſultorum extant adhuc, quæ ſignificant teneri lege maieſtatis eos, qui ſtatuas iniurioſe percuſſerint; & conſecratas vendiderint, aut conflauerint: conijcite vos, viri prudentes, quàm iniurioſi ſimus nos in diuinam maieſtatem; cum animum noſtrum imaginem Dei, non ex argilla, ligno, marmore, aut ære, ſed viuam atq; ſpirantem, violatis diuinis legibus, grauib. admiſſis maleficiis exuamus ſplendore gratiæ cæleſtis, & virtutum ornamentis ita ſpoliemus, vt noſtra culpa, ſi non deleatur (quod fieri non poteſt) ſaltem hac nobiliore ſimilitudine detracta, miſerabiliter obſoleſcat.

Tacit. l. 1 annal.

Sozom. l. 5. c. 23. Zoſi. l. 4

l. non contrahit. l. qui ſtatuas. ff. ad l. Iul. maieſt.

AD

AD ODOARDVM CARDINALEM FARNESIVM GRATVLATIO.

Oratio. XXIII.

QVOD precata est à Deo parente vitæ, salutisq; omnium frequenter Societas nostra proximo biennio, cum perpetuo constantique patrocinio Alexandri Farnesii memoria sempiterna dignißimi Cardinalis orbata, Cardinalem Farnesium votis, fletu, lacrymisque reposcebat: vt aliquando tandem in eius honoris locum suffectus, non tam alter, quàm pæne idem, in pari dignitatis gradu locareris: id primum singulari eiusdem Dei beneficio, deinde Greg. XIIII. Pontificis maximi atque optimi egregia voluntate, tibi, tuis, & nobis, & bonis omnibus tributum nuperrime, ac donatum esse, maxime lætamur, Odoarde Cardinalis amplißime. Qui vtinam introferre posses oculos in pectora nostrum omnium, ac penitus introspicere in intimos animorum recessus; vtinam vno aspectu lustrares vniuersam societatem Iesu: cerneres profecto, quātā non huic Parmensi collegio, nō Romanæ domus sodalibus modo, sed etiam singulis, qui sunt vbique gentiū sociis, splēdor iste tuus nouæ dignitatis, ac purpuræ fulgor lætitiæ attulerit voluptatē. Posses quidē ex te ipso, ad quem tuorum maiorū merita, hereditario quasi iure peruenīūt; hoc est ex recordatione beneficiorū in nostro ordine collocatorum per maiores tuos, conijcere nobis tacentib. qui sensus esse debeat non inofficiosorum hominū, neq; ingratorum; qui animus, quæ alacritas, quæ lætitiæ magnitudo: sed tamen ex oratione mea interpree t gestientis animi, ac teste locuplete volū-

tatis gratæ, si audiueris attente, quod humanitas tua pollicetur, plane cognosces. Iam vero si Alexander pater tuus, Cardinalis Illustrime, ille tot domitor nationum, belli fulmen, atque hostium terror, cuius natura filius es, accepto iucundissimo de tuo Cardinalatu nuncio, triumphasse lætitia credendus est; atq; ad cælum sustulisse manus immortali Deo gratias agens immortales, quòd eum genuerit filium, cuius purpurea toga, victoriæ patris, arma trophæaq; decoretur: si Raynutius Principum flos, sanguine & amore germanus frater, ad eumdem optatissimum lætissimumque nuncium exsilire gaudio visus est: si Gregorius Pontifex, quòd in Ecclesia gubernanda, consilium à te fidele, & auxilium firmum exspectet, in corona purpuratorũ Patrum te mirifice laudans lætissimo vultu atque ore Cardinalem renuntiauit: si sacrum Collegium Cardinalium, cui futurus es decori & ornamento, cum reliquis omnibus Ecclesiasticorum, religiosorumq; virorum ordinibus, de tua creatione lætitiam animo cepit incredibilem: si Parma patria, quod te amet vt ciuem & alumnum; colat vt principem ac dominum, adeo insolita lætitia elata est, audita boni nuncij fama, vt non modo priuatim & publice, omnium hominum ordinumque concursu, aliisq; gaudij significationibus vsitatis gratularetur tibi, sed etiam propemodum, vt in summa voluptate, quatriduum baccharetur, tum cum strepitu bombardarum, campanarum sonitu, rogis passim accensis, facibus innumerabilibus noctu collucentibus, tanquam signis, vocibus, ac linguis, muta ipsa mœnia, turres, arces, templa, fora, compita, tecta gaudium testata suum, applaudebant tibi, & fausto omnia augurabantur: si Roma, quæ desiderans & deflens ad pridie nonas martias vsque ciuem illum suum optime meritum Alexandrum, ac beneficentissimum Patriæ Patrem exstinctum in squalore luctuque iacebat, recreata nunc, quòd ille in tua purpura reuiuiscat, iam attollere caput, & sese erigere ad spem me-

liorum temporũ inusitato gratulationis genere profitetur: si cuncta Italia, si Europa vniuersa, quæ se Patronum fidelißimum recuperasse credunt, vnde auxilium rebus suis ac præsidium petant; adeo gauisæ sunt, vt vndique ciuitatum, Episcoporum, Principum; Rerumq; publicarum litteræ, internuncij, gratulatoresq; certatim Parmam aduolarint: si cælum deniq; ipsum nubibus pluuia madidis atque stillantibus obductum, quo die, immo qua hora, purpureo pileo rite ornabaris, repentina exhilaratum serenitate, (quod egrediens templo vidisti) frequentißimi populi gratulationem, ciuitatis plaudentis hilaritatem, & sacros ritus felici auspicio, iubente Deo, quasi comprobans (vt quondam Gregorio NaZianZeno Constantinopoli, præsente ac rogante Theodosio Imperatore pontificatum eius vrbis ineunti similiter arriserat) occultatum diu solem tanquam indicem lætitiæ suæ mortalibus ostentauit: si parens inquam tuus, ac frater, si Pontifex & Cardinales, si Parma, Roma, Italia, Europa, & cælum ipsum iustißimas ob caussas gaudiis ingentibus exultarunt; quanta lætitia perfusa & completa esse putanda est Societas Iesu, similibus atque adeo ijsdem prope de caußis non in hac ciuitate solum, vbi præsentia tua clarißima saturauimus oculos: non Romæ tantum, vbi tamquam in capite tot Farnesianæ liberalitatis extant argumenta; sed etiam in toto orbe terrarum, vbi viget, & vero etiam infixa est memoria promeritorum Farnesiæ Lusitanæque gentis sempiterna? Cur deniq; non immortaliter gaudeat Societas, cuius tu Cardinalis Illustrißime, iam dignitate Pater es; qui amore atq; ætate filius, & nonnulla disciplina eras alumnus? cuius eris, vt speramus breui, solatio frater, tutela patronus, auctoritate propugnator? cui prosperis in rebus ornamentum, in aduersis auxilium polliceris? & quæ tibi vicißim obseruantia filia, reuerentia famula, obsequio ancilla, indulgentia & caritate Mater futura est? Atque hæc ingens lætitia nobis

Gregorius presbyter in vita S. Greg. Nazianzeni.

exorta est, tum caussa tua, tum nostra. Tua quidem, quia Cardinalatus iste videtur potius tibi relatus, quã dilatus; redditus, quàm datus: & breui interuallo redditus, hoc est biennio posteaquam Alexander patruus magnus sese cardinalatu per mortem abdicauit: & redditus ab eo Pontifice, qui & dictis & litteris attestatus est, in te ornando, se Farnesiis restituere Cardinalatum Francisci patris sui, per Paulum III. è Farnesia gente Pontificem, acceptum à Farnesiis, vnde Sfondratorum nobilitati noua & magna lux honoris accessit, quæ Nicolao postea ad summum Pontificatum, aperuit, muniit atq; illuminauit viam. Et redditus meritissimo. Erat enim tibi pro merito Farnesius sanguis. Tu filius illius (sic Pontificem in Consistorio, cum te Cardinalem declarabat locutum puto, qui caussas Cardinalatus tui quas commemoro, his ferme verbis, in litteris ad te datis exposuit) tu inquam filius illius, qui contra Turcas, contra hæreticos, contra Dei ac legitimi Regis perduelles, pro fidei Christianæ propagatione, catholicæ religionis restitutione, Romanæ Ecclesiæ auctoritate pugnans, hostium immanium furori trucidandũ sese millies obiecit. Tu duorum Cardinalium fratrum Alexandri, & Raynutij fratris nepos; quorum prior annos totos quinq; & quinquaginta, quos vixit Cardinalis; posterior, quem mors immatura nimis eripuit, quoad vixit, legationibus, consilio, liberalitate, orbis terræ patrocinio sacrosanctæ Ecclesiæ profuerunt. Tu abnepos Pauli III. quem partim sua virtus, partim suorum maiorum in Sedem Apostolicam obseruantia & pietas ad summum Pontificatum extulit; quiq; factus Pontifex constantia, pietate, sapientiaq; admirabili vsus, cum aliis multis rationibus, tum vero præcipue Tridentino Concilio inchoando, pacificandis maximis Christianorum Regibus, creandis optimis Cardinalibus, quindecim annos turbulentissimis temporibus rexit Ecclesiæ nauim. Nec vero Farnesius sanguis tantum pro merito tibi fuit, quod permagnum

est;

est; sed & praeclara ista Indoles tua, vt Pontifex scribit, supra aetatem, & cum vehementi Christianae religionis iuuandae studio coniuncta. Summam enim & certissimam spem (quae laudari solet à sapientibus) multorum magnorumque bonorum in optima tua natura, moribus, ingenio, qui te ante penitus norat Gregorius habebat collocatam: intelligebat ab excellenti eximiaque Natura progressum aetatis nō exspectari oportere; in qua virtutis cursus, quam aetatis solet esse celerior: proinde plenus magnae huius exspectationis per te excitatae, non amplius differendum ratus quod iam pridem in animo insederat, voluit non tam praeteritis meritis praemium soluere, quàm futuris; nec tam maiorum tuorum collata, quàm tua in Ecclesiam conferenda beneficia, atque adeo mirificam tuam voluntatem, egregiamque pietatem, per specimen satis perspectam, Cardinalatu remunerari. Propterea memor celeberrimae Salomonis sententiae. Da occasionem sapienti, & addetur ei sapientia, *aperuit tibi ad nauigandum mare, vt bonae indolis bonaeque voluntatis talentum à Deo traditum, eidem possis euangelica negotiatione multiplicatum restituere: patefecit campum, in quo se tua virtus ad Ecclesiae vtilitatem expromere, ingenium ostendere, & excurrere queat industria. At quo modo redditus Deus immortalis? quàm extra ordinem? quam honorifice? Modus ipse per se, propter admirabilitatem honor est maximus. Hic ego vos Auditores ceteri ornatissimi qui adestis, alloquar, vt parumper orationem auertam ab eo, cuius ingenuus pudor laudes reformidat: nec dicam hoc loco Cardinalatum non petiit, non prensauit, non extorsit, nec prece, nec pretio, nec interposita Regum auctoritate; quod in Ecclesiasticis dignitatibus, vt id fecisse peccatum est graue, ita non fecisse, non magna laus; non dicam lectus est in senatum purpuratorum, noua lege pontificia solutus, qua cauetur, ne extra Decembrem creentur Cardinales: lectus in prima Cardinalium creatione: lectus*

Cic. l. de Rep. apud Seru. l. 6 Aen.
S. Hier. ep. 8 ad Demetr.
Prou. 9
Matth. 25

posthabitis multis prudentibus grauibusque viris, & de re Christiana benemeritis, quibus Cardinalatus vulgo deferebatur; quòd hæc illi communia sunt cum tribus collegis eodem quidem die renuntiatis Cardinalibus, sed non caussa pari. Illa illa propria ipsius, singularia, noua, & inusitata referam, & clarissima voce referam, vt omnes exaudiant. Lectus est tanta omniũ alacritate, approbatione, gratia, vt ante totius Italiæ præiudicio, Ecclesiasticorum ordinum votis, Aulæ ac propinquorum pontificis suffragiis, populi Romani prope dixerim clamoribus Cardinalis fuerit, quam ipsius Pontificis voce declaratus. Lectus est ea Cardinalium creatione, quæ testimonio Pontificis, huius vnius caussa extra tempus definitum legibus, facta est. Lectus ab eo Pontifice, qui Cardinalis dicere solebat gloriosum ac beatum fore illum, qui Odoardum Farnesium Cardinalem faceret: Pontifex autem, non exiguam suæ felicitatis partem esse duxit, quod ad sua tempora fuisset non ab aliis relictus, sed reseruatus; lectus est deniq; antequam per ætatẽ ac legem pontificiam ei capere hanc dignitatem liceret; & nec dum sacris vllis initiatus in Diaconorum numerum adscriptus cum iure, tum suffragij in creando Pontifice ferendi, tum Pontificatus adipiscendi; & quamquam natu minimus omnium, primus designatus, primus declaratus, primus nuncupatus. Quæ omnia, quibus summũ iudicium continetur eius, qui totius Ecclesiæ Pastor est, sacrorum omnium Antistes, religionum Arbiter, legum sanctionumq; Interpres, quàm sint ad Odoardi Cardinalis laudem magna, splendida ad honorem, & ad gloriam illustria, nemo non videt æquus rerum æstimator.

4\. *At nostra caussa, quod erat alterum caput, quo gaudio perfruimur Cardinalis Illustrissime? Grati animi est, non modo beneficiorum meminisse, vt prudenter Lacedæmonius ille philosophus Chilo, vnus è septem Græciæ sapientibus, poetæ versu monebat,*

Quæ

Quæ benefacta accipias perpetuo memento. *Sed etiam cum referre gratiam meritis parē haud possit, significare saltem benefico creditori quòd habeat, & amorem referre pro gratia. Qui vero amant vt sanctißimi Apostoli Pauli verbis vtar,* Gaudent cum gaudentibus: *quare si non gaudemus in tanta omnium alacritate gaudium tuum, si non amamus amorem, si gratias non habemus ac referimus certe amando, gaudendo, beneficia commemorando, sumus omnium mortalium ingratißimi. Sed quæ tandē & quot sunt isthæc merita & beneficia? Tibi ad hunc vsq; diem adolescentulo Cardinalis Illustrißime (non enim assentabor mentiendo) ad benemerendum de nobis, ætas defuit non voluntas; quam & propensam ad nostra commoda, & paratam esse, cum sese occasio dederit, ex ore tuo non semel accepimus. Veterum Farnesiorum generi, & Lusitanorum Regum familiæ, quorum vtrorumq; vt nobilitatis, ita promeritorum hereditas tibi venit, debemus tantū, quantum homines hominibus debere fas est. Si quid sumus in Ecclesia, inde secundum Deum habemus, vt simus: si quid possumus ad aliorum salutē, per illos possumus; si quid geßimus ad gloriam diuini numinis, (quod parū esse sentimus) illis auctoribus, ducibus, atq; adiutoribus geßimus. Ecquis ignorat minimam hanc nostram Societatem, anno sæculi huius quadragesimo, à Paulo III. Pont. Max. Farnesiæ gentis splendore clarißimo, constitutam auctoritate Apostolica, paullo post priuilegijs ornatam & auctam? eandem ab Alexandro Cardinale patrono acerrimo suorum clientum perpetuo defensam patrocinio? ab eodem regijs plane eleemosynis nostrorum inopiam Romæ sæpe subleuatam? Ibidē ad radices Capitolij, eiusdem pia liberalitate nobis excitatum à fundamentis Templum illud, dignum (ne dicam amplius) vrbe Roma, quæ quondam Imperij sedes fuit, nunc est domicilium Religionis; dignum illa celebritate quotidiana, & à ciuibus, & à peregrinis cū voluptate & admiratione*

Auſ. in Ludo 7 Sap. in Chilone.

Rom. 12.

frequentatur; dignum Regia Cardinalis magnificentia; quam operis magnitudo, ac species omnibus gentibus, omniq; posteritati testabitur: dignum deniq; Christo Iesu, cuius sanctißimo nomini est dedicatum, quod cum Romæ sit, quæ vt Religionis Christianæ, ita nostrarum rerum est caput, & illi adiunctum domui, quæ Parens habetur sodalitatis nostræ, sodalitati vniuersæ pro munere amplißimo ædificatum & donatum puto. Huc vero nonne ab Octauio Excellentißimo Duce auo tuo, cuius commemorationem noui Parmensibus esse iucundißimam, ante annos septem & viginti accersiti sumus, & eiusdem auctoritate in hisce sedib. atq; templo locati? Qui hoc non contentus, Placentiæ item paucis ab hinc annis Collegium nostrorum hominum, ad ædem sacram D. Petri & erexit, & fundauit. Per Alexandrum autem Octauij filij parentem tuum, qui Macedonum Magni Regis cognominis sui gloriam, rebus fortiter feliciterq; gerendis, vrbibus munitißimis expugnandis, populis bellicosißimis subigendis, & gloriosißimis victorijs æmulatur, in pristinas sedes Antuerpiæ, atq; in alijs receptis vrbibus inferioris Germaniæ, postliminio restituti sumus, vnde pulsi caussa religionis excesseramus. Quid Ranutius Princeps Alexandri filius frater tuus? Hic etiam intra hos parietes perpetuum beneuolentiæ suæ monumentum, riuuli perennis aquæ, salientis fontis in speciem, ex aquæductu publico deductione constituit. Qui existimans, opinor, benemerendi de Societate Iesu voluntatem, quam in patre, auo, maioribus continuatam animaduerterat; ad se hereditario iure pertinere, vixdum excesserat è pueritia, vixdum res publicas parentis loco tractare cœperat, cum de nobis benemereri cœpit. Iamuero materno generi Lusitanorum Regum, quantum debemus? Qui tum, cum Romæ Paulus Pontifex societatem stabiliebat, primi Christianorum omnium principum complexi societatem, in tota Lusitania, tum etiam trans Oceanum & Indum, in extremis Imperij Lusitanici finibus, hoc est in illa Orientis

ora, quam Indiam cum veteribus nominamus, Collegia sodalium nostrorum, quasi seminaria Christianæ Religionis propagandæ, maximis sumptibus, & magnificentia plane regia fundabant. Cum Alexander Cardinalis Romæ nostris rebus fauebat; Henricus Cardinalis Regum consanguineus in Lusitania res nostras fouebat: sic vt regia illa familia cũ Farnesia in ornanda augendaq; societate certaret: sic vt quidquid ad Dei gloriam, salutemq; mortalium Auctore & Auspice Iesu in Lusitania, transmarinisq; ad Oriẽtem prouincijs, & Insulis gestum est per nostros homines, id totum Ioanni III. Sebastiano, & Henrico Cardinali Regibus inuictissimis; quidquid Romæ, in Italia, & Europa reliqua, Farnesiis Principibus referri possit acceptum. Quod si Gregorius ipse Pontifex, quod Franciscus pater suus quondam vxore defuncta Cardinalis fuerit ab eodem Paulo factus, non dubitat secundum honorum suorum decursum adscribere Farnesijs, & in te vno decorando referre gratiam vniuersis: nos tot, & tantis locupletati beneficijs à maioribus tuis tum paterni, tum materni sanguinis, vnde & initia, & progressiones nostræ existunt, non vehementissime tecum in isto honore tuo gaudeamus? Præsertim cum tutorem quondam Societatis, parentem, ac propugnatorem Cardinalem Farnesium Phœnicis in modum reuixisse videamus ætate florentem: cuius non modo verba plena humanitatis, indicia beneuolentiæ, pignora voluntatis in veterem tutelam declararunt iam Societatem esse receptam; sed etiam nomen ipsum Farnesij Cardinalis adiutu iucundum, de industria retentum, quasi bonum omen tacite pollicetur, te vt reliquas religiosorum virorum familias, ita nostrum Ordinem eodem loco ac numero, quo erat apud Farnesium seniorem Cardinalem, habiturum. Arbitror equidem pluribus & illustrioribus argumentis cum Romæ, tum alibi declaratam fuisse, & declaratum iri lætitiam animi gratulantis à sodalibus nostris: at nobis

7.

nobis hoc tempore (quos in tanto plausu cunctæ ciuitatis nec tristes, nec remissos esse decuisset) paucis numero, tenuibus ingenio, nec valde industrijs, nulla ratio testificandi gaudij melior occurrit ea, quam exponam Cardinalis amplissime. Primum quidem rerum omnium Auctorem Deum, qui tibi dignitatem istam per suum Vicarium mandauit, tum precibus, tum sacrificijs propitiatum, vniuersi precati sumus, vt quem Cardinalatum, diuturnis à societate nostra votis expetitum, hoc demum tempore tibi detulit, velit ad bonorum commoda, splendorem Ecclesiæ, Religionisq; præsidium, & rebus prudenter gerendis memorabilem, & vitæ sanctitate insignem, & annorum multitudine esse perquam diuturnum. Deinde duximus exponendum, vt vides sacrosanctum Christi Domini corpus hodierno die, qui quòd humanæ salutis exordium fuit, à Christianis summa religione colitur: vt Ciuitas ad iungendas nobiscum preces, quibus numen diuinum in omni vita propitium cogitatis, optatis, conatibusq; tuis reddere cupimus, & ad eadem tibi vna cum animi, corporis, fortunarum, cognatorumq; incolumitate, pijs ab eodem votis deposcenda, impetrandaq; inuitaretur. Postremo te purpura & Cardinalatus insignibus fulgentem exoptauimus intra hoc templũ intueri oculis ad commune solatium; venerari quatenus fas esset, ad obsequium; docere deniq; de concepta animo lætitia, quæ tanta est, quantam humana pectora gaudio & amore dilatata capere queunt.

8\. *Atq; vt priuatim alias sæpe, ita nunc publicè eidem largitori bonorũ Deo, & tibi Christe Optime Maxime qui velata præsentia & huic templo præsides, & nobis præsentissimus ades, gratias agimus maximas de tam insigni beneficio collato in nos, in familiam Farnesiam, in Ciuitatem Parmensem eiusq; ditionem, in vrbem Romam, Italiam, Ecclesiam vniuersam. Deinde tibi Cardinalis Illustrissime nomine sodalium omnium gratulor de eodem isto honore, de quo nobis ipsi mirifice gaude-*

mus,

mus, & quē tibi felicem, prosperum, faustumq; summe cō-cupiscimus. Et quoniam sustineo totius Collegij personam, eximia fretus humanitate tua, orare te atq; obsecrare non verebor, vt in præcelsa honoris sede positus tecum ipse cogites attente in cardinalatu ineundo præclarum illud siue Chilonis siue Thaletis philosophi præceptū γνῶθι σεαυτόν, *hoc est* Noſce te ipſum, *& sacro Deuteronomij libro, vt grauissimorum virorum fert opinio descriptum; quod propter præstantiam vtilitatemq;, quoniam ab homine mortali nequaquam excogitare potuisse existimabatur, vel è cœlo descendisse, vel ab oraculo Apollinis Delphici prodijsse, superstitiosa finxit antiquitas. Hæc tria rogo te, tum etiã per dignitatem tuam, & amorem meum obtestor, vt tecum ipse reputes: Odoardus es, Cardinalis es, Farnesius es. Quod Odoardus es, sustines magnam exspectationem imitandarum virtutum parentum, auorum, maiorumq; tuorum à quibus procreatus es: splendent adhuc & multorum ante oculos obseruantur, Patris tuendæ Religionis studium & fortitudo; humanitas & facilitas Aui; Alexandri patrui magni liberalitas, & magnificentia; Raynutij Cardinalis cupiditas sciendi; paternæ auiæ Margaritæ prudentia: Mariæ matris spectata sanctitas, Odoardi materni aui probitas, alterius Odoardi auunculi Religio; totius maternæ cognationis Lusitanici sanguinis pietas, abaui Pauli virtutes omnes. Quorum qui viuunt, si adessent, qui vita functi sunt, si reuiuiscerent, ijsdem opinor, quibus ego vocibus hoc initio Cardinalatus, te ad tui cognitionem, & ad sui imitationem cohortarentur. Cardinalis es: maximam ergo grauissimamque Personam geris. Etenim adscitus es in numerum sapiētissimorum optimorumq; virorum, qui sunt Ecclesiæ lumina, columnæ, firmamenta, & cardines vnde & Cardinales appellantur: cooptatus in amplissimum orbis terræ Senatum; receptus in Collegium purpuratorum consiliariorum, quibuscum Pontifex Maximus Christi Vicarius*

Ora. 20 n. 16
S. Ambr. serm. 2 in Ps. 118.
Procop. Gazeus in Deuteron.

9.

carius in terris de grauißimis quibusq; rebus consultat & deliberat: proinde breui profecturus es ad illam Christianorum arcem Romam, vbi tamquam in frequentißimo theatro gentium omnium, nationumq; versabere. Nec verò minorem sustines exspectationem Pontificis, qui te ad istam dignitatem extulit; Cardinalium, qui tua quoque purpura se honestari sperant; ordinum omnium, qui te perinde vt alterum patronum expetunt, Parmensis Ciuitatis experientià doctæ, quid à tui similibus sperandum sit; Romanæ deniq; vrbis, quæ, vt præsagit animus, effusa portis, & quasi conuulsa sedibus obuiam aduentanti tibi processura, & reuertens pæne humeris te intra mœnia, tum in tuas magnificentißimas ædes latura est. Vides ne quot & quanta Probitatis, Doctrinæ, ac prudentiæ ornamēta, præsidia & instrumenta comparari oportet, vt summam hanc tui exspectationem tuearis & expleas? At expleturum te esse, diuinare mihi videor; immo & superaturum spero. Neque enim dubitandi locus esse potest, vbi summi Pontificis peracre iudicium nihil dubitauit, atq; isthæc omnia sperauit. Postremo Cardinalis Farnesius es: quod est dicere, in Cardinalis Farnesij senioris locum substitutus; ad cuius imitationem tanquam exemplaris Cardinalis perfecti debes te effingere totum, ac formare diligenter. Atq; hoc loco audire mihi videor hunc Alexandrum Cardinalem qui tam sæpe incurrit in orationem meam, ab illis cælestium sedibus, vbi cum Lusitanis & Farnesiis Heroibus, quos in conuentu beatorum degere spes est, de tua dignitate lætus adhuc gratulatur, appellare te, atque his paternis vocibus admonere. Odoarde, quem vt filiolum semper vnice amaui, quem domi mecum à pueritia alui & educaui; vides nè quò mea me virtus inuexerit? nosti nè quibus officiorum optimorumq; studiorum paßibus, in cælum ascenderim? per eadem vestigia sequere cursim antegressum. Habes tu maiorem, quàm ego nobilitatem; paullo grandior es

ætate;

ætate, quàm cum ego factus sum Cardinalis, non minus præstas ingenio, iudicio, prudentia, cæterisq; naturæ donis; versantur ante oculos multarum mearum adhuc recentia virtutum exempla; vidisti mores imitatione dignos; combibisti præcepta, quæ paullatìm tibi propinabam; ingrederis deniq; : iam tuorum maiorum illustribus consignatam vestigijs, ea ætate in qua nihil præteritum excusandum habeas: Quæ omnia conuertunt in te oculos, defiguntque summa obseruatione cogitationes aulæ pontificiæ, vrbis, Italiæ, gentium omnium; & exigunt à te, quæcumque gesseris, omnia grandia, præclara; genere maioribus, immortalitate dignissima. Caue per Deum immortalem ne fallas hanc summam spem de te conceptam. Fuge incitatissimo cursu voluptates adolescentiæ, vocibus assentatorum aures occlude: intellige nec à Principibus generari, nec in ampla fortuna nasci, nec Cardinalem creari satis ad gloriam esse, nisi parati splendores industria nobilitatem, opes, & dignitatem illustrent. Fac igitur, quando mihi multis naturæ muneribus par es, pluribus præis, nullo cedis; vt virtutibus omnibus, homine Christiano, principe viro, & primario Cardinale dignis excultus, tum me, in quo fortasse aliquid nolueris aut volueris, tum bonorum spem, amicorum exspectationem, & omnium vota longo superes interuallo. His igitur paternis monitis experrectus Cardinalis Illustrissime spes altera Romæ, *in ista tua optima indole, in tanta fortunarum abundantia, nobilitate generis, splendore nouæ dignitatis; in tot Naturæ munerib. Regum cognationibus, hereditarijs clientelis, excitatus tuorum vocibus & optatis, prouocatus maiorum domesticis exemplis, vrge te ipse currentem vt arbitror, & acrioribus incita calcarib. in curriculo Christianæ virtutis. Innocentia vitæ, grauitate morum, studio doctrinarum, amore veritatis, bonorum tutela, patrocinio litteratorum, liberalitate in pauperes, pietate in Deum, caritate in omnes prætergredere*

10.

dere tuos æquales & collegas; præteruola omnes agnatos, & propinquos, atq; adeo si fieri poßit supera geminos illos Italiæ splendores Cardinales gentiles tuos, & quæ summa gloria erit, & maxima cunctarum victoria, *vince te ipsum. De nobis tandem nihil est, quod dicam amplius. Tui sumus: si nos tueberis, tua munera in nobis clientibus tuis ipse tuebere. Nec necesse est, vt quod iampridem multis nominibus tuum est, tibi de integro demus: quod numquam est ereptum, restituamus: quod numquam repudiasti, rursus offeramus. Imitare Deum sapientißimum rerum Architectum, amantissimumq; Parentem, qui quos procreat, perpetuo fouet, tuetur, prouehit. Farnesiæ Gentis partus, & opus est Societas Iesu: tu fautor dignitatis; tu defensor eius innocentiæ, si quando oppugnetur, esse debes; tu custos natiuæ integritatis: tu veteris libertatis vindex, & conseruator, tu deniq; si quid ea potest in commodum tuum, eius opera vti, tanquam famulæ, ac filiæ ad nutum paratißimæ. Postremo, quòd hodierna die, aduentus tui beneficio nos cœpisti deuincire, gratias agimus, & referremus si possemus; sed nec tua fortuna desiderat remunerationem, nec nostra suggerit remunerandi facultatem. Leuioribus certare beneficijs & munusculis, priuatorum est, in quibus tu minime censeris Illustrißime Cardinalis; inter se esse munificos Principum est, quales non sumus nos Christianæ religiosæq; cultores paupertatis. Tuum hoc beneficium, vt dignitate personæ, quia Principis, præcellit; ita mutuum à nobis, qui priuati sumus, non reposcit. Quod igitur nostræ tenuitatis est, iterum ac sæpius gratias agimus, quàm possumus maximas, & sentiendo copiosius, quàm loquendo.*

Plato Dial. 1 de leg. Theod. l. 5 de cur. Græcor. Pli. l. 35 c. 10

LAV-

LAVDATIO S. HYACINTHI ORDINIS PRÆDICATORVM.

Oratio XXIV.

LÆtor vehementer, hodierna die in hoc augusto celebriq; templo mihi dicendi munus obtigisse, Cardin. Amplissimi, Patresq; religiosissimi. Nam etsi permagnum quiddã est, & vero etiã pertimescendum, in tot virorum dignitate, iudicio, sapientiaq; præstantium corona, vnum quempiam peregrinum, ignotum auditoribus, imparatum, assurgere ad dicendum pæne ex tempore, de laudibus beatissimi Viri Hyacinthi, qui post septem martyres cognomines suos primus huiusce nominis Confessor, Doctor, ac Virgo, in cælestium numerum relatus est: tamen non valde gaudere non possum, cum animaduerto, eo mihi die dicendũ esse, quo primũ die sanctissimi huius Viri memoria solenni ritu, prece, sacrificioque colitur, à Prædicatorum religiosissima Familia, quorum vitam ille viuens professus est: & eo in Templo, quod iamdudum esse noui plenissimum sanctitatis: eorum rogatu, quibus optantibus obsequi mihi gloriosissimum duco: addo etiam apud eos potissimum Auditores, qui pronis auribus, beneuolisque animis excipient oratoris vocem de virtutibus eximijs, singularibusq; ornamentis præclarissimi Confessoris sui, disserentis: & quod caput est, eo de Viro dicendum, in quo exornando, quantumuis licet indisertum oratorem citius vox, latera, tempus deficere possunt, quàm oratio. Illud vnum me nonnihil commouet, Auditores, vnde potissimum in tanta rerum amplitudine, laudandi sumam exordium: ab ijs ne rebus,

1.

2\. *quas victor sui contempsit, an ab ijs quas sancte, fortiter, admirabiliterq; gessit? Etenim difficile dictu est, difficilius iudicatu, vtrum Hyacinthus in rerum vulgo speciosarum contemptione fuerit admirabilior, an in conatu pie laudabiliterque gerendarum. At quia neutrum genus rerum sileri sine culpa potest, & ordiri necesse est ab alterutro, exordiamur à primo. Erat igitur Hyacinthus familiæ pernobili natus, & in amplissimo Poloniæ Regno natus, vbi Nobilitas antiquissimo iure, creandis sibi Regibus, dominatur. Fuerat ab illustribus parentibus educatus egregie: doctrinis eruditus non vulgaribus: erat Iuonis Cracouiæ (quæ ciuitas regni Polonici caput, ac regi sedes est) Episcopi copiosi ac locupletis fratris filius: à quo & canonicatum erat in eadem Ecclesia consecutus. Quid præterea? rebus grauioribus gerendis erat exercitatus à patruo; Romæ versatus aliquandiu; Romanæ curiæ carus; Pontifici, qui tum Ecclesiam vniuersam gubernabat, Honorio Tertio gratiosus: proinde non modo tenebat pæne manibus Episcopatum Cracouiensem, sed etiam ad amplissimos quosque honores sibi aperuerat viam. Quid hic exspectatis Auditores? Positus in tam secundo rerum humanarum fluentium ad voluntatem cursu; ætate, ingenio, nobilitate, gratia, opibus, honoribusque florens, sponte sua, diuina quadam animi celsitate præditus, isthæc puncto temporis vniuersa despexit, repudiauit, abiecit: ac meliora ornamenta vitæ præsentis; melioraque bona consequentis intuens, maluit nuncium Mundo remittens, delicias afflictione corporis: honorum splendorem, obscuritate vitæ; diuitias, paupertate religiosa commutare gratiamque Dei, gratiæ mortalium anteferre. O aimum excelsum, ô mentem altissimam viri res caducas omnes, sed prudentissime despicientis! Quem enim ordinem religiosorum in hac vitæ commutatione complexus est? eum nimirum, qui vna cum Ordine Minorum à Francisco*

Ferdin. de Castiglio in hist. gener. ord. præd. P.1. lib. 1 c. 48 & l. 2 c. 47. Seraph. Razzi l. de sanctis ordinis prædic. Aug. Montalcinus ordin. præd. in summ. vitæ & miracul. Hyacinthi.

ciſco Aßiſiate Viro notißimæ ſanctitatis inſtituto, tum primum ad ſalutem Chriſtianorum effloreſcebat; Ordinem inquam Prædicatorum, viuente adhuc, atque illum adſcribente in ordinem, ipſe ſanctiſsimo viro Dominico, qui hanc familiam & fundauerat & ducebat. Quo conſilio? qua mente? cuius impulſu complexus? eo ſane conſilio, vt ſibi per religioſam vitam facilius ad cælum aditum patefaceret: ea mente, vt patriæ commodius prodeſſet ſuam operam depoſcenti: eius impulſu, qui quemque ad optima ſemper impellit. Cum enim Iuo patruus, de ſuo grege ſolicitus Paſtor enixe peteret à S. Dominico, vt in Poloniam è ſuis ſodalibus mitteret, qui populos illos verbo excolerent & exemplo: contra Dominicus affirmaret ſe, peritum regionis illius ac linguæ, qui mitti poſſet, habere neminem: Hyacinthus de repente diuino afflatus ſpiritu, Dominici ad pedes accidit, ei ſe offert nec opinanti: nulla interponitur mora, induitur religioſo habitu, recipitur in diſciplinam, conſecratur Deo in familia Prædicatorum. Quam cum ego nomino, (honoris enim & veritatis cauſſa nominabo ſæpiſsime) cupio vos Auditores, teſtatus Deum immortalem me nihil gratiæ, nihil auribus dare, cupio inquam, vos intelligere eum religioſorum hominum cœtum optimis temperatum legibus, per Honorium III. Pontificem ab Apoſtolica ſede comprobatum, qui non modo tres quattuorue Pontifices maximos, permultos Cardinales, innumerabiles propemodum Epiſcopos Eccleſiæ peperit: non modo viris doctiſsimis, qui Chriſtianorum magiſtri merito habentur, per quadringentos fere annos floruit: non modo Dominicum parentem ſuum, Thomam Eccleſiæ doctorem, Petrum martyrem, Vincentium concionatorem egregium, Antoninum epiſcoporum formam, alioſque in ſanctorum numero rite locatos educauit: ſed etiam, quod ego maximum duco, cum propria ſit ac ſolida laus (illa enim cum alijs religioſorum ordinibus com-

Clem. VIII. in litteris canonizat.

Hier. Platus lib. 2 de bono ſtat. relig. c. 28

munia sunt) iam inde ab ipso ortu, vsq; ad hoc tempus perpetuus fuit, constans & acerrimus, non ad sudoris modo, sed etiam ad sanguinis vsq; effusionem, Catholicæ fidei, sinceræq; religionis & defensor & propugnator. Magna laus hæc Hyacinthi est, Cardinales Illustrißimi fuisse tantæ filium Parentis; magna laus Familiæ, tanti fuisse filij Parentem; optimam Hyacintho dederat educationem Mater; maximum Hyacinthus reddidit decus Matri. Dicam iterum, & clara voce atq; intenta dicam, vt omnes exaudiant: Magna Hyacinthi laus est, ex Ordine prædicatorum extitisse: verum fortasse non minor illa est, fuisse de primis, qui sunt in hunc ordinem cooptati. Prudẽter enim Vmbertus quinctus Magister vniuersi Ordinis vestri monuit, Patres optimi, vt in Ecclesia sua fundanda Christus Saluator noster Apostolos excitauit, viros, vt vno verbo dicam tales, quales posterioribus sæculis omnino nulli extiterunt: ita religiosorum hominum ordines nutu diuino recens institutos, diuino item instinctu, viri magni animo prudentia rerum agendarum: magni ingenio, doctrina, eloquentia, magni probitate ac virtute complectuntur, quales eorum posteri desiderare magis, quàm videre consueuerunt. Quare cum Hyacinthus ab ipso Auctore ordinis Dominico sub initium erectæ familiæ in prædicatorum numerum lectus & adscriptus fuerit, merito dici potest, Apostolus vestri ordinis, & vel hoc ipso nomine, quòd inter primos adscitus sit, magnus & ad magna vocatus à Deo putandus est. Dixi de rerum humanarum despicientia: restat de rebus gestis dicẽdum: Hyacinthi porro res gestæ, aut actiones fuerunt virtutum, imitandæ; aut miracula admiranda, quæ partim ab eo dum viueret, patrata sunt; partim post felicem excessum è vita. Ac mihi quidem in Polonia, quo non multo post mutatam rationẽ vitæ, iussu Dominici, vineæ euangelicæ caussa colendæ profectus est; & vbi tanquam in latißimo cãpo diutius virtus eius quaquauersus excurrit: mirabilis visus est,

3.

Vmb. in c. 23 Reg. S. Aug. c. 140

est, in actione vitæ cum contemplatione temperanda; mirabilis etiam in reliquis virtutibus, quæ inter se pugnare videntur, mira quadam concordia permiscendis. Etenim humanissimus erat in alios, aduersus seipsum asperrimus. Peccata in aurem sibi confitentibus collacrymabatur; & in eorum animos aculeos reprehēsionis salutariter inijciebat. Interdiu ad lassitudinem vsq; defatigabatur agendo: & ad Sanctorum aras pernoctabat in precibus. Assiduus erat in concionibus; & terga nodosis funiculis ad sanguinem vsq; verberabat. Peregrinabatur pedes, & diem integrum ieiunus. Solicitus erat de salute finitimarum regionum, nec tamen prouinciam suam incultam deserebat. Quis prô Deus immortalis tot res, tam difficiles, tam inter se pugnantes conficere colligareq; potuisset, nisi diuina magnitudine animi ac sapientia fuisset instructus? O vir laborum victor, quàm angusta erat pectoris tui latitudini Polonia prouinciarum omnium amplissima, cum de finitimorum regnorum salute cogitabas? cum in Bohemiam cōcionatores, euangelicosq; operarios submittebas? cum ipsemet lustraturus vastissimas illas regiones ad Septentriones Orientemq; porrectas; & fame diuini verbi laborantes satiaturus: eo iter arripiebas? Attendite quæso Auditores, rem singularem, admirabilem, inauditam, cum miraculis æquandam prophetarum. Deligit tres è suis, itineris comites & laboris: pedes iter ingreditur Masouiam versus: peruenit ad fines eiusdem prouinciæ, quæ Poloniæ adhærescit. Cum ad oppidum celebre cui nomen est Vissogradum diuertere cuperet, incurrit in flumen (Vandalum vocant) cum per se magnum, tum vero liquefacta niue, fractoq; gelu turgidius solito atq; incitatius. Non pons, non linter se offerebat. Caritas cupidum ante noctem in oppido concionandi, traijcere imperabat: sed humana subsidia deerant caritati. Quid hoc loco consilij capiat, Auditores, Christi peregrinus? Non erat ille Moyses, qui virga Erythræum mare secans, aperuit

Clem. VIII. in litteris canonizat.

4.

Litteræ Clē. VIII.
Th. Cantip. l. 2 Apum. c. 29. §. 20.

Exod. 14
Iof. 3
4. Reg. 2.

ſuis viam inter tumentes fluctus. Non ille Ioſue, qui Iordanem cohibere curſum incitatum iuſsit. Non Eliſeus, qui pallio diuiſit iam doctum hominibus parere Iordanem. Memor tamen eundem præeſſe atque ineſſe rerum Naturæ Deum, qui omnia poſsit: memor Chriſti Domini ſui ſupra mare quondam ambulantis, ſpe ac fiducia plenus, diuinitus vt par eſt credere excitatus, audet facinus tentare ſupra Naturæ vires. Quid faciat? Dat ſe primum in preces cum comitibus: deinde ſigno munitus Crucis, nouo modo, non ante Chriſtum, vt reor, audito neque vſitato, fluuium non fluentem aquis, ſed furentem vndis; ſed feruentem vorticibus; ſed ingentia glaciei fruſta voluentem, premit, calcat, quaſi tellurem ſolidam nihil cedentem plantis; & prima veſtigia facit pedibus calceatis tranſmiſſurus. Sodales metu perculſos, pendentes animi, inopes conſilij, nihil fluctuans ipſe, nihil ſubſidens, excitare, inuitare, prouocare vt ſe inſequantur: renuere illi, rem metientes humano modulo, ſtupere, formidare periculum, hærere in ripa. Hic Hyacinthus tergo fluminis ſuſtentatus, ſtans in gradu; tanquam alter Eliſeus proijcit pallium: eo vt explicato, pro nauigio vtantur, imperat. Illi tandem mirando Magiſtri ſui ſtatu minime fluctuantis animoſiores facti, committunt ſe pallio, credunt ſe vndis: & trahente inuſitatam nauiculam, gubernanteque Hyacintho, delati aliquantū amne ſecundo, fluuium omnes tranſmittunt incolumes, ſicca tunicæ talaris ora, ne ſoleis quidem madefactis. Quidnam potiſsimum in hoc præclaro, ac prope diuino facinore miremur Auditores? Fiduciam ne traijcientis in Dei prouidentia collocatam, an ipſam fluminis traiectionem? Vtraq; res maxima; vtraque pulcherrima. Prior vſitata multis, plus Religionis habet, quàm admirationis: poſterior ad eum diem inaudita prorſus, ex nouitate plus admirabilitatis habet. Calcauit Chriſtus vndas intumeſcentis lacus: Hyacinthus rapidiſsimi fluminis fluctus.

Matth. 14

ctus. Pressit plantis Simbriuinum stagnum placato æquore Maurus, ad imperium Benedicti Abbatis, parendi magis cupidus, quàm cogitans de periculo: Hyacinthus Vandalum incitatissimo cursu præcipitantē, vltro, meditatus, periculi gnarus pedibus pressit. Scidit Eliseus pallio Iordanem profluentem, vt vado ipse transiret: suis hic discipulis de pallio lembum fecit. Christum imitatus Hyacinthus, Maurum vicit in se; Eliseum pæne vicit in suis. Constanti fama accepimus. S. Franciscum cui à Paula patria cognomen est, Siciliense fretum, læua sua pro cymba vsum traiecisse, quòd inhumani nautæ sine naulo transportare virum pauperrimum recusassent, ac deseruissent in littore. Nec multis hunc antecessit annis S. Bernardinus Senensis, qui, vt historiæ proditum est, eandem auaritiam expertus in nauiculario stagni, quo Mantuam quaquauersus circūfusam Mincius alluit, attrita lacerna pro lintre quoq; sibi comitiq; substrata, celerius meritorio nauigiolo, cum quo simul soluerat, concionaturus ea ipsa hora nauigauit ad vrbem; vectoribus ceterisque in litore stupentibus nouum Nauiculæ genus, & inusitatam scientiam nauigandi nauiculatoris prope diuini. Magna res; magnus animus; Fiducia vtriusq; æque vt illa mirabilis. At quod longo interuallo post Hyacinthum vixere Bernardinus & Franciscus; ab Hyacintho didicisse potuerunt audere magna, fidere Deo; mari, fluuijs, lacubus imperare. Neque enim indignum est, viros sanctos, sancto erudiri Magistro.

S.Greg. l.2 dial. c.7
4 Reg. 2
Ex Breuia.
Laur. Sur. in vita S. Bern. Sen. c. 34

5.

Mitto reliqua: non enim est huius temporis, hoc est semihoræ, non dico explicare ornando, sed percensere numerando miracula omnia Hyacinthi, spectata, probatæ fidei, testata; exstant publicæ tabulæ: exstant diplomata pontificia: exstat libellus ex historijs ea complexus vniuersa. Ibi dicuntur mortui per Hyacinthum ad vitam reuocati: mancæ digitis manus redintegratæ: redditæ segetibus fruges, quas grando sustulerat: depulsæ febres, eiecti dæmones de corpori-

bus: cæcis videndi, audiendi surdis, claudis ingrediendi restituta facultas; ex dictis facite de reliquis coniecturam. Iam vero quanto in eo primario templo sumus, cui beatissima Virgo Maria cura materna præsidet, fas non est præterire Hyacinthi religionem, qua colebat eam gloriosissimam cæli orbisq; Reginam; quæ cum omnium religiosorum ordinum, tum in primis prædicatorum, Patrona est. Is igitur nullum diem festum tantæ Virginis sinebat aduentare, quin pridie se vino ciboq; omni, præter panem abstineret: tanta erat cum ea familiaritate pia coniunctus, vt tamquam cum amantissima Matre filius ageret in precibus suis: illa vicissim erga Hyacinthum, vt mater erga carissimum filiolum gereret sese. Nam primum oranti illi ad aram ipsius, pridie eius diei, quo virgo in conuentum beatorum corpore recepta est, visa est repente labi de cælo incredibili circumfusa splendore, quæ hunc filium suum affata est suauissimis verbis, atq; ad progressus in virtute continuandos adhortata vehementer. Deinde cum placuit Deo auctori vitæ, mercedem laborum reddere Hyacintho, ei pia Mater, quo paratior esset ad exitum vitæ mortalis, diem mortis, atque horam prænuntiauit. Quin etiam eo ipso die, quo Virgo quondam in cælum abijt, Hyacinthus hortatus ante obitum suos, ad vitam virtute colendam, sacramentisque omnibus instructus, corpus quod corrumpitur in terra deseruit, atque in cæleste domicilium beatorum euolauit. Postremum, vt sanctissimæ cuidam feminæ, quæ quadraginta totos annos summa integritate vixerat, per visum significatum est, eadem illa Dei Parens multis beatarum mentium comitata cohortibus, animum eius inuexit in cælum; atque inter beatos non humili in sede collocauit.

Th. Cantip. l. 2 apum. c. 10. §. 16. & seqq.

6. *Vix obierat, cum sepulcrum coruscare miraculis cœpit: inter quæ illud, quod eximiæ cuiusdam virtutis argumentum est, nullo modo prætereundum videtur. In funere priscorum Regum, Auditores,*

res,

res, atq; Imperatorum defunctorum, cum eorum impuræ cadauera de more cremarentur, vt fœtoris grauitas à naribus virorum depelleretur, magna vis odorum in eumdem rogum conijciebatur. Ducentas & decem lecticas odoribus pretiosissimis refertas arsisse cum L. Sylla testantur historiæ: quin etiam in eodem ambitioso funere, humanæ magnitudinis simulacra duo, alterum Syllæ, alterum lictoris, ex diuersissimis, lectissimisq́; odoribus, quos Romanæ feminæ contulerant, ficta, cum exsangui corpore, iisdem flāmis incensa fuerunt. Verum dissimilem voluit Deus mortem esse piorum, quorum sanctissima corpora, vt ab omni turpitudine dum viuerent, abhorruerunt; sic mortua integra fere, atq; ab omni corruptione diuino munere conseruantur aliena. Longum esset narrare de omnibus, quorum è sepulcris patefactis, sepulcrorumue rimis, mira quædam ac diuina suauitas odoris afflata est. Ac ne egrediar ex ista vestra familia prædicatorum, Patres optimi, vbi tot virtutum exempla suppetunt, & miraculorum: nonne vestris annalibus proditum est, Dominici Familiæ conditoris; Iordanis qui proximus Dominico, in ordinis ductu successit: Thomæ Aquinatis theologorum Magistri corpora, de sepulcris odorem spirauisse? Neq; vero defuit diuinum hoc beneficium Hyacintho, cuius ad sepulcrum procumbentes multi precaturi, marmorq́; de more pie osculati, suauissimum odorem affluere inde senserunt, ac testati sunt. Æquum enim erat vt cælestis odoris iucunditate, eius qui diuino quodam, non humano modo vixisset, ne mors quidem, quæ maxime putatur hominis propria, humana videretur. Sed quam virtutem Auditores, significat hic odor? quam remuneratur? Eam opinor, quam Hyacinthus in Virgine Dei Matre tantopere suspiciebat, adamabat, æmulabatur, Virginitatem. Huius virginitatis odor indicium; huius virtutis & suauitas præmium fuit. Id quod Stanislaus martyr sanctissimus Cracouiæ quondam Episcopus, Prandotæ Episcopo

Plut in Sylla.

item Cracouiæ funeris curatori, oranti à funere, atque obdormiscenti cælesti viso significauit. Quo viso species Hyacinthi coronati, ac redimiti, Prandotæ obiecta est; hoc est, præter coronam auream gemmis fulgentibus illuminatam beatitudinis summæ argumentum; gemina serta cælestibus intexta floribus capite gestantis; quorum alterum Doctoris erat insigne, alterum Virginitatis ornamentum. At hoc loco quæret quispiam ex me: quando Hyacinthus in cætum beatorum receptus est, ante septem & triginta supra trecentos; atque illa ipsa hora, qua cessit è vita, Diuinitas se illi in æternum contemplandam obiecit; quid ei factum est XV. Kalend. Maias, hoc est nudius octauus? Fateor equidem vera esse quæ dicuntur: abijt Hyacinthus in cælum anno post Christum natum, ducentesimo quinquagesimo septimo supra millesimum, beatitudinem eo temporis puncto, quo abijt, consecutus. At id Ecclesiæ toti, non ante diem quintum decimum Kalendarum Maiarum constitit. Etenim Leo X. Pont. Max. annis ab hinc quinque & septuaginta, Sigismundi primi Polonorum Regis, omniumque Regni ordinum precibus in vitam, & miracula B. Hyacinthi iussit inquiri. Deinde Clemens VII. primum Ordini Prædicatorum in eodem Regno; post omnibus primariis Ecclesiis totius Poloniæ concessit vt die XVII. ante Kalendas Septembres matutinis precibus decantatis in Hyacinthi honorem sacrum facerent. Tum Paulus III. nondum inquisitione perfecta, permisit exanime corpus viri sanctissimi ex humili sepulcro, in honestiorem loculum sublime transferri. Pro eadem relatione Stephanus Rex fortissimus Gregorio XXIII. supplicauit: qui & post eum Xystus V. & Gregorius XIV. tametsi suscepto atque ab aliis Pontificibus inchoato negotio minime defuerunt, nihil tamen publice sanxerunt, Deo laudem perfecti operis Clementi VIII. reseruante. Quamobrem Diuini Numinis conspectu frui, beatique Hyacinthum, vt ante id tempus pie credebamus, ita

Clem. VIII. in lit. canonizat.

ita nunc certo scimus, ab eo tempore, quo idem Clemens VIII. Pont. Max. atque optimus, toto pectore in commune bonum incumbens, hac hyacinthina gemma, cuius fulgorem sanctitatis in Polonia Cardinalis ac Legatus Apostolicæ sedis viderat, Ecclesiæ militantis paludamentum exornauit. Qui gratificaturus Sigismundo III. Poloniæ, ac Sueciæ Regi optimo, & potentissimo, regnoque Poloniæ nobilissimo per oratorem clarissimum virum id postulantibus; gratificaturus etiam vobis, Patres religiosissimi, votis assiduis idem, precibusque tum à Deo, tum ab Apostolica Sede flagitantibus; ad præscriptam iuris formulam, ritu solemni, more maiorum, celebritate maxima, decreto diuinitus facto, Hyacinthum & beatum esse; & vt sanctum posthac toto orbe terrarum templis, aris, signis, tabulis pictis, facibus, odoribus incensis, sacrisq; colendum, inuocandum precibus, propitiandum donis declarauit. Diu Hyacintho debitus honos: non illi sublatus, sed dilatus: non ereptus vlli, sed reseruatus multis: & reseruatus diuina prouidentia huic tempori, quo peruersi quidam homines adeo impie in sanctorum cultum honoresque inuehuntur; vt repetita consuetudine à priscis vsque temporibus referendi viros probatæ sanctitatis in numerum beatorum, illi commutatæ religionis antiquæ coarguantur. Reseruatus huic Pontifici, vt eius Clementiæ daretur insignis occasio, insigniter benemerendi de familia vestra, Patres optimi. Reseruatus denique vobis: vt sicut ineunte hoc sæculo post salutem datam mortalibus decimosexto, id est vt planius dicam, anno tertio & vicesimo, Antonino Florentinorum Archiepiscopo alumno vestro per Adrianum sextum Pontificem inter beatos adscripto, vester ordo decoratus est: ita etiam eodem sæculo exeunte, anno inquam quarto & nonagesimo, idē à Clemēte Octauo, nouo honore declaratæ Hyacinthi beatitudinis illustraretur. Verū qua pompa id factū est

7.

Deus

Deus immortalis? qua celebritate? qua lætitia? Dicere audeo, Patres optimi, nec, vt opinor, temere dicam; neminem fere ex ordine vestro, tanto cum honore factum fuisse renunciatum; quanto Hyacinthum vidimus renunciari. Retulerunt quidem inter cælites Gregorius IX. Dominicum Parentem ac ductorem vestrum: Innocentius Quartus Petrũ, qui pro fide Catholica martyr occubuit: Ioannes XXII. Thomam Aquinatem, qui doctrina sua toti prælucet Ecclesiæ. Pares erant auctoritate illi Pontifices Clementi Octauo: non nego. At vbi nam id præstiterunt Auditores? quã in amplis ac frequentibus Ciuitatibus? Reate Gregorius, in vmbilico quidem Italiæ, vrbe vetusta, atq; honesta, quo valetudinis gratia ob salubritatem cæli sub æstatem secesserat; sed tamen neq; frequentia ciuium, neq; magnitudine loci, Romæ comparanda. Perusii Innocentius, quæ ciuitas perantiqua atq; illustris, licet sua habeat egregia nobilitatis ornamenta, celebritate tamen populi, haud opinor cum Romana contendet. Auenione in Gallia Ioannes: qua in vrbe maximi Regni non magna; neq; habitatorum multitudine cum Romana, neq; splendore conferenda, tamquam extorris Pontifex morabatur. Hoc necessitas tulit: esto: propterea sanctitate magis ceremoniarum, quàm dignitate locorum cohonestatos assero beatos illos viros. At Hyacinthus, à Clemente, Sanctus ac Beatus iudicatus est, non in aliquo orbis angulo, sed in amplissima, celeberrima, & frequentissima Vrbe Roma, quæ vt quondam caput orbis Imperio fuit, ita nunc princeps est, religione. Quo in templo tantæ vrbis? nempe in eo, quod quia in Principis Apostolorum Petri honorem dedicatum est à maioribus nostris, & à summis Pontificibus certatim regiis sumptibus instauratur magnificentissime, tum auro, marmore, pictis tabulis pulcherrime exornatur; templorum (vno excepto) Christiani orbis obtinet principatum. In eo, de quo propter ingentis testudinis, tholiq; altitudinem, verius quam de veterum

Plotina in Greg. 9.
Leander in Italiæ descri. in Hernicis.
Litteræ Canonizat. editæ ex reg. Vatic. Gregor. 9 per Gerardum Vossium.

terum Romanorum templis dicas illud Christianorum hostis

Non procul à cælo per tua templa sumus.

At vero in eo augustißimo templo, quàm visendus fuit apparatus? qui numerus Cardinalium? quæ religio ceremoniarum? quæ summi Pontificis Pietas & Maiestas? quæ frequentia cunctorum ordinum? quod piorum studium? qui concursus populi Romani gratulantis? qui si confluentium multitudini, par amplitudo templi fuisset, in templum Romam ipsam suis effusam domibus inclusißet. Quanta denique rerum omniũ religione temperata alacritas? quæ profecto tanta fuit, vt non modo mortales cuncti, qui intererant, lætarentur: columnæ ipsæ templi pretiosis bombycinis & auro fulgentibus peristromatis conuestitæ, parietes apparatißimi; tecta, musicis vocibus, cereis collucentibus, thure ceterisq; suffimentis, sola festa fronde, ac floribus strata gestire, Cælũ insolita hilaritate ridere, gratulari aer pulsu campanarum, terra strepitu bombardarum applaudere viderentur; sed etiam Hyacinthus ipse de Cælo spectans honores suos, quia de nouo gaudere poterat, immortaliter gauderet. Neq; vero temporis ac diei, quo res acta est, prætereunda est consideratio. Nam primum dies ille Dominicus, qui in Albis dicitur à maioribus nostris, tum quia numeratur octauus à Christi reuiuiscentis commemoratione: tum quia, qui sacro baptismate initiabantur, in togis albis visebantur, semper lætißimus ac religiosißimus est habitus. Deinde reor accidisse diuinitus, vt qui caloribus æstiuis, medio Augusto mense concesßit ad superos, eius beatitas patesceret medio vere. Scriptores enim rerum naturalium diligentißimi de vernis floribus Hyacinthum florem suauerubentem maxime durare prodiderunt. Referte nunc cogitationem, Auditores, ad eius, quem celebramus & colimus, nomen: nonne animaduertistis vocari Hyacinthum? Quid sibi vult ergo Hyacinthum Pontificis oraculo beatum decer-

Rutil. in Itiner.

S. Augu. ser. 1 in oct. Paschæ.

Pl. l. 21. ca. 11

decerni, vestita floribus humo, tota ridente natura; atqui vt planius loquar, Vere medio? O admirabilem Dei sapientiam in nominibus vitæ, virtutique congruentibus imponendis! Vere medio beatus decernitur Hyacinthus, vt nimirum intelligamus eum esse, qui non modo familiam suam, patriam Poloniam, Ecclesiam militantem, tanquam flos vernus caritate purpureus exornaturus est: verum etiam in amœnissimo illo, & florentissimo triumphantis horto, vbi pro sole Deus est; pro tempore æternitas: pro quattuor vicissitudine tempestatum, ver perpetuum, quasi cælestis Hyacinthus diuina gloria suauerubens in perpetuas æternitates duraturus. Lætare igitur Polonia, quæ pulcherrimum hunc florem edidisti. Gaude Sigismunde multorum rognorum Rex ad auitam, hoc est Catholicam Religionem patrio Sueciæ Regno restituendam nate, de tanto regni tui bono. Triumpha gaudio Cracouia ob istum thesaurum sancti corporis, intra sinum tuum reconditi, quod quasi florem, mortis falce succisum, oriente vitæ æternæ sole visura es aliquando reuirescere. Exultate vos Patres optimi, lætitia in tanto vestro decore Hyacintho: quem mihi videre atque audire videor, ab illis beatorum sedibus, vbi cum vestris sanctissimis heroibus sodalibus suis, Dominico, Thoma, Petro, Vincentio, Antonino, quos in concilio Cælestium viuere certo scimus, de sua vestraque dignitate lætus gratulatur; appellare adolescentes vestros, atque his propemodum vocibus affari. Filij quos vnice amo; quos in ordinem nostrũ lectos, Familia prædicatorum alit, educatq;: videtis quo mea me virtus intulerit: nostis quibus officiorum & recte factorum gradibus in cælum ascenderim: sequimini Parentem vestrum passibus ijsdem, ac vestigiis præeuntem, assequimini cursu, virtutum, iamdudum cæli possessorem. Habetis plura, quàm ego habuerim, ad sanctitatem adiumenta: habetis tot sanctorum virorum nostri ordinis, qui vos antecesserunt annorum ferme quadringẽtorum spatio; & mea-

9.

mearum nonnulla etiam exempla virtutum: accepistis maiorum mores: imbibistis præcepta; ingressi estis viam eorum illustribus consignatam vestigiis, quæ omnia suadent hominibus, exspectare à vobis plura quàm arbitremini. Videte per Deum immortalem etiam atque etiam; & per signiferum nostrum Dominicum videte, ne spem de vobis conceptam; ne fidem datam, ne exspectationem fallatis: intelligite nec ingredi, nec diu viuere in optime instituto sodalitio satis esse ad sanctimoniam, nisi sancte integreq; viuatur: nec miracula expeti à vobis: sed studium probitatis; recte facta: virtutum exempla, morum ac doctrinæ integritatem, populorum eruditionem, fidei Catholicæ Romanæq; defensionem. Atq; hæc paterna monita, Auditores, non modo ad vestros adolescentes, sed etiã ad omnes religiosæ cultores vitæ, vestriq; ordinis imitatores referri possunt. Quare tandem aliquando ad virum beatissimum Hyacinthum in tutissimo felicitatis portu locatũ; orationis nostræ cursum deflectamus. Debebatur tibi quidẽ sanctorum prædicatorum flos Hyacinthe, sancti alicuius atq; eloquentis oratio. Alter Augustinus, alter Ambrosius, virtutib. tuis; alter Nazianzenus; alter Chrysostomus tuis laudibus debebatur: aut certe vnus è doctissimis, disertissimisq; sodalibus tuis in hunc locũ te laudaturus ascendere debuisset. Neque enim verendũ erat, ne sordesceret laus in ore proprio: quãdo qui te laudat, nõ laudat hominẽ, sed virtutẽ, quam in te impresseras Christũ laudat, quem imitatione morũ propemodum expresseras: Deum laudat, qui mirabilis est in sanctis suis. At vero quoniã horũ tuorum sociorũ modestia voluit laudatorẽ tuũ, professione quidẽ & habitu diuersi ordinis esse, eiusdẽ vero amore, eiusdem institutis, suscipe paterna beneuolentia nõ laudationẽ, sed conatũ laudationis, quam tridui spatio imbecillitas ingenij mei exorsa est, non contexuit; adumbrauit, non depinxit; atque apud Deum esto deprecator salutis meæ. Deinde Ecclesiam, tot tamque

graui-

grauibus calamitatibus exagitatam: Clementem Pontificem qui clauum tenet, Cardinales qui aßident gubernanti, tuo patrocinio iuua. Sigiſmundo Regi clienti tuo, in Suecia pro religione Catholica laboranti, vires atque animos impetra; Poloniam tuæ iamdudum commiſſam tutelæ atq; receptam tuere. Sodales hoſce tuos adeo vtiles Eccleſiæ vbique gentium diſſeminatos foue: clerum denique populumq; Romanum, religioſorum omnium ordines, auditoresq; in primis, qui mihi dicenti de tuis laudibus humaniter aures præbuerunt, eadem charitate, qua nationes omnes ac gentes viuens in terris tuebare, nunc beatus in cælo complectere.

DE MEMORIA

Oratio. XXV.

1. *SEptimus decimus hic annus eſt, cum in hanc nobilißimam vrbem Serenißimorum Principum Farneſiorum inuitati beneficio; tum etiam ſingulari veſtra humanitate ſuſcepti, non vt hoſpites, aduenæ, aut inquilini; ſed vt incolæ, indigenæ, ac ciues eo iure, quo qui optimo ſunt, in hiſce ſedibus collocati, liberos veſtros pro more noſtro, pro viribus, pro induſtria, litteris humanioribus, & ingenuorum morum excolimus ornamentis: Placentini Ciues ornatißimi. In quo laboris noſtri qualiſcumq; curriculo, tametſi quotannis antequam ſtudia repeterentur, anniuerſario quodam ritu, dicendi Magiſter orationem nonnullo elaboratam artificio ciuium eruditiorum auribus exhibens, iuuentutem Placentinam, vel ad amorem humanæ diuinæq; ſapientiæ; vel ad auitam eloquentiæ laudem recuperandam; vel ad coniun-*

gendum cum litteris, & ingenio clarissimum virtutis decus; vel deniq; ad comparandam sibi in arte qualibet excellentiam, non sine laude à vobis profecta cohortatus est: tamen vereor ne argumenti semper ad Mentis, & Linguæ laudem, & ornatum pertinentis similitudo (quæ solet in rebus omnibus esse mater satietatis) animis vestris, ac sensibus rerum nouarum, & exquisitarum auidissimis, aliquã attulerit satietatem. Quare siue fastidio ex similitudine parcens, siue periculo satietatis occurrens, nouus quidem orator; at constitutus in vetere dicendi consuetudine, nouum profero vobis argumentum; quod vt certo scio numquam ex hoc loco pertractatum à nobis; ita nescio an ab vllo vestrum fuerit vspiam ex eius ore, qui solum hoc explicatis eloquentiæ copiis tractauerit, auditum. Dicam Auditores, de Memoria; Placentinosq; adolescentes, tum qui nostra, tum qui aliorum gymnasia frequentant, ad tam excellẽtis facultatis admirationem, cultum, exercitationem adhortabor, impellam, inflammabo. Atque ita dicam, vt intelligatis omnes, Memoriam præstantissimam humani ingenij partem esse: Sapientiæ, & eloquentiæ comparandæ plane necessariam: atque adeo mirabile Dei Optimi Maximi donum mortalibus tributum, vt si quis Mentis aciem identidem in eius vim, naturam, thesauros intendat diligenter, in eiusdem contemplatione propemodum obstupescat. Non habet illa quidem parem in singulis hominibus capacitatem, constantiam, fidem; at per artem, & exercitationem in prodigium vsque miraculumq; progreditur in nonnullis: & diligentissimus quisq; potest ex ea culta atque exercita, nominis immortalitatem comparare sibi, commoda in suos, & decus in patriam deriuare. Atque vt paucioribus expediam primum, quod proposui, caput orationis meæ; Memoriam Ingenij nostri partem esse singularem: philosophorum Principem secutus in primis Aristotelem, assero mutas animantes Rationis expertes, haud expertes

Cic.l. 1. de Inuent.

2. Ar.l. de Mem. & Remin.c.1

cuiusdam esse Memoriæ. Nonne videtis quotannis, Auditores, quamlibet longo itinere diductas hirundines, non modo ad assuetas sibi sedes statis anni temporibus, sed etiam ad eandem plane trabem, nidum ædificaturas reuerti? Nōne obseruastis equos eadem via sine errore, quà semel transierint redire; & canes itinera quamuis longa meminisse? Notarat id Augustinus longe omnium theologorum, & doctrina, & ingenio Princeps; cui Poeta vere de capris scripsisse videtur:

Macrob. l. 1 in somn. Scip. c. 4
Quin. l. 11. c. 2
Pl. l. 8. c. 40
S. August. l. de Musica c. 4
Virg. l. 3. Ge.
Pli. l. 8. c. 16
Plut. l. de solert. Animal.

> Atque ipsæ memores redeunt in tecta capellæ.

Multos etiam vestrum legisse puto Leones vulneratos mira obseruatione nouisse, & in quantalibet multitudine appetiuisse percussorem. Canem item interfectores Domini sui, cum à Pyrrho Rege lustraretur exercitus, inter milites propemodum innumerabiles à se deprehensos, atque agnitos memoriæ vi, ringentem, latrantem, & subinde sese ad Regem obuertentem, alacritate, gestu, voce prodidisse puniendos. Nam id quoq; Memoriæ datur, quod Homerus poetarum Magister de cane iam ætatis affectæ tradidit, qui Vlyssem herum quondam suum è longissima viginti annorum peregrinatione domum reuertentem pauperem, sordidum, pannosum, non modo corporis, sed & oris habitu mutato; proinde ignotum famulis, ignotum domesticis, ignotum ipsi Penelopæ amantissimæ vxori, primus ac pæne solus recognoscit, eiq; de reditu quà blandiendo, quà adulando, quà lambendo, mira quadam & memori beneficiorum acceptorum alacritate gratulatur. Et sane instructas esse oportebat à sapientissimo rerum effectore Deo cunctas animantes hoc adiumento, præsidioq; Memoriæ, ne vixdum natæ miserabiliter interirent. Qui enim victum sibi quærerent: qui tuendæ vitæ commoda pararent, locorum aucupio, venationi, pastuiq; idoneorum oblitæ? Quamobrem homo ipse, etsi rationis compos, qua parte immortalis est, ac pro-

Hom. l. 17 Odyss.
S. August. l. 1 de Music. c. 4
Sextus l. 1 Pyrrhon. hypot. c. 14
S. Th. 1 Par. q. 78. art. 4

prope diuinus, quia tamen animal est caducum, mortale, rerumq; omnium indigens, in eadem vitæ conseruandæ necessitate cum animantibus abiectis ad pastum constitutus, eo Memoriæ munere indiguit vt viueret, & eodem quasi diuino beneficio locupletatus est, vt bene beateque viueret. Hinc iure ac sapienter acerrimus ille rerum occultarum inuestigator Plinius, Memoriam necessarium maxime vitæ bonum, *appellauit. Hinc idem bonus auctor hominem anteferens non modo cani, qui mutas inter animantes memoriæ videtur habere principatum; sed etiam reliquis omnibus animalib. quasi Iudex æquus ex iure pronunciat.* Nulli præter hominem Memoriam esse maiorem. *Hic, Auditores, auctore me, tamquam interpretes addite vos Plinianis verbis: Nec ampliorem capacitate, nec tenacitate firmiorem, nec redditione fideliorem, nec vllo genere laudis præstantiorem. Quotus enim quisq; mortaliũ inuenitur, si modo cogitationem in se suamq; Mentem non oscitanter conuerterit, qui non intelligat tanto memoriæ bestiarum humanam antestare, quanto sensus hominis bestiarũ sensibus antecellit? Sed quid dico, sensus sensibus? debueram dicere, quantũ Mens corpori, Ratio sensui præstat, tantum ab humana vinci memoriam omnium animalium. Etenim in volucribus, piscibus, bestiis Memoria non nisi sensibus, & corpori famulatur: at in hominib. præter sensum, & corpus, tum Rationi, ac Menti qua Deo similes sumus, tum Rationis filiabus Ratiocinationi, atq; Orationi deseruit. In illis tantummodo rebus sub aspectum, sensusq; ceteros cadentibus, & corpore constantibus imbui potest: at in nobis completur quoq; rebus iis, quæ corporis expertes agitantur animo, cogitatione finguntur, pariuntur ingenio, & mente intelliguntur. Illæ præteritorum reminiscuntur, cum id incidit, quo sensus admonetur. Tunc enim equus reminiscitur viæ, cum ad initium viæ admotus est: in stabulo nulla viæ, quamuis sæpe calcatæ memoria est: at in nobis*

3. Pl.l.7.c.34 Id l.8.c.40

S.Th.1.Par. q.78.ar.4

Arist.l. de Mem.& Remin. c.1.

L. Sen. ep. vlt.

non solum occursu præsentium memoria præteritorum reuocatur, sed etiam nullo monente sensu, sola mentis agitatione, sola voluntatis inclinatione tota sese effundit in vsum. Irridear à vobis, Auditores, atq; ex hoc vestro ornatissimo cœtu explodar, si diutius comparauero bestiarum memoriam cum humana; quippe cum ridiculum sit in dubiũ reuocare rem certam, & omnium sapientum consensione probatam. Ecquid mirum aues, equos, canes longo interuallo itinera relegere, domos recognoscere, ac dominos; cum post annos amplius quinquaginta nos ineuntis acta pueritiæ recordemur? cum loca, vbi multo ante puncto temporis fuimus, non agnoscimus tantum reuertẽtes, sed etiam quæ in his gesserimus, dixerimusque, reminiscamur; personæq; subeant memoriam nostram, & nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentem reuertantur? cum Charmides quidam in Græcia memoria nobilis, quæ quis exegerat volumina in bibliothecis, legẽtis modo repræsentaret? Ecquid denique mirum leones percussores suos, & canem Domini interfectores inter multos milites nosse, cum Cyrus Rex omnibus exercitus sui militibus de facie recognitis, nomina, quæ memoria custodiebat, singulis redderet, & sine monitore nominatim exercitum salutaret? Quare Cicero parens eloquentiæ, describens hominem, ac suis prope coloribus depingens hoc nobilissimum animal cælo erectum, cælo factum, cælo destinatum, merito definit esse non modo prouidum, sagax, multiplex, acutum, plenum rationis & consilij: sed etiam Memor, vt intelligeremus ita Memoriam hominis esse propriam, vt ad humanum Ingenium vel maxime pertineat. Qui sententiam suam planius explicans alijs in locis scriptum reliquit, tum Docilitatem, & Memoriam vno fere ingenij nomine appellari; tum celeres ingenij motus esse debere ad excogitandum acutos, ad explicandum, ornandumque vberes, & ad Memoriam firmos atq; diuturnos; tum denique perspicuis verbis, Ingenij partem esse

[Margin notes:]
Quin. l. 11 c. 2
Pl. l. 7. c. 24.
Quinct. l. 11 capite 2
Plin. l. 7. capite 24
Val. l. 8. ca. 7
Iul. Sol. c. 4
Cic. l de legibus.
4.
Idem lib. 5 de fin. li. 1. Acad. Idem lib. 1. de Or.
Idem l. 2. de Orator.
Plat. in Theæteto.

esse Memoriam. *Qua in re non longe abit à Socrate Magistro, qui dociles, acutos, & vero etiam Memores, ac proinde vera opinantes, & sapientes eos esse putat, quorum animus, vt Homerus innuit, ceræ flexibilis in omnem partem simillimus fuerit: in quo rerum effigies, & probe insculpi, & altius imprimi poßit, & retineri diutius. Huc spectans nobilißimus rhetor Quinctilianus tradidit, modo* Præcipuum ingenii signum in pueris esse Memoriam: *modo* In orando prompti ingenii famam fieri è Memoria. *Quorum ductu magistrorum equidem existimauerim bonitatem ingenij tribus facultatibus contineri: Acumine, Iudicio, atque Memoria. Tres enim sunt temporis partes quæ non nisi ab animante memori distinctæ cognoscuntur; quæ præterijt; quæ præsens est; quæ futura est. In singulis quædam eueniunt, quæ sub hominis scientiam cadere possunt, eiusque ingenio comprehendi, cuius gratia condita sunt omnia, quæcumque hac rerum vniuersitate, cælique complexu coercentur, Præterita, Præsentia, Futura.* Meminit animus noster, *inquit Cicero,* præteritorũ, presentia cernit, futura ꝓuidet: *quẽ ita mihi videor interpretari posse, bona ipsius venia, vt ea non nisi per ingenium, perque ingenij partes animus præstet. Itaque præsentia per acumen internunciis præsertim sensibus agnoscit, memoriæque commendat: futura prouidens per sagacitatem administro iudicio quasi diuinat: præterita vero per Memoriam colligens, complectens, atque asseruans tamquam depositum, cum reposcitur, quia bonæ fidei, prompte reddit ac fideliter. Atq; illi ipsi, qui pugnaciter nimis cum optimo iudicio, memoriam optimam esse posse pernegant, aliquando tandem post longam concertationem dant manus; & in nostram veniunt, non tam pedibus, quàm approbatione sententiam; fatenturq; viros excellenti, summo, ac diuino propemodum ingenio, tres eximias, & summas in animũ includere virtutes, peracre iudicium in prouidendo*

Quin. l. 1 c. 3

Id l. 11. c. 2

M. Ant. Maiorag. l. 1 Rhet.

Ar. tex. 240

Arist. l. de Mẽ. & Remin. c. 1

L. Se. ep. vlt.

Cic. l. 1 de Diuinat.

Io. Huartes in exam. Ingen. c. 5 & seq.

ac decernendo; singulare in intelligendo Acumen; Memoriæ deniq; vim tenacem in retinendo, reddendoq; mirabilē. Ergo monstra sunt, non homines, Thraces illi, quos prodidit Aristoteles memoriæ tenuitate quartum numerum haud excedere in numerando. Stipites sunt barbari illi sub occidentem solem à Christophoro Columbo Ligure centesimo decimo ab hinc anno, longa æque ac felici maris Europæorum nauibus insueti nauigatione, quasi in altero ac nouo terrarum orbe reperti, qui ex imbecillitate quoq; memoriæ, non nisi ad quinq; possunt numerando peruenire. Trunci deniq; sunt, aut non sani mente, aut certe morbo læsi, obliuiosi illi, quos litterarum quas didicerant; quos matris, & propinquorum; quos seruorum, & domesticorum: quos deniq; vel proprij nominis capit obliuio. Quamobrem Placentini ciues, vos quibus Natura beneficentissima parens fuit, non Nouerca, quibus ingenium optima exornauit memoria, Deo bonorum omnium & tanti potissimum tamq; diuini muneris Auctori gratias ex animo agentes exclamate cum Cassiodoro cultioris ingenij, quam linguæ scriptore: Magnum beneficiū obliuionis nescire defectum, & quædam similitudo vere cælestium est, decursa semper habere præsentia. *Iam vero caput alterum excutiamus, quo Memoriæ necessitas continebatur in Sapientia, & eloquentia adipiscenda. Plato multorū philosophorum Parens non vno in loco Memoriam requirit in eo, qui progressus in philosophia facere cupiat, eam cum ingenio, iudicioq; coniungens. Ob eam caussam, opinor, Alcander è priscorum numero philosophus minime contemnendus dictitabat, Musas ducere genus ab Ioue atq; Memoria. Quā præclaram Alcandri sententiam Afranius poeta nobilis ac vetus, mutato patre, matre retenta versibus illigauit, cum cecinit Sapientiam Vsus ac Memoriæ filiam esse.*

Vsus me genuit, mater peperit Memoria:

Arist. sect. 15 Probl. 3.

Vita Christophori Columbi.

Plin. l. 7. ca. 24 Iul. Sol. c. 4

Cassiod. l. 5. Var. ep. 22.

5.

Plato l. 5. & 6. de Rep.

Plut. l. de educ. Clem. Ale. orat. ad Gentes.

Afran. Poeta apud Agell. l. 13. cap. 8.

Σοφίαν vocant me Graii, vos sapientiam.

Quid philosophorum ingeniosissimus Aristoteles? Hic ea tantum animalia discere posse existimat, quæ vna cum Memoria sensum aurium habent, qui est sensus disciplinæ: vnde vulgare dictum manauit, à viris quoq; sapientibus comprobatum: Nos id tantummodo scire, quod meminimus. Quod si vobis tantorum philosophorum auctoritas memoriæ necessitatem in adeptione sapientiæ non persuadet; obtineat id à vobis ratio ex ipsa comparatione sapientiæ, conquisitioneq; deducta. Non enim semper Mens nostra præsentes res habet cognoscendas: non semper obiectas sensibus, vnde scientia ducit initium. Eas identidem introspicere, contemplari, retractare debet, vt philosophari possit, sapientiaq; compleri. Quid faciat? quid consilij capiat, si illæ Mentis fugiunt aspectum? Sapientissimus corporis Architectus atque animi Deus miro modo iussit adesse Menti res omnes ad contemplandum; eique, si non corpore ipso, certe quidem in simillimis imaginibus adstare præsentes. Constituit in homine tamquam cellam quandam amplissimam, capacissimamq; non magnitudine spatij, sed virtutis; non interualli granditate, sed potestatis; in qua rerum mentis oculos fugientium idola & simulacra percepta sensibus reconderentur. Tum eam cellam, quam Memoriam appellamus, in arce corporis collocauit, hoc est in capite, vt à domicilio Mẽtis propius abesset, atq; ea semper haberet in promptu quæcumq; & quotiescumq; contemplari liceret. Quin etiam vt naturæ Mentis ea simulacra congruerent magis, & aptiora fierent intelligentiæ, iussit idem effector animi nostri Deus vt facultas quædam, quæ Phantasia dicitur à Græcis, eadẽ simulacra, vbi à rebus per sensus in arcẽ capitis influxissent, in suam officinam illata, tacitæ incudi imposita limaret, expoliret, extenuaret, atq; vt ita dicã corpore crasso exueret: tũ materiæ cõcretione nudata statueret in

Arist. l. 1 Metaph. c. 1.

Idem l. 3. de An. t. 30. 39

 opero-

operosis illis memoriæ loculis sine loco; seruandaque in mirabilibus receptaculis sine spatio, collocaret. Quis hic non videt, eum qui hoc vel instrumento, vel apparatu, vel adiumento caret acquirendæ sapientiæ pernecessario, sapientia ipsa carere oportere? Vidit Hiarchas ille sapientum Indorum Rector cum suis Brachmanibus, qui cum Apollonij Tyanei (quem è Græcia sapientiæ studio peregrinatum ad se, residens in solio excelso grauiter, humaniterque exceperat) magnam vim Memoriæ coniectura deprehendisset collaudassetque, significans quanti eam adipiscendæ sapientiæ gratia faceret, ait, Memoriam à se, suisque post Deos maxime coli. *Vidit Quinctilianus dicendi magister à Cicerone secundus, qui disciplinam omnem constare Memoria; frustraq; nos doceri, si quidquid audimus, præterfluat, firmissime asseuerat. Atque eadem ferme de eloquentia est ratio. Thesaurus enim Memoriæ nisi rebus, ac verbis adinuentis excogitatisque custos adhibeatur: nisi depositam hanc supellectilem sibi commendatam reddat oratori dicenti fideliter: omnis ingenij labor in inueniendis rebus nouis, reconditis, mirabilibus; omnis in collocandis ordine pulcherrimo inuentis industria: sententiarum denique præclarissimarum, verborumque selectissimorum copia omnis, atque apparatus miserabiliter pereat est necesse. Quod si disertissimos exercitatissimosque oratores metus ab auditorum auctoritate locique dignitate, atque insolentia profectus, memoriam confundens, perturbansque coegit, aut penitus conticescere, velut Demosthenem coram Philippo Rege Macedonum, & Theophrastum in Senatu Areopagitarum: aut ducere initium à soloecismo, locumque mutare iudicij, velut Portium latronem in Hispania: quid euenturum ei putetis oratori, qui memoriam pæne nullam, vel parum firmã à Natura; nec ab Arte valde corroboratam, exercitatamque tulerit ad dicendum? Propterea Critias apud Platonem celebraturus oratione*

Philostrat. l. 3. de vita Apollon. ca. 5

Quin. l. 11 c. 2

6.

Orat. 8. n. 8.

Orat. 1 n. 1

Plato in Critia.

patriæ

patriæ laudes, Hermocrati hortanti, vt Phœbi Musarumq; implorata ope laudationem animose aggrediatur, respondet alios præterea Deos inuocandos in auxilium ob rei magnitudinem, & in primis Mnemosynen, id est Memoriam parentem Musarum, in qua Dea præcipua sunt posita orationis momenta; qua propitia, resq; dicendas suppeditante, se posse sperat auditorum exspectationi respondere: qua irata & auersa nequaquam officio suo facere se posse satis arbitratur. Quare vt quondam de Homeri poetæ summi patria septem vrbes Græciæ certabant.

Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamin, Chios, Argos, Athenæ,

& vnaquæque vt suum ciuem vindicans, ab aliis repetebat; quarum Smyrna templo ædificato, statuaque in templo dicata Poetæ clarissimo, possessionem ciuis sui recuperatam putauit: ita de Memoriæ thesauro propter maximam eius necessitatem, atque vtilitatem, inter sapientiæ filias acerrima est exorta contentio. Quælibet doctrina nobilis; ars omnis ingenua; cuiusque rei scientia; quiuis denique liberalis artifex hoc singulare Naturæ bonum sibi arrogat, ad se rapit, & suum esse contendit. Prodit Iurisconsultus primo loco, & omnis antiquitatis auctoritate fultus, quæ iurisperitis memoriam tribuebat, quòd eorum scientia, non tam inferendo, argumentando, conficiendo more philosophorum, quàm legibus innumerabilibus, iurisconsultorum veterum sententijs ac responsis, Imperatorum ac Regum iussis, decretisq; colligendis coaceruandisq; conseruatur, & alitur; in tanti thesauri possessionem iamdudum irrupit. Obijcit sese deinde Orator, nec sibi patitur à quoquam eripi firmam, liberalemq; custodiam, & fidam conseruatricem rerum, verborumq; Memoriam: tum quòd vniuersa Rhetorum schola cunctis suffragijs eam numerat inter eloquentiæ partes; tum quòd ipse magistra doctus experientia plane videt se non posse tam multas res & sententias:

Cic. Orat. pro Archia Poeta. Plut. in Hō. Agell. l. 3 c. 1 Luc. in Enc. Demost. Strabo l. 14

7.

Ci. l. 1 de or.

Cic. l. 1 de Inuent. Cornif. l. 1 Rhet. ad Herenn.

tentias;tot verba,tamq; varia, tam eleganter inter se nexa,& collocata celeriter ediscere, fideliter reddere,& tanquam tela in aduersarium per contentionem intorquere, nisi è Memoria,vbi asseruanda deponuntur,quasi ex armamentario depromat. Vindicat eamdem sibi philosophus cæli,siderum, rerumq; omnium naturalium contemplator, qui siue à magistro per aures disciplina philosophiam addiscat; siue sensibus alijs omnibus,& oculorum potißimum administris, sine Doctore, diuino quodam felicißimi acumine ingenij contemplando, ratiocinandoq; à se ipse doceatur; nisi solerter in memoriæ tabula depingat ea omnia præcepta,axiomata,experimenta, cogitata vel à magistris accepta,vel à seipso inuenta,plane fiet vt breuißimo interuallo doctrinam omnem sibi ex animo excidisse conqueratur. Quid de toto mathematicorum cœtu dicemus Auditores? Eruditus ille puluis, qui vehementioribus sæpe flatibus cum figuris,numeris,litteris,notis, demonstrationibus dissipatur, nobiliorem,munitioremq; puluerem suis cogitatis describendis, ad quem venti nulli pertineant, Memoriam iampridem occupauit. Sed quid potißimum de ijs qui sunt arithmeticorum imbuti disciplina? Qui locus erit extra Memoriæ capacitatem, vbi tuto recondant numeros illos prope innumerabiles,quibus se pluuiæ,maris,fluuiorũ guttas numerare; littorumq; omnium arenæ, tum etiam eius, quæ Mundum totum impleret, colligere numerum certa ratione posse profitentur? Merito & ipsi suam Memoriam esse arbitrantur, in qua velut in immenso cereo pugillari vim ac summam hanc ingentem numerorum inscribant. Ciuilis itẽ Prudentia Memoriã sibi arrogat vt suã: quippe quæ complurium negotiorum vsu, eorumq; recordatione comparatur, & augeturr. Tolle memoriam ciui studioso Reip. qui fungi officio suo potest? Neminem præterea fugit, Historiam magistram esse Prudentiæ; deq; futuris consultaturo prudenter,atque in posterum prouisuro, præ-

Christoph. clauius c. 1 Sphæræ. Digress. de nũ. aren.

Cic. l. 2 de Inuent. S.Th. 2. 2 q. 48. ar. vn. & q. 49 ar. 1 Plut. l. de educ. lib.

teritorum

teritorum exempla quæ in armario memoriæ conduntur, præberi oportere. Porro autem Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, & nuncia vetustatis. Immo Memoria non tam vitam ducit ab historia, quemadmodum definit M. Tullius, quàm ipsa est viua quædam historia; sic vt si memoria posset in homine mortali, aut sempiterna esse, aut certe diuturna; superuacanea plane commendata chartis, ac litteris historia videretur. Ars deniq; omnis auxilium sibi flagitat atq; adeo impetrat à memoria, sine quo nec sese erigere potest, neque expolire, neque ad laudem efflorescere. Nam experientia quidem efficit artem, vt Poli vetustissimi philosophi testimonio docuit Aristoteles: experientiam vero parens Memoria progignit, cum multa experimenta notata inter se conferuntur. Quorum in Medicina præcipue quantum sit momentum, norunt doctissimi Medici, qui me benigne audiunt, & Hippocrates eorum Magister ac Princeps in aditu suorum aphorismorum locupletissimus est testis. Ac ne longum faciam, mitto Grammaticum, Poetam, Historicum ipsum, & alios doctrinarum artiumq; doctores, qui de Memoriæ dominatu pelli nolunt: & rogo vos Auditores optimi, per istam vestram humanitatem, qua dicendo sustentor, vt tantam controuersiam me arbitro sedet noua forma iudicij, modus insolitus tollat, & sententia quædam antehac inaudita definiat. Placebit, mihi credite, noua hæc ratio litis dirimendæ. Quam ob rem date mihi hanc potestatem: qua de fontibus vestræ benignitatis accepta, quod iste vester declarat oculorum assensus, tamquam honorarius Iudex pronuncio videri litigatorum vnumquemque in quieta & pacifica quasi possessione diuini muneris esse lætum, gaudentemque relinquendum: quando Memoria splendidissimi solis in modum, qui sine detrimento sui, rebus collucet vniuersis, artificibus omnibus, ac doctrinis sine vllius damno, atque adeo maxima

vtilitate,

Ci. l. 2 de or.

Ar. l. 1 Met. c. 1. l. 2 Post. c. vlt. Max. Tyr. ser. 40

Hippocr. Aphor. 1

8. *vtilitate, promptoq; auxilio deseruit. Atq; hinc aliquando tandem faciamus gradum ad postremam orationis partem, quæ lætissima omnium est, & plenissima voluptatis.* Diog. l. 8 in Pythag. *Prodidit Heraclides Ponticus monitum aliquando Pythagoram à Mercurio, vt præter immortalitatē, peteret quidquid vellet certe impetraturus: ac petijsse, vt viuens, & vita functus omnium quæ contingerent, memoriam retineret. Itaq; in vita meminisse omnium quæ viderat, audierat, cogitarat; eandemq; memoriam post mortem conseruasse. Fabulam hanc esse quis nescit? At vir prudens qui fabulam finxit, à mortalibus intelligi cupiebat, Memoriam insignē, quæ omnium meminisset, munus esse, ac donum Præpotentis Dei: tum vero diuinam prope censeri vim admirabilem memoriæ celeriter ac multa comprehendentis; stabilitate diuturna retinentis; prompte fideliterq; commendata reddentis. Hanc vim & facultatem animi propterea veteres Thesaurum, Custodem, Prætorium, Campum, Cellam disciplinarum appellauerunt, & merito. Nam hic ingenij, & eloquentiæ partus, quem orationem nominamus, Nauiculæ instar est, quæ dicentis è pectore atq; ore tamquam è litore stationeq; soluens; dentium remigio pulsa; linguæ gubernaculo recta; spiritus aura prouecta, per aeris interiecti mare, rebus, sententijs, doctrinis, factis, dictis, cogitatis onusta defertur in aures auditoris quasi in tranquillum portum; ad quem vt appulsa est, pretiosas merces quas vehebat in phātasiam audientis exponit; quas vbi illa inspexit, expurgauitq; vt diximus, in memoriæ cellam ordine recondit vniuersas, opportuno tempore repetendas. Eodem oculi rerum omnium quæ coloribus depictæ lumine collustrantur aucupes celerrimi: eodem reliqui sensus Mentis Reginæ satellites, quæcumq; ex hac vniuersitate perceperunt, inferunt, conuehunt, important. Similem Oceani Memoriam dixeris. Nulli hunc imbres, nulli amnes, nulli torrentes exsaturant. Non Pado, non Istro, non Euphrate, non Nilo, non*

Cic. passim Cornif. l. 3 Rhet. Plut. l. de e. duc. Max. Tyr. ser. 28 S. Aug. l. 10 conf. c. 8 Orat. 1 n. 29

alijs fluminibus perenni atq; incitato cursu, & ingenti gurgite aquarum irruentibus redundat. Memoria similiter, in quam riui quasi quidam rerum, ac fluuij per ostia quinque sensuum amne sedato, & placido illabuntur aßidue, capax est adeo atq; auida, nulla vt rerum concreditarum multitudine, nulla copia, nulla varietate capacitas eius atq; amplitudo satiari expleriq; posse videatur. Mundus ipse totus, Auditores, sese per partes in memoriam nostram infundit, insinuat, includit, sic vt aptius de memoria dicere poßis, quod iampridem Archimedis sphæra Caßiodorus extulit inter ceteras laudes conglabatas. Grauidam Mundo, atq; speculum esse Naturæ. Quoniam vero speculi nunc mentio incidit, Placentini ciues, & omnes sapientes de memoria differentes vna voce confirmant (quod iam me docuisse memini) in ea non res ipsas è materia concretas, sed rerum quasdam imagines à materiæ concreatione segregatas, & rerum ipsarum simillimas conseruari: venit mihi in mentem, Theatro cuidam magno speculis intus conuestito Memoriam similem videri. Prodiderunt historici iussu Domitiani suspiciosißimi mortalium Imperatoris, ob scelerum flagitiorumq; immanitatem, multitudinem, atq; atrocitatem; parietes interiores porticus, in qua spatiari soleret, & commorari diutius, crustis fuisse contectos, è lapide splendido, ac pellucenti (quem phengiten ex argumento vocant) ad modum speculi res omnes ad viuum referente per imagines. In qua sedens, cænans, legens, scribens, inambulans, quocumq; conuerteret oculos, intrantes, exeuntes, ambulantes à lateribus, à tergo repræsentatos in parietibus peruidebat. Huius porticus simile fingite, Placentini, cogitatione Theatrum, crystallino tectorio intus circumquaque conuestitum; ita vt gradus, scenam, latera, parietes, omnesq; partes specula tegant & operiant. Huc, si quis conferet sese, nonne continuo vt Theatri pulcherrimi limen attingeret, & in illo primum vestigium faceret, quocumque

9.
Caßiod. l. 1 Var. ep. 45
Ar. l. de Mē. & Remin. c. 2
Suet. in Domit. c. 14
Pl. l. 36 c. 22

que flecteret oculos, ac circumspiceret, se suamq; formam in vnaquaq; Theatri parte contueretur? Quid si huic eidem Theatro obijceretur terra, mare, cælum pariter, & quidquid Mundus cælo coercet? Nonne, quemadmodum in speculis, oculisque humanis referri videmus rerum omnium, parua quidem, sed tamen integra spectra; sic illud imagines, & simulacra repræsentaret? In memoria nostra puto contingere simile quiddam, Auditores. Theatrum rerum omnium ea est; vel, vt verissime loquar, Amphitheatrum imaginum, simulacrorumq; varietate refertum. Animus in eo cum aliquid reposcit, prælato lumine illo suo mirabili, quod ex Aristotelis sententia naturaliter accendit in humana mente Deus, cernit effigiem quasi spirantem rei à se quæsitæ, ad viuum expressæ: iussa, rogata, optata sese species offert, in qua rem ipsam æque vt in imagine speculi recognoscit. O admirabilem memoriæ virtutem! O admirabilem diuini muneris prope diuinam! Et quisquam erit, qui in hoc Amphitheatri spectaculo, & contemplatione non admiretur, & obstupescat, in quo tam similis immortali Deo videtur homo mortalis? Sapientum est opinio diuinorum auctoritate firmata oraculorum, eminere in nobis, atq; splendescere Dei præpotentis imaginem quandam ei valde similem: cuius species caligine obscuritatis offusa priscorum poetarum, ac veterum philosophorum oculis allapsa, nonnihil de re tanta ex eorum calamis expressit. Scio multos in immortalitate animi statuere similitudinem hanc diuinam; fateor esse nonnullos, qui in imperio quod in res sub cælo procreatas habemus, positam esse arbitrentur. Alij sunt qui in liberæ voluntatis arbitrio, atq; in actionum nostrarum dominatu sitam esse contendant. Non nego eandem alios alijs in immortalis animi nostri muneribus ac facultatibus posuisse. Qui omnes recte ac sapienter, mea sententia, de re tam abstrusa philosophantur; cum in singulis rebus, quas commemoraui,

Arist. l. 3 de An. tex, 18

10. Gen. 1

Orat. 22 n. 2

Ora. 22 n. 19

rauí,

rauí, pars aliqua diuinæ imaginis eluceat. Verum in instrumento, atq; ornamento memoriæ, quod modo maximum, & eximium Dei donum esse diximus, aliquam non exiguam, neq; obscuram diuinæ imaginis rationem eminere, quis neget? Etenim Deus in infinito atq; immenso Mentis suæ sinu, tamquam amplissimo copiosissimoq; thesauro, nobilissimas ideas, ac formas præstantissimas rerum omnium, quæ factæ sunt, quæ fient, quæ fieri possunt, ratione quadam mirabili, & infinite captum nostrum superante, planeq; diuina, ab ipsa æternitate complectitur. Mens humana Dei concessu diuinam imitans, parte illa, de qua disputo, Memoria; miro pariter modo, nec nobis, qui fruimur, plane cognito, rerum præteritarum sensibusq; perceptarũ, dictorũ, factorũ, cogitatorũq; comprehẽsas habet imagines, & impressa simulacra. Sed quis tandẽ hunc modum nobis adumbret? Plato, cui diuini cognomen ob ingenij flumen aureum tribuit antiquitas, eum nonnihil, obscure tamen, indicasse visus est, tum cum apud eum Socrates explicandæ memoriæ gratia iussit ceream effigiem in animo cogitatione locari; cum Homerum secutus, optimo ingenio præditum animum, idoneumq; sapientiæ, ceræ similem dixit; cum deniq; signare nos velut anulis, atq; exprimere asseruit, quæ cognoscenda sensib. insinuamus. Hæc Plato subobscure, inquam, & suæ doctrinæ congruenter, quòd discere nihil sit aliud, quàm reminisci ac recordari. Verum ex eius verbis equidem animo mihi fingo memoriæ nostræ facultatem simillimam ingenti cereæ moli, quæ quidem tenera sit, commutabilis, & quocumq; velis ducta torqueatur; cuiq; conueniat illud Poetæ

II. Plato in Theæteto.

> Tractataq; pollice multas
> Flectitur in facies: ipsoque fit vtilis vsu.

Ouid. l. 10 met.

non tamen ita mollis, vt formas fluere statim vt ficta est, atque euanescere patiatur. In ea igitur quemadmodum in cera, quæ fingitur arbitrio nostro, tot rerum impressæ sunt

Cic. in Partit.

imagines, quot res memoriæ commendauimus. Quibus, inquies, signis? cuius manu? qua ratione? Signa sunt, illa rerum seu vestigia, seu simulacra tenuissima, quæ sensus à rebus ipsis materiatis cōtinenter transmissa recipiūt, & Phātasiæ subinde tradita in intimos animi recessus intromittuntur. Tum hæc tamquam annuli obsignandis epistolis facti, suas item effingunt imagines in cerea Memoriæ tabula, sigillaq; imprimunt simillima sui, quæ si qua obliuione delentur, rursus vel recordatione, vel iterata signorum impressione renouantur. Manus artifex est ipsa Mens nostra, quæ cum signa per sensus accepta memoriæ mādat, pariter tractabilem ceram illam iisdem imaginibus consignat: quas non oculis cernas, sed acie mentis; non manu tangas, sed intelligentia; non cubiti longitudine, sed animi æstimatione metiare. Ratio deniq; horum omnium, quæ in amplissimo Memoriæ receptaculo fiunt, quem non latet? quem non fatigat? quem non deterret? obscura est, mirabilis, captum excedit humanum; & si qua tenebricosis illis è loculis scintilla cognitionis apparet, infantibus nobis explicatu difficillima est. Quamobrem disertissimum quemq;, & vero etiam Ciceronem ipsum ingenio perspicacem, à copia verborum instructissimum, & ab vsu dicendi felicissimum naturalis memoriæ vim, fabricam, descriptionem, modum, quo res complectatur, conseruet, reddat, explicare parantem obstupefactum admiratione, & se nescire fatentem accommodata explicationi verba deficiunt.

Cic. 1 Tusc.
Theodor. l. 5 de cur. Græc. affect.

Scientissimus opifex animi nostri Deus ideo voluit aliquid nos latere, quod ignoratū vnūquemq; nostrū in admiratione artis diuinæ raperet, defixumq; detineret; vt præstantiā tam excellentis operis ignorando, admirando, venerando, quàm plane cognoscēdo, sanctius intelligeremus.

12.

Sed quid in ceræ signatæ subtili pariter ac vulgata similitudine diutius immoror? Ad alia minꝰ trita veniamus: nō exspectatæ lucis aliqd inde fortasse cuipiā adolescēti studiosissimo memoriæ penitꝰ cognoscendæ

ſcendæ obor ietur. Vtinam ſpectare poſſes (te alloquor Adoleſcens) quæ memoriæ gremio continentur: vtinam illuc introferre aciem oculorum: diceres, mihi crede, nobile illud Alexandri Seueri Imperatoris eſſe Lararium, in quo Diuorum ſuorum, Principumq; optimorum ſigna, philoſophorum, poetarum atq; oratorum, ſtatuas collocarat. Arbitrare tamen hoc differre, quòd illud, ſi cum memoria docti viri componeretur, pauciſſimas habere ſtatuas, eaſq; tantum æneas, ac marmoreas: at hæc aula regia memoriæ diues ac multiplex, innumerabilia multiformiaq; ſigna, ſiue vt melius loquar, ſigilla, in baſibus apte ac diſpoſite collocata ſeruare videretur. Quæ pro generum varietate; diſſimilitudine naturarum, ac nobilitate rerum, quas repræſentant, varia cerneres ac diſſimilia, nec non alijs alia pulchriora.

Lamprid. in Alex. Seuero.

Putares è lignis quædam buxo, ebeno, cedro, cupreſſo: pretioſis è marmoribus alia, Pario, Liguſtico, Chio, prophyrite: nonnulla tamquam è metallorũ genere ferrea, ænea, aurea, argentea: gemmas quædam referre putares, adamantem, cryſtallum, pyropum, atque ſmaragdum. Non colores deſunt, non extrema lineamenta; non mores, non ſenſus, non vita, non vox: magnitudinem, formam, partes; à quo accepta, & quo tempore; & quibus foribus ingreſſa referunt: ad viuum expreſſa, repræſentant ad viuum ea, quorum ſunt ſimulacra: ſpirant ipſa, & vnumquodq; rei ſeu veræ, ſeu ſimulatæ veriſſima effigies eſt. Hæc animus curis vacuus, ne perturbetur ſua quies & otium, quaſi quoddam incuriæ velum memoriæ obtendẽs opacat vniuerſa. Mentis iniuſſu nonnumquã mouentur loco, vel cum ſuapte ſponte ſeſe ingerunt in ſomnis quieſcenti; vel cum vigilanti, diuerſaq; cogitanti ſe offerunt minus opportune: quam ob rem indignatus animus interueniſſe cogitationibus ſuis, feſtinanter ad ſuos loculos redire iubet non vocata. Complicat obductum aulæum, & quaſi ſcenæ ſiparium demittit idem animus ad curas rediens, vel

contemplandi, vel dicendi, vt conspicua sint ad nutum, parata ad imperium, & in promptu ad omnem vsum. Quid quod hoc vsu, tametsi cum effusa largitione sit coniunctus, non exinanitur Memoria, sed ditatur? Cum foras profert animus per linguam atq; vocem opes suas, Memoria subministrante de suo quæ dicenda sunt, ea, qua vacuam fieri putaretis effusione: locupletatur atq; augescit. Nam quæ suppeditat ad dicendum, cum pronunciantur, adeo infiguntur in ea ipsa, vt si orator illico repeteret orationem, feliciore proculdubio peroraret euentu. Miraris lacus quosdam ex sese fluuios maximos nauibus onerarijs sustentandis, ac vehendis pares gignere, atq; effundere continenter; & ea perpetua fluxione non modo non arescere, neq; exhauriri, sed ne tantillum quidem diminui, vel decrescere. & iure miraris. Et non mirabere Memoriam, è qua per flumen orationis disertorum oratorum manant, & fluunt toties, tam multa quæ suo complexu ac fonte claudebat, neq; exhauriri quidquam neq; deficere diffluendo? Nec mirare tantum, sed etiam obstupesce hanc animi facultatem, in qua (quod miraculi simile est) simulacra rerum extracta remanent; egressa redeunt; reuulsa, penitus adhærescunt. Tanta est Memoriæ fecunditas; tanta vis; tantæ diuitiæ. Feliciter

13. *Augustinus vir sanctitate doctrinaq; clarissimus; cuius admirabile ingenium diuina lux ad altiora prouexit cogitata, quàm vis humana concipiat: feliciter, inquam, Augustinus admirando magis, quàm explicando, nobis ante oculos posuit hanc nostræ Memoriæ præstantiam, quam, balbutiens ego de opere diuino, inobscuraui potiꝰ, quàm illustraui. Hunc, oro vos Auditores, latine loquentem audite diligẽter.*

S. Aug. l. 10 confes. c. 8

Venio, *inqt*, in cãpos & lata ꝑtoria memoriæ meę, vbi sunt thesauri innumerabiliũ imaginũ, de huiuscemodi reb. sensis inuectarũ. Ibi reconditũ est, q̃dq̃d etiã cogitamꝰ, vel augẽdo, vel minuẽdo, vel vtrumq; variando ea q̃ sensus attigerit; & si q̃d aliud cõmendatũ, & repositũ est, q̃ nondũ absorbuit, & sepeliuit

obliuio. Ibi quando ſum, poſco vt proferatur quidquid volo, & ſtatim quædam prodeunt, quædam requiruntur diutius; & tamquam de abſtruſioribus quibuſdam receptaculis eruuntur; quædam cateruatim ſe proruunt, & dum aliud petitur, & quæritur proſiliunt in medium quaſi dicentia, Ne forte nos ſumus? Alia faciliter, atq; imperturbata ſerie ſicut poſcuntur, ſuggeruntur; & cedunt præcedentia cõſequentibus, & cedẽdo conduntur iterum cum voluero proceſſura. Ibi ſunt omnia diſtinctè generatimq; ſeruata, quæ ſuo quæque aditu ingeſta ſunt. Hæc omnia recipit recolenda cũ opus fuerit, & retractanda grandis memoriæ receſſus, & neſcio qui ſecreti, atque ineffabiles ſinus eius, quæ omnia ſuis quæq; forib. intrant ad eã, & reponuntur in ea: nec ipſa tamen intrant, ſed rerum ſenſarum imagines illic præſto ſunt cogitationi reminiſcenti eas. Quæ quomodo fabricata ſunt, quis dicit? Magna iſta vis eſt memoriæ, magna nimis Deus meus, penetrale amplum, & infintiũ. Quis ad fundum eius peruenerit? Et vis eſt hæc animi mei, atq; ad naturam meam pertinet, nec ego ipſe capio totum quod ſum. Multa mihi ſuper hoc oboritur admiratio, ſtupor apprehẽdit me. *Hæc Auguſtin⁹ pij ſtuporis plenus, & alia multa, & auditu iucũdiſſima, & ſcitu digniſſima, quæ p̃tereo ſtudio breuitatis. Quod ſi vir ingenioſiſſimus & diuinitus edoctus admirabatur vim memoriæ; quid nos facere oportet, qui ab ingenio & ſanctitate Auguſtini tãto abſumus interuallo? Quare præſtat naturæ ipſi⁹ diligẽtiore cõſideratione p̃termiſſa, quã penitus introſpicere nequaquã poſſum⁹, admirabilitatẽ eius in illis intueri, qui memoria præſtiterũt. Trib. illa quidẽ, cum ſumma, & perfecta eſt, virtutib. tamquam gemmis enitet, vt ante cognouiſtis; ediſcendi facilitate; rerum iam comprehenſarum diuturna, vt ita dicam,* 14.

 tenaci-

tenacitate; prompta & celerì fidelitate reddendi. Verum non in singulis, quos commemorabo, viris ingeniosis, omnes admirabilitate pari splenduerunt. Duabus alij claruerunt; insignes alij fuerunt; nonnullorum felicitas omnes complexa est. Vos pro vestra solertia, quot & quibus virtutibus quisq; præcellentissimus fuerit, iudicate, Viri doctissimi. Quin etiam date mihi hanc veniam, vt tritas, vulgares, & decantatas historias præteruolem, tametsi continẽt admirationem: nouas, inauditas, ac reconditas proferam, & accurate excutiam, vos vt sine satietate delectem. Taceo igitur de C. Cæsaris excellenti memoria, qui scribere, & legere simul, dictare, & audire soleret: & epistolas grauissimarum rerum quaternas pariter dictare librarijs, aut si nihil ageret, septenas. Sileo de L. Scipione, qui populo Romano nomina reddidit: ac de Cynea Thessalo Pyrrhi Regis legato, qui postero die quàm Romam aduenerat, Senatores, equitesq; nominatim sine nomenclatore salutauit. Nihil dicam de L. Lucullo, qui sic in animo res insculptas habebat, vt litteris consignamus, quæ volumus mandare monumentis. Nihil de Q. Hortensio, qui quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem reddebat: & aliquãdo prouocatus à Sisenna, persedit in auctione totum diem; & omnes res, & pretia, & emptores ordine suo recensuit, argentarijs recognoscentib. ita vt in nullo falleretur. Missum facio Mithridatem Ponti Regem, atq; Bithyniæ, qui duarũ & viginti gentium, quibus imperabat, linguis iura dixit, & pro concione sine interprete singulas affatus est. At præterire nequaquam possum sine admiratione Themistoclem Atheniensem, qui non modo ciuium suorum nomina percepit, & vnum intra annum optime loqui persicè didicit: sed etiam nihil vnquam audiuit, quod non in memoriam eius penitus insederit; nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, effluere potuerit: & Simonidi artem memoriæ pollicenti, qua omnia meminisset, doctorẽ respuens, obliuionis artem

Pl. l. 7. c. 25.
Pli. l. 7. c. 24
Iul. Sol. c. 4
Ci. l. 1. Tusc.
Idem l. de cl. orat. & in Lucullo.
M. Sen. Præf. l. 1. controu.
M. Sen. Plin. Solin. locis citatis
Quin. l. 11. c. 2.
Pl. l. 7. c. 24.
Val. l. 8. c. 7.
Agell. l. 17. c. 17.
Iul. Sol. c. 4.
Quin. l. 11. c. 2.
Cic. l. 2. de or. l. 2. de fin. l. de senect. & in Lucullo.
Quin. l. 11. c. 2.
Val. l. 8. c. 7.

artem se malle dixit, quòd meminisset etiam quæ nollet, & quæ vellet obliuisci non posset. Quam obliuionem, etsi valde cupiebat, non tamen à se ipse poterat obtinere Clemens VI. Pont. Max. Vir inuictæ memoriæ, vt Franciscus Petracha loquitur, testis locuples illius æui; vel Themistocles alter sui temporis, vt ego dicere consueui. Videor aliquid dixisse, Placentini Ciues, Themistoclis, & Clementis commemoratione. Verum maiore fortasse memoria pollent ij, qui sine alueolo, & è conspectu sublata quoq; gemina latrunculorum acie memoriter latrunculis inter se ludunt; ita vt vterq; collusor, collusoris ac suorum latrunculorum singulorum motus, passusq; omnes certo ac firmiter numeratos comprehendat, retineatq; memoria, quoad alter latrunculorum Ducem deductum in angustum, effecerit captiuum; & sine vlla verborum altercatione ludicra illa pugna finiatur. Quantum valuit ille, qui recitatum à Poeta carmen nouum, suum esse dixit, & protinus memoriter recitauit; cum hoc ille, cuius carmen erat, facere non potuisset? Quàm memor Aristophanes Alexandrinæ bibliothecæ propter insignæ memoriæ facinus à Ptolomæo rege præfectus? Hic poetas non paucos furti conuicit, qui in concertatione poeseos, rege præmia tribuente, multitudineq; approbante cautissime aliena recitauerant. Nam memoriæ fretus è certis armarijs infinita volumina eduxit, & ea cum recitatis conferendo, coegit ipsos corniculæ imitatores de se palam, cum spectatorum risu, suaq; ipsorum ignominia pœnaq; confiteri. Quis autē crederet hominem mortalē posse memoria efficere, quæ Simpliciū quendam se præsente atq; audiente præstitisse scribit S. August? Audite quæso iterum Placentini, scriptorem veracem ac lepidum in narrando. Cum interrogatus à nobis, *inquit*, esset quos versus Virgilius in omnib. libris supra vltimos dixerit; continuo celeriter, memoriterq; respōdit. Quæsiuimus etiam superiores vt diceret, dixit. Et credimus, eum

Franc. Petr. l. 2 rerum memorand.

15.

Ioan. Barros in Asia.

M. Sen. l. 1 contr. in Præfat.

Vitru. l. 7 de Architect. præf.

S. Aug. l. 4 de An. & eius orig. c. 7

posse retrorsum recitare Virgilium. De quocumq; loco voluimus, petiuimus vt faceret, fecit. Prosa etiam de quacumq; oratione Ciceronis, quā memorię commendauerat id eum facere voluimus, quantum voluimus sursum versus secutus est. *Prô Deus immortalis, tantum ne potuit memoria mortalis! Potest, Auditores, & aliquid amplius. Hippias apud Platonem tamquam de magno quodam, ac præstāti bono gloriatur posse se quinquaginta nomina semel tātum audita recitare. Vicit Hippiam Theodectes apud Quinctilianum qui semel auditos quamlibet multos versus protinus reddebat. Superabat Theodectem M. Seneca, qui duo nominum millia recitata, quo ordine erant dicta, referebat: & ab ijs qui ad audiendum præceptorem conuenerant, singulos versus à singulis datos, cum plures quàm ducenti efficerentur, ab vltimo incipiens vsq; ad primum recitabat. De his omnibus ætate prope nostra iuuenis quidam Corsus genere triumphauit. Numquam id portenti simile fuissem ausus proferre in hac prudentium virorum corona, nisi me M. Antonij Mureti, in quo probitas cum eloquentia certabat, auctoritas fulsisset; qui se huiusce rei testem oculatum atq; auritum Patauij fuisse profitetur: eamq; multis fide dignis testibus clarissimis viris testatam ipse homo prudens posteritati mandauit. Dictare cœperat M. Antonius nomina Latina, Græca, Barbara, significantia, nihil significantia, tam varia, tam nihil inter se cohærentia, tam multa, vt & ipse dictando, & puer qui excipiebat scribendo; & ceteri qui aderant fessi iam essent omnes expectando. Vnus ille adolescens incredibilis memoriæ ex omni numero alacer ac recens assidue plura poscebat. Sed aliquando tandem memoriæ suæ vim vt ostenderet rogatus, plane omnia eodem ordine, nusquam prope insistens, nusquam hæsitans, stupentibus omnibus, reddidit. Deinde ab vltimo incipiens sursum versus perueni t ad primum. Rursus ita vt primum, tertium, quinctum, ac sic deinceps omnia imparis numeri diceret: quo deniq;*

Plato in Hippia.

Quin. l. 11 c. 2

M. Sen. Præfat. l. 1 controu.

16.

M. Ant. Muret. l. 3 Var. lect. c. 1

quiſq; voluerat ordine ſine vllo errore felicißime omnia referebat. Ita præterea illi hærebant omnia in animo, vt vel poſt annum, ſe quæcumq; memoriæ mandaſſet minimo negotio repetiturum: eodemq; modo ſe triginta ſex millia nominum recitaturum aſſereret; nec permittebat experientia, nec iuuenis modeſtia, numerum illum tam ingentem exiſtimari profectum à iactantia. Num igitur credetis, Auditores, me non oratorie, ſed latine ac vere locutum, cũ paullo ante dixi, Memoriæ vim incredibilem eſſe, prorſus

17.

admirabilem, ac pæne diuinam? Iam vero antequam in portum reuehatur oratio mea, ſubſidio currendum eſt duobus periclinantibus nauigiolis, quæ iuuenili tempeſtate iactata, plenis velis ad geminos errorum ſcopulos deferuntur. Refellendi ſunt, vt planius loquar, errores duo grauißimi, qui nonnullorum, & potißimum noſtri temporis quorumdam adoleſcentium animos occupauerunt. Prior eorũ eſt, qui tanto memoriæ bono cumulati, vel eo frui neſciunt, vel certe non agnoſcunt: ſed neglecta memoria, ſcriptis vtuntur pro memoria: res cognitas, auditas, lectas, excogitatas non memoriæ cõmendant, ſed litteris, chartis, libellis; & tũ ſe bene doctos putant, cũ multos libros calamo exaratos, in quos doctrinã magiſtrorũ exceperant eleganti ſcriptura, belle colligatos, colorib. pictos, auro perlitos ſe habere recordantur. Hos in armario clauſos domi ſeruant: hos quaſi theſaurũ cariorib. ſodalib. oſtentant: hos, cũ aliquid interrogãtur, tamquã iudices appellant omniũ controuerſiarũ; in ore ſemp habẽtes illas formulas: Enodatio difficultatis huius eſt in meis ſcriptis: Dubitationẽ tibi tollã, cũ mea ſcripta relegero. *O miſeros adoleſcẽtes! (vos appello ſi adeſtis) quæ vos arripuit dementia, qui vos error cepit, vt plus chartis quæ furto, incendio, caſibuſq; alijs innumeris perire poſſunt, fidatis; quàm memoriæ veſtræ, quæ vobiſcum ſemper eſt, & non niſi grauißimo morbo vobis eripi poteſt? An vero vultis, vt pereuntibus libellis manu*

Laer. l. 6. in Antisthene. *vestra, vel aliena descriptis, pereat & scientia vestra omnis atq; doctrina? Congrueret opinor tunc vobis illud Antisthenis boni philosophi dictum egregium ac falsum, qui adolescenti conquerenti perditos commentarios.* Oportebat, *inquit*, ista potius animo, quàm chartis inscribere. *Nec immerito; Placentini, coarguit adolescentem Antisthenes. Etenim animaduerti Thamum Ægypti Regem apud Platonem opinari litterarum vsum obstare memoriæ: quòd illa quæ scriptis reposuimus, quasi in tuto sint, custodire memoria desinimus, & ipsa securitate dimittimus. Secutus videtur Thamum L. Seneca, cum dubitat nescire se, an certior memoria sit, quæ nullum habet extra se subsidium. In eadem opinione Druides Gallorum veterum Antistites ac magistros collocari par est, qui quos erudiebant, adolescentes, ea quæ docebantur, litteris mandare nolebant;* ne confisi litteris, *inquit C. Cæsar,* minus memoriæ studerēt, quòd fere plerisq; accidit, vt præsidio litterarum diligentiam in perdiscendo, memoriamq; remittant. *Quis præterea mercatorem eum prouidum putet, & fortunis suis bene consulentem, qui bona omnia, facultatesq; vniuersas in nominibus debitorum habeat, & in schedulis; nihil in numerata pecunia, nihil in capsa, nihil in promptu ad subitas necessitates, & ex improuiso nascentes? Vos prudentes existimem Adolescentes (quos iterum mea petit oratio) vos famæ, studijs, progressibus vestris recte prospicientes, qui doctrinarum, & rerum omnium scientiam, quā ab optimis magistis auditione diuturna mercati estis, chartis ac libellis quasi debitorum nominibus habeatis concreditam; nihil ad subitos casus in promptu, nihil in numerato, nihil in memoria? Per iocum fere dixit aliquando Cæsar Augustus de L. Vinicio, qui præsentissimum habebat ingenium, & facile dicebat ex tempore:* Vinicius ingeniū in numerato habet. *At ego non ioco, sed serio dici posse reor, eum qui non in commentarijs, sed in arca memoriæ*

18\.
Plato in Phædro & in Timæo. Quin. l. 10 c. 6 & l. 11 c. 2
L. Se. ep. 88.

C. Cæs. l. 6 de bello Gall.

M. Sen. l. 2 controu. 5. Quin. l. 6 c. 4

doctri-

doctrinarum scientiam tamquam argentum signatum habet, non in nominibus, vt illi chartularum amatores, sed in numerato possidere sapientiam. Cur deniq; putatis priscos sapientes aurem esse Memoriæ consecratam tradidisse, nisi vt intelligerent posteri, quæ audiuntur, ab aure primum facere gradum in memoriam oportere: quæ auditione excipiuntur non calamo in chartis libellorum, sed attenta meditatione in memoriæ libris esse collocanda? Non equidem hæc disputo, Placentini Iuuenes, vt vobis persuadeam litterarum despicientiam; sed diligentiorem Memoriæ cultum. Cupio hæc argumenta tela esse, quæ terreant, quæ retardent, quæ reuocent à nimia scriptione commentariolorum eos, qui pectus lædunt, fatigant caput, & totam valetudinem immoderatione scribendi labefactant. Hos moneo, his prædico, his ante denuncio fore, nisi se ipsi moderentur, vt indocti, & adolescentes è viuis excedant. Ac ne quis erret, iterum, quo melius omnes intelligant clara voce denuncio; me nec protestari litteras; nec damnare scriptionem, nec proscribere commentarios: sed laudare, suadere, commendare moderationem. Hortor, obsecro, & obtestor cunctos per amorem illum quo vitam vestram, quo sapientiã, quo solidam laudem adamatis; vt plus præsidij, plus curæ, plus diligentiæ in naturæ bono, quod est memoria, quam in describendis commentariis, aut accumulandis aliorum scriptis, si proficere cupitis in sapientia, ponendum esse statuatis. Non enim ignoro lìtteras in subsidium infirmæ, ac non perpetuæ Memoriæ repertas fuisse: quòd eam admoneant, excitent, & in recordationem inducant: id quod ipse Thamus Ægyptiorum Rex plane confessus est Theuth inuentori lìtterarum, cui paullo ante obiecerat inuentum eius obesse Memoriæ. Scio memoriæ iuuandæ caussa poeticos numeros ac versus inuentos esse: atq; id ex eo colligitur, quòd facilius versus ediscimus, quã prosam orationem, vt Quinctilianus & Plutarchus monue-

Pier. Valer. l.33 Hierog.

19.

Max. Tyr. ser. 38. Plato in Phœdro. Bessar. Cart. l.1 adu. calum. Plat. c.2 Quin. l.11 c. 2 Plut. l. de orac. def. Cæsa. l. 6 de Bello Gallicó.

runt; & Druides inter Gallos sapientissimi non tam præceptis, quàm vsu docuerunt; quorum discipuli, eorum iussu, magnum versuum numerum ediscentes, doctrinam magistrorum omnem hauriebant. Non me latet singulis vixisse sæculis nonnullos; tũ vero hac ætate nostra florere, qui dum quædam chartis scribunt, eadem interea in libro Memoriæ, illo ipso stylo putantur inscribere. Inter quos admirabilis fuit Porcius Latro declamator egregius, qui edidicerat illa, cum scripserat; & cum scriberet, se in animo scribere aiebat. Quare denuo vos hortor Adolescentes, vt adhibita moderatione scribendi Porcium hunc Memoriæ gloria splendescentem imitemini, si fieri potest, qui omnes declamationes suas, quascumq; diexerat, tenebat ita, vt sibi codices superuacaneos fecerit. Et quod ille iam consecutus eloquentiæ maturitatem fecit in suis, vos adolescentes qui dicendi gloriæ inflammati cupiditate studetis eloquentiæ, facite in optimorum veterum oratorum, & inprimis Ciceronis orationibus ediscendis. Quod consequemini, mihi credite, si vitaueritis alterum scopulum erroris, ad quē adhærescunt ij, qui sibi Memoriam nutantem, hebetem, angustamq; esse queruntur; nec tamen eam iuuant, nec perficiunt. An vero ignoratis (eos moneo qui hoc errore deprauati meam vocem exaudiunt) ægroti dementis esse prodere morbum; & respuere medicinam? Cur ergo non ea sumitis siue adiumenta, siue præsidia, siue medicamenta quæ memoriam vacillantem stabiliant, exacuant hebetem, angustamq; dilatent? Duo sapientes viri Memoriæ perficiendæ, iuuandæq; instrumenta tradunt: Artem, & Exercitationem. Vel vtramq; quod est optabilius, vel alteram saltem amplectimini Adolescentes. Fuit quidem priscis temporib. hæc Ars inuenta à Simonide, Chione, an Melico? perfecta à Metrodoro Scepsio; tradita posteris à claris rhetorib. Cornificio, & Quinctiliano; probata M. Tullio adeo vt non valde laudarit Themistoclis responsum hanc Artem contemnentis;

M. Sen. l. 1 contr. in Præfat.

Idem loco cit.

20.

Cornif. l. 3 rhet.
S. Th. 2, 2 q. 49. ar. 1. ad 2
Cic. l. 2. de or.
Quin. l. 11. c. 2
Pl. l. 7. c. 24.

nentis; commendata à S. Thoma Theologiæ splendore clarissimo: Vos soli eritis tanta confidentia, vt tot viris tam sapientib. hanc Artẽ cõprobantibus ipsi reprobetis? Carneades philosophus Athenis hac imbutus disciplina tãquam litteris in cera. sic se aiebat imaginib. in iis locis, quos haberet, q̃ meminisse vellet, perscribere: vos fracti desperatione nullam è memoria laudem; nullum ex artificio memoriæ fructũ vos consecuturos putetis? Erigite vos, Adolescentes, sumite animos, concipite spem fore, vt diligentia vestra difficultates omnes in hac doctrina parãda superẽtur. Neq; vero deterreat vos, quod inertes dicunt, ad artẽ Memoriæ memoriam optimã requiri, & imaginũ pondere opprimi naturale bonum: præceptionibusq; obscurari etiã id, quod per se natura tenere potuisset. Inanis isthæc ratio est, infirma, plena futilitatis. Primum n. narrat Antonius apud Ciceronẽ orator eximius se vidisse summos homines Carneadẽ & Metrodorũ, quos cõmemoraui, mirabiliter in hac arte profecisse: quorũ hic, qui perfecisse Memoriæ artẽ dictus est, tantũ in ea se meditatione assidua prouexit, vt à multis simul dicta, non modo sensuũ, sed etiã verborũ ordinib. detineret. Deinde accepimus patrum, auorumq; nostrorum memoria Christianos oratores extitisse clarissimi nominis ac famæ, inter quos Corneliũ Mussum ciuẽ vestrum cũ primis fuisse constat; & hac ipsa ætate nostra nonnullos etiã videmus, & audimus, qui artificio Memoriæ freti bene longas conciones, variis atq; inter se dissimilibus refertas rebus ac sententiis: optimis verbis artificiose structas; & iis ornamentis efflorescentes, quæ humana Memoria experitur difficillima; qualia sunt, verborũ contẽtiones; contraria cõtrariis opposita, paria parib. relata: longissimã itẽ vocabulorũ seriẽ multis ac miris modis cõmutatã de industria, & consulto repetitã: linguæ tãta volubilitate, ac spiritus incitatione, celeritatẽ ingenij, captumq; auditorũ interdũ superante, memoriter recitãt; tãta facilitate, ac felicitate numq̃ cõsistẽtes, nihil hæsitantes, nusquã lapsi pronũciant, vt admirationes,

S. Th. 2. 2. q. 49. ar. 1. ad 2.
Ci. l. 1 de or.

21.

Idem loco cit.
Iul. Solin. c. 4.

assensiones, & tacitas acclamationes excitent audientis populi, qui si per Christianam modestiam liceret interpellare concionantem, in manifestos etiam plausus, approbationes, & clamores erumperet. Hi memoriæ artificiosæ laudem hanc acceptam referunt; & collectam eloquentiæ famam arti quam naturæ tribuere malunt; vos Memoriæ negetis Artem, institutiones, ac præcepta prodesse? Nam quod de multitudine imaginum obijciebatur verũ fortasse videatur, in eo qui gloriæ ducatur desiderio, & admirabilitate illa pæne diuina studeat excellere; quod tamen non facile concesserim. Verum de communi hominum memoria nunc disputo, & cum illis ago maxime, quos oporteat perficere, iuuare atq; excolere memoriam imperfectam; non efficere admirandam & diuinam. In hos rursus argumentum retorqueo, quod nulla declinatione poßint effugere: rursus ferio, atq; vrgeo. Si viri mirabili memoria donati à Deo, doctrina Memoriam educabant, excolebant arte, præceptione confirmabant, quid vos facere oportet Naturæ accusatores, querulosq; priuignos, qui ab illorum tantum abestis excellentia? Lucullus ingenio præditus summo, & diuina quadam rerum memoria, vt M. Tullius loquitur, adiunxit etiam illam, quam Themistocles spreuerat disciplinam: vos intolerandam Themistoclis arrogantiã, quàm laudabilem Luculli prudentiam imitari maletis? Quid Porcio Latroni dicetis? Quanta in eo à Natura Principe tanti boni, rerum verborumq; memoria? Numquam ille quæ dicturus erat, ediscendi caussa relegebat: dicebat ita vt in nullo vmquã verbo eum memoria deceperit: iubebat aliquem nominari Ducem, & statim eius acta cursu reddebat: nec tamen propterea memoriæ spreuit artificium. Vos qui Naturam vobis Nouercam fuisse doletis, proinde maiore, quàm illi, præsidio auxilioq; artis indigetis, Artẽ multo quàm Porcij tempore politiorem, fallacißimo argumentationis errore decepti negligetis? An vero non id tandem

Cic. l. 2. Acad.

M. Sen. Præfat. l. 1 controu.

vobis persuadeat (vt tam multos alios omittam) Corsi a-
dolescentis gloria, qui arte perfecit, quod per se natura cō-
sequi nequaquam potuisset; vt Memoria viuum in tantam
admirationem traduxerit, quantam audiuistis, & mortui
nomen, hominum sempiternæ memoriæ commendarit?

23.

Quod si hæc Ars, venalis licet, & in promptu, vobis non ad-
modum placet, quod operosa sit ac laboriosa, nec maximæ
videatur vtilitatis: conuertite animum ad alterum præsi-
dium ab Aristotele philosophorum Doctore, magna suasio-
ne propositum: quod Quinctilianus maximam item Artem
appellauit. Exercitationem intelligo, Iuuenes optimi. Hanc
vobis vestris in doctrina progreßibus consulens, auctor sum,
& impulsor vt arripiatis, siue memoria valetis, quam cæ-
lum Placentinum cum optimis ingeniis optimam quoque
coniungere solet: siue quod nec arbitror, nec vellem, vos de-
ficit optima. Plutarchus enim cum de recta adolescen-
tium educatione præciperet, bonam memoriam exer-
citatione meliorem fieri dicebat, non optimam, bonam.
Hanc omnes quicumque dant præcepta de proba educa-
tione summopere collaudant: in hanc studium aßiduum,
multamque operam conferri iubent: ad hanc pueros, a-
dolescentes, omnes deniq; monēdo, hortando, suadendo pū-
gunt, vrgent, exstimulant. Quid Pythagoras Italiæ præcla-
rum in philosophia lumen, cum adolescentes domi suæ in
quodam quasi contubernio, collatis in medium pecuniis ac
fortunis aleret, erudiretq; iuuandæ memoriæ gratia faci-
endum censeret, accepimus à Diogene Laertio, qui prima-
ria inter eius documenta hoc numerat: Exercendam esse
Memoriam. Quid autem idem efficeret à Catone maiore
didicimus, qui senex iam, & ætate confectus Pythagoreo-
rum more exercendæ memoriæ caussa, quid quoq; die dixis-
set, audiuisset, egisset, vesperi commemorabat. Apollonius
deniq; Tyaneus magica disciplina famosus, & rerum ad-
mirabilium effector, cum sibi Pythagorico exemplo quin-
quen-

Ar.l. de Mem. & Remin.c.1
Quin.l.11 c. 2
Cic.l. 1 de or.
Plut.l. de educ.lib.
Quin.l.1 c.1
Ora.14n.24
Diog.laer.l. 8 in Pythag.
Cic.l. de senec.
Philostr.l.1 de vita Apollon.c.11

quennale silentium pertinaciter imposuisset: toto illo tempore, iam grandis natu, iam præstigiis, tum apud vulgus, tum apud Principes notissimus, gloriolam illam suam admirabilitate memoriæ cumulaturus, Memoriam assidua, & pæne quotidiana exercitatione perpoliebat: eoque studio consecutus est, vt Simonidem illum omnium litteris celebratum Memoriæ Magistrum superasse crederetur. Vos ætate florentes adhuc, qua ætate facillime tenera ingenia meditatio fingit in mirabiles formas: vos, quibus non quinquennium modo, sed sexennium & amplius, in ingenij cultum à parentibus datur: vos, qui non tendiculis illis, quibus astutus veterator fallacissime gloriam popularem aucupabatur, instructi estis: vos inquam, quos minime conueniret, tam eritis incauti, segnes, improuidi, vt quã propemodum tenetis manibus laudem, si memoriæ studeatis exercendæ diligenter; per negligentiam, incuriam, imprudentiam vobis elabi patianimi? Non in vna virtute Memoriæ tota laus

24. *est. Vt naturalis bona, tametsi neglecta, & inexercitata compluribus viret ornamentis: ita & exercita multis gemmis efflorescit ad laudem. Aliis alij laudibus, & possunt, & solent excellere. Sunt qui memoria rerum, vt audistis; sunt qui verborum, sunt qui polleant vtrorumque: facilitas hos addiscendi; pertinacia illos vt ita dicam, retinendi; nonnullos celeritas audita lectaque reddendi fecit illustres. Stat cuiq; vestrum à Memoria suus honos, sua laus, suum decus, modo in eam incumbatis curam, vt vel in vna virtute, vel in pluribus, vestris æqualibus antecellatis, nec naturalib. ingenij bonis, nec vulgari mediocritate contẽti. Quamobrem, Adolescentes egregij, tot tantorumq; virorum auctoritate, dictis, exemplis admoniti ac persuasi, vel ad memoriæ integram gloriam, vel ad gloriæ partem adipiscẽdam aliquando tandem exardescite. Quã vt consequamini, excitate iacentem, dormitantem, languentemq; memoriam vestram naturalem, qua vigetis his vocibus, atq; rationibus, quas*

audi-

audiſtis: laceſſite clarorum virorum, & ciuium præſertim veſtrorum exemplis experrectam: euocate latentem per exercitationes varias in vſum, lucemq́ hominum: arripite omnem illius exercendæ occaſionem: adiungite meditationem arti, præcepta conſuetudini; præſtigias longè, quàm illas Apollonij ad excitandam ſodalium ciuiumq́ admirationem aptiores, atq; certiores. Nolite bonitati Naturæ; nolite vobis ipſis: nolite parentibus ac magiſtris, qui hoc à vobis requirunt, & flagitant, deeſſe. Cogitate deniq; etiam atq; etiam, poſſe aliquando venire tempus, niſi prouideatis, cum vos, vel in iuris ſcientiæ ſtudio; vel in Medicinæ doctrina; vel in philoſophiæ cognitione; vel in cauſsis amicorum agendis, vel in conſultando de Rep. negligenter exercuiſſe Memoriam, aut artificio non auxiſſe pœniteat.

FINIS.

IN-

INDEX RE-RVM NOTABILIVM, QVÆ IN HIS ORATIONIBVS continentur.

Prior numerus orationem, quæ in particulas diſſecta eſt, poſteriores, particulas ſignificant. Inter multos numeros is dicitur prior, qui ſequitur punctum hoc.

A

Cæ-

C

Corſi

Ex-

Xeno-

FINIS.

Errata cum emendationibus.

Prior numerus paginam posterior lineam denotat.

3.28.vote voce 6.21.animantibus ab animantibus 7.33.tegantur regantur 15. 8 indissimilia in dissimilia 22. 29 tergo à tergo 27. 3 vecilocius velocius. 28. 1 propositio proposito 33.27 propius vt propius 34. 28 quam labyr quasi labyrintho 36. 27 profectio perfectio 39. 13 qui dicat quid dicat 22 post, quã Natura ; addenda sunt hæc verba omissa & ordinario charactere : Cui par est aliud eius dictum adnectere æque verum ac vulgatum: etiam 40.1 instat instar 43.2 natione natatione 61. 20 sed si 68. 6. intellexunt intellexcrunt, 87. 1 eloquentia eloquentiæ 108. 22 turbatus turbaturus 111. 12 ita ira 117. 12 extinctorum extinctorem 121.1 vt rarum vtrarum 128.11 & erat.deleatur 31 artificium orat. artificũ oratorum 132 27 tantæ tãtæ 133.15 mortali morali 138.30 rogatus togatus 140.14 vim celeritatẽ vim & celeritatẽ & falminib. fulminibus 160.3 traducunt traducuntur 161.6 accẽdi accededi 165. 13 cũ toties quæ toties 168.31 Cytharonis Cythæronis 170. 1 destinctio distinctio 175.15 hæc hac 16 cuias cuius 176. 21 vis res vires 186. 21 aloquot aliquod 190.17 reuocare reuocate 192.2. reus ruens 193. 9 mysterium Lilia mysterium ! Lilia 197.8 terrarũ à M. terrarũ? M.200.25 discernere decernere 210.18 conatus & conatus 217 33 oratores orationes 219.20 incluso inclusio 223.23 dictabat dictitabat 224.8 decurrit dedecurrit 228.11 scripturarũ scriptarũ 229.26 quæ quas 233.29 spoliabãtur exuebãtur 234.15 imagine? imagines 235.13 vnguenguẽto vnguẽto 24 eademq. eodemq. 34 calores colores 238. 10 vsq; vsuq. 20 stylus ibi stylus 33 ciũn circinum 241. 31 expectet expectent 243. 29 oblito oblitũ 244 3 reuocare reuocate 247. 14 ingeniorum ingenuorum 22. iustum istum 251. 3 negligentia est negligentia 253. 19 ornata tornata 258.33. quàm quantũ 265. 34 vt duo vt quæ duo 267.5 è Tito à Tito 268.31 quæ qui 270.1 soporem saporem 10 valebat vole bat 18 compuctũ compactũ 32 Iantonia nobilissima poetica Faltonia nobilissima poetria 277. 28 commendo commentando 279. 25 Setium Serium 281 15 nattas natas 32 exercitis exercitiis 282. 11 Micias Nicias 287.15 celeberri celeberrimi 30 aucupum aucupium 290. 7 frigescunt & frigescunt 291. 13 profector perfector 28 orationis orationes 292. 1 dicendi discendi 301. 24 actabant iactabant 303.3 humanitatis humanitas 304. 5 facibus faucibus 307. 20 decursu decurso 310. 4 pictorem pistorem 314.16 intuenda instituenda 316.25 grandes glandes 317. 9.du-

9 ducebat ducebar 24 indiciorũ iudiciorum 319. 30 quod quid 521. 21 ſplendiderũt ſplenduerunt 343. 34 ſomniabit ſomniabat 353. 25 ferendum ſerendum 362. 27 nec ne 368. 11 tantam tantum 14 armentario armamentario 371. 31 in ea in eo 381. 4 promodum propemodum 5 in tutela in tua tutela 384. 9 fides fide 387. 19 ſcientiarum ſententiarũ 388. 7 terras terra; 398. 17 motibus moribus 399. 10 fugiendam fugiẽtem 17 veſtigia nauigia 400. 27 te muſica de muſica 403. 13 modeſtia modeſta 407. 17 inſtitutionu ad inſtitutionum 415. 23 oratatione oratione 416. 31 cereris, ceteris 423. 18 conſictus conuictus 432. 3 vtantur vtatur 435. 18 haudquã haudquaquam 446. 12 præcipimus percipimus 450. 13 extenſum extentũ 30 frcum ficum 457. 11 Quã veteres Quantum veteres 460. 18 iuuentis iuuentutis. 466. v. 17 Pauiniq; Patauiniq; 475. 8 nomiſmata numiſmata: 483. 12 conformat confirmat 491. 9 diceudi dicendi 499. 32 certis cæteris 503. 11 congeratur conferatur 508. 2 habetis habeo 508. 3 poteſt poſſum 508. 32 oratinũ orationũ 510. 6 vernm verũ 510. 27 ptofecto profecto. ibi. 30 exioſtimandæ exiſtimãdæ 511. 33 domiũ doum 527. 2. emputauit amputauit. ibid. 11 quiemd quidẽ 531. 30 maieſtetis maieſtatis 532. 11 iudicici iudicij 533. 20 vtriusq; vrisq; 535. 4 linguã lingua 536. 26 querebatis quærebatis 539. 20 prerioſam p. etiosã 546. 4. indilgentiã indiligẽtiã 548. 30 eũdẽ eundem 554. 20 ſcloppis ſclopis 555. 20 fagauerunt fugauerunt 556. 2. ſuga fuga 560. 30 quorum quarum 569. 6 habeatur habeat 570. 3. Antronij Antonij 570. nouuus nouus 572. 3 Quinctiliauus Quintilianus 572. 8 erupuiſſe erupiſſe 573. 22 eumdem eundem 579. 26 omuibus omnibus 580. 31 dixi dixit 610. 28 riduculisq; ridiculisq; 612. 6 huc huic 624. 20 obſorduerant obſurduerant 641. 34. facitatis factitatis 679. 10 iuris viris 708. 17 enotare enatare 729. 10 largito largitio 733. 8 preciore precioſiore 764. 1 buæſtionem quæſtionem 802. 31 aium animum 803. 1 aſſiſiare aſſiſiate 814. 14 rognorum Regnorum 829. 16 concreatione conaretione 835. 7. ſerire ſerie 842. 3 doctrimam doctrinam 846. 16 patianimi patiamini.

NIGRONY
Oratiunes